CORECT Books

roman

mircea tomuş

aripile demonului II

Mircea TOMUŞ

ARIPILE DEMONULUI

Vol. 2

Editura Virtual

2011

ISBN(e): 978-606-599-220-7
978-606-599-404-1

Avertisment

Acest volum digital este prevăzut cu sisteme de siguranță anti-piratare. Multiplicarea textului, sub orice formă este sancționată conform legilor penale în vigoare.

Digitizare realizată de Merlin IT Consulting Ltd. London, U.K.

O parte din figurile şi întâmplările din povestirea ce urmează au fost şi s-au petrecut aievea; altele sunt numai presupuse.

Cuprins

ICOANE PE STICLA GERULUI 1
ISTORIE ŞI VIAŢĂ. TIMP TRĂIT, TIMP VIEŢUIT 10
ISTORIE ÎN CRÂNG 64
PAŞI PE TRASEELE ÎNTOARCERII 257
DIN CRONICA UNEI PRĂBUŞIRI 430
EPILOG 540
NOTA AUTORULUI 544

ICOANE PE STICLA GERULUI

Iarna din 1941-42, când se reia povestirea noastră, a fost una din cele mai reci de când s-au făcut măsurătorile temperaturilor, aici, în Transilvania. Cel puțin spre sfârşitul lui ianuarie, gerul a lovit puternic, termometrele înregistrând -38 grade Celsius, la Bod, lângă Braşov.

În după amiaza târzie a uneia din acele zile geroase, să fi fost după 25 ianuarie, într-un compartiment de clasa a 2-a al unui tren local, care venea de la Luduş, în apropierea căruia fusese tăiată, de curând, de noua frontieră dintre România şi Ungaria, linia ferată care urcă spre Toplița, către izvoarele Mureşului, şi coboară la Războieni, unde intră în vechea magistrală Oradea-Cluj-Braşov, pe bancheta veche, de pluş albastru, o doamnă tânără, în jur de 35 de ani, cu un băiat de vreo opt ani, în stânga, rezemat cu capul de umărul ei, şi altul mai mic, până în patru ani, în braţe, avea privirea fixată oarecum în gol, înaintea ei, neluând seamă nici la perindarea legănată a colinelor înzăpezite şi aburite de ger, în geamul compartimentului, nici la aparițiile rare ale conductorului îmbrăcat în uniformă bleumarin prin culoarul vagonului. Afară, lumina albă, emanată de zăpada pietrificată, unduită pe câmpuri sau copleşind acoperişurile scunde, se încenuşa, treptat, începând să primească tonurile vineții ale înserării; înăuntru, în compartiment, întunericul începea să se insinueze din pereții de scândură vopsită, ca o ceață omogenă, iar când becul gălbui, din plafon, pâlpâi şters şi palid, se retrase prin colțuri şi se lăsă pe podea, ca o expresie perceptibilă a mirosului stătut de vopsea veche şi fum de cărbune. Când, pe sticla geamului, spre exterior, se materializa, deplin, cortina compactă a întunericului de gheață, foarte rar traversată, legănat, de câte un fascicol de raze incerte, lumina de lămâie veştedă a compartimentului învălui grupul statuar de pe banchetă într-o aură tristă şi fără strălucire; acum se desena, mai precis, ovalul foarte fin al obrazului, sub voaleta de rețea coborâtă din pălărioara rotundă, de un cenuşiu închis, după moda anilor ‘30. Tânăra femeie avea o față foarte netedă şi curată, în care ochii, umbriți, străluceau lin, cu o lumină potolită şi dulce, iar gura se contura perfect proporționată între marginile ei discret subliniate, de ruj. Mânile mici, în mănuşi prea fine pentru o astfel de vreme, cuprinzând, la pieptul tineresc, somnul cald al băiețelului blond, fața ca o pată de lumină curată şi toată ființa ei emanau un miros plăcut şi sănătos, ale cărui efluvii uşoare, de parfum, păreau secreția naturală nu numai a îmbrăcăminții sale, dar a întregului său fel de a fi şi de a se purta. Privirea îi era, în continuare, fixată înainte, ca şi cum, de când se aşezase, uşor, pe canapea, nu-i mai schimbase unghiul cu nici cea mai slabă rotire, nici măcar la clătinările vagonului; acum se vedea, clar, că nici privirea băiatului mai mărişor, cu ochii mari şi negri, vizibil conturați, sub sprâncene, pe tenul foarte uşor măsliniu, cu capul lipit de umărul ei, nu se clintise din punctul acela depărtat, mult dincolo de peretele din față al compartimentului şi încă mai departe de locomotiva trenului, de la care veneau, în răstimpuri, semnale sonore, sfâşietor înghețate şi ele, ca nişte chemări în necunoscut La drept vorbind, poate că cei doi, mama şi copilul, aveau numai luminile ochilor țintite

înainte, căci privirea, funcția ca atare a organului vizual, putea fi întoarsă spre înapoi şi spre inferior, dar nu în gol, ci ca spre ceva nedeterminabil în realitatea imediată.

Poate că pe ecranul vederii interioare a băiatului se derula filmul unor imagini care aveau să-l urmărească, apoi, multă vreme, de fapt, întreaga viață, şi despre care, la început, nici măcar nu se gândise să se întrebe dacă au o anumită semnificație şi care ar putea fi aceea. S-ar fi putut putut vedea, astfel, pe sine însuşi, cu numai câteva ore în urmă, în una din îngrădirile curții largi, pe care o părăsiseră, în acea dimineață; vedea locurile, aşa cum le ştia, de când se ştia pe sine însuşi biserica, în zidul ei alb şi turla înaltă, clopotnița veche de lemn, la câțiva paşi, în lateral, de la intrare, curtea bisericii, cu şirul drept de pruni, paralel cu gardul care o despărțea de ocolul grajdurilor, în față, acoperişul mai scund al bucătăriei de vară, apoi, la dreapta, zidurile albe ale casei părinteşti, cu cele două ferestre, care-i încălzeau, dintotdeauna, inima. La stânga şi înainte, deasupra acoperişurilor de țiglă roşie ale grajdurilor,"coama prelungită ardealului, care se numea Hoance, cu păduricea desfrunzită, de pe culme. Vedea aerul rotund şi încăpător, care le cuprinde pe toate şi în care, atunci, în clipele acelea, coborau şiruri nesigure de fulgi albi, pătând că fiecare începe câte un drum, dar îl încheie fară să-l contureze, lăsându-i urma să dispară; vedea, material, cum piere urma fulgului, cum se topeşte în aerul înconjurător, pentru ca să vină altul, şi altul, la fel de albi şi la fel de fără vreo urmă, pentru ca să se lase, într-un sfârşit, pe stratul de zăpadă de la picioare, care părea că-i primeşte, cu indiferență, încât, până-ntr-un sfârşit, ninsoarea aceea îi apărea băiatului mai mult ca un roi de urme pierdute, scăpate în neant, decât ca o adevărată cădere de zăpadă.

Dacă vedea toate acestea, nu vedea, în schimb, aripile demonului, întinderea lor peste tot cuprinsul cerului, ca o imensă foaie de cort semitransparentă, pe care se conturau, vag, ca nişte umbre, dungile formațiilor osoase, de un fel de materie nematerie, pietrificată în putreziciune, pierdute în infinit, asemeni coastelor rare, depărtate, ale unui piept uriaş; băiatul vedea cum ninsoarea izvorăşte, de undeva, de deasupra căciulii sale țuguiate, iar fulgii coboară ezitanți în volute leneşe, dar nu vedea respirația largă şi rară a aripilor, combinată cu întinderea lor greoaie, pe care le susținea pulsația, din adâncul înaltului tulbure, a unei inimi reci, găunoase, ca o peşteră, din care izvora, în valuri întinse, gerul, asupra pământului.

Dar nu era singura iluzie, aceasta, care îi dădea o amețeală uşoară, al cărei gust dulce-amărui îl simțea pe limbă şi care stătea să-i umple gura cu sucul ei plăcut, ca o suferință. Văzând toate acestea, băiatul se putea vedea şi pe sine însuşi, din aferă: s-ar fi văzut bine cum este îmbrăcat, cu pantalonii groşi de lână, țesuți în casă, ''în brădulețe", cu un sfetăr gros, tot de lână, toarsă, cu mâna, cu firul plin, împletit cu andrele, a cărui asprime o simțea pe pielea gâtului, cum e încălțat cu bocăncei de piele neagră, cu talpa groasă, cum pe cap are o căciulă neagră, de blană de miel. Ar fi văzut foarte distinct forma căciulii, înaltă, țuguiată, tatăl său nu mai avusese timp, nu mai apucase să i-o potrivească, să-i turtească şi să-i îndoaie calota, *uite-aşa, ca o ciornă feciorească,* iar căciula sta rotundă, înaltă şi

țuguiată, marcând semnul distinctiv nu numai al ființei lui, de atunci, dar şi al prezenței sale printre prunii din curtea bisericii, pe lângă gardul dinspre ocolul vitelor, în aerai încăpător dimprejur, în care roirea de semne albe, pierdute în neant, aducea un gol sfâşietor. Aşa cum era, în îmbrăcămintea de iarnă, punctată de semnul apăsat, ca o virgulă prelungită, al căciulii negre, putea să pată el însuşi un semn, unul de exclamare, de mirare, mai consistent, disproporționat față de rostirea măruntă pe care o exprima ființa lui propriu-zisă, pe pagina înceţoşată a zilei, pe care se scriau literele mereu schimbătoare ale fulgilor de zăpadă.

Ar mai fi putut vedea, apoi, şirul săniilor trase de boi, încărcate cu mobila unei întregi case, dulapurile, cu furnirul de nuc, în tonuri calde, ale garniturii de dormitor, comode, bufetul mare şi bufetul mic, vitrina mobilei de sufragerie şi toate celelalte, care formaseră, până cu o zi, două, în urmă, reperele tainic însufleţite ale mitologiei de familie, învelite, acum, în covoare persane, scoarțe olteneşti, pături şi țoluri groase de cânepă, sugrumate de frânghii cu noduri mari, butucănoase, clădite, cu grijă, în săniile alunecând, cu scârțâit uşor, pe zăpada bătătorită a “drumului țării”, care ducea la Luduş, dar era drastic retezat, înainte de Reghin, de bariera frontierei celei noi. Ar fi putut vedea cum se profilează succesiunea țuguiată a săniilor încărcate, în care coamele rotate şi puternice ale boilor puneau accente vechi şi stranii, pe coamele prelungite ale unor dealuri rotunde, vălurind, spre nesfârşitul înceţoşat Dar putea să vadă, mai ales, golul sferic şi mare, care se căscase, odată, în stânga şi în care înălțimea dealului, pe care se cumpănea drumul, aluneca, precipitat, până într-un fund de vâlcea, de unde începea colina dimpotrivă, mai scundă, mai prelungă şi mai unduioasă, învălită în blana țepoasă şi neagră a unei păduri desfrunzite. Convoiul săniilor, încununate, din loc în loc, cu steme rămuroase de coarne, îşi continua drumul, spre necuprins, dar atelajul uşor, în care mama tânără şi cei doi copii erau încotoşmănați în blănuri cu miros aspru, se oprise, cu un zdrăngănit melodios şi plin de clopoței Fusese ca şi când mai multe ciorchine pline de note metalice, atârnate la streaşina cerului sur, ar fi sunat, toate o dată, fiecare din mănunchiurile grele ale boabelor de struguri de alamă, cărora iarna le-ar fi preschimbat aroma în țiuit; apoi, un sforăit scurt, de cal, ca semnalul unui dirijor neîndemânatec, şi liniştea plină, măsurată de picături rare de clopoțel, stropi singurateci căzând în vasul de lut al cuprinsului.

De sus, de pe culmea dealului rotund, ca o imensă pâne învălită în ştergar de omăt, ninsoarea nu se mai vedea cum vine din înălțimi; privirea era, acum, ea însăşi, undeva sus, iar fulgii roiau dedesubt, căutând patul rece al zăpezii. Apoi se văzu cum ceva, foarte puțin distinct, trei sau patru mogâldețe negre, ca alte virgule, mai mărunte şi mai depărtate, se rostogoleau acolo, jos, ca şi cum ar fi alunecat pe pantă şi acum înaintau, firă mişcări, pe patul imaculat al fulgilor, ca să se amestece, până-ntr-un sfârşit, în indistincția țepoasă a pădurii. Iar când totul intră în liniştea imobilă, unanimă, în a cărei durată întinsă, egală sieşi, câte un fir singuratec de sunet de clopoțel se topea, degrabă şi prelung, în propriul ecou, se auzi, mai întâi, un sunet pleznit, gol şi depărtat, sonorizând spart

trunchiurile de stejar de la marginea privirii, pentru a se apropia, ca pe creste de val, cu hăuluri repetate, ca să izbucnească, într-un final care era, de fapt, începutul, într-un alt pleznet spart Şi, pe când valurile ecoului se întorceau, încăodată, spre depărtările înceţoşate, se văzu cum semnele negre ieşiseră dintre cele asemenea lor din pădure şi progresau, distinct, pe pânza albă a zăpezii din vale şi începură să înainteze, apropiindu-se, pe panta înzăpezită, ca şi cum ar fi scormonit-o.

Grupul statuar al mamei tinere cu cei doi copii rămânea nemişcat, ca fixat, pentru eternitate, în cadrele înceţoşate ale compartimentului, emanând o lumină proprie; în răstimpuri largi, apărea şi dispărea, pe ecranul pe care se profila această imagine, ca pe un geam material, figura unui preot tânăr, cu faţa luminoasă, încadrată între căciula neagră, de miel ţurcan, şi bărbuţa tunsă scurt, sub mustaţa scurtată şi ea, cu maşina de tuns. Era îmbrăcat într-un palton gri-închis-negru, cu gulerul îmblănit în acelaşi material, încreţit în melcişori mărunţi, de lână de miel. în întreaga lui înfăţişare, nu era nici un element decisiv, care să-l încadreze, vădit şi cu ostentaţie, în tagma preoţească; dimpotrivă, întreaga lui ţinută şi îmbrăcăminte avea un aer de reţinută eleganţă, nu chiar mondenă, dar, oricum, lumească, mireană, în vocabularul preoţesc. Şi, totuşi, era ceva, ca un aer aparte, o combinaţie între ţinuta sobră, pata de gri închis, care o distingea, din ambianţa luminii palide şi strălucirea stinsă a figurii încadrate de peria compactă de pe bărbie, poate sclipirea curată a inşilor negri, în albul de porţelan al ochilor, moliciunea uşor senzuală a buzelor, sub mustaţa neostentativă, care compuneau o aparenţă atât de particulară în indistincţia generală a condiţiei lumeşti.

Imaginea acestor patru fiinţe rămase statornică, în relativa lor nemişcare, şi se cufundă, astfel, în componentele şi raporturile lor, bine definite de spaţiul umbros, cu miros de fum vechi de cărbune, în tunelul întunecat şi troznind de ger al unei nopţi care-i ducea, mai mult decât spre o destinaţie locală anume, spre un viitor care nu era cu nimic mai limpede şi mai promiţător decât întunericul îngheţat de afară.

Când trenul alunecă şi se opri, fată zgomot, întocmai ca o sanie, la peronul luminat cu lămpaşe gălbui al gării din Teiuş, băiatul nu era nici pe de-a-ntregul adormit, nici îngheţat; era învăluit într-o amorţeală care-i ţinea de cald şi care-l păstra pe jumătate treaz. Aşa că putu să coboare, singur, treptele vagonului, agăţat de bara rece şi îmbrobonată de metal gălbui, după ce tatăl său o sprijinise de mână pe mama care călca treptele înguste, cu copilul în braţe. De undeva, din răsuflarea ritmică şi aburoasă a locomotivei, ca dintr-un nor luminat din interior, apăruseră cele două servitoare, Amalica şi cealaltă, mai nouă, cu umerii încărcaţi de desagi. Nu acceptaseră, nici în ruptul capului, compartimentul de clasa a doua, în care se instalase preoteasa cu copiii şi călătoriseră la clasa a treia, printre bagaje, soldaţi şi călători aproape îngheţaţi. Acum, în cercurile de lumină galbenă, care le înconjurau, cu feţele lor rotunde, înroşite de ger şi fustele lor bogate şi rotate, cuprinse până pe subţiori în năfrămile mari, înflorate, cu cizmele cu tocuri mai subţiri, potcovite cu aramă, formau o pereche de figuri colorate şi vii.

Trenul personal, care venea dinspre Vinț şi Simeria şi mergea spre Blaj, Copşa Mică, Mediaş şi Sighişoara nu mai întârzie mult şi părintele, după ce se orientă unde era vagonul de clasa a 2-a, arătă fetelor vagonul lor, imediat alăturat, recomandându-le să aibă grijă, să rămână treze, să nu le ia somnul:

-Una, două ajungem la Copşa Mică şi-acolo iar trăbă să schimbăm trenull, le avertiză el.

Până la Copşa, băiatului i se păru că înaintaseră printr-un lung tunel de întuneric, întrerupt, din timp în timp, de câte o roată de lumină gălbuie, în care trenul se oprea, pufăind din adâncuri, în timp ce geamul înghețat al vagonului lor era învăluit de trâmbe de aburi albi şi reci.

În gara de schimb, coborî pe jumătate adormit. Trenul de Sibiu era tras pe linia de lângă gară, undeva în dreapta peronului cu stâlpi de fier şi lumini murdare. Vagonul părea mai mic, cu compartimentul încremenit, în întunericul înghețat, mirosind a fum de cărbune şi a blană de şoarece mort. Când totul începu să alunece, uşor, băiatul trecu şi el, direct în somn, parcă dus, cu totul. Ca într-o scurtă dezmorțire de vis, scrâşnetul lung şi subțire al roților, la o curbă în pantă, îl scoase într-un halou de lumină care-l înțepa sub pleoape, în timp ce vocea tatălui său se auzea de undeva foarte departe şi totuşi aproape:

-Suntem la Ocna. Nu mai avem mult.

Cum au ajuns în gara Sibiului, cum aproape l-au târât, de amândouă mânile, pe peron, servitoarele, în timp ce el, cu ochii închişi, înainta în somn, nu-şi mai aducea aminte. Nu-şi amintea nici trăsura, în care se înghesuiseră, printre bagaje, nici țăcănitul metalic al potcoavelor, pe caldarâmul de granit, nici oprirea pe strada Harteneck, în dreptul celui de al treilea turn din zidul cetății, unde era locuința familiei Lazar.

O singură imagine distinctă, doar, din pasta moale, cu asperități de incomoditate şi scurte treziri confuze, a somnului: un grup de trei călăreți, unul mai în față şi mai distinct, ceilalți, în dreapta şi în stânga, cu câte o jumătate şi o măsură de cal în urmă, şi apoi mulți, mulți alții, pierduți în indistincția depărtării. Mai întâi, băiețelul se miră că nici oamenii cu trăsături fioroase şi zdrențe de haine roşii pe corp, nici caii, alungiți în goană nebună, nu se mişcă din loc şi că fotul rămâne, încremenit, în tuşele lungi de culoare ce păreau încă mai alungite de iureşul mişcării. Apoi, după ce admise că imobilitatea este a unui tablou, atenția i se concentra asupra paralelismului de rame din partea lui de sus şi numai strângând, până la durere, privirea, putu să distingă cum vedenia cu caii, în galopul lor sălbatic, se naşte, de fapt, dintr-o oglindă, care avea ramele aproape identice cu cele ale tabloului. Dar când se întoarse, din patul moale şi cald, unde descoperise că se afla, să verifice existența reală a obiectului, deasupra capului său, facu o mişcare bruscă, întreg corpul i se răsuci, după răsucitura gâtului, şi alunecă într-un gol care era al somnului reluat

În schimb, dimineața geroasă şi aproape limpede, doar cu uşoara ceață alburie, care părea că emană din toate lucrurile încremenite în ger, o întâmpină cu atenția trează şi recunoscu, ca dintr-un

vis, şi trăsura veche, şi calul cu hamuri complicate, împodobite cu nenumărate ținte metalice, care păreau să zornăie, la trap, ca nişte monede în palma zilei senine, şi birjarul bătrân, cu costumația lui veche şi complicată, care semăna izbitor cu unul din călăreții cumpliți, din tabloul bătrânilor Lazar. Ciocănitul sonor şi ritmic, metal pe stâncă, se reluă, întocmai ca în noaptea abia trecută; de data asta, însă, îl acompania ecoul depărtat al unui cor de voci tinere, bărbăteşti, ritmat între ziduri de piatră. Era un cântec bine ritmat şi, totuşi, cu ceva nostalgic, aproape dulce, în țesătura melodiei, ca un fel de vis de viață tinerească şi eroică.

-Cine cântă?, se surprinse el, întrebând.

-Soldații, îi explică mama lui, cu băiatul cel mic în brațe, legănați, amândoi, de arcurile moi ale trăsurii.

-Soldații germani, completă părintele.

Gara Sibiului, toată, holul ei pătrat şi larg, trotuarul dinspre piață, peronul lung, sala de aşteptare, totul era năpădit de soldați germani Erau tineri, voinici şi sănătoşi; cei mai mulți, blonzi, cu fețele curate, rozalii, cu ochii albaştri, sub capelele cenuşii, bătând în verzui. Aveau uniforme curate, parcă acum aduse dintr-un magazin elegant, unii cu fireturi subțiri şi lucitoare, argintii, toți încinşi cu curele ca noi, scârțâind plăcut Unii aveau ruck-sack-uri, cu legături complicate, totul lucind de curățenie şi eleganță.

Elegantă şi cumva curată li se auzea şi vorbirea, cu vocale rostite plăcut, cu o anume surdină îngrijită, rrr-uri gâlgâite, d-uri şi t-uri cumva şoptite, topite unul într-altul, frazare cântată, cu suişuri controlate şi coborâşuri adânci, substanțiale, de parcă acolo s-ar fi aflat esența a ceea ce vreau ei să comunice. Îi învăluia un miros bun, de piele nouă şi ființă tânără, stofa nouă, metal lucitor, cu efluvii de tutun uşor şi curat, câte o boare de ciocolată, adieri de mentă şi, vagi, de trandafir. Până şi armele lor, cu oțele lucitoare şi curele impecabile, păreau ceva, mai degrabă, desprins dintr-un spectacol frumos şi elegant, decât unelte ale morții.

Pierdut în imaginea plăcută a soldaților şi învăluit şi el în aromele pe care părea că le percepe de la distanță, băiatul nu întoarse ochii spre cealaltă parte a vagonului, unde zidul munților, cu treptele lui albe şi înghețate, se aşezaseră, cu o fermitate dură şi firească în rama geamului. îi văzu, mai întâi, abia după ce, ocolind, într-un cerc larg, orăşelul Tălmaci, locomotiva, încununată cu panaşe de abur alb, se avântă, şuierând, pe podul peste râul Cibin, apoi se înclină, uşor, pe stânga, şi făcu o altă jumătate de cerc, în sens invers, în jurul unui deal râpos, pentru a intra, cu pufăituri tot mai rare, în gara Podul Olt Atunci, în dreapta, peste o câmpie albă, cu dungi negre de copaci desfrunziți, văzu, mai întâi, fumurile cenuşii, acoperişurile năpădite de zăpadă, nava de zid vechi a bisericii din Turnu Roşu. În spate, ca pânza de fundal a unui decor, haşura de cărbune a pădurilor înghețate, iar deasupra, alcătuirea de cetate înaltă, veche şi mohorâtă, a Muntelui Suru, în stânga căruia, zidul prelung de piatră şi gheață cobora spre depărtări.

Îi mai văzu când, coborâți în gara veche din Avrig şi alegându-şi drumul pe şoseaua înghețată bocnă, Munții li se păreau aşezați imediat în spatele frontului de clădiri, de pe clina de deal din față, în care turnurile pătrate ale celor două biserici, cu acoperişurile lor solide şi țuguiate, în patru ape, păreau să exprime ceva ce ține de vechime, de tărie şi de statornicie. Munții erau dincolo de toate astea şi mai mult decât toate. Crestele lor tăioase, pe care zăpada se învinețise, de tăria gerului, prăvăliturile lor adânci, însemnate cu un negru sumbru, de cenuşă, toată ființa lor, grea de vechime şi substanță, păreau să spună, răguşit, cu scrâşnet de piatră pe piatră şi fier ruginit.

-Suntem aici! Noi suntem ăia care suntem aici!

Iar când, peste câteva zile şi nopți de iarnă, care aveau să arate ca o singură pereche de falii de timp, înțepenită bocnă, într-o dimineață, în care lumina nu se putea dezlipi de gerul tăios, ca un cuțit, în vagonul de marfa care aducea, la gara din Porumbacu de jos, înghețată şi ea, ca pentru totdeauna, în vălătuci de abur alb, tot ce căraseră săniile cu podoaba lor de coame groase şi rotunde, prima imagine care apăru, pe podeaua înghețată ca piatra, fu trupul pietrificat şi el al unei căprioare, cu mărgele de sticlă roşie la blana galben maronie, ca frunza uscată, băiețelul cu căciula țuguiată lăsă imaginea ei şi ecoul stăruitor al împuşcăturii din valea înzăpezită şă-i cadă, undeva, în adâncul ființei sale şi să i se aşeze, acolo, ca un bolovan rece, greu şi nemistuit, alături de fața fioroasă a călărețului cu zdrențe roşii pe corp.

Deschiderea, cu zgomot tărşâit, ascuțit şi hodorogit, totodată, a uşii vagonului vechi de marfă se petrecuse întocmai ca laborioasa desfacere a cortinei rudimentare a unui spectacol, straniu şi misterios. Gara mică, sub acoperişul roşu de țiglă, învăluită, pe jumătate, de o pală de fum alb, cate cuprindea, în lateral, şi coroanele umed sticloase a câtorva meri pitici, şi acareturile mărunte, din apropiere, nu constituia decât grupul de acesorii, neutre şi fară cuvânt, ale acestui spectacol; hotărâtor, pentru închegarea plasticii lui de ansamblu, era, însă, fundalul, ca o imensă pânză de decor care, depăşind, cu mult, în înălțime şi semnificație, amănuntul meschin al deschiderii de scenă reprezentate de vagonul mic de marfa şi derizoria lui ambianță, se înălța, protector dar şi amenințător, totodată, imediat din spatele acestui cadru: munții, aduşi, prin forța iluziei optice, atât de aproape, încât păreau la numai doi paşi de acoperişul gării, cu căciula lui albă de fum. Erau înalți şi apropiați, de la pământ până-n cer, albi şi suri, totodată, brăzdați de rănile adânci ale prăpăstiilor, şi păreau că țin, în lumea imediată şi măruntă, de altă lume, în mohoreala proporțiilor ei nemăsurate, şi de alt timp, în eterna lui bătrânețe căruntă.

Băiețelul cu căciula țuguiată aşteptase, cu emoție în gât, deschiderea uşii metalice a vagonului de marfa; mecanismele mărunte şi ascunse ale stărilor sale sufleteşti se potriviseră tainic şi tăcut, ca pentru deschiderea unei porți a miracolelor; în depozitele adânci ale emoției sale, amenințând să-i copleşească întreaga ființă, ca un val venit din interiorul ei, se aranjaseră particule de aşteptare, ca nişte boabe de mei, într-un secret traseu de speranță. Ar .fi dorit ca, odată înlăturată opreliştea de

lemn şi fier, interiorul vagonului să-i descopere fiinţele unice ale zeităţilor casnice, închise acolo, pâlpâind semnalele vieţii lor misterioase. Poate credea, chiar, că spaţiul, acolo, se va putea lărgi de la sine şi că dimensiunile lui vor fi împinse, de o tăcută explozie, ca să redeseneze ambianţa familială, cu conturele ei trasate de emoţie şi căldură inundându-i fiinţa mică; bufetul mare şi bufetul mic, vitrina cu cristalele ei, din prânzitor, patul dublu şi dulapurile gpmene, dintre care unul era zeul masculin şi altul cel feminin, ale casei, din dormitor, să se reînsufleţească, în aura vibrantă şi luminată, din interior, a ambianţei lor ştiute. Ar fi vrut, poate, ca desenul colorat şi moale al covoarelor să emane, din nou, şoapte de paşi, fiecare după vocea lui, iar în aerul în care duhul familiei plutea imaterial, dar perceptibil, în mireasma lui unică, ar fi aşteptat ca sunetul melodios al pendulei să restabilească, la răstimpuri potrivite şi sigure, tonalitatea acea particulară, cu totul deosebită, a pulsului existenţei lui.

În loc de toate acestea, însă, o hrubă rece de umbră, în care se profilau conturele unor volume strâmbe şi neregulate, îndepărtate, cenuşii şi necunoscute, ca nişte monştri străini. Iar pe spaţiul strâmt, lăsat gol, în faţa lor şi în dreptul uşii, ceva mult mai puţin decât cea mai mică scenă posibilă, un spaţiu în care nu ar fi încăput nici o dezvoltare, ci, doar, cel mult, un gest dramatic, unul singur, ca o exclamaţie spectaculară, căprioara de gheaţă şi piatră, cu mărgelele ei roşii, sticloase, şi cu botul în prelungirea gâtului, într-o extensie tragică. Iar deasupra tuturor, înalţi, mai înalţi decât toate, masivi, mai masivi decât toate, puternic brăzdaţi de tăieturile adânci ale văilor şi prăpăstiilor, haşurate în dramaturgia lor zguduitoare în alb, cenuşiu şi negru, cu feţele şi înălţimile lor hohotind de plânsul lumii şi râzând cu hohotul celor de dincolo de lume, munţii.

Numai că tot munţii aveau să compenseze, în cel mai scurt timp, golul de gheaţă din sufletul copilului, punând, în palma lui mică şi moale, moneda strălucitoare a unei frumoase *zăe* însorite de iamă, în care o sanie aluneca, vesel, de-a lungul câmpiei dintre şirul tor fierestruit în cretă curată şi sălciile de ţiplă proaspătă, din lunca Oltului. Aşa cum era aranjat totul, înălţimile, din cea mai pură ipostază a materiei, câmpia, cu albul ei de început de lume şi soarele, strălucind viu, dar fără căldură, pe un cer de staniol albastru, sania, ca o jucărie, încărcată de blănuri, cu miros de animale prietenoase, totul părea ca un drum în poveste, nu de la un loc la altul, ci de la un capăt de poveste la altul. Ziua scrisese un zâmbet, primul, după atâta vreme, pe faţa fină a mamei, adăugându-i câteva, puţine, tonuri de roz străveziu, în timp ce frumuseţea bărbătească a chipului tineresc al tatei se înveli cu un voal de lumină. Caii, însufleţiţi de energiile pure şi luminoase ale zilei, lăsau gâturile să li se încovoaie, după valurile libere ale zvonului de clopoţei, în timp ce coamele şi „cozile lor se înfoiau, rotund, în aerul luminos. Pătruns de solemnitatea strălucitoare a momentului, flăcăul cu hăţurile se ridicase în picioare, iar silueta lui puternică, învelită în blana de oaie şi încununată de căciula cu cocardă tricoloră, înălţându-se, protector, de lângă perechea tânără şi frumoasă şi băieţelul emoţionat dintre blănuri, se profilă, pe albul câmpiei şi, mai departe, pe coama munţilor, acum apropiaţi şi familiari, ca un simbol.

A fost tocmai momentul în care, ca la porunca regizorului ascuns şi generos, care hotărîse ansamblul şi detaliile spectacolului acestei zile, vibrând de lumină vie şi frig curat, din nedeterminatul liniştii cosmice a momentului, începură să picure, tot mai deşi, stropi de zurgălăi, iar albul tare din faţă născu, într-o clipită, ca şi când ar fi tras-o cu frânghii nevăzute, din fundalul de cretă, imaginea vesel zbuciumată a unui grup de călăreţi în jurul unui steag tricolor, care flutura în aerul fără vânt. Sfidau strălucirea gerului, cu cojocele uşoare, pe cămăşi albe, împistrite, la mâneci şi guler, iar căciulile, de blană neagră, înfoiate voiniceşte, cu cocarde fluturând din panglici în trei culori, păreau un simplu însemn de rang şi nicidecum o pavăză împotriva lui. Feţe luminoase, tăiate apăsat, cu o anumita duritate plăcută, într-un material tare, aruncau piviri vii în jurul apropiat, iar mânile înroşite ţineau dâdogii în joacă. Sub şei de lemn şi scoarţe înflorate, caii tropoteau mărunt zăpada, fără s-o maculeze, iar coamele şi cozile fluturau vesel panglici tricolore Venit mai mult de cândva, dintr-o eternitate anterioară, decât de undeva, grupul călăreţilor înconjură, într-o mişcare liberă, sania în mers şi, fluturând steagul, o însoţi spre orizont Atunci se văzu clar că linia munţilor, aspirând, pe treptele crenelurilor adânci, spre înălţimile curate şi albastre, făcea parte din spectacol, era purtătoare de semnificaţie şi mesaj, întregind, cu întregul câmpiei, albe, curprinzând sania înconjurată „de grupul colorat de călăreţi, un tablou autonom, cu înţelesul lui

ISTORIE ŞI VIAȚĂ. TIMP TRĂIT, TIMP VIEȚUIT

1

Ceea ce urmează să fie povestit, în continuare, a fost să se întâmple, mai întâi, în spațiul cuprins între Carpații Meridionali şi râul Olt, înainte de cotitura lui spre sud, unde se strecoară printre înălțimile lor păduroase. De la Porțile de Fier ale Dunării, unde nu este departe întâlnirea celor trei frontiere ale statelor moderne Iugoslavia, Bulgaria şi România, Carpații Meridionali pornesc, mai întâi, spre nord, apoi curba lor se înclină puternic, spre est, ajungând să meargă, câteva bune sute de kilometri, drept pe axa vest-est, paralelă cu linia îndepărtată a Dunării, astfel încât, priviți din avionul care se îndreaptă spre unul din aeroporturile Bucureştiului, poate fi văzut, într-o zi senină, lanțul lor încărunțit, paralel cu panglica argintie a fluviului de care îl desparte, totuşi, aproape o treime de țară. Cam la jumătatea parcursului lor spre soare-răsare, formațiile stan coase, adânc scrijelate de văi cu ape care-şi trimit spre înalt sclipătul lor sonor, se înclină brusc, ca şi cum ar cădea în genunchii unor muncele împădurite, cârpite cu petece luminoase de poieni, priponite pe versanți abrupți, printre care brâul sinuos al Oltului îşi caută drum, spre miază-zi. Dincolo de râul care-şi scoate de undeva, dintr-un adânc pietros, frământarea surdă a valurilor, pe treptele aceluiaşi fel de muncele însorite, pe care, vara, păşunile strălucesc în verdele lor curat, păscut din înălțuți de formațiuni diafane de noii albi-argintii, legănați în balansul unui albastru de cristal, iar în anotimpul rece, zăpada imaculată emană, din albul ei mineral, o lumină densă şi pură şi de pe care trimit fulgere lungi de lumină ferestrele în numeroase ochiuri mărunte ale unor căsuțe miniaturale sau tudele sclipitoare de biserici, se pot vedea meterezele înalte ale Munților Făgăraşului, ca nişte cetăți gigantice, suite în cer.

Oltul vine, la această întâlnite cu muntele, pe un drum invers, de la est la vest, întovărăşindu-l, o vreme, paralel cu zidul fierăstruit ale celor mai mari înălțimi alpine din țară, pentru ca să cotească, brusc, la stânga şi spre sud, când îi iese în cale poarta ferecată a spinărilor înalte, rotunde şi greoaie ale Munților Cibinului. Tocmai la acest punct de cotitura, ca un viraj destul de strâns, se înalță două promontorii singuratice şi asemenea, fiecare, în formă de piramidă mai rotunjită, ca un fel de avanposturi al formațiunilor muntoase din asfințit. Când au cucerit romanii Dacia, în urma unor campanii repetate, din jurul anului 100 de după Hristos, legiunile lor au urcat, spre nord, printre munți, pe albia Oltului, tăind, în stâncă, drum, pe traseul cărărilor imemoriale; odată scăpate de încleştarea strâmtorii, au marcat locul cu un punct de observație, o alcătuire fortificată, de piatră, ridicată exact pe vârful uneia din aceste două înălțimi, şi i-au dat numele Caput stenarum, adică Sfârşitul, Capătul strâmtorii. Mai târziu, apoi, în negura veacurilor medievale, aici trebuie să fi fost măcar un punct de observație, dacă nu chiar unul de pază, cu o minimă înzestrare militară, într-un fel

de tum izolat de cetate ale cărui conture de ruină se mai profilează şi astăzi, pe albăstrimile curate, ori se ascund după păturile grele de nori.

Pentru privirea agățată de cel mai înalt punct al Capătului Strâmtorii, înspre răsărit, orizontul se deschide ca o adevărată țară-cetate, cuprinsă între metereze geologice: în depărtarea din față, în zile senine, se pot distinge conturele de fum ale înălțimilor Perşani; către miază-noapte, călătoria tihnită şi sinuoasă a Oltului, spre apus, este însoțită, la fiecare cotitură şi la fiecare popas de drum drept, de înlănțuirea de dealuri în care cutbele rotunjite alternează, armonic, cu pasagere avânturi abrupte şi pe care decupaje haşurate de păduri pun accente vinețiu întunecate, iama, pe fondul alb, de hârtie cretoasă, ori verde vălurit, vara, în tonuri şi moliciuni de catifea; la dreapta, spre miază-zi, coama alpină a Munților Făgăraşului aşează un reper puternic, ca o amplă frază simfonică, susținută de instrumente grele şi profunde, în care accentele puternice ale alternanței dramatice de piscuri şi prăpăstii sunt scrise, în tonuri înalte, de viori acute şi trompete sfâşietor triumfătoare. Demnitatea de cele mai înalte cote de altitudine ale țării este purtată de aceşti munți, dintr-o eternitate spre altă eternitate, cu ascunsă, misterioasă trufie; ferecați, în crusta lor de zăpadă glacializată, par depărtați şi ireali, ca un semnal cutremurător, din alte ere, bătrâni şi tainici, de dinainte de orice timp, pentru ca prea scurta for primăvară să-i arate dungați, cu alb, pe fondul întunecat vinețiu, ca şi când n-ar fi altceva decât fosile de uriaşe pantere, ieşite la o scurtă trezie somnolentă, ale unor formațiuni în care biologicul se exprimă prin geologic, şi reciproc. În plină vară, sunt diafani şi ireali, iar ființa lor aburoasă, din acelaşi material cu aceea a pânzei albastre, trase deasupra lor, ca un acoperiş de cort dumnezeiesc, se exprimă, sonor, mai cu seamă, într-o vibrație largă, pornită, inițial, din ape, şi picurată, părelnic, cu ecouri de tălăngi, de care se servesc, ca de nişte silabe tainice, pentru a se adresa cerului. Toamna, însă, ceva ca o durere cosmică se stratifică, în substanța lor minerală, de indigo pietrificat, iar primele zăpezi vin ca o alinare, largi bandaje, tămăduitoare, îh calda lor răceală, iar crusta de gheață cristalină, în care se ferecă, până la urmă, în iarna reaşezată temeinic, ca pentru o veşnicie, îi instalează în ipostaza lor eternă, de dincolo de durata ceasornicului solar.

Dacă aceste înălțimi supreme poartă, în masivitatea lor, familiară mai mult cu tăriile cerului decât cu blândețea accesibilă a pământurilor şesoase, un sens anume, un mesaj, adresat existenței unanime, acesta n-ar putea fi altul decât cel al tainei ultime şi supreme; numai inexprimabilul, total şi absolut, secretul unic şi final ar putea sălăşlui *în* ființa lor, în care pământul, piatra şi apa se topesc, împreună cu sevele imateriale ale înălțimii, pentru a forma acea combinație de materie de dincolo de ipostaza strict materială, care este investită cu funcția ezoterică absolută. Şi nimic altceva decât tăcerea lor mohorâtă, iama, umplută de vibrația fără sunet a zăpezilor, ori cea înalt diafană, vara, stratificată din sonorizarea înaltă a apelor şi stropii melodioşi cu tălăngilor, n-ar putea traduce, mai fidel, mesajul lor plin şi obscur. Cum ceea ce au ei de spus şi spun, de altfel, celor care-i ascultă, ori încearcă să-i asculte, este tocmai acest absolut al liniştii, corp ființial fără ființă al misterului suprem, formațiunile

mitologice obişnuite oricărei colectivităţi umane care au prins viaţă, de-a lungul vremurilor bătrâne, în preajma lor, locuiesc şi îşi joacă hora semnificaţiilor numai de la nivelul crestelor împădurite, în jos, acolo unde cărările, poienile, malurile şi luciurile de ape, stâncile accidentale constituie scena frustă pe care evoluiază ielele, spiriduşii, muma pădurii, greul pământului şi toate celelalte figuri asemenea, într-o comunitate şi comunicare vie cu urşii, cu lupii, caprele de pădure, fiarele mărunte, dar şi cu pescarii, vânătorii, pădurarii şi tăietorii de lemne, copiii sau ţigăncile, venite după bureţi ori fructe de pădure; în schimb, bolta de stei şi cer a acestei lumi vorbeşte doar despre ceea ce nu poate fi cuvântat.

2

Din Transilvania care, cum se ştie, este centrul unei regiuni, numită, astăzi, România şi unde este situată povestea care urmează să fie spusă în continuare, şi până în centrul Lumii Occidentale, care a fost şi mai este încă a fi socotit Parisul, sunt 2019 kilometri; până la Londra, alt centru important al acestei lumi, mai sunt încă vreo câteva sute, deci 2253, până la Roma, care a fost, multă vreme, însuşi centrul lumii cunoscute, să fie cam 1800; până la New York, metropola lumii cunoscute astăzi, 8500. Până la Atena, inima civilizaţiei europene, sunt 1399 kilometri. Până la Madrid, din care au pornit, veacuri de-a rândul, trasee importante spre lumea cunoscută şi cea închipuită de europeni, 3007. Iar până în China, care a fost descoperită, într-o vreme, ca o altă lume, sunt 7000. 9000 de kilometrii sunt până în Japonia, care a fost, şi ea, descoperită ca un cu totul alt univers geografic şi uman. 3500 sunt până în miezul Africii, receptată ca un centru al exotismului; până în India, cu mirificele ei comori, care au alimentat fantezia şi reveriile europenilor, or fi vreo 3-4000. 9000 sunt până în America de Nord, cu universul ei, care a atras omul European, ca un miraj statornic, din care şi-a construit un alter ego deviat al lumii sale, iar 10.000 până în cea de sud, care i-a încântat şi fascinat imaginaţia cu alte peisaje şi alte orizonturi. In fine, până în Australia, cea din urmă cucerire a omului european, în care şi-a construit o lume a lui, nouă, totuşi, pentru că răsturnată, pe temeiurile unor imagini niciodată întâlnite până atunci, 13.000.

Sigur că, din Transilvania, unde ne aflăm acum şi până în Transilvania, unde urmează să se desfăşoare povestea noastră, nici vorbă de astfel de distanţe. Şi, totuşi, lumea în care s-au consumat întâmplările ce urmează să fie povestite este departe, foarte departe, atât de departe de lumea în care ne aflăm noi astăzi, încât ea poate să ne apară ca o cu totul altă lume.

Gândind toate acestea şi combinând cifre, distanţe şi nume de locuri, îmi aprind pipa îndesată cu tutun aromat, marca John Brumfit's, London Blend, şi mă învăluie fumul ei parfumat. În bolul mic, de sticlă, valul uşor şi translucid, de culoarea mierii mature, al coniacului Metaxa, îmi clipeşte, în privire, ca o subtilă chemare a unor falduri subţiri ale unui miniatural ocean planetar, în a cărei fluiditate ascuţită se topesc pânze colorate de amurguri stranii, animate de pulsaţia, ritmică, a fascinaţiei

depărtărilor. Aroma puternică a fumului îmi coboară, în celulele senzitive, iuțită de tăietura fină a alcoolului, ca lama diafană, dar iute, a unui cuțit străveziu, care îmi ascute nervii. Percep, concret şi aproape, această distanță, dintre *aici* şi *aia,* ea mi se derulează, prin adâncimea aiuritoare a tunelului spațiu/timp, şi îi realizez depărtarea imensă, pe care palida conştiință a suprapunerii formale dintre locul de *acum* şi cel de *atunci* n-o poate anula. Învăluit de fumul aromat şi legănat, uşor, de efluviile tăriei, mă simt foarte puțin agățat de firele prezentului, părelnice şi mai uşoare decât chiar firele de paianjen. Sunt, de fapt, departe, foarte departe, ca şi lumea pe care încerc să o reînviu şi să o retrăiesc, prin povestirea mea.

Sunt aşezat în reverie, ca într-o capsulă a timpului, care este şi o nacelă, călătorind în spațiu, departe, mai departe decât cele două mii de kilometri de până la Paris, mai departe decât cele atâtea mii de kilometri până în Africa, mai departe decât miile de kilometri până în Japonia şi Australia. Este o lume aiuritor de depărtară, pe care uşoara transă a efectului subtil combinat, al celor două droguri, o face să apară, în realitatea ei adevărată, de palidă, părelnică apropiere şi de reală, incomensurabilă, nespusă depărtare.

Voi povesti despre o lume care, nemai fiind, se îndepărtează, pe zi ce trece, încât, iată, ajunge departe, foarte departe, din ce în ce mai departe. Fiind atât de departe, este cu totul şi cu totul diferită de lumea în care eu şi cei din jurul meu trăim, astăzi, de cea în care cel ce va citi aceste rânduri, dacă va fi să fie cineva, va fi să fie, când va fi să fie. Voi vorbi, deci, despre acea lume, ca despre o lume străină, necunoscută, ca şi când aş vorbi despre orizonturi exotice, cu totul necunoscute celor care se vor întâlni, cu ele, în paginile care urmează. Dacă e vorba de un eventual cititor, nu pot conta decât pe apetitul pentru necunoscut, pentru insolit şi pentru exotism al omului de astăzi; dacă acest apetit există şi se manifestă. Dacă nu, nu.

E singurul lucru pe care pot conta. Şi prin intermediul căruia se poate ajunge la un fel de cunoaştere a acestei lumi şi, poate, chiar, la un fel de înțelegere a ei; ar fi prea mult şi greu de spus: familiarizare. Dar, ca să înainteze, cineva, pe acest traseu, al unei anumite înțelegeri şi cunoaşteri, va trebui să accepte atât vechimea cât şi o anumită imobilitate a ei; propriu-zis, vechimea în acea imobililitate.

3

În noua aşezare, părintele găsi o casă de închiriat, într-un fel de piațetă, un loc mai lărguț, la cotul drept al unei ulițe, unde se mai deschidea o fundătură, căreia i se spunea Unghieț. Era casa în unghi drept, cu trei ferestre pe-o parte şi două pe alta, construită de un localnic plecat în America şi care, prin tocmai conturul ei diferit, față de tiparul obişnuit al caselor locului, voia să marcheze semnul unei altfel de stări decât aceea a celorlalți oameni din sat. De cealaltă parte a porții înalte, cu

boltă, gospodăria mai avea o construcție mai mică şi mai joasă, căreia i se spunea *costiță,* iar curtea destul de strâmtă era despărțită de curtea vecină de un grajd cu şură şi şopru, căruia i se spunea şop. În căsuță, familia se întregi cu cele două bătrâne, mama şi bunica preotesei, văduve, amândouă, şi singure, fară alți copii.

După ce îşi aduse mobila, din vagonul de marfă, în casa închiriată în Unghieț şi după ce constată că nu-şi putea nicicum aranja interiorul cum fusese "dincolo", amânând această problemă pentru un viitor fară termen, preoteasa se arătă preocupată, în mod aparent paradoxal, aproape exlusiv de tot soiul de amănunte foarte puțin semnificative, exprimându-şi nemulțumirea fățişă că nu le poate rezolva, ori afişând o exagerată satisfacție de moment, atunci când reuşea să o facă. Astfel că se arătă mulțumită că găsise locul bufetului cel mare şi că, deasupra panoului neobaroc, cu oglindă, putuse să aşeze, cam cum fusese în casa de "dincolo", reproducerea, în pastel, după un "Car cu boi", de Grigorescu. Este drept că, de astă dată, atât tabloul, cât şi oglinda, rămâneau "oarbe", fără prelungire, având în față un perete întreg şi mut în neutralitatea lui, pe când "dincolo" ele avuseseră replica geamului dublu, cu perdele vaporoase, care nu le despărțeau, dimpotrivă, le făceau să comunice cu silueta înaltă, rotunjită şi masivă a Coastei Popii, deasupra căreia cerul întins şi semnul subțire, de foc, al Luceafărului de seară, Steaua Ciobanului, fiind, totodată, şi engrame ale cosmosului liber şi autoritar dar şi cosmosul însuşi. Dar tânăra femeie ținu, pentru sine, acest adevăr, ca pe un secret al ei, despre care nu e potrivit să se vorbească, pentru că ar trezi cohorte de gânduri negre, şi deplânse cu voce tare, exagerată pentru proporțiile cazului, neputința măruntă de a aşeza "vitrina" pe un singur perete şi obligația neplăcută, dar neesențială, de a o alătura bufetului mic, într-o pereche tristă, care i se părea că îi exprimă propria stare sufletească. Nu începea, sub masa de sufragerie cu cele şase scaune ale ei cu spătar înalt, nici scoarța oltenească, țesută la o mănăstire de peste munți, care întregise, "dincolo," răsfrângerea, pe acest panou central al universului familial, a lumii întregi de afară şi de pretutindeni, cu semenul ei stilizat, compus din ieroglife de crengi cu flori şi frunze şi de păsări geometrizate. Astfel că, după ce puse să fie presărat cu fire de tutun ieftin şi naftalină şi răsucit sul, sprijini covorul, pe verticală, într-un colț al coridorului strâmt şi întunecat, care unea, între ele, ca o şiră a spinării bătrână şi bolnavă, camerele puțin primitoare ale unei case pe care o plângea, în taină, pentru mohoreala ei rece, constitutivă.

Dar ceea ce se întâmplă, în acele prime zile ale aşezării într-o nouă locuință, ca şi mai târziu, cu preoteasa nu era altceva decât o revenire, cel puțin în parte, a ființei sale fragile la o ipostază anterioară. Mai ales prezența celor două bătrâne, ca nişte fantome vii ale durerii şi resemnării, avu darul să reactiveze depozitele de tristețe grea, amestecate cu tentațiile resemnării, ale femeii, de pe când era o simplă fată de la țară fără tată, orfană de război. Fusese nevoită să constate cât de uşor pierduse siguranța şi încrederea prin care cei dintâi ani cu căsătoriei sale cu părintele o transportaseră într-o uşoară şi plăcută amețeală a ființei, care semăna cu o subtilă şi stenică beție; acum, totul, casa

cea nouă, rece, întunecată şi neprimitoare, curtea strâmtă, uliţa cotită şi împrejurimile nefamilare, oamenii repeziţi, cu mersul iute şi vorba lor scurtă, de parcă nici nu aveau răbdare să pronunţe cuvinte şi fraze întregi, reducându-le la apelative silabice, cu "mă" şi cu "tu", cu "mă Ghio" şi "mă lua", în loc de numele întreg, rostogolind rotacizări grăbite, i se părea periculos, dureros de apropiat, ameninţând chiar să fie formula viitorului ei.

Copiii de la şcoală şi tinerii din sat nu se arătau că ar putea să îi rămână altfel decât tot timpul străini; le descifra, fără greutate, codul figurilor curate în prospeţimea lor naturală, care ascundea şi o componentă aspră, un fel de semn atavic al unuiavatar cvasi-animalic, demult pierdut, în care umanul îşi dezvăluia, mai apăsat, înrudirea sa cu biologicul elementar. Dar nici vorbă să poată stabili, cu ei, acea relaţie cvasi-familială, pe care o avusese cu tinerii din localitatea părăsită din nord, dintre care unii ajunseseră ca un fel de rude mai îndepărtate şi mai tinere. Aici, toţi oamenii erau semeţi, până la sfidare şi grosolănie, în instinctul libertăţii şi autonomiei lor ca fiinţe umane şi nici măcar n-a putut să încerce să-şi găsească servitoare, dintre femeile care-şi spuneau una alteia "borească", pentru o gospodărie devenită, peste noapte, mult mai complicată, tocmai pentru că, lipsită de anexa gospodărească a vacilor cu lapte şi a boilor de jug, a cailor de căruţă sau trăsură, se restrânsese la stricta obligaţie a oamenilor de a-şi vedea, cu propriile lor resurse numai, de viaţa lor. O vreme avu cu ea pe una din cele două angajate permanente de dincolo, cărora li se adăuga, la ocazii, o "mamă a oalelor" trupeşă, cu faţa roşie şi lată ca şi vorba, a cărei bunătate interioară răzbătea cumva ca o spumă concret perceptibilă peste limitele încercărilor zadarnice de a mima autoritatea. Fata stătu câteva săptămâni şi putea fi auzită, uneori, cântând numai pentru ea, prin colţurile mai ferite ale curţii, cântece de la ei, iar uneori, dupăamaiaza, în pauza de lucru a gospodăriei, stând pierdută la portiţă şi privind în gol, neputând să intre în vorbă cu nimeni. Până la urmă, îşi ceru frumos iertare, părintele o plăti cu generozitate şi angaja un om, s-o ducă la gară cu căruţa. La ieşirea din curte, în îmbrăcămintea ei cu fuste suprapuse şi largi, pieptăraş negru cu flori şi broboadă colorată, legată la spate, peste conci, contrastând vădit cu portul fetelor şi femeilor din sat, în schematismul lui elementar în alb şi negru, se aplecă, adânc, în faţa fiecărui membru al familiei, pe rând, chiar şi a copiilor, îşi făcu semnul crucii şi le sărută mâna.

Părintele, cu faţa dintr-odată severă, cu umbrele negre, apăsate, ale mustăţii şi bărbuţei, sub fruntea devenită, dintr-o dată, încă mai albă, şi preoteasa, cu ochii înroşiţi de lacrimi, o conduseră până la căruţă, întrebând-o dacă n-ar fi bine s-o însoţească la gară sau chiar până la Sibiu.

-Rămâneţi cu bine şi sănătate! Mă va ajuta Domnul şi pe mine şi mă voi vedea acasă, le spuse fata, dintr-odată maturizată şi ea, ca o femeie în toată firea, şi se aşeză lângă ţăranul care învârtea biciul de piele, în semn de superioară nerăbdare, în timp ce preoteasa o mai ţinea de mână, repetând numele tuturor celor de acolo, de la ei, cărora le trimetea salutări ca unor prieteni apropiaţi sau chiar rude.

Părintele părea mai înțelegător cu noua situație şi mai dispus să încerce o apropiere de localnici, chiar până la familiaritate. De altfel, în jocurile ironice ale familiei, preoteasa era situată într-un fel de pol al inaccesibilității; glumind cu ea, în fața copiilor, părintele nu spunea chiar că este "cu nasul pe sus", dar făcea elogiul ironic al "nasului ei subțire", spre hazul tuturor şi îmbufnarea ei pe jumătate reală şi pe jumătate mimată. Riposta venea cu un şir de reproşuri, şi ele pe jumătate serioase şi jumătate mimate, care conținea totdeauna formula "a se înhăita cu oricine", ceea ce era, evident, o exagerare, pentru că părintele păstra totdeauna, dar cu naturalețe, necesara distanță: nu intra niciodată în vreo cârciumă, nu participa la petreceri decât în limitele stricte ale rolului său cultic şi niciodată nu trecea de primul pahar de orice fel de băutură, fie țuică, bere sau vin.

Cum nu era decât cât se poate de firesc, pentru situarea lui în noua comunitate, el îşi găsi, deîndată, un aliat în persoana ajutorului său de la biserică, cel care, "dincolo," se numea "făt", dar, aici, "crâsnic." Şi, cum biserica era situată, aici, pe o culme, spre care şerpuia, larg, un drum de care, în obişnuința zilei intră urcuşul perechii lor uşor discordante, preotul, mai masiv, o pată mai mare de negru, crâsnicul mai mărunt şi mai uscat, un semn cenuşiu, uşor adunat de spate, pe coala albă a iernii sau pe haşura vălurită, în tonuri de verde, a anotimpului cald. Biserica era, ca şi dincolo, o construcție de zid, nu prea veche, dar nici prea nouă, cu aproape aceeaşi intrare strâmtă, sub tumul paralelipipedic, încununat de un acoperiş de țiglă în patru ape, aproape verticale; cam la fel era şi dispunerea interioară a spațiului, cu sectorul pentru femei, în pronaos, sub balconul, susținut pe o structură de bârne, al corului, despărțit de nava principală printr-un mic paravan de lemn, mascat de scoarțe, ştergare înflorate şi icoane; aceleaşi, urmând pe interior traseul pereților, stranele de lemn, cu ciocul lor pentru pălării sau căciuli. Se deosebea, numai, formatul pălăriilor, cu boruri mai largi, panglici felurit colorate, dincolo, pe când, aici, erau absolut toate la fel, rotunde, cu calota mică şi borurile strâmte, panglicile identice, subțiri, cu două dungi albe, încadrând pe una mai lată, neagră. Altele erau şi detaliile cromatice ale tablourilor de grup, pe care le formau, în centrul navei principiale şi în compartimentul mai strâmt, de la intrare, bărbații şi femeile satului: dominând griul deschis al lânii seine, deasupra gărilor largi, fluturați la mers, ori a pantalonilor strâmți de cizmă, îngropați în căputele de piele neagră, lustruită, broboadele înflorate, înnodate sub bărbie sau la spate, pieptăraşele de lustrin, cu flori mari, roşii şi verzi, fustele încrețite şi rotate, în culori întunecate, cu flori mărunte, dincolo; cămăşi albe, fară guler, tivite la gât, piept şi mâneci de râuri subțiri, brodate în amici negru şi galben, eventual prelungite într-o cruce rămuroasă, pe piept, cojoacele de oaie argăsită, cu motive florale, bătute complicat, cu acul, pe piepți şi pe spate, ansamblul unitar şi armonic al costumelor femeieşti, cu iia albă, cu dungile negre ale alesăturilor, fustele albe, curate, încrețite, între cele două crătinți, pe care se răsfăța bucuria culorilor, aici.

Oarecum deosebite erau şi cele două iconostase; nu atât prin arhitectura de ansamblu şi registrele icoanelor, ci prin intensitatea cu care părea că pulsează ființa lor, ca o respirație de aur

şi purpură; mai puternică, poate prin efectul depărtării, dincolo, reverberând, ca fiinţa unui mister care te atrage, te învăluie şi te supune, sub porunca lui luminoasă, transfiguratoare şi înălţătoare, comunicând fiinţei o vibraţie ameţitoare şi nesecat de dulce, dincolo; cu strălucirea uşor încenuşată, dincoace, ca semnul unei osteneli care nu este, totuşi, epuizare, ci răgaz de reglare a suflului şi comunicare potolită cu taina.

Dar ceea ce deosebeşte, cel mai mult, cele două biserici, este situarea lor cosmică. Cea de dincolo este aşezată între clinuri de dealuri, pe un loc ceva mai lărguţ,"undeîncearcă să se aleagă albia incertă a unei păreri de părău, cu apă rară, care, nereuşind să-şi împlinească menirea, prin fiinţa proprie, trece această sarcină drumului ţării, cu panglica lui sură, şerpuită; ca să-i realizezi datele complete ale situării sale, ar trebui să cu zbor de pasăre, să fii un porumbel care îi dă târcoale şi apoi se înalţă şi o vede, de sus, ca pe o jucărie de cuburi, înconjurată de formaţiile geometrice scunde, în bună parte pierdute printre jocuri de crengi, ale celorlalte clădiri. De la oarecare înălţime, se vede mai bine cum o strâmtorează, dar o şi adăpostesc, formele de relief rotunde, decorate liber cu petece de păduri şi tufişuri şi cum poziţia ei centrală îi exprimă funcţia coagulantă şi unificatoare, fără de care succesiunea şi întretăierea, dezordonate, de curbe ale coamelor de dealuri nu ar fi avut nici un sens. Dar de la înălţimea zborului de porumbel sau de vrabie, care sunt păsări binecuvântate, în gingăşia şi umilinţa lor, se vede, ca în palmă, nu numai dimensiunea verticală a bisericii, adusă la numitorul unei înţelegeri intuitive, totale şi spontane, dar şi perspectiva infinită a valurilor de înălţimi rotunde, moi şi prelungite. Undeva, foarte departe, spre miază-noapte şi uşor spre răsărit, unde crestele mărunte nu mai sunt distincte între ele, iar iluzia văhiririi lor frământate subjugă privirea, încât par o imensă mare fără odihnă, călătorind spre infinit, se înalţă, albastru şi uşor înceţoşat, ca un ciob de sticlă veche, prăfuit de vechimea depărtării, conturul de navă al unui munte, ca un templu tainic şi depărtat. Abia într-o astfel de perspectivă se împlineşte ecuaţia geometrică, în care reperul de zid cu turn al bisericii este colţul iradiant de semnificaţii al unei constelaţii.

Dincoace, biserica, aproape de aceeaşi formă, se înalţă în unghiul cel mai de jos, spre miază-noapte, al unui pod lung şi întins, înclinat uşor tocmai spre partea dimpotrivă, adică spre munte. Ieşind pe prispa ei strâmtă, privirea îţi trece de planul înclinat al podului şi se opreşte în masivitatea înaltă şi puternică, mai înaltă şi mai puternică decât tot ce este pe lume, a zidului de munţi, încremeniţi, pentru vecie, în căruntetea lor greoaie şi prăpăstuită. Ei par crescuţi, brusc, din planul orizontal şi crestele lor zimţuite caută, neîncetat, înălţimile pânzei albastre, rarefiate şi diafane, închegând o altă ecuaţie, în alţi termeni, dar cu un asemănător *vibratto* în străfunduri şi peste tot, împreună cu litera, de zid alb cu turn, a bisericii.

Aici părintele îşi refacu, deîridată, dimensiunile şi traseele lăcaşului interior, al bisericii sale din suflet, încăpute sub bolta rece şi puţin înaltă, dintre ziduri familiare, în modestia lor. Îl urma, la tot pasul, până la uşa altarului şi rareori şi dincolo de ea, mersul mai şters şi furişat al crâsnicului, ca un

accent cvasi-profan, de echilibru, al unui ritual şoptit în ecoul tainic din încăperea goală; când biserica se umplea de rândurile nu prea ordonate de costume în mult alb şi dungi negre, repetate, aproape identic, pe trunchiuri noduroase de bărbaţi şi, cu linii mai moi, de femei, pe fundalul iconostasului, încețoşat peste aurul şters al icoanelor, părintele îşi purta povara scumpă a odăjdiilor țesute îh fir, ca pe o datorie blândă. Avea o voce mai puțin puternică, a cărei melodicitate se alegea, cu discreție şi anumită căldură, mai ales în tonurile medii, ca şi cum acutele şi notele joase erau lăsate pentru alții sau pentru alte ocazii. Poate simțind această potolire domoală a ritualului ca pe o slăbiciune, la început, cântăreții din strană, mai ales unul cu trupul şi gâtul răsucit din frânghii uscate de materie pieloasă, noduroasă, încercară să pună accente puternice şi mai lungi, pe ceea ce lor, poate, li se părea o modalitate puțin expresivă, adormitoare. La hohotele sparte, pe alocuri, alteori ca tăişuri ascuțite, care păreau să caute cotloanele cele mai înalte şi mai ascunse ale navei, ca să le umple golul cu ceva silnic, părintele ridică, mai întâi, privirea, de sub sprâncenele frumos desenate pe fruntea înaltă, uşor rotunjită şi curată. Aşteptă, aşa, cu privirea întoarsă, preț de câteva clipe, ca aripile zdrențuite ale vocii să coboare din penumbrele prăfoase şi, apoi, cu vocea lui blândă şi egală, luminată de o căldură interioară suportabilă, restabili echilibrul, ca şi cum ar fi şters praful de penumbră de acolo, de sus, şi ar fi lăsat în loc o iumină moale şi blândă. Dialogul acesta, mut de semnificații explicite, al vocilor atât de contrastante, se repetă, de câteva ori, în golul cenuşiu de deasupra pâlpâitului palid al lumânărilor, până când îndrăzneala silită a vocii stridente se înmuie şi tonul ei căzu din înaltul întunecos, peste capetele şi umerii bărbaților, pe năframele femeilor, cum cad palele uşoare de cenuşă ale unui foc zadarnic. Iar ritualul intră, de atunci, în acea convenabilitate firească în care înțelesurile lui limpezi şi clare pluteau între ei ca un aer de respirat, bun şi cald şi apropiat, o hrană familiară a sufletelor.

Dar nu era decât primul pas, pe care părintele îl făcea, pentru a-şi acorda ritmul ființei şi al existenței sale cu pulsul intim, de cu totul altă cadență şi intensitate, al noii comunități şi multă vreme nu avea să fie sigur dacă, după acest pas, aveau să mai urmeze şi alții, de acelaşi fel; cât despre preoteasă, era aproape sigur că acordarea cu noul mediu nici măcar nu începuse. Silueta ei subțire şi fină continuă să străbată ulițele pietroase ale satului, între fronturile ritmate de porți cu boltă şi acoperişuri triunghiulare, ca pe un teritoriu străin şi depărtat, deşi putea să-i aducă aminte de cel al copilăriei; sau, poate, tocmai de aceea. Ea îşi căută, în lăzile mari, de lemn, ale mutării, toate mărunțişurile dragi şi plăcute de îmbrăcăminte şi găteală, care o învăluită, încăodată, cu parfumul unor zile fericite, atât de dureros îndepărtate, acum, şi se purtă, pe uliță şi la cancelarie, la biserică şi în rarele conveniri, unde era chemată, împreună cu părintele, uşor distant, dar nu chiar rece, mai mult "înțepată," cum îi plăcea părintelui să o tachineze, strângându-şi uşor buzele sub nasul subțire şi frământându-şi, dar nu prea apăsat, oarecum absentă, manile mici, în mănuşile negre, de ață.

Iar pentru că, în noua gospodărie, casa cea mare rămăsese neprimitoare şi, până la urmă, străină, viața familiei se concentra, de la sine, în cele două cămăruțe strâmte şi mai joase ale căsuței.

Aici era refugiul în care preferau să se ascundă, pe rând sau împreună, copiii cei mici, ajungând chiar să se strecoare, seara, sub țoale calde şi să adoarmă acolo, culcuşiți, în şoaptele stinse şi de neînțeles ale bătrânelor, care-i purtau oarecum pe sus, ca şi când i-ar fi luat pe nişte brațe nevăzute, în tărâmul somnului. Aici se aşeza masa familiei, ca un ritual, în cele trei momente principale ale zilei. Părintele avea locul lui, în capul dinspre perete ale mesei, şi chiar dacă încăperea era strâmtă şi joasă, obligându-l să se aplece, ținuta lui îşi păstra acea binevoitoare autoritate, rar întreruptă de fulgerele unor izbucniri trecătoare, cum rar pufneau şi oalele de pe sobă, care-i era caracteristică. Plita joasă, mai totdeauna încinsă, ataşată la cuptorul de cărămidă, zumzăia mărunt, oalele tropoteau încetişor, eliberând, din când în când, subțiri trâmbe de aburi frumos mirositori; la orele mesei, mămăliga pufnea în răstimpuri, ca o ființă vie, iar farfuriile, cu flori şi cocoşi penați, exalau aburi şi arome spre tavanul de bârne înnegrite, în timp ce, pe sub masă şi pe sub scaune, mâța bătrână şi cei doi pui cu ei îşi prelungeau mersul lor moale pe podele şi puneau scurte pecete de căldură pe pulpele rotunjoare ale copiilor. Părintele se concentra, cu întreaga lui ființă, asupra ritualului, ca şi cum ar fi încercat să transmită şi celorlalți fluxul de energie de care acesta avea nevoie; preoteasa părea absentă, într-o durere fără cuvânt şi fără formă, ca şi cum ar fi fost durerea altuia pe care, iată, acum, se hotărâse s-o poarte ea; bătrânele şopoteau, mai întâi, ca şi când ar fi zdrumicat, între buze uscate, ca pe nişte vreascuri, cuvintele rugăciunilor, cărora ele le spuneau *otcmqe,* pentru ca să le amestece, până la urmă, cu cele dintâi sorbituri şi îmbucături, în gurile încrețite. Sub privegherea chipurilor colțuroase, din icoane, topite în îritinsori de verde, de roşu, de vânăt, de negru şi de aur stins, numai pentru copii, cămăruța strâmtă şi joasă, coborâtă într-o permanentă penumbră, era un tărâm miraculos, în care farfuria cu albul fluid al laptelui şi bucățile de mămăligă, aburind domol, aduceau realitatea unui alt tărâm miraculos, cu promontorii şi golfuri, ca o nucă de aur şi fildeş cuprinsă într-o altă nucă mai mare şi cu consistență de abur mirositor şi culori stinse.

Tot în această încăpere strâmtă se trăgea şi cortina zilei, când una dintre bătrâne, fără să-şi întrerupă murmurul şoptit al buzelor uscate, care era ca psalmodia neîntreruptă a unui păiăiaş pe grohotiş de pietre lucii, sufla în lampă, de sus în jos; o clipă, doar, silueta ei se decupa, în curgerea albă a unei cămăşi de pânză, învălită, deasupra, cu un val de lână căruntă, puternic luminată, de dedesubt, cu găvanele gurii şi ale orbitelor dezvelite neaşteptat şi apoi se stingea, odată cu ultima pâlpâire a flăcării galbene. Rămânea, doar, măcinatul stins al cuvintelor neînțelese, mărunțite între gingii nevăzute, ca o pulsație tainică a întunericului, pentru ca, treptat, fumicarea măruntă a nopții să prindă conturul unor fantasme cenuşii, evoluând în fluiditatea ei egală, plutitoare, ca să se aşeze, pe paturile strâmte, cu acea lipsă de materialitate cu care se aşează umbrele. O vreme, noaptea continua să trăiască prin frânturi de zgomote mărunte, un scârțâit de dinte de şoarece, un chițcăit de încheietură de pat, un icnet al necunoscutului, ca nişte semne mai desluşite, cuprinse în țesătura bolborosită de vălurele şoptite. Apoi urma o trecere fară seamă spre nimic şi apoi din nimic se întruchipau visele.

În aceeaşi iarnă nemiloasă a lui 1942. Dimineața cenuşie seamănă mai mult cu noaptea decât cu ziua, care nici nu este sigur că va veni. Gerul cetluieşte, cu lacăte puternice de gheață, lumea adunată în sine, care scârțâie ascuțit pe la încheieturi, ca şi cum i-ar fi de piatră sticloasă pulsația ei unanimă. Pierită de cu seară prin colțuri ascunse şi pe sub paturile strâmte, ziua încearcă să se adune din rămăşițe fără culoare, doar cu un blând miros de stătut. Se porneşte, mai întâi, născut din indistincția somnului, care este ultima ființă a nimicului, şopotul uscat, de părău cu apă nevăzută, numai cu pietriş mărunt, al ocenaşelor. Apoi umbrele de cenuşă ale bătrânelor, cu acelaşi smoc de lână căruntă în creştet, îşi caută prin cotloane negre un alb mai bun pentru ființa lor de zi. Ropotul mărunt al buzelor, întrerupt de câte o tusă, de câte un icnet, chiar de câte o vorbă, pentru a fi reluat din nou, ca şi cum nu ar fi fost niciodată suspendat, scoate din indistincția cenuşie şi rece conturele mesei, ale lavițelor, aşterne sticla colorată stins a icoanelor pe pereți, suflă brusc şi cu putere asupra cenuşii din vatră. O inimă roşie de foc, nu mai mare decât o inimă de vrabie, trimite, din patul ei încenuşat, o rază în ochiul adormit al pisicii de sub pat. Ea se ridică din culcuşul ei de aer mai cald, îşi îndreaptă cele patru bețe sub formă de picioare de sub burta încovoiată şi, fără să poată ieşi din porunca razei, care pare că-i înțeapă, sângerându-i, ochiul, îşi arcuieşte spinarea ca pe o boltă fară rost deasupra căreia încearcă să facă, din coada ca un bici, semne spre un tărâm întunecat şi misterios. Dar se opreşte țintuită de altă rază, de argint curat împletit cu aur, mai subțire decât poate fi subțire orice fir, care vine din ochiul sfanțului încoronat cu aur vechi, din icoană. In aerul material, de spuză fină, din încăpere se desenează acum un triunghi pulsatil de fire subțiri, ca de păianjen, în care se consumă ceva ca o luptă de tainã. Curba elansată a spinării cedează şi se întinde, mâța îşi sprijină capul, ca învinsă, pe labele dinnainte, culcate acum la orizontală, îşi lasă coada pe podea, să zvâcnească uşor şi îndoit, ca un şarpe amorțit, ş-apoi o zbugheşte pe uşă.. “Zât!”-ul bătrânelor izbucneşte o fracțiune de secundă după acea, despărțit unul de altul ca un pocnet sec de puşcă de ecoul său apropiat. Ochiul sfântului din icoană pâlpâie limpede şi ziua se aşează cuminte în cadrele ei nevăzute, de lumină mai curată, în timp ce plocadele străvezii de ger se mai închid odată, cu mai multă putere, asupra lumii. Ziua începe.

Instalați în noua casă, care era într-un nou univers, viața familiei începu să se desfăşoare în alte ritmuri şi pe alte coordonate. Băiatul, de zece ani, acum, al părintelui, în lipsa fraților mai mari, plecați la liceu, la Sibiu şi Timişoara, era copilul cel mai mare al familiei; pentru el, aproape fiecare nouă zi şi fiecare nouă întâmplare era o experiență de inițiere într-un cod nou, pe care părea că şi-l însuşeşte cu o încântare care aducea o uşoară iritare pe fața încă tânără şi netedă a preotesei.

-Chiar aşa să fie?, întreba ea, ori numai părea că întreabă, când îl vedea că se îmbujorează tot de noutatea abia descoperită. Iar băiatul simțea că este ceva, ca un fel de piedică, între el şi mama lui şi îşi potolea pornirea.

Apoi, într-o zi, o surprinse cu albumul de fotografii al familiei pe genunchi; era într-una din

noile camere ale familiei, care avea o fereastră spre apus. Prin geamul încă fară perdele, se vedea cum lumina puțină a sfârşitului de zi de iarnă îngheață în degradeuri şterse de rozuri uşoare. Munții nu se vedeau, dar părea evident că spațiul scenei este limitat, într-o parte, pe stânga lor, cum stăteau cu fața la geam, de zidul lor alb, înalt şi drept, care concentrase în el tot gerul de pe lume şi, iată!, acum, îi dădea un rol de protector, de care ei, mama şi fiul ei, n-aveau încotro, trebuiau să se sprijine. Vechiul album era deschis chiar la prima filă, acolo unde, din două poze alăturate şi lipite, mama lui şi cei doi frați mai mari alcătuiseră panorama fotografică a lumii lăsate acolo, în nord, departe. Era o imagine luată de cei doi băieți, sub supravegherea agronomului Panait, care le fusese maestru, chiar din vârful Coastei Popii, care era vizavi de casa lor. Văzută de sus, întreaga localitate se recompunea, pe un spațiu nu mai mare decât două palme de cop!, din pete de alb, negru şi cenuşiu, cu platoul înierbat de la Fântânele, ca o mică tipsie de oțel, în dreapta, apoi pata albă a spitalului, tuşele negre ale coroanelor de pomi, sparte de unghiuri mai ascuțite sau mai largi de acoperişe, ca spoite cu fum, întinderea de cenuşă a pieții, clădirile mai înalte ale judecătoriei şi restaurantului. Dar cel mai bine se vedea profilul de var alb al bisericii şi casa parohială, cu micul fronton triunghiular deasupra peretelui de lumină. Aşa cum se compunea, din degradeuri de culoarea cenuşii, alternând cu tuşe de alb, imaginea părea să deschidă o adâncitură în timp care părea să înghețe durata într-o lume veche, bătrână, până la suferință şi durere, acolo de unde priveau, cu ochii fară lumini, morții cu fețele lor de var.

Mama lui ținea foile de carton cenuşiu pe genunchi; o mână rămăsese, uitată, pe pagina deschisă şi ochii ei priveau în gol. îndemnat de o pornire interioară nu îndeajuns de lămurită, băiatul ar fi vrut s-o roage să se reîntoarcă, măcar în închipuire, amândoi, în lumea părăsită, ar fi vrut s-o facă s-o evoce pe lelea Nastasia, dacă nu şi pe badea Onucu şi micul rai de la Ocoliş. Cât despre casa de lângă biserică, îi era şi fiică să se apropie. Dar văzu cum ochii preotesei se umezesc şi privirile par a-i pluti în ceva ca o apă, iar el rămase tăcut.

Altădată, într-un alt moment de linişte a zilei, când rozurile amurgului se pregăteau, din nou, să încremenească în gheața fără culoare a ferestrei, iar munții, nevăzuți, dar presimțiți, se urcaseră, din nou, pe treptele lor de ger, îi ceru chiar el albumul; ar fi vrut să-l răsfoiască amândoi şi era ceva, în sufletul lui, care tânjea după farmecul duios al rememorării. Preoteasa amână, mai întâi, fără nici o motiva ție:

-Lasă, altădată... Apoi, când băiatul insistă, păru că-l ia de scurt:

-Ce-ți trebuie ție album, acum?

-Aşa, ca să ne aducem aminte...

Dar băiatul rămase fără răspuns, iar altădată, când mai încercă să evoce albumul, mama lui i-o tăie scurt:

-Bine c-am scăpat de-acolo; nu-ți mai aduci aminte ce noroaie mari erau? Şi că trebuia să mergi la şcoală pe catalige?

Apoi a fost aşa ca şi când preoteasa ar fi acceptat să se ia după instinctul vital, proaspăt şi activ, al copilului şi să-i acorde, cel puțin lui, libertatea de a se acomoda, în voie, cu noul univers; ea rămânea să-l supravegheze, doar, de la o distanță care era mai mult o apropiere, cu o lumină tristă în priviri.

Cel dintâi semn al codului încifrat *în* noul univers era scris, evident, de munți Nu de întreg lanțul lor, care reprezenta, mai degrabă, un portativ amplu, pe care se înscriau notele şi semnele unui înțeles mult mai cuprinzător, ci de engrama singulară a Muntelui Negoiul, care părea, uneori, când se oferea întreg privirii, eboşa liberă a unui trup de voinic, întins pe-o rână şi sprijinit într-un cot, cu căciula, îndoit țuguiată, în vârfurile Negoiul Mic şi Negoiul Mare, gulerul țundrei marcat de surpăturile clonțoase, de la Strunga Ciobanului, umărul cucuiat, în Vârful Tunsu, a cărui coastă prelungă putea închipui trunchiul şi picioarele, alungite în țelina grasă a „podurilor'' coborând către Olt. Față cu o astfel de reprezentare, satul ar fi fost să fie ceva pe cate voinicul, întins sub frunzarele cerului, cu nori şi stele, l-ar fi ținut, cumva, la piept sau aproape, un blid cu bucate, sfărâmături de brânză şi mămăligă, câte-o curea de slănină, râdea, uneori, copilul, ori mai degrabă un pui de vietate, ceva ca un miel sau mai bine un ied, cu cornițe mijind şi ochii vii, îrivelindu-l în straie de neguri sau în țohiri de căldură.

Dar mai era şi altă reprezentare, în gândurile nu prea lămurite, ale băiatului, despre noul loc; Muntele Negoiu putea să pară o uriaşă găină magică, poate chiar cu unele insemne sau facultăți bărbăteşti, cu creasta semeață a celor două piscuri şi umărul ridicat al aripei alungite, cât coama Tunsu. Văzut dinspre Olt, satul ar fi putut sta, aproape de pieptul acestei gigantice păsări, ca un cuib cu ouă miraculoase, din care, uneori, se ridicau sfori de fum, ca jocuri de semne ale unor ascunse depozite de aur şi nestemate.

Cel de al doilea semn definitoriu, pentru noua aşezare, era râul; întâi de toate, traseul lui de cer lichid, înghesuit între maluri abrupte ori răsfirat pe prundiş de cristal, reprezenta cordonul ombilical, prin care ființa satului era racordată la inepuizabilele depozite translucide din munte, de unde izvoarele de apă străluminată şi pură, ca un aer tare, şi cele de văzduh strălimpede şi consistent, asemeni unui lichid aerian, curgeau fără oprire, din veac în veac, străjuite de crestele fierăstruite în piatră ori de păturile groase de neguri. El constituia sistemul vital, în stare fluidă, al satului, întâmpinat şi salutat, întotdeauna, de umbrele protectoare ale malurilor, ca un oaspete drag, mereu venind şi mereu poposind, ca să plece iarăşi, mereu, în fiecare secundă, din cele care clipocesc, neoprit, sub soare, sub nori sau în tăcerea de cărbune a nopților. La un prag de intrare a lui în domnia caselor şi grădinilor, oamenii aşezaseră, din vremuri vechi, un stăvilar, care putea fi ridicat şi coborât, după voie; de aici, porneau, la dreapta şi apoi la stânga, spre Răsărit şi Apus, câte două maluri săpate drept şi mereu îngrijit consolidate, între care se năpustea şuvoiul bogat al iazurilor, către cele două mori, şi tot de aici, prin alte zăgazuri potrivite, se iezeau şi păraiele limpezi şi mărunt clipocitoare ale

aproape fiecărei uliți.

Ajuns în sat, râul îşi lărgea spaţiul ierbos de dincolo de maluri, încărcându-l, treptat, cu tufe tot mai dese, în care începeau să se profileze staturi înalte de arini; se constituia, astfel, ceea ce oamenii locului numeau „lunca” sau „crângul” şi care despărţea, cu o pătură vie şi mai mereu verde, localitatea în două părţi aproape egale şi, mai în glumă, mai în serios, rivale: cea de Răsărit şi cea de Apus, fiecare fiind, pentru cealaltă, cea „de peste vale.” Cu iarba ei grasă şi domnia autoritară a vegetalului, lunca se întindea în grădinile caselor, care începeau, pentru fiecare gospodărie, din spatele grajdului şi al şurii, prehingindu-se, de cele mai multe ori, în nedefinitul tainic; locul arinilor şi al sălciilor bătrâne îl luau, aici, pomii cu fructe, cei mai mulţi meri şi peri, ajunşi la vârste de străbunici şi la înălţimi de turle. Spre munte, tivitura de tufe, de pe malurile râului, împănată cu rânduri de trunchiuri noduroase de sălcii sau cu stâlpii răsuciți, de cărbune, cu arinilor, urca, pas cu pas, îh răspăr cu lopătarea valurilor de cristal şi spumă, pentru a fi flancată, din ce în ce mai aproape, de avantposturile de umbră frunzoasă şi răcoare aromată ale pădurii; iar apoi, de la un loc, rândurile dese şi drepte de fagi, apoi de brazi, să închidă preajma şi să rostească legea dictată de domnia de cristal a înălțimilor.

În această lume, viața palpita, mai întâi, abia simțit, prin jocul luminii pe frunzele în tremurare şi pe sfărâmarea neoprită a valurilor, în pătura albastră a râului; apoi vibra uşor îh aripile de aer ale insectelor şi în ființa măruntă şi translucidă a embrionilor de peşti, ca nişte virgule străvezii, agitate. Prin strecurări furişate de şoareci şi salturi de broască, de pe un singur picior, ca şi prin unanima foşgăială a insectelor, de sub țărână şi de sub pătura moale de frunze putrezite, se comunica păsăretului mărunt şi popoarelor de găini, cu puii lor, de prin curți, ca să se înalțe, la zborul cu aripi largi al berzelor şi la cel rotat al uliilor pândind, din înălțimi cu ape fără ființă, şorecăria măruntă şi puii scăpați de sub cloşcă. Pe măsură ce purceluşii rozalii, cu guițaturi de tablă sfâşiata, se îndeseau îh greutate şi-şi acordau grohăitul cu gordunele vibrând de sub pământ, era tot mai limpede că porcii absorb seva vitală din noroaie şi pământuri grele şi-o întrupează în lostopanele lor de slănină unsuroasă şi în hălcile de came aburind cald şi rozaliu. Mereu cu fruntea în pământ, ființele de întuneric greu ale bivolilor dădeau dimensiuni şi greutate sporită acestei meniri:; în ei, adâncul cel mai ascuns al materiei se întrupa, în biologic, după formula cărbunelui pietros, lucind lichid în bălțile rotunde ale ochilor şi învelindu-se, pe sine, în paturi grele de tăciune, mai vechi decât lumea; miezul adânc al acestor stânci de antracit, greoaie, ca nişte vechi corăbii, în deplasarea lor înceată, țâşnea, la cumpăna zilei cu noaptea, în izvoare subțiri de lapte alb, păstos, ori se dezvelea, în mormane de came sângerând purpuriu, la sacrificare, în timp ce globurile ochilor continuau să privească lumea, prin luminile lor de nopți apoase, cu aceeaşi indiferență împietrită. În schimb, vacile, cu anexele lor nelipsite, viței, transmiteau lumii mesajul senin al biologicului transfigurat, prin muzica suavă şi melodios plângătoare a tălăngilor, iar dacă asta nu era de ajuns, atunci culorile blânde, galben-roşcat,

pe care le purtau, pe spinările uşor vălurite, dar mai ales privirile scăldate în ape călduțe şi dulci şi, până Ia urmă, aburul fierbinte al răsuflărilor încheiau un înțeles care era mai aproape şi mai blând. Pentru ca tropotitul îndesat, pe piatră ori pe țelină, al cailor, cu coamele tunse scurt, cu liniile mai prelungi ale siluetelor şi cu nechezatul când uşor hohotitor, când zvârlit spre depărtări, să aducă ceva ca un avânt şi un semnal de bărbăție.

Nu puteai să scoți viața oamenilor, ca pe un termen oarecare, din această ecuație complicată, închisă, ca o scoică, peste misterul ei; apa şi vegetația şi vietățile erau una cu viața oamenilor, care nu putea avea înțeles în afara lor, deosebit de ele. Dimineața, devreme, cînd valurile reci ale cursurilor de apă se scuturau de povara nopții, dar încă nu se încărcaseră de caratele solare, femeile luau, direct din val, apa neîncepută, iar bărbații dădeau cea dintâi raită pe la vite. Apoi, dacă era în miez de iarnă, după ce le trăgeau, în ieslele de lemn curat, fânul cu aroma verii trecute, înconjurați de aburul cald şi aproape palpabil al respirației lor, le mângâiau, îndelung, pe gât şi pe spete, în timp ce şuvoiul subțire şi cald al laptelui țârâia în şiştar, din primăvară, când dădea colțul ierbii, mişcarea mânii era mai scurtă, ca o lovitură prietenoasă, urmată de îndemnul de a ieşi la lumină, iar ochii bărbatului sau cu femeii le urmăreau cum calcă pe pardoseala pietroasă a curții şi-şi caută, în praful puțin al uliței, locul pe care tutoiul răguşit al ciurdarului li-l hotăra, printre celalalte spinări. Caii tropoteau înfundat şi nechezau blând, acceptând căpăstrul; boabele de aur modest țârțâiau, ca o ploaie pe acoperiş, printre labele de pergament vechi ale găinilor; un bot fraged de miel sonoriza, spart, într-un ocol; o mână de găteje uscate pocneau, ca rupte, sub învăluirea primelor flăcări, sub platul de tuci al sobei; cânele curții îşi prindea bucătura din zbor, în timp ce pisica îşi arcuia şira spinării, cu ochii țintă spre blidul încă gol. Viața începea.

Într-una din ultimele nopți ale iernii din 1942, băiatul părintelui se visă, din nou, „dincolo". Se făcea că nu era nici acasă, nici în sat şi nici chiar la Ocoliş; era undeva pe drumul țării, către Reghin, mult dincolo de cotitura largă din care se cobora, la stânga, către badea Onucu şi lelea Nastasia, dincolo de Cămăraş, chiar dincolo de întretăierea cu drumul care venea, pe lângă lacurile de la Țaga, Sucutard şi Geaca, de la Gherla. Era un loc în care dealurile aride se strângeau unele într-altele. din cel puțin trei părți, şi unde dădea, în drumul țării, ori pornea de la el, o cale strâmbă şi precară, despre care nu se ştia de unde vine sau unde se duce. Nici în timpul visului şi nici la trezite, băiatul nu-şi adusese aminte sigur să fi fost, vreodată, pe-acolo, cu tatăl lui, în vreuna din călătoriile pe care le făceau, cu Pişta pe capra trăsurii uşoare, prin satele din jur; şi, totuşi, ştia bine unde se află acea răscruce, înghesuită între dealuri, ca şi când ar mai fi fost pe acolo. Nu era, în vis, nici cu tatăl lui, nici cu altcineva; singur, cum era, putea să fi ajuns acolo pe drumul țării, poate venind dinspre Reghin, dar putea să fi ieşit, dintre dealurile sterpe, cu iarbă scurtă şi puțină, pe calea aceea cam cotită şi nesigură. Era şi o fântână acolo, din acelea cu cumpănă înaltă şi prăjină lungă, iar lângă grinzile ei vechi de stejar înnegrit, tin valău lung, cioplit, din bardă, într-un trunchi de gorun bătrân şi noduros.

Vite nu erau, să se adape la valău, doar urmele lor, aproape fără număr, întipărite adânc îh noroiul pietros; altcineva nu era în răscrucea aceea pustie, doar părerea unei umbre de om, o față obişnuită de țăran al locului, care când era, când nu era.

Demonul era şi el ca şi când nici n-ar fi fost pe lume; nu că n-ar fi fost nici pomenirea lui, dar pur şi simplu n-ar fi fost, atunci, în momentul acela al visului, pe lume. Omul acela, însă, de pe drum, cu laibărul lui sur şi clopul de bucate pleoştit, când era, când nu era.

Băiatul ajunsese în răspântia aceea dintre drumul țării şi calea nesigură care venea dintre dealurile sure din jur. Erau nişte dealuri sure şi sterpe, într-adevăr, dar nu erau dealuri mohorîte; dimpotrivă, ceva ca o căldură emana, din ființele lor informe de lut, ca din nişte cuptoare încălzite, cândva. Băiatul era în răspântia aceea şi simțea căldura, nu prea tare, dar evidentă, pe spate şi pe umeri, îndărătul coatelor. Țăranul acela, cu clopul lui pleoştit, de paie, când era, când nu era; demonul nu era, lipsea cu desăvârşire. Băiatul avea trupul încălzit de căldura de la dealurile din jur. Era bucuros că pusese piciorul pe suprafața fermă a drumului țării, iar bucuria aceasta îi adusese o căldură nouă, de astă dată, în obraji Nu-şi aducea aminte ca țăranul cu clopul să-l fi întrebat ceva. Nu-şi aducea aminte nici să mai fi fost, vreodată, în locul acela. Dar îşi simțea trupul învăluit, tot, de căldură. O căldură amestecată cu multă siguranță; poate căldura emanată de acea siguranță, siguranța cea mai sigură, siguranța totală şi definitivă. Care îți spune, fară să rostească nici un cuvânt măcar, îți spune că nu eşti foarte departe şi că, la urma urmei, nici nu contează cât de departe eşti, poți să fii cât se poate de departe, devreme ce ştii unde-i casa, care e drumul până acasă şi că nu cu decât să parcutgi drumul ăsta, cum o fi el: lung sau scurt, să-l parcurgi doar, şi vei ajunge acasă.

Băiatul ştia toate acestea, în visul său, iar acest înțeles îi rămase, în suflet, nu ca un înțeles de cuvinte şi judecăți mentale, ci ca unul de simțire; un sentiment statornic, întins, acolo, sub toate simțirile şi trăirile lui. Iar rostul țăranului aceluia, în peisajul visului, în care uneori părea că este, iar alteori că nu este, rostul lui era să fie martor el ştia că băiatul îşi ştie drumul până acasă şi iată, el, omul acela, cu laibărul lui sur şi cu dopul lui de paie, poate pune mărturie că băiatul ştie. El poate garanta.

Lumea rămăsese captivă în închisoarea pecetluită cu lacătul de gheață al gerului aspru un timp fară timp; era ca şi când durata însăşi ar fi împietrit în sine, dând doar, din când în când, la intervale neaşteptate, câte un semnal din adâncul ființei sale tari, ceva ca o pocnitură rezonând în pădurile care ajunseseră de sticlă, ca şi munții de deasupra lor, în care miezul de marmură se prefăcuse în cristal rece. Apoi, pe neaşteptate, pentru *că* nu mai era nici trecere, nici viitor, în care să se cuibărească speranța, una din pocniturile acelea, una singură, ea, cea anumită, îşi schimbă sonoritatea; nu mai sună armonios, ca dintr-un clopot de cristal, ori într-o cutie de lemn de brad, ci pleznit şi dogit, ca şi când, în ființa pădurilor, fibra ei lemnoasă ar fi fost înghețată bocnă. Totul fusese încătuşat sub peceți de gheață, dar, după acea pocnitură, lemnul începu să se trezească din amorțire

şi să-şi construiască bolți sonore, prăbuşite în sine şi mereu reluate. La început, tare şi depărtate, încă nedeplin melodioase, dar când râul dădu primul său semnal, care a fost ca un steag de sunet, aproape clar, aruncat în văzduh, pădurea întreagă fu cuprinsă de vuiet, ca şi când ar fi pătruns-o un vânt prin chiar inima fiecărui copac. Atunci, a fost clar că aripa de aer, care înfiora, dintr-odată, ca o undă vizibilă, vârfurile brazilor şi scheletele negre ale crengilor de fagi şi carpeni, încât aproape că le îndoi, era caldă, ca subțioara de pasăre. Dogoarea ei moale şi plăcută se simți pe față şi pe mâni şi făcu sângele să alerge mai iute pe cărări de vene şi artere, susurând subțire. Ca la un alt semnal, porniră şi streşinile, iar țurțurii se prelinseră îh propriul cântec, ca într-o moarte cu delicii moi. Un geamăn al râului, care venea, de undeva, dintr-un neant mai luminos şi mai cald, se împrăştie, prin lume, în mii şi mii de ipostaze miniaturale, la fiecare cută de gheață, la fiecare geană de pământ proaspăt, sclipind sub fruntea tulbure a rămăşițelor de zăpadă. Capetele se plecară, primind, în ochi, o săgetare de lumină, iar sufletele se înmuiată şi se alungiră, ca sub o povară plăcută, şi le era să se întindă pe jos, biruite, să se părăsească unui somn îh care moartea se topea, lin, în viața care nu era încă deplină, ci numai ca o părere, ca un somn amăgitor, o altă față, uşoară şi străvezie, a morții.

Atunci, într-o altă zi, aflată sub bătaia unui alt soare, cu altă față, mai caldă, ieşi, în curtea mult lărgită de lumină, mama cea bătrână, cu iia ei albă, ca zăpada, care stătea să se ducă şi pe care razele soarelui jucau, oglindindu-se vălurit, cu cătrințele, sclipind, *scurt,* în irizări de roşu, de auriu şi de *negru* lucios, cu arhitectura savantă a broboadei sale înflorate, de văduvă bătrână, ca şi cum văduvia ei ar fi fost un ordin mohorât şi înalt, de care ar fi ținut, cu o demnitate tristă şi detaşată de toate; avea furca de tors înfiptă la brâu şi păşea cumva de sus, ca şi cum opinca de curea, peste obielele de nuanța osului, îşi alegea ea însăşi paşii, iar fusul se învârtea, singur, între degetele uscate, dar lungi şi fine, ale mânii drepte. Sub fruntea netedă, ochii absorbeau imaginea lumii noi şi apoi o treceau în întreaga ei ființă, care strălucea, sub soarele ca un ban de aur proaspăt; bătrâna era, în întregul ei, ca o ieroglifa a vieții triumfătoare, ceva ca un ghiocel de materie biologică, învăluit în petale de țesături şi culori scumpe. O înconjurară, deîndată, chemate de nimeni, găinile porumbace, cu peneturi de pietre prețioase, ciugulind, în zăpada împuținată din jurul ei, ca şi cum i s-ar fi închinat, iar cocoşul, cu tichia şi mărgelele lui de rubin curat, ca sângele, îi dădu câteva roate, mimând, cu paşi mărunți, un dans ca un zbor şi înclinându-se, pe-o aripă. Cu frunțile goale, potopite de razele calde, copiii o priveau, ca pe-o creangă de măr înflorit, ruptă din pomul soarelui şi aruncată în mijlocul curții lor, ca o binecuvântare. Atunci, se păru că se unesc, într-o singură melodie, susurul streşinilor şi şoaptele pârâiaşelor, şerpuite pe lângă cărări, şi, dintr-o dată, se auzi, peste îngrămădeala de acoperişe şi vârfuri încrengate de pomi, zvonul înalt şi plin al râului, ca un limbaj vechi şi clar, uitat şi reîmprospătat.

Şi tot atunci, bunica, cealaltă bătrână,,ieşi din căsuță cu pas tineresc, se răsuci, ca un fus, încărcat cu tort negru, în mersul ei grăbit, spre portiță şi dispăru, în necunoscutul din uliță, ca şi când nici n-ar fi fost.

Şi veni vremea când, din curți, începută să se audă mugete lungi de vaci şi zbierete sparte de oi; glasurile subțiri ale mieilor aruncau panglici înguste spre înalt, iar, din când în când, câte un nechezat mai prelung şi câte un hohotit de cal înfiora lumea, cu un înțeles adânc şi răscolitor. Cu fruntea asudată, lipită de o spărtură de gard, din scânduri negre, ca tăciunele, băiețelul cel cu căciulă înaltă şi neagră vedea spațiul, nu mai mare decât o scenă umilă, aşternută cu paie, al unei curți de animale, din vecini; două oi seine, cu blănuri grele, pe care le purtau, scuturându-le, ca pe hamaşamentele scumpe, dar zdrențuite, ale unor vechi distincții, îşi aținteau capetele mici, cu boturile ascuțite, spre un orizont de atenție, din cate primeau şi spre cate trimiteau semnale de importanță vitală. Între buzele pieloase, vibrând uşor, le mai rămăsese câte un fir de paie sau de fân şi ochii lor, rotunzi şi vii, ținteau undeva, mai sus şi mai departe, iar urechile ascuțite, ca nişte frunze subțiri şi cărnoase, se ridicau, se răsuceau şi se lăsau, după semnale misterioase. Intinzând gâturile, pe rând, slobozeau câte un behăit în falset şi primeau răspunsuri subțiri şi cântate, dintr-un şopron scund, îh penumbra călduță a căruia se bănuia aşternut moale de paie şi fân, cu aromă iute, de piper. Apoi, în cadrul de lumină moale, topită în penumbra şopronului, se arătă, ca un miracol pâlpâind în lumina propriei semnificații, ființa de materie cutată şi albă, cretoasă, a unui miel cu membrele subțiri şi nesigure; părea un ghem de substanță astrală, albă şi pură, care cetea cuiva, de dincolo de el, ajutor să treacă, peste un gard nevăzut, dintr-o lume de taine ascunse, cu arome iuți, îh lumina plină a zilei. Cu grohăituri scurte şi dese, un porc lunguieț şi rotund pufnea pe nări, răscolind praful stătut al aşternutului. Un cocoş, cu creasta căzută pe un ochi, ca o tăietură sângeroasă, din propria ființă, îşi aținea curcubeul cozii în echilibru precât; în timp ce păşea, pe aşternutul moale, cu gimnastica rotundă şi complicată a câte unui mănunchi de ghiare.

Un guițat ascuțit sfâşie fondul sonor, apoi un fâlfâit de aripi parcă vru să scuture spațiul de sonorități străine, iar un duet de behăituri apăsate căută să restabilească ordinea. Băiețelul vedea şi auzea tot, urmărind, cât cu ochii, cât cu sufletul, scenariul unui mister vechi şi adânc, îngropat îh elementaritatea vitală a unor manifestări gestuale, ca în propriul său înțeles; fiecare amănunt picura, cu încărcătura lui sonoră sau plastică, m recipientul sensibilității sale şi rămânea acolo, topit în materia ei moale, elastică şi vie, sporind-o şi modificând-o.

Apoi, în ocolul fiecărei gospodării, ca într-un spațiu sacralizat al unei unități de existență, viața începu să se afirme şi să-şi ceară drepturile; vecinul de peste drum, Onu Mamii, ieşise în curtea abia zbicită şi-şi întindea membrele, deznodându-şi, cu pocnete neauzite, legăturile tari, de la încheieturi, înțepenite, în lunile de iarnă. Acum, trăgea caii, din întunericul mustos al grajdului, cu câte-o frânghie scurtă de cânepă, asistându-i, ca pe nişte copii, care încă nu ştiu să meargă, să păşească peste limita de umbră, cu aromă iute. Tropăind greoi, cu mişcările celor patru picioare lemnoase, îngrămădite, cam fără noimă, în saci strâmți, ca nişte burlane, de piele învechită, scorojită, pe alocuri, animalele primeau, în creştet, câte o pală de soare cald, ca o lovitură de măciucă; în ființa lor moale, cu băierele

interioare dezlegate şi atârnând liber, lumina şi căldura, ca un pumn dat în frunte, sub coamă, de un stăpân atotputernic şi binevoitor, struneau, acum, dintr-o dată, hăţuri nevăzute şi le strângeau către miezul ei palpitând fierbinte. Caii aveau, mai întâi, un tremur pe şira spinării, ca o înfiorare, apoi se opreau şi-şi cabrau gâtlejurile puternice, care hohoteau uşor, era ca şi când, pe sforile de tendoane şi muşchi, ar mai fi stăruit o uşoară rugină, care trebuie lepădată, încât repetau hohotitul, îngroşându-l treptat, din rărunchi, pentru ca, la a doua, a treia încercare, nechezatul să rupă praguri de răguşeală şi, până-ntr-un sfârşit, să izbucnească, sonor şi prelung, către o ţintă de dincolo de vecinătăţi.

Stăpânul se apropie de animalele lui, cu gesturi şi paşi fireşti, abia uşor înmuiate de ceva ca o duioşie amestecată cu glumă; fiinţa lui, înaltă şi uscată, alcătuită din frânghii şi noduri, părea anume făcută să completeze ghemurile de forţă animală, în trezire, cu biciuiri şi îndemnuri de energie şi autoritate; îi chemă pe nume, adăugându-le câte un "măi, măi", ca unui frate, mai mic, mai prost şi mai năbădăios. Îi bătu, uşor, cu palma, pe grumezele cu frânghiile interioare de-acum încordate, căutând, cu vârfurile degetelor, puncte sensibile, unde să trezească şi apoi să preseze tensiunea şi să o elibereze. Fiinţa cailor hohoti uşor, din adânc, scăpându-şi propriile puteri dintr-o amorţeală care era ca un somn treaz şi eliberându-le, apoi, în jeturi scurte, de presiune caldă, pe nări şi printre buzele groase.

Dintr-o curte, din cealaltă parte a Unghieţului, răspunse o chemare lungă şi puternică, baritonată, care stabili, firesc, legătura cu miezul tuturor lucrurilor, hotărând sonoritatea de fond, ca bază a armoniei generale; aici, două perechi de boi masivi, cu coame groase, cât braţul unui bărbat, încercau, cu fruntea teşită, aplecată ritmic, tăria perdelei de căldură, pe care soarele o aruncase asupra lumii, răspândind, în jurul lor, ceva ca o aură de lumină stătută şi miros iute şi plăcut, de grajd curat. Copitele lor din urmă abia puteau sprijini bolovanii imenşi, de muşchi şi piele, acoperită cu perie de păr mărunt şi lucios; arcuri paralele şi rotunjite, de coaste tari, protejau adevărate burţi de corabie, în colţul cărora flămânzările, adâncite, păreau tobe moi, răsuflate, clătinate, la fiecare pas. Stăpânul lor tânăr, cu mustăcioara abia mijită, căruia tot satul îi spunea Vilă Tură, pentru că îl chema Gavrilă şi locuia în fundătură, îi îndemnă, uşor, cu un fluierat fără sunet, mai mult vibrat, strecurat, printre buze, în timp ce biciul de sfori de cânepă, împletite în trei, cu codoriştea de lemn lustruit, îi atârna, pe umărul drept, ca un galon uitat. Unul din exemplarele de came pietroasă îşi propti copitele dinnainte într-o stavilă nevăzută şi, aplecându-şi fruntea, spre pardoseala umedă a curţii, pufni lung, pe nările calde. Apoi înmuie, îndoind, piciorul din dreapta, cel de "cea", şi, ridicând copita, bătu, de trei ori, târşâit, piatra pardoselii, ca şi când ar fi dat un semnal cuiva de acolo de jos, din adânc. Între timp, celălalt exemplar repetase, în faţa lui, exact aceleaşi mişcări, ca şi când nici n-ar fi fost aievea, ci imaginea celuilalt, într-o oglindă, iar coamele li se izbiră o dată, numai o dată, scurt, cu sunet de lemn uscat. Flăcăiaşul le trimise o ameninţare, ca o glumă duioasă, tin fel de "măăii" prelung, înnodând aerul, cu biciul, deasupra frunţilor păroase şi plecate, lipite una de alta.

Din Unghieţ, zăpada iernii pierise, ca şi când ar fi fost doar o părete; o vreme, doar, îi mai

plânseră amintirea câteva şuviţe tulburi şi răsucite de apă, desenând delte sărace şi estuare mici, pe o argilă murdară. Apoi, se pierdură şi ele, scoborîte sub pământ, ori săltate în sus, lăsând faţa locului să se întindă, leneşă, la soarele din ce în ce mai iute.

Din curte, băiatul popii aude câteva bocănituri în doage, repetate, în ecouri successive, peste grădini, dar, până când să ţâşnească, pe portiţă, nu mai erau de văzut decât verticalele uşor strâmbe şi orizontala, scârţâind chinuit, a unui scrânciob. Cine le ridicase, cine bocănise nu se mai vedea, de parcă cineva ştersese totul cu un burete, lăsând numai stâlpii, nu prea drepţi, să se legene, uşor, scârţâind, în bătaia unui vânt fără fiinţă. El vede, apoi, o fată cu obrajii rotunji, parcă atunci daţi cu mult roşu, cu două luminiţe ascuţite, împungând aerul moale, din ochii vii, ca doi pui de pasăre, cum îşi adună, cu grabă, poalele sub ea, ca şi cum s-ar fi învelit, pe sine, în uriaşe pănuşi de porumb, şi cum se aburcă pe scândura tare, ţinându-se strâns de lanţul care-i taie palmele înroşite de dogoare. Aerul cald al începutului de primăvară o ia în braţe, pe sub genunchi şi pe subsuori, şi o ridică, în gol, aruncând-o altor braţe de aer, care aşteaptă, în nevăzut. Fata simte, mai întâi, cum adâncul fiinţei sale se ridică spre capul gâtlejului, în locul înghiţiturii, iar apoi, cum aceeaşi fiinţă i se goleşte, de tot, şi devine uşoară, ca fulgul, plutind pe golul dintre rândurile de case şi porţi Atunci, palmele ei roşii, ca sângele, slăbesc strânsoarea şi inelele lanţului le simte gâdilând-o, plăcut. I se destind şi coapsele, scăpate din strânsoarea care le cetluia una de cealaltă, de ajunge să simtă aerul dintre ele; poalele albe se umflă în junii lor şi, dedesubt, doi flăcăiandri, cu mustaţa abia mijită, ca puful auriu al puilor de-o zi, ridică privirile în sus şi se întreabă, unul pe altul, îmbujoraţi de plăcere:

-Cu văzut?

-Dar tu?

Atunci, băieţelul se uită şi el în sus; vede o învolburare de poale albe şi tălpile a două opinci de piele, zburând pe deasupra capului îşi strâmbă gâtul, să le urmărească pendularea şi mai că nu ia seama când ajung, iar, peste el. Poalele foşnesc aţâţător, opincile foarfecă aerul şi el tot nu vede nimic. Şi, apoi, încăodată, şi încăodată, şi încăodată, nu mai ţine minte, le pierde numărul. Simte înţepături, la temelia gâtului, şi rădăcinile ochilor, învârtiţi în orbite, sunt dureroase. Vede, acum, că pânzătura, care-i fâlfâie peste cap, nu este cu totul albă, că bate într-un galben cenuşiu, ca de os în umbră, că pielea opincilor este veche şi roasă, dar altceva nu vede, deşi ştie, simte că trebuie să fie ceva de văzut şi nu se îndură să aplece privirea şi să se scape de durerea ascuţită, dintre umeri şi din fundul ochilor. Apoi, dintr-o dată, ca o fulgerătură, vede: poalele se desfac, miraculos, ca două aripi lărgite ale unei imense păsăd albe, iar el vede pulpele, rotunde şi pline, de culoarea aceea nenumită şi unică a pielii proaspete, de fată tânără, le vede, o clipă, cât ar ţine o scânteie, depărtate, până la rădăcina unde se unesc, de unde pleacă, şi acolo, acolo, în locul acela unic, vede, vede ceva, ceva care este mai mult un semn decât ceva anume, ceva scris cu o cerneală, ca un fel de suc tainic, şi bun şi rău, şi dulce şi amar, acolo, la rădăcina coapselor, ieroglifa unui mister adânc şi totuşi ştiut de toată lumea, priceput,

îh fulgurarea aceea scurtă, chiar şi de el, în misterioasa lui încifrare.

Rămâne să se întrebe încă multă vreme:

-Am văzut? N-am văzut? Dar simte, e din ce în ce mai sigur că începe să ştie ceva; chiar dacă ar fi fost să nu fi văzut nimic.

Rămâne să privească în sus, deşi, de-acum, are capul de mult aplecat, cu ochii spre pământ, iar pe ecranul interior, din fundul bulbilor încă dureroşi, pâlpâie părerea văzută şi nevăzută. Nu ştie că a plecat de sub leagănul uriaş, nu ştie cum a ajuns unde a ajuns; este în hudiță, simte locul mai mult ca un aer schimbat şi simte, sub cotul drept, bârna rotundă a gardului lung. Pajiştea de dincolo îi năluceşte, o clipă, în privire, cu petele rotunde, de zăpadă netopită, peste iarba din toamnă, înnegrită de îngheț. Simte, mai întâi, o răsuflare; nu e caldă, şuieră hârâit, filtrând şomoioage de aer rece şi stătut, cu duhoare de mucezeală. Jumătatea de trunchi a lui Toderică i se întrupează, în latura dreaptă, sub pălăria pleoştită, trecută prin iarnă, cu coatele unui recăl vechi, sprijinite de gprd. Nu-i vede nicicum încălțările, arătarea parcă e numai o jumătate de ființă şi stă, pe gard, ca un cioroi bătrân şi ponosit. Zâmbetul îi este o strâmbătură, iar vorba un hârâit.

6

După ce familia se aşează, cât de cât, în noua locuință şi gospodărie, componenții ei intrară, în noul anotimp, ca într-o dimensiune existențială întreagă şi autonomă: de-acum înainte, o bună bucată de vreme, viața fiecăruia dintre ei nu avea să se mai desfăşoare pe treptele unor întâmplări distincte, fiecare cu duetul şi semnificația ei. Este drept că fiecare din ei, în anumite momente, părea că intră pe poarta câte unei întâmplări anumite; pentru el însuşi sau pentru ceilalți, părea că e prins, pe furiş, ori, din contră, înhățat la vedere, în câte-un episod, despre care se puteau aştepta să crească şi să-şi dezvolte etapele consecutive, de împlinire, până la nodul puternic al culminației, care aducea rezolvarea; dar era numai o părere. Suita completă a întâmplării abia dacă puncta, una sau două, din treptele ei de început, că se şi subția, în ceva fără substanță, tot mai rară şi mai împrăştiată, până se dilua, cu totul, şi apoi dispărea, topindu-se; nu mai era. Iar ei urma să fie cuprinşi în ceva mult mai amplu, care avea să-i ducă, cu sine: schimbarea orelor, după porunca luminii în creştere, alternanța zilei cu noaptea, episoadele, mai spectaculoase ori mai şterse, ale dramei meteorologice. Ziua urma să se facă, întocmai ca o prescripție obligatorie, din acelaşi scenariu, repetat, cu foarte mici nuanțe, de fiecare dată; la fel aveau să curgă fiecare din orele ei, ca să se verse, îh limanul înserării, şi să se topească, apoi, în marea de tăciune albastru a nopții, împunse de sutele de ace de foc, ale stelelor, ori vegheate de fața de monedă veche, de argint, a lunii.

Viața trăită ca viață îşi este sieşi suficientă; viața fiind succesiunea firească, dar şi suma etapelor d componente şi obligatorii, pune semn de egalitate între toți practicanții ei, pe deasupra

treptelor sociale sau a diferenţelor de avuţie ori înzestrare naturală cu haruri fireşti. Cum se spune în slujba prohodului, că toţi deopotrivă sunt şi deopotrivă trec prin vama ultimă, cea care încheie nu numai succesiunea momentelor vieţii, dar şi tot ce se poate aduna în orizontul înţelesului ei: împăraţii şi săracii.

Câtă vreme, viaţa trăită în istorie sau ca istorie este, într-un caz, dependentă de istorie, iar îh celălalt, asemenea istoriei. În această variantă, spre deosebire de cea a vieţii ca viaţă, care pune semnul de egalitate între fiinţele umane, arătându-i pe toţi deopotrivă, pe toate treptele ei, dar mai ales pe cea finală, viaţa trăită în istorie sau asemenea istoriei sapă adânc diferenţele dintre indivizi. Căci istoria nu primeşte omul, în fluxul ei atotputernic, şi nici nu-i modelează viaţa, după chipul şi asemănarea sa, transformându-i-o în destin, decât pe temeiul valorii lui strict personale, fie de înzestrare, fie de situare. Ceea ce înseamnă că istoria creează, impune şi condiţionează viaţa de diferenţele dintre indivizi Dacă viaţa ca viaţă era trăită de oameni pe temeiul egalităţii lor de fiinţe ale aceleiaşi, unice Creaţiuni, viaţa prin istorie şi viaţa ca istorie este trăită de ei pe temeiul diferenţierii obligatorii care face din ei individualităţi, prin porunca istoriei, fie a celei de obşte, fie a celei personale, şi care, de fapt, i-a creat, pe fiecare, ca fiinţe unice cu pretenţii sau aparenţe de individualitate. Şi tot în clipa morţii se pune în mai plină lumină această diferenţiere, individualităţile extrăgându-se regulei comune a sfârşitului de obşte, iar moartea lor fiind individualizată, după modele particulare, cum ar fi moartea de sfânt, cea de martir sau de erou, dar şi moartea de ticălos, păcătos sau om de nimica, pe lângă nenumăratele celelalte variante de modele pe care le depozitează istoria omenirii.

7

După ce, pe gruiurile din preajma satului, avea să dea colţul ierbii, împânzindu-le blana veche cu un mucegai verde diafan, poporul de vite, porci şi capre al satului urma să se supună poruncii din calendarul zilei, ca unei obişnuinţe regăsite; în zorii cu aerul tăios, ca o lamă de cuţit, un zvon răguşit de tutoi îl va aduna de prin curţi. Băiatul avea să le perceapă tropotul înfundat şi pe cel grăbit, în ultimele rămăşiţe de somn, ca pe nişte pumni nevăzuţi, care îi burduşeau, pe dinăuntru, perina tare, cu miros de fân. Conturele lor aburoase, de vis tulbure, atunci, aveau să se limpezească, în ultima lumină a zilei când, înghiesuit între trupuri calde de băieţi sau fete, pe o tălpiţă din Unghieţ, le aştepta întoarcerea cu emoţia dinaintea ultimei scene, a scenei celei mari, din spectacolul zilei. Atunci, câteva sonorizări ascuţite şi disparate de clopoţei de aramă anunţau ridicarea cortinei de aer străveziu din fundul unei ulişe şi cel dintâi sol al procesiunii venea grăbit, cu nările-n vânt, mestecând sub copite prundul umed. Suspansul primei apariţii era totdeauna asigurat, încât mai ales băieţii puteau aranja scurte prinsori pe capul celui dintâi venit. După care, la un interval convenabil, pentru dramatismul reprezentaţiei, se bulucea, grupat, corul vacilor harnice, cumpănite, în lipsa lor de grabă, săltându-

şi grebenele teşite sub pielea păroasă, galben roşcată. Apoi, în indistincția umbroasă, din fundătura uliții, începea să se frământe un tropotit pietros şi întunecat; negrul bolovănos umplea scena cu materialitatea lui de cărbune dens şi aburos, totodată, înainte ca, din vălătuceala lui de nor de antracit, să se contureze şi să se desprindă forme greoaie, cu burți ca butoaiele, picioarele stâlpi de tăciune şi coamele de piatră neagră. Bivolele înaintau ca un zid înalt de păcură vălurită, cu coamele rotunjite, ca nişte coroane de lemn negru, împietrit pe frunți teşite de zei primitivi, cu ochii de cărbune lichid, halucinant decupați din sclipirea nopții ce avea să vină

Incidentele acestui fel de spectacol nu-i tulburau dramatismul firesc şi esențial; se înscriau, în scenariul lui ritualizat, ca nişte complicații care-i sporesc tensiunea aşteptării. Cel mai adesea, o bivolă, din cele nebune, o lua razna, cu coamele şi nările-n vânt, clămpănind cu sunet spart dintr-o falangă dogită. Bărbații, ieşiți pe la porți, descinşi de cingătoare, *şerpar,* şi cu capul gol, se fereau din calea ei, fetițele, în ii de lucru, cu poale lungi, se refugiau, cu chiote ascuțite, după portițe trântite, în timp ce băietanii o priveau dintr-o parte, cu fereală. Până ce apărea o leliță cu obrajii roşii, cu *postura*-n vânt, să domolească sălbăticia din animal, prinzând-o de cureaua tălăngii, cu sunete guturale, în care imprecațiile răstite se topeau, firesc, în chemări blânde, ca de la o mamă.

Ori câte-o vacă, poate din cele rămase fără viță, poate din cele care umblau după taur, goniție le ziceau ei, părea că intră cu coamele înainte, cu botul plecat, într-o buimăceală, ca într-o ceață, şi nu-şi mai recunoştea poarta; trecea pe lângă ea, ca pe lângă un semn străin şi neînțeles şi, dacă nu era nimeni din cei cu casei s-o aştepte, cu vorbe bune, şi s-o îndemne spre grajdul cu miros iute, de răcoare stătută, rătăcea, ca bezmetică, de pe-o uliță pe alta, pentru ca să rămână. într-un târziu, în preajma vreunui semn străin, o fântână pierdută, ori o cruce de piatră, singuratică, cu ochii topiți în întunericul din sine, mugind, din când în când, cu sunet dogit, până venea cineva s-o îndrume, ca pe-un orb, cu o nuia împletită cu vorbe moi.

Dacă ziua, cu perechea ei de întuneric, noaptea, era unitatea elementară a timpului existenței, următoarea treaptă pe scara ierarhiei duratei nu era săptămâna, care rămânea prea scurtă, nici luna, a cărei identitate nu era totdeauna constantă, în anumite limite şi caracteristici bine determinate şi ale cărei margini se topeau, cumva, amestecându-se, până la indistincție, cu cele învecinate, ci anotimpul. Oricare din ele avea un început bine determinat, dar nu în schema strict calendaristică, ci pe o scală cu repere aparent vagi şi nebuloase, dar, pînă la urmă, precise, prin caracterul lor irevocabil; era aşa că, de-o pildă, primăvara putea să se anunțe, prin semnele ei numeroase şi distincte, şi cu toate astea, putea sa întârzie. Bătrânii, care nu numai că descifrau, cu uşurință, aceste semne ascunse, dar le aveau înscris înțelesul, ca o cicatrice veche, îh pielea pergamentoasă a propriei ființe, adulmecau semnalele ei grăbite, evaluându-le, în felul ***lot, prețăluindu-le,*** cum spuneau ei. Şi, pentru că cele mai multe din aceste veşti, de la noul anotimp, veneau prin aer, puteau fi văzuți, în curte, oprindu-se din drumul de la sau până la grajdul vitelor, ori pe tâlpița de la poartă, ridicând fruntea încrețită, de sub căciula roasă,

cea de toate zilele, şi aţinându-şi nasul deformat de bătrâneţe, ca şi când ceea ce ar fi fost de citit era un miros. Ceva de felul mirosului, o boare, un iz, o aromă sau o mireazmă, era, într-adevăr, ceea ce ei căutau şi preţăluiau, ca să aprecieze şi să se pronunţe:

-Mai este... N-o mâncat încă lupu' iama... Ori:

-De-acum îi gata. Vine. Vine drăguţa...

Aşa şi era: anotimpurile erau un fel de fiinţe, un fel de zeităţi de obşte, la care nu este sigur că se închinau, dar pe care sigur le celebrau, în felul lor. Copiii, cu învăţătoarele şi învăţătorii lor, erau închinătorii cei mai fervenţi şi cei mai pe faţă, cu acestor zeităţi. încă de la primele semne, cărţile lor de citire, altfel terfelogite, cu urechi de măgar, pe la colţuri şi pete de unsoare, pe unele pagini, se deschideau acolo unde povestioare scurte şi poezii de câteva strofe înfăţişau fiinţa de stihie a anotimpului. Lecturile cu intonaţii copilăreşti aduceau, în sufletele mici, boarea timpului concentrat în diorame cu imagini, arome şi culori naive; toate culminau şi se încheiau în cântecele exuberante, de o melodicitate frustă, ca nişte ghirlande sonore, în culori cam ţipătoare, pe creştetele unor figuri dintr-o mitologie activă, în care fiecare îşi închipuia anotimpul ca pe nişte fiinţe, pe care le puteau întâlni pe uliţe, pe prund sau în câmp: baba iarnă, fetişcana primăvară, flăcăul vară ori femeia în puteri, toamnă.

Înfăţişarea sub care avea să li se arate durata şi în care aveau ei s-o trăiască, mai înainte de orice, era aşteptarea; primele semne ale ei, ale aşteptării, se arătau mijind, cu sfială, din umbra celor de pe urmă forme de trăire a anotimpului care sta să se stingă. Avea să fie aşa că, după ce se cufundau, cu totul, în deplinătatea duratei impregnate, până în cele mai mărunte şi depărtate alcătuiri ale timpului personalizat, de mirezmele şi culorile ceasului solar, se crea un fel de distanţă, între ei şi curgerea neoprită a duratei, în care trecutul celor trăite încă nu ajunsese să se constituie, iar viitorul celor ce urma să vie rămânea depărtat şi mai mult dorit, decât real; prezentul, numai, băltea, ca un ochi de apă fară lucire. Atunci, începea să se simtă, venind de niciunde şi nicicând, un fel de sete suavă de altceva, care putea să fie, pentru moment, o vagă sete de orice; pentru ca, treptat, în doze uşor crescânde, ca un drog, acel altceva să ia, mai întâi, mireazma depărtată a sezonului următor, apoi conturele lui vagi, iar, până la urmă, fantasma lui, încărcată de atributele concrete, ca de nişte pete de culoare ori cataplazme de miros, mai tari şi mai esenţializate decât cele reale, să se instaleze în simţurile lor, ca un joc de senzaţii pe portative de doruri.

Astfel stăteau, în calea aşteptărilor, mai întâi departe, abia întrezărite, fantasmele dorite ale marilor sărbători, Crăciunul şi Paştile, mai ales. Se întrevedeau, în ceaţa viitorului sperat, dar încă nesigur, ca nişte porţi aurite, sau de cleştar, spre care se îndreptau, duşi de o nostalgie ca un nesaţ; pentru ca, de la o vreme, purtaţi de tăvălugul duratei, să se pomenească în faţa strălucirii lor, care le inunda fiinţa. Nu altfel, dar cu alte proporţii şi alte ritmuri de apropiere, presimţeau anotimpurile ce stau să vină, tânjind, mai întâi, de dor, iar apoi, învăluiţi în mantiile lor de aer şi lumină schimbată. Pe

segmente mai scurte, dar cu intensități sporite, gata de explozie, la fel aşteptau încetarea săptămânilor de secetă, ori a zilelor de ploaie, subțierea potopului de ninsoare, apropierea furtunilor de vară, care bubuiau în tobe imense, adânc îngropate în dealurile de peste Olt.

Cadrele largi ale anotimpurilor, ca şi bătăliile îndesate ale dramelor meteorice aveau tărie şi durată, întâmplări singuratice, ori peripeții în lanț, încărcături de mirezme unice, perdeluiri de lumină şi întuneric, nume, chiar, unele comune, de obşte, altele ca scăpărări de o clipită, transcrise din catastifele memoriei colective, ori trecătoare, ca iarba şi florile, dar nu aveau semne particulare, din calendarul lumesc; anii, de la naşterea Domnului, ori de la alte repere cruciale, din scurgerea unanimă a timpului istoric, nu erau însemnați pe ființa lor străvezie şi iluzorie; cifrele, care marcau calendarele şi alte instrumente de măsurare a timpului, nu erau scrijelate pe fețele nesigure ale acelor fapte şi întâmplări. Ca şi pentru stâncăriile sure, de pe creste, ori pentru scoarța şi frunzişul bogat, al copacilor, pentru valurile neoprite ale râului, ori pentru durata de viață a vietăților, jivine, vite, buruieni, flori şi ierburi, pentru oamenii locului, era aproape nesemnificativ că soarele răsărea într-o oră dintr-o zi anumită, dintr-o săptămână, lună sau an anumit, botezate cu litere, din alfabetul omenesc al duratei, după cum fără o importanță anume era că ploaia bătea, furtuna mătura totul, neaua potopea ori seceta usca, într-un reper calendaristic anume. Sigur că durata avea o dimensiune umană a ei, dar calendarul omului nu era cel al istoriei. Puteau să cadă ***râr*muriri** să se năruie aşezăminte statale, să se ciocnească puteri militare, dar, pentru destinul ființei umane, situate îh cadrele vieții satului care, la rândul ei, era prinsă în cadrele fără ființă ale ritmului perpetuu al firii, semnificativ şi important era că se năştea şi apoi înainta, succesiv, prin anotimpuri şi sărbători, pe trepte succesive de vârstă, ca să se afle, de-odată, în fața porții de întuneric sau lumină din altă lume, dincolo de care era priveghiul, prohodul şi aşezarea în țintirim, laolaltă cu ceilalți duşi, de pe lumea aceasta, în lumea aceea, unde erau toți cei duşi. încât este un nonsens să spui, despre acel interval de durată, că primăvara a venit în cutare lună, din cutare an, botezată cu nume din instrumentarul timpului istoric. O mare viitură de ape, ca şi o întârziere nefirească a împrimăvărării, îngenunchierea în moarte a unui bătrân falnic, ori a unui băietan fără noroc, botezul unui prunc ori nunta a doi tineri frumoşi se întâmpla să se petreacă nu într-un timp anume, personalizat, ci într-o durată superioară şi amplă, care părea că-şi topeşte marginile depărtate în substanța diafană a eternității. Astfel că primăverile 42 şi 43, dar şi verile, toamnele şi iernile acelor ani a fost ca şi când s-ar fi topit unele în altele, ştergându-şi limitele strict calendaristice şi constituindu-se ca unități de durată trăite coerent şi compact; numai că, întâi, o dată şi apoi, încă o dată.

Pentru că viața lor nu se desfăşura pe traseul pe care l-ar fi conturat lanțul unor întâmplări, singulare, mai mult sau mai puțin adunate în formațiuni coerente, alungite prin succesiunea unei anumite continuări, după un anumit început, ajunse, apoi, la o anumită culminație, pentru ca să eşueze într-un anumit deznodământ, traseu pe care incidentele anotimpurilor, chiar îh succesiunea

lor ritmică şi fără greş, n-ar fi fost altceva decât împrejurările de atmosferă şi cadru meteorologic, în care se petrecea tot ce era să se petreacă; era tocmai cu totul pe dos: duetul principal al vieții, cel care îi purta cu sine, de la naştere la moarte, trecea prin înseşi inimile de foc sau ghiață ale sezoanelor, statornice, îh orânduirea lor, ca legile cele mai tari ale firii; pe acestea le ținea principalul lor impuls vital, pe tulpina lor de foc şi ger se desfăşura el. Abia în această *cak regilă* a vieții, schimbând, pe frunte, coroane de albe troiene şi țurțuri de cristal, cu cele de frunze fragede şi flori de câmp, apoi cu cele încărcate de fructe, cu miezul pârguit de dogoare, pentru ca să se încheie cu frumusețea funerară a frunzelor şi câmpiilor pălite de brumă, abia în acest întreg deplin şi pe sine stăpân, întâmplările de dincolo de ordinea firească şi măreață a lucrurilor se dovedeau a fi nimic altceva decât incidente pasagere; devastatoare, uneori, e drept, răvăşind, ori curmând vieți; mărunte şi nesemnificative, alteori, cu nimic mai importante decât o piatră în drum. Cu toatele, însă, rămânând ceva trecător şi neînsemnat, față de ampla perindare a anotimpurilor, de dimensiunea şi puterea unui unanim vânt cosmic, care nu numai că-i purta, pe toți, cu ea, dar le străbătea ființele până-n esența lor ultimă şi cea mai sensibilă; şi le ducea cu ea.

8

Pierită iarna, ori, mai bine zis, retrasă, pe piscurile prăvăloase ale coamei muntoase, noul sezon începea ca şi când lumea îşi regăsea originile ei bătrâne, păduroase şi sălbatice; totul era bolovănos şi reavăn, mustind de o umezeală primordială, cu miros de căldură. Opincile zdrumicau, sub pas, o țărână nisipoasă, mustind de sucul vechimii. Fețele oamenilor primiseră o tentă uşor sângerie, iar în priviri le luceau oglinzi apoase.

Veni şi ziua în care câțiva băieți mai mărunți porniră vitejeşte după ghiocei şi ***nuşcele,*** brânduşele, care îşi răsăreau petalele, albastre ca varul caselor, fără frunze, direct din mustul zăpezii. Ajunşi pe-o clină cu iarba pălită, din toamnă, păstrată la răcoare, sub nămeți ei aproape stăteau să se prăvălească în golul din fața lor, dincolo de care se ridicau, fumegând, munții împovărați cu platoşe de gheață. La capătul prăvălişului scurt, care li se deschidea la picioare, un ochi de apă, ca o oglindă de oțel aburit, un strai zdrențuit de zăpadă veche şi mănunchiurile fragede de ghiocel ca nişte țurțuri albi legați cu amici verde; alături, ca pe o masă dreaptă, acoperită de o lână verde, măruntă, pâlpâind aburos, lumânărelele albastre şi reci. Între clipa scurtă dinnaintea prăvălirii şi fumegarea uriaşă, din fundal, cu trâmbe de abur alb şi rece slobozite de imensul cazan de piatră al munților, ființa de aer cald, străveziu, ca o bură de soare, a primăverii; numai bună de luat în brațe, pentru ceva care era ca o luptă, amestecată cu dragoste.

Apoi în alte dăți pe prundul umed al Unghieților, ori pe câte-un tăpşan înierbat, mântuit de zăpezi şi ghețuri târzii băietanii desfăşurau jocuri care păreau mai mult trânte şi încăierări, răsuflând

înfundat şi chemându-se, cu strigăte guturale, agitând, deasupra capetelor, biciuri agere, ca pe nişte şerpii vii. Era ca şi când cu ceea ce se luptau ei şi ceea ce aveau ei de răpus era o zeitate pământoasă, cu membre de crengi golaşe şi rădăcini suflând greu, din suflul adâncurilor, sub încleştările lor voinicoase, în timp ce fetiţele evoluau într-un dans de năluci cântând cu glasuri subţiri, în jurul prunilor scunzi cu coajă de cărbune, legându-se ***văruit,*** între ele dar şi cu pomii subţiri şi încrengaţi cu spini (ară frunze, care erau zeii lor familiari, de care-şi înnodau braţele firave ori îşi lipeau feţele brobonate, în gesturi de-o tandreţe aspră. Veneau, atunci zilele de alergare furtunoasă a cailor, beţi de plăcerea fugu, serile de focuri mari, aprinse pe culmi de giduri, şi de roţi cu obezile înfăşurate în paie, rostogolite, sub flăcări şi fum, spre văile de cenuşă, în timp ce, peste sat, în locul ciorilor bezmetice, zburau, fâlfâind, chemări, strigăte şi ***ciufulituri,*** atât pentru ***poamele*** satului cât şi pentru fetele frumoase, jinduite în taină. Era o celebrare cu violenţă şi foc, dar şi cu o dragoste pătimaşă, hăulită răguşit, bărbăteşte, de băieţi cântată subţire şi alintată, femeieşte, de fete.

Băiatul popii asista, la toate acestea, recunoscând lucruri vechi ori descoperind altele noi dar retras, oarecum în afara lor, ca dintr-un loc care era mereu lăturalnic şi în care se simţea, totdeauna, străin. Abia când începeau să pleznească cei dintâi muguri, pe crengile încă de cărbune, când mijeau firele ierbii, ca mici sulițe de-un verde fragil şi când galbenul tare şi plin al *caprinelor,* înflorite pe brazda neagră, încă mustind de mustul zăpezii, îi pătrundea în suflet, prin poarta ochilor măriţi, el începea să se simtă al noului anotimp, iar primăvara o simţea ca pe a lui.

Atunci, odată cu mirosul tare al florilor de grădină, se lăsa învăluit de ceva care era ca o mireazmă a deniilor, o aromă dulceagă de ceară şi un iz mai iute de flacără stinsă se împleteau, atunci, cu un zvon neauzit de cântări încă depărtate, iar el se lăsa dus, de o putere de dincolo de el, spre seara cenuşiu-albăstrie, cate înstăpânea golul din biserică, plin de conture fantomatice. Cele dintâi denii erau ca un fel de pregătire prin acumulate: cântările, cam mormăite, cu vagi pete de rugină sonoră, din strană, întrepătrunse de recitativul curat, dar moale, al preotului, făceau trecerea firească şi uşoară la deniile trecute, din anii „de dincolo”, instituind un prezent continuu şi consistent al ritualului, în care sufletul lui se instala, ca în eternitatea lui organică însăşi, ptoprie, ca bătăile inimii sau propria respiraţie. În acele momente, pentru el, nu mai era „aici” şi „dincolo”, nu mai era „acum” şi „atunci”, era ceva peste acum şi atunci, peste aici şi dincolo, în care se lăsa cuprins, ca într-un fel de pătură moale, de aer şi mireaztpă sonoră.

Revenit la lumea cu durată şi loc, băiatul continua să aibă fiinţa împărţită între cele două lumi, trăind, cu jumătate din ea, în ziua secvenţelor trecătoare şi a paşilor cu urme pe faţa vizibilă a locului, iar cu cealaltă jumătate, în ameţeala suav înmirezmată a spaţiului topit în timp şi a timpului diluat în spaţiu; pentru ca, în fiecare seară cu denie, să intre, de bunăvoie şi pe de-a-ntregul, în subjugarea protectoare a unei puteri blânde, cu aromă dulce. Era o stăpânire fără nume, Stă cuvinte şi Stă figuri, numai cu mirezme şi sonorităţi învăluitoare, pe care primăvara aşeza, discret, primele ei semne şi

căreia i se abandona, cu emoție grăbită, ca unui alt regim principal de existență, comparabil numai cu viața şi moartea. Apoi, pe măsură ce semnele împrimăvărării erau tot mai vii, mai încărcate de culoare şi mirezme, haşuri de contururi uşoare se năluceau tntr-o vecinătate care era a acelui altfel de spațiu-timp.

Era ca şi cum figurile cuprinse în bolta rece şi umbroasă, cu miros de lemn vechi şi lumânare arsă, cântăreții din strană, cu fețele lor tăiate din esențe tari, cu tonuri de cenuşă, statura uscată a crâsnicului, mişcându-se din articulații greoaie, care parcă se auzeau scârțâind stins, tatăl său însuşi, înfăşurat în odăjdii cu luciul pălit, chiar profilurile vagi de babe şi moşi, topite îh umbra consistentă, aproape ca o ceară topită, ar fi trecut, toate, vag şi pe nesimțite, din planul prezentului, care îi cuprindea pe toți, ar fi trecut, prin mijlocirea cântărilor topite în ritual şi a ritualului îmbibat de cântări, într-un plan care era al unui mister vechi, adânc şi statornic Catapeteasma bisericii, cu icoanele sale, învăluite în raze de aur, era pecetea lui statornică. După care, apropierea succesiunii deniilor săptămânale de un prag de adânc întuneric, dublat cu o mare lumină, care se bănuia acolo, într-un viitor ce putea fi simțit dând preajmă locaşului, atârnând, încărcat de mister, din culmea bolții, peste ei peste toți, era ca şi când ar fi împins figurile conținute în golul de cenuşă, amestecată cu fam de lumânări şi tămâie, către colțurile de întuneric învechit şi aproape compact, iar în primplan şi în lumina tot mai străvezie a închipuirii, ar fi început să înainteze alte contururi şi forme. Veneau, aduse de cântări. Se conturau, pe un clin de melodie, pentru ca să se piardă şi iar să se întrupeze. Erau fețe, profiluri, staturi. Plete cu căruntețe luminoasă. Frunți înalte, altele boltite, înaintând dincolo de creştet. Bărbi răsfirate, ori adunate strâns, în jurul unor guri cât o tăietură de cuțit. Ochi înmănunchind strâns pâlpâierile lumânărilor şi-apoi rătăcind, printr-un aer vechi, ca de ceară şi fum.

Era o poveste care se dezvăluia, din straturi de uitare, şi care se arăta mereu aceeaşi, în cadența aceloraşi rostiri moi ale tatălui său; raportară la durata de obşte, întâmplările ei se țeseau într-un întreg care rămânea mereu acelaşi, vegheat de tâmpla icoanelor ferecate, în aur, încropită în vederea interioară a băiatului, aceea care împletea, într-un singur mănunchi, firele gândului cu ale fantazării şi cele ale simțirii, era o perindare de episoade, ca un joc de icoane, care se urmau unul pe altul, se retuau de la capăt, ori se suprapuneau, într-un diafan, tăcut şi adesea şters dans caleidoscopic.

Apărea, ca să se şteargă, trunchiul butucănos şi fața rotundă, sub chelia mărginită de coronița de fire albe, al unuia din cei doi bătrâni, pe care îi cunoştea; celălalt rămânea în ceva care era ca o umbră luminoasă şi era nicăierea, dar deasupra tuturor şi în toți şi în toate. Pe lângă bătrânelul cu chelie rotundă, se mişcau, apărând, ca să piară, alte figuri, ca tăiate într-un lut uscat; unul, doar, cu plete, ca paiul de secară, figura prelungă şi ochii moi, se contura, ştergându-se, în cuprinsul unei icoane, care părea cu fața de apă încenuşată. Era o mişcare, acolo, ca a formelor de abur şi fum, prin care răzbăteau suliți subțiri de lumină şi, din când în când, se deschidea ceva, ca o fereastră de aur blând. Atunci, viziunea se clătina moale şi se lăsa cumva pe-o rână, ca să vină-n față şi să umple

tot sufletul copilului de o bunătate şi-o înțelegere a toate. Şi se alegea făptură Lui, mai înaltă şi mai subțire, strunjită, cumva, cu fața prelungă şi palidă, încadrată între pletele castanii, care se aşezau, moale, pe umeri; sub fruntea de lumină, ochii luceau, ca scăldați de o apă blândă. Pentru băiat, era ca şi când L-ar cunoaşte de când se ştia, ori poate chiar cu mult dinnainte şi ca şi când el însuşi i-ar fi Lui cunoscut şi i-ar rămâne mereu deschis, ca o carte.

Înaintând în şirul săptămânilor de denii, odată cu golul umbros şi aromat cu tămâie şi fum al bisericii, cuprins, la rândul lui, în cercul larg de aer, încăput între crestele înalte şi împietrite în zăpezi înghețate şi depărtările cenuşii, mişcarea vagă şi nesigură a figurilor, abia conturate din mulțimile compacte, îşi adăuga tot mai multe trasee precise, pe care recitativul moale al tatălui său, preotul, le însemna, ca pe nişte urme, pe nisip reavăn. Apoi, la Duminica Floriilor, când femeile şi fetele împodobiră icoanele şi stranele cu mănunchiuti de crengi de salcie, cu coaja verde lucioasă şi umedă, cu mâțişori ca nişte coconi de mătasă, de lână vegetală, statura Lui se desprinse din nedeterminat, aşezat pe-un țol aspru de țesătură tare, pe spatele Asinului. Copitele vietății umile bătuceau ritmic caldarâmul de calcar, zdrobind crenguțele verzi şi lăsând sucul lor amar, ca un lapte vegetal, să umezească piatra veche, in timp ce botul, cu nările lui pieloase şi cenuşii, marca, ritmic, cărarea tare, printre ofrandele de crengi înfrunzite şi ovații. Cetatea Sfântă, cu parapeți înalți de lumină solară, primea ceva ca un miracol aurit, deschis sub zări sângerii.

Ceea ce trăia băiatul era dincolo de termeni precişi, grei de înțelesul lor adânc, precum Credință, Lume, Creator; era ceva difuz şi amestecat, mai mult ca o mireazmă sau o muzică a sufletului, dar constant şi întreg, deplin şi netulburat. Nici pentru el şi nici pentru nimeni altcineva, el n-ar fi putut să lămurească, în nici un fel, ce anume era; de altfel, nimeni şi nici el însuşi nu-i cerea astfel de,lămuriri. El trăia, în acest fel, pentru că era firescul trăirii lui, singurul şi adevăratul, mai puternic decât orice ar fi putut pune problema unor astfel de clarificări. Iar povestea, care începea să se înfiripeze, din spusele liniştite ale preotului, din zvonurile cântărilor reverberând, în semiîntunericul încenuşat de tămâie şi izul iute şi subțire, de sălbăticiune, al credincioşilor, în serile melodioase şi aromate ale deniilor, era o poveste care îi cuprindea pe toți, şi pe ei cei care îi ascultau depanarea sonorizată frust, şi pe cei care erau prinşi în episoadele ei, mereu aceleaşi. Recitativul molcom al tatălui său era evident că era cel care îi dădea ființă, dar nu numai ființă de cuvinte, ci şi ființă de ființe, iar cel care recita nu îi era exterior ei, ci unul din cei care aş temeau crengi îmbobociți de salcie, care se înghesuia în mulțimea strânsă la judecată, ori însoțea urcuşul greu, pe Dealul Căpățânii, cu copilul său de mână.

Povestea era mereu aceeaşi: începea în seara Cinei de Taină, continua cu prinderea în grădina potopită de întuneric, sub umbra şi mai întunecată a măslinilor, continua cu judecata, urcuşul trudnic, printre bolovani, sub povara bârnelor, apoi răstignirea, sub cerul dramatic, deschis, ca o rană sângerândă, în trupul imens al înălțimilor apocaliptice, pentru a se încheia cu pogorârea învăluită în giulgiuri şi plânsul fără lacrimi al mironosițelor. Se încheia, dar rămânea undeva, undeva dincolo de

toate, rămânea vie. Pentru ca primăvara următoare s-o întrupeze, din nou, din cuvinte.

Că se repeta? Că era mereu aceeaşi, nezmindtă, în aceleaşi rostiri şi cântări, sub aceeaşi boltă afumată de mirezme, poate cu alte poticniri în recitativ, cu alte zvonuri de tusă uscată sau moale, alte foşniri de frunze ori de ţesături, dar în aceeaşi prefirare de umbre luminoase, nimeni nu avea de ce să se întrebe şi nici nu se întreba. Ea continua să existe şi când nu se spunea, să fie precum liniştea unanimă a existenţei, în continuitatea ei de zumzet, fără sonoritate.

Ceea ce urma să se întâmple, după întunericul care avea să cuprindă lumea odată slujba Pogorârii în Mormânt încheiată, când liniştea puitoare a clopotelor avea să ţină loc de noapte unanimă, avea să pornească de la micul sâmbure de lumină, pe care părintele avea să-l poarte, cu sine, la începutul slujbei de înviere. Din acel mărunt miez de foc, nu mai mare decât o alună, aveau să răsară, mai întâi, florile de lumină cu care fiecare din cei din biserică, de la cel copilul cel mai fraged, până la bătrânul cel mai împovărat de căruntețe, avea să ia cărarea către casă. Pe calea cotită, în jos, spre satul odihnit încă sub pături străvezii de noapte, avea să tremure, apoi, o mulțime de astfel de cercuri pâlpâietoare de focuri călduțe, cât de după zidul crestat, de var întunecat, al munților, cerul avea să se lămurească, treptat, din griuri palide, uşor îngălbenite, în albastrul hai curat şi limpede. Pentru ca ziua întreagă să-şi câştige strălucirea, în miezul ei, când munții, albi, înalți şi strălucitori, aveau să încarce tabloul de masivitatea lor maiestuoasă, iar mai jos, prunii, şi merii, şi perii grădinilor, parcă înfloriți toți odată, îşi proclamau bucuria, albă şi uşor purpurie, în zumzet de albine, iar vocile de cristal curat ale rîului se ridicau spre tăria de azur înalt şi uşor.

9

Cam pe la granița dintre deniile de rând şi Săptămâna Patimilor, părintele avea obiceiul să se pregătească de o plimbare, la câmp. De câte ori dădea semne că se pregăteşte, căutându-şi nişte încălțări mai vechi şi umblând, prin şură, după o bâtă potrivită, preoteasa îl urmărea cu privire atentă şi-l întreba cu aceeaşi uşoară îngrijorare:

-Doar nu cumva cu de gând să te duci singur?

-Singur? Să mă duc singur? Cine ți-o spus ție că vreau să mă duc singur?, se neliniştea şi el, la rândul lui.

-Nu mi-o spus nimeni, dar te văd cum te pregăteşti. Parcă cu vrea să mergi singur, explica ea.

-Îmi caut numa' o botă ca lumea, până te pregăteşti şi tu.

Atunci, ea nu mai spunea nimic, îşi trăgea nişte şoşoni vechi, în picioare, un pardesiu pe spate şi se lega, la cap, cu o broboadă. Astfel echipată, îl aştepta lângă portiță, când el încă mai căuta printre ***hozdrobețele,*** cum spuneau ei, din şură. Până să iasă în uliță, nechemat de nimeni, apărea, numai el ştia de unde, şi băiețelul mai mărişor, tot roşu la față, de grabă:

-Aţi vrut să plecaţi fără mine?

O luau pe drumul cel mai scurt, care îi scotea la Liscov, părăul de la marginea apuseană a satului. Treceau pe puntea îngustă, nu mai lată decât două scânduri, dădeau îritr-o cale mărunţită de urme de care şi copite, care-i scotea, după o cotitură şi un mic urcuş, pe un platou mai înalt, unul din gruiurile care înconjurau satul. Acesta era ***Gruiul Liscovului,*** întins drept, ca un şes ceva mai înalt, între Liscov şi părăul Răcovicioara. La stânga lor, se înălţa zidul mohorât şi încă alb, cu adânci rupturi stâncoase, al Munţilor Făgăraşului, iar drept înainte, dar departe, închizând orizontul, masivele mai scunde şi rotunde, unul lângă altul şi unul în spatele celuilalt, ale

Munţilor Cibinului. Între aceste două îngrădiri, câmpul, întins şi foarte uşor vălurit, părea că emană o ceaţă uşoară, albăstruie, mai vagă şi mai decolorată, în apropiere, din ce în ce mai consistentă, în tonuri de violaceu şi cenuşiu, în depărtări în jurul lor, verdele crud al semănăturilor, drumul mergea, şerpuind larg şi foarte uşor, printre locurile lucrate până la buza şanţului nu prea adânc, de la marginea lui. Puteau să fie semănături de toamnă, sau cele din primăvara în care mai erau. Satul întreg, rămas în urmă şi cufundat în felia lărguţă pe care şi-o săpase râul, cu casele albe şi albăstrii, sub acoperişele de ţiglă roşie, înşirate printre crengile încă negre, ca de cărbune, acoperite de o spuzeală uşoară, de alb şi roz, era înconjurat de un spaţiu larg, ce urca, spre munte, până la tufele dese de la marginea pădurii, iar către Olt, cobora, până la nişte rânduri mai puţin lămurite de perdele de sălcii şi arini. Era ceea ce constituia terenul lui agricol, împărţit în patru mari sectoare, destul de bine delimitate între ele: unul era cultivat cu păioase: grâu, secară, orz şi ovăs; altul, cu porumb, *cucuruz* spuneau ei; al treilea, cu *cnmipenc,* cartofi, cânepă, in, sau alte culturi mărunte, iar al patrulea rămânea liber, pentru păşune şi odihna pământului. Culturile se roteau între ele, astfel încât, în fiecare an, unul din sectoare intra în repaus. Mai era un teren, numit *Dinjos de sat,* unde femeile îşi puneau, în fiecare an, legumele şi zarzavaturile, pe felii înguste de teren, pe care le numeau ***verghii.***

Părintele păşea, cu pasul lui obişnuit, mai rar şi cam moale, printre *locurile* dreptunghiulare, în care culturile începeau să se arate, fiecare cum era: mai îngrijite şi mai pornite, ori mai delăsate; în jurul lui, aerul cald al primăverii mişca şi-şi schimba aromele, ca o fiinţă vie. Munţii se întindeau, dinspre Răsărit spre Apus, ca o frază muzicală intonată de un instrument cu sunet precis şi subţire, ca o urmă de cuţit. El părea că nu e atent la peisajul din jur, nici măcar cât la băţul care nu-i era de nici un folos, la drum, şi povestea întâmplări, fără cap şi fără coadă, din copilăria şi adolescenţa hii, din Munţii Apuseni. Păreau episoade dintr-o poveste bătrână şi oarecum străină, ceva ca un film mut şi în alb negru, cu aromă iute şi uşor mucegăită, de vechime.

Nu era încă vremea de sapă, iar semănatul trecuse demult; aşa că oameni, la munca pământului, nu erau aproape deloc; mai întâlneau câte-o femeie, mai ales, din cele mai bătrâne, venite, poate, după buruieni, pentru porci, sau, numai aşa, ca să vadă câmpul.

Părintele se oprea, totdeauna, dar preoteasa, cu copilul de mână, după ce primea salutul şi

răspundea, avea pornirea să se desprindă, să-şi continue drumul. Cum soţul ei întârzia, mai totdeauna, după obişnuitul schimb de bineţe, să lege o vorbă, ea rămânea, oarecum, cu întreg corpul întors, nici oprită, dar nici plecată.

El avea un mare dar să intre în vorbă cu cineva; mai întâi, schimba formulele de salut:

-Ziua bună, domnule părinte, auzea el; pe aici, oamenii vorbeau altfel, pronunţia ardelenească fiind aproape absentă; îi lua locul o frazare cântată, mai ales în gura femeilor, cu vocalele rostite cutat şi muzical. După ce primea răspunsul cuvenit al preotului, femeia întâlnită în cale continua:

-Aţi ieşit la câmp?

Era evident că ieşiseră la câmp, dar vorba care se lega nu prea avea de a face cu evidenţa; era o formulă, din ritualul conversaţiei, una aproape obligatorie, pentru cel dintâi stadiu al ei. Venea, apoi, formula imediat următoare, sub formă de constatare:

-Aţi venit cu doamna, şi cu băiatul...

În acest moment, preoteasa realiza că nu mai are încotro: va trebui să rămână, măcar să asiste, dacă nu chiar să participe, la conversaţie. Astfel că făcea, înapoi, jumătatea de mişcare, prin care se întorsese, şi nu se mai depărta. Făcea astfel încât să pară interesată.

-Ne-o dat Dumnezău drăguţu' vreme frumoasă, continua femeia şirul formulelor obligatorii, ***Dumnezeu drăguţu'*** fiind un apelativ specific locului. Numai aici, Dumnezeu se bucura de acest epitet, pe care băiatul îl şi concretiza, vizual, ca pe un fel de ornament viu şi colorat, un fel de ghirlandă, ori ştergar, în multe feţe, care ar fi înconjurat o icoană.

În această primă etapă a conversaţiei, părintele lăsa lucrurile să meargă, în voia ritualului, care era aceea a partenerului său; dădea, deci, răspunsurile care se cuveneau şi care nu erau altceva decât tot formule, formule de răspuns:

-Da, Dumnezău ţâne cu noi! Ori: S-o-ndurat Dumnezău.

Venea, însă, un moment în care începea să conducă el vorba. O făcea cu o anume iscusinţă, strecurând, mai întâi, oarecum, pe nesimţite, între elementele ei fundamentale: starea vremii şi starea generală a lucrurilor, oamenii, lumea cu mersul ei, soarta, Dumnezeu care are grijă de toate, termeni capitali, precum sănătate şi boală, viaţă şi moarte, ceva concret şi particular de pildă, ziua, sau chiar ora în care se aflau, locul în care se opriseră. De exemplu, uitându-se peste umerii femeii, care era total absorbită în dimensiunea de generalitate a problemelor, la locul precis din spatele ei şi arătându-l cu bâtul care nu-i servise, până atunci, la nimic:

-Dar locu'ăsta al cui o fi, oare? Ori: Ştii dta al cui să fie locul ăsta? .

În primul moment, cea întrebată era ca descumpănită şi întocmai aşa şi arăta; încât se uita, cumva, peste umăr, sau în jurul ei şi întreba:

-Care loc? Părintele mai arăta o dată, cu multă răbdare:

-Ia ăsta, unde ne-am oprit noi. Din spatele dtale.

Atunci femeia arăta, mai întâi, o mare mirare:

-Aaa! Aesta? De locu'aesta zici dta?

Era, de fapt, nimic altceva decât uluiala dumeririi, a trecerii dintr-un univers, cel al problemelor capitale, într-altul, cel al concretului dat. Dar era şi ceva ca o dezlegare, pe care o primea, pentru ca să şi-o însuşească:

-Apoi să ştii dta, domnule părinte, că locul ăsta...

Abia acum începea să se lege conversaţia adevărată, cea reală, despre lucruri şi împrejurări reale. De cele mai multe ori, în astfel de cazuri, femeia întâlnită începea o poveste lungă şi stufoasă: cu neamuri şi înrudiri, naşteri, cumetrii, nunţi şi botezuri, vieţi cu necazuri şi boli, plecări, în mari depărtări, peste munţi, sau chiar în America, morţi năpraznice ori la soroc, uitări... Vremuri demult trecute...

Cei trei, preotul, soţia lui şi băiatul ascultau, intervenind rar. Povestea era din acelea care nu se mai sfârşesc; dar şi interesul lor era pe măsură. Sămănăturile, crescute binişor, îi înconjurau, de-aproape, cu verdele lor proaspăt şi curat. Câmpul se întindea, uşor vălurit, acoperit de lumina primăverii, ca de o ceaţă strălucitoare şi uşoară, până departe unde, din irizările ei vagi, se întrupa fiinţa pădurilor, cu frunzele crude, ca un abur verde, apoi prăvăliturile, încărcate de zăpadă, ale munţilor. Ziua de primăvară, albastră şi înaltă, se rotea, în jurul lor, ca un înţeles limpede şi adânc, în vreme ce ei, într-un grup strâns şi omogen, acum, păreau miezul tare al unui ghem de trăiri şi destine, care pâlpâiau uşor, în eternitatea unei clipe.

Nici unul din ei n-ar fi putut explica de ce şi cum, după ce se despărţeau de femeia întâlnită în cale şi-şi reluau plimbarea, aparent fără ţel, printre covoarele de verde curat şi zemos, din dreapta şi din stânga lor, tot ce era în jur se umplea de o altă lumină şi se arăta, cumva, altfel. Soarele părea mai adânc ţintuit, ca un ban de aur curat, îh albastrul limpede şi întins, pe care albul munţilor se contura, distinct şi apăsat, în vreme ce culturile, de un verde viu, din câmp, păreau că-şi arată fiecare frunză, fiecare tijă vegetală, într-o nouă, umedă prospeţime. Grâul era des, ca o iarbă cu fire lătuţe, de un verde crud; începeau să se deosebească lanurile de secară, cu paiul ceva mai gros, aproape format, bătând uşor în alburiu, ovezele, cu fire diafane, susurând subţire, la adieri; cucuruzele îşi formau tulpinile mai grosuţe şi începeau să-şi curbeze foile lătuţe, despărţite, în lung, de un şănţuleţ, iar plantele de cartofi aveau formate frunzele cărnoase, cu cinci lobi pieloşi, mustind de un suc verde şi tare, ca o otravă.

10

Când venea timpul, primăvara trecea în vară, dăruindu-i albastrul curat al cerului, verdele viu al ierbii şi frunzelor, limpezimea sticloasă a apelor. Urcând pe treptele gloriei sale depline, ca pe o

scară de aur învălită în foc, soarele făcea albastrul mai adânc, verdele mai tare şi punea flăcări calde în cântecul de valuri al râului. Scăpați de povara şcolii, copiii îşi deschideau nenumăratele fereşti mărunte ale ființei lor, pentru îmbrățişarea aripilor calde ale verii. Atunci, era ca şi când băieţandrii mărunți cu satului ar fi avut un alt zeu, duşman şi iubit, totodată, cu care să se înfrunte, să se ia la trântă şi să se îmbrățişeze şi în care se aruncau cu o voluptate aspră şi pe care-l cutreerau, ca şi când i-ar fi căutat, în adâncuri de valuri, sau de cercuri de apă rotitoare, sufletul lui tainic; care se întrupa, în răstimpuri, în peştii cu solzi de argint uleios, pe care-i hăituiau, cu iubire aspră.

Era aşa că se îndoia din trunchi, câte unul din ei, lipindu-se peste câte un bolovan, bătut de valuri; îi dibuia cotloanele ascunse în prund, pipăind, cu un braț dintr-o parte şi cu unul din alta, cu figura concentrată şi ochii țintind nicăieri, orbeşte. Pentru ca să tresară, scurt, schimbându-şi ținta privirii, când atingeau carnea tare şi vie, sub solzii subțiri. Atunci, începea un dialog, din interjecții şi formule rituale, cu tovarăşul de pescuit, din apropiere sau de pe mal:

-Cu dat de ceva?

-Îhî.

-Ce-i?

În acest limbaj special, a dibui o pradă se spunea *a da de* ea.Viețuitoarele apei aveau nume fruste, cu parfum de ierburi sălbatice: copiii le cunoşteau, după pipăit:

-Jamnă! Ori: clean! Ori: babă!

-Îi mare?

Evaluările nu se traduceau în măsuri obişnuite, de lungime sau grosime, ci în exclamații sau blesteme, care erau termenii ritualului pescăresc, cu luptei lor, ca un fel de iubire, cu demonii mărunți cu apelor, funcționa o adevărată scară, aproape fixă, de comparație: treapta pozitivă, cea a unui peştişor obişnuit, era desemnată printr-o exlamație simplă:

-Oi! Sau: Uai!

Comparativul simplu, pentru un peşte mai mărişor, presupunea n formulă ceva mai complicată:

-Oi, mamă!

Superlativul unei prăzi apreciabile mai urca o treaptă:

-Oi, mama mea! Sau, încă: Mama mea, az'şî mâne! Mama mea. Doamne! Ori, şi mai: Dumnezău' meu!

Pentru ca superlativul absolut, al peştelui cel mare, dibuit, cel mult,'o dată în vară, dacă nu chiar o dată în viață, să fie exprimat prin formule şi mai complicate, în care dumnezeirea era asociată măsurătorilor extreme de timp:

-Uai, Dumnezău'meu az' şî mâne! Sau: mama Dumnezăului meu, az' şî mâne!

După momentul evaluării, urma cel al luptei; micul pescar rămânea, atunci, singur cu oponentul său, într-o înfruntare, pe orbeşte, prin cotloanele ascunse ale bolovanului. Totul sta în

astuparea oricărei portițe de ieşire; o mână a copilului se asigura de pradă, pipăind-o uşor, cât să n-o stârnească; cealaltă dibuia, în configurația pietrei, îngropate în prundişul de râu, eventualele bolți de scăpare. Acesta era şi numele eşecului:

-Mi-o *scăpat.,* rostea băiatul, cu fața îmbrobonată de efort şi cu ochii acoperiți, parcă, de o perdea de umbră:

-Mi-o scăpat!

Când cele două mâni, depărtate în jurul rocii ude şi alunecoase, care alcătuiau capcana, reuşeau, una să închidă orice ieşire, iar cealaltă să se apropie, tiptil, de burta sau spinarea lucioasă şi când degetele ei, la început, abia ca o adiere a valului însuşi, se apropiau de bronchiile vietății, ori, cel puțin, de mijlocul rotundului său de fiis, pentru ca să le strângă, ca într-un cleşte, un mic blestem, îndesat printre scrâşnituri de dinți, exprima iminența înfiorată a izbânzii:

-Tu-ți dumnezău', ori prescura ta, sau orice altceva, az' şî mâne! De-acum al meu eşti!

După care, clipa triumfului arăta copilul, în plină lumină, cu ființa vie, de atgint curat, în mâna ridicată deasupra capului, iar laudele şi admirația celorlalți erau traduse în acelaşi limbaj, de drăgostoase şi copilăreşti imprecații.

Intrat în domnia deplină a verii, băiatul popii se iniție, treptat, în sistemul ei de ierarhii; altfel destul de vagi, nebuloase şi fluide; poate că Zeul cel mare, Împăratul, nu roşu, pentru că despre el ştia că este hapsân şi viclean, nici galben, care nu se întâlnea, în basmele citite, unde nu era decât un Galben de Soare, care era un bidiviu năzdrăvan, Zeul cel mare era, doar, simplu, Împăratul sau Zeul vară, Soarele, cu pletele de raze de foc. Lanțul munților, transfigurat, de combustia cosmică, într-o stare semi-vaporoasă, de abur verde-albăstrui, plutitor şi totuşi stabil, făcea parte din acest tărâm de basm, cu menirea înaltă de loc al înălțărilor, pridvor al păşunilor din cer, albastre şi pure, locuit de conture fugare, de ființe fără substanță. Câte-un masiv, câte-un pisc, câte-o prăpastie stăteau, pe muchea dintre conturul lor fizic şi o nebuloasă ipostază mitică, întocmai cum, şi pe pânza cerului, atârnau, între a fi şi a părea. în acest fel, Negoiul putea să fie un fel de voievod copleşit de ani şi oțelit în lupte, dar tare şi dârz, în ființa lui de cremene, aşezată pe-un cot şi privindu-şi țara. Alături, vârful Şerbota, ascuțit şi el, dar cu o treaptă ierarhică mai jos, putea fi un oştean credincios, un fel de portar al unei Suceve celeste. Învălit, uneori, într-o scamă de nor, Puha aducea cu un vasal oarecum străin, un fel de prinț cuman, neguros şi tainic. Pentru ca statura de uriaş, cu umeri puternici, a masivului Ciortea, să reprezinte un reazem tare, cât o țară a Vrancei, iar Suru, cu profilul lui trapezoidal, uşor vălurit pe muchie, să pară un statornic paznic de hotar, un fel de pârcălab de Hotin sau de Cetatea Albă; ori o structură geologică şi funerară, în acelaşi timp, veche de când lumea şi pietrificată, prin milenii.

În acest tărâm al Împărăției Verii, râul, izvorât dintr-o subțioară a Negoiului şi coborâtor pe sub o coastă a Şerbotei, încerca zadarnic să se întrupeze într-o figură, alta decât a şuvoiului, alb de

spume şi înalt cântător. Şi asta, pentru că nu rămânea niciodată mai puțin viu şi prezent, în propria lui concretețe translucidă, din care emana răcoarea, ca un suflu aproape material. El era ceva care exista într-un continuum neîntrerupt şi constant, de la izvorul său, de sub coasta înaltă a muntelui, până unde se pierdea, în perdeaua bătrână de sălcii şi arini, din buza Oltului. Niciodată n-cu fi putut spune, despre el, că nu mai este, nici noaptea, când cântecul valurilor se auzea, mai apropiat, mai depărtat, mai şoptit sau mai înalt, parcă după cum se roteau constelațiile; nici iarna, sub apăsarea celor mai cumplite geruri, când fața lui de apă înghieța bocnă, dar el dădea semn, mai rar, prin câte-un pocnet uscat, dar continuu, ori prin murmurul mărunt al valurilor mici, de pe la rupturile ghieții. Ființa lui rămânea totdeauna aceeaşi, chiar şi când frigul îi înstrăina o parte, încropind bolovani şi lostopane de ghiață, el nu era niciodată altceva decât acel ceva fluid şi viu, limpede şi curat, împrăştiindu-şi aroma proprie ca pe o răsuflare continuă.

Dar tot despre râu, despre râul lor, nu se putea gândi altfel decât ca despre ceva unic, individual şi nerepetabil. Coborât, din munte, pe trepte de cuarț, ca un şuvoi de argint lichid, şerpuia, o vreme, printre maluri ierboase şi sub boltă de cetini şi frunzare de feg, ca un covor translucid, vălurit la repeguşuri, rotindu-se, calm, deasupra bulboanelor, cu umbra frunzarelor topită în sine, apoi ieşea, la aer larg şi sub cer, dobândindu-şi o altfel de limpezime, lucitoare şi azurie. El era El, Râul lor, altul decât părăul Liscovului, ce țâşnea de sub un colț ascuns de stâncă, la piciorul unui deal, în poiana de la Mănăstire; altul şi decât firul de apă, mai mult băltită, printre mlaştini şi rogoaze, căreie i se spunea Răcovicioara, pentru că adăpostea cuiburi de racL Dar altul şi decât toate celelalte cursuri năvalnice de apă, pornite de sub golul alpin, în trepte de spume, pentru a se îndruma, fiecare, către o adunare omenească, din cele de pe platoul dintre Munți şi Olt, ca înspre un destin propriu şi o menire asemenea. Despre nici unul din aceste permanențe de valuri nu se putea vorbi altfel decât ca despre o individualitate anume, cu un nume generic, râu, şi unul propriu, al satului pe care-l întemeiase şi la care veghea, cu datoria lui de limpezime şi curățenie lichidă.

Unicitatea ființei sale era din acelaşi rând cu unicitatea marilor formații geologice, a câte unui deal sau munte; împreună cu celelalte râuri, el nu putea forma o unitate, aşa cum un copac, împreună cu ceilalți mulți, formează pădurea, sau o pădure. Nu era nici din ordinea elementelor care-şi conturează o anume unicitate prin însingurare, cum poate fi un copac, unul singur, ori o tufă, un arbust, unul singur, pierdut într-un şes ori pe o clină de deal şi învăluit în melancolia singurătății sale. Râul era un râu anume, între celelalte râuri, mai mult decât un cal ar fi fost un cal anume, între ceilalți cai; el era aproape ca un om anume, între ceilalți oameni, dar, spre deosebire de cai şi de oameni, care-şi trăiau viața în succesiunea vârstelor, râul şi-o trăia într-o concomitență care făcea, din el, ceva mai mult decât un simplu individ biologic.

Iar permanența şi continuitatea existenței lui, a fiecăruia dintre ele, a râurilor care coboară din munte şi se varsă în fluviu, era ca un miraculos fel de a fi al unei ființe care-şi trăieşte, neîntrerupt şi

în acelaşi timp, toate vârstele existenţei sale; căci el era, totodată, şi prunc firav, pornit de la izvor, şi copil jucăuş, voios şi neastâmpărat, rostogolit, pe povârniş, în jos, de la munte, şi tânăr mai aşezat şi mai puternic, pe sub bolţile pădurii; prin fânețele aromate de până-n sat, ca şi sub umbra crengilor din prund, putea fi, în acelaşi timp, bărbatul matur şi îh putere, iar în călătoria şerpuită şi domoală, către Olt, uşoara rugină a apelor sale ar fi fost să fie propria lui căruntețe.

11

Când vara era bine înstăpânită şi familia întregită, prin cei doi fraţi veniţi în vacanţa mare, părintele şi preoteasa organizau, în răstimpuri, câte o ieşire la scaldă. Era un ritual familial căruia i se acorda o anume importanţă, printr-un fel de ceremonial, în care tocmai raritatea evenimentului îi sublinia semnificaţia. De aici, disputele în familie, aproape zilnice, cu băiatul mai mic, care ar fi vrut ca, în fiecare zi de vară, cu lui să sărbătorească ziua verii. Dar părinţii lui erau greu de clintit; scalda familiei rămânea un eveniment deosebit, într-atât încât, dacă, de exemplu, se întâmpla să primească oaspeţi, peste vară, darul cel mai de preţ, pe care li-l puteau oferi, era o invitaţie la scaldă; iar ca să fie un eveniment deosebit, trebuia să fie mai rar. Şi să comporte un fel de ceremonial care, bineînţeles, începea cu pregătirile.

Ceea ce presupunea că părintele trebuia să-şi caute, mai întâi, pălăria lui de vară, care era cu totul alta şi altceva decât pălăria lui popească. Din vara trecută, nimeni, nici chiar preoteasa, nu mai ştia pe unde fusese pusă, dar, până la urmă, o găsea cineva, uitată pe vreun dulap sau prin vreun colţ întunecos. Era o veche pălărie de paie uscate, pe alocuri încenuşate, la care stăpânul ei nu vroia să renunţe, cu nici un preţ, cu toate observaţiile soţiei;

-Nu vezi c-au ros-o şoarecii? Te râde lumea şi zice că nu-ţi permiţi o pălărie ca lumea.

-Nici nu-mi prea permit. De când nu mi-am mai cumpărat o pălărie nouă!

-Mare lucru, o pălărie de paie!

-Da, dar aici nimeni nu face pălării de paie!

-Las'că-ţi găsesc eu una, la târg!

Ajunşi, aici, cu disputa despre pălărie, părintele rămânea mulţumit şi nu mai continua. Ştia, foarte bine, ceea ce preoteasa nu-şi mai aducea aminte şi anume că ea, despre deosebire de soţul ei, nu agreea deloc târgurile, despre care spunea, la vremea lor

-Îi numa'gălăgie, oameni beţi şi ţigani, care zbiară. Aşa că nu mai avea ce să spună şi trebuia să pregătească nelipsitul coş cu merinde, şervețele, cărora le spuneau tocmai aşa: merindm, şi nelipsita pătură. Copiii, mai ales cei mici, protestau cu mare larmă:

-Ce ne trebuia nouă mâncare? Mergem să ne scăldăm, nu să mâncăm!

-Foarte bine!, răspundea mama lor, cu o umbră de zâmbet, ascuns, pe faţă. Vouă nici nu vă

dăm; numai noi mâncăm.

-Şi pătura! Ce ne trebe nouă pătură?

-Da? Nu vă trebe? Şi pe ce să staţi, când ieşiţi din apă?

-Cum pe ce? Pe iarbă! Şi pe prund! Ş-apoi dice să mai ieşim din apă? Nu mergem la scaldă?

Dar mama nu-i lua în samă şi convoiul familiei ieşea pe poartă şi traversa Unghieţul; cei mici, în frunte, trepidând şi zbughind-o, din când în când, la fugă, pentru ca, apoi, să stea şi s-aştepte; cei doi mai mari, în pantaloni scurţi şi cu busturile goale, ducând coşul de toarte; părinţii, în urma lor, tata, numai în cămaşă, cu pantaloni albi, uşori, de in, şi nelipsita pălărie, fără culoare şi cam tuflită; mama, într-o rochiţă de vară şi cu capul gol, părul tuns scurt, aproape ca o fetiţă. Folclorul familiei conţine episodul, poate real sau poate compus, din fragmente disparate de amintiri, al întâlnirii acestui convoi cu „lelea cea mai vorbăreaţă din sat”. Era o femeie trupeşă, cu faţa mereu îmbujorată, sub roata imensă a pălăriei de paie, împodobită cu panglici decolorate, cu vorba repezită şi turuită, „ca o moară stricară”, adică una care nu mai poate fi oprită, spuneau copiii, şi cu gesturi largi ale mânilor groase.

-Vai de mine, uite pe lelea Cutare, ar fi şoptit preoteasa, când a văzut-o apropiindu-se. Iar ne ţine de vorbă, de nu mai scăpăm de ea şi să duce ziua de scaldă!

-Da ce-cu tu cu ea?, întrebase, retoric, părintele, care se simţea obligat să acorde atenţie oricărui trecător şi mai ales femeilor bisericoase. I-o femeie tare cumsecade!

Dar, cu asta, lelea vorbăreaţă şi ajunsese în dreptul lor.

-Vă duceţi la râu, domnule părinte?, îi întâmpină ea, în loc de „ziua bună.” Şi, pe când cel întrebat mormăia ceva, ca un fel de răspuns, ori numai se pregătea, vorbăreaţa turui, în continuare:

-Foarte bine faceţi, că uite, ce soare bun o dat Dumnezău drăguţu’! Şi apa trebe să fie caldă şi copiii d-voastre ce mari s-o făcut! Da’ nu ştiam că aveţi ş-o fată!, continuă ea, cu ochii la preoteasă, pe care n-o recunoştea, sub deghizamentul ei de vară. Însamnă c-o fost şi ea la şcoală ş-acuma îi în vacanţă! De-aia n-am cunoscut-o. Să fie sănătoasă, că uite ce frumoasă fată aveţi! Azi, mâne-i de măritat!

Nebănuind că-şi creează un dezavantaj, părintele intră în joc şi mormăi, iarăşi, ceva, în loc de răspuns, în timp ce copiii, cu ochii atenţi, ca la un eveniment deosebit, chicoteau înfundat şi râdeau numai din priviri. Cea luată drept fata popii aştepta continuarea, cu faţa luminată de un zâmbet atent. Până să găsească părintele o breşă în moara măruntă a vorbelor femeii, turuitul continuă încă mult; copiii se desprinseră şi se depărtaseră, făcând semne amuzate. Când, într-un sfârşit, cei doi rămaseră singuri, părintele făcu o observaţie binevoitoare despre femeia care le luase atâta din timpul lor de scaldă:

-Nu poţi să spui nimic: i-o femeie tare cumsecade, începu el.

-Cât se poate de cumsecade, încuviinţă preoteasa, spre marea lui nedumerire. Îmi place cum judecă...

-Ce vrei să spui?, se neliniști el, simțind un oarecare pericol.

-Nimic, decât că-mi place cum judecă...

Abia atunci realiză părintele capcana în care se dăduse, singur, prins şi nu mai spuse nimic. Dar şmecherii de copii, cum le spuneau ei, nu uitară nimic şi, la prima reuniune de familie, poate chiar la cina din acea seară, lăudară, în râs, cumințenia şi puterea de judecată a vorbăreței, care descoperise tinerețea proaspătă a mamei lor şi le împovărase tatăl cu o maturitate atât de aproape de bătrânețe. Şi, de atunci, „lelea vorbăreață" îşi pierdu renumele inițial, în schimb cu altul, ironic, cu dublă țintă, de "lelea cumsecade şi înțeleaptă", care le întinerise mama.

În prund, locul favorit al familiei era dinjos de moara părinților preotesei Popeanăş, soția părintelui Costi, titularul parohiei răsăritene a satului. Acolo, la o cotitură, sub un mal cu trunchiuri de arin, apa râului se adunase într-o scobitură mai adâncă, formând un fel de bazin prelungit, căreia, prin partea locului, i se spunea dobă; Pe celălalt mal; pe dreapta râului, era un prund lărguț, cu nisip şi pietriş mărunt,-locul unde se ieşea de la scaldă şi unde mama întindea pătura. Băieții cei mari puneau, din vreme şi cu grijă, coşul la umbra unei tufe.

Când aveau timp de mers ori când aveau oaspeți şi erau mai mulți la scaldă, puteau să coboare, câteva zeci bune de paşi, până la un loc în care doba, care se forma sub nişte răgălii, de pe dreapta, era mai adâncă şi mai lungă, iar după grupul de arini şi tufe la rădăcina cărora bătea apa, se întindea o pajişte dreaptă, cu iarbă deasă şi curată. Şi aici era loc de pătură, încă mai bun, iar stăpânul fânețiii era un fel de fin de-al părintelui Popeanăş, om cumsecade şi respectuos, care avea chiar mare plăcere să găsească pe „domnii" satului făcând baie pe „locul" lui, să se aşeze şi el, alături de pătură, să ceară voie, de la preotese, să răsucească o țigară şi să povestească, pe îndelete, cu cei doi preoți, despre treburile lumii şi ale satului lor. Altfel, părintele avea grijă unde-şi întindea familia pătura pentru scaldă, ştiindu-i, pe oamenii locului, iuți din fire şi cu mare grijă pentru avutul lor şi, mai ales, pentru nutrețul „vitişoarelor", cum le numeau ei. În prund, însă, peste râu de moară, era locul comunei şi familia se simțea în largul ei.

După cea dintâi scaldă, care era cea mai bună şi mai lungă, când frații lui mai mari se trăgea, pentru „plajă", pe pătura familiei, unde era chemat şi cel mai mic, de vocea mamei, grijulie pentru tenul lui de copil blond, atât de sensibil la soare, băiatul celălalt rătăcea pe râu în jos, pe la „repeguşuri", cu ochii pierduți în oglinda lichidă şi străvezie. Făcea paşi rari, în josul sau în susul apei, cu ochii pe dedesubtul ei translucid, în care, pe fondul mozaicului verde cenuşiu al pietrişului, peste care călătoreau umbrele alburii ale norilor de vară, aştepta să iasă, la vedere, felurimea de peşti. Babele, zglăvoacele, cum se numeau prin alte părți, cu corpul lor scurt şi ascuțit, ca o țepuşă, capul cu ochii bulbucați, de broască, se făceau una cu prundişul şi nu păreau altceva decât pietre mai lunguiețe, printre celelalte pietre; dar, dacă băiatul întindea mâna, sub undă, zvâcneau scurt, cu o şerpuire rapidă, şi dispăreau, sub apă, într-un norişor de nisip. Puteau fi prinse mai greu, numai cu mare grijă,

coborând mâna cu palma deschisă asupra apei şi cufundând-o, fără să facă valuri; dacă degetele se adunau, fulgerător, mai iute decât zvâcnirea înşurubată, şi apăsau nisipul amestecat cu pietricele, era o şansă să iasă din apă cu trupuşorul umed, alunecos şi lipicios, încordat ca un arc. În poporul mărunt al peştilor neînsemnaţi, evoluând în cârduri, întocmai ca nişte zburătoare ale cerului lichid de dedesubt, cei cu nume şi identitate apăreau mai rar. Despre păstrăvi, se poate spune că erau aproape nevăzuţi; domeniul lor preferat era repeguşul cu valuri înspumate, din care se săltau în zboruri scurte, după vreo muscă sau după vreo gură de aer proaspăt. Puteau fi prinşi numai sub bolovani, printr-o dibăcie răbdătoare şi iute, totodată, care se deprindea în multe veri, la rând. Dacă, totuşi, se arătau la vedere, o făceau în plutiri scurte, ca de săgeată, cu spinările lor rotunde, în tonuri de bronz învechit, şi cu fulgerătoare mişcări de cozi elastice. Mrenele, în schimb, care aici aveau o varietate mai mică şi mai sălbatică, numite ***jamne,*** aveau bronzul din spinările grase şi mai coclit, bătând în ruginiu; le plăcea şi lor să se lipească de nisipul împănat cu pietre al fundului de râu şi, când plecau, la cel mai mic semn de ameninţare, o făceau cu oarecare încetineală şi cu o mlădioasă eleganţă. Clenii, în schimb, cu bronzul înverzit, bătând îh auriu chiar, al armurii de pe spate, aveau lumea lor de apă, de sub rădăcini, unde evoluau graţios, în volute moi şi leneşe, iar când un snop de raze de soare lumina adâncul verzui, păreau peşti de aur, domnii locurilor de sub undă.

Băiatul înainta fără grabă, pe drumul de pietre lunecoase, bătute în nisip, de sub râu, până ce apa, cu împletituri de unduiri calde şi reci, îi cuprindea mijlocul. Atunci, se lăsa înainte şi, împingând din tălpi, plutea pe valul întins al dobei. Cu mişcări moi, din braţe, se îndrepta către zona umbroasă, de sub rădăcină. Ajuns acolo, cu unda bătându-i, mai călduţă dar şi mai răcoroasă, în obraz, el strângea din pleoape şi se cufunda sub luciu. Acolo, când simţea că unda se liniştise, deschidea ochii într-o lume străvezie, ca un aer ceva mai dens, de o lumnozitate verzuie, bătând în galben. Înainta, uşor, până sub bolta de sub răgăhi, unde putea să iasă din nou la aer. Aici îi plăcea lui să rămână, clipe lungi, în care timpul părea că se cufundase şi el în elementul lichid şi-şi pierduse consistenţa de durată determinată. Coborându-se, sub oglinda lichidă şi apoi iar ridicându-se, numai ca să-şi umple pieptul cu aer, cât de curând, ajungea să şteargă deosebirea dintre cele două medii, cel de apă şi cel de aer, şi să i se pară că elenii aurii au un zbor plutit în cerul ascuns de sub rădăcini, iar el însuşi s-ar lăsa legănat pe o undă care putea fi şi de aer şi de apă.

Ajuns într-o astfel de stare, îi era uşor să închidă ochii, ori să-i deschidă, într-o lume îh care comunica cu peştii şi cu valurile. Avea prieten un clean bătrân, care-i povestea întâmplări grave sau vesele, cu mrene, păstrăvi şi zvârluge, cu broaşte, brotăcei şi şerpi, cu viituri de ape sau potop de ninsori. Cufundat în vis, ca în acea realitate cu două feţe îngemănate, una de aer şi alta de apă, el putea să se vadă, pe sine, plutind prin aer, sau zburând sub undă, spintecând repeguşuri şi urcând, pînă la locurile miraculoase, de sub munte, unde râul face bulboane, cu ochiuri rotunde şi verzui, sub steiuri clonţoase de calcar, şi unde ţâşnesc păstrăvi cu totul de argint. Ori putea să descindă, odată cu

valurile, spre câmpurile din vale, unde sălciile bătrâne le făceau porți rotunde şi tinde, peste lărgimea şi adâncimea undelor potolite, domnea Scobarul cel bătrân, cu colți de cleştar şi coroană de aur.

În acest timp, pe măsură ce soarele se apropia tot mai mult de porțile boltite cu umbră ale Munților Cibinului, din Apus, preotul, preoteasa şi copiii se lăsau învăluiți de lumina tot mai dulce şi de miresmele tot mai pronunțate ale zilei în scădere. Pajiştea dreaptă şi ierboasă, din jurul lor, primea, atunci, tonuri subtile, în care se amestecau umbre şi culori proaspete, filtrate prin pânze de răcoare; era ca tăblia dreaptă, de un verde zemos, a unei mese întinse, cuprinse între borduri de tufe încărcate de frunze, pe care se desfăşurau zborurile drepte şi joase ale păsărilor de seară. De unde erau ei, cu pielea uşor încrețită de primele efluvii de răcoare, satul nu se vedea şi munții se ridicau drept, imediat după perdelele vegetale, cu zidurile lor înalte, aeriene, de cleştar albăstrui, crenelate adânc Iar pătura familiei era ca un şervet mai mic, pe fața de masă din țesătură de verde curat şi dens, pe care se desfăşura ritualul idilic al serii de vară. În ceasul cel mai tainic, în care, în clipocitul constant al râului, se amestecau ierogjifele sonore ale începutului de sară, câte un muget depărtat, câte un lătrat pierdut, un orăcăit neaşteptat de broască, şi în care, în aromele iuțite de flori de câmp, cu dominantă de mentă, se insinua, şerpuit, o părere de iz de fum, de după crestele zimțate, ca nişte colți vechi cu unei fălci de piatră, de dincolo de vârful Vânătoarea lui Buteanu, apărea, mai întâi, o spuzeală portocaliu roşcată, abia ca o părere. Apoi, componenta roşie se topea, treptat, înlocuită de o luminozitate gălbuie, şi discul lunii, cu margini bătute în aur, se ridica, abia simțit, muşcat de măselele întunecate ale crestelor. Pentru ca, într-un sfârşit, să scape întreg, ca un ban imens de aur, mai întâi, apoi ca unul de argint străveziu, aruncat pe pânza subțire şi tot mai decolorată, în timp ce, în lumea de jos, umbrele năvăleau, din jur în jur, ca o oaste tăcută.

Dar povestea verii nu era întreagă, fără episodul zilei petrecute la strânsul finului. În celălalt ritual, al scaldei, aparențele erau astfel încât lăsau să se creadă că tatăl avea şi inițiativa, şi comanda; îl recomanda trecutul hai de pescar cu undița, la păstrăvi, pe Arieş, în tinerețe, despre care povestea, uneori, mama. Cu toate că soțul ei îşi câştiga, prin aceste rememorări, încă un merit, pentru copiii care ascultau cu mult interes poveştile din tinerețea lor, preoteasa nu se îndemna prea des să evoce, episodul pescuitului, dintr-o jenă pe care copiii n-o înțelegeau, dar pe care ea o simțea, reală. Pentru că, dacă ar fi fost să respecte adevărul lui, al acelui episod, povestirea ar fi trebuit să înceapă cu începutul ei firesc, în lipsa căruia, logica faptelor suferea şi ele rămâneau doar ca fapte în sine. Iar începutul firesc al acestei povestiri ar fi trebuit să fie aşa:

-Erau seri, în tinerețea noastră, acolo, în Munții Apuseni, când tatăl vostru venea obosit, acasă, şi eu nu aveam ce să-i pun pe masă. Noi ne stabiliserăm acolo, din buna noastră voie, cu toate că vlădica Ivan îi oferise, tatălui vostru, potrivit rezultatelor cu care el încheiase facultatea, un post la Teologia din Cluj. Dar el l-a refuzat, pentru că, spunea el, are obligația, față de poporenii din locul lui natal, să se întoarcă între ei. Aşa că ne-am dus acolo. Dar a fost greu. Tare greu a fost, nici n-are rost să

vă mai povestesc vouă, că tot n-ați înțelege. Acolo era iarnă aproape opt luni, din cele douăsprăzece, ale anului. Şi, în unele seri, n-aveam ce să-i pun pe masă; iar el venea obosit şi flămând...

-Aşa că-şi lua undița, şi-o pornea pe Arieş, în jos. Până ce făceam focul, până ce puneam de mămăligă şi fierbeam laptele, el dădea cu undița, coborând pe Arieş.

Copiii ascultau, cum ascultă copiii, cu ochii mari şi pătrunşi de poveste; mai bine zis, pătrunzând ei, cu totul, prin fereastra ochilor mari, în poveste.

-Şi prindea?, întrebau ei, de dincoace de poveste.

-O, prindea! Avea un noroc la peşti!...Când era gata mămăliga şi laptele fusese fiert, îl vedeam în uşă, cu pălăria pe cap şi cu trăistuța de peşti plină. Eu aveam tigaia pregătită, numai să se încingă uleiul...

Dar copiii, dinnăuntrul poveştii, voiau să ştie mai multe:

-Care pălărie? Asta veche, de paie, care o are şi acum? Şi care trăistuță? Unde ținea trăistuța, când arunca undița şi unde, atunci când intra în casă şi o avea în mînă? Şi ce fel de peşti prindea?

La unele întrebări, dacă-şi putea face timp, mama lor răspundea:

-Nu, nu era pălăria de acum, era alta, o pălărie moțească, veche...

-Verde?, întrebau copiii. Şi cu şnur?

-Da, verde, cu şnur împletit, dar veche...

-Tuflită şi aia?

-Tuflită, da...

De peşti, preoteasa nu putea să le spună mare lucru: nu le prea cunoştea soiurile, nici de aici, d-apoi din Munții Apuseni, iar copiii ştiau, cum spuneau ei, soiurile de peşti pe degete, cu deosebiri şi asemănări, caracteristici şi ierarhii.

Potrivit acestor antecedente, părintele avea, deci, un îndreptățit ascendent în domeniul apelor şi al peştilor, soția lor îl respecta şi chiar îl cultiva şi nu spunea nimic, nimănui, despre marea ei plăcere de a se bălăci, în orice fel de apă, numai curată şi nu prea rece să fie, pe care o avea de când era ea fetiță şi se scălda, la râu sau la iaz. Şi care i-ar fi putut da dreptul la un fel de mic ascendent, şi ei, asupra acestui univers.

Dar şi părintele ştia ce-i aceea o iarbă cosită şi cum se lucrează. Iar ca experiență practică, fânețele bogate şi aromate, de pe aceeaşi vale a Arieşului, puteau să-i stea mărturie. Numai că el, când orologiul înmirezmat ale verii bătea ora fânului, ceda, cu plăcere, întâietatea soției sale, care părea că-şi redecoperise o vocație uitată.

Într-adevăr, dincolo, de unde se refugjaseră, deşi erau destule fânețe, acolo, preoteasa nu se coborâse, niciodată, în iarbă, cu furca sau cu grebla de lemn în mână. Acolo, ea era „doamna preoteasă”, femeile, de toate vârstele, chiar şi bărbații, îi sărutau mâna şi ea se purta, după modelul Doamnei Netti Moldovan, care era o

Vancea de Buteasa, ca o Doamnă a locului, ieşind, în lume, cu obrazul ei frumos, uşor pudrat, ca pictat, sub voaleta fină, cu silueta subțire şi dreaptă, în toaletele elegante, dar nu excesive, pe care părintele era întotdeauna bucuros să i le procure.

Aici, însă, mai ales când lumea lor întreagă începu să fie străbătută, diafan, de efluvii de iarbă coaptă şi flori de câmp, preoteasa simțea un fel de gol în suflet, se uita, cu jind, după fetele şi femeile, îmbujorate, ca de o emoție specială, care se grăbeau, pe ulițele satului, cu furcile cu colți de lemn sub braț sau de-a umăr. Atunci, rostea una sau, cel mult, două formule care exprimau nostalgia ei după vîrsta la care strânsese şi ea fânul, iar părintele începea să frământe, în gând, câteva proiecte, în timp ce copiii aşteptau, oarecum încordați, ceva care li se arăta ca un eveniment deosebit.

-Să mergem la Unghi (unde preoteasa şi cele două bătrâne ale familiei aveau locuri cu fân, ogrăzi, le spuneau ele), e, totuşi, cam departe, gândea părintele, cu voce cam moale, după cum îi era firea.

-Ş-apoi ogrăzile sunt date în parte şi oamenii sunt cam nu ştiu cum...

Toți cei care se nimereau să-l asculte ştiau că expresia potrivită ar fi fost *oamenii sunt cam cu dracului,* dar ştiau şi faptul că preotul ocolea, pe cât putea, astfel de cuvinte. Astfel că toți înțelegeau ce vrea să spună, iar el continua, oarecum gânditor:

-Să căutăm ceva mai pe-aproape... Să vedem: să vorbesc cu Veta şi cu Valeri Frâncu, poate se duc ei, la fân, zilele astea şi ne iau şi pe noi..

Pomenind numele celor doi, părintele începuse intenționat cu numele femeii, iar cei care-l ascultau, cele două bătrâne şi chiar şi copiii, ştiau foarte bine ce presupunea această abatere de la o regulă pe care, de altfel, uzul comun o respecta destul de strict: în familia Frâncu, oameni plăcuți şi luminoşi, care-i mai cuprindea pe badea Gavrilă, bătrânul, verde încă, şi pe cei doi băieți, ca de vârsta copiilor părintelui, Gavrilă şi Mitu, lelea Vetă avea, cum spuneau ei, *gura cea mai mare.*

Nu de rea avea Veta gura mare, din contră, poate chiar, de prea mare bunătate, la suflet, dar aşa era firea ei, să vorbească mult şi repede; dar şi de mişcat se mişca repede, străbătând, cât era ziua de lunga, curtea lor largă, cuprinsă între casa cea mare, casa dinnainte, grajdul şi şura cu acareturile, îh două părți, căsuța, adică bucătăria de toate zilele şi curtea găinilor cu cotețul, de celelalte două, mereu grăbită, cu năframa fluturând oarecum în vânt, şi adresându-se, mereu, cuiva; dacă nu celor din familie ori vreunei vecine, venite cu treburi sau în poveşti, ori vreunei țigănci, la cerşit, atunci purceilor, ori scroafei, vacii de lapte, viţelului, numeroaselor găini, dar, mai ales, celor doi cocoşi, de obicei, unul pestriț, porumbac, şi celălalt roşu, ca flacăra, sau alb, curat, ca laptele. Mereu avea de vorbit cu cineva lelea Vetă, iar dacă chiar n-avea cu cine, atunci vorbea cu sine însăşi, adresându-şi cuvântul ca unei persoane străine:

-Aşa, Veto, draga mea, acum să punem de mămăligă, că nu-i mult până-n sară ş-acum vin aeştia şi ştii tu, draga mea, câtu-s de flămânzi. Ori:

-Nu-ți mai vezi capu' de trebi, draga mea, da ghițălu'tot trebe scos de la uger, că destul i-a fi şi az', mâne-l înțărcăm şi să nu-ț' uiți că până-n'sară mai cu fusele celea de nevedit... Ş-acum vin aeştia...

Aeştia era, fireşte, cei doi bărbați, badea Gavrilă şi Valeri, care erau, fiecare, oglinda, prin vârstă, a celuilalt: drept şi noduros, dar încă taie, bătrânul, Gavrilă, arăta întocmai cum avea să fie, peste 25-30 de ani, fiul său, Valeri, care acum arăta cum arătase tatăl său, îh urmă cu un sfert de veac, adică drept şi ager, încă mlădios, în tăria lui, ca o coardă puternică, de oțel. Amândoi, cu fața oarecum uscată, sub tenul ca arama veche, părul tuns scurt, alb coliliu, ca puful de păpădie, ochii scăpărând, albaştri, ca două cioburi de piatră vânătă.

Gospodăria lor era totdeauna curată şi rânduită, parcă măturată de nou, vitele, bine hrănite, țesălate, cu blana lucioasă, caii curați, cu părul ca spălat din proaspăt, cu săpun, carul, cu lemnele lui, lucind, ca noi. În mijlocul curții, aveau un dud, cu frunză deasă, sub care trăseseră o masă şi câteva scaune. Alături, două butoaie, strânse în cercuri de fier, cu oleandri roz, înfloriți toată vara. Turuind, neîntrerupt, din gura ei cu vorbă plăcută, totuşi, Veta aştemea părintelui şi preotesei, dacă le intra şi ea în curte, câte o pânzătură curată, pe scaune, şi se întorcea la fântână, să le scoată apă proaspătă. Părintele îşi aşeza pălăria pe un scaun de alături, se uita cu plăcere la gospodăria curată şi rânduită, ca un pahar, se gândea el, şi se lăsa înconjurat de efluviile plăcute ale serii şi de sonoritatea, oarecum ca de toacă, mai uşoară, a şuvoiului neîntrerupt de vorbe al gazdei lor. Până se consuma schimbul de formule introductive ale conversației, ale *vorbei,* spuneau ei, din acest moment, care era cu totul altceva decât o *poveste,* de seară, când vecinii mergeau, unul la altul, *m poveşti,* şi în care, evident, Veta îşi lua partea leoacei, care putea fi, se apropia măcar unul din cei doi bărbați; de regulă, Valeri, care era capul oficial al familiei şi avea funcția de reprezentare, în timp ce bătrânul, Gavrilă, mai punea la punct ultimele detalii ale pregătirii de sară.

Părintele nu refuza nici un fel de schimb de vorbe; toate îi plăceau, chiar şi cele oarecum gratuite, *deşarte,* spunea el, dar mai ales cele glumețe, direct sau numai aluziv, în doi peri, prilej pentru ironia subțire, dar, până la urmă, deplin înțelegătoare, a preotesei Din postura lui de păstor sufletesc al credincioşilor din sat, îi stătea la îndemână şi chiar se simțea obligat să schimbe orice fel de păreri cu credincioşi lui, al căror fel de a înțelege lucrurile şi de a le exprima îl stăpânea, cumva, ca pe o limbă maternă, învățată din leagăn şi pe care o şi păstrase şi şi-o perfecționase, în toată durata vieții, chiar dacă, între timp, prin experiența şcolară, mai ales, dar şi prin ani petrecuți la oraş şi prin alte prilejuri, deprinsese şi alt limbaj, pentru alt orizont de existență, alt fel de a vedea lucrurile şi altă gândire. Oricum, nu-i era greu să găsească, în ardelenească lui, ca variantă foarte vag desosebită, de altfel, a limbii române comune, filonul acelei vorbiri care corespundea unui fel țărănesc de a înțelege lucrurile, rămânând, în acelaşi timp, şi ceea ce era, adică preotul

Astfel că, în termenii acestui limbaj, în armonie at mirezmele particulare şi lumina aparte, care înconjura lucrurile, între care se aflau, fântâna cu roată, frăgarul cu umbra lui şi florile oleandrilor,

cu mănunchiurile lor de petale roz, cărnoase, părintele formulă ceea ce-şi propuseseră, împreună cu preoteasa, să ceară familiei Frâncu. În timp ce el vorbea, pe fața uscată a lui Valeri şi în ochii lui vineți, se arăta, treptat, lumina înțelegerii a ceea ce-i spunea preotul. Iar când tuşi uşor şi cele două brazde orizontale, care-i străbăteau fruntea înaltă şi dreaptă, se încrețiră, nu prea adânc, semne că-şi căuta vorbele, se auzi, de undeva din laturi şi deasupra lor, țâşnitura de şuvoi din gura nevestei sale, despre care nici unul din ei n-ar fi putut spune unde fusese, cum apăruse şi cum îi fusese dat să audă ce se vorbise până atunci:

-Vai de mine, domnule părinte, dragă! Altfel nu-i spunea Veta, decât: domnule părinte, dragă; după cum nici dumnezeului ei nu-i spunea altfel decât: *Dumnezău, drăguțu'!*

-Vai de mine, domnule părinte, dragă1 Da' cum de mai stai dta să vorbeşti?

Şi, pentru că asta însemna aproape un fel de: Dar, acum, pe loc, plecăm la fân! Şi vă luăm şi pe dvoastre!, nu numai preotul şi preoteasa, dar Valeri Frâncu însuşi simțea nevoia să pună cumva lucrurile la punct. Pentru ca, de-a dreptul, la punct să le pună badea Gavrilă, apropiat, între timp, de masa de sub frăgar.

Bătrânul îşi trăgea, sub şale, un scaun cu trei picioare, din acelea de pe care se mestecă mămăliga sau care este luat, de gospodină, sub un braț, sub celălalt şiştarul şi o cârpă curată, în fiecare sară şi dimineață, în drum spre întunericul călduț şi cu miros iute, înnecăcios, al grajdului. Fața de bătrân frumos, a lui badea Gavrilă, părea tăiată într-un lut vechi, sub părul alb şi scurt, ca o blăniță de miel proaspăt, în timp ce, îh ochii lui, cu lumina-lor curată, de floare albastră, lucea nu numai înțelegerea lucrurilor, dar şi uşurința, ca o îndemânare particulară, a formulării lor îh cuvinte.

Astfel că ziua aceea, de mers la fân, urma să fie, pentru familia preotului, fructul luminos, curat şi aromat al rânduielilor bătrânului; cu adaosul de iuțime pipărată, dar bună, pe care-l aducea, totdeauna şi în orice împrejurare, prezența nurorii sale, Veta.

Pentru bărbații familiei, badea Gavrilă, Valeri şi, în ultima vreme, chiar şi Gavrilă cel tânăr, elev la şcoala normală, dar şi Mitu, cel mai mic, ziua fânului începea încă de cu noapte, când cei patru ieşeau, din curtea încă stăpânită de întuneric, oarecum pe furiş, cu coasele cu tăişul legat de codorâşțe sub braț şi *tiocul* cu cremene, atârnat sub şerpar. Cei doi bărbați mai purtau, de-a umăr, câte-o trăistuță de lână, țesută îh culorile satului lor, cenuşiu, *sein,* cu alb, în dungi subțiri, încrucişate, în care aveau nicovala măruntă şi ciocanul de bătut coasa. Ieşeau, din curte, tăcuți, aproape ca nişte conspiratori, şi se îndreptau, cu hotărâre, pe drum, îh sus,-pe calea care-i scotea din sat. Când depăşeau ultima casă, întunericul era, încă, la fel de compact, numai albastrul intens şi întunecat, ca de cerneală, al cerului, începea să se decoloreze, foarte uşor, abia simțit, deasupra munților, care continuau să rămână îngropați în întuneric, cu masivitatea lor nedesluşită, ca o taină veche şi grea.

După câteva zeci de paşi, cei pateu lăsau drumul şi apucau o cale de pământ, cotită printre cucuruzele crescute până la brâu, cu frunza lată, groasă şi începând să fie aspră. În pământul înmuiat

de rouă, paşii lor, harnici, dar fără grabă, abia se auzeau; numai frunzele de cucuruz foşneau, abia simțit, cât întunericul din jur părea că-şi ține încuiate lăcățele lui mari. Apoi calea cobora o pantă uşoară, cotea la dreapta, peste o albie cu un fir de apă fără lucire, săltându-se, apoi, pe o clină cufundată în întuneric. Era un urcuş lung şi domol, abia simțit, sub pasul fără greş al celor patru, dar care, când îi scotea pe un fel de coamă, lămuri, în jurul lor, formațiuni molatice de umbră. Părea că ceva se desfăcuse, în tăria nopții.

Când ajungeau la fâneața lor, întinderea uşor înclinată începea să se desprindă din întuneric. Iarba deasă, nu prea înaltă, rămânea tăcută şi nemişcată, în jur şi la picioarele lor, în timp ce, la limita privirii, se năzăreau conture umbroase, de tufe şi bolți de crengi. Cei doi bărbați lăsau trăistile jos, îngenunchind, alături, şi pregătindu-se pentru bătutul coaselor. În scurt timp, liniştea nopții, pe sfârşite, înccpea să fie ciocănită, ritmic, de două şiruri, împletite, de sunete metalice, care păreau că risipesc, treptat, întunericul ca de nisip. Apoi, câteva foşnete scurte şi apoi un fâşâit ritmic, în doi timpi, apoi încă unul şi încă două.

Cosaşii se aşezau, unul lângă altul, ca într-o formație de luptă, la începutul covorului des, de iarbă. Un fel de lumină crescuse, oarecum, din pământ şi din jurul apropiat, şi-i arăta, acum, cum se mişcă la fel, dar fiecare în felul lui. Picioarele erau uşor depărtate, dar bine înfipte în ceea ce călcau. Cu pasul unui metronom mai larg, fiecare înainta, pe rând, cam cu câte o jumătate de pas obişnuit. în acest timp, trunchiul rămânea drept, dar brațele, care țineau codorâştea de lemn, stângul mai sus, aproape de vârful ei, dreptul mai jos, sub nivelul mijlocului strâns de şerpar, cam pe la jumătatea coapsei, cuprinzând, cu palma, mânerul de lemn îndoit, ca un com, făceau, în jurul lui, mai mult decât o jumătate largă de cerc. Purtat de această mişcare rotitoare, vârful de oțel al coasei, ascuțit şi uşor îndoit în sus, îşi tăia drum printre tulpinile zemoase de iarbă, ca ochiul ager, de țandără sticloasă, al unui şarpe sprinten şi iute. în aceste clipite de cumpănă ale existenței lor, firele de iarbă nu-şi mai trăiau, fiecare, viața lor, de ființe unice şi individuale; ele erau, acum, strânse în mănunchiuri potrivite, nici prea multe, dar nici prea puține şi, apucate de tăietura de oțel de pe undeva de pe sub brâu, aveau, toate o dată, ceva ca un fel de mişcare de a-şi ridica brațele în sus, ca pentru a implora ajutor, pentru ca să se îndoaie, apoi, şi să se culce, unul lângă altul, în mănunchiul lor, în aceeaşi extensie, cu ceva dintr-un balet tragic în ea.

Între timp, componentele peisajului începeau să-şi scoată ființele din indeterminarea în care noaptea le ținuse prinse. Lumina propriu-zisă încă nu se vedea, ca şi când nici nu era. Erau numai ele, iarba din jur, câte o tufă mai apropiată, apărută, chiar, la marginea fânеții, coroana rămuroasă, răsfirată pe un plan descendent, a unui gorun. Depărtările rămâneau înnecate în ceață. O ceață uşoară se ridica, în caiere puțin desluşite, şi din întinderea uşor vălurită a ierbii; putea să fie respirația ei, ca o abureală.

Cei patru înaintau împreună, dar fiecare în pasul lui. La început, Gavrilă cel tânăr şi cu Mitu

fuseseră cu un pas, doi, înainte; Valeri, tatăl lor, măsură, din ochi, distanța până la ei, dar nu spuse nimic. Badea Gavrilă nici nu se uită la ei, nici nu zise nimic; înainta, numai, în pasul lui, care nu era nici grăbit, dar nici încetinit. Apoi, distanța dintre cei tineri şi ceilalți încă se mai mări. Valeri o mai măsură, o dată, tot din ochi, şi iar nu spuse nimic. Badea Gavrilă înainta, în pasul lui. Apoi, cei tineri începură să piardă din avans. Valeri nici nu mai ridică ochii şi iarăşi rămase tăcut, ca şi badea Gavrilă. Când cei patru ajunseseră pe aceeaşi linie, parcă se auzi tusa scurtă, a celui bătrân; dar putea fi numai o părere. Apoi, după câteva zeci de mişcări, aproape la fel; nici unul'mai înainte; nici-unul mai în urmă, Valeri începu să câştige, încet, dar sigur, câte un mic avans. Când Mitu ajunse de rămăsese vreo zece paşi în urmă, iar Gavrilă cel tânăr încă ținea pasul, dar începuse să sufle, oarecum mai greu, bătrânul, badea Gavrilă, ridică, pentru prima dată, în acel început de zi, privirea şi se uită în jur.

Nu se uită nici la nepotul său, care pierduse teren, nici la celălalt, care stătea să înceapă să piardă şi el; se oprise, cu mâna stângă sprijinită în codorâştea coasei, se aplecă, cu dreapta, după un mănunchi de iarbă, din cea proaspăt tăiată, şi începu să şteargă, cu grijă, tăişul de oțel. Lăsă, apoi, mănunchiul de iarbă să cadă, fără să se uite la el, şi, cu privirea îndreptată înainte şi nicăietea, de sub borul îngust şi rotund al pălăriei sale, de pâslă învechită, găsi, cu palma dreaptă, cutea de gresie, în tiocul de la brâu, trecu degetele de la stânga la rădăcina lamei şi începu să poarte piatra pe tăiş, cu o mişcare iute şi egală, de sus în jos şi într-o parte şi-ntr-alta. În acelaşi timp, degetele stângii se mişcau, progresând, spre vârful ascuțit al coasei, întocmai ca degetele unui viorist, pe coardele instrumentului său. Era o coordonare perfectă a celor două mâni, cu degetele lor, executând, fiecare, alt fel de mişcare, iar sunetul care rezulta era cumva altcumva decât o melodie, dar avea un ritm, cu muzicalitate proprie, cum are sunetul de toacă; numai că, pe de o parte, târşit, iar, pe de alta, ca de oțel. Ceilalți se opriră şi ei şi începură, ca la un fel de comandă, aceleaşi mişcări, cu acelaşi rezultat ritmic, continuu. Până la urmă, cele patru sfori de sunete, fără sonoritate melodică, doar cu o târşâire, ca a unor paşi grăbiți şi egali, punctați de scurte țipete metalice, se împletiră într-o armonie aparte, cu suişuri şi cobotâşuri, împletituri, continuități şi rupturi, în vreme ce, în jurul lor, detaliile peisajului ieşeau tot mai mult în relief, din indistincția ceasului incert.

Lăsaseră, în urma lor, un covor lat de iarbă doborâtă, delimitat distinct de stratul compact de vegetație deasă şi egală, încă neatins, cum este delimitată umbra de lumină. Se vedeau, limpede, cele patru pârtii de tulpini verzi şi păioase, tăiate scurt, cu tăieturile semicirculare ale urmelor de coasă; între ele, alternativ, brazdele mai ridicate ale ierbii doborîte, cu firele culcate, în căderea lor tragică. De unde se aflau ei, munții nu se vedeau, acoperiți de un trup de deal împădurit, care înainta până aproape, dar cerul primise o altă culoare, un albastru străveziu şi luminos, care dădea limpezime curată, uşor îmbrobonată de rouă, tuturor lucrurilor. Totul era verde, acum, în jurul lor, un verde curat şi zemos, cu nuanțe gălbui şi pete pestrițe, picături de roşu, albastru, unele de galben şi alb, ca stropi de culoare căzuți dintr-o pensulă nevăzută, în iarba rămasă în picioare; alt verde, unul aspru, alburiu,

pe pârtiile cosite, iar altul plin, ca umplut de umbră, în pologii lungi şi aproape drepți, doar cu uşoare ondulări.

Nu mult mai târziu, avea să înceapă şi ziua de fân a familiei părintelui, după cum se înțeleseră, de cu sară. Echipați cu haine de vară, dar, deocamdată, cu ceva mai gros pe deasupra, diminețile fiind reci, părintele, cu vechea pălărie de paie, cea de scaldă, spre nemulțumirea preotesei, care-şi propunea, de fiecare dată, să-l rostuiască de una nouă, ea, cu o năframă de culoarea osului, cu buline albastre, legată sub bărbie, copiii, cu nelipsitul coş cu merinde, împingeau portița de la curtea familiei Frâncu, pe când soarele tocmai apăruse, pe jumătate, ca o vatră de foc viu, deasupra crestelor fierăstruite, din stânga vârfului Vânătoarea lui Buteanu. Curtea, cu acareturile din jur, cu firăgarul, fântâna şi butoaiele cu oleandri, părea goală şi părăsită, până se auziră, dinspre grajd, bocănit greu de copite şi glasul ascuțit al Vetei;

-Ho, boală! Şi-apoi, îndată, pe alt ton:

-Intrați, domnule părinte, dragă şi doamnă preoteasă! Intrați, că acum viu şi eu. După care, iar, în tonalitatea dinnainte, cântată strigat:

-Noa uită-te, mă, la el!

Apoi, ca un răspuns, iar tropotitul înfundat.

Iute, întocmai cum şi vorbea, Veta scoase caii din grajd, îi aşeză de-o parte şi de alta a oiştii lungi a carului pentru fân, cu loitrele lui largi şi goale, şi le aruncă, pe spinare, fiecăruia, câte un ham, ca o grămadă informă de curele şi frânghii. Părintele era, de-acum, lângă ea, cu pălăria lui de paie, dată uşor pe spate, şi cămaşa de vară, cu mânecile suflecate. Văzut din spate, putea să pară un om de ajutor al femeii, dacă n-ar fi avut mânile albe, curate şi moi, şi mişcările cam stângace, încât preoteasa se simți datoare să explice copiilor

-Tatăl vostru se pricepea la cai... E din neam de călăreți şi vânători.

Cu toate acestea, când a fost să se aranjeze în car, ca pentru o adevărată expediție, după ce Veta, ajutată de un băiat mai măricel, trăsese porțile înalte, de sub acoperişul lor boltit şi le ferecase în legătura puternică, de drugi de metal, şi pusese, pe dinafară, în portița mai îngustă, o coadă de mătură veche, în curmeziş, semn că stăpânii nu erau acasă, părintele preferase să se aşeze, în coşul carului, pe un aşternut de fân din cel vechi, lângă preoteasa, care-l aştepta, cu năframa ei legată sub bărbie şi cu un braț pe mânerul coşului cu merinde. Alături, o traistă de lână, îh culorile satului, grea, de parcă ar fi avut bolovani înnăuntru, şi ulciorul de pământ, rece şi parcă brumat Pe scândura tare, lângă Veta, care ținea strâns hățurile, sub pălăria de paie, rotată, băieții cei mici îşi disputau biciul de curea; până ce mama lor interveni, pretinzând linişte şi ordine.

-Vai de mine, cum de mi-am uitat!, se căină femeia, de pe scândura căruții. Unde să fie celelalte zbiciuri, că doar asară le-am pus la îndemână, că doar ştiam că sunteți doi şi va fi potcă?!

Părintele le găsi, printre fânul din car, pe scândura din față se instaură liniştea şi lelea Vetă

plescăi din limbă şi îndemnă caii, şfichiuindu-i, mai mult de formă, cu biciul, întocmai ca un bărbat. Şi tocmai aşa se ţinu ea, tot drumul şi mai ales prin sat, pe lângă oamenii şi carele plecate la treburile zilei, cu ţinuta dreaptă, sub pălăria rotată, cu panglici încă nu cu totul decolorate, cu iia ei albă, uşor cenuşie, dar curată, iia de lucru, cu dungi înguste şi motive mărunte, negre, cusute la mâneci şi pe piept, salutând pe toţi cei întâlniţi şi răspunzând la salut în formule scurte, înjumătăţite, înjumătăţindu-le chiar şi numele şi rupând vorbele în dinţi şi parcă aruncându-le, în urma ei, ca pe nişte lucruri, nu chiar inutile, dar nici de cineştie ce folosinţă, de care tot mai bine să te scapi, decât să le ţii la tine.

La fel de repezită, dar fără grabă, avea să fie femeia şi când va fi să tragă carul sub umbra gorunului, cu coroana lui alungită, din hotarul fâneţei. Ajutată, pe cât putea şi mai ştia şi el, de părintele, şi poate chiar încurcată, uneori, Veta deshămă caii şi le puse piedici, la picioarele dinnainte, trăgându-i, apoi, către umbra tufelor de la margine. Aşeză ulciorul de pământ, cu toartă rotundă şi cu ***ţuţuroi,*** cum spuneau copiii, unde era umbra mai deasă. Ridică, apoi, peste loitră, traista ei grea cu mâncare şi-o duse sub odaia de răcoare de sub gorun.

Urmele coaselor erau distinct trasate, pe covorul de iarbă scurtă, retezată, în tot lungul fâneţii, iar acum se vedeau cei patru cosaşi, care se întorseseră, cu faţa spre noii veniţi, şi se apropiau, cu mişcările largi, rotate, ale braţelor. Oţelele şuierau uşor, în iarba grasă, iar fluieratul lor subţire, cu un tăiş metalic în el, era înconjurat de ţiuitul mărunt al lăcustelor mici, care se numeau cosaşi, amestecat cu cel al nenumăratelor gâze, pe la rădăcinile ierburilor sau în zbor, în vreme ce, dinspre tufele de lăstari, îndesate şi încărcate de frunze, se auzeau, sonore şi înalte, chemări scurte sau triluri mai prelungi, de păsări.

Până ce cosaşii ajunseră, cu feţele uşor îmbrobonate de efort, aproape de ei, la capătul postatei, femeia şi întinsese o merindare lungă, de cânepă, pe care scotea o pită mare, cu coaja brobonată şi roşcată, o felie de slănină lată, alb rozalie, şi un boţ de brânză, galbenă, aproape ca ceara, cu miros iute; adăugă şi câteva cepe roşii, cât pumnul. Cei patru agăţară coasele în crengile plecate ale gorunului, se închinară tăcuţi şi se lăsară pe vine, în jurul pânzăturii albe, bătând îh galben cenuşiu. Fiecare zdrobi, în pumn, câte o ceapă zemoasă, eliberând arome iuţi, pişcăcioase; Valeţi se întinse, apoi, după bucata de slănină şi începu s-o cresteze cu cuţitul.

Urmărind, cu ochii mari, mişcările bărbaţilor înfierbântaţi de efort, din cămăşile cărora părea că se ridică aburi uşori şi pipăraţi, amestecaţi cu mirezmele aspre ale cepelor, copiii îşi simţiră gura plină de sucuri şi cerură şi ei de mâncare.

-Dar aţi mâncat bine înainte de-a pleca, întâmpină, fără prea multă convingere mama lor.

-Lasă-i, doamnă preoteasă, interveni Veta, lasă-i să mânce. Taie-le, Valeri, câte-o felie de slănină şi lor, completă ea, luând în braţe pânea mare, rotată. O cumpăni uşor, ţinând în palmă partea ei de dedesubt, cu coaja tare, pieloasă, cu urmele nervurilor de foaie de varză, pe care fusese aşezată în cuptor, îi făcu, repede, două tăieturi, în cruciş, cu vârful cuţitului, şi începu să taie felii mari şi albe.

Aburul nevăzut al aluatului proaspăt copt se răspândi în jurul lor, ca mireazmă bună.

Părintele primi şi el o felie de pâne şi una de slănină şi se întinse după o foaie de ceapă rozalie, în care se adunase, ca într-un chiup, un suc străveziu.

-Ia şi dta, doamnă preoteasă, că ştiu că-ți place slănina noastră!

-Păi slănină, cum face badea Gavrilă, rar mai găseşti!, comentă părintele.

-Luați! Luați şi brânză, că-i de la oile noastre: brânză de burduf de la munte..., îndemnă Veta, apropiind țesătura cu globul unsuros şi aproape auriu.

După ce mâncară, trecură ulciorul de lut din mână-n mână. Ajuns la Mitu, băiatul îl cumpăni în palmă, îl răsuci şi-i goli ultimii stropi în iarbă. Apoi se ridică şi luă de mână pe băiatul popii:

-Hai cu mine, să-ți arăt unde-i şâpotul.

-Aveți şi izvor aici?, se interesă părintele.

-Nici nu ştii dta, domnule părinte, dragă, ce apă bună şi rece!, anunță Veta, în timp ce bărbații îşi căutau, din ochii, coasele. Până să se aşeze, iarăşi, în rând, în capul fâneții, Veta desprinse, de pe loitrele carului, unde le avea prinse în legături de cârpă, câteva furci de lemn lustruit şi parcă afumat, cu câte două coame ascuțite, uşor curbate. Cumpăni, în mână, pe una din ele, se arătă mulțămită şi se apropie de pologul de iarbă doborâtă şi încălzită la soare.

-O-ntinzi?, întrebă părintele.

-O-ntind, domnule părinte, dragă, c-o-ncălzit-o soarele, drăguțu' şi-i numa' bună de-ntins.

Preoteasa, părintele şi copiii nu trebuiau îndemnați şi nici instruiți. Îşi luară, fiecare, din mănunchiul de unelte, coborît de Veta, din car, câte o furcă de lemn, pe potrivă. Ştiau că trebuie să-şi aleagă câte un polog şi să-l *tindă,* cum se spunea. Cei mari îşi luară fiecare câte unul; cu al Vetei, făceau trei, încât pe al patrulea rămânea pentru cearta copiilor

-Uite la el, nu mă lasă şi pe mine!, se plânse cel mic, când celălalt îi ferea, cu furca lui, furca de pe iarba doborâtă.

-Rânduiți-vă cumințI, îi îndemnă mama. Pologu-i destul de mare, pentru amândoi.

Ridicau iarba, încălzită de la soare, pe furcă, atât cât puteau s-o apuce. Apoi, cu o mişcare în aer, o răsuceau şi-o-ntorceau, lăsând-o să cadă, cu scuturături uşoare, din unealta de lemn, ca s-o împrăştie. În urma lor, ar fi trebuit să rămână un covor cât mai compact de iarbă doborâtă, încălzită de soare. Pe unde înaintau părinții lor, dar mai ales lelea Vetă, aşernutul de iarbă proaspăt cosită era uniform, aproape compact; după copii, rămânea cu unele gâlme şi goluri. Cu câțiva paşi înaintea lor, cu pălăria ei rotată pe cap, iia albă, pe câmpul verde, femeia avea mişcări iuți, aproape zmucite, dar prinse într-o continuitate care se desfăşura egal, într-un ritm fără greş. Părintele se ținea şi el, destul de bine, pe urma ei, mînuind furca tot mai sigur, ca şi când şi-ar fi regăsit un automatism uitat. Preoteasa, în schimb, se purta cum se poartă un peşte aruncat în apă, ori o pasăre slobozită-n vânt, cu mişcări de la început sigure, dar cu o anume delicatețe şi moliciune; în mâna ei, furca părea o

prelungire naturală a brațului, iar evoluția uneltei, în sus şi în jos, uşoara scuturătură a ierbii cosite, aveau rotunjimi oarecum tandre, mângâietoare, peste care plutea ceva ori din care se ridica ceva ca o melodie îngânată, fără sonoritate, şi care se armoniza, întru totul, cu zvonurile subțiri şi fişâitoare din jur.

Băiețelul mai mare păşea voinicește, în urma părinților lui; celălalt părea că obosise degrabă şi ridica, mai rar, câte o mână, mai firavă, de iarbă. Fratele lui simțea furca tot mai uşoară în mână, traiectoriile mişcărilor se rotunjeau de la sine şi tot de la sine găseau şi încheierile scurtelor cicluri, dar şi continuitatea lor.

Îi cuprinse, învăluindu-i, ca un vânt fără adieri, mireazma ierbii proaspăt tăiate, încălzite de soare, în care sevele proaspete, încă mustind, se topeau în viitoarele lor ipostaze, de esențe uscate şi înmirezmate. Ierburile încă netăiate, dar şi cele aşternute, tandru, pe glia cu țepi aspri, vibrau de un țiuit subțire, metalic, ceva ca o fierăstruire suavă, amestecată cu un foşnet de mătasă; dinspre tufele dese al crângului apropiat, răzbăteau efluvii umede, cu arome de ciuperci, umezeală şi sălbăticiune. Fâneața largă a familiei Frâncu se întindea, în bătaia soarelui de vară, având, în mijloc, pe cei patru cosaşi în haine albe, într-un rând frânt, şi grupul colorat al celor cu furci, mişcându-se într-o vagă dezordine, cu zonele ei de verde intens şi mai palid, ca un covor desfăşurat într-un cadru mai larg, pe care-l delimita, într-o parte, înălțimea sticloasă, albastră, a munților, iar în cealaltă treptele largi ale câmpiei, coborând în valea în care, în lumina soarelui de vară, ca într-o ceață arămie, se bănuia Oltul.

Soarele se mutase către înălțimile rotunde ale Munților Cibinului, iar umbrele începuseră să se lungească spre răsărit, când Valeri şi Mitu aduseră caii, din iarba de sub arbuştii crângului, şi-i înhămată, la car. Fâneața se odihnea liniştită, sub pătura groasă şi aromată de cositură întinsă, de sub care se pornise, mărunt şi sacadat, țârâitul greierilor. Între loitrele largi, încăpuseră toți, pe aşternut moale de verde proaspăt: părintele, preoteasa şi copiii, în hainele lor uşoare, cu obrajii îmbrobonați de un altfel de căldură; el pusese pălăria deoparte şi-şi lăsase fruntea înaltă sub primele adieri de răcoare ale serii, ea, cu părul subțire, adus pe frunte. Badea Gavrilă, Valeri, lelea Vetă şi Gavrilă cel tânăr stăteau pe aşternutul moale, cu fețele imobile, sub trăsăturile lor cunoscute, pe careziua de muncă părea că nu lăsase nici o urmă, întocmai ca un portret de grup. Caii îi mâna Mitu, singur pe scândura tare.

Treceau pe un drum moale, dar uscat, printre finețe foşnind subțire. Din loc în loc, se vedeau bărbați şi femei, tineri şi copii, în haine albe. În jurul lor, palele de iarbă proaspătă, ori de fin aproape uscat se înălțau în zboruri scurte. Apoi, locul întinderilor de iarbă, cu alternanța lor de cositură, ca aceea de umbră şi lumină, era luat de formațiuni geometrice mai precise, cu plantații de zarzavaturi şi legume, sub care se întrezărea pământul mai negru, bine lucrat. Femei, cu ii de lucru, şorțuri în culori mai vii şi nelipsitele pălării rotate, de paie, stăteau aplecate, cu mânile în țărână. Rar, din când în când, una din ele se îndrepta din trunchi şi privea înainte, pe sub streaşina largă, de paie. Din mersul

carului, între parcele, se distingeau cărările înguste şi bătucite.

De cum apucaseră printre ceea ce se numea myăm, părintele părea că încearcă, o dată sau de două ori, să spună ceva. Preoteasa, care-l urmărea atentă, vorbi pentru el:

-Bade Gavrilă, n-ar putea Mitu să oprească puțin?

-Da' cum să nu, doamnă preoteasă, răspunse, în locul bătrânului, Veta, cu vorba ei repezită.

-Părintele ar vrea să coborâm aici, explică doamna.

-Cum vreți dvoastre, doamnă preoteasă şi domnule părinte, dragă. Cum vreți dvoastre. Ducem copiii cu noi şi vă aşteaptă, la noi în curte, turui femeia, nelăsând celodalți loc de răspuns.

-Da'şi io vreau să rămân!, sări băiețelul mai mărişor.

-Şi eu!, se repezi şi celălalt!

-Cum vreți voi, apucă să răspundă şi Mitu, trăgând de hățuri, în timp ce bărbații familiei, bătrânul Gavrilă şi Valeri, continuau să rămână tăcuți şi nemişcați, cu aceeaşi expresie de linişte egală, tăiată în trăsăturile fețelor.

Cei patru rămaseră în dreptul unei cărări, care înainta printre şiruri dese de plante de cartofi, cu frunzele pieloase şi groase, de un verde bătând în vânăt. În timp ce caii şi carul se pierdeau după o cotitură, printre lanuri de cucuruz, familia preotului înainta pe cărare, părinții înainte, copiii în urmă.

Din loc în loc, întâlneau femei aplecate peste țărână. Cu pălăria de paie în mână, părintele saluta cu câte-o-ntrebare:

-Mai poți, lele Cutare?

-Merge treaba?

-Te-o trimis sângură badea Cutare?

Putea să primească numai câte-un răspuns scurt:

-Ce să facem? Trebe să putem.

-Merge, cată să meargă.

Dar putea să fie şi un răspuns mai dezvoltat: femeia explica de ce e singură, unde este al ei, unde copiii, dacă aveau copii de muncă Preotul mai arunca şi alte sămânțe de vorbă: cum stau cu sănătatea, dar cu lucru', dac-au cosit fânul, dacă l-au uscat şi în ce stadiu este. Se putea şi întinde la vorbă, cum spunea preoteasa.

Părintelui îi făcea mare plăcere să se întindă la vorbă. Atunci, soția lui rămânea dreaptă, în picioare, şi, de cele mai multe ori, tăcea. Copiii îşi găseau ceva de joacă, ori înaintau pe cărare, descoperind lucruri noi. Mama lor continua să tacă, aşteptând continuarea şi încheierea mrbei Propriu-zis, nu era ceea ce se înțelege prin termenul romimnpt. Erau şi elemente de ritual, anumite formule consacrate, chiar o anume strategie, a *adusului vorbei;* putea să fie şi o anume gratuitate, când cuvintele nu spuneau mai nimic, decât comunicarea pură, dincolo de înțeles. Putea să fie şi un anume humor, *glumă* îi spuneau ei, dacă ar fi fost să definească, dar şi *înțepături,* adică ironie.

Plăcerea nu sta numai în comunicarea, în sine, în zona informației şi dincolo de ea, în cea a gratuității, dar, mai ales, în faptul că această comunicare se consuma într-un anumit cadru, de timp şi spațiu, care era unic, irepctabil, încărcat de determinări, pe cât de evidente, pe atât de inexprimabile şi inexplicabile, de domeniul inefabilului. Dar un inefabil foarte substanțial, în esența lui inefabilă, în care intra mireazma şi chiar senzația tactilă a locului: pământul cărării, cel al culturilor, consistența, culoarea lui, mirosurile pe care le degaja, se simțea la călcătură, îi puteai simți şi senzația tactilă, cum se lipeşte de palmă, sau se fărâmițează între degete, cum îi exhală aroma. Apoi, la fel, vegetația, apa, dacă şuroia vreun pârâiaş, aerul, după consistența, temperatura şi parfumul lui putându-se determina, cu destulă precizie, ora zilei şi anotimpul.

Şi era apropiatul înconjurător, parcelele aproape regulate de plantații, cărările dintre ele, femeile la lucru, lumina şi aroma locului, ora zilei, diluată, ca un lichid suav şi vaporos, în tot ce era în jur, apoi înconjurul uşor depărtat, răsunând de voci şi chemări, mai apropiate sau mai depărtate, în care toate acestea păreau că se estompează ori se rarefiază, dar, în realitate, pierzând din substanță, câştigau în esență. Momentul, unic pe scala duratei, era cu atât mai încărcat de propria identitate, cu cât erau mai vagi şi călătoare, mai greu de surprins, în ființa lor evanescentă, determinările lui; era un aer călduț şi încăpător, poate mişcat abia, poate nu, era miros de pământ încălzit, începând să se răcească, era mireazmă de flori şi iz iute, vegetal, erau forme umane, răspândite în tablou, într-o liberă dezordine, erau chemări, câte o vorbă, două răspicate, dar erau şi chemări şi mugete îndepărtate de vite şi chiar fantasma unui zvon, înalt şi încă mai depărtat, de cădere de apă. Erau toate acestea, fiecare în parte, dar era mai ales întregul care le cuprindea pe toate, locul unic şi vag, totodată, între aproape şi departe, ceasul anume, pendulând molatec, pe cuta de val a trecerii.

Dar vara nu se putea încheia, dacă nu era strânsul fânului şi, mai ales, ritualul de poveste al carului de fan. Atunci, părinții, aşezați pe câte-o pătură sau un țol, din cele aduse de Veta, la umbrele, de-acum răcoroase, de sub marginea de pădure, priveau, fără cuvânt, cum badea Gavrilă şi Mitu saltă, cu uneltele lor cu coada lungă, furciturile de fân, pentru Valeri, care era meşterul socotit al construcției fragile şi uşoare, dar perfect echilibrate, de deasupra carului, cu loitrele hii largi. Preoteasa mai asculta, cu nostalgie neascunsă, scâițâitul muzical al roților, pe drumurile tari, cu pietrele înnecate-n praf, cât copiii îi râdeau, cu feţişoarele lor smolite de vara tocmai trecută, din vârful clăilor umblătoare, unde fânul uscat tresărea, uşor. în zvon neauzit, de mii de mărunte gâze.

Toamna venea cu prelungi desfăşurări de pânze colorate, în rozuri diafane şi violeturi uşoare, topite-n cețuri fumurii, pe cerurile largi şi triste; frunzişurile luncii se înfiorau, fără vânt, cu frunzele lungi şi subțiri ale sălciilor, îngălbenite, uscate, de un galben curat, cât arinii îşi scoteau, din sevele lor amare, arămurile vechi şi ruginite, iar tufele de izmă, înflorite liliachiu, se culcau, în veştejite, cu un ultim suspin, aromat. Nucii satului, cu frunzele pătate cu galben, şi brun, şi verde putred, se-nvăluiau, în mirosurile lor tari, ca-n nevăzute mantii funerare, iar cucuruzele de pe hotar, cu frunza uscată,

foşneau subțire şi ascuțit, ca din lame de săbii vechi, cu metalul pierit. Sub lumina împuținată, căzută ca vagi draperii sfâşiate, de fum, rătăceau care greoaie, cu boi răsuflând, din adânc de-ntuneric, câtă vreme, dincolo de lumea văzută, bântuiau stave de cai fantomatici, călăriți de băietani cu suflete aspre.

Cețurile lungi şi reci, ale sfârşiturilor de toamnă, păreau născute din fumurile târzii, de la vrejurile de cartofi şi de la gunoaiele de prin grădini, iar când se înstăpânea frigul, ființa lor de sticlă rece şi argint se aşeza pe orice crenguță, pe orice fir de iarbă, uitat, şi pe pânzele de paianjen, iar lumea se umplea de albe bijuterii, începeau să se încălzească bucătărioarele strâmte, cu miros de fiertură şi de foc de lemne, câtă vreme, în grajduri, căldura emana, constant şi temeinic, din răsuflarea uşoară a pieilor de animale şi din fuioarele de abur fierbinte, slobozite pe nări. Apoi venea câte-un potop de ninsoare, care umplea lumea de un alb lucitor şi de-un frig sănătos şi, parcă de pe-o zi, pe alta, tandrețea din inimi ieşea la vedere, şi sufletele se-mbujoiau de plăcerea iubirii, unul de altul. Lumea era simplă şi clară, ca o problemă de clasa întâi primară: frigul era rece şi căldura dogorea, ziua era lumină, iar noaptea-ntuneric; casa era locul unde cu ei se simțeau adăpostiți şi-ncălziți, se vedeau unul pe altul, iar afară, cel unde putea să-i pişte gerul, ca un bici, dar şi unde li se arăta lumea, cu toate ale ei.

Acum era sorocul marilor sărbători şi ritualuri, începute cu tăierea porcului, când era sacrificat însuşi sufletul greoi al pământului gras, ca o namilă, şi unde se punea temei împlinirii depline a vieții, în sărbătoare, prin bucuria simțurilor, împletită cu înălțarea spre cerurile deschise, în noaptea de cumpănă, când stelele vorbesc, cu glas omenesc, ca şi toate vietățile, dobitoecele blânde, din grajduri, şi sălbăticiunile, iuți, din păduri.

ISTORIE ÎN CRÂNG

1

În anul 1944, duminica în care se sărbătoreşte învierea Domnului căzu în ziua de 16 a lui aprilie. Era soare şi frumos, cerul, albastru deplin şi înalt, se lărgise cât necuprinsul, iar munții stăteau, la marginea lui, sprijinindu-l, cu făptura lor albă şi puternică, de zăpezi înghețate. Dăduse o iarbă măruntă, iarba gâştelor, iar pe mlădițele subțiri şi elastice, de salcie şi răchită, din crâng, înmugurise ceva ca o spuzeală de verde crud. Pe la ora amiezii, satul părea încă adormit, îh toropeala caldă şi luminată a sărbătorii; numai în pnind, pe aşternutul verde, subțire, era o mişcare de contururi albe, tivite cu negru subțire; copiii satului aveau sărbătoarea lor, firavă încă, printre haşurile verzi de mlădițe.

Băieții, în cămeşui lungi, albe şi curate, cu tivuri mărunte de negru şi galben, se țineau de-o parte, într-un grup mai strâns, ca şi când ar fi pus ceva la cale, numai că, din relativa lor nemişcare, nu se năştea nimic, nici o schimbare, cum ar putea fi ceva de felul unor alergări, ori al aruncării unor obiecte mărunte, mingi de păr de vacă, sau altceva, care intrau, de obicei, în jocurile lor. De data asta, stăteau numai, aproape strânşi între ei, şi se poate crede că vorbeau, povestind şi mirându-se, ori chiar lăudând componente particulare, miraculoase, ale universului lor de copii, precum peşti mari, păsări împestrițate în fel de fel de culori, dihănii spăimoase. Fetele aveau şi ele grupul lor, numai că mai dezlânat şi mai mişcat. Câte una sau alta, începeau să sară într-un picior, de jur împrejur, apoi renunțau; apoi una fugea, cu o năframă deasupra capului, strigând ceva, către celelalte, ori numai aşa, ca să strige; apoi, trei sau patru se prindeau în câte-o horă mică, ținându-se de mâni, pe sub mijloc; şi iar se opreau; câte. una se trântea pe iarbă, celelalte îi spuneau ceva, ca şi când i-ar fi făcut un reproş, iar ea răspundea.

Era o zi caldă şi luminoasă, de primăvară; prima, întreagă, în căldura şi luminozitatea ei, din acel an. Fetițele ar fi vrut să se joace. Trupurile lor subțiri, ca împletite din frânghii fine şi elastice, cumva ruginite de amorțeala iernii, tânjeau după eliberarea mişcării, după bucuria energiei descătuşate şi pusă în acțiune. Ar fi vrut să joace unul sau altul din jocurile de primăvară ale copilăriei lor, unele chiar şi începeau câte unul; dar jocul nu ținea mult, şi una sau alta din celelalte interveneau, admonestându-le, pronunțând interdicții, iar ele renunțau. Apoi, rolurile se schimbau între ele: acum, altele începeau un joc şi celelalte le admonestau; apoi tocmai acestea încercau, şi ele, să pornească un joc, dar iarăşi interveneau celelalte. Schimbul de ştafetă, dintre cele care începeau jocul şi cele care îl interziceau, nu era un simplu joc; era cel mai serios lucru care se petrecea, în ziua aceea de Paşti, în crâng.

Toate fetele ar fi vrut să se joace, ardeau de dorul jocului de primăvară; dar toate fetele ştiau că, în ziua întâi de Paşti, jocurile, cum spuneau ele, *nu-s slobode*. Şi atunci, văzându-le pe celelalte, cum încep jocul, îşi aminteau interdicţia, aşa cum o ştiau ele, exprimată în acele formule, aproape consacrate, prin care mumele şi bătrânele lor, mamele, pronunţau interdicţia. Erau întorsături particulare, vechi, de cuvinte vechi, în care se înţepenise intedicţia, ca în nişte zicale, unele de-a dreptul vesificate. Şi, pe cât de arzătoare era dorinţa de a se juca, pe atât de puternică era şi conştiinţa interdicţiei, şi mândria de a o pronunţa. Mai întâi, cele care începeau să se joace jucau rolul lor de fetiţe, aparent neştiutoare şi încărcate de energia potenţială a jocului nejucat, de atâta vreme; celelalte, în care conştiinţa amorţită a interdicţiei se activa, jucau rolul mumelor şi bătrânelor care vor deveni şi care, deocamdată, doreau să pară că sunt, ori că seamănă cu ele; apoi, acestea din urmă, care fuseseră, câteva momente, bătrâne, sau doriseră să pară că sunt, deveneau ele fetiţe, dornice de joc, iar celalalte, care fuseseră fetiţe, se schimbau ele în mumele şi bătrânele care voiau să pară.

Cei doi băieţi mai mici cu popii, ieşiţi şi ei, la acea oră a sărbătorii, în crâng, în hăinuţele lor noi, de Paşti, cămăşuţe albe, pantalonaşi scurţi, prima dată, în acel an, şi ciorapi albi, trei sferturi, priveau, de la oarecare depărtare, atât grupul mai strâns, al băieţilor, cât şi pe cel, mai răsfirat, al fetiţelor. Unele lucruri, din cele ce se petreceau acolo, le ştiau, alte numai le presimţeau, altele le erau cu totul necunoscute; pentru ei, era ca o scriere pe care o descifrau numai pe jumătate. În schimb, erau cu totul pătrunşi de căldura şi lumina zilei înalte şi senine, în care duhul sărbătorii plutea nevăzut, dar se topise, atât în întregul existenţei, cât şi în fiinţele lor, ca un balsam aromat şi călduţ. Munţii înşişi li se părea că arboraseră un alb curat şi strălucitor, sărbătoresc, iar limpezimea înaltă, albastră şi curată a cerului părea că se coboară, ridicându-se, asupra lor, şi că nu mai au mult şi vor pluti, uşor, în apa ei străvezie.

Atunci, pe cerul acela albastru şi pur, pe care aproape că ajunseseră să-l respire, se văzută primele semne. Erau albe şi subţiri, o linie mai lungă, terminată cu o coadă mică, în curmeziş, şi una transversală, mai scurtă, ca scrise, cu fum curat şi alb, pe o pagină albastră. Păreau că vibrează, foarte fin, dar rămâneau întregi, nu chiar compacte, în albul lor lucitor, uşor evanescent. înaintau, cum stăteau ei, cu spatele la munţii din miazăzi, de la stânga la dreapta, de la apus la răsărit. Veneau multe, în grupuri de câte trei, unul mai înainte, celelalte două, pe laturi şi mai în urmă. Multe, grupuri după grupuri, albe şi cutate, pe albastrul curat al cerului. Şi liniştite. Nu se auzea nimic. înaintau, numai, albe, curate şi multe, nenumărate.

2

Astfel că, la vremea sărbătorilor de Paşti, în 1944, lucrurile au început să se potrivească în aşa fel, încât istoria a revenit în spaţiul dintre Olt şi culmile Făgăraşilor, ca o schimbare de aer.

Primăvara îşi făcuse loc de sub platoşele învechite, de zăpadă şi gheață, ale iernii îmbătrânite. Ce a mai rămas, din crusta de sticlă veche şi murdară de pe uliți, a fost zdrumicat de opincile grele, *motoară,* le spuneau, tăiate din cauciucuri vechi de rnadini sau camioane. Trecuseră Floriile, când biserica se umpluse de izul iute şi amar, ca de un alcool uşor, de sub cojile pieloase ale mlădițelor tinere de sălcii, împodobite cu ghemotoace mărunte şi brumate de vară vegetală; trecuse şi Săptămâna Mare, cu deniile ei melodioase şi afumate cu fum de lumânări, iar cel din urmă dangăt de clopot al slujbei înmormântării, din Vinerea Mare, aşternu, peste case, uliți şi grădini cu garduri cam strâmbe şi peste întreagă aroma aceea a satului, cu miros de sălbăticiune, ceva ca un țol gros şi uşor, totodată, de linişte, în care se topeau vagi chemări şi mugete stinse, de vite. În Sâmbăta care urmă şi care era a ajunării de obşte, după obicei, bărbații se ținuseră cam pe lângă grajduri şi tăietoarele de lemne, în vreme ce muierile, cu obrajii dogorâți de căldura cuptoarelor şi a sobelor încinse şi cu frunțile brobonite de sudoare, țineau, pe lângă ele, fatuțele mai răsărite, dar şi pe flăcăiaşii mai ascultători, pentru ajutor. Apoi, către sară, oamenii în putere dar şi câțiva ficiori mai zdraveni ieşiră la porți, cu câte-un măturoi înalt, cu coadă albă de lemn proaspăt şi şomoiogul de nuiele lungi şi negre, de răchită, tari ca oțelul. Luară, atunci, prundurile ulițelor în lung, cu mişcări largi, cam de felul mişcărilor de la coasă. Colbul nu se ridica, încă, iar fața tare a pământului rămânea întinsă şi curată, ca pieptănată cam aspru; pârâiaşele din lungul ulițelor, slobozite, din vreme, de omul de slujbă de la gura iazului, alergau, acum, neostenite, pe sub ziduri şi garduri, clipocind, din valuri mărunte, cântarea lor limpede şi curată. Venea, de undeva, nu se ştie de unde, poate din grădinile cu mugurii îmbobociți, poate de pe la cuptoarele îndopate cu jar viu şi de la sobele pe care oalele de tuci şi cele de lut ars trepidau uşor, sub presiune, poate de la încăperile dinnaintt, cu ferestrele deschise şi rândurile de perini şi maldărele de țoluri scoase la aer, poate de la biserica încremenită în tăcerea prin care părea că încearcă să comunice cu taina din ceruri, dar mai bine, poate, de la toate împreună, ceva ca un amestec de mireazmă nedesluşită şi zvon nespus, care începea să se înstăpânească în ființe şi lucruri.

Satul stătea aşezat pe tipsia largă de pământ, uşor văhirită şi înclinată spre Olt şi coama de dealuri de după şerpuirea lui leneşă, cum era el aşezat de când se ştia, ca un cuib, la adăpostul povârnişului masiv, cu piscul în cer, al Negoiului. Munții erau şi ei, la locul lor, un zid mohorât de piatră sură, cu adânci spărturi şi goluri negre-vineții, în albul bătrân al zăpezilor prăvălite, dincolo de care nu mai era nimic. Deasupra lor, cerul părea o pânză alburie, bătând îh cenuşiu şi albastru, trasă pe sub misterul înalt de dincolo de el . La poalele înălțimilor, dunga neagră, de cărbune înghețat, a pădurilor dese, rupte, din loc în loc, de surpături nedesluşite, părea că acoperă, şi ea, ceva ca hoitul unei jivine uriaşe, străbătut, în adâncul lui, de un fel de fior, ca tremurul dintre ființă şi neființă. Timpul locului, încă încleştat sub lacătul morții, părea că se dezmorțeşte şi se apropie de un semnal.

La ora douăsprăzece, din noapte, părintele auzi primul sunet de toacă; era de-acum bine departe de casă, aproape de vârful pantei care şerpuia, lungită, până la biserică, iar zvonul curat,

de lemn pe lemn, răsună cu ecouri stinse, ca şi când ar fi şoptit o taină Cu două, trei case în urmă, i se alăturase, ieşind din întunericul unei porți zăvorâte cu zid boltit şi scândură, dascălul Visarion, cu ochelarii bătrâneşti legați cu sârmă şi o carte veche, la subțioara cojocehihii de oaie, cu miros de piele stătută. Când prima bătaie de toacă le mai stăruia încă în urechi, cu moliciuni de lână şi asprimi de lemn tare, răspândindu-se, ca o ceață sonoră, căzută prin iarba scurtă a grădinilor din valea din stânga lor, îi întâmpină, din întunericul nedesluşit, tusa uscată a crâsnicului, care-i aştepta lângă zidul împrejmuitor al cimitirului din jurul bisericii. Apoi, cel de al doilea semnal răsună, mai plin şi mai melodios, apoi al treilea, al patrulea şi celelalte, într-o înlănțuire în care ecoul era ajuns, din utmă, de sunetul ce tocmai venea. Aerul rece al nopții de aprilie, în care se desluşea răsuflarea înghețată a crestelor înnoptate, peste întinderea de pământuri ierboase, în care biserica avea trup de umbră, conținea această melodie, cu profil de împletitură strânsă, cum o ceaşcă de porțelan curat conține clinchetul unei lingurițe de argint.

Mai târziu, după ce întregul trup al bisericii, rămas fără lumină, în întunericul de cenuşă, în care numai zăpezile de pe munți mai arătau un alb stins, amoscu, într-un ochi treaz de geam, scăpărarea palidă a primei raze gălbui, se auzi glasul limpede al părintelui, chemând credincioşii să ia lumină. În odăjdiile cu coloritul stins, figura lui stătea dreaptă, cu creştetul uşor aplecat spre umărul stâng, aşa cum era, înconjurat, din toate părțile, ca de pături străvezii de noapte, pe care se profilau conturele credincioşilor, ca nişte figuri decupate dintr-o hârtie de cărbune; numai din înaltul bolții părea că se cerne o trâmbă nedesluşită de cenuşă diafană, care i se aşeza pe frunte, ca o ninsoare lină de scrum de nour. Când, din lumânările întinse la flacăra de aur cald, lumina dădu să se rotunjească şi să se înalțe, ca într-o cupă cu pereți de aer, începu să cioplească figuri şi fețe de bătrâni şi copii, mâni muncite sau fragede, frunți brăzdate, streşinite sub broboade, pleoape deschise peste sâmburi mărunți de jar. Atunci, din ferestrele lăcaşului începu să pâlpâie, tot mai aprinsă, ființa pâlpâitoare a cântării, care părea că-l poartă pe aripi moi şi gălbui, iar cerul ajunse să primească o culoare apoasă, de var spălăcit. Şi tot atunci, începând de departe, din stânga jos, de la capătul bolții, crestele lanțului de munți ajunseră să fie scrise subțire, cu un creion de foc viu. Acolo, departe, erau mici şi mărunte, iar dunga rozalie sub care se arătau era încrețită strâns, ca un scris chinuit şi înghesuit de bătrân, dar pe măsură ce se apropiau, vârfurile ajungeau să fie însemnate cu hieroglife din ce în ce mai distincte, unele cu pasul larg, alternând cu scufundări pronunțate, altele cu verticale îndrăznețe, urmate de fierăstruiri tăioase. Era ca un fulger orizontal, domolit şi aşezat, acolo, sub foaia de cort a cerului care, pe partea aceea, lua tot mai mult tonurile albe-verzui şi încenuşate ale florii de ghiocel, peste care răsăritul îşi arunca primele lui raze.

După ce copiii şi preoteasa şi-au regăsit paturile somnului întrerupt, redobândindu-şi-l, cu pleoapele încărcate de un nisip nevăzut şi după ce, venit obosit, dar iluminat, parcă spălat proaspăt pe față, la capătul slujbei celei lungi, preotul îi deşteptă, pentru prima masă de Paşti, familia se adună în

căsuța scundă, în jurul farfuriilor cu ouă roşii, drob de miel şi cozonac. Tatăl le dădu, apoi, fiecăruia, linguriţa de pâne muiată în vin, schimbând, cu ei, salutul de obşte al sărbătorii:

-Hristos a-nviat!

-Adevărat c-a-nviat!

Apoi, foamea tuturor, la cei mari, aproape amorţită de postul negru din ajun, se îndreptă spre deliciile mielului, care atârnase, încă de vineri, jupuit, într-un piron din poarta şurii. După care, părinţii şi bătrânele, chiar şi cei doi băieţi mai mari, se traseră iar spre odihnă, dar băieţii cei mici o luară, în hăinuţele lor noi, spre *pnmdul* care le promitea altfel de bucurii.

Ziua se curăţase, acum, de tot, iar aerul ei strălucea limpede şi uşor, ca respiraţia unei fiinţe de porţelan amestecat cu aur, sub cerul albastru, ca un lac de cristal. Primele crengi înflorite de măr. puneau tuşele de culoare tabloului. Băiatul popii văzu cum ies, din portiţe, pe rând, ca să înmulţească petele vii, costumele cu ii şi crătinţe, în alb şi negru, ale fetiţelor, cu ochi de lumină iute şi lichidă, în obrajii curaţi, sub împletiturile de coade castanii sau galbene, cele albe şi fumurii ale băieţilor, cămaşă cu poale şi pantaloni strâmţi, pălărioare negre, rotunde. Se îndrumau, într-o rânduială liberă şi cam delăsată, către tivitura de crengi şi tufe dese, golaşe încă, de pe cele două maluri şerpuite şi rupte ale râului, care tăia satul în două.

Biserica rămăsese în pacea varului ei cărunt, vibrând încă stins de ecoul tăcut şi prelungit al cântărilor, asemeni unui stup care vibrează de susurul de viaţă al albinelor plecate în zborul lor. Câmpia, de la lăcaş la munte, se cufundase în hăul perspectivei care o înghiţea, iar crestele albe, înalte şi zimţate, fuseseră aduse, de acelaşi efect, aproape şi păreau că se ridică, abrupt, chiar după crengile şi acoperişele din apropiere, ca un panou înalt, pictat acolo cu cretă şi cărbune. Satul, cu toate ale lui, părea că începe să se coacă, în vara pretimpurie a Duminecii înalte, cutreierat de aroma cu gust tare a sărbătorii Tipsia de verde viu şi mătăsos a prundului era încărcată de ciorchine de costume, în alb şi negru, ca de stoluri de rândunici mai mari, poposite în iarba timpurie; pe cărările şi drumurile şerpuite, care veneau, dintr-o parte şi din alta a râului, la vechiul pod de lemn pentru care se înşirau alte rânduri de mărgele vii, în alb şi negru. Prin aerul curat, de deasupra apei limpezi şi verzui, cu luciri de sticlă, treceau zboruri de păsări mărunte şi chemări de glasuri tinere. Într-un corn de luncă verde, prinse să mormăie, ritmat, o gordună, cât o părere de tobă tuşea uscat, iar două *ceteri* şi-un *claranet* împleteau sârme subţiri de sunet, cu gâlgâituri guturale, într-o ţesătură complicată şi strânsă, ca un brâu colorat de ficior. Se năzăreau mişcări şi paşi tropotiţi; răzbăteau hăulituri înghiţite la jumătate.

Pe un tăpşan, cu un strai de iarbă mai deasă, în coasta prundului, lângă un grup de feţe şi băieţi, în costumelelor de sărbătoare, cei doi copii cu părintelui erau aşezaţi nu chiar între ceilalţi, dar nici de tot alături; puteau să fie oricând cu toţi împreună, dar puteau să şi rămână în afara lor. Aveau hăinuţe noi, pantalonaşi scurţi şi bluze curate, săndăluţe şi ciorapi albi; în schimb, fetiţele din

jur erau aproape toate desculțe şi se vedea cum tălpile lor goale se bucură de iarba proaspătă. Băiatul mai mărişor găsise un loc şi o poziție de unde putea să aibă, sub privire, întregul tablou, cu întinderea ierboasă tivită de rândul de arbuşti şi tufe cu frunze firave, pânza vălurită verzui, cu spărturi de spumă albă, a râului, jocul petelor de alb şi negru, din costume; se lăsase pătruns şi stăpânit de liniştea țesută din foşnete mărunte şi glasuri mici, ritmată de zvonul depărtat, de la joc, ca un ecou. Era ca un zumzet unanim al unor albine de aer.

Soarele era **undeva** în sparele lui, cam deasupra muntelui; îi simțea, doar, apăsarea blândă, pe umeri. Cerul însuşi, albastru străveziu, înalt şi rotund, părea țesut, în întreaga lui imensitate diafană, din ceva ca o țesătură dintr-un țiuit de culori topite şi sunete pierdute. Cum stătea, uşor rezemat pe spate şi cu privirile în sus, i se păruse, la început, albastru, un albastru vibratil, cum vibrează elitrele incolore ale insectelor; apoi, pe măsură ce îşi adâncea privirea, tot mai mult, în imensitatea puitoare, albastrul părea că se spălăceşte şi se lasă pătruns de albul aburos, fară ființă, care venea şi el pe aripi de zumzet tăcut, dar fară a fi copleşit; rămânând, doar, să se presimtă unul prin altul.

Prins de acest joc al părerilor, băiatul le văzu târziu. Erau, de-acum, aproape de jumătatea bolții, chiar în fața privirilor lui şi alunecau în tăcere. Poate că, mai întâi, văzuse privirile copiilor din jur, cum erau toate întoarse, în sus, spre înalt, urmărind cu ochii semnele albe. Erau multe; umpluseră jumătate din boltă şi amenițau să o cuprindă, întreagă. Erau albe şi înalte, acolo sus, aeriene şi strălucitoare, în soare, dar şi ca de fum. Erau de două feluri, dar veneau împreună, veneau dinspre apus, dinspre Munții Cibinului, care de acolo nu se vedeau, şi se îndreptau spre răsărit, spre coamele Perşanilor, cufundate şi ele în nevăzut. Unele păreau ca nişte cruci de staniol alb, uşor aburos, dar, mai degrabă, ca nişte ierogjife, câte o literă misterioasă, ca un T cu piciorul sprijinit pe o transversală scurtă, cu câte o aripioară în fiecare capăt, şi erau grupate câte trei: unul mai înainte, celelalte două, de-o parte şi de alta, ceva mai în urmă.

Se vedea bine că sunt avioane; sunetul lor caracteristic nu se auzea încă, înaintau tăcute şi grupate, albe, cu străluciri, un fel de semne de țiplă aburoasă, acolo sus, în bolta albăstruie; grupuri de *câte* trei: multe, multe, cât să umple întreg cerul. Tăcute, înaintând, pe cer, ca nişte cifre ale lui, ale cerului. Celelalte semne erau ca nişte trâmbe de fum, frânghii subțiri, lungi şi albe, aburoase şi ele, mai aburoase, unele chiar cu mici rotunjimi, începând să se destrame, flancând, pe-o parte şi pe alta, formațiile îndesate de trei, multe şi multe, nenumărate grupuri de trei, unul mai în față, celalate două, de-o parte şi de alta, mai în spate. Pe cele două laturi depărtate ale uriaşului covor de formațiuni, câte un rând grupat de dâre de fum, abur alb, rămas, în vagă destrămare, în urma şirurilor laterale.

Sunetul începu să vină pe urma lor, dar distinct, ca şi când n-ar fi făcut parte din ele, din ceea ce erau ele. Era ca un mormăit înfundat, un fel de durduit prelung, continuu, acum, după ce începuse să se facă auzit.

Te-cu fi aşteptat să aducă ceva cu el, un fel de tăvălug greu de metal, care să pieptene cerul,

poate să-i jupoaie, chiar, pielița lui albastră, curată şi subțire, lăsând să apară golul de dincolo; numai că nu era aşa. Mormăitul înfundat venea, crescând, pe urma semnelor albe, tot mai aproape, parcă tot mai amenințător, iar când acestea ajunseră drept deasupra privirii streşinite, acum, cu palma, a copiilor din prund, tunetul acela continuu se uni cu ele, cu semnele albe, şi abia atunci acestea se arătară drept ceea ce erau în realitate: un covor uriaş de maşini zburătoare, acolo sus, plutind în oceanul de aer diafan. După care începu să se străvadă, mai mult ca o părere, desenul de oase translucide al unui uriaş schelet de umbrelă boltită, cât cerul întreg, ca o imensă aripă de liliac fantomatic, un demon străveziu. Apoi se văzu cum covorul compact de formațiuni de câte trei bombardiere, încadrat între cele două cărări albe de emisiuni de gaze, virează, uşor şi dintr-o singură.mişcare, la dreapta şi în jos, ca să coboare sub orizont,şi să se înfunde acolo, în indisrincția zgomotului prelung, parcă prăbuşit şi el.

3

Nici părintele şi nici cei din jurul lui, cu atât mai puțin nimeni din locuitorii satului n-au ştiut; atunci, în acea zi de Paşti, încotro o luase convoiul de bombardiere; cei mai mulți dintre cei care îşi puseseră această întrebare îşi şi răspunseseră că, desigur, avioanele o cotiseră spre Ploieşti, peste munți, unde mai fuseseră, cu un an în urmă, şi poate că lăsară, acum, câteva bombe, în trecere, asupra Braşovului. Ceilalți, însă, nici nu-şi puneau astfel de probleme; pentru ei, imaginea grupurilor nenumărate de semne albe, peste cerul ca o aripă de liliac uriaş, cu oase străvezii, era suficientă sieşi, conținând tot miezul de înțeles de care aveau nevoie. Abia după câteva zile, când poştărița aduse părintelui câteva numere restante din ziarul *Universul,* la care era abonat, cu întârzierea care intra în firescul lucrurilor, într-o seară, când răsfoia paginile cu miros tare de cerneală, la lumina galbenă a lămpii cu petrol, preotul putu să comunice soției sale:

-Iar o fost bombardament la Bucureşti. Chiar în ziua de Paşti... Or fost avioanele acelea, pe care le-or văzut copiii...

-Scrie în ziar?, întrebă preoteasa, ridicându-şi ochii de pe degetele care împleteau dantelă.

-Nu scrie. De bombardament nu scrie nici un cuvânt, cum n-o scris nici la 4 aprilie, răspunse soțul ei, cu foile mari deschise în fața ochilor.

-Atunci de unde ştii, dacă nu scrie?, se nedumeri preoteasa.

-Uite-aici! Şirurile astea de necroloage!

-Vai de mine! Citeşte! Poate sunt cunoscuți, se nelinişti doamna.

Îi învăluia lumina gălbuie a lămpii de aramă cu petrol, atârnată în tavan, drept deasupra lor. Pendula familiei, de pe perete, ticăia melodios în cutia ei de lemn sonor, iar sunetul, mlădiat de camera lui de rezonanță, aduna toate semnele văzute şi nevăzute ale ceasului de seară, compunând

acea atmosferă cu mireazmă unică, prin care respira sufletul familiei şi pe care ei ar fi vrut s-o fi adus cu ei "de dincolo" şi s-o reîntemeieze, aici, ca şi când ar fi fost "tot acolo." Într-un fel, aşa şi era, ca şi când era "tot acolo." Erau cuprinşi, ca într-un cocon, un gogoş de mătasă, aşa cum îi bătea lumina gălbuie a lămpii, în ticăitul monoton şi sonor al pendulii; dar numai într-un fel, ca un segment mărunt de univers. Pentru că această nacelă, galbenă şi uşor sonorizată, de spațiu, în, care timpul părea că adormise şi dădea doar câte un semn alarmant de trezire, era înconjurată de un întuneric dens şi pătruns de frig, care era ceva mai mult şi altceva decât simpla negreață şi simpla răcoare a nopții de sfârşit de primăvară rece, de munte. Era întunericul rece şi depărtat al înstrăinării şi parcă, în substanța lui, care le transmitea fiori de îngrijorare, se insinuase şi se păstra, activă, substanța aceea a nopții geroase, poate cea mai geroasă dintr-un lung şir de ani, în care străbătuseră jumătate din Ardeal, chiar prin mijlocul lui, în compartimentul acela de tren, înghețat în vechimea lui cu miros iute de cenuşă. Iar faptul că, dincolo de cercurile succesive, de întuneric şi frig, care-i înconjurau, se simțeau, aproape palpabil, către Sud, Munții, le dădea un sentiment de siguranță, e drept, dar nu deplin. Căci siguranță era, Munții erau acolo, tari şi de piatră, înalți pînă în cerul nevăzut, erau ca un zid care apără, dar nu numai ca un zid care apără, ci şi ca unul în care se isprăveşte ceva, dincolo de care nu se mai poate merge. Cei doi, părintele şi preoteasa lui, se simțiseră şi încă se simțeau, cu toți şi toate ale casei lor, ca o mână de găteje luate de o apă tulbure şi tare furioasă, care-i luase cu ea şi-i purtase, de-a lungul țării lor, în care se născuseră şi trăiseră până atunci, şi-i adusese aici, unde se aflau, de-i izbise de zidul înalt şi tare dincolo de care nu se mai putea trece. Este foarte adevărat că se simțeau, acum, făcând parte din acel cuib mărunt de umanitate sensibilă pe care-l adăpostea coama şi coasta prelungă a Negoiului, cu vârful lui semeț. Dar muntele acela frumos, locuit de stihii, de zâne, cărora localnicii le spuneau Iele, de uriaşi şi de spaime, era şi o limită: gata, până aici! Nu se poate mai departe! Dincolo este nimicul; nimicul, care susură mărunt, torcându-şi ființa fără ființă în infinitezimala vibrație a golului său albastru spălăcit.

Cei doi erau în ceea ce se înțelege prin deplina maturitate a tinereții şi semnele timpului care sporea neîncetat nu se aştemuseră, încă, pe fețele lor curate. Poate, doar, fruntea lui albă mai înaintase ceva pe creştet, de-o parte şi de alta a şuviței tare de păr negru, bătând, acum, sub lumina lămpii, uşor de tot în roşcat, în vreme ce obrazul ei curat, cu albul lui fraged, cu irizări zmeurii, luase o tentă mai plină, de galben sănătos, de lămâie. El ținea foile ziarului întinse, cu aceeaşi mână albă şi moale, iar degetele ei fine, dar cam scurte, cu unghii ovale, lucrau harnic la împletitură.

-Uite-aici, arătă el şi începu să citească semnele negre, puternic imprimate pe foaia uşor cenuşie, de ziar. Ion Popescu, pensionar, fost în Poliția Galați... Avocat Ioan Deleanu, administrator girant... Asta-i din 4 aprilie... Nicuşor

Foarfecă, maistru militar, în etate de 31 de ani...

Asta-i din 15 aprilie... Şi uite-aici: o listă întreagă, tot din 15 aprilie... Sunt toți de la Administrația

comercială a MAT., sunt treisprăzece cu toții, de la Petrescu Gheorghe, şef de serviciu, la Marinescu Vasile, şofer... Şi uite, de la 16 aprilie, din ziua de Paşti, maior Dumitrescu Anghel Mihail... Şi uite-aici: Amelie Căpitan Epure, născută Crăciun-Câmpina, corpul ei groaznic mutilat a fost identificat abia la 8 aprilie, iar înhumarea provizorie a avut loc în cimitirul Dămăroaia-Bucureşti, în Duminica Floriilor... Şi mai uite: Vasilica Marcela Toma, născută Popescu, şi cumnata ei Elena Popescu... Virgil Cosmescu, ucis mişeleşte în urma bombardamentului...

Isprăvind de căutat, cu ochii, pe jumătatea de pagină pe care se înşiruiau, de sus, în jos, pe două rânduri, crucile negre ale anunțurilor mortuare, părintele îşi aruncă ochii şi pe celelalte pagini. Erau pline de anunțuri de persoane pierdute în urma refugiului şi a bombardamentelor, sau de cele prin care cei pierduți îşi căutau rudele şi prietenii; unii se rătăciseră prin gări sau trenuri, alții pe drumuri, pe care se avântaseră singuratici ori în convoaie, pe jos, cu ranițe îh spate sau bagaje de mână, călare sau în căruțe. Erau, apoi, multe reclame pentru camionagii, care-şi ofereau serviciile, pentru mutări de mobilier şi bunuri, pe sute de kilometri, ori pentru meşteri care confecționau lăzi speciale pentru mutat.

-Ia te uită la ăsta, zise părintele, oprindu-se la un anunț, încadrat în chenar de linii groase, negre. Face lăzi speciale, pentru cei care se evacuează.

-Crezi că ne-ar trebui şi nouă?, întrebă preoteasa. Ce ne-am mai chinuit, când ne-am mutat aici, cu atâtea hozdrobețe, de nici nu mai ştiam pe unde

-le-am pus! Şi câte nu s-or fi pierdut...

-Zici să ne interesăm şi noi de aşa ceva?, întrebă preotul.

-Ştiu eu? Tu ce zici?

-Eu zic că, după ce-am fugit aici, de nemți şi de unguri, dac-or veni ruşii, peste noi, unde să mai plecăm? Poate sus, în munte, la vreo stână, îşi răspunse tot el, ori s-o luăm către Munții Apuseni, unde ne putem pierde-n păduri...

Dar, cum ultimele lui cuvinte rămaseră fără răspuns, preoteasa mulțumindu-se doar să mişte, ceva mai repede, oarecum cu ciudă sau cu îngrijorare, din degetele care împleteau firul, el închise foile largi ale ziarului. Nu-l puse, însă, alături, ci, rămânând cu fruntea curată sub uşoara cernere a luminii gălbui, începu să reia, cu ochii, amănuntele primei pagini, deasupra căreia era scris, cu litere groase, negre, titlul ziarului **UNIVERSUL.** Citea, mai întâi, în gând, textele din casetele tipărite, ori urmărea, cu ochii, cele trei ilustrații şi harta, de pe pagină, iar apoi le comenta, pe fiecare, pe scurt, pentru soția lui, care numai rar îşi ridica privirea de la mişcarea neobosită a degetelor, în jurul acului de împletit

-Despre bombardament, numai ştiri indirecte, ori aluzii...Cum sunt aceste două scurte anunțuri: Normalizarea aprovizionării cu apă a Capitalei, unde Primăria Capitalei comunică: Grație eforturilor depuse de Uzinele Comunale Bucureşti, aprovizionarea Capitalei cu apă de conductă a fost restabilită.

Din cauza unor infibratiuni de pământ în conductă, apa va avea câteva zile un aspect uşor turbure, de aceea se recomandă populaţiei ca până la limpezire, să nu se consume decât apă fiartă, cu atât mai mult cu cât este posibil să existe unele mici fisuri nedescoperite încă, prin cari apa s-ar putea contamina. Celălalt scurt text privea Oprirea autovehiculelor în timp de alarmă, în care Prefectura Poliţiei Capitalei, prin Serviciul de Circulaţie, înştiinţa conducătorii de autovehicule să oprească circulaţia lor la primele semnale de alarmă aeriană, să staţioneze numai de o parte a drumului, să evite arterele de mare circulaţie şi grupările de mai multe atovehicule într-un singur loc, încheind: Contravenienţii vor fi daţi în Judecata Tribunalelor Militare.

Părintele îi arătă, apoi, preotesei sale, pe aceeaşi foaie întinsă, cele trei reproduceri fotografice, din trei colţuri ale paginii: una, în colţul din stânga jos, sub titlul ARTILERIA DE FRONT şi explicaţia *Un tun în poziţie de tragere,* cu un câmp de zăpadă, un front de conifere, sub un cer dramatic, cu sfâşieturi de nori negri, tiviţi cu alb, pe un fond întunecat, iar la baza imaginii, tunul, cu piciorul lung, de sprijin, al afetului, înfundat în materia albă, ca un fel de lână curată, a zăpezii, roata imensă, ca o pată neagră, şi ţeava lungă, înfiptă oblic în cerul de cenuşă; patru, cinci servanţi, siluete întunecate, aproape nedesluşite, doar căştile sclipind alb, parcă ar fi fost de oţel. După tăietura caracteristică a metalului, în dreptul frunţii, căşti de artilerişti germani. În colţul celălalt, de jos, cu titlul TUNUL DE ASALT şi explicaţia *Pe poliţie,* un aparat greoi, pe şenile, cu o ţeavă mai scurtă, cu apărător de flăcări şi trei servanţi cu caschete uşoare. Pe negrul nedesluşit, care deosebea corpul masiv al armei de haşura pestriţă a ceva ce putea să fie o tufă mai mare sau un arbust, se distingeau cele patru unghiuri drepte, albe încenuşate, ale crucii germane. În colţul din dreapta, sus, un grup de vânători de munte români, cu beretele caracteristice, în jurul unui aparat care putea să fie o mitralieră mai complicată sau o piesă de artilerie uşoară; unul din ei, privind în sus, probabil cu un binoclu, dar cu jumătate din cap şi din mâna dreaptă tăiate de limitele fotografiei; şi explicaţia: *Vitejii noştri vânători de munte -la comanda ofiţerului şef al piesei-gata de a deschide joc asupra avioanelor sovietice care încearcă să se apropie de Emile noastre.*

Preotul îi arătă soţiei sale toate aceste imagini, citindu-i explicaţiile; apoi, îi împinse, în faţă, pagina de ziar împăturită astfel încât să poate vedea şi schiţa de hartă din mijloc; sub titlul *Luptele din sectorul de sud al frontului de răsărit,* se distingea un segment din Marea Neagră, haşurat cu linii orizontale, paralele; era vizibil litoralul românesc, începând din dreptul Lacului Razelm, cele trei braţe ale Dunării, intrând în mare, la Sulina, apoi, mai sus, şerpuirea Nistrului şi ţărmul, adânc dantelat, mai sus de

Odesa, apoi peninsula Crimeea, sugrumată puternic, în locul legăturii sale cu continentul, şi o parte din Marea de Azov, cu strâmtoarea Cherci. Pe schiţă se puteau citi, între multe altele, numele localităţilor Chişinău, Cernăuţi, Tighina, Odesa, Sevastopol, Ialta, în josul ei; pe la mijloc, Kirovograd, Dnepropetrovsk, Poltava, Kiev, iar sus de tot, Cemigov, Kursk. Căutând, cu ochii, numele localităţilor

mai cunoscute, părintele urmări, cu atenție, textul înconjurător, tipărit cu cele mai mici litere ale paginii, dar nu găsi, în descrierile vagi şi generale de operațiuni militare, *nici un indiciu care să poată fi raportat sigur la schița de hartă alăturată. În acelaşi registru de generalități se păstrau şi cele două texte de comentarii mai importante ale paginii, dintre care unul, întitulat Solidaritate, putea să fie articolul de fond, iar celălalt, Şcoala grelelor încercări, contrafondul. Afară de acestea, erau câteva informații de primă pagină, pe care le citi cu atenție, începând cu cea transmisă de Comandamentul de căpetenie al armatei, sub forma zilnicului COMUNICAT asupra operațiunilor din zjua de 18 aprilie 1944: În Crimeea, toate atacurile sovietice asupra capului de pod Sevastopol au fost respinse. Pe Nistrul inferior; mai mute încercări ale inamicului, de a-şi mări capetele de pod, au fost zădărnicite. În sectorul Duboşari, luptele sunt în curs. În Basarabia de mijloc, nici un eveniment important. La nord de Iaşi, inamicul a atacat din nou cu care de luptă, fiind respins prin contraatac. Pe restul frontului, schimb de focuri. În cursul zilei au fost doborâte în Moldova, 4 avioane inamice.*

Celelalte titluri peste care trecu, zăbovind la fiecare, privirea părintelui erau: Ajutorarea refugiaților şi a evacuaților, Fostul diplomat Italian Bastianini s-a refugiat în Elveția, Deblocarea autoturismelor trecute în proprietatea armatei, Guvernul britanic a hotărât cenzurarea comunicărilor diplomaților străini. Erau şi două texte scurte, tipărite cu italice şi încadrate în chenare: Fiți prudenți: fierbeți apa înainte de a o întrebuința. Şi: Purtați-vă cu refugiații astfel cum ați fi voit, dacă v-ați fi găsit în locul lor.

Trecând, cu ochii, peste amănuntele paginii de ziar, deschise în fața lui, şi spicuind, de ici şi de colo, câteva fraze sau expresii, părintele lăsase, la urmă, un text de pe coloana din dreapta, din care descifrase, cam în diagonală, doar câteva grupuri de cuvinte. Când socoti că a venit rândul acestui ultim articol, tuşi, pentru a-şi drege glasul, se aşeză mai bine pe scaun, atent la căderea luminii gălbui pe pagina alb-cenuşie, aruncă o privire spre soția lui, ale cărei degete se mişcau harnice, împletind firul de mătase, şi căută să-i prindă privirea. După ce i se uită, scurt, în ochii cu irizări de aur, pe un fond de verde palid, ca frunza când începe să pălească, mai tuşi, o singură dată, ca pentru a-şi drege vocea, şi începu:

TRISTEȚEA NOASTRĂ.

Tristă şi fără siguranță a fost totdeauna soarta micilor popoare.

Ascultând această primă formulare, preoteasa ridică ochii de pe lucrul degetelor şi-şi privi bărbatul, ascultându-l cu atenție. Era aşa cum îl ştia din totdeauna şi cum reuşea să şi-l păstreze, în imagine, în ciuda trecerii neoprite a timpului; era ca şi cum îşi formase, despre el, un fel de portret stabil, un clişeu, care rămânea mereu acelaşi, deşi nu înceta să se modifice, prin timp. Având, în vederea interioară, mai mult decât în privirea manifestă, această imagine stabilă a lui, uşor, abia ca un abur inefabil, vălurită, de efectul trecerii, ea îi asculta frazarea care suna altfel decât o ştia din ritualul preoțesc. De altfel, nici când oficia un astfel de ritual, rostirea părintelui nu avea nici un fel de emfază, nici măcar acele accente mai apăsate, de care, nu rareori, se lăsau furați mai toți colegii

hii; îşi formase un fel *de a servi,* cum spuneau ei, în care modulaţiile temperate, medii, şi pronunţia, aproape firească, reuşiseră să se încarce, într-un fel pe care nici unul din ei nu l-ar fi putut explica, dacă ar fi fost să-l conştientizeze, ca pe un fel personal *de a servi,* de o însemnată doză de sensibilitate sau afectivitate pioasă, într-atât de însemnată, încât reuşea să transmită sufletului sensibil al preotesei, dar nu numai lui, ci chiar şi celor ale credincioşilor şi credincioaselor care îl ascultau, să le transmită acestor suflete, deci, în mod firesc, spontan, o emoţie reală şi, dacă nu neapărat puternică, atunci sigur curată, autentică. Acum, citind textul din ziar, vocea părintelui şi modulaţiile ei sunau, cumva, altfel, altfel de cum erau, când rostea rugăciunile ori povestea faptele Mântuitorului, ale Apostolilor sau ale celorlalţi sfinţi. Şi, totuşi, nu erau vocea şi intonaţiile de toate zilele, cele prin care el se adresa celor din jur, din familie ori din sat; era o voce în tonalităţi de mijloc, dar cu o anume cantabilitate, ce părea că exprimă conştiinţa sceptică a unei suferinţe şi a unei nedreptăţi, emoţia lor reală, dar şi înţelegerea, limpede şi sigură, că sunt fapte care vin dintr-un domeniu de peste puterile omeneşti, unde dorinţele şi aspiraţiile personale nu pot ajunge şi unde, de fapt, acestea nici nu contează. In acest ton anume, preotul continuă:

Într-o lume dominată încă de instincte agresive şi cotropitoare, într-o lume în care principiul dreptului şi al moralei au rămas simple formule de catedră, iar legea înţelegerii şi frăţiei creştine un simplu mit refugiat în temple şi în ritualuri tolerate ca o prejudecată a tradiţiei, era foarte firesc ca dezlănţuirea forţelor oarbe să nu mai cunoască nici o stavilă, iar instinctele primare ale distrugerii, asociindu-şi geniul ştiinţei şi al tehnicii, să ofere omenirii îngrozite dantescul spectacol din zilele noastre.

Micile popoare plătesc azi birul cel mai greu al jertfei, pentru că au vrut să-şi apere integritatea pământului şi a onoarei împotriva lor s-au coalizat parcă toate furiile şi toată setea de distrugere a celor mari. Ceea ce n-a putut aduce războiul între armate, pe front, se aşteaptă să se obţină prin războiul indirect, îndreptat din văzduhuri împotriva paşnicei populaţii civile, victimă sigură, victimă nevinovată şi fără apărare a celor mai mişeleşti forme de atac cunoscute până acum.

De două săptămâni poporul român îndură cu încrâncenare dezlănţuirea potopului acestei neomenii asupra copiilor şi căminurilor lui. Şi aceasta în timp ce floarea tineretului luptă pe plaiurile Basarabiei, Bucovinei şi Moldovei, ca să zăgăzuiască invazia tăvălugului sovietic în inima Europei!

E uşor de înţeles sentimentul cu care poporul nostru primeşte pe solii semănători de moarte cu marilor civilizaţii ale lumii şi ce judecată şi-a putut face el despre temeiurile morale care determină asemenea isprăvi. Ceea ce, însă, mintea lui de cap sănătos şi înţelept, ceea ce sufletul lui de om şi de bun creştin refuză să înţeleagă este duhul de care sunt conduşi cavalerii aerului atunci când n-au înţeles să respecte nici zilele cele mai sfinte ale creştinătăţii, venind să aştearnă foc şi nimicire şi neostoită jale în cuprinsul miilor de căminuri româneşti, în ceasul când clopotele chemau poporul la slujba Învierii, în ceasurile când preoţii oficiau din pragul sfintelor altare prăznuirea acestei milenare taine. . .

Se va opri odată valul nebuniei. Ne vom reîntâlni în zilele de pace. Tristeţea, însă săpată în sufletele noastre

de oroarea acestor înfrângeri sălbatice ale respectului datorat credinței, respect pe care însuşi teribilul Atila a înțeles să-l cruțe în fața porților Romei, o, această tristețe nu se va şterge niciodată din gândurile şi amintirea poporului român.

4

La câteva zile după ce a găsit, în ziarul *Universul,* informații indirecte, despre bombardamentele americane de la Bucureşti, primind alte câteva numere de ziar, părintele a realizat că pierderile Capitalei constau nu numai într-un număr greu de precizat de locuințe distruse şi vieți omeneşti pierdute, ci şi în câteva importante obiective culturale şi ştiințifice lovite de bombe. Astfel, numărul de vineri, 28 aprilie, avea jumătate din pagina 5 înnegrită de crucile anunțurilor mortuare; erau dispuse pe patru coloane şi cele mai multe făceau referire la bombardamentul din 24 aprilie. Între alții, era anunțat decesul lui Silvestru N. Mihăilescu, de 24 de ani, absolvent al Facultății de Agronomie, Ana Ş. Popescu, ucisă de bombele inamice, Georgică Ionescu, funcționar PTT, Victor Brumam, Lucreția Brumaru şi Tereza Popp, Carol Luca, subofițer mecanic, Ştefan Vanc, Ion Brădeanu, asistent al Facultății de Agrologie, care nu poate fi altul decât Bebe Brădeanu şi logodnica sa, din alt anunț mortuar, apoi ing.agr. Victoria Coca Rădulescu, Costel Angelescu, subdirector PTT, şef de atelier specializat Mihail Burmaz şi soția sa Teodora, Maria şi Vasile Gavrilescu, Niculae R. Dragomirescu, absolvent al Facultății de Agronomie şi student în anul III al Facultății de Drept, ucis mişeleşte, în ziua de 24 aprilie, ora 12 din zi, în curtea Facultății de Agronomie, de bombele inamice; Ştefan Teodor anunță sfârşitul trist al soției şi cumnatelor sale, Jenny Teodor şi Margareta Stănescu şi Ana S. Popescu; alți câțiva Popescu, dar şi doi Stănescu şi acelaşi Ştefan Teodor dau o listă mai lungă de mamă, surori, soții, nepot şi cumnate, omorite de cruzimea războiului aerian, în urma bombardamentului din 24.TV.944. Părintele mai găsi un subdirector PTT, Gheorghe Niculescu, în vârstă de 39 de ani, ucis mişeleşte de bombele duşmane, în aceeaşi zi, pe Atanase Sterian, mort în urma bombardamentului criminal, din 24 aprilie a.c., pe Nicolae Răducanu, oficiant superior PTT, pe căpitan Traian V. Ionescu, decedat la datorie, în timpul bombardamentului; apoi, o altă listă, mult mai bogată, de nume anunță încetarea din viață, în urma bombardamentului aerian din 24 aprilie, a iubiților Anton Al. Bertume, în vârstă de 82 de ani şi Maria A. Bertume, în vârstă de 64 de ani; din anunțul imediat următor rezulta că cei doi Bertume fuseseră, unul, fondator şi conducător, timp de peste 30 de ani, al întreprinderilor Industriale Sarbe-Sărățeanu şi Bertume, Societatea Bertume & Co. din Comarnic, iar cealaltă, soția şi tovarăşa lui de muncă. În partea cea mai de jos a paginii, coloanele de anunțuri se încheiau cu cel al unor părinți şi bunici, despre moartea năpraznică a unicei lor fiice şi nepoate, Felicia Ileana A. Georges cu, în etate 15 ani, elevă cl.IV a Liceului I. Heliade Rădulescu.

În numărul următor, de sâmbătă, 29 aprilie, în cele patru coloane ale aceleiaşi pagini, a 5-a,

părintele găsi o listă lungă, cu nu mai puțin de 28 de nume, colaboratori cu Facultății de Agronomie din Bucureşti, începând cu inginer Stroie Mihail, asistent şi sfârşind cu Pop Floarea, lucrătoare, morți în urma bombardamentului din 24 aprilie.

-Prăpăd a fost la Agronomie, la Bucureşti!, îi spuse el preotesei, care îşi continua lucrul cu firul de mătasă, în lumina gălbuie a lămii cu petrol. Era seară, din nou, şi ei se aflau în aceleaşi poziții: el citind şi răsfoind ziarul, ea lucrând dantelă. Liniştea odăii se filtra, susurând uşor, prin căderea moale a luminii, în timp ce bătaia pendulei lovea durata în stagnare, cu un ciocănel de lemn şi pâslă; sunetul ei avea două componente, îngemănate armonios, una sonoră, cu o scurtă vibrație melodioasă, cealaltă înfundată, stingând, deîndată, ecoul, cu un pas de cenuşă.

-Trebuie să mai fi fost ceva grav, pe la vreo poştă, pe undeva, că am găsit cel puțin trei funcționari poştali... Dar ce-a fost la Agronomie trebuie să fi fost prăpăd...

Apoi, întorcând foile mari ale ziarului, spre prima pagină, se opri, cu ochii, pe colțul ei din stânga, jos. Citi, mai întâi, pentru sine, mutește şi apoi se adresă, din nou, soției sale:

-Ia te uită! Rezultă că a fost bombardată şi Universitatea!

Preoteasa nu răspunse; ridică, numai, ochii de la degetele care-şi continuau mişcările ritmice şi nu spuse nimic. Preotul continuă:

-Uite-aici, un articol de Constantin Kirițescu: *Cărți arse...* Rezultă că au fost lovite clădiri ale Universității. Şi, aşezându-se mai bine pe scaun, ca şi când ar fi avut nevoie de mai multă stabilitate, pentru ceea ce avea de citit, continuă, spicuind:

Sărmane victime nevinovate ale nebuniei distrugerii, mii de cărți s-au făcut scrum şi cenuşe în incendiul Universității. O carte e un obiect material, vor spune unii. Ele pot fi refăcute. Maşinii vor fabrica hârtie nouă; teascurile tipografiei vor retipări. Sunt bunuri ce se pot reconstitui. Nu sunt pagube iremediabile.

Mângîiere iluzorie. Nu mă gândesc numai la greutățile materiak ak reconstituirii bibliotecilor pârjolite. Căci nu orice carte se poate rtgiri, retipări ori readuce în posesiunea celui ce a pierdut originalele, edițiile rare ori epuizate, colecțiile descomplectate. Dar cartea mai este un bun sufletesc, legat de ființa celui ce ți-a procurat-o, uneori de cel ce a scris-o, mai mult decât mobila din birou, decât haina din dulap, decât bibeloul din vitrină. Cartea e depozitară de ştiință şi gândire, elaborare spirituală condensată şi concretizată, e fărâmă din noi înşine, suflet din sufletul nostru, episod din viața noastră de bucurii, de dureri, de pasiuni. Ea ne fixează amintiri ce ne jalonează viața. De aceea pierderea una cărți ne întristează ca pierderea cuiva ce ne este drag.

Iată de ce vestea distrugerii Universității ne-a afectat nu numai prin nimicirea măreței clădiri, cu atâta trudă înălțată, nu numai prin irosirea atâtor mijloace de cercetare, nu numai prin risipirea cenuşă sacre a acestui cămin de căldură sufletească... Ne-a îndurerat arderea cărților bibliotecilor instalate în diferitele ei sectoare.

Printre acestea era lăcaşul Academiei de Ştiințe. Cu atâta convingere, zel şi luptă înfiripată. Cu atâta credință slujită. Cu atâta muncă consolidată. Cu atâtea speranțe dezmierdată. Scrum şi cenuşă este acum depozitul publicațiilor tipărite de 7-8 ani încoace, colecția celor peste 30 de numere din ,,Comptes-Rendues'', a celor 12 tomuri

din „Buletin", a celor 15 fascicole din „Monografii. " Scrum şi cenuşă bibloteca cu atâta băgare, de seamă şi jertfe agonisită. Scrum şi cenuşă bogata bibliotecă de specialitate, testată Academiei de Mihai Haret, unică în genul ei prin valoarea cărţilor, atlasebr şi albumelor de geografie, geologie şi turism, preţioase exemplare rari, artistice, cu neputinţă de reconstituit.

Şi undeva într-o cămăruţă de laborator, două dulapuri cu cărţi personale, găzduite acolo prin îngăduinţa unui prieten, directorul laboratorului. Era depozitul publicaţiilor personale, munca a peste 20 de ani de frământare sufletească, de curaj uneori, de îndrăzneală alteori, campanii, confidenţe... O viaţă de zbucium intelectual aşternută în slove, risipită în neant.

Din colţul de ţară în care mă găseam într-o dimineaţă cu soare, am văzut în înaltul văzduhului, zburând către răsărit, stolul păsărilor mecanice ce lăsau în urmă dâre lungi de fum alburiu. Înţelegeam că semănătoarele de moarte şi nimicire merg să-şi îndeplinească o misiune fatală. Le-am urmărit cu privirea cu strângere de inimă până când s-au mistuit în zare. Ştim acum izbânda ce le-a încununat misiunea: distrugerea Universităţii, a focarului de radiere a ştiinţei române, simbolul ridicării spiritului asupra materiei. Şi materia s-a răzbunat asupra spiritului

Ascut acum un comunicat oficial:„Formaţiuni de bombardiere au aruncat bombe asupra obiectivelor militare şi feroviare din oraşul Bucureşti." Tragică alianţă între marea politică şi demonul distrugerii

În trecutul război mondial Louvain şi Reims au devenit nume simbolice. Ce a fost o excepţie atunci, a devenit regulă astăzi. Distrugerea rece, metodică, inutilă a altarelor spirituale ridicate cu greutate şi cu jertfe într-o ţară nouă, de un neam sărac va deveni o pată pentru poporul mare şi bogat care şi-a trimis soldaţii aerului să comită această impietate. Răzbunarea materiei poate fi feroce, dar revanşa spiritului va trebui totuşi să se înalţe triumfătoare. Poate că noi, bătrânii, să nu ajungem a găsi, scormonind prin scrumul cărţilor arse, torţa distrugerii, ca s-o transformăm din nou în făclie de lumină. Dar e sigur că alături, lângă ori după noi, o vor face tinerii. Şi această misiune sfântă a reconstrucţiei altarelor va abate tineretul nostru de la rătăcirile ce i-au consumat steril energia în timpurile din urmă, spre a o canaliza în direcţia unui ideal nou şi frumos.

Va fi, poate, rezultatul bun al vandalismelor de astăzi.

Când părintele încheie de citit ultimul rând şi ridică ochii de pe foaia ziarului, întâlni privirea preotesei, cu lumina ei discret preţioasă, de minusculă frunză de bronz aurit şi patinat, desprinsă de pe lucrul mânilor.

-Unde-o fi ascultat dumnealui comunicatul?, întrebă ea.

-Cine?, se interesă preotul, facându-se că nu înţelege.

-Cel care-o scris ce-cu citit tu.

-Aha! Domnul Constantin Kiriţescu? Trebe să fie profesor la Universitate, sau cercetător...

-Sigur că e. Cine altul? Ce fel de comunicat o fi ascultat?

-Ştiu eu? Numa' la radio.

-Bunînţăles că numa' la radio. Unde altundeva?

Părintele consideră discuţia încheiată şi coborî, din nou, privirea pe foile ziarului. Dar soţia

lui continua să-i caute, cu lumina ochilor ei verzui, ochii lui de culoarea castanei coapte:

-Oare radio nostru pe unde-o fi?

-Îi pus bine, sigilat, cum să cere, răspunse cel întrebat, cu ochii în ziar. Dar ea se vedea că nu cedează:

-Nu crezi că şi noi ar trebui să-i dăm drumul?

-Ba da, răspunse el, ca un fel de mormăit, ca şi când ar fi continuat să citească, în gând, iar răspunsul l-ar fi strecurat printre rânduri. Să caut pe cineva să ni-l pornească.

-Numa să fie de încredere, încheie preoteasa şi, cu asta, îşi coborî, din nou, privirea pe lucrul harnic al degetelor.

În zilele care urmară, pe lângă ştirile indirecte, cu privire la bombardamentele asupra Bucureştiului, din ziarul care publica, totuşi, informaţii precise, despre atacurile aeriene anglo-americane asupra Germaniei şi chiar a altor ţări, precum Ungaria sau Bulgaria, părintele începu să găsească şi aluzii privitoare la eventualitatea unor operaţiuni de evacuare a unor instituţii importante din Capitală.

Astfel, după ce primi numărul din 30 aprilie, se opri câteva bune minute asupra unui articol cu titlul Agronomia şi-a dat tributul, de prof. Ernest Grinţescu, care începea astfel: Pe lângă celalalte instituţii de cultură cum au fost: Universitatea, Institutul botanic, Institutul de seruri şi vaccinuri şi Vacuitatea de medicină veterinară, Institutul de cercetări agronomice şi Facultatea de Agronomie au trebuit să-şi dea şi ele tributul de material şi de sânge tn ultimele bombardamente. În continuare, se arăta că, la Institutul de cercetări agronomice, s-au desfăşurat multe teme de cercetare în colaborare cu savanţi şi institute similare americane: Acolo s-au experimentat grânele americane Manitoba, Marquis şi Tenmarq trirmse de învăţatul american Parker învăţatului român Ionescu-Siseşti şi de acolo se comunica regulat, instituţiilor americane, rezultatul cercetărilor şi progreselor ce s-au făcut în selecţiunea grâului, se spunea în articol. Se mai amintea numărul mare de specialişti români care se perfecţionaseră în Statele Unite, cărţile scrise, la noi, asupra agriculturii americane, pentru a se încheia:

A fost o înţelegere sufletească, care era spre binele civilizaţiei din toată lumea şi sfărâma barierele conventionale ale naţiunilor şi prejudecata de duşmănie, ce ar putea exista între popoare.

În faţa morţilor noştri nevinovaţi rămânem consternaţi şi ne mângîiem cu credinţa că viitorul va aleg alte metode, cari să facă legături indestructibile între popoare şi prin care ştiinţa universală, perpetuă şi totdeauna unitară, să fie cruţată

Pe aceeaşi primă pagină a numărului respectiv, în colţul din stânga sus, articolul de fond era întitulat „Tot răul spre bine." Ideea lui era că evacuarea orăşenilor în comunele rurale nu reprezintă azi o deplasare de recreaţie şi nici nu se poate spune că cei evacuaţi au gîsit minimum de confort necesar cu care erau obişnuiţi Dar că: Viaţa în comun pe care o vor duce de aci înainte orăşenii şi sătenii... va fi un prilej de mai strânsă apropiere sufletească între ei, de o înţelegere reciprocă, de o cimentare a solidarităţii.

Şi nu numai atât; se lansa ideea unei influenţe binefăcătoare a celor de la oraş asupra sătenilor, atât prin cunoaşterea adevăratelor lor nevoi dar, mai ales, prin răspândirea unor precepte şi reguli de igienă. Se puteau aştepta, de la cei tineri ca şi de la doamnele de la oraş, continua art*icolul, sfaturi gospodăreşti şi ajutor în privinţa educaţiei copiilor. încât* exodul orăşenilor la sate va aduce bittek apropierii între aceste două clase, apropiere care va putea da multe roade binefăcătoare.

5

Cum a fost ca, în satul acela, adăpostit de crestele Făgăraşilor, chiar sub coama prelungă, încununată cu piscul triunghiular şi semeţ al Negoiului, să se stabilească o întreagă comunitate de „evacuaţi" bucureşteni, nimeni n-ar fi putut spune, în amănunt, nici atunci, nici mai târziu. A fost aşa că, într-o bună zi, satul s-a trezit că, pe ulițele lui nisipoase, niciodată noroioase, nici după ploile cele mai lungi, de toamnă, au început să „mişune", cum spuneau localnicii, grupuri colorate şi destul de vesele, mult deosebite de trecătorii obişnuiţi de când lumea. Până atunci, aceştia, vechii trăitori cu satului, în timpul săptămânii, treceau mai totdeauna grăbiţi, femeile, cu mersul lor caracteristic, ca şi cum ar fi fluturat din poale, aruncând formule de întâmpinare peste umăr, bărbaţii, cu un pas ceva mai grav şi mai îndesat, dar deloc rar sau întârziat, cei mai mulţi, cu clopul mic, rotund, decolorat de atâta purtat, cel de peste săptămână, tras în jos, peste frunte, ori, din contră, ridicat pe ceafă, cu câte-o unealtă sau bici de-a umăr ori subţioară; rar, când umblau numai singuri, de capul lor, fără să însoţească vreun car tras de bivole, să fie în picioare, în coşul de nuiele al unei căruţe, strunind caii cu mână sigură, ori să călărească, de-a dreptul pe părul animalului, săltând din umeri, cu privirea ţintită mult înainte, la trap. Flăcăiandrii hotărâţi, cu priviri iuţi, tăioase, îndrumau şi ei îngrămădiri de doi, trei cai, fără hamuri, ţistuind ascuţit, pe sub limbă, şi lovind, cu călcâiele goale, coastele calului de călărit. Oile, caprele şi purceii erau în grija vreunei fătuci sprintene, ori a băieţandrilor iuţi, câtă vreme ciopoarele de gâşte veneau singure, cu gâscanul în frunte, cu gâtul lung şi subţire ridicat în aer şi ochii de mărgele ţintiţi către porţile cunoscute. Muierile şi fetele erau îmbrăcate în iile de lucru, din pânză mai groasă, îngălbenită de purtare şi cu linii subţiri, abia vizibile, de tivitură neagră, decolorată, în timp ce bărbaţii şi ficiorii, în cămăşile şi cioarecii de peste săptămână, din pânză tare, de cânepă, îndesată de purtat şi cu fibra încenuşată.

Numai în zilele de duminici şi sărbătoare se schimba tabloul obişnuit, atunci când ulițele se umpleau de bucuria jocului de alb curat şi negru plin şi tare al costumelor şi când paşii grupurilor de fete şi femei aveau ceva ca o legănare uşoară, un fel de plutire întârziată, mai ca un dans, iar cu bărbaţilor o greutate cumpănită, nu ca o hotărâre, ci ca o gândire socotită, asupra unor lucruri. Şi peste toate, duhul străveziu şi răspândit în toate al sărbătorii, ca o mireazmă care copleşea iuţeala aceea din izul de fiecare zi, de blană de sălbăticiune.

Dar înainte de a se intra în vara lui 1944, au venit bucureştenii. Pe ulițe, apărură grupuri de femei, două câte două, ori chiar mai multe, în haine frumos colorate, uşoare, băieți cu pantaloni scurți şi frizuri date cu briliantină şi cărare pe-o parte sau cu pirul dat peste cap. Treceau şi domni, în costum întreg, cu dosare sub braț sau cu genți de piele, cu încuietori metalice, sclipitoare. În luncă, lângă podul care traversa râul veşnic înspumat, un camion aduse panouri mari, de scândură, şi muncitori în salopete încropiră două barăci. Familiile noilor veniți se aciuară prin gospodării; doamnele din capitală se înțeleseră uşor cu femeile locului, vorbărețe, din fire, şi primitoare. Stăpânii caselor erau mai rezervați, cel puțin la început.

În gospodăria destul de înghesuită a părintelui a fost primită familia inginerului Gaicu, boier moldovean, de origine, stabilit la Bucureşti, care era şi şeful direcției C.F.R., dislocate în sat. Preotul şi soția lui puseră la dispoziția domnului Gaicu şi a soției sale, doamna Elencu, dormitorul lor, cu ferestrele spre curte. Soacra inginerului, căreia i se spunea Coana Mare şi care părea si nu aibă alt nume, refuză camera mică şi întunecoasă, din casa cea mare, şi se aciuă în căsuță, alături de cele două bătrâne ale familiei. E drept că nici acolo nu era mai mult loc şi că preoteasa cam strâmbă din buze, când îşi văzu mama şi bunica înghesuite în cămăruța strâmtă şi joasă, cu tavan de bârne afumate, dar bătrâna bucureşteancă, o persoană corpolentă, cu fuste largi, mereu înfoiate şi o față lată şi mereu zâmbitoare, după ce văzu căsuța şi pe cele două bătrâne, care-şi duceau traiul acolo, nu mai vru să se mişte de lângă ele:

-Aici e locul meu, între bătrâne, cum aş putea să stau altundeva?, spuse ea, înmuind cuvintele şi cântându-le, după felul de a vorbi al moldovenilor, pentru că era basarabeancă, refugiată la Bucureşti, şi se şi instala pe lavița cu ladă, căreia localnicii îi spuneau *talpă.* Acolo îşi avea locul de dormit bunica, bătrâna mai tânără, într-un fel de pat strâmt, care se trăgea, în fiecare seară, din talpa greoaie, iar dumineața era împins la loc. Bătrânele casei nu spuseseră nimic, nici c-o primesc, nici c-o refuză, dar bunica se rostui, îndată, de o față de saltea, tare şi groasă, de cânepă, îndesând-o cu fân aromat, din şop; peste zi, o ținea în şură, rezemată de-un perete, iar seara o aducea sub braț şi-o punea în tinda căsuței, direct pe podele.

Coana Mare intră, cu o dezarmantă naturalețe, în ritmul de viață al celor două bătrâne. În prima seară, de pe locul ei, de pe talpă, urmări, cu ochi atent, ritualul de culcare, cu ocenaşele şoptite printre buze, în timp ce bătrânele, în cămeşoaiele lor lungi, fumurii, şi cu pletele sure eliberate de sub broboade, mai aranjau ultimele amănunte, prin încăpere. A doua zi, de dimineață, asistă, din patul întins pentru ea, la ritualul trezirii, cu aceleaşi ocenaşe şoptite, percepând, cu uimire, schimbul de raze din ochii pisicilor, ca nişte boabe de jar, sub privirea neclintită, în trăsăturile ca de cărbune, ale sfinților din icoane. În seara care urmă, însă, îşi trase singură lădoiul din talpă şi-şi aranjă aşternutul, surprinzându-se rostind, şi ea, printre buzele ei încă pline, rugăciunile de seară, pe care le ştia demult, dar le cam neglijase, în ultima vreme, amintindu-şi-le numai cu ocazia bombardamentelor. Încât,

seara şi dimineaţa, prezenţa ei plină, într-un cămeşoi umflat şi cu o bonetă de noapte complicată, găsită printre bagaje, se adăugă, firesc, celor două siluete cenuşii, fantomatice, ale bătrânelor casei.

Domnul inginer Gaicu era, fără îndoială, persoana cea mai importantă a comunităţii de orăşeni evacuaţi, dar în gospodăria unde găsise adăpost temporar era limpede că el cedase întâietatea Coanei Elencu, prelungind, astfel, regimul de existenţă de la ei, din Bucureşti. Doamnei Elena Gaicu i se mai spunea şi Doamna Director, numai apropiaţii îi spuneau Coana Elencu; era o persoană plăcută, nu prea înaltă, uşor mai plină decât uscată, cu faţa ovală, fruntea netedă, sub părul de un castaniu cald, totdeauna frumos pieptănat, şi buzele pline, parcă atunci date cu ruj, deşi se aranja, cu puful rotund de pudră şi tubul subţire, de roşu, numai la ocazii. Toată ziua, prin casă şi gospodărie, purta, peste rochia de material înflorat, un şorţ curat, alb ca laptele, rotunjit, la bază, şi omat cu o dungă subţire, de dantelă, pe margini Avea o voce plăcută, dar plină, de alto, rostind cuvintele cu îngrijire, cu un foarte slab accent moldovenesc, abia ca o adiere, ca un parfum subtil şi vechi, al lor, al cuvintelor. Era mereu binevoitoare şi atentă; preotului îi acorda un respect uşor reverenţios şi familiar, totuşi, fără distanţă, pe preoteasă o trata ca pe o soră sau verişoară mai mică, luând-o, oarecum, sub un fel de protecţie, pe care reuşea s-o facă măgulitoare. Cu băieţii cei mici se purta ca o mătuşă miraculoasă, apărută, pe neaşteptate, în copilăria lor încă fragedă, dar cel mai frumos se purta cu cele două bătrâne, mai ales cu cea mai bătrână dintre ele, cu Mama Ană, pe care o trata cu un respect deosebit şi cald, totodată, familiar, ca pe o bunică de împrumut.

Inginerul era un domn subţire în trup, nu prea înalt, cu o anumită eleganţă înnăscută, în ţinută, faţa cam mică, ovală, ochelari tiviţi cu o dungă subţire de aur şi fruntea înaltă, continuată mult spre părul mai mult sur decât cărunt, retras către creştet şi spre tâmple. Când vorbea, mult mai rar decât cele două cucoane cu care venise, rostea, cu o voce aproape şoptită, cu o uşoară tăguşeală, poate de la ţigările fine, dungate, şi ele, cu aur, numai lucruri foarte importante şi adânci. Părintele, care era, poate, singura persoană, din familie, care înţelegea, aproape pe deplin, ceea ce el spunea, îl asculta, totdeauna, cu o atenţie uşor încordată şi îi pândea vorbele fără a avea, niciodată, aerul că o face dinadins.

În fiecare dimineaţă, înainte ca directorul Gaicu să plece la serviciul pe care îl avea într-una din barăcile din luncă, în curtea preotului se înfiinţa o persoană corpolentă, întodeauna într-un costum întreg, haină şi pantalon, din stofa subţire şi fină, pe care părintele, cunoscător, o pieţăluia, în gând, că e şi foarte scumpă, dar uşor şifonată, ca de un purtat prea lung şi cam neglijent. Observându-l mai îndelung, tot părintele se gândi că chiar dacă ar fi fost proaspăt călcat, costumul acela, din stofă atât de preţioasă, tot uşor şifonat ar fi arătat, pe cel care-l purta. Acesta mai era dotat cu o pălărie de pai, fin şi el şi foarte scump, desigur, cu panglică lată, iar la gât, o lavalieră bogată, din acelaşi material, în tonuri calde, ca şi panglica pălăriei, dar şi cu,o nelipsită pipă, din rădăcină de lemn de trandafir, aproape totdeauna stinsă. Cum, de cele mai multe ori, inginerul Gaicu nu era ieşit, când

acest personaj se înființa în curte, să-l însoțească pe drumul de până la barăcile din luncă, pipa lui aducea, în juru-i, un miros vag, de arsură aromată, iar costumul lui punea o pată de culoare nu prea intensă, uşor tremurată chiar, în aerul limpede şi tare al dimineții.

Nu era foarte bine precizat numele lui, poate după cum îi era şi ținuta. Unii susțineau că s-ar fi chemat Maxim Spiru, alții că Spiru Maxim. Cineva spunea că îi auzise pe unii din bucureşteni numindu-l „Nea Spirache" şi remarcase, deîndată, grabnica lui iritare, ca o ceaşcă de cafea dată în foc. Dacă ar fi fost cineva să asculte unul din lungile lui conciliabule cu inginerul Gaicu, de la locuință la birou şi înapoi, ar fi putut auzi pe director, numindu-l, câteodată, pe însoțitorul lui. Maxim Spirul; numai că rar se putea întâmpla aşa ceva, încât această variantă rămânea foarte puțin sigură.

Se întâmpla, mai ales în serile lungi, de vară, când răcoarea nopții începea să filtreze aerul, iar ecoul râului se auzea, pierdut şi distinct, totodată, ca boier Gaicu, ajuns la gazdă, în compania veşnicului său însoțitor, să scoată, din coridoul întunecos, trei scaune din garnitura pe care preoteasa o numea „de grădină", dar care aproape că n-aveau nimic din caracteristicile unui astfel de mobilier. Două din ele erau pentru ei doi, pentru sine şi companionul său; al treilea rămânea liber, sub bolta de viță, până ce unul dintre ei reuşea să-l descopere, pe undeva, pe părintele, care nu se prea îndemna să iasă în calea celor pe care-i considera, totuşi, musafirii săi. Pentru o astfel de atitudine, mai rezervată, preoteasa avea o formulă potrivită:

-Foarte bine că stai mai ferit. Ce să te bagi în sufletul lor!

Dar şi când, după destule insistențe, accepta să se aşeze pe scaunul anume adus, părintele prefera mai mult să asculte şi rar de tot se întâmpla să intervină, mai mult cu câte-o întrebare decât cu vreo remarcă.

În serile de poveşti în curtea preotului, în răcoarea aerului de munte, care-i învăluia cu materialitatea lui subtilă şi vagă, cei doi vorbeau, cum se spune, despre orice şi despre nimic anume. Cu toate acestea, era evident că preferința lui Spiru era politica, numai că boier Gaicu greu se lăsa prins în mrejele discuției, iar popa acelui sat de sub munte îi ținea partea; cel puțin pe față, pentru că, dacă firul vorbei se înnoda, totuşi, iar temperatura dezbaterii se ridica spre cote mai înalte, se lăsa şi el atras de vârtej.

Iar vârtejul tot numai Spiru era dispus şi capabil să-l declanşeze şi să-l întrețină. Boierul, dacă tot se lăsa scos din rezervă, rămânea pe o linie de plutire calmă şi aşezată, de unde îi venea la îndemână să aştearnă, mai degrabă, decât să lanseze, unele constatări şi aprecieri cumpănite, mai mult rezervate decât formulate explicit. Cu toate acestea, el nu era un indiferent, în materie de politică, iar dacă, pentru însoțitorul lui, acest lucru era demult cunoscut, încât nu mai trebuia reînnoit, iar pentru părintele deveni, cât de curând, mai mult decât evident, se întâmpla, uneori, destul de rar, de altfel, ca ițele încurcate ale discuției să ceară intervenția lui lămurită. Atunci boierul moldovean era, în felul său, cam moale şi deosebit de fin categoric. El nu putea gândi, spunea el, în astfel de rare prilejuri,

decât cum gândise tatăl său, care gândise ca moşul său, care...

-Ei, boier Gaicu, intervenise, odată, Maxim Spiru, doar nu vrei să spui că moşul acela al dtale gândise ca tatăl lui? Unde se situează, atunci, pe scara genealogică a familiei dtale, momentul 48? Care a fost, dintre strămoşii matale, ultima tombacteră şi care întâiul bonjurist? Asta e problema!, accentua, cu un fel de patos, care transmitea mai mult satisfacţie de sine, pentru formularea fericită, pentru cum o adusese din condei, ar fi spus el însuşi, decât mulţumirea pentru conţinutul, ca atare, al susţinerii.

-Păi vezi?, răspunse, cu o întrebate, cel interpelat. Greşala mătăluţă este că, odată ce te-cu dat prins, rămâi rob silogismului funest al progresului.

Dar Spiru se supără mai mult pentru că i se spusese „mătăluţă", decât pentru întâmpinarea cu formula de „silogism funest", el, care se lăuda că este nu numai luptător, dar şi preot al religiei progresului. încât riposta lui urcă una sau chiar două trepte, în tonalitate, faţă de regimul discuţiei, care era foarte aproape de cel normal

-Adică vreţi să spuneţi, dvoastră, că legea progresului este un simplu silogism, un moft?

Dar boier Gaicu era imperturbabil şi nu se sinchisi câtuşi de puţin că, la „mătăluţă", pe care poate că îl regretase, imediat ce-i scăpase, i se răspunse cu

„d-voastră." Aşa că merse chiar mai departe de „mătăluţă":

-Nu, dragă, dar n-cu înţeles, ori poate nu vrei să accepţi că poate exista o continuitate firească şi logică, de la o generaţie la alta, şi chiar de Ia unele tombactere la bonjurişti...

-Adică, de la tombactere, unele, iar de la bonjurişti, toţi?, ceru lămurire celălalt.

-Hai să zicem, admise boier Gaicu: de la unele tombactere, la unii bonjurişti. Important este că a existat o continuitate, cel puţin în familia noastră, dar şi în altele, şi că, peste hopul de la 48, s-a putut trece şi direct, fără zdruncinătură. La noi a fost continuitate...

-Bine, dar..., încercă celălalt să întrerupă.

-Aici nu încape nici un dar, pentru că n-a fost nici un fel de hop; cel puţin în esenţa lucrurilor. Poate că se purtau, ei, cu giubea şi işlic, dar moşii aceia, cei dinainte...

-Cum au fost moşii aceia? Ce revoluţie au făcut ei şi noi n-o ştim?

-N-au făcut nici o revoluţie şi dacă-i vorba, nici cei de la 48 n-au făcut mare lucru; nici vorbă de ceva care s-ar putea numi revoluţie; cel puţin la noi, la Iaşi. Şi nu pentru că erau slabi, cum vreau unii să interpreteze, *post festum,* prin acelaşi silogism al progresului, ci pentru că...

-Pentru că ce?, nu-l slăbi Spiru, cât boierul îşi căuta cuvintele.

-Pentru că şi crezul lor era, se înscria într-o anumită continuitate... La 1821, ei au făcut ce trebuia făcut, aşa cum cei de la 48 au făcut, la timpul lor, ce trebuia făcut...

-Pentru ce? Pentru ce trebuia făcut?

-Ei, hai să ţi-o spun! Ştiu că atâta aştepţi, ca să poţi sări asupra mea; ce mai atâta vorbă! Pentru

țărişoara lor, pentru Moldova. Şi, dacă chiar vrei, uite, admit să foloseşti chiar termenul de patriotism.

-Adică să-l folosesc eu, iar dta nu?!, întrebă şi preciza, totodată, Maxim Spiru.

-Da, cum spui, eu nu-l folosesc, răspunse boierul, cu un ton atât de liniştit, încât părea că făcuse un pas înapoi, în discuție.

-Şi de ce, mă rog, nu-l foloseşti matale?, întrebă celălalt, deşi cunoştea foarte bine, din atâtea alte, multe discuții, motivul acestei rețineri. Dar, acuma, avea el o ambiție să-şi vadă directorul Scând un lucru care nu-i era tocmai pe plac, ori măcar la îndemână.

-Pentru că, aşa cum foarte bine cunoşti matale, mă şi mir că mai întrebi, răspunse boier Gaicu, pe un ton încă mai potolit, domniile voastre, cu demagogia dvoastră, a progresului, ați reuşit să năclăiți termenul respectiv, într-atât, încât folosința lui jenează bunul simț şi decența minimă. Dar nu numai pentru asta, continuă el, nelăsând, celuilalt, nici cel mai mic răgaz, ca să se inflameze, după obicei şi după cum îi arătau obrajii umflați, gata să pleznească, şi ochii, aproape scoşi din orbite. Dar nu numai pentru asta, ci şi pentru că, numindu-l patriotism, îl şi restrângem, pe acest motiv, fl înghesuim într-o cutiuță, ca o celulă, şi-l facem prizonierul acestei definiții, oricum abuzive, dacă nu chiar greşite, şi-l deformăm, cum se deformează scheletele copiilor, pe care părinți monstruoşi îi închid în cuşti. Pentru că, în realitate, motivul este ceva de domeniul firescului, face parte din natura noastră umană; aşa cum suntem umani, pentru că suntem oameni, şi nu trebuie să facem o teorie şi nici o demagogie a umanismului, ca să ne afirmăm omenescul din noi, suntem patrioți, pentru că locuim un loc, o patrie. Respirând şi trăindu-ne viața de om, ne afirmării ca oameni; locuind un anumit spațiu, o anumită patrie, şi trăind viața de localnici, suntem patrioți. Asta nu ține, neapărat, nici de anumite programe politice, nici de un anumit costum.

Potolit, acum, după iminența unei izbucniri, chiar dacă neconsumate, Spiru asculta, în linişte. Era ca şi cum ar fi acceptat să asculte toate acestea, iar dacă accepta să le asculte era pentru că, pe lângă sau, poate, dincolo sau dedesubt de toate inflamările lui progresiste, în ființa lui mare şi aproape grasă, somnola, ascuns, un fel de închinător la zeul fără nume al firescului. Sub costumația lui, mereu pretențioasă şi îngrijită, dar totdeauna cam şifonată, se afla o ființă de carne, învelită în piele, care nutrea o secretă plăcere să-şi cultive, mai mult în ascuns, nuditatea naturală şi care nu refuza prilejurile rare, poate chiar le căuta, să şi-o dezvăluie. Numai că nu făcea caz de o astfel de înclinație, după cum, la alte ocazii, aprecia simplitatea frustă a unor alimente: pânea de casă, slănina, brânza, ceapa, carnea friptă direct pe cărbune. Aici, numai, îşi permitea unele teoretizări, mai mult aprecieri gpnerale, în termeni comuni, plescăind, cumva, din limbă şi, parcă, lingându-şi buzele:

-O minune! O minune-i slăninuța asta!

Ori brânzica; ori grătărelul.

Până la urmă şi boier Gaicu îşi încheia expunerea, mult prea lungă față de felul lui obişnuit de a vorbi, şi toți câți erau, pe scaunele din curte, sub bolta de viță, se lăsau înconjurați de efluviile

serii: venea câte o pală de aer răcoros, ca un val de apă nevăzută, aducea, ca o bătaie de aripă uşoară, un miros de flori, apoi strecura ceva mai lung şi subțire, ca nişte sfori imateriale, de piele nevăzută, cu iz de animal, cald şi potolit, de vacă, ori mai iute şi mai aspru, de cal. Nedesfăcut din indistincția aromelor combinate, se răspândea, prin troscotul mărunt al curții, un fierăstruit miniatura] de greieri. Sau, poate, nu era decât liniştea, prin care se pronunța încremenirea duratei.

Dar nu numai boier Gaicu şi ceilalți doi refugiați, din curtea popii, aveau momentele lor de taifasuri, cum spuneau ei, cu un cuvânt pe care părintele îl ştia, de la preoteasa, iar copiii îl învățară, acum, pe loc. Cucoana Elencu se întreținea, adică tăifasuia, mai ales cu soția preotului. Nu era chiar ceea ce se numeşte, prin cuvântul taifas, schimbul lor de vorbe. Lipsea gratuitatea aceea vagă şi întinsă, fară dimensiuni, adică fară limite, care poate începe aproape din nimic şi se poate continua, fară limită sigură, oricât Preoteasa avea, oricum, funcția ei de învățătoare, dimineții lipsind, de regulă, tocmai când doamna Gaicu rămânea acasă, fie citind, fie lucrând vreo dantelă, fie găsindu-şi ocupație în grădina de flori. La amiază, se îmbrăca oarecum de oraş, zicea ea, şi făcea o plimbare până-n luncă, unde lua masa, cu soțul ei, la cantina îrnprovizată într-o baracă.

Se întâmpla, însă, ca, în unele dupăamiezi, coana Elencu să ajungă, față în față, cu doamna preotească, pe scaune alăturate, în curte, sau de-o parte şi de alta a mesei, de sub bolta de viță. Aparent, vorbeau nimicuri. În realitate, fără să-şi propună ceva anume, fiecare din ele reuşea să se informeze, destul de bine, despre viața şi preferințele celeilalte. Pentru doamna din Capitală, soția preotului, care-o găzduia, a fost, de la bun început, ca o carte deschisă. Era suficient să-i întoarcă foile, ca să-i cunoască alte fațete ale firii ei simple, dar delicate, alte episoade ale vieții nu foarte complicate, nici ea. În schimb, dinspre partea ei, Coana Elencu transmitea, partenerei sale de taifas, numai cât şi ce anume voia să comunice ea. Erau, totuşi, informații utile şi, unele, chiar interesante, gândea ea. Astfel, descriindu-i viața ei în Bucureşti, soția directorului găsea prilejul să o informeze despre manifestări culturale: expoziții, spectacole, reuniuni. Îi pomenea nume de pictori şi sculptori, de muzicieni de artiste şi artişti de teatru, cântărețe şi cântăreți de operă. Cunoştea nume şi chiar persoane de scriitori şi titluri de cărți, mai recent apărute. Îi vorbi despre câteva dintre prietenele ei, despre familii apropiate. Îi descrise întâlnirile lor, periodice sau întâmplătoare, dupăamiezele de ceai, serile cu mese, cine, la restaurant sau prin familii. Îi descrise toalete, îi caracteriza tendințe de modă, îi numi croitori şi pantofari renumiți. Prezentă meniuri, feluri de mâncare, rețete, preferințe culinare, pe vârste, sex, proveniență regională, ori strict personale. Totdeauna, încheia acest capitol, precizând:

La vinuri, şampanie, coniace şi țuici, boier Gaicu se pricepe. E as!

În schimb, într-un fel aproape inexplicabil, doamna refugiată în sătucul de la poalele Negoiului manifesta prea puțin interes pentru peisajul cu totul nou, în care se găsea. Rar, şi numai întâmplător, arunca vreo privire asupra lanțului de munți care, când veniseră ei, ieşiseră din carapacea compactă de zăpezi înghețate, ca de sub o platoşă tare, de cristal lăptos, şi îşi lăsară ființa de piatră sură, cu

nuanțe vineții, să fie brăzdată de lungi fâşii albe, semănând, atunci, mai mult ca oricând, cu uriaşe cadavre de leoparzi, împietrite, sub cerul tot mai albastru.

Coana Elencu era interesată mai ales de femeile din sat, cele din imediata vecinătate, dar şi de celelalte. Preoteasa îi vorbi de câteva; o duse, chiar, în câteva gospodării, pe care le ştia mai îngrijite, şi, deschizând portița îngustă, de la uliță, îi arăta curți pietruite, mărginite de butoaie cu oleandri, închise, în fund, cu zidul tare al grajdurilor, între care bolta şurii respira un aer mai dens, cu aromă stătută de fân. Câte-o leliță subțire, sau vreo borească mai groasă, cu nelipsita iie de lucru şi broboada cu negrul ei mai şters, cam prăfos, le chema să înainteze, ieşindu-le în cale cu fața luminată de plăcerea vizitei şi mânile aspre, ştergându-se de vreo cârpă. Doamna din Bucureşti accepta scaunul adus în grabă şi şters cu marginea şurței, intrând în vorbă, cu naturalețe şi fără ifose. E drept că nici femeile casei nu manifestau vreo stinghereală în fața musafirelor nepoftite, iar vorba se lega, firească, de parcă ar fi fost o conversație între parteneri egali. Astfel ajunsese Coana Elencu să-şi facă unele cunoştințe mai apropiate, pe care le vizita, din timp în timp, şi cu care vorbea, firesc, aproape cum vorbea cu prietenele ei de la Bucureşti.

Cât despre Coana Mare, ea rămânea mai mult prin gospodăria preotului, trăgându-se, sara târziu, în căsuță, odată cu Mama Ană, după ce, aproape toată ziua, şi-o petrecea prin curte, pe la găini, ori pe vreo laiță, în poveşti, cu bătrânele. Vorbeau de toate, nu câte-n lună şi-n stele, cum vine vorba, ci câte fuseseră în viețile lor. Săreau de la una la alta, Mama Ană, totdeauna cu furca în brâu, trăgând şi răsucind, firul, cu degetele ei lungi şi cam uscate, pe care le umezea, în răstimpuri, cu buzele, scuipând, apoi, uşor, în lături, mai mult de formă, un fir închipuit de caier.

Bătrâna venită de la Bucureşti le vorbea despre viața ei, ca despre o lume imaginară şi depărtată, pomenind nume străine şi povestind întâmplări cam neînțelese. Spunea despre feluri de mâncare, amănunțind rețetele şi precizând detalii de tehnici culinare; evoca figuri pitoreşti, pecum olteanul, cu cobilița lui, cu zarzavaturi proaspete, sacagiul, cu strigătul lui nazal, cântat prelung

-Ahpăăă! Aphăăă! Apăhăă! Hapăăă!

Era pomenită țiganca cu flori, parcă tocmai desprinsă din tabloul lui Luchian, ipistatul cu centura peste burta rotundă şi țignalul lui ascuțit, haimanalele simpatice şi desculțe, cu părul încâlcit, deasupra fețelor murdare, popa de la bisericuța de cartier, cu anteriul lui lung, târât prin praf, şi potcapul pus strâmb peste claia de păr cărunt, unită cu măturoiul bărbii, chivuțele, gălăgioase, totdeauna, ca un stol de vrăbii, şi ovreiul cu zdrențele, cu ochii lui apoşi, în mijlocul obrazului năpădit de barba sălbatică, roşcată, ca o buruiană.

Mama Ană îi spunea, în schimb, sărind, liber, de la una la alta, poveşti din ani, generații şi încrângături de rudenie şi vecinătăți. Ca într-un panteon țărănesc, deasupra tuturor, se afla taica popa, fost căpitan în oastea moților, la 1848, cu cizmele lui groase, negre, şi barba albă, ca un vânt de zăpadă, lângă el, maica preoteasa, îmbrăcată într-un costum complicat de țărancă, parcă ar fi ținut

de un ordin vechi şi secret, de voivodese ţărănci, luptătoare, după care toţi fraţii, aproape şapte, pe rând, unul mai deosebit decât ceilalţi, dar şi surorile, fiecare cu spiţa ei, apoi cei doi bărbaţi cu ei, care o lăsaseră de două ori văduvă, dar mai ales cel dintâi, Simion, cam într-o ureche ş-al dracului, cu nelipsitul lui tovarăş de pescuit şi isprăvi, un ţigan fară nume. Trecea şi la cunoştinţe mai pasagere, un ceasornicar ovrei, cu copii mulţi, care-i fusese chiriaş, o vreme, jândarul unguresc, cum îl numea ea, dinnainte de bătaia a mare, cu penele lui de cocoş, la pălăria ţanţoşă. Dacă se nimerea, pe-aproape, vreunul din copii şi-i asculta poveştile de demult, o iscodea întotdeauna:

-Când o fost mai bine, mamă hăi, pe vremea ungurilor, ori acum?

-Ba pe vremea ungurilor, să ştiţi voi, răspundea bătrâna, scuipând o scamă de cârlţi. Şi începea un şir lung de socoteli:

-Că funtul de carne era atâţa creiţari, nici măcar un zlot, şi cel de unt atâţa...

Auzind astfel de calcule meschine, deşi le ştia, din alte dăţi, băiatul se depărta, indignat de lipsa de patriotism a străbunicii. Bătrânii nu-i păsa de astfel de judecăţi, despre care nici nu ştia ce înseamnă, şi trecea la alte poveşti. Pentru doamna de la Bucureşti, alesese, din timp, o poveste despre un răgăţan, o biată cătană, care bătuse la fereastra ei, în toamna lui 1916.

Mama Ană nu ştia în ce an fusese întâmplarea, după cum nicicând n-ar fi putut spune sigur în ce an se aflau şi nu ştia nici măcar anul naşterii sale şi care-i era vârsta exactă; ştia doar că-i bătrână, „tare bătrână”, spunea ea. Socotelile ei cu timpul nu se traduceau în numere exacte, ci doar în durate cam vagi. Iar întâmplarea, pe care o povestea mereu, nu era mare lucru, doar un episod, unul singur, şi scurt, cât o mişcare în doi, cel mult trei timpi:

-O fost aşa că, în ziua aceea, io am fost la otavă, cu nepoata mea, care acum e preoteasă, ş-am venit, sara, acasă, c-am spăriate, c-am văzut noi, peste Olt, cum se-ntuneca cerul de-un nor gros şi negru, de-am crezut că vine vreme rea, dar nu era vreme rea, că era dimonul, care-şi întinsese aripile negre, ca nişte piei de bivol, peste lume. Ş-atunci s-au arătat, de-acolo, de sub dealurile de către Cornăţăl, ulanii, cu chivărele lor, cu suliţe ascuţite, şi caii lor grei, cu copita cât găleata. Şi, cum stăteam noi, sara, spăriate, în căsuţă, nici nu aprinsesem lampa, auzim că bate cineva la fereastra de către uliţă.

-Nu deschide, mamă hăi, nu deschide, pentru nimic în lume!, şopti, atunci, către mine, nepoata, adică preoteasa. Aeştia nu pot fi decât ulanii ceia!, mai şopti ea, speriată.

-Da’ io m-am apropiat de fereastră, aşa, pe-ntuneric, ş-am văzt că nu erau ulanii. Era un băiat tinerel, cu mustaţă mică şi capelă de-aceea de fier, cum aveau soldaţii români, când trecuseră pe la noi, prin sat

-Măicuţă, întrebă el, de la fereastră, pe unde-i drumu către Tumu Roşu? Că vin nemţii, cu puterea, pe urma noastă, şi va fi vai ş-amar de noi şi de sufleţelele noaste!

Atâta era toată întâmplarea, pe care-o povestea bătrâna. În alte dăţi, când ascultau această

poveste, cu sufletul la gură, mai ales pentru urmarea ei, pe care-o aşteptau să vină, strănepoţii căutau să afle mai mult: dacă spusese soldatului român pe unde-i drumul căutat, dacă-l chemase, cumva, în casă, dacă-i dăduse de mâncare, ori măcar apă, c-o fi fost însetat? Dar, ori de câte ori ar fi spus-o, Mama Ană lăsa povestea aşa cum era, în sâmburele ei mărunt, dar tare, cel puţin pentru ea; totul era să poată transmite spaima lor, a celor două, bunică şi nepoată, în seara aceea întunecată, după ziua în care văzuseră, mai întâi, demonul şi, apoi, ulanii, cu chivărele şi caii lor uriaşi, după care, bătaia înfrigurată, în geam, a soldatului rătăcit şi, mai ales, rugămintea lui, aproape ca o văicăreală, încercând să redea, cât mai adevărată, intonaţia cântată şi dulce, regăţenească, felul în care-i spusese, ei, *măicuţă,* şi se căinase, pe sine şi pe cu lui: *sufleţelele noaste.* Aici stătea, pentru bătrână, toată semnificaţia şi de aici pornea toată importanţa povestioarei pe care-o spunea ea; de altceva nu mai era nevoie.

Spre deosebire de fiica ei, soţia inginerului Gaicu, Coana Mare manifesta, în mod cu totul inexplicabil, un anume interes pentru peisajul în care erau situaţi, acum, ei, ca refugiaţi din capitala supusă bombardamentelor. A fost aşa că, la început, femeia nu chiar bătrână, cu fiinţa ei mare şi grasă, exprimând ceva ca o bunătate mereu disponibilă la vorbe frumoase, la înţelegere şi chiar la glume, simţea, mai mult decât vedea, în fiecare ceas al zilei, zidul înalt şi crenelat, pătat cu albul zăpezilor târzii, pe care se proiecta haşura subţire a crengilor de meri şi pruni, din grădinile satului. Îl simţea, dar nu se uita la el, la acest zid, cu dinadinsul, nici nu vorbea despre el. Până într-o zi când, iarăşi fără vreun motiv anume, luă de mână pe băiatul mai mărişor al popii şi-i spuse:

-Ia hai cu mine, hai să-mi arăţi..

Copilul nu întrebă ce anume vrea doamna de la Bucureşti să-i arate el şi se lăsă dus, prin portiţa strâmtă, de la uliţă. O luată, deîndată, scurt, la dreapta, şi nu s-ar fi putut spune care din cei doi, bătrână sau copil, alege drumul. Destul că ajunseră, curând, la lărgământul dintre case, de unde se îndoia, mai întâi, şi apoi începea să urce, uşor, calea spre biserica de pe înălţimea căreia localnicii îi spuneau „poduri”.

Când ieşiră aproape de biserică, munţii le apărură, în faţă, ca ridicaţi şi întinşi pe tava largă a unei câmpii cu iarbă încă scurtă. Erau întregi, masivi şi uriaşi. Pe fiinţa lor de piatră, juca, uşor, un verde părelnic, amestecat cu un vineţiu aerian, brăzdat de umbrele lungi şi întunecate ale prăpăstiilor şi de petele albe şi compacte ale gheţurilor întârziate.

În dreptul bisericii. Coana Mare se propti, într-un cot pe zidul de piatră al cimitirului şi arătă, din bărbie, către lanţul de piscuri, întrebând:

-Care din ei e Negoiul?

Copilul îi arătă piscul înalt şi trufaş, pe care o scamă de nor alb îl însemna, ca o rămăşiţă pierdută din ceva încă mai înalt, dar vag.

-Şi ăla din dreapta lui, nu aşa de înalt, dar tot ascuţit?

-Ăla-i Şerbota, răspunse băiatul.

Femeia privea, în tăcere.

După o vreme, copilul se simți dator să adauge:

-Iar ăla, care începe să urce...

-Parcă-mi ajunge, îl opri bătrâna. Ăştia doi sunt atât de frumoşi, de parcă ei singuri îmi ajung, nu-mi mai trebuie alții.

Băiatul rămase tăcut şi oarecum nedumerit. Coana Mare continua să privească. Ca şi cum s-ar fi simțit privite, înălțimile îşi jucau, uşor, în aerul curat al zilei de început de vară, tuşele încă nehotărâte de culoare; plutea, în văzduhul înalt, ceva ca o amețeală uşoară. Bătrâna respiră, o dată, adânc; era ceva ca un oftat şi, totuşi, parcă altceva, ca şi cum, odată cu aerul, ea s-ar fi lăsat umplută de ființa aceea de piatră, şerpuită crenelat, acolo, sub cer. Apoi îşi îndreptă trupul, ca şi cum s-ar fi pregătit să se desprindă de tăria zidului de care se sprijinea, dar şi de a cehii care-i apăsa privirea. Atunci, în ființa băiatului, tresări ceva, ca o nemulțumire, transmisă, prin palma lui mică, la palma moale şi mare a femeii.

-Mai vrei să-mi arăți? Care mai sunt?

Băiatul îi arătă, atunci, coroana veche, ştirbă, de piatră, a vîrfului Ciortea, apoi construcția masivă, ca un sicriu bătrân, a muntelui Suni. Coana Mare oferi privirea ei şi acestor două înălțimi, ca şi cum ar fi vrut să le spună, şi lor, ceva, ori ar fi primit, de la ele, un semnal. Apoi, se întoarse cu fața la câmpia coborâtoare spre Olt, în clina căreia stătea, ascuns, satul, cu îngrămădirea lui de crengi şi acoperişe, strângând mâna copilului şi îndemnându-l, fără cuvânt, pe drumul spre casă.

6

Dar nu numai familia Gaicu şi prietenul domnului inginer, Spiru Maxim, erau figurile care se distingeau, din grupul evacuaților, rătăciți prin curțile localnicilor, mulți alții, încă, mai ales bărbați, puteau fi văzuți, la aproape fiecare oră din zi, dar mai ales dimineața, călcând grăbit ulițele pietroase. În luncă, în jurul celor două barăci, dintre care una adăpostea cantina şi un fel de bufet şi cafenea, era mereu un du-te, vino, dar şi grupuri de câte trei, patru funcționari, ieşiți pe malul râului, în pauza de țigară şi nesfârşitele discuții. Se distingea, din întregul comunității lor, generația adolescenților, băieți şi fete, elevi în ultimele clase de liceu şi studenți în primii ani de facultate. Dintre aceştia, se aleseseră două fete, Lola şi Puşa, una cam rotunjoară, cealaltă mai subțirică, brunete, bătând în castaniu roşcat, amândouă, cu fețe plăcute şi gata, oricând, de plimbări şi escapade la râu, la scaldă. In jurul lor, se adunară încă vreo câteva, cam de aceeaşi vârstă, dând, o vreme, târcoale, bufetuhii-cafenea din crâng.

S-ar fi putut să fie aşa ca şi cum n-ar fi îndrăznit să intre, ele, nişte eleve, totuşi, în ceea ce se voia să fie un local public, deşi încăperea, destul de strâmtă, de sub acoperişul barăcii, avea foarte puțin din ceea ce înseamnă un astfel de local. Poate ar fi vrut să bea o cafea, una sau alta din ele să

aprindă chiar şi o ţigară, dar locul li se păruse nesigur, aşa cum era el, frecventat de funcţionarii direcţiei, cunoscuţi între ei şi cunoscuţi, desigur, cu părinţii fetelor, pentru care fumatul era, cât priveşte pe cei tineri şi mai ales pe fete, ceva ca un păcat de moarte. Se pare că, o zi sau două, ele au rătăcit, nehotărâte, între îndrăzneală şi reţinere, lăsând să se creadă că au ieşit la o simplă promenadă, prin luncă. Dar nu putea fi vorba de nici o promenadă, câtă vreme stăteau grupate, nu foarte aproape de intrarea micului bufet, dar nici de tot departe, iar dacă cineva ar fi putut asculta ce vorbesc, şi-ar fi dat seama că era un schimb de îndemnuri de a intra cu sfieli şi motivaţii ale reţinerii încă din prima zi, când, la sugestia uneia dintre ele, se strânseseră, m crâng, cu o anumită determinare, care se evaporase, spuneau ele, mai târziu, cum se risipise şi răcoarea dimineţii, în acea frumoasă zi de vară, formând, acum, un grup despre care s-ar fi putut spune că era tocmai expresia nehotărâţii, fetele nici nu ştiau că erau urmărite, de la fereastra unei case miniaturale, de bârne vopsite în albastru deschis, sub acoperişul negru, de şindrilă cam veche şi afumată. Căsuţa aceea era aşezată tocmai în marginea crângului, pe latura dinspre partea apuseană a satului, peste un părău nu prea adânc, mărginit de câţiva arini cu trunchiurile negre şi cu frunzişul proaspăt, taninos. O curte îngustă, îngrădită cu un pălan de scânduri întunecate, ca date cu fum, mai cuprindea, în spate, şi un şopron, cu acoperişul de şiţe rare, printre care se strecura, totdeauna, un fir de fum albăstrui. În faţă, la gardul de lângă poartă, câteva nalbe, cu tije subţiri şi înalte, dăduseră, parcă grăbite, florile lor, cu petale mari, rotunde şi cărnoase, de un roşu închis, cu tente bătând când în vişiniu, când în roşu de purpură.

De la fereastra mică a acestei căsuţe, parcă de jucărie, o fereastră cât tocmai să încapă o singură faţă de om, le privea, pe tinerele bucureştence, un obraz rotund, măsliniu, sub o coroniţă de cosiţe groase, de păr uleios, ca de un cărbune lichid. Era ca şi când, pe tenul cu unduiri nesigure de culori, se răsfrângea umbra de lumină de purpură şi sânge a florilor de la gard. Apoi grupul fetelor din luncă se împrăştie, dar, peste o zi sau două, se refăcu, din nou.

De data asta, faţa măslinie şi cu alte tonuri vagi, de la fereastra îngustă, părea că pândise şi, când fetele tocmai dezbăteau, ceva mai animat, dar pe şoptite, problema spinoasă a accesului unor adolescente într-un local public, pe lângă ele trecu, destul de aproape, o tânără din partea locului, în costumul caracteristic, iie de lucru şi crătiţă, poate doar puţin mai sure, pe albul lor, şi mai întunecate, în părţile colorate, ca date cu fum. După faţa rotundă şi măslinie, cosiţele negre, lucioase, se vedea că e ţigancă, dar una mai răsărită, tânără, curată şi frumoasă, pe care conştiinţa propriei frumuseţi lucea aievea, ca o lumină perceptibilă. Trecuse, pe lângă tinerele bucureştence, ca şi când venea de undeva şi pe-acolo îi era drumul; nu încetini pasul, să audă ce vorbesc, nici nu se uită prea atent la ele. îşi văzu, numai de drum, ca şi când, într-adevăr, s-ar fi aflat în trecere; traversă lunca, sări, cu pas sprinten, părăul îngust, fără punte, şi împinse portiţa de scândură cam afumată de la curtea cu căsuţă. Dinspre şopron, cu firul lui de fum albăstrui se auzea un ţiuit repetat şi ascuţit, de metal bătut pe metal.

In ziua imediat următoare, fetele se sfrînseră iar, în luncă, în dreptul intrării de la cantina-bufet. Păreau mai hotărâte decât oricând, să-şi înfrângă orice sfială şi reţinere; una din ele chiar se întoarse şi făcu un pas apăsat, spre uşa de scândură nouă. Parcă speriate, celelalte dădură înapoi, pierzând aproape tot ce fusese hotărâre, în atitudinea lor. Pe pasul lor în urmă, întâlnită faţa frumoasă, luminată de ceva între zâmbet şi râs, a femeii din căsuţa cu nalbe.

-Bună ziua, domnişoarelor, le spuse aceasta, cu o voce surprinzător de curată şi de melodioasă. Aţi ieşit la plimbare, prin luncă?, adăugă ea, oarecum grăbită, ca şi când ar fi intenţionat să controleze, ea, şi nu altcineva, conversaţia. Şi, cum domnişoarelor din capitală le-a fost greu să decidă care din ele să răspundă şi ce să tăspundă salutului binevoitor al femeii, pe care nici măcar n-o cunoşteau, acesteia nu i-a fost deloc greu să pună stăpânire pe oarecum grăbita lor întâlnire.

Cum şi ce s-a spus, atunci, în ce ordine anume, este greu de reconstituit şi nici nu are prea mare importanţă. Destul este că, dacă a fost vorba de cafea, femeia le-a invitat la ea, unde se poate prepara şi bea aşa ceva; se poate aprinde şi o ţigară, dacă ar fi fost să fie vorba şi de ţigară. Ceea ce este de consemnat este că, încă din primul schimb de vorbe, poate înainte de invitaţie, poate imediat după, ori poate ea a găsit o formulă să unească cei doi termeni, invitaţia şi precizarea, precizarea femeii a arătat domnişoarelor, fără vreun fel de reţinere, dar şi fară vreun dram de ostentaţie, că ea este ţigancă, iar bărbatul ei este fierarul satului şi că, aici, pe la ei, acestei îndeletniciri i se spune covăcie, iar bărbatul ei este covaciu.

Ţiganca le-a spus că numele ei este Floarea, dar nici una din fetele care i-au călcat pragul, în acea dimineaţă de vară sau mai târziu, n-a mai privit-o ca pe o ţigancă şi nici nu s-a referit la ea, vreodată, ca la o ţigancă. Femeia, care le invitase în odăiţa strâmtăa căscioarei sale, era stăpâna casei, iar domnişoarele de la Bucureşti o îndrăgiră, de la prima lor întâlnire, răsfaţând-o cu cât mai multe diminutive şi derivare ale numelui ei. Astfel că îi spuneau foarte rar Floare, dar mai ales Flori,

Florica, Floricica, de unde Cica sau chiar Ica; dar îi spuneau şi cu nume de flori şi atunci ea era, pentru ele, Garoafa, Garofiţa, Roza, Rozica şi chiar Nalba, cum o numise, odată, cea mai sfioasă dintre ele. Era măruntă şi slabă, dar delicată, ca o pisicuţă, şi deşi era de vârstă apropiată cu cele mai multe dintre ele, părea doar o copilă. Pronunţase numele, deloc obişnuit, pentru o femeie. Nalba, iar toate celelalte rămăseseră tăcute, ca şi când fiecare din ele ar fi şoptit, în gând, numai pentru ele, numele acesta nou şi surprinzător, Nalba, care putea să le sune ca numele misterios ale unei misterioase fiinţe, parcă din altă lume sau dintr-o lume necunoscută şi depărtată. încât, de atunci încolo, numele Nalba rămase, dintre toate, cel preferat pentru gazda lor, dar şi cel mai puţin folosit; era ca un insemn preţios, pe care înţelegeau că noua lor prietenă îl merită, dar cu care o decorau numai la ocazii mai deosebite.

Cât despre Floarea, nevasta fierarului ţigan din luncă, ţigancă şi ea, dar frumoasă şi luminată de ceva ca o înţelegere şi ca o bunătate puţin întâlnite, nu numai la semenii ei, dar la mulţi dintre

locuitorii vechi şi noi cu satului aceluia de sub munte, ea le primea, pe tinerele bucureştence, în odăița strâmtă, unde ele se aşezau pe unde puteau, fie pe unul dintre cele trei scaune desperechiate, fie pe laviţa strâmtă, din dreptul geamurilor de la faţada îngustă, fie pe patul care nu părea altceva decât un păcel de copil. Găsirea unui loc şi instalarea deveniseră nu o problemă în sine, ci un adevărat joc, cu o latură de amuzament şi una de competiţie adevărată, cu mizã, al cărui premiu nu consta în cine ştie ce comoditate, ci, dimpotrivă; cu cât locul pentru aşezat era mai puţin convenţional şi, deci, mai puţin confortabil, cu atât era mai preţios, în ochii lor, şi mai râvnit.

După ce se încheia jocul cu haz al aşezării şi fiecare se afla pe locul ei, invidiind pe cea care găsise improvizaţia cea mai puţin comodă, Florica le aducea cafeaua caldă, preparată pe un hârb de sobiţă de tuci, în tinda micuţă, la jarul adus din covăcie, turnând-o, cu mare dichis, spuneau şi pretindeau fetele, adică având grijă de distribuţia savantă a caimacului şi de alte detalii ritualice, fără prea mare importanţă practică, de altfel, în ceşcuţele aduse, de fiecare, de acasă. Totul, agrementat cu observaţii şi accese de veselie. După care, sorbirea, înceată, prelungită, a lichidului aromat şi amar, o dată cu fumul subţire şi parfumat al ţigărilor fine, feminine, ascunse, cu grijă, în borsetuţele de îrnpletitură, ţinute la glezna mânii. Oricât au încercat s-o corupă, spuneau unele, s-o obişnuiască, ziceau altele, s-o dedea, spunea ea însăşi, cu ţigările fine, aduse în mare taină din Capitală, pe Florica, după ce tuşise, la fiecare încercare, de părea că acum se îneacă, ea rămase la Mărăşeştile ei vechi şi bătrâne, spunea tot ea, pe care nu le alterna, în lipsă, decât cu Plugarele sau, în lipsa cea mare, în lipsa totală, cu tutunul pentru pipa covaciului, învelit în hârtie de ziar.

Când amestecul de aromă de cafea cu fum combinat de tutun era deplin saturat, după formularea domnişoarelor care ajunseseră, în ultimele clase de liceu, la studiul mai avansat al chimiei, întocmai ca într-o astfel de reacţie chimică, se porneau şi vorbele. Vorbeau de toate, nu toate o dată, dar nici dându-şi rând cu prea mare îngăduinţă şi atenţie pentru ce spune cealaltă persoană; funcţiona, din plin, mirajul ascultării, ascultare de noutăţi, de cele mai diferite feluri, ascultare de scurte poveşti şi istorisiri, cu cele mai diferite subiecte; dar funcţiona, mai ales, până la subjugare şi chiar intoleranţă, nu numai plăcerea, până la voluptate, a povestirii, dar mai cu seamă ambiţia, din plin colorată cu orgoliu, ambiţia de narator, de autor de povestire, inventator al tramei dar, cu deosebire, interpret şi regizor, totodată, al rolului de povestitor.

Încât, în spaţiul îngust al acelei încăperi, destul de întunecoase, stăpânită de o umbră persistentă, ca o rămăşiţă a nopţii, chiar în orele cu deplină expansiune solară ale zilei, cu ferestruicile ei atât de strâmte încât, prin ele, lumina părea că nici nu are loc să treacă, cu mobila puţină şi improvizată, dominată de o singură icoană pe glajă, cu coloritul şters, sub chindeul cu motive decolorate şi buchetul uscat de busuioc, din vara trecută, în combinaţia stătută de mirosuri şi arome, în care tutunul şi cafeaua ţineau primplanul, dar se mai strecurau fire subţiri de parfum scump, dar şi izuri mai late şi mai grele, de stătut şi mucegai, vocile tinere şi melodioase spuneau, fiecare, povestea pe care doreau

să o spună şi chiar să o impună, dar spuneau şi toate împreună, ca un cor multietajat, o poveste care era a vârstei şi timpului istoric de care se aflau agăţate, într-un echilibru mai mult decât fragil şi într-o stabilitate fără nici o stabilitate. Tânăra femeie a locului, care le primea şi cu care fraternizaseră de adevărat, fără să se întrebe, nici una din ele, cât va dura şi ce înseamnă, de fapt, acest pact de frăţie, îşi ieşise, cumva, temporar, din propria condiţie de ţigancă, dintr-un sat de români ardeleni, şi nevastă de meşter fierar, şi era parteneră la ocupaţia cât mai plăcutei treceri a timpului pentru un grup de tinere emancipate din capitala ţării; într-un timp în care istoria ajunsese, în crângul acela unde, la o margine, era covăcia veche, cu meşterul ei ţigan, şi cu fumul albăstrui, veşnic strecurându-se printre şiţele rare ale ale unui şopron cam strâmb, iar la cealaltă, zeul râu, cu fiinţa lui fantasmatică de valuri mereu clipocitoare, ca de spărtură de sticlă verzuie.

7

Din grupul destul de mare şi tot pe atât de inform, al tinerilor bucureşteni evacuaţi la poalele Munţilor Făgăraş, pe lângă participantele la adunările, pe jumătate secrete, de la nevasta covaciului, se mai alese, destul de curând, silueta cam subţiratică a unui adolescent firav şi cam palid. Era îmbrăcat modest, mereu în câte-un rest din uniforma lui de elev de liceu, dar întotdeauna cu chipiul tuflit, cu cozoroc rotund şi cu inscripţia de fir a liceului aproape destrămată. După aceste semne, era aproape sigur că provenea dintr-o familie din stratul mai de jos al angajaţilor direcţiei C.F.R,, care fusese evacuată acolo. Fusese văzut, la început, în diferite colţuri ale satului, unde silueta lui ezitantă şi subţire, cu faţa nedesluşită, în umbra cozorocului, apărea unde te aşteptai mai puţin şi la orele cele mai diferite; numai în luncă avea băiatul acela un loc mai fix, unde putea fi întâlnit mai des, dar, iarăşi, la ore din cele mai puţin previzibile.

Apoi, de la un timp, începu să fie văzut alături de băiatul popii, cu care ajunsese, curând, să formeze o pereche aproape nedespărţită: el, mai înăltuţ şi cam slab, cu silueta nehotărâtă, ca o linie trasă ezitant pe fundalul de ziduri, garduri sau grădini, şi cu trăsăturile feţei mereu în umbra cozorocului rotund, cu luciul crăpat, celălalt, mai scund şi oarecum mai plin, cu capul gol, părul tuns cu maşina şi ochii sclipind vii, cu lumină de cărbune lichid, în faţa arsă de soare. Cam tot atunci, când începuse să formeze o astfel de pereche cu celălalt, despre elevul de la Bucureşti începuse să se răspândească zvonul că i-ar fi numele Mişu.

-Mişu şi mai nu ştiu cum, răspundea oricine, din cei întrebaţi.

-Poate Zaharescu sau Şerbănescu, încerca vreunul din ei să mai stabilească câte ceva, dar lucrurile rămâneau în stadiul acesta, de simple presupuneri, iar, de la o vreme, se ajunse ca numele de Mişu Nuştiucum să fie chiar un fel de nume neoficial, sau poreclă, cum spuneau localnicii, al băiatului.

Văzuți, așa, ca o pereche nedespărțită, băiatul popii şi Mişu Nuştiucum nu păreau să fie altceva decât doi băieți, care rătăcesc prin sat, prin locurile şi cotloanele lui cele mai neaşteptate, dar mai ales prin luncă. Mergeau alături, unul mai înalt şi mai slăbuț, celălalt mai scund şi mai plin, dar nu rotunjor, şi, de la oarecare distanță, nu se vedea bine dacă vorbesc între ei, ori numai rătăcesc aşa, cumva în neştire. Nici de mai de aproape, de la câțiva paşi de ei, nu s-ar fi putut distinge, în plimbarea lor, cam lălăită şi fără vreun scop anume, semnele vreunui schimb de vorbe. Mergeau numai, uneori de-a dreptul târându-şi picioarele, alteori cu paşi mai sprinteni, şi se putea crede că singurul scop al lor era mersul.

Cu toate acestea, în realitate, ceea ce-l atrăsese pe băiatul preotului din sat la acest elev din Bucureşti, refugiat Ia ei, era tocmai vorbirea acestuia. Micul şcolar de la țară fusese, de la prima lor întâlnire, fascinat de puterea de convingere şi de orizonturile care se deschideau din aproape tot ce-i spunea noul lui prieten. Lui, ale cărui lecturi se bazau pe câteva repere foarte sigure, dar limitate: poveştile şi amintirile lui Creangă, pastelurile lui Alecsandri, poeziile lui Eminescu, două, trei balade populare, basmele lui Ispirescu, două, trei romane de Sadoveanu: *Frații Jderi, Baltagul, Nopțile de sânziene,* Ionel Teodoreanu, cu *La Medeleni,* dar numai primul volum, *Viața la țară,* de Duiliu Zamfirescu, începuse chiar un roman de Cezar Petrescu, *Întunecare,* Mişu îi vorbi despre Macedonski, Pillat, Arghezi, George Mihail Zamfirescu, Hortenzia Papadat Bengescu.

Puține dintre cărțile despre care povestea elevul din Bucureşti le adusese cu sine; pe unele spera să le găsească pe la cunoscuți şi, atunci, fața noului său prieten se lumina toată, iar sclipirea din ochi i se aprindea, ca şi cum, odată cu promisiunile, el i-ar fi aprins, drept îh față, o sursă puternică de lumină, ceva ca un bec electric, care era o raritate, pe vremea şi mai ales în locul acela cu auzit de romanul *Concert din muzică de Bach?,* îl întrebase, o dată, Mişu. Iar când celălalt dădu din cap, în semn de negație, Mişu adăugă, grăbit

-Trebuie să ți-l rostuiesc de pe undeva. E o carte minunată!

Altă temă de discuție era politica; după însuflețirea bucureşteanului, de fiecare dată, când venea vorba de politică, celălalt înțelese că acesta era subiectul preferat al prietenului său. Din politică, băiatul de la țară nu cunoştea mare lucru: ştia despre tânărul şi frumosul rege Mihai, desigur, despre generalul, care fusese ridicat la rangul de mareşal, Ion Atonescu, conducătorul statului şi al oştirii române, dar cam atât; avea cunoştință, în plus, despre alianța cu Germania, despre războiul din răsărit, pentru redobândirea teritoriilor pierdute, ştia că se mai duc lupte şi în alte părți ale lumii, prin Africa şi chiar în insulele din Pacific, dar tot cam atât. La acestea, Mişu aducea o mulțime de completări: amănunte despre toate campaniile şi, mai ales, despre situația politică din țară.

Se întâmpla aşa că erau, de obicei, în plimbarea lor prin luncă. Îngrămădirea de tufe de răchită, crescute dintr-un covor des de iarbă grasă, pe malul râului, era străbătută de o împletitură, fără noimă aparentă, de cărări, pe care rătăceau cei doi băieți, fată vreun plan anume; ființa, când mai zbuciumată,

când mai potolită, de materie translucidă, a râului, îi întovărăşea, când la dreapta, când la stânga lor, când la vedere, reflectând lumina soarelui tare de vară, prin zeci de oglinzi sparte şi călătoare, când sub formă de poveste lărmuită a valurilor, după perdeaua verde a tufelor îndesate. Ei urmau câte-o cărare, la întâmplare, pentru ca ş-o schimbe cu alta, fără vreun ţel anume. În faţă li se deschidea când o poieniţă rotundă, acoperită de un covor des şi verde, când un mal de prund, după care un repeguş de valuri călătorea stând pe loc, fără să ajungă nicăieri, ori un ochi de apă liniştită absorbea, topind-o, în cercuri vagi, întreaga limpezime a cerului înalt.Constantă rămânea doar răcoarea curată a aerului care îi înconjura şi care le umplea plămânii cu aromele ei de ierburi, flori şi apă strălimpede, ca un extract de puritate şi frumuseţe.

Mişu vorbea despre politica ţării. Îi dezvăluia băiatului popii că, sub structura aparentă a puterii, în ţară erau forţe ascunse, dăinuind în aşteptare. Astfel auzi acesta, din nou, despre Maniu şi Brătianu, nume pe care părinţii lui le pomeniseră, mai des, înainte de refugiu, dar acum erau uitate, ca şi când nici n-ar mai fi fost. Realiză, atunci, că lucrurile, în ţară, erau mult mai complicate decât se mulţumea el să le ştie şi că viitorul apropiat era o necunoscută cu ascunzişuri tainice. Altă dată, dând într-o fundătură, în care se treziră înconjuraţi de tufe, din toate părţile, şi nu mai găsiră urma nici unei cărări, Mişu îi spuse despre comunişti, după ce-l întrebase, oarecum în treacăt cu auzit despre comunişti?

-Am auzit, dar nu mare lucru, răspunse celălalt. La noi în casă, când vine vorba, tata şi mama vorbesc despre ei ca şi cum ar vorbi despre nişte oameni de nimica, un fel de bandiţi, care stau în umbră, ascunşi, pândind pe oamenii cumsecade.

Aşa că Mişu îi spuse că nu erau mulţi, că prea puţini dintre ei erau români, că ceilalţi erau de felurite neamuri, mai mult evrei, dar şi unguri, ucrainieni, ori cu naţionalitate incertă, ori amestecată, că mai toţi erau agenţi cu Moscovei. Îi spuse, apoi, despre Comintern, despre componenţa şi principiul lui de funcţionare.

Altă dată, în altă rătăcire, fără vreun scop anume, prin crâng, cei doi băieţi se treziră scoşi de cărăruia lor cotită la un luminiş mai larg. Râul făcea, acolo, într-o parte, un cot lung, în cate un repeguş cu valuri crestate cu alb se potolea într-un luciu întins, început sub un mal înalt, consolidat din rădăcini de sălcii bătrâne şi prelungit înspre o luncă pierdută, în depărtare. În partea cealaltă, luminişul se deschidea către perspectiva aproape întreagă a munţilor, în mijlocul căreia vârful Negoiului adunase, în jurul lui, din cupola cerului înalt şi albastru, o scamă de nor, ca un ştergar alb şi uşor destrămat.

Băieţii se aşezară direct pe nisipul amestecat cu pietrişul din care luceau sfărâmături, ca de sticlă veche. Mişu îşi trase cozorocul chipiului încă mai jos, acoperindu-şi toată fruntea, ca şi când ar fi făcut un exerciţiu de privit irizările apei în efectul de umbră. Celălalt căuta pietre cât mai subţiri şi mai plate. Când găsea câte una, o curăţa de nisipul umed, cu grijă, şi după ce-o netezea, cu palma,

o cumpănea în mână, ţintind întinsul luciului de apă. Apoi, ridicat în genunchi, arunca piatra, cu braţul zvâcnit, într-o poziţie cât mai razantă cu apa. Uneori, piatra se înfunda în luciul ca de sticlă, cu un sunet pleoştit; alteori, sălta, ca respinsă de oglinda apei, ca de ceva elastic, o dată, de două ori sau chiar de mai multe ori. Băiatul nu lega, în sinea lui, eşecul sau reuşita aruncării, nici numărul salturilor, de nimic, de nici un gând ascuns ori de vreo nădejde de premoniţie. Arunca numai aşa, ca şi cum, în tabloul zilei de vară, cu munţii, cu tufele şi cu apa, saltul pietrelor aruncate pe trepte de mici explozii de spumă albă era tocmai ceea ce trebuia să fie pentru ca tabloul să aibă acel accent de mişcare care îi lipsea. Şi tot atunci, după o reuşită cu cinci mici sărituri ale pietrei, una după alta, ca un lanţ de spumă, efemer, succesiv conturat şi succesiv pierdut în nimicul lichid, băiatul popii îl întrebă pe Mişu Nuştiucum:

-Dar tu? Tu de partea cui eşti?

-Cum adică?, întrebă celălalt, ca şi cum n-ar fi înţeles întrebarea; în realitate, voia să mai câştige timp, nu pentru a-şi formula răspunsul, ci pentru a se hotărî: răspunde întrebării copilului aceluia de la ţară ori nu? Îi acordă atâta importanţă şi încredere?

Băiatul popii mai aruncă încă vreo trei, patru pietre, fără să zică nimic. Se gândea, numai, îşi făcea socoteli „De ce nu-mi răspunde, oare? Ce are de ascuns? Nu cumva ţine cu comuniştii şi nu vrea să mărturisească?”

Şi îşi schimbă chiar poziţia, pe aşternutul de pietriş nisipos, căutând alte pietre lucii şi plate. Era întors cu spatele şi aplecat, când se auzi răspunsul celuilalt, încât îl rugă să repete; nu înţelesese tocmai bine.

-Noi suntem vechi social-democraţi, în familie, din tată-n fiu. Bunicul meu a fost apropiat al lui I.C.Frimu, iar tatăl lui a fost din prima generaţie, cea cu Gherea,

Nădejde, Constantin Mille; a trecut prin trădarea generoşilor, dar n-a trădat, a rămas social-democrat şi ne-a trasat nouă, urmaşilor lui, ca un fel de linie, un testament.

Şi, ca şi cum ar fi vrut să sublineze, apăsat, că spusese tot ce avea de spus, Mişu îşi trase şi mai apăsat cozorocul chipiului săi tuflit, de elev bucureştean, până ajunse să-i acopere şi sprâncenele.

Dar subiectul lui preferat, în care se complăcea cu o anume voluptate, până la uitare de sine, chiar, era cel al societăţii lor de bucureşteni, mai bine zis, al grupului uman al direcţiei C.F.R., al cărei director era inginerul Gaicu. Pentru că, din spusele lui Mişu, dar şi din observaţiile lui proprii, băiatul înţelesese că, încă înainte de a ajunge să fie evacuaţi, în acel sat din Ţara Oltului, angajaţii direcţiei respective, împreună cu familiile lor, formau o comunitate când mai strânsă, când mai lăbărţată, gândea băiatul, în care, desigur, angajaţii direcţiei reprezentau componenta principală, iar dintre aceştia, cei mai mulţi erau bărbaţi, dar şi celelalte femei, cele mai multe cu statut de gospodină, mamă de familie sau bunică, alături de bunicul pensionar, dacă mai era în viaţă, şi mai ales copiii, băieţi şi fete, deopotrivă, de orice vârstă şi în orice clasă, de primară, liceu sau an de facultate, toţi împreună

formau ceva ca un fel de familie mare; cu ierarhiile ei, desigur, cu structura ei de coerenţă, chiar cu o anume solidaritate, dar şi cu elementele accidentale, excepţiile de la acest principiu, destul de liber, de altfel, de coeziune.

Mişu avea mare plăcere să descrie acest organism, să-i dezvăluie componenţa, sistemul ierarhic şi regulile de funcţionare; câte le avea şi câte şi cum funcţionau. Vorbi despre organizarea direcţiei, despre competenţele ei, despre principalii ei angajaţi, începând cu posturile de conducere, dar ajungând şi la curieri şi oameni de serviciu. Vorbi despre preocuparea directorului actual, moştenită de la fostul director, un inginer cu studii în Germania, câtă vreme domnul Gaicu avea, cum spunea băiatul, şcoală franceză, pentru ca, în direcţie treaba să meargă, totdeauna bine, fară greş, dacă s-ar putea, dar, în acelaşi timp, să se manifeste şi un anumit spirit de solidaritate egalitară, până la frăţietate, chiar.

-Boier Gaicu ţine ca direcţia lui să petreacă marile sărbători creştineşti în comun, dar încurajează şi sprijină, chiar, pe orice angajat care ar dori să serbeze un eveniment familiar, o aniversare, un botez, o nuntă, cu tot personalul direcţiei, de la mic la mare.

-Mai ales îngropăciunile, nu lasă nici o îngropăciune în seama familiei mortului, are el doi oameni cu lui specializaţi în astfel de evenimente. Pe unul îl cunoşti, vine des pe la voi prin curte, grecul, cum ti spune tata, Spiru Maxim...

-Îi grec domnul Spiru?, se interesă băiatul popii

-Cel puţin aşa susţine tata, care mai susţine că Spiru ştie tot despre toţi. Are şi de unde, că e cel mai vechi angajat al direcţiei. Dacă ar fi după el, după cum spune, ar putea conduce direcţia şi cu ochii închişi, ori de la cafenea, unde e nelipsit, la sfârşit de săptămână, la jocul de şah.

-Dar, cum spuneam, unul din cei doi, care se ocupă de înmormântări este grecu', al doilea ţiganu'...

-Cine?, întrebă celălalt, care nu observase nici o figură caracteristică de ţigan, în majoritatea de bruneţi a angajaţilor direcţiei.

-Spiru Maxim e grecu', iar ţiganu'e Stoica. El se ocupă de toate treburile materiale ale înmormântărilor, el procură sicriul şi toate accesoriile lui, aduce dricul, cu caii mascaţi, vede de loc în cimitir, angajează gropari, vorbeşte cu popa şi cântăreţul, aduce bocitoare, colacii şi banii mărunţi, care se dau la poartă, aranjează, la birtul din colţ, cel mai apropiat de cimitir, ori de casa mortului, pomana, alcătuieşte meniul, asigură vinul, se îngrijeşte de văduvă şi de cei rămaşi, dacă e nevoie, îi duce acasă cu birja, ori chiar cu taxiul, după înmormântare...

-Şi domnul Spiru?

-Domnul Spiru e domn! El prezidează toate astea. Se asigură ca totul să meargă după cuviinţă. Procură coroanele, din partea direcţiunii şi a colegilor de serviciu. Rânduieşte cuvântările: cine, unde vorbeşte, cine lângă sicriu, în curtea sau în casa răposatului, cine la groapă. Repartizează locurile la masa de pomenite. Stă, mereu, cu un ochi pe familia îndoliată, cu altul pe mersul ceremoniei. Pe cât e

de indispensabil Stoica, pentru bunul mers al ritualului, pe atât de necesar este şi Spiru, pentru ţinuta lui, pentru ca buna cuviinţă să nu fie călcată.

-Înseamnă că vă este bine în direcţia domnului Gaicu!, trase concluzia băieţelul de la ţară.

-Da, înseamnă că angajaţii ei pot muri liniştiţi, fără grija înmormântării. Dar, lăsând gluma la o parte, aş minţi dac-aş spune altfel. Uite, tatăl meu, îl cunoşti, e un simplu magazioner şi, totuşi, nu chiar atât de simplu: e la magazia de efecte şi scule speciale. Pe toate le cunoaşte, ca un inginer, şi cred că ar putea lucra şi pe post de inginer, dar nu asta vroiam să spun. Vroiam să spun că ate o leafă modestă şi casa noastră e plină de greutăţi. Când mă gândesc, îmi vine în minte, totdeauna, consoarta lui Pristanda, din O *scrisoare piedută,* care-l îndeamnă pe soţul ei să se mai roage de domnul prefect, să-i mărească *remuneraţia.* Într-o astfel de situaţie ar fi mama, dacă n-ar fi femeia pe care o ştiu şi dacă nu l-ar cunoaşte bine pe tata, care este bărbatul pe care-l ştie ea. Pentru nimic în lume nu l-ar ruga tata, pe domnul Gaicu, să-i mărească leafa, deşi se cunosc şi chiar se înţeleg foarte bine. Câte-o dată, mai ales în zilele de vară, când e năduf vine la el, la magazie, unde e răcoare. Tata îi face câte-un ceai, la spirtieră, are un fel de spirtieră şi ei ştiu amândoi că cel mai bun leac împotriva căldurii este un ceai fierbinte. Îl beau numai ei amândoi, povestind...

-Şi despre ce povestesc?, se interesă celălalt.

-Chiar sigur nu ştiu, dar cred că despre toate. Simt eu, aşa, că se înţeleg foarte bine. Dar sigur nu vorbesc despre mărirea lefii.

Şi, pentru că celălalt asculta fată nici un comentariu, Mişu continuă:

-Dacă ar fi vorba de mărirea lefii, tata nu s-ar gândi la altceva decât la poziţia şi acţiunea sindicatului. Dar, cum C.F.R UL este a doua armată a ţării, problema sindicatului nu se pune.

-Aşa că, până la urmă, totul e bine, încheie băiatul popii.

-Da, totul ar fi bine dacă n-ar fi..., întâmpină bucureşteanul.

-Dacă n-ar fi ce?

-Ştiu eu, dacă e numai la noi în direcţie? Poate că peste tot e la fel, răspunse celălalt şi era ca şi când ar fi gândit cu voce tare, numai pentru el însuşi

Şi, pentru că celălalt păstră tăcerea, aşteptând, ori neîndrăznind să intre pe un teren prea personal, după un anumit interval, Mişu continuă:

-E aşa că funcţionează, la noi, în familia asta mare, a direcţiei noastre, un fel de păreri gata fabricate şi de toţi acceptate. Ba, dacă mă gândesc bine, nici nu se pune problema acceptării, pentru că, atunci, s-ar putea pune şi cea a neacceptării. Şi nu e vorba de politică, nu, deşi nici politica nu scapă, dar nu e vorba de politică, în primul rând. E vorba, cred, în primul rând, de ideea că e posibil, ba chiar că e necesar să fie aşa, ca un fel părere comună, despre tot ce este pe lume, şi că această părere poate şi trebuie să fie etern şi general valabilă. Şi împărtăşită de toţi.

Mişu se exprima cu oarecare greutate; se vedea că îşi formulează gândurile, căutându-le

cuvintele potrivite, pe măsură ce ele, gândurile lui, se năşteau. El mai meditase, în repetate rânduri, la problema pe care, acum, o relua, încercând s-o desluşească, dar, de fiecare dată, ori gândurile erau, cel puțin cu câte o nuanță, diferite, ori cuvintele pe care le găsea, pentru ele, erau, cel puțin în parte, dacă nu chiar în totalitate, altele. Încât, acum, părea că efortul de formulare se împletea cu cel de gândire. Prietenul lui, poate sensibil, cu acea sensibilitate a copiilor, față de lucrurile pe care nu le înțeleg pe deplin, dar le respectă, poate doar atent la ceva care putea să i se pară ceva important, asculta, în tăcere. Era ca şi cum i-ar fi recunoscut, celuilalt, dreptul la ezitări şi pauze, în formulate, şi ca şi cum s-ar fi simțit dator să respecte acest drept.

Aşa că tăcerea se prelungi, încă destul de mult timp. Şi a fost aşa că parcă abia acum, în acest interval de tăcere, băiatul părintelui realiză locul şi ora anumită, unde şi când se aflau.

Era aşa că, înainte de plimbarea lor de seară, bucureşteanul, venea la prietenul său, în Unghieț, pentru a asista, amândoi, înghiesuiți şi ei, printre ceilalți băieți şi fete ale vecinătății, pe o tălpiță îngustă, la ritualul venirii ciurzii, cu paşii, mai uşori sau mai greoi, cu animalelor, în praful bătucit al uliței, balansul leneş al cozilor, pe spinările late, legănarea tălăngilor groase, cu sunet spart, amestecată cu tremuratul vioi al clopoțeilor, cu glas distinct, de aramă, mugetele înnăbuşite, în răsuflări adânci, chemări şi pleznete de bici, toate topite în lumina coaptă, de zi împlinită, în a cărei consistență gălbuie mirosurile iuți,, de animal, se amestecau cu cele mai moi şi mai grele, de iarbă coaptă la soare, dar şi cu adierile nevăzute şi călătoare de fum de găteje, lapte fiert şi uşoare prăjeli, ale începutului de seară. După ce ultima bivoliță leneşă era împinsă, cu vorbe mai moi şi cu înghiontiți mai mult de formă, pe ultima portiță rămasă deschisă, cei doi prieteni, rămaşi şi ei, singuri, pe tălpița de seară, se ridicau, fără cuvânt, şi porneau pe ulița cate-i ducea, până la urmă, în vreo două trei variante posibile, la luncă.

Mergeau pe străzile satului pe care, încă de la venirea lui acolo, Mişu le botezase după numele străzilor şi buleverdelor mai cunoscute din Capitală Copilul popii nu fusese niciodată la Bucureşti, nu prea avea mult habar de străzile lui, puținul pe care-l ştia, îl ştia din poveştile mamei sale, ori din lecturi, dar i-a fost destul să lase să pară că e orientat, că ştie ce este Calea Victoriei, Bulevardul Elisabeta, Calea Plevnei, Calea Dorobanți, Calea Moşilor, Oborul. De mai mult nici nu era nevoie pentru că numai aceste puține repere ajunseseră să epuizeze cele câteva ulițe ale satului. Aşa că, în seara aceea, luând-o pe Calea Plevnei, ieşiră în Calea Moşilor, cum spuneau ei uliței lungi şi uşor cotite, care ieşea în câmp, către munte, şi pe care localnicii o numeau Suseni, şi ajunseră în crângul pe care-l botezaseră Cişmigiu. Acolo, oarecum împotriva obişnuinței, o luară în susul râului până aproape să iasă dintre case şi grădini. Seara se lăsase, îh jur, ca un lucru material şi vaporos, care îi împrejmuia, încăpându-l cu ființa lui de răcoare emanată de apa veşnic călătoare. Munții se vedeau, încă, încununați, cu ultima dungă de lumină, pe cele mai înalte creste, în timp ce, mai jos, treptat, se adânceau în umbra cu miros tare, de brad, tot mai consistentă. Apoi pe măsură ce înaintau pe firul discuției, era ca şi cum masivele grele, de piatră, se adâncesc, tot mai mult, în propria lor ființă, până

aproape să dispară. întunericul deplin îi copleşi, până la urmă, ca o povară de nimic negru, apăsând asupra lor, prezența munților nu le mai era desluşită, dar vibra, oarecum stins, în noaptea deplină, ca un zvon subțire şi persistent, de albine ireale, ori ca un susur de ape înalte, nevăzute. Deasupra lor, cerul fără culoare părea o nuanță subțire, apoasă, de negru.

Apoi tonul închis din această nuanță începu să devină mai uşor şi mai rarefiat, ca şi cum ar fi fost ceva care se evaporă, iar pânza aceea ireală, care era deasupra, începu să primească vagi unde rozalii ca o părete. Apoi rozul se adună cumva în sine şi prinse o oarecare consistență, trecând, treptat, în tonuri uşoare, gălbui lucitoare, din care se alese, pe nesimțite, ceva care devenea tot mai intens strălucitor. Şi apoi, din şaua din dreapta piscului Vânătoarea lui Buteanu, cu marginea pronunțată, neagră şi tare, ca un fier de țigan, se arătă un colț ca de potcoavă înroşită, care crescu, crescu, îşi pierdu roşul de flacără şi primi luciri de galben arămiu, ca o monedă proaspăt turnată. Ieşise luna.

-Ştii cum este?, întrebă băiatul din Bucureşti pe prietenul său, care rămăsese cu gura căscată şi cu ochii lipiți de felia de staniol, proaspătă şi lucitoare, care învelea moneda aceea rotundă şi întreagă, atârnând, acum, ireal de uşoară, deasupra lanțului de creste. Este aşa că nu pot să spun că ceea ce susțin ei nu pare adevărat şi valabil, adică acea părere unanimă, şi oarecum oficială, în acelaşi timp, cea cu mai mare autoritate, despre tot şi despre toate, în care nu că se complac, ca într-o comoditate de gândire, dar se refugiază, chiar se înghesuie să intre în ea, ca într-un sistem de garanție, nu a onorabilității lor, nu. Doamne fereşte!, ci a principiului lor de supraviețuire şi, mai ales, de propăşire. Dar propăşire nu e bine spus; de rostuire, de aranjare, de parvenire, chiar. Adună toate astea împreună, amestecă-le şi cu rezultatul: principiul lor de succes. Da, asta e: cu aderat la opinia de cea mai mare autoritate, ți-cu asigurat un bilet cu loc în trenul succesului!

Băiatul popii nu prea înțelegea mare lucru, din toate acestea. Asculta, însă, ori părea, cel puțin, că ascultă cu mare atenție, în timp ce urmărea cum astrul, care se ridicase deasupra munților, la început, înroşit până la combustie, acum părea uşor şi se legăna, abia perceptibil, ori înşelător, alb gălbui, pe undele nevăzute ale albastrului ireal.

-Ceea ce vreau să spun, continuă celălalt, este că nu problema valabilității opiniei mi se pare importantă şi poate da de gândit, ci faptul că un aranjament, asigurarea unei poziții în ierarhie, o traiectorie pe calea succesului depind nu atât de meritul ca atare al persoanei, adică de valoarea înzestrării, capacității şi prestației sale, cât de poziționarea, poziționarea ei voluntară şi conştientă de partea unei opinii investite, momentan, cu gjrul valabilității şi autorității. Subliniez: momentan. Pentru că lucrurile se pot schimba, după cum s-au şi schimbat, şi ceea ce astăzi este valabil şi are autoritate, mâine poate... poate... Băiatul nu-şi găsea cuvântul şi, pentru ca să încheie, totuşi, ideea, aruncă, în grabă, prima formulă care-i venise în minte:

-Mâine poate ajunge la gunoi!

Copilul popii asculta, iarăşi fără să înțeleagă prea multe. Urmărea, numai, cum luna părea că

se micşorase; acum era uşoară şi plutea, ca o figură de hârtie colorată, alburie, decupată rotund. Şi totuşi, ca să nu pară că nu înțelesese chiar nimic, Seu un efort, nu atât să-şi adune gândurile, cât să-şi aleagă cuvintele:

-Dar, dacă lucrurile par adevărate, poate că şi sunt adevărate, nu?

-E adevărat, multe din ele sunt adevărate; unele sunt chiar foarte adevărate, altele au o anumită valabilitate temporară, răspunse celălalt. Cum stătea aşezat pe un ciot vechi de salcie prăbuşită, la malul râului, absorbit cu totul de mersul ideilor şi, parcă, fară să vadă nimic din ce era în jur, el se îndoi şi mai tare, de trunchi, ghemuindu-se, aproape, cu coatele pe genunchi şi cu bărbia sprijinită în pumni. Dacă n-ar fi fost penumbra aburoasă, în care erau cufundați, s-ar fi văzut cum strânge pumnii şi scrâşneşte din măsele.

-E adevărat, dar nu asta e problema. Problema este că meritul, în societatea noastră, cel puțin la noi, în Capitală, meritul nu se acordă pe drept, ci prin acest sistem de promovare partizană: suntem de aceeaşi părere, pe care o susținem cât mai gălăgios, nu?, ne mândrim cu asta, suntem din aceeaşi gaşcă, ne susținem şi ne promovăm unii pe alții

Acum era încălzit. Trupul i se destinse din încordare, ridicase, chiar, fruntea, ca pentru a se răcori şi răsuflă, de câteva ori, adânc. Apoi reluă, ca şi când şi-ar fi reglat suflul:

-De fapt, greşesc. Nici măcar asta nu e problema, adică cine şi cum culege meritele. Problema, adevărata problemă este că propăşirea, în sensul vechi şi autentic al cuvântului, cel de la 48, propăşirea țării, deci a noastră, a tuturor, nu poate veni de aici, de la acest sistem al promovării pe baza adeziunii la opinia la modă. Dă-o-ncolo de promovare! Şi ce dacă ajung, aşa cum ajung cei care ajung, în fruntea mesei? Să le fie de bine, dacă asta țintesc şi asta-i mulțumeşte! Problema este că mulți dintre ei, nu toți, Doamne fereşte!, nu toți, mulți dintre ei sunt incapabili şi nu se poate construi propăşirea cu incapabili.

-Dar, cu ceilalți, se poate? întrebarea celuilalt băiat nu era prea lămurită; poate o formulase şi el, doar aşa, ca să se afle în vorbă. Dar Mişu o luă de bună, îi servea firului său de gând:

-Da, se poate, dar iarăşi: nu cu toți. Se poare cu cei buni, cu cei de calitate. Numai aceia pot construi propăşirea, numai ei o pot asigura! Ce contează că, despre marile probleme ale omenirii, gândesc într-un fel sau într-altul! Mare lucru! Important este să-şi facă datoria! Şi să şi-o facă bine.

-În schimb, reluă el, după o pauză, în care băiatul celălalt crezuse, chiar, că a terminat, în schimb, cu incapabilii şi cu proştii, care se bat în piept, mândri că împărtăşesc opinia la modă şi pretind merite, nu se poate face nimic. Dar nici cu cei care tac ori sunt de altă părete şi sunt la fel de proşti. Ba mai rău: se strică. Se poate strica totul.

Băiatul părintelui ascultase în tăcere. Nici după ce prietenul său încheiase şi rămăsese gânditor, aşa cum era, ghemuit pe prundul umed, învăluit de răcoarea palpabilă a apei, cu brațele petrecute peste genunchii îndoiți şi ochii privind în golul dinnainte, unde mişcau valurile, ca nişte ființe vii şi

mărunte, cu braţe de apă aruncate în sus şi-apoi coborâte, nici atunci, o vreme, nu spuse nimic. Apoi întrebă cu un glas nesigur, ca şi când ar fi fost o întrebare pe care se îndoia s-o formuleze sau nu:

-Dar domnul ingiuner Gaicu? Domnul Director?

Mişu tresări şi, înainte de a răspune, se ridică în picioare şi-şi dădu cozorocul chipiului său de licean spre ceafă. Era ca şi când acceptase să reintre în peisaj şi să ia cunoştinţă de seara aceea frumoasă şi înmiresmată de vară, de aerul subţire, dar rare, de efluviile apei şi de albastrul întunecat şi imens, în care vibrau nesimţit, în adâncuri, munţii şi peste care domnea faţa albă a lunii.

-Ceea ce pot să spun sigur este că, din fericire, boier Gaicu este în afara sau deasupra acestui fel de a gândi lucrurile. Şi atâta vreme cât va fi el la cârmă, Direcţia va merge fără greş: ca un ceasornic. Dar ceea ce nu pot să spun sigur este cum gândeşte doamna Gaicu.

-Coana Elencu?

-Da, Coana Elencu. S-ar putea să fie diplomată, o mare diplomată, diplomata familiei, pentru că...

-Pentru că ce?, se grăbi celălalt, nerăbdător cu pauza lungă a prietenului său.

-Pentru că despre Coana Mare, iar pot să spun sigur că este o scumpă şi-o minunată! Şi că le trânteşte câte una, în faţă, de le place şi lor!

-Cui? Cui le place?

-Lui Spiru şi celorlalţi, celor două mironosiţe, aşa le numesc eu.

Peste câteva zile, de la discuţia aceea din crângul cuprins de noapte şi vegheat de lumina lunii, Mişu avu ocazia să-i arate băiatului popii, pe viu, cum spunea el, câteva din persoanele care-i puteau ilustra teoria.

Trecuseră prin crâng, de data asta, pe la zona barăcilor, şi bucureşteanul îl trase de mână în încăperea care servea de cafenea şi bufet, unde nu mai intrase niciodată, până atunci. Erau câteva mese, cele mai multe neocupate, cu feţe de mese curate şi şerveţele şi pahare pregătite, pentru consumatori. La o masă din colţ băiatul văzu pe domnul Spiru, cunoştinţa sa, cu întreaga lui făptură masivă, oarecum planturoasă, în costumul de stofa fină, dar şifonată, cu cămaşă de mătasă şi o cravată viu colorată, la gât, copleşind un întreg scaun, care părea mult prea mărunt pentru un asemenea volum. Alături, o domnişoară tânără, după silueta şi îmbrăcămintea uşoară, de vară, dar cu o faţă cam întunecată şi oarecum crispată, de femeie bătrână, sau, mai bine zis, fară vârstă, cu foarte puţine trăsături feminine în ea. Părea că vrea să arate celor care o privesc cât este ea de serioasă şi ce probleme grave sunt cele care o preocupă, iar pentru asta vorbea repezit şi destul de tare. În schimb, Spiru asculta visător, rezemat de spătarul scaunului şi avea aerul că lasă gândurile să-i rătăcească departe şi că în această libertate de gândire, neîngrădită de nimic, stă toată importanţa masivei sale persoane. În cele câteva minute, cât băieţii reuşiseră să rămână în cantina bufet, având aerul că ar căuta pe cineva şi că nu intenţionează să se aşeze, ceea ce, de altfel, ar fi fost cu totul neobişnuit, dacă nu chiar interzis pentru

nişte aproape copii ca ei, intră încă o domnişoară, subțire şi înăltuță, în rochie uşoară, de vară, şi ea, cu fața ovală, plăcută, încadrată de cele două valuri laterale de păr, tăiate aproape de înălțimea umărului, după moda vremii.

Noua venită se apropie de masa celor doi şi-i întrebă ceva cu o voce subțire şi cântată, prelungind oarecum vocalele, dar nu melodioasă. Ridicând de jos, spre ea, parcă numai sprâncenele şi nu prea mult, Spiru îi răspunse cu glas moale, înăbuşit. Cealaltă domnişoară, însă, nu ridică ochii din paharul gol, pe care-l învârtea între degete, de când se aşezase la masă, şi, din toată atitudinea ei se vedea că abia aşteaptă ca noua venită să se îndepărteze. Ceea ce se întâmplă, la foarte puțin timp. Apoi şi cei doi băieți, după ce mai rotiră o dată, privirea, în jurul sălii, ieşiră şi ei.

De la bufetul-cantină, Mişu îl duse, pe prietenul lui, la magazia cu de toate, unde trona şi oficia, totodată, după cum spunea chiar el, tatăl lui, domnul Zaharescu sau Şerbănescu.

-I-cu văzut?, întrebă, aparent fără rost, Mişu, cât stăteau într-un colț al magaziei, chiar la intrare, aşteptând ca tatăl lui să termine discuția cu câțiva bărbați în costume de muncitori. Acestea sunt vedetele direcției noastre. Persoanele cu cea mai mare influență; Reprezintă ceea ce aş putea numi opinia de rezistență a comunității.

Şi, pentru că era evident că celălalt băiat nu înțelege ptea mare luctu din ce tocmai văzuse, Mişu continuă:

-De când România s-a alăturat Germaniei, dar mai ales în ultima vreme, când războiul merge din ce în ce mai rău, pentru noi, ei exprimă şi reprezintă simpatia pentru tabăra adversă, pentru puterile aliate. Spiru şi-a făcut studiile în Franța şi are un cult pentru Paris şi pentru tot ce este francez. Cele două dudui au apucat să treacă, şi ele, înainte de război, pe la Paris, şi sunt încă mai entuziaste în acest cult.

-Şi tu ce crezi? Nu e bine asta? Tu ții cu nemții?, întrebă celălalt.

-Doamne fereşte! De unde-cu mai scos-o şi pe asta?

-Păi mă gândeam că...

-Uite cum stau lucrurile: în felul meu, şi eu sunt pro-aliați. Cultura franceză mi-este mai aproape, iar pentru spiritul anglo-saxon am o mare admirație. Dar îi admir şi pe nemți, adică valorile şi calitățile lor adevărate. Şi, dacă vrei să ştii, în acelaşi fel, chiar şi pe ruşi.

-Dar.. ..încercă băiatul părintelui.

-Dar o fac în felul meu, adică în linişte, pentru mine însumi, nu fac paradă din asta şi nu aştept ori caut să-mi creez cine ştie ce merite sau avantaje, din asta. În fond, cred că asta este şi ar trebui să fie atitudinea noastră cea mai normală, pentru că este în firea noastră.

Iar apoi, după o pauză, în care tatăl lui păruse că a încheiat socotelile cu acei muncitori, care sigur îi ceruseră materiale din magazie şi părea că se îndreaptă spre cei doi băieți, dat fu întors din drum de un solicitant, care aproape că-l apucase de mânecă, Mişu continuă:

-Ştii cum e Bucureştiul? Un oraş în calea vânturilor...

-Da, am auzit, se grăbi celălalt să intervină şi el în discuție, am auzit că bate crivățul, iarna, de groază!

-Las-o pe asta!, i-o tăie Mişu, cam scurt şi aproape iritat. La alt fel de vânturi mă gândesc eu: odată, bate vântul dinspre Apus, ca în cartea lui Pearl S. Buck, cu citit-o? Şi, Sră să aştepte răspunsul: Atunci nu că toți ar fi prooccidentali, dar este la modă să fii prooccidental! Nu eşti prooccidental...

-Te-cu ars!, sări celălalt, în ajutor.

-Uneori te şi arzi, e adevărat, dar, oricum, ieşi din circulație. Şi nimic nu e mai grav, la noi, decât să fii scos din circulație. E mai grav chiar decât să nu fii: dacă nu eşti, nu eşti, şi gata, e nimicul, nimicul total şi atât. Dar dacă eşti scos din circulație, înseamnă că încă mai exişti, în sensul că ființezi, deci încă vezi şi înțelegi totul, numai că nu mai exişti, cum să spun?, nu mai exişti public, ți-au semnat sentința şi gata, eşti ca şi când n-cu fi, iar dacă mai eşti, eşti numai ca să probezi cât de dispărut eşti.

Băiatul popii tocmai îşi căuta şi încerca să-şi potrivească cuvintele prin care să-l întrebe pe prietenul său în ce situație se crede el, acuma, când şeful magaziei se apropie de ei.

Tatăl prietenului său era o persoană mijlocie, în toate: în talia, nici măruntă, dar nici înaltă, nici groasă şi nici subțire, în îmbrăcăminea modestă, cu cămaşă curată, dar uzată pe la guler şi mâneci de prea mult purtat, fără haină, dar cu o vestă de culoare închisă, cotiere de lustrin negru, spălăcit, un şorț, acesta parcă prea mare, oricum disproporționat, dintr-un material tare, un fel de pânză groasă, cauciucată, de culoare incertă. Figura lui însăşi era de proporții mijlocii, o față între oval şi rotund, o mustață nici scurtă, nici lungă, părul înjumătățit de o jumătate de chelie, o pereche de ochelari cu ramă tare, metalică, simplă, ca o sârmă. Nu era nici acoperit, dar nici cu capul gol: un cozoroc, destul de lung, de carton presat, vechi şi scorojit, ținut, pe la ceafa, cu un elastic uzat, legat în câteva noduri. Numai ochii, în toată această alcătuire de proporții nesigure, luceau, ca doi pietre vii, de un negru intens.

-Salut tinerețe, fala neamului!, îi întâmpină el, cu o formulă despre care copilul popii avea să constate că era cea preferată.

-Cu ce vă poate servi Tata Puiu? Şi asta era o formulă, numele pe care i-l dădea toată lumea din direcție, afară de câte vreun muncitor mai tânăr ori mai puțin descuiat la cap, care-l ruga cântat şi complicând figurile **verbale,** în felul țăranilor din Câmpia Dunării:

-Nea Puiu, fii tălică bun, nea Puiule, şi dă-mi şi miia cutărică lucru, ori cutărică, pupa-ți-aş sufletelul matale, nea Puiule!

Ceva părea să nu-i convină fiului său, lui Mişu, din toate astea, pentru că el răspunse destul de sec:

-Am trecut numai să-i arăt prietenului meu magazia.

Dar nenea Puiu se vedea că nu era uşor de scos din ale lui, aşa că reluă, pe acelaşi ton:

-Bine-cu făcut, băiatul tatii! Să vadă şi prietenul tău că aşa o magazie rânduită nu mai găseşti în toată Țara Românească. Aşa ceva nu găseşti numai la...

-Nemți, se grăbi băiatul popii şi-ndată îi păru rău şi-ar fi vrut să-şi înghită vorba.

-La nemți îi şi mai rânduit: tras cu şublerul, la milimetru, dar rece, fără suflet, îl întâmpină magazionerul. Nici ca la franţuji nu-i. La franţuji, totu-i pieptănat şi aranjat, să arate frumos. Ştii ca la cine-i, băiatu'tatii?, îl adoptă, formal, Tata Puiu, pe prietenul băiatului său, aşa cum facea cu toți copiii şi adolescenții care-i erau simpatici. Ştii ca la cine?

-Ca la americani!, anticipă Mişu răspunsul tatălui său, iar acesta făcu o figură, din ochi şi din toată expresia obrazului, care ar fi vrut să spună:

-Ei vezi? cu ghicit! Numai că în proporții mult mai mici. Ce zic eu? Infime! Şi se întoarse, pentru că uşa magaziei scârțâi uşor şi de ei se apropia un alt personaj.

Era un tânăr plăcut la înfățişare, cu fața mare şi ovală, el însuşi, tot, precum ceva mare şi oval, moale şi alb. Avea un nas pronunțat, gros, fără să fie diform, o gură cu buze pline şi mari, aproape lăbărțate. Ochii, doar, sub sprâncenele stufoase, cu fire moi, păreau mici şi nesiguri, ca şi când ar fi fost ceva fără prea mare importanță, într-o făptură care, oricum, impunea prin masivitate, substanță şi oarecare moliciune.

Tocmai când aştepta, cu un interes nelămurit, să-l audă vorbind pe un astfel de personaj, băiatul popii se simți prins de cot şi tras afară din magazie. Cea din urmă imagine pe care o mai văzu, în timp ce uşa cu arc se închidea în urma lor, fu statura masivă şi delăsată a noului venit, care-i amintea imaginea unui uriaş ou, fiert la jumătate, nici moale, dar nici tare, dezghiocat de coajă şi alb, plin şi moale, putându-se lungi sau aduna, această figură umană, întinsă, aproape întreagă, peste tejgheaua dincolo de care Tata Puiu părea că stă pregătit, gara să întâmpine o revărsare.

-Nu-mi prea place individul, explică Mişu plecarea lor grăbită.

-Dice nu-ți place?, întrebă prietenul lui, cu accentul lui ardelenesc. Îi şi ăsta din cei cu moda?

-Ahă! Şi încă cum! Acum tot ce-i german e grozav pentru el. Ar fi în stare să meargă pe jos până la Bucureşti numai pentru o călătorie oficială la Berlin.

-Dar tatăl tău. Tata Puiu, a fost în America?

-N-a fost nicăieri, nu te lua după el! Doar până la Budapesta, cu trupele române, la sfârşitul războiului...

-Dar atunci..., încercă celălalt.

-La el, ştii cum e? E adevărat, citeşte mult, adică se informează, dar, pentru el. Franța de care vorbeşte nu este cea reală, care o fi acolo unde este ea, între Atlantic şi Mediterană, Franța lui este o închipuire, pe care şi-a format-o el, din informații, desigur, dar după cum vrea el şi o visează el. La fel e şi cu America, deşi tare ar vrea să meargă odată în America...

-Şi tata, şi tata meu...

-Ce-i cu tatăl tău? Şi el vrea să meargă în America?

-Nu ştiu. Asta nu ştiu dacă vrea să meargă în America, dar visează la America, o vede în închipuire...

-De unde ştii? Ţi-a spus el?

-Nu. Nu mi-a spus nimic. Dar ştiu eu. Tot ce-i la cea mai mare-nălţime, îi în America.

8

După ce se construiseră barăcile în luncă şi după ce toate serviciile direcţiei începură să funcţioneze, după ce gospodinele din familiile angajaţilor îşi găsiră, fiecare, locul în câte-o curte de ţăran, stabilind relaţii, de cele mai multe ori de strânsă înţelegere, cu familiile gazdelor, după ce se formară şi grupele de tineri, unele pe conturele vechi, de la Bucureşti, altele, cum era cel al fetelor care o vizitau zilnic pe nevasta covaciului, pe altele, noi, a fost aşa că viaţa satului aceluia de sub Negoiul, în care încăpuse şi viaţa unei importante comunităţi de orăşeni, evacuaţi de teama bombardamentelor, cunoscu o perioadă, nu prea întinsă, de două, trei săptămâni, care se desfăşura aproape ca un mecanism bine uns şi pornit la un drum lung. Era ca şi cum ritmul de viaţă al verii, început cu vite scoase de prin curţi, continuat cu plecarea carelor şi căruţelor spre locurile de muncă şi încheiat cu întoarcerea leneşă a ciurzii, cu pasul rar, măsurat, în praf, de bătaia de metronom a cozilor pieloase, această viaţă, veche de nu se ştia când, cunoscu adaosul, ca o împletitură, al ritmurilor vieţii orăşenilor plecarea la servici, pe aceleaşi uliţe prăfoase, a unor "domni" în costume întregi sau numai în cămăşi uşoare, de vară, plimbările, cam dezlânate, ale tineretului, partidele gălăgioase, de scaldă, în "dobele" din luncă, grupurile de seară, prin curţi şi pe la colţuri de uliţe, cu muzică de acordeon şi râsete limpezi, de fete. Şi tocmai când acest flux de viaţă, atât de compozit, faţă de ceea ce fusese, înainte cu abia o lună, viaţa satului, părea că se aşează într-o albie de constanţă şi durată, se întâmplă ceva ca o complicaţie, nu chiar un incident; în orice caz, ceva nou.

A fost aşa că s-a răspândit zvonul că se pregăteşte o serbare. A fost ca şi cum zvonul acesta ar fi precedat chiar momentul acela special şi unic, al declanşării acelei întâmplări, cel în care a scăpărat scânteia, când a apărut ideea, a fost formulată, iar apoi adoptată, însuşită de cine trebuia să şi-o însuşească. Ca şi cum de la zvon ar fi pornit totul, el să fi fost principiul declanşator.

Abia după aceea, la un anumit interval, au apărut semnele reale, adevăratele semne. A fost, mai întâi, şi s-a păstrat, pe tot parcursul pregătirilor pentru serbare, o anumită agitaţie generală. Trecătorii, mai ales cei tineri, Sceau paşii mai grăbiţi, pe praful subţire al ulielor, se agrăiau între ei, ori se salutau, cu un fel de iuţime a vorbelor, domnişoarele, care-şi făceau vizitele zilnice şi repetate, la Florica, nevasta fierarului din crâng, intrau în curte şi apoi în casă cu o anumită înfrigurare în mişcări, deşi era în plină vară. Cele care erau cuprinse în programul serbării abia dacă se aşezau că

se şi ridicau să plece, cu ceşcuța de cafea în mână, sorbită doar pe jumătate. Fiecare din ele avea o mişcare de rotire a privirii, ca şi când, abia ridicate de pe unul din scaunele vechi, de pe un loc de la marginea patului strâmt, de pe laviţa de sub fereastră sau de pe oriunde de altundeva, ar fi căutat un alt loc unde să se aşeze, ori unde să pună, cel puțin, ceşcuța cu restul de cafea nebăut. Evident că era o simplă părere şi că, odată ridicate, după prea scurta şedere, fiecare din ele aproape că tremura de graba să plece. Numai că nu era simpla grabă să iasă, să se ducă spre locul unde se adunau toți, cei cuprinşi în programul serbării, pentru repetiții. Era şi altceva, ca un fel de semnal, o atenționare:

-Vedeți?, vedeți voi, dragelor, cât sunt de ocupată şi de grăbită? Ştiți foarte bine că tare-aş vrea să mai rămân cu voi, uite, nici măcar nu mi-am isprăvit cafeaua, dar trebuie să plec, mă aşteaptă ceilalți, nu se poate să întârziu, nu se face.

Câte una din ele, care era mai grăbită, fiind, ea însăşi, tocmai expresia fizică, personalizată, a acelei grabe, deschidea, iute, portița curții, aproape trântind-o, dintr-o mişcare a cotului, ca şi când n-ar mai fi avut timp să atingă clanța veche cu mâna, apoi, lăsând-o, cum spunea Florica, în plata ei, din doi paşi mari şi grăbiți, ajungea la cele câteva trepte de scândură veche, pe care le urca tropăind, în fugă, trântea, apoi, şi uşa căsuței, cu aceeaşi mişcare energică a antebrațului şi se repezea în încăperea strâmtă şi umbroasă, atât de cunoscută, acum. Dar *repedea* nu e tocmai potrivit spus; poate *năvălea,* ori mai bine: *izbucnea,* aşa cum îşi făcea apariția, dintr-o dată, cu brațul ridicat în dreptul ochilor, în mişcarea aceea cu care deschisese uşa, cu fața toată schimbată, cu trăsăturile şi privirile ca proiectate pe traiectorii care se împrăştiau în jur, într-un fel de mică, paşnică explozie.

-V-am pupat, fetelor, gata, mă grăbesc, te pup Flori, când mai prind o secundă liberă trec pe la voi!

Ăsta era şi adevărul: timpul începuse să se măsoare altfel, ora era mult mai încăpătoare, de ziua întreagă, ce să mai vorbim, minutul se lungise, devenise foarte laig, se puteau face o mulțime de lucruri, într-un singur minut, acum secundele erau cela care contau; secunda părea totul.

-Dar stai, dragă, măcar să-ți bei cafeaua!, o întâmpinau celelalte. Doar nu zboară repetiția, că n-are aripi!

-Nu zboară, e drept, nu zboară, răspundea cea apostrofată, încântată că i se acorda importanța pe care credea că o merită, dar zboară timpul, uite, secundele şi chiar minutele lui, cum zboară!

Şi fetele acelea tinere, cu obrajii lor fragezi şi privirile lucitoare, parcă frăgeziți şi luminate, obrajii şi privirile, de aerul tare, în prospețimea lui răcoroasă, cu acea răcoare de apă de munte şi frunze şi iarbă, de acolo, din lunca satului aceluia, aveau, în închipuirea lor, şi poate chiar în privire, imaginea timpului care zboară, pe aripi cu pene moi şi subțiri, de minute, şi cu pene străvezii, gracile şi vibratile, de secunde. Numai nevasta covaciului, Florica, țiganca frumoasă şi cuminte şi înțeleaptă, le privea, cu ochii ei uşor umezi de ceva ca o emoție specială, de undeva de dincoace de lumea emoțiilor şi grabei lor, dintr-o altă lume.

Pentru că n-aveau unde, sălile de clasă ale celor două şcoli fiind reci şi neprimitoare, cu aerul lor greu, acum, când rămâneau goale, aer format din particule de praf învechit, şi pentru că aveau lunca sau crângul, cum îl mai numeau localnicii, cei care pregăteau serbarea făceau toate repetiţiile şi celelalte pregătiri în crâng, printre tufe, pe poienițele lui mai lărgute, legate, între ele, de o adevărată încrengătură de cărărui înierbate. Cei care se înhămaseră, cum spuneau ei, la căruța serbării, şi chiar aşa era, pentru unii din ei, o căruță, pe care o vedeau mergând şi îh care ei se vedeau, pe ei înşişi, cocoțați, plin de veselie, unii lângă alții, şi parcă salutând, cu mâna, pe cei de pe margine, pe ceilalți, aceştia, cei din căruță, erau şi dintre bucureşteni, tineret, mai ales, elevi şi studenți, băieți şi fete, dar şi dintre localnici; fete şi ficiori, cărora, aici, li se spunea *juni,* învățătorii şi învățătoarele mai tinere, dar şi nelipsita "domnişoară" care, aici, era bine trecută de prima tinerețe şi tocmai pentru că toată lumea ştia asta, iar ea însăşi ştia că toată lumea ştie şi că ştie şi că ea ştie, îşi compusese o figură severă, care dorea să arate tăria, faptul că, adică, şi ce dacă a trecut junețea şi se apropie bătrânețea?, ea, domnişoara, tot se ține şi se ține tare în tăria ei de deasupra vârstelor. Aşa că-şi scrisese singură, cu linii tari şi aspre, tăria aceea pe trăsăturile, în făptura, vocea şi în toate mişcările ei.

Se pregăteau coruri: unul, al localnicilor, dirijat de învățătorul Boriga, cu repertoriul lui obişnuit, de cântece naționale, dar şi de cele populare, orchestrate de compozitori ardeleni şi bănățeni; celălalt, o formație vocală a bucureştenilor, cu un repertoriu de romanțe vechi şi unul de câteva şlagăre, la modă. Erau, apoi, şi câțiva recitatori, din fiecare parte, şi o piesă de teatru, cu distribuție mixtă, şi dintre bucureşteni şi dintre localnici. Aceasta urma să reprezinte momentul de greutate al serbării, iar tinerii învățători, povățuiți de preoteasă, care avea experiență, din serbările pregătite de ea, în cadrul societății Astra, aleseră comedia lui Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura.*

Între timp, băiatul popii şi prietenul său, Mişu, păreau nu numai absenți de la orice pregătire, dar şi în afară de orice cunoştință privitoare la serbare. E drept că, aproape în nici o privință, cel dintâi nu ar fi contat pentru programul serbării: nici nu recita bine şi nici nu-i plăcea să recite, iar cât despre voce, ca să cânte m cor, fusese demult calificat drept afon. Iar despre Mişu, nu se ştia mare lucru: nici că ar fi interesat, în vreun fel, de serbare, nici că nu. De fapt, însă, în acele zile de zvonuri, mai întâi, iar apoi de pregătiri febrile, cei doi parcă plecaseră în altă lume, ori în *ceea htme,* cum spuneau bătrânele familiei.

Şi, cu toate acestea, erau încă în sat şi fiecare la casa unde-şi găsise adăpost familia. Mai mult chiar, erau văzuți, în fiecare zi, ba rătăcind pe ulițe, ba pierzându-se prin cotloanele luncii, ba întârziind, cu orele, pe câte-un cot de prund, în preajma râului, cu privirea scufundată în zbaterea neoprită a valurilor verzi-albăstrii. Câteodată, dezbrăcați, se culcau pe-o rână, în aşternutul răcoros, se lăsau purtați către ochiurile de apă, limpezi şi liniştite, în care se cufundau cu fața în jos şi se lăsau să plutească şi să fie duşi, inerți, ca nişte trunchiuri de lemn tînăr şi decojit, până-şi simțeau pieptul atins de bolovanii lunecoşi din locurile pe unde râul, trecut de plinul mai adânc al bulboanelor, îşi

relua călătoria lui de valuri săltătoare.

Drept este, pe de altă parte, că această aparență de detașare, vag plutitoare, nu numai pe undele apei, în care se răsturnau, din când în când, dar oarecum la suprafața sau în afara evenimentelor obișnuite ale satului, a celor doi băieți, putea să vină și dinspre lipsa de atenție a celorlalți, față de ei: cine ce treabă putea să aibă cu ei care, în afară de cercul stiâmt și bine delimitat al fiecărei familii, ori de grupul mai larg, al copiilor din Unghieț, nu țineau de nici un fel de alt factor de coerență, din această viață de sat? Erau doi plimbăreți-rătăcitori, cam neluați în seamă, care puteau să fie, acum, într-un loc, dar, peste câtva timp, într-altul, fără ca asta să intereseze pe nimeni și fără ca prezența sau absența lor, de undeva anume, să influențeze, cu ceva, nici măcar cel mai mărunt detaliu din ceea ce se putea numi viața satului.

Destul este să consemnăm această absență nu numai din interesul general, dar și din zona aceea specială a acestui interes, care se formase, curând și atât de rapid, în jurul ideii de a se organiza o serbare. Iar dacă ar fi să se dea o explicație acestei absențe, atunci ar trebui să se dezvăluie că, în acele zile din vara lui 1944, mai precis, de pe la sfîrșitul lui iunie și până către cel al lui august, când lucrurile, din acea țesătură de fapte care se numește istorie, aveau să ia o întorsătură nu atât neașteptată, cât radicală, ca o răsturnare totală, în acest interval, deci, pe Mișu Zaharescu sau Șerbănescu și pe noul lui prieten, din acel sătuc de la poalele Munților Făgărașului, îi cuprinsese o pasiune; o pasiune nu neapărat nouă, fiecare din ei mărturisind antecedente reale, în direcția ei, cât puternică, acaparatoare, până la totala subjugare. O adevărată și foarte activă obsesie.

Nu numai că adormeau cu ea în gând, ceea ce era mai mult decât explicabil, de vreme ce, toată seara, după ce ziua întreagă, îi subjugase, mobilizându-le toate preocupările, ideile, discuțiile, o petreceau cu ochii pierduți pe cer, dar noaptea o visau într-un fel deosebit, o purtau, în somn, ca pe un element de trezie, care rămâne, ca o lumință de veghe, pe bolta întunecată și informă a conștiinței lor, cufundate în adâncimi pierdute. Pentru ca să se trezească cu ea și apoi să fie, și unul, și celălalt, chinuit de nerăbdarea de a se întâlni și de a-și actualiza obsesia, prin transferul reciproc de impresii și gânduri. Care dura ziua întreagă, iar seara cunoștea momentul de maximă concentrase și intensificare. Din care se hrănea veghea de noapte a luminiței aceleia, neadormite.

Pe lângă toate acestea, mai este de amintit că cei doi băieți păstrau, pe cât puteau, subiectul preocupării, ce mai?, al obsesiei lor, în zona aceea de taină în care adolescenții și, mai ales, cei singuratici, pentru care însoțirea cu un prieten apropiat, unul singur, cel unic, nu este decât forma în care se ascute și își găsește o expresie emblematică, în figura perechii, adică a unuia plus însoțitorul, tocmai singurătatea. *Și* cum, de regulă, singurătatea nu numai că este o taină, ea însăși, în sine, dar acoperă, prin ea, o taină, preocuparea celor doi rămăsese tuturor ascunsă, nedeslușită și, până la urmă, chiar nedescifrată.

Căci ce s-ar putea înțelege și decoda, din semnele enigmatice, prin care se exterioriza tovărășia

lor, care nu era nimic altceva decât o expresie a singurătății? Gesturile prin care această singurătate se manifesta, semnele prin care era ea formulată erau cele mai obişnuite cu putință: plimbări în tăcere sau în rare schimburi de cuvinte, atât de rare, încât puteau fi numite, mai degrabă, schimburi de tăceri, câte-un popas de sară, în vreun loc pustiu, lângă una din foarte puținele case ori ogrăzi părăsite ale satului, dar, mai ales, într-una din poienițele scăldate de lună ale luncii. Pentru privitorul din afara acestei singurătăți în doi, aceste semne nu puteau să transmită nimic altceva decât ce transmiteau ele, de când existau pe lume, şi anume singurătatea; iar cum singurătatea nu este ceva chiar ieşit din comun, singurul aspect mai neobişnuit, din însoțirea lor, şi singurul care ar fi putut avea o anume încărcătură de suspiciune rămânea, până la urmă, tot numai absența lor, a celor doi băieți, din grupul celor care organizau serbarea.

Iar această absență a fost, cel puțin până la un anumit moment al preparativelor, categorică, totală: Era ca şi când cei doi ar fi avut interdicție, ori ei înşişi şi-ar fi impus această interdicție, aceea de a nu se ralia, în nici un chip, grupului şi de a nu participa la pregătirea serbării, nici măcar în calitatea de suporteri, dacă nu de actori.

Fireşte că, dacă cineva ar fi reuşit, atunci, să spargă zidul de semne, aparent uşor descifrabile, din jurul singurătății celor doi, să-i decodeze, cu alte cuvinte, cifrul şi să-l desconspire, apoi, şi celorlalți, lucrurile nu ar fi fost cu ceva mai mult lămurite; n-ar fi fost decât că, dintr-o nedumerire, ceilalți ar fi trecut în altă nedumerire. Cu ceva mai lămurită, pe de o parte, este drept, dar, pe de alta, mult mai încărcată de nedumerire şi de necunoscut, ea însăşi, această aparență de lămurire, decât nedumerirea inițială.

Căci ce rost ar fi avut să găsească, toți cei care putuseră constata, pe viu, însigurarea voită şi atât de vizibilă, până aproape de ostentație, a celor doi, în pasiunea care începuse să-i stăpânească, până aproape de chinul obsesiei, pe băiatul popii şi pe Mişu Nuştiucum, în acea vară, care numai liniştită nu era, în ciuda aprenței de vară liniştită, a anului 1944, în pasiunea lor pentru lună. Da, pentru nimic altceva decât pentru lună. Luna de pe cer, astrul nopții, care lumina serile şi nopțile de vară, deasupra acelui sătuc oploşit, cumva, sub coama Negoiului, ca un cuib sub aripa unei uriaşe păsări mame, luna care, uneori, rămânea şi pe cerul zilei, albă, pierdută şi străvezie, ca o abstracție vagă, percepută, dar neînțeleasă.

Fireşte că, acum, după desconspirarea tainei singurătății celor doi, după decodarea sistemului ei de semne, văzuți din viitorul lor, ca un trecut al prezentului de azi, figurile lor, îngemănate, par a fi primit, pe frunte, ceva ca lumina unei distincții; îi putem vedea, acum, în rătăcirile lor, care au încetat să mai fie fără rost, dobândind chiar aura unor deambulări ritualice, împodobiți, pe creştete, de ceva ca o flamură de lumină, fluturând în spațiul/timp care-i încape şi care-i desparte de noi. Se opresc ori fac paşi, schimbând, între ei, şoaptele tainei care-i uneşte, arătând, cu gesturi încărcate, acum, de semnificații simbolice, spre orizonturi depărtate şi vagi, unde secretul lor se năzăreşte, părelnic,

întocmai ca însăşi luna, purtând, în sufletul contopit cu mintea şi în mintea topită în suflet, visul lor constant, plutitor pe unde misterioase.

În vara lui 1944, la noi, în 6 iunie, luna fusese plină; după care, timp de o săptămână, muşcătura de umbră crescuse, din seară în seară, pentru ca, la 13 iunie, luna să fie la jumătate, cu partea întunecată în dreapta, care urma să mai crească încă, până când, în 20 iunie, luna dispăru cu totul. Apoi, într-o zi, două, apăru luna nouă şi începu să crească partea de lumină, iar, în seara de 6 iulie, luna fusese, din nou, plină. Peste o noapte, două, pişcătura umbrei începu să fie iar vizibilă, apoi se transformă în halcă şi, la 12 iulie, luna ajunse din nou la jumătate, cu partea de întuneric în dreapta. Aceasta crescu, iarăşi, încât, la 20 iulie, astrul dispăm, din nou, cu totul, pentru ca să mijească iar, peste vreo două seri, încât, la 28 iulie, era încăodată la jumătate. Crescu, apoi, până la 4 august, când fu, iarăşi, lună plină, pentru ca să scadă, din nou; la 11 august era la jumătate, din nou cu partea de întuneric în dreapta, la 18 august dispăru de tot; prin 20,21, fu lună nouă, iar la 27 era din nou la jumătate, cu partea de umbră în stânga.

Între timp, însă, pregătirile pentru serbare începuseră şi se aşezară pe acel făgaş care duce astfel de fopte spre împlinirea lor. Corurile îşi stabiliseră repertoriile şi repetau, seară de seară, cel bucureştean mai devreme, cel al locului, mai târziu, după ce băieţii şi fetele, dar chiar şi unii tineri gospodari sau neveste, care cântau în cor, se întorceau din câmp, de unde veneau, întotdeauna, încinşi de dogoarea zilei de vară şi acoperiţi de praf, ca de o fainâ a căldurii trecute. Se îngrijeau, în grabă, de vitele venite de la ciurdă, câte-o leliţă mai şi întârzia la muls, ca să iasă, din grajd, cu mişcări iuţi, cu şiştarul plin sau la jumătate şi cu obrajii împurpuraţi de efort, sub păstura strâmbată pe frunte. Junii şi bărbaţii tineri îşi mai aruncau şi câte-o găleată de apă, de la fântână, pe bustul gol, iar unii din cei care aveau gospodăria prin preajma iazului se şi scufundau, o dată, în unda rece, ca o umbră lichidă, trăgeau pe ei albituri curate, nu chiar cele de duminică sau sărbătoare, ci altele, mai vechi, şi-o luau, cu paşi grăbiţi, către prund, unde se ţineau repetiţiile. De altfel, dirijorul lor, domnul Boriga avea el însuşi o bivolă, două, cu lapte, după ce, în tinereţe, avusese chiar car şi plug, ca orice gospodar din sat, şi ieşise, în fiecare an, cu toţi ceilalţi, în rând, la lucrul câmpului. încât dumnealui cunoştea, cum însuşi spunea, *rândul la vite,* şi ieşea, potrivind cu grijă portiţa, în urma lui, în lăcaşul ei din poarta înaltă, cu boltă, a gospodăriei curate şi rânduite, ca un păhar, după cum spuneau localnicii, numai după ce ultimul animal din ciurda satului îşi găsise loc în adăpostul lui de noapte. De altfel, pentru toţi coriştii, tineri sau mai în vârstă, statura înaltă şi puternică a învăţătorului, cu pieptul gros şi burta împinsă înainte, cu capul gol, cu păr cărunt, tuns scurt, coborând, în acele seri de vară, panta uşoară, desprinsă din uliţa Susenilor, către luncă, era semnalul că nu mai pot întârzia.

Recitatorii îşi aleseseră, şi ei, poeziile, iar amatorii de teatru se strânseseră din vreme, sub conducerea unor tineri mai isteţi, dintre bucureşteni, pentru stabilirea distribuţiei. Cum se ştie, lista personajelor din piesa lui Alecsandri nu este foarte bogată: 10 roluri, dintre care 8 pentru bărbaţi şi

două pentru femei, plus grupul figuranților, pe care autorul îi arată ca fiind: *muzicanți, şarlatani, slujitori, prieteni, săteni, lăutari.* Inițial, când luaseră, pentru prima dată, la lectură, în vederea spectacolului, textul comediei, atât de cunoscute, adus de soția preotului de localitate, într-o ediția apărută la Craiova, la *Scrisul românesc,* cei doi tineri studenți, care luaseră, fără să li le dea nimeni, cu de la sine putere, frâiele pregătirii piesei şi ale repetițiilor, anunțară că nu se mai complică nici cu întreaga listă de figuranți, nici cu textul *in extenso* al piesei, că, date fiind condițiile de toți cunoscute, au în vedere o formulă prescurtată a spectacolului şi aşa mai departe, cele ce urmează după această opțiune.

Erau doi băieți în primii ani de facultate, mai degrabă la litere decât la arte, într-un fel foarte asemănători, cam subțiratici şi uscați, într-altul cu totul diferiți, marcați, fiecare, de acele amănunte concrete şi vizibile, după o primă vedere, la orice pereche de astfel de inşi cam de acelaşi fel: unul avea ochelari, celălalt, nu, unul purta părul lins, celălalt şi-l lăsa nepieptănat, vâlvoi, unul vorbea gros, celălalt subțire, şi aşa mai departe, până la amănuntul că unul fuma, aproape țigară de la țigară, iar celălalt nu suferea fumul de tutun. De unde, ciocniri vocale periodice, de intensitate variabilă, putând duce, în unele cazuri, chiar până la certuri cu amenințări:

-De-acum am terminat cu tine, ajunge!

-Numai să nu-ți pară rău! Ori:

-Să nu-ți închipui, cumva, c-o să-mi pară rău!

Ceea ce nu-i împiedeca deloc ca, după câteva minute sau numai zeci de secunde, să pară că au uitat totul, sau chiar să şi uite, să-şi vorbească, din nou, ca doi vechi şi buni prieteni. Pentru ca, la prima țigară nou aprinsă, ori la primul fum venit prea aproape, ori din cineştie ce altă pricină, la fel de măruntă sau importantă, ciocnirile verbale să înceapă din nou. Orice s-ar fi întâmplat, însă, în relația lor, atât de tumultuoasă, spuneau unii, atât de zdruhăită, apreciaseră câțiva tineri din sat, folosind un termen care desemna, scuturăturile unei căruțe pe un drum de țară, pentru toți cei din jur, perechea lor rămânea ca o expresie tipică, exemplară, chiar, a prieteniei de tinerețe.

Intenția celor doi *directori de scenă,* li s-ar fi putut spune, deşi scena prevăzută pentru spectacolul lor aproape că nu exista, ei gândindu-se să-l desfăşoare în decor natural, direct în crâng, unde se şi strângeau, pentru repetiții, deci, deşi intenția celor doi era să renunțe la figuranți şi să prescurteze, pe cât vor putea, textul piesei, când a fost cu distribuirea rolurilor, au început să apară, pe rând, inerentele dificultăți, în calea unei astfel de intenții Mai întâi, a fost că, întmcât nimeni din grupul bucureştenilor, nici cei doi prieteni, care repartizau rolurile şi aveau să conducă repetițiile, nu se putea gândi, pentru rolul principal, *Iorgu, nepotul lui Damian,* cum era înscris, în lista de *PERSOANE* a piesei lui Alecsandri, la altcineva decât la cel mai frumos dintre băieții gupului. Era un tânăr aproape înalt, în orice caz, cu ceva peste statura mijlocie, cu trup atletic, mai mult armonios, în subțirimea lui elastică şi consistentă, cu o față luminoasă, cu frunte înaltă şi frumos proproționată, privirea ochiilor castanii, adânci, aproape de negru, vie şi deschisă. Valoarea hotărâtoare a frumuseții sale nu stătea,

însă, în detalii, cât în întregul făpturii, care părea înconjurată de un fel de nimb al frumuseții, ca de un văl aerian şi străveziu, aproape palpabil. Mai totdeauna el era văzut împreună cu perechea sa, şi ea cea mai frumoasă fată din grup, în acelaşi fel, armonios proporționată şi ea, cu acelaşi fel de luminozitate în priviri şi îh vălul părelnic care o înconjura.

Care era numele ei, care al lui? Nu că n-are vreo importanță numele ca atare, din contră, numai că numele ar trebui să fie întrutotul potrivit cu condiția lor de cei mai frumoşi tineri: ea, cea mai frumoasă fată, el, cel mai frumos băiat. Dacă ar fi să fie, între numele posibile, două, unul de fată şi celălalt de băiat, care să exprime tocmai ceea ce trebuie exprimat, adică însuşirea de a fi cea mai frumoasă şi cel mai frumos, dintr-o anumită colectivitate de tineri, atunci, da, atunci ar fi de căutat aceste nume; şi ar fi de folosit. Dar cum aceste nume nu există, în repertoriul onomastic al limbii române, ori, cel puțin, nu există pentru tinerele şi tinerii vremurilor noastre, decât pentru figurile emblematice din mituri şi basme, unde sunt unele numite Ileana Cosânzeana, cu subvariantele ei, şi alții numiți Făt Frumos, iarăşi cu subvariantelei lui, n-avem de ales şi ne vedem nevoiți să renunțăm la precizia unor astfel de nume anumite, care n-ar fiice decât să îngusteze şi sărăcească portretele actanților povestirii noastre. Şi să rămânem la titlurile simple: cea mai frumoasă, cel mai frumos.

Dacă desemnarea lui, a celui mai frumos, pentru rolul cel mai important al piesei, a fost ceva de la sine înțeles şi părea că simplifică, la extrem, procedeul distribuției, odată ce lucrul acesta, hotărât încă dinainte de a fi trecut în lista de interpreți de cei doi *regyri,* înainte, chiar, de a se fi gândit la el, apăru ca o evidență, tuturor, la fel de evidentă deveni şi dificultatea pe care o conținea, in chiar sine însăşi, această alegere. Căci, dând, cum se şi cuvenea, după opinia comună şi, mai mult decât opinia, după simțirea comună, celui mai frumos băiat din gnip, rolul lui Iorgu, din piesa *Iorgu de la Sadagura,* a lui Vasile Alecsandri, şi cei doi băieți, care îşi asumaseră conducerea grupului artistic, dar şi toți ceilalți, au fost nevoiți să recunoască, deîndată, că perechea acestuia, cea mai frumoasă fată din grup, rămânea fără rol; în orice caz, în distribuția prevăzută de autor, nu se afla un rol pe măsura ei, care să fie corespondentul feminin al rolului Iorgu. E drept, cum spuneam, lista *persoanelor* cuprindea şi două roluri de femei, dar unul era cel numit *Zoița, femeia lui Kiulafoglu,* iar celălalt, *Gahița Rozmarinovici.* Numai că, era limpede pentru toți că Zoița, care era *femeia lui Kiulafoglu,* nu putea fi jucată de cea mai frumoasă fată din grup, care era perechea celui mai frumos băiat şi nu putea fi a nimănui altcuiva. Cât despre celălalt rol, Gahița Rozmarinovici, deşi scenariul lui prevedea o scurtă combinație amoroasă cu Iorgu, tocmai aici stătea piedica pentru distribuirea celei mai frumoase fete din grup, care nu putea sta în altă relație, în spectacol, decât cu perechea ei firească şi obligatorie, cel mai frumos băiat, dar nu într-o întâlnire pasageră şi nepotrivită, cum era cea imaginată de dramaturg. Ştiau, cu toții, simțeau asta, iar cei doi băieți, care conduceau ansamblul teatral, ar fi putut s-o spună detaliat, cu argumente şi exemplificări, că cei doi, cea mai frumoasă fată şi cel mai frumos băiat, nu puteau face pereche, nici în realitatea artificială a unui spectacol, decât unul cu altul, aşa cum erau în realitatea adevărată şi aşa

cum sunt, pentru vecie, Daphnis şi Chloe, Tristan şi Izolda, Romeo şi Julieta şi toate celelalte perechi emblematice ale imaginarului erotic.

Aşa că, cum spusese băiatul care fuma ţigară de la ţigară, dar purta şi ochelari, ceea ce s-ar fi potrivit, mai degrabă, cu figura mereu serioasă, în desenul ei prelung, a celuilalt:

-Nici vorbă de Gahiţa Rozmarinovici! Ce, nu vedeţi? Asta-i aproape o Coană Chiriţă! Aţi vrea s-o distribuim pe cea mai frumoasă fată din grupul nostru în Coana Chiriţa? Odată cu capul.

-Sigur că odată cu capul, asta înţelegeau foarte bine, toţi ceilalţi.

-Dar ce să facem cu ea, ce rol să-i dăm? Nu se poate ca *ba* să-i dăm un rol, şi încă unul principal, aşa cum îl şi merită, de altfel, iar *ei* să nu-i dăm nici un rol!

-Odată cu capul..., se trezi, rostind, fără voia ei, Lola, fata mai grăsuţă, din grupul celor care o vizitau, zilnic, pe Florica, nevasta fierarului, şi care jinduia, tainic, la rolul Gahiţei; ori, măcar, la al Zoiţei.

Cine şi-ar fi putut închipui, înainte de a aborda problema distribuţiei rolurilor, care tuturor li se părea una nu deosebit de complicată, că tocmai aici şi încă înainte de a începe pregătirea propriu-zisă a serbării, se va ivi piedica ei cea mai greu de trecut? Era ceva de domeniul imposibilului să se împace pretenţia minimă de a se asigura o bună distribuţie cu delicatele resorturi sentimentale ale problemei: să se dea rolul Iorgu altui tînăr era de neconceput, iar să rămână cel mai frumos băiat din grup, chiar şi numai pe durata unui spectacol, fără perechea lui de toţi recunoscută şi admirată iar li se părea cu neputinţă: ar fi însemnat, spusese unul din ei, care ştia ce efecte poate avea un explozibil, să dinamiteze reprezentarea piesei, iar dacă piesă nu era, nu putea fi nici serbare. Şi se profila, chiar, înţelesul evident şi periculos, după care, dacă nu era serbare, era ca şi când n-ar mai fi fost nici vară, vară pe de-a-ntregul, vară adevărată. Iar dacă n-ar fi fost vară, ce le mai rămânea?

Ajunseseră, în neputinţa lor, aproape de ceea ce s-ar fi putut numi buza prăpastiei; o vedeau înaintea lor, deschizându-li-se sub tălpi, cu auitul ei ameţitor, când băiatul cu ţigara le ceru puţină atenţie.

Aproape că nu era nevoie, pentru că toţi tăceau, îngânduraţi, iar dacă se gândeau la ceva, nu se puteau gândi la altceva, decât la problema spinoasă a distribuţiei, cum o numise unul din ei. Şi dacă ar fi urmat ca vreunul din ei să spună vreo vorbă, greu de crezut că s-ar fi referit la altceva decât la problema lor spinoasă. Aşa că nici n-ar fi fost nevoie să li se ceară atenţia, iar ei rămaseră tot cu capetele plecate, în acea expresie a îngândurării pe care ne-o reprezentăm sub forma unei persoane cu umerii îndoiţi şi cu firuntea aproape de genunchi; eventual, şi un pumn, sau amândoi, strâns sub bărbie.

Băiatul cu ţigara răsfoise ediţia din teatrul lui Alecsandri, adusă de preoteasa. Cartea, cu fotografia mare a bardului pe copertă, începuse să aibă colţurile filelor îndoite, în scurt timp urmând să formeze acele *urechi de măgar* atât de caracteristice pentru manualele elevilor neglijenţi. O răsfoise,

gânditor, cu ochelarii pe nas, şi acum se căuta după o ţigară. Prietenul lui, cel care nu putea suferi tutunul şi nu purta ochelari, îi văzu gestul atât de cunoscut, ţintindu-l cu privirea ochilor lui limpezi, atât de limpezi, încât păreau miopi: degetele mânii drepte, cam îngălbenite de fum, sondând propriul buzunar, dar nu găsi de cuviinţă să intervină, după obiceiul tachinărilor reciproce. N-ar fi avut nici un rost: "Asta-i problema, acum. o ţigară în plus sau în minus, părea să spună tăcerea lui imobilă, când şandramaua stă să se dărâme? Şandramaua fiind, evident, spectacolul lor."

Celălalt găsi ţigara, şi-o agăţă între buzele uscate şi vorbi aşa cum putea vorbi, numai cu jumătate de gură, cum au obiceiul să vorbească, uneori, fumătorii înrăiţi, iar lor, şi poate şi altora, li se pare că spun adevăruri mai speciale; ceva nu foarte important, în aparenţă, şi totuşi, dacă stai să te gândeşti bine...

-Ar putea să fie ceva..., reuşi el să pronunţe printre buzele pe jumătate lipite. Cu mâna eliberată de ţigară, încerca să răsfoiască volumul pe care-l ţinea, într-un echilibru destul de precar, în palma celeilalte. Închisese, aproape de tot, şi un ochi, unul singur, cel mai aproape de ţigara neaprinsă, ca şi cum ar fi fost pericolul ca fumul să-l deranjeze, iar sticla ochelarilor nu putea să-l protejeze îndeajuns. Dar nu era nici un fel de fum; ţigara rămăsese neaprinsă.

Ceilalţi ascultau, în aceleaşi poziţii de gânditori. Numai partenerul său ridică privirea lui limpede, încercând să ţintească ceva, pe sub sprâncene. Ceea ce vedea el era ţigara neaprinsă, în acea stabilitate precară a ţigărilor abia prinse între vârfurile buzelor, ochiul închis al prietenului său, după sticla nu tocmai curată, şi degetele, neîndemânatice şi gălbui, pe la vârfuri, încercând să dea foile singure, fără ajutorul celeilalte mâni.

-Ar putea să fie ceva..., reluă acesta şi se opri, din căutarea prin file. Dar nu se opri ca şi când ar fi găsit, se opri ca şi când nu contează dacă a găsit sau nu, dar e momentul să spună, să spună ce anume ar putea să fie:

-Ar putea să fie aşa, continuă el, tot aşa de greoi şi împiedicat, cu ţigara în aceeaşi poziţie şi folosind doar câte o jumătate din fiecare buză. Ar putea să fie aşa că noi n-am observat că, îh piesă, mai este un personaj... Şi continuă, fără să mai aştepte întrebarea celorlalţi, care ar fi putut întâmpina:

-Ce personaj să mai fie şi noi nu l-am observat? Doar împreună am urmărit lista *persoanelor,* întocmită de autor.

-Este un personaj care nu apare, de felul personajelor din teatru, care nu apar. Şi iarăşi fără să aştepte întrebările cuvenite, în timp ce degetele care răsfoiau cartea apucară ţigara, scoţând-o dintre buze, pronunţă, acum, cu voce întreagă:

-Marghiolița! Marghiolița este personajul care nu apare şi în care o s-o distribuim pe...

Dar, de astă dată, toţi ceilalţi, desprinşi din plastica personajelor gânditoare, dădură glas:

-Care Marghiolița? Asta cine mai este?

-Marghiolița, fata Sulgerului Gângu, prietenul cuconului Damian, tatăl lui Iorgu. Rostea

fiecare nume lungind mult vocalele, ca şi când le-ar fi dat, celorlalți, o lecție de rostire actoricească şi ca şi când ar fi sperat ca, în acest fel, persoanele de sub numele pronunțate în acest fel, mai special, să facă un pas înainte, să se lipească de acesta, să se contopească cu el, cu numele, şi să se arate celorlalți:

-Iată, eu sunt Gângu, şi eu sunt cuconul Damian! Ca să urmeze, spera el:

-Şi eu sunt Marghiolița! Marghiolița, fata lui Gângu. pe care cei doi prieteni, Damian şi tatăl său, au plănuit s-o dea de soție lui Iorgu, când s-o întoarce de la studii, de la Sadagura... Să facă nunta şi pace! Să se încheie piesa!

Din combinația dintre viziunea Marghioliței, întruchipată ca un personaj real, cu ființa celei mai frumoase fete din grupul lor, şi cea a finalului piesei, în mintea băiatului cu țigara se întrupă soluția problemei care stătea să le dinamiteze nu numai reprezentația piesei, ci şi serbarea; şi, evident, şi vara.

-Uite cum facem: clou-ul spectacolului, spuse el, folosind un termen care i se părea că ține de jargonul oamenilor de teatru şi a cărui pronunțare spera să-l legitimize şi pe el însuşi, ca pe un astfel de om de teatru, clou-ul spectacolului nostru va sta în nunta de la sfârşit...

-Bine dar, în text..., încercă unul din ei, nu contează cine. Voia să spună, desigur, că, în textul lui Alecsandri, nunta este doar anunțată şi atâta tot, cortina se lasă, după ce toate încurcăturile s-au lămurit. De altfel, Iorgu, viitorul mire, şi anunțase:

-Prietenilor!... vă poftesc peste trii zile la nunta me cu duduca Marghiolița, fiica sulgerului

Gângu.

Abia peste trei zile, deci, ar fi fost să fie nunta din piesă: adică mult în afara piesei. Iar pentru final, din motive de economie a materialului dramatic, aceleaşi care au sacrificat şi rolul Marghioliței, scoțând-o din *lista persoanelor* şi trimițând-o în spațiul iluzoriu al *personajelor care nu apar,* autorul, după ce îşi pune personajul principal, pe Iorgu, care fusese cel *de la Sadagura,* să pronunțe *rezonul* piesei:

Acum ştiu săprețuiesc bunătățile care ne-au rămas de la strămoşi şi să deie Domnul să le păstrăm totdeauna, pentru ca să rămânem tot români şi să ne fie dragă țara noastră!-deci, după această morală, autorul îi pune pe Top să strige:

Ura!... să trăiască Moldova! şi îşi încheie piesa cu o horă şi un Cor final:

Toți joc hora, afară de Kiulafoglu care trag ciubuc deoparte; Gahița şi Kleine Schwabe joc valțul impregiurul horei.

Sunt român şi tot român

Eu în veci voi sa rămân!

Țara noastră să trăiască

Şi-n veci steaua săi lucească!

Desigur, toate acestea le ştiau foarte bine toți interpreții, după cum le ştiau şi cei doi băieți care îşi-asumaseră misiunea de a-i îndruma, doar nu numai o-dată citiseră ei textul lui Alecsandri.

Aşa că băiatul cu părul vâlvoi şi cu degetele îngălbenite de tutun putu să treacă direct la expunerea soluției pentru problema care se ivise şi anume că, adică, nunta, la care era obligatoriu să participe Marghiolița, personajul care nu apare în piesă, dar care ar fi trebuit să apară, neapărat, at această ocazie, şi care le-ar fi rezolvat criza intervenită în fixarea distribuției, nunta este prevăzută şi anunțată pentru peste trei zile de la încheierea ei, adică a piesei. Iar soluția pe care o întrevedea el era mai mult de domeniul unei viziuni decât de acela al unor explicații şi motivații logice:

-Măi băieți, spuse el, deşi erau şi fete, între cei cărora li se adresase, măi băieți, uite cum văd eu lucrurile... Iar acum, privirea lui se ascuți, aproape ca o lumină vie, dincolo de sticla ochelarilor. Uite cum văd eu lucrurile: piesa noastră se desfăşoară în crâng, nu-i aşa? Solicitându-i, cu această întrebare, el nu aştepta, de la ei, neapărat, o încuviințare, cât asocierea la exercițiul lui de imaginație, care aproape că părea să întruchipeze imagini în spațiul dintre el şi ceilalți. Astfel că reluă întrebarea:

-Piesa noastră se desfăşoară în crâng, nu-i aşa? Printre tufe de răchită şi pe tăpşane de iarbă. Aşa-i?, reînoi el cererea de participare.

-Asta înseamnă că sunt personaje care apar de după o tufa şi ies pe tăpşanul care reprezintă scena, ies să-şi spună ce au de spus ori să facă mişcările care i se cer, prin rol, bineînțeles, după scenariul rolului. Dar dacă ei ies în față, pe tăpşanul care este un substitut al scenei, ca *personaje care apar,* Marghiolița, care este *un personaj care nu apare,* ar putea rămâne într-un fundal, în care să nu fie întrutotul mascată de crengile tufei respective şi în care să se străvadă printre crengi...

-Exact: ca o imagine concretă, o metaforă a condiției sale de personaj care nu apare! Cel care intervenise, cu această precizare, nu era altul decât prietenul băiatului cu țigara şi ideea. Se păstrase, până acum, cum se spune, în expectativă, ascultând, cu atenție, e drept, explicațiile colegului său, dar fără să dea nici un semn: nici de aprobare, nici de respingere a propunerii din ce în ce mai însuflețite a celuilalt. Pesemne, cântărise totul, în mintea sa, nu erau indicii că îşi imaginase ceva, nu, privirea lui rămase limpede şi goală, parcă. Doar cântărise totul şi acum îşi pronunțase judecata.

Abia acum, însă, acum, când toți ceilalți ascultaseră cu maximă atenție intervenția lui, unii dintre ei neînțelegând chiar toți termenii şi articulațiile ei, se vădi cât fusese de încordată starea de..., starea de, să zicem: de spirit, a asistenței. Iminența pericolului de a rata spectacolul, apoi serbarea şi, până la urmă, vara întreagă, îi prinsese, pe fiecare în parte şi pe toți împreună, într-un fel de încleştare din care explicațiile, atât de competente, ale băiatului cu țigara, în loc să-i elibereze, îi ferecau mai strâns; poate tocmai prin competența lor. Aşa că, dacă văzură că şi celălalt termen al binomului regizoral, care, oricând şi foarte uşor, se putea transforma, dintr-unul aparent neutru în unul de-a dreptul exploziv, deci şi celălalt acceptase soluția propusă, toți respirară uşurați. Uşurați nu atât prin înțelegerea soluției, cât prin dovada acceptării ei:

-Ufff..., părea să se audă, din *toate* piepturile, cât băiatul care avusese ideea interveni prompt:

-Perfect! cu înțeles perfect!

Dar celălalt nu-i lăsă prea mult loc manifestare, voia să recâştige terenul pierdut şi să se aşeze, din nou, în primplanul acţiunii:

-Şi atunci n-are rost să mai renunţăm la figuranţii pe care-i prevede *lista persoanelor!* Aşa că să ne gândim la *Muzicanţi, şarlatani, slujitori, prieteni, săteni, lăutarii*

Ceea ce n-a fost decât, cum avea să reamintească, tuturor, mai târziu, unul din cei cu astfel de roluri mărunte, ceea n-a fost decât un joc de copii! Băieţi şi fete, care să joace rolurile, nu de tot mute, devreme ce cântau şi chiar chiuiau, uneori, de bucurie, roluri de *şarlatani, slujitori prieteni,* erau destui, între băieţii şi fetele din sat şi cei veniţi din Capitală. Cât despre *lăutari* şi *săteni,* puteau fi chiar lăutarii şi sătenii satului.

În timp ce grupul tineretului care se *înhămaseră,* cum spuneau ei, la pregătirea spectacolului de teatru, trecea prin aceste frământări, încheiate, din fericire, nu numai cu o soluţie, dar şi cu viziunea, atât de încurajatoare pentru reuşita lor, viziunea celei mai frumoase fete, apărând şi dispărând, de după cortina de ramuri înfrunzite a luncii, ca o nălucire a frumuseţii înseşi, în acest timp, deci, perechea nedespărţită, formată din Mişu Nuştiucum şi băiatul popii, absorbiţi în noua lor pasiune, habar n-aveau de ce se întâmplă în jurul lor şi mai ales cum fuseseră împărţite rolurile pentru reprezentaţia cu *Iorgu de la Sadagura.* Ei îşi petreceau toată ziua rătăcind prin luncă, la scaldă şi la pescuit; abia dacă-i prindea preoteasa, la amiază, pentru nici un sfert de oră, ca să le dea ceva de mâncare, la amândoi, sub supravegherea celor trei bătrâne, iar seara, după ce asistau la ritualul venirii ciurzii, în Unghieţ, căutau scăpare pe hudiţa strâmtă, care-i scotea, prin grădini, la moara părinţilor preotesei Popeanăş, de unde luau crângul în susul râului. Până când, prinzând de veste de şiretlicurile lor de iscoade indiene, din tribul lui Winetou, Coana Mare îşi luă obiceiul să se instaleze la portiţă, cu un băţ frumos, cioplit anume de un vecin, dar doar aşa de formă, zicea ea, ca un paznic neînduplecat. Aşa că, după o seară, două, când le făcuse semne grăitoare, cu bâtul ridicat deasupra capului, cei doi băieţi nu mai aveau nevoie decât să vadă ultima vită intrată în curtea care-o aştepta şi statura masivă a bătrânei bucureştence, care umplea portiţa, ca să se îndrepte, ca spăşiţi, cu privirile în pământ, spre mămăliga cu lapte pe care tocmai le-o aşeza una din celelalte două bătrâne, în farfuriile de porţelan alb cu flori roşii. Cina aceasta, sub supravegherea a trei perechi de ochi bătrâni, dar cu un fel de lucire proaspătă în priviri, era o cină cu noduri, întocmai ca o mămăligă nemestecată bine, cu noduri. Băieţii se achitau de ea, fără crâcnire, ca şi cum ar fi înţeles că îşi plătesc, în acest fel, preţul libertăţii de o jumătate de noapte. Cel puţin atâta dura rătăcirea lor, de preferinţă pe cărările întretăiate şi cotite ale luncii, unde întunericul le năluceа construcţii fantomatice de cărbune aerian şi deschideri de oglinzi tainice, cu clipocit de valuri.

A fost o vreme când îşi propuseseră să adune cât mai multe date despre lună; date concrete, obiective, din cărţi de astronomie, pe care le dibuiau prin ce mai aduseseră cu ei refugiaţii; un manual vechi, scris cu ortografia de tranziţie, descoperise, pentru ei, domnişoara, în terfeloagele rămase de

la bunicul ei, care rătăcise, în tinerețea lui, lumea întreagă şi fusese şi în America. De la domnul Boriga, cu mare greu, obținuseră permisiunea să copieze, sub stricta supraveghere a doamnei, care arăta ca o țărancă trupeşă şi frumoasă, îmbrăcată în fiecare zi în iie şi crătință de duminică, pasajele care pomeneau luna din colecțiile manuscrise de folclor local ale învățătorului. În schimbul ascultării supuse la semnele cu bățul, pe care Coana Mare le făcea, în fiecare seară, din portiță, băieții îşi notară tot ce ştia despre lună bătrâna de la Bucureşti. Asistând la scenă, din locul ei de vară, din curte, unde răsucea mereu firul caerului, depărtând, din timp în timp, fusul şi privindu-l, de sus în jos, să vadă dacă iese egal şi se înfăşoară corect pe fus, Mama Ană le spuse măruntele întâmplări cu luna, ale ei înseşi ori ale lui Sâmion bătrînul, primul ei soț, care, până cu o zi înainte de moarte, bătuse pădurile dar şi toate cotloanele râului, împreună cu un nelipsit țigan, tovarăş de *htistămăîn,* cum spunea bătrâna, mai în glumă mai în serios.

Într-o seară, după ce se scăpară de încercarea mămăligii cu lapte, pe care o luau ca pe una din probele desăvârşirii lor, ca slujitori cu unui ideal, e drept, nu chiar cea mai grea ori mai neplăcută, cei doi băieți, ajunşi la abia câțiva paşi de portița tinde, în răstimpuri, stătea înrămată Coana Mare cu bățul ei, se simțiră traşi de mânecă şi somați printr-o țistuitură şoptită. Din umbra de catran se năluci pata de alb fumegos din iia celeilalte bunici şi vocea ei, cam subțiratecă, de femeie îmbătrânită în văduvie, îi întrebă;

-Măi băieți, vreți să vă spun o poveste cu luna?

De fapt, erau mai multe, poveştile spuse pe o *tălpiță,* pe care o găsiseră goală, într-un corn întunecat de uliță, unde se auzea apa iazului sonorizând egal şi continuu, ca o pânză de sunet fără început şi sfârşit. Erau mai multe, poveştile, şi toate porneau de la momentul originar în care vârcolacii se apucă să muşte din lună. După care, firul poveştii o lua pe cărări răsucite şi întortocheate, care, cu cât duceau mai departe şi se ramificau mai mult, cu atât se arăta mai limpede că nu duceau nicăirea, decât tot înspre începutul în care gura hulpavă, cu colți ascuțiți, a vârcolacului, se cască să înfaşce banul de aur şi să-i sfărâme marginea zimțată. Pe parcursul cotit şi răscotit, vârcolacul inițial se transfigura în diavol mărunt, ori în demon mohorât şi sumbru, căci luna bunicii era stăpână peste universul malefic, doamnă cu chip palid, de mort, a buruienilor rele, ca mătrăguna, cucuta, urzica bătrână, ştirul şi iarba porcului, a vietăților mărunte de felul coropişniței, al gândacilor răi, a viermilor puturoşi, a muştelor de cadavru, a bălților putrede, cu mucegai împuțit de muşină verde, coclită.

Cei doi băieți, Mişu Nuştiucum şi copilul popii, strânseseră destul de mult material despre lună când, ceea ce putea fi numit, pe drept cuvânt, elanul lor fu întrerupt de o veste, o noutate pentru ei. S-a întâmplat aşa că, într-una din diminețile acelea de vară curată şi proaspătă, de sub munte, pe care soarele, abia ridicat de după lanțul de creste de dincolo de Vânătoarea lui Buteanu, începuse să-şi pună pecetea lui de aur tot mai cald pe lucruri, pe frunți, pe frunzele ca nişte valuri ale râului vegetal şi pe valuri, ca nişte frunze ale luncii translucide, de apă neîncepută, Mişu veni în întâmpinarea

prietenului său cu o figură atât de schimbată încât acesta nu putu să descifreze decât schimbarea ca atare, dar nicidecum sensul ei, adică dacă spre bine ori spre rău. Cu această față, întocmai ca o altă față, nouă, a aceleiaşi persoane, însă, Mişu îl întrebă pe prietenul lui:

-cu aflat noutatea?

-Care noutate?, întrebă acesta, cum se spune, în proza curentă: la rândul lui. Celălalt, la rândul lui, acum, răspunse în aşa fel încât răspunsul lui să fie un răspuns, dar, în realitate, să nu spună nimic; adică să nu fie un răspuns:

-Noutatea cu prietenii tăi şi cu mei.

-Ce-i cu prietenii mei şi cu tăi?, se interesă, firesc, celălalt.

De data asta, Mişu nu mai avea încotro: nu mai dispunea de resurse formale să poarte conversația în gol, şi nu mai putea nici să sporească tensiunea aşteptării, în necunoscut, pentru că, după cum se vedea foarte bine pe mutra celuilalt, tensiunea ajunsese, cum se spune, la cota maximă; aşa că descoperi totul, dintr-o singură lovitură, scontând pe efectul ei concentrat, punctual:

-Pregătesc un spectacol. O piesă de teatru!

-Ce fel de piesă de teatru?

-*Iorgu de la Sadagura, de Alecsandri*.

Băiatul părintelui nu reacționă, însă, după aşteptările prietenului său; cum era prea emotiv ca să recite, mulțumitor, măcar, ştia, sigur, despre sine, că nu avea ce să caute într-un spectacol de teatru. Aşa că, pentru moment, tăcu. Iar, când văzu că expresia aceea, cu totul nouă, de pe figura prietenului său, se acoperă de ceva ca o umbră de cenuşă, care îi adânci trăsăturile, se grăbi să se intereseze:

-cu fi vrut să fii şi tu?

-Unde să fiu?, încercă Mişu să joace indiferența şi să câştige timp.

-În piesă, în roluri, unde să fii?

De data asta, tăcerea lui Mişu se lungi mult. Mai mult decât primii zece, cincisprăzece paşi făcuți pe cărarea care cobora către luncă. Mai mult, chiar, şi decât primele două, trei pietre lovite cu vârful sandalei. Una din ele întâlnise chiar degetul mare, de la piciorul gol, în sanda, al băiatului, care strânse din buze de durere şi se aplecă pe vine, să-şi ascundă grimasa. Culese, din praful cărării, alte două, trei pietre, bombardă, cu ele, pe rând, primele tufe ale luncii şi abia apoi răspunse, ca şi când ar fi răbufnit şi ar fi răsuflat uşurat, în acelaşi timp:

-Eu cred că mi s-ar fi cuvenit unul din roluri.

-Şi eu cred că ți s-ar fi cuvenit, răspunse prietenul său.

-Cred că mi s-ar fi cuvenit chiar rolul principal.

-Adică chiar Iorgu de la Sadagura?

-Da, chiar Iorgu de la Sadagura!

Cum rolul lui Iorgu era deja repartizat celui mai frumos dintre băieții grupului de tineri, cei

doi băieți nu avură de ales: se păstrară deoparte de cei care pregăteau piesa. Totodată, însă, intrară în altă Szăa obsesiei lor pentru astrul nopții.

Acum nu mai căutau ceea ce se poate numi materia] documentar, păreau, numai, că se mulțumesc să privească icoana pe care le-o arăta ea, luna. O pândeau în fazele creşterii şi descreşterii ei Cum apărea, după lanțul zimțat de creste, din seară în seară în acelaşi loc şi, totuşi, cu ceva, abia perceptibil, mai la dreapta ori mai la stânga, după alt colț ori după altă scobitură, din zidul zimțat de umbră. Îşi adânceau privirile, minute în şir, în fața ei, mereu aceeaşi şi mereu, cu puțin, altfel, jocul părelnic al luminii gălbui pe fața cu umbre vagi. Plutirea ei misterioasă, pe cerul străveziu, ca o apă întinsă, de o limpezime întunecată. Nu căutau semnificații deslușite în pâlpâirea ei tainică. Se adânceau, numai, în necunoscutul plin, ca într-un cifru integral, adânc şi puternic conturat, acolo sus, în vagul contur al umbrelor topite în pata ei de lumină ca dintr-o altă lume, care nu le spunea mai mult, dar nici mai puțin, decât secretul ei pe atât de ascuns, pe cât era de evidentă pâlpâirea lucirii reci, de metal topit.

9

Între timp, ziua serbării de vară şi a spectacolului dn luncă, cu piesa lui Alecsandri, se apropia tot mai mult. Termenul fixat era duminică, 20 august. În seara de vineri, 18, luna dispăruse de tot. Cei doi băieți ieşiseră, totuşi, spre seară, în luncă, după obicei. Râul suna misterios şi plin în întunericul compact. Tufele de răchită păreau să susure, în tăcerea deplină, ca şi cum s-ar fi făcut auzit circuitul mărunt al picăturilor de sevă prin minusculele vene vegetale de sub coaja lor subțire. Era ca şi când, din necunoscutul în care se ascunsese, luna le trimitea, totuşi, semnalele cifrului său etern.

Fără să fie întrebat şi, aparent, fără nici o legătură cu starea lor sufletească şi cu gândurile lor de atunci, Mişu anunță că hotărâse să asiste la serbarea de peste două zile şi la piesa din care, pe nedrept, spusese el, mai înainte, fusese exclus.

-Bine, dar spuneai că..., încercă să-i amintească celălalt.

-M-am răzgândit, spuse bucureşteanul, cu un ton neutru, o voce albă, cum se spune în limbaj teatral.

-M-am răzgândit, continuă el, astăzi, când l-am auzit pe Fane spunând, într-un grup, ce-a spus el despre spectacol

Fane era numele tânărului acela, cu statură greoaie şi rotundă, pe care-l întâlniseră la magazia lui Tata Puiu, aceia a cărui făptură plină amintea imaginea unui ou fiert pe jumătate, moale încă, dar ținut în învelişul de albuş coagulat.

-Fane a susținut că a fost o alegere greşită alegerea piesei lui Alecsandri, că, acolo, este ironizată nația germană. Or, germanii sunt, astăzi, aliații noştri şi cea mai puternică națiune a lumii.

-Nu-i mare lucru, observă celălalt. Mie chiar mi se pare simpatic personajul ăla. Kleine Schwabe...

-Da, dar zice Fane, Kleine Schwabe vorbeşte stâlcit româneşte, într-un mod caraghios şi asta nu-i tocmai potrivit... Chiar acum...

-Şi-apoi ce-i cu asta?

-Tocmai asta e că, dacă noi nu mergem la spectacol, înseamnă că susținem, cel puțin prin absența noastră, părerea lui Fane. Şi eu asta nu vreau.

-Nici eu nu vreau asta!, întări prietemul lui. Dar eu oricum voiam să văd piesa.

-Atunci s-a hotărât: duminică mergem la serbare şi stăm şi la piesă. Încă în primele rânduri!

Dar, până duminică, 20 august, ziua fixată pentru serbarea tineretului, aveau să se intercaleze alte evenimete, în viața satului adăpostit lângă coama prelungă a Negoiului, ca lângă o aripă protectoare. În 13 august se ținea, în fiecare an, în cea mai apropiată comună, un important târg de vite. De data asta, ziua de 13 căzând într-o duminică, tîrgul a fost devansat cu o zi, pentru sâmbătă, 12 august încă de pe când locuiau dincolo, de unde se refugiaseră, părintele era mare amator de târguri, nu lăsa să-i scape nici unul. Îi plăcea şi întâlnirea cu prieteni şi cunoscuți din localitate şi din cele învecinate, dar se simțea bine, o oră sau două, şi în hărmălaia de mugete de vaci sau boi, zvonuri de clopoței, guițaturi prelungj peste zarvă de cotcodăciri şi zbateri de penet, sonorități zdrăncănite de tiribombe, replici rostite înalt şi, din când în când, peste toate, câte un nechezat prelung. În târgurile de vară, cum era şi acesta, numit şi Târgul de Sfânta Măria, destul de curând, soarele începea să pripească, iar pe la amiază, arsura lui ajungea să pişte. Sub dogoare, se aşezau, ca frământate, mirosuri şi odoare felurite, de la cel de cărbune şi grăsime arsă, al grătarelor, la cel înăbuşit, de balegă dospită la soare, printre care se strecurau adieri moi de fân proaspăt, combinate cu cele iuți, de urină animală, şi cu cele înnecăcioase, de parfumuri ieftine. Părintele asista, cu plăcere şi interes cvasi-sportiv, la târguieli prelungi, cu lovituri neaşteptate şi finaluri greu previzibile, în care erau adevărați maeştri mai ales geambaşii țigani, care plusau cu voci înalte, rupeau târguiala de formă, mimând supărarea şi plecând în văzul tuturor, ca să se întoarcă neguroşi şi îndârjiți şi să bată palma cu gesturi largi, teatrale. Se făceau şi probe de alergare, pentru caii târguiți, pe un tăpşan lung, între locul târgului şi râu, dar cele mai gustate erau probele de greutate, la care erau înhămați caii de povară. La căruțe mari, încărcate cu te-miri-ce, de la saci de grăunțe, umflați ca nişte porci graşi, la sarcini de bolovani uriaşi, pregătite, din vreme, de geambaşi mărunți, care percepeau o taxă pentru folosința lor. Prinşi în hamuri tari, legate cu lanțuri, de căruțele gata pregătite, caii tropoteau mărunt din copite ca şi cum ar fi ştiut încercarea ce-i aşteaptă şi ar fi fost nerăbdători să-şi arate puterea. Apoi, la cea dintâi pleznitură uşoară de bici, mai mult în aer decât pe pielea tremurând de aşteptare, se opinteau din toate puterile, cu gâturile încordate şi genunchii picioarelor dinainte îndoiți ca nişte arcuri tari. Se zmuceau din greabăne, o dată, de două ori, iar lanțurile de tracțiune vibrau de încordare, în timp ce hăuliturile

de îndemn îi înconjurau din toate părțile şi le resimțeau, pe muşchii întinşi să pleznească, întocmai ca pe nişte atingeri repetate, materiale, între care părea că nu deosebesc şfichiul subțire şi arzător al biciului de piele. Lanțurile se întindeau să se rupă, apoi se lăsau o clipă moale, apoi iar se întindeau, câtă vreme paşii pe loc frământau pământul sub potcoave. Apoi, dintr-odată, neaşteptat, povara era clintită într-un târâş ca de sanie, apoi iar se oprea şi lanțurile se îndoiau, apoi iar se întindeau şi povara pleca în hăuliturile mulțimii.

De data asta, părintele nu se abandonă prea mult plăcerii spectacolului. Venise numai ca să dea o *mită,* cum spusese preotesei, cu căruța, cu Valeri Frâncu. Se îndreptară, amândoi, nu chiar grăbiți, dar nici tândălind pe la tarabe, către locul unde erau de vânzare vitele mari. Acolo, Valeri se interesă de prețul boilor de jug, iar preotul de o vacă de lapte. Erau câteva, dar, după ce privi mai atent, cântărindu-le grosimea taliei, mărimea ugerului şi calitatea privirii, părea că rămăsese nu tocmai mulțumit. Nu era chiar ceea ce căuta el, când îl agră, cu glas tare, un țigan înalt şi frumos, aproape bătrân, cu o mustață ca un fuior şi o pipă lungă, la brâul de piele cu multe ținte:

-Domnule părinte dragă! Ce bine-mi pare că te văd!, îl întâmpină acesta, în timp ce preotul, cam nedumerit, se întreba de unde-l cunoaşte.

-Nu mă mai cunoşti? Io-s Trăian, Trăian din Brateiu!

-Bată-te norocul să te bată, Trăiane! Era să nu te mai cunosc!

-Păi vezi, domnule părinte dragă? Ochii care nu se văd se uită! Da'io te-am cunoscut pe dta, de când

-te-am văzut! Şi începu să spună pe unde, pe la ce târguri se întâlniseră ultima dată, încă înainte de război.

Țiganul venise numai aşa, să se uite prin târg, zicea el, şi avea chef de vorbă, când preotul se simți apucat de un cot. Era un alt cunoscut, un sas din localitate, cu trup puternic şi îndesat, fața rotundă şi roşcovană.

-Bună, domnule Krauss!, îl întâmpină părintele, bucuros de întâlnire.

-Â Bag de samă că te uiți după o vacă bună de lapte, observă celălalt. Vorbea româneşte aproape ca țăranii locului, doar cu un uşor accent în pronunțarea consoanelor *d* şi *t.*

Încă avându-l în față pe Trăian, vechea lui cunoştință de la Brateiu, de pe Tâmavă, preotul întoarse fața spre noul venit:

-Ai ghicit bine: caut o vacă de lapte!

-Atunci hai să-ți spun eu două vorbe, îl chemă sasul şi părintele se despărți de țiganul frumos, strângându-i călduros mâna şi urându-şi bună vedere. Trăgându-l, oarecum de-o parte, domnul Krauss îl invită să treacă pe la el, să-i arate o vacă potrivită:

-Ştiu că cu patru băieți şi eu am două fete, când mai treci pe-aici, intră la mine. Ştii unde am casa.

-Ştiu, cum să nu, în capul uliței saşilor, lângă joagăr, dincolo de iaz.

-Aşa, domnule părinte, te aştept.

-Viu, domnule Krauss, viu negreşit; într-o săptămână, cel mult, vin pe la dta!

Apoi a fost aşa că, mai întâi, în dupăamiaza de vineri, 18 august, spre seară, la ora la care domnul Spiru obişnuia să facă vizita zilnică şefului său, inginerul Gaicu, la reşedința acestuia din gospodăria părintelui, el veni, ca niciodată, însoțit de acel tânăr, numit Fane, cu făptura lui cam mătăhăloasă. Boier Gaicu îi primi, după obicei, la masa de sub bolta de viță şi încă din primele momente ale întrevederii, poate chiar din felul în care el arătase musafirilor scaunele, pe care îi îmbia să se aşeze, era ceva care semnala o oarecare rezervă, dacă nu chiar neplăcere pentru prezența noului venit. Şi tocmai pentru a sublinia faptul acesta şi că ceea ce urma nu era tocmai convorbirea plăcută dintre el şi obişnuitul său companion, inginerul prelungi, cât mai mult, preparativele şi se cam încurcă în repartizarea locurilor care evident că era deranjată de noua apariție. Apoi tot Boier Gaicu făcu apel la doamna sa, că adică nu s-ar descurca el singur cu primirea musafirilor. Ceea ce mai prelungi momentul preparativelor cu apreciabilul răstimp în care Coana Elencu apăru, pregătită pentru vizită. Apoi gazda îşi aduse aminte de părintele şi reclamă şi prezența lui, ceea ce încă mai prelungi momentul de pregătire.

Cei doi veniseră pe traseul cunoscut, dar, fără să vrea, în urma unor tineri recruți, care se pregăteau de plecare la armată şi se cinstiseră la crâşmă, la Poenaru, la masa de sub nuc. Acum, veneau, ținându-se pe după umăr, şi cântând, cu un fel de avânt, amestecat cu nostalgie, cum e felul ardelenilor

M-o luat neamțu cătană,

M-o luat neamțu cătană,

La puşcă, de bună samăă...

Ieşiți, cam pe nealteptate, în fața lor, din curtea crâşmei, nici băieții şi nici cântarea lor nu păreau să fie pe placul celor doi bucureşteni, dar, mai ales, al celui tânăr, care-l şi trase, poate chiar cam prea drastic, pe dl Spiru, de mânecă, şi-l orientă, oarecum cu sila, pe o altă variantă de drum, pe care puteau ajunge în Unghieț, la locuința părintelui, gazda directorului lor. Aşa că înaintară, o vreme, liniştiți, pe ulița mai lăturalnică, până la locul în care aceasta se varsă într-un fel de răspântie mai largă, unde iar le ieşi, de data asta în urmă, grupul de recruți, cântând cântecul lor:

Io la puşcă n-am fost bunu,

Io la puşcă n-am fost bunu

Şî m-o dat neamțu la tunuu

Şî m-o dat neamți la tunuuu...

Acum, tânărul îl trase, din nou, pe companionul său, îndemnându-l să grăbească pasul. Dar dl Spiru, din firea d-sale, nu avea un pas prea vioi, încât, oricât s-ar fi grăbit, şi nu făcea nici cel mai mic

efort, să se grăbească, tot mai aveau, în urma lor, destul de apropiat, cântecul ficiorilor.

Lasă-mă, neamțule-acasă,

Lasă-mă, neamțule-asasă,

C-o vinit vremea de coasă...

Şî grâul de seceraat

Şî grâul de seceraat

Şî mândra de măritaat...

Acum, ajuns în curtea părintelui, domnul Spiru părea să-şi stăpânească o anume nervozitate interioară, tamburinând, cum se face în asemenea ocazie, cu degetele, uşor, tăblia mesei. Tânărul Fane, în schimb, părea în elementul său, după ce cântecul recruților se pierdu, undeva, înspre Liscov, şi-şi potrivea, cu un fel de satisfacție, făptura plină şi moale în găoacea scaunului.

-Chiar bine că vine şi părintele. De fapt, cu Sfinția sa aveam eu ceva de discutat, pronunță el, şi vorbele lui ieşiră, din trupul lui greoi, cam cum iese un jet nu prea puternic de aer dintr-o băşică nu tocmai umflată.

Înregistrând această precizare, inginerul respiră uşurat, aproape ostentativ, şi îşi întoarse privirea spre Spiru, vechiul său companion de discuții sub bolta de viță. În schimb, părintele, care tocmai îşi potrivea scaunul, o făcu cu un gest cam apăsat, care putea să exprime o oarecare neplăcere. Adevărul este că nu era obişnuit să i se spună *Sfinția sa,* şi nici nu agrea acest mod de adresare, mai puțin uzitat în Ardeal. După el, sfințenia era ceva cu totul special, iar un simplu preot nu putea pretinde această condiție; el se simțea om ca toți oamenii, numai cu o menire mai deosebită, pentru care sfințenia reprezenta o zonă mult deasupra celor lumeşti, de care era conştient că aparține, fară resemnare, dar şi fară ostentație; adică simplu şi firesc.

De la primele schimburi de vorbe, din cursul vizitei propriu-zise, deci după consumarea preparativelor, tânărul Fane se grăbi să-şi decline obiectul prezenței sale acolo, sub bolta de viță, unde se desfăşura, de regulă, ceremonialul *poveştilor de seară* dintre Boier Gaicu şi Don'Spiru, la care se alătura, câteodată, şi părintele. Era, în această grabă, poate presiunea interioară a ceea ce avea el de spus, poate urmărea ascuțirea sentimentului că era cumva în plus, față de o formulă stabilă şi care ea, această formulă, defineşte reuniunea de sub boltă. Era vorba de faptul că, pentru a doua zi, sâmbătă, 19 august, un anumit grup de angajați cu direcției, nu se ştia foarte bine care, în orice caz, nici directorul Gaicu, nici apropiatul său, Spiru, nu păreau să aibă vreun amestec, decât faptul că inginerul aprobase deplasarea unui camion al direcției pentru acel grup, care plănuise o excursie în localitatea învecinată, Avrig, la 7 kilometri abia, să viziteze castelul şi parcul domeniului Brukenthal, de acolo, după care sau înainte de care, să vizioneze, spunea Fane, folosind acest termen tehnic, un film. Un film german, *Oraşul de aur,* de curând lansat pe ecrane, şi care făcuse mare vâlvă. Tânărul Fane venise, împreună cu domnul Spiru, la gospodăria unde era *cazat,* spuneau ei, directorul Gaicu,

dar nu cu acesta avea el de vorbit, ci cu gazda lui, cu părintele locului

-Am aflat despre Sfinția voastră că sunteți originar de acolo...

-Nu eu, soția mea, se grăbi să precizeze preotul, iarăşi neplăcut atins de adresarea tânărului bucureştean. Soția mea s-a născut acolo. Dar care-i problema?

-Problema este, interveni Fane, bucuros că fusese întrebat, problema este că m-am înscris şi eu la excursie, ştiți, cu grupul, şi aş fi dorit ca un localnic avizat, cum este Sfinția voastră, să-mi arate ce e mai demn de văzut în Avrig. Ştiți, am un văr bun, care a fost elev al liceului Lazăr, dela noi din Bucureşti, şi el mereu ne pomenea de Avrig, locul de naştere al patronului liceului...

-Nu-i nici o problemă, domnule..., încercă Părintele să-l prevină, dar nu-i ştia numele de familie şi se gândea că nu-i poate spune *domnule Fane,* aşa că lăsă fraza în suspensie şi începu alta:

-Nu-i nici o problemă. Vine chiar bine, mâne vrem să mergem şi noi, toată familia, la Avrig, vrem şi noi să vedem filmul ăla, despre care se vorbeşte atâta.

-N-am văzut, până acum, un film color. Aşa că, dacă vrei să vii cu noi, te primim cu plăcere în grupul nostru...

-Cum să nu? Îmi faceți o mare cinste, se repezi tînărul şi iarăşi ar fi vrut să adauge: *Sfinția voastră,* dar parcă fusese avizat că preotul nu e bucuros de acest apelativ şi se opri aici. Celălalt, însă, îl avertiză:

-Numai că noi plecăm devreme şi mergem pe jos.

-Cum, mergeți pe jos?, se miră Fane.

-Sigur că mergem pe jos: în primul rând, nu avem alt mijloc, nici căruță sau trăsură, cu atât mai puțin maşină... Şi, în al doilea rând, ne place să mergem pe jos. Nici nu-i mult, abia şapte kilometri. Şi, la drept vorbind, ăsta e primul motiv: ne place să mergem pe jos. I-o plimbare frumoasă, mai mică decât o adevărată excursie.

A fost, atunci, aşa ca şi când aceste precizări l-ar fi pus pe gânduri pe tânărul Fane. El rămase tăcut, iar conversația, părând suspendată sau neîncheiată, părintele se simți dator să stabilească, pentru final:

-Aşa că, dacă acceptați aceste condiții, vă aşteptăm aici, să plecăm împreună. Dar nu mai târziu de ora şapte, dimineață, ca să nu ne prindă căldura pe drum.

-În regulă, spuse Fane, mâine, la şapte dimineață, voi fi la poarta dvs. Şi, pentru a da un adevărat semnal de încheiere, se ridică, salută pe fiecare în parte, cu câte o înclinare a frunții şi se îndreptă spre portiță, însoțit de preotul care-l conducea până la ieşire.

Numai că a doua zi, dimineață, la şapte, tânărul Fane nu era la poarta preotului, aşa cum promisese. Nu veni nici până de aproape şapte şi jumătate, când cei din familia preotului îl aşteptară, cu destulă nerăbdare, căutându-şi, încă, de lucru, prin curte şi pe la grajduri, în timp de băieții cei mici, împreună cu Coana Mare, cu bățul ei frumos, pândeau la portiță.

-Să-i fie de bine!, spuse preotul, când îi avu pe toți cu lui în jur, nerăbdători să pornească.

-Ba să-i fie pe la nas!, pronunță peoteasa formula, obişnuită în limbajul familiei, pentru astfel de cazuri, în timp ce familia se aşeza în formație de marş: cei doi mai mici înainte, apoi cei doi mai mari, iar la urmă, încheind plutonul, cum spunea băiatul cel mare, părinții. Pe ulița cam prăfuită, se îndreptară spre părăul Liscov, pe care aveau să-l treacă pe punte, iar apoi să urce panta uşoară a gruiului, de unde aveau dnim drept şi puteau să vadă, în depărtare, coşul înalt şi subțire al fabricii de sticlă.

10

-Tare-i frumos aici, la dta, bade Sâle!, spuse preotul

Încă nu era amiaza zilei de august, dar soarele dogorea din plin. În curtea lui Sâlea lui Oniță, omul de la care părintele cumpărase, în urmă cu doi ani şi aproape jumătate, cea dintâi vacă de lapte, pentru familie, era însă răcoare, nu numai de la de iarba grasă şi scurtă, cumva umedă, ce înlocuia pardoseala obişnuită a curții, ci şi, parcă, de la grajdul şi şura din ziduri vechi, acoperite cu paie, de la frăgarul des, care-şi risipise fructele zemoase prin iarbă, de le ciuguleau găinile de la casa lungă şi scundă, cu ferestre mici, cu câte-o cruce de fier din ciocan, fiecare, în care se bănuia umbra răcoroasă. Părintele îi ştia interiorul, veşnic umplut de o umbră aromată, cu miros subțire de busuioc amestecat cu ceva iute, ca un fel de mucegai, îi ştia *culmea* de pânzătură, de jur împrejur, de sub grindă, de care atârnau ştergare cu *vârste* paralele de înfloriturí roşii, icoanele şterse, de glajă, sub *chindeatm* încrețite, vârstate, şi ele, cu flori de amici, patul cu tăbliile pictate, încărcat de perini mari, cu fețe de ştergare, învâistate, şi ele, cu flori de amici, blidarele vopsire, cu canceuri de lut ars, în culori stinse.

Sâlea lui Oniță era un țăran de statură mijlocie, tare şi noduros, ca un trunchi de carpen, cu o față parcă tăbăcită, fără vârstă, ori împietrită într-o maturitate trainică, în prag de bătrânețe. Cu mişcări potolite, cu brațele lui tari, cu mâni mari şi degete groase, parcă cioplite din acelaşi lemn osos, mai aranja ultimele lucruri din gospodăria lui rânduită, după o lege bătrână şi tare şi ea, ca el însuşi, care părea aşternută pe fața şi în dispunerea lor, ca o vopsea invizibilă:

-Mergem numaidecât, domnule părinte, îi spuse el, cu o voce apăsată şi fără sonoritate, născută din ființa lui lemnoasă. Mergem la domnul Krauss, să vedem vaca ceea.

Părintele aştepta răbdător în curtea aceea care îi plăcea atât de mult şi în care părea că găseşte ceva vechi de tot şi aproape uitat Alături, băiețelul aştepta, şi el răbdător, cu ochii pierduți la ciuguleala găinilor prin iarba deasă.

-Nu te zori, bade Sâle, domnul Krauss nu scoate vaca în ciurdă.

-Nu, dumealui îşi ține vitele după altă rânduială.

D-apoi că, de-acum, am gătat, zise celălalt, aşezând, după uşa grajdului, o găleată mare, din

doage, prinsă în cercuri de fier, ca o bute, şi ştergându-şi palmele mari de cioarecii de pânză alb-gălbuie, decolorată de soare.

O luară pe ulița şerpuită, mărginită de un pârâiaş cu apă puțină, cu casele de zid, cu fronton ascuțit, sub acoperişul de țiglă. Fațadele, cu două ferestre în față şi frontonul triunghiular, se înşiruiau, la fel, una după alta, ca un ritm prelung de semne asemenea dintr-o țesătură a cărei lungime se pierdea în indistincția unei cotituri. Pe zidul alb-albăstrui, de deasupra geamurilor mici, casele aveau, aproape fiecare, scris stângaci, cu litere de mână, numele proprietarilor, cum ar fi: *Gheorghe Cutare şi soția sa Ana,* iar pe latura la vedere a hornului de zid, pe cel al zidarului, *Gheorghe Tulpan, din Sebeşul de Sus, zidar*. Unele aveau forma unui paralelipiped simplu, de zid, sub acoperişul roşu, îmbătrânit, de țiglă, altele mai arătau un adaos, crescut firesc, de la jumătatea lungimii, din forma lor geometrică întreagă, cu deschidere rotundă, de boltă, în față, sub prelungirea acoperişului. Succesiunea lor uniformă, legată de arcurile de boltă ale porților înalte, realiza un întreg unitar şi armonios, ca o succesiune egală şi armonioasă de sunete într-o melodie, iar puținele semne particulare dădeau acele accente de cromatism care însuflețesc melodia din interior.

Trecură de o răspântie, mărginită de peretele scund, de bârne ale unui grajd vechi, de lemn, cu acoperiş de paie, şi intrară într-o uliță scurtă şi cotită, în care mai dăinuia fațada îngustă a unei case bătrâneşti, de bârne, cu ferestrele pătrate şi mici sub streşina alungită, de snopi înnegriți de vreme. Dădură, apoi, într-un loc mai larg, din care pornea o stradă dreaptă, cu case mai largi, mai înalte şi mai aşezate. Aveau ferestre în două canaturi, cu obloane de lemn vopsit în verde, scocuri de tablă bine încheiată, pe la streşini, şi burlane îngrădite în apărători de grilaje metalice. La pervaze, lăzi lungi de lemn, cu muşcate înflorite. În stânga, pe o colină care domina strada, o biserică veche, de piatră şi cărămidă, sub tencuială, cu turn patrat şi greoi, înconjurată de un zid prelung, acoperit cu țiglă, mai înalt decât un stat de om, care se ondula după forma colinei. De la poarta cu streşină cobora un drum pietruit, în formă de S, dincolo de care, o grădină largă, povârnită, în coastă cu o şură veche, pătrățoasă, cu acoperiş prelung, până aproape de pământ. Jos, unde grădina se îndrepta, ca pe o tipsie, înconjurată de boschete frunzoase şi păzită de câțiva brazi înalți, cu siluetele elansate, stătea ascunsă casa parohială a preotului sas. În prelungirea ei, cu fața la stradă, curtea şi şcoala săsească, zugrăvită în galben şi cu inscripția distinctă, cu litere negre, gotice:

Părintele, cu băiatul de mână şi cunoştința lui, Sâlea lui Oniță, alături, înaintau pe ulița largă, cu clădiri masive, trecură de şcoală şi ajunseră la un loc mai larg, un fel de piață pietruită, la care drumul ajungea peste un pod de piatră, îngust, sub care se vedea şuvoiul limpede şi egal al iazului. În dreapta, de unde venea canalul lui bine încadrat în maluri de piatră, alcătuirea prelungă a unui acoperiş, sprijinit în grinzi tari, fără ziduri, sub cate se vedeau îngrămădiri de trunchiuri lungi, de btad. Un fâşâit subțire şi pronunțat, ritmat fară încetare, se împletea cu bolborosit de apă la vâltoare.

Părintele se opri, câteva minute, să urmărească îmbinările de zid, lemn, piatră şi fier în care

era prinsă puterea apei. Era, în toate, ceva vechi şi trainic, greoi dar funcțional încă; o frumusețe aspră şi masivă, bătrână, dar vie, îşi pronunța, răspicat, mesajul ei simplu şi direct, ca un cuvânt vechi, spus cu tărie, dar fară ostentație.

În curtea largă, pietruită, îi întâmpină domnul Krauss, cu statura lui puternică, îndesată, într-o salopetă albastră, de lucru, cu bretele late. Dinspre şura larg deschisă, traversa suprafața însorită o adolescentă înăltuță şi subțire, cu fustă înflorată şi bluză albă, cu mâneci scurte, bufante şi încrețite; două cozi groase, cu luciri de aur, îi veneau pe piepții albi cu bluzei, iar în fața bronzată, uşor pistruiată, luceau două luminițe vii, cu tuşe de aramă veche. Domnul Krauss îi salută cu plăcere pe noii veniți şi-i conduse, deîndată, spre umbra compactă, desenată de uşa deschisă a grajdului.

Fata cu cozile aurii se apropie de băiatul părintelui, uitat, cumva, în plin soare şi-n mijlocul curții:

-Pe mine mă cheamă Marianne, dar poți să-mi spui Marutz. Pe tine cum te cheamă?, vorbi ea cu un glas oarecum cântat, odată cu respirația. Rostirea ei cuprindea melodia în sine, cum substanța vegetală este cuprinsă într-o plantă. Pronunța aproape corect româneşte, doar consoanele *d* şi *t* le spunea cumva şterse, cum făcea şi tatăl ei.

-Hai cu mine să-ți arăt grădina, mai spuse ea, după ce abia se auzi răspunsul băiatului; şi-l luă de mînă, simplu şi direct. Avea o palmă destul de mare, cu degete lungi şi subțiri, dar cu o dulceață, în moliciunea ei, cum băiatul nu mai resimțise până atunci şi care îi transmise ceva ca un fior, până-n tălpi.

Grădina era dincolo de clădirea cu cele două grajduri, despărțire de şura largă. Coroane înalte de meri şi peri înalți, bătrâni, puneau bolți de umbră şi mirezme de fructe coapte, peste un covor îndesat de iarbă mustoasă. Dincolo de zona de umbtă, se deschidea un spațiu însorit, în care se rânduiau şiruri dese de altoi tineri, cu coroane îngrijite şi dirijate savant, după care se năzăreau nălucile albastre, fumegoase, ale munților. Pe latura din dreapta, de unde se simțea răcoarea iazului, cu mireazmă de mentă proaspătă, tufe îndesate de plante, cu tulpini subțiri şi înalte, desfăceau, în plin soare, roiuri de buchete de inflorescențe rotunde, ca nişte globuri de culoare pură, galbenă, în tuşe păstoase. Apa iazului, cu luciri albastre de cer spart şi năluciri de verde ierbos şi alb vaporos, se vălurea între maluri trainice, de glie veche şi îndesată. Plutea, deasupra grădinii, acel abur nevăzut, cu miros de proaspăt, care este în preajma locurilor cu ape curate.

-Tu ştii să înoți?, îl întrebă fata, cu o voce subțire, ca un clopoțel de argint; băiatul, care se simțea topit în simplitatea atât de plină de mirezme a elementelor, scutură, numai, din cap, a negație.

-Cum, la voi nu este râu?

-Este, dar apa-i mică... Numa câteva dobe...

-Să vii aici, să mergem la Olt. Te învăț eu.

Când cei doi reveniră în curtea pietruită, părintele şi domnul Krauss, cumpărătorul şi

vânzătorul erau, de-acum, înțeleşi şi tocmai băteau, cum se zice, palma, în timp ce badea Sâle mâna vaca tocmai târguită la grajd. Era un animal mai mult lat decât înalt, cu păr bălțat, galben şters şi roşu, rotund şi larg în burta cu flămânzări pronunțate, ca o corabie, cu un cap mic, cu ochi blânzi. Călca greu, cu picioarele de dinapoi scurte şi depărtate, cu copite late, cu unghii despicate.

Părintele lăsase o arvună, cu toată protestarea celuilalt:

-Doar oameni suntem şi ne cunoaştem de atâta vreme!, şi rămaseră înțeleşi că vaca va ajunge, cumva, cât mai curând, în noul ei grajd. Apoi, părintele îşi luă băiatul de mână, salută, cu un gest apăsat al mânii cu pălăria, se despărți şi de Sâlea lui Oniță şi o luă pe şoseaua asfaltată care străbate localitatea, către sala Căminului Cultural, unde urma să aibă loc proiecția filmului *Oraşul de aur*.

Se strânsese lume destul de multă, la intrarea sălii, unde-i aştepta preoteasa, cu fața încălzită, sub pălăria de paie, şi băiatul cel mic, de mână. În sala răcoroasă, cu miros de praf amestecat cu iz puternic de motorină, de la podelele de curând curățate, familia găsi loc pe la jumătatea rândurilor de scaune, dispuse în pantă uşoară. În față, se înghiesuiseră copii din partea locului, în obişnuitele costume țărăneşti, de vară, dar şi câțiva în haine ca la oraş, mai mult după portul copiilor de saşi: pantaloni scurți sau fuste, verzi, de piele de drac, cu bretele şi pieptăraşe, cu motive florale, albe şi roşii, la fetițe, bluze albe, curate, cu mâneci scurte, înfoiate, tot la fetițe. Între ele, cele două fete mai împlinite, aproape domnişoare, ale domnului Krauss, una blondă, cu ochi verzi-căprui, cealaltă brunetă, cu ochi albaştri şi tenul curat, ca de porțelan. Nu după mult timp, apăru grupul gălăgios şi vesel al bucureştenilor, veniți cu camionul. Între ei, tânărul Fane, cu statura lui greoaie şi molatică, trecu pe lângă familia preotului ca şi când nici nu i-ar fi văzut, căutându-şi un loc cât mai favorabil şi explicând, cu glas tare, ce minunății văzuse în grădina castelului Brukenthal, unde erau partere savante de flori, o oranjerie şi o colecție dendrologică, cu specii tare, unele aduse chiar de peste Ocean.

Asistența aştepta, în obişnuitul zumzet dinaintea oricărui spectacol, peste care se ridica, în răstimpuri, câte-o chemare subțire, din grupul copiilor, sau observații şi aprecieri răspicate, din cel al bucureştenilor. Apoi se făcu, dintr-o dată, linişte, ca şi când ar fi ştiut toți că urmează ceva important şi podelele de la intrare, date proaspăt cu motorină, scârțâră, într-un fel aparte. Intră un grup de ofițeri germani, în uniformele lor spilcuite, sfidând, parcă, vipia dupăamiezii de vară, bărbați frumoşi, înalți şi blonzi, dar şi câțiva civili, în costume întregi, închise la culoare şi nasturii încheiați până sus, la cravată, apoi câteva doamne blonde, în uniforme albe, impecabile,"cu câte o cruce roşie, minusculă, pe bonetele ca proaspăt călcate, deasupra coafurilor, îngrijite. Câțiva ofițeri, dar şi dintre doamnele în uniforme, purtau ochelari, înrămați cu fir subțire, aurit. Odată cu mirosul de haină curată şi obiecte de piele noi, cu parfumurile subtile care-i înconjurau, noii veniți aduseseră ceva deosebit, ca dintr-o altă lume.

În sonoritățile învăluitoare, ale muzicii cu motive din poema sinfonică a compozitorului ceh Smetana, pe ecran apărură, în culori lucioase şi, cumva, spilcuite, imagini ca din altă lume, lumea

aceea din care veniseră ofițerii aceia spilcuiți şi doamnele blonde, în uniformele lor, impecabile, de surori de caritate. Lumea de pe ecran era varianta, s-ar putea zice țărănească, a acestei lumi dar un fel de a fi țărănesc, în care toate erau mari şi solide, curate, şi ele, şi spilcuite, ca uniformele din sală; grajdurile erau imense, ca nişte cetăți, vitele, dinăuntru şi de prin curte, împlinite, aproape rotunde, ca nişte elefanți mai mici, tractoarele, ca nişte tancuri, fară şenile, dar pe roți uriaşe. Bărbații şi femeile, care umblau printre lucruri şi clădiri, conduceau tractoare sau atelaje, erau, toți, bine hrănişi şi roşii, la față, în costumele lor țărăneşti, germane, care arătau aproape ca hainele de sărbătoare ale saşilor, de pe la noi. Oamenii aceia, de pe pânza uşor tremurătoare, a ecranului, se mişcau, mai repede sau mai încet, dar hotărit şi temeinic, vorbeau tare şi râdeau, adesea, zgomotos şi fară veselie. Ceea ce era ciudat, în tot ce se vedea, era că, dacă regizorul, sau cine făcuse filmul, îşi propusese să aştearnă, peste imaginea acelei lumi solide şi frumoase, în culorile ei vii şi proaspete, parcă tocmai acum date cu o vopsea nouă, un aer de tot atât de solidă şi proaspătă naturalețe, cu bărbați şi femei, care munceau din greu, dar care şi râdeau tare, mâncau şi beau sănătos, părând să se bucure de viața aceea solidă şi plină, cu toate ale, ei, apoi tot ceea ce vroia să pară natural, în film, era, cumva, supărător de artificial şi naturală rămânea numai imaginea aceea de clişeu a unei lumi puternice şi bine întemeiate, pe care el, cine-o fi fost acela, încercase, în zadar, să o învioreze, cu un pospai de firesc; dar firescul, în culorile acelea proaspete şi lucitoare, se arăta artificial, ca nişte flori de țiplă şi nişte costume de muzeu etnografic, aşezate pe nişte manechine vii, care se apostrofau, unii pe alții, cu falsă jovialitate, se vedea din sală, şi râdeau zgomotos tocmai când nu era locul şi momentul.

Era şi o actriță, frumoasă şi celebra, al cărei nume, Kristina Soderbaum, o suedeză, descoperit în paginile revistei pentru femei, *Mariana,* pe care o primea, din când în când, preoteasa îl rostea, țuguindu-şi buzele, într-un fel care-l făcea pe soțul ei să zâmbească, iar pe copii să privească scurta scenă dintre cei doi părinți, ca pe ceva amuzant. Se întâmpla ceva, între ea şi lumea aceea de pe ecran, mai ales un bărbat înalt şi cam uscățiv, cu frunte mult împinsă către un început de chelie, ceva ce copiii nu prea înțelegeau; actorii vorbeau tare şi gesticulau, chiar şi în scenele în care erau numai cei doi protagonişti şi era de presupus că şi-ar fi auzit chiar şi şoaptele; la un moment dat, actrița, în picioarele goale, era dusă, cu trăsura, de actorul cel înalt, apoi ea o luă, aşa cum era, desculță, printr-un fel de mlaştină, călcând, cu picioarele ei albe, prin ceva care era un fel de zmârc, iarbă şi pământ, amestecate, cu apă, şi nimic nu era mai fals şi mai nefiresc, decât picioarele acelea, albe gălbui, foarte puțin, chiar deloc, murdărite de noroiul acela, ca şi când ceea ce ar fi avut ea n-ar fi fost propriile ei picioare, ci un fel de încălțări, de piele sau cauciuc, imitând picioarele de femeie. Şi tot aşa, când a fost să moară eroina, era limpede că regizorul a pus-o să moară şi, parcă, au şi dus-o şi-au îngropat-o; dar, oricum, a apărut o cruce de mormânt, cu numele ei, numele eroinei, Anna Jobst, tăiat în piatră, iar crucea aceea, de piatră învechită, învechită artificial ca să pară veche, a rămas, pe ecran, ca imaginea finală a acelui artificial, care se străduia să pară natural, dar nu rămânea să fie decât, încăodată,

artificial.

Încât, când, ajunşi acasă, în junii mesei de sară, copilul cel mai mic îşi întrebă părinţii dacă femeia aceea blondă şi frumoasă şi care părea plină de viaţă, de pe ecran, a fost îngropată lângă crucea aceea de piatră, care ajunsese să pară veche, cu coronița ei, de flori, care nu se mai veştejeau, mama lor avea să-l liniştească, zâmbind:

-Nu, copile, fii liniştit, mormântul acela era gol. Şi, de altfel, nu era nici un mormânt, numai crucea, ne-au arătat numai crucea, ca să credem noi că era un mormânt.

Iar când băieţelul blonziu mai întrebă ce mai face, acum, femeia aceea din film, dacă n-a murit şi n-a fost îngropată, mama lui îi răspunse, iar:

-Face bine, nu-i ducem noi grija; face bine şi face şi filme.

-Face, da, cât îi mai lasă americanii şi ruşii, să facă, adăugă părintele şi se ridică, de la masă, ca şi când ar fi avut ceva de făcut.

În acest timp, la casa parohială a preotului sas din Avrig, lumina de la fereastra camerei de lucru rămăsese aprinsă. Din strada scurtă, căreia localnicii îi spuneau hula saşilor, ar fi putut fi văzute dungile ei subțiri, galben portocalii, printre scândurelele tăbliilor vechi, de la fereşti, şi printre tufele bogate, de gard viu. Nu s-ar fi putut vedea, însă, cum domnul Gustav Khloyber, preotul şi învățătorul comunității evanghelice din localitate, lucrează la masa de scris.

Se poate presupune că şi d-sa a fost în sala căminului cultural, la proiecția fimului color *Oraşul de aur,* dar ar fi greu de spus ce reacții au putut să stârnească imaginile filmului, în mintea şi sensibilitatea d-sale. Oricum, cum stătea, aplecat asupra mesei şi concentrat la munca sa, în noaptea care cufundase totul în întuneric, putea să pară imaginea vie a unei conţtiințe mereu treze; el scrie despre evenimentele cele mai importante ale comunității, iar despre el însuşi scrie ca despre o persoană, ca oricare alta. Iată ne notase, în caietul care servea de cronică a comunității săseşti din Avrig.

Anul 1941. Johann Frolich, preot şi învățător, a intrat în luna martie într-un concediu prelungit. La şcoală a fost înlocuit de Erwin Oskar Holwig absolvent de liceu fără experineță pedagogică şi cu o pregătire mediocră, fapt am adus la degradarea calității învățământului şi la la demiterea sa înainte de încheierea anuba şcolar. Îndatoririle de preot au fost îndeplinite de parohul din Bradu, pe nume Schuster, care, însă, nefăcând față la două comunități mari de credincioşi, a solicitat ajutor din partea consistoriului. În aceste circumstanțe a ajuns la parohia din Avrig tânărul Kaiser, proaspăt absolvent al facultății de teologie. Şederea lkui la Avrig a fost de scurtă durată, căci locuitorii din Nocrich l-au ales preot în satul lor. Urmaşul său a fost Gustar Khbyber, transferat de la Săcădate la Avrig, care a îndeplinit funcțiile de preot şi învățător.

Numărul sufletelor, la 31 decembrie: bărbați 195, femei 180, total 375: botezați 15: 8 băieți, 7 fete (dintre care 2 perechi de gemeni).

Situația şcolară: 41 elevi (19 băieți, 22 fete).

Biserica este slab frecventată, la slujbele obişnuite, în schimb, la sărbătorile tradiționale participă întreaga

comunitate. În sezonul cald, sunt prezenți și oaspeții veniți la sanatoriu.

Anul 1942. Prezbiteriul local a decis, la 7 decembrie 1941, predarea școlii elementare evanghelice către Grupul etnic german, prin respectarea condițiilor stipulate de către Consistoriul evanghelic superior.

Anul 1942 a stat sub semnul chemării bărbaților sub arme. Absența acestora a fost înlocuită prin munca femeilor. Gospodăriile oamenilor n-au dus lipsă de strictul necesar traiului, cu excepția zahărului și a tălpii. La aceste produse se practică prețul de speculă (de zece ori mai mare), deși ambele mărfuri se găsesc în cantități îndestulătoare. În modul cel mai josnic procedează negustorul local Schitea, care are marfa doldora în stoc și urcă tot mereu prețurik. La școala germană, preotul Khbyber a fost concediat din postul de dascăl, fiind înlocuit de Georg Hienz din Ruși. Dacă această schimbare va fi în folosul obștii, rămâne de văzut.

O colaborare mai strânsă cu conducerea locală a grupului etnic german ar fi de dorit și chiar posibilă, dacă Maria Roth, soția croitorului, care este secretara organizației locale, n-ar fi gură spartă.

Serbarea de Crăciun a copiilor a fost aranjată și structurată împreună cu organizația locală a grupului etnic german. Totul s-a desfășurat în cadrul unei slujbe religioase, unde Karl Kemner, conducătorul orgnizației locale a grupului etnic german, a rostit o cuvântare politică, care nu-și avea rostul într-un local sfânt.

Anul 1943. Anul stă sub semnul conflagrației. S-au dus lupte crâncene de apărare pe frontul de est, după căderea Stalingradului. Mame și tați tremură pentru viața fiilor lor.

Tocmai ne-a parvenit informația că Michael Modjesch și-a dat obștescul sfârșit, la 23 februarie 1942, lângă Odesa. Alți trei săteni sunt căutați, până în momentul de față figurează pe lista celor dispăruți Aceștia sunt. Wilhelm Kremer, Johann Friedrich și Martin Georg Giurdt.

La 12 iunie ne-am luat rămas bun de la voluntarii noștri plecați în Reich, pentru a se antrena în cadrul formațiilor SS, înainte de a pomi la luptă. Din Avrig, au plecat 25 de bărbați și tineri.

Bărbații și femeile din Avrig nu simt nevoia de a merg la biserică, în ciuda vremurilor grele pe care le parcurgem.

Comunitatea ortodoxă din Avrig intenționează să-și construiască o catedrală, pentru care strâng bani și caută un amplasament potrivit, pentru ridicarea edificiului. A fost ochită grădina parohială, la care s-a renunțat, pentru că necesita lucrări costisitoare, de amenajare, pentru care nu existau bani. Al doilea loc pus în discuție a fost cel unde se află crâșma satului, dar nu s-a ajuns la nici o înțelegere. Enoriașii au decis reluarea problemei, după ce vremurile se vor liniști.

Crăciunul a fost sărbătorit, ca și anul trecut, împreună cu orgmizația locală a Grupului etnic german. În timpul unei discuții preliminare, învățătorul Georg Hienz i-a atras atenția preotului că nu se justifică preamărirea lui Hristos, deoarece acesta a fost evreu. Aceeași atitudine împotriva bisericii o manifestă și în cadrul școlii, Hienz s-a adresat, de curând, unui grup de tineri care urmează să fie confirmați:„ Hristos este evreu, ca atare nu trebuie să învățați nimic despre viața lui și nici să mergeți la biserică, unde se predică despre Hristos, evreul!'' Părma mea este că tocmai în timpurile actuale, marcate de război, omul treime să creadă și să caute sprijin și speranță în Dumnezeu. În cine să ardem, dacă-l disprețuim pe Dumnezeu și-l calomniem pe fiul Său?

În anul 1943, au avut bc 3 botezuri, 2 cununii şi un deces. Îmbucurător este faptul că, în ciuda evenimentelor şi a condiţiilor în care trăim, nici un copil nu a rămas nebotezat şi toate cuplurile s-au cununat în biserică.

În ziua de 4 decembrie a avut loc ceremonia oficială de desfiinţare a cimitirului eroibr de război din Avrig prezidată de preotul Gustav Khtoyber. Exhumările s-au făcut în prealabil. (Nota trad.: Toate cimitirele de acest gen, existente în Transilvania, au fost desfiinţate, din dispoziţia lui Hitler, reînhumările s-au făcut în biserica din Cisnădioara.)

Anul 1944. Iarna din 1943 spre 44 a fost blândă, cu zăpadă, dar fără ger. Evenimente deosebite nu s-au petrecut, în comunitatea germană.

Anul, deşi bogat în precipitaţii, a adus recolte slabe.

Oraşul este plin de refugiaţi şi evacuaţi, fie persoane fizice sau instituţii (ex. Direcţia CFR, din Bucureşti). Casa şi curtea parohială, plină de funcţionarii refugiaţi odată cu instituţia menţionată.

11

Sâmbătă, 12 august, fusese ziua târgului; miercuri sau joi, în 16 sau 17, avusese loc excursia în localitatea învecinată, vizita bucureştenilor în parcul Brukenthal şi reprezentaţia cu filmul *Oraşul de aur*. Duminică, 20 august, în poienițele şi pe cărările crângului, avu loc serbarea dată de întreg tineretul, şt dintre localnici, şi dintre cei refugiaţi.

Pe două petece de verdeață, nu prea largi şi nici nu prea depărtate, una de alta, dar nici de tot alăturate, se instalară cele două coruri, al sătenilor şi al elevilor de liceu şi studenților, la care se adăugaseră şi câteva doamne şi câțiva domni mai în vârstă, care aveau plăcere să cânte. Mai întâi, apăru pe un spațiu cam dintre cele două coruri, cea mai frumoasă fată din grupul de tineri bucireşteni, numai ea, singură. Zâmbi, tuturor, cu zâmbetul ei care părea să-i fie scris în toată ființa, şi, cu mânile împreunate în fața pieptului, interpretă cunoscuta poezie a lui Coşbuc, *La oglindă,* pusă pe o melodie tot atât de cunoscută. Apoi, intrară în program, pe rând, cele două coruri, după o schemă pe care o stabiliseră la încheierea repetițiilor, încât lunca înverzită, încărcată de mirezmele verii coapte, răsuna, în răstimpuri, de ecourile melodiilor mai săltărețe, ori mai tânguioase, de o melancolie temperată. Pentru asistență, în poienița cea mai largă din acea parte a luncii, se aduseseră câteva lavițe, acoperite cu ştergare, şi chiar o jumătate de duzină de scaune. Publicul, propriu-zis, stabil, nici nu era prea numeros: câteva cucoane mai bătrâne, între care trona, masivă şi gătită în mod special, cu ce-şi adusese mai bun de la Bucureşti, Coana Mare, şi chiar vreo trei, patru babe ale locului, sprintene şi cu ochi şi urechi agere; bătrânele din familia preotului lipseau, cu toate că prietena lor, mama Coanei Elencu, insistase destul de mult, până realiză că erau oprite de un doliu pe care-l purtau încă, la atâția ani, una după fiul, alta după soțul ei. Era şi doamna Gaicu, înconjurată de un grup de doamne mai apropiate, dintre bucureştence, între care prietene de-adevărat nu avea, şi însoțită de preoteasa cu care

se simțea bine, pentru că era "finuță și tăcută", cum spunea Coana Elencu. Părintele, domnul Gaicu şi nelipsitul Spiru erau dintre cei care refuzaseră locurile pe scaune sau lavițe, preferând să se plimbe, alene, pe cărările luncii, unde se puteau opri, fie să asculte o bucată corală, din poienița apropiată, fie, pur şi simplu, să inspire aerul curat şi tare, ca o apă limpede, cu miros de iarbă, flori de câmp şi mentă, fie să-şi piardă privirea în apele veşnic călătoare ale râului, ori să şi-o agațe de crestele zimțate ale munților albaştri. Apăreau, câteodată, la câte-un colț de luminiş, ori pe vreo magine de pnind, şi cei doi prieteni nedespărțiți, Mişu Nuştiucum şi băiatul popii; numai că, despre ei, nu se putea spune sigur că sunt de-adevărat; păreau, numai, că sunt pe-acolo, după cum, tot aşa de bine păreau că lipsesc.

După ce se consumă cea mai mare parte din programul celor două coruri, care ajunsese să se desfăşoare ca un joc plăcut, de-a "hai să vedem din ce parte se aude", şi care, pe cei trei domni maturi, care aleseseră plimbarea, îi prindea, ca totdeauna, unde nu trebuie, spuneau ei, din punctul de vedere al reprezentării, dar unde trebuie, din cel al acusticii, cântecele sunând altfel când erau filtrare printre crengi elastice şi frunzoase de răchită, ori acompaniate de murmur lichid, în publicul de pe scaune şi bănci, dar şi în cel rătăcind liber, pe cărări, trecu ceva ca o înfiorare: se anunțase piesa de teatru, *Iorgu de la Sadagura,* de Vasile Alecsandri.

În spațiul gol, dinaintea unicului rând de scaune, apăru un interpret, îmbrăcat într-un halat lung, de casă, în care Coana Mare îşi recunoscu propriul capot, împrumutat băiatului unei cunoştințe; băiatul mai avea un fel de fes roşu pe cap, dintr-un vechi şal al aceleiaşi cucoane. De o sfoară subțire, petrecută pe după urechi, îi atârna ceva ca o barbă, din pănuşi proaspete de porumb, iar sub nas avea lipită o mustață lungă, din fir de caier, totul peste un obraz curat şi rumen de adolescent. În urma lui, venea unul din *junii* din sat, care fusese distribuit în reprezentație şi se "costumase" chiar în hainele lui proprii, nu tocmai cele de duminică, dar nici în cele de lucru, o cămaşă mai veche, cu albul tocit de prea mult spălat, şi cioareci subțiri, de pânză, cam cenuşie, de cânepă. Avea capul gol, părul tuns scurt, cum i-l ținea tatăl său, retezându-l, tot a doua sâmbătă, cu foarfeca mare, de tuns oile.

Făcând câțiva paşi în fața rândului de scaune, personajul din capotul lui Coana Mare rosti tare, gesticulând mereu, de regulă, în alt loc al textului, decât în cel în care era nevoie:

-Să dai degrabă curcanii la bucătărie, să-i puie-n frigare... şi să-i spui lui Gheorghi bucătariul ca să -mi-i ruminească frumos, că i-oi da bacşiş bun...

După care, băiatul cu barba de pănuşe şi mustața de caier mai făcu un pas înainte şi se adresă doamnelor de pe scaune, cu ochii, mai ales, la stăpâna halatului său:

-Ah!., . ziua de astăzi este cea mai norocită pentru mine!... Astăzi vine Iorgul de la Sadagura, unde l-am trimes să-nvețe carte!... De doi ani nu l-am văzut, şi când gândesc că poate peste-un ceas am să-l strâng în brațe... parcă-mi furnică ceva pin inimă... ochii mi se painjinesc... şi-mi vine să sughiț...

Băiatul, cu turbanul lui roşu şi barba de pănuşe peste obrazul îmbujorat, chiar sughiță, de două trei ori: *hâd hâc!* Dintr-o tufă alăturată, izbucni un râs vesel de copil, curat ca sunetul unui clopoțel de

aramă; Coana Mare zâmbi şi ea larg, iar babele de pe laviţă icniră în năfrămi.

-Iorgule! dragii moşului!, reluă interpretul, aproape strigând. Gugulea moşului!... cât necaz o mâncat el pin ţări străine!... cât s-o strădănuit drăguţul cu învăţătura pin afcademiile din Sadagura!... parcă-l văd zi şi noapte cu ochii pe carte, nemâncat, nebăut şi nedorind altă-n lume decât să se procopsască, după cum mi-au scris în toate răvaşele... Dragă gugule! Bine zicea răposatul dascalul Ieni, Dumnezău să-l ierte, c-cu s-agiungi om mare!... Să deie Domnul, fătul meu, să mi te-nalţi ca ciocârlia, şi cu tine să-ţi înalţi şi neamul! Să deie Domnul s-agiungi şi ispravnic, pentru ca să faci stare mare!

Aici, interpretul, cu obrajii lui roşii sub barba falsă, de o căruntеţă cam dubioasă, îşi trase, câteva clipe, sufletul. Până atunci, rostise totul ca dintr-o singură răsuflare şi parcă nu mai avea aer. Se uită în jur, nu prea departe, ca şi cum s-ar fi temut de ceva. Văzu babele ascultând, oarecum încordate, cu ochii aţintiţi asupra lui, o văzu pe Coana Mare, cu trunchiul ei impozant, dominând scaunul, care părea mic şi neînsemnat, citi, în ochii ei atenţi, ceva ca o aprobare şi reluă, încă mai tare:

-Dar ce stau eu să vorbesc sângur ca un nebun, când am o grămadă de trebi?... Astăzi dau masă mare prietinilor de buna venire a lui Iorgu... Am poroncit să-i facă borş cu găluştele, şi curechi cu raţă, şi mămăliguţă... că ştiu că-i plăcea păn-a nu porni, şi

-le-a fi dorind ca nişte zaharicale, dragul moşului!... Am adus înadins pe Barbul de la Iaşi, ca să-i cânte: ''Frunză verde...'' pentru că, pe-acolo, pin afcademiile de la Sadagura, nu cred să mai fi auzit cântece de-a noastre de cele bătrâneşti... Măcar că şi pe-acolo or fi mojicanţi... da geaba... n-au haz... Eu când aud ţârlâituri de cele nemţeşti, îmi vine să-i ieu cu toropala... Îţi scârţâie, frate, câte două ceasuri la ureche nişte bazaconii, de nici dracul nu-i înţălege... ş-apoi zic că fac corţent... mări, ducă-se la naiba cu corţentu-le cu tot!...

După această, destul de lungă tiradă, de interpretul cu halat şi fes se apropie celălalt personaj, care apăruse în faţa rândului de scaune, cel cu capul tuns chilug, cu foarfeca de tuns oile. El se alătură de băiatul cu halat, îl prinse de mîneca largă şi începu să-l tragă, agrăindu-l:

-Cucoane Enachi... cucoane Enachi...

Din dialogul cate urmă, rezultă că unul, cel cu halat, era stăpânul, iar celălalt sluga, că acesta primise poruncă să ducă bucătarului curcanii şi să-i ceară, din partea stăpânului, să-i *ruminească* bine. Dar tocmai aceasta servitorul nu făcuse, pentru că, susţinea el, nu fusese cumpătată *rumineală de la târg.* Din replicile următoare, rezultă o altă *boacănă,* din partea slugii, după regula acestui gen clasic de comedie, cu stăpâni autoritari şi servitori şireţi, naivi ori pur şi simplu nătângi: având dispoziţii să invite la masă pe boierii din vecini, acesta le spusese, cum mărturisea el, *curată vorbă: M-o poftit boieriu să vă poruncesc ca să veniţi la masă la d-lui,* inversând, între ei, termenii *a pofti* şi *a porunci* şi folosindu-i pe fiecare, la locul nepotrivit, încât stăpânul său avu tot dreptul să-l admonesteze:

... măi hoţule, tot pe dos cu să vorbeşti?, iar sluga să riposteze:

-Ei, iar m-cu apucat la sucit ca pe-un fus... Dă-mi pace să vorbesc cum pot... ce dracu!. Dac-aş fi şi eu prost ca d-ta, n-aş fi un boier.

-Iar?... bată-te cucu să te bată!..., izbucneşte stăpânul. Hai, du-te de te pune la pândă.

-Mă duc..., răspunde celălalt, şi cum oi videa pe cuconu Iorgu...

-S-alerg iute să-mi dai de ştire.

Dar servitorul, ghidat de natura lui duplicitară şi sucită, înainte de a se depărta, înştiinţează pe spectatori, într-un *aparte* care închide scena:

-Mă duc la crâşmă peste drum, doar l-oi videa mai degrabă.

Cum, din locul în care se afla, interpretul putu să arate, cât se poate de explicit, către baraca de lemn, în care funcţiona prea binecunoscutul *bufet* din crâng, mâna lui întinsă, cu arătătorul îndreptat pe o direcţie de toţi ştiută, trezi câteva zâmbete şi chiar exclamaţii complice, printre privitorii de pe cărări.

Dar sluga buclucaşă nici n-apucă să dispară, de tot, printre tufele din apropiere, iar băiatul în capotul Coanei Mari să explice privitorilor lui cât este acesta de nătâng, că, de după cea mai apropiată perdea de crengi, ieşi în faţă Lola, fata aceea simpatică şi cam plinuţă, care o susţinuse pe cea mai frumoasă dintre ele pentru un rol în reprezentaţie. Era îmbrăcată într-o rochie cam fistichie, colorată ţipător, găsită cineştie la cine, avea şi o umbreluţă, nu prea potrivită cu restul toaletei, vorbea tare şi gesticula des şi sacadat. După cum avea să rezulte, din dialogul care urmă, ea reprezenta personajul numit Gahiţa Rozmarinovici, o boieroaică din vecini, destul de excentrică şi nu mult departe de vestita Chiriţă, care avea să apară, ulterior, în comediile dramaturgului care-l imaginase şi pe Iorgu de la Sadagura. Între această apariţie şi cea anterioară, care avea să rezulte că era boierul Enachi Damian, urmă ceva de felul unui dialog al surzilor, cel puţin pe anumite fragmente ale lui, în cele în care Gahiţa urma să folosească neologisme, azi demult împământenite, precum *reputaţie, imitaţie,* ba chiar şi câteva franţuzisme, ca *mon cher arhon, arriere, cozarisim, superflu,* iar conu Enachi să şi le traducă sub forma *respuntaţie, înghitaţie, rierel* şi să se întrebe:

-Auzi parascovenii pocite?... Nu cumva, soro dragă,

-s-o mutat ţara Moldovei din loc?... Nu cumva sântem franţuzi, nemţi, jidovi?... şi noi, ca nişte proşti, ne credem tot moldoveni!.. .Ha, ha, ha, rierel înghitaţie!..

De aici, o dezvoltată dezbatere în doi, pe tema transferului de civilizaţie şi, mai ales, de termeni. Gahiţa îl căinează pe cuconu Enachi că, îi spune ea, *nu te-cu adăpat de deâcateţa, de eleganţa, de sublimitatea Urnim francele.* La care, celălalt ripostează:

-Ce să fac?... Să mă adăp?... Treime să ştii, cucoană dragi, că numai vitele s-adapă, dar oamenii beu... şi să mă ferească Dumnezău de cateţie, de ganţ şi de bibilitatea d-tale!... Când mi-i sete, eu beu vin de Cotnar şi de Odobeşti; beu vin de cel moldovenesc aerat, nu ganţuri, nici bibilităţi... Aşa să ştii.

Când băiatul în halatul Coanei Mari se întrebă, cu voce tare şi ridicându-şi, odată cu poalele capotului, mânile, spre cer, de astădată, la locul potrivit, întrebându-se: *Ce să fac?... Să mă adăp?...*, copiii, aşezaţi pe tăpşane, în jurul poieniţii în care se juca piesa, slobozîră hohote de râs, iar babele de pe

laviţe îşi strâmbară, a zâmbet, buzele uscate, în legătura năfrămilor. Lola-Gahiţa se răsuci pe călcâie şi întoarse spatele, în semn de dispreţ, partenerului său şi pronunţă peste umăr

-Îi superflu să mai cozarisim împreună asupra acestui suget, pentru că nu ne înţălegem.

Ceea ce-l făcu pe interpretul conului Enachi Damian să se aşeze în mijlocul poieniţii, care servea de scenă, să-şi îndrepte ţinuta, ca pentru o recitare, şi chiar să înceapă a turui o lungă tiradă, în care accentele gestuale reveniră la *locul* lor, obişnuit în jocul acestui interpret, adică tocmai acolo unde nu se potriveau:

-Superfliur sau nesuperfliur..., începu el, nu ştiu... dar că nu te înţăleg?... asta-i adevărat. ..şi mă pot gura pe cei patrulări de sfinţi părinţi de pricep ceva din cimiliturile câte le înşiraţi d-voastră, işti de vremea nouă, care vă ziceţi... cum,

-Doamne iartă-mă? civilarisiţi.. .Ha!...civilarisiţi,

-d-voastre, ipochimene alese, cărora vă este ruşine a trăi şi a grăi ca părinţii voştri; d-voastră, oameni procopsâţi şi mai ales pricopsâţi, care vă faceţi momiţele altora, împrumutând de la străini numai cele rele, nemaiputând trăi decât cu bonjur, cu blamange, şi cu parle, made, cheschevu; şi cărora, în sfârşit, vă e ruşine să fiţi moldoveni curaţi, români

-get-beget... De mi-a veni şi Iorgu cu superfliururi, îl ciomăgesc.

Faţă de prevederile din didascalia autorului, care indica, pentru ultima propoziţie din tiradă, cea referitoare la nepotul Iorgu, regimul de *aparte,* interpretul, în avântul rostirii, probabil, sau poate şi pentru că se lăsase dus de reacţia publicului, care urca trepte tot mai înalte de însufleţire şi era gata să izbucnească, îşi permisese o abatere şi, în locul unei pronunţări în şoaptă, ridică vocea aproape cât putu, încât tirada se termină, acompaniată de hăhăiturile gălăgioase ale copiilor, cum se spune, *en fanfare.*

În continuare, cei doi interpreţi îşi urmară cearta lor, împănată cu franţuzisme schimonosite, de Lola-Gahiţa, şi cu schimonositurile acestora, de interpretul cuconului Enachi Damian, şi încheiată cu pacea falsă acceptată de cel din urmă:

-Aia în provinţie nu poţi judeca reformaţia care

-S-AU introdus în ŢARĂ, spusese Gahiţa; dar du-te, je vous prie, în capitalie; du-te de vezi magaziile lui monsiu Miculi; du-te de vezi paveaua cea nouă... Pentru ca să încheie, după ce elogiase saloanele, pe cavalerii şi damele de acolo: Du-te de le vezi toate acele, ş-apoi mi-i zice dacă influenţa străinilor ne-au stricat mintea sau dacă ne-au developat-o.

-Vel-Lopată?..., traduce cuconu Enachi, în limbajul său. Destul!... Am înţăles. Săracă limbă!...de te-or fi sucind şi pe-acolo tot aşa, apoi te-cu sfinţit! Eşti bună de pus la svântat în pod!... Cucoană Gabiţă!, strigă el, cu toate drepturile, şi eu sânt un nătărău!.. .te mulţămeşti cu atâta?

-Fie... Îţi dau pardon, acceptă, mărinimoasă, Gahiţa.

-Foarte mutţămesc, răspunse celălalt, pentru ca să încheie, strigând, către privitori, cuvintele pe

care dramaturgul le pusese, din nou, sub semnul

-aparte-ului:

-De mi-a veni şi Iorgu în doaga ei, îl trimit la Golia.

Şi tocmai asta avea să se întâmple, mai puţin trimiterea la Golia, pe scena aceea de iarbă, între tufele de răchită şi sub protecţia munţilor înalţi şi albaştri, proiectaţi pe cerul curat, de vară. Iorgu, interpretat de cel mai frumos băiat din grup, veni, marcat puternic, şi el, de boala franţuzismelor:

-Mon oncle! Mon cher oncle, *cât sunt de fericit!...,* îi spune el lui Damian, care-l întâmpinase cu:

-Vin', gugulea moşului! Ian videţi! ce moţpan mare s-o facut! parcă-i Alexandru Machedon.

Iar pe boier Gângu, un personaj cam poznaş, cu auzul slab sau numai hâtru, vecinul lui Damian şi tatăl Marghioliţei, viitoarea lui mireasă, după ce-l recunoaşte prin lornion, cu:

-Ha... acum mă suvenarisesc. Mon cher monsiu Gângu, îmi pare bine că reînnoiesc amiciţia cu d-ta.

-Aşa ş-aşa, nici prea-prea, nici foarte-foarte..., răspunde acesta, după obicei, la o întrebare care nu -i-a fost pusă; numai că mi s-au cam lungit urechile de foame.

În schimb, cum era de aşteptat, Iorgu *avu lipici,* cum se spune, la cucoana Gahiţa Rozmarinovici, care i se recomandase *votre servante* şi-i aprobă judecăţile asupra lumii.

-Apoi ce să-fi spun, mon cher oncle?, răspunsese acesta, la o întrebare a unchiului său. Când au trăit cineva într-un târg civilizat ca Sadagura şi când este silit în urmă a veni într-o ţară ticăloşită ca a noastră, contrastul i se pare atât de piramidal, încât nu poate găsi cuvinte destul de energice pentru ca să esplice ceea ce simţeşte înlăuntru.

-Rezon... are rezon monsiu Georges. Iaca, de pildă, eu, comentează Gahiţa, care am voiajarisit şi care am fost la Cernăuţi... nu pot să mă deprind nicidecum cu Moldova... Of... de-aş scăpa mai degrabă de ţara asta! La care, cuconu Enachi aproape că izbucneşte, întrebându-şi nepotul:

-Spune cei lipseşte bietei Moldove?... Nu-s oamenii buni şi cu frica lui Dumnezeu?... Nu este grâu bun? Nu este vin bun?... Nu-i, în sfârşit, belşug în ţară?... ce, vă trebuie mai mult?... N-am dreptate, vere Gângule?

-Aud?... opt ceasuri, răspunse, alăturea cu întrebarea, cel întrebat, *căutând la ornic*, după cum notează dramaturgul.

-Ah, mon cher oncle!..., izbucni Iorgu. Ce-mi povesteşti d-ta de grâu, de tin şi de rite?... Aceste materialuri sunt bune cu adevărat, dar nu aduc nici o înaintare inteligenţii... Ce ne foloseşte că avem cele trebuincioase pentru hrana trupului, dacă mintea moare de foame?

După alte câteva schimburi de replici, încheiate cu încă o *potrivealã* a lui Gângu cel surd şi hâtru, interpreţii se retraseră la adăpostul unei tufe, de unde se auzeau scârţâituri de vioară. Masa propriu-zisă fu relatată publicului printr-un monolog destul de lung, dar hazliu, al aceleiaşi slugi, băiatul cu tunsoarea din foarfecă. După care, în scena cu iarbă, intră singur Iorgu ca să recite şi el un monolog în care se plânge de înapoierea locului în care s-a întors, întrerupt, la fiecare pauză de respiraţie, de icniturile de râs, în crescendo, ale asistenţei

Iată viitorimea ce m-aşteaptă!...iată viaţa ce mi se pregăteşte!... Bucate ţărăneşti cu ceapă şi usturoi, pentru plăcerea gurei!... Miros de curechi murat, pentru plăcerea nasului!.. .Scârţâituri şi răcnete ţigăneşti, pentru plăcerea urechilor!... şi privirea unor persoane urâte, ruginite şi necioplite, pentru plăcerea ochilor!...Iată în ce se-ncheie tot traiul ce am să sufăr, pân'la moartea me!... Aici, râsetele publicului, mai ales ale copiilor aşezaţi pe iarbă, la doi paşi de tânărul acela frumos, cămaşa lui albă şi legătura roşie, la gât, cunoscu o primă culminaţie.

Purtat de valul încurajărilor zgomotoase, interpretul lui Iorgu continuă, pe registre tot mai înalte: *O! Sadagură. Sadagură!.. Unde sunt mulţumirile ce cuprinzi în sânul tău?* Şi aici, retorica întrebare fu însoţită de un prim val de exclamaţii şi hohote aprobatoare. *Unde-s chiflele?* Iar copiii de pe tăpşan izbucniră, din nou. *Undei berea?* Alt hohot, mai accentuat. *Unde-s cartofele?* Aplauze şi hohote crescute. *Undei şniţelul tău cel chesaro-crăiesc.* Din nou, aplauze şi hohote. *Dar valţurile tale cele şvăbeşti?* Asistenţa vui, încăodată. *Dar soţietatea ta cea plină de graţii? Vai ş-amar!* Aici, parcă entuziasmul asistenţei dădu semne de potolire. Interpretul simţi ceva, ca un pericol, şi, ca să nu lase loc declinului, recită ultimele fraze ale monologului dintr-un răsuflet, iar când ajunse spre capăt, avizat şi el, desigur, de ceea ce putea, din rolul său, să întreţină şi să provoace veselia copiilor, mai ales, dar şi zâmbetele largi ale celorlalţi, ritmă, mai rar şi mai apăsat, cele din urmă cuvinte: *departe de toţi... şi de rude,* spuse el, iar cei din poiană deveniseră mai atenţi, *şi de ţigani,* strigă Iorgu, cu faţa îndreptată spre acea parte a luncii, în care erau aşezate câteva din sălaşele de ţigani ale locului, iar copiii îşi regăsiră puterea exploziei de râsete şi încurajări, iar când, pe scena dintre răchiţi, răsunară cuvintele: *şi de curechi cu raţă...,* veselia aproape că nu mai avu margini.

Cu o astfel de pregătire dramaturgică, întâlnirea, previzibilă, dintre Iorgu şi Gahiţa se desfăşură, cum se spune, ca pe roate. Iar când băiatul îi spuse partenerei

-Iar tu, Gahiţo!... tu, care ţi-a dezvălit mintea ca o conopidă la căldura civilizaţiei, copiii din public, mai ales cei din sat, în cămăşuţele lor albe, de duminica, dar şi ceilalţi, ajunseră de se tăvăliră pe jos, în hohote de râs şi strigăte de plăcere. Şi, cum se întâmplă, la cele mai reuşite reprezentaţii, ceea ce păruse să fie o culminaţie, nu fusese decât o treaptă, căci de Iorgu, cu tirada lui comic-lamentoasă, se apropie unchiul său din piesă, cuconul Enachi Damian, ieşit dintre tufe, cu halatul Coanei Mari pe el, agăţându-l de răchiţi, cu un şervet mare şi alb, atârnat la gât, şi cu un pahar mare în mână. N-a fost nevoie să deschidă gura, ca să-şi spună cuvintele din rol, că asistenţa tânără mai izbucni odată, iar cei mai în vârstă dădură şi ei semne de agitaţie, iar, când se mai şi apucă să strige, către partenerul său, vuietul asistenţei crescu într-atât încât, ca să se facă auzit, interpetul trebui să răcnească:

-Aşa, tălhariule!... Casa părintească-i o nenorocire pentru tine?... Afară să ieşi, neruşinatul?!... afară, ticălosule... Iar ultimele cuvinte ale tiradei chiar că abia se mai auziră: şi să nu te mai arăţi în ochii mei. că, să n-am parte de bătrâneţile mele...

Din acest moment, reprezentaţia intră într-o altă fază. O fată, costumată în clovn, cu obrajii

înroşiți cu pudră amestecată cu ruj şi un nas roşu, borcănat, de carton, atârnat cu sfoară pe după urechi, făcu semne largi, cu amândouă mânile, invitând asistența într-o poieniță alăturată, unde se furişase, repejor, băiatul cel mai frumos din grup. Copiii se trântiseră, pe iarba parcă şi mai deasă, de aici, dar babele, în frunte cu Coana Mare şi preoteasa abia se apropiau de lavița pe care le-o aduseseră doi băieți mai răsăriți, când interpretul lui Iorgu îşi începea un nou monolog

-De când m-o alungit moşul meu din casa lui, fatalitatea s-au legat de capul meu!... toate-mi merg pe dos şi nu-i zi în care să nu am câte-o supărare!..., începuse el, pentru ca să continue: Am cercat de toate, făr-a da de mulțămire!... Mi-am zdruncinat şelile prin droşce pe paveaua noastră... cea vândută carâtaşilor!.. făr-a câştiga altă plăcere decât o durere în şolduri, care m-au ținut la pat vro două săptămâni... Am alergat ca un iepure pe câmpul Copoului, făr-a căpăta altceva decât o ocă de colb în pept şi deplina încredințare că locuitorii Iaşului au fost şi sunt oamenii cei mai colbăiți din toată lumea... Am fost la balurile măscărite... vreu să zic, măscuite... şi m-am întors acasă cu idea că cei mai mulți care-şi pun mască o fac pentru că li-e ruşine de obrazele lor. În sfârşit, m-am dus la opera nemțască, la vodevilul franțuz şi la bietul teatru național, sărmanul!... când moare, când învie... da-i mai mult răposat!.. Şi ce mulțămire am tras din toate aceste pitreceri ale Iaşului? Nimic!...

Asistența era, poate, uşor obosită de râsul şi voioşia din scena precedentă; poate încă nu se familiarizase cu noua ambianță. Oricum a fost să fie, tăcerea în care ascultă monologul celui mai frumos băiat din grup nu făcu decât să folosească spectacolului, care-şi găsi, firesc, un ritm mai potolit, iar interpreții tonuri mai convingătoare, în mişcările şi rostirile lor. Nici chiar când tirada lui Iorgu se încheie brusc, întreruptă de apariția neaşteptată a Gahiței, interpretată de Lola cu o exclamație care, mai înainte, ar fi aprins vâlvătăile veseliei; *A!... iaca dracul pe uscat!,* copiii nu schițară decât câteva zâmbete, iar babele rămaseră nemişcate, aşteptând urmarea.

Iar urmarea a fost că cei doi au început să se certe, reproşându-şi, unul altuia, *jărtfele,* încât

Lola-Gahița ajunse de strigă:

-Infame!... cum de îndrăzneşti să mă calci în picioare, pe mine care te-am învăluit în toate fericirile lumeşti şi te-am legănat pe sânul meu ca un copil rătăcit în calea vieții?..., iar Iorgu să răspundă: Şi aceste le ştiu... şi să încheie imitarea lamentărilor partenerei sale cu: În sfârşit însă, vreu să mă tălmăcesc curat... Cucoană Gahița, m-am săturat de toate parascoveniile şi de toate farafastâcurile d-tale, iar aceasta să ajungă, într-un sfârşit, să exclame:

Te-am înțăles eu de mult că-mi calci într-aiurea... însă bun îi Dumnezău!... Mi-a veni prilejul să-mi răzbun... ş-atunci... ceriul va fulgera, mările s-or clătina şi pământul s-a cutremura!

Lola, drăguța de ea, în avântul tiradei, îşi ridică mânile deasupra capului, se întoarse pe călcâie, răsucindu-se să plece, băiatul cel frumos îşi strigă replica în rimă: *Şi dracul te-a lua!,* iar fata făcu pasul orbeşte, nimerind nu spațiul de ieşire, ci tocmai în tufa cea mai deasă. Copiii izbucniră în râs şi bătută din plame, iar Iorgu rămase în scena cu iarbă, unde intră un alt interpret, un băiat de la Bucureşti, într-un costum pestriț şi cam jerpelit, care-l întruchipa pe ovreiul Iți, unul din creditorii lui. Din

cât schimonosise autorul vorbirea noului personaj, interpretul o schimonosea şi mai rău, încât abia se putea înțelege ce spune. De la această scenă începând, cei doi regizori improvizați hotărâseră să scurteze spectacolul, aşa că asistența fu mutată, cu acelaşi ceremonial al purtării laviței, asupra căruia trona Coana Mare, cu statura ei impozantă, şi companioana ei tăcută şi discretă, preoteasa. Noua poiană era mult mai largă şi aici începuseră să se învârtească, în joc, în ritmul unei muzici cântate de *diblaşii* satului, câțiva băieți şi fete, în costumele locului. Directorii de scenă hotărâseră că e mai bine aşa, că n-au de unde găsi costume şi de unde învăța cântece şi jocuri moldoveneşti, încât fetele şi fecioraşii se învârteau şi tropoteau *hațegana,* în cămăşile lor albe, brodate cu negru şi foarte puțin galben, în iile curate, ca laptele, cu dungi subțiri, negre, şi cătrințele învârstate cu lucrături pestrițe.

După câteva reprize de joc, după *hațegina,* urmă o *feciorească,* jucată numai de băieți, cu tropotituri de cizmă, pe iarba bătucită, şi pleznete de pălmi pe coapse şi pe *timci.* Apoi, apăru Iorgu, adică cel mai frumos băiat din grup, într-un alt halat, de astădată alb, pe care erau lipite sau cusute stele, în mai multe colțuri, din hârtie argintată. Astfel de stele împodobeau şi coiful său de vrăjitor, înalt şi țuguiat, dintr-un sul de carton roşu, răsucit. Agitând o nuia subțire şi elastică de alun, care întruchipa bagheta lui magică, vrăjitorul Iorgu povesti, celor de față, cum scăpase din mâna comisarilor, pe care-l dăduse unchiul său, Enachi Damian, cum îl întâlnise pe

Herr von Kleine Schwabe, un neamț ce cunoscusem la Sadagura şi care se ducea la Iaşi ca să deie reprezentații gimnastice, şi cum îl convinsese pe acesta să-şi lase gândul şi să se însoțească, amândoi, pentru reprezentații prin sate, unul făcând pe vrăjitorul, iar celălalt *pe-un sălbatic din America.* Şi, într-adevăr, acest nou personaj apare, într-un costum pestrițț, cu pantaloni cadrilați şi o haină scurtă, de culoare nedefinită, cu mâneci care abia dacă-i ajungeau la cot.

-*Ce cu, măi neamțule, de ți-cu zbârcit sprincenile?,* îl întrebă interpretul lui Iorgu, când se văzută, amândoi, unul lângă altul, cu fața către asistența din poiana cu iarbă.

-*Am superar la inima,* spuse noul interpret şi-şi apăsă palma peste hăinuța aceea scurtă-n coate. Copiii, trântiți pe iarbă, deveniți numai ochi şi urechi, odată cu apariția, în *scenă,* a vrăjitorului, se înveseliră pe dată; se auziră şi câteva icnete de râs.

-*Nu cumva te-au înecat vro cartoflă?...,* îl întrebă Iorgu pe partenerul său. Şi, apoi, îi făcu o recomandare, care porni, pe iarbă, primul val de veselie generală:

-*Trage o stacană de bere, că ți-a trece.*

-*O! niks Erdapfel!... răspunse celălalt. Mi-am adus aminte de un madam ce am iubit la Cemovicz!*

-*Ce em? Spălătoriță sau bucătăriță?, se interesă Iorgu.*

-Terteifel! *Spălătorițț!* Nein... *un madam de la* Moldau.

-*Ce spui şonțule?.. .De la noi?...Cum o chema?*

-Gahizen!, strigă celălalt, cu toate puterile, din hăinuța prea strâmtă, iar copiii izbucniră în chiote de veselie.

-Gahița Roizmarinovici, poate?, reuşi Iorgu să se facă auzit.

-Mein Got!, strigă neamțul, cu mânile ridicate spre cer. Şi toți cei din asistență, şi copiii desculți, de pe iarbă, şi babele, care-şi deznodaseră broboadele, sub barbă, lăsându-le să le atârne, libere, şi Coana Mare, îndreptându-şi trunchiul masiv şi dându-şi capul, cu părul înfoiat, ca o coamă de leu cărunt, pe spate, şi preoteasa, luminându-şi fața, cu zâmbetul ei sfios, ridicară ochii spre înălțimile spre care arătau mânile neamțului din reprezentație.

Cerul de august era înalt, albastru şi străveziu; plutea o scamă uşoară, de nor alb, ca un fulg, pierdut dintr-o aripă nevăzută. Şi, dintr-o dată, se auzi râul, clipocitul valurilor lui, ca o vorbire nedesluşită, numai clipocit continuu, muzical, dar înțeleasă de toți, picurându-le înțelesul, prin ființa fiecăruia, ca un medicament răcoros şi puternic, care alunecă, prin interior, prin şira spinării, din vertebră în vertebră, şi reclădeşte ființa, pe alte temeiuri, mai noi şi proaspete. Şi apărură şi munții; erau la locul lor, acolo, spre miazăzi, înalți, diafani şi albaştri, de un alt albastru decât al cerului, cu tăria vânătă şi verde a pietrei, în el. Erau acolo, la sud, dar hora lor înaltă de piscuri vălurite spre infinit şi apropiindu-se, în tropot viu, păru să înconjoare, din toate părțile, poienița aceea din crâng, cu iarba ei deasă şi curată şi tufele fmnzoase, de răchită, care-o îngrădeau.

Şi, atunci, se năluci, printre crengile de răchită, care închideau poienița cu cei doi interpreți, imaginea celei mai frumoase fete din grup. Rămăsese îmbrăcată aşa cum fusese când deschisese serbarea, prin cântecul ei şi, încă din clipa în care o văzură, sau li se păru că o văd, cei din asistența de pe laviță şi de pe covorul moale de iarbă simțiră melodia aceea în urechea lor interioară, unde realizară că se păstrase tot timpul, cum se păstrează cântecul unei ape nevăzute, dar apropiate, prezente, se păstrează fără să fie auzit desluşit; şi apoi, dintr-odată, se aude limpede, ca şi cum s-ar percepe saltul uşor al fiecărui val pe fiecare piatră din calea lui. Aşa se auzea, ori părea că se aude cântecul acela, cum se vedea, ori părea că se vede imaginea fetei aceleia frumoase, în costumul localnic, cu iia înfoiată, albă cu dungi subțiri, negre, şi crătința sclipind în mai multe culori. Fața ei era cea ştiută, fața celei mai frumoase fete, cu părul auriu-roşcat, tuns scurt, ca la oraş, vălurind în cârlionți aranjați, desigur, de o coafeză improvizată, cu ochii strălucitori, bine conturați, între genele puțin cam groase, obrajii curați, ca porțelanul, pe care roşul din buze şi din pomeți se aşternea, limpede şi viu, cum se aştern culorile, pe un vas scump, de Sevres.

Nu era chiar sigur că fata era acolo, dincolo de crengile de răchită, dar că imaginea ei era acolo şi vibra de frumusețea ei, deplină şi vie, era cât se poate de sigur. Şi întocmai aşa şi avea să rămână, pe tot parcursul scenei finale şi până când reprezentația avea să se încheie. Şi avea să se încheie, cum textul piesei prevede, cu vrăjitoriile pe care Iorgu, în postură de vrăjitor dezlănțuit, avea să le înfăptuiască, în fața partenerilor săi de scenă şi a asistenței din poieniță, la fel de uimită, fiecare, şi prin care îşi înscenează propria sa apariție, de data asta, ca nepot al cuconului Enachi Damian. Iar *baronul Klemt* Schwabe avea să şi-o găsească pe *Gabion* a lui, care avea să-i poftească, pe toți, la nunta

ei cu neamțul, iar boier Gângu, vindecat, ca prin minune, de zăpăceala surzeniei, adevărate ori numai prefăcute, avea să propună prietenului său şi tuturor celorlalți:

-Măi Enachi!.. ,ştii ce? De vreme ce Jorgu tău s-o îndreptat pe calea adevărului, bai să tragem o horă cu toții.

-Mări, bine zici, surdule..., răspunde acesta. *Unde-s scripcarii?... Iată-i...* şi băiatul cu halatul Coanei mari şi care, între timp, îşi pierduse turbanul lui colorat, arătă spre muzicanții satului, care făcuseră, cu grabă, pasul înainte, scârțâind din instrumente şi zâmbind, de plăcere, cu gura până la urechi, în fețele lor oacheşe.

-Ian ascultați dancilor... să-mi cântați o horă din cele bătrâneşti, cum te plăcea părinților noştri. Şi, întorcându-se către cel mai frumos băiat din grup:

-Măi, Iorgule!... da tu nu vii să joci? Tot nu-ți plac obiceiurile noastre?

-Ba acum îmi sunt dragi..., răspunse acesta şi continuă: *Acum ştiu să prețuiesc bunătățile care*

-ne-au rămas de la strămoşi şi să deie Domnul să

-le păstrăm totdeauna, pentru ca să rămânem tot români şi să ne fie dragă țara noastră!... Şi se prinse în horă, în timp ce toți ceilalți strigau:

-Ura!., să trăiască Moldova!

Şi, parcă, poienița se lărgise într-atât, încât cuprinse hora mare, a tuturor, ținuți de mâni, bătând iarba cu picioarele şi cântând:

Sunt român şi tot român
Eu în veci voi să rămân!
Țara noastră să trăiască
Şi-n veci steaua să-i lucească.

Iar Lola-Gahița şi partenerul ei, cel care-l jucase pe Kleine Schwabe, înlățuiți în vals, se învârteau şi se unduiau în jurul lor. Năluca celei mai frumoase fete rămăsese acolo, dincolo şi printre crengile de răchită, ca şi când ar fi fost şi n-ar fi fost, în timp ce munții, cuprinşi de întregul cerului de vară, părea că se albăstresc, din propria lor albăstrime, şi se înalță, mereu, din propria lor înălțime, devin tot mai diafani, din ființa lor de piatră.

12

Asta a fost duminică, 20 august, după ce miercuri sau joi, 16 sau 17 august, cea mai mare parte din ei fuseseră să vadă filmul *Oraşul de aur*. Încă din seara aceea, de duminică, în grupurile de bucureşteni, între care se amestecaseră şi câțiva localnici, începură să fie comentate, în fel şi chip, cele două evenimete. Tineri şi bătrâni, bărbați şi femei, băieți şi fete, fie în grupuri mai restrânse, fie câte de doi, trei, prin curți, pe la colțuri de ulițe, la mesele cantinei, scoase, acum, în aer liber, lăudau

minunățiile filmului color, frumusețea vedetelor, înalta lui calitate tehnică, apoi istețimea actorilor improvizați în spectacolul din crâng, frumusețea celor doi interpreți principali şi inventivitatea regizorilor, care găsisetă soluția atât de ingenioasă pentru personajul feminin.

Mai activ, între toți comentatorii, se arăta tânărul Fane; el părea prezent peste tot, aproape în fiecare grup, încât, numai printr-un miracol, sau printr-o iluzie, se putea admite că acum este la o masă din terasa de berărie, improvizată în stil bucureştean, lângă bufetul din luncă, unde se încropise şi un grătar, pe care se prăjeau mititei, preparați, după o rețetă proprie, de una din doamne, cu concursul gazdei sale, care-i procurase carnea şi mirodeniile, şi unde Fane explica virtuțile tehnice ale filmului color, pentru ca, în acelaşi timp, sau la numai câteva minute, să fie şi în curtea unui localnic, în mijlocul unui alt grup, în care, cu paharele de bere în mână, alți doi, trei bărbați, cu *ştampăle* mici, de rachiu de mere, producția locului, bucureşteni împreună cu localnici îşi dădeau cu părerea despre spectacolul tinerilor din crâng.

Dacă ar fi fost cineva mai atent la ce susținea acel tânăr, în serile acelea de duminică şi apoi luni şi chiar marți, ar fi putut constata o uşoară nuanțare a opiniilor lui mai vechi. Astfel, de unde, chiar la începutul repetițiilor, uitându-se, aşazicând, într-o doară, prin textul piesei lui Alecsandri, ca şi cum l-ar fi răsfoit numai, Fane îşi mişcase buzele, adunându-şi-le, în acel fel caracteristic, despre care se spune că cineva *se strâmbă din nas,* când persoana respectivă strâmbă mai mult din buze, îngăimând ceva, nu foarte lămurit, despre *unele exagerări nu tocmai potrivite,* în jocul actorului interpret al lui Kleine Schwabe, neamțul cam caraghios, care stâlcea vorbele româneşti şi pe care interpretul, i se părea lui, lui Fane, îl făcuse prea caraghios, pentru o națiune prietenă, acum prezenta toate acestea ca pe nişte *accente realiste; uite cât de bine a prins el,* interpretul, a prins, adică, accentul unui neamț care stâlceşte limba română.

-Ha! Ha! Ha!, râdea Fane, de unul singur, de unde le-o mai fi găsit băiatul acesta?, ca şi când n-ar fi ştiut foarte bine că toate erau de găsit tocmai în textul lui Alecsandri, după cum proba ediția *de lucru* a echipei de teatru, cea pe care le-o împrumutase preoteasa şi pe care el însuşi, Fane, adică, o răsfoise, ca într-o doară, pe la primele repetiții. Şi, cu toate că, abia cu o zi, două, în urmă, tot el fusese acela care se extaz iase la amintirea cadrelor minunate ale filmului german, ca şi la aceea a celor văzute în domeniul Brukenthal, acum, întreaga lui făptură şi, mai ales, expresia feței sale, mereu în schimbare, mereu în dinamica vorbirii, părea să spună:

-În definitiv, şi nemții ăştia...ce cred ei?

Dar nu spunea; nu spunea vorbele astea, ca atare. Numai părea că trece de la un grup la altul, dintr-un loc într-altul, ori chiar trecea, de-a adevăratele, şi lăuda, fără prea multă însuflețire, e drept, lăuda reprezentația din luncă; iar despre film vorbea, în fiecare seară, tot mai puțin.

În schimb, cele două tinere, care erau văzute, adesea, în compania dlui Spiru, mai ales în timpul zilei, pentru că serile îi erau rezervate lui boier Gaicu şi taifasurilor prelungite, de sub bolta

de viță, la locuința părintelui, cele două tinere se purtau tot mai înțepate, ca şi cum s-ar fi înțeles să arboreze, amândouă, aceeaşi atitudine distantă, care ar fi fost să spună:

-Voi, cu măruntele voastre preocupări... Auzi? Piesă de teatru, jucată pe iarbă, printre tufe, de nişte amatori... Şi încă de Alecsandri. Cine-l mai prizează, pe Alecsandri, astăzi? Ori:

-S-au găsit şi nemții să facă filme... Şi încă color! Numai propagandă: de la cap la coadă, numai propagandă!

Dar nu rosteau aceste cuvinte, ori, cel puțin, nu erau auzite de nimeni, pentru că ce tăinuiau ele, adică, fiecare, pe rând, cu domnul Spiru, la câte-o masă, din bufetul răcoros şi gol, ceilalți muşterii preferând *terasa* din luncă, nu auzea chiar nimeni. Aşa că nu se puteau fece decât presupuneri.

Apoi a fost aşa că, la o zi sau două după serbarea din crâng, deci luni sau marți, avea să se întâmple şi ceea ce era cel mai puțin de aşteptat, în obiceiurile atât de bine statornicite ale acestor personaje, ceva ce ar fi putut echivala cu un adevărat eveniment excepțional, ce mai?, un adevărat miracol: la ora obişnuită, a cafelei de dimineață, a domnului Spiru, când el se aşeza la masa obişnuită din bufetul răcoros, cu mirosul lui de stătut, nu foarte apăsător, un uşor iz de fum vechi, de tutun, câte-o boare de alcool trezit, dar şi unele efluvii proaspete, de la vesela curată, în timp ce, afară, aerul dimineții de august nu ajunsese să se încălzească şi mai păstra, încă, răcoarea lui curată, cu arome de ierburi şi apă limpede şi rece, când el îndeplinea ritualul matinal nelipsit, în compania" uneia "singure, din "cele două" domnişoare, şi, niciodată, cu amândouă, ca şi când le-ar fi programat, ori s-ar fi programat, ele însele, dar nimeni n-ar fi putut spune că nu s-ar fi făcut o astfel de programare, deci, într-una din aceste două dimineți, domnul Spiru fu văzut luându-şi cafeaua, la masa lui obişnuită, de la bufetul din luncă, încadrat de amândouă: şi de cea cu figura mai bătrânicioasă, dar cu ochii sclipind vii, de lumini tari şi neînțelese, ca un limbaj necunoscut, vorbit, tare, numai de ea, şi de cealaltă, cu trăsăturile ei frumoase, dar reci şi neexprimând nimic altceva decât corectitudinea formală a frumuseții, ale feței sale corecte, încadrate de tăietura dreapta a celor două valuri de păr castaniu. Spiru le asculta, gânditor, cu ceaşca de cafea aburind în fața lui, pe masă, în timp ce mânile sale, cu degete îngrijite, se jucau, cumva, în neştire, cu un pahar gol. Cele două vorbeau, dându-şi rând, ca şi cum s-ar fi înțeles, vorbeau, fiecare, mult şi pasionat, iar bărbatul le asculta, gânditor, paharul gol şi curat se învârtea între degetele sale fine şi numai inelul greu, de aur masiv, de pe inelarul mânii stângi, prindea, din când în când, câte-o rază venită de la soarele care ajunsese să bată în pânzica subțire, decolorată, de la fereastra dinspre munți a bufetului. Atunci raza aceea întoarsă se proiecta în încăperea umbroasă, cu mirosul ei stătut, ca un semnal de far care ar căuta ceva.

Nu se ştie ce au vorbit, atunci, cei trei, aflați pentru întâiaşi dată în această formație completă; nici măcar nu se poate presupune, tocmai pentru că nu asta era important. Important a fost că, pentru prima dată, cele două domnişoare din Bucureşti, care erau, în combinație cu companionul lor de la cafeaua de dimineață, dl Spiru, cum erau soarele cu luna, se aflau, atunci, pentru prima dată, una

alături de cealaltă; cum ar fi fost o zi care să aibă, pe cerul ei, totodată şi la vedere egală, atât astrul zilei cât şi pe cel al nopții.

În schimb, despre ce s-a vorbit, în aceeaşi seară, sub bolta de viță din curtea unde locuia părintele cu familia lui şi unde era găzduit şi inginerul Gaicu, cu doamna lui, Coana Elencu şi cu bătrâna familiei, căreia toată lumea nu-i spunea altfel decât Coana Mare, sunt semne; sunt semne şi despre ce s-a vorbit şi sunt semne şi despre ce s-a păstrat pe o placă, sau alta, de memorie.

13

Era, cum se poate presupune, o seară plăcută de august, nu prea caldă, ci impregnată de acea răcoare plăcută, cu miros curat de apă şi ierburi, a serilor de vară, la munte. Sub bolta de viță erau, iarăşi după cum se poate presupune, obişnuiții serii, adică boier Gaicu şi companionul său, dl Spiru; era şi părintele, care li se alătura, aproape în fiecare seară, în afara celor în care slujea vecernia, la biserica din deal. În seara aceea, ca niciodată, li se alăturase nu numai preoteasa, care se mai aşeza, câteodată, alături de soțul ei, dar numai pentru câteva minute, şi acelea cu gândul şi măcar un ochi la treburile gospodăriei, în care erau găini de hrănit, vacă de primit din ciurdă şi de muls, copii şi bătrâne de rânduit la cină; în seara aceea apăruse, desprinzându-se de mai noile ei prietene, Mama Ană şi Bunica, şi Coana Mare.

Bătrânele tocmai terminaseră de *picicat* mărarul, o operațiune caracteristică, pentru acest sezon de sfârşit de vară. Una din femeile din vecini, pe care Coana Mare se obişnuise a le numi *borese,* şi chiar îi făcea plăcere, le adusese un braț mare de tije verzi şi lungi, cu măciulia rotundă a inflorescenței cu petale albe şi uşoare, ca nişte fulgi. Îl aşezase pe o măsuță de-afară, aproape de pragul căsuței, şi tot aerul din jur se umplu de aromă tare. Trăgându-şi o laviță, mai apropiind câte-un scaun, cele trei bătrâne, împreună cu preoteasa, cărora li se alătură, de la un moment dat, şi Coana Elencu, luau, pe rând, câte un fir lung de mărar şi-l *picicau,* spuneau ele, îi ciupeau, adică, frunzulițele şi rămurelele încă fragede şi verzi; urma să fie spălate, uscate, puțin, la soare, şi, apoi, puse cu sare, la borcan, pentru sezonul de iarnă. Doamna Gaicu îşi pregătise şi ea câteva borcane spălate cu grijă de Coana Mare, şi avea de gând să le ducă la Bucureşti, la întoarcere.

Bătrânele şi cele două doamne mai tinere executaseră, cu plăcere, operațiunea, nu foarte complicată şi deloc grea, care le ocupa mânile, e drept, dar le lăsa ochii şi, mai ales, gura liberă, să sporovăiască, în felul lor, plăcut, cum vorbesc nişte femei cumsecade şi cu nu puțn simț al umorului, într-o dupăamiază înaintată şi plăcută, de vară.

Înainte de a se aşeza, pe scaunul lui obişnuit, sub bolta de viță, alături de inginerul Gaicu şi companionul lui, dl Spiru, părintele tocmai răsfoise ziarele, aduse cam patru, cinci ediții odată, în acea după amiază. Nici cel mai proaspăt număr din Universul, pe care îl primise atunci, nu era mai

recent de aproape o săptămână, încât *ştirile,* pe care le găsise părintele, despre situaţia din ţară şi, mai ales, despre cele două fronturi, nu erau cele mai proaspete. Pe lângă aceasta, domnii aceia de la Bucureşti, care făceau ziarul lui preferat, aveau un fel foarte special de a comunica informaţiile, care mai mult le învăluia într-un acoperământ de necunoscut şi de întrebări, decât să le dezvăluie; încât ceea ce primea părintele, de la poştărița care-i aducea, la câteva zile o dată, un teanc de ziare, nu erau propriu zis noutăţi, ci doar nişte confirmări ale unui mod de a informa care tocmai de confirmări era lipsit, ori despre care se putea spune că nu era altceva decât contrariul ideii de confirmare. Adică, cel mult, surse sau pretexte pentru eventuale presupuneri.

Aşa se face că, după ce răsfoise toate acestea şi încercase câteva astfel de presupuneri, atât privitoare la situaţia din ţară, cât şi la aceea de pe cele două, cum erau numite atunci: teatre de operaţiuni, ca şi cum ar fi încercat să ducă mai departe traiectoriile unor curbe abia începute, presupunându-le continuarea, în logica duetului lor, părintele abia aştepta să înceapă obişnuitul taifas, dintre boier Gaicu şi dl Spiru, ca să afle şi care sunt presupunerile lor şi să şi le poate corija sau consolida pe ale sale. Dar taifasul nici măcar nu începuse de-a binelea, d-apoi să ajungă la miezului lui, când celor trei li se alătură, cu silueta ei subţire, preoteasa. Era o prezenţă rară, la aceste conveniri de seară, care niciodată nu contraria, cu nimic, -dimpotrivă, mai punea încă un accent, de sfioasă linişte şi stabilitate, calmului plin de bună înţelegere în care se desfăşurau aceste întâlniri. Aşa că părintele îi trase, îndată, un scaun, mai aproape, în timp ce atât boier Gaicu cât şi musiu Spiru făcură, în semn de salut, gestul de a se ridica; şi, într-adevăr, se şi ridică, fiecare din ei, cel puţin pe jumătate, în timp ce soţia preotului se aşeza, cu sfială, şi ea, numai pe jumătate de scaun, şi toată fiinţa ei părea că exprimă regretul că nu şi-a văzut de treburile ei şi a cedat, cu atâta uşurinţă, impulsului de a se amesteca în vorba bărbaţilor.

Dar abia se aşezară toate scaunele la locul lor, că, dinspre căsuţă, apăru o statură puternică, într-un halat uşor, de vară, de un mov cam spălăcit, de atâta purtat; era Coana Mare, care străbătea, pieziş, curtea, apropiindu-se de bolta de viţă, sub care era masa celor trei care, acum, erau patru. Părea să-şi fi spălat părul de proaspăt, nu la râu, unde rar mergea şi numai ca să privească valurile, în zbaterea lor neoprită, ci, în căsuţă, într-un lighean mare al preotesei, cu apă de la burlan, strânsă în urma ultimei ploi; acum şi-l înfăşurase cu ceva ca un prosop verde, un verde tare, deasupra movului spălăcit, iar în dreptul urechilor, ocolite de legătură, zmocuri puternice, albe şi căamte, puneau insemne stranii pe figura ei bărbătoasă.

Neîndrăznind nici măcar să se gândească la inconvenientul acestei noi prezenţe, pentru obişnuinţa acelor întâlniri de seară, părintele se grăbi să-i apropie un scaun şi o urmări, cu politicoasă atenţie, cum se aşează cu oarecare voluptate, căutând poziţia cea mai comodă.

-Oare musiu Spiru nu se întreabă, în gândul lui, ce caută baba asta aici?, se întrebă, la rândul lui, tot în gând, gazda casei. Şi îşi aminti, cu un fel de regret, amestecat cu oarecare neplăcere, că

tocmai avusese de gând să-l provoace pe unul din cei doi, inginerul sau celălalt, la o discuție despre evoluția frontului din Franța.

-Va trebui să mai aştept un alt moment potrivit, îşi continuă el gândul, în timp ce o văzu pe bătrâna în halat movuliu şi ştergar verde, pe cap, aşezându-se, cât putuse mai confortabil, privindu-i pe toți ceilalți, dintr-o singură rotire de ochi, cu neascunsă mulțumire, că sunt în jurul ei şi că acceptă, că acceptă nu prezența ei, cum s-ar fi putut părea, ci rolul lor de acompaniatori, în cerc, cu acestei prezențe. După care îi auzi vocea groasă, cu un timbru grav, aproape o voce de bas, adresându-se ginerului său, peste masa de sub bolta de viță:

-Ce ştii tu, Jorj, oare Boris Glăvan mai trăieşte? înainte de a-i răspunde, Boier Gaicu îşi privi soacra, pe sub sprâncenele lui cam stufoase, singurul accent ceva mai răzvrătit, din figura lui cumva ovală şi uşor alungită, ca un fel de ou de lemn subțiat de prea multă strunjire, în care nici ochelarii, cu ramă subțire, de metal aurit, nici ce mai rămăsese din părul tuns scurt, împins, de chelie, spre tâmple şi ceafa, nu contrariau curba întinsă a ovalului. De acolo, de sub sprâncenele acelea, aproape streşinite, pomi ceva ca o scurtă luminiță, mai mult o scânteie, şi inginerul rosti cu o voce albă, aproape fără sonoritate:

-Trăieşte, cum să nu trăiască.

La care, Coana Mare lăsă ochii în jos. A fost doar o scurtă, prea scurtă clipă, în care atitudinea ei putea fi citită ca un fel de mulțumire pentru răspuns, pentru că, îndată, se văzu că ochii ei coborâseră pe urma mânii care căuta ceva în buzunarul halatului mov. Mâna aceea găsi şi puse pe masă, mâna ei mare şi albă, uşor tumefiată, de bătrână, cu vinişoare subțiri, albăstrui, punând pe masă un săculeț din material ecosez, cu culorile cam şterse, apoi, din săculeț, degetele ei, lungi şi albe, puternice şi totuşi moi, cu articulațiile uşor umflate, scoaseră un pachet cam mototolit de tutun, un altul de foițe, îngălbenite, cu colțurile uşor răsucite şi o cutie de chibrituri, de un tip foarte vechi, cu culorile aproape pierite.

-Crezi că mai ştii să răsuceşti o țigară adevărată, monşer?, spuse ea, fără să ridice privirea şi lăsând, în acest fel, întrebarea în nedeterminat. Dar musiu Spiru ştia că el era cel vizat şi, parcă roşindu-se, uşor, poate pentru apelativul monşer, se grăbi să răspundă şi să întindă mâna:

-Pentru matale. Coană Mare? Şi-n foc!

Bătrâna aşteptă, cu un fel de mândră răbdare, să se încheie ritualul tacticos al pregătirii unei țigări, din tutunul cam uscat şi din foița uşor îngălbenită, de vechime, în timp ce toți ceilalți aveau privirile ațintite asupra manevrei degetelor neverosimil de fine şi subțiri, în raport cu întreaga lui ființă, cam greoaie, ale dlui Spiru. Apoi, după ce obiectul subțire şi nu prea închegat, în învelişul lui de hârtie îngălbenită, ajunse între buzele ei groase şi eliljeră două trâmbe lungi de fum cenuşiu, ea pronunță, expirând lung şi întrupând al treilea fuior iluzoriu:

-Jorj dragă, păi Boris Glăvan s-a spânzurat, la Iaşi, încă din 4o, după prima intrare a ruşilor

în Basarabia!...

Nuanța, vizibilă, de reproș părintesc, aproape glumeț, cumva protector, consolator şi mângâitor, totodată, din formularea bătrânei, instala, la masa de sub bolta de viță, o linişte uşor jenată. Ceilalți coborîseră privirea şi aproape că nu îndrăzneau să o mai ridice, unul spre altul. Încât bătrâna, în halatul ei liliachiu şi cu turbanul verde, îi mai privi o dată, înglobându-i, pe toți, într-o singură rotire de ochi, mai slobozi o trâmbă de fum şi începu, ca şi când ar fi continuat o poveste:

-Când m-a adus, pe mine, Victor, la Iaşi, după ce mă luase pe calul lui...

Cu toții ştiau povestea: Coana Mare era, în primăvara care nu demult trecuse, la gospodăria ei, în Basarabia, pe undeva pe lângă Bălți, iar fiul ei cel mai mic, Victor, tânăr sublocotenent de cavalerie, pe front. Era o dimineață plăcută de primăvară şi ea ieşise, într-o rochie uşoară, prin curtea largă a gospodăriei, la treburi. Era la fântâna cu ciutură, cu mâna pe găleată, când apăru Victor, călare, de pe undeva din grădinile satului şi oprise lângă ea, la fântână. Băiatul avea fața schimbată de ceva ca un mare efort, iar ea aproape să nu-l recunoască. Nici măcar nu cobori din şa, calul fiământa din picioare şi scutura capul, trepidând tot, iar el trebuia să-l stăpânească, din ftâu şi din strânsoarea pulpelor, în timp ce nu reuşea să-i comunice mai mult mamei sale decât că trebuie să plece pe loc şi că el tocmai de-aceea s-a abătut pe-acolo, s-o ia.

-Pe mine?, întrebase ea, încă nedumerită.

-Pe dta, dar pe cine? Haide, că-i grabă mare! Şi-n timp ce vorbea, se lupta să stăpânească animalul, care, acum, aproape se întorsese, pe loc, şi fornăia, pe nări, şi-şi scutura capul prins în frâu.

Victor îşi întinsese brațul drept, aplecându-se asupra ei, s-o cuprindă de subțiori, când ea vru să-l întrebe:

-Şi cu ce-o să mă duci? Dar nu mai avu timp, de nici o întrebare, nici de aceea dacă va putea duce calul, pe lângă călărețul lui, o greutate cum este a ei, că se simți săltată şi, nici ea nu ştie cum, aşezată în spatele şeii. Îşi amintea, numai, că îl ținea strâns, în brațe, cu amândouă manile, pe băiatul ei cel mai mic, când simți că pluteşte şi realiză că săriseră, împreună, toți trei, cal, călăreț şi ea însăşi, peste gardul gospodăriei lor. Acelaşi gard despre care le spusese, altădată, celor două bătrâne, noile ei prietene, şi preotesei, că iama, în adevărata iarnă basarabeană, nici nu se vede, de sub nămeți, ca şi când nici n-ar fi, iar ei, cu cu ei, îşi fac cărări, prin zăpada înaltă, liniştiți, pe deasupra lui. Acum, ea sărise peste gardul acela, în plină primăvară, şi iar nu-l mai vedea. Nu-l mai vedea, pentru că închisese ochii şi-l ținea strâns, peste mijlocul lui subțire, cu amândouă mânile, pe Victor, băiatul ei cel mai mic, şi nu simțea decât aerul care-i bătea, în răstimpuri, pe la urechi, şi mirosul, mirosul iute, de cal, şi cel cam înnecăcios, de curea, la care se adăugase şi mirosul de tutun, din tunica băiatului ei.

-Înseamnă că şi Victor s-a apucat de fumat, îşi spuse ea şi se lăsă să fie dusă.

Toate acestea le erau cunoscute celorlalți, din alte poveşti ale bătrânei. Acum spusese doar.

-Când m-a adus pe mine Victor, la Iaşi..., apoi lăsă fraza suspendată.

Sara de vară parcă se substanţializase, în jurul lor şi asupra lor, înglobându-i, ca o prezenţă fizică, alcătuită din aer rece şi aromat, din mirezme şi din semnalele, misterioase şi totuşi limpezi, pe care le primeau de la râul nu prea depărtat şi de la munţii protectori, înalţi, albaştri, diafani şi grei, totodată. Ei se simţeau, pe ei înşişi, ca pe nişte componente fireşti, organice chiar, ale acestui întreg mai mare şi atât de individualizat prin alcătuirile lui sensibile şi asta le dădea o linişte şi o pace interioară, ca şi cum cineva mare şi adânc, de dincolo de toate şi, totuşi, din toate, le-ar fi spus:

-Totul e bine, totul este tocmai cum trebuie să fie.

-Când m-a adus pe mine Victor, la Iaşi..., reluă Coana Mare.

Şi începu o poveste, care nu era, propriu-zis, o poveste, era o *spusă,* lungă, dar nu dezlânată, pentru că era coerentă şi întreagă, chiar dacă era încropită din bucăţi aparent disparate şi se întrupa din sursele cele mai felurite. Bătrâna le vorbi despre viaţa din Moldova, viaţa în concreteţa ei frugală şi savuroasă, descriindu-le obiceiuri şi mâncăruri, şi persoane, şi împrejurări, şi peisaje, şi întâmplări, şi bucurii, şi dureri... Le spunea cuvinte folosite numai acolo, precum *chisea, gavanos, peltea* şi altele, îşi mlădie vorbirea, îndulcind-o, după rostirea locului, le comunică inefabilul din spiritul moldovean, dar nu prin cuvinte, pentru că aşa ceva nu se poate exprima, dar ea reuşi s-o facă prin spaţiul dintre cuvinte, prin atmosfera în care pluteau ele, din ceea ce rămânea neexprimat de ele.

Ceilalţi ascultau, în tăcere; în tăcere, şi nu tocmai. Pentru că mai interveneau, din când în când, cu câte-o întrebare, cu câte-o remarcă. Apoi, treptat, intervenţiile lor, a câte unuia din ei, pe rând, începură să se lungească, să prindă substanţă şi, până la urmă se ajunse că fiecare din ei spuse câte-o poveste. În acest timp, sara de vară se adâncea în substanţa şi determinantele ei, care-i construiseră unicitatea; întunericul era tot mai adânc şi mai strălucitor, în lipsa lui de lumină, dacă se poate înţelege aşa ceva, negrul lui reverberând, tainic, şi adâncindu-se întru sine, mirezmele păreau că se îngreunează şi se îndesesc, căzând, aripă uşoară, de aromă, una peste alta, cum se îndeseşte un covor de frunze, toamna, prin plutirea înceată a fiecărei foi; foşnetul viţei se substanţializă, şi el, din vagi păreri de mişcări şi efluvii. Era o noapte fără lună, fusese lună nouă, dar secera ei de oţel vaporos alunecase, de mult, după acoperişul grajdului; acum, roiurile de stele, vizibile, ca nişte cuie de diamant, înconjurate, fiecare, de mici mănunchiuri de raze, păreau că atârnă, dintr-o boltă de gol uriaş, în care întunecatul necunoscut susura, din luminozitatea lui străvezie, deasupra întunericului, greu şi uşor, descendent şi plutitor, în imobilitatea lui, care le cuprindea pe toate.

Sub bolta de viţă, cineva aprinsese lămpaşul, care era agăţat, acolo, într-un cui al stâlpului, iar lumina lui gălbuie, de foaie veştedă, cădea uşor şi plutea lin, totodată, cum cădeau şi clipele serii. Le cădeau pe feţe şi pe umeri, nevăzute şi, totuşi, parcă întrupate, în aştemerea moale, ca o ninsoare, fără frigul din ea, şi era aşa că timpul se aşeza peste ei, aproape să-i auzi foşnetul şi să-i vezi cernerea uşoară cum îi acopere şi cum îi conţine, totodată, în durata care se ducea, undeva, în necunoscut.

Din spusele fiecăruia, cuvintele şi efluviile lor sensibile se aranjară, până la urmă, în formaţiuni

aproape compacte, oricum, substanțiale, de poveşti despre segmente de viață, care pâlpâiau, acolo, în ei şi în jurul lor, cu aroma aceea proaspătă a faptului tocmai trăit. Boier Gaicu adăugă, la spusele Coanei Mari, vii tablouri din viața păturii intelectuale din Iaşi, mai ales, cu obişnuințele lor de la oraş, vizite între prieteni, duminicile, cu slujba la una din biserici, plimbarea, pe strada Lăpuşneanu, cofetăriile, cafenelele, serile de vară, la grădini, petrecerile de iamă, Copoul, mănăstirile din jur, verile la Agapia sau Văratic. Mai timidă, preoteasa le spuse despre vizitele sale la Bucureşti, în casa unchiului Cândea, unde cunoscuse familia lui Brătescu Voineşti, un Bucureşti cumsecade şi liniştit, cu domni politicoşi şi doamne mai exuberante, dar plăcute, plimbările la Şosea, magazinele elegante, sălile de spectacol. Le mai vorbi, apoi, despre satul Sălişte, de dincolo de Sibiu, unde avea foste colege, şi pe care-l considera un fel de capitală neoficială a ardelenismului românesc. Dl Spiru le descrise Brăila şi împrejurimile, de unde era originar:

-N-aveți idee ce viață pasională şi pasionantă colcăie acolo, spunea el, câte inteligențe, ce sensibilități... Şi descria personaje, povestea întâmplări. Apoi, se lăsă; dus de povestire, peste Dunăre, le descoperi Dobrogea, târgurile ei prăfuite, dar pitoreşti, misterul vitalității lor ascunse, peisajele de piatră, lut, ierburi sălbatice şi păduri de specii necunoscute, cu frunza pălită de dogoarea veni.

-Dac-ați vedea ruinele de la Enisala..., spuse el, într-un târziu, cu ochii pierduți în gol, n-am cuvinte... Parcă eşti nu atât într-o altă lume, ci într-un alt timp, cazi cu o mie de ani în urmă, cum cu cădea într-o fântână...

Părintele se lăsă, mai greu, să spună câte ceva despre Munții Apuseni, obârşia lui. Parcă şi memoria, şi imaginația, i-ar fi fost blocate; nu putea descrie şi nici nu reuşea să povestească. Privea, numai, cu ochii în gol, şi dacă spunea câte ceva, erau simple schițe, nici chiar atât, numai cuvinte disparate, ca şi cum ar fi aşteptat ca, din ele, din aceste cuvinte, ceilalți să-şi construiască, ei, imaginile de care aveau nevoie, să-şi însăileze, ei, povestirile. Dar, până la urmă, spuse şi el, totuşi, ceva. Nu era, propriu-zis, o întâmplare, doar un simplu episod, o secvență din adolescența lui, când călătorise, pentru prima dată, afară din munți, din munții lui, când venise cu trenul, mocănița, spuneau ei acelui tren neverosimil de mic, cu linie îngustă şi vagoane miniaturale, atât de strâmte că un avocat din Câmpeni, parvenit, la clientelă mare şi bună stare şi îngrăşându-se, treptat, tot mai mult, ajunsese să nu se mai poată urca în tren şi, mai ales, să nu mai încapă pe uşile lui strâmte; şi arunci fusese nevoit să-şi cumpere automobil, să poată călători la Turda sau Cluj, unde avea procese şi interese. Cu acel tren, un tren de poveste, mai mult, plecase părintele, cu un prieten, într-o seară, de la Câmpeni, şi călătoriseră toată noaptea cei cam optzeci de kilometri, printre munți, pe lângă cursul frământat al Arieşului, iar dimineața, când se făcu ziuă, tocmai ieşeau la şes, trecuseră de Buru şi răzbiseră în câmpia din jurul Turzii, unde erau câteva sate ungureşti. Şi, atunci, în tren se urcară şi câțiva unguri, femei şi bărbați, dar erau țărani, țărani unguri, iar el, copil încă, neştiutor, nu văzuse, până atunci, decât unguri domni, aşa cum erau ei, în Munții Apuseni, funcționari, profesori, avocați, medici sau

negustori, dar nici unul om de rând, adică țăran. Iar băiatul acela care era el se mirase foarte tare că ungurii pot să fie şi țărani. Şi acum, povesti, sfios, cu destulă ezitare, cum îi era şi felul, acest episod din viața lui, nefiind deloc sigur că a interesat pe vreunul din cei aflați în jurul mesei, de sub bolta de viță. Numai soția lui, preoteasa, ascultă povestea ştiută şi auzită, de mai multe ori, ca şi când atunci o ascultase pentru prima dată, şi fața ei albă şi frumoasă, uşor gălbuie, acum, în lumina lămpaşuhii, se acoperi de un zâmbet trist, ca de altă culoare, un fel de cenuşiu vag, cu păienjeniri nelămurite.

14

Tot cam pe atunci, în acel mijloc de august 1944, se mai întâmplă că, în câteva dimineți la rând, mai întâi preoteasa, apoi şi părintele, dar şi băiatul lor de zece ani, dar se pare că şi cel puțin una din bătrâne, dacă nu chiar toate trei, numai că ele nu vorbeau, țineau în ele, ca pe ceva străin şi neplăcut, ca o îmbucătură greu de mestecat şi, mai ales, de înghițit, deci atunci se întâmplă că, în câteva dimineți, la rând, mai întâi preoteasa, dar apoi şi părintele se trezi cu senzația aceea de aşternut jilav şi oboseală, în toate oasele, cap nu neapărat greu, dar tulbure, cu o rămăşiță stăruitoare, care urmează după câte un vis greu. Se întâmplă, mai întâi, cu preoteasa, dar ea nu spuse nimic; umblă toată ziua, prin curte, ca şi cum ar fi dus, cu sine, o povară grea, nevăzută, dar grea, pe care înțelegea că îi este dat numai ei s-o poarte, că n-o poate împărți cu nimeni şi că n-are ce face, trebuie s-o ducă, aşa cum cu duce un sac în spinare. Şi tocmai aşa se purtă, în acea zi, soția preotului, ca şi cum ar fi dus cu sine nu numai ceva foarte greu, dar şi tainic, de care numai ea ştia şi pe care nu-l putea împărți cu nimeni altcineva. Dar nu se limpezi, prea bine, această tulburare mâloasă, cumva, din sufletul ei, că soțul ei, părintele, se trezi la fel; cu capul şi umerii grei, nu numai ca şi când ar fi fost apăsat de ceva, dar ca şi cum ar fi avut ceva strecurat în țesuturile lui, ceva ca mohoreală grea şi sensibilă, care părea că-i îngreunează mişcările şi gândurile, ca un nisip amestecat într-un angrenaj fin. Tot atunci, sau poate numai o zi după, şi băiatul se pomeni, într-o dimineață, ca şi când ar fi rămas, ori s-ar fi întors, încăodată, în văgăunile nopții şi ca şi când noaptea aceasta persistentă ar fi fost un hățiş încurcat în care, cu cât se zbătea mai mult să scape, cu atât se pomenea înnodat şi prins mai tare.

Nu fusese numai câte un vis, ceea ce bântuise nopțile celor trei; adică nu tocmai ceea ce se înțelege printr-un vis. Fusese o trăire mai complexă, dar trăite nu este chiar bine spus, un fel de cufundare în ceva, ca un fel de mâl şi ceață, totodată, văzut, cu ochii din vis, bineînțeles, şi nevăzut, în acelaşi timp. Perindări de imagini. Rotiri, ample şi incete, într-un spațiu care nu era tocmai spațiu, ori nu numai spațiu, ci şi durată, ceva ca o trecere, dar nu o trecere dintr-un loc în altul, ci, cumva, ca trecerea unui loc, care este şi loc şi trecere, în acelaşi timp.

Era aşa ca şi când, peste tot, s-ar fi aşternut o cenuşă; peste munți şi peste cer, peste şesul de

până la Olt, peste dealurile de peste Olt, peste sat, peste ulițele, casele şi grădinile lui, peste oameni. O cenuşă subțire, diafană, întinsă, peste tot, mai întâi, cum se întinde o vopsea; cu multă apă în ea, diluată, tot mai diluată, până când ajunge străvezie, tot mai străvezie, până dispare, cu totul. Nu mai este; nu mai este pe munți, nu mai este pe râu, nu mai este pe şesuri, nu mai este pe dealuri, nu mai este pe sat; nu mai este pe oameni. Şi, totuşi, este acolo; este acolo, pentru că, deşi nu se mai vede, se vede urma ei, peste tot ce fusese mai înainte; dar nu se vede urma ei ca o amprentă, nici măcar ca o umbră. Se vede aşa că se vede că nu se mai vede, dar se vede că este, încă, acolo; ceea ce este ea, dar şi rămăşița ei; este prezentă absența ei, dar absența spune tocmai despre această prezență. Asta se vede.

Şi munții se văd, tot înalți, tot de cremene, de pământ şi de iarbă; dar au culorile, parcă, şterse; umbra aceea, care i-a marcat, rămâne în ei, nu ca o amintire, nu ca ceva care a trecut, ci ca ceva care mai este, dar nu se mai vede, pentru că s-a topit, dar este, s-a scurs în ființa lor de piatră şi îi face să pară, acum, mai şterşi. Iar băiatul, cu ochiul lui neadormit, cel care vede visele, vede şi rana prin care s-a scurs umbra aceea, ca un nor, umbra trecerii, din munți, vede surpăturile în coapsa muntelui, rupturile de stânci, prăvălişurile de bolovani, sfâşierile adânci, din tulpinile brazilor, rănile lor deschise, albe, ca nişte cearceafuri din spitalele cemlui. Şi ochiul cel neadormit vede şi câmpia dintre munți şi Olt, cu pământul ei, rănit de săraturi, împâslit de buruieni, stăpânit de gunoaie; lanuri întregi de ştir, cu frunza aspră, întinderi de papură, cu tulpinile putrede, pâlcuri de urzici rele, mustind de otravă coclită, năpădesc trupul pământului, ca ulcerațiile unui lepros. Râul şi-a împuținat apa şi cântecul valurilor lui este altul, mai stins şi fără strălucirea înaltă a tonurilor pure, un mormăit, amestecat cu o tusă seacă, într-o gamă strâmbă, fără muzicalitate armonică; apa şi-a schimbat culoarea şi pare împânzită de un var tulbure; nu mai poartă străluciri de cristal, ci gunoaie şi pete leşiatice.

Apoi a fost aşa că şi una din bătrâne, sau poate chiar toate trei, au avut ceva ca acest fel de vedenie; sau poate mai mult. Destul că, toate trei, au umblat în ziua care urmă, ca amețite.

-Suntem ca nişte curci bete, se gândi Coana Mare, iar Mama Ană îşi simțea furca din brâu grea, de parcă ar fi fost de plumb, apăsându-i mijlocul, ca o durere, iar degetele, care țineau fusul, îi erau înțepenite de nu le mai putea mişca. Spre seară, toate trei s-au strâns, cu greutate, în căsuță, iar când le-a cercetat preoteasa, i-au spus că nu le este foame şi că nu ştiu ce au, dar abia aşteaptă să se culce. Apoi, cea mai tânără dintre ele, Bunica, a fost aşa că nu-şi găsea locul; se aşeza pe laviță, ori pe un pat, cu mânile ei mici, în poale, şi ochii pierduți, în goL, şi ofta; ofta greu şi apăsat, din tot trupul. Oftă o dată, apoi încăodată, apoi rămase nemişcată, cu ochii în gol. Apoi iar oftă, de câteva ori, la rând. Apoi, dintr-odată, se ridică, îşi strânse betele în jurul mijlocului şi, fără să se uite nici la dreapta, nici la stânga, nici înainte, cu privirea în pământ şi fără o vorbă, măcar, ieşi în curte, se îndreptă, cu paşi mărunți şi iuți, spre portiță şi ieşi în întunericul tulbure din uliță; mişcările ei erau, cumva, răsucite, iar, toată, pierzându-se în întunericul acela, arăta ca un fus negm, pe care cineştie cine-l învârteşte.

Celelalte două rămaseră în întunericul din căsuță, în care lemnul uscat al mobilelor vechi troznea, din când în când, pisicile, în poziții ghemuite, dormeau trezia lor vibratilă, razele din ochi li se re trăseseră sub pleoape, cum li se ascunseseră şi ghiarele, în pernițele labelor. Sfinții palizi, din icoane, păliseră încă mai mult, în întunericul de nisip mărunt şi rar.

Coana Mare şi Mama Ană îşi povesteau, una alteia, întâlnirile lor cu demonul. încă de la primele vorbe, când se năluci el, fiecăruia, şi bătrânele, parcă, se apucaseră să fiică, între ele, schimb de năluci, li se năzări, amândurora, umbra înaltă şi tristă a staturii sale, pe care penajul sumbru al înfățişării părea că-i alunecă, la vale, mereu la vale, şi nu se mai opreşte, pentru că alunecarea aceea stă pe loc şi compune frumusețea lui mohorîtă. Îl vedeau, aşa, ca pe un trunchi rămuros şi desfrunzit, cu coaja din solzi de metaluri vechi, lucind, părelnic, printre petele mari, de rugină mucedă, cu aripile, ca nişte crengi oțeloase, cu penele putrede, atârnând, pe lângă el, greoaie şi înțepenite. Pe fața lui diformă, trăsăturile mişcau, parcă zbuciumându-se, mereu, căscând, când un ochi cu globul alb şi fară lumini, ca un ou răscopt, învinețit, când o gură căscată, ca o sfâşiere tragică, pe colți strâmbi, ca nişte coarne de taur, mai mărunte, încovoiate, şi măsele rupte, asemenea unor rupturi de stânci.

În acest timp, înfăşurându-se, în jurul său, ca un fus negru, în noaptea nu chiar aşa de neagră, în care se năluceau umbre mari de case şi porți, Bunica trecu, de-a curmezişul, prin Unghieț şi se înfundă, în peştera neagră, dintre garduri de scânduri şi de pe sub crengi bogate, cu frunze grele, a hudiței. Cam de pe la jumătatea ei, se auzi scârțâit de pălan, ca şi cum ar trage cineva un cui ruginit dintr-un lat uscat, şi femeia simți, mai mult decât văzu, lângă ea, paşii înfundați şi târşâiți cu lui Toderică. Sufla greu, sub pălăria pleoştită, desluşită, în întuneric, ca o ciupercă uriaşă, şi răsuflarea lui puțea a loc închis şi mucegai vechi. Merseră, aşa, unul lângă altul, prin noaptea de cenuşă,-fară o vorbă. Când hruba prelungă a hudiței îi scoase la lărgământul uliței Mălăieştilor, îi lovi o pală de aer schimbat, pe o parte mai cald şi mai plin, pe dedesubt, mai subțire şi mai rece, cu miros de apă şi ierburi.

-Te-am dus la toate babele doftoroaie şi descântătoare, de pe şapte sate... Ce mai vrei?, spuse el, ca şi cum ar fi continuat o vorbă lungă, începută mai demult, care ar fi fost ca o funie pe care el o trage după ei şi n-o lase să-i scape, o smuceşte, din când în când. Iar femeia prinse şi ea de funia aceea şi trase şi ea:

-Să mă mai duci.

-Unde să te mai duc? Te-am dus şi la popa din Glâmboaca...

-Să mă mai duci.

-Popa din Glâmboaca nu te mai primeşte, până nu trece anul.

-Să mă mai duci. Şi parcă bătrâna zgâlțâia, din funia aceea, de fiecare dată când îi cerea:

-Să mă mai duci.

-La cine să te mai duc, tu muiere? Te-am dus pe tot de-a rândul.

-Să mă mai duci. Să mă duci la iele.

-La cine zâci să te duc?, întrebă bărbatul, ca şi când n-ar fi înţeles, dar înţelesese şi se speriase.

-Să mă duci la iele. La măiestre.

-Tu muiere, tu nu eşti în toate minţile, icni Toderică, în loc de răspuns. Dar îşi luă sama că ajunseseră în dreptul casei părintelui Popeanăş, unde, din uliţă, se lăsa, la dreapta, pe lângă moară, o cale strâmbă, care se înfunda în râu.

-Măiestrele-s cu primejdie. Ţ-am spus de-atâtea ori.

-Să mă duci la iele.

-Te chilăvesc şi te lasă pocită, de nu mai eşti om.

-Nici nu-s om, că-s muiere şi nu-s muierea cuiva, că-s văduvă.

-Ş-apoi văduvă pocită a fi bine?

De-acum, trecuseră de moară; se auzise apa căzând, dar cădea în afara lor, nu trecea prin fiinţa lor, le rămânea străină. Iar acum, în întuneric, râul clipocea peste pietre şi pe prundişul nevăzut. Îi înconjura un aer subţire şi rece. Tufele de răchită mişcau crengi subţiri şi frunze, în necunoscut. Părea că pluteşte o ceaţă, dar nu se vedea. Nu era punte şi simţiră apa pe glezne. Pe măsură ce schimbau paşii, valul urca, ajunse până aproape de genunchi, apoi începu să scadă, lăsându-le pielea îmbrobonată şi udă. Când ieşiră la prund, o pală rătăcită, de lumină, ori un joc de oglindă, al valului, dezvălui o clipă, din întuneric, pietrişul amestecat cu nisip. Femeia îl văzu pe tovarăşul ei ieşind din apă. Avea cioarecii suflecaţi, ori cam scurţi, că i se vedeau picioarele subţiri şi ca împletite din funii vechi; sub gleznă, din călcâiul osos, îi răsărea un cioc lung şi încovoiat, ca un pinten; labele îi erau late, cu degete noduroase, răşchirate, şi gheare ascuţite, sucite către pământ.

“Are picioare de curcă; ori de găină; ori de cioară”, se gândi femeia.

-Văduvă pocită. Văduvă pocită, asta cu să ajungi, repeta celălalt, plecându-se, pe sub o creangă de salcie bătrână.

Găsiseră o cărare, ori le ieşise în cale. Râul rămăsese în urmă şi se auzea, numai, ca un cântec depărtat, ahia îngânat. Întunericul părea că se rărise şi tufele de răchiţi întindeau crengi subţiri şi mlădioase, jucând, uşor, în mângâierea aerului încă nevăzut. Păreri de scame albe, străvezii, începură să plutească, în jurul lor. Apoi, se auzi ceva ca o muzică; părea un scârţâit suav, de vioară, peste un ritm moale, ca de lână, de gordună. Apoi, scamele acelea alburii păreau că se adună în ceva ca nişte suluri înalte şi subţiri, jucând într-o luminescenţă străvezie. Bunica se simţi înghiontită, în coaste, de cotul lui Toderică.

-Zî! Zî cum te-am învăţat!

-Crească-vă jocul, măiestrelor, şopti bătrâna, aproape fără să vrea, cu ochii pierduţi, în vedenia albă şi plutitoare.

-Crească-ţi şi dtale, lele, auzi ea ceva, ca o şoaptă; ori era numai şuieratul uşor al frunzelor de

răchită. Ori n-cu nimic cu dta? Ce vrei dta să-ți crească?, mai auzi ea şoapta de vânt.

-Norocul să-mi crească!, se pomeni şoptind şi ea, bătrâna. Norocul, că n-am avut parte de nici un noroc, la viața mea!

-Păi cum vrei dta să-ți crească ce n-cu?, se auzi ca un gâlgâit de râs.

-Atunci, dacă nu pentru mine, că n-am avut parte de noroc, atunci, măcar, pentru fata mea. Ori pentru copiii ei. Să nu mai îndure ce-am îndurat io. Să i se ia ce i-a fost mai drag, cum mi s-o luat mie. Cu puterea mi l-or luat...

-Cine ți l-a luat, femeie?, mai auzi ea.

-Aceea, stăpânirea aceea, demonul. Că noi, sărac de noi... Încercând să spună ceea ce ştia şi simțea foarte bine, dar nu pusese, niciodată, în cuvinte desluşite, Bunica vedea cum rupturile acelea de ceață, din care se răsuciseră ceva, ca nişte fuse plutitoare, se destrămau, treptat, şi se împrăştiau peste vârfurile tufelor de răchită. Dinspre râu, venise, dintr-odată, un aer rece şi valurile lui sunau altfel. Ea însăşi se simțea ca şi când s-ar fi trezit dintr-un vis şi-l văzu pe Toderică lângă ea; avea fața ca smolită, sub streşina tuflită a dopului, şi-o întreba:

-Ieşti teafără, muiere? cu rămas teafără?

Dar bunica nu răspunse nimic; numai oftă, adânc, cum obişnuia, şi duse colțul păsturii, cu mâna, la gură, ca şi când ar fi avut de ascuns ceva.

15

La o seară sau două, după toate astea, familia preotului se aşeză, cum se spune, în fomnație de noapte, parcă ceva mai devreme decât îi era obiceiul. E drept că, din pricini nelămurite, se trecuse peste momentul taifasului, de sub bolta de viță; musiu Spira care, seară de seară, era prezent, acolo, ca la o datorie, lipsea, inexplicabil. Boier Gaicu se retrăsese şi el, fără să-l vadă cineva când, încât părintele, după ce frunzărise, preț de vreo jumătate de oră, nişte numere mai vechi, din *Universul,* le împături frumos şi se sculă, cu un oftat, să stingă lămpaşul, care ardea degeaba. Copiii cei mari erau în camera lor, povestind, cam pe şoptite, despre filmele care, auziseră ei, de la prietenii bucureşteni, rulau, atunci, în Capitală, şi pe care tare mult ar fi vrut să le vadă şi ei; cei mici, adunați de prin Unghieț, parcă mai devreme, se făceau că dorm, dar erau numai urechi, să prindă cât mai mult din tăinuirile celor mari. Văzând că bătrânele se culcaseră, fără să mai aprindă lampa, preoteasa se adună şi ea, în dormitor, unde părintele aşeza aştemuturile, pentru somn.

Tocmai atunci, preoteasa tresări şi întrebă:

-Oare cine bate în tăblia de la geamul coridorului? Era un coridor îngust şi întunecat, care răzbea la fațada casei, dinspre Unghieț, unde avea o fereastră închisă, cu un oblon tare, veşnic ferecat.

-Nu bate nimeni, ți s-o părut, o linişti părintele, mai mult din comoditate, decât din convingere;

era cunoscută, în familie, comoditatea asta a tatălui, despre care rămăsese memorabilă întâmplarea

-dintr-o noapte, din urmă cu o iarnă sau două, când venise vulpea la coteţul găinilor, şi cum, pe atunci, nu aveau câne, părintele susţinuse că nu e nimic, că soţiei sale *i s-a părut,* încât aceasta şi-a tras un capot, peste cămaşa de noapte, şi a ieşit, în gerul iernii, să alunge vulpea.

-Ba nu mi s-o părut deloc!, mai apucă să spună preoteasa, că se şi auzi cum froznea lemnul vechi al tăbliilor de la fereastra spre Unghieţ; băieţii cei mari o deschiseseră şi vorbeau cu cineva de afară.

Atunci, se auzi mişcare şi în camera unde dormea familia Gaicu şi vocile inginerului şi a Coanei Elencu, vorbind şi ei cu cineva de afară. Pe când se apropiau de fereastra deschisă de băieţii cei mari, preotul şi soţia lui auziră şi alte glasuri; cineva striga, în uliţă, mai tare, ba se auzeau şi frânturi de cântec.

-Ce să fie?, se întrebă părintele, înnodându-şi, pe mijloc, cordonul halatului de casă, pe care-l îmbrăcase peste cămaşa de noapte.

-Pace! Pace! E pace! S-a comunicat la radio!, strigară, amândoi o dată, cei doi băieţi,

-întorcându-şi, către părinţii lor, feţele aplecate la fereastră.

-Pace! Pace!, se auzi de-afară, s-a anunţat la radio! A vorbit regele Mihai!

Pace!

Fără să întrebe pe vreunul din părinţi, cei doi băieţi mai mari îşi traseră câte-o cămaşă şi-un pantalon pe ei şi-o zbughiră-n Unghieţ, unde văzuseră băieţi şi fete, de vârsta lor, dintre bucureşteni; cântau, strigau şi făcuseră un cerc, fiecare cu mânile pe umerii celorlalţi, se învârteau împreună şi săreau. Cei mici se năcăjeau şi ei să se-mbrace, la repezeală, când preoteasa îi prinse cu vorba:

-Hei! încotro? Unde vreţi să plecaţi, în miez de noapte?

-Da'nu-i nici un miez de noapte! Abia-i trecut de zece!, preciză cel mai mare dintre ei. Vrem să vedem şi noi ce-i afară!

-Ce să fie? Gălăgie, ce să fie? Staţi aici, că de-aici, din fereastră, **vedeţi** mai bine, îi potoli tatăl lor.

Dar, tocmai atunci se auziră voci străine, din curte. Preoteasa ieşi numai în capot şi văzu cum Coana Elencu, care, probabil, descuiase portiţa, conducea câteva persoane spre locul de sub boltă; apăru, din casă, îmbrăcat ca pentru serviciu, şi boier Gaicu, tocmai când, ca şi când ar fi fost înţeleşi, musiu Spiru închidea portiţa de la uliţă, în urma lui.

-Las-o deschisă, îi spuse Coana Elencu, poate mai vin şi alţii.

Şi-ntr-adevăr, pe când cobora părintele, îmbrăcat şi el cu îngrijirea obişnuită, cele trei trepte spre curte, roata scaunelor de sub bolta de viţă era toată ocupată; ba mai erau unii care-şi trăseseră o laviţă, dirijaţi de Coana Mare, care arăta că nu se sinchiseşte de nimeni şi ieşise, în halatul movuliu, peste cămaşa de noapte. Părul ei alb, cu umbre cărunte, parcă lumina, în umbra tulbure a lămpaşului.

Când coborî şi preoteasa, în ținuta cu care mergea, de obicei, la prima ei zi de şcoală, tot spațiul curții, nu numai locul de sub boltă, era plin; şi încă mai veneau.

-Ciopor de oameni, ce mai, îşi spuse ea, cu expresia pe care ar fi folosit-o soțul ei, într-o astfel de ocazie. Cu toate că era o noapte fără lună, iar lămpaşul, agățat în stâlpul viței, era destul de chior, curtea nu părea dominară de întuneric. Nu era nici o luminiscență, nici punctele de jar ale țigărilor nu Sceau cineştie ce lumină şi, totuşi, lucrurile şi, mai ales, oamenii se distingeau destul de bine.

-Cerul. Cerul cu stelele lui luminează, îşi spuse preoteasa în şoaptă şi cu oarecare teamă. Doamne, de-ar fi de bine...

Se formaseră şi câteva grupuri secundare, pe lângă cel principal, cel de sub bolta de viță, care-i avea, în centru, pe inginerul Gaicu, dl Spiru şi părintde, cărora li se adăugaseră Coana Elencu şi preoteasa; Coana Mare era şi ea prezentă, cu ei, dar cumva alături, ca un fel de autoritate specială. Dar nu s-ar fi putut spune că grupurile erau foarte stabile, cd puțin, ede din curte, pentru că două, trei persoane, mai ales bărbați, erau mereu în trecere, de la un grup la altul.

Un fel de însuflețire interioară era nota dominantă a întrunirii. Se auzeau, în răstimpuri, e drept, şi exclamații, de bucurie sau de nădejde, se schimbau păreri şi premoniții, unde cu voce tare, se discuta, chiar înfierbântat, dar toți erau stăpâniți de aceeaşi însuflețite, care era ceva ca un frig interior, încât, deşi nu era decât o noapte de august, e drept, mai rece, cum sunt serile de vară, la munte, unii păreau că tocmai vor începe să clănțăne din dinți, alții îşi adunau umerii, tresărind, iar câțiva bărbați îşi ridicaseră gulerele hainelor, în timp ce femeile îşi adunau taioarele şi sfetărele în jurul taliei.

Pe această undă de căldură interioară, exprimată prin senzația de răcoare, se simțea că circulă, între ei, un efluviu de înțelegere şi bunătate. Nu se spuneau cuvinte care să exprime, manifest, aceste sentimente, dar armonia dintre ei toți şi disponibilitatea de a fi nu numai îngăduitor, dar chiar bun, unul cu altul, de a se privi, unul pe altul, cu înțelegere şi chiar simpatie, era ceva ce plutea, cum se spune, în aer, nu se vedea, ca atare, dar era, se manifesta, ca o energie reală, invizibilă, dar reală.

Preoteasa şi, poate, şi părintele, privea toate acestea, cu oarecare uimire, dar fără să spună nimic; ptivea, asculta; dar tăcea. Şi înțelegea aproape totul, fără să-şi desluşească, însă, nici cauzele reale, nici mecanismele ascunse, ale acestei stări cu totul deosebite.

“Uită-te la ei, îşi zicea preoteasa, în timp ce surprindea şi în ochii soțului ei ceva ca o atenție, aproape încordată. Uită-te la ei, ieri, pe vremea asta, dar şi astăzi, înainte, doar, cu câteva ore, erau aşa cum îi ştiam de când au venit aici şi de când am început să-i cunosc: simpatici, e drept, dar superficiali, luând viața uşor, dar şi bucurându-se, ori întristându-se uşor; una, două, îşi schimbau dispoziția. Cât despre părerea, ori atitudinea unul față de altul, ce să mai spun? Eu, dacă mă supără cineva, greu îmi trece, trebuie un întreg proces de lămurire, între mine şi el, cu explicații şi, eventual, scuze, dintr-o parte sau alta, şi cu o atenție trează, pentru aspectul formal al soluției; dacă nu, sunt în

stare să țin o supărare şi chiar o duşmănie o viață-ntreagă. De câte ori n-am apelat la părintele, să mă asculte, să-mi dea dezlegare şi să-mi mijlocească iertarea. Pe când ei, ştiu foarte bine, unele cazuri le-am văzut, de altele mi-au spus Coana Elencu sau Coana Mare, azi dimineață se ceartă, uneori, chiar ca la uşa cortului, dar, pe sară, u poți vedea împreună, în acelaşi grup, la plimbare sau la o bete, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat."

"Nu zic că asta e regula, continuă ea monologul ei tăcut, că, adică, dacă se ceartă, se şi împacă, nu, sunt şi la ei duşmănii durabile, care ajung să se învechiască şi să se transforme în ceva ca o ură de familie, dar sunt şi cazuri de-acestea, în care se poate trece, mai uşor, peste o supărare sau o ciocnire; ori aşa ceva se poate pune în paranteză, cum este cazul, acum. Uite, aici, în grupurile din seara asta, numai eu, care sunt, față de ei, aş putea să spun: o străină, numai eu ştiu câteva rivalități, câteva neînțelegeri, mai vechi ori mai proaspete, unele cronicizate, altele ajunse în stare acută; cu toate astea, uite-i, acum, îi văd, stau la aceeaşi masă sau în acelaşi grup, participă, împreună, la entuziasmul general, care nu este tocmai entuziasm, este altceva, ceva pe aproape, dar altceva, un fel de înfrigurare, speranță vie, amestecată cu teama de viitor, sunt împreună, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic."

Şi, într-adevăr, aşa a fost în seara aceea; la fel, a doua zi şi seara care urmă. Ca şi când n-ar fi fost nici o neînțelegere, în comunitatea aceea de bărbați, femei şi copii, din jurul Direcției conduse de inginerul Gaicu; toți păreau o singură familie, cu aceleaşi preocupări, aceleaşi sentimente şi idealuri, într-o armonie aproape deplină. Şi, în evenimentele mărunte, care urmară serii în care s-a anunțat încetarea stării de război cu puterile aliate şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei, această armonie s-a păstrat; e drept, nu la aceleaşi cote de entuziasm, mai bine zis de speranță temătoare; ar fi fost şi greu, dar s-a păstrat.

Cât priveşte evenimentele, care ar fi fost să urmeze, a fost aşa, că, cel puțin o săptămână, două, n-a fost nici un eveniment; ori, dac-a fost unul, evenimentul acela a fost că nu s-a întâmplat nimic şi toate au rămas să se des făşoare, la fel: ziua de serviciu, pentru bărbați, cea de trebăluială, amestecară cu taifasuri, mai mult vorbărie, prin gospodării, pentru femei, şi cea de jocuri, scaldă şi plimbări, ce mai!, petreceri, pentru tineret şi copii. Din luncă, de pe la *dobe,* se auzeau aceleaşi țipete de bucurie, portița de la căsuța de lângă prund, a Floricăi, scârțâia la fel, căuaciu nu fusese vrednic să-i ungă țâțâna veche, cu o coajă de slănină râncedă, cum îl tot silea, degeaba, nevastă-sa, iar fetele din "grupul lor" o împingeau în grabă şi se grăbeau, pe treptele înnegrite de fum, spre odăița cu muşcate la fereşti, unde-i aştepta țiganca frumoasă şi bună, cu cafelele numai potrivit de calde şi cutiile vechi, de conserve, servind de scrumiere. La bufetul dintre răchiți, mesele erau la fel ocupate, cam cu aceeaşi muşterii. E drept că, la masa lui musiu Spiru, puteau fi văzute, acum, mai des, amândouă domnişoarele, prietenele lui, care treceau drept rivale, dar atmosfera era aceeaşi, ca şi cea dinainte. Aceleaşi erau şi cântecele pe care le fredonau, pe ulițe, iar apoi le şi intonau chiar, seara,

când începuse să apară luna, grupurile de tineri, în care băiatul cel mai frumos o ținea, de după umeri, strâns, pe cea mai frumoasă fată, iar cei doi foşti regizori rămâneau făcuți, gândindu-se ei ştiau la ce, pe când cel cu ochelari trăgea, alene, din țigară.

16

Şi, apoi, a fost o dimineață în care a fost evident că s-a întâmplat ceva, că s-a întâmplat ceva nou. Ziua însăşi era alta; o zi încă de august, fireşte, sau, poate, cel mult, de început de septembrie, dar nu mai era strălucirea şi începutul de căldură al unei zile de vară. Totul părea cufundat într-un aer alb cenuşiu, rar şi vaporos, cum este aerul, şi, totuşi, aproape perceptibil, ca şi cum i s-ar fi văzut miriadele de molecule infime, din care era format şi care erau ca o ceață uşoară, mai uşoară decât orice, plutind peste toate. Era lumină, dar soarele nu mai apăruse şi, totuşi, nu erau nori care să se vadă, numai atmosfera aceea egală şi evanescent lăptoasă. Nu se vedeau nici munții, cuprinşi, împreună cu totul, şi ei, în acel gri alburiu, compact şi uşor, dar transparent, fără strălucire. Lucrurile apropiate şi înconjurătoare, în schimb, pierzându-şi luciul pe care li-l dăduse luminozitatea verii, păreau desenate în tuşe mai apăsate, ca de un cărbune cenuşiu, iar când zvonul râului se auzi altfel, cumva, pe altă gamă, una ca bemolată, înfundat şi fără metal, în tonuri, când verdele frunzelor şi al ierbilor se văzu că părea acoperit de ceva ca un praf imaterial, care le îmbătrânise subit, era limpede că nu se mai putea vorbi despre vară, decât ca despre ceva care a rămas în trecut. Nu venise toamna, era evident, dar nici vară nu mai era; iar tocmai asta se întâmplase nou.

Încât, în dimineața acelei zile, cei patru băieți cu părintelui găsită că nu au nici un motiv să părăsească prea repede căldura aşternuturilor, nu era rost de vreo întâlnite cu prietenii, pentru scaldă, şi la nimic altceva nu îmbia sezonul incert. Aşa că mai rămaseră în paturi, cel mic chiar adormit de-a binelea, pe când celălalt, dintre cei mici, îşi reluă lectura întreruptă seara trecută, când mama lor suflase în lampă şi le girase noapte bună. Ceilalți doi rămaseră nehotărâți, o vreme, până cândunul din ei îşi aminti că îl văzuse pe tatăl său, în seara dinnainte, răsfoind câteva numere din *Universul.*

-Du-te şi-adu-le, îi recomandă el, celuilalt, sunt pe măsuța rotundă, de lângă patul lor.

-Dar de ce eu?, se interesă celălalt. De ce tot eu?

Celălalt tocmai deschidea guta să spună:

-Aşa, pentru că tu eşti mai mic cu un an decât mine, că băiatul cu cartea şi facu mişcarea să-şi scoată picioarele, de sub plapomă, şi să plece, anunțând:

-Lasă că mă duc eu!

-Ba tu să-ți vezi de cartea ta!, zise cel mai mare şi se mişcă, sprinten, s-aducă ziarele.

Nu erau multe, doar patru numere, din august 1944. Delegația română la Moscova, pentru semnarea armistițiului, citi el, cu voce tare. Apoi, întorcând foile şi căutând şi alte riduri, mai citi: Primele

obiective, Operţiunile pentru lichidarea cuiburilor de rezistenţă germană din ţară, Trupele victorioase sovietice au intrat în Capitală, Cum au fost primite trupele sovietice, Prinderea generalului Gerstenherg, Criminali de război.

Cam tot atunci, din ziua în care băieţii găsiseră ziarele şi comentaseră ştirile noi, persoanele în vârstă reîncepură vechile discuţii. Era aşa ca şi cum, până atunci, avuseseră timp ca noutăţile aflate, din ziare ori de pe la radio, să se aşeze, cum s-ar zice, să dospească, iar ei, femeile, dar mai ales bărbaţii, şi dintre bucureşteni şi dintre oamenii cei mai răsăriţi, din sat, puteau să încerce să *comenteze* aceste noutăţi, îşi formaseră un fel de păreri şi voiau să le exprime, să le facă şi altora cunoscute şi să cunoască şi părerile altora. Vorbeau pe unde apucau: la birourile împovizate, în baraca din luncă, pe uliţe, la bufetul din crâng, la mesele dinnănuntru şi din afară, apoi, seara, prin gospodăriile unde erau găzduiţi.

În curtea popii, sub bolta de viţă, în raza de lumină a lămpaşului, agăţat de stâlp, se refăcuse societatea obişnuită, din serile dinnainte: inginerul Gaicu, prietenul lui nelipsit, dl Spiru, şi părintele.

Seara începuse, ca oricare din serile de vară, pentru că, fiind abia început de septembrie, ritmul vieţii de obşte era, încă, al verii. Venise ciurda şi vaca de rasă Rosenthal, cumpărată de părintele de la domnul Krauss, împinsese cu cornul portiţa de la uliţă, intenţionat lăsată întredeschisă de una din bătrâne, şi îşi făcu apariţia, în curtea nu prea largă, cu fiinţa ei armonios proporţionată, de animal nici prea mare, dar nici prea mărunt, cu părul întins şi luciu, împărţit în pete largi, cu margini rotunde, de alb-gălbui şi roşu cărămiziu. Păşea liniştită, fără grabă, cu burta ei uşor sferică şi flămânzările pline, bombate, de-o parte şi de alta a spinării ferme, în timp ce, în ritmul paşilor ei măsuraţi, ugerul încărcat se clătina, în greutatea lui, ca un clopot umflat, de piele, între pulpele rotunde, mângâiate, în tact rar, de coada ca un pendul, cu şomoiog de păr în vârf. Băiatul popii o privi, pe sub sprâncene, cu o privire iute şi cam rea, cum intră, singură, în întunericul răcoros al grajdului, unde-şi găseşte, cuminte, locul la iesle, şi-şi alungă, ca pe o muscă, amintirea neplăcută a zilei de vară, când vaca îl fugărise, de-a curmezişul poienii de la Mănăstire, speriată tocmai de o astfel de muscă rea, şi nu se mai oprise decât, peste hotar, cale de aproape zece kilometri, la locul ei ştiut din grajdul domnului Krauss. Acum, pe cadrul de întuneric al uşii grajdului, se mai pierdu şi făptura ca de fus negru a bunicii, ducând, într-o mână, un scăunel, din acelea numite ciobăneşti, cu trei picioare, iar în cealaltă, găleata pentru muls, şiştarul, sub un ştergar alb şi curat, de cânepă.

Între timp, în curtea strâmtă a găinilor, celelalte două bătrâne, Coana Mare, cu un ciur vechi, plin de boabe, sub braţ, şi Mama Ană, cu nelipsita furcă la subţioară, începură, amândouă, să cheme, muzical, orătăniile:

-Pui, pui, pui!

Duetul glasurilor, încă tinereşti, era ritmat de zornăitul uşor al boabelor împrăştiate pe prundişul curtiţii, iar, în contratimp, de cârâiala acută a unui cocoş mai nebunatic, pe când, dinspre grajd, se auzea ţâşnitura distinctă, ritmată şi ea, a laptelui în şiştar. Din curţile din vecini, răzbăteau,

în răstimpuri, câte-un muget de vită, câte-un țipăt de copil, sonoritatea înaltă şi plină a unui fier bătut pe fier, o chemare a cuiva. Apoi, veni, pe-o aripă de vânt, abia simțit, o aromă iute, de fum, după care se auzi fraza muzicală limpede, armonioasă, susținută şi întreagă, a bătăii de toacă de la biserica din deal. Apoi, sunetele risipite ale serii se strânseră mănunchi, ca învăluite de mirezme, umede, de otavă proaspătă, altele, uscate, de grâu copt, apoi se auzi cum călătoreşte, de-a lungul satului, glasul limpede al râului, ca un fel de răspuns la ecoul tonului de toacă. S-ar fi părut că această îngemănare este semnalul care aşează seara în limitele ei, cum se aşează un lichid, călduț şi cu aromă familiară, în limitele vasului care-l încape. Apoi, la scurtă vreme, părintele împinse, din afară, portița de la uliță şi-i trecu pragul. Masa familiei, întinsă în curte, lângă căsuța bătrânelor, îl aştepta cu farfuriile sub aburii calzi cu cinei. În picioare, cu statura ei plină şi înaltă, ca un semn al pământului, Coana Mare aştepta să rostească rugăciunea.

La scurtă vreme, cam pe când primele semne ale întunericului începuseră să se adune, de prin colțurile curții şi de sub merii de peste pălan, sub bolta de viță şi lângă stâlpul cu lămpaş, societatea obişnuită a serii era constituită: boier Gaicu, musiu Spiru şi părintele. Acesta din urmă, şi pentru că era, într-un fel, gazdă, dar şi pentru că se simțea, cumva, stânjenit, pentru că, în celelalte seri, îşi exprimase, de câteva ori, în treacăt, iar uneori chiar mai dezvoltat, cu argumente, simpatia lui pentru calitățile de ordine, disciplină şi eficiență ale nației germane, se păstra, de astă dată, ceva mai rezervat, deşi ar fi putut să-şi reactualizeze şi vechea admirație pentru America; dar n-o făcea, sau n-o făcea, încă. Boier Gaicu arăta şi se exprima, ca şi când ar fi vrut să demonstreze că rămăsese pe aceleaşi poziții: simpatia, aproape nețărmurită şi fără rezerve, pentru Franța, istoria şi cultura ei, recunoaşterea calităților şi mai ales a puterii tandemului anglo-american. În schimb, musiu Spiru, cu ființa lui molatecă, fața mare şi plăcută şi mânile fine, cu nelipsitul inel mare, greu şi cu piatră lucitoare de pe degetul mic al stângii, îşi descoperise un interes nebănuit şi chiar-o neaşteptată simpatie, pentru Rusia.

-Pentru Rusia veche şi eternă, pentru Rusia clasică, dacă se poate spune astfel, nu pentru ăştia, pentru sovietici, cu Lenin şi tătucul Stalin, cu lor, preciza el.

-Crezi că a mai rămas ceva din Rusia aia a matale?, se interesa, oarecum maliții os, boier Gaicu.

-Dacă e eternă trebuie să fi rămas ceva.

-Înseamnă că dta trebuie să fii un fel de Ragaiac al lui Gib Mihăiescu, presupunea celălalt.

-Chiar aşa mă şi simt, numai că rusoaica mea nu este frumusețea blondă, ci Mama Rusia, aia veche, care e şi boieroaică, şi țărancă. Şi începea să dea, pe față, nebănuite cunoştințe din cultura şi istoria colosului de la răsărit.

Boier Gaicu îl lăsa să vorbească dar şi lăsa să se vadă că-şi păstrează dreptul la replică.

"Bine, zi tu zi, părea că spune atitudinea inginerului, dar eu te aştept, la cotitură." În schimb, părintele asculta, cu vădit interes, atât pentru ce spunea gre*cu',* cum îl numea el, în gând, cât şi pentru

dezbaterea care spera că va fi să urmeze.

Teza lui musiu Spiru era că numai Rusia, Rusia aceea veche şi eternă, pe care o întrevedea el în zarişstea efluviilor lui de simpatie şi a interesului său proaspăt deşteptat, numai ea ar putea să ne salveze de la înnecul în occidentalismul materialist şi pragmatic, în exces, şi pe care îl vedea uniformizant, dominant şi, poate, apăsător şi deformant, care ne va aştepta, aproape sigur, după finalul acestui prăpăd.

-Deci, putem scăpa de occidentalizarea forţată numai printr-o asiatizare, tot forţată şi deformantă, încerca boier Gaicu o supoziţie, numai aşa, ca să dea sămânţă discuţiei.

-Boierule, matale sări peste cal, îl întâmpina celălalt, iar mâna lui moale şi fină mângâia, într-un fel particular, ceaşca de ceai de sunătoare şi alte plante de câmp, servită de preoteasa. E drept că Rusia, Rusia aia la care visez eu, nu este Occidentul, dar nici Asia nu este!

-Dar ce să fie, atunci, Rusia matale? Europa?, întreba inginerul, fără să-i lase timp să-şi dezvolte ideea.

-Bunînţeles, zicea Spiru, folosind, intenţionat şi apăsat, această formă, în locul uzualului *bineînţeles*, bunînţeles că Rusia mea nu este Europa matale... .

-Eu n-am nici o Europă, întrerupea celălalt, împotriva obiceiului său de a purta, cu civilitate şi răbdare, o controversă.

-Bunînţeles, bunînţeles, repeta celălalt, iartă-mă, am greşit, recunosc, Europa aceea nu este a dtale, dar mă tem să nu devină. Pentru că prea mult umblă prin minţile unora, unii exaltaţi, alţii neştiutori şi gata să înghită orice hap, numai colorat să fie, prea mult le înflăcărează minţile ideea unei Europe perfecte şi fără prihană...

-Dar Rusia matale este perfectă şi fară prihană?,

-nu-l slăbea celălalt, în atenţia, încordată, a martorului tăcut al acestei înfruntări, părintele.

-Sigur că Rusia nu este perfectă şi fără prihană! Dovadă, ceea ce li s-a întâmplat, de-au căzut în prăpastia în care au căzut.

-Ori au fost împinşi să cadă, interveni, iar, boier Gaicu.

-Da, cunosc teoria, dar nu ţine; în orice caz, nu ţine în totalitate: dacă n-ar fi avut imensele ei slăbiciuni, Rusia, Rusia aceea eternă şi veche, nu s-ar fi putut rostogoli în abis. Dar ceea ce vreau eu să spun este că, dintre toate marile forţe europene, şi Rusia este o mare forţă europeană, am să încerc să susţin asta. mai târziu, deci, zic, dintre toate marile forţe europene, numai Rusia a avut, pe de o parte, experienţa abisului şi tot numai ea, pe de altă parte, este capabilă, prin înzestrările ei sufleteşti, să trăiască, cu atâta sinceritate şi intensitate, o criză internă, o criză de identitate şi o criză de destin. Numai în Rusia au fost frământări de acest fel...

-Şi cum? În alte părţi nu? În Franţa, în Anglia, în Italia, în Spania, n-au fost astfel de crize? Dar în Germania?, îl întâmpină, din nou, şi, de astă dată, cumva mai categoric, boier Gaicu.

-Să am pardon, coane Gaicule, răspunse, cumva, mlădiindu-se, celălalt; mlădiindu-se, nu pentru că ar fi fost ceva de discutat, ci tocmai pentru că se simțea prea sigur pe sine. Să am pardon, dar dacă veni vorba de Germania, cred că eşti de acord cu mine că trebuie să mai aşteptăm, să vedem ce se va întâmpla cu ea, după... După, mă-nțelegi, dacă va mai exista, cumva, o Germanie...

-Aici cu dreptate: să aşteptăm, acceptă celălalt şi, pentru că se vedea că vrea să continue, Spiru i-o luă înainte, grăbit:

-Cât priveşte celelalte puteri amintite de matale, ele au avut criza mai demult: Anglia, cu Cromwell, Franța, cu revoluția lor, iar înaintea tuturor, Italia, cu al ei *Rmasamento,* şi Spania, cu contrareforma.

-Păi tocmai, înseamnă că au avut, fiecare, crizele lor, nu cum spui matale că numai Rusia...

-Au avut crizele lor, tocmai eu am spus asta, dar au fost crize prin care şi-au găsit identitatea lor actuală, identitatea lor modernă, cum a avut şi Rusia una, cu Petru cel Mare, când şi-a confecționat o identitate de aparență europeană. Căci tocmai aici e problema: această identitate, identitatea europeană modernă, în oricare din variantele ei, suferă, dar nici tina nu este în stare, n-are resursele sufleteşti, de energie specifică, necesare unei bulversări din care să se nască o reînviere. Şi mai ales n-are credința ortodoxă.

-Ce-cu dta cu credința ortodoxă?, se interesă Gaicu.

-Am, pentru că sunt creştin ortodox şi ştiu ce înseamnă, cu adevărat, să fii ortodox.

-Şi ceilalți nu ştiu?

-Nu, ei ştiu că noi suntem ortodocşi, dar despre ortodoxia noastră şi-au format o părere şi strâmbă, şi superficială. Ei ne consideră eretici, un fel de creştini de mâna a doua. Pe când ei înşişi...

-Vă referiți la romano-catolici, ceru precizări, din tăcerea lui, părintele.

-Da, la ei mă refer...

-Şi cum sunt ei?, se interesă boier Gaicu. Ce fel de creştini sunt, de care mână?

-În primul rind, eu cred că nu există creştini de trepte diferite, ori, mă rog, de o mână sau alta. Fiecare creştin este îndreptățit să creadă în valabilitatea credinței sale într-un unic Dumnezeu, nu asta e problema. Problema este felul în care practică el credința, utilitatea, aş zice socială şi istorică, dar, poate, mai bine să zic: lumească, a acestei credințe.

-Aici, musiu Spiru Seu o pauză. De câtăva vreme, cam cu vreo două, trei, schimburi de replici mai înainte, Coana Mare se apropiase, în tăcere, de spațiul de sub bolta de viță. Ascultă, o vreme, nu prea mult, dar nici de tot puțin, apoi se îndepărtă şi cei trei, care o văzuseră, fiecare, crezură că se îndepărtase, neinteresată de discuție. Numai că, acum, o vedeau că se apropiase, din nou. Făptura ei plină acoperi, o clipă, lumina lămpaşului, dar numai o clipă, cât trecu prin dreptul stâlpului. Se vedea că ținea, în palma ei mare şi moale, spătarul unui scaun, căruia îi căuta loc. Atunci, fiecare din cei trei bărbați se uită în dreapta şi-n stânga lui, să vadă unde-ar putea-o primi, dar ea se vede că ochise, din

vreme, un spațiu ceva mai larg, între părinte şi inginerul Gaicu. Aşezată acolo, după ce fiecare din cei doi se trase puțin, s-o îngăduie, îl avea, în fața ei, tocmai pe cel care vorbea mai mult, pe dl Spiru, şi se vedea că este interesată de tot ceea ce el spune. Dar, ca şi când nu **l**-ar fi deranjat deloc noua prezență, ori, ca şi când nici n-ar fi luat-o în seamă, acesta continuă, după o foarte mică întrerupere:

-Eu cred, aşa judec eu, că religia catolică, în mare, are câteva probleme şi am să spun care. Mai întâi, are acea problemă că se socoteşte pe sine ca fiind universală. Or, universală este numai credința

-într-unul Dumnezeu, forma acestei credințe, forma, adică limbajul ei ritualic şi organizarea, aş putea zice: administrativă, nu poate fi decât locală, pentru că oamenii care le practică sunt oameni cu unui anumit loc. Dumnezeu este unul, pentru toți oamenii, dar oamenii sunt numeroşi, ca iarba câmpului, ori ca nisipul mării, şi fiecare crede după cum îi este sufletul. Or, biserica romano-catolică a avut şi încă are ambiția să modeleze, forțat, sufletele, după tiparul unic al devotului catolic...

-Stai, stai, coane Spirule, îl întrerupse boier Gaicu, am impresia că te pripeşti şi forțezi lucrurile. Dar ortodoxia nu are modele de sfinți, călugări şi ierarhi?.,. Ea nu modelează sufletele după?...

-Nu, boierule, cei pe care i-cu pomenit matale, adică sfinții, ierarhii şi călugării sunt modele ideale, pe când credinciosul ortodox e om de rând, el poate să fie şi să rămână cum vrea, ori, mai bine zis, cum l-a lăsat Dumnezeu, pentru că el îşi trăieşte credința în sufletul lui, după cum acest suflet îi şopteşte, în limbajul lui. Misionarii catolici au vrut să facă din băştinaşii din America de sud, ori din Africa, Indonezia sau chiar China, un fel de copii locale ale pelerinului de la Lourdes...

-Cam înțeleg ce vrei să spui dta, dar nu chiar tot; zi mai departe, îl îndemnă inginerul.

-În al doilea rând, catolicismul a implicat rațiunea în credință, ceea ce nu poate fi greşit, în general, cu o singură excepție: problema existenței lui Dumnezeu. Nu pe calea rațiunii se poate proba această existență şi asta pentru că, în primul rând, existența lui Dumnezeu nu se cere în nici un alt fel probată, decât prin însăşi existența ca atare, existența lumii şi a noastră, oamenii, ca parte a lumii. Dumnezeu există, de vreme ce există lumea, fructul creației sale. Existând creația, nu poate să nu existe creatorul.

-Dar ce poate fi rău în amestecul rațiunii în credință?, îl ispiti şi părintele, pe vorbitor. De vreme ce probează existența lui Dumnezeu?

-În principiu, aşa pare, cum zici dta, părinte, şi cum susțin atâția. Problema apare atunci când, prin mijlocirea unei judecăți de natură rațională, credința se agață de anumite ipoteze concrete, particulare. Cum a fost cazul credinței în sistemul ptolemeic, un rezultat al unei anumite etape a rațiunii, a rațiunii profane, ca să zic aşa, absorbit în dogma creştină şi care a produs mare deranj când, tot pe cale rațională, i s-a probat eroarea şi s-a formulat o altă ipoteză. Ortodoxia lasă credința să fie credință şi o practică ca atare, acordând importanță elementului sufletesc, afectiv, stimulat şi potențat prin ritual şi cânt. Gândeşte dta, se adresă el inginerului, la deosebirea dintre ritualul de înmormântare occidental, care are la bază pe cel catolic, şi cel ortodox.

-Spune, mă interesează, îl îndemnă boier Gaicu, în timp ce Coana Mare şi, mai ales, părintele ascultau cu atenție sporită.

-În Occident, coane Gaicule, începu, cam sfătos, musiu Spiru, în Occident, când duc mortul la groapă, e adevărat, e multă civilizație şi tehnică, un grad de civilizație i-aş zice antiseptică: totul e perfect, totul e curat, igienizat, în lintițele perfectei convenabilități. Mortul e pus deasupra gropii, pe o instalație specială, unde urmează a fi coborît, printr-o tehnică specială. Ceremonialul e scurt şi precis: înainte de a fi coborît sicriul, oficiantul, căci e mai mult oficiant decât sacerdot, rosteşte câteva cuvine, într-adevăr bine simțite şi, desigur, cât se poate de bine intenționate, caracterizând, pe cât se poate mai succint, mai ales laturile pozitive din existența decedatului. Pe când, la noi, la ortodocşi, şi mai ales la țară, înmormântarea e prilej de ritual lung şi dezlânat, cu tot soiul de etape: slujbă de seară, la priveghi, sărăcustă şi celelalte, pe care părintele le ştie mai bine decât mine, apoi, cântecele din zori, zorile, iar, în ziua înmormântării, slujbă lungă, sicriu dus cu carul, într-un anumit fel, ritualic, descoperit sau nu, dar ritualic, popasuri, vămi rânduite, găină neagră, dată peste groapă, sticlă de vin şi celelalte, dintre care nu lipseşte neorânduiala, călcătura peste mormintele învecinate, copiii neastâmpărați şi cerşetorii; mai ales cerşetorii. Occidentalii, după ce sicriul a fost coborât, pe scripete, înclină capul, în semn de salut, dacă-l înclină, se întorc "cu spatele şi se îndepărtează, e drept, foarte demni şi civilizați, într-o ținută cu adevărat convenabilă, după cum de o perfectă convenabilitate au fost în tot timpul ceremoniei, cu fețele lor împietrite, care spuneau ce? Am să revin la ce spuneau şi ce nu spuneau aceste fețe; dar, deocamdată, să mă întorc la cu noştri, care urmează caml cu sicriul, cam în dezordine, nu chiar ca o turmă, dar nici foarte departe de aşa ceva. La un moment dat, intervine şi predica ținută de preot...

-Da, dar această predică, să nu se supere părintele, de cele mai multe ori, este un elogiu, cam bombastic şi, evident, impersonal, care nu prea are de a face cu adevărul omenesc al mortului dus la groapă..., interveni, încă o dată, inginerul.

-cu dreptate, şi tocmai aici e miezul problemei, se grăbi dl Spiru să ia, din nou, cuvântul. Şi anume, nu ceea ce spune, cuvânt cu cuvânt preotul, ci pe cine anume are el în vedere...

-Pe cine să aibă în vedere? Formal, pe cel decedat, dar, în realitate, portretul pe care popa i-l face, să mă ierte părintele, este unul fals; el pare că vorbeşte despre altcineva, mai punctă o dată boier Gaicu.

-cu dreptate, dta cu surprins foarte bine, nu se lăsă celălalt. Sacerdotul nostru, părând, uneori, că bate câmpii, e drept, vorbeşte, în realitate, despre substanța de umanitate din persoana dusă în ceea lume, despre acesta ca părticică a lumii lui Dumnezeu, cu demnitatea pe care o are această ființă, trecută în altă ipostază, acum, şi care este egal cu oricare altul, cum spune şi cântarea: bogatul şi cerşetorul, împăratul şi săracul; ei sunt egali, în fața morții, adică în fața principiului ultim al existenței, deci în fața lui Dumnezeu. Pe când insul, caracterizat de elogiul mortuar occidental, este

o individualitate anume, în condiția unicității sale, singură, dar săracă. În acest ritual nu se va spune niciodată despre un homar, de pildă, că a fost altceva decât un simplu şi umil homar, după cum, despre un mare bogătaş, sau despre un potentat, nu se va spune că a fost şi altceva decât tocmai ceea ce a fost, adică bogătaş sau potentat; adică nu se va spune că el a fost o biată ființă a lui Dumnezeu, egală, prin aceasta, cu toate celelalte. Pe când, în cel dintâi caz, al săracului sau cerşetorului, îngropat în ritualul ortodox, în acest ultim moment, se elogiază umanitatea esențială şi dumnezeiască, din el, faptul că el, ca fruct al creațiunii, rămâne, în vecii vecilor, ca atare, făptură a lui Dumnezeu; pe când bogătaşului sau potentatului occidental i se consemnează sfârşitul definitiv şi inexorabil: a fost şi nu mai este, s-a dus. El nu va mai dăinui, în nici un fel pentru că nu mai este ceea ce a fost, adică bogătaş sau potentat

Spiru încheie fraza şi îşi căută, cumva, respirația; se vedea că se încălzise vorbind. Ceilalți rămaseră, şi ei, tăcuți. După o vreme, grecul reluă, încheind:

-În credinciosul ortodox, credința trăieşte în eternitate, ca o problemă personală, care este a lui însuşi, a raportului său cu existența şi, prin ea, oi Dumnezeu. Nu ştiu dacă am fost destul de lămurit.

-Da, e adevărat, n-cu fost prea lămurit, comentă, sec., inginenil.

-Acestea sunt probleme de trăire personală. Încap mai greu în cuvinte, iar cuvintele nu sunt destul de... Iar dl Spiru, într-adevăr, nu mai găsi cuvinte să exprime precaritatea cuvintelor.

Părea că întunericul se îndesase, în jurul lor şi deasupra lor. Atunci, frunzişul des al viței din boltă se auzi că foşneşte, ca şi când tăcerea ar fi avut glas şi ar fi vorbit. Apoi, se auzi ceva ca o zbatere de aripi prin bolta de frunze şi aproape de capetele lor, acea zbatere se înteți şi deveni materială.

-Un liliac. A fost un liliac, spuse unul dintre ei, nu se ştie care; poate vorbise doar noaptea. Apoi se auzi vocea îngroşată, ca şi cum ar fi avut nevoie de o tuse, ca să se limpezească, a Coanei Mari. Îşi trăsese scaunul mai aproape de masa modestă, de fier, şi i se adresă celui care aproape că monopolizase discuția, până atunci:

-Uite ce-aş vrea eu să-ți spun dtale... Te-am ascultat cu destulă atenție, dar ce nu pot eu să înțeleg şi, mai ales, să admit, este elogiul ăsta, fără rezerve, pentru Rusia. Asta, după câte am pătimit, eu şi cu mei. Şi nu e vorba numai de mine şi de cu mei, dar de noi toți, cei din Basarabia, care ne ținem de români. Şi cum să nu ne ținem, când Prutul niciodată nu ne-a despărțit? Şi unii şi alții avem legături şi neamuri, şi aici, şi dincolo. Cum să putem fi unii români şi ceilalți moldoveni? Moldovenii, de când se ştiu, s-au considerat moldoveni, dar şi români. Cronicarii noştri au spus-o răspicat. Ruşii, când au trecut Prutul şi au pus ochii şi mâna pe Basarabia, ne-au silit să ne considerăm numai moldoveni. Iar dacă au trecut Prutul, n-au făcut-o pentru că ei ar fi fost şi înainte pe-acolo. Ei au venit, apropiindu-se treptat, potrivit lăsământului lui Petru cel Mare, care a fost formulat, încăodată, de Suvorov, cel care a spus că Rusia se întinde până acolo, până la orice apă, în care calul ostaşului rus se adapă. E destul asta: caii lor să bea apă dintr-un râu, ca râul şi pământul din jurul lui să fie pământ rusesc. Cum se împacă asta cu bogăția sufletului rus, de care vorbeai dta? Dar prigonirile şi deportările, la care am

fost supuşi nu numai noi, moldovenii, adică românii din Basarabia, dar şi alte, multe naţii?

O vreme, Spiru nu răspunse nimic. Stătea, numai; auzise foarte bine întrebarea, dar tăcea, nu răspundea nimic. Apoi, cu ochii în tăblia mesei, aşa cum îl prinsese întrebarea bătrânei, răspunse cu o voce ştearsă:

-Dreptul celui mai tare.

-Dreptul puterii, nu puterea dreptului, completă boier Gaicu.

-Şi atunci, înseamnă că noi să admitem şi să suferim asta?, întrebă Coana Mare. Şi să mai facem şi elogiul marelui suflet rusesc?

-Să suferim? Avem ce face altceva? Să admitem? Niciodată! Vorbise tot Gaicu.

-Elogiul sufletului rus l-am făcut pentru marile lui calităţi, nu pentru defectele lui, care sunt, poate, tot atât de mari; dacă nu şi mai mari, spuse Spiru, cu ochii tot în tăblia mesei.

-Problema nu e numai a sufletului rus; problema e a tuturor marilor popoare, a marilor naţiuni, începu boier Gaicu. Nu ştiu dacă au început-o vechii egipteni, dar grecii şi romanii, sigur. Unii au numit, pe toţi care nu erau ca ei, barbari; ceilalţi au scris, pe harta Africii, pe care n-o stăpâneau: *hic sunt leones;* aici sunt lei, adică nu mai sunt oameni, pentru că oameni sunt numai ei, romanii. E vorba de o dilatare, aproape fără limite, a conştiinţei de sine a unui popor. Se întâmplă, de regulă, la cele mari şi puternice. Credeau, despre ei înşişi, că numai ei sunt umanitatea, adevărata umanitate. Apoi au evoluat şi au ajuns să creadă că numai ei reprezintă umanitatea, că prin ei se exprimă sufletul universal. Fenomenul a apărut, în germene, la vechii romani; au încercat să-l reinstituie, apoi, toate acele forţe europene care, în evul de mijloc, au pretins că reînvie, într-un fel sau altul, imperiul roman. Dar succesul adevărat nu l-a înregistrat decât Franţa, Franţa clasică, începând cu Regele Soare, prin care, cu adevărat, s-a exprimat spiritul universal; şi, poate, se mai exprimă şi astăzi. Numai că, între timp, s-au manifestat şi alte pretenţii de reprezentativitate universală; nu vorbesc de cea a Bisericii Catolice, care ar merita o discuţie aparte, dar de Anglia

-într-un fel, iar mai nou, de Germania; în viitor, mai mult ca sigur, va fi şi America, adică Statele Unite. Aici, în acest context, apare cazul Rusiei. Pentru că, aş dori să observăm cu toţii, aproape că nu există putere şi influenţă spirituală fără putere economică şi, mai ales, militară. E adevărat, excepţia poate s-o reprezinte Italia medievală, dar ce a reprezentat Republica Veneţiană, în domeniul maritim, şi marile bănci din oraşele italiene, la care se adaugă influenţa enormă a Vaticanului, fac, toate împreună, cât o mare putere militară. Poate că visele de mărire şi spiritul universalist nu sunt altceva decât emanaţii ale beţiei puterii; ale puterii pure şi simple, adică aceea a armelor. Nu-l văzurăţi pe Hitler? Voia o nouă ordine mondială. Pe ce se baza el? Pe nu ştiu ce bogăţie spirituală? Nici vorbă şi numai de faţadă, în alămurile şi tobele muzicii lui Wagner, argumentul lui era tunul; şi tancul; şi puterea aviaţiei Wehrmacht-ul:

Inginerul Gaicu vorbise mult, neobişnuit de mult, pentru un om taciturn, cum era considerat

şi cum părea el. Ceilalţi ascultau în tăcere. Numai frunzele bolţii de viţă susurau, foarte lin, ca la o uşoară schimbare de aer. Spiru ridicase ochii de pe tăblia mesei şi privea undeva, în nedeterminat. Părintele parcă zâmbea moale, iar Coana Mare coborîse în tăcere şi arăta că are mînile şi picioarele grele şi că trăsănirile feţei îi atârnă greu.

-A..., încercă să spună ceva Spiru, dar nu reuşi şi nimeni, poate nici el însuşi, nu ştiu şi nici n-avea să ştie ce anume vroise să spună.

-După acest fel de a înţelege lucrurile, mi se pare floare la ureche să ne explicăm comportamentul Rusiei, din momentul în care a devenit mare putere militară, reluă inginerul. Şi, de asemeni, soarta noastră şi a altor popoare mai mici, care îi sunt vecine, ori îi stau în cale.

-Şi ce-am câştigat, dacă ni l-am explicat?, întrebă, din muţenia ei, Coana Mare. Ni se redau pământurile? Se întorc cei deportaţi? Se îndreaptă schilozii? Dar morţii? Se întorc morţii din morminte, ori de pe unde zac? Se mai reface viaţa noastră aşa cum a fost, de sute de ani, viaţa noastră românească de acolo, parte din creaţia lui Dumnezeu, de care aţi vorbit mai înainte?

Întrebările bătrânei rămaseră fără răspuns şi păreau că plutesc, cumva, aproape material, sub bolta de viţă, sub care se vedeau, în lumina gălbuie a lămpaşului, ciorchinii de struguri, cum atârnă, tari şi verzi, încă fără nici o umbră de culoare pe ei. Apoi, prin aerul bolţii, distinct, cum este distinct conţinutul unui vas, pluti, rotund, ceva uşor şi vag, ca o presimţire. Apoi, pe aceeaşi urmă imaterială, fâlfâiri, ca şi când s-ar fi zbătut, aripile pieloase ale liliacului

A fost ca şi când acesta ar fi fost semnalul de plecare. Dl Spiru se ridică, greoi şi ceremonios, aranjând, în urma lui, scaunul eliberat şi asistând, apoi, cu un fel de gravitate, la ridicarea greoaie a Coanei Mari. Boier Gaicu fusese primul în picioare şi părea suplu şi elastic, ca la un început de zi. Părintele avea mişcările lui moi şi părea că aşteaptă după fiecare.

Până la poartă, toţi o însoţiră pe dl Spiru; apăruseră, de undeva, sigur de la un sfat al lor, Coana Elencu şi preoteasa şi păreau că inspiră fiecare, adânc, aerul subţire şi răcoros, ca o apă, al nopţii de vară. În uliţă, musiu Spiru făcu o voltă mai largă, întorcându-se cu faţa la cei rămaşi, în poartă, după care, cu gesturi de complicată ceremonialitate, îşi luă rămas bun, fară să se depărteze, încă. Ceilalţi rămăseseră în atitudinea lor de însoţitori şi parcă nu se hotărau să se întoarcă. Noaptea de vară spre toamnă îi înconjura, filtrând vagi arome de ierburi amare şi seminţe coapte.

Răsărise luna plină şi cerul devenise, în jurul discului ei de argint bătut, uşor şi străveziu, ca hârtia de mătasă. Munţii nu se vedeau, dar se simţeau, acolo, la locul lor, în miazăzi, ca un zumzet mărunt şi neauzit. Vocea constantă a râului plutea peste sat, ca un înţeles împrăştiat tuturor.

-Parcă aş face şi eu doi paşi

-Cum să dormi, într-o noapte ca asta?

-Luna. Luna te îmbie la plimbare.

Nu se ştie cine ce astfel de formulă a rostit, anume, nici dacă tocmai astea au fost cuvintele

spuse, atunci, în poarta popii. Destul că dl Spiru o luă de braț pe Coana Mare; îi urmau boier Gaicu şi Coana Elencu; la urmă, părintele cu preoteasa. Paşii lor sonorizau golul ulițelor, într-un ritm molatic, cât prin văzduh se simțea, ca un vânt sonor, cântecul înalt al râului. O luară spre luncă, pe ulițele botezate de cei doi băieți, Mişu şi prietenul lui, cu numele unor bulevarde şi străzi din Capitală. În scurt, ieşiră în locul mai înalt pe care localnicii îl numeau ‘’la Victoria” şi de unde se cobora la un local cu popicărie şi spațiu pentru hora satului. De acolo, se vedea, în fața lor, întinsă, de la dreapta la stângi, pe cursul râului, aproape întreaga luncă, cu tufele ei de răchită şi sălciile cioturoase, argintate de lumina lunii. În două, trei locuri, sticlea scurta iluzie a valurilor fără odihnă. La dreapta, umbra de lumină noptatică a parapetului lung al munților se mistuia uşor, aburos, ca o încercare a lanțului clipelor de a se întrupa în ceva consistent.

Erau, cu toții, cuprinşi în palpitarea perceptibilă şi imperceptibilă a unui peisaj delimitat de munți de cristal şi străbătut de brâul de argint al apei, încărcat de bogat zăcământ de materie vegetală, sub cerul înalt şi apropiat, împodobit de coroana de metal topit a lunii. Erau în noaptea anumită a unei luni dintr-un an anume; prinşi, ca exemplarele unui insectar, într-o geografie precisă şi într-un calendar exact. Dar, prin iluzia combinației de elemente, erau situați şi într-un plan cosmic, şi-ntr-o eternitate fără istorie. Pierduți şi găsiți; rătăciți şi adăpostiți. La dispoziția jocului orb al destinului care, în acele momente speciale, era puternic manipulat de istorie. Veghea cineva asupra lor? Le îndruma cineva paşii? Nimeni, din ordinea lumească, nu era dispus să-i aibă în vedere, nici să le asculte, dacă nu păsurile, măcar gândurile. Căci nimeni, efectiv, nu avea nevoie de gândurile lor şi, cu atât mai puțin, de ale lor păsuri. Depindeau, într-un fel, de soarta a ceea ce se numea țara lor, care era, în fapt, un anume sistem de oficialități şi ierarhii, de soarta acestui sistem, într-o încleştare militară şi într-un joc politic care cuprinsese aproape întreaga omenire cunoscută atunci. Iar soarta acestui sistem depindea de jocul complicat, cu evoluție adesea contradictorie, al unor interese mult mai mari decât putea reprezenta suprafața, relativ restrânsă, acoperită de acest sistem. Ce poate reprezenta viața unui om, a unuia singur, eventual completată cu aceea a familiei sale şi, poate, cu cercul restrâns de prieteni şi cunoscuți? Ce poate reprezenta aşa ceva pentru jocul impersonal, cu aparență mecanică, al forțelor istoriei?

Plimbăreții nocturni ajunseseră în crâng, pe malul de pietriş şi nisip al râului, cu veşnica lui neodihnă. Valurile lui curgeau, neoprite, unul după altul, unul după altul, rămânând, mereu, în acelaşi loc. Câte-o spărtură din lumina hanii, sau poate altceva: sclipirea unui ochi de insectă, varul de noapte, de pe vreo frunză, lucirea unei pietre albe, din adânc, se oglindea, fugar, în câte-o creastă, în câte-un fald de val; luminau mai puțin decât ține o clipă, pierzându-se în neant înainte de a începe.

Poate avea vreo importanță, pentru viața omului, acest joc de sclipiri iluzorii? Aplecarea unei frunze, a unui ram, sub vântul neştiut al clipei trecătoare? învăluirea, părelnică, de mirezme vegetale umede?

A pus cineva, atunci, sau altă dată, aceste întrebări? Sau nu le-a pus, nici atunci şi niciodată?

Şi ce semnificaţii pot avea răspunsurile la aceste întrebări? Cu, eventual, da? Sau, eventual, nu?

17

În satul Sălişte, despre care vorbise preoteasa, ca despre un loc miraculos, nici unul din cei ce participaseră la acea discuţie nu avea să ajungă curând; ba, la drept vorbind, unii nici nu aveau să ajungă niciodată. Iar dacă, în vara lui 1944, Sălişteа a fost să fie plină de orăşeni, aceasta era pentru că aşa eta obiceiul acolo, ca intelectualii originari din sat să se întoarcă, mereu, şi mai ales în verile frumoase, când locul le oferea aerul lui curat, cu miros de brad şi apă de munte, temperaturile moderate, împrejurimile frumoase, cu minunate ţinte pentru excursii, şansa întâlnirii cu vechi cunoscuţi, convenirile şi petrecerile cu oameni cu aceleaşi preocupări şi un nivel intelectual deosebit şi, nu în ultimul rând, firea deschisă şi primitoare a sălişteniloг care, orice ocupaţie ar fi avut, agricultori, comercianţi, crescători de vite sau chiar simpli ciobani, erau oameni luminaţi şi cu un bun simţ nativ, cu deosebită preţuire pentru ceea ce ei numeau învăţătură şi pentru slujitorii ei.

Printre cei care, în mod sigur, au trecut şi chiar au poposit mai mult, în acea vară, la Sălişte, s-a aflat şi sălişteanul veritabil, care a fost profesorul, pedagog savant şi istoric, Onisifor Ghibu. O fotografie de familie, din 1895, după altă sursă, din 1898, ni-l arată împreună cu două surori, mama şi un cumnat al ei; femeile sunt îmbrăcate în vechiul costum al locului, cu iia albă, cu dungi negre, subţiri şi rare, cojocele albe, de piele de oaie, deschise în faţă, cu broderie bogată, pe laturi şi la guler, mama, în dreapta fotografiei, *în* plan mijociu, aşezată pe un scaun care nu se vede, are zadie colorată, probabil roşu închis, şi năframă, *postum,* albă, cu legătură bogată, la ceafa şi pe umeri, după portul femeilor mai în vârstă; cele două fete, una în stânga, în plan mijlociu, aşezată şi ea, cealaltă, în spatele ei, în picioare, cu zadie de culoare închisă, poate chiar negru, dar mai degrabă roşu, sau albastru intens, şi păsturi legate mai strâns, ca femeile tinere. Bărbatul, în spatele cumnatei sale, în picioare şi el, este în *recăl* negru, de pănură, cu revere late şi bumbi albi; la gât, se vede cămaşa albă, cu margine subţire, brodată cu negru; nu poartă plete, dar nici tuns nu-i este părul negru, despărţit, în mijlocul frunţii, cu un început de cărare, în două jumătăţi de aripi semi-rotunde; mustaţa lungă, răsucită, cu vârful uşor adus în sus. Băiatul care, ca fiu de ţăran, din Sălişte, avea numele de Oprea, Onisifor fiind numele de şcolar şi, apoi, intelectual, în mijlocul fotografiei, în faţa celorlalţi, în costum negru; se vede cămaşa albă, cu legătură de gât, de culoare închisă, poate albastru, verde?, cu aripile îndoite ale gulerului tare. O altă fotografie, datată tot 1898, ni-l arată elev în clasa a IV-a a liceului de stat din Sibiu, viitorul Liceu Gheorghe Lazăr, pare mai fraged, ca vârsta, ceea ce ar însemna că datarea corectă, pentru cealaltă fotografie, ar fi, totuşi, 1895; e aşezat alături de un coleg şi poartă o haină

deschisă la culoare, cu un singur rând de nasturi, al doilea, se pare, fals, revere late, cravată groasă, de culoare deschisă, şi guler caracteristic, cu vârfurile întoarse.

Născut în 1893, a făcut primele şase clase la liceul cu limbă de predare maghiară, din Sibiu, de unde trece la gimnaziul românesc din Braşov, apoi, pentru că părinții voiau să-l vadă preot, în satul lor, la Seminarul teologic-pedagogic, din Sibiu.O fotografie din epocă ni-l arată tuns scurt, cu o figură cu ceva hotărât, în ochii drept ațintiți, cu privirea-nainte; poartă costum închis, cu revere mai ridicate, printre care se vede vesta caracteristică, închisă, până sus, cu nasturi mărunți, de sub care se ridică, în jurul gâtului lung, gulerul alb, rare şi înalt.

Beneficiază şi de o bursă, în România, unde urmează cursuri de istorie, filozofie şi istoria literaturii române, la Universitatea din Bucureşti, cu profesori ca Titu Maiorescu şi Nicolae Iorga, legând, în acelaşi timp, prietenii cu George Coşbuc, Mihail Sadoveanu şi alte personalități ale epocii. Urmează cursuri de filologie şi filozofie, la Universitatea din Budapesta, unde îşi continuă şi activitatea publicistică, începută, la Sibiu, în paginile revistei *Telegraful Român.* O altă fotografie, din acea perioadă anume, îl arată, din față, cu aceeaşi hotărîre în priviri; în obrazul jumătate luminat, sub umbra sprâncenelor, pata mică de lumină din albul ochilor pare că țintește fix ceva, iar nasul proeminent, gura conturată din umbre şi bărbia uşor întinsă înainte, deasupra unui guler ceva mai puțin înalt, ieşind dintr-un costum încă mai închis, exprimă aceeaşi hotărîre. Cu o bursă, obținută prin sprijinul lui Nicolae Iorga, pleacă în Occident, la Strasbourg, pentru cursuri de istorie universală, filozofie, pedagogie şi filologie romanică. Acum, după cum arată o altă poză, purta barba caracteristică studenților locului, numai pe partea de jos a obrazului, fără mustăți, cu firele subțiri, parcă rare şi cârlionțate, probabil blonde. Şi de data aceasta, ochii, deasupra aceluiaşi nas puternic, privesc ceva fix, dar undeva mai aproape; părul capului, de aceeaşi culoare deschisă, nu mai este tuns scurt, ci pare teşit, de lumina care-i umple fruntea înaltă şi largă.

Trece, apoi, la Universitatea din Jena, unde studiază cu R.Eucken, laureat al Premiului Nobel, şi îşi ia doctoratul, în pedagogie, pe tema bilingvismului, cu W.Rein. Întors în Transilvania, i se creează funcția de inspector (referent) al şcolilor subordonate Arhiepiscopiei Sibiului. În 1911, se căsătoreşte cu Veturia, fiica unui mare comerciant din Bucureşti, Theodor Nicolau, muziciană cunoscută, pe atunci şi acolo, mai ales prin felul în care interpreta lieduri; sunt fotografiați împreună, el, aşezat pe un scaun-fotoliu, tapițat, cu braț cu perniță; pe care soțul îşi sprijină cotul stâng; palmele le are, una peste alta, pe genunchiul stâng, petrecut peste celălalt Se vede stofa reiată, în alb-negru, a pantalonilor, şi o parte dintr-o manşetă albă, cu buton. Haina costumului este de culoare închisă, cravat, deschisă la culoare, în jurul gulerului alb şi tare. drept, ridicat sub bărbie. Părul tuns scurt, fruntea largă şi luminosă, fața la fel de hotărîtă, chiar dacă lucirea privirii nu mai este tot atât de distinctă, în penumbra în care se reliefează nasul, parcă mai subțire şi mat lung, peste mustața, probabil blondă, scurtă, aranjată din foarfecă. Proaspăta soție stă în picioare, la dreapta lui şi uşor în spate;

poartă o bluză deschisă la culoare, probabil albă, cu mâneci treisferturi, depăşind, uşor şi cu creţuri, cotul drept, cu palma rezemată de marginea unei mese care iese din fotografie. Are capul uşor înclinat în spre dreapta, faţa ovală, cu obrajii rotunzi, gura mică şi buze uşor proeminente, sub nasul drept, clasic. Ochii rotunzi, cu sprâncene subţiri, privesc atenţi şi par uşor bulbucaţi, sub fruntea albă, peste care coafura, despărţită în două bucle mari, de fiecare parte, evidenţiază o cărare albă şi subţire, pe mijlocul creştetului. Cealaltă mână, înconjoară spatele soţului şi, cu degetele de pianistă uşor îndoite, îl atinge, mai mult decât se sprijină, pe umărul lui stâng. Din 1912, Onisifor Ghibu este şi secretar al Secţiei şcolare a Asociaţiunii "Astra", membru în comitetele de redacţie ale periodicelor *Luceafărul, Transilvania* şi *Românul* După începutul războiului în 1914, se refugiază în ţara liberă, la Bucureşti, unde participă la fondarea seriei noi a revistei *Tribuna.* Pentru activitatea lui publicistică şi politică pro Antanta, Tribunalul Militar maghiar din Cluj îl condamnă, în contumancie, în acelaşi proces cu prietenul de o viaţă şi naşul său de cununie, Octavian Goga, la moarte. După invadarea României de armatele inamice, se refugiază la Iaşi de unde pleacă, mai departe, spre Odesa, dar se opreşte la Chişinău, unde strânge în junii său pe militanţii pentru cauza unirii Basarabiei cu ţara mumă. După Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918, Consiliul Dirigent al Transilvaniei îl cheamă la Sibiu ca secretar general al resortului Instrucţiunii. În toamna lui 1919, participă, decisiv, la înfiinţarea Universităţii româneşti din Cluj, devenind profesorul ei de pedagogie. De astă dată, fotografia de familie este completată de primii trei copii: o fetiţă, Ileana, căreia i se spunea, între cu ei, Nana, dreaptă, privind serioasă şi atentă, cu o feţişoară mai mult prelungă şi îngustă, decât ovală; poartă o rochiţă de culoare deschisă, cu un tiv în dreptul pieptului din care cad creţuri paralele, petrecute, dar deloc strânse, pe mijloc, cu un cordon cam gros, răsucit şi uşor oblic. Este aşezată în dreapta pozei, cu mâna stângă ridicată şi sprijinită pe spătarul unui scaun, cu o lucrătură ceva mai complicată, un fel de sculptură în lemn, care este inters, cu spatele în faţă; pe el stă, în picioare, mezinul, de atunci al familiei, Mihai un băieţel cu bărbia mai rotundă şi obrajii uşor bucălaţi. Poartă o bluză deschisă, cu mâneci scurte şi pare a avea ochii rotunzi şi privirea mamei, care îl ţine strâns, cu mâna ei stângă, aproape de pieptul ei. Veturia Ghibu purta, atunti, o rochie dintr-un material lucios şi colorat, cu guler destul de lat, atârnând, m două unghiuri, de culoare mai închisă. Faţa el cu privirea dreaptă, înainte, îşi arată ovalul frumos, sub coafura mai strânsă, cu o mică buclă pe frunte; este ceva liniştit şi atent în privirea ei. Soţul îi stă, la dreapta ei şi în stânga fotografiei aşezat pe un scaun; costum negru, cămaşă albă, cu guler rotund şi cravată închisă la culoare. Are părul mai lung, adus pe-o parte, fruntea cu lobii mai proeminenţi, privirea linştită, dar, parcă, uşor obosită, nasul drept şi mustaţa mai bine conturată; poartă, acum, o barbă mai deasă, ca o pată neagră, pe poză, care pare să-i tragă în jos şi să-i întunece figura. Pe genunchiul stâng, ţine un băieţaş, pe cel mai mare, Octavian, cu faţa mai rotundă, a mamei sale, dar cu privirea tatălui; sigur, are pe el un costum de marinar, căruia i se deosebesc reverele largi ale hainei de un albastru închis, bleumarin, dar, mai ales, bluza în dungi

orizontale, alb cu albastru, din deschizătura gulerului.

La Cluj, Onisifor Ghibu îşi continuă activitatea publică şi publicistică, dând la lumină un mare număr de volume, articole şi studii. În 193?, cumpără un teren, cu o casă de locuit, la Stana, pe linia ferată dintre Cluj şi Huedin, nu departe de Ciucea, unde se stabilise prietenul şi naşul său, Octavian Goga; acolo, la Stana, intenționa să-şi amenajeze nu numai o reşedință de vacanță, dar chiar un centru de întâlniri intelectuale şi activități ştiințifice şi literar-artistice, afiliat Universității clujene. Aproximativ din această perioadă ne-a rămas o fotografie a întregii familii, completată cu ultimul născut, care purta numele tatălui, dar căruia cu lui îi spuneau Florel. El este, acum, un adolescent plăcut, cu fața luminată de-un zâmbet distinct, nu numai în desenul gurii, ci şi în lumina ochilor, părul blond sau cel puțin cânepiu dat pe spate lăsând fruntea largă şi frumoasă; poartă haină închisă, cu vestă dedesubt, dar are gulerul cămăşii albe larg desfăcut şi scos peste haină, ceea ce-i dă un aer încă mai juvenil. Stă în rândul din spate al fotografiei de grup, în care personajele se văd numai de la mijloc în sus, în partea ei stângă. Lângă el, este fratele mai mare, Octavian, acum un tânăr împlinit, cu aceeaşi frunte largă, sub părul dat pe spate; are ținuta dreaptă şi umerii puternici, într-o haină cu revere late, dintr-o stofă mai deschisă, căreia par a i se deosebi liniile unui model, vestă de culoare deschisă, cu o bandă subțire, mai închisă, pe marginea deschizăturii de la gât, cravată cu model şi cămaşă albă. Din întreaga lui figură se impune ținuta puternică şi dreaptă, fără ostentație, dar, mai ales, fruntea albă, ochii mari şi luminoşi şi gura cu buze senzuale. Al treilea băiat, Mihai, este un tînăr plăcut, ceva mai brunet, cu fața ovală şi privirea atentă, aceeaşi haină de costum, cu gulere late, dintr-un material nu prea închis, un fel de gri ca nisipul; cravata înfoiată, sub nod, de culoare deschisă, poate chiar alb sau crem, cu pătrățele mari, distincte, probabil roşii sau albastre, batista albă, cu trei colțuri răsfrânte, din buzunarul din stânga, sus. În rândul din față, stau părinții şi sora, începând cu mama, din stânga fotografiei, vizibil îngrăşată şi maturizată, poate chiar cu fire cărunte, în părul şi mai strâns, fața rotundă, mai împlinită, cu privirea şi întreaga atitudine parcă tinzând undeva, înainte. În partea cealaltă a fotografiei, la dreapta, stă sora Nana, Ileana, cu fața toată luminată de-un zâmbet în care se văd dinții ei albi şi frumoşi; altfel, din pata albă, curată, a feței, sub părul căprui, poate aproape blond, se desenează uşoara linie a sprâncenelor şi conturul fin al ochilor, cu ape curate şi liniştite. În mijlocul rândului din față, tatăl, profesorul, poate la vârsta deplinei maturități; costum închis, cămaşă albă, cravată în dungi; părul teşit, retras spre spate, fruntea, mai largă ca niciodată; mustața scurtă, conturară distinct, nasul, fără umbră, doar bănuit, dar puternic. Ochii, cu o privire atentă, dar liniştită, parcă țintind undeva, ceva mai sus, uşor spre stânga.

La aflarea veştii Diktatului de la Viena, când marile puteri ale Axei, Germania şi Italia, impuseseră României cedarea jumătății de nord a Transilvaniei, profesorul Ghibu încearcă să organizeze rezistența armată a militarilor şi populației româneşti din Cluj, trimițând un mesaj Regelui şi guvernului de la Bucureşti. Se refugiază, apoi, împreună cu Universitatea clujeană, la Sibiu, aproape

de Sălişte.

Cum stă în firea acelor personalităţi puternice, încărcate de energie creatoare şi total dedicate unui scop în viaţă, Onisifor Ghibu a lăsat, pe lângă aproape copleşitor de numeroasele lui scrieri, şi multe însemnări şi notiţe cu caracter autobiografic, susţinând chiar şi un jurnal. Spre sfârşitul războiului, însemnările zilnice prezintă unele goluri, explicabile, poate, prin împrejurările complicate prin care trecea ţara întreagă, dar, probabil, şi prin alte motive. Astfel, după o însemnare din 25 decembrie 1942 şi una din 1 ianuarie 1943, jurnalul nu mai este completat, până la Rusaliile din acel an, când autorul lui tocmai împlinea vârsta rotundă de 60 de ani. După care, el nu mai notează nimic, până la alt Crăciun, cel din acelaşi an, 1943: *"Al nouălea Crăciun în pribegiile noastre, care par a nu mai avea sfârşit!'* Vine, apoi, o scurtă însemnare, din 12 martie 1944, şi, la un alt interval, în toamna următoare, jurnalul pare a-şi regăsi o cadenţă mai regulată:

Sibiu, miercuri, 13 septembrie 1944. *În zilele din urmă au circulat mereu ştiri "sigure"de la Comandament şi de la diferite alte izvoare la fel de autentice că Clujul ar fi fost ocupat de armata română, respectiv de ruşi. Totuşi, ştirea nu s-a adeverit şi se pare că vor mai trece ate câteva zile pînă să se-mplinească această aşteptare. De altfel, bucuria pe care ar fi s-o simt pentru această veste nu va fi nici pe departe atât de mare pe cum ar fi trebuit. Căci, probabil că se va luaa un Cluj distrus, ruinat în toată puterea cuvântului. Ce uriaşe probleme ne aşteaptă! Şi câte primejdii din toate părţile!(...)*

Ieri a sosit aici primul număr din gazeta "Voinţa Transilvaniei" de la Bucureşti, sub conducerea lui Ţepelea, Netea, Hagea, Boşca-Mălin, care înclină spre stânga. Aflu din primul număr că la Consiliul de Coroană din 30 august 1940 a participat şi Silviu Dragomir, ceea ce până acum n-am ştiut şi ceea ce-mi explică multe.

Se publică în primul număr şi scrisoarea lui Iuliu Maniu către Valer Pop, din care reţin: "V-am aşezat în primul rând al celor care s-au făcut părtaşi la actul de trădare a Ardealului şi a ţării, prin faptul să s-au făcut instrumente de execuţie şi sprijinitori cu acţiunii ex-regelui Carol II, care adus la sfâşierea ţării... Activităţile D-voastră nu vă dau dreptul să cereţi indulgenţe, nici să protestaţi contra caracterizării Dvs, adânc condamnabile, relevate şi din punct de vedere al evoluţiei în viitor a problemei noastre româneşti. "Alta: "Am numai păreri publice pentru toată lumea pe care doresc s-o conving despre adevărurile pe care le propovăduiesc în interesul desăvârşirii neamului nostru şi pentru progresul omenirii, care nu se pot realiza decât pe baza naţionalismului curat, a democraţiei naţionale şi a dreptăţii sociale."

"Orientarea politică franco-engleză, ex-regele Carol II şi guvernele sale au servit-o incompetent şi în mod stupid, deci fără rezultat... O politică atât de stupidă. "

Ruşii curg mereu. De joi dimineaţa, la 10, şi până astăzi, curg ziua şi noaptea spre frontul de nord al Ardealului. Aseară a fost reluată Turda. Se aşteaptă peste o zi, două, Clujul. Dar în populaţie, mai ales în cea săsească, e mare nelinişte şi teamă.

Cam tot atunci, la nici cincizeci de kilometri distanţă, la Avrig, în casa parohială, preotul evanghelic al locului, Gustav Khloyher, mai apuca să completeze, în memorialul său, pentru anul

1944:

România capitulează la 23 august, armata germană se retrage, mulți soldați au fost făcuți prizonieri şi transportaț în lagăre, de unde au fost predaț ruşilor, alți s-au ascuns, pe unde-au apucat.

Prin Avrig trece şseaua

Bucureşi-Arad-Budapesta-BerBn. Astfel, am fost martori la retragerea trupelor germane, care s-au pierdut de unitățile lor. Numeroş soldaț au găsit hrană şi găzduire la casele saşilor. După spargerea frontului, au trecut prin Avrig permanent trupe de rezervă, cărora saşi le-au oferit mâncare şi adăpost.

În luna august au fost aduş soldați germani răniți şi internați în lazaretul nr. 485, 14 ostaşi au decedat şi au fost înhumați în cimitirul eroilor. După două luni, cei care au supraviețuit au fost transportați la spitalul de la Cisnădie.

(Nota traducătorului: Însemnările preotului Gustav Khloyber se opresc aici. După o lungă suferință, s-a stins din viață la 28.04.1947. Parohia a rămas vacantă, până la 1.09.1947, după care Ernst Schmidt, preot la Stejăreni, păstoreşte parohia până în 1950. De la 1.01.1951, preot Zakel. Pentru perioada

1945-1950, nu există însemnări. Cele făcute între 1951 -1959, se referă strict la biserică şi enoriaşi.)

18

De unde să fi ştiut vreunul din cei patru, cinci participanți la sfatul de seară, de atunci, de sub boltă, că, într-un răstimp atât de scurt, urma să aibă ocazia să confrunte, direct, observațiile dlui Spiru privind ritualul funebru al ortodocşilor cu un astfel de eveniment ca atare, cu adevărata înmormântare a cuiva destul de cunoscut, pentru unii, chiar apropiat? Dar, înainte de a se fi petrecut acest eveniment real, atingător nu numai pentru întregul sat, dar şi pentru comunitatea, atât de exuberantă, uneori, în manifestările ei, a bucureştenilor refugiați, de teama bombardamentelor, îri satul de sub munte, şi chiar înainte de tragica întâmplare care a prilejuit ceremonia, povestea cere, pentru respectarea adevăratei ordini a duratei, rememorarea unor alte întâmplări.

A fost, mai întâi, o dupăamiază caldă de ceea ce s-ar fi putut numi vară întoarsă, ori rămăşiță din vara trecută. Din toropeala care cuprinsese din nou satul, ceva ca un cuib de căldură se aşezase pe o cotitură a părăului numit Liscov, sub Gruiul numit al Lupului, unde câțiva băieți mai mărişori, în pieile goale, arse de soare, aproape tuciurii, acum, la sfârşitul verii, executau, în rătăcirea lor, aparent fără scop, un fel de gesturi ritualice de aplecare spre oglinda verzuie, subțire şi călduță, a apei puține. Părăul cotea, acolo, sub un mal mai înalt, de argilă coaptă, în bătaia soarelui înclinat de dupăamiază, formând o adâncime prelungită. Peste stratul de lut îhipietrit, apa ajungea până aproape la mijlocul lor şi bătea în albastru sub brunul roşcat al peretelui de mal. Mai departe, scădea treptat, câştigând

tonuri mai limpezi, verzui şi galben-albăstrii. Roiuri de peştişori mărunţi înaintau şi se pierdeau, ca oglindiri de zboruri părelnice, în cerul răsturnat. Copiii pescuiau, cu mâna, mai mult jucându-se, peştişori subţiri şi agili, pe jumătate ascunşi în nisip, cărora le spuneau *fâţe,* sau zvârluge, alţii, mai scurţi şi ceva mai groşi, peste burtă, cu un semn ca o pată de sânge închegat, sub aripioare, numiţi crăieţi; spinările lor, mărunte şi lătuţe, aveau colorit şi sclipire de pietricele sticloase, pe fondul de argilă coaptă al malului de sub apă.

Copilul popii urmărea jocul irizat al razelor de soare scăpate în albia umplută de apă verzuie, limpede şi călduţă, pe care sticleau, ca pete de culoare fugară, nălucile peştilor mărunţi. Soarele întârziat îi apăsa umerii şi spatele, ca o palmă bună şi caldă. În stânga lui, creştea rotundul masiv şi prelungit al gruiului, cu iarba lui deasă şi foşnitoare, înflorită în snopi subţiri şi mici de mătasă vegetală, galben verzuie, numită *fâşcă;* jocul luminii pe vârfurile înspicate fin scotea din necunoscut valuri de umbre călătoare, după bătaia unui vânt uşor.

Soarele se apropiase vizibil de dunga sub care stăteau ascunse depărtările, când umbrele de pe câmpul de fâşcă, uşoare, ca nişte nori subţiri şi străvezii, aşternuţi pe câmpia înclinată a dealului, născură iluzia tremurătoare a unui cal depărtat şi ireal, ca o insectă uriaşă, cu picioare de aţă. Apoi se năluci o clipă şi statura călăreţului, pentru a se pierde iar. Apoi părură că se deosebesc şi că merg, ori stau alături, tremurând uşor, pe pânza subţire a depărtării, om şi animal. Păreau scrişi, acolo, la limita dintre pânza cerului, decolorată în alburi gălbui, şi covorul unduitor, verde decolorat, şi el. de fâşcă, cu un stil de cărbune ars şi tocit; ahia câteva urme, aproape şterse.

Băiatul era, de mult, din nou cufundat în iluzia verde, cu tonuri de brun, topită în apa gălbuie şi călduţă a părăului, urmărind evoluţia roiurilor de peştişori cu spinări de zmarald învechit şi brumat, când se auzi strigat pe nume. Calul întreg şi mare, acum, şi omul de lângă el erau numai la un pas. Bărbatul avea un veston militar, dezbumbat şi fară centură, iar faţa, cumva tăbăcită de soare, era umbrită de borurile mai largi ale unei pălării de paie.

Ceva cunoscut, dar foarte depărtat, ca uitat, ca un ecou vechi, sună în vocea lui, când se adresă băiatului pe nume şi-l întrebă unde locuiau părinţii lui. Iar când se simţi, mai întâi, urcat pe şa, iar apoi, în pasul calului dus de căpăstru luară drumul spre casă, amintirea a ceva îngropat şi uitat începu să se limpezească treptat.

Dar abia când, după drumul pe uliţa uşor cotită, intrarea în curte, întâlnirea cu părinţii lui, cu semnele ei, evidente, de surpriză şi plăcere şi tot ce se întâmplă în astfel de prilejuri, cel venit cu calul se aşeză, alături de bătrânele familiei, dintre care nu lipsea nici Coana Mare, în halatul ei vechi şi cu obişnuita legătură de cap, în jurul unui coş mare şi rotund, de aşchie curată, de brad, *cheheu,* i se spunea aici, plin vârf cu păstăi albicioase şi tari, de fasole, iar băiatul îi văzu mişcările familiare ale degetelor lui puternice şi îndemânatice, pocnind materia vegetală, uscată şi tare, aproape ca un os, şi eliberând boabele albe şi cutate, ca pe nişte mătănii de fildeş, prefirate în palma aspră, imaginea

prezentă se suprapuse, peste un şir de imagini din amintire, ca dintr-un fragment de film, rupt şi recuperat, băiatul îndrăzni să-şi şoptească în gând: "Ilie, bine-cu venit, Iliuță!"

Şi putu să elibereze din captivitatea memoriei îngrădită cu oprelişti de temeri nespuse şi sfieli tainice imaginea fruntaşului de grăniceri, din pichetul instalat în gospodăria preoțească de "dincolo", pe veselul Ilie, care îngrijea caii pichetului, fluierându-le şi cântându-le cântecele şi horele lui preferate, ca unor băieți de aceeaşi vârstă, cum le fluiera servitoarelor, ca fetelor din satul lui de pe Tâmave. Venit la ei, acolo, "dincolo", odată cu toamna, se încadrase bucuros în ritmul gospodăriei, mulgea vaci, *râma* grajduri şi cotețe şi în serile lungi îi ținea pe toți treji, cu snoavele şi poveştile lui, *minciuni,* le spuneau fetele, până târziu, în noapte, în jurul mormanului imens de ştiuleți de cucuruz, nedezghiocați. În dreptul lui, era grămada cea mai mare şi tot din dreptul lui, grămada scădea şi pierea cel mai repede, ca să vină alta, tot atât de mare, dacă nu şi mai şi, iar cea nouă, cu *ciucalăii* împodobiți de rânduri paralele de dinți de aur, să crească până-n tavanul bucătăriei de vară. Acum, îşi putea desluşi băiatul şi imaginea lui Ilie, în mantaua de iarnă, încins peste piept cu cureaua armei, cu părul scurt de sub capelă şi sprâncenele brumate de ger, mânând caii de la sania uşoară, care ducea preoteasa şi copiii, peste coame prelungi de dealuri albe, potopite de ninsoare, la gara din Sărmaş. Şi tot el fusese cel care, cu arma în cumpănire, sub brațul drept, coborîse povârnişul de zăpadă pufoasă spre valea cu crângul ei negru, după care urmase bubuitura, cu ecoul ei repetat, iar în gara înghețată şi învăluită în aburi albi tot el aburcase trupul inert şi tragic, extins al căprioarei în vagonul cu golul lui, negru şi rece, ca o peşteri

Acum, Ilie se încadrase, din nou, firesc şi cu obişnuita lui bunăvoie, în ritmul vechi şi nou al vieții familiei, şi *desfăcea* şi el, alături de bătrâne şi copii, păstăile uscate şi tari, în timp ce toată fața lui avea acea expresie de plăcere liniştită şi egală, pe cate o avea atunci când fluiera pe lângă cai. Numai că, acum, nu fluiera, părea numai că fluieră, asculta, doar, schimbul de vorbe, cam leneş şi dezlânat, al bătrânelor. Apoi, când se apropiată şi inginerul Gaicu, şi Coana Elencu, aduşi de preot, şi preoteasa, cumva ca să asiste, sau chiar să participe, şi ei, la ritualul dezghiocării, în realitate, să audă ce avea de spus Ilie, acesta îşi mai spuse o dată povestea lui, ca şi când atunci ar fi spus-o, întâia oară.

El spuse că, după venirea noului preot, la biserica şi în casa parohială de lângă biserică, lucrurile au mers, în gospodăria de acolo, cum merseseră şi până atunci, şi totuşi, altfel; dacă ar fi fost întrebat cum anume altfel, Ilie n-ar fi putut spune, decât că totul rămăsese ca înainte şi, totuşi erau în alt fel. Apoi spuse că, după ce lucrurile au mers ele ca mai înainte, dar altfel, venise vara tocmai trecută şi venise şi noaptea, în care *se dăduse comunicatul.* Dar nu se dăduse bine comunicatul, că, de după dealul numit Hoance, care mărginea gospodăria preotului, spre miazănoapte, unde, nu departe, la nici doi kilometri, era granița pe care o păzeau ei, ca grăniceri, se auziră pocnete îndepărtate de armă şi doi dintre *băieții* care patrulaseră, în noaptea aceea, *pe linia frontierei,* apărură, coborând panta dealului, în fugă, gâfiind, cu fețele albe de spaimă, fară capelă şi *dezbrăcinați* de centură şi, ceea ce

fusese cel mai grav, fără arme.

-Ce-ați făcut cu armele, nenorociților? Puşcăria vă mâncă şi neam de neamul vostu n-are bani să plătească armele celea!, zbierase la ei *plotonerul* companiei, un moldovean a'dracului, explică Ilie.

Da' donlocotenent, că-l cunoaşteți d-voastră, zgieră la el: plotoner, lasă dracului gălăgia, că-i groasă, tu nu pricepi? E groasă!

Ş-atunci l-am văzut şi noi pe părintele Sămărghițan cum ieşea cu căruța cu caii din curtea vitelor, cu doamna preotească şi copiii, în coşul căruții, nu ştiu dac-or putut să mai ia ceva cu ei, şi-apoi am auzât căruța zdruhăind pe diurnul țării...

Şi Ilie povesti cum grănicerii săltaseră şi ei pe cai, care mai apucaseră, şi, cu locotenentul înainte şi *plotonerul* în urmă, zbierând şi înjurând la *băieți,* să nu lase, *dracului,* nimic din ce-i de preț, arme, şi cai, şi muniție, pe *mâna nemților şi ungurilor.* Şi cum el, rămas fără cal, cu încă doi, o luase prin grădini, mai întâi pe la doamna Moldovan, care se *topise* şi ea, dispărând, unde n-avea să ştie nimeni, iar el trecuse, în fugă, drumul țării, intrase prin curtea goală şi părăsită a agronomului Panait şi dăduse să răzbească, pe la Ochiuri, pe drumul către Frata, până auzise, şi din partea aceea, zgomot de *motoară* şi pocnete de armă, iar el se ascunse într-o grădină, nu ştia a cui. Stătuse, acolo, sub nişte meri, cu crengi bogate, ascuns între tufe de buruieni necosite, până i se păru că larma de motoară şi puşcăturile se depărtară, iar el găsi, pe întuneric, mai mult pe dibuite, treptele de bolovani de la Butucei şi răzbise, în acea noapte fără lună, la drumul țării, pe care-l urmă, mai mult pe margini, prin tufele şanțului, de ajunse la calea care coboară, la stânga, către Legii. Acolo, se lăsă şi el la vale, dar nu prea mult, c-o luă la dreapta, de ieşi la Ocoliş. Potolind câinii lui badea Onucu, pe care-i cunoştea, trecuse de țarcul vitelor şi se ascunse în pădure, aşteptând să se facă ziuă. Iar când, după ce trecură zorile cam tulburi şi văzu că, în Ocoliş, altă mişcare nu-i, decât a lui badea Onucu, a lelii Nastasia şi a slugilor cunoscute, ieşi la lumină şi el, cu centura pe umăr şi cu capela sub braț.

Rămăsese, acolo, în adăpostul Ocolişului, îmbrăcat de lelea Nastasia cu haine de slugă şi slugărind şi el, dar numai prin gospodărie, şi ascunzându-se în pădure când i se părea că trece cineva necunoscut, pe drum, câteva zile bune, până când, din semnele pe cate le tălmăciră ei, cu badea Onucu şi cu sluga a bătrână, înțeleseră că primejdia s-a depărtat şi atunci se hotărî s-o ia şi el către miazăzi, să răzbească, peste linia frontului, şi să-şi caute unitatea; badea Onucu îi împrumutase un mânz de trei ani, încă nededat la ham, iar el îi dădu numele de Puiu. Numai că, în ultima seară petrecută la Ocoliş, pe când Lelea Nastasia le umplea blidele cu lapte proaspăt muls, iar ei, cu cele trei slugi, aşteptau ca badea Onucu să taie mămăliga cu arcul lui cu ş*pargă,* de pe drumul către Legii se abătu pe la ei un pădurar cunoscut, pe care stăpânii îl poftiră şi pe el la cină, iar slugile îi făcură loc la masa de scânduri; acesta se aşează, cu o față pe care era ceva ca un semn de mare spaimă, îşi făcu o cruce apăsată, pe piept, şi oftă adânc. Apoi, fără să se atingă de laptele şi mămăliga aburindă, le spuse, cu o voce gâtuită şi aceeaşi expresie de spaimă, scrisă pe toată fața şi în ochi, cum văzuse,

numai cu o zi în urmă, cu ochii lui, la Sărmaş, unde avea o sfoară de pădure a statului, în pază, cum câțiva oameni, cu puşti în mână, mânaseră, sub amenințarea armelor, ca la aproape o sută de oameni, bărbați şi femei, dar şi copii, cei mai mulți țărani, de prin partea locului, dar şi câțiva evrei, *jătfani năcăjâți*. zisese el, iar Ilie spunea, şi el, la fel, îi duseseră pe un deal de acolo, îi puseseră să-şi sape gropile şi apoi u împuşcaseră, pe toți.

-Unul n-o scăpat!, încheie Ilie, iar boabele de fasole, albe şi curate, ca nişte mărgele de porțelan, pe care le scosese, cu o mişcare îndemânatecă a degetului mare, de la mâna lui dreaptă, din păstaia lemnoasă, ținută potrivit în palma stângă, se rostogoliră, cu câte-un mic sunet înfundat, în chelteul curat, de aşchie de brad, ținut, cumva, între genunchii lor, cu tuturor.

Ilie nu rămase în gospodăria preotului mai mult de o noapte, petrecută în fânul din şopul grajdului. A doua zi, după ce el se ocupă să mulgă şi să adape vitele şi văzu şi de căluțul lui, pe care-l botezase Puiu şi se îngrijea de el, ca de un frate mai mic, se găti de plecare, cu toate insistențele preotului şi preotesei, care căutau să-l convingă să mai rămână, măcar câteva zile:

-Dacă nu poți altfel, du-te să-ți vezi părinții şi frații

-ş-apoi întoarce-te. Îți găsim aici o fată faină, din părinți vrednici şi noi te năşim, îl ademeni părintele, cu o mână pe frâul calului, gata înşeua. Ilie ținea şi el frâul lui Puiu, din cealaltă parte, şi era ca şi cum cei doi şi-ar fi disputat căluțul cuminte şi mărunt.

-sta da, domnule părinte, la asta pot să mă gândesc. Da'de-odată, cau' să merg, mai întâi, la unitate, că plotonerul cela, moldoveanu', că doar îl cunoaşteți foarte bine, mă dă dezertor. Ş-apoi numa'să mă poci gândi la cu mei. Că, mai întâi şi mai întâi pe la dumnilorvoastre am vrut să trec, că tare mi-o fost dor ş-am şî vrut să vă spun, asta am vrut să vă spun, că foarte bine ați făcut că ați plecat de-acolo, măcar că ce-ați lăsat dumnilorvoastre acolo nu să poate prețui şî nici unde alt nu veți mai găsî... Dar şi ce primejdie de moarte ați ocolit!

Zicând acestea, Ilie sărută mâna părintelui şi preotesei, salută pe fiecare bătrână, pe rând, şi urcă pe cei doi copii mai mici, în şaua lui Puiu, să-i ducă până la Liscov ş-apoi el să-şi ia drumul, în lumea mare, în căutarea unității şi a *plotonerului.*

Ca şi când plecarea lui Ilie l-ar fi pus pe gânduri, în dupăamiaza aceleiaşi zile, părintele anunță că, a doua zi, va merge până la sediul protopopiatului, să vadă ce noutăți mai sunt.

-Vai de mine!, se sperie soția lui. Nici să nu te gândeşti! S-aude că au început să vină ruşii. Noi, aici, suntem feriți, că nu suntem nici la calea ferată, nici la şosea. Dar, pe-acolo, o fi plin de ei şi ştii foarte bine că numai de grozăvii se aude. Şi când te-or vedea că mai eşti şi preot!...

-Ce să-mi facă? Preoții nu sunt şi ei oameni?

-Ş-apoi, nu mă duc în odăjdii, nici măcar în reverendă, mă duc civil, întâmpină părintele, neluând lucrurile prea în serios.

-Cred şi eu că nu te duci în odăjdii, că doar nu vei ieşi cu crucea, să opreşti puhoiul păgânilor, ca

Daniil Sihastru!, răspunse învățătoarea, modificând, puțin, legenda veche, pentru cerința momentului.

Dar, oricât ar fi încercat preoteasa să-l înduplece să-şi schimbe hotărârea, prin insistențele ei, repetate în tot cuprinsul zile, mai în glumă, mai în serios, a doua zi, de dimineață, pe când bătrânele împrăştiau grăunțele din ciunil vechi în curtița găinilor, strigând, pe diferite intensități şi modulații: Pui! Pui! Pui! Puii mamii! Pui! Pui!, iar bunica se furişa, cu scăunelul, ştergarul de cânepă şi şiştarul, pe uşa grajdului, pe măsuța de fier de sub bolta de viță, părintele îşi aşezase, singur, o cană de lapte şi-un colț de pâne şi tocmai îşi trăgea scaunul, să se aşeze, când coborî cele două trepte de piatră, de la casa mare, şi preoteasa, numai în capot. Pentru ea, surpriza nu era părintele, aşezat, de-acum, tacticos, înaintea cănii cu un guler gros de smântână, cum îi plăcea lui, ci băiețelul, care absolvise clasa a patra primară şi acum urma să meargă la liceu, instalat, şi el, alături de tatăl său, cu altă cană, plină ochi cu lapte smântânos. Copilul salută, în scurt, pe mama lui, şi coborî ochii în cană, ca şi când n-ar fi avut nimic de a face cu ceea ce era în jur.

Dar mama lui îşi trase puțin unul din scaunele rămase libere şi se aşează numai pe jumătate, dar îşi privi copilul drept în față, căutându-i ochii ascunşi sub pleoapele cu gene dese.

-Da'cu tine ce-i? Dice te-cu sculat aşa de dimineață? Ceilalți dorm încă.

Drept răspuns, copilul ridică ochii şi privi către tatăl său. Femeia întoarse şi ea privirea într-acolo:

-Îl ei cu tine?

-Îi numa'un copil, aprecie părintele, în loc de răspuns.

-Ştiu şi eu, la fel de bine ca şi tine, că-i numa'un copil. Tocmai de-aia: ce caută el acolo?Înțeleg, tu cu treabă la protopopiat, dar el? Ce treabă are?

-Şi io vreau să văd ruşii!, izbucni băiatul.

-Lasă-l în sama mea şi fii fără grijă, spuse preotul, ridicându-se. Copilul tocmai golise cana cu lapte şi țâşnise spre poartă, cu o coajă de pane, rămasă între dinți. Preotul îl urmă, nici prea grăbit, dar nici de tot agale. În trecere pe lângă soția lui, care rămăsese în aceeaşi poziție, numai pe jumătate aşezată, cu fața sprijinită într-o palmă şi cotul pe masă, cu un aer care nu spunea nimic, nici aprobare, nici protest, părintele o mângâie uşor pe părul ei subțire, cumva decolorat. Femeia ridică cealaltă mână şi ajunse să atingă, cu palma ei mică, palma moale şi albă a soțului ei, uşor şi scurt, abia cât o cădere de frunză peste altă frunză.

Înainte de a vedea pe ruşi, cei doi îi auziră. Adică auziră ceva ca un vuiet constant, în care se amesteca, din când în când, şi zgomot de motoare, dar era, mai mult, un tropăit şi un fâşâit continuu. Era aşa că drumul pe care trebuia să ajungă în şosea şerpuia printre şiruri de case de zid, cu frontoane triunghiulare şi acoperişuri în două ape, de țiglă, care ascundeau şoseaua, iar, pe ultima lui parte, urca brusc, încât artera principală, pe care se scurgeau trupele, rămăsese mult timp ascunsă vederii lor. Auzeau numai sunetul, vuietul acela continuu, care le vibra în urechi.

Apoi, ridicând ultimii paşi cu urcuşului, îi văzură; pe ei, pe ruşi. Era, de fapt, un şir, neîntrerupt, de căruțe. Căruță după căruță şi apoi alte căruțe. Cam cu câte doi cai, dar la câte una, de construcție mai complicară şi masivă, puteau fi şi patru, două perechi, dar mai era şi câte una cu numai trei cai. La anumite intervale, mai trecea şi câte-un camion mare, vopsit kaki, cu botul lung şi apărătoare de gratii de fier la faruri. Treceau şi maşini mai mici, descoperite, cu trei, patm ocupanți, oameni tineri, în uniformele lor verzui şters, cei mai mulți cu capele triunghiulare, câțiva cu chipiuri cu calota rotundă şi cozoroc la fel. Soldații din căruțe păreau mai bătrâni, mai neîngrijiți şi mai obosiți. Mânau caii cu un fel de absență, abia ținând hățurile, privind în gol, pe când cei din căruță zăceau, dormeau, ori păreau să execute mici treburi gospodăreşti. Aveau părul blond cânepiu, cei mai mulți, şi fizionomii, unele, ciudate, cu ceva depărtat şi primitiv, în ele, altele, din contră, cu ceva familiar, ochi blânzi luminau unele fețe, ce păreau binevoitoare, în timp ce, în alții, sclipeau lumini tulburi, iuți şi rele.

Şirul neîntrerupt de căruțe părea tot ce poate fi mai deosebit de o armată, care a împins până aici, din depărtările nemăsurate ale stepei, puternica armată germani Cât lăsa să se vadă perindarea lor continuă, a căruțelor, povara lor numai de război nu părea să fie . legată. Cât se putea reține, fiecare căruță părea un fel de gospodărie ambulantă, încărcată cu de toate cele şi cu te miri ce: haine, pături, vase, chiar sobe, cele mai multe, obiecte nedesluşite, arme mai deloc nu se observau, doar soldați şi lucruri, lucruri şi soldați, soldați obosiți, nepăsători şi absenți, lucruri vechi, pestrițe, împestrițate.

Cei doi, preotul, cu băiatul de mână, rămaseră în fața acestui spectacol mişcător, să le treacă prin față, cum ar fi trecut un fluviu murdar şi plin de aluviuni, rămaseră, minute bune, zeci de minute, poate, nemişcați şi tăcuți, în fața a ceva atât de nou şi neobişnuit pentru ei, încât nu aveau nici măcar resurse de mirare, şi nici vreo posibilitate, nici cea mai mică, de înțelegere. Poate că în mintea băiatului s-ar fi putut face legătura cu tabloul înfățişând acei călăreți sălbatici, în goana de furtună a cailor, tonul din ei, cu o legătură roşie, ca sângele, cu ochii scoşi din orbite şi cu săbiile fluturând, deasupra capului, cu care se trezise, în acea dimineață de iarnă, în dormitorul familei Lazar, la Sibiu. Dar nu se putea face o astfel de legătură, cel puțin prin componentele celor două imagini încât spectacolul şirului neîntrerupt de căruțe, încărcate cu oamenii şi lucrurile pe care le duceau, un fel de oameni ca nişte lucruri şi un fel de lucmri ca nişte oameni, rămase, aşa cum era, un spectacol în sine şi nimic mai mult.

Copilul urmărea fascinat şi reținea mai mult amănunte: copitele, mici şi rotunde, ale cailor mărunți, cu coame zbudite şi păroase, copitele acelea, acoperite şi ele cu un păr lung, aproape să nu se mai vadă, şi hamurile vechi, de curele înnădite cu frânghii, arcurile de lemn, de peste umerii lor, cu cailor, de care erau prinse hamurile, lanțurile de la opritori, zornăind, parcă, zdruncinătura sonoră, continuă, a căruțelor, scârțâitul roților, câte o baligă tare, verzuie, căzând şi împrăştiindu-se, pe asfaltul uscat, printre fire de paie şi fân aspru, presărat din căruțe, mustăți groase, peste buze aspre, între care stătea, uitată, câte-o țigară grosolană, din hârtie veche, de ziar, culorile şters de vechime

ale lucrurilor îngrămădite în căruțe, ca un mucegai uscat, şi iar hulubele acelea, îşi aduse aminte că aşa se numesc arcurile vechi, de lemn, peste umerii cailor, trapul lor neîntrerupt, țăcănit pe caldarâm.

La un moment dat, ca şi cum ar fi fost destul de văzut, cât văzuseră, părintele îşi luă băiatul de mână şi făcu paşii la stânga, către sediul protopopiatului, luând cărarea paralel cu şirul neîntrerupt al căruțelor, printre care se strecurau, cum puteau, camioanele grele şi maşinile de teren, cu gradații grăbiți. Câțiva paşi mai încolo, şoseaua coteşte, brusc la dreapta şi coboară pe lângă zidul înalt pe care se sprijină peluza de iarbă, cu un singur mormânt, înconjurat de gard înalt de fier, a bisericii vechi. Acolo unde este o răspântie, un drum mergând înainte, pe ceea ce localnicii numeau gui, cei doi văzură un rus mai mărunt şi cam subțire, agitând câte un steguleț ținut în fiecare mână şi îndrumând convoiul, în jos, pe panta şoselei, căreia i se spunea *hula bisericii.* Soldatul acela mişca brațele în sus şi în jos, şi la stânga, cu mişcări amonioase şi uşoare, legate între ele, ca şi când ar fi dirijat un cor sau o orchestră, o fanfară, ceva muzical. Era subțire şi tinerel, cu o față de copil, ochii albaştri, verzui, sub capela pusă semeț, cam într-o parte, peste peria de păr blond, ca paiul, tuns scurt, cu maşina. Ajunşi şi mai aproape, cei doi văzură că soldățelul era o fată în costum militar, tânără şi fragedă, aproape un copil, cu tunsoarea ei scurtă şi ochii albaştri, ca două cioburi de cer, sub capela de soldat. Mişcările ei erau uşoare şi cu ceva melodios în ele, ca un cântec, mişcări de fată, şi, totuşi, aveau ceva ordonat în ele, ceva sacadat, soldățesc, ca un cântec din acelea pe care le cântă militarii, în front.

19

Între timp, în micul univers al fierarului țigan, *căuaciu*, de lângă prund, lucrurile mergeau aproape cam la fel, de când veniseră bucureştenii, iar câteva dintre fetele grupului de tineri se obişnuiseră să treacă zilnic, de câte două, trei ori, pe la noua lor prietenă, Floare, țiganca cea frumoasă, căreia ele îi spuneau, alintând-o.

Forica, Floricica, sau, scurt, Flori. E drept că Direcțiunea Economatului, condusă de inginerul Gaicu, începuse reîntoarcerea în Capitală, trimițând, pe rând, în puținele camioane de care dispunea, unul, cel mult două, materialele birourilor, mai întâi; plecaseră şi unii angajați, dar familiile lor rămăseseră, încă, pe loc, pe la gazdele cu care se împrieteniseră, de ajunseseră să formeze aproape o singură familie, una mai mare şi cu o componentă mai nouă de *domni.* Cum, despre şcoli şi universități nu se ştia când îşi vor începe cursurile, se ştia doar că vacanța se prelungise pe o perioadă nedeterminată, mai tot tineretul rămăsese pe loc. Nu mai prea era timp de scaldă, dar de plimbări şi jocuri, mai ales prin prund, unde se ridicase chiar o plasă de volei, vremea era tocmai potrivită.

Portița de scânduri afumate, de la mica gospodărie a căuaciului, scârțâia din țâțânele ei vechi, şi se trântea, cum spuneau localnici, *una-ntr-una,* de dimineața până sara. Fetele nu mai erau prea grăbite, acum, când nu mai aveau nici repetiții şi nici alte mijloace de trecere şi petrecere a timpului.

Aşa că treceau pe la Flori.

Trecem pe la Flori, Ne vedem la Flori, Vii la Flori? erau, acum, formulele obişnuite şi cel mai des repetate, din conversaţia lor. Flori le urmărea, venind, încă de bună dimineaţă, ori plecând, cătră sară, de la fereastra ei micuţă, în faţa căreia nalbele îşi pierduseră florile, câştigând, în schimb, nişte capsule rotunde, ca nişte globuri de zurgălăi, numai că de o consistenţă lemnoasă, după cum, tot lemnoase le ajunseseră şi tijele lungi, uşor căzute la vârf, apoi le primea, după acelaşi ritual, după ce-şi lepădaseră sandalele lângă uşă, în cămăruţa joasă, cu blidele, canceauăle şi icoanele lucind stins în lumina înclinată a zilelor de toamnă, cu aceleaşi cafele tari, pe care se învăţase să le facă, după dichis, cu caimac, şi aceleaşi vechi cutii de conserve pentru tabietul fumatului. Numai că ţigările fine, egiptene sau din alte provenienţe exotice, se cam terminaseră, dacă nu chiar lipseau cu desăvârşire, iar fetele se obişnuiseră cu ce găseau pe la cantină, *Mărăţeşti, Carpaţi,* mai rar, *Regale;* ba chiar ajunseseră de fumau şi ţigări militare, cu tutunul lor galben maroniu şi dulceag, iar unele trăgeau băieţeşte, foarte mândre de ele, mahorcă învelită în hârtie de ziar.

În schimb, conversaţia rămăsese la fel de însufleţită, la fel de deschisă, *conversaţia lor desculţă,* cum o numiseră ele, cu obişnuitele ridicări de voce, în răstimpuri, şi tot obişnuite şi tot în răstimpuri, micile ciocniri şi supărări femeieşti, urmate de repezi şi pline de fuziuni împăcări.

Ca şi mai înainte, Flori, cu faţa ei frumoasă, căreia tonul fumuriu, specific, şi ochii negri, lucitori, ca păcura, îi marcau şi-i împlineau frumuseţea, rămăsese gazda şi patroana lor. Atâtea ore lungi de sporovăieli şi poveşti, în atâtea zile din lunile petrecute acolo, şlefuiseră, cum se spune, treptat, dar pe nesimţite, atât felul de a se purta, cât şi pe cel de a înţelege lucrurile, al nevestei fieranilui, încât, mai totdeauna, ajunsese să pară aproape una dintre ele, dintre *domnişoare,* în timp ce atât condiţia ei de localnică, femeie din satul-acela, cât şi aceea-de ţigancă adăugau; acestei aparenţe şi acestui mod de a gândi, ceva, nu s-ar fi putut spune ce anume, dar un fel de greutate, care îi asigura un fel de autoritate. Aşa că, până la urmă, celelalte, oricât ar fi fost ele de domnişoare, şi încă din Capitală, rămâneau tot fete, adică un fel de copile mai crescute, mai maturizate, pe când ea, Floare, Flori, cum îi spuneau noile ei prietene, era, totuşi, femeie şi le era ca o soră mai mare, sau o mătuşă mai tânără.

Adunate, toate acestea, împreună şi acţionând, ca un impuls pozitiv, unul asupra altuia, au Scut aşa că perioada aceasta, de după serbarea tinerilor şi, mai ales de după comunicat, când era tot mai evidentă şi mai apropiată reîntoarcerea bucureştenilor la ei, acasă, încheierea perioadei de *evacuare,* cum fusese numită, iniţial, această perioadă din urmă, cu vizibilul ei reper final, a fost să fie şi cea mai plăcută, din întreaga experienţă, a domnişoarelor acelea, de la oraş, în sătucul de la poalele munţilor. Frânturile de conversaţie, risipite prin toate orele zilei, fuseseră cele mai plăcute şi mai antrenante; poveştile spuse, cele mai frumoase; amintirile depănate, cele mai emoţionante; planurile de viitor, cele mai însufleţite. Stăpâna miniaturalei gospodării a fierarului fusese gazda cea

mai plăcută, mai îndatoritoare şi mai înțelegătoare; ele însele, domnişoarele din Capitală, formaseră, împreună, grupul cel mai armonios şi cel mai unit; fiecare, în parte, trăise momentele de împlinire şi mulțumire, în această împlinire comună, cele mai evidente. Astfel că, deşi termenul limită ce avea să urmeze, plecarea, cu consecința ei logică, despărțirea, era un reper real, aproape dureros, în iminența lui firă greş, acel sentiment de plinătate, pe care n trăia fiecare din ele, constituia şi suportul tăriei lor, o tărie evident feminină, sensibilă de a înfrunta această iminență tăioasă cu destulă seninătate.

Şi zilele lui septembrie treceau şi termenul acela se apropia, se tot apropia. E drept că plecările nu erau planificare foarte precis; Direcția inginerului Gaicu reuşise, până la urmă, cu chiu cu vai, să-şi *trambaleze,* cum spunea dl Spiru, partea cea mai importantă din dotările ei materiale, atent supraveghiate şi dirijate de Tata Puiu, dar rămăseseră, încă, nişte lucruri, probabil nu prea urgent trebuitoare, încuiate în magazia din crâng. Plecase şi cea mai mare parte din personal, deşi, pe ulițele satului, în câte-o dimineață mai rece, de-acum, de toamnă, se mai vedea câte-un *domn,* cum le spuneau localnicii, grăbit, venit de la Bucureşti să descurce sau să aranjeze el ştia ce.

Dintre cunoscuți, dl Spiru îl însoțise, cum era şi de aşteptat, pe şeful şi prietenul său, inginerul Gaicu, în timp ce soția acestuia, Coana Elencu, mai rămăsese o săptămână, două, în gospodăria părintelui, să-şi termine *de pus,* cum spuneau ele, numeroasele conserve şi dulcețuri, pe care şi le planificase încă de la începutul verii, sub ochiul atent, cam morocănos, nu se ştie din ce pricină, al Coanei Mari. Pe de altă parte, în ce-o privea, bătrâna nici nu se gândea, deocamdată, să plece, încadrată, cum era, aproape organic, în viața familiei care o găzduia, supraveghind şi ajutând treburile zilnice, iar seara, întârziind la lungile lor poveşti şi sfaturi, cu Mama Ană. În schimb, cele două domnişoare, prietenele lui musiu Spiru, plecaseră printre primele, graba lor arătând foarte limpede cui îi eta de arătat că se cam saturaseră de experiența aceasta rurală şi că tot ceea ce-şi doreau era să ajungă, cât mai repede, pe asfaltul Bucureştiului. Plecarea lor se nimerise în una din acele perioade când *vorbeau* între ele, ori poate tocmai febra plăcută a plecării le apropiase din nou, dar, oricum, dl Spiru le găsi, amândurora, loc, într-un camion, în partea lui din spate, descoperită, printre alte lucruri, unde se înghesuiră, încotoşmănate în pardesie şi fulare, legate, la cap cu baticuri din cele pe care le putură găsi, urmând să suporte *curentul* şi oboseala unei călătorii de aproape o întreagă zi. Plecase şi tânărul Fane, nimeni nu ştia când şi cum, numai se constatase că lipseşte, dus, probabil, cu vreun tren din cele militare, care se întorceau de pe front şi unele din ele erau dirijate şi pe traseul

Sibiu-Făgăraş-Braşov, considerat, de altfel, o linie secundară. Băiatul Mişu, căruia localnicii îi spuneau Mişu Nuştiucum, în schimb, rămăsese pe loc, nu dădea nici un semn de ducă, din contră, acum îşi continua lecturile, dar şi interminabilele plimbări, cu nelipsitele sfaturi şi discuții, cu copilul popii, încât părea că se instalase acolo, în satul de pe râu şi de sub Negoiul, pentru totdeauna.

Dar, dintre toate grupurile care mai rămăseseră, ori despre care s-ar fi putut spune că îşi întârziau plecarea, cel al fetelor care o vizitau pe Florica, la căsuța de lângă covăcie, era cel mai bine

constituit, mai stabil şi mai solidar. Era, în rezistența acelor tinere otăşence, în întârzierea şi chiar în refuzul lor de a pleca, ceva ca o demonstrație, un fel de sfidare mândră, la adresa cuiva, nu ştiau nici ele prea bine cine, încât ora obişnuită pentru vizita lor de dimineață, la prietena lor, țiganca, se mutase din ce în ce mai devreme, pe când cea de despărțire, seara, se împinsese până chiar după venirea întunericului. Aproape nu mai conta că Florica avea, tocmai în aceste răstimpuri, atât de importante pentru funcționarea unei gospodării chiar miniaturale, cum era gospodăria ei, cu o singură capră şi câteva găini, câteva trebuii precise de îndeplinit. Bucureştencele se insinuaseră chiar şi aici, în singurătatea de gospodină independentă a prietenei lor şi se ajunsese până acolo că, seara, se pândeau una pe alta, care să fie mai iute de mână şi să înhațe ciurul cu grăunțe, ca să demonstreze cum poate să le împrăştie şi, mai ales, cum s-a învățat să psalmodieze, melodios, pe tonuri înalt modulate, chemarea ritualică a momentului:

-Pui, pui, pui! Puii mamii! Pui, pui, pui!

Iar dimineața, când cobora treptele de la căsuță să sloboadă capra din ocol, nu mai era cineştie ce surpriză, pentru Florica, să găsească ocolul deschis, capra plecată şi, uneori, pe harnica domnişoară *comversând,* matinal şi familiar, cu Mutu ăl mic, cu nelipsita botă sub braț şi semnele lui neînțelese, punctate de obişnuitele exclamații guturale, în timp ce domnişoara încerca să-i explice, cu nesfârşită răbdare, că astăzi este o zi frumoasă, că plouase destul, în ultima vreme, şi că, desigur, caprele păstorite de el vor avea parte de de verdeață proaspătă, deşi toamna era aproape.

Într-una din acele dimineți, devreme, în care, totuşi, Florica se dovedise mai harnică şi reuşise să sloboadă capra din ocol şi să i-o încredințeze mutului, care plecase, după obiceiul lui, în urma cioporului, cu paşii lui mari, parcă înotând, prin praful uliței, şi cu bota răsucită în vânt, printre mormăiturile lui neînțelese, prima domnişoară care îşi lepădă încălțările lângă uşă, după ce aruncase o privire cam dezamăgită către ocolul gol, o găsi pe Florica întoarsă cu spatele către uşă, la fereastra dinspre crâng a căsuței, *moşmondind,* cum spuneau ele, ceva, nu se vedea ce, acolo, la ochiurile ferestrei, laminate, din plin, de soarele de toamnă. Apropiată, din doi paşi, domnişoara îşi descoperi prietena într-o poziție nefirească, sprijinită numai într-un picior, cu celălalt îndoit, din genunchi, şi talpa în sus, în timp ce, cu un ac dintr-acelea lungi, cărora li se spune *ami,* se înțepa, în talpă, undeva aproape de călcâiul plin şi rotund.

-Ce faci acolo?, o întrebă cea nou venită, în loc de "bună dimineața".

-Mi-o intrat un spin, în talpă, asară, când am mai dus capra la păscut, prin crâng, răspunse Florica, fără să se oprească, din lucrul ei cu acoiul.

-Pot să te ajut?, întrebă cealaltă. Între timp, se auzi uşa scârțâind, ceva, ca un mic zgomot, pe prag, desigur, lepădare de încălțări, şi lipăit de paşi. Apoi, cele două, concentrate asupra acului, simțiră, în spate şi la umeri, o răsuflare călduță, semnul unei grabe trecute.

-Ce faceți voi acolo?, veni întrebarea pe urma răsuflării. Florica şi prima venită răspunseră

amândouă odată:

-Un spin.

-I-a intrat un spin în talpă. De-aseară.

-Ia lăsați-mă pe mine! Eu sunt expertă: am ochi şi mâini. Şi vreau să mă fac şi doctoriță!

-Dar ce? Noi n-avem ochii şi mâini?, întrebă prima venită, care aproape că luase acoiul din mâna Floricăi.

-Da, dar n-o să te faci doctoriță!

Pe-acest schimb de vorbe, mai intră o prietenă. Iarăşi încălțări lepădate, lipăit de picioare desculțe, întrebări. Răspunsuri, cam mormăite. Una din fete apucase, cu amândouă mînile, piciorul femeii şi-l întorsese, cu talpa-n sus, aproape să i-l răsucească, din gleznă. Cealaltă confiscase acoiul şi îşi apropiase fața de călcâiul rănit, palpând, cu vârful degetului, să identifice locul înțepăturii.

Şi iarăşi întrebări, şi iarăşi acelaşi răspuns:

-Un spin.

-I-a intrat un spin în talpă!

Şi iarăşi oferte de ajutor, recomandări, propuneri. Una sprijinea picionil femeii, dar mai veni una, care ținea neapărat să-l apuce ea şi să-l sucească, într-un anumit fel, pentru ca cea cu acoiul să aibă lumină mai bună.

Pacienta, Florica, zâmbea, măgulită de atâta atenție, şi căuta să-şi ascundă suferința gleznei torturate. Până la urmă, nu cea care spunea că se va fece doctoriță, ci alta, care pretindea că făcuse un fel de cursuri de pregătire sanitară, în vederea unor situații de război, reuşi să aducă la lumină, după o atentă explorare cu acul, câteva fragmente minuscule din spinul cu pricina. Nu se ştia, însă, dacă fusese extras în întregime; locul de lîngă călcâi, cu pielea lui întărită şi uşor încrețită, ajunsese roşu, aproape tumefiat.

-Gata, spuse Florica, desprinzându-se din manile fetelor, cu ochii umezi, şi puse piciorul pe zdrențarul de pe podea, dar numai pe jumătatea lui din față, călcâiul rămânând suspendat.

-Te doare? Simți ceva?, se interesa una din fete.

-Nu mai simt nimic, zâmbi femeia, dar ochii îi luceau în umezeala lor. Iar ziua continuă după obişnuință. Femeia puse de cafea, pe vatra de sub micul şopron, fetele pregătiră rândul de ceşcuțe desperechiate, căutată scrumierele improvizate. Când veni cu hârbul de oală aburind şi împărți cafeaua în toata de ceşti, gazda călca tot numai pe jumătate de talpă. Fetele se aşezaseră, care pe unde apucară, câteva pe pat, altele pe lavița strâmtă, unele chiar pe jos, turceşte, cu picioarele, desculțe, sub ele. Toate erau vesele, fară griji, doar de-a cafelelor şi țigărilor, pe care le aşteptau cu un fel de înfrigurare. Cele care stăteau pe pat sau lavițe tropăiau uşor sau îşi ridicau tălpile goale în aer, nerăbdătoare să soarbă primul şlug aromat, să tragă primul fum, să asculte, ori să comunice prima veste a zilei

Ziua trecu fără alt incident; chiar dacă mai călca, oarecum ferit, protejându-şi locul cu spinul,

Floricăi i se limpezise privirea şi părea cum era de obicei, veselă şi cu poftă de vorbă. A doua zi, la fel, cu acelaşi ritual: găinile hrănite, capra scoasă din ocol şi încredinţată lui Mutu ăl mic, care o prelua mormăind, gângăvind şi agitându-şi bota, cafelele, ţigările, vorbele, în fel şi chip, plăcerea nespusă de-a fi împreună. Şi cealaltă zi, la fel. Abia a patra zi, după episodul cu spinul, Flori le întâmpină pe prietenele ei cu faţa uşor schimbată, ca şi când lumina ar fi bătut altfel asupra ei. Nici ochii nu-i arătau la fel de limpezi, iar către sară, se legă peste frunte cu un ştergar.

-Nu'ş'ce am, mă cam doare capu', explică ea, dat se strădui să rămână veselă şi atentă la tot ce se povestea.

În dimineaţa următoare, se trezi cu o senzaţie de bine în tot corpul şi conduse, ca în zilele ei cele mai bune, nu numai conversaţia, dar şi bucuria generală, încântându-şi prietenele, care o sorbeau din ochi. Către amiază, însă, o apucă ceva ca o ameţeală şi simţi nevoia să se retragă într-un colţ mai întunecos al micii încăperi:

-Prea m-am veselit din toată inima; m-oi fi ostenit, îşi spuse ea, în timp ce un gând şi mai ascuns o atinse în treacăt:

-Gândesc să fie a bună atâta veselie! Şi nu mai luă sama la durerea de cap. Dar, peste noapte, se trezi, toată, udă, parcă învălită în cearceafuri de gheaţă. La dimineaţă, avea ochii tulburi şi privirile împăienjenite, iar când primele fete venite îi atinseră fruntea, îngrijorate de cum arăta, ardea ca plita încinsă.

Cu toată împotrivirea ei, fetele o siliră să stea la pat. Se întreceau între ele cate să-i schimbe compresa, se adunaseră în jurul ei, cu toatele, că abia mai avea pe unde să respire; le stăpânea gândul tainic că veselia multă îi întreţine şi ei, pofta de viaţă şi, astfel, boala va fi învinsă. Flori rămăsese bună şi răbdătoare cu exuberanţa prietenelor ei şi cu ea însăşi, lupta cu durerea de cap, cu ameţelile, cu febra, dar, mai ales, lupta cu propria slăbiciune, care ar fi putut să arate, celorlalte, că suferă. Şi tocmai asta voia, cu orice preţ: să nu bage nimeni de samă că ea suferă, că-i bolnavă. Şi nu numai că se stăpânea, îşi controla durerea şi suferinţa, incomodităţile bolii, dar se străduia să comunice, pe cât posibil, dacă nu aceeaşi veselie, măcar pe-aproape, dacă nu mai multă bunătate, înţelegere şi dragoste, pentru prietenele ei, care îi erau prietene, adevărat, dar, mai ales, musafire, măcar tot pe-arâra. Astfel încât fiinţa ei, cu toate semnele suferinţei scrise pe faţă şi în trup, părea că iradiază bunătate şi dragoste; era ca şi cum dogoarea febrei şi starea de ameţeală şi slăbiciune n-ar fi fost altceva decât expresia iubirii şi bunătăţii, care se acumulaseră şi se concentraseră în ea însăşi, iar acum iradiau.

Probabil că numai aşa se poate explica întârzierea cu care fetele, prietenele ei, dacă nu bărbatul ei, covaciul acela negru şi bărbos, care atât de rar se arăta prin preajma celei care îi era, totuşi, nevastă, încât cu fi putut crede, despre el, că nici măcar nu există, deci numai aşa se poate explica de ce nimeni nu făcuse la timp ceea ce trebuia făcut; adică să cheme un medic, s-o vadă pe Flori, care era bolnavă de-a adevăratelea şi încă din ce în ce mai grav. În schimb, în minţile lor înfăcărate de copile, la urma

urmei, poate şi la sugestia sau sfatul unor femei ale locului, la care erau găzduite, înmugurise idea că un preot, care să citească dintr-o carte sfântă, ar fi cel mai de folos lucru, şi atunci îl aduseră pe părintele, pe care cele mai multe dintre ele îl cunoşteau, ca tată al unor băieți mai mari, cu care ele erau îh aceeaşi *societate.*

Părintele veni deîndată ce fusese chemat, aduse şi o carte sfântă, aduse chiar şi patrafirul, un mănunchi de busuioc şi câteva boabe de tămâie în cutia mai veche, de cremă Nivea, pe care o avea de la preoteasa; o cană cu apă aduse, într-o clipă, una din fete. Părintele îşi puse patrafirul, deschise cartea şi oficie ritualul de sfințire a apei, stropi, cu mănunchiul de busuioc, în cele patru colțuri ale încăperii, apoi pe la icoane, puse câțiva stropi de apă sfințită pe fiecare frunte curată de fată, plecate cu sfială feciorelnică, şi întârzie mai mult în preajma bolnavei, care îl privea cu ochii iluminați de febră şi cu aceeaşi expresie de duioşie, bunătate şi iubire, care îi arăta adevărul ascuns al ființei sale, pe pragul unei grele încercări. Şi, cu toate că, odată slujba încheiată, Florica se grăbi să spună tuturor că se simte mult mai bine şi, cumva, mult uşurată, părintele recomandă prietenilor ei, cu destulă tărie în glas, că este neapărat nevoie să fie chemat un doctor, şi chiar aminti pe unul care se afla în vacanță, în sat.

Pe medicul, care ar fi trebuit mai de mult chemat, îl aduse una din fetele care locuiau în partea de sat de după crâng, peste vale, cum spuneau localnicii. Era doctorul Solomon, dintr-o familie de frunte a localității, o persoană scurtă şi groasă, nu grasă, ci puternică, un fel de butuc de om, cu capul mare, pe un gât gros, fața pătrată, un nas cam gros şi ochii bulbucați, parcă ieşiți din orbite, sub ochelarii bombați, cu foarte multe dioptrii. Medicul rugă, mai întâi, pe toate prietenele bolnavei, care nu mai ştiau cum să-şi dovedească ataşamentul şi solicitudinea față de ea, să părăsească încăperea, pentru că este nevoie de un consult serios şi amănunțit. Era cam peste voia lor, a fetelor, mai ales a celei care voia să se facă doctoriță şi îşi închipuia că are anumite drepturi de pe urma acestei intenții, dar n-au avut ce face: doctorul cel scund, dar puternic, cu ochelarii lui bulbucați, nu permise nici o excepție, deschise ferestrele, să iasă şi ultimele urme de fum, din încăpere, închise uşa şi trase chiar zăvorul. Bărbatul casei, fierarul țigan, asista, la toate acestea, cumva dintr-un plan îndepărtat, cu luleaua stinsă, uitată între buze, şi fața cuprinsă, în întregime, de năvala de păr negru, sălbăticit, din barbă şi plete. Fetele se strecurări, cam fară voie, prin portița scârțâietoate, tot întorcând capul şi privind în urma lor, ca şi când ar fi fost ceva de văzut în curtea coăciei, ori pe ferestrele căsuței. Apoi, îşi găsiră loc pe un tăpşan, sub un arin, la marginea crângului, la nici zece paşi de gardul negru, de pălan.

Se aşezaseră direct pe iarba cam păscută de gâşte şi rațe, fără nici o grijă pentru fustele lor bune. Aplecându-se una către alta, încercară să-şi aprindă țigări, dar după un fum, două, le aruncară, oarecum scârbite şi scuipând ceva străin de pe buze şi de pe limbă.

-Nu ştiu ce are țigara, vorbi una, pentru toate, parcă n-are nici un gust. Şi, ca şi când ar fi

executat şi mişcări pentru celelalte, după ce aruncă ciotul, nici pe jumătate fumat, îşi scoase pantofii şi rămase desculță, pe iarba rece de toamnă. Ca şi când ar fi înțeles semnificația gestului, toate celelalte, pe rând, îşi scoaseră încălțările şi căutată, cu talpa goală, atingerea rece şi bineScătoare.

După consult, doctorul Solomon nu dădu prea multe amănunte, nici fetelor, adunate în grabă în jurul lui, cu figurile schimbate, nici covaciului neguros, care arăta patcă şi mai neguros, ascuns în singurătatea şi tăcerea lui, dar formulă somația imperativă:

-Bolnava trebuie dusă deîndată la spital. Dar deîndată, mă înțelegeți?

Pe aceste vorbe, care nu făcuseră decât să sporească şi mai mult umbra de îngrijorate de pe fețele fetelor adunate în jurul trunchiului butucănos al doctorului, se apropie părintele, care tocmai trecea pe-acolo sau chiar îşi Scuse drum. Şi, cum auzise formula cu care îşi încheiase doctorul scurta comunicare, întrebă:

-Ce zici, dragă domnule doctor, n-ar fi bine s-o ducem la spitalul militar rusesc, care funcționează la palatal Brukenthal. E numai la doi paşi: şapte kilometri.

-Ba tocmai la asta mă gândeam, părinte. Nu mai e timp de mers la Sibiu, ori la Făgăraş. Mi se pare un caz mai mult decât urgent şi nu cred că doctorii de acolo, cât ori fi ei de militari sau de ruşi, vor refuza s-o îngrijească.

Dar, de-acum, după o scurtă formulă de salut, părintele se şi îndepărtase, începând să urce panta uşoară a drumului care ieşea din crâng în ulița numită de săteni Suseni. Nu trebui să facă prea mulți paşi, ca să ajungă la poarta casei unde locuia familia Ftâncu. Ca norocul, Valeri era prin curte, abia venise cu carul de la otavă, de pe undeva, şi îndată, ajutat de badea Gavrilă şi de Mitu, trase catul în şura de unde scosese căruța, înhăniă caii, puse o furcă de otavă proaspătă, în cbşul căruței, şi ieşi, pe poarta deschisă de Mitu, avându-l, alături, pe scândura tare, pe părintele. La poarta couăciei, n-a fost de lipsă să aştepte prea mult: fetele văzuseră căruța cu părintele şi o scoteau, sprijinită pe brațe, pe bolnava care arăta pierită, cu fruntea înconjurată cu un ştergar lat, de in. Bărbatul ei se aținea şi el pe aproape, cu fața lui inundată de barbă şi privirile ascunse sub streşina sprâncenelor groase, dar nu răzbea, prin înghesuiala domnişoarelor din Bucureşti, nici măcar să-şi atingă nevasta.

După ce se urcă, cu oarecare greutate, şi doctorul Solomon, lângă el, pe scândura tare, Valeri Frâncu mai opri căruța numai o dată, la poarta casei unde locuia părintele, cât să-i strige acesta, preotesei, că lipseşte o vreme, destul, însă, ca băiatul lor mai răsărit să afle despre ce este vorba şi să se salte şi el, din doi paşi, pe otavă, înghesuindu-se lângă una din fetele care-şi câştigaseră privilegii îl de-a însoți bolnava. Când preoteasa ieşi în portiță să spună **ceva** părintelui şi să vadă dacă e convenabil îmbrăcat, Valeri tocmai trăgea de hățuri şi caii luau colțul Unghieților, dar doamna mai apucă să-şi descopere băiatul în coşul căruței, lângă domnişoarele acelea, şi să constate, cu destulă nemulțumire, că avea pe el o cămăşuță nu tocmai curată.

Dar, de-acum, atelajul cu bolnava şi însoțitorii ei se îndepărtase către Liscov. Se auzea numai

zdruhăitura lui pe drumul pietros. Părintele îşi făcuse socoteala, cu stăpânul cailor şi al căruţei, că e preferabil s-o ia pe drumul de pământ, care e mai scurt, chiar dacă poate avea o porţiune mai grea, unde trece peste părăul numit Răcovicioara şi unde ar putea fi baltă şi chiar glod, decât să ocolească, pe drumul pietruit şi apoi pe şoseaua asfaltată.

Curtea castelului Btukenthal era aproape de nerecunoscut, cu îngrămădeala de maşini militare, camioane, maşini de teren, altele amenajate ca salvări, pe aleile pietruite, pe peluzele de gazon, printre tufele de tuia, tunse geometric, şi chiar peste rondurile multicolore de flori. De la intrarea clădirii principale, la cele ale anexelor de la stradă, era un continuu du-te-vino de militari, personal medical, în halate albe, între care multe femei, cu capele bărbăteşti. Doctorul Solomon parlamentă îndelung şi cu multă răbdare cu cele două sentinele înarmate, de la poartă dând din mâni şi arătând spre coşul căruţei, cu ochelarii lui bombaţi, până reuşi să le convingă să cheme lângă el un bărbat înalt şi cărunt, cu statură frumoasă, în halatul lui alb, ce părea ofiţer medic. Acesta ascultă, destul de răbdător, amestecul de cuvinte româneşti, nemţeşti şi chiar ungureşti, ruseşte nu ştia nici o boabă bunul doctor Solomon, şi acceptă să facă cei zece paşi până la căruţa în care cele două domnişoare, galbene la faţă, de spaimă, se uitau în jurul lor, nedumerite. Bolnava zăcea, aproape fără mişcare, şi, peste tenul ei închis, părea că începuse să coboare o umbră vineţie.

O singură privire aruncă medicul rus asupra acelei feţe, împietrite, în întunecarea ei, că strigă ceva unui soldat de la poartă şi explică, prin semne, doctorului Solomon, că el se duce să aştepte bolnava, care va fi dusă cu targa, într-adevăr, targa, cu doi brancardieri în uniformă militară, nu întârzie mult şi Flori fu dusă spre intrare, însoţită de doctor şi cele două prietene. Preotul şi băiatul lui aşteptau lângă căruţă, în timp ce Valeri scosese căpestrele cailor şi le pusese sub boturi câte o mână de otavă. Se întoarseră şi cele două domnişoare, cu ochii plânşi, îmbufnate că sentinelele le tăiaseră calea, iar pe doctorii il admisesetă numai după lungi tratative.

Când, într-un târziu, dar nu foarte târziu, statura lui scurtă şi groasă, sub creştetul cărunt, apăru sub bolta de zid a portiţei de la intrarea în curtea castelului, părintele, dar şi cele două prietene ale bolnavei, citiră pe faţa lui, cu trăsăturile adânc săpate în umbre tari, vestea cea rea. Apoi, apărură soldaţii, cu targa, şi Flori fu aşezată, din nou, pe patul de otavă.

-Nu mai au ce să-i facă. Ne-au certat c-am adus-o prea târziu. Antrax, spuse doctorul, ca şi cum ar fi rostit nişte încheieri definitive. Boală care nu iartă.

20

Florica îşi dădu cea din urmă suflare spre dimineaţa următoare, când fetele din jurul ei, cu feţele galbene, ca împietrite, de nesomn, nu mai aveau lacrimi să plângă. Îşi trăgeau, cumva, nasurile, parcă ruşinate că nu pot vărsa lacrimi pentru prietena lor. Apoi, veniră două femei de la sălaşurile de

ţigani, de peste crâng, şi spălară moarta şi-o îmbrăcară, pentru ultimul ei drum. Bucureştencele se retrăseseră pe tăpşanul lor şi parlamentară, rânduindu-se, în schimburi de câte patru, pe lângă sicriu, câtă vreme, celelalte se retrăgeau, neguroase, pe la gazde, să ciupească vreun pic de somn. Apoi veni părintele, pentru o scurtă rugăciune, şi apoi ritualul se continuă, după obicei, cu slujba de sară, cu toate domnişoarele reunite în jurul copârşeului, priveghiul, cu ţigani şi vecini, bărbaţii, cu păhărelele de rachiu, bătând cărţile şi spunând snoave şi minciuni, copiii, organizând jocuri prin curte, iar femeile căutându-şi de treabă pe la oalele de pe sobă, sub şopronul afumat. Iar dimineaţă, cântecul zorilor, cântat de câteva fete din sat; şi ziua a doua, la fel înmormântarea avu loc a treia zi. Se strânsese atâta lume, satul întreg, aproape, şi mai toţi bucureştenii, care mai rămăseseră pe la gazde, ţiganii din cele două sălaşe, cel din crâng şi cel de sub munte, la locul numit Richirie, căruia îi spuneau Purcăreaţă, încât nu era plină numai curtea strâmtă, de era să se huruie pălanul negru, de fum, dar şi capătul acela de uliţă şi tăpşanul de lângă părău. Undeva, în faţă, dar mai într-o parte, asistenţa înghiesuită se înghiesui şi mai mult, ca să facă loc preotesei, care venise cu cei doi copii şi însoţită de Coana Mare şi Coana Elencu, curioase nu atât de ceremonia propriu-zisă, cât de împrejurarea neobişnuită, care legase, între o ţigancă şi acele domnişoare educate din Capitală, o prietenie atât de strâns!

Era o zi plăcută, de toamnă. Soarele se ridicase, dăr nu mai ardea, şi lumina lui blândă părea că mângâie toate frunţile şi le încălzeşte, răcorindu-le, jucând stidiri, în dârele de lacrimi care curgeau fără contenire pe obrajii curaţi şi palizi, cu domnişoarelor. Galbenul de metal din odăjdiile părintelui îşi pierduse strălucirea lui vie, dar câştigase o moliciune uşor ştearsă, care armoniza cu coloritul cam pestriţ al mulţimii adunate, cu frunzişul uşor pălit al crângului şi cu vineţiul învechit al munţilor, care închidea tabloul. Cum se întâmplă întotdeauna în astfel de ocazii, un vânt uşor, iscat de nu se ştie unde, după ce înfioră crenguţele subţiri ale tufelor din crâng, veni peste creştetele celor strânşi acolo, mângâind obrajii înlăcrimaţi cu domnişoarelor, voaletele negre şi subţiri, singurul semn de doliu din ţinuta doamnelor, părul tuns scurt al băieţilor, fruntea curată a preotului coborî şi-i învălui mâna cu cădelniţa, activând jarul din căţuie, şi răsuci, purtându-l în sus şi în larg, fumul aromat de tămâie.

Copârşeul deschis, cu moarta, îmbrăcată ca mireasă, cu iie de sărbătoare şi coroniţă de flori pe părul lucios, negru roşcat, faţa ei, dată de domnişoare cu un strat gros de pudră să ascundă vineţeala pământie a bolii care o răpusese, albă, acum, ca o mască, era în mijlocul curţii mici şi înghiesuite. Covaciul se îngrijise să scoată poarta şi portiţa din ţâţâni, lărgind cu ceva locul unde părintele şi crâsnicul îndeplineau ritualul.

Părintele începu cu formula obişnuită:

-Binecuvântat este Domnul Dumnezeul nostru... şi continuă, rostind moale şi, totuşi, puţin mai apăsat, conturând fiecare cuvânt, rugăciunile *împărate ceresc..., Prea Sfântă Treime..., Tatăl nostru...* Intre timp, crâsnicul se străduia să spună şi el cât mai desluşit formula uzuală, *Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pre noi,* iar preotul încheie *cu: Că a Ta este împărăţia şi mărirea fi*

puterea, acum şi-n vecii vecilor, Amin.

După care, cântăreţul începu, cu glas înalt, iar preotul îl însoţi, deîndată:

-Cu duhurile drepţilor, celor ce s-au săvârşit, odihneşte, Mântuitorule, sufletul adormitei roabei Tale, păzindu-l pe el întru viaţa cea fericită. Care este la Tine, Iubitorule de oameni!

Peste adunarea aceea, în care se strânsese aproape tot satul, cântarea aduse ceva ca o înfiorare şi se auziră primele suspine, dinspre partea unde era grupul ţigăncilor, dar şi dinspre domnişoare. Apoi, după alte câteva schimburi de formule, între preot şi cântăreţ, părintele rosti, mai rar şi mai apăsat, ca şi când s-ar fi adresat cuiva anume şi ar fi vrut să fie cât mai bine ascultat şi înţeles:

-Miluieşte-ne pe noi. Dumnezeule, după mare mila Ta, rugămu-ne Ţie, auzi-ne şi ne miluieşte!

-Încă ne rugăm pentru odihna sufletului adormitei roabe tale Florica... Aici, preotul rosti şi mai apăsat şi aproape silabisi: Flo-ri-ca; atunci, dinspre grupul domnişoarelor, se auziră câteva suspine mai adânci, iar dintre cel al ţigăncilor, un vaiet sonor, care păru să răzbată printre crengile arinilor. Părintele continuă:

-... şi pentru ca să i se ierte ei toată greşala cea de voie şi cea fără de voie.

-Şe să greşască, sărăcuţa, că n-o avut şe să greşască?..., se auzi, limpede, aproape peste glasul preotului, dinspre grupul de ţigănci, unde o babă, învelită în cârpe, se vedea că suferă amar. Iar preotul continuă:

-Ca Domnul Dumnezeu să aşeze sufletul ei unde drepţii se odihnesc.

-Aşa mamă, acolo-i locu'ei, interveni, din nou, acelaşi glas.

-Mila lui Dumnezeu, împărăţia cerurilor şi iertarea păcatelor ei, de la Hristos, Împăratul cel fară de moarte şi Dumnezeul nostru, să cerem..., încheie părintele, iar glasul acela comentă limpede, în liniştea tuturor

-Aşa maică, aşa!

Apoi, preotul îşi aranjă statura şi ţinuta, aducându-şi mânile împreunate, de sub poalele odăjdiilor, în faţa pieptului, se uită, scurt, în jur, ca şi când ar fi vrut să se asigure că este ascultat de toţi, îşi îndreptă privirea asupra feţei albe, cu coronița ei de flori, a moartei, şi începu, adunând tăria din vocea lui moale:

-Dumnezeul duhurilor şi a tot trupul, Care moartea o cu călcat şi pe diavol l-cu surpat şi cu dăruit viaţă lumii Tale, însuţi, Doamne, odihneşte sufletul adormitei roabei Tale Florica, în loc luminat, în loc de verdeaţă, în loc de odihnă...

-Aşa, maică, se auzi acelaşi glas.

-...unde nu este nici durere, nici întristare, nici suspin. Şi orice greşală a săvârşit ea...

-Ce să greşască, maică?

-...cu cuvântul, cu fapta, sau cu gândul, ca un Dumnezeu bun şi iubitor, iartă ei. Că nu este om care să fie viu şi să nu greşască; numai Tu singur eşti fără de păcat, dreptatea Ta este dreptate în veac

şi cuvântul Tău adevărul.

-Domnului să ne rugăm!, se auzi vocea apăsată, cam hârşâită, a cântăreţului. Iar preotul reluă, de data aceasta, pe un ton mai înalt.

-Că Tu eşti învierea şi viaţa şi odihna adormitei roabei Tale Florica, Hristoase, Dumnezeul nostru, şi Ţie slavă înălţăm, împreună şi Celui fără de-nceput al Tău Părinte şi Prea-sfântului şi de viaţă-făcătorului Tău Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor, Amin.

Slujba mai înaintă, prin câteva schimburi de replici şi cântări, între preot şi crâsnic, în suspinele domnişoarelor, ale ţigăncilor şi chiar ale unor femei mai apropiate, după care, la un moment dat, părintele rosti:

-Să luăm aminte! Pace tuturor!

-Şi duhului tău, răspunse, cu vocea lui cam aspră, cântăreţul, care continuă:

-Fericită este calea în care mergi astăzi, suflete, că

-s-a gătit ţie loc de odihnă, iar preotul anunţă:

-Cu înţelepciune!

Atunci, cântăreţul făcu un pas înainte şi-şi lungi gâtul, ca şi cum ar fi vrut să adauge ceva staturii sale, nu prea înalte şi cam uscate. Vocea îi rămase tot spartă şi cumva uscată, dar comunicând, nu numai limpede, fiecare, cuvânt, fiecare frază, dar şi cu o anumită expresivitate, o expresivitate aspră şi colţuroasă, care clădea lumini şi umbre celor despre care dtea, ca şi când ar fi tăiat o gravură primitivă, din cuvinte:

-Fraţilor, începu el, şi chemarea ridicată spre vârfurile crengilor de arini avea ceva aproape sfâşietor, ca şi cum ar fi semnalat o năpastă, care se apropie, îi ameninţă, pe toţi. Fraţilor, despre cei ce au adormit, nu voim să fiţi în neştiinţă, ca să nu vă întristaţi ca şi ceilalţi care nu au nădejde. Pentru că, de credem că Iisus a murit şi a înviat, tot aşa credem că Dumnezeu, pe cei adormiţi întru Iisus, îi va aduce împreună cu El. Căci aceasta vă spunem, după cuvântul Domnului, că noi, cei vii, care vom fi rămas până la venirea Domnului, nu vom lua înainte celor adormiţi, pentru că însuşi Domnul întru poruncă, la glasul arhanghelul şi întru trâmbiţa lui Dumnezeu, Se va pogon din cer, şi cei morţi întru Hristos vor învia întâi. După aceea, noi, cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiţi, împreună cu ei, în nori, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh şi aşa pururea cu Domnul vom fi.

Cele din urmă cuvinte rostite de crâsnic pluteau, ca un fel de fum aspm şi nevăzut, peste capetele tuturor celor adunaţi, la marginea crângului, când vocea plăcută a preotului se auzi intonând:

-Pace ţie, cetitoriule!, iar celălalt îi răspunse:

-Şi duhului tău. La care, cu aceeaşi intonaţie caldă, părintele anunţă:

-Cu înţelepciune, drepţi, să ascultăm Sfânta Evanghelie. Crâsnicul îşi rosti, şi el, formula, iar preotul începu:

-Din Sfânta Evanghelie de la Ioan cetire: Zis-a Domnul către iudeii care veniseră la Dânsul:

Adevărat, adevărat zic vouă: Cel ce ascultă cuvântul Meu şi crede în Cel care M-a trimis pe Mine are viaţă veşnică şi la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viaţă. Adevărat, adevărat zic vouă, că vine ceasul, şi acum este, când morţii vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu şi care vor auzi vor învia. Căci, precum tatăl are viaţă în Sine, aşa I-a dat şi Fiului să aibă viaţă în Sine; şi I-a dat Lui putere să facă judecată, pentru că este Fiul Omului. Nu vă miraţi de aceasta, căci vine ceasul în care top cei din morminte vor auzi glasul Lui; şi vor ieşi cei care au făcut cele bune, spre învierea vieţii, iar cei care au Scut cele rele, spre învierea osândirii. Eu nu pot să se de la Mine nimic; precum aud, judec; dar judecata Mea dreaptă este, pentru că nu caut voia Mea, ci voia Tatălui Meu, Care M-a trimis.

Ultimele cuvinte ale textului, părintele le rosti, lungindu-le, cântat, făcând, prin aceasta, ca tot ceea ce spusese el să pară a pluti, ca ceva material, asupra tuturor, ca un fum de ofrandă, iar apoi să se ridice, uşor, spre văzduhul limpede şi străveziu. După care, cântăreţul, ajutat de preot, dar şi de câţiva bărbaţi, care stăteau mai în faţă, şi chiar de unele femei, cu glasuri subţiri, cărora li se adăugară, la început, timid, dar, treptat, tot mai limpede, vocile curate ale domnişoarelor, intonă:

-Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, milueşte-ne pre noi!

Atunci, doi, trei dintre ţigani, îmbrăcaţi cuviincios, ajutaţi şi de câţiva dintre vecinii mai apropiaţi, ridicară copârşeul, pe doi pari transversali, de lemn tare, şi-l purtară, pe braţe, cu moarta descoperită, cu faţa ei albă, ca varul, întoarsă, pentru ultima dată, către căsuţa cu flori la fereşti, şi-l purtară pe braţe până-n uliţă, unde aştepta un car gol, acoperit cu ştergare învârstate, la care erau înjugaţi doi boi, cu panglici negre în coarne. Cântarea se reluă, de câteva ori intonată din ce în ce mai tare şi din tot mai multe voci:

-Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte (ară de moarte, miluieşte-ne pe noi!, iar, pe măsură ce se repeta, mai ales ultimele ei tonuri se lungeau şi se ridicau, tânguitor, peste crengile arinilor de lângă părău, răzbind către luncă, prin aerul gol, de deasupra râului şi a tufelor de răchită:

-Sfi-in-te Dum-ne-zău-le, Sfi-i-nte ta-a-re, Sfi-i-nte fa-ră de mo-a-arte, mi-i-lu-ieş-te-ne pe noi!

Apoi, carul se urni greoi, urmat de convoiul care se forma, din mers, în frunte cu preotul în odăjdii, cu crâsnicul alături, după care urma grupul de ţigani, avându-l, în mijloc, pe fierarul cel negru, îmbrăcat, acum, într-o cămaşă albă, şi-apoi toţi ceilalţi, după cum le venea rândul. De la primii paşi cu cortegiului, bocitoarele ţigănci începură o tânguire lungă şi modulată, cu ascuţimi de tonuri, amestecate cu gâlgâiţi, în limba lor, păreau că povestesc ceva, o întâmplare neguroasă şi tristă, dar păreau că se şi adresează, câteodată, moartei, altădată altcuiva, mare şi puternic, căruia părea că-i cer socoteală. Auzind bocetul păgân, crâsnicul îşi încruntă trăsăturile feţei lui uscate şi atinse cu mâna braţul preotului, ca şi când i-ar fi atras atenţia, dar părintele dădu din cap, liniştindu-l, şi-şi continuă pasul egal, ascultând tânguirea care îi învăluia pe toţi, în urcuşul lor uşor, într-un fel de fum cu mirezme nemaicunoscute, iuţi şi pipărate, în timp ce dangătul ritmic al clopotului, de la biserica din

deal, se înstăpânea peste sat.

La prima răspântie, acolo unde calea cotită din crâng dădea în ulița Susenilor, trecând iazul peste un pod de piatră, la un semn al cântărețului, feciorașul, care mâna boii, le puse în fața ochilor codirîştea biciului, oprindu-i fără cuvânt. Atunci, se conteni şi vaietul bocitoarelor şi dangătul plin al clopotului, iar, în liniştea plină şi moale a amiezii de toamnă, se auzi glasul, moale dar răspicat, al preotului, citind Evanghelia:

-În vremea aceea, cei unsprezece ucenici au mers în Galileea, la muntele unde le poruncise lor Iisus. Şi, văzându-L, I s-au închinat, ei care se îndoiseră. Şi, apropiindu-se, Iisus le-a vorbit, zicând: Datu-Mi-s-a toată puterea în cer şi pe pământ Drept aceea, mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă, şi, iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârşitul veacului Amin!

Apoi crâsnicul şi toți ceilalți intonară, împreună, din nou:

-Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, milueşte-ne pre noil, iar convoiul se puse din nou în mişcare, în timp ce clopotul bisericii împărțea, din nou, liniştea uşoară a cuprinsului, cu glasul lui de metal, în clipe scurte, puitoare. Coborâtă, uşor, în sunet de clopot şi zvon de cântări, ulița Susenilor, apoi o cotiră, la stânga, pe un drum printre pălane, şi ieşită, urcând, în capătul pantei, unde mai urca un alt drum, dinspre sat. Acolo, ficiorul cu boii opri, din nou, carul şi, în liniştea moale, slobozită din tumul bisericii, în care se topeau mişcări părelnice şi unduirile aceluiaşi vânt nevăzut, glasul preotului răsună limpede din nou:

-În vremea aceea, după ce a trecut ziua sâmbetei, Maria Magdalena, Maria, mama lui Iacov şi Salomeea au cumpărat mirezme, ca să vină să-L ungă. Şi dis-de-dimineață, în prima zi a săptămânii, pe când răsărea soarele, au venit la mormânt. Şi ziceau între ele: Cine ne va prăvăli nouă piatra de la uşa mormântului? Dar, ridicându-şi ochii, au văzut că piatra fusese răsturnată; căci era foarte mare. Şi, intrând în mormânt, au văzut un tânăr şezând în partea dreaptă, îmbrăcat în veşmânt alb, şi s-au spăimântat. Iar el le-a zis: Nu vă înspăimântați! Căutați pe Iisus Nazarineanul, Cel răstignit? A înviat! Nu este aici. Iată locul unde l-au pus. Dar mergeți şi spuneți ucenicilor Lui şi lui Petru că merge în Galileea, mai înainte de voi; acolo Îl veți vedea, după cum v-a spus. Şi ieşind, au fugit de la mormânt, că erau cuprinse de frică şi de uimire, şi nimănui nimic n-au spus, căci se temeau.

Ca şi când ar fi dat un semnal, un clopoțel de aramă, de la gâtul unuia din boi, sună limpede de două ori, în liniştea în care mai plutea ecoul vocii preotului, carul scârțâi înfundat, şi convoiul se urni din nou, ieşind în platoul întins şi deschis, în care părea că nu mai rămăseseră decât munții, bătrâni şi vineții, în fundal, şi biserica, cu albul ei de var, aproape şi în stânga. Clopotul începu, din nou, să-şi rostească porunca lui de aramă.

Cântarea preotului şi crâsnicului, reluată de vocile celor dimprejur, se legăna, moale, sub dangăt, în căldura uşoară a amiezei de toamnă, în timp ce copârşeul era dus, pe cei doi pari, pe brațele

apropiaților şi ale vecinilor, către groapa proaspăt săpată, undeva lângă gardul țintirimului. Mulțimea se apropia printre cruci şi mormintele năpădite de iarbă.

Până să se refacă cercul celor veniți la înmormântare, în junii gropii, cu pământul ei proaspăt dezvelit, ca o rană a țelinii cu iarbă îndesată, a țintirimului, preotul şi cântărețul mai schimbară câteva formule de cult, în liniştea țiuitoare, coborîtă printre mormintele vechi. Apoi, ca şi cum ar fi aşteptat să-i vadă pe toți adunați, crâsnicul îşi mai întinse o dată gâtul lui slab şi noduros, împletit din funii vechi, şi începu, adresându-se, iarăşi, tuturor:

-Văzându-mă fără glas şi fără suflare, plângeți toți pentru mine, fraților şi prietenilor, rudelor şi cunoscuților, căci ieri vorbeam cu voi şi fără veste

-mi-a venit înfricoşătorul ceas al morții. Ci veniți toți care mă iubiți şi mă sărutați cu sărutarea cea mai de pe urmă, că de acum nu voi mai umbla, nici nu voi mai vorbi cu voi. Pentru că mă duc la Judecătorul, unde nu este părtinire; căci sluga şi stăpânul împreună vor sta; împăratul şi ostaşul, bogatul şi săracul în aceeaşi cinste vor fi; şi fiecare, după faptele sale, sau se va preamări sau se va ruşina. Ci vă rog pe toți şi mă cucernicesc vouă, să vă rugați neîncetat lui Hristos-Dumnezeu pentru mine, ca să nu fiu rânduit, după păcatele mele, la locul de pedeapsă, ci să mă aşeze unde este lumina vieții.

După care, părintele îşi îndreptă, şi el, statura, se uită, scurt şi oarecum mângâietor, în jurul lui, ca şi cum ar fi vrut să se asigure că, împrejur, toate erau la locul lor: munții, în zare, satul, oarecum la vale, biserica, aici, aproape, şi cerul înalt, albastru străveziu, peste toate, iar din această asigurare ar fi venit o mare liniştire şi, cu vocea mai din interionil pieptului, încercând să exprime tocmai această liniştire, pronunță:

-Cel ce a înviiat din morți, Hristos, Adevăratul Dumnezeul nostru, pentru rugăciunile preacuratei Maicii Sale, ale sfinților, măriților şi întru tot lăudaților apostoli, ale preacuvioşilor şi de Dumnezeu purtătorilor părinților noştri, ale sfântului şi dreptului Lazăr, cel înviat a patra zi din morți, şi ale tuturor sfinților, sufletul adormitei roabei Sale Florica, cea mutată de la noi, în corturile drepților să-l aşeze, în sânurile lui Avraam să-l odihnească, iar pe noi să ne miluiască şi să ne mântuiască ca un bun şi de oameni iubitor.

Făcu, apoi, o pauză, căutând, iarăşi, cu ochii, împrejur, şi reluă:

-Întru fericită adormire, veşnică odihnă dă, Doamne, sufletului adormitei roabei Tale Florica, şi-i fă ei veşnică pomenire!

-Veşnica pomenire! Veşnica pomenire! Veşnica ei pomenire!, intonă, prelungind vocalele crâsnicul. Apoi, se uită, şi el, la cei care înconjurau groapa, cu pământul ei proaspăt dezvelit, îşi căută, cumva, glasul, în adâncimile pieptului, şi porni, mai puternic şi pe un ton mai înalt. După două, trei măsuri, ceilalți îl însoțiră şi ei:

-În veci pomenirea ei! Apoi, modulat:

-Îî-în ve-eci po-ome-ni-rea ei! Îî-în ve-eci

-po ome-ni-rea ei! Îî-în ve-eci po-o-me-ni-rea cu!

Apoi, bărbaţii ridicară coparşeul şi-l puseră, pe pari, peste gura gropii, în timp ce preotul, cântăreţul şi ceilalţi intonau:

-Sfi-inte Dum-ne-zău-ule, Sfin te ta-a-re. Sfinte

-fă-ră de moa-a-rte, mi-lu-ieş-te-ne pre noi! Şi, apoi, încăodată.

Unul din bărbaţi, cu mânecile sufulcate, trase o funie pe sub lada de scândură, şi, pe fondul cântării, se auzi cum hârşâitul uscat sună a lemn gol. Apoi, încă trei, ca şi cum ar fi îndeplinit o treabă gospodărească, apucară, doi de-o parte şi doi de alta, câte-un capăt de funie şi săltară, uşor, copârşeul. Se auzi ceva ca un scurt scârţâit şi, din nou, sunetul frânghiei, trase pe scândură, apoi cei patm făcură un scurt: hâc! şi sloboziră, încet şi treptat, chingile tari, de cânepă. Lemnul se frecă, în câteva rânduri, de peretele de pământ proaspăt săpat şi apoi se aşeză, cu un zgomot înfundat. Apoi iar se auzi hârşâitul funiei, de astădată, mai lung, şi bărbatul cu mânecile sufulcate o adună, colac, pe umăr şi cot, cu o mişcare iute şi familiară.

Între timp, cântarea se oprise, ca şi cum ar fi căzut ceva, iar liniştea se aşternu, ca o aşezare de otavă peste un zumzet de gângănii mărunte.

Într-adevăr, abia atunci se simţi că aerul mirosea a otavă. Iar mirosul lui suav se amesteca cu odoarea tare şi umedă a pământului dezvelit. Călcând peste bruşii de pământ proaspăt dezgropat, cu încălţările lui curate, părintele se apropie de buza gropii. Bărbatul cu colacul de frânghie pe umăr îi întinse un hârleţ. Părintelui nu-i venea tocmai bine, cum îl apucase, cu o singură mână, în limp ce, în cealaltă, ţinea o sticlă destupată. Cu o mişcare surprinzător de uşoară şi, totodată, neaşteptat de energică, pentru un preot îh odăjdii, el apucă cum trebuie codârâştea lucie şi, ţinând mâna stângă, cu sticla, oarecum depărtată, se aplecă de mijloc şi crestă, din două mişcări în formă de cruce, cu lama ascuţită a uneltei, pe rând, toţi cei patni pereţi cu gropii, în timp ce crâsnicul şi ceilalţi cântau din nou:

-Sfinte Dumnezăule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, mihieşte-ne pre noi.

Apoi preotul întoarse sticla cu gâtul subţire în jos. lichidul gâlgâii, lung şi sacadat, aducând aroma iute a vinului peste mireazma de otavă şi cidoarea de pământ proaspăt, în timp ce părintele şoptea:

-Stropi-mă-vei cu isop şi mă voi curaţi;

-spăla-mă-vei şi mai vârtos decât zăpada mă voi albi.

Crâsnicul se apropie şi el, cu cădelniţa preotului în mână, o clătină de trei ori asupra gropii, îh curmeziş şi în lat, apoi îi desfăcu capacul căţuii de aramă şi vărsă scrumul aromat peste groapă. După care, preotul luă o lopată de pământ şi o aruncă în spaţiul negru. Bulgării sunară cu ecou înfundat. Apoi, se retrase doi paşi, lăsând pe fierarul cel neguros să se apropie. Mâneca albă a cămăşii lui se apropie de mormanul proaspăt de ţărână neagră maronie şi iar se auzi acel zgomot cu ecou înfundat.

Apoi veniră, la rând, dintr-o parte, ţiganii şi ţigăncile, din alta, domnişoarele de la Bucureşti, cu obrajii plânşi şi ochii uscaţi. Apoi câţiva din ceilalţi, după care se apropiată doi bărbaţi cu mânecile cămăşilor trase spre umăr şi cu câte-o lopată în mână. Mai înainte de a prinde unealta cu amândouă mânile, scuipară, fiecare, în palmele tăbăcite, apucară, cu un gest bărbătesc, lemnul luciu şi îşi începură munca, într-un ritm vioi, de parcă s-ar fi întrecut, între ei. În timp ce fierul unei lopeţi hârşâia, tăind şi apucând din grămada de pământ, cealaltă-şi răsturna povara şi, din groapă, se auzea bubuitul spart. După câteva zeci de astfel de schimburi, ritmate viu, alţi doi bărbaţi, care se aşezaseră, fiecare în spatele câte unuia din cel cu unealta, îşi Scură Ioc pe buza gropii şi luară lopeţile în mână. Acelaşi fel de a apuca codărişfea, acelaşi scuipat în palme, aceleaşi mişcări ritmate.

Când ultima lopată de pământ fu aşezată pe mormanul dreptunghiular, care devenise mormântul Floricăi, în jurul lui mai rămăseseră numai prietenele ei, domnişoarele. Păreau, cumva, mângâiate; nu mai suspinau şi ochii li se uscaseră de tot. Aveau, pe faţă şi în priviri, o expresie oarecum ciudată, nemaiîntâlnită, pentru ele; păreau că au pierdut ceva, desigur, ceva important şi niciodată recuperabil, dar păreau că au şi câştigat ceva, o trăire nemaiîncercată, un înţeles nemaiştiut, încât ochii priveau în jurul lor într-un fel anume, ca şi cum atunci ar fi descoperit, într-adevăr, ceea ce vedeau, iar în jurul gurilor copilăreşti, încă, începu să plutească părerea unui zâmbet trist.

Câteva începură să caute flori de câmp şi să le adune, de pe mormintele învecinate. Le presărară, lăsându-le să se aşeze, aşa cum căzeau, pe ţărâna proaspătă, cu acelaşi zâmbet pierdut pe feţe, iar când se întoarseră cu spatele la mormânt şi începură să caute, cu paşii, cărarea şi apoi calea spre sat, în urma lor lăsară câmpul drept al "podurilor", zidul lung, de cremene vineţie, al munţilor, biserica, în albul ei vechi şi trist, şi movila aceea de pământ proaspăt, pe care zăceau câteva fire inerte de flori modeste, de câmp.

21

Urmând, de la oarecare distanţă, convoiul înmormântării, pe când însoţitoarele lui; de până-atunci; Goana Mare, doamna Gaicu şi preoteasa; erau nu departe de fruntea mulţimii, dl Spiru urcă alene şi panta uşoară către platoul unde se afla aşezată biserica. Dar nu trecu de poarta cimitirului; rămase, sprijinit de zidul de piatră, cu ochii la parapetul prelung al munţilor şi la lăcaşul, în linii drepte, sobre, de la stânga lui. Tot dinspre partea aceea, dar undeva mai din spate, se auzeau şi cântările, oarecum estompate de depărtare.

Domnul acela de la Bucureşti, în ţinuta lui convenabilă, un costum în culoarea moale a frunzei pălite, o legătură de modă veche, la gât, şi baston de bambus, îşi aşezase pălăria lui moale, cu boruri largi, pe zidul de piatră, înierbat, pe alocuri, pe deasupra, şi privea, în jur, fără să se gândească la nimic. Era, probabil, în ceea ce se poate numi o pauză de gândire. Privea, numai, munţii, suita muzicală a

crestelor vineții, parcă umbrite de lumina tomnatică, şi este de presupus că recepta sonoritatea lungită şi cam sălbatică, în sensul în care se spune, despre anumite flori, că sunt sălbatice, față de florile de grădină, dea sonoritatea necultivată a ritualului, care se desfăşura dincolo de acel zid, suprapunând-o sau împletind-o cu sugestia muzicală a suitei de creste. Poate că găsea, nu neapărat asemănări, dar potriviri; poate că încerca, nu neapărat armonizări sinfonice ale întregului, dar aranjamente parțiale, potriveli, acorduri. Poate nu făcea nimic din toate astea şi nid altceva; poate doar stătea rezemat de zid şi privea.

Destul că, după ce îi parveni primul din semnalele sonore ale bulgărilor de pământ căzuți pe sicriu, ca şi cum ar fi fost un semnal pe care l-ar fi aşteptat, îşi luă pălăria de pe piatra pe care o lăsase şi, cu bastonul în cealaltă mână, o luă agale, spre sat. În poarta cimitirului, tocmai se aşezase, pe o parte, o țigancă tânără, lângă un coş de nuiele, chelteu, plin vârf cu colaci, în timp ce, de partea cealaltă, doi dintre țiganii care ajutaseră la sicriu stăteau şi d lângă o damigeană, fiecare cu câte un păhărel de sticlă verzuie, în mână.

Dl Spiru străbătu drumul convoiului, în sens invers, cu paşi rari, nu neapărat gânditori, poate doar numai leneşi, ca şi când ar fi mers, fără un scop anume. Coborî panta uşoară, din Suseni, spre râu, trecu pe lângă covăcia pustie, acum, şi tăcută, ca un loc părăsit, şi săltă podețul, peste păcău, ajungând în bătătura luncii. Aici încă mai funcționa, oarecum, vechiul bufet, în ultima baracă, încă nedemontată. Era vreme frumoasă: soare călduț, destul cât să ofere o senzație de bine. Poate tocmai asta şi căuta dl Spiru, când se aşezase, la una din mesele de sub umbrar, punându-şi pălăria lui, cu boruri largi, şi bastonul de bambus, pe un scaun de-alături.

Nu prea erau clienți, la ora aceasta, aproape de amiază, şi poate dumnealui se pregătea să-şi savureze singurătatea, în ambianța plină, încă, de arome vegetale, numai cât uşor pălite, ale luncii, şi în fondul sonor al clipocitului linştit al râului. Chiar apucă să inspire, adânc, o dată sau de două ori, aerul tărişor, cu aromă uşoară de toamnă, în care se păstrau, încă, destul de tari, miresmele vegetale şi sugestia de prospețime din apa limpede şi rece, când se apropie, de masa lui, dinspre spate, tânărul Fane. Nu era chiar persoana pe care dl Spiru ar fi vrut s-o vadă la ora aceea, dar, după ce-i primi salutul, cam prea încărcat de efuziune, îi facu semn să se aşeze alături.

-Ați fost la înmormântare?, întrebă noul venit, mai mult de formă.

Dl Spiru înclină capul şi întinse mâna lui, moale şi frumoasă, după ceşcuța cu cafeaua din care încă nu apucase să guste.

-O ceremonie lungă şi plictisitoare, aprecie tînărul Fane.

Dl Spiru nu se hazardă să răspundă şi făcu, numai, din gura închisă:

-Hm.

-N-o să progresăm, niciodată, dacă nu ieşim din asta, continuă celălalt.

-Din ce?, se interesă dl Spiru, destul de moale, parcă mai mult de formă.

-Din primitivismul ăsta. Iertați-mă, poate dvoastră sunteți amic cu preotul satului, îl simpatizați...

-Şi ce-are a face asta?

-Are, că e un factor, un factor important, chiar cel mai important, replică, oarecum sacadat, tânărul Fane.

-Nu-şi face decât datoria, întâmpină, cu acelaşi ton moale, celălalt.

-Tocmai asta e: datoria lui conservă acest primitivism, acest obscurantism.

-Crezi?, întrebă dl Spiru. El nu este decât un slujitor. Factorul important este altul.

-Cine, mă rog?, se repezi celălalt. Mitropolia? Patriarhia?

-Da'de unde!, ridică tonul, dar numai uşor, cel întrebat. Mă şi mir că mai întrebi, când se vede de la o poştă, cu văzut şi dta: factorul important, decisiv, este credința; credința oamenilor. Popii şi ierarhii nu sunt decât slujitorii credinței.

-Păi eu tocmai asta susțin: religia, sub forma care se practică acum, la noi, mai ales la sate, ați văzut şi Dvs., nu face decât să mențină şi să difuzeze obscurantismul, înapoierea.

-Hm, coborî, din nou, tonul dl Spiru. Unde-cu văzut dta obscurantism şi înapoiere, în acest ceremonial de înmormântare, dacă zici c-cu asistat la el?

-Sigur c-am asistat, dar de mai departe, preciza tânărul, ca şi cum s-ar fi apărat. Vă mai aduceți aminte ce-a citit ăla, cântărețul, în curte, la fierar?

-Îmi aduc aminte. A citit ceea ce se numeşte *Apostolul.* Este un fragment dintr-o scrisoare a apostolului Pavel către locuitorii Tesalonicului. Un text care îmi este cunoscut. Ce obiecții cu?

-Păi, dacă vă aduceți aminte, se ambală, oarecum, tânărul Fane, apropiindu-şi pieptul mare de tăblia mesei şi privind-o ca şi cum acolo ar fi fost imprimată scrisoarea respectivă şi acum ar fi fost vorba să o descifreze, nu se spune, acolo, despre glasul arhanghelului, trâmbița lui dumnezeu şi cum cei vii, care nu au păcătuit, vor fi răpiți, în nori, şi duşi mai ştiu eu unde?

-Da, cam aşa ceva se spune în text; nu chiar aşa. dar pe-aproape. Şi care-i problema?

-Problema, este că nu putem înainta, noi, poporul, țara asta, dacă vom continua să credem în astfel de bazaconii...

-Dta crezi?

-Eu?, se miră Fane de o astfel de întrebare. Da'de unde!

-Foarte hine, îl linişti celălalt. Eşti liber să nu crezi, cine te opreşte?

-Dar nu asta e problema!, sări, încăodată. Fane şi împinse masa cu pieptul, aproape să o răstoarne. Problema este că amărâții ăştia, din prăpăditul ăsta de sat, care muncesc de se spetesc, cu mijloace primitive, de acum sute de ani, şi abia îşi duc zilele, fară condiții higienice, fără un anumit standard de civilizație, sunt îndopați cu astfel de fantasmagorii, ca trâmbița nu-ştiu-cui şi răpirile prin nori...

Dar, de-acum, dlui Spiru poate părea că-i fusese îndeajuns; ori, poate, chiar se şi enervase, puțin. Destul că îşi apropie şi el trunchiul de masa pe care tînărul Fane era aproape s-o acopere, cu masiva lui statură, şi pronunță, cumva între şoaptă şi rostire:

-Uite ce-i, dragul meu: cât priveşte standardul, cu şi n-cu dreptate. E drept că higiena modernă nu prea are acces aici, dar nu toată vina este a lor, a amărâților ăstora, cum le zici, pentru că, dacă ar calcula cineva câte impozite plătesc la stat, ce sumă vreau să zic, şi ce face, în schimb, statul, pentru ei, în afară de salariile învățătorilor, n-cu ce socoti. Doctor n-au, că doctorul Solomon e aici numai în vacanță, nici dispensar, deşi, cu cât varsă ei la visteria statului, ar putea avea. Cât priveşte calitatea vieții lor, mulți dintre bucureşteni ar putea s-o invidieze... Şi, pentru că se vedea cum celălalt trepidează de nerăbdare să intervină, dl Spiru se grăbi să încheie: Iar în ce priveşte trâmbița şi zburatul prin văzduh, mă mir că dta, care te pretinzi o persoană cultă şi chiar amator de poezie, nu receptezi turnura figurativă a textului oiginar. Şi, pentru că Fane părea că tocmai vroia să se repeadă, dl Spiru îi puse mâna pe braț şi-i căută privirea, cu ochii lui mari şi blânzi, în cate păreau să se aprindă lumini.

-Cui se adresase apostolul Pavel? Locuitorilor Tesalonicului antic, Salonicul de astăzi, oameni sensibili şi imaginativi, cu o cultură mai mult mitologică decât pozitiv rațională, cum au fost cei mai mulți din locuitorii lumii antice, între care şi cei care locuiau pe aici, şi cum au continuat să fie cei mai mulți până astăzi. El le vorbise după puterea lor de înțelegere, care este cam ca puterea de înțelegereu a oamenilor din satul ăsta amărât, cum spui dta, uzând de nişte figuri de stil de care uzează, de când lumea, poezia din toată lumea. Dta nu citeşti poezie? Ba citeşti. Şi iei, la modul propriu, literal, toate cuvintele sau asociațiile de cuvinte din poezia pe care o citeşti?

Dar, de-acum, tînărul Fane nu că se potolise, dar nu mai stătea la fel de încordat. Poate îşi aduna numai gândurile şi-şi căuta cuvintele. Încât musiu Spiru, odată ieşit din moalea inerție care îl stăpânise până atunci, putu să dezvolte, mai pe larg, opiniile sale despre puterea incantaforie a ritualului ortodox al înmormântării şi despre substraturile afective ale credinței.

22

Înmormântarea tinerei şi frumoasei țigănci, care fusese prietena unui grup de domnişoare bucureştence, dintre cei evacuați, în satul de sub munte, încă de la sfârşitul primăverii, de frica bombardamentelor, păru să fi fost semnalul încheierii întoarcerii lor. Chiar în acea seară, ca şi când nici n-ar fi existat vreodată seri plăcute, cu aer de munte şi plimbări cu jocuri şi cântece sub lună, toate domnişoarele îşi strânseră ce le mai rămăsese din bagaje şi aproape toate, fără să se înțeleagă între ele, se culcară îmbrăcate. A doua zi, de dimineață, în camionul care pleca spre Capitală, se înghesuită, printre lăzi şi alte bagaje, în hăinuțele lor subțiri, de vară, fiecare legată la cap cu câte-un batic cam străveziu, înnodat sub bărbie. Aveau, cumva, un aer străin, mai matur, şi aproape nu se mai

recunoşteau între ele. Lângă şofer, pe bancheta din față, stătea dl Spitu, într-un elegant tiench-coat de călătorie. Tînărul Fane please, încă de cu seară, înghesuit, pe treptele unui tren militar, plin ochi de soldați ruşi şi români.

Camionul ieşi din sat când soarele încă nu răsărise; în spatele lor, munții erau acoperiți de pături suprapuse de nori de culoarea filmului, iar în față, câmpia Oltului nu se vedea, sub stratul gros de ceață alburie, în care şi ei aveau să se cufunde.

În sat, mai rămase, numai, întârziind o zi, două, băiatul Mişu, în plimbări lungi, cu copilul popii, şi apoi se făcu nevăzut şi el, desigur, tot cu vreun tren militar. Apoi, satul rămase gol şi reintră în ritmul vechi al vieții lui milenare, în învăluirile de ceață şi fum ale toamnd înaintate. Se schimbase lumina: când era soare, strălucirea lui părea filtrată printr-o rețea fină de fire de sticlă, când era nor şi seara, după asfințit, tonurile de brunuri cenuşii primeau tuşe vineții. Alta era şi aroma satului, la izul iute, de sălbăticune, se adăugară, acum, mirosuri grele, de pământ acoperit cu frunze veştede. Apoi, într-o dimineață, după câteva zile cu nori şi ploaie, se văzută în depărtare, spre asfințit, Munții Cibinului, cum înaintaseră, apropiați, de să-i atingi cu mâna; erau rotunzi, cocoşați şi albi, încărcați de zăpadă. Şi, apoi, începură dimineții le cu brumă. Iar când mai veni un rând de nori, acoperind cu totul, până la poale, culmile Făgăraşului, iar ploaia țârâi subțire pe la streşini, vreme de două, trei zile, când se lumină, strălucirea zilei era aproape pierdută şi munții veniră lângă sat încărcați de zăpadă, ca de încă vreo câteva sute de ani.

23

Din jurnalul profesorului şi publicistului Onisifor Ghibu:

Sibiu, 25 octombrie 1944. *N-am mai putut scrie nimic de o lună şi jumătate. Câte s-au petrecut de atunci încoace! De la 22 septembrie şi până la 19 octombrie ocupația rusească completă a SăRştei! La 11 octombrie, reocuparea Clujului de la unguri şi germani. Astăzi s-a anunțat la radio şi reocuparea ultimelor părți ale Transilvaniei, cu Satu Mare şi Carei şi trecerea în Ungaria a trupelor noastre.*

Azi am lansat cartea mea cea nouă Dictatură şi anarhie, dar încă nu în public, ci numai mitropolitului şi preşedintelui "Astrei", cu rapoarte-scrisori. Dealtfel, primul exemplar i l-am dat special noului rector al Universității, AL Borza, la 22 octombrie, duminică.

Mâine-dimineață plec la Bucureşti, pentru a lua contact cu cercurile conducătoare de acolo în chestiunile curente. Primul cu care voi vorbi va fi Ghiță Popp şi, imediat după el, Iuliu Maniu. Pentru convorbirea cu acesta din urmă îmi însemnez următoarele puncte:

1. România Mare de la 1918 nu mai este. Am pierdut Basarabia, Bucovina şi Cadrilaterul. Definitiv? Nu mai schițăm pentru nici una nici un fel de gest?

2. La 1918 şi la 1919 s-a pus chestia Transnistriei şi a Timocului. Renunțăm cu totul şi la acestea acum?

3. Ardealul l-am luat devastat şi anarhizat. Nimic din entuziasmul de la 1918-1919 nu mai există în suflet. Numai teama de ruşi şi de propria nimicnicie. Ne ameninţă un fel de primejdie ungurească-comunistă.

4. Cum ne apărăm de comunismul străin şi trădător?

5. În întreaga ţară o anarhie generală pe care n-o poate stăvili nimeni şi nimic. Preoţimea îşi schimbă culoarea de la o zi la alta, în frunte cu vlădicii trădători cu propriilor br convingeri de ieri. Dăscălimea se anarhizează. Literatura didactică -o otravă. Presa a devenit criminală. Trebuie o nouă îndrumare a dăscăşimei. Ca şi magistratura, şi armata să nu facă politică. Să se revină la principiile din 1919. Altfel ajungem la o anarhie fără margini.

6. La Universitatea din Cluj o anarhie primejdioasă, care trebuie stârpită cu toată energia. Pot fi desfiinţate o mulţime de catedre inutile şi trimişi la alte ocupaţiuni o serie de profesori.

7. Am scris cartea mea Dictatură şi anarhie şi înţeleg să-i trag toate concluziile. Altfel, voi ieşi în semn de protest, dintr-o universitate care e focar de anarhie.

Se impun o serie de măsuri urgente:

8. Instituirea grabnică a unei comisiuni de anchetă din profesori universitari de la Bucureşti şi Iaşi, sub preşedinţia unui înalt magistrat de la Casaţie. Termen: patru săptămâni, ca să se isprăvească. Neutri şi severi. Altfel infectăm Clujul pentru veci.

9.Până atunci, nu lansez cartea în publicitate.

10.Eventuala însărcinare a mea drept Comisar general pentru preluarea Universităţii din

Cluj.

11.Înfiinţarea legală a Institutului de Pedagogie, în condiţiile propuse de mine, dar cu lărgirea programului, aşa ca din el să facă parte şi Seminarul Pedagogic Universitar, şi Laboratorul şi tot el să fie şi Constituantă Pedagigcă(?).

12.Să mi se înnoiască delegaţia pentru istoricul Universităţii.

13.Să se anuleze numirea conferenţiarului de pedagogie. Cumulard de patru slujbe.

14.Să mi se dea concediu pe un an pentru a elabora lucrarea în vederea Conferinţei de pace referitoare la Bucovina, Basarabia, Transnistria, Valea Timocului, Secuime. Transfer de populaţie. Altfel, ne macină ruşii într-o jumătate de veac.

Jurnalul profesorului Ghibu continuă cu:

Bucureşti, sâmbătă, 28 octombrie 1944. *Am sosit alaltăieri aici cu rapidul. Seara am vorbit la telefon cu Ghiţă Popp, care este extrem de ocupat cu tratativele în legătură cu formarea noului guvern de concentrare. Nu-mi poate promite pentru a doua zi o întâlnire, oricât de mult aş vrea. Căci ar vrea să stăm de vorbă şi trei ceasuri.*

Ieri dimineaţă, pe o ploaie foarte rece, foarte neplăcută, am ieşit să văd Bucureştiul bombardat de anglo-americani şi de nemţi. Am luat-o de la Universitate până la Academia Română. Ce privelişti dureroase şi dezolante! Ce-i războiul, în ţara ta! La Academie am vorbit cu generalul Rosetti, care mi-a arătat vol. IV din Bibliografia veche românească, Şi cu Nicolăiasa etc. Destule stricăciuni şi la Academie. După-amiaza am fost la şedinţa Academiei,

unde am luat şi eu de trei ori cuvântul, în legătură cu vechea bibliografie, prezentând contribuţiile mele, întârziate, referitoare la documentele din arhiva parohială romano-catolică din Sibiu şi Punctele cardinale ale mele. A treia oară, propunând ca Academia Română să se intereseze de aducerea arhivelor ardelene de la Budapesta. La ultimul punct, preşedintele era foarte nervos, de teama ruşilor. Gusti a ţinut un discurs ocazional în legătură cu eliberarea Transilvaniei. Biată eliberare!

Era la şedinţă şi I. Petrovici, care, deci, nu e arestat. S-a făcut simţit şi în şedinţă cu o scurtă cuvântare, după a preşedintelui.

La amiază a fost cu noi (Tavi şi Ella), Mihai, seara Florel.

Astăzi la ora 10 am fost la Gusti acasă: i-am dat adresa către Academie, în chestia Dragomir. A făcut apel la mine să nu-mi dau demisia, cum i-am pus în vedere. Va da chestia în studiul Secţiei istorice.

La amiază la Tudorel.

La 4 întâlnire scurtă cu Gh. Popp, la Clubul Partidului Naţional-Ţărănist. Îmi spune unele lucruri triste şi grave, în legătură cu criza de guvern.

La întoarcere văd manifestaţia comunistă în faţa Palatului Regal. Iar: Jos guvernul! Vor fi fost la 2-3000 mii de oameni Era şi vremea foarte proastă. Mâine e adunarea naţional-ţărăniştilor. Mă duc la Iuliu Maniu, dar nu pot ajunge la el căci Coposu nu e acolo şi nici nu vine azi, iar liftul e stricat şi până la etajul V nu vreau să merg pe jos.

24

În una din ultimele zile ale lui octombrie, după sfântul Dumitru, lămpile de la casele în care locuia părintele cu familia lui se aprinseră cu mult înaintea zorilor, punând tuşe galben roşcate la mai toate ferestile; ardea chiar şi lămpaşul din curte şi preoteasa alerga, de la casă la căsuţă, în timp ce băiatul cel mare scosese, pe trepte, un geamantan burduhănos şi greu. Când opri la poartă căruţa lui Valeri Frâncu, după ce întorsese în Unghieţ, familia părintelui, toată, era adunată în spaţiul dintre casă şi căsuţă, sub lumina lămpaşului. Cele două bătrâne, numai în iile lor albe, cu vârste negre, cu toate că era destul de frig, afară, cu trăsăturile feţelor săpate în umbre adânci, preoteasa, cu o broboadă pe umeri, cu faţa pălită, ca de o grijă fără leac, băiatul cel mare, în uniforma bleumarin, cu petlişe galbene şi centură albă," de liceu militar, drept, ca şi cum s-ar fi aflat în front, cel de al treilea, cu basca lui albă, ţinută în palmă, la piept, ascultau rugăciunea spusă de preot, cu glasul lui moale, asprit, cumva, ca de un fel de îngrijorare. Îi înconjura un întuneric dens şi greu, ca un nucleu al nopţii unanime, care se pierdea în nedeterminat. Când încheie, rostind: Că a ta este împărăţia şi puterea şi mărirea..., portiţa de la uliţă scârţâi, scurt, şi Valeri Frâncu păşi, în pata de lumină tulbure şi gălbuie, din curte, cu biciul sub braţ. Preoteasa îşi sărută băieţii şi apoi îşi şterse lacrimile, iar când aceştia se înclinară în faţa bătrânelor şi le sărutară mânile, Mama Ană strecură, în palma celui mic, câteva monede albe, ca de argint, iar Valeri săltă geamantanul şi ieşi, cu el, pe portiţă. Părintele era instalat,

de-acum, pe scândura din față, cu pardesiul lui negru şi pălăria şagunianã, cu boruri mai largi, iar cei doi băieți se săltată în coşul căruței, Valeri trase de hățuri, îndemnă caii, cu un sunet scurt, din buze, un fel de plescăit, urmat de un fluierat, fâlfâi biciul, mai mult de formă, pe crupele lot rotunde, şi căruța porni la dreapta, pierzându-se în întunericul adânc.

Preoteasa şi cele două bătrâne rămaseră în portiță, ca trei figuri vagi în nedesluşirea, mânjită cu lumină, a orei, până ce zdruhăitura căruței şi tropotul copitelor, pe pietrele drumului, se mai auzirã, mai întâi, în dreptul lor, dinspre ulița zisă a Mălăieştilor, apoi, scăzând şi îndepărtându-se, la stânga şi în jos, tot mai mult, împrăştiate, ca un ecou depărtat, de pietre risipite, pe fondul sonor înfundat al râului.

Părintele, care-şi însoțise băieții până la Sibiu, veni către sară, dar abia avu timp să povestească soției sale cum fusese drumul, cum cu greu reuşiseră să se urce într-un tren militar, că la poartă îl aşteptau "doi", cum spusese bunica.

-Am avut noroc, mare noroc am avut, povestise părintele: la un vagon de-acela de marfă, de-i zice bou-vagon, uşa era larg deschisă şi, în uşă, stăteau soldați ruşi şi fumau. Noi nici nu ne-am oprit în dreptul lor, fugeam, numa', de la un vagon la altul, într-o parte şi-n alta, ca bezmeticii, şi Valeri, cu geamantanul după noi, strigând:

-Urcați-vă odată, că pleacă trenul, şi-l scăpați!

-Da' unde să te urci, că vagoanele de marfă aveau obloanele trase, iar, la celalalte, şi scările erau pline, ca nişte ciorchine... Cum zic, mare noroc am avut, la vagonul acela cu uşa deschisă... Am mai trecut noi pe-acolo, o dată sau de două ori, dar acuma, când se apropiase şi şeful gării şi strigase la noi să urcăm, că trebe să dea drumu' la tren, că-l împuşcă ruşii, un soldat, un rus din vagon, întinde mâna la mine şi zice:

-Hai, părinte, salt-aici! şi alți doi or tras geamantanul şi-or săltat băieții şi, uite-aşa, ne-o ajutat Dumnezău de ne-am văzut în tren.

-Ş-apoi cum? Rusul ăla o vorbit cu tine româneşte?

-Româneşte-o vorbit, că nu era rus, era român,

-de-al nostru, din Basarabia, moldovean, îşi zâc ei. Foarte cumsecade om. Am stat cu el în uşa vagonului ş-am vorbit. Şî când o văzut locurile, la noi, lucrate frumos, că să făcuse, de-acum, zâuă, pe de-o parte să mira şî să minuna ce frumoase sunt, iar pe de alta zâcea:

-Tare-mi pare rău, părinte, de aşa locuri lucrate cu socoteală şi de țara d-voastră...Că de-acum vine, vine şi la dvoastră...

-Plecasem din Tălmaci şi trenul ieşise la locul acela, care ne place nouă, de câte ori trecem pe-acolo. Eram pe stânga trenului, ş-acolo linia ferată face curba aceea largă, pe care-o ştii, era ziuă bună, de-acum, şi-n stânga se mai vedeau încă Munții Făgăraşului, Suru, înalt şi alb, până-n cer, şi crestele, care coboară până la trecătoarea Oltului, de la Turnu Roşu, iar de partea cealaltă se

apropiau culmile Cibinului, albe şi ele, şi-n faţa noastră, câmpul, albit de brumă, şi frumos, cu căsuţele muncitoreşti, din colonie, şi crângurile cu frunza pălită, în galben şi roşu.

-Ce vine? De ce zicea acela că vine?, întrebă, cu mare îngrijorare, preoteasa, ca şi când n-ar fi luat aminte la ceea ce-i descria, acum, părintele.

-Vine tăvălugul, zicea el. Vine şi la noi. Nimic nu-i mai stă în cale şi nu-l mai poate opri...

Dar părintele nu mai avut timp să explice preotesei ce şi cum spusese soldatul acela, că trebui să iasă la cei care-l căutau.

Unul era meşterul acela, căruia localnicii îi spuneau Mutu'ăl mare, în hainele lui pestriţe, de meseriaş, cu creionul lui lat, în colţuri, de tâmplar, după ureche, sub şapcă, dând din mâni şi mormăind gutural:

-Mmmâmâm, gmâm...

Celălalt era un ţigan scurt şi gros, ca un trunchi strâmb şi noduros, cam bătrân, dar fără vârstă, oarecum, Dupţa, după poreclă, că numele adevărat nu i-l mai ştia nimeni. Părintele isprăvi, scurt, cu ei, luând întâlnire pentru a doua zi de dimineaţă, dar, reîntors în casă, nu mai simţi nevoia să-i explice soţiei sale ce voise să spună moldoveanul acela şi nici preoteasa nu mai întrebă nimic.

Aşa că, a doua zi, cât mai de dimineaţă, preotul luă satul în lung, ieşi pe uliţa Susenilor şi se opri, cam peste drum de curtea familiei Frâncu, unde era casa parohială, lăsată în părăsire, de când parohia nu mai avusese un preot stabil. Acum, însă, după ce plecase familia Gaicu, pe când Coana Mare încă mai era în căsuţă, cu cele două bătrâne, venise, într-o zi, un nepot, sau cam aşa ceva, al proprietarului din America al casei, în care preotul se instalase cu chirie, se uitase în jur, deschisese, chiar, uşa căsuţei şi aruncase o privire înăuntru, dar nu răspunsese nimic când Mama Ană îl întrebă, scuipând, uşor, cu vârful buzelor ei uscate, un fir din caierul la care torcea:

-Cauţi pe cineva, dta?

Apoi, acela traversă curtea şi deschise şi uşa de la coridorul casei celei mari. Acolo, dădu de părintele, care tocmai cobora treptele, să iasă în curte.

-Ştii-dta ce m-am socotit io, dle părinte?, întrebă el, în loc de orice altă formulă de salut.

-Nu ştiu ce te-cu socotit dtale, îi răspunse acesta. Dar, eu, oricum, îţ'zâc bună zâua.

-Aşa, că bine zâci: bună zâua, reluă acela. M-am gândit că, aşa cum stai dta, foarte bine, în casăle lui unchiu'din America, aşa aş putea să stau şî eu, nepotul lui, tot foarte bine.

-Apoi, dacă zâci dta aşa, aşa să fie, încheie convorbirea preotul şi nu mai spuse nimic,

-însoţindu-l pe celălalt până la portiţă. Şi, chiar în aceeaşi zi, se duse cu crâsnicul, cu badea Gavrilă şi cu Valeri Frâncu să vadă casele parohiale, cum le ziceau ei, de peste drum de "curtea" familiei Frâncu. Era o clădire mai mare, cu cinci ferești, în lungul uliţei, curte şi grajduri cu şură, în latul curţii, iar în spate, o grădină mare şi neîngrijită, care se lungea, urcând, apoi, o coastă scurtă, împădurită cu tufe sălbatice şi salcâmi, până în gardul cimitirului, din jurul bisericii.

Urcând în coridorul clădirii principale, deschizând fiecare uşă, coborând, apoi, la grajduri şi la şură, părintele şi însoţitorii lui se uitară, cu luare-aminte, pe tot de-a rândul, cum spusese badea Gavrilă. Şi tot dumnealui apreciase, ca încheiere, că două camere ţrebuie podite, de nou, la celelalte, pardoseala de scânduri era încă bună, dar trebuie văruit totul; mai propuse, apoi, ca unul din grajduri, cel din dreapta şurii, să fie transformat în bucătărie: se cerea podit de nou, şi el, cu scândură, apoi făcut un horn, pentru soba din bucătărie...

-Şî dacă tot faci horn, domnule părinte, să-ţ'facă ţâganu'ş-un cuptior, să coaceţ' pită.

Aşa că, cel puţin vreo trei săptămâni, la rând, părintele petrecu fiecare zi, de dimineaţă până sara, cu cei doi, trebăluind, cam împiedecat, după felul lor, în curtea casei parohiale. Mutu, ca mutu, mai mult tăcea, îngândurat, şi lucra cu un fel de înverşunare, iar când avea ceva de comunicat, dădea din mâni, mormăia înfundat, ori căsca gura mare şi scotea ropote de vocale şi consoane, nedesluşite şi amestecate. Dupţa, ţiganul, în schimb, părea că-i vesel şi nu-i pasă de nimic, ziua toată; fluiera într-un fel special, printre buzele lui groase şi vinete, ca şi cum ar fi imitat o gordună, ori lălăia cântece de-ale lui, ţigăneşti, săltărеţe ori lungite, oftând, din greu, dar fals şi ca şi cum ar fi tras cu ochiul, un fel *de oi, ni, oi şi pai şi vai, auălică neică,* dar, efectiv, nu era în stare să facă decât numai ceea ce i se spunea exact şi pe porţiuni mici: tencuiala asta dată jos, aici, refăcută până aici, cărămizile astea puse acolo. Altfel, era mereu vesel şi bucuros de muncă, iar părintelui nu-i era urât să lucreze cu el. Aşa că, dumnealui, de dimineaţa până sara, îşi petrecea ziua cu cei doi şi mai mult cu ţiganul, că mutu venea, măsura cu metrul lui vechi, de lemn, pliat în zece bucăţi, nota ceva, cu creionul de după ureche, într-o terfeloagă de carneţel unsuros, şi pleca, explicând ceva nedesluşit, cu gâlgâitul lui de sunete guturale. Apoi, revenea, cu câte-o scândură, două, sub braţ, ori pe umăr, le încerca potriveala şi iar pleca să se întoarcă numai el ştia când.

Părintele se aţinea prin curte, între casă şi grajd, pe urmele celuilalt, care, când avea nevoie de vreo mistrie sau un ciocan, pe care-l lăsase dincolo, când de cuie, şi-atunci trebuia să se repeadă până la prăvălie, în crâng, pentru că, dacă-l lăsa pe el, pe Dupţa, să meargă la cumpărături, ştia când se duce, dar nu mai ştia când se-ntoarce. Într-o zi, chiar, după ce-l aşteptă cel puţin vreo două ceasuri bune, părintele îl găsi, beat şi cu gură mare, la bufetul de lângă *babă,* într-o pătimaşă discuţie cu alţi vreo doi ca el.

-Uite-l pe domnul părinte!, strigase ţiganul, cu mânile ridicate cătră tavan, să ne spuie dumnealui dacă nu-i cum zâc io!

Nu mai ştia de el, bietul Dupţa, nu mai ştia că fusese angajat la o treabă şi că era nevoie să se întoarcă, la lucru. Aşa că părintele nu-l mai trimitea nicăierea şi prefera să dea fuga el până-n crâng, ori să ia satul, în lung, după una sau alta. Peste zi, venea, la amiază, când avea chef şi nu se pierdea în misterioasele ei rătăciri, bunica, cu oala cu ciorbă şi două farfurii cutate, într-o straiţă, iar sara, coborau, pe întuneric, amândoi, popa şi ţiganul, uliţa Susenilor, până la căsuţa luminată şi

caldă, unde-i aştepta preoteasa, cu mâncarea, ca pentru prânz: două feluri, din care, primul, o ciorbă consistentă, un pahar mare, de rachiu, pentru Dupța, unul mai mic, pentru părintele, care-l însoțea, apoi, până la portiță, să-l vadă plecând; altfel, era în stare să se ia la poveşti cu mama cea bătrână şi cineştie când ar fi isprăvit.

La scurtă vreme, veniră şi ploile reci, de toamnă. Munții dispăruseră, sub un strat gros de nouri, ca de plumb, şi eta ca şi când nu s-ar mai fi ştiut nimic de ei: gata, nu mai erau. Peste sat şi pe tot cuprinsul, apăsa un cer de cenuşă, din care se prefirau picături teci şi mărunte. Cum îi era firea, preotul nu se lăsase înduplecat să-şi schimbe îmbrăcămintea şi, mai ales, încălțările, şi lipăi vreo două zile, cu pantofii lui buni, cu talpă subțire, alegând o cătate subțire, mai mult iluzorie, prin noroiul din noua curte, încât preoteasa fu nevoită să i-i ascundă de-a dreptul şi aproape să-i tragă, dumneaei, pe picior, şosetele de lână şi bocancii grei, de iarnă. E drept că sănătatea lui, de fier, cum avea obiceiul să zică, în afară de unele mici incidente, cum ar fi nevoia mai deasă de batistă, nu dădu nici un semn. Apoi, dădu Dumnezeu, vorba preotesei, de se văzură cu treaba gata; părintele făcu o sfeştanie în casa cea nouă, stropind cu apă sfințită fiecare cameră goală, mobila n-o aduseseră încă, dar şi curtea, cumva rânduită, bucătăria şi cuptorul; pe sară, în căsuța bătrânelor, Dupța mai ceru un *păhar de rachiu,* pe care i-l acordă preoteasa, bucuroasă că scapă de atâta zdroabă şi griji, mai ales pentru părintele; al treilea pahar îl primi țiganul, pe furiş, de la Mama Ană, încât se îmbătă tun, abia scăpară de el, scoțându-l, mai cu binele, mai cu puterea, până la portiță, unde se prăvăli pe pământul ud şi de unde-l auziră, multă vreme, până când adormiră, mormăind înfundat cântecele lui întrerupte de câte-un oftat sau de câte-un strigăt din rărunchi.

Dimineață, însă, nu mai era acolo şi nu mai avură vreo ştire despre el vreo câteva săptămâni bune. Dar, între timp, coborâse iarna, ca şi cum ar fi venit dinspre munte, şi umplu satul de zăpadă. Oamenii îşi făcură cărări prin curți, dela casă la căsuță, la fântână, la grajd şi la şura cu fân; pe ulițe, trasară făgaşe adânci şi înghețate, de culoarea şi consistența osului, săniile cu caii lor înconjurați de aburi şi de ciorchinele dese ale sunetelor de clopoței.

Între zidirile înalte ale nămeților curați, aerul rece se subțiase, tăios ca o lamă, şi lumea arăta ca împodobită cu flori albe şi sunete melodioase, ca de sticlă. Cerul se lărgise din nou, ca zugrăvit în azur străveziu, sub care încremenise, ca tăiată de o daltă din cer, ființa de sticlă înghețată a munților, cu lanțul ei prelung de creste săltate, ca nişte valuri. Chiar şi la amiază, soarele se ținea aproape de ei şi nu mai urca spre înălțimi, ca o pată de galben lichid şi lucitor, iar către sară, luneca, topindu-se, în pânze subțiri de rozuri portocalii. Noaptea, pe bolta de cărbune translucid, stelele sticleau mărunt, cât puterea gerului troznea, uscat, pe la încheieturi. Apoi, către dimineață, se lăsa o pâclă rece şi grea, albă, ca un fum de zăpadă, iar când lumina zilei ajungea întreagă, tot ce era negru în jur, garduri, crengi, era învelit în mătasă de argint.

Trecu şi Crăciunul, cu sara lui de ajun, cu colinzile repezite şi cam sălbatice, aprecia preoteasa,

ale cetei de feciori, şi, după Sfântul Vasile, părintele şi crâsnicul începură să intre, prin curţi şi pe la case, cu Botezul Domnului. Parohia nu era mare, nu întârziau prea mult, la fiecare casă, cât să arunce stropi de apă sfinţită, din mănunchiul de busuioc, peste case, curte şi grajduri, prin încăperi, pe frunţile celor din casă: bătrâni şi tineri, bărbaţi, femei şi copii şi să cânte:

În Iordan, botezându-Te, Tu, Doamne,

Închinarea Treimii s-au arătat.

Şi glasul Părintelui a mărturisit,

Fiu iubit pre Tine numindu-Te!

Nu era, ca în alte părţi, unde se întindea masă, pentru preot şi însoţitorii lui, aproape la fiecare gospodărie; aici, chiar şi când erau în casă şi terminaseră ritualul, părintele şi crâsnicul rămâneau în picioare, în mijlocul camerei, între icoane şi ştergare vârstate cu alb şi roşu, bărbatul, în picioare, şi el, în cămaşa bună, de Duminică, albă cu *motive* în negru şi puţin galben, în cruce, pe piept, cu capul gol, păml tuns scurt şi faţa lui osoasă şi cam aspră, de om uscat şi tare, femeia, boreasa, mai groasă, peste mijloc, cu iia ei curată, albă, cu dungi negre, subţiri, cu faţa luminată de ceva plăcut. Cei mai mulţi erau oameni cumsecade, isteţi, dar cu o anume tărie oarecum îndărătnică, în ei, poate chiar cam închişi, femeile, doar, mai deschise, mai dispuse la comunicare, cu vorba lor iute, uneori veselă, sclipitoare, alteori numai repezită.

Schimbau, aşa, în picioare, câteva vorbe, de una, de alta, despre copii, despre vite, şi-apoi părintele, făcând urările de An Bun, se apleca, cumva, din talie, şi ieşea pe uşa care, oricum, i-ar fi încăput statura întreagă. În urma lui, venea fiinţa uscată şi cam ruginită a crâsnicului, cu traista vărgată în cenuşiu şi negm, pe un fond ca osul, pe umăr, obiceiul era ca, de la fiecare gospodărie, preotul şi ajutorul lui să primească două, trei bucăţi de costiţe de porc afumate.

Părintele potrivise lucrurile în aşa fel încât să termine colindatul pe la case în ultima zi, înainte de Bobotează, cam pe la amiază. Atunci îi aştepta, pe amândoi, masa întinsă, în bucătăria îngustă şi joasă, cu piftie de porc, răci, răcituri, catalige, le mai spuneau ei, ciorbă acră şi friptură. Părintele destupase şi-o sticlă de vin şi mâncată liniştiţi şi mulţumiţi că isprăviseră cu bine ce avuseseră de făcut. Când îl însoţi, cu capul gol şi numai în haină, pe crâsnic, până la portiţă, amintindu-şi, unul altuia, ce mai aveau de făcut, că sărbătoarea Botezului Domnului cădea a doua zi, sâmbătă, 6 ianuarie, iar duminică, în 7, era iarăşi praznic mare, Sfântul Ioan Botezătorul, acesta îl întrebă, cu oarecare ezitare, pe preot dacă uitase de ţiganii din Purcăreaţă:

-Ce facem, domnule părinte, cu amărâţii ăia, pe ei nu-i botezăm?

Părintele rămase şocat de întrebare, ca şi când cineva, altul decât ajutorul lui, cineva mai mare şi mustrător, i-ar fi pus o mână în piept.

-Cum, Doamne iartă-mă, de i-am uitat?, se întrebă el şi pe dată se întoarse să-şi ia patrafirul, crucea şi căldăruşa, în timp ce rugă preoteasa să-i aducă paltonul şi căciula.

-Doar nu vă duceţi până la Purcăreață, că ziua-i scurtă ş-acum se-ntunecă?, întrebă aceasta, în timp ce-i ținea haina îmblănită.

-Ba chiar ne ducem, c-odată ajungem, îi răspunse bărbatul ei, aşezându-şi căciula, pe fruntea albă şi curată.

-Cine ştie cum o fi drumul? O fi tăiat careva cărare, că pe-acolo nu prea umblă sănii?, se mai îngrijoră femeia.

-Mai merg oamenii la pădure, după lemne, o linişti crâsnicul, în timp ce făceau cei dintâi paşi,pe zăpada întărită, de consistența şi culoarea osului.

Calea era bună, printre nămeți, destul de largă, dreaptă şi tare, până la cea din urmă casă, din capătul uliței Susenilor, dar, de-acolo, în întinderea de alb, peste care începuseră să se aşeze tentele cenuşii ale înserării, nu se mai vedea decât o dâră cotită de urme înfundate.

Fusese o zi rece, dar limpede, de ianuarie. Munții se vedeau, aduşi, dintr-odată, drept în fața lor, mari şi apropiați, cu prăvăliturile lor înalte, conturate de umbre adânci, aşezate pe soclul de negru intens, ca de pământ înghețat, al pădurilor. Cerul, luminos peste zi, era acum acoperit de o umbră bătând în alb, iar în dreapta lor, către asfințit, îl umpluseră tonuri curate şi reci de galben, roz şi portocaliu. În spatele lor, satul, ca o grămadă de crengi negre şi acoperişe albe, părea că respirase un abur albăstrui şi subțire, cu aroma lui iute, amestectă, acum, cu miros de fum de lemne şi ceva ca o dogoare de came arsă.

Cei doi călcau, în tăcere, în urmele adânci, dinnaintea lor, iar părerea de încrângătură, unde trebuia să fie lăcaşul țiganilor, strânsă sub poalele înălțimilor, li se se năzărea la numai câțiva paşif Crâsnicul chiar apucase să spună:

-De-acum nu mai avem mult..., când, pentru a măsura drumul făcut, întoarsese capul spre sat şi rămase aşa, cu capul sucit.

-Domnule părinte, lăsă el să-i scape, din acea poziție nefirească, ia fă bine şi uită-te în urmă.

În urmă, dealurile de peste Olt, cu siluetele lor cunoscute, sub haina albă şi cenuşie a zăpezii, nu se mai vedeau, deloc; le acoperise, cu totul, o învălmăşeală umflată de nor vânăt, crescând din sine şi înaintând peste ceea ce trebuia să fie spațiul câmpiei povârnite dintre cele două sate, cel de sus şi cel de jos.

-Ce poate să fie aceea?, întrebă părintele, şi el cu gâtul sucit. Parcă-i un nor de fum; s-o fi aprins ceva, undeva?

-Ce poate să să aprindă, să scoată un fum ca ăsta? Poate numa', Doamne fereşte!, lumea întreagă. Nu-i fum, domnule părinte, ascultă-mă pe mine! Asta-i viitură de vreme rea şi ne ajunge din urmă!

Dar părintele era, de-acum, din nou întors cu fața către munte şi către sălaşul de țigani numit Purcăreață, unde porniseră ei cu Botezul Domnului şi chiar făcuse câțiva paşi, pe urmele săpate în

zăpada înghețată, iar crâsnicul, strângându-şi mânecile cojocului, în jurul pieptului, cu băierile trăistii după umăr şi căldăruşa sub cot, pomi după el cu paşi repezi. Merseră, aşa, oarecum îndârjiți şi tăcuți, luptându-se cu zăpada tot mai grea, încă o bucată bună; în fața lor, părerea de crâng, unde credeau că trebuie să fie sălaşul, nu se arăta departe, dar, când mai întoarseră, o dată, capul, în urmă, văzură, cu o tresărire de spaimă, că satul pierise de tot sub învălmăşeala de nouri albi şi rotunzi, crescuți neîncetat din sine, tăcuți şi amenințători.

-Vine, vine vremea rea, domnule părinte! Vine ca un tăvălug!, rosti cu spaimă crâsnicul şi trebui să grăbească pasul, după preotul plecat înainte.

Cele dintâi şfichiuituri ale viscolului îi prinseră când erau la numai câțiva paşi de ce credeau ei că este lăcaşul țiganilor, dar, de-acum, şi prin fața lor, începură să alerge pale subțiri de vânt rece, răscolind, în răstimpuri, zăpada, şi fluierând ascuțit, printre crengile țepoase şi înghețate ale tufelor de porumbrele. Iar când se mai întoarseră o dată să vadă până unde a ajuns viitura, viscolul îi învălui cu mantia lui de ghiață şi-i răsuci, bătându-i din toate părțile.

O noapte albă şi rece, cu nuiele aspre de vânt, bătându-i peste fețe şi învăluindu-i strâns şi răsucit căzuse asupra lor şi, chiar dacă li se părea că fac paşi prin zăpada ajunsă până la brâu, nu mai ştiau dacă merg înainte ori dau îndărăpt. Zbătându-se şi spărgând nămeții din jurul lui cu pieptul, cu mânile în dreptul ochilor, să-i ferească de palmele aspre ale ninsorii iuți, părintele ajunse între tufe cu crengi aspre, ca de oțel. încercă în dreapta, încercă în stânga, dădu şi câțiva paşi înapoi, mai mult împins de vânt; cu o spaimă rece, amestecară cu îndârjire, îşi dădu sama că nu se putea orienta nici după cum bătea viscolul, cate, mai întâi, venise dinspre miazănoapte, iar acum se răsucea în jurul lor. Celălalt nu se mai vedea şi nici un alt semn nu venea de la el, iar, în locul unde îi apucase ochiul otrăvit al furtunii, nu era nici urmă de lăcaş al țiganilor.

N-ar fi putut spune cât au rămas în starea aceea, de pradă neputincioasă a crivățului, şi în locul acela, care era nicăieri. Destul numai că, într-un târziu, se simți pe sine căzând într-un gol şi alunecând, ca pe-o sanie. Se opri în ceva, ca un parapet de zăpadă, mai tare; de dedesubt, răzbeau țepuşele negre ale unor pari de gard, îngropat în troian. în nări, simți miros de fum rece, de lemne. Apoi, într-o suspendare, de-o clipă, numai, a vîrtejului de vânt, văzu şi coliba, sub un deal de zăpadă.

Înăuntru era un întuneric rece, cu adieri de căldură de la un hârb de sobă cu hornul strâmb. Pe-o alcătuire de pat îngust, plină de zdrențe, cu miros înnecăcios, licăreau, din umbră, câteva perechi de ochi. Se auzi icnet, scâncet de copil, o tuse hârşâită de babă. Bărbatul negru, ca afumat, care-l trăsese în colibă, îl întrebă;

-Hai degerat, domnule părinte?

Dar popa n-avea grijă de degeratul său. Îi spuse de crâsnic, c-au venit împreună şi s-a pierdut de el.

-Hapoi că ne-am gândit noi că nu eşti dta sângur,

-ş-o mărs şogoru'şî cu un vecin, să-l caute.

Când venită şogoru' şi vecinu', cu crâsnicul aproape bocnă de înghețat şi tot alb de zăpadă, părintele era mai încălzit şi mai înviorat. Constatase, cu o bucurie care-l încălzise pe dinnăuntru, mai mult decât amărâtul de foc țigănesc, că, tot timpul cât se luptase cu viscolul şi cu nămeții, ținuse crucea şi patrafirul la piept şi acum era ca şi cum s-ar fi trezit cu ele în brațe, în coliba aceea țigănească. Aşa că nu mai aşteptă ca ajutorul lui să se dezghețe şi el, şi începu să cânte, el singur:

În Iordan botezându-Te, Tu, Doamne,

Închinarea Treimii S-au arătat

Şi glasul Părintelui a mărturisit Ție,

Fiu numit pre Tine numindu-Te!

Către sfârşitul celei de a doua reluări, cu o voce cam rebegită, se adăugă cântării şi cel adus aproape înghețat şi care, şi el, ca printr-o minune, se trezise din năcaz, cu căldăruşa de aramă sub braț şi traista cu costițele afumate, ce i se cuveneau, de-a umăr. Numai mănunchiul de busuioc nu era, pierdut prin nămeți, ori luat de viscol, dar părintele luă o mână de zăpadă în căldăruşă, o topi la sobă şi stropi frunțile plecate ale celor din colibă şi podeaua ei de pământ uscat şi tare, cu degetele înmuiate ale mânii sale albe şi moi.

Când tocmai isprăviseră cântarea, la cel din urmă din cele şase, şapte colibe din acel sălaş, în liniştea care se lăsase şi în care vântul mormăia, numai, înfundat, pe la încheieturile uşii şi pe gura hornului, se auzi, de deasupra lor, lătrat de cane şi glas de om.

Erau cei doi bărbați Frâncu, badea Gavrilă şi Valeri; cu câinii lor putemici, de la oi, ținuți de lanț. Cum era de aşteptat, când urgia ajunsese în sat, preoteasa, numai cu ceva subțire pe umeri şi cu capul descoperit, trecuse, prin viscol la vecinii lor şi le spusese că părintele se avântase către Purcăreață fără teamă de vremea rea.

-D-apoi de un'să ştie, domnul părinte, săracu', că uite-aşa ne-o luat şi pe noi, pe negândite!, turui, în felul ei, Veta, atât de repede că, în tulburarea ei, preoteasa nici nu pricepu tocmai bine ce spune. Fusese, numai, mulțumită, când văzu pe cei doi bărbați că-şi iau căciulile şi cojoacele, caută după botele lor mari şi grele şi strigă câinii; încât nici nu mai trecu ulița şi rămase cu Veta, în bucătărioara lor îngustă şi curată, cu miros plăcut de mâncare, la lumină focului din soba de tuci.

-Nu ne va lăsa Dumnezău drăguțu', oftă, din adâncul trupului ei cam uscat, femeia, făcându-şi cruce. Şi apoi începu să turuie una din poveştile ei fără început şi sfârşit. Preoteasa numai se făcea că ascultă, pierită, cu ochii, când la icoane, când la fereastra, care zdrăngănea, sub răbufnirile de viscol şi, din când în când, când credea că n-o vede Veta, îşi făcea cruci apăsate pe piept.

-Aş hi zâs că-s îngerii Domnului, dacă n-aş fi ştiut că îngerii n-au câni, când i-am auzât pe badea Gavrilă şi pe Valeri, hăulind, după noi, iară pe câni lătrând, avea să spună, de multe ori, după aceea, crâsnicul, când avea poftă de vorbă.

-Ş-apoi crezi dta că îngerii hăulesc?, îl întreba câte unul, din cei care ascultau povestea, spusă nici prea des, dar nici rar de tot

-Apoi, când ar fi să fie primejdie asupra vieţii de om, poate că şi hăulesc, ei, îngerii Da'câni nu cred să aibă...

-Da dice crezi dta că n-au: nu-i lasă Sâmpetru, care-i mai mare peste Rai?

-Ba, nu-i asta, că Sâmpetru n-are treabă cu îngerii... Dumnealui, cu raiul.

Numa' că acolo, în preajma Domnului, nu-i trebuinţă de câni. Fără numa' unde-i om, acolo-i şi răutate şi nevoie de câni.

De vorbele de felul ăsta aflase şi părintele şi preoteasa.

-N-aş fi crezut că un mutalău ca crâsnicul dtale e-n stare să aibă spirit, observa doamna.

Îi spunea soţului ei *dta,* numai în ocazii deosebite, nu în ordinea vreunui ceremonial de autoritate, ci într-unul de alt fel, de glumă şi râs. Iar cuvântul *spirit,* pentru ei şi generaţia lor, ţinea locul termenului de humor, de astăzi, un *om de spirit* însemnând cam ceea ce noi, astăzi, numim un *om cu humor.*

25

Din nou, din Jurnalul lui Onisifor Ghibu:

Sibiu, 27 decembrie 1944. *Al cincilea Crăciun pribeag la Sibiu...*

Anul trecut, înconjurat de toţi copiii mei, pentru anul acesta o speranţă îndrăzneaţă, care până acum încă nu s-a împlinit şi, momentan, pare a nu se mai împlini niciodată în chipul în care am exprimat-o eu. Vremurile au adus cu sine, de la Crăciunul trecut şi până la cel de acum, schimbări grozave: Nu mai stăpânim nici Transnistria, nici Basarabia, nici Bucovina, nici Moldova şi nici Ardealul de Nord, şi de Dobrogea nouă nici să nu mai amintesc. Ne găsim într-o situaţie foarte gea, din care se pare că nu mai este putere omenească să ne mântuiască. Rămâne tot numai Cel de Sus, cu mila lui...

Pentru anul viitor nu mai am curajul să mai fac prognosticuri de nici un fel. Nu mai vorbesc nici de Stana, nici de Cluj, căci n-ar fi cu totul imposibil ca în locul lor să ne pomenim prin îngheţurile Siberiei, ca să se plinească dorinţa fierbinte a prietenilor mei de la Universitate, care, la 22 decembrie, într-un articol anonim din gazeta locală "România Viitoare" se mirau, scandalizaţi, că eu mai sunt încă liber...

Însemnez aci, acum, ceva despre felul în care am petrecut anul acesta sărbătorile Crăciunului, la Sibiu.

Pentru întâia oară am serbat Crăciunul fără nici unul din cei trei băieţi cu noştri. Tavi şi Ella n-au putut veni de la Bucureşti, din cauza enormelor greutăţi de călătorie şi de teama ca nu cumva, în absenţa lor de acasă, să fie evacuaţi din casă... Florel, ajuns de curând director commercial la Fabrica Scherg din Braşov, n-a avut nici o posibilitate de plecare spre Sibiu, iar Mihai se găseşte la Caracău, în judeţul Ciuc, ca şef de şantier la construcţia unui viaduct de peste 200 metri. De acolo nu poate pleca şi din cauza marei răspunderi faţă de întreprinderea

Nicolau, şi din cauza lipsei de comunicaţie.

Am regretat foarte mult absenţa tuturor, dar ne-am mângâiat că, cel puţin, suntem cu toţii sănătoşi, care unde suntem. Am fost, astfel, numai cu Nana şi cu celate rudenii în ziua de Crăciun am avut masă mare: afară de noi, amfitrionii: sora mea Paraschiva, de la Podul Iloaei, cu nepoţii Marioara şi Georgel Munteanu, cu fiica acestora Marijeana, şi cu fratele lui Georgel, Costică, venit de câteva zile din Moldova nimănui, Nana, Crişan şi Anca, nepoata Vetuca cu soţul ei căpitanul Iancu Ţăranu, colonelul Vârgolici cu Doamna -refugiaţi la noi.

După-amiază am mai avut pe nepoţii Nuţica, Lucian, Tavi Ghibu, cu Lucia, nepotul Ion Cupu, cu Lenuţa, nepoata Felicia Hoţan, cu Nicu şi Nicuşor, nepotul Mitică Dădârlat, cu Angela, cu fetiţa Ileana şi cu nepoata ei, d-şoara Iacobescu, asistentul meu Ş. Lungu cu doamna şi cu finul Şerbănel, Beba

Pop-Novotny, refugiată de la Cluj-Timişoara, locotenetul Man din Bihor, cu fratele său, sublocotenent invalid de război (fără mâna stângă).

Am petrecut câteva ceasuri plăcute, cu pom de Crăciun, cu colinde, poezii ş.a. Totuşi, lipsa băieţilor am simţit-o mereu.

Pomul de Crăciun l-am făcut cu Nana; bogat aproape ca în vremurile cele bune. În seara întâi de Crăciun, masa, la noi, cu copiii şi cu colonelul şi cu Ţăranii. A doua zi la amiază, la Nana; seara acasă-câte-o cafea cu lapte, ''ca bătrânii''. A treia zi, Beba la masă la noi. În prima zi am trimis un coşuleţ cu de toate la Clinica de tuberculoşi, pentru biata noastră Anastasia Dicesai, care e singură acolo. Nu putea lipsi nici de astă dată din socoteala noastră... Basarabia.

Ieri dimineaţa, colonelul i-a dus la Tavi-Ella un pachet, la Bucureşti, iarăşi cu de toate.

Iar astăzi-dimineaţa, un dulgher sas din Cristian, venit zilele trecute de la Caracău, i-a dus un asemenea pachet şi lui Mihai. Printre alte rarităţi era şi o cutie de chibrituri.

26

Până să ajungă, cei doi, părintele şi preoteasa lui, din nou, la dispoziţia necesară pentru un astfel de *spirit de glumă,* cum fusese acela prin care preoteasa se mirase de simţul humorului, *spiritul* îi spuneau ei, dovedit de crâsnic, avea să mai treacă destul timp şi să se petreacă destule alte întâmplări. A fost, mai întâi, aşa că badea Gavrilă şi Valeri i-au adus, pe popa şi pe crâsnic, aproape înghеţaţi; norocul lor a fost că, de la Purcăreaţă până-n sat nu era cum să vină altfel decât pe vechile urme şi pe propriile lor picioare; iar mersul prin zăpadă, chiar trudnic, cum a fost să fie, le-a ţinut corpul în mişcare, ba chiar i-a şi încălzit, sub hainele ude, aproape înghеţate. Căci, când cei doi bărbaţi Frâncu au vrut să-l ia pe părintele de subţiori, ori măcar de sub coate, unul dintr-o parte şi altul din cealaltă, popa s-a zmucit, supărat şi jignit foc:

-Păi ce credeţi? Că sunt chiar copil, ori nevolnic, să nu pot merge pe picioarele mele? Şi-o luă voiniceşte, cu un pas înaintea tuturor, către sat. Dreptu-i că nu putuse ţine pasul, hotărât şi vioi,

cu care pornise, dar nici nu l-a slăbit de tot, aşa că, în scurt timp, au bătut în fereastră, la bucătăria Vetei, unde bănuiau ei că rămăsese preoteasa. Dar, de-acum, viscolul căzuse aproape de tot şi ningea numai liniştit, cu fulgi rari, ca într-o ilustrată de Crăciun. Doamna ieşi cu o broboadă de-a Vetei pe cap şi pe umeri şi-şi luă soţul de braţ. Acasă, Veta, venită după ei, la ajutor, puse degrabă oala mare, de tablă, oala de spălat rufe, pe sobă, o umplu cu câteva găleţi de zăpadă şi înteţi focul. Lemnele uscate pocneau plăcut, învăluite le flacără, iar pe un alt foc al sobei, cu *cărigile* cercurile de tuci, luate, preoteasa încălzea, la repezeală, un ceai.

Cât părintele îşi sorbi ceaiul fierbinte, cu stropul de rom adăugat de soţia sa, ceva pe la oala veche începu să sfârâie uşor şi apa să fie agitată de roiuri de bulbuci albi şi mărunţi Atunci preoteasa duse, în camera lor de sus, din casa mare, ligheanul cel mai mare al familiei, cu ochii pe soţul el care o însoţea cu paltonul pe umeri şi căciula trasă peste urechi şi peste frunte. Apoi cât părintele lepăda hainele ude, toate, pe alocuri chiar cu scorojeli îngheţate, Veta veni cu două căldări de apă fierbinte, învăluite de aburi groşi.

Într-o săptămână, două, după această întâmplare, nu se arătară semnele unor urmări mai grave pentru sănătatea părintelui. Preoteasa chiar îi lăuda, faţă de cei cu casei dar şi faţă de Veta şi Valeri şi alţii care aflaseră de întâmplare, sănătatea lui de moţ falnic:

-Nici un semn de răceala n-o avut, nici temperatură, nimic altceva, şi doar nu i-am dat decât, de vreo câteva ori, aspirină şi piramidon, explica ea.

Dar, după trei săptămâni adică pe la sfârşitul lui ianuarie, părintele începu să simtă unele dureri prin oase şi la încheieturi. După câteva zile, în care a dus, cum se spune, boala pe picioare, slujind la biserică şi făcându-şi drumurile lui obişnuite prin sat, într-o sară, se lăsă pe canapeaua din dormitor, doborît mai mult de durere, o durere în tot corpul, pe la toate încheieturile, decât de oboseală; iar a doua zi, nici nu mai putu să se ridice din pat.

Doctorul Solomon, rămas în casa familiei lui, de peste vale, într-un fel de vacanţă prelungită de situaţia tulbure din ţară, mai mult îl chestionă asupra simptomelor, decât să-l palpeze, ori să-l supună la alte probe. De altfel, nu avea nevoie de prea multe date: suferinţa bolnavului se vedea şi cu ochiul liber, durerile persistente devenind ascuţite la cea mai mică mişcare.

-Reumatism poliarticular acut, diagnostică el, aşezându-şi trunchiul scurt şi gros îh scaunul cu spătar jos, rotund, dintr-o garnitură veche şi desperecheată, de mobilă a femilel adus de preoteasa.

-Şi tratamentul? Ce să-i dau?, întrebă ea, deloc liniştită de verdictul medicului.

Doctorul îşi întoarse ochii lui bulbucaţi cu sprâncene stufoase, acum ridicate a mirare sau luare aminte, şi enumeră, cu pauze, ca şi cum ar fi aşteptat un efect anume, de la fiecare cuvânt rostit

-Aspirine... Salicilat... Ceaiuri...

-Atât?, se interesă preoteasa, vădit nemulţumită de sărăcia recomandărilor.

-Şi răbdare... Multă, multă răbdare...

-Până când să răbdăm? În cât timp se va face bine?

-Până se va croniciiza... De la sine... Şi cum se încălzeşte vremea, la băl la Ocna Sibiului... Aveți noroc: e-aici, aproape.

Avusese dreptate bunul doctor Solomon: de răbdare a fost să fie nevoie mai mult decât de orice. Durerile au fost cumplite, semănate de cruzimea bolii pe fiecare părticică a corpului şi mai ales la încheieturi; dar mai cumplită decât orice durere a fost prelungirea, chinuitoare, a bolii. Cei doi, preotul şi soția lui ar fi vrut să împartă şi să socotească timpul în unități cât mai mari: săptămâni, dacă nu chiar luni, ca să-l ia cu grosul, cum spuneau ei, să treacă mai repede. Numai că durerea, ascuțită, persistentă şi peste tot răspândită, îşi bătea joc de încercările lor copilăreşti de a înşela trecerea şi socotea timpul în unitățile lui cele mai mămnte: minute de durere tăioasă şi adâncă, clipe lungi şi numeroase de durere ascuțită.

În noaptea lungă a bolii, în care nu se mai deschidea fereastra nici unei dimineți şi în care orele, toate, erau ore întunecate de suferință, reperele luminoase sau calde ale timpului de altă dată veneau şi treceau, ca prilejuri de scufundare în deznădejde. Se apropie şi apoi chiar veni primăvara. Preoteasa ținea minte că, dintre toate semnele noului anotimp, părintele era mai atent şi mai sensibil la cântecul broaştelor. Ca şi cel al păsărilor, care porneau, toate o dată, printr-o risipitură de ciripituri, într-o dimineață de februarie, în jur de sărbătoarea numită Dragobete, cântecul broaştelor avea un prag al lui, înainte de care era tăcerea adâncă a câmpului, în care semnele timpului lucrau ascuns, cum mişcă, sub țelină, rădăcina ierbii. Broaştele împânzeau, şi ele, pe dedesubt, brazda, grea de forțele vitale în trezire; iernaseră ca nişte amănunte inerte ale peisajului, ca nişte bulgări de pământ sau ca nişte pietre. Şi când primăvara începea să le dea semn, cam pe când şi ursul, din bâdogul lui, aştepta vestea de la soare, ca si ştie dacă-şi va mai prelungi sau nu somnul de iarnă, iar în trupul firav al păsăruicilor tremura aşteptarea dimineții lor miraculoase, puterile latente începeau să se dezmorțească în acele bucăți de materie vie, care părea moartă. Urmau, atunci, zile şi nopți de prefaceri tăcute şi ascunse, în acord cu marile energii cosmic, care răsucesc orbitele planetelor, cu mişcările sevei, în țevile infinitezimale din rădăcinile plantelor, în care tăcutele energii din țesuturile organice se trezeau şi-şi pregăteau manifestarea. După care porneau, odată, toate odată, corul orăcăiturilor, semnalând şi proslăvind momentul unic: e gata, începe, e dezlănțuit izvorul originar al vieții, începe dansul lui fantastic, cântecul lui nebun! Nimic nu-l mai poate opri! El e cel mai puternic, el, stăpânul lumii, pentru că reprezintă viața şi viața ia lumea în stăpânite.

Preoteasa avea planul ei, în acea primăvară a anului 1945, când boala cumplită îl țintuise pe soțul ei, de pat, cu legăturile nemiloase ale durerilor atroce, şi, pe măsură ce simțea apropiindu-se momentul de trezire a cântecului broaştelor, planul acesta devenea tot mai limpede, tot mai precis. Avea să pândească sară de sară şi dimineață de dimineață. Şi va veni; va veni dimineața aceea sau sara aceea; când broaştele vor porni, toate odată, în cor, vor porni cântecul lor. Atunci, are să facă ea,

cumva: va deschide, larg, fereştile; ori îl va aduce, cum va putea, dacă va putea, pe părintele, învelit cu o pătură, sau un halat, îl va aduce la fereastră, ori chiar pe coridor, în curte ar fi greu, chiar imposibil; îl va aduce să asculte corul broaştelor, să ia energie de la energia dezlănțuită

Acesta era planul ei; dar, când a fost să-l pună în aplicare, când a fost să fie sara aceea, fusese sară când primi ea cel dintâi semnal de la broaşte, părintele era într-una din cele mai proaste dispoziții posibile. Ba chiar, ca să spunem adevărul, de mult nu mai simțise astfel de dureri.

Era o sară neaşteptat de caldă. Peste zi, fusese soare, pământul se încălzise şi, acum, părea că iradiază căldura aceea subțire, cu miros vegetal, de primăvară. Oamenii începuseră să lucreze prin grădini. Unii strânseseră frunzele şi curpenii uscați şi le dăduseră foc. Vitele începuseră să fie scoase, din nou, în ciurdă. Şi sara şi dimineața, ciurda satului, cu mulțimea de spinări negre, a bivolelor, devansate de grupul mai mic, al spinărilor galben roşcate ale vacilor, umpluse ulița Susenilor, de la zid la zid. Aerul serii amestecase mirosul tare, de brazdă întoarsă, cu cel iute, al fumului de frunze arse, cu cel greu, de baligă de vite şi le topise în ceva care putea să fie mireazma unică şi întreagă a firii redeşteptate la viață. Femeia, încă tânără, nu împlinise 4o de ani, receptase cu toată ființa acest semnal; acum îl aştepta pe cel decisiv: cântecul broaştelor.

Au fost, mai întâi, două, trei orăcăituri disparate; ori, poate, nici n-au fost, decât o părere, sau o presimțire. Apoi, au pornit, toate odată; cântecul lor, pe mii de voci, în care fiecare se auzea distinct, iar toate, împreună, formau un continuu sacadat şi mărunțit, acest cântec, răpăit ca o ploaie risipită pe acoperişul lumii, umplu golul liniştii de până atunci.

Părintele zăcea în pat, răsucit şi chincit într-o poziție nefirească. Preoteasa se apropie, abia călcând. Văzu trupul lui contorsionat, strâmb. Şi, dintr-odată, simți că nu mai are aer, că e ceva ce ea nu poate să priceapă şi, mai ales, să admită. Se mai apropie un pas şi întinse mâna, topită de o spaimă rece. Atunci, abia, îi auzi răsuflarea. Era chinuită, şi răsuflarea, într-un fel nefiresc. Îi atinse fruntea. Era rece, dar umedă, brobonită de sudoare. Şi sudoarea mirosea, tot trupul acela răsucit nefiresc mirosea. Dar mirosea firesc. Soția lui îi recunoscu mirosul şi se mai linişti.

-Trebe să-l spăl. Nu-l pot lăsa aşa, cu mirosul ăsta.

Până să pună apă la încălzit, până să aştepte să se-ncălzească apa, a uitat de broaşte; nu le mai auzea corul. Probabil, continuau să cânte, n-aveau de ce să înceteze, dar ea nu le mai auzea. Nu le mai auzi nici cât duse apa sus şi pregăti ligheanul. Când vărsă apa în lighean, sunetul ei familiar, clipocitul acela sonor şi melodios, care era întocmai ca sunetul valului de apă pe pietre, la iaz ori la râu, îi aduse aminte de broaşte şi ea ridică ochii spre fereastră. Corul broaştelor se auzea, depărtat şi parcă întrerupt de pauze.

-Auzi? Auzi broaştele?, întrebă ea, şoptit.

Dar trupul lui era îndoit în sine, răsucit de durere. Fruntea i se brobonise din nou. Abia o auzise când îl întrebase:

-Auzi broaştele?

Aşa că planul preotesei se nărui. Nu chiar cu totul, nu cât să nu poată încropi altul, dar se nărui.

27

Între timp, se apropiau Paştile. Intraseră, de mult, în Postul Mare. Deniile şi mai ales,slujba de Înviere erau, dintotdeauna, cele mai plăcute părintelui. În curgerea aromară şi melodioasă a ritualului lor îşi găsea albia dulce-legănată în care îşi topea toate mişcările sufletului, prin care lua putere. Erau prilejurile când dăruirea pentru ceea ce el simțea că este menirea lui avea o dulceață aparte şi o lumină cu intensitate supremă, dar nu exterioară, răspândită în afară, ci întoarsă, cumva, spre sine, să-l limpezească, din interior.

În primăvara aceea, oricât de tare îl încercau durerile, părintele mai avu puterea să aştepte acel răstimp în care, întotdeauna, sufletul lui părea să cânte în acord cu melodia firii; poate tocmai asta spera: un câştig de putere în lupta cu suferința. Şi soția lui îşi mută, cu grabă firească, nădejdile asupra deniilor şi,mai ales, a slujbei de Înviere. Începu să le aştepte, cu o înfrigurare sporită, chiar dacă nu ştia şi nici măcar nu putea să-şi imagineze ce anume aşteaptă.

Dar deniile trecură, ecoul lor înmirezmat, învăluit în zvonuri de cântări, cu miros de floare crudă, frunză tânără şi pământ reavăn, coborî dinspre platoul înălțuț al bisericii, pe poteca cu iarbă proaspătă, din grădina casei parohiale, pe care obişnuia să treacă preotul, dădu târcoale gospodăriei, le frânse inimile amândurora, şi lui, şi ei, dar nu putu să întreacă durerea, nici măcar s-o înmoaie, d-apoi s-o frângă.

Apoi, se apropie învierea şi amândoi îşi adunară puterile nădejdii şi le îndreptară asupra nopții aceleia unice, cu Înaltul ei Mister. Cătră sara de sâmbătă, părintele parcă se simțea mai bine. Durerile începuseră, cumva, să amorțească. Chiar se putu ridica în capul oaselor. Peoteasa îl asistase, din penumbra odăii, de la oarecare depărtare; îi pregăti hainele, în tăcere şi "liniştit, "abia atingându-le. Apoi aşteptă; îl vedea cum stă, aşezat, pe pat. Tăcea şi el. Părea că aşteaptă. Apoi, ea se apropie şi el făcu un fel de mişcare. Nu fusese nici un semnal, de undeva, din exterior, şi ea, totuşi, se apropie. El avu puterea să întrebe, şoptit:

-Bate toaca?

-Încă nu, dar acum o să bată, îi răspunse ea, tot în şoaptă, şi întinse brațul, pe care era cămaşa, albă, în penumbra de cenuşă. El făcu o mişcare. Ea se apropie şi-l ajută să-şi scoată bluza pijamalei; era reavănă şi caldă. Nu fierbinte, numai caldă.

Când avu cămaşa pe el, iar silueta i se profilă, distinct, în penumbra zumzăind de o linişte încordată, soția lui îl prinse de după umeri, trăgându-l spre ea şi spre marginea patului. El îşi aplecă

trunchiul şi se apropie. Ea-l cuprinse mai strâns şi trase din nou. Reuşi să-l aducă la dunga patului. Apoi, îi cuprinse picioarele pe sub genunchi, le săltă cât putu şi încercă să i le rotească, să-i aşeze tălpile pe podea. El o cuprinsese, el, de data asta, pe ea, pe după umeri, şi-o ajuta pe cât putea. Când fu în picioare, oscilând uşor, înainte şi în spate, ea-l prinse de amândouă mânile, cu mânile ei, ca pe un copil, pe care l-ar învăța să umble, şi-l trase spre ea. Părintele reuşi, cu mare greutate, să târşâiască primul pas. Apoi, tot cu mare greutate, suflând greu şi icnind amândoi, reuşiră să-i îmbrace pantalonii. Când preoteasa îl aşează, din nou, pe dunga patului, să-l încalțe, se auzi toaca bătând. Începuse cântecul ei monoton, prelung şi înfiorat, acelaşi, dar parcă, totuşi, altul. Dar preotul nu mai avu putere decât să se ridice şi apoi să se năruiască mototol, avea să spună preoteasa, după aceea, la podea.

Între timp, se apropiaseră şi băieții, şi cei trei, veniți în vacanță, şi cel mic, tămas aici, cu părinții lui. Erau îmbrăcați pentru slujba de înviere, doi, în uniforme de elevi de liceu militar, celălalt, cu uniforma de la liceul "Gheorghe Lazăr" din Sibiu; cel mic avea hăinuțele lui curate, de duminică. Pe fețele lor atente, pregătire de taină, se aşternuse ceva ca o umbră specială, un fel de îngrijorare amestecată cu dorința de a ajuta; păreau gata să-l ducă pe tatăl lor pe brațe.

Părintele rămăsese prăbuşit la picioarele patului. Cei doi băieți mai mari se aplecară, căutându-i brațele. Tatăl lor întoarse spre ei o față cu expresia total schimbată; era ceva ce ei nu mai văzuseră, parcă era altcineva, altă persoană, venită de undeva, de foarte de mult, cu obrazul pământiu, trăsăturile alungite şi ochii privind de jos în sus, cu lumini în care era ceva ce ei nu puteau să descifreze. Apoi, dându-se doi paşi înapoi, cei patru băieți văzură pe tatăl lor cum îşi răsucea trupul greoi, icnind şi răsuflând greu, cum ajunse în poziția în care se sprijinea pe podea cu toate cele patru membre şi cum începu să înainteze trudnic, să înainteze sprijinit în palme şi-n genunchi.

"Unde, Doamne iartă-mă, ar fi vrut să meargă aşa?, se întreba, mai târziu, preoteasa, când refăcea, în gând, numai pentru ea, minutele grele ale acelei nopți de neuitat. O luat casa în lung, aproape să ajungă pe coridor, de-acolo l-am ridicat, prăbuşit, cum era, şi l-am pus în pat. Să fi fost în stare să pornească aşa, în patru labe, către biserică? Dar ce vorbesc eu?, îşi spunea ea sie însăşi, doar pornise spre biserică. Atunci, înseamnă că şi credea că va ajunge?"

După sărbători, bolnavul se mai linişti întrucâtva; era aşa ca şi cum răvăşitorul consum de energie, în lupta lui cu neputința, îl curățase, pe interior, de zgura suferinței, şi se pomenise mai uşor, eliberat de ceva care fusese ca un balast. Apoi, în săptămânile care urmară, însănătoşirea lui şi revenirea puterilor păreau că o apucaseră pe o cărare mai dreaptă şi mai prielnică, încât, după cinci săptămâni şi jumătate de la înviere, la slujba de înălțare, poporenii lui fură chemați la biserică, din nou, de sunetul parcă limpezit al clopotului de la biserica lor, iar popa li se înfățişă, în fața altarului, în odăjdiile lui curate şi luminate, de mare sărbătoare; numai fața lui, albă, avea ceva ca o paloare uşoară, iar vocea lui, moale, suna uşor slăbită.

Cum trecură Rusaliile, preoteasa se făcu luntre şi punte şi găsi, numai ea ştiu de unde şi cum, un om cu o maşină cam hodorogită, să le încarce bagajul şi să-i ducă la băi, la Ocna Sibiului. Şoferul, un cunoscut de-al doctorului Stoichiță, din Porumbacu de Jos, îi tot ştergea de praf aripile, cu vopseaua cam pleznită, şi se scuza pentru starea maşinii, explicând, cu voce cam tare, cum o ținuse, atâția ani, în dosul şurii, sub o claie de fân, de fiica rechizițiilor pentru război, în timp ce băieții cei mari aranjau geamantanele şi le legau cu vechi curele de ham, rostuite de pe la badea Gavrilă. Cât priveşte cura de băi de la Ocna, preoteasa nu-şi făcea prea mare grijă: prietenii lor foarte buni, Mărioara şi Ghiță Lupu, refugiați, şi ei, se stabiliseră tocmai la Ocna Sibiului, unde Ghiță era administratorul băilor, încât cele trei săptămâni de tratament, prescrise de doctorul Solomon, care mai venise de câteva ori, însoțit şi de doctorul Stoichiță, aveau să fie şi prilej de plăcută revedere.

Cu numai câteva zile înainte de plecarea la băi, părintele şi preoteasa primiseră, prin poştă, un plic a cărui ştampilă, împreună cu adresa expeditorului le produsese o mare emoție; ştampila era a poştei din Cluj, pe cea dintâi scrisoare primită de el de acolo, după încetarea ocupației străine, iar expeditorul era nimeni altul decât Tati Putici, căruia părintele îi recunoscuse scrisul îngrijit, cu ceva ceremonios în trăsăturile literelor.

-Învitație la nuntă, ne trimit invitație la nunta lui Țuchi, îi spuse el soției după ce deschisese plicul. Uite, şi câteva rânduri, pe un bilețel.

Invitația era scrisă pe o parte româneşte, pe alta ungureşte, iar în bilețel, Tati Putici adăugase doar atât, cu scrisul lui de director de bancă:

"Dragi noştri, vă aşteptăm negeşit; nu vă faceți probleme cu locul de dormit. Avem multe de povestit."

La nunta lui Țuchi avea să asiste, însă, numai părintele; n-a fost nevoie de prea multe deliberări, pentru stabilirea acestei formule, date fiind condițiile de călătorit, în acele vremuri tulburi, când războiul abia se încheiase, de câteva luni iar trenurile încă n-aveau un mers regulat şi mai erau şi înțesate de soldați şi refugiați. Ba, chiar, nici părintele nu fusese prea hotărât şi, dacă n-ar fi fost vorba de prietenii lor cei mai dragi ar fi preferat să rămână acasă. Dar preoteasa, care avea gândurile ei ascunse, trecu peste primejdiile călătoriei şi chiar şi peste sănătatea, încă firavă, a soțului el şi-l îndemna neîncetat

-Nu se poate să lipseşti. Măcar tu să fii acolo. Ş-apoi, gândeşte-te: avem atâția prieteni şi cunoştințe, la Cluj, şi nu mai ştim nimic despre ei...

Aşa că părintele se îmbrăcă, să arate cât mai *civil cu* putință, şi se avântă, pe drumul plin de pericole al Clujului. O săptămână lipsi şi în fiecare seară, când n-o vedeau copiii, soția lui se ruga pentru el la icoana mare, din dormitor, iar după cele trei zile obişnuite ale unei nunți începu să-şi facă griji. Dar el se întoarse tocmai când ea era pe cale să treacă de la grijile moderate şi obişnuite, pentru o astfel de călătorie, cu primejdii, la cele speciale şi grele, când orice zi de întârziere ar putea ascunde mari amenințări.

Nu era obosit, părintele, după lunga călătorie, părea chiar mai întremat şi cu mai multă poftă de viaţă. Aşa că, în prima seară, de după întoarcere, îndată ce copiii cei mici adormiră, iar cei mari dispărură, după obicei, pe la plimbările de noapte, cu prietenii, dintre care unii erau bucureşteni, întorşi să-şi petreacă vacanţa în satul de sub munte, care-i primise, cu o vară în urmă, ca evacuaţi părinţii, în dormitorul lor, luminat de lumina lunii începură, tatăl să spună, iar mama să asculte povestea călătoriei şi a zilelor petrecute în marele oraş. În nopţile următoare, la fel; se mai întâmpla, numai, să schimbe locul: fie că stăteau, în coridor, pe laturile unei măsuţe strâmte, fie coborau în curte şi chiar în grădină. Într-o noapte caldă şi luminată de lună, coborîră în luncă, lăsându-se învăluiţi nu numai de lumina lunii, egală, albastră-alburie, dar şi de mirezmele tari, de apă şi ierburi, dintre care mirosul de izmă părea că se împleteşte cu cel de apă rece şi curată, în legănarea moale a valurilor râului.

Au fost seri prelungite de poveşti: ea întreba, iar el răspundea: cine şi cum mai este, ori a revenit, dintre prietenii şi cunoscuţii lor, la Cluj; cum a fost nunta? În ce religie şi cine-au fost naşii? Dar invitaţii? Unde-a fost masa? Era o epocă grea; războiul abia se încheiase, în Europa, dar se prelungea, în orientul extrem; oraşul fusese părăsit de vechii ocupanţi, dar luat în stăpânire de alţii, noi; administraţia era militară, organismele civile, mai mult de formă, încropite, cum s-a putut. Criza războiului, continuată cu criza de după război. Oamenii, amestecaţi: unii erau cei rămaşi, dinainte de "cedare", alţii cei reîntorşi, alţii veniţi de nou. Plin de armată: mulţi, foarte mulţi soldaţi ruşi; erau şi ceva unităţi româneşti şi câţiva reprezentanţi cu armatelor aliate. Nunta, ca nunta: lume, destulă, şi de unii, şi de alţii, şi dinspre partea mirelui, şi dinspre cea a miresei; s-au făcut două ceremonii religioase, deşi au fost discuţii, mai să se ajungă la ceartă şi să se năruie tot; la slujba orodoxă a servit şi părintele; la cealaltă, el a asistat, deşi cei mai mulţi din cei care au venit la o biserică, n-au mai venit la cealaltă. Masa, la restaurantul lui Brânzaş, peste drum de magazinul Sora; acolo au fost nevoiţi să stea toţi într-un loc şi s-au împăcat; au cântat şi-au jucat, fiecare pe limba lui, unii ungureşte, alţii româneşte; după ce s-au îmbătat, au cântat, ş-au jucat împreună.

-Da's-or îmbătat?, întrebă, oarecum neplăcut îngrijorată, preoteasa.

-S-or mai şi îmbătat: ca la nuntă. Vorba e, zise părintele, dar asta însemna: important este că, până la urmă, s-au înţeles, iar eu am ajuns acasă şi-aici este bine.

Cine ar fi putut crede, dacă ar fi fost cineva să asculte sfaturile şi poveştile lor de sară, sub lumina lunii, pe coridor, în grădină sau pe cărările, ca date cu var, ale luncii pline de mirezme, de glasul valurilor şi de cântecul mărunt şi metalic al greierilor, cine ar fi putut crede că tocmai această formulare a părintelui că, anume, *da e bine,* a fost de s-a înfipt, ca un cui ascuţit, nu dureros, dar ascuţit, mai mult în gândurile, decât în sensibilitatea preotesei?

Într-adevăr, cine-ar fi putut crede? Părintele se întorsese cu bine din călătoria care le făcuse destule griji; sănătatea lui se îmbunătăţise evident şi cei doi medici cu locului, doctorul Solomon şi doctorul Stoichiţă, ca şi specialiştii de la stabilimentul de băi, de altfel, îl asiguraseră că, după încă

două, cel mult trei sezoane de cură, la Ocna Sibiului, nu va mai avea probleme cu durerile de oase şi încheieturi; casa parohială era, de bine de rău, aranjată, aveau şi o grădină destul de mare şi acum îngrijită, prin care, pe o cărare plăcută, se ajungea la biserică; poporenii, chiar dacă erau altfel de oameni decât cei de "dincolo", de pe Câmpie, erau, totuşi, cumsecade; găsiseră, în familia Frâncu, vecini săritori oricând, la tot necazul; moştenirea preotesei, de la tatăl ei, locurile, cum le spuneau ei, de pe hotarul apropiat, erau lucrate "în parte" şi, chiar dacă mai aveau unele probleme cu cei care le lucrau, aduceau, totuşi, un anumit venit, mai mult în produse, decât în bani, dar erau bune şi acelea, câtă vreme, pentru băiatul de la liceul din Sibiu, trebuia să ducă, la fiecare început de trimestni, cel puțin câte o căruță încărcată cu "de toate cele", cum spuneau localnicii.

Nu era cum fusese "dincolo", în Câmpie, nici pe departe, dar era bine, ar fi putut mulțumi Domnului. E adevărat, dincolo, ca preot al parohiei, era văzut ca un conducător sufletesc al oamenilor, dintre cate cei mai mulți erau răspândiți pe la aşezările de pe "hotar" şi, având şi *eclejia* destul de întinsă şi productivă, avea asigurată o condiție, nu chiar ca a grofului, dar, în orice caz, potrivită unui astfel de conducător; obştea credincioşilor nici nu ținea de o altă autoritate, preotul lor le era ca un primar, sau, mai degrabă, *jude,* din vechime, cum fuseseră toți ceilalți preoți din trecut, dela legendarul popa Ilie, la neuitatul părinte Ciuca, dar era şi un fel de învățător, în sens larg, şi medic de suflete, şi îndrumător, la tot pasul. E adevărat, aici, oameni erau de altă calitate, mai mult în alt fel construiți: mai mândri, mai independenți, mai conştienți de aceasta, dar nu aşa buni, cu căldură sufletească vizibilă, ca ceilalți, şi, totuşi, preotul era preot, preoteasa era preoteasa şi satul o pusese în rând cu doamna Boriga, soția directorului şcolii care, totuşi, se îmbrăca şi se purta ca o țărancă, mai luminată şi mai curată, e drept, de parcă în fiecare zi ar fi arborat iia ei de sărbătoare, dar era *doamna țărancă* a femeilor din sat; şi într-adevăr, aşa era: în fiecare zi, iia ei era curată şi albă, ca nouă, crătințele la fel, la fel şi năframa neagră, cu ciucur, cu care mai mult îşi împodobea capul, cu un semn de distincție, de cât şi-l acoperea. Şi-apoi, era aşezarea satului, poziția lui, în ceea ce se poate numi geografia mică: împrejurimile apropiate, cu Oltul, calea ferată şi şoseaua, la doi paşi, pe de o parte, lanțul munților cei mai înalți din țară, Alpii Transilvaniei, pe de alta; iar, la doi paşi, localitatea ei natală, cu moştenirea de la tatăl pierdut, şi dincolo, la alți câțiva paşi, metaforic vorbind, Mănăstirea de la Sâmbăta. Era o poziționare de principiu favorizată, chiar dacă beneficiile ei strict practice nu erau la mare vedere.

Acestea erau cele pe care părintele, în formularea lui, iar preoteasa, pe urmele acestei formulări, în gândurile ei, le presupuneau că ar fi fost să *fie bine.* Iar dacă el spusese, anume, că *aici e bine,* preoteasa începu să se întrebe, ea singură, în gândurile ei, dacă, într-adevăr, *este bine.* Şi, după câteva zile de întrebări şi răspunsuri, de una singură, în gândurile ei, ajunsese nu numai să se îndoiască de această apreciere, că, adică, *ar fi bine,* dar să parcurgă şi alte câteva trepte de raționate, astfel încât să se lumineze, ea însăşi pe sine şi să-i spună într-o seară soțului ei:

-Ce zici, dragă, de noi? Nu crezi că ar fi bine să ne *mutăm,* acesta era termenul precis: *să ne*

mutăm la Cluj?

Era o sară plăcută, dintr-o vară caldă şi frumoasă, care părea că se prelungeşte nedefinit, luându-i cu ea şi purtându-i într-o stare de echilibru care, şi el, părea că se prelungeşte, tot nedefinit. Tocmai trecuseră pe la familia Frâncu, într-un început de plimbare cu atât mai promiţător de plăcută, cu cât era fără un scop anume. Acolo, în curtea aceea, stătuseră câteva minute pe laviţa de sub dud, lăsându-se înconjuraţi de duhul călduţ şi aromat al serii casnice. Bărbaţii erau prin şură şi pe la grajd, văzând de vite. Veta traversa curtea pietruită, ieşind din cadrul de întuneric al grajdului, cu un şiştar plin de lapte, într-o mână, şi scăunelul cu ştergarul, în cealaltă; broboada ei de muiere măritată îi stătea strâmbă, tăindu-i în două, pe diagonală, fruntea neverosimil de albă, neatinsă de soare, deasupra feţei roşii, încălzită de efort. Laptele era alb, un alb curat şi plin, de cretă măcinată, şi umplu curtea de aroma lui caldă, de animal curat; izurile, mai vechi şi stătute, oarecum, de gunoi de grajd, floare de fân, penet de păsări de curte şi fum rece, de lemne, se re trăseseră, un răstimp, pe sub zidurile şurii, ale casei şi bucătărioarei strâmte, cât femeia, cu broboada ei strâmbă, faţa roşie şi oala de lapte alb şi spumos, traversă curtea. Apoi, mireazma serii călduţe se realcătui iar, lăsând să o filtreze, prin perdeaua de frunze a bolţii de viţă, lumina gălbuie, împrăştiată peste lume. Dinspre curtea păsărilor, se ridică un măcăit ascuţit, în trepte, de raţă, urmat de zbateri sonore, de aripi, şi apoi se auzi vuietul plin şi egal al iazului, la scoc, şi, dinspre crâng, sau, poate, dinspre munte, veni o aripă largă de aer rece şi cald, cu mireazmă de apă şi izmă.

Cei doi, dar mai ales părintele, rămăseseră într-o suspendare a timpului; nu mai era trecere, era numai durată.

Apoi se auzi portiţa de la uliţă, scârţâind, şi făptura mare şi greoaie a femeii pe care tot satul o numea Mandea înaintă în curte; erau, împreună cu Neluţu, ca uitaţi, amândoi, de bucureştenii plecaţi şi nimeni nu mai ştia sigur, şi cel mai puţin ei înşişi, dacă şi cât vor mai rămânea prin sat; de altfel, cei de la Direcţia Economatului îi aduseseră, cam peste voia lor, după ce-i găsiseră prin împrejurimile Gării de Nord, rătăcind, ca şi când n-ar fi ştiut de ei, ea, femeia grasă, aproape diformă, cu un fir de busuioc uscat în părul năclăit, fredonând romanţe, cu o voce neverosimil de subţire, el, bătând pe la porţi şi întrebând, fără multă convingere, de altfel, dacă nu e nevoie de lucru. Acuma, cu vocea ei fonfăită, întreba tocmai de el; nu se auzea prea bine ce spune, dar Veta înţelese că este vorba de Neluţu şi arătă către grajd:

-Râneşte la vite, tu, Maricico, o lămuri, cu vorba -ei iute, stăpâna casei. Aşteaptă-l aici. Da'pîn-atunci, spune-mi: mâncat-cu azi?

-Mie să nu-mi vorbeşti de mâncare, bolborosi femeia. Io nu mânc până nu lucru. Dă-mi ceva de lucru, mai bolborosi Maricica. Şi, pentru că Veta crezu că una din privirile ei rătăcite se oprise asupra unui chelteu cu fuse nedepănate, ce aştepta lângă vârtelniţă, o întrebă:

-Vrei să depeni fusele ăstea?

-Ba, mie să nu-mi dat tort de depănat şî de-acele, că numa'ți-le-ncurc! Dă-mi să curăț la găini.

-Bine, fata mea, du-te şî curăță la găini, o linişti Veta, intrând în căsuță cu şiştarul plin. Şi Maricica îşi mişcă cu greutate trupul ei gros, târşâindu-şi paşii pe pietruiala curții în acel mers hurducat şi împiedicat, despre care cei din sat spuneau că "se duce de parcă vine."

Iar seara de vară se realcătui din mirezme călduțe şi iuți şi din lumini galbene, întârziate. Coroana munților albaştri, care rai se vedea, dar era prezentă, după poarta înaltă, cu arc rotund, acoperit cu streşină, şi vuietul plin, cu apropieri sonore şi îndepărtări moi, catifelate, al iazului, cu faldurile lui de aer rece şi proaspăt, aer de apă, încadrau ora aceea, ora plină şi coaptă, ca un fruct cu insemne ornamentale care purtau în ele înțelesul eternității. Dar nu era ceva care se exprima printr-o durată indeterminată, de vreme ce, cu fiecare clipă, seara se înclina tot mai mult pe panta care avea s-o coboare în noapte; era un spațiu colorat şi aromat, într-un anumit fid, care nu semnifica altceva decât repetabilitatea lui infinită, faptul că seara se îneacă în noapte, semnalând că aceasta se va risipi în ziua care va urma şi care, la rândul ei se va topi în seara următoare care, negreşit, va veni.

Cei doi, părintele şi soția lui, coborîră pe calea îngustă şi cotită, ce cobora în luncă, prin dreptul căsuței fierarului, cu ferestrele ei întunecate, ca două pete negre pe fața de var albastru, scorojit, cu sentimentul că păşesc pe cărarea nesfârşită a timpului veşnic. Şi, atunci, ea îşi mişcă trupul într-un fel anumit, ridicând cumva din umeri şi răsucindu-se spre el, apoi puse soțului ei întrebarea, sfaşiind iluzia, cum ar fi sfâşiat o pânză:

-Ce zici, dragă, de noi: n-ar trebui să ne mutăm la Cluj? De aici se porni o discuție lungă, adesea sub formă de dispută, uneori liniştită, egală, alteori chiar cu ieşiri mai accentuate, desfăşurată nu numai în acea sară, pe cărările luncii, întunecate acum, în lipsa lunii, printre tufele de răchită, care ieşeau din negrul compact numai când era să se atingă de nuielele subțiri şi elastice, ca nişte vergi de oțel, până târziu, aproape de miezul nopții; dar şi în serile următoare, şi chiar în timpul zilei, când se ivea prilejul, numai ei amândoi, la început, dar, apoi, şi copiii, intervenind în felul lor copilăresc, intempestiv şi gălăgios, cu gtră mrm, cum spuneau părinții.

Într-una din acele amiezi ale unei zile de vară începută bine, cu soare cald şi strălucitor, poate doar cu ceva cam pripit, cam iute, aproape arzător, în căldura lui, cerul se acoperi, aproape fară veste, de nori subțiri, de-un alb întunecat; începu un vânt rece şi preoteasa, care era prin curte, se adresă soțului ei, întârziat cu ceva treburi de-ale lui, pe coridor, unde, probabil, îşi pregătea o predică:

-Parcă stă să vină ploaia; ce zici: nu vedem de zmeura aia, câtă mai este?

-Ba viu acum, răspunse el, închizându-şi cartea din care citea. Din largul grădinii, cerul se vedea altfel, călătorit de fuioare de nori de un cenuşiu bătând spre negru; peste munții, care se ridicau dincolo de zidul alb al bisericii, se îngrămădiseră formațiuni masive, de negru închis, ca de cărbune. Se auzeau primele tunete. Firele de zmeură erau crescute de-a lungul gardului, dincolo de care se vedea, în grădina vecină, perechea mai vârstnică de vecini, grăbindu-se, şi ei, deasupra straturilor.

Se apucară, în tăcere, de cules zmeura care, aici, sub munte, se cocea mai târziu; preoteasa îşi lăsase în curte, pe o bancă, pălăria ei de soare şi, cu părul cânepiu în aerul cu unde reci, avea un castron de porţelan alb, pe care fie că îl ţinea într-o mână, fie îl mai punea şi pe jos, în iarba uşor pălită în care aruncau boabele roşii, zemoase şi parfumate. Intr-un timp, de pălanul de scânduri vechi, se apropie vecinul de dincolo, cu faţa lui năpădită de-o barbă sură, sub o pălărie veche, de-un verde cam spălăcit, de vânător sau angajat silvic.

-Mai găsâţ'? Mai găsâţ'?, întrebă el sub formă de salut, dar şi cu oarecare curiozitate.

-Mai găsâm, bade Vasâle, răspunse preoteasa, fără să ridice ochii de pe firul de zmeură pe care-l ţinea aplecat cu o mână, în timp ce, cu cealaltă, alegea boabele roşii.

-Aşa dară, comentă cel de după pălan. Trebe strânsă că-i păcat de ea: tot o obără ploaia.

Cei de dincoace nu răspunseră nici unul, nici popa, nici preoteasa; continuau să aplece firele de zmeură şi să culeagă boabele coapte. Deasupra lor, norii se învârtejau fără noimă, iar de sub înălţimile cu fundate sub pătura neagră, umflată, alcătuirile masive de piatră bubuiau înfundat şi prelung. Vecinul nu mai zise, nici el, nimic; stătu, numai, aşa, privind peste pălan, în nedeterminat; apoi se retrase câţiva paşi, aplecându-se, din nou, asupra straturilor, care nu se vedeau; numai spinările cocoşate, ale lui şi-ale muierii aplecate trudnic, parcă ar fi vrut să se amestece cu pământul.

Atunci, se auziră primele bubuituri ale tunetelor de peste Olt; umpleau spaţiul întreg, călătorind pe trepte de ecouri repetate până deasupra lor. Pentru el, pentru preot, era ca şi cum sunetele acelea înfundate şi, totuşi, îndelung răzbătătoare şi muzicale, luau în stăpânire, definindu-l, umplându-l de substanţa lui unică, spaţiul întreg, în care se afla satul şi se aflau şi ei; după căldura câtorva zile şi, mai ales, a dimineţii fierbinte, din urmă cu nici un ceas, ploaia care se anunţa era ca o eliberare şi o izbăvire. Iar eliberarea şi izbăvirea aceasta erau încărcate de mirezmele unice ale locului, se amestecau în ele, erau condiţionate de ele şi ajungeu să facă parte din ele. Fără să traducă îh cuvinte lămurite aceste frânturi de senzaţii amestecate cu frânturi de gânduri, prin mintea părintelui bântui ceva vag şi, totuşi, cu o anumită consistenţă, ceva cam ca nourii aceia, şi rari, şi îndesaţi, şi alburii, şi cenuşii, care se alătura gândurilor şi formulărilor sale în discuţiile despre plecarea la Cluj.

"Cum aş putea să explic, ar fi putut spune el, dacă ar fi fost să formuleze în cuvinte, cum aş putea să explic că aşa ceva mă leagă de locurile de aici, aşa ceva, concret şi sensibil, şi, totuşi, vag, evanescent şi nesigur, ca ameninţarea unei furtuni, care nu este o ameninţare, ci speranţa unei limpeziri interioare, a unei izbăviri; faptul că ceea ce se aşteaptă să vină este profund legat, chiar condiţionat strict, aş putea să spun, de loc şi de oră, mai ales de loc, dar şi de oră; cum aş putea să explic?"

De-acum castronul alb era aproape plin de boabele roşii. Aruncând încă o mână de mici globuleţe, uşor păroase şi roşii, parfumate, el întrebă:

-Şi ce-cu de gând să feci cu zmeura asta?

-Cum ce-am de gând? Mă mir că mai întrebi.

-Am întrebat numai aşa. Bănuiesc, adică ştiu ce-cu să faci.

-Ai ghicit, râse preoteasa, cu toată faţa luminată, sub părul uşor răscolit de mişcările de aer: fac dulceaţă pentru copii.

-Şi spumă de zmeură pentru copii, nu faci?

-Nu fac spumă de zmeură. Cine ştie când vin cei doi mari, de la munte, şi zmeura nu stă: astăzi, încă, o pun la fiert.

-Şi pentru cei mici şi pentru noi, pentru sufletele noastre, nu feci un pic de spumă?, glumi el.

-Ştiu că-ţi place mult spuma de zmeură, dar asta-i cea de pe urmă, din anul ăsta, şi-i mai cu spor dacă fac dulceaţă pentru ei, să le dau la şcoală.

-Mă gândeam la sufletele noastre, mai zise el, aşa, într-o doară, şi continuă să culeagă. Între timp, mai veni o pală de vât rece, care înfioră toate frunzele grădinii; apoi se auziră primii stropi de ploaie, sunând plin, în veşmântul de frunze.

Dar a fost numai aşa, o ameninţare neconfirmată; nourii suri au continuat să călătorească, încolo şi-ncoace, pe deasupra lor, odată cu învăluirile de aer, când rece, când călduţ. Apoi, veni ceva ca o mişcare mai iute, în fuioarele despletite, chiar din dreptul frunţilor răcorite, şi o mână nevăzută, ascunsă în nori, scrise apăsat un semn roşu, frânt, pe fondul de cenuşă. Hieroglifa aceea scânteietoare şi tăcută dură mai puţin decât propria ei desfăşurare şi dispăru, lăsând, în loc, amintirea ei înfiorată. Apoi, ceva pârâi, scurt şi sonor, ca şi când s-ar fi rupt o pânzătură tare, acolo, printre nouri, şi două, trei bubuituri înfundate şi prelungi răspunseră, umplând zările de sunet. Fusese ceva scurt şi concentrat, încărcat de mişcare şi sunet asemenea unei poveşti încărcate de fepte. Şi totul se consumase, cumva, între ei şi, totodată, deasupra lor, dar şi între acareturile gospodăriei şi coasta scurtă, pe care era ridicată biserica şi, în acelaşi timp, deasupra acestora. Şi toate fuseseră ca marcate de eveniment, de semnul acela, dar şi participaseră la el, iar litera de foc a fulgerului transmisese un mesaj scurt şi puternic, pe cât de lămurit, pe atât de ferecat în propria lui taină.

28

În toată această perioadă, de frământări şi discuţii, băiatul mai mărişor, cel care urma să treacă în clasa a doua de liceu, ducea, cum s-ar spune, o existenţă dublă: seară şi dimineaţa, în familia adunată în jurul mesei se amesteca destul de zgomotos în discuţiile despre plecare. Ca semn că nimeni din cei cu casei nu punea mare preţ pe intervenţiile lui, cele mai multe scurte şi înfăcărate, rămâne faptul că nici unul nu sesiza contradicţia flagrantă din susţinerile lui reperate; căci, cu aceeaşi pornire cu care, să zicem, într-o sară, arunca în discuţie nu argumente, de aşa ceva nu era în stare, ci exclamaţii pasionale în favoarea plecării, în dimineaţa imediat următoare, susţinea rămânerea pe

loc. într-un caz, Clujul, din care nu cunoştea mare lucru, era un spațiu de vis, unde puteau să i se întrupeze nu atât toate nădejdile, cât, mai ales, curiozitățile lui copilăreşti, în timp ce locul unde se aflau i se părea o etapă consumată, de la care nu mai avea multe de aşteptat. În celălalt, însă, oraşul era o necunoscută care, dacă nu-l înspăimânta, îi rămânea încă depărtată şi indiferentă, în vreme ce, tot ce era în jur i se părea atât de înțesat de taine, amestecate, până la confundare, cu amintiri vii, încât plecarea îi apărea ca o sfâşiere a ceea ce era mai sensibil în interiorul lui.

Oricum, în acele două, trei săptămâni, se petrecu o schimbare pe cât de neaşteptată, pe atât de puțin explicabilă, în deprinderile şi obiceiurile de vară ale grupului de copii din acea parte a satului. De fapt, nici unul din ei şi nimeni altcineva nu-şi dăduse seama cum se petrecuseră lucrurile, cum, adică, au început, ca, după aceea, să continue cum au continuat. Destul este că, de la un moment dat, copiii aceia au lăsat drumul spre lunca râului, prin hudița strâmtă, care îi scotea la moara părinților preotesei Popeanăş, ori prin sat, să iasă pe pajiştea unde fuseseră barăcile; grupul lor, cam dezlânat, când mergeau în grup, sau perechile, când plecau câte doi, mai niciodată nu pleca unul singur, o lua, de-acum, în direcție inversă, pe o cale care-i scotea la părăul numit Liscov. Ajungeau sub puntea de picior, unde ieşea ulița şi, de acolo, o hiau fie în josul părăului, la dreapta, către malul de argilă, care aduna apa şi-o încălzea, într-un fel de bazin, numai bun de scăldat, fie, la stânga, în sus, ca să ajungă la cealaltă punte, dincolo de care Liscovul venea pe sub rădăcini de sălcii bătrâne. Şi acolo erau locuri bune de scaldă şi de pescuit; oglindind bolțile de frunze ale sălciilor bătrâne şi ale merilor şi perilor înalți şi scorburoşi din grădina familiei Căpățână, apa Liscovului părea verzuie şi rece, promițând gusturi amărui, iar din partea cealaltă, dinspre Grui, se lăsau pete lungi de soare, care-o încălzeau şi-o îngălbeneau, aducând-i o dulceață molatecă, prin care evoluau, alene şi grațios, mrene împănate cu argint şi eleni de aur vechi. Dacă mai mergeau, încă, prin valurile moi, în contra cursului părăului, ajungeau la locuri tainice, printre tufe de răchită şi maluri înăltuțe, cu iarbă deasă, unde se aduna şi se încălzea apă, iarăşi bună de scaldă.

Poate totul pornise de la copilul popii, care, în vara aceea, se statornici într-o prietenie mai strânsă cu un fost coleg de clasă, Dumitru Căpățână, cu cărui părinți aveau gospodăria tocmai pe malul părăului, iar sălciile groase şi scorburoase, pe sub care băltea apa înceată a Liscovului, serveau de gard unei grădini cu iarbă deasă şi coroane înalte, de meri şi peri bătrâni.

Mai toată ziua, băiatul era împreună cu Dumitru, fie numai ei doi, fie cu încă alți vreo doi, din aceeaşi clasă, a învățătorului Boriga. Rătăceau mai ales prin grădinile din partea satului de către părăul Liscov, cu meri şi peri înalți şi bătrâni; aici, mai nimeni nu-şi cosea iarba grădinilor, să facă fân pentru vite, ci o lăsau pradă popoarelor de găini, care o ciupileau, cât era ziua de vară de lungă, iar, în soarele amiezii se trăgeau la câte-o umbră mai rară şi adormeau, cufundate în propriile pene înfoiate, tresărind din când în când şi întinzând câte-un picior încălțat în piele galbenă, sau câte-o aripă, cu penele răşchirate, în evantai. Pe sub gardurile de nuiele, ori pe lângă pălanurile de scândură se îndesau

tufe de urzici amestecate cu tulpinile înalte şi subțiri de cucută; pe la margini, creşteau urzicile moarte, cu mărgelele mărunte, roşii sau vineții, ale florilor, ascunse sub rândurile de frunze, tufele joase de pătlagină, căreia pe aici i se spunea *buba oii,* cu foile lor, ca nişte palme vegetale, străbătute de nervuri albe, pronunțate. În fânețele de peste garduri, erau amestecate firele de măcriş sălbatic, cu tijele lor lungi şi moi, cărora li se spunea *btjer,* şi pe care băieții le mestecau între dinți, tulpinile înalte, de piciorul cocoşului, frânte, pe la noduri, şi cu flori rotunde, mărunte, floarea de ochiul boului, ca o roată de petale albe, în jurul unui soare galben, mic şi concentrat. Prin desişul ierbii, mişunau gâze mărunte, săreau cosaşii verzi, țârâiau greierii nevăzuți, înfiorând smocurile fine de spice ale ierbii, cu sămânța coaptă. Rădăştile mari, cu coame rămuroase, ca de bour, şi platoşe grele, se ațineau, prin preajma pâlcurilor rare de stejari înalți şi goruni noduroşi, de pe frunzele cărora cădeau mumiile uscate ale gândacilor de mai. Băieții ştiau cuiburile fiecărui neam de păsări, le cunoşteau ouăle după formă, mărime şi coloritul împestrițat într-un timp, tăiaseră crengi drepte şi nu prea bătrâne, dar destul de groase, de soc. Aleseseră câteva, ceva mai lungi de-o palmă bună. Le curățaseră de coajă, de rămăseseră albe gălbui şi lucii, tari, întocmai ca nişte bucăți de os. Cu câte un piron înroşit la foc le arseseră măduva albă, ca măduva osului, uşoară şi spongioasă. Apoi, curățară bine găurile lungi, cu fuse vechi, cioplite Ia aceeaşi grosime; trebuiau să rămână, şi pe dinăuntru, lucii, ca pe dinafară. Din trunchiuri mai groase, de alun, îşi ciopliră tije tari şi elastice, potrivite pentru găurile lemnelor de soc. Făcură, din câlți de cânepă, gogoloaie rotunde, muiate cu scuipat, ceva mai groase decât găurile din soc. Le îndesară, în ele, presându-le, cu tijele de alun, sprijinite în muşchii încordați, cu abdomenului. Ghemul de câlți aluneca greu pe țeava încă aspră, astupată, la celălalt cap, de palma copilului. După mai multe astfel de manevre, câlții şi țeava se fasonau reciproc; gogoloiul se presa, alungindu-se, până lua chiar forma unui mic proiectil; țeava devenea lucie, iar apăsarea pe palmă crea presiune. Ca să funcționeze, puşca de soc avea nevoie de două gloanțe: unul o astupa, celălalt împingea aerul şi-l presa, asupra celui dintâi. Când rezistența dopului de câlți ceda, dopul devenea glonț, puşca pocnea şi-l arunca cu putere înainte.

După ce fiecare băiat avu puşca hai de soc şi încă cel puțin una, de rezervă, Dumitru voi să-l învețe pe celălalt să prepare iască; le-ar mai fi trebuit un amnar şi-o bucată de cremene, şi-ar fi putut scăpăra şi aprinde foc. În părul cel mai bătrân, cu coaja groasă şi zgronțuroasă, numai crestături adânci şi paralele, de sus în jos, Dumitru găsi un burete pietros, numai bun. Trebuia fiert într-o soluție specială, şi apoi pus la uscat, câteva zile, la soare.

-Ce fel de soluție specială?, se interesă celălalt.

-Pişat, răspunse băiatul de țăran cu naturalețe.

-De care, de bou?

-Ba de om.

Copilul popii strâmbă din nas; începuse să nu-i mai placă jocul. Ca norocul, tocmai îi striga de

jos, din părău, alt prieten, din aceeaşi clasă. Comei Lăzărici:

-Ce faceți acolo? Nu veniți la scăldat?

-Ba da, se grăbi copilul popii, şi căută o spărtură în gardul de mărăcini, prin care să se strecoare direct în Liscov. Noul venit îi ademeni cu promisiuni îmbietoare: ştie el, mai sus, un loc bun de scaldă, unde ştie că **vor** vent şi câteva fete; şi va fi fain.

-Ne dezbrăcăm de tot?, întrebă el.

-De tot. Ce, tu vrei să rămâi în izmene?

-Ba nu, că nici n-am izmene. Şi fetele?

-Şi fetele, îl asigură celălalt.

Locul era numai bun. Nu prea larg, nici prea lung nici de tot. adânc. Era ca o albie mare, de lut, ascunsă între tufe de răchită, cu un ochi prelung, de apă călduță. Se strânseseră destui copii, băieți şi fete. Cei mici se zbenguiau goi, ca nişte peştişori. Vreo câteva fete mai înăltuțe rămăseseră în cămeşui lungi, peste genunchi; ude, li se lipeau de formele uşor rotunjite şi, totuşi, cu ceva colțuros în ele.

Grupul nou venit rămăsese privind de pe malul ceva mai înalt. Ca şi cum s-ar fi înțeles, nu se îndemnau să intre. Cornel muşca dintr-un lujer lung de măcriş, aproape lemnos. Ceilalți aşteptau, privind viermuiala trupurilor goale din apa sălcie.

Apoi cel care-i adusese aici chemă pe una din fetele care rămăsese în cămaşă:

-Tu, Vetuța Vărarului, nu te-cu săturat de scăldat?

-Da'dice să mă satur?, răspunse cea întrebată, netezindu-şi, cu palmele albe, fața roşie şi udă.

-Aşa, ca să vii cu noi.

-Viu cu voi, Cornele, măcar că nu m-am săturat de scăldat.

Cu Vetuța se mai aleseră încă vreo câteva, săltând, peste malul înalt, pe covorul de iarbă pe care şerpuia cărarea către sat. întâmplarea, ori potriveala, adusese pentru fiecare băiat câte-o fată; perechile nu erau încă făcute, dar parcă fiecare cântărea pe ceilalți din ochi. Cornel, care-i conducea, nu-i duse prea departe; era o roată de tufe de răchită, împrejmuind un cerc gol. Acolo, fetele îşi stoarseră poalele cămăşilor şi-şi aranjară şuvițele de păr ud, după urechi. Băiatul popii le vedea degetele încă ude, cu pielea uşor încrețită şi stropii de apă, câți le mai rămăseseră, pe sprâncenele subțiri. Între timp, Cornel dispăruse şi ei continuau să aştepte; era ca şi când fiecare ar fi ştiut ce aşteaptă şi, totuşi, n-ar fi ştiut. Apoi, dinspre locul de scaldă, se auzi un fel de gălăgie şi glasul răstit al băiatului, care lipsea. Apoi iar mai trecu un timp de aşteptare şi apoi paşii desculți, prin iarbă, cu lui Cornel, şi semnele lui grăbite să-l urmeze.

Îi întorcea la scaldă. Locul era gol, iar apa aproape că se se liniştise; mai bătea, uşor, numai ca o mângâiere, malurile de lut. Cu gesturi iuți, ca înțeleşi, băieții îşi lepădată nădrăguții de cânepă. Băiatul popii rămăsese cu mâna pe breteaua pantalonului său, cât prietenul lui, gol pe de-a-ntregul, ca un peşte, apucase de poala Vetuței şi-o trăgea în sus. Fata nu făcu nici un gest de împotrivire şi

băiatul îi scoase pânza udă, peste cap. Ceilalți se dezbrăcau şi ei şi intrau în apă; parcă începeau să se aranjeze în perechi. Cornel era cu Vetuța, râdeau şi săreau, ținându-se de mâni, apoi se scufundau, amândoi odată, şi-apoi iar ieşeau, ținându-se de mâni, ca la joc. Copilul părintelui intrase cel din urmă şi se trezi lângă o fetiță subțirică, cu ochi negri, mărunți, dar sclipitori; o cunoştea, fuseseră vecini, în Unghieț. Mânile şi le-au întins, unul spre celălalt, amândoi o dată. Râdeau şi ei, săltându-se şi prăvălindu-se în valul călduț, ca toți ceilalți.

-N-ar fi putut spune cât a durat joaca asta şi nici care a început alta. Acum stăteau liniştiți, cu toții, perechi. Şi, totuşi, Cornel şi Vetuța păreau să conducă jocul. Băiatul se lăsase în apă, pe vine, şi-o trăsese pe față spre el. Unda verde gălbuie îi acoperea, pe jumătate, şi ei se legănau uşor, înlănțuiți: fata îl cuprinsese, peste umeri, iar el o ținea pe sub brațe. îşi apropiau fețele şi iar le depărtau. Ca şi cum ar fi tras cu ochiul la ei, ceilalți aveau aceeaşi poziție şi făceau aceleaşi mişcări. Numai fata cu ochii negri, din Unghieț, era lăsată, cumva mai la o parte, de partenerul ei, Dar nici ea nu părea să se îndemne. Îşi mişca numai palma cu degetele răsfirate prin undă, ca şi cum valul ar fi fost un caier de cânepă, iar degetele ei ude l-ar fi răsfirat.

29

Cu o zi sau două înainte de Sântă Mărie, 15 august, când discuțiile cu argumente de-un fel şi de altul despre plecarea la Cluj aproape că intraseră într-un punct mort, preoteasa primi vestea că rudele ei apropiate, din localitatea învecinată, urmau să se adune, împreună, ca s-o sărbătorească pe Măria lor. Semnalul îl dăduse cea pe care copiii o numeau Tanti Dochița, căsătorită cu unchiul Gheorghe, preotul Tatu din Sebeşul de sus, de sub munte; mai venea fratele ei, Vasile, judecător la Sighişoara, cu soția, Lucreția, şi sora, Tanti Mărioara, sărbătorita, împreună cu soțul ei, unchiul Aurel Dancu, notar în Cernatul din Săcele, Şapte sate, de lângă Braşov. Cum era unul din mai rarele prilejuri, în care se puteau vedea împreună, preoteasa îşi pregăti copiii şi soțul şi, imediat după slujbă, Valeri Frâncu îi repezi, cum spuneau ei, cu căruța, pe cei şapte kilometri de drum de pământ, printre fânețe şi arăturile pe care cucuruzele aveau ştiuleții, *ancălmi.* tocmai buni de fiert, culturile de cartofi, *crumpene,* floarea de mult căzută, iar vrejurile, *curpenii,* începuseră să pălească, semn că vor putea fi scoşi curând.

Cum auzi vestea, bătrâna familiei, Mama Ană, cu nelipsita ei furcă şi povestea nesfârşită, care tocmai spunea iar, cineştie a câta oară?, despre fostul ei chiriaş, ceasornicarul evreu, cu o casă întreagă de copii, schimbă deîndară subiectul, ca şi cum ar fi pus un alt fuior în furcă, numai că mult mai repede, aproape fără nici un semnal de trecere, şi începu să spună, din nou, despre familia veche şi rămuroasă a părinților ei, popa Cândea şi Mama preotească. Nepoata ei, Ana, şi ea una din noile preotese ale neamului, umbla *in rând,* cum spuneau ei, străbătând curtea ierboasă de la bucătăria de lângă şură, din fostul grajd, la casă şi înapoi, pregătind hainele părintelui şi-ale copiilor mai mici, că

cei mari să facă bine să-şi vadă ei de ce şi cum se vor îmbrăca, dar nici ceilalți să nu lase totul pe sama ei, că şi ea are toaleta de pregătit, că vrea să fie prezentabilă când se va întâlni cu rudele ei. Băieții cei mari se apucaseră să-şi calce pantalonii lor lungi, întinşi pe o pătură de lână, pe masa din curte, cu cârpă udă şi fienil încărcat cu jar proaspăt. Erau foarte atenți, mai ales la dungă, să iasă dreaptă şi întreagă şi anunțară că tot ei se vor ocupa şi de pantalonii de la costumul tatălui lor. Mama Ană stătea pe scăunelul ei de lemn, meşterit de Mutu, cu furca în brâu şi rățuşca alături, care ciugulea câte-un fir de iarbă, cu ciocul ei negru şi lat. încă din iarnă, preoteasa *se mstmse* de şase ouă de rață, de la Veta Francului, şi le pusese sub cloşcă. Apoi, fie că *nevoia de cloşcă,* cum spunea Veta, nu clocise cum trebuie, mai plecase după mâncare şi apă, fie că lăsase câte unul, două ouă dezvelite, destul că pui vii de rață nu ieşiseră decât trei. Dar şi din aceştia, doi erau cam slăbănogi şi-şi dăduseră duhul curând. Al treilea, cel rămas, era, în schimb, foarte vioi şi, mai ales, gălăgios. Încă nici nu se dusese bine toată zăpada când, numai el ştia cum, fugi în ulița în lungul căreia trecea iazul, prin dreptul casei parohiale, cu cloşca alarmată şi speriată, ca orice găină proastă, după el, şi se avântă pe unda vineție şi rece. Mama de împrumut a puiului de rață, cu puful lui auriu, curat şi strălucitor, în soarele proaspăt de primăvară, cârâi de câteva ori strident, făcând paşi grăbiți în susul şi-n josul undei, ca o adevărată muiere înspăimântată, de-a lungul unui curs înverşunat, de apă, şi-apoi, dintr-odată, cu un cârâit mai scurt, ca de final, se scutură din pene, se-ntoarse cu coada spre iaz şi spre puiul neastâmpărat, care bătea voios din lăbuțele lui galbene şi curate, evoluând în sus şi-n jos, ca o ambarcațiune la paradă, pe luciul de sticlă verzuie, şi intră în curte cu paşii ei obişnuiți, de simplă găină, incapabilă nici de supărare, nici de demnitate rănită. De atunci puiul de rață rămase pe lângă bătrâna familiei, urmând-o şi însoțind-o peste tot, şi ziua şi noaptea; formau o pereche nedespărțită, fără să se ştie bine, însă, cine adoptase pe cine.

Acum, se aşezase simplu şi direct lângă bătrână, pe iarba curții, cu picioarele îndoite sub penetul cam pestriț şi încă nedeplin crescut printre smocurile veştede de fulgi, rămase Mama Ană învârtea fusul de zor, depărtându-l şi privindu-l, din când în când, dar nu cu prea mare luare aminte, şi urmându-şi povestea care părea că sare, de la un personaj la altul, de la o întâmplare la alta, dar reuşind să cuprindă, ca într-o nebuloasă rotundă, de evocare, întreaga familie a legendarului popă, cu preoteasa lui şi cei doisprăzece copii, fiecare cu firea, destinul şi isprăvile lui, unele de-a dreptul miraculoase, altele pur şi simplu banale şi aparent neînsemnate. Încât, în tot ce mai rămăsese, din ziua aceea, de ajun de Sântă Mărie, dar şi noaptea şi dimineața următoare, până la amiază, când îşi găsiră, fiecare, locul lui, în căruța lui Valeri, mal ales mama, dar şi copiii şi chiar şi tatăl lor, trăiseră înconjurați de parfumul acela unic al bieții familiei dinnainte de viața lor, a fiecăruia.

Locul de întâlnire era la părinții Dochiței, născută Spârlea. Nenea, cum era numit bunicul, şi Mama Floare locuiau o casă bătrânească, pe Grui, ulița cea mai înaltă a satului, care, într-o parte, avea biserica veche, de zid, iar în cealaltă, retras într-un fel de fundătură din care cobora, la stânga,

o uliță laterală, numită Cioplea, locul unde fusese casa încăpătoare, curtea largă şi grădina întinsă a bătrânului popă Cândea. Casa lui Nenea Spârlea şi a Mamii Floare era aşezată în lung, cu o față, cu patru fereşti la Grui şi cu cealaltă la grădina care cobora la un părău, dincolo de care grădinile şi gospodăriile părții aceleia de sat erau aşezate ca pe treptele unui suiş lung şi uşor, după care era câmpul verde-galben, acum, şi primele rotunjimi mai înăltuțe, de-un verde plin, şi-apoi urcau, drept şi în înalt, munții de sineală.

Masa se încheie cu cafele, pentru cei mari, şi cucuruz fiert, pentru toată lumea. Mulțumind frumos şi salutând pe fiecare, băieții cei mari o luară pe Grui cătră "centru" să-şi întâlnească prietenii şi cunoscuții de vârste apropiate; cei mici, cu ciucalăii rotunzi şi galbeni, cu boabe mustoase, aduşi aburind de Mama Floare, în mâni, coborîră la părău, să vadă stolurile de crăieți mărunți şi să le arunce boabe zemoase, zdrobite între dinți Masa celor mari era scoasă în curtea ierboasă, sub un umbrar. În capul ei, Nenea Spârlea, un țăran bătrân, dar încă tare, cu părul neatins de căruntețe, cu membrele lemnoase, ca nişte crengi puternice, de gorun, povestea întâmplări din *bătaia a mare,* pe care-o făcuse de la prima la ultima ei zi, scăpând, ca prin minune, din multele ei pericole, prin întâmplări cvasimiraculoase, pe care avea mate plăcere să le povestească, în amănunt. Ştia, încă, nume de locuri străine, din nordul Italiei, ori din Galiția, de pe unde fusese *cu frontul,* după cum îşi amintea fiecare nume de ofițer, gradat şi chiar soldat din unitatea lui, cu înfățişare, gesturi caracteristice, detalii familiale. Denumirile nemțeşti ale gradelor şi ale altor detalii tehnice ale milităriei le cunoştea cu precizie şi le rostea aproape corect, îşi mai amintea şi formulele de comandă şi pretindea, în hazul general, că pe loc ar putea să redacteze, în nemțeasca din care nu ştia mare lucru, un întreg proces verbal.

Apoi Mărioara, sărbătorita, care avea glas frumos, începu un cântec; Mama Floare, de pe scaunul de alături pe care stătea, cu şurța ei de la bucătărie peste frumosul costum avrigenesc, de femeie înaintată spre bătrânețe, o însoți cu o voce limpede, ca de fată, cu ceva moale şi dulce în ea. Ceilați opriră vorba, ascultând, înfiorați, în timp ce basul profund al unchiului Aurel se alătură, şi el, melodiei, punându-i în valoare lumina limpede şi caldă

Apoi, când cântecul se stinse, urmă un moment lung, aproape nedefinit, de tăcere. Se auzea clipocitul stins al părăului din vale şi câte-un ciripit de pasăre prin susurul mut al frunzişului Din tăcerea înfiorată, de după cântec, se născu încă unul, aducând un plus de substanță tăcerii Şi apoi încă unul. Şi încă unul, până când clipa întinsă peste durata oprită se satură de cântec, cum devine saturată o soluție. Atunci, corpul mare şi greu al notarului Dancu din Cernat avu ceva ca o respirație adâncă, un fel de oftat, amestecată cu o aşezare în sine a tuturor celor care-i alcătuiau ființa. Şi, ca molipsiți, oftară şi ceilalți, începând cu Nenea Spârlea, care învârtea, gânditor un pahar gol între degetele lui noduroase.

Simțind pericolul momentului de cumpănă al dupăamiezii lor plăcute, preoteasa Dochița,

care era un fel de gazdă a mesei, alături de părinții ei, atinse uşor, cu mâna, mâna noduroasă a tatălui ei şi, căutându-i lumina verzuie din ochii de sub streşina sprâncenelor negre, îl întrebă, ca şi cum ar fi reluat o vorbă întremptă de airând:

-Şi cum zici c-o fost cu *inşpectia* împăratului la reghimentul vostru?

Era una din poveştile preferate, nu numai ale bătrânului, dar şi ale asculătorilor lui ocazionali. Toți o ştiau, o auziseră, de nenumărate ori, dar nici unul n-ar fi putut s-o reproducă aşa cum o spunea Nenea Spârlea care, nici el, de altfel, nu o spunea de două ori în aceleaşi cuvinte, cu toate că de fiecare dară o spunea la fel; adică, păstrând un fir principal, acela al faptului că, la *reghimentul lui,* aflat *în refacere,* în apropierea frontului, se anunțase, într-o bună zi, vizita de *inspecție* a împăratului şi că, după această veste, toată structura de autoritate a unității, de la comandant la ultimul furier, intră într-un fel de dârdoră încurcată. Aici, în febra ascuțită până la isterie a pregătirilor, era terenul pe care povestitorul nu că ar fi improvizat propriu-zis, dar avea o plajă de mişcare destul de lărguță pentru variațiile care făceau farmecul narațiunii şi îl țineau mereu proaspăt. Păstrând axul principal al întâmplărilor. Nenea Spârlea mişca, mai întâi, episoadele, ca pe nişte piese de domino, ori ca pe nişte cărți de joc, reuşind, de fiecare dată, la fiecare nouă *povestire* a *poveştii,* să îmbine combinații noi, surprinzătoare şi cu efect aproape garantat pentru emoția ascultării; dar nu numai atât, fiecare nouă relatare se împrospăta şi de la nivelul expresiilor şi cuvintelor, unde erau iscodite şi mereu schimbate formulele şi unitățile verbale, ba chiar şi de la cel al interpretării, unde povestitorul, în postură de actor total, îşi schimba mereu expresia feței şi tonul rostirii. Pentru cine vedea limpede acest adevărat joc de artificii verbale şi expresive, substratul încurcatei povestiri, despre care nici nu se mai ştia bine cum se închei faptic, dacă, adică, vizita împăratului a mai avut loc, ori a fost numai ceva de genul unei alarme false, cum sunt atâtea, în mediul milităresc, deci substratul țesăturii de întâmplări hazoase, de felul unei teme cu variațiuni, era limpede, pentru cine vedea limpede printre interstițiile nenumăratelor şi mereu reînnoitelor complicații: era, adică, felul în care inteligența ageră şi pe cât de aplicat practică, pe atât de încărcată de un potențial de fantezie, a unui simplu, dar foarte complicat alcătuit interior, după cum îl arăta şi exteriorul, a unui simplu şi complicat țăran din Avrig, percepe maşinăria, atât de complicată şi ea, a uriaşului monument de birocrație care a fost monarhia cezaro-crăiască.

Iar după ce gustară din plin deliciile ultimei versiuni a povestirii *inşpecpei* împăratului la *reghimentul* la care servise Nenea Spârlea în *bătaia a mare,* cum ar fi gustat din deliciile unui anume fel special de mâncare, mesenii, strânşi la acea masă de Sântă Măria, doriră să asculte povestea lui Niță Zdrenghea şi a lui Bucur din Merghindeal, pe care o spunea cel mai bine, dintre ei, judecătorul Vasile Spâriea; cum ar fi dorit să se înfrupte din deliciile unui alt fel de mâncare.

Povestea lui Niță Zdrenghea şi a lui Bucur din Merghindeal, spusă de judecătorul Vasile Spârlea şi cunoscută de toți, care, fiecare, ar fi putut-o spune, la rândul lui, foarte bine, dar cel mai

bine o spunea, totuşi, judecătorul, era aşa, ca şi cum ar fi povestit însuşi Bucur, că, pe când împăratul imperiului roman de răsărit, care era şi al românilor transilvăneni, căruia aceştia îi ziceau *înălţatul,* ducea război cu împăratul franţujilor, *Bunăparte,* mai înainte de-a începe lupta, înălţatu' s-o rădicat în scări pe calul lui şi s-o uitat în jur, roată, la armatele sale, şi-apoi o strâgat:

-Mai, mă, Bucur din Merghindeal, aicea eşti?

-Aicea-s, înălţate!, o răspuns Bucur, ridicându-şi căciula-nvârful şpăngii.

-Gata eşti, Bucure?

-Gata, Măria Ta!

-Atunci, o zghierat Înălţaţu', puteţi începe lupta!

Şî s-o-nceput lupta. Ş-o luptat ei, zî de vară, până-n sară, şî l-o biruit Înălţatu' pe Bunăparte. Şî pe sară, pe când numărau morţi şî răniţii, iaca, numa'ce-l vede împăratu' pe Bucur cum îşi clătea mânile de sânge, la un părău.

-Ce faci, Bucure? Scăpat-cu?

-Scăpat, Înălţate, l-am potopit pe Bunăparte.

-Fain de tot, zâse împăratu'. Ş-aşa să ştii tu. Bucure, că tu eşti pretenu'meu şî, când îi avea vreme, să vii la Viana să mă vezi şî să-mi vezi boreasa şî copiii.

-Aşa am să fac, Înălţate. Numa' că nu ştiu cum te-oi găsî, că Viana am auzât că-i mare, mai mare ca Merghindealu'.

-Apoi să ştii că mă găsăşti uşor, Bucure, c-cu să vezi o casă cu fereşti multe şî care casă-i cu ale mai multe fereşti aia-i casa mea.

-Atunci însamnă că te găsăsc, Înălţate.

Şî, după ce să duse Bucur la Merghindeal să-şi vază de vite şî de copii şî de muiere, îşi luă cojocul de sărbătoare pe iel ş-o traistă de cele bune, în care boreasa lui îi puse pită şî slană ş-o ceapă. Şî făcu cale lungă până la Viana. Ş-acolo văzu o casă cu multe fereşti, da'n-o fost de lipsă să-ntrebe pe nime, ori să mai caute, că, iaca, Înălţatu'era-n poartă ş-aştepta vitele, să vie din ciurdă.

-Găsâtu-m-cu, Bucure?

-Te-am găsât, Măria Ta.

-Atunci hai cu mine-n casă, să-ţ arăt boreasa şî copiii

Şî dac-o tunat înontru, or găsât-o pe Înălţata. Era la sobă, prăjea nişte cocoroade, cu copilaşii în jur, aşteptând să le dea cocoroadele. Era una mare şî grasă, cu fustele roată. Îi întinse o mână mare şî roşie:

-Servus, Bucure!Dacă eşti preten cu omu'meu, eşti preten şî cu mine.

30

Revenită la casa parohială de pe ulița Susenilor, după o noapte petrecută în odaia casei bătrâneşti, în care preoteasa ştia că se născuse şi-şi petrecuse copilăria, cum se născuse şi fusese fată şi mama ei, bunica, în paturile cu strujac de pănuşi uscate, de cucuruz, cu perne tari, îndesate cu fin proaspăt, printre icoanele de sticlă şi sub culmea de pânze țesute în dungi negre şi roşii, cu rândul ei de blide şi cancee de ceramică veche, care tremurau uşor, sunând melodios la fiecare înfiorare a perdelelor uşoare, de borangic, familia preotului intră în ceea ce s-ar putea numi faza finală a discuțiilor în legătură cu plecarea la Cluj. Întoarcerea s-a făcut a doua zi, după Sântă Mărie, într-o luminoasă dimineață de august, în care aerul rămăsese curat şi de acea prospețime rece şi albastră a zorilor, până aproape de amiază. Veniseră pe jos, fară grabă, după ce luaseră un dejun cu mămăligă caldă şi lapte rece, de bivolă, ținut la pivniță, peste noapte, după ce bunica-l rostuise de la o vecină cu care, spunea ea, *se avea bine*. La mămăliga aburindă, căreia bătrâna îi adăugase şi o *păpărădă* de şase ouă, cu bucăți de slănină crestate, servite cu castraveți proaspăt murați, în borcan, la soare, ajunseseră, cu figurile lor tinereşti, cam boțite de nesomn, şi băieții cei mari, veniți direct de la balul tradițional, de Sfânta Maria, al tineretului intelectual din localitate.

Spre casă o luaseră pe jos, de-a lungul uliței şerpuite a Veştemenilor care, înainte de a-i scoate din sat, trecea prin micul cartier cu căsuțe cu acoperiş țuguiat, cu frontoane triunghiulare, decorate cu împletituri de grinzi cioplite, ale vechilor meşteri, aduşi din Boemia, pe lângă fabrica de sticlă şi bisericuța catolică, cu tumul scund, din care răsuna subțire, la orele rugăciunii, un glas de clopot bătut pe-o dungă. De-acolo, drumul de pământ cotea, la stânga, printre cucuruze înalte, foşnind, uşor, în aerul străveziu al dimineții curate. Munții se aflau la dreapta, într-un plan îndepărtat, cu ființa lor de piatră aburoasă. Cei şase, doi părinți şi patru copii, înaintau cu pas domol prin praful subțire al drumului, înconjurați de şoaptele rare şi vagi ale frunzelor înguste şi lungi, ale cucuruzelor. Țârâiau, ascuțit şi neîntrerupt, greieri nevăzuți; de prin buruienile prăfuite, cu flori mărunte, albastre, albe şi roşii, de pe margine, se ridicau pâlpâiri de aripi de fluturi ca nişte petale zbătându-se în zbor, şi săreau cosaşi verzi ca iarba proaspătă. De undeva, se auzi un strigăt nedesluşit, de om, şi apoi, un muget lung, de vită. Apoi, liniştea câmpului se recompuse din fărâmături mărunte şi împrăştiate de sunete mici.

De la o vreme, calea începu să coboare şi-i scoase la un fel de luncă mai săracă, cu maluri în trepte hârtopoase, cu iarbă puțină, străbătută, prin mijloc, de o dungă cotită, petecită cu verdeață mai plină, dar aspră. Părintele ştia, acolo, sub un umăr de pământ înierbat, un ochi de izvor. Era şi ceva ca o pajişte de iarbă mai deasă şi mai curată, dar nu mai largă decât o masă mai mare. Aşternu cu grijă pardesiul lui mai subțire, ținut, până atunci, pe braț şi pe care-l luase, cum spusese el, la plecare, pentru orice eventualitate. Preoteasa se aşeză, potrivindu-şi fusta să n-o şifoneze prea mult şi păstrând un loc mai larg pentru soțul ei. Copiii mai mici erau, de-acum, la un cot de părău, înconjurat de iarba

de mlaştină, cu firul tare şi verde, care se numeşte pipirig; cei mari îşi găsiseră un bolovan, aproape curat, ieşit din ţelina deasă.

Din locul în care se opriseră, câmpul de cucuruze, prin care trecuseră, nu se mai vedea, rămăsese în urmă şi cumva deasupra; în partea dimpotrivă, unde calea urca, din nou, nesigură, printre formaţiuni pământoase mai abrupte, se vedea dunga întinsă, ca marginea de profil al unei mese uriaşe, a podişului căruia i se spunea Gruiul Liscovului şi dincolo de care era cufundat satul spre care mergeau ei. La stânga, părăul, mereu cotit şi nesigur, care străbătea lunca aceea săracă, se pierdea în nedesluşitul ceţos. Dar la dreapta, ca aduşi aproape, după umerii lor, se înălţau munţii. Erau în plină lumină a zilei şi în deplinătatea culorii lor devară, în care tuşe de verde mai tare şi mai diafan se aşezau peste altele, vineţii sticloase, şi peste griuri de piatră; soarele amiezii îi lumina din plin, iar fiinţa lor, de cristal pământos şi înierbat, reflecta ceva ca un zumzet mărunt al luminii, ca o abureală răcoroasă, emanată constant şi egal.

Atunci, se auziră paşi pe calea pe care veniseră ei, printre cucuruze, şi, îh câmpul vederii, se arătă figura întreagă a unei femei în costum de sărbătoare: iia albă, cu dungi negre, subţiri, şi mânecile înfoiate, crătinţele înflorate peste poalele de culoarea laptelui, păstura neagră, cu ciucuri de mătasă sub pălăria rotată, de pai gălbui, cu bentiţă subţire, îh trei culori.

-Vai de mine! Asta-i lelea care vorbeşte mult, exclamă, şoptit, preoteasa.

Era, poate, tocmai femeia aceea, sau poate alta; salută, modulând cu o voce cântată o formulă destul de complicată de întâlnite. Părintele îi răspunse, îmbiind-o să se aşeze alături. Cam cu fereală şi cu destule codeli, lelea îşi întinse traista goală, pe care o avusese legată de pumn, şi se aşeză, peste ea, icnind şi oftând.

-Am ostenit, domnule părinte, dragă şi doamnă preotească, dragă, măcar că nu ne-o prins încă căldura. Poate se-ndură Dumnezău, drăguţu'. Nu mai spuse ce îndurare aşteaptă ea de la Dumnezeu drăguţu', dar povesti, pe dată şi în amănunt, treburile pentru care fusese la târg. Apoi se interesă şi de ei, de preot şi soţia lui: unde fuseseră şi ce făcuseră? Părintele găsi un răspuns cam vag. Atunci, ea începu să-şi spuie toate necazurile de-acasă: cum îi cu *ăl bătrân,* care trebuia să-i fie socru, ori tată, şi cum îi cu ei, mai ales cu *aesta,* care era, desigur, bărbatul ei, şi cum îi cu copiii, băieţii şi fetele, care de pe unde. Apoi îşi roti privirea şi fu ca şi cum atunci ar fi descoperit pe băieţii cei mari cu părintelui şi preotesei; se miră cât de mari sunt şi cât de frumoşi; ce haine scumpe au. Îi plăcu mai ales uniforma de elev de liceu militar a celui mai mare. Vru să ştie cât mai au de mers la şcoală şi ce vor face după aia.

-Într-un târziu, păru mulţumită de răspuns şi-şi aşeză traista de lână sub ea. Băieţii, care o urmăreau cu un amuzament amestecat cu oarecare nerăbdare, crezută că se pregăteşte de plecare. Dar femeia se aşeză mai bine, se uită în jurul ei şi, cum toţi ceilalţi făceau, tăcu şi ea. Apoi, se răsuci, am sta aşezată, cu faţa către preot şi-l întrebă:

-Noa părinte, ştii ceva? Şi pentru că toţi ridicaseră privirile, aşteptând, ea continuă, apăsat:

-Noa zâua bună.

Dar nu plecă, încât toți ceilalți și, mai cu samă băieții cei mari, își stăpâniră râsul. Se mai foi, o vreme, așezată pe traista ei, în timp ce ceilalți tăceau, cu privirile în gol...

De-acum, se apropiaseră și cei doi băieți mai mici. Stăteau în picioare și așteptau. Părinții lor erau cum îi lăsaseră, așezați pe pardesiul întins pe iarbă; frații mai mari, alături. Îi înconjura vălurirea cam hurducată a ierbii mai proaspete și a buruienilor de lângă apă. Profilurile înalte, prăpăstioase și albastre-verzui, ale munților îi cuprindeau dintr-o parte ca rama unui tablou. În mijlocul lui, pe fondul verde, mustos, pata unitară, strânsă, de culori și trăsături amestecate a familiei, cu țăranca în costumul ei, în alb și negru, alături, așezată ca într-o fotografie pentru un viitor nedesluşit. Timpul părea suspendat, mărunțit în țârâituri subțiri, de greieri și insecte. Apoi, femeia se ridică, icnind, cu oarecare greutate, își adună traista, de pe iarba pălită, și se îndepărtă cu pași nehotărâți. Tabloul se destramă ca și când cineva l-ar fi șters de pe suportul lui.

Ajunși acasă, băiatul care absolvise abia clasa întâi de liceu găsi două scrisori pe numele lui, aduse de *poștăriță*. Una avea ștampila poștei din Cluj, dar fără expeditor; cealaltă venea de la București, și avea, pe dosul plicului, numele prietenului său, Mișu Nuștiucum; chiar așa se și semnase: Mișu Nuștiucum, iar adresa era o străduță din zona Berzei și a pieții Matache Măcelaru.

Primind plicurile din mâna străbunicii lui, căreia i le încredințase poștărița, băiatul se simți inundat de emoție; pe loc, își dădu sama că obrajii i se înroșiseră, așa că încercă să-și compună o expresie cât mai nep*ăsătoare,* strecură cele două plicuri sub bluza scoasă din pantaloni, se uită în jur, ca și când ar fi pândit dacă e văzut de cineva și dispăru pe portiță. Traversă ulița Susenilor, ținând plicurile cu o mână sub cămașă, intră în răcoarea cu miros de ierburi și frunze a luncii și cobori printre tufe până lângă casa preotului Popeanăș. Fără să se uite nici la dreapta, nici la stânga, trecu râul prin vad, în dreptul morii; abia deasupra locului de scaldă, acolo unde apa se înghesuie la cotitura de sub o răgălie bătrână, sprijinit de tulpina aproape culcată a sălciei care-l acoperă, cu bolta ei de crengi subțiri și lungi, scoase mâna cu scrisorile de sub cămașă.

Stătu, o vreme pe gânduri cu amândouă plicurile în mână. De undeva, de sub picioarele lui, se auzea vuietul plin al valului îndoit, acolo, sub răgălie. Venea miros plin de apă și iute de ierburi. Ar fi vrut să deschidă, mai întâi, plicul fără expeditor, să-și astâmpere curiozitatea, dar nici o amânare a dezlegării tainei nu i se părea de lepădat și chiar savură, anticipat, plăcerea așteptării. Desfăcu, totuși, mai întâi, scrisoarea fără expeditor. Erau opt pagini acoperite, în întregime, cu un scris colțuros și îndesat; inițialele mari și chiar unele sfârșituri de fraze aveau, însă, trăsături mai rotunjite, ca și când mâna celui care scrisese urmărise și un oarecare efect artistic și penița executase unele curbe și învăluiri. În josul celei din urmă foi, întinse, mai ales pe lățime, pentru că nu mai era destul loc, băiatul desluși cuvintele: *Prietenul tău Aizic.*

Își aduse aminte că prietenul lui nu vorbea chiar bine românește; acum constata că, în scris,

era încă mai prăpăstios. Ciudat lucru, însă: întorsăturile stângace de frază, din scrisoarea lui Aizic, şi chiar evidentele lui greşeli se acordau cu tonul voit glumeț, ironic şi autoironie, al povestirii, încât, pe măsură ce-o descifra, băiatul era tot mai mult cucerit de o încântare specială, care-l aducea până în pragul râsului, ca să-l întoarcă de acolo fie la un început de nouă întâmplare povestită, fie într-un registru grav, fie într-unui sarcastic, fie în cel al unei duşmănii apropiate de violență. Ca linie emoțională, totul era început, în scrisoarea lui Aizic, un întreg mănunchi de afecte şi trăiri, pe care cititorul ei aproape că le simțea concret, ca un mănunchi de nuiele în palmă, dar nimic nu era încheiat, nimic dus până la capăt Şi, totuşi, impresia generală pe care o transmitea era una dezastruoasă; băiatul popii nu avea, la vârsta de atunci, cuvintele necesare prin care să exprime nici micile şocuri de lectură, pe cate le suferise aproape la fiecare cuvânt, dar nici starea sufletească finală, care-l copleşise aproape material, simțind ceva ca o greutate pe umeri când ajunse la sfârşitul cu formula şi semnătura, încondeiate special, ca un ultim accent de autoironie: *Prietenul tău Aizic.*

Isprăvind-o de citit, băiatul rămase cu foaia de hârtie în mână. La picioarele lui, auzea vuietul plin al râului. Ridică ochii şi, printr-o spărtură de tuşe verzi, dungate cu negtu, crengi amestecate cu frunze, văzu munții, ca un zid de abur albastru, care se ridica mereu, fără să înainteze, pe pânza-albastră-albutie. Coborî privirea şi văzu apa, zbătându-se şi îndoindu-se sub picioarele lui, acolo unde râul coteşte sub rădăcina sălciei bătrâne; îşi schimbase culoarea: era galben-verzuie, un galben cam leşinat şi un verde întunecat, cu ceva de otravă; la îndoitura valului, se adunau şi se împrăştiau mici pliuri de spumă de-un alb murdar.

Ridică foaia în dreptul ochilor şi mai citi o dată scrisoarea. Mai întâi, Aizic îi spunea cum s-a întâlnit, cu câtva timp în utmă, întâmplător, pe o stradă, în Cluj, cu tatăl băiatului, preotul român, *care venise la o nuntă sau cam aşa ceva*, şi cum el îi ceruse acestuia adresa lui, a prietenului său. Apoi, bătându-şi joc de toți, şi în primul rând de sine însuşi, căinându-i pe toți şi pe sine, chiar blestmându-i până la injurie, dar şi plângându-le de milă, ca din nou să râdă de ei, şi mai ales de sine, prietenul lui, băiatul doamnei Zsuzsa, de la Cluj, cea cu magazinul acela mic şi frumos mirositor, din care tatăl lui cumpărase *ceva mic şi frumos pentru doamna preoteasă,* în ziua aceea, neuitată, de august 1940, nepotul boltăşiței Emma, cu trupul ei alb şi gras, cate se vedea numai de la brau în sus, cum stătea "rezemată de tejghea, îi povestea ce pățiseră, el şi cu lui, în timpul ocupației şi mai ales începând din primăvara lui '44, când evreii din Cluj începuseră să fie luați de pe la casele lor şi adunați în locuri speciale, un fel de tabere, în vederea deportării. Aizic şi doamna Zsuzsa şi toată familia lor, cu bunici şi unchi şi numeroşi veri, aproape toți vecinii din cartienil lor, din jurul străzii Bălcescu, către Piața Mihai Viteazu şi Spitalul evreiesc, pe o parte, către cinematograful Corso, de pe strada Paris, pe alta, dar şi alți evrei, cunoscuți şi necunoscuți, fuseseră strânşi, pe rând, cu vaiete şi bruftuluieli, în vechea fabrică de cărămidă din cartierul Dâmbu Rotund. Nu mai erau, acolo, de fapt, decât nişte şoproane prăfuite, aproape dărâmate, într-o curte cu buruieni urâte, crescute pe mormane de argilă veche, uscată. Aici,

comunitatea evreiască din oraş era aproape întreagă şi prin ea circulau, povestea Aizic, în primul rând, două curente principale şi absolut contrarii: unul integrator, îl numea el, celălalt dezintegrator. Cel dintâi, promovat de autoritățile religioase ale comunității, dar şi de alți evrei de vază, voia să asigure supraviețuirea, prin disciplină strictă, sub conducerea vechilor autorități; celălalt, impulsionat, mai mult subversiv, de câțiva inşi declasați, ruşinea comunității, cum îi numeau ceilalți, dar şi, mai pe față, mai prin dos, de aproape tot tineretul, iar în secret şi instinctual, cumva, de toată populația feminină, cu excepția nevestelor de "granguri", spunea Aizic, proclama o libertate cu atât mai largă, cu cât era mai vag definită şi care nu era foarte departe de ceea ce se înțelege prin expresia *domnia bunului plac;* dar nici, spunea autorul scrisorii, de ceea ce voi, românii înțelegeți prin formula: *cum o da Dumnezeu.*

A fost aşa, povestea, mai departe, Aizic, că, pe când aşteptau, mai certându-se, mai îrnpăcându-se şi apoi iar certându-se, mai totdeauna cu voci tari şi gesturi largi, dar şi duşmănos, şi pe ascuns, cu priviri rele, aşteptau, deci, să fie, din nou, *ridicați* şi *dup,* nici ei nu ştiau unde anume, se pomi un zvon, de unde nu ştia nimeni, poate din buruienile alea murdare, care crescuseră pe mormanele de lut uscat, un zvon că ar fi posibilă o scăpare, ceva ca vin fel de evadare. Şi, tocmai când începuseră să creadă că fusese un simplu zvon şi iar se porniră şuşoteli, pe ascuns, şi chiar certuri, în gura mare, într-o noapte, vărul Şloimi îl scutură de umeri şi-l trezi, din somnul lui *iepuresc,* spunea el, de pe pătura întinsă direct în praf, sub şopronul acela. Apoi se lăsă dus, mai mult decât mersese el, prin noapte, pe cărări ocolite şi prin locuri care îi păreau necunoscute, de nici nu mai ştia pe unde se află. Era cu aproape toată familia, bunici, părinți, veri şi cunoscuți, *cu căţel şi purcel, cum spuneți voi,* dar şi alții, necunoscuți, şi văzură, la un moment dat, dar nu era nimic de văzut, că era noapte, *şi-un întuneric de să-ți bagi degetele în ochi,* aşa că mai mult simțiră, adică aproape pipăită, că începeau să urce un deal şi apoi intrară într-o pădure. Ce fusese întuneric, până atunci, era nimic pe lângă întunericul din pădurea aceea. Şi merseră, aşa, în neştire, nici ei nu mai ştiau cât, numai venea câte-o vorbă, *ştii, aşa, ca la telefonul fără fir, de ne jucam noi,* că nu mai au mult şi vor scăpa: *trecem graniţa, la voi, la români.* Şi au mers aşa, tot printre tufe şi copaci, nu era nici o cărare, numai câte-un luminiş, apoi iar pădure deasă şi apoi iar tufe. Şi, la un moment dat, începuse să se facă lumină şi, din vorbă în vorbă, nu se auzea decât *am scăpat, gata, am trecut de-acum suntem la români.* Şi unul, care era mai bătrân şi se dădea mai deştept, le spuse, aproape le ordonă, să se oprească, să se aşeze, să se odihnească, erau şi bătrâni, şi copii, şi erau sfârşiți de oboseală, abia mai răsuflau. Şi, când se aşezară, între nişte tufe, într-un fel *de poienită, cum spuneți voi,* şi ăla bătrân, cu barba lui lungă, începu să psalmodieze *ceva ce la noi este cum este rugăciunea la voi,* trăgându-se de barbă şi plecându-şi mânile şi apoi chiar fruntea până la pământ, doi dintre ei începuseră să se certe:

-Şi de unde ştii tu aşa de sigur că am ajuns deja? Nu văd nici un semn, n-am văzut nici un fel de graniță!

-Dar ce crezi tu, că granița este o barieră, ca la calea ferată?

-Dar nu este barieră? Atunci ce este? Dacă e graniță, trebuie să fie barieră! Mi-a spus mie cineva că, în vârful dealului, la Feleac, este barieră!

-Sigur că este barieră, acolo, la Feleac, că este şosea, acolo! Doar nu vrei să fie barieră peste tot, chiar şi în pădure! Eu ştiu sigur că am trecut.

-Şi de unde ştii tu atât de sigur?

-De acolo, răspunse celălalt, că eu sunt deştept, nu ca alții, şi ştiu să socotesc. E foarte simplu. Şi celălalt socoti, într-adevăr, foarte simplu şi cu voce tare, că aproape era să trezească pe cei care adormiseră şi cineva făcu, lung:

- Ssst!

Dar cel cu socoteala nu scăzu vocea: spuse că el ştia că, din oraş până la graniță erau atâția kilometri, ei Sceau cam atâția kilometri la oră...

-Dar ce? Noi suntem tren, să mergem atâția kilometri la oră?

-Nu suntem tren, dar mergem şi noi, iar în timpul nostru de mers facem un anumit drum şi eu pot să calculez şi am şi calculat şi, după câte ore am mers, trebuie să fim de mult trecuți peste graniță. Şi, spunând acestea, ca să arate cât de sigur este el pe calculele lui, se şi trânti la pământ şi adormi pe loc.

Dar celălalt o ținea una şi bună că el nu crede nimic până nu vede bariera. Dar unii, mai ales femeile şi copiii, erau prea obosiți ca să mai ia seama la cum se ceartă ăia doi, şi adormiseră, şi ei, acolo, în poenița aceea, culcați direct pe iarbă, în timp ce ăla bătrân tot bolborosea rugăciunile hii, sau ce spunea el.

Aşa că grănicerii unguri i-au găsit, pe toți, strânşi într-un loc; cei mai mulți dormeau, numai bătrânul cu barbă se tot clătina şi se văita, iar cel care voia să vadă bariera văzu pe ofițerul acela că strigă la el să se scoale şi să trezească şi pe ceilalți Aşa că el îl scutură de umăr pe cel cu socoteala lui pe ore şi kilometri şi când acela făcu ochi mari şi întrebă:

-Ce-i?, celălalt îi zise:

-Nu-i nimic, numai că domnul ăsta grănicer ungur vrea să-ți spună că, oricât cu fi tu de deştept, tot ți-cu greşit socotelile.

După ce încheie povestea acestei evadări nereuşite, Aizic mai scrisese câteva rânduri prietenului său, băiatul popii, care le citi cu oarecare nedumerire amestecată cu destulă neplăcere.

Nu ştiu dice-ț spun io toate astea, poate din pretenie, că altfel tu, cât te ştiu de nătăfleț, nu cred că înțeleg mare lucru. Tu cu aşa unnfel de a fi, nu te supăra că spun şi, dacă te superi, tot aia, că iei lucrurile într-un fel cam sentimental şi pathetic, aşa se spune, nu? Ori nu cunoşti cuvântu? Io sunt altfel da, despre asta, poate altă dată când o să-ț povestesc ce s-o-ntâmplat după. Prietenul tău Aizic.

Dar, după ce trecu ochii peste aceste rânduri, băiatul popii nu se mai lăsă furat de gânduri, nici de cântecul continuuu al valului, sub rădăcină, şi desfăcu şi celălalt plic, cu oarecare grabă. Prietenul

lui Mişu îi scria, mai întâi, cât de rău îi pare că nu reuşise să-şi aranjeze în aşa fel problemele şcolare, dar mai ales pe cele familiare, ca să poată veni, peste vară, în satul unde fuseseră evacuați, aşa cum promisese. Apoi îi spunea că îi pare destul de rău şi de faptul că, dintre acei bucureşteni care fuseseră evacuați, odată cu el, şi pe care îi întâlnea mereu, în Capitală, în diferite locuri şi împrejurări, foarte puțini, aproape nici unul nu mai pomenea satul acela de sub munte şi minunata vară, spunea el, petrecută acolo. Acum toți erau cuprinşi, din nou, de agitația vieții din marele oraş şi se părea că nici vinul dintre ei nu mai tânjea după viața aceea simplă şi sănătoasă, petrecută în satul de sub munte, iar aerul curat şi tare, apa rece şi limpede a râului, ambianța luncii, priveliştea munților nu mai reprezentau nimic pentru ei E drept că nici Bucureştiul nu este un oraş urât, că are bulevarde frumoase, cartiere pitoreşti, grădini şi parcuri pline de culori şi mirezme, dar asta nu înseamnă că peisajul acela unic, dintre Olt şi munții cei mai frumoşi din țară, ar fi ceva de lepădat, pe care să-l uiți atât de repede. Apoi, mai spunea că la Direcțiunea Economatului, unde fusese nevoit să se angajeze peste vară ca să-şi mai ajute părinții şi să şi pună ceva bani de-o parte pentru când va fi să meargă la universitate, toate erau ca mai înainte: se refăcuseră grupurile şi grupulețele, cam în aceeaşi compnență, deşi cu unele schimbări, pe ici, pe colo, dar nu cum spune Caragiale, adică nu prin locurile esențiale. Acum, observându-i mai bine de pe treapta de vârstă şi experiență pe care înaintase, reuşise să descifreze şi formula după care funcționează aceste grupuri. *Ți-o comunic şi ție,* continua el; *este destul de interesantă: grupul se coagulează şi este condus de câfiva şefi. care nu sunt neapărat, toți, foarte deştepți, nici cei mai deştepți, cât mei ales iscusiți sau chiar vicleni. Unul din ei, însă, trebuie să fie, neapărat, deştept; dar, lucru curios! Nu neapărat şeful cel mai de sus, dar dacă nu e el, pentru că se poate şi asta, atunci unul din apropierea id. Asta, pentru că, în afară de inteligență, adevăratul şef trebuie să aibă iscusință şi, mai ales, tărie. Ei, aceştia, deştepții, viclenii şi puternicii, formează stratul superior al grupului; simetric, grupul are şi un strat inferior, compus din cei mai slabi nu numai de cap, dar şi de celelalte calități cerute: iscusință, viclenie şi tărie. Asta e turma, turma cea mai de jos, care vine după şefi instinctual, din nevoia de a-şi asigura o protecție, de a se şti apămp;pentru că mai este o turmă, cea de mijloc, unde intră marele număr al mediocrilor, nu de tot tâmpiți, ca ceilalți, dar nu mai capabili de altceva decât de a-i urma pe "şefi", nu numai din dorința de protecție, ci şi din nevoia de a urma curentul care li se pare lor că este valabil şi le asigură statutul social. Turma turmă, cea de jos, nu este în stare să înțeleg nici noțiunile cele mai generale, care caracterizează acest curent; pe când cea de mijloace foarte mult caz de aceste noțiuni, ca şi când le-ar înțeleg şi i-ar aparține; în realitate, nu înțeleg mai nimic, decât că este un curent validat, într-un fel şi care îi validează şi pe ei. Şi mai este un lucru interesant, poate chiar cel mai interesant nici un grup n-ar funcționa, dacă n-ar avea cele două categorii obligatorii de simbriaşi cu lui; zic simbriaşi, la modul metaforic, pentru că nu este obligatoriu ca ei să fie recompensați băneşte, adică cu simbrie. Un gup este al bătăuşilor de serviciu, celălalt al lingăilor de serviciu. Dar, despre ei, mai multe, poate, altădată*

Scrisoarea lui Mişu era şi ea lungă, foarte lungă, şi ea de opt pagini. Mai departe, spunea cum, fiind angajat al direcțiunii, avusese ocazia să supravegheze, cumva, fară să vrea, grupul celor *doi plus*

una, cum era numit grupul domnului Spiru şi al câte uneia din prietenele sale care, când erau supărate şi nu vorbeau între ele, iar atunci musiu Spiru *ieşea* numai cu câte una, pe rând, când îşi vorbeau ca şi când nimic nu ş-ar fi întâmplat, fără să fie, însă, prietene foarte apropiate, şi atunci dl Spiru *ieşea,* cu amândouă. Ceea ce observase nou Mişu era că filofranţuzismul lor era, cumva, într-un fel de derută: când se afişa pe deplin, aproape exuberant, s-ar fi putut spune, scria Mişu, cu bucuria că, acum, pot să-l facă public şi în gura mare, când acest filofianţuzism era concurat puternic, în opţiunile lor, de o tot mai vie simpatie şi atracţie pentru angloamericani, mai ales pentru americani. *În orice caz,* încheia Mişu acest capitol din scrisoarea lui, *Bucureştiul a devenit iarăşi ce era înainte de război şi anume acel loc în care, ca să exişti, adică să te manifeşti şi să fii luat în seamă, trebuie să fii un anumit fel de filo; acum se poartă filoamerican şi filofrancez; mai puţin filoenglez; mai puţin dar, dacă stau bine să mă gîndesc, mai pe alese: ăştia ţin de aristocraţia spiritului. Dar n-cu să crezi, continua Mişu, a apărut un puternic curent filorus. Îl simt, îl văd cum se manifestă, îi constat tăria, dar nu sunt încă foarte dumirit din cine anume este format; sunt tot mai mulţi, prea mulţi, ca să-mi pot da seama cine sunt, de unde vin şi care le este scopul. Voi mai vedea; oricum, te ţin la curent*

Dar apropos de filoruşi; fără să fiu nepărat unul din ei, că doar tu ştii foarte bine care au fost motivele interesului meu pentru literatura rusă, am făcut rost, ţi-am mai spus de canalele *mele, deci am făcut rost, prin unul din aceste canale, de o ediţie franceză a celebrului roman al lui Dostoievski,* Demonii; *poate că nu-i decât o ediţie prescrutată, că franţujii nu sunt aşa scrupuloşi, cum sunt nemţii, în problemele editoriale, dar asta nu mă interesează, cel puţin deocamdată. Ceea ce m-a interesat a fost mai ales începutul romanului. Ca să înţeleg, îţi transcriu câteva paragrafe; este vorba de un personaj, Stepan Trofimovici Verhovenski,* un om foarte respectabil şi de mare talent, *spune autorul şi continuă:* Trebuie s-o spun de la început şi fără ocol: Stepan Trofimovici a deţinut totdeauna printre noi un rol mai aparte, un rol, ca să zic aşa, civic, pe care îl juca cu atâta pasiune şi dăruire de sine, încât n-ar fi fost în stare să renunţe la el nicicând, ba mi se pare că nici n-ar fi putut trăi fară să-l joace. Departe de mine gândul de a-l compara cu un comedian, ferit-a sfântul! Mai ales că mie personal îmi inspira multă stimă. Era la el mai degrabă o chestiune de obişnuinţă, sau mai bine zis de înclinaţie statornică şi generoasă care îl prinsese încă din anii tinereţii, când se legăna în vise ademenitoare în privinţa viitoarei sale poziţii sociale, şi care îl înfăţişa într-o aureolă de splendidă atitudine civică. Astfel, îi plăcea mult situaţia sa de "persecutat" şi ca să zicem aşa de "surghiunit". Aceşti doi termini despre care se ştie că sunt, într-o anumită accepţiune, aureolaţi de o strălucire clasică, l-au captivat odată pentru totdeauna şi, înălţându-l treptat în propriii săi ochi, l-au făcut de-a lungul atâtor ani să se vadă în cele din urmă ridicat pe un fel de piedestal care îi măgulea foarte tare amorul propriu. *Şi, câteva rânduri mai departe:* A făcut şi el parte, de bună seamă, dintr-o faimoasă pleiadă de personalităţi care au strălucit pe firmamentul vieţii publice a ultimei noastre generaţii... Dar activitatea lui Stepan Trofimovici fusese sortită să ia sfârşit aproape odată cu începutul ei, ca să zicem aşa, el fiind prins "în vârtejul unui concurs de împrejurări". Şi, de fapt, nu existase nici un "vârtej" şi nici un "concurs de împrejurări", după cum s-a constatat ulterior, cel puţin în cazul său.

Abia de curând, în ultimele zile, am aflat spre stupefacția mea, dar din surse absolut sigure, că departe de a fi fost surghiunit în gubernia noatră, cum crezuse toată lumea, Stepan Trofimovici nu s-a aflat nici măcar sub supravegherea autorităților. *Mai departe, autorul, care vorbeşte prin vocea povestitorului, se referă la* începutul unui studiu aprofundat *al acestui personaj, despre o problemă vagă şi inactuală, apoi la* un ciclu de prelegeri asupra arabilor, *pe care şi le-a întrerupt în împrejurări neclare, în care s-a vorbit despre o scrisoare interceptată şi* o vastă asociație de aproximativ treisprezece persoane care urmăreau abolirea legilor morale şi ale statului şi care erau cât p-aci să zdruncine din temelii întreg edificiul social.

Nici nu-ți poți închipui, continua Mişu, cât de mult seamănă situația din romanul lui Dostoievski cu ceea ce se întâmplă, la noi, acum. Sigur că sunt şi unele deosebiri, dar, despre asta, mai târziu. Pe tipul ăsta. pe Verhovenski, parcă l-am întâlnit, nu de mult, poate ieri, alaltăieri, şi nu departe, prin locurile pe unde mă învârt şi eu, mai ales prin cafenelele bucureştene, cu veşnicii teoreticieni cu lor. Şi, totuşi, când să lipesc impresia de lectură, ca o etichetă pe vreuna din figurile cunoscute care bântuie prin acele locuri, lucrurile îmi scapă, cum s-ar zice, din mână, şi mă trezesc cu mâna goală. Dar nici nu pot să spun că tipul nu există; el este, îl simt, dar nu pot să-l surprind şi să-l fixez. Este ceva care pare să fie, dar se pierde, ceva evanescent, răspândit peste tot, dar neîntrupat într-o singură individualitate. Câte puțin din el am recunosatt în unul sau altul dar întregii nu se arată; poate că nu se arată încă lor în ce priveşte deosebirile de care vorbeam mai înainte, la ruşi este acea măreție de care sunt conştienți şi pe care ştiu s-o exprime, de care îți vorbeam şi când am citit pe Tolstoi, cu deosebirea că, la Dostoievski, această măreție, cum cred că ți-cu dat seama din citatele reproduse, sună a go; şi, de aici, drama, drama sfâşietoare, care învăluie destinele, şi, poate, până la urmă tragedia. Să văd: n-am ajuns decât la jumătatea romanului Pe când la noi, aceeaşi complacere în mărunt, în derizoriu, de unde ne revoltăm că nu suntem luați în seamă.

După ce citi şi formula de încheiere a scrisorii lui Mişu, băiatul nu mai stătu să asculte vocile râului şi nici nu mai ridică ochii spre munți; împături foile, puse cele două plicuri unul peste altul şi, cu ele la vedere, strânse în pumn, o luă spre casă pe drumul cel mai scurt, ieşind deasupra morii şi urmând ulița dreaptă şi mai largă, care-l scotea în Suseni. Nu era sigur că înțelesese tot ce-i scrisese prietenul lui din Bucureşti şi nici nu ştia cum ar face ca să se lămurească în vreun fel. Oricum, nu avea de ales: trebuia să mai aştepte. Aşa că se grăbi spre casă.

Ca mai totdeauna, în ultimele zile, familia era adunată la masa din curte şi discutau aceeaşi problemă a plecării. Când se alătură şi el, se părea că hotărârea fusese luată şi că cele din urmă rezistențe la mutarea la Cluj fuseseră risipite; şi, totuşi, preoteasa şi cei doi băieți mai mari recapitulau încă o dată şi, oare, a câta oară?, dezavantajele locuirii la sat. Preoteasa tocmai reamintea asprimea, până la duritate şi chiar violență, a caracterului oamenilor din sat, faptul că au ceva primitiv, aproape sălbatic, în ei, în comportamentul lor, în felul cum vorbesc, cum strigă la vite, mai totdeauna cu o înjurătură, cum le bat, şi băiatului i se trezi în amintire plasmodierea prelungă, aproape ca un cântat, unul ritualic, a omului care conduce carul cu bivole, cum zice el: *cea, ne, boală, cea,* mai potolit, când le impinge la dreapta, către mijlocul drumului, iar apoi, prelung, cântat înalt, când le cheamă la stânga,

spre sine, făcând semnul unui cerc cu codârâştea biciului: mai întâi, mai scurt, de câteva ori, *ho, aici,* apoi lung, şi tot.mai înalt şi mai puţin desluşit, un fel de *hoooaiiici, hooo, hoo, în* timp ce biciul este săltat deasupra spinărilor negre, ca un şarpe de cânepă, pleznind din coada subţire.

Apoi, îşi aduse aminte de prietenii lui, băieţi de ţărani, cum se înverşunează, câteodată, asupra unui lucru, o unealtă ori altceva, şi când nu i se potriveşte, lucrul acela, cum trebuie, în mână, ori nu-i dă rezultatul pe care-l aşteaptă, cum înjură printre dinţi lucrul acela, ca şi când ar fi o fiinţă şi ar putea comunica cu ea şi ar aştepta de la ea să-i răspundă. Şi cum mânia băiatului aceluia creşte şi se îndeasă, cumva, în înjurături scrâşnite printre dinţi ceva de felul *'tu-ţi dumniezăi tăi, az şî mâne,* şi cum aproape ar fi în stare să rupă în dinţi, să distrugă lucrul acela; iar când băieţii sunt ceva mai crescuţi, încep să aibă o privire iute, ca şi când le-ar săgeta lumini din ochi, iar privirea aceea se iuţeşte încă mai tare când văd câte-o fată singură pe uliţă şi se apropie de ea, cumva ca o fiară, care se apropie de altă sălbăticiune, cum se apleacă spre ea cu o mişcare scurtă, dar poţi să ştii cât de neaşteptată?, pentru că fata chicoteşte uşor, mai mult scânceşte şi îndoaie genunchii, dar el apucă, de cele mai multe ori, să-i strecoare mâna sub fuste şi atunci rânjetul lui se schimbă în ceva ca un zâmbet de plăcere.

Hotărârea fusese luată, dar familia continua să înşire şi să amănunţească neajunsurile locuirii la sat; numai tatăl stătea tăcut şi părea că se gândeşte la altceva.

-Se gândeşte la cântecul broaştelor, îşi spuse în sinea lui băiatul. Şi, poate că-l şi ascultă, acolo, în mintea lui, ascultă cântecul broaştelor; întocmai aşa stă şi priveşte când, primăvara, după atâta timp de tăcere, broaştele încep să cânte... Şi băiatul şi vede în imaginaţie câmpul încă aproape îngheţat, dar bântuit, pe dedesubt, de puterile primăverii; şi, privind fruntea curată a tatălui său, acoperită, acum, de ceva ca umbra unui nor, i se pare şi lui că aude cântecul broaştelor.

Apoi întoarce privirea şi vede casa în care locuiesc, casa parohială, cu zidurile ei vechi, pe fundaţia de piatră de râu, crescută, cumva, parcă direct din iarba curţii, şi vede urme vechi pe zid, dungi negre-cenuşii, curgând de sus în jos, urmele ploilor şi ninsorilor de atâţia ani, urma timpului însuşi, curgând pe zidurile mohorâte, de cărămidă veche şi piatră bătrână, urmele curgând ca nişte lacrimi ale timpului şi locului, învechire şi uitate, îmbătrânite în depărtarea lor străină. Şi o vede pe mama lui, cum stă la masă şi vorbeşte cu fraţii lui mai mari, are obrazul la fel de fin, cu pielița aceea între roz şi auriu, acum, parcă dată cu un praf uşor de cenuşă, iar strălucirea din ochii verzi, cu irizări de fire subţiri, de aur, pălită ca de umbra unui nor, o vede vorbind şi ascultând, dar o vede cum umblă prin curte, prin orele zilei, de dimineaţa până sara, şi-n toate anotimpurile, într-un sfetăr subţire, de cele mai multe ori, pe care şi l-a împletit singură, cu acele subţiri, de ciorap, din două fire de lână, unul alb-gălbui, de culoarea osului, unul brun-roşcat, ca frunza de toamnă, fusese colorat cu Gallus, iarna cu un pardesiaş, tot de stofă ţesută în casă, cu paşi grăbiţi, prin curte, alergând aproape, de la casă la bucătărie, de la bucătărie la grajd, să mulgă vaca, apoi la grădinuţă, după vreun fir de verdeaţă, apoi să pună masa părintelui şi-a copiilor, să vadă de cele două bătrâne, să hrănească găinile, să se grăbească

la şcoală pe drumul cotit care coboară în luncă. Muncită, aproape ca o servitoare, în satul ăsta în care nici o fată şi nici o femeie, chiar văduvă şi singură fiind, nu s-ar angaja *servitoare,* oricât cu plăti-o, că le este ruşine şi se tem de gura satului, dar la Bucureşti s-ar duce, dar nu în altă parte, numai acolo, că acolo e departe, şi nu se vede şi nici nu se prea aude până aici Acum stă şi ea cu ceilalți în jurul mesei şi reia, a câta oară, argumentele plecării de aici, în timp ce soțul ei tace şi ascultă, cu fruntea lui curată, parcă umbrită de-un gând ascuns.

"Ascultă, se gândeşte cel mic, ascultă, dar n-ascultă ce spun ei; ascultă cum îi răsună, în gând, cântecul broaştelor."

Hotărîrea fusese luată: vor pleca, se vor muta la Cluj încă în toamna aceea, în care părintele avea să fie numit, de către episcopul Colan, director al şcolii de cântăreți bisericeşti; hotărârea fusese luată, dar parcă nici unul din ei nu-şi dădea sama, în timp ce înşirau tot alte şi alte argumente, ori le reluau, mereu şi mereu, pe cele spuse o dată, argumentele din ampla motivație a plecării, nici unul nu realiza că, pentru părintele, capul familiei, argumentul hotărîtor fusese ce-i povestise odată, nu cu mult timp în urmă, preoteasa.

Venea de la şcoală, spusese ea, urca *hula* uşoară din crâng către Suseni, când întâlnise pe cei doi; ei veneau dimpotrivă, coborau *hula,* mergeau către primărie, desigur. Se apropiau de ea şi, după felul în care veneau şi priveau în jur, în jurul acela în care era şi ea, dar pe care, dacă o vedeau, o vedeau fără s-o privească, ea îşi dădu sama că nu o vor saluta; nu ajunseseră încă în dreptul ei, dar,după felul în care se uitau în jur, ea ştiuse că nu o vor saluta. Erau doi bărbați cam negricioşi, nu prea mari de statură, în haine pestrițe, o parte rămăşițe din vechea îmbrăcăminte țărănească, alta, tot rămăşițe din uniforma veche, de soldat, doi negricioşi cu priviri urâte, în hainele lor desperechiate.

-Şi ce mare lucru?, îşi spusese ea în gând. Dacă nu mă salută, nu mă salută şi pace. Şi-şi continuă mersul cu paşii ei mici şi uşori. Nici ea nu se uită la ei, deşi îi vedea cum erau, în hainele lor aproape zdrențe, dar nu se uită direct la ei. Şi, totuşi, în momentul întâlnirii, îi avusese în raza vizuală şi, chiar, cu o scurtă, foarte scurtă privire, abia cât o săgeată mică de lumină, se uită la ei. Şi văzu că şi ei se uită la ea, din privirile lor negricioase, de bărbați urâți şi neraşi; acum, ajunşi în dreptul ei, se uită la ea; o privesc, nu foarte scurt, dar nici insistent; destul, însă, ca ea să realizeze totul. Adică ce aveau să le spună ei, cei doi, negricioşii aceia, să le spună ei şi soțului ei, ea învățătoare, el preotul satului; adică să le spună că, de-acum, gata, se vor schimba lucrurile: gata cu poziția lor, a ei şi a părintelui, de fruntaşi cu satului. Nimic nu va mai fi cum a fost înainte şi ei, cei doi, vor avea grijă de asta; le este în putere şi-o vor şi face, cu toate că arată cum arată, aşa, negri la față, ca dați cu cremă de ghete, în hainele lor desperechiate; sau poate tocmai de aceea.

Acestea le povestise preoteasa soțului ei şi acestea se adunară cu unele observații ale lui, proprii, şi cu unele vorbe pe care le auzise de pe la unul şi de pe la altul. Până atunci, părintele fusese, atât prin fire, dar şi prin educație şi prin experiența vieții, atâtă câtă o avea, dar mai ales prin misiunea

preoțească, pe care şi-o asumase, o persoană care se putea înțelege şi chiar se înțelegea, cu toată lumea se avea bine cu fiecare şi chiar când constata anumite asperități, în relația lui cu unul sau cu altul, făcea tot ce putea ca, cel puțin dinspre partea lui, aceste asperități să dispară ori, dacă nu dispăreau, măcar ca el să se manifeste în aşa fel, ca şi când nimic n-ar fi fost. Iar, pentru aceasta, aproape în toate cazurile, era mai bucuros să cedeze de la sine, decât să pretindă, ori măcar să aştepte ca celălalt să cedeze ceva, cât de puțin. Dar, acum, toate semnele erau că îi va fi tot mai greu să păstreze o astfel de conduită şi că, din postura de om care se poate înțelege cu toată lumea, va ajunge, curând, curând, în aceea de duşman; duşman al cuiva sau poate al tuturor, nu-şi putea da seama cât de larg va putea să fie cercul acesta de duşmănie, care presimțea că îl va înconjura, dar putea, cel puțin, să anticipeze că va fi duşmanul celor care, cel puțin în viitorul apropiat, vor avea puterea în fiecare loc şi chiar în țara întreagă.

Aşa că, după ce preoteasa îi povestise întâlnirea ei cu cei doi, părintele nu mai întârzie şi se apucă să-i scrie episcopului Colan, solicitându-i oficial postul de director al Şcolii de cântăreți bisericeşti. Iar cei doi, pe care preoteasa îi întâlnise în drumul ei de la şcoală spre casă, cei doi care n-o salutaseră şi în privirile cărora ea citise ce-i spusese părintelui că citise, erau cei mai săraci din sat, poate singurii cu adevărat săraci din satul acela, oameni de nimic, altfel, după cum spuneau localnicii, săraci pentru lipsa lor de vrednicie, nu de alta, şi erau şi cam băutori şi nici noroc de neveste harnice nu avuseseră; una încă bea, în rând cu bărbatul ei, cealaltă plecase undeva, unde numai ea ştia, şi se prăpădise ori poate mai trăia, dar nimeni nu ştia ce se alesese de ea; fuseseră concentrați, pe front, căzuseră prizonieri, la ruşi, ca simpli soldați, că de alt grad nu fuseseră vrednici, se întorseseră, cu Divizia Tudor Vladimirescu, cu trese de plutonier major, ultimul grad înainte de cel de ofițer, şi fuseseră numiți, de noua prefectură din Făgăraş, unul primar şi altul viceptimar în satul lor. Pe care, cum se lăudau în gura mare, gura lor mare şi urâtă, peste tot, se lăudau că satul lor, peste care a ziceau că acum sunt stăpâni, aveau de gând *să-l schimbe, din temelii.*

31

Între timp, jurnalul profesorului Ghibu se întrerupsese; profesorul nu-l mai completase din ziua a treia de Crăciun, 27 decembrie 1944. După cum avea să noteze mai târziu, la 22 martie 1945 am fost arestat, în miez de noapte, de către "Poliția poporului" din Sibiu şi, după patru săptămâni, cât am fost arestat aici în Sibiu, am fost dus în lagăr, la Caracal, unde am fost reținut pînă la 30 octombrie, aşadar, CU totul aproape 7 1/2 luni. Nu insist mai pe larg asupra acestui moment din viața mea, adaug numai faptul că arestarea mea a avut şi alte urmări: am fost epurat de la catedră, fară drept de pensie, de asemenea şi de la direcția Seminarului Pedagogic, apoi m-am ales cu sănătatea zdruncinată: o blestemată colită de putrefacție, care mă chinuie din noiembrie încoace /n.n.: însemnarea este din martie 1946/, şi un reumatism păcătos la brațul drept.

32

Când se întâlniseră, de Sântă Mărie, în curtea lui Nenea Spârlea şi a Mamii Floare, de pe Grui, din Avrig, părintele şi preoteasa, cu neamurile ei, preotul Gheorghe Tatu, din Sebeşul de Sus, şi soția lui Eudochia, învățătoare, căreia toată lumea îi spunea Dochița, iar copiii tanti Dochița, se înțeleseseră să facă o excursie în munți, la una din stânele satului lor, cât încă mai era vreme bună de urcat la munte. Aşa că, într-una din ultimele zile ale lui august 1945, cam pe după*a*miază, Valeri Frâncu îi *repezi,* cu căruța, pe părintele şi preoteasa, împreună cu cei doi copii mai mici, la gară, la Porumbacu de Jos, să prindă trenul de patru. N-aveau mult de mers: trei stații, între care halta mai nouă, Mârşa, şi trenul ajungea în gara Sebeş Olt. Nu-i aştepta nimeni, dar ei ştiau drumul şi, când plănuiseră excursia, cei doi insistaseră mult, pe lângă rudele şi prietenii lor, să nu le trimită căruță la gară:

-Nu-i drum lung, Dochiță dragă, explicase preoteasa, ştii şi tu: abia doi kilometri, adică o plimbare bună. Şi tu-l ştii pe al meu cât îi de place lui să meargă pe jos, mai ales pe un drum ca ăla, să vadă locurile şi să aprecieze cum au lucrat oamenii şi cum se arată roadele. Şi-apoi, nici copiilor şi nici chiar mie nu ne strică un mic exercițiu. Şi, ca să fie siguri că nu vor produce un deranj în plus, prin angajarea unei căruțe, pe lângă găzduirea de o noapte sau chiar două, ei lăsară data excursiei încă nefixată:

-Nu ştim chiar bine programul părintelui, explicase preoteasa, în continuare. Aşteaptă să fie chemat la Sibiu, la Mitropolie, în legătură cu plecarea la Cluj. Dar vom veni când vom veni şi pe voi vă găsim acasă, că n-aveți unde pleca; iar de venit venim sigur, nu săptămâna asta, dar cealaltă.

Aşa că, punând piciorul pe prundişul mărunt şi curat al peronului gării Sebeş Olt, cei patru se pomeniră, dintr-odată, înconjurați, din trei părți, de înălțimi păduroase. Mai aproape era cea din dreapta, cum rămăseseră ei, în direcția de mers a trenului cate ajungea la Sibiu: un umăr de deal împădurit, negru, în umbra înserării apropiate, oglindit în apele verzui ale Oltului care curge domol, îrigfiesuit între calea ferată şi înălțimea hii păduroasă, sub bolți arcuite de sălcii. În față, se apropie mult culmea cucuiată a dealului cu cetate, de la capătul strâmtorii, după care se înalță conturele rotunjite larg ale Munților Cibinului, cu pete de verdeață printre forma ții ini mai întunecate de pădure. La stânga, se răsuceşte cumva şi înaintează profilul masiv, trapezoidal, al Muntelui Suru, acoperind, aproape în întregime, piscurile mai apropiate, din stânga lui, şi scoțând, la vedere, linia mai întinsă şi vălurită a masivului Negoiu, în care se deosebesc mai bine, acum, vârfurile Negoiul Mare şi Negoiul Mic, ruptura colțoasă, de forma unei măsele uriaşe, de la Strunga Ciobanului, apoi culmea lungă, coboritoare, a muntelui Tunsu, în vreme ce, dedesubt, valea amoscută sub numele de Căldarea Negoiului pare că-şi desface păreții, în laturi, şi-i întinde la soarele care-i aureşte pietrele verzui. Pe dreapta ei, culmca Surului lasă sa cadă o linie oblică, din care pornesc vârfurile mai mici, descrescânde, dinspre trecătoarea de la Tumu Roşu, pe care ora după*a*miezii le învăluie în pături

tandre, de un verde proaspăt.

Drumul către Sebeşul de Sus urcă, uşor şi cotit, printre sămănături amestecate: cucuruze cu foi aspre, crumpenişuri cu curpeni păliți, culturi compacte de cânepă înaltă, de-un verde bătând spre negru, câte-un dreptunghi de lucemă proaspăt cosită. După îngrămădirea de crengături şi acoperişuri ale satului, din care se ridică tumul de zid, cu acoperiş de ţiglă, al bisericii, peisajul urcă, în trepte de felurite grade de verde, până la parapetul verde albăstrui al munţilor, tabloul se constituie unitar şi întreg, cum sunt părţile de lume care sunt întocmai cum ar trebui să fie. Pete rare şi depărtate de haine albe, cu ceva puţin pestriţ şi negru, însemnează loairile unde sunt oameni, mai mult femei, la lucni. Dacă sunt mai pe lângă drum, femeile îşi îndreaptă, cu oarecare greutate, trunchiul gros şi pălăria mare, rotundă, de paie, cu panglică subţire, în trei culori, lăsând, la vedere, câte o faţă cu trăsături puternice, dar plăcute; răspund la salut, după cum este el formulat, pe cât salut, pe-atât întrebare, şi-apoi rămân drepte de trup, conducându cu privirea drumul şerpuit. Câte una mai întreabă, şi ea, ca şi când ar cunoaşte pe cineva:

-Aţi venit la noi în sat? La domnul părinte?, şi se arată mulţumită de răspuns, ca de o veste bună, pentru ea însăşi.

Atunci, satul era liniştit şi plăcut, sub soarele în scădere. Ulițele, cam cotite şi pietroase, erau mărginite de case zdravene, de cărămidă, cu acoperişuri de ţiglă şi hornuri puternice, cu inscripţii scrijelate pe tencuială. Porţile, toate înalte, cu acoperiş îngust, de două ţigle, din scânduri late şi tari; în zidul prelungit al casei erau încastrate portiţe cu clanţe şi încuietori de fier negru, de covaci. Pălanuri de scândură nu erau, la nici o grădină din prelungirea curţilor, coroanele bogate de meri şi peri bătrâni, cu crengi negre, ca de cărbune, frunze cu verdele şters, pălit de praf, mere rotunde, pătate cu galben şi roşu, pere mărunte, mai mult verzi, dar şi. mari şi umflate, ca de ceară, atârnau peste ziduri puternice, de piatră de râu.

-Satul ăsta parcă-i o cetate, remarcă unul dintre copii.

-Dar parcă mai mult se apără unul de altul, decât toţi împreună de cei de afară, observă părintele.

-De cine să se apere din afară?, se interesă băiatul cel mic, iar celălalt căută, deîndată, un răspuns:

-Poate de tătari...

-Auzi, tătari? Cine mai ştie de tătari, acum?, ripostă celălalt.

-N-cu văzut tu pe ruşi, cum veneau pe şosea, erau şi tătari printre ei.

Tanti Dochiţa şi unchiul Gheorghe îi primiră în casa largă, răcoroasă; era şi o verandă cu geamuri mărunte, de sticlă, în care cei mari întârziată în poveşti până târziu, în noapte. Cei doi preoţi erau pe atât de buni povestitori pe cât de iubitori de poveşti şi toţi patru redepănară întâmplările cunoscute ale familiei, evocară figurile ei de neuitat şi adăugată, unii pentru ceilalţi, ce eta din

experienţele lor deosebite. Părintele Gheorghe le vorbi despre sat, de unde era el de loc, dintr-un neam cu multe încrângături, veri şi mătuşi de-a nuştiucâta spiţă, toţi harnici şi iuţi la minte, cei mai mulţi rămaşi în sat, pe gospodării frumoase, dar şi destui plecaţi, unii chiar în America, de unde comunicau cum puteau şi, când puteau, trimiteau chiar şi bani celor de acasă. Sebeşenii, pe sama cărora se făcea destul râs, pentru jocurile de cuvinte, care se puteau face cu numele localităţii lor, erau oameni deosebit de întreprinzători, spunea părintele; ei aveau un sistem propriu de autogospodărire, un fel de democraţie ţărănească, mai mult lucrativă, decât propriu-zis politică, fiind organizaţi în familii de meşteri şi lucrători, un fel de corporaţii primitive, pe diverse specialităţi. Astfel, unii dintre ei aveau stupi şi comercializau mierea şi prelucrau ceata, aşa numiţii boştinari; alţii erau zidari, în echipe complete, care construiseră zeci de case în localităţi mai apropiate sau mai depărtate, de le însemnau, pe horn sau chiar direct, pe faţadă, cu numele lor de zidari, scrise cu literele rotunde pe care le învăţaseră de la învăţătorii lor, la şcoală; alţii erau vărari, adunau, din râul şi păraiele, de la munte, care întregi de pietre albe, de calcar, construiau vamiţe şi le ardeau, producând praful de var, pe caie-l vindeau prin târguri, ori îl duceau direct acasă, la cei care aveau trebuinţă; erau şi din cei numiţi ţiglari, care frământau pământul galben, lutul, de-l făceau o pastă, din care turnau, în forme de scândură, potrivite, ţigle şi cărămizi, pe care le ardeau şi ei în cuptoare speciale; pe râul satului, care coboară de sub muntele Suru, dar şi pe celelalte păraie, mai cu seamă pe Valea Moaşii, erau aşezate piue acţionate de apă şi vâltori, pentru ţesăturile de lână, de le băteau cu ciocane de lemn, sub învârtejiiea apei, până ce pănura se strângea şi se îndesa, de ţinea picătura, n-o mai lăsa să treacă; erau şi piue pentru sămânţele de floarea soarelui şi de dovleac, aşa numitele oleinițe, de făceau untdelemn, dintre care cel de dovleac, negru şi gros şi aromat, era căutat, mai ales în Postul Paştilor, când era ingredientul preferat pentru o mâncare simplă şi sănătoasă.

Deosebit de aceştia erau, apoi, cei care umblau după peşti, fie la Olt, unde cunoşteau toate cotloanele şi prindeau somnii graşi, noaptea, la lumina făcliilor cu păcură, când peştii, ca viţeii, ieşeau la malul apei, iar pescarii îi *miruiau la cap,* cum spuneau ei, cu neascunsă plăcere, cu ciomegele tari, de gorun, şi-apoi îi încărcau, în căruţe, sub mormanele de gheaţă păstrate în gheţării până în miezul verii; acoperite cu rogojini de papură, duceau căruţe încărcate cu peşte, fie la târg, la Sibiu, călătorind toată noaptea, fie prin satele învecinate, cu strigătul lor lung şi cântat

-Peşteee! Hai la peşte!

Alţii erau pescari de râuri de munte, înghesuind păstrăvii sub stâncă şi sub bolovani, *la săritori;* prinzându-i cu mâna, îi aşezau pe paturi de urzici proaspete, în coşuri rotunde şi înalte, de nuiele, rânduri, rânduri, acoperiţi cu foi late şi groase de brustur. Tot ei erau mari meşteri în prăjitul peştelui pe jar, învălit în frunză, ori în foaie de ziar, după cum, în prag de primăvară, la Blagoveştenie, tăiau copcă în râul încă îngheţat şi prindeau, cu *uărşa* de nuiele împletite, peştele mărunt, pentru ciorba acră, ritualică, cu zamă de varză. În scurt timp, apoi, umblau prin vechile mlaştini şi coturi de râu, abia

dezgheţate, după broaştele care încă nu începuseră să cânte şi le sacrificau, cu custura, pe boiovanii uzi şi rea, de le luau picioarele dinapoi

Deosebit de aceştia erau vânătorii cu câte-o *gioarsă* de puşcă, râdeau ei, unii către alţii, pentru vânatul mare, lupi, urşi, câte-un ţap, în golul alpin, chiar capre negre, dar şi cu capcane ingenioase, cu arc de nuia şi fir de oţel pentru vânatul mărunt.

Peste toţi, însă, se aflau pădurarii, mai ales cei cu slujbă, în uniformele lor verzui, cu pantaloni bufanţi, cu moletiere, bocanci cu ţinte, veston cu petliţe, cu câte-un mic com de vânătoare brodat, cu amici galben, şi mai ales pălărioara verde, cu boruri subţiri şi cu şnur împletit. Erau şi pădurarii de rând, truditorii la cai de dârvală, mici, cu coame bogate şi cozile lungi, cu căruţele lor fără loitre, numai cu ruda ceea groasă, din mijloc, şi topoarele lor cu luciul ager şi lanţurile şi scoabele de fier, pentru târâitul buştenilor.

Toate acestea le mai povesti o dată, părintele Tatu, adăugând noi amănunte şi împrejurări, a doua zi, dimineaţă, pe drumul către munte. Soarele nu răsărise încă pe când cei doi preoţi, cu soţiile lor, ieşiseră din sat. Munţii erau în faţa lor, ca o umbră mare şi rece, până-n cer, nu era ceaţă, dar aerul era cenuşiu, iar în urma lor, dinjos de sat, pături albe şi lungi se aşezaseră peste Olt. Calea ieşea din sat pe la locul numit Cheişoară, unde râul era strâns între doi pereţi tari şi înalţi, de piatră, dintre care scăpa în vuiet de valuri puternice, albe-verzui, în două cursuri iuţi şi-nvrăjmăşite de apă, unul, numit Vâjoiul Mic, şi altul Vâjoiul Mare, spse părintele Tatu. În josul apei, înainte de sat, el le arătă locul numit Covei, unde se vedeau câteva acoperişe de ţiglă, unde, mai spunea părintele, funcţiona un teasc, o piuă, un cazan de fiert ţuică, o moară, dar şi o roată cu scaune, pentru joaca copiilor, toate acţionate de puterea apei.

Mai sus de Cheişoară, pe dreapta, era o troiţă, bine grijită şi acoperită cu ţiglă, unde, spuse preotul locului, se desfăşoară slujba de Florii, cu stâlparii împodobiţi cu crengi de salcie. După care, pe dreapta, se vălurea un loc mai larg, numit La trei poieni, dincolo de care părintele Tatu le arătă că satul înfiinţase, prin munca şi cheltuiala tuturor şi la îndemnul hai, o plantaţie de meri, sistematică, intrată pe rod, cu puieţi aduşi de la pepiniera de la Aiud.

-Avem de toate, tot ce ne trebe, pentru viaţă, cum

-v-am arătat, şi-avem şi fabrică de ţiglă şi cărămidă, teasc pentru ceată, acţionate de apa, numai fabrică de lumânări n-avem...

-Da dice n-aveţi fabrică de lumânări, frate Gheorghe?, întrebă celălalt preot. N-aveţi trebuinţă?

-Aşa ar vrea oamenii, din satul ăsta: să n-aibă trebuinţă. Atât le este de dragă viaţa că nici unul n-ar mai vrea să moară, s-aibă trebuinţă de lumânare.

Vorbind acestea şi încă multe altele, ţineau drumul care o lua în lungul unei înălţimi domoale şi înierbate, presărate cu tufe aspre, ţepoase, de arbuşti de măceşe şi porumbrele; cărări înguste şi şerpuite, de oi, capre şi vite mari, se duceau şi veneau, întretăindu-se pe coasta dealului. Cât încă

lumina era ca o ceață albastră-cenuşie, cei patru drumeți o luară spre dreapta, pe marginea unei văi rupte de surpături, strânsă-ntre coame împădurite. În scurt, înălțimea de peste apă se apropie şi ei se pomeniră strânşi într-o vale îngustă, cu păreți înalți, presărați cu bolovani, care cobora direct din golul alpin care atârna deasupra ca un acoperiş înclinat. Râul era acum numai un părău, al Moaşei, îl numeau localnicii, şi cădea dintr-o treaptă de iarbă într-alta, pe scări de piatră, reflectat în oglinzi de oțel, într-un vuiet continuu, într-un loc, era înghesuit, împreună cu drumul, şi învăluite, amândouă, de un vuiet înalt, ca într-o poartă strâmtă, între două stânci.

-Asta-i Cheia cu Brâul, explică părintele Gheorghe.

Într-alt loc, pătura groasă de apă luneca iute, ca pe sanie, pe-o spinare lungă şi rotundă, de stâncă uriaşă, dungată, în lung, de creste subțiri de piatră albă, cu luciu de marmură sub vălul străveziu. Apa juca pe crestele tăioase, împrăştiată în stropi mărunți şi fară strălucire, în dimineața încă tulbure, lipsită de soare. Opriți pentru o scurtă odihnă şi să admire ciocnirea apei cu stânca, dnimeții primiră din nou explicații:

-Asta-i Cheia cu Rânturişul; jocul acesta al apei, pe crestele de marmură, de pe coama de piatră, este numit de localnici rânturare.

Pornind, după ce-şi recăpătată suflul constant, călătorii fură îndrumați de călăuza lor să se-ntoarcă la stânga, pe o cărare aproape ascunsă printre tufe de mure şi zmeură, Se amesteca mirosul de apă de la valea rămasă în urmă şi dedesubt, cu cel de iarbă coaptă, flori de câmp pălite, şi, mai nou, un iz iute, de bureți. Apoi, cărarea intră sub arcade de fagi drepți şi înalți, unde vocile şi paşii lor răsunau ca sub bolți de biserică. Apoi înconjurară un umăr de deal prelung şi primiră în față, aproape deasupra capetelor, prin perdeaua rară, de frunze, culmea pietroasă a Muntelui Suru. În valea adâncă, din stânga, se auzi vocea când depărtată, când apropiată, a unei căderi de apă. Acum cărarea se lărgise, întrucâtva, şi părea mai bătucită peste pământul sub care se întindeau rădăcinile fagilor.

-Asta-i plaiul care duce la stână, le explică popa din Sebeş. Satul are două stâni: una sub Fruntea Moaşii, am fi ajuns la ea dacă am fi urmat urcuşul de la cele două Chei; alta în muntele Tătaru, la care duce plaiul ăsta. Acolo este şi-un loc căruia bătrânii îi zic țintirimul Tătarilor, şi eu cred că, dacă nişte arheologi ar face, acolo, săpături, cine ştie ce-ar mai găsi...

De-acum, era ziuă de mult. Aerul se limpezise cu totul, şi era uşor şi tare, cu ceva viu în el. Soarele nu se vedea încă, acoperit de culmile stâncoase, dar cerul avea, acolo, deasupra lor, o culoare curată, albă-gălbuie. Cărarea urca spornic şi lăsase, îh urmă şi mult în jos, pădurea de fagi drepți şi înalți, ca nişte catarge. Păşiseră sub primele frunzare de cetină, cu mirosul lor iute, înțepător. Când îi înconjură pădurea de brazi drepți şi puternici, şi ei, paşii lor sunară la fel de puternic şi, totuşi, altfel, în altă tonalitate. Mergeau când în umbra egală, aromată, în care aerul părea că încremenise, de cu noapte, şi nu se mai mişcase nimic, când ieşeau la câte-un luminiş, de unde vedeau, la picioarele lor, spre țară, locurile coborând în degradeuri de verde şi galben, pătate de negru-cenuşiu, către valea

unde se încolăcea Oltul, lucind, ca o oglindă, de sub perdeaua de sălcii, după care se ondulau dealuri prelungi, cu formele topite-n cețuri șterse de griuri sinilii.

-De-aici se vede până-n Ardeal, semnală părintele Gheorghe.

Apoi ieşiră la un gol ierbos şi îmbolovănit; erau pietre mari, cu colțuri şi spinări ieşite din țelina groasă, ca nişte rămăşițe de bivoli uriaşi, îngropați acolo.

-Aici, la locu'ăsta, localnicii îi spun Țintirimul Tătarilor.

-Şi muntele spre care mergem este tot Tătaru, nu?, se interesă celălalt preot.

-Da, iar stâna este în Plaiul Tătărutului.

Stâna era o colibă de bârne, cu acoperiş de şindrilă; un fum subțire se strecura, într-un loc, printre şița înnegrită Mirosea, puternic a lapte de oaie, cu toate derivatele lui: brânză, lapte acru, zăr sau unt, dar şi a blană udă, neuscată bine; pişcă nările o aromă subțire de fum. Dincolo de stână, către coasta care părea c-o sprijină, se vedeau cele trei ocoale de bârne; în parii mai apropiați, oale de pământ şi donițe de doage erau puse cu fundul în sus, la zvântat. Ocoalele erau goale, dar, din spatele stânii, se auzi un strănutat puternic, de animal, şi-un zdrăncănit de clopoțel. Un dulău cu coama flocoasă, la pragul stânii, se lungise cu capul sprijinit de labele dinnainte; opritoarea de lemn, prinsă de gât c-un fier rotund, se iția din blana murdară. Un cioban tocmai păşea pe uşa stânii.

-Bună vremea, îl salută părintele Tatu. Cum mere treaba la stână?

-Mulțămim dtale, domnule părinte, răspunse ciobanul. Dacă ne străduim, mere.

-Şî baciu al bătrân cum o duce? Sănătos, voinic?

-Mai scârțâie iel câte-o țâră, ca bătrânii. Da altfel o duce bine. Acum îi dus până-n Tătaru, la neşte mânzări, că nu-ş-ce are una: o hi rupt-o ursu'.

Părintele Tatu îi îndemnă pe prietenii lor să vadă interiorul stânii. Era o încăpere nu prea largă, cu păreți de grinzi vechi; mai jos, unele groase şi grele, poate de stejar, dar, de la mijloc în sus, grinzi mari, lungi, de brad, nefasonate şi nu toate la fel de groase. Între ele, ca să umple golurile, aşchii de la cioplituri, petece de lână veche. Chiar în fața uşii, bârnele din perete aveau urme negre, de foc. La înălțimea unui om, de jur împrejur, erau bătute în lemn piroane groase, cu vârful îndoit. Pe cele dintr-o parte erau aşezate două rânduri de scânduri tari, unul mai jos, altul mai sus, pe care erau puse ciubătaşe de lemn şi donițe, dar şi câteva căni de lut ars. Sub scândura de jos, un rând de ciubere de mărime potrivită. Încăperea n-avea tavan, numai o grindă lungă, transversală, de care atârnau câteva capete de frânghii, cu noduri complicate, şi-un lanț de zale, cu două cârlige metalice într-un cap şi-o contragreutate în celălalt. Se vedea că vatra focului era afară, sub un acoperiş scurt şi înclinat, de şindrilă afumată.

Când noii veniți se apropiată de pragul stânii, înăuntru erau patru ciobani. Erau cei care, în ziua aceea, le explicase părintele Gheorghe, erau de rând la ciubere, adică prelucrau laptele muls cu o seară înainte şi dimineața. Erau toți îmbrăcați în hainele locului: cămaşă şi cioareci de pânză, albi,

îngălbeniți şi întăriți de zăr, pălării vechi, de pâslă decolorată, cu şnur subțire şi boturi strâmte, uşor îndoite. Peste mijloc, şerpare late, de talpă groasă, cu buzunăraş cu crestături. Doi dintre ei aveau câte-un laibăr fără mâneci, de țesătură deasă. Trei stăteau cam pe marginea încăperii: unul, imediat în dreapta, pe o laiță de lemn, fără spătar, părea cel mai tânăr dintre ei, cu toate că, la trup, arăta cel mai împlinit, cu umerii groşi şi trupul plin. Aproape de genunchi avea o găleată cu toartă, părea de metal, dat era cu totul acoperită de resturi de zăr. Mâna dreaptă, care îi era întinsă către găleată, era bandajată, de la palmă până aproape de cot, cu o faşă de pânză albă, îngălbenită, şi ea, de zăr. Avea privirea pierdută, ca şi cum s-ar fi uitat fără să vadă. Lângă el şi în spate, în picioare, unul nu atât de tânăr şi nici atât de corpolent, cu o față plăcută, atentă la ceva; uşor aplecat de umărul drept, ca şi când s-ar fi pregătit să facă o mişcare, ori să spună ceva, ținea în mâni un ciubăr de lemn de mărime mijlocie, încheiat, la bază şi sus, cu câte trei rânduri de cercuri de nuiele. La peretele alăturat, sprijinit pe scândura cu ciubete, un alt cioban tânăr, cu privirea atentă la cei care erau la uşă, cu palmele sprijinite pe scândură. Lui i se vedea cel mai distinct şerparul lat, de piele lucitoare. Al patrulea era mai spre mijlocul odăii şi, aşa cum era poziționat, atrăgea toate privirile şi constituia un fel de ax principal al imaginii. Probabil, stătea pe un scăunel, ori cu genunchii îndoiți, având în față un ciubăr mare, cel mai mare dintre uneltele de acest fel, cu mânere înalte, încheiat, şi el, cu două rânduri de cercuri de lemn. Ridicând privirile drept spre uşa stânii, de unde se uitau noii veniți, îşi arăta, luminată din plin, fața ovală, cu fruntea întreagă, ochii larg deshişi, sub sprâncenele bine trasate, mustățile coborând oblic, în dreapta şi-n stânga gurii, două tuşe nici prea groase, nici prea subțiri, aducând, cumva cu cele pe care Mutu Zugravu le-a pus pe propriile reprezentări.

PAŞI PE TRASEELE ÎNTOARCERII

1

În tot acest timp, demonul rătăcea dintr-un loc în altul şi dintr-o ipostaza în alta. Se aşeza, câteodată, pe un trunchi vechi de salcie, mai devale de moară, acolo unde,apa râului fiice un cot strâns, înghiesuindu-se sub o răgălie; era o buturugă uscată, din care demult nu mai porneau mlădițe tinere; la o subțioară, aproape putredă, de ciot uscat, se adunase ca doi pumni de țărână neagră, adusă de vânturi rele, prin care fbşgăiau gândaci vineți, cu miros greu, de stârv. La nici două palme deasupra, suh.coaja groasă a trunchiului, se oploşise un muşuroi de furnici roşii; erau iuți şi mereu în nelinişte, mişunând pe crăpăturile vechi şi scorojite ale coajei, ca pe nişte ogaşe adânci, împietrite, în sus şi-n jos, de păreau subțiri părăiaşe de sânge coclit. Apoi, dintr-odată, din țărâna aceea murdară, ieşiră în lumina tulbure, ca şi cum ar fi țâşnit, câteva fire aspre de urzici, cu tulpini lemnoase, îmbătrânite gata. Sub țelină, trunchiul acela nu mai avea rădăcini şi se ținea şi el cum putea, ca un stâlp înfipt, dar nu prea adânc, clătinându-se şi fără nici o adiere. Demonul îşi aşeza labele răşchirate şi osoase, ca de curcă bătrână, pe-un ciot scurt şi gros, ca un braț de ciung, îşi aduna aripile scorojite pe lângă ființa lui de buştean, sunând a gol, şi mişca, în sus şi-n jos, din capul împodobit cu pene rare, lungi şi putrede, ca şi când, adresându-se nimicului, ar fi încuviințat ceva, ca pe loc să dezmintă şi-apoi iar să încuviințeze, şi-apoi iar să dezmintă. Apoi, ca într-o durată din afara timpului, mişcarea aceea să-şi rupă ritmul şi să pară o scuturătură din cap, care sfidează tot şi neagă tot; acum, s-ar fi putut vedea că, de sub penele acelea lungi şi rare, date pe spate, fruntea lui apăruse, plină de brazde şi tăieturi, ca un drum hurducat, iar botul strâmb, cu nasul ca un fier vechi, de plug, se întinse înainte, într-un răget mut. Atunci, dedesubt, de sub malul de țelină grea şi de sub răgălie, valul de apă, aproape verde, ca o sticlă veche, se adună în sine, sporindu-şi vuietul, ca-ntr-un început de viitură rea, iar aripile lui se deschiseră larg, cu un clănțănit uscat. Demonul îşi înfipse botul, ca un tăiş de topor, în vântul fară ființă şi se îndepărtă, fâlfâind din aripile putrede, ca un uriaş fluture de noapte.

O vreme, bântui pe coasta prăvăloasă, de deasupra lacului Călțun, printre vechi cuiburi de vulturoaice, îri jurul cărora pluteau, totdeauna, fulgi rari şi mucezi, din anii trecuți, ori poate scame de zăpadă înghețată, dintr-o iarnă pustie. Era pe partea cealaltă a muntelui Negoiu, care nu samănă deloc cu cea de dincoace, de pare, văzut de dincolo, un cu totul alt munte, dintr-o altă geografie. Aici e, mai întâi, către miazăzi, creasta cucuiată şi adânc scrijelată a vârfului Călțun, cu peretele ei prăvălit în adânc, în care, ca pe o palmă înaltă de piatră, stă oglinda albastră a lacului, ca într-un cuib cocoțat pe steiuri. Apoi, vine tăietura în stâncă, adâncă şi ruptă pe margini, ca o albie veche a unui torent uscat, de lavă, care este numită tocmai Strunga Dracului. Apoi, piscul Negoiul, înalt şi mohorât, dar

altfel conturat, sprijinit pe-un povârniş drept şi adânc de grohotiş, pierdut într-o prăpastie neagră Apoi, faţa cealaltă a vârfului Negoiul Mic şi-a coastei numită Tunsu, ca păreţii mohorâţi cu unor cetăţi uitate printre nouri

Cam pe-aici se aşează el, pe-o clină de timp fară de reazem, rătăcind deasupra golurilor şi umplându-le, din când în când, cu un muget tragic, sfâşietor ca o prăvălitură de bolovani. Cocoţat pe câte-un vârf de stei ascuţit, într-un echilibru precar, pe ghiarele lui vechi, lungi şi cu oase de oţel, îi plăcea să se joace cu timpul, cam în felul în care regii cei vechi şi nebuni se jucau cu globul pământesc, în jucăria lor numită bilbochet. Îl arunca înainte şi-napoi, ducându-l până la zările începţoşate ale viitorului nedesluşit şi-apoi îl aducea, întorcându-l către adâncul trecut neguros. O dată, în jocul lui, se mai întrupă dimineaţa aceea albastră, în care cerul imens, ca o mare aburoasă, fusese străpuns de formaţiile compacte de ace de oţel argintiu. Erau multe şi tăcute, adunând, în siluetele lor elansate, lumina soarelui şi făcând-o să sclipească pe suprafeţele lot lucii, ca lustruite. Apoi, pe scoarţa solidă şi vălurită de sub cer, ca pe un fond, adânc, de mare, pe care-l pătau petece de păduri, închise la culoare, şi-l brăzdau firele lungi şi sinuoase, albastre, ale râurilor, şi cele drepte şi cenuşii, ale drumurilor, începură să mişune ceva ca nişte furnici negre, înşiruite pe câte-o aţă lungă, aproape fără sfârşit Erau şi acestea multe, fără număr, mărunte şi de-un negru murdar, când erau văzute de sus, ca, de aproape, să desluşească şiruri nesfârşite de căiuţe trase de cai mărunţi, înhămaţi la hulube înalte şi rotunde, camioane şi tancuri ca nişte gândaci greoi, cu fălci de oţel. Atunci, el îşi văzu, din nou, aripile înălţate şi întinse, cât tot cuprinsul, imense, străvezii şi aproape diafane, cu nervuri lungi, paralele, ca nişte urme de fum, pe care se scriau semnele acelea multe şi argintii, grupate câte trei, proiectate pe cele de jos, care erau ca râulețe de furnici monstruoase; împreună, toate, ca literele mărunte ale unui mesaj imprimat pe şi sub un pergament străveziu.

2

La data de 6 ianuarie 1945, prin nota nr. 031, adresată României de Comisia Aliată de Control al Armistiţiului, se ordonă deportarea la muncă, în Uniunea Sovietică, a cetăţenilor români de origine germană, bărbaţii, între 17-45 de ani, iar femeile, între 18-30 de ani. Ministrul de externe, Constantin Vişoianu, protestează, în numele Guvernului României, împotriva acestei hotărâri abuzive, care depăşeşte clauzele armistiţiului, iar în discuţiile pe care le are cu reprezentatntul politic american în Comisia Aliată de Control al Armistiţiului, Burton Berry, acesta recunoaşte că măsura respectivă este neavenită. Mai mult, la 24 ianuarie 1945, însuşi Regele Mihai I al României adresează un Memoriu, anexat scrisorii către preşedintele SUA, Franklin Delano Roosevelt, prin care protestează împotriva acestui ordin emis la iniţiativa Înaltului Comandament Sovietic; Suveranul român explică Preşedintelui american faptul că „Aceşti cetăţeni care numără astăzi aproximativ o jumătate de

milion sunt stabiliți de multă vreme în România (transilvănenii de şapte secole, cei din Banat de două secole). Pentru aceste motive aceşti cetățeni constituie o parte din existența reală a națiunii române, de care sunt legați în întregime şi prin urmare, a-i lua fie şi pentru o scurtă perioadă din gospodăriile lor, ar perturba, într-un mod foarte serios, toate ramurile de activitate ale țării (stat, armată, industrie, comerț, activitate bancară, agricultură ş.a.m.d.)."

Pentru îndeplinirea dispoziției date de Comisia Aliată de Control, autoritățile militare sovietice au impus, celor administrative româneşti, mai întâi, formarea unor aşanumite Comisii de deportare, care funcționau în teritoriile cu populație de naționalitate germană şi care aveau sarcina să organizze transportul celor supuşi deportării. Efectuate sub control strict şi chiar sub conducerea autorităților militare sovietice, aceste operațiuni s-au desfăşurat sub imperiul acelui aşanumit „numerus compulsus", care trebuia respectat cu maximă rigoare; nu se ştie cum anume a fost calculat acest număr fix de bărbați şi femei, care trebuia trimis la muncă în Uniunea Sovietică, dar sunt foarte numeroase dovezi că, în cazurile în care numărul desemnat unei anumite comisii nu fusese îndeplinit, respectivele comisii, cu sprijinul armat al militarilor sovietici, l-au completat, cu orice mijloace, cu alte persoane, inclusiv şi mai ales cu cele care depăşeau prevederile de sex şi vârstă ale variantei inițiale a ordinului de deportare. încât, nu puține au fost cazurile când au fost adunați şi duşi cu forța tineri sub vârsta minimă, femei şi bărbați peste cea maximă, prevăzute de ordin, şi chiar persoane de alte naționalități decât cea germană, capturați abuziv.

În Țara Oltului, la Avrig, unde locuia o mică, dar puternică comunitate săsească, având şcoală proprie, Biserică, datând din secolul al XIII-lea, şi Casă parohială, cu o grădină mare, cu pomi fructiferi şi o şură veche, la şoseaua națională, peste drum de domeniul Brukenthal, Comisia de deportare a funcționat în localul nou al Şcolii „Gheorghe Lazăr", având, în raza ei de competență, şi localitățile Bradu, Cârța şi Nocrich.

La 6 ianuarie, fusese sărbătoarea Botezului Domnului, după calendarul bisericesc ortodox şi greco-catolic. La 13 ianuarie, deci la o săptămână după Boboteaza românilor, la poarta casei din Avrig a familiei Krauss răsunară bubuituri puternice.

Casa era o construcție solidă şi destul de mare, pentru acele vremuri, cu un singur nivel, înalt, ridicată de bătrânul Krauss, tatăl actualului domn Krauss, care era proprietarul unui loc larg, la capătul dinspre răsărit al Uliței saşilor. Tăind, în două părți neegale terenul gospodăriei, iazul, deviat din râul care-mărginea satul, acționa, mai întâi, joagărul, iar apoi, după ce traversa şoseaua națională, pe sub un pod de piatră, moara la care, încă mult înainte de primul război mondial, fusese instalată o turbină care furniza electricitate pentru necesitățile de iluminat ale comunei.

Domnul Krauss era o persoană bine clădită, cu ceva, foate puțin, mai înalt decât ceea ce se numeşte o statură medie, cu unele tendințe de îngrăşare, pe măsură ce înainta în vârstă, una din acele ființe care par că nu obosesc niciodată, oricât de mult ar munci şi s-ar agita şi care, în activitatea

continuă, nu-şi găsesc numai rostul existenței lor, dar şi satisfacția principală şi chiar prilejul de a se relaxa. Soția lui, doamna Meta Krauss, era o persoană de o evidentă frumusețe, genul de femeie blondă şi aproape înaltă, uşor romanțioasă, pe gustul şi după modelul epocii, dar şi de o sensibilitate aparte, cu unele profunzimi ascunse şi cu un vădit şi sincer aer melancolic. Provenea dintr-o familie înstărită, din Braşov, care avusese în proprietate o fabrică de textile în Secuime, la Sfântu Gheorghe; rude apropiate, veri, erau proprietarii fabricii de hârtie din Ghimbav, mama ei, care fusese o frumusețe mult admirată, la vremea ei, fiind aleasă, într-un an, chiar Miss Braşov, se îngrijise să-i dea o educație aleasă, nu numai practică, după cerințele vremii, dar şi intelectuală şi artistică, încât, venită, la Avrig, ca Doamnă Krauss, putea fi văzută, în sezonul cald, citind, în grădină, la umbra pomilor fructiferi atent îngrijiți de soțul ei, iar în unele ore, dimineața, dar mai ales spre seară, prin perdelele uşoare de la ferestrele deschise ale casei lor răzbăteau, în valuri de armonie, sunetele pianului.

Soții Krauss avuseseră, mai întâi, două fete, la interval de un an şi două luni, una de alta: Marianne şi Linde. Când copilele ajunseseră la vârsta grădiniței, tatăl lor le-a urcat pe una pe cadrul, pe alta pe ghidonul bicicletei sale, cu care era văzut, de obicei, prin sat, iar pe portbagajul din spate, la insistențele fetițelor, l-a instalat pe micuțul Ghiță Ştef, copilul familiei de români cu care se învecina în partea opusă joagărului, Casa Krauss şi cu care, cum se spunea prin partea locului, cele două familii, una de saşi, alta de români, au băut, atâția ani, aceeaşi apă; era apa din fântâna cu acoperiş de țigla, gărduț de lețuri *şi roată* cu lanț, din fața celor două case. La marginea spațiului mai lărguț, care urca spre şoseaua națională. Cu cei trei micuți pe o singură bicicletă, Domnul Krauss mergea, în fiecare dimineață, la grădinița românească recent construită, pe o stradă lungă şi cam şerpuită, care ducea la Fabrica de sticlă şi, mai departe, afară din sat, spre locurile de sub munte, şi căruia i se spunea Veştemeni; şi tot aşa îi aducea pe cei trei acasă, la ora prânzului

Când fetițele ajunseră la vârsta şcolară, cea mare, Marianne, aşteptând-o un an, din cauza unor probleme de sănătate, legate de creştere, pe sora ei, Linde, au fost date la şcoala săsească, aşanumita şcoală de la castani, care, din lipsă de copii, avea clasa întâi numai o dată la doi ani

La castani era un loc strâns într-o roată de arbori înalți, cu bănci de lemn, unde se adunau mai ales saşii bătrâni, seara, dar mai mult de sărbători, când, cu pălăriile lor mari, rotate, pe cap, îşi fumau pipele lungi, cu țeavă curbată. În jurul lor era şi locul de adunare al copiilor de pe Ulița Saşilor, cu jocurile lor, cei mici, alergând, în prag de vară, cu mături şi crengi frunzoase, în mâni, după gândaci, iar cei mari învățând să acompanieze, pe voci, cântecele ritmate ale acordeoniştilor fiecărei generații. Din şosea, la castani, cobora un drum scurt, căruia i se spunea Hula Saşilor, spre deosebire de Hula Bisericii, care se slobozea în jos, de lângă lăcaşul de cult al românilor. Iarna, se făcea aici un derdeluş numai bun pentru *datul cu ghiozdanul,* pe care surorile Krauss şi mai ales Marianne, care moştenise plăcerea pentru sport şi mişcare de la tatăl ei, pe când cealaltă soră. linde, părea să continue linia romațioasă a mamei, îl prefera, de departe, săniuşului.

Când cele două surori au absolvit clasa a IV-a primară, părinții le-au înscris la Institutul Surorilor Ursuline, din Sibiu, pe care-l frecventau, de regulă, toate generațiile de fete din familiile înstărite, din Sibiu şi chiar din împrejurimi, nu numai de saşi, dar şi de maghiari şi români. La Ursuline, cum se zicea, fetele erau izolate, toată săptămâna, în spațiul închis al institutului, cu biserica dedicată Sfintei Ursula, alături de care erau două curți interioare, una, în mijloc, cu o statuie diri piatră a Fecioarei Maria, înconjurată de ronduri de flori felurite, în numerose culori; abia dacă, de la ferestrele dinspre stradă, ale sălilor de clasă, mai furau câte-o privire pe trotuarul care cobora spre Piața Gării şi tremurau, emoționate, dacă vedeau, ori li se părea că văd vreo siluetă cunoscută, grabindu-se să prindă trenul spre casă. În oraş, ieşeau numai duminica, în uniformele lor colorate, cu chipiuri cu cozoroace negre, în rânduri ordonate, păzite, la un capăt şi la celălalt, de câte-o măicuță, în rase negre şi cu bonetelor albe, imaculate, cu aripi largi, de-o parte şi de alta a capului.

Tocmai în cursul anului de cumpănă 1944, familia Domnului Krauss mai spori cu două suflete, încă două fete, gemenele Inge şi Traute. Tatăl familiei scăpase de concentrarea în armata germană, după cum era înțelegerea între cele două state şi cum se întâmplase cu destui din saşii din zonă; familia sporise, avea acum patru fete, iar el era singur bărbat, față cu cinci reprezentante ale sexului frumos, dar nu fugea de greutăți, nici de muncă, din contră, îi plăceau. Familia şi munca erau viața lui, nimic altceva, iar distracțiile pe care şi le oferea, la sărbători, mai ales, le oferea, de fapt, întregii familii şi nu le-ar fi găsit vreun rost în afara ei. Le şi mergea bine, nu erau copleşiți de avere, dar aveau ce le trebuie, pentru că averea lor principală era munca şi familia.

Când s-au auzit primele zvonuri despre deportări şi bărbatul le-a comunicat soției şi celor două fete mai mari, gemenele erau încă în leagăn, el a propus, mai întâi, sub şocul veştii atât de cumplite, ca el să se ascundă în pivnița casei, sub grămada de cartofi puşi la iernat, iar ele să-l hrănească, acolo, pe ascuns. Dar pe cât de repede şi uşor i-a venit această idee, tot pe atât de repede şi uşor şi-a dat seama câte pericole presupunea, dintre care cel rnai mare şi mai urgent era zvonul, pe care tot el îl auzise, că soldații care executau deportările vor fi obligați să ia orice altă persoană îh locul celei care lipseşte.

Aşa că, în momentul când, în acea zi, de 13 ianuarie 1945, s-au auzit acele bubuituri puternice, în poarta de la stradă, toți cei din familia Krauss, tatăl, mama, cele două surori, Marianne şi Linde, au încremenit de groază. Domnul Krauss a avut puterea să deschidă poarta şi să se tragă-ntr-o parte. Văzând soldații cu armele gata de tragere, Doamna Krauss s-a pierdut cu firea, iar fetele au izbucnit într-un plâns hohotit, sfâşiat de țipete. Domnul Krauss şi-a luat, plângând, pe fetele cele mari în brațe, sărutându-le printre lacrimi şi hohote.

Câteva zile, la rând, întreaga Uliță a saşilor a răsunat de vaiet şi plâns după cei plecați. Doamna Krauss tocmai apucase să-şi liniştească fetele, amăgindu-le cu poveşti despre întoarcerea cât mai grabnică a tatălui lor, când, într-o seară, destul de târziu, bubuiturile sinistre în poarta casei lor au răsunat din nou; şi de la alte case, din vecini, se auzeau zgomote de bătăi în geamuri sau pe la porți,

planşete şi ţipete sfâşietoare. Soldaţii ruşi, împreună cu un membru al comisiei, veniseră s-o ridice, cu gesturi grăbite şi fără nici un fel de explicaţie; Doamna Krauss se ştia apărată de prevederile ordinului de deportare, care exceptau femeile singure, cu mai mulţi copii, încât a căzut în genunchi, cu mânile întinse la mânile gemenelor din pătucuri, plângând şi cerând îndurare; dar soldaţii, cu armele lor, n-o ascultau şi-o zoreau mereu. Atunci, ea, fără să lase mânuţele gemenilor din mână, le-a cerut celor mari să-i pregătească un geamantan cu haine. În grabă, sub ameninţarea puştilor, Marianne şi Linde au strâns câteva fuste şi rochii, între care şi pe cea cu mâneci de voal, cu care mama lor metgea, în fiecare an, la balul de la Mârşa. Apoi, soldaţii şi cel din comisie i-au strigat să se ridice, dar pentru că ea rămânea în genunchi, agăţată de mânuţele copilelor, au prins-o de coate şi-au tras-o spre poartă. Fetele cele mari o urmau plângând şi ţipând. Ajunse în stradă, au văzut cum, în lungul Uliţei Saşilor, aproape de la fiecare poartă, soldaţii trăgeau după ei mame înconjurate de copii plângând. Uliţa toată era numai un vaiet şi-un plâns.

Soldaţii le duceau pe femei, urcând Hula Saşilor, în clădirea şcolii, la şoseaua naţională, lângă Palatul Brukenthal, unde se instalase un spital militar şi un comandament sovietic. Copiii au rămas afară, strigând şi plângând. Apoi au început să vină, pe rând, câteva camioane militare, acoperite cu prelate de foi de cort. Femeile au fost încărcate, sub paza armelor, şi, în ţipetele sfâşietoare ale copiilor, camioanele plecau, îndreptându-se, pe şosea, către Făgăraş şi Braşov.

Cum maşinile grele nu luaseră încă viteză, copiii le însoţeau, fugind, cu ţipetele şi vaietele lor, strigând fiecare, cum era învăţat să-şi cheme mama;

-Mutti! Mamă! Mutter!

Au mers aşa până în dreptul morii, de pe stânga şoselei; acolo, după o benzinărie, şoseaua cotea uşor la stânga, apoi o lua drept înainte, pierzându-se în depărtările tulburi. Era locul de unde camioanele începeau să prindă viteză şi se depărtau tot mai mult, cu formele lor greoaie, micşorate treptat şi învăluite în întuneric, ca într-un fum; copiii rămâneau în urmă cu obrajii şiroiţi de lacrimi.

Apoi, după ce ultimul camion se pierdu în întuneric, trăgându-şi nasurile şi ştegându-se pe obrajii uzi, care cum putea, fetele şi băieţii, rămaşi singuri, la marginea şoselei, începură să se liniştească; abia din când în când se mai auzea câte-un suspin adânc, câte-un vaiet pierdut. Coboară panta uşoară şi intrară cu toţii, ca şi când ar fi fost un grup compact, care nu s-ar fi putut despărţi, în curtea familiei Krauss. Marianne şi Linde îşi amintiră, atunci, că, în graba plecării silite, uitaseră uşa de la camera gemenelor deschisă şi se grăbiră în casă. Fără să-i fi îndemnat cineva, împinşi doar de vin fel de inerţie a mişcărilor, ceilalţi copii le urmară, pe trepte.

În casă, la lumina becurilor din lustră, descoperindu-se unul pe altul, se mai liniştiră. În bucătărie, Marianne şi Linde găsiră ceva de mâncare şi îi strânseră pe toţi în jurul mesei. Apoi, fetele scotociră prin cămară şi găsiră borcane cu dulcеţuri şi compot. Mâncau fără să aleagă şi fără o ordine anume, trecându-şi de la unul la altul bucata de pâne, brânză, câmaţul, sau borcanul cu dulceaţă.

începură să vorbească între, ei; nu mai erau vaiete şi căinări, erau simple comunicări mărunte:

-Dă-mi şi mie! Uite, ia asta!

Treptat şi destul de repede, durerea aceea vie, cate-i făcuse să izbucnească în lacrimi şi în vaiete, se mai potoli; rămăsese numai ca un fel de greutate, care le apăsa pieptul, dar care, şi ea, începea să piardă din putere. N-ajunseseră încă să poată râde, cum râd copiii, spontan, nici măcar să zâmbească, dar păreau că se mişcă, mănâncă şi comunică normal; de mult nu mai suspinase nimeni şi nu mai cursese nici o lacrimă.

Apoi, după ce mâncarea nu-i mai îmbia, începură să se uite în jur, aproape toţi mai fuseseră în casa surorilor Krauss, acolo era locul de întâlnire al copiilor din vecinătate, era curtea destul de largă, spaţiul grădinii, iazul, curtea joagărului; le plăcea să audă muzica pianului, când Doamna Krauss nu era în grădină, citind, ori jucându-se cu fetiţele. Dacă întârziau mai mult, la joacă, primeau, la un moment dat, felii mari de pâne, unse cu unt sau cu unsoare, cu ceapă verde, tăiată mărunt şi presărată deasupra, pahare înalte, cu sirop de zmeură, făcut în casă. Dar, deşi cunoşteau curtea şi casa, acum era ca şi cum ar fi ajuns înăuntru pentru prima dată. Totul li se părea nou şi interesant covoarele, mobila, tablourile, pianul mare şi negru. Unul din ei, poate o fată, deschise un dulap: era plin de teancuri curate, frumos călcate, de albituri de pat şi feţe de masă, mirosind suav, a lavandă. În altul, descoperi toaletele Doamnei Krauss. Dedesubt, îh două rânduri de cutii de carton, îi găsiră pălăriile. Fetiţele le scoteau, pe rând, şi le priveau, curioase, întorcându-le într-o parte şi-ntr-alta. Una din ele îşi puse o pălărie pe cap şi înainta către oglindă:

-Cum îmi stă?

-Vai, tu!, se miră alta.

Dar a treia se apropia, şi ea, cu o pălărie, pe cap. Începu întrecerea fetiţelor care, ce pălărie îi stă mai bine?! Care-i mai frumoasă? Fiecare avea câte-o pălărie pe cap, se mişca până la oglindă, revenea, se aşezau una-n dreptul alteia, se priveau şi se comparau, le schimbau între ele.

Apoi, una mai înaltă scoase o rochie din dulapul cu haine şi, aşa cum era, pe umeraşul de lemn, o puse pe lângă ea; întinse piciorul, să vadă cum îi vine ţesătura. Apoi, cu umeraşul în dreptul gâtului, se apropie de oglindă; ţinea rochia pe verticală, pe lungimea corpului, şi se uita în oglindă, mişcându-şi trunchiul şi ochii la dreapta şi la stânga.

-Ce zici?, o întrebă pe-o fotă care se apropiase, curioasă.

-Îţi stă bine.

-Crezi?, şi plecă spre dulap, să caute altă rochie.

Aşa că, după goana după pălării, urmă goana după rochii. Fetele ajunseseră să se înghiesuie la dulap; aproape că-şi luau, una alteia, câte o rochie, din mână. Pălăriile rămăseseră pe seama băieţilor.

-Ia te uită!, îl îndemnă unul pe cel de alături: nu seamăn cu Zoro? Avea o pălărie neagră, cu boruri largi, şi cu o pană roşie.

-Grozav! Hai să ne mascăm!

Se mascară, dar răscoleau totul. Nu aveau muzică, nici nu cântau, greu de crezut că le-ar fi trecut prin cap aşa ceva, dar se mascară, care cu ce apuca. Aproape toţi aveau pălării cele mai multe, din garderoba Doamnei Krauss, dar era şi pălăria mică, verde, cu şnur şi ciubuc de coadă de iepure, pălăria de vânător, *jagr,* a Domnului Krauss, apoi pălăria lui neagră şi tare, cu care mergea la biserică, pălăria de pânză, cam tuflită, pentru vară, pălăria de lucru, cu care mergea la joagăr, sau la moară. Băieţii îşi puneau, pe rând, pălăriile pe cap, le mai şi schimbau, între ei, cum faceau şi fetele, cu rochiile lor, dar, până la urmă, fiecare rămase cu câte-o rochie sau cu câte-o pălărie. Se priveau unul pe altul, făceau comparaţii sau aprecieri, dar mai mult tăceau, ca şi când ar fi vrut să descifreze ceva, ca un scris ascuns, în noile înfăţişări ale celor din jur.

Apoi, tot în tăcere, dar fără să-i îndemne nimeni, ascultând de ceva, venit de dincolo de ei, începură să se aşeze, perechi, perechi, într-un rând, la început, imobil şi cam nedumerit; stăteau, aşa, doi câte doi, ţinându-se de mână şi uitându-se unul la altul. Apoi, pentru că rândul se tot lungea şi nu mai încăpea în cameră, cei din faţă se mişcară câţiva paşi, ca şi cum ar fi făcut loc; apoi îi urmară şi cei de alături şi-apoi deplasarea câştigă continuitate: mergeau, perechi, perechi, una după alta, într-un şir care înconjură, mai întâi, masa din camera principală a familiei Krauss, apoi trecu prin bucătărie, înconjură, şi aici, masa, ca să revină şi să-şi continue drumul. Înaintau liniştiţi, paşii abia dacă li se auzeau şi foşnetul uşor al rochiilor, ţinându-se de mână, câte-o fată şi-un băiat, perechi, perechi, în şir, unduindu-se, printre mobile, băieţii cu pălăriile, una de vânător, alta neagră şi ţeapănă, alta alb-gălbuie, moale şi tuflită, feţele lor copilăreşti, rumene şi cu tenul acela blond, pe care-l au copiii de saşi, fetele în rochii, vreo două lungi, celelalte mai scurte, după cum fusese moda, şi ele, cu obrajii fragezi, de fete sănătoase, abia dacă uşor împălizite, sub părul blond-cânepiu, la unele, împletit în codiţe, la altele, căzând pe umeri, ca un tablou viu, din alte vremuri sau de nicicând, în timp ce geamurile casei Krauss albiseră de tot, umbrele lor se proiectau, uşoare, pe pereţii văruiţi într-un alb stins, iar ei toţi păreau, în lumina de cenuşă albă, a dimineţii, nişte umbre, care se mişcă în formele lor complicate, proiectate pe înfăţişarea aceea nesigură, pe care o au toate lucrurile în lumina tulbure a dimineţii, când pat desenate cu un cărbune moale pe foi palide şi subţiri; afara, se aşezase o dimineaţă de iarnă, una din dimineţile acelea când timpul este oprit, nu mai înaintează, îl simţi cum sră şi parcă îl şi vezi unde s-a oprit, că nu mai trece de ora incertă, nu mai trece de gerul înlemnit, nu mai înaintează, nu mai poate, rămâne acolo, unde s-a oprit, în dimineaţa sură şi rece, a unei zile care nu se mai apropie, rămâne acolo, încremenită, ca şi cum ar fi stăvilită de înălţimile rotunde, năpădite de zăpadă, ale Munţilor Cibinului, care închid orizontul şi, odată cu el, timpul, ca şi cum ar închide o poartă.

După ce copiii se împrăştiară pe la porţile lor şi se făcu amiază, cu toate că timpul nu trecea, se oprise, vecina familiei Krauss, de dincolo de joagăr, pe care tot Krauss o chema, începu să bară pe la porţile şi prin fereştile caselor, de pe Ulița Saşilor, chemând copiii rămaşi fără părinţi să vină,

fiecare, cu câte-un blid şi-o lingură, la ea acasă; în bucătăria ei, cu mobilă veche, mirosind a vechi şi a curat, cu şervete albe, de pânză, brodate în verde şi roşu, cu texte şi imagini, pe pereţii albi, o altă vecină mesteca ceva, cu o lingură mare, cu coadă lungă, în oala uriaşă de pe sobă. Când îi văzu strânşi, aşezaţi, care pe unde putea, cu farfuriile curate în faţă, vecina Krauss le împărţi, fiecăruia, cu linguroiul, zama fumegândă. Apoi, în cealaltă zi, la fel, şi în cealaltă la fel. Copiii mâncau în tăcere, se ştergeau la gură şi mulţumeau frumos; apoi pleca, fiecare, la casa lui, cu farfuria şi lingura, să le spele, ca să le aibă curate, pentru ziua următoare.

După câteva astfel de zile repetate, în cea din urmă dintre ele, tot cam pe la amiază, când Marianne şi Linde tocmai îşi luau farfuriile şi lingurile, să meargă, în vecini, la supa zilnică, în uşa bucătăriei lor apăru, înconjurată de bagaje, silueta cunoscută de ele a bunicii de la Braşov. Umbra ei mare păru că ia toată lumina din casă, dar fetele izbucniră în plâns şi ţipete de bucurie şi se agăţată de gâtul ei.

-Omi! Omi!

Şi-atunci toată lumina strânsă în umbra aceea din cadrul uşii se răspândi în jur şi fetiţele păreau că se scaldă în dogoarea ei. Bunica de la Braşov era tot ce putea fi mai minunat pe lume; ea era zâna cea bună, sfânta cu puteri miraculoase, din poveşti. Fără să mai stea pe gânduri, după ce îmbrăţişă fetiţele, aplecându-se şi asupra celor din leagăn şi ridicându-le, ca să le strângă la piept şi să le mângâie, se apucă de rânduit prin casă; Marianne şi Linde săriră s-o ajute şi erau numai ochi, cu ochii în ochii bunicii, citindu-i, dinainte, îndrumările pe care avea să li le deie şi-apoi, parcă zburând, în jurul ei, să-i facă pe voie. Ca într-o singură clipă, bucătărie fu rânduită şi curăţată, aproape ca mai înainte, în timp ce bunica vedea de pătucurile gemenelor, schimbând aşternuturi şi pregătindu-le baia. Apoi, când, ca în altă clipă treaită, le văzu curate ca două flori, în pătuţurile lor albe, strânseră şi aranjară lucrurile de prin camere.

-Ce-i aici la voi? Parc-au trecut tătarii!, spuse bătrâna doamnă, cu mânile-n şolduri, privind în jur. Dar fetele cele mari şi roiau, în junii ei, ca două albine harnice, strângând lucruri, aşezându-le prin dulapuri, fugind după mătură şi făraş, căutând pământuful şi cârpa de şters praful.

Când totul fu aşezat, cât de cât, cam cum fusese înainte, bunica, ajutată de cele două fete mai mari, trase de pe prag, unde le lăsase, sfârşită de puteri, bagajele grele cu care venise, pline de bunătăţi pentru nepoatele ei. După care, urmară zilele miraculoase, de încântări şi jocuri, cântece şi glume.

-Necazurile vin, ele ne sunt date de la Dumnezeu, n-avem ce face, trebuie să le primim, spunea ea. Dar asta nu-nseamnă că trebuie să ne-n frângă! Sunt, uneori, mai tari decât noi, e drept, dar dacă ne lăsăm copleşiţi de ele, suntem pierduţi de tot. Totdeauna, mai este o rază de speranţă şi de ea trebuie să ne agăţăm, cum se agaţă o furnică, luată de apă, de-un pai. Dacă ne-ncovoiem în lacrimi şi-n jale, n-an făcut nimic; încrederea, buna dispoziţie, veselia ne ajută să trecem greul.

Iar în ce priveşte buna dispoziţie şi veselia, bunica de la Braşov nu avea pereche! Era ca un

izvor nesecat şi pururi viu de jocuri şi petreceri, de vorbe de haz şi de cântece, încât fetele cele mari ale familiei Krauss îşi redobândiră, ca prin farmec, lumina vie din ochi, roşul din obraji, respiraţia vie şi iute, metalul pur din voci, în vreme ce, până şi gemenele din pătuţ gângureau altfel, pe altfel de tonuri.

3

Dacă ar fi să se spună că istoria a pogorît, pentru întâia dată, ca o pasăre străină, pe împrejmuirea aceea de munţi şi dealuri, străbătută de apele fluviului leneş, căreia i se spunea Ţara Oltului, ar putea fi şi drept, dar şi neadevărat Mai bătuse, pe-acolo, ca un vânt mai scurt, aripa ei de foc, fie odată cu cohortele romane, dintre care legiunea numită *Africana* s-a instalat în acest spaţiu, de a lăsat numele *Affrica* atestat astfel pentru una din localităţile ei, iar localnicii l-au prelucrat în *Avrig,* iar oaspeţii germani în *Freck,* după reguliile fireşti ale evoluţiei istorice a sunetelor, fie cu câte-un alai regesc, învăluit. în colb de purpură; în cetatea Făgăraşului şi la Klosterul de la Kertz, căruia localnicii îi spun Cârţa, se instalaseră, din zorile evului de mijloc, două din cuiburile ei trainice; în răstimpuri de ani mulţi, de prin satele de pe râurile coborîte din lanţul de piatră al Munţilor Făgăraşului, plecau, din când în când, la războaie mai apropiate ori mai depărtate, pâlcuri de călăreţi ţărani, pe caii lor cam scunzi, cu coame lungi; în toamna lui 1916, după ce, în urmă cu mai mult de doi ani, tot tineretul satelor, dar şi oamenii în floarea vârstei, fuseseră duşi cu sila, în rânduri dese şi cenuşii, spre câmpurile de bătaie cufundate în cețuri de sânge, din Galiţia şi din nordul Lombardiei, pe platoul drept, dintre satele Porumbacu de Sus şi Sărata, căruia localnicii îi spun *poduri,* un cuib de mitralieră bătuse cu foc de plumb, o zi-ntreagă, iarba subţire, numită fâşcă şi tufele de mărăcini şi măceşi, printre care se târau ulanii nemţi, apărând retragerea soldaţilor români către trecătorile munţilor. □i-apoi, trei zile şi trei nopţi, muierile din cele două Porumbace, dar şi din Sărata, că bărbaţii şi ficiorii lor erau duşi pe fronturile războiului, au dus cu carăle, la care erau înjugate bivolele lor de lapte, morţii, români şi nemţi şi unguri, de i-au îngropat, în rânduri frumos aliniate de morminte, într-un loc de pe podurile dintre Porumbacu de Sus şi Sărata.

Dar, prin ceilalţi ani, prin durata lor fără istorie, oamenii locului îşi trăiseră, aici, viaţa lor întreagă, măsurată şi preţuită în unităţile şi valorile unei vieţi de om. Aici se vedea bine deosebirea dintre viaţa vieţuită ca viaţă şi viaţa trăită în istorie şi ca istorie, şi tot atât de bine se vedea şi ce poate face războiul, ca manifestare paroxistică a istoriei, ce poate face el dintr-o viaţă de om. Omul cu viaţă de viaţă de om, dus cu sila, de o putere căreia nu are cum i se împotrivi, intră, în malaxorul istoriei, neapărat ca o victimă, fie că e sfârtecat de glonţ sau baionetă, fie că-i târît, în vreun lagăr de muncă, ori se stinge în vreun lazaret de prizonieri, cum se pierduse cel căruia i se spunea Mihăilă şi era tatăl a trei copii mărunţi, dintre care avea să supravieţuiască numai fetiţa lui, viitoarea învăţătoare şi

preoteasă, fie că se-ntoarce, scrijelat de răni şi amintiri, cu o schijă în trup, ca Nenea Spârlea.

Oamenii, care sunt consideraţi obişnuiţi, adică cei care îşi trăiesc viaţa în istorie şi ca istorie, nici într-un caz nu le-ar acorda, acestor sacrificaţi de acea putere mult mai mare decât ei, titulatura de eroi, pe care o păstrează, cu orgolioasă invidie, numai pentru ei înşişi; iar dacă le-o acordă, de la distanţa unei reci mărinimii, pe aceea de victime, o împovărează cu destul dispreţ şi o explică prin presupusa lor slăbiciune şi nimicnicie.

Dintre fiinţele omeneşti, copiii sunt cei dintre care cei mai puţini intră de-a dreptul în viaţa trăită în istorie şi ca istorie; copilăria, de totdeauna şi de pretutindeni, a fost şi este vârsta vieţii vieţuită ca viaţă, nefiind. decât cu totul întâmplător, istorie, ci doar ciob de eternitate; un copil născut în istorie şi pentru istorie nu este altceva decât o fiinţă ciudată, ca de pe altă lurrie, îmbătrânită înainte de a fi trăit. Iar o fiinţă omenească intrată, încă din copilărie, în malaxorul istoriei, este oricum o victimă, chiar dacă scapă cu viaţă. Iar dacă, uneori, această fiinţă a fost văzută ca erou şi numită astfel, aceasta au putut s-o facă numai poeţii, povestitorii sau cineaştii care, cum ştie toată lumea, sunt cei mai titraţi profesionişti cu minciunii

Trecându-i prin faţa ochilor şi apoi reluându-le, pe ecranul privirii interioare, secvenţele din filmul istoriei, pe care întâmplările micii hii vieţi i le-au derulat, mai întâi în curtea ce urma să fie părăsită, a casei parohiale, apoi, pe drumul înzăpezit, până la gara Sărmaş, apoi, în trenul îngheţat bocnă, din care a coborît, în somn, în gara Sibiului, apoi, în dormitorul familiei Lazar, unde cavalcada călăreţilor sălbatici părea că se repede asupra lui, din oglindă, apoi, din nou la gară, cu grupurile de soldaţi spilcuiţi, în uniformele lor curate, cu lucitoare bucăţi de piele şi metal, apoi, în gara Porumbacu de Jos, cu hruba rece a vagonului de marfă, ca o peşteră de ger, peste căprioara împietrită tragic, cu mărgelele ei roşii, de sânge îngheţat, iar, după un răstimp de eternitate, sub cerul ca o imensă aripă străvezie, brăzdat de nenumărate semne de argint, istoria a rămas, totuşi, în afară, cumva la o parte de ceea ce a fost să fie viaţa copilului de preot; conţinutul ei de fapte ca şi ritmul lor erau cele ale vieţii trăite ca viaţă. Istoria, istoria adevărată avea să-l ia în braţe ca pe ceva al ei abia când, într-o toamnă de după toţi aceşti ani, s-a aflat, din nou, pe peronul aceleiaşi gări, aşteptând trenul; trenul care avea să-l ia cu el şi să-l ducă.

Trenul era al istoriei, ca toate trenurile, facea parte din ea. Ţara întreagă, chiar dacă, prin multele ei sate, pierdute printre munţi, şi pe dealuri, şi pe văi, şi prin câmpii, vieţuia ca şi cum ar fi aburit uşor, învăluită de ceva ca o stagnare ceţoasă, în eternitate, pe unde era adusă în prezent, era străbătură, în lung şi-n lat, ca de o nouă reţea de râuri, acestea de pietre colţuroase, pe care erau aşternute, în lung, lungi şine de oţel, pierdute, cu lungimea lor, în necuprins. Istoria îşi construise, astfel, într-un timp destul de scurt, o geografie a ei, de utilitate proprie şi vijelioasă, învăluită în fum aspru de cărbune, printre care ţâşneau trâmbe de abur alb. Câteva mii din oamenii cei vechi, ţărani, adunaţi de prin sate şi de pe la periferia târgurilor şi a marilor oraşe, fură turnaţi într-o nouă îmbrăcăminte, ca nişte soldaţi

într-o uniformă de-un vânăt mohorît, aproape negru. Ei începură să mişune prin spaţiul acestei noi geografii, ca un fel de furnici uriaşe, sau lăcuste monstruoase şi triste, executând mişcări bizare şi puţin înţelese, de-a lungul liniilor lucitoare, ori pe la întretăierile lor complicate. Iarna, în mantăi grele şi cu căciuli ca nişte glugi negre, umblau, în rânduri de trei sau mai mulţi, străbătând geruri luminoase ori viscole înverşunate, cu uneltele lor de fier îngheţat, lipite de carnea vie a palmelor aspre. În gările vechi, cu miros de fum iute, cât timp telegrafe rudimentare clănţăneau din guri şţirbe, de metal, ei dormeau, trântiţi direct pe podelele murdare de ulei şi funingine, în miros stătut de tutun ieftin, unul peste altul, ca nişte buşteni, cu tresăriri şi gemete, din rărunchi. Ţăranii rămaşi ţărani rar se lăsau duşi de tren, cu desagii lor în ţesături complicat colorate, cu feţele lor de lemn împietrit, aţintite pe sticla murdară a geamului, dincolo de care dealuri şi livezi şi lunci şi sate sau oraşe depărtate şi câmpuri întinse de sămănături se roteau, larg şi ameţitor, în jurul lor. Războiul însă îi urcase, pe mai mulţi, cu de-a sila, în vagoanele strâmte, de persoane, sau chiar în cele pentru mărfi şi vite, înnegrindu-le cu funingine hainele lor albe, acoperindu-le feţele cu perii aspre de bărbi netăiate şi sădindu-le în priviri semnul unor nelinişti amestecate cu o tristeţe egală şi resemnată. Noaptea, se aştemeau, pentru somn, în vagoane, de-a dreptul pe podelele negre şi slinoase, iar în gări, pe peroanele murdare, ca şi când ar fi căutat, dedesubt, să-l simtă, pământul care-i născuse şi de care se simţeau furaţi.

În timp, lumea aceasta a trenurilor îşi construise ierarhiile şi chiar frânturi din mitologia ei; unităţile de oprire cele mai mărunte, haltele, melancolizau, singuratice, cu alcătuirea lor precară, de căsuţă-colibă, în umbra vreunui copac de floare, precum teiul sau castanul, dar mai ales lângă vreun reper izolat şi trist, ca un semn al pământului pustiu: o fântână săracă, o barieră zadarnică, o cruce a Sfântului Andrei, bătute de vânturi cu praf, într-un peisaj de ansamblu, care le domina, aproape strivindu-le, cu cercul lui de dealuri, întinderea câmpiei sau legănarea de lunci şi pajişti ierboase. Erau locuri de unde, de regulă, nu pleca nimeni şi unde nu cobora nimeni; la puţine din ele se putea aduna însă, rareori, câte-un grup restrâns, mai ales de bărbaţi sau tineri, care pleca sau venea, în monom, ca unit de semnul unui destin comun şi a cărui apariţie neînţeleasă îngreuna şi mai mult tristeţea locului; ori pleca sau venea un călător singuratic, unul singur, ca un semn grafic, un fel de cifru al pustiului şi tristeţii.

Urmau, apoi, gările micuţe, cele de numai trei linii, care arătau mai mult ca o gospodărie celulară, restrânsă la minim în jurul unei clădiri mărunte, dar solide, de cărămidă, cel mai adesea aparentă, cu câte-o curticică, alături, cu pălan de scânduri înnegrite de fum, după care se puteau vedea doi trei pomi, un coteţ de găini şi, uneori, chiar câteva straturi cu verdeţuri. Dacă scurta oprire a trenului, în ritmul pufăiturilor oarecum nerăbdătoare ale locomotivei, arăta pata de culoare a unei basmale, la vreo fereastră, ori prin curtiţă, atunci puteai să descoperi şi muşcate roşii la geam, sau un mic răzor de flori, în culori vii, prin preajma peronului strâmt. Gările ceva mai importante, cele de la patru până la şase linii, de lângă târguri şi orăşele, lărgeau acest plan, adăugând un spaţiu mai

mare curții şi grădinii şi chiar un etaj clădirii principale; erau, atunci, şanse ca, în oprirea mai lungă, cât urcau sau coborau personaje în uniforme sau în costume de oraş, câte un preot în reverendă, un plutonier de jandarmi, cu cizme şi chipiu, doamne cu pantofi şi rochii, la ferestrele de la etaj să se vadă covoare înflorate sau haine albe, de pat, puse la aerisit, ori numai „la vedere", şi chiar să apară câte-un cap de gospodină, femeie tânără sau fată, cu părul strâns într-o basma colorată.

Un loc aparte, în ierarhia opririlor, îl ocupau gările aşanumitelor noduri de cale ferată; de regulă, importanța lor depăşea, uneori, chiar cu mult, pe cea a localităților lângă care noua geografie ferată a locului le aşezase, care putea fi câte-un târg prăfuit sau chiar un sat obscur şi îndepărtat. Liniile erau, aici, mult mai multe, uneori chiar şi peste douăsprăzece; era, într-un capăt al lor, şi câte o hală afumată, care servea de depou pentru locomotive, dintre care, mai totdeauna, câte una ieşea sau intra pufăind, rar şi regulat, nouri de aburi albi şi rotunzi. Clădirea principală era lungă, cu două nivele, cu câțiva oficianți în sălile de la parter, unde mereu țăcănea telegraful şi striga câte cineva la vreun telefon, iar la etaj, amenajări auxiliare, chiar dormitoare pentru personalul în tranzit. Liniile mai apropiate de peron îşi luceau stins fața de oțel lustruit, cât aşteptau importantele trenuri accelerate şi chiar rapide, iar pe la linia a patra şi a cincea mai opreau, scârțâind lung, din frâne, trenurile personale şi cursele muncitoreşti, modeste, ca să înțepenească, într-o staționare fără termen, cât pe liniile cele mai depărtate alunecau, grăbite, locomotivele mici şi vechi, de manevră, cu câte-un vagon, două, de marfă, după ele, ori împingându-le, cu botul lor negru, ca să le ataşeze, cu pocnituri repetate de tampoane şi scrâşnet de saboți, la garniturile în formare.

Gările principale, cele cu douăsprăzece linii şi chiar mai multe, cu clădiri impozante, cu frontoane curbate, ornamentate cu stucaturi, tindeau să exprime prestanța şi puterea marilor oraşe tutelare; aici, depourile şi spațiile de manevră erau retrase, uneori, până în depărtări abia bănuite, lăsând primplanul pentru scena plecărilor şi sosirilor ceremonioase, ale trenurilor importante, de distanțe lungi, din vagoanele cărora, capitonate cu pluş albastru sau roşu, frumos mirositor, pe scări curate, cu balustrade de alamă, lustruite, la fiecare oprire, de conductori aferați şi îndatoritori, cu geantă de piele lucioasă şi chipiu regulamentar, coborau doamne elegante, cu pălării cu voaletă, şi domni importanți, cu veste umflate, peste abdomene rotunde, sub costume uşor şifonate de incomodităților călătoriei. În spatele acestor gări, în capăt de artere stradale, cu asfaltul curat şi mereu împrospătat, de maşini de stropit, cu botul roşu, rotund, aştepta câte un şir mai lung sau mai scurt de taxiuri negre, ca nişte gândaci uriaşi, cu carapacea lustruită, pe care jucau razele unui soațe sărbătoresc.

Rețeaua de linii, care străbătea țara avea şi ea treptele ei de ierarhie; linia principală, care venea în Ardeal din Capitală, era una singură, coborând din Predeal la Braşov, trecând, apoi, pe sub cetatea de la Sighişoara, pe lângă Mediaş şi Blaj, pentru ca, în triunghiul format de stațiile Podul Mureşului, Coşlar şi Teiuş, să se ramifice în două artere, la fel de importante: una, la stânga, ținând malul Mureşului, pe la Alba Iulia şi Deva, ajungea în Câmpia Aradului şi, de-acolo, mai departe, spre

Budapesta şi Viena; cealaltă, urcând, o vreme, la dreapta, cursul Mureşului, cotea, printre dealuri, să iasă la Câmpia Tutzii, în valea Arieşului, iar, de aici, cotind, mereu, şi urcând şi coborând, printre alte multe dealuri rotunde, străpungând seria de trei tunele de la Boju, să iasă în valea Someşului Mic, la Apahida, şi-apoi să ajungă la Cluj; de aici, înfruntând alte înălţimi, prin trecătoarea dintre Munţii Apuseni şi cei cu Meseşului, după Huedin şi pe la Ciucea, să coboare, de-a lungul Crişului, în Câmpia Bihorului, la Oradea şi mai departe, spre metropolele din Europa de mijloc.

Din această bifurcată arteră principală se desprind, din loc în loc, la dreapta sau la stânga, arterele secundare care duc, mai întâi, una pe lângă lanţul Carpaţilor Orientali, la Sibiu, alta, printre dealurile şi şesurile de lângă cei Răsăriteni, prin Secuime, cu legături către Moldova, la est, şi apoi către Bistriţa, la nord, ca să ocolească, apoi, după cursul Someşului Mare, pe la Dej, şi să coboare, prin Jibou, spre Câmpia de Vest şi Satu Mare. Mai sunt astfel de linii secundare, de la Copşa Mică şi Vinţu de Jos, la Sibiu, de la Războieni, la Târgu Mureş, de la Simeria, spre Petroşani, de la Lipova şi Arad, la Timişoara, şi tot de la Arad, la Oradea.

Geografia rutelor de fier se completa cu melancolicele şi pitoreştile linii înguste, desprinse din artere principale sau secundare şi pierzându-se în peisaj ca într-o poartă spre misterioase şi depărtate tărâmuri; pe şinele lor, mai subţiri şi mai apropiate, una de alta, alunecau, ca într-o joacă, trenuri reduse la proporţii cvasiminiaturale, cărora, în unele locuri, li se spunea „mocăniţe”, pentru că erau ale „mocanilor”, oameni de munte; cu locomotive ca de jucărie, cu coşuri înalte, fluierând subţire din ţignalele lor, cu abur curat, cu vagpnaşe cochete, cu câte-o platformă deschisă, la fiecare capăt, în compartimentele lor mici şi strâmte luau loc personajele unei pantomime naive, în roluri fixe, cu conductori veseli, dotaţi cu şapcă, mustăţi lungi, geantă peste umăr şi fluier, ţărănci şi ţărani de operetă, ele, cu desagi şi coşuri de nuiele, cu gâşte sau raţe gălăgioase, în coşuri de papură, alături, ei, cu pălării negre, cu boruri late sau înguste, cu pipe şi şerpare complicate, domni graşi sau slabi, cu geamantane sau simple serviete, doamne cu pantofi cu vârfuri ascuţite, ieşite de sub rochii lungi, cu umbreluţe decorative. Aceste trenuri mărunte, cu locomotivele lor mici şi harnice şi cu vagoanele vesele, hurducându-se uşor, ca îh ritmul unui cântec de vacanţă, se strecurau printre coline, înaintau, prin lunci, fluierau, pe lângă biserici vechi şi sate frumoase, cu case de piatră şi grădini bogate, ducând, cu ele, ca un fel de bagaj nevăzut şi iluzoriu, ceva ca aburul unei întregi mitologii, cu întâmplări năstruşnice şi eroi pe margini de legendă; din ritmul ţăcănitului lor harnic, împodobit cu panaşe de fluiere vesel-nostalgice, şi din aura de nistică poezie, care înconjura aceste utilaje, atât de puţin prozaice, mai mult jucării miraculoase, se. alcătuia un cântec, nespus şi neauzit, care părea că binecuvânta locurile pe unde trec şi încarcă de o nelămurită, veselă nostalgie pe toţi cei care le văd.

Pe trepte de ierarhie se aşezau şi trenurile, ca atare, în primul rând vagoanele lor, erau, mai întâi, vagoanele trenurilor de marfa, începând cu cele mai vechi, mai restrânse şi cu mecanisme mai simple, cu câte două osii, şi continuând cu cele noi, cu câte opt şi chiar mai multe osii; vagoane

închise, cu grele uşi rulante, ori deschise, la jumătate, cu parapeți de scânduri, armate cu fier, apoi vagoanele platformă şi cele specializate, precum cisternele sau transportoarele de materiale speciale sau minereuri. Vagoanele de persoane se rânduiau pe vechime şi clasă; cele mai vechi erau de proporții mai reduse, cu câte patru, cel mult şase compartimente, cu câte-o platformă deschisă, cu balustrade de oțel, la fiecare capăt; vagoanele de clasa a treia, din această categorie, erau formate dintr-o singură sală comună, cu câteva bănci tari de lemn, fie când cele de clasa întâi şi a doua aveau compartimente cu banchete capitonate cu pluş roşu sau albastru. Vagoanele noi erau mai lungi, ajungând să treacă şi de opt compartimente, la clasa întâi şi a doua, mobilate cu canapele de pluş, prevăzute cu pernuțe, iar la geamuri perdeluțe de acelaşi material. Tipurile mai noi moşteniseră, de la cele mai vechi, sistemul de inscripționare a avertismentelor şi chiar şi textul lor ca atare, reprodus, cu litere negre, pe plăcuțe metalice emailate în alb. Printre atenționările în limbile franceză, germană şi română, misterioasa inscripție, în italiană, care avertiza călătorii că *e pericoloso sporgersi,* dădea naştere la cele mai multe interpretări şi chiar la vesele dispute filologice între colocatarii compartimentului. Câte unul din fiecare, şi numai la trenurile rapide, mai rar la cele accelerate, vagoanele restaurant şi cele de dormit, acestea, mai totdeauna, cu perdeluțele trase, duceau cu sine un altfel de lume decât cea obişnuită, în care bărbați siguri pe ei şi femei elegante sorbeau din băuturi sau cafele, mânuiau tacâmuri sclipitoare, în învăluiri de fum albăstrui şi parfumat, de tutunuri fine, lăsând imaginea lor fascinantă să se imprime, în fiiga grăbită a trenului, pe eternitatea unei clipe.

Dar, ceea ce dădea, într-adevăr, unui tren, adevărata lui identitate, era locomotiva: un tren, oricât de elegant ori masiv să fi fost el, fără locomotivă, chiar şi pe o linie principală, arăta ca pierdut în provizoriu şi pustietate, ca un semn rău, o emblemă a neputinței şi zădărniciei; era destul însă ca locomotiva să se apropie, cu spatele, pufăind rar şi apăsat, ca frunțile călătorilor să se descrețească, cel puțin o fată frumoasă, dacă nu chiar mai multe, să se arate, la geamurile trase, şi un vântişor venit de nicăieri, poate doar un simplu dor de plecare să-i îmbujoreze obrazul curat şi să-i joace, în unde, câteva şuvițe de păr. Atunci, călătorii maturi şi gravi îşi aşezau mai bine trunchiurile puternice, în fotoliile moi, iar doamnele mai trecute îşi ştergeau de pe obraji, ca pe un fard, umbra de nelinişte, care le îmbătrânea şi le urâțea, întinerind subit. Pentru ca, pe toți împreună, răsuflarea adâncă şi liniştită a maşinii cu abur să-i conecteze la ceva ca un puls regulat, unanim şi liniştitor.

Locomotivele aveau, şi ele, treptele de vechime şi ierarhia lor, nu atât de eleganță şi confort, cât de putere; pe cuprinsul geografiei ferate, mai circulau încă mai alene, prin stații, de obicei, dar şi cât puteau de grăbite, la drum întins, locomotivele vechi, acoperite de demnitatea aceea specială, cu care sunt învestiți veteranii unor campanii glorioase şi, mai cu seamă, lungi. Şi, întocmai cum acei bravi soldați, ajunşi în pragul bătrâneții şi al retragerii, poartă cu mândrie pe bătrânul lor veston, ori la chipiul învechit, câte-o distincție vizibilă, ca semn atât al serviciului credincios înfăptuit cât şi al disponibilității de a-l continua cu vitejie până la ultimul termen, şi locomotivele acelea micuțe, ca

un trup miniaturizat de moşneag, aveau fie un coş mai înalt, la unele chiar bombat, într-o umflătură caracteristică, fie un bot ascuțit, ca semn de ambiție, pentru o viteză sporită, fie câte un colan complicat de țevi şi legături peste cazanul rotund ca o ghirlandă stabilă; cabina maşinilor de această vârstă era, de regulă, deschisă, încât mecanicii lor erau la vedere, iar viteza, mai redusă, le oprea fizionomia şi ținuta, mai mult decât o singură clipă trecătoare, pe retină. Era destul să se vadă că oamenii aceia aveau o tovărăşie specială cu utilajul lor, ceva de felul unei frății şi chiar mai mult, aproape ca şi când ar fi făcut, împreună, o singură ființă; tot atât de bine se vedea că mândria liniştită a bătrânei locomotive, exprimată în pufăiturile ei regulate şi deloc grăbite, era întrutotul împărtăşită, ca un bun comun, de cei doi oameni, în salopetele lor vechi şi, dacă murdare, de o murdărie specială, cu un fel de demnitate, şi că cele două mândrii se oglindeau una în cealaltă, activându-se şi sporindu-se una pe alta.

Veneau, apoi, locomotivele obişnuite, cele, cum se spune, de dârvală, cu trupuri puternice, îndesate, şi roți de dimensiuni mijlocii; erau uriaşele furnici harnice ale sistemului, gata, oricând, de plecare, chiar şi la drumuri lungi, înhămate, de regulă, la trenuri personale mai puțin pretențioase, ori la mărfare lungi, scârțâind ascuțit din roțile lor de oțel, sub povară. La urcuşurile lungi şi cotite, se asociau câte două sau chiar trei, una, în urma convoiului, împingând trudnic; lucrau din toți, scârțâind ascuțit, metalic, în derapaje periculoase, se opinteau, din puterea aburului expulzat violent, în ritmuri sacadate, de răsuflări puternice, şi ajungeau, în stațiile din vârfurile pantelor, epuizate, dar victorioase, mai având puterea să-şi potolească respirația în tempouri rare şi liniştitoare.

Reginele căilor ferate erau însă impresionantele locomotive de viteză, cu siluetele lor elansate, pe roți enorme, cu diametre depăşind cu mult statura unui om înalt şi puternice platoşe de oțel, de-o parte şi de alta a botului aerodinamic; aveau denumiri devenite celebre, precum „Pacific”, şi circulau numai pe liniile principale, cu terasamente special consolidate şi traseele adaptate la viteze sporite, împlinind imaginea şinilui de vagoane elegante ale trenurilor rapide şi accelerate, cu cifrul lor complicat şi semeț, de oțeluri negre, lustruite. Numai cu ele în frunte, înaintând maiestuos şi lin, în pasul egal al unor pufăituri rare şi apăsate, la peroane elegante, sau lansate în curse amețitoare, pe curbe largi, sau în perspectiva pierdută în infinit, a liniilor drepte, aceste trenuri îşi dobândeau adevărata şi unica lor identitate, care era aproape o personalitate; numai aşa puteau fi Rapidul 31, sau chiar 21 şi 11, Acceleratul 221 sau 322, adevărații seniori cu geografiei de fier, în slujba istoriei.

Ca stadiu maxim de criză a acestei istorii, războiul a mobilizat, în slujba lui nemiloasă, toate mijloacele transporturilor feroviare ale țării; o vreme, nu mult, poate doar câteva luni, uriaşul mecanism şi-a mai păstrat fețele lui lucitoare, ca lustruite, şi ritmurile lui grăbite, dar regulate. Dar, pe măsură ce pacea pierdută şi îngropată în mine şi fum părea tot mai’ îndepărtată, semnele decăderii au devenit tot mai numeroase şi mai evidente; iar, după ce a început seria bombardamentelor aeriene, au apănit gări şi amplasamente în ruină, terasamente năruite, şine rupte şi contorsionate, vagoane şi

locomotive sfârtecate. Sistemul se repara din mers şi funcţiona cum putea. Trenurile rapide şi elegante s-au împuţinat, rămânând numai cele necesare unui serviciu de urgenţă şi necesitate; mărfarele lungi şi complicate au devenit trenuri militare, în care vagoane de vite, acum înţesate de soldaţi, alternau cu unele, puţine, de persoane, pentru ofiţeri, sau transformate în vagoane sanitare, cu paturi pentru răniţi; s-au înmulţit vagoanele cisternă, încărcate cu păcură, benzină şi motorină, cele platformă, transportând, sub prelate uzate, tunuri cu ţevi lungi şi tancun uriaşe; trenurile personale au devenit tot mai rare şi mai mizere, cu geamuri sparte, astupate cu scânduri improvizate, cu acoperişurile vagoanelor înţesate de adevărate ciorchini de călători în zdrenţe, culcaţi pe desagi murdari. Geamantanul, cu eleganţa lui modestă, sau lustruită, emblemă a călătoriei civilizate dinainte de război, a fost înlocuit de lada de lemn, balotul legat cu sfoară de cânepă sau rămăşiţa lui de carton uzat, strânsă în chingi de frânghie sau curele de brăcinar.

4

Într-o seară călduţă, de început de septembrie, din'anul 1945, în gara Porumbacu, pe linia ferată care uneşte oraşele Sibiu şi Braşov, trecând prin Făgăraş, un preot de vârstă mijlocie, ca la 40, 42 de ani, cu bărbuţă scurtă, în faţa curată, şi ochi negri sub fruntea înaltă, fără reverenda caracteristică, îmbrăcat numai într-un costum închis, cu soţia lui alături, o persoană cu ceva mai scundă, cu o siluetă gracilă, într-un pardesiu uşor, de culoarea castanei coapte, ţinând, de mână, un băiat ca de 10,11 ani, cu ochii negri, în faţa uşor măslinie, cam îngrijoraţi, dacă nu chiar speriaţi, aşteptau trenul personal, care venea de la Sibiu, pentru Făgăraş şi Braşov. Lângă ei, pe peronul pietruit, un ţăran în plină bărbăţie, cu un trup uscat, cu ceva peste ceea ce se numeşte statură mijlocie, în pantaloni şi cămaşă albă, încinsă cu şerpar de piele, pălărioară neagră, rotundă, după portul locului, peste faţa uscată, cu ochi albaştri şi părul alb tot, tuns scurt, într-o mână cu un geamantan de carton, asigurat cu o curea, şi-n cealaltă biciul uşor, de piele, bici pentru cai. În urma lor, se aţinea un băiat ceva mai zdravăn, în haine cam amestecate, cu o şapcă din acelea pe care le purtau meseriaşii vremii, şi o ladă de lemn, ladă de recrut, de la vreun frate mai mare sau chiar de la tatăl său, în mâna dreaptă.

Doamna de lângă preot şi băiat se mişca, de pe un picior pe altul, evident neliniştită; nu privea, cum fac, de obicei, călătorii, în astfel de ocazii, în lungul liniei pe care trebuie să apară trenul aşteptat; se mişca numai pe loc, frângându-şi degetele mânilor ei mici şi privind, cu evidentă îngrijorare, când la soţul ei, preotul, când la băiatul de lângă ea, care aştepta şi el, parcă împietrit de emoţie

-Nu ştiu ce fel de părinţi putem fi, spunea ea, în timp ce mânile i se frământau, mereu, ce fel de părinţi suntem, care-şi trimit copilul singur, cu trenul, în vreme de război...

-Războiul s-o-ncheiat de patru luni; acum îi pace..., încercă să răspundă, acestei nelinşti, preotul.

-Pace, da, reluă preoteasa. Pace, şi trenurile sunt tot aşa, înțesate cu tot felul de oameni.. Pline de soldaţi şi, mai ales, de ruşi. Nu-l vezi câtu-i de mic şi de singur, prima dată, la drum?

-Nu-i singur, merge cu colegul lui, uite-l, Gavrilă Gritu, el o mai fost la Bucureşti, nu-i prima dată, răspunse preotul, arătând, din ochi, către băiatul cu şapcă şi lădiță de recrut, din urma lor.

-Dar ar trebui să fie cu părinții lui, măcar cu unul dintre ei, când merge pentru prima dată la o şcoală unde nu cunoaşte pe nimeni, insista preoteasa.

-Asta aşa-i, recunosc, aşa ar trăbui să fie. Dar ştii bine că nu putem altfel, mâne trăbă să plec la Cluj, cu noaptea-n cap. Aşa că or merge amândoi; la Braşov, or schimba trenul, că Gavrilă ştie el ce şi cum, şi, până la Predeal, nu-i mult: el rămâne acolo şi Gavrilă merge mai departe, la Bucureşti.

Doamna, cu ființa ei subțire, parcă tremurând toată de îngrijorare, asculta toate acestea, cum le mai ascultase, şi-acasă, şi pe drum, dar parcă nu le asculta; continua să-şi frământe degetele subțiri şi scurte.

În acest timp, pe peronul gării nu prea mari, dar curate, sub acoperişul ei de țiglă, dincolo de care se vedeau, ridicați ca din pământ, munții de umbre albastre şi cenuşii, apăruse şi impiegatul de serviciu, sau poate chiar şeful gării, cu un steguleț galben în mână şi potrivindu-şi pe frunte şapca roşie, cu cozoroc negru; era semn că trenul se apropia. Şi, într-adevăr, fluierând şi zdrăgănind pe sub arcadele unui pod ascuns vederii, după curba uşoară a liniei, care ocolea un grup de copaci frunzoşi, locomotiva, mare şi neagră, apăru, pufăind şi scârțâind din frâne, iar vagoanele trecură, unul după altul, prin fața lor.

Erau încărcate, toate, cu oameni aplecați pe geamuri, ca şi când n-ar mai fi încăput în compartimente, alții întinşi, ca nişte saci pestriți, pe acoperişe; până şi scările platformelor înghesuite erau încărcate de călători abia agățați de balustradele subțiri, de metal, astfel că trenul nu mai arăta deloc a tren; părea o reptilă uriaşă, cu un cap negru, înfricoşător, cu doi ochi rotunzi, cu priviri reci şi galbene, şi botul acoperit cu platoşe grele şi negre, de metal, corpul inelat monstruos, împănat de excrescențe vii şi parcă zdrențuite. Băiatul privise cu spaimă perindarea de vagoane, cu geamurile pline şi scările înțesate, care-i trecu pe dinainte, ca un balaur din poveste; o clipă, doar, îi luci, ca o părere, de la fereastra unui vagon în trecere, imaginea cunoscută a două fețe de moşnegi albi, cu ochi mari şi vii.

-Aici, aici!, strigă el, desprinzându-se de mâna tatălui său şi fugind după vagonul care patina, scrâşnind, sub frâne. Să ne urcăm aici!

Dar tatăl lui şi țăranul frumos şi cărunt, cu geamantanul, se repeziseră către un vagon mai dinspre coada trenului.

-Vai de mine, copilu'ăsta se pierde încă din gară, strigă, neaşteptat de ascuțit, mama lui, şi-l apucă de mână, trăgându-l către ceilalți. Dar ei se întorceau, de-acum, dezamăgiți: vagonul pe care-l țintiseră avea scările încărcate până la treapta cea mai de jos.

-Doar nu va pierde trenu'?, suspină, adânc, mama, căutând, cu o privire aproape disperată, o scară ceva mai liberă.

-Domnule părinte, interveni, atunci, şefii gării, cu o voce destul de ridicată, puneți copilu' pe-o treaptă, undeva, dacă vreți să-l vedeți plecat, că trăbă să dau drumu'la garnitură!

Dar preotul şi țăranul alergau ca buimăciți de la o scară la alta; preoteasa începu să plângă şi alerga, şi ea, după ei, cu băiatul de mână, şi nu lua sama că lacrimile-i cădeau, de-acum, pe stofa pardesiului.

-Acolo, mai încolo, către locomotivă!, striga băiatul, trăgându-şi mama după el. Acolo i-am văzut!

Atunci, se pomeni prins de subțiori şi ridicat; ceferistul cu steguleț galben îl puse, din zbor, pe ultima treaptă a unei scări, de unde se simți apucat, din nou, şi tras în sus, printre călătorii agățați de balustradă. Îşi dădu sama că încercau să-i facă loc, apoi că cel care-l trăgea, de pe cea mai de sus treaptă, era colegul lui, Gavrilă, cu fața lui ciolănoasă, roşie de efort. Apoi trenul începu să alunece uşor şi mai văzu cum, pe deasupra capului său, geamantanul lui, strâns cu curea, este împins, din mână în mână, spre mâna întinsă a lui Gavrilă. Apoi auzi, din spate, vocea cunoscută a lui Valeri Frâncu, omul care-i adusese cu căruța, la gară:

-Ține-te bine că eşti mic şi răzbeşti! Poți să te strecori!

Trenul se pierduse, după cotitură, pe linia care ducea la gara Scotei, şi preotul şi preoteasa lui încă mai stăteau, cu fețele întoarse spre depărtarea cuprinsă de umbrele înserării. Pe obrajii ei, lacrimile continuau să curgă, într-un şuvoi neoprit, numai parcă mai liniştit. Căutându-şi batista în buzunarul pardesiului. căci venise fară poşetă. îşi întrebă soțul, cu vocea încă alterată de plâns:

-Oare pe cine zâcea el c-o văzut în vagonul ăla?

-În ce vagon?, întrebă preotul, la rândul lui, Şi-apoi tot el răspunse:

-Cine ştie pe cine-o fi văzut...; ori numa' i s-o fi părut.

Dar trenul se pierduse, de-acum, în depărtările începtoşate, pe care umbrele înserării se lăsaseră grele şi întunecate, ca ceva material, în timp ce, văzut dinspre monstrul acela lung şi bulbucat, cu ochii lui reci, gălbui-roşcați, grupul celor doi, preotul şi soția lui, se pierdea şi el în depărtarea care-l înghițea şi în care umbrele serii aveau culoarea pală, apoasă, a rozului portocaliu, de amurg.

În trenul care-l luase cu sine în noapte şi-n necunoscut, băiatul ştia că se află pe scara vagonului, dar nu ştia sigur pe ce treaptă anume; pe prima, pe cea mai de jos, nu putea fi, pentru că, din spate, simțea presiunea puternică a mai multor trupuri, cum o simțea şi din cele două laturi, din dreapta şi din stânga. înainte, cu amândoi pumnii strânşi la piept, el însuşi presa alte trupuri şi era atât de strâns, din toate părțile, încât nu putea să-şi coboare mânile de-a lungul trupului, într-o poziție mai comodă. Înghesuit, aşa cum era, şi legănat, în acelaşi timp, de frepidarea măruntă şi regulată a roților pe şine, ar fi vrut să ştie unde este colegul său şi unde-i geamantanul. Chemă, cu o voce atât de stinsă,

încât nici el însuşi nu se auzi:

-Gavrilă. Unde eşti, Gavrilă?

Apoi, mai aşteptă câteva secunde şi repetă întrebarea. Reuşise să dea puțină sonoritate şoaptei sale încât se auzi, el însuşi, cum rosteşte cam răguşit:

-Gavrilă. Unde eşti, Gavrilă?

-Aici sunt, auzi el, printre trupurile pe care le presa cu pieptul şi pumnii.

-Şi geamantanul?, mai reuşi băiatul să articuleze. Geamantanul meu nu ştii unde-i?

-Geamandanu'l-am văzt trecând pe deasupra. Îl găsâm noi.

Între timp, trenul îşi continua țăcănitul monoton şi legănat. Apoi scârțâi din frâne şi se opri cu un scrâşnet scurt.

-Aici trăbă să fie Scorei, şopti cineva din înghesuială, ca şi cum ar fi oftat.

-Coboară cineva la Scorei?, se auzi un glas, de undeva, de deasupra şi dinainte.

-Nu coboară nime'! Gata la urmă!, strigă cineva, de lângă băiat, şi, prin presiunea de pe piept şi spate, el simți câteva scuturături şi icnete.

„Le arde de râs", se gândi el, în timp ce se simțea dus, împreună cu toți care-l apăsau şi pe care el îi apăsa, într-o alunecare lină şi tot mai puternică.

La stația următoare, în halta Cârța, coborî cineva, care-i apăsase spatele şi umărul drept; nu-l văzuse la față, nu ştia cum arată, îi simțise numai apăsarea, moale şi caldă, iar acum se simțea ceva mai degajat, ca şi cum, între el şi cine-i mai era aproape, ar fi putut să circule un strat subțire de aer. Apoi, la Arpaş, mai coboară doi; îi numărase după voci, când se salutaseră cu cei care mai rămâneau, agățați de scara vagonului, şi, când trenul era aproape de pornire şi se auzise fluierul ascuțit al impiegatului care-i dădea „liberi", de la peron, cineva, din față, de pe platforma vagonului, îmbrâncind în dreapta şi-n stânga, reuşi să se strecoare şi să sară pe pietrişul peronului. Din împinsătură, băiatul se simți răsucit şi ajunse cu partea sa dreaptă spre exterior, acum, cu coada ochiului, reuşea să vadă perindarea legănată a luminilor palide din jurul gătii şi, apoi, întunericul plin de umbre prin care înaintau.

Nici presiunea din jurii lui nu mai era atât de puternică şi, după câteva îmbrânceli şi icnete, înaintea şi în stânga lui, simți că i se alătură un trup ciolănos şi nu cu mult mai înalt decât el.

-Gavrilă, şopti băiatul.

-Io-s, răspunse acela, răsucindu-se în strânsoare, ca să-şi asigure o poziție mai hună.

-Te-am cunoscut după suflare.

-Aşa-i, mi-o dat muma, pân' să plec, tocană de miel cu usturoi.

Gavrilă vorbea cântat, aspru şi, totuşi, înmuiat, ca toți porumbăcenii: pe mi-o îl rostise ca pe un fel de *mni-o,* iar pe *miel, mniel; muma* rostise lung şi cântat, iar modulația aceea particulară învălui cuvântul cu o mireazmă de mister vechi şi adânc

„Şi vorba lui miroase-a tocană, gândi băiatul. A tocană de la mumă-sa."

Până s-ajungă la Făgăraş, strânsoarea ciorchinelui de trupuri de pe scara vagonului se mai lărgi. Gavrilă reuşise chiar să se strecoare pe platformă şi-apoi trase pe băiat după el. Aici, parcă se mai putea respira, iar vântul, care le bătea în urechi, când trenul era în mers, se mai domoli. Dinspre culoar şi dinspre compartimente, prin lumina tulbure a unui bec chior, din plafon, răzbăteau voci amestecate cu fum aspru, de tutun; parcă se mlădia şi un capăt de melodie fluierată. Pe retina băiatului rămăsese imaginea fugară a celor doi bătrâni frumoşi, cu pletele lor albe.

-Oare n-am putea înainta către mijlocul vagonului?, întrebă copilul popii, cu vocea lui mică.

-Ce spui? Vorbeşte mai tare că nu te-aud!, îi strigă Gavrilă, de-aproape, în ureche.

-Zâceam că să încercăm să intrăm în vagon, ridică celălalt vocea, poate găsim vreun loc liber!

-Loc liber? M-aş mira. întreabă tu! Strâgă către cei din vagon şî-ntreabă-i de loc liberi

-Domnilor! Este vreun loc liber pe-acolo? Mergem până la Braşov!, strigă băiatul cu o voce mică şi piţigăiată.

-Hehei!, se auzi un glas gros, din primul compartiment. Şto scajâte vî, barâşnia? Davai siuda, milaia! Mitia, pasmatri! Ieşti batâşnia tuda!

-Ce spune acela? Ce zâce?, întrebă, nedumerit, Gavrilă.

-Măi copii, staţi aici cuminţi, unde vă aflaţi, că aici-i mai bine, le şopti, destul de răspicat, cineva dinainte, nu vedeau cine. Acolo-i plin de ruşi.

Dar vocea care vorbise de *barâşnia,* o voce bărbătească, groasă şi puternică, dar melodioasă, ca şi când ar fi avut întrupată în ea o muzică aspră şi frumoasă, nu se mai auzi; nici Mitia nu se arătă în vreun fel. În schimb, se pomi o armonică; la început, câteva note, într-o suită fugară şi fără încheiere, ca o încercare pe clape, apoi se auzi cum burduful instrumentului este întins, pe-o singură notă, un *la* prelung şi egal, şi-apoi începu cântecul.

Era nostalgic şi plăcut; de-o nostalgie bărbătească şi cu ceva aproape eroic, ca şi când ar fi vorbit de faptele şi dorurile unor viteji puternici şi neînfricaţi; conştienţi de puterea lor, dar aspri şi, totodată, învăluiţi de o melancolie adâncă şi grea.

O vreme, oamenii de pe culoarul îngust şi înţesat, de pe platforma şi de pe scările bătute de vântul vitezei, ascultară în tăcere cântecul ritmat de ţăcănitul metalic al roţilor. Câte unul din ei ofta, alţii priveau în gol, cu ochii lipiţi de spinările celor cu care se înghesuiau. Trenul înainta, de-acum, în noaptea aproape deplină; puncte nesigure de lumină gălbuie veneau înspre el, de departe sau de mai aproape, oscilând în sus şi-n jos, ca şi cum ar fi vrut să dea un semnal, şi apoi se pierdeau, topindu-se în întunericul de cenuşă. Apoi, într-o pauză a cântecului, când vocile din compartimentul ocupat de ruşi se amestecară în ceva nedesluşit, un glas de tenor, împletit din asprimi şi moliciuni, intonă, de pe culoar.

Violete pentru fete,

Pentru inimioara lor,

Le-a cules o țigăncuşă

Din grădina parfumată

A poveştilor de-amor.

Când cântărețul nevăzut încheie strofa, lungind şi modulând, pe tonuri înalte, cu vocea lui cam subțire, cu ceva nesigur, în ea, dar plăcută, ultimul vers: *A pooveştilor de-aamoootr,* cineva din urmă comentă, cu un oftat adânc:

-Aşa, măi, tată...

Parcă încurajat, tenorul nevăzut se avântă, cumva mai sas şi mai tare, reluând cântecul în recitativ:

De câte ori rătăcesc,

Pe-atâtea străzi pustii,

O țigăncuşă întâlnesc

Care-mi spune-ncetişor

Violete pentru fete,

Pentru inimioara lor...

Textul susținea că țigăncuşa cu violetele ar fi spus *încetişor,* dar cântărețul puse aproape toată puterea vocii lui şi refrenul pomi, pe culoar, înainte şi-napoi, şi răzbi până departe, în vagonul înțesat, în care călătorii, înghesuiți unul într-altul, de parcă o menghină uriaşă i-ar fi curpins şi apăsat cu putere între brațele ei de fier, se simțeau cu ceva mai degajați. Fețele unora se destinseră şi, sub aripa precară a luminii spălăcite, a becului chior, din tavan, se desluşiră şi câteva zâmbete.

După ce tenoraşul nevăzut îşi încheie recitativul lui sentimental, din compartimentul ruşilor se pomi un alt cântec: un cor de başi, coborând pe trepte de note profunde, umplu vagonul de ceva tainic şi totuşi cunoscut, parcă. Melodia creştea uşor, câştigând o consistență tot mai vibrantă, care începu să se comunice prin alcătuirile de lemn şi metal, vibrând şi ele, din interior. Apoi se lungi ca într-un val puternic, care se îndepărtează, luând cu el totul, compartimentul nevăzut, coridorul abia luminat şi înțesat de oameni, atât de strâns lipiți unul de altul încât nici nu puteau să-şi mişte mânile, trenul întreg, cu locomotiva lui, ascunsă în nedesluşitul de cărbune, şi aşezând peste auzul şi în sufletele tuturor ceva ca cenuşa unei arderi de tainã.

Când cântecul îşi intona ultimele lui note, modulate vibrant şi prelung, trenul aluneca sub cupolele aeriene, de lumini galbene, spălăcite, ale gării Făgăraş; se opri lin, ca şi cântarea, fără nici un scârțâit, încât oamenii de pe scări şi culuare se putură mişca mai în voie, cumva, desprinzându-se cu oarecare uşurință din presiunea care-i ținuse lipiți unul de altul. Oprită la peron, locomotiva pufăia, rar de tot, în timp ce mare parte din călători se scurgea din vagoane, târând, după ei, saci grei şi alte bagaje informe.

Gavrilă Gritu, care recuperase geamantanul băiatului, aduse şi vestea că trenul va sta mult în

Făgăraş, mai mult de două ore; din compartimentul ruşilor coborâtă doi soldaţi cu trupuri puternice şi talii subţiri, strânse în curele late. Erau veseli şi făceau semne spre peron, îndemnându-i şi pe ceilalţi. Cu geamantanul în mână, băiatul popii îl trase după el, prin coridoarele mai libere, pe prietenul său, căutând cu ochii, prin fiecare compartiment.

-Cât ţ-am căutat geamandanu' m-am uitat şî io ş-am întrebat: nime n-o văzt doi bătrâni din aceia, de care mi-cu zâs tu, spunea Gavrilă.

-Pe-aici trăbă să fie, o ţinea, cu un fel de încăpăţânare, celălalt. I-am văzut bine, în gară, la Porumbac, când oprea trenul. Îi cunosc demult: au haine albe, lungi, şi plete cărunte. Unu-i mai înalt şî pletele-i vin pe umeri; celălalt îi mai scurt şî mai gros, ş-are-o chelie rotundă, înconjurată de păr mai scurt, da' tot alb, aşa, roată, în jurul capului

Cu bagajele lor în mână, strecurându-se, printre călătorii mai rari de pe coridoarele înguste, băieţii ajunseră, mai întâi, până la locomotiva trenului. Văzură cum un acar, cu fluier şi steguleţ galben, înnegrit de funingine, tocmai ridica legătura grea, de fier, cu clonţ ascuţit şi fluiera un semnal, pentru mecanic. Maşina greoaie şi neagră se înconjură, toată, de abur alb, fâsâind lung, apoi pufai mai rar şi apăsat, de câteva ori, îndepărtându-se, pe şine, cu scârţâit metalic, disonant. Băieţii se-ntoarseră spre coada trenului acum aproape golit, căutând, iar, din compartiment în compartiment

Nici urmă de cei doi bătrâni; mai îndrăzneţ, Gavrilă chiar întrebă, pe unul şi pe altul, pe coridoare şi-n compartimente:

-N-aţi văzut doi bătrâni, aşa, cu plete lungi...?, şi-i descria, după cum îi spusese prietenul lui.

Nu-i văzuse nimeni; câte unul îi mai întreba:

-Da' dice-i căutaţ'? Sunteţi rude? Vă sunt unchi, ori bunici, ceva?

Băieţii nu le răspundeau lămurit:

-Îi căutăm...

Nu-i văzuse nimeni. Apoi, cei doi găsiră un compartiment pe care tocmai îl goleau câţiva ceferişti, care filmaseră acolo, aşteptând, cum spuneau ei, să intre în tură. Gavrilă coborî geamul şi deschise uşa spre coridor, să lase tot fumul să iasă. Afară, noaptea de septembrie aşezase umbre reci pe luminile galbene ale gării; stele nu se vedeau, iar cenil părea o pulbere măruntă de întuneric. Dinspre vagonul cu soldaţi ruşi, se auzea zvon de voci, când mai înalte, când mai potolite. Ghemuit îhtr-un colţ al compartimentului, băiatul îşi căuta propria căldură, pierdură prin cotloanele ascunse ale trupului său mic. Apoi, tocmai când o undă de somn începuse să-l înmoaie, cam cum se înmoaie un cocoloş de ceară, prin auz îi adie fluturarea uşoară a unui cântec îndepărtat. Era *Katiuşa,* care se cânta, atunci, peste tot şi de te miri cine; acum, se auzea ca propriul lui ecou.

Băiatul strânsese ochii şi încerca să se cufunde cât mai mult în amorţeala care începuse să-i cuprindă oasele. Cântecul îi suna în urechi îndepărtat şi apropiat, stins şi desluşit; era stins şi îndepărtat, în auzul din afară, apropiat şi desluşit, în cel interior. De pe pragul călduţ, acum, şi învăluit

de moleşala somnului, melodia se întrupă în ceva ca o umbră şi, apoi, în imagine, din ce în ce mal desluşită. Erau formaţiuni compacte de soldaţi în uniforme cenuşii-gălbui, mişcând ritmic paşii pe caldarâmul de piatră, şi mânile, în mâneci de uniformă, în acelaşi ritm, pe lângă corp. Cântau cântecul lor, Katiuşa. Caldarâmul de piatră cubică era străbătut de două linii de fier, paralele. Tramvaiele erau oprite, garnitură după garnitură, nu li se vedea capătul. Pe strada cu caldarâm, treceau soldaţii în pas de marş, cântând. Strada era mărginită de castani, unul ca altul, de aceeaşi înălţime, cu acelaşi fel de coroane rotunde, desfrunziţi, acum, în anotimpul rece şi negru, fără zăpadă, desfrunziţi şi cu crengile negre, ca de cărbune umed.

Apoi somnul înmuie de tot tot ce fusese mai ţeapăn în fiinţa copilului şi el se întinse şi se culcă pe-o latură de viziune, de unde se vedea un cer înalt şi negru, cu stele subţiri şi reci, ca nişte ace de ghiaţă. Auzea liniştea cum ţârâia ca un milion de greieri mărunţi şi o locomotivă pufăind rar. Nu era trenul în care se afla acum, în gara Făgăraş, era trenul militar, cu vagoane deschise, în care băieţii mai mari aduseseră legături lungi de tulpini de porumb şi le aşremuseră pentru toţi; erau în gara Valea Lungă, dintre Copşa Mică şi Blaj, şi trenul fusese oprit de un atac aerian, un avion de vânătoare german, care mitraliase, de-a lungul lui, în ultimele lumini ale serii şi se pierduse apoi, spre apus, în aceleaşi ultime lumini ale serii, ca şi când s-ar fi înecat în apele cenuşii ale asfinţitului. Acum, băiatul vedea, într-un fel de vis amestecat cu trezie, ce era vizibil în viziunea lui, auzea ce era de auzit, în timp ce o voce din interior îi şoptea, fară cuvinte, adică şi fără sonoritatea lor, şi fără funcţia lor semnificantă, coordonatele de timp şi spaţiu ale viziunii. După care, scena se schimbă şi el văzu parcul, de fapt, grădina aceea imensă, cu colina, poate artificială, şi cotloanele ei, cele cercetate şi cele încă necercetate, grupurile statuare, marmura lor albă ca varul, uşor îngălbenită, pe alocuri, formele lor moi şi graţioase, torsuri, mâni şi picioare, ca strunjite, obraji rotunji şi degete subţiri şi molatice, unele figuri întregi şi în picioare, altele zdrobite şi risipite prin iarbă şi pe aleile de nisip, castanii bătrâni şi înalţi, teii cu frunza moale, iarba sălbăticită şi buruienile din fundul parcului, după ultima alee, zidul cu varul căzut şi calea ferată, linia către Arad, pe rambleul ei înalt. Şi ziua de aprilie, călduţă, cu iarba nouă, răzbind printre cea vcche, uscată în toamna trecură, rândunicile ciripind, în şinil lor de mătănii negre şi vii, pe firele de telegraf, şi trenul, mărfarul, cu vagoanele lui roşietice, un roşu spălăcit şi prăftiit, cu inscripţii albe şi şterse, în limbi necunoscute, trenul, oprit pe linia aceea înaltă, cu uşile de fier ale vagoanelor deschise, şi oamenii aceia slabi, numai osul, şi palizi, parcă daţi pe faţă cu var, numai părul cenuşiu al femeilor, mişcat, vag, în bătaia unui vânt de nicăieri, şi femeia aceea, ea singură, coborîtă din vagon, cu faţa ei ca de var, şi părul cânepiu, răvăşit de vânt, în haina aceea nedesluşită, care o îmbrăca, poate ca un halat, poate ca o salopetă, poate ca un giulgi. Minutul acela, nu mai mult, din aprilie trecut, 1945, pe linia ferată Arad-Timişoara.

Şi-apoi iar moleşala, acum încălziră, a somnului, în timp ce trenul se urneşte, ţăcănind, la macaze, şi îi ia cu el pe cei doi băieţi, şi pe cel adormit, cu tot cu imaginile din visul ori rememorarea

lui, ori ce-o fi fost, şi el se vede în Timişoara, chiar în centrul oraşului, unde linia de tramvai trece printr-un loc strâmt, între două clădiri foarte apropiate, unde este mereu umbră, dar şi vitrina îngustă a unei mici papetării, cu tot felul de lucruri minunare, albe şi curate, şi tramvaiul trece, scrâşnind, ascuțit, din roțile lui de fier, frecate pe şinele de oțel, trece din piața primăriei vechi, unde aaim este comandamentul tmpclor sovietice, trece spre bulevardul cu castani, care duce în cartierul Fabrik, pe unde, pe stânga, este o cofetărioară elegantă, mirosind frumos, cu scaune tapisate cu stofă de culoarea lămâii verzi şi un galantar interior, cu prăjituri şi bomboane de ciocolată, învelite în țiplă multicoloră; pe acel bulevard, treceau formațiunile de soldați ruşi, cântând cântecul lor, *Katiuşa,* iar în capătul parcului era cinematograful Corso, unde, pe ecranul cenuşiu, ca pe o pânză de fum, s-a zbătut, odată, o fereastră, de un vânt ca de moarte, venit dintr-un peisaj de lande, cu ierburi aspre şi stânci, cu mii de nuanțe, între negru compacț, prin bogatele griuri, spre albul strălucitor din casa familiei şi, la fereastră, Kati, cea moartă, strigând, cu glasul ei de mort, pe Heatcliff al ei. Dar tramvaiul mai trece printr-un loc strâmt, tot din piața primăriei celei vechi, dar înspre partea cealaltă, pe lângă clădirea Operei, şi, acolo, roțile lui grele, de metal plin, scrâşnesc iar ascuțit pe şinele lucii şi iese în perspectiva largă, dintre operă şi catedrală, cu clădirile ei înalte, pe stânga şi pe dreapta, cu frontoanele lor decorate cu bucăți de sticlă colorată, şi tăietura ferestrelor, în stilul numit *jugend stil,* şi elevii liceului militar, în uniformele lor bleumarin, cu centuri albe şi petlițe şi vipuşti galbene, în formațiuni de plutoane, pe clase, câte patru rânduri, cei înalți, băieți drepți şi frumoşi, mai în față, înaintea lor, cei doi gradați şi, mai în față, comandantul de pluton, singur în rând, în uniforma lui kaki, de ofițer combatant, formațiunile compacte, în pas vioi, pas de front, şi trecătorii de pe trotuar, bărbați şi femei, cei mai mulți bătrâni, şi copii, ca într-o fotografie de ziar, privindu-i într-un fel aparte, în care este şi curiozitate, şi admirație, dar şi altceva, nu se ştie bine ce.

Clădirea masivă, în trei laturi înscrise-ntr-un pătrat, una, cea din față, liberă, cu gard de fier forjat, la piață, a fostei cazarme, de pe vremea împărătesei Maria Tereza, unde erau dormitoarele elevilor, scările ei largi şi drepte, de piatră veche, tocită de atâtea generații de soldați, mucegăite, parcă ducând de la etaj la etaj, iar, în jos, coborând, la câteva rânduri de pivnițe, nici nu se mai ştia câte, poveştile cu vârcolaci şi strigoi ale elevilor mai mari, care spuneau că, până-n fundul pământului, elevii treziți din somn, din primul lor somnn, de vuietul sirenei, tropăind pe treptele de piatră până-n adâncimi mucegăite, unde nu mai era strop de lumină, şi cântecul formației aceleia de elevi isteți, la serbarea dată chiar în sala Operei:

Atenție mărită,

Bombardament!

Sirena zăpăcită

Urlă strident!

Orele de clasă, în clădirea de peste piață din marginea grădinii-parc, cu statuile ei de marmură,

aleea lungă, de la clădirea principală la grilajul care o despărțea de Calea Aradului şi unde, în fiecare pauză, dar mai ales în cea mare, Moş Gheorghe, un bătrân deloc bătrân, rotofei şi rumen la față, aştepta, cu mica lui tarabă cu dulciuri, la care se înghesuiau, strecurând mâna cu banii, printre barele vechi de fier, cei care aveau bani, iar ceilalți, care n-aveau, cu obrajii lipiți de fierul rece, privind insistent bucățelele de ciocolată şi bomboanele învelite în staniol roşu aprins, albastru intens, ori argintiu țipător. Bucățelele mici de săpun militar, de rufe, de un alb vânăt, murdar, mirosul lor tare, când sala duşurilor, de la demisolul Spitalului Militar, se umplea de abur cald, iar duşurile şiroiau pe trupurile goale, mlădioase la adolescenți, fragede la copii, senzația aceea de corp ud şi curat, pe care-ți tragi repede izmenele şi cămaşa de pânză tare, cazonă, noaptea aceea când difuzoarele udară cântecul de deşteptare, *Deşteptă-te, române!,* încă înainte de a se da *stingerea* şi se comandă *adunarea,* careul, în curtea dintre dormitoare, şi ofițerii, cu figura schimbată, în ținută de alarmă, şi comandantul, anunțând, cu voce spartă, că, până în zori, liceul trebuie să evacueze clădirea, pentru necesități de campanie ale Armatei Roşii. Vânzoleala elevilor, în sus şi-n jos, pe treptele de piatră, cu lucrurile strânse în câte-o pătură, apoi celelalte efecte şi materiale militare, până dimineață, şi camioanele militare ruseşti, marca Studebacker, vopsite în verde palid, cu grilaje de fier în dreptul farurilor, intrând în curte şi măturând pavajul murdar, cu lumina tare a farurilor, şi băiatul care şi-a pierdut, în noaptea aceea, basca. Şi frica, ce mai!, adevărata teroare, de câteva zile, că va fi observat că umblă cu capul gol la program şi i se va imputa, de 12 ori, prețul băştii pierdute:

-Ce-i taică-to?, îl întrebase subofițerul cu ochi răi, de la magazie, privindu-l prin fumul țigării.

-Preot, răspunse băiatul, cu o voce mică şi subțire.

-Adică popă, precizase ofițerul.

-Da, preot, repetase vocea pierită a băiatuluiprins cu capul gol în front.

-Mă, dac-am spus eu că-i popă, atunci aşa-i: popă. Zi şi tu, după mine: popă!

-Popă, şopti, abia auzit, vinovatul.

-Păi, dacă-i popă, află că nu face el, într-un an, atâtea slujbe cât să plătească efectul militar pierdut.

Ziua aceea mohorâtă, de început de martie, ora somnnoroasă, de istorie antică, ecourile de hăulituri ritmate, venind dinspre Calea Aradului, toate fețele elevilor, întoarse, ca la o comandă, spre rândul de ferestre dinspre stradă, profesorul lor, din doi paşi, la geam şi-apoi invitația lui, ce mai?, comanda, doar erau la un liceu militar

-Veniți, veniți şi voi la geam, să vedeți!

Uluiala lor, mai întâi, apoi cei mai îndrăzneți ridicându-se din bănci şi apropiindu-se de ferestre şi-apoi şi ceilalți, şi profesorul lor, explicându-le:

-Tocmai vă vorbeam despre democrație, în Atena antică, adevărata democrație. Veniți să vedeți şi voi ce nu este democrație, ce este tocmai opusul democrației, adică anarhie şi teroare, cu toate că,

pe pancartele lor, scrie democrație.

Rândurile acelea cenuşii, de bărbați şi femei cenuşii, îh haine cenuşii, într-o zi cenuşie, pe caldarâmul cenuşiu al Căii Aradului, cu strigătele lor cenuşii, ritmice şi în fundate, urlate, în udete cenuşii.

-Uitați-vă bine, să-i recunoaşteți, să recunoaşteți ce nu este democrație!

Avionul monoplan, de recunoaştere, un IAR scos din uz, postat lângă bazinul rotund, de piatră, al fântânii arteziene vechi, înfundate, din grădina-parc, avionul în care se urcau, pe rând, elevii mai mici, să învețe comenzile şi să viseze că zboară, să-şi imagineze că aripile acelea de pânză verde, cauciucată, plutesc peste un gol imens şi albastru, iar ei sunt uşori, uşori...

Zorii alburii cu dimineții de mai, pasul de front pe şoseaua spre gară, traiul adormit până la Arad, mărfarul lung, aproape nu i se vedeau capetele, care-i ducea spre Lipova, Deva, Simeria, Vințul de Jos şi mai departe, el, cu un coleg, în cabina de frână, merii şi perii înfloriți în jurul gărilor mici şi manifestația de 1 Mai, încheiată în Piața Gării, din Sibiu, carele alegorice, destrămându-se, camioanele eliberate de panourile colorate care le transformaseră, pentru defilare, în combine agricole şi vapoare, manifestanții căutând, undeva, o bere, Haideți la Călugăru'l La Călugăru' găsim bere!, în timp ce alții ziceau s-o ia, printre linii, la Gara Mică, la Bufetul Trei păduchi, şi pancartele cu lozinci şi inscripții duse, de-a-ndoasele, peste umăr, 1 Mai muncitoresc. Trăiască primul 1 Mai liber, Stalin şi poporul rus libertate ne-au adus!

Trenul tocmai ieşea din ultimul tunel pe sub colinele păduroase ale Munților Perşani. Făcea o curbă largă, la stânga, apoi se redresa şi-o lua drept, printre două fânețe, cu otavă tocmai tăiată, ca tunsă cu maşina, flancate, la dreapta şi la stânga, de două coline prelungi, împădurite, simetrice şi aproape la fel. Din față, se apropia, încă nelămurită deplin, adunătura de case şi grădini a comunei Vlădeni. Locomotiva prinsese viteză, şuiera din când în când, lăsând un văl de fum alb în urma ei şi parcă nu avea de gând să se oprească, pe când, în stânga, ca pe o tipsie, se oferea vederii priveliştea caselor trainice, de zid, împrejmuite de grădini lucrate cu îngrijire, cu pomi cu coroanele rotunde, pline de fructe, biserica zveltă, cu nava lungă şi tumul înalt, cu patru turnulețe cu acoperiş de țiglă în jurul donjonului superior.

Dimineața se făcuse limpede şi luminoasă. Soarele viu, dar încă rece şi proaspăt, îşi juca razele fine pe suprafața fiecărui lucru. Părea un anotimp unic, ca o vară perpetuă şi echilibrată, pe cumpăna dintre arşiță şi răcoare. Cerul era în întregime senin, albastru şi mult lărgit, ca o cupolă de cristal pur, uşor alburie, pe marginile joase, intens şi curat albastră, în înălțimi Pe stânga şi înainte, depărtările se lărgiseră până în necuprinsul sprijinit pe vălurirea molcomă a unor vagi coline; mai aproape, lucea, cu săgetări de lumină, oglinda lacului de la Țânțari. Pe dreapta şi mai aproape, se curbau înălțimi negre, împădurite; spre depărtare, se năzăreau culmile țuguiate ale Pietrosului şi Postăvarului. Oprit, pentru câteva răsuflări adânci, în gara din Vlădeni, trenul porni, din nou,

fluierând şi măcinând din roți. Se avântă, peste şoseaua păzită de barieră, săltă pe-un umăr de deal, ocoli, larg, o câmpie cu iarbă, întinsă până la poale de codru, şi primi, în dreapta, imaginea unei înălțimi rotunde, încărcată de brădet cu cetina neagră, dinspre care şerpuia un pârâiaş printre maluri de dumbravă. Dincolo de Măgura Codlei, orăşelul îşi aşeza, pe un platou uşor înclinat, clădirile lui de ziduri roşcate, cu acoperişe de brun copt, turnul ascuțit al bisericii-cetate şi bulbucările de frunzare ale grădinilor. Apoi, când garnitura se înclină, uşor, pe stânga şi ținti drumul drept, spre biserica cu tum masiv, de la Ghimbav, în dreapta şi ceva mai în urmă, se năzări conturul albatru cețos, ca o uriaşă săcure de stâncă, al Pietrii Craiului şi, peste larga deschidere plană a trecătorii de la Bran, îşi arătară fețele lor de umbră înălțimile Bucegilor. Atunci, pe la sfertul cupolei alburii şi albastre, ca tras de o ață nevăzută, un avion cu două aripi, ca de lăcustă, mărunt, ca o jucărie, trecu, de la stânga la dreapta, tăcut şi depărtat, ca un bondar uriaş, zburătoare necunoscută în cerul imens şi curat. Pârâiturile, ca împuşcate, ale motorului său îi veneau în urmă, pe acelaşi fir invizibil

Odată cu ziua, lumea se deschisese ca ceva nou, nemaivăzut; chiar şi lucrurile vechi păreau proaspăt vopsite, cu un lac subțire şi străveziu, de lumină. Pământul era, acum, drept şi larg. ca o uriaşă farfurie, cu marginile uşor ridicate, într-un joc părelnic de culmi. Din curățenia lustruită a tuturor componentelor lui, spălate de lumina sărbătorească a zilei curate, făcură un pas înainte, pe rând, mai întâi, umărul de piatră sură al dealului de la gara Bartolomeu, apoi tumul rotund al bisericii de cartier, casele ca nişte cuburi joase, pe străzi drepte, ale cartierului muncitoresc, din jurul gării, iar la urmă, în gâfâiturile ostenite ale locomotivei, ce mai rămăsese din gara Braşovului, o baracă de scânduri.

Trecuți în alt tren, descoperit cu iscusință, de Gavrilă Gritu, pe o linie de triaj, băieții văzură, de la geam, cum înălțimea ascuțită a Tâmpei şi oraşul întreg, ca o anexă a ei, se rotesc larg în jurul lor, ca să rămână în urmă şi cum le ies în întâmpinare halele de piatră sură ale fabricii de la Dârste şi cum linia ferată, şi trenul, şi ei înşişi sunt cuprinşi, din dreapta şi din stânga, de pantele tot mai drepte, încărcate de pădurile învălite în răcoare, din jurul văii cotite a Timişului. Totul rămăsese proaspăt şi lucios; iarba şi frunzele aveau încă verdele lor tare, de mai, apa râului spărgea oglinzi albastre, sub bolți de cetină, zidurile construcțiilor cochete păreau tocmai atunci vopsite cu var, bârnele de lemn date cu ulei, țiglele lustruite, ca de nou. Trenul intră în tunel ca-ntr-o noapte răcoroasă, de zi, cu miros de fum de cărbune, ieşi la lumină ca de după o perdea, ca să intre, din nou, în tunelul cel lung, unde pufăiturile repetate ale locomotivei şi țăcănitul roților îşi suprapuneau sonoritățile ritmice peste ecouri venite din profunzimi grele.

Predealul se întindea, în lumina soarelui, ca pe un cearceaf străveziu, aşternut pe coline cu pajişti de verde viu şi brazi în grupuri de verde negru. Vile cu pereți de bârne încrucişate peste pătrate şi triunghiuri de var oglindeau, în ferestre, cioburi de albastru pur. Prin aerul tare, umblau încolo şi-ncoace păreri de dangăte subțiri de clopot, împletite cu ecouri de căderi de ape sau mlădieri

de vânt Băiatul ştia că, odată coborit în gară, trebuie să ţie şoseaua care cobora, spre Vechiul Regat, cum spuneau ei, de-a lungul unui părău despre care ştia că se va numi Prahova, până la cea dintâi barieră peste calea ferată, când va trebui s-o ia la dreapta, pe drumul care ducea, prin Părăul Rece, la Râşnov. Când ajunse la barieră, cu geamantanul trecut dintr-o mână într-alta, descoperi şi clădirea liceului, dincolo de Valea Râşnoavei, cu profilul ei dreptunghiular şi înalt, din trei corpuri alipite, sub acoperişul ţuguiat, de ţiglă. Tocmai atunci, pe linia din spatele lui, zdrăncănire spart zeci de roţi de tren şi un fluier ascuţit salută bariera; de la geamul la care-l lăsase, Gavrilă Gritu îi făcea semne cu şapca lui pestriţă, de meseriaş. Când întoarse din nou capul, de după culmea neagră şi ţepoasă sub care se afla clădirea liceului, se arătă, în toată întregiumea lui amănunţită, zidul prăvălos al Bucegilor, începând cu crucea de pe umărul Caraimanului, continuând cu vârful Omul, apoi Colţii Morarului, ascuţiţi şi tăioşi, ca nişte uriaşi canini de dinozaur, Coştila.

Ofiţerul de serviciu de la poartă îi arătă unde trebuie să ajungă, intrând pe-o uşă laterală, la etajul doi, unde era magazia. Era o încăpere lungă, cu ferestre înguste, plină de rafturi încărcate cu efecte militare. La o masă pătrată, doi gradaţi, cu mai multe tabele, călimări cu tocuri şi creioane chimice, scriau de zor. Alţi doi gradaţi umblau printre rafturi. Un plutonier roşcovan, cu chipiul dat pe ceafa, cu o ţigară neaprinsă, după ureche, şi alta, aproape terminată, în colţul gurii, părea că nu face nimic, numai se uită la cei care trebăluiau.

Ca să ajungă aici, băiatul trecuse, pe scări şi pe culoar, printre grupuri de elevi de vârste diferite, de la cei mai mici şi mai cruzi, din primele clase, cum era el însuşi, la adolescenţii aproape de tinereţe, din clasele superioare. Cei mici aveau, aproape toţi, pe câte cineva din familie. Pe sala încăpătoare, de la etaj, se formaseră chiar două grupuri mai largi, în jurul unor geamantane deschise, din care doamne destul de elegante scoteau merinde frumos mirositoare, învelite în hârtie albă, cerată. Vorbeau toţi odată, râzând şi schimbând saluturi cu grupurile vecine.

Plutonierul cu şapca pe ceafa se uită, în treacăt, peste hârtiile pe care i le prezentă băiatul, le întinse neglijent unui furier de la masă, după care strivi mucul de ţigară într-o cutie veche de conserve, îşi trecu ţigara neaprinsă, de după ureche, între buze, scoase, din buzunar, altă ţigară neaprinsă, o puse în locul celeilalte şi-apoi scăpără cu o brichetă veche, militară, de oţel lustruit.

După ce-şi dăduse numele şi celelalte date personale să fie trecute, pe rând, în mai multe tabele şi primi, în schimb, după ritualul milităresc de *a da în primire, a lua în primire,* efectele şi cazarmamentul, adică vestonul, pantalonii, bascul şi bocancii de cazarmă, cei de oraş urmând să fie primiţi mai târziu, apoi două rânduri de albituri, cămaşă şi izmene, două perechi de ciorapi, o cămaşă de noapte, două cearceafuri, o faţă de pernă, două prosoape, băiatul fu îndrumat spre un anumit dormitor de la primul etaj din aripa laterală a clădirii.

-Acolo-i dormitorul vostru, al clasei a II-a, îi spusese un furier.

Era o încăpere largă, cu latura mai lungă spre apus, de unde se vedea zidul Bucegilor, cu în jur

de patruzeci de paturi de fier, cu somiere de arc, peste care erau întinse saltele tari, în huse pestriţe, şi perne înguste, îndesate. Căutând cu ochii un pat încă neocupat, băiatul fu tras de mânecă de un coleg îmbrăcat în uniformă:

-Ai grijă ce pat îţi alegi. Uită-te la saltea, să fie uscată şi nepătată.

-Sunt şi de cele pătate şi umede?, se interesă el.

-Sunt. Le simţi şi după miros.

Într-adevăr, din colţul cel mai întunecos al dormitorului, unde zidul cu ferestre se prelungea într-o bucată de perete orb, venea un miros înţepător, din ce în ce mai puternic, pe măsură ce te apropiai; două, trei saltele, acolo, aveau pete mari şi galben-roşcate, pe mijlocul lor, ca hărţi ale unor continente misterioase şi neprimitoare. La unul din paturi, un băiat plin la trup, aproape gras, îşi aşeza lucrurile, cu un fel de resemnare tăcută.

Pe coridor, în dreptul dormitorului, era un rând de dulapuri cu două nivele pentru lucrurile elevilor. Cei mai prevăzători şi grijulii dintre cei sosiţi îşi aşezaseră foi albastre de hârtie de îrnpachetat, prinse cu *piuneze,* pe rafturile dulapului, şi încercau lacăte mici, cu chei lucitoare, pentru belciugele de aramă ale uşiţelor.

Înainte de a se familiariza cu mecanismul destul de complicat şi, totuşi, până la urmă, simplu, al noului univers, băiatul fusese atins, fizic, de mirosul lui. Totul, aici, avea alt iz, alt miros, altă aromă, altă mireazmă. Pe coridoare, prin dormitoare şi prin clase, în spălător şi la bucătărie, la magazie sau la intrare, circulau efluvii singuratice, pe coridoarele sonore, cu pardoseală de ciment lustruit, trăgând, cum se spunea, câte un curent subţire de iz de pivniţă, apoi ceva ca un abur de fiertură, apoi o învăluire de mirosuri de trupuri tinere, apoi un parfum de geamantan elegant şi de lucmri frumoase, cu vagi arome de bomboane, mirosuri de hârtie şi cerneală, de piele tăbăcită şi stofă deasă, iz stătut de cretă amestecată cu praf vechi, cel de săpun de rufe şi cel de dezinfectant, chiar câte-o adiere de mireazmă de brad, amestecată cu cea de iarbă şi apă, de-a fără.

Cu simţurile uşor ameţite de atâtea impulsuri, la care se adăugau lucrurile şi imaginile noi, descoperite aproape la fiecare pas, băiatul era ca şi cum s-ar orienta, pe bâjbâite, în noua lume. învăţă, mai întâi, topografia clădirii, începând cu intrarea principală, cu terasa largă, semirotundă, cu balustradă de piatră, la care elevii nu aveau acces niciodată, cu treptele pe care urca numai comandantul, ofiţerii superiori, profesorii, în fiecare dimineaţă, după ce fuseseră aduşi cu autobuzul, din oraş, apoi, la zile mari, din când în când, regele Mihai, patronul liceului, la care fusese elev, apoi, o vreme, mai des, Principesa Ileana, cu soţul ei şi cele două fetiţe, frumoase ca nişte zâne, care tulburau, după fiecare vizită, mai multe nopţi la rând, visele elevilor din toate clasele, nu numai ale celor mari, câte un general de la Bucureşti şi, totdeauna, nezmintit, de fiecare 6 decembrie, bătrâna Doamnă Filipescu, văduva lui Nicolae Filipescu, întemeietorul aşezământului; era o fiinţă mică şi slăbuţă, cu faţa subţire, ca trasată, pe un fond de umbră, de penelul unui zugrav de biserici domneşti,

înconjurată de un halou străveziu de dantele de-un alb resemnat, aproape mohorît în fiecare an, de ziua numelui soțului său decedat, asista, împreună cu toți elevii şi profesorii, comandantul şi ofițerii liceului, în holul de onoare, de la parter, la o slujbă de pomenire şi apoi lua masa, iarăşi cu toți, împreună, în sala de mese comună, trecând, pe rând, pe la mesele fiecărei clase, întrebând cine e şeful clasei şi cine premianții şi recomandându-le, cu vocea ei subțire, graseind uşor, ca în joacă, să se poarte bine, la învățătură şi instrucție, ca să fie demni de renumele şcolii lor şi de moştenirea pe care le-a lăsat-o *răposatul,* iar apoi să ajungă oameni de nădejde cu țării. Aşezați la mesele lor lungi, de-o parte şi de alta, pe băncile de lemn fără spătar, elevii duceau la gură, cu linguriţele serviciilor cazone de la ceaiul de dimineața, bucățele cât mai mici, din prăjiturică de ciocolată cu cremă, pe care ştiau că le-o oferise, ca în fiecare an, bătrâna Doamnă Filipescu; încercau să prelungească, pe cât puteau mai mult, plăcerea, unică, pentru cei mai mulți dintre ei, de a-şi umple gura cu gustul de ciocolată. Şi tot unii dintre ei ştiau şi simțeau că au în față o bucățică măruntă şi parfumată de istorie vie, măruntă şi parfumată, ca mica înghițitură de ciocolată cu cremă, pe care-o țineau cât mai mult între cerul gurii şi limbă; alții nu ştiau şi legumeau şi ei, numai aşa, prăjitura primită de Sfântul Niculae.

Din holul festiv, de la parter, imediat la dreapta, era o uşă albă şi înaltă, după care se afla cabinetul comandantului; drept în fața intrării, câteva trepte, nu mai mult de şapte, opt, duceau la o mică platformă, de pe care scara se bifurca, la stânga şi la dreapta, ca să ajungă în holul principal, de la primul etaj. Aici se făceau adunările regulate al liceului, organizat, milităreşte, sub forma unui batalion cu două companii: prima cuprindea clasele de la întâi la a patra, aşa-zisul curs inferior, a doua, clasele de la a cincea la a opta, cursul superior. Tocmai aşa se aşeza, în front, formația completă, compania întâi în dreapta axului median al holului, cu clasa întâi în margine şi a patra la mijloc, compania a doua în stânga, de la clasa a cincea la a opta. Fiecare clasă constituia un pluton format din patru gnipe, în care elevii erau aşezați unul după altul, în odinea descrescătoare a înălțimii. În formație de front, pentru orice adunare, batalionul se aşeza în holul de la etajul întâi, cu spatele în direcția intrării şi cu fața spre mica platformă a scărilor care duceau la etajul doi şi care se bifurcau, şi ele, după modelul scării de jos. Aici era locul de unde comandantul şi ajutoarele lui aveau batalionul lor în față şi cu ceva mai jos, aşezat pe companii, plutoane şi grupe, fiecare clasă având, în flancul stâng, pe cei doi gradați, elevi din clasele a şaptea şi a opta, şi comandantul său, un ofițer activ, cu grad de locotenent sau sublocotenent. Cele două companii aveau câte un comandant, de regulă, cu grad de căpitan, iar batalionul liceului, un colonel, care era autoritatea militară cea mai îrialtă a aşezământului care era patronat de însuşi regele Mihai; semnul acestei distincții îl purta fiecare elev, pe uniforma lui de oraş, sub forma unor eghileți galbeni, de şnur, coborîți de pe umărul stâng pe pieptul vestonului bleumarin.

Sălile de clasă erau grupate în jurul holurilor de la cele două etaje, două de-o parte şi două de alta; la etajul întâi era cursul inferior, la al doilea, cursul superior. Aripile laterale ale clădirii erau inegale: cea din dreapta, dacă o priveai din față, era mai scurtă şi ducea până la scările laterale, în

formă de melc, într-o casă a scărilor înaltă şi îngustă; din cea din stânga, se deschidea, înainte de aceste scări, perpendicular, un coridor lung, având, pe stânga, uşa unui dormitor, apoi a spălătorului de la fiecare etaj, cu câteva rânduri de lavoare lungi, de tablă galvanizată, şi robinete de alamă, apoi, la primul nivel, sala festivă şi de gimnastică, deasupra sălii de mese, care era la parter. Tot pe această parte, era bucătăria, magaziile, iar în curtea din dos, o clădire cu dormitoarele soldaţilor, remiza de trăsuri, camioane şi maşini.

Conceput şi organizat, încă de la început, de întemeietorii lui, după modelul instituţiilor similare din Franţa şi Marea Britanie, aşezământul avea denumirea oficială Colegiul Militar Naţional „Nicolae Filipescu" şi avusese primul său sediu lângă Târgovişte, la Mănăstirea Dealu, câştigându-şi faima unuia din cele mai bune licee ale ţării; înzestrat cu profesori din intelectualitatea de frunte, precum Nae

Ionescu, Dimitrie Guşti, Nicolae Iorga, însuşi, absolvenţii lui au fost pe măsură. Cei care au trecut prin băncile lui dobândeau titulatura de „şoim" sau „mănăstirean", dar, mai ales, insemnul onorific de produs al celei mai reputate insituţii şcolare din ţară. Când voievodul Mihai, moştenitorul tronului, ajunsese la vârsta liceului, în cadrul instituţional de la Mănăstirea Dealu, se organiză o clasă specială, cu program individualizat şi profesori din cei mai renumiţi în care viitorului rege i se aleseră colegi reprezentând toate regiunile istorice ale ţării, dar şi toate straturile sociale. Cutremurul din toamna anului 1942 afectă însă grav clădirea din incinta mănăstirii de lângă Târgovişte, iar instituţia şcolară fu strămutată la Predeal, pe valea Râşnoavei, în clădirea unui fost regiment de vânători de munte. Depărtarea de Bucureşti nu era mult mai mare decât cea de la fostul sediu, dar se pierduse acea aură voivodală care plutea în jurul vechiului lăcaş, unde era păstrat capul lui Mihai Viteazul; în schimb, Predealul nu era decât la doi paşi de Sinaia care era, de fapt, un fel de a doua capitală a României, cea estivală şi, mai ales, cea în care autoritatea regală era mai prezentă. Se mai adăuga şi faima pitoresc turistică a Văii Prahovei, cu pavăza de piatră a Rucegilor, nu departe era nici Braşovul, dar nici Branul.

Fără celebrităţie dinnainte de război, liceul de la Predeal avea, totuşi, drept comandant, un colonel de mare şi elegantă autoritate, iar ca profesori, intelectuali de o factură aparte. La matematică, era un tânăr încă şi foarte activ, Alexandru Donciu, care lucra într-un fel cu totul special, cu elevii lui, de la cei mai mici până la cei mai mari, depistând, din vreme, inteligenţele cu abilităţi speculative, cultivându-le deprinderile şi făcând din ei matematicieni de forţă, toţi colaboratori activi cu Gaiţei *de matematică;* la franceză, era Daniel Popescu, fiul marelui gravor Gabriel Popescu, el însuşi un desenator remarcabil care, în fiecare oră, înainte de orice, din câteva trăsături, umplea tabla cu câte o figură fantezistă, o pasăre, un animal fantastic, o construcţie imaginară, ca un fel de marcă emblematică a orei ce va urma. La română, era domnul I.Dumitrescu, un fin cititor de literatura şi un abil gramatician. La psihologie-filosofie era C.Manolache, autor al unei monografii despre Iulia Hasdeu, dar şi mai tânărul

Cuza. La germană, era domnul Abager, figură austeră, cu un mers chinuit, pe o proteză ascunsă sub pantalon, despre care se povestea, ca un fel de legendă, că fusese pilot german rănit în primul război mondial. La italiană, tânărul George Lăzărescu. În fine, la istorie, cel al cărui nume adevărat aproape că elevii nu-l mai ştiau, dar toţi îi spuneau Moşu, deşi nu putea fi foarte bătrân, dar avea părul cărunt, căzut pe frunte, cam în felul lui Vlahuţă, şi, tot ca blajinul scriitor moldovean, o mustaţă din acelea despre care se spune că e căzută pe oală, moldovenească, aşa cum îi era şi pronunţarea. Dar figura cea mai deosebită era dascălul lor de latină, directorul de studii al liceului, Iulian Brânduş, cu maniile lui şi cultul pentru valorile clasice, pendulând între ridicol şi sublim, căruia fiecare nouă serie, avizată de povestirile elevilor mai mari, îi impunea să vorbească despre prestigiul etern al limbii latine.

-Dragii mei, le spunea el, n-o să vă vină să credeţi, dar, acum câţiva ani, fiind la Roma, în Cetatea Eternă, am întâlnit o figură neverosimilă, de-a dreptul fantastică: un cardinal, în ţinuta lui marţială, cu pelerină şi manta roşie peste trupul lui imens şi cu totul negru, căci, dragii mei, era tocmai un negru, un negru adevărat, de-acela din Africa, imens, cum numai în filme poţi vedea, cu o faţă mare, neagră, sub pălăria roşie, de cardinal, şi mâni şi picioare negre, sub toga lui roşie. Şi am încercat să intru în vorbă cu el, dragii mei, dar limbile pe care le ştiam eu, el nu le ştia, iar limbile în care îmi răspundea el, nu le ştiam eu. Şi, atunci, dragii mei, povestea profesorul lor, căruia toate seriile de elevi îi spuneau Brânză, asta era porecla lui, atunci, dragii mei, am încercat în limba latină. L-am întrebat ceva în limba latină. Şi profesorul lor, directorul de studii al liceului, pe care-l porecliseră Brânză, rostea o frază în limba latină.

-Şi închipuiţi-vă, dragii mei, că, atunci, cardinalul acela, din Africa trebuie să fi fost, mi-a răspuns în limba latină. Şi Brânză reproducea fraza de răspuns a cardinalului negru. Şi de aici începea studiul limbii latine, cu Brânză.

Nici nu se orientase încă bine băiatul popii venit dintr-un sătuc din Ţara Oltului, în complicata, pentru el, ţesătură de coridoare, scări şi încăperi a clădirii liceului, când se simţi copleşit de ceva mare şi puternic; era ceva cunoscut, e drept, dar acel cunoscut i se prezenta, acum, sub forme concrete, care îl înconjurau, avea de-a face cu ele, în fiecare din orele zilei. Nici nu îndrăznea să-i spună pe nume, în gândurile hai, de altfel, destul de nebuloase, acestui ceva, dar era aici, îl vedea cum se manifestă: din acel ceva făcea parte colonelul comandant, care luptase, şi el, în primul război mondial, în marile bătălii, şi era un erou, fusese vizitat, de atâtea ori, chiar de rege; domnul Abager, profesorul lor de germană, zburase cu un avion militar nemţesc peste liniile franceze de apărare; câţiva dintre profesorii şi ofiţerii de acum fuseseră şi la Mănăstirea Dealu; elevii mai mari se vedeau, în curând, ofiţeri, şi ei; dacă războiul ar fi continuat, ar fi fost trimişi pe front, cum fuseseră trimişi cei mai mulţi absolvenţi din promoţiile anterioare. Nu trebuia să le facă nimeni cea ce se numeşte o propagandă naţională şi nici nu le făcea; dar totul era subînţeles şi nu doar acceptat, nu era vorba de aşa ceva, totul era foarte firesc: liceul lor era nu expresia spiritului naţional, purtător şi făuritor, cum se spune, de

istorie națională; era tocmai un astfel de spirit, era spirit național şi era istorie națională.

De când se ştia, băiatul simțise o atracție pentru trecut, pentru orice trecut, chiar şi numai al familiei lui sau al altor familii, şi pentru istorie, chiar înainte de a şti ce este aia istorie sau că ceea ce-l atrage pe el este istorie. În familia lui, părinții aveau un cult pentru înaintaşii ardeleni, mai ales cei din generația care făcuse marea unire şi dintre care, pe unii chiar îi cunoşteau personal, unii le fuseseră profesori. Nici unul din părinți, nici tatăl, nici mama, nu-i instruise, pe el şi nici pe ceilalți copii, în acest cult; şi dacă părintele, să zicem, avea o stimă deosebită, aproape de venerație, pentru părintele profesor Ioan Lupaş, aşa cum mama lor îi prețuia pe Eminescu şi Creangă, pe Sadoveanu ca şi pe Ionel Teodoreanu, cărora le cumpăra fiecare carte nou apărură, pe Brătescu-Voineşti, pe care-l cunoscuse personal, sau pe St.O.Iosif, Vlahuță şi Gârleanu, din care citea mereu, ei nu-i dădăceau pe copii cu elogii despre aceste, pentru ci, mari figuri. Mama aşeza frumos, în raftul bibliotecii, fiecare carte nou cumpărată, dar, dacă era vacanță, era mare problemă în familie cu concurența la lectură. Cu toată această libertate şi, poate, tocmai prin această libertate, valorile se aşezau în mintea şi sensibilitatea lor şi începeau să funcționeze.

În mintea şi sensibilitatea celui mic, acum la liceul militar din Predeal, singurul care mai rămăsese, după război, dintre liceele militare de tradiție ale țării, istoria nu se aşezase şi nu funcționa ca o disciplină şcolară, obiect de studiu sau de interes intelectual. Era ceva altceva, auros şi nesigur, ca un sentiment, amestecat cu o viziune, ca un panopticum de viziuni, cu figuri-măreție şi întâmplări tragice. Dacă ar fi fost să se gândească la felul în care se arăta, pentru el, istoria națională şi dacă ar fi avut cunoştința termenilor prin care să exprime acest sentiment, atunci băiatul ar fi putut spune că lui, istoria neamului din care se simțea că aparține, neam atât în sens restrâns cât şi în sens larg, ar fi putut spune că această istorie are o frumusețe a ei, este în primul rând frumoasă; era ceva care-i mângâia sufletul cu un fel un de dulceață în care era şi destulă amărăciune. Dar, cum nu avea un limbaj atât de dezvoltat, băiatul nici măcar nu-şi punea problema să definească ceva; se mulțumea, doar, să se complacă în această dulceață amăruie şi să-şi umple memoria vederii interioare, sau vederea interioară a memoriei, cu imagini: biserici albe, cu bolți afumate şi pridvoare încântătoare, pe pajişti de vis, cum văzuse prin cărți, şi mai ales în volumul *Tinere, cunoaţte-ți țara,* pe care-l răsfoia mereu, mănăstiri, înconjurate de ziduri înalte, pe alte pajişti de vis, lângă bolți de pădure, palate domneşti şi cetăți venerabile, transformate îh ruine pitoreşti, figuri palide, de domnițe subțiri, cu ochi mari, ca de lebede din altă lume, înconjurate de horbote de aer, boieri sprâncenați, cu caftane lungi şi colorate, cu hangere la brâu, pâlcuri de călărești, cu flamuri mici, învăluite de vânt, în vârf de prăjini, şiruri lungi de care trase de boi osteniți, scârțâind, pe drumuri de bejenie, în ecouri de doine picurate din fluier. Totul era frumos: oamenii, fețele lor bărbăteşti sau blajine, faptele de întemeiere sau luptă, figurile emblematice, morțile înseşi, fie ele fireşti, ca a lui Ştefan cel Mare, pe crivatul masiv, pe care-i curgeau pletele lui sure, fie tragice, ca a lui Mihai Viteazul, lovit cu securea, dintr-o parte, în pragul

cortului său de bătălie, sau Constantin Brâncoveanu şi cu săi, hăcuiţi, pe rând, pe butuc, cu satârul.

Nu era încă la şcoală când perspectiva istoriei i se deschisese prin astfel de imagini şi când, în una din călătoriile lor, împreună, la Cluj, tatăl lui, preotul, îl purtase, prin oraş, pe la alte locuri decât obişnuitele magazine. Trecând prin faţa Universităţii, o luară pe strada Mihail Kogălniceanu, pe trotuarul unde era şi clădirea mai recentă a Colegiului Academic; tatăl lui îi arătase, pe partea cealaltă a străzii, clădirea lungă şi înaltă a fostului liceu, unde învăţaseră, în secolul trecut, mulţi din fruntaşii românilor ardeleni şi, mai ales, conducătorul moţilor în mişcarea de la 1848. Apoi, înaintând pe acelaşi trotuar, trecură pe lângă o clădire veche, cu un singur cat, cu ferestrele de la stradă ferecate în gratii de fier forjat cu măiestrie de artizan medieval. Apoi, pe aceeaşi parte, clădirea înaltă a Şcolii de Aplicaţie, în vreme ce, la dreapta, se vedea, peste umbra castanilor, zidul masiv al fostului liceu iezuit, curtea pietruită, prin poarta cu boltă, şi biserica fară turn. Bolta interioară, înaltă şi măreaţă, cu feţele ei de piatră sură spre galben, în jocul de umbră, penumbră şi lumină, răsuna, din adânc, de sunet de orgă.Totul era masiv, trainic, sever şi impunător; dar frumos, de o frumuseţe gravă. Apoi se întoarseră, prin strada I.C.Brătianu, şi ajunseră în piaţa mare a oraşului, unde era grupul statuar al lui Mafia Corvinul, proiectat pe zidurile înalte ale Catedralei Sfântul Mihail. Intrară în catedrală; golul era imens, aproape ameţitor. Fâşii lungi de lumină erau proiectate prin geamurile ogivate, cu vitralii; pe pereţii suri, pierduţi în înalt, atârnau insemne de piatră, lemn afumat şi stofe vechi şi scumpe. Din adâncurile ei înalte, orga murmura fuga unei căderi de ape sonore, apoi respiră, amplu, pe-o învăluitoare acoladă sonoră, şi-apoi îşi reluă murmuratul într-o altă tonalitate, armonios contrastantă. Şi aici, totul era măreţ, trufaş şi sever, încă mai impunător, până la limita copleşitorului absolut; şi era frumos.

„Va să zică, ar fi fost să-şi spună băiatul, dacă ar fi stăpânit limbajul, prin care să spună acestea, va să zică şi istoria *lor* este frumoasă; altfel de frumuseţe, altceva vrea să transmită, dar frumuseţe." El nu-şi spuse aceste cuvinte, dar le gândi; de fapt, gândurile care ar fi fost să preceadă aceste cuvinte. Şi, tot în acelaşi fel, continuă: „Dar, oare, istoria lui Aizic şi alor lui, cum e? Că nu le prea ştiu lucrurile, n-am fost niciodată într-o sinagogă; cred că tata n-ar putea intra acolo. E adevărat, dar Aizic, când mă uit la el, este o fiinţă frumoasă: aşa cum este el, cu paloarea lui rozalie, are ochi frumoşi, cu o lumină tristă în ei, nu blândă, ci numai oarecum tristă şi chiar cu o anume tărie. Şi perciunii lui, care cad şi se răsucesc, atât de delicat, pe acest obraz fin, palid-rozaliu. Şi frumoasă este şi tanti Emma, trebuie să recunosc, chiar dacă-i cam grasă, dar e frumoasă, tocmai prin această rotunjime moale şi galben-rozalie a formelor ei. După cum, la fel de frumoasă, şi totuşi, altfel, o nuanţă altfel, parcă mai viu rozalie, e frumoasă şi sora ei, tanti Zsuzsa, de la Cluj. Şi, ştii ceva?, şi-ar fi putut spune băiatul lui însuşi, chiar şi năpârstocul ăla de Gabi Goldner, cât îi el de mic, cu încâlceala lui de păr roşu, nasul lui ca un bumb sub rama de metal a ochelarilor de după care ochii lui de şoricel parcă nu văd nimic, chiar şi el are frumuseţea lui."

„Dar frumoasă este şi grădina cu flori de la Palatul Brukenthal, din Avrig, ar fi putut spune el, câțiva ani mai târziu, cu straturile acelea, în culori mereu proaspete, savant aranjate şi minuțios îngrijite de domnul Salmen, vecinul domnului Krauss, cel cu morile şi fetele lui frumoase. Şi frumoasă era şi grădina lui, cam sălbatică, e drept, dar cu minunate flori galbene, înalte, şi cu coroanele pomilor fructiferi, ca nişte bolți de capelă, şi instalația de apă, a joagărului, cu bârnele el masive şi stăvilarul armat în fier, iazul, condus printre maluri cu brazde de iarbă bogată, saşii bătrâni, cu pipele lor lungi, şi hainele cenuşii, brodate cu albastru şi roşu, *frâele,* impunătoare, în rochii bogate, într-o singură culoare, dar pieptăraşele sclipind de strasuri multicolore şi bonețicile albe, curate şi călcate cu îngrijire, ale portului lor de duminică, şi frumoasă era şi Marianne, cu trupul ei înalt şi suplu, părul lung, de un blond prețios şi întunecat, ca un aur vechi, fata căreia i se spunea Lorelei, dar mai ales frumoasă era sora ei, Linde, cu fața albă şi fină, ca o petală de trandafir, ochii albaştrii, sub fruntea acoperită de păr negru, şi genele ei lungi, care păreau că ascund o taină; şi râd subțire, ca şi cum ei ar şti taina pe care ceilalți n-o ştiu.”

Băiatul popii se trezise brusc, în acea toamnă frumoasă a lui 1945, într-un colț de istorie vie. Bucegii, înalți, albaştri, uneori, alteori suri, prăpăstioşi, pe care verticalele rupte se prăbuşeau la vale, în fiecare clipă, ca un torent de stânci şi bolovani, rămânând, totuşi, mereu în acelaşi loc, Bucegii erau martori. Îi înconjurau, gata oricând să le fie într-ajutor, culmile împădurite de pe Valea Râşnoavei şi cele mai dinvale, de către Azuga; Prahova, în curs domol, prin lunci înguste, ori năpustindu-se cu vuiet pe la strâmtori, parafa, cu cerneala ei strălimpede, această mărturie. Programul unei zile de studiu şi instrucție punea cadență în ceva de care băiatul se simțea copleşit. El continua să fie ființa aceea mică pe care cineva o agățase pe treptele încărcate de călători înghiesuiți ale unui tren şi care întrebase, cu voce subțire, dacă mai sunt locuri goale, în compartiment. E-adevărat, aici, la liceu, nimeni nu-i confunda vocea cu o voce de fată, ca să-i spună:

-Idi siuda, barişnia!

În schimb, elevul de serviciu pe companie trântea uşa la dormitor fix la ora 6 dimineața, urlând:

-Deşteptarea!

Şi-apoi, de pe coridor, alte bufnituri de uşi, alte strigăte, paşi târşiți, pe ciment, de papuci de pâslă, cărora aici li se spunea *cipici,* alte uşi trântite cu zgomot pe coridor, de la closete şi spălător, mormăituri somnoroase prin dormitor când, parcă anunțat de un vuiet, glasul spart al ofițerului de servici:

-N-cu ieşit la înviorare, domn’elev? Aştepți invitație specială, domn’elev? După care, în altă tonalitate, cu alte modulații:

-Te găseşte soarele-n pat, domn’elev! Vine lăptarul, şi lăptăreasa, domn’elev, şi tu dormi încă, domn’elev! Pentru ca tonalitatea şi modulația să se mai schimbe, o dată, acum ritmat puternic, ca o

comandă de marş gimnastic:

-Un, doi! Un, doi! Faceţi grupele încă pe culoar! Un, doi! Afară, la înviorare! Un, doi, un, doi! Faceţi grupele din mers! Un, doi! Să vă găsesc, jos, în formaţie! Un, doi!

Plutoanele se aşezau în formaţie, în mers, încă din curtea laterală, şi ieşeau, în pas alergător, pe la poarta cu corpul de gardă, coborând spre Valea Râşnoavei.

Traversau podul de lemn, bubuind mai tare din paşi ca să-şi probeze marşul cadenţat, treceau pe lângă monumentul eroilor din luptele din toamna lui 1916 când, după ce nemţii zdrobiseră rezistenţa din poarta Predealului, unde murise sublocotenentul poet Mihai Săulescu, trupele române se retrăseseră, în dezordine, pe şoseaua care cobora spre Azuga, Buşteni şi Sinaia, ca să ajungă, mai departe, la Câmpina şi Ploieşti, iar până la urmă, chiar în capitala ţării, la Bucureşti. La locul unde drumul venit pe Valea Râşnoavei, odată cu părăul, era aproape să intre în şoseaua naţională, iar Râşnoava să se verse în Prahova, în stânga şi mai jos, era o luncşoară strâmtă, ca un mic platou; aici, se opreau, de regulă, pe rând, în ordinea sosirii în pas alergător, plutoanele liceului, pentru exerciţiul înviorării. Elevii se opreau din fugă, dar continuau să păşească în cadenţă, cu pumnii strânşi pe lângă corp, în timp ce unul din gradaţi ieşea, în acelaşi pas ritmat, în faţa lor, şi le comanda, cu voce hămăită, ca un fel de lătrat uman, mişcările de gimnastică, executându-le odată cu ei. Plutoanele de elevi stăteau cu spatele la liceul lor; la dreapta, după o coamă lungă, împădurită, cu un gol de poiană în vârf, erau ascunşi Bucegii; în faţă, rambleul înalt al căii ferate, care coboară pe Valea Prahovei, şi şoseaua naţională, care făcea o curbă strânsă, la barieră. Dincolo, un deal urca pe trepte de poieni, ca pete albe, între grupuri negre de brazi; acoperişe nedesluşite, sau poate păreri, fumegau vag.

Băieţii săreau pe loc şi se mişcau, păstrând ritmul în care porniseră din curtea liceului; se aplecau în faţă, să atingă pământul cu degetele, pe spate şi lateral, arcuindu-se de la stânga la dreapta. Dincolo de comandantul lor de pluton, care făcea aceleaşi mişcări răsfrânte ca-ntr-o oglindă, era calea ferată, cu şoseaua cu barieră; cât făceau ei exerciţiile, preţ de nu mai mult de zece minute, se întâmpla să treacă şi-un tren, mai frecvent unul de persoane, poate un accelerat sau chiar rapid, cu unele vagoane cu perdeluţele trase. Fără să se oprească din mişcări, elevii furau, cu coada ochiului, imaginea vagoanelor, cum treceau, ţăcănind, pe la barieră; era tocmai locul în care, în acea toamnă a lui 1916, când soldaţii români, câţi mai scăpaseră de obuzele nemţeşti, retrăgându-se pe şosea şi pe terasamentul căii ferate, dar mai ales prin marginile pâlcurilor de pădure şi prin grădinile casclor de pe cursul părăului care va deveni Prahova, soldaţii aceia, cu semnele oboselii şi-ale fricii şi-ale disperării pe feţele lor de ţărani, cu uniformele murdare şi zdrenţuite, şi ofiţerii lor, cu centuri cu diagonale şi tocuri de pistol la şold, sfârşiţi de oboseală, şi ei, au fost întâmpinaţi de un bătrân, ca nebun, cu pletele sure şi barba-n vânt, rasa de călugăr până la pământ, cu o cruce veche, de lemn pictat, în mînă, un Hristos răstignit, parcă zugrăvit cu sânge pe lemnul învechit, de atâtea mâni de călugări:

-Hoo, nebuniloor!, le-ar fi pus călugărul acela, starețul Mănăstirii de la Predeal, hoo, nebunilor!

Unde vă mai retrageți? Unde mai fugiți? Şi dacă vi se isprăvește țărişoara, ce faceți? Vă înecați în Dunăre? Mai bine muriți aici, la răcoare, sub poale de cetină! Măcar aici vă cânt prohodul şi vă fac pomenirile, dacă nu m-or pustii şi pe mine năvălitorii! Hoo, nebunilor!

Mişcările de respirație adâncă, brațele întinse mult pe spate, apoi iar în față, cu vârfurile degetelor în iarba prăfuită, apoi iar în sus şi pe spate, marşul uşor şi vesel, înapoi, la dormitor, cu pumnii strânşi la piept, obrajii încinşi, din nou, pe lângă monumentul eroilor, cu craniile aşezate, în rânduri suprapuse, sub zidul de ciment rânjind din dinții lor rupți, craniile soldaților pe care-i oprise starețul acela, cu părul lui vâlvoi şi crucea ridicată în calea lor, să se culce în tranşee săpate în grabă, să-i găsească acolo gloanțele nemților, spălătorul, cu larma lui, apa rece, țâşnind pe gura îngustă a robinetelor de alamă, bătaia cu prosoapele, hârşti!, pe spatele colegului, tropăitul spre dormitor, echiparea!: izmenele, ciorapii, cămaşa, pantalonii, vestonul, aranjarea patului: cearceaful să se întindă, să sară banul!, pătura, împăturită frumos, că de-aia-i pătură, elev!, la final, centura albă, cu catarama galbenă, strânsă pe talie, şi bascul, aşa i se spunea, în Vechiul Regat, băştii ardeleneşti, basca aranjată în oglinda mică, de ținut în palmă:

-Dă-mi şi mie oglinda ta!

Micul dejun, ceai chior, o bucată de pâne, cam neagră, cu marmeladă cazonă, sala de clasă, soneria de intrare, profesorul, la uşă, şeful clasei, în fața catedrei:

-Clasă, drepți!, raportul, catalogul balansat neglijent, lângă genunchi, sau purtat, cu grijă, sub cot, scârțâitul podiumului călcat, hârşâitul scaunului, privirea severă a lui Donciu, de matematică, ori blândă, părintească, a Moşului, de la istorie, cea vulturească, a domnului Daniel Popescu, după ce, dintr-o singură linie, trasa conturul unui vultur, cu creta albă, pe tabla neagră.

Orele de clasă, cu pauza mare-ntre ele, cu gustarea adusă de elevii de serviciu, pe o tablă de lemn, cu mânere, bucăți, aproape străvezii, de pâne, mânjite cu marmeladă, înghiesuiala capetelor şi-a mânilor întinse, deasupra lor, pînă la cea din urmă, cea mai subțire, care, de obicei, îi rămânea lui, căci n-avea putere şi nici chef să se împingă, rămânând de-o parte să privească învălmăşeala trupurilor ca pe-un spectacol; şi-n fine, ultima oră, cea de dexterități, desen, muzică, cu maestrul Jean Bobescu, care lucra numai cu coriştii şi instrumentiştii, *dragi, dă-mi un la, un la,* dar când băieții voiau să-l imite, în lipsa lui, cereau numai un *si: dragă, dă-mi un si, dă-mi un si,* şi era un *si* lipicios, cu limba lipită de dinții din față, pentru că maestrul era *sâsâit.* Şi-n fine, soneria de la ora 13, tropăitul pe coridor, în formație cam lejeră, la sala de mese, felu-ntâi: ciorba rară, felu'doi: mâncarea de cartofi, unii vineți, ori de varză, prea rar de fasole, macaroane cu pezmet, felu'trei, numai la sărbători: o prăjitură, cu o dungă subțire, cât o foiță de țigară, de marmeladă, în timp ce la difuzor se transmitea câte-un tango la modă sau *Hora staccato.*

Dupăamiezele lenevite prin curte când cei mai mulți băieți jucau *laptegros,* serile; chinuitoare,"de meditații, chinuitoare de foame, care-i strângea, pe la brâu, de le făcea largă centura, şi, în fine, soneria

salvatoare şi adunarea pentru masa de seară: tocană de cartofi, dacă, la amiază, fuseseră macaroane, macaroane, dacă la amiază, fuseseră cartofi, câteodată mămăligă, cu urme de brânză, nelipsitul ceai. Programul de voie, înaintea *stingerii.* curățat de bocanci, cusut de nasturi, poveşti, jocuri, poveştile din pat, în aşteptarea *stingerii* şi chiar după *stingere:* amintiri de-acasă, planuri, poveşti despre ofițeri şi profesori, câte-o figură de fată. Şi ziua următoare, la fel. Duminicile, *învoirea* în oraş, în uniforma de gală, cu eghileții galbeni şi caschetă, cu cozoroc negru; plimbarea lungă, până în *centrul* Predealului, care nu era nici un fel de centru, ci numai spațiul mai larg, unde se cotea spre gară, câteva magazine şi o cofetărioară cu bomboane şi dulciuri, foarte puține prăjituri; foarte puțini elevi, unul sau doi, înaintau pe şosea până la locul unde-ncepcau serpentinele coborîtoare, spre Timiş, iar golul se deschidea la picioarele lor, cu culmile lui rotunde, văzute de sus, cu popoarele nenumărate de brazi cu vârfuri ascuțite. La întoarcere, oprirea la barieră, să vadă ce mărci de maşini mai trcccau; aici, privirea se putea pierde, de-a lungul văii cotite, printre alte dealuri împădurire, până în depărtările începtoşate, albăstrii. Era de preferat, şi unii elevi chiar o făceau, plimbarea pe Valea Râşnoavei, în sus, până la cele două sanatorii, unde drumul cotea, într-un loc numit *Stâna Regală,* către Părăul Rece şi Râşnov.

În foarte scurtă vreme, elevii clasei se stratificară pe cel puțin trei categorii: mai întâi, erau vedetele, dintre care unii la învățătură, alții la instrucție şi spoituri şi alții şi de-un fel şi de altul; erau băieții cu ținuta dreaptă, nu neapărat cei mai puternici, dar cei mai agili, nu neapărat cei mai deştepți şi mai silitori, dar cei mai inteligenți; deprindeau din prima, cum se spune, orice nouă mişcare în formația militară, orice nou exercițiu la matematică, orice nouă construcție, la limbile străine; le plăcea să se mişte în front, călcând semeț şi apăsat, cu mânile pendulate pe lângă corp şi să iasă la tablă şi o făceau frumos, cu fruntea sus şi ținuta dreaptă, mândri şi siguri de ei. A treia categorie o formau nevolnicii şi stângacii, cei cărora nu le ieşea pasul în front şi erau călcați de cei din urmă, când nu călcau ci pe cei din fața lor; depistându-i în grabă, gradații îi aşezau în ultimul sau, dacă erau mai mulți, în ultimele rânduri ale plutonului, unde târşâiau paşi moi şi împiedecați, adunați de umeri, cu bascul strâmb; ei erau cei amenințați cu corigența, la o materie sau alta, de regulă, la română şi latină, pentru că domnii Donciu, Daniel Popescu şi Moşu îi treceau, din oficiu, şi tot ei erau cei care se îmbolnăveau cel mai des şi, când nu le curgea nasul, îi rodeau bocancii şi trebuiau să meargă la program în cipici. Micul lor grup de ființe slăbănoage sau adipoase, incerte, se aduna şi părea că se adăposteşte de şfichiul ca o ploaie rece, amestecată cu grindină, al ironei celorlalți, în amărâta lor solidaritate.

Restul elevilor, cei mai mulți, era masa; nu a mediocrilor, ci a mijlociilor, dintre care unii, prin perseverență şi ambiție, reuşeau să se salte mai sus; nu ajungeau chiar la statut de vedetă, era greu, vedeta presupunea o anumită faimă, afirmată de la-nceput, şi fără dubii, înconjurată de ceva ca o aură mitică; ajungeau numai în preajma premianților, ori chiar între ei, dar nu mai sus de poziția a treia: atât cât să respire şi ei, dar numai să respire, altceva nimic, atmosfera gloriei. Cei de la mijloc erau,

în schimb, cei care aplaudau şi cci care huiduiau; o vedetă o făcea mai rar şi într-un fel special: de aplaudat, aplauda fără sonoritate, uşor, abia atingându-şi palmele, iar de huiduit, nu huiduia niciodată: era sub demnitatea lor, a vedetelor. Cel mult, ştiau să ofere protecţic, miloasă, ori nu, nevolnicilor, în schimbul unor mici şi umile semen, dar, mai ales, gratuit, de la înălțimea unei demnități, care li se împodobea şi cu emblema mărinimiei.

La scara întregului liceu, stratul vedetelor era cel care susținea demnitatea şi mândria colectivă; atmosfera de lustruială cazonă, lucioasă şi prezentabilă, dar cazonă, ceva ca un spirit milităresc, superior şi parfumat, plăcut vederii şi comunicând cu dezinvoltură, era întreținută de acest corp de elită, care era admis, liber, chiar cu plăcere, într-un fel de colegialitate şi camaraderie, *sui gneris,* în ceea ce se putea numi societatea corpului ofițeresc şi a celui profesoral, încât nu era lucru rar ca, în ultimele luni, pe care le mai aveau de petrecut în liceu, un elev sau chiar doi, dintr-a opta, să fie văzuți, nu în public, bineînțeles, ci doar într-un cerc intim, filmând, cu pcrfectă degajare, în compania ofițerilor tineri; dar numai a acestora, niciodată în prezența celor mai în vârstă şi, cu atât mai puțin, a profesorilor.

Serbările ritualice ale liceului, pentru că altfel de manifestări nu se organizau, cea dinainte de Crăciun şi cea care prefața examenul de absolvire a clasei a opta, erau momentele de vârf, din viața şcolii. Pentru cea dintâi, maestrul Jean Bobescu pregătea, cu corul liceului, un concert de colinde româneşti, alese din toate provinciile, împreună cu o suită de bucăți de muzică sacră, occidentală. Tot el dirija şi orchestra, care îşi începea programul său cu *Rapsodia Română* a lui George Enescu, îl continua cu o bucată de Mozart, Haendel sau chiar Bach, pentru ca să-l încheie, în triumf, cu *Ciocârlia,* solist, la vioară, un talentat elev, brunet şi frumos, din clasa a şaptea. După care, se relua, în cor, cu toată asistența, în picioare, colinda emblematică a Crăciunului, *O ce veste minunată!*

Serbarea de sfârşit de an era, cum se spune, o *afacere,* care îi privea numai pe elevii care urmau să încheie ultima lor clasă. Pregătirile începeau, din vreme, încă din iarnă, şi *don*-ul serbării, pentru că fiecare serbare trebuia să aibă un *don* al ei, unic, era păstrat cu atâta strictcțe cu câtă se poate păstra un secret într-o societate de adolescenți. În orice caz, pe lângă diferitele *numere* individuale, care depindeau de înzestrarea unora dintre viitorii absolvenți, tradiția obliga la o reprezentație scenică originală şi mai dezvoltată, ceva mai mult decât un sketch, care putea fi o prestație singulară, sau, cel mult, în doi; un grup de scenarişti, de regulă, asociat cu unul sau mai mulți cunoscători în ale muzicii, alcătuiau, din texte inventate şi altele compilate, în versuri şi proză, un scenariu mai amplu, cu durata de cel puțin o oră, de o anumită coerență, care putea să aibă şi un fel de fabulă, în centru, dar unde sarea şi piperul le dădeau aluziile şi chiar referirile directe, la viața şcolară. O blândă satiră, destul de puțin cazonă, de pe atunci, nostalgică, punctată de rememorarea unor momente unice din istoria şi, mai ales, mitologia clasei respective, totul purtat pe valuri de melodic, dozând cu temperanță mclancolia cu veselia.

Dacă, pentru elevii din cursul inferior, punctul de maximă atracție al serbării era *programul artistic,* cu surprizele lui, noile melodii, care erau fredonate, apoi, cel puțin un an întreg, până la o nouă serbare, ca şi textele adaptate sau inventate, cu *poantele lor,* pentru cei din cursul superior, ceea ce era mai important era balul liceului. O formație instrumentală redusă, instruită de acelaşi neobosit maestru Jean Bobescu, cânta valsuri, tangouri şi fox-trotr-uri, atât clasice, dar şi pe cele la modă, între care, mai nou, preferată era bucata

Chatannoga-choo-choo. Sala de festivități fusese decorată încă de la serbare. Invitații, notabilități ale oraşului, intelectuali şi proprietari de magazine sau vile, ofițerii regimentului de vînători de munte, elevii şi elevele din ultimele clase ale liceului civil din localitate şi, bineînțeles, ofițerii şi profesorii propriului liceu, cu doamnele lor, veneau, fie cu automobile sau chiar trăsuri personale, fie aduşi de autobuzul liceului, fie chiar pe jos, într-o plimbare plăcură, pe şoseaua care dubla calea ferată. La corpul de gardă, unde poarta, cu acoperiş de şindrilă, era împodobită cu ghirlande de cetină şi frunze proaspete, de stejar, îi salutau două rânduri de elevi, din clasele a cincea şi-a şasea; aicea, până la intrarea principală, era bordată de şirul colorat al uniformelor de gală al celor mici, din cursul inferior, iar la scările de onoare erau aşteptați, ca să fie conduşi pe culoarele interioare, marcate, şi ele, de cei mai mici, de elevii din clasa a şaptea, care îşi predau invitații, dar mai ales pe invitate, absolvenților, organizatorii principali cu petrecerii. Tinerii faimoşi, în uniformele lor bleumarin, cu eghileții galbeni, pe pieptul stâng, şi tresele aurii, de grad, pe umăr, cu nasturii de alamă lustruiți de proaspăt şi centura albă, cu catarama cu stemă, de asemeni de alamă lucitoare, pocncau din călcâie şi se înclinau, scurt, în fața invitaților, apoi repetau acest ceremonial sumar, dar elocvent, în fața doamnelor şi domnişoarelor invitate, le cuprindeau, pe câte una, cu dreapta, de talie, iar, in mâna stângă, luau mânuța înmănuşată şi se avântau, în pas de vals, sau de tango, pe parchetul lustruit al sălii de festivități; era tocmai acelaşi parchet pe care, vreme de cel puțin o săptămână, seară de seară, aplecați în genunchi, alături de soldații din plutonul administrativ al liceului, îl frecaseră, tot ei, cu bucăți de *glasspapier,* puse pe câte-o scândurică, apoi îl acoperiseră, cu un strat de ceară groasă şi gălbuie, iar, în final, îl lustruiseră cu petece mari de stofă veche, din pantaloni şi vestoane date la reformă.

Atunci, fără să se oprească din frecat, se întrecuseră în jocuri şi glume, *bancuri,* le spuneau ci, în timp ce, printre reprizele de râs, soldații se adresau unuia sau altuia:

-Domn'elev, da-n pauză îmi dați şi miia o țigară?!, iar lor, de pe fruntea brobonată, le picurau stropi de sudoare pe parchetul proaspăt răzuit, apoi proaspăt uns şi, în fine, proaspăt lustruit; acum, însă, parcă uitaseră tot, nu mai era glasspapier, nu mai era ceară, soldații, care ceruseră țigări, fumau, nevăzuți, undeva, în curtea lor, iar ei, cu uniforma lor curată, cu însemnele ei strălucitoare, de fir şi metal, pe albastrul intens şi întunecat al stofei, cu dreapta, înconjurând un mijloc mai plin ori mai subțire, cu stânga, cuprinzând degete înmănuşate, învăluiți, de aproape, de un miros de lavandă, *chat noir* sau alte mirezme subtile, la modă, atunci, se lăsau să plutească pe ceca ce ei numeau, în gândul

lor, aripile melodiei. Şi tocmai aşa ceva şi erau: aripi ale melodiei, care-i purtau pe clipa uşoară şi trecătoare.

5

Dar, până ca anul şcolar să ajungă la ceasul sărbătoresc al absolvirii, încă mai era destul, în toamna lui 1945. Iar, după ce cunoscu şi se orientă, cât de cât, nu numai în aparentul labirint al culoarelor, scărilor şi sălilor clădirii liceului, dar şi in programul unei zile de curs şi instrucție, băiatul venit dintr-un sătuc de la poalele Munților Făgăraşului începu să resimtă greutatea acestui program. Deşteptarea, cu strigătele ofițerului şi-ale elevilor de serviciu, cu tropăiturile bocancilor cu ținte pe cimentul tare al culoarelor, i se arăta rea şi nemiloasă; oricum ar fi fost, înnegurată sau numai lucitoare, lumina ci îl atingea cum ar fi atins o rană; înviorarea, solicitantă; apa rece, de la spălător, era tăioasă şi ustura; ceaiul, leşinat; marmelada, acră; la ore, întrebările care îi rămâneau fără răspuns erau mult mai multe decât limpezirile, pauzele prea scurte şi, totuşi, fără rost. Nu-şi găsea locul, nu-şi făcuse nici un prieten; vecinii de bancă sau de pat i se păreau străini şi îndepărtați; față de geografia umană cunoscută lui, apăruseră repere noi şi misterioase, în îndepărtarea lor un coleg era născut pe lângă Dorohoi, altul era tocmai de la Tumu Sevcrin; cei mai mulți erau din Bucureşti, desigur, dar erau şi doi sau trei ieşeni, tot cam atâția din Craiova, unul din Tecuci, altul de pe la Vrancea, vreo doi din Brăila, alții de pe lângă Buzău, câțiva de prin satele din Bărăgan, sau din cele din Dobrogea: un mic grup se declara din Cluj, dar dinspre Sibiu sau Timişoara, Arad, niciunul. Nu găsise nici un termen de protecție; profesorii i se păreau distanți, iar ofițerii şi gradații, prea severi şi repeziți.

Pe lângă toate acestea, de la cu lui, în afara unei cărți poştale, în care i se spunea ceea ce el ştia, că, adică, se vor muta la Cluj, nu mai era nici o noutate; nici măcar formula cu: *noi suntem bine şi sănătoşi.* O simplă carte poştală, scrisă, desigur, în grabă şi ca o obligație, de tatăl său; îi cunoştea scrisul şi trăsăturile i se păreau, de data asta, cumva, forțate.

Se refugie în singurătate; dupăamiezile nici nu mai urca în dormitor, ieşea în curte pe-o scară laterală şi se-ndrepta spre poartă. Santinela îl privea fără să-l vadă şi el cobora către Valea Râşnoavei. Trecea podul de lemn, şi-o lua la dreapta, către şosea şi calea ferată. Pândea trecerca trenurilor, în jos, spre orăşelele de pe Valea Prahovei, cu locomotira fluierând subțire, în timp ce, din coşul scurt şi îndesat lăsa în urma ei ceva ca fluturarea unei pânze străvezii, de fum albăstrui. Vagoanele se unduiau unul după altul, la curbe, iar țăcănitul lor metalic, ca al unor măsele de oțel, se amesteca, ritmic, cu ecourile repetate, sub formă de țipete prelungi, ale fluieratului ei ascuțit. Trenurile care urcau apăreau din dreapta, răsuflând, din adânc, iar roțile lor scrâşneau sacadat şi greoi, în pas cu puternica respirație, ca un bubuit cadențat al unor ghiulele rotunde şi albe, de abur airat.

Pe şoseaua, curbată, la barieră trecea, din când în când, câte-un camion, uneori chiar convoaie

de trei, patru maşini militare, cele mai multe ruseşti. Se mai anunța, încă de departe, sfărâindu-şi cauciucurile pe asfalt câte-o maşină de lux. Băiatul o urmărea cu atenție cum încetineşte şi ia curba, prudent, peste calea ferată, când bariera era ridicată; i se părea că, pe unele din ele, cantonierul le salută cu mâna la chipiu. Alte dăți, auzea țârâitul puternic al soneriei în cabina cantonului; vedea cum cantonierul întinde mâna la perete, în stânga lui, cum ia telefonul; îi vedea mişcarea capului, în sus şi-n jos, în semn de aprobare, cum agață telefonul la locul lui, pe perete, şi-şi aşează mai bine şapca pe cap, în timp ce, cu ochii rotiți în jur, caută steguleţul lui galben, afumat şi murdar, 0 vede ieşind cu steguleţul într-o mână, în timp ce, cu cealaltă, îşi trage vestonul de la uniforma lui de ceferist, de un albastru închis, aproape negru, şi-l trage pe sub centură; apoi face câțiva paşi cu steguleţul în mână, se apleacă asupra manivelei şi face să se învârtă roata grea a mecanismului barierei; prăjina lungă, de lemn vopsit în dungi albe şi roşii, se coboară treptat, în timp ce clopotul negru de sub streşina cabinei începe să bară sonor, asaițit şi metalic. Sunetele înalte, reperate, se împrăştie printre dealurile care înconjoară cursul părăului numit Prahova, sunt trimise înapoi şi iar repetate, ca nişte bătăi de aripă ale unei păsări negre, de metal întors în sala de clasă, la meditația de seară, apoi în dormitor, înainte de-a adormi, şi, de cele mai multe ori, şi în somn, el se refugia în lumea trenurilor, a liniilor ferate şi-a gărilor; fantazările lui erau seci, fără pic de acea aură de melancolie, dacă nu chiar de afecțiune, care înconjoară orice reverie; visa cu ochii deschişi, dar visa uscat şi rece, aton. Se visa pe sine însuşi, dar se visa detaşat, ca şi cum el ar fi fost o altă persoană, străină, exterioară lui, şi se visa evoluând printre lucruri şi prin locuri care, ele, lucrurile şi locurile erau încărcate de sentiment, ca de un conținut real, nu greu şi apăsător, ci real şi constant. Visa că este în tren sau aşteaptă trenul; ori tocmai a coborît şi nu ştie unde anume să se îndrepte. Cu toate că îşi dirija aceste vise, pe care el însuşi le construia, el nu ținea să le structureze în formațiuni compacte şi unitare; nu începea, adică, o călătorie, ca s-o ducă la un sfârşit şi să se închipuie coborând într-o gară, oricare ar fi fost să fie; visa, numai, pe fragmente: o plecare, o sosire, un parcurs, o aşteptare lungă. Dacă se apuca să-şi imagineze ceea ce ar putea fi numit un episod pozitiv, de pildă, faptul că, după o înghesuială, ajungea să-şi găsească un loc, atunci, poate, din superstiție, de teama de-a nu provoca răul, de-a nu-l sfida prin prea mult bine, adăuga, de îndată, un episod negativ: faptul că nu găsise loc în compartiment, ci numai pe culoar, că nu avea unde să-şi pună bagajul, sau că-l înghesuia un călător antipatic. Cu toate acestea, fazele călătoriei îşi conturau identitatea şi şi-o îmbogățeau treptat, cu ficcare visare; de regulă, se structurau pe câte-un episod real, care pâlpâia, în depozitele memoriei, ca o flăcăruie.

Plecările le adunase în jurul celei dintâi, când plecase spre Timişoara, cu fratele mai mare, în toamna lui 1044; rămăsese emblematică figura tatălui său, în picioare, cu fruntea înaltă şi albă, parcă luminată de-o rază veniră de undeva, în mijlocul întregii familii: cele două bătrâne, suspinând adânc şi în contratimp, mama lui, cu obrazul palid, ca foița de hârtie transparentă, ceilalți frați, cu fețele pătate de umbre; părintele rosteşte rugăciunea Tatăl nostru; Mama Ană, cu broboada ei neagră, complicată,

cu ciucuri lungi, unul din ci atârnă, cu vârfurile lui înnodate, până alături de mâna bătrână, cu pielea zbârcită; degetele ei osoase strâng ceva în pumn; este ceva rece şi rotund, pe care, la despărțire, simte cum bătrâna i-l strecoară în palma lui moale.

Imaginea familiei rămâne aşa, nemişcată, şi după ce ei, tatăl lui şi fratele mai mare, au ieşit din odăița strâmtă a căsuței, şi după ce s-au săltat în căruța lui Valeri şi căruța se îndepărta, zdruhăind, din roțile ei încinse cu metal şi ciocnite de pietrele drumului, ca şi din toate legaturile ci de fier, şi după ce trenul i-a luat de pe peronul îngust şi i-a îndepărtat, i-a tot îndepărtat, i-a dus departe, tot mai departe, iar imaginea familiei a rămas, imobilă, tatăl în mijlocul ei, parcă mai înalt, cu fruntea lui curată, rostind cuvintele rugăciunii, şi cele două bătrâne atente, concentrate, ca la o taină mare şi veche, preoteasa, cu plânsul scris pe fața ei fină, plânsul scris, dar nu declanşat, câtă vreme ei, cei plecați, mai erau încă acolo, ceilalți doi frați, familia întreagă, ca o fotografie cu oameni vii, dar nemişcați, încremeniți, pentru mult timp, poate o eternitate, în odăița căsuței din satul de la poalele Negoiului, satul acela ca un cuib de vietăți mărunte şi fragile, sub o aripă.

Urcarea în tren, se poate spune şi agățarea de el, pornea şi se învârtea în jurul episodului cu şeful gării, care l-a săltat, pe sus, pe-o treaptă, dar restul se aduna şi din alte împrejurări, când se simțea strâns, din toate părțile, de trupuri tari; ca nişte lucruri, şi de lucruri moi, ca nişte corpuri reci, de vietăți străine, dar împingea şi el cât putea, proptindu-se cu tălpile bocănceilor în podea şi căutându-şi, cu unul din coturi, ca un instrument ascuțit, un loc printre lucniri şi trupuri. Dar, mai înainte de orice urcare, era, în perindarea vagoanelor, cu suita de ferestre oarbe sau luminate, imaginea celor doi bătrâni, în hainele lor albe, cu pletele lor curate, argintii, chelia rotundă şi arămie a celui mai scund, aroma lor de nucă amestecată cu miere, care nu se simțea, dar se bănuia. Numai după aceea, strădania lui, încrâncenată, tăcută, adică fără cuvinte, dar cu icnete şi opinteli, îl ajuta să treacă printre trupurile întețite, să ajungă acolo; adică, unde erau ei. Apoi, episodul intrării într-un compartiment, cu variantele posibile: un călător a plecat, ori i-a făcut loc o femeie bătrână, care *s-a tras* mai încolo, asta era expresia;

-Uite, m-am tras mai încoace, trage-te şi dumneata, să-ncapă copilul ăsta, că-i îmbrăcat ca un soldat.

De-acum îi ia de mici, pesemne.

Uşurarea că a găsit loc, ruşinea că l-a primit cum l-a primit, de milă, speranța că-i va găsi pe cei doi bătrâni, îi va desluşi, din întuneric, ori numai din înghesuială; deziluzia şi tristețea, după ce nu-i găsea, care deschideau episodul parcursului lung, în țăcăneala nesfârşită a trenului, cu variantele lui posibile: una, privind pe fereastră, cu geamul închis, ori cu el dat jos, cu coatele pe marginea lui de sus şi fumul negru şi pişcăcios, învăluindu-l până-i intra o fărâmă de scrum sub pleoape; cealaltă, bezna completă, prin care aleargă trenul, ca un nebun, fluierând, în întâmpinarea luminilor din calc, zdruncinând pe la poduri, huruind înfundat prin tunele. Geamul murdar, când e ziuă, perindarea

stâlpilor de telegraf, mlădierea sârmelor, zborul negru împleticit, al aripilor de cioară, câmpurile cultivate, rotindu-se uşor, monoton. Măsura duratei, în timpul parcursului, când o distanţă de-o oră e ceva lung, iar una de şase, o eternitate; timpul, care stă pe loc, cu toate că trenul parc că înaintează, dar, devreme ce timpul încremeneşte, trenul numai se face că înaintează, înţepenindu-se, şi el, în mişcarea lui legănată.

Episodul sosirii nu îndrăznea să şi-l imagineze; nici n-ar fi avut un alt reper, în jurul căruia să-l construiască, decât sosirea de la Timişoara în gara Pommbacu, în primăvara lui 45, când îi aşteptase Valeri Frâncu cu căruţa şi era aşa cum trebuie să fie: gara mică, protejată de culmile munţilor înalţi, traşi aproape, ca şi cum ar fi fost la un pas în spatele ei, sentimentul că ceilalţi, mama şi tata, fraţii, erau şi ei aproape, pe o linie dreaptă de numai cinci kilometri, că totul este conform unei reguli care aranjează lucrurile în spaţiu, acolo unde trebuie să fie, şi întâmplările in timp, când trebuie să se întâmple, iar întoarcerea aceea se va repeta, mereu şi mereu, el pleca, dar totdeauna se va întoarce, pentru că va exista o gară, un om, poate Valeri, cu căruţa, şi, undeva, o să fie un acasă, unde sunt toţi ccilalţi; numai că, acum, familia nu mai era acolo, unde fusese ultima dată *acasă,* rămăsese numai imaginea ei virtuală, ştearsă ca o fotografie veche, grupul acela de figuri de expresie, cu tatăl în mijloc, două portrete de femei bătrâne, alte patru, două câte două, de copii şi adolescenţi, pentru ca pata albă-gălbuie, uşor tremurătoare, în fragilitatea ei, pe care îndepărtarea în timp şi spaţiu o făcea să vibrezc uşor, care o reprezenta pe mama, să concentreze toată emoţia scenei.

Acum, deci, familia se afla la Cluj şi băiatul nu avea nici o reprezentare despre gara de acolo; era ca şi când oraşul acela mare, a cărui piaţă centrală o cunoştea, înconjurată, cum era, de clădiri semeţe şi **având,** în centru, înalta masivitate de piatră a catedralei Sfântul Mihail, de care părea că se sprijină formele de bronz ale grupului statuar, oraşul acela, atât de important şi atât de puternic, nici n-ar fi avut legătură la calea ferată şi, deci, nici gară; nefiind, deci, gară, nu putea fi nici sosire. În lipsa episodului adevăratei, unicei sosiri, băiatul îşi reprezenta opriri de trenuri, reale sau imaginare, în gări mici sau halte pierdute, de la care porneau drumeaguri înguste, ori numai cărări mai bătute către grupări de acoperişuri ascunse în grădini mai apropiate sau mai îndepărtate. Vedea, în închipuire, puţinii călători care coborau de pe scările vagoanelor, părând că se furişează, împovăraţi de propria lor lipsă de însemnătate şi de proporţiile modeste ale universului, în care sunt obligaţi să descindă. Cu cât erau situaţi, acei oameni şi acele locuri, în depărtări mai pierdute, care îi înconjurau cu mai multă tristeţe umilă, cu atât mai mult simţea băiatul că emanaţia de sentiment al locului, al unui *acasă,* este mai putcrnică; dar şi că acest sentiment îi este exterior, nu şi-l poate însuşi, este al altuia, sau al altora, după cum al altuia, sau al altora era şi accl *acasă.* Şi, atunci, aşezat, ca şi cum ar fi avut un cot sprijinit pe geamul tabloului, pe care-l construise, în închipuire, cu o faţă a sufletului trăia şi el melancolica bucurie, modestă, a întoarcerii acasă, un acasă îndepărtat şi modest, a acelor fiinţe umile; pentru ca, cu cealaltă faţă a sufletului său, să se întristeze, aproape până la lacrimi, de singurătatea în care fusese

situat şi în care acel *acasă* al lui părea îndepărtat şi nesigur, dacă nu pierdut, pentru cineştie cât.

În timp ce purta cu sine povara acestei stări, ca pe un bagaj inform şi aproape ruşinos de mizer, din acelea cu care se înghesuiseră, pe culoarele din vagoanele trenurilor, oamenii sărmani, o purta de câteva săptămâni de toamnă cenuşie, băiatul decădea uşor, pe treptele clasei lui, ca şi cum ar fi coborît o pantă cu spatele, dinspre zona de mijloc, unde se aşezase şi fusese aşezat, în mod firesc, încă de la început, spre rândurile din urmă ale plutonului, acolo unde erau şontorogii şi nevolnicii. Vorbea tot mai stins, încât nu numai profesorii, dar nici colegii lui abia dacă-l mai auzeau; umbla cu umerii aduşi, fruntea plecară; pe reverele uniformei bleumarin, apăruseră câteva pete dubioase: basca şi-o purta tuflită; nu mai ținea cadența, în pluton, şi mereu călca vreu coleg din față, ori era călcat, de cei din urmă. Atunci, băiatul dinaintea lui se întorcea, cu o figură rea, înjurând printre dinți; iar cel din spate zâmbea lat şi parcă umed şi-l atingea, cu o mână moale şi rece, în semn de scuză.

Nu ajunsese chiar în rândurile nevolnicilor, era pe ultimul, înaintea lor, şi se părea că tocmai va mai face un pas înapoi, când se întâmplă ceva neaşteptat, care nu opri, propriu-zis, căderea înapoi, dar o amână sau, mai bine-zis, o devie. Era ora de franceză, cu domnul Daniel Popescu; după ce debutase lecția, cum era obiceiul, cu desenul pe tablă, profesorul începuse explicația unei teme, plimbându-se printre bănci; trecuse o dată prin dreptul lui, aruncându-i, cum se spune, o privire fugară. A doua oară, când trcai, iar, prin dreptul lui, păru că privirea îi întârzie o clipă. Apoi, când mai trecu o dată, privirea domnului Daniel Popescu se opri.

-Ce-i cu tine?

Băiatul nu ştiu ce să răspundă..

-Ce-cu la ochi?, insistă profesorul, apropiindu-se şi privind mai atent.

-Nu ştiu, răspunse elevul şi spunea adevărul; nu ştia nici el ce are la un ochi, la cel la care se uita, atent, profesorul lui. Simțise, de câteva zile, un fel de mâncărime la coada ochiului şi când se uitase, într-o dimineață, în oglinda tulbure a spălătorului, i se păru că ochiul lui stâng era micşorat şi avea un fel de roşeață pe globul alb. Domnul Popescu se apropie cu un pas şi se aplecă asupra lui:

-Ochiul tău e tulbure; chiar înroşit. Să mergi la infirmerie.

Băiatul nu se duse la infirmerie, care era la etajul ultim, un fel de mansardă, deasupra etajului doi; nu mai fusese până acolo.

La cealaltă oră de franceză, peste două zile, abia mai putea deschide ochiul. Îi simțea pleoapele lipite cu un fel de clei. Cum coborî intre bănci, după ce şi isprăvise desenul, profesorul de franceză se îndreptă direct spre banca lui.

-Ia să-ți văd ochiul. N-cu fost la infirmerie!

Băiatul tăcea vinovat, privindu-şi profesorul de jos în sus, cu un sigur ochi; celălalt i se umpluse de un lichid moale şi el simțea un şuvoi cald cum îi aluncă, lipicios, pe obraz.

-Elevul de serviciu!, chemă profesorul. Ia-l pe ăsta micu' şi du-l la infirmerie. Acum.

La infirmerie, doctorul militar, un locotenent tânăr, îl trase în dreptul ferestrei mansardate, îi puse o mână pe creştet, dându-i capul pe spate, şi-l privi atent. N-avea ce-i face. N-avea nici un fel de medicamente, afară de aspirine şi piramidon, şi nici un instrument medical.

-Trebuie să te trimit, la Braşov, la Spitalul militar.

La Braşov, plecase însoţit de un militar, un sergent care mergea la un control. Călătoriseră cu un mărfar, primul tren care cobora din Predeal spre Ardeal, în cabina locomotivei. Era frig şi bătea un vânt rece. Prin tunele, cabina se umplea de fum înţepător de cărbune. Ochiul stâng nu-l mai putea deschide şi începea să simtă mâncărimi şi în dreptul.

Medicul care-l primi la Spitalul Militar, îl trase şi el lângă o fereastră şi-i îndoi capul pe spate.

-Ce să fac cu tine? cu o conjunctivită de mai mare dragul! Noi n-avem secţie de oftalmologie, şi nici locuri în spital n-avem.

Îl aşeză pe un scaun, în cabinet, şi-i spuse să aştepte. pe la amiază, veni un infirmier nervos şi-l scoase pe coridor.

-Ce cauţi aici? Avem treabă şi tu ne-ncurci, nu vezi?

Într-adevăr, abia mai vedea. Coridorul era larg şi lung, cu geamuri mari, pardosit cu ciment. Bocancii soldaţilor zgâriau cimentul cu zgomote ascuţite. Treceau infirmieri, grăbiţi. Apăruseră şi câteva surori medicale, cu papuci de pâslă. Duceau, sprijinindu-i de braţe sau pe sub umeri, bolnavi palizi, ca sfârşiţi.

Abia spre seară, îl descoperi mediail de gardă, cu trese de căpitan, pe halatul, alb:

-Ce caută copilul ăsta aici? Cine l-a adus?

Nu ştia nimeni, nimic. El sta să plângă. Lacrimile îi curgeau, din amândoi ochii, dar se lupta să-şi înăbuşe plânsul. Era, totuşi, în uniformă militară; cum i-ar fi stat să plângă? Medicul căpitan îl luă de umeri şi-l duse-ntr-un salon mare, cu două geamuri înalte şi un bec puternic, în tavanul înalt. De-o parte şi de alta, paturi de fier, cu câte-un bolnav sau chiar doi într-un pat. Erau câţiva bolnavi, nu se ştia prea bine cu ce; vreo doi, trei, chiar dintre răniţii de pe front, zăceau încă, de luni de zile, trimişi de la un spital la altul.

-Unde să te pun şi pe tine? Nu vezi ce-i aici?, întrebă medicul, rotindu-şi privirea prin salon. Câte unul din bolnavi îndrepta ochii spre el şi-apoi îi întorcea în altă parte. Alţii zăceau, ca nemişcaţi, cufundaţi în propria suferinţă, ca într-o indiferenţă. Din când în când, câte unul gemea, adânc.

Medicul de gardă văzu un pat, aşezat perpendicular, în intervalul strâmt dintre cele două rânduri; un soldat cu trupul marc şi gros, cam negricios, îi făcu loc, la semnul mcdicului, întorcându-se cu spatele. Apoi, rămase nemişcat şi băiatul îi simţi corpul greoi, cum se încălzca treptat, în timp ce răsuflarea îi era tot mai liniştită, până ce trecu într-un sforăit uşor.

Băiatul n-avea nici un fel de bagaj cu el şi nici cămaşă de noapte: când se dezbrăcase, îşi îndoise pantalonii şi vestonul şi le pusese pe rama de ţeava groasă, cu vopseaua crăpătă, de la picioarele

patului; se culcă, în cămaşă şi izmene. În salon, se făcuse linişte; pe ţiuitura ei persistentă se aşezau, ca pietre pe un drum prăfos, câte-un oftat adânc şi câte-un geamăt de la un pat sau altul. Apoi, dintr-un colţ al salonului, se auzi un sforăit regulat.

Nu putea să doarmă; ţiuitura aceea lungă îi rămăsese în urechi; cădea asupra lui, cumva, ca odată cu lumina tare a becului, pe care-o simţea în ochii tumefiaţi, cu pleoapele ca lipite cu un clei moale, ca pe o ploaie galbenă şi înţepătoare. Apoi simţi cum ceva îi merge pe piciorul gol, rămas peste pătură; apoi simţi acelaşi lucru, fie mână şi pe gât; apoi o înţepătură adâncă, şi locul rămase, acolo, plin de o usturime rea şi fierbinte. Apoi, în mai multe părţi. Ar 0 vrut să se scarpine, dar îi era frică să nu-şi trezească vecinul de pat; strânse din dinţi şi răbdă; răbdă un timp, până ce aproape tot corpul îi ardea de usturimi. La o înţepătură mai puternică, tresări fără voie şi se ridică în capul oaselor. În patul de alături, un bolnav se ridicase şi el şi privea, atent, spre podea.

-Au pornit la atac! Avea o voce hârâită, de fumător înrăit. Cu un deget îngălbenit de tutun, îi arătă spre podeaua de ciment:

-Io-te-le! S-au aşezat în formaţie! Băiatul le vedea ca prin ceaţă; erau multe, măninte şi roşii, rotunde şi acoperite cu un fel de carapacc, ca nişte scuturi pe care lc-ar fi dus în spinare. Se târau, una după alta, într-un rând drept şi lung, întocmai ca soldaţii. Cu acelaşi deget noduros şi galben, vecinul de salon îi arătă cum şirul lung de boabe roşii, cu scuturile rotunde în spate, înaintează spre piciorul patului şi cum, ajuns la el, începe să se cţere, în aceeaşi formaţie; punctele mici şi roşcate păstrau acelaşi ritm, ca o armată disciplinată, şi părea să nu le pese dacă înaintează pe orizontala de ciment, ori escaladează o verticală de fier.

-Vin întăriri, comentă vocea hârâită.

-Dar ce sunt astea?, reuşi să pronunţe băiatul şi se miră el însuşi ci vocea lui are sonoritate.

-Ploşniţe, răspunse celălalt, sec; apoi se interesă:

-N-cu mai văzut pân-acum? Şi pentru că se vedea că ştie răspunsul dinainte, continuă:

-Hai pe coridor, să luăm aer. Tot n-cu putea dormi.

Pe coridor, în picioare, rezemat de pervazul unei ferestre, bolnavul cu vocea hârâită i se arătă băiatului, printre lacrimile care-i împânzeau ochii, o fiinţă destul de măruntă, dar osoasă, ca şi când ar fi fost alcătuită din crengi nu prea groase, dar care se bănuiau rari; o faţă comună, pe măsura trupului, dar în care se distingeau două accente rari: mustaţa, scurtă, groasă, şi ochii, cu lumini vii, care păreau că scapără încontinuu. Se recomandă:

-Plutonierul Baicu, din artilerie. Ceru informaţii, sumare, despre băiat. Pentru plutonierul Baicu, a lua aer însemna a-şi îndesa câte-o ţigară sub mustaţa groasă şi-a scăpăra scurt cu o brichetă veche. Aninca fumul pe nări, în două tramlie lungi, după care-şi desprindea ţigara de pe buze cu două degete, iar pe al treilea, într-un gest care se repeta mereu, se vedea că simţea nevoia să şi-l umezească pe buza de jos. Vorbea aproape într-una şi aproape numai el. Din când în când, ca şi cum şi-ar fi

amintit, lui însuşi, că nu vorbeşte singur, adresa câte-o întrebare scurtă băiatului. După care, părea că nici nu aşteaptă răspunsul şi relua vorba, ca şi cum n-ar fi

-întrerupt-o. Păstra însă numai cadența vorbirii, nu şi subiectul ei, pentru că trecea, cu uşurință şi fără nici o formulă verbală specifică, de la un subiect la altul: încât părea să vorbească de toate, dar nu s-ar fi putut spune şi că ar fi vorbit de nimic. Turuiala lui, aproape neîntreruptă, nu numai din acea primă noapte, dar din toate cele două săptămâni, cât băiatul rămase la spital, avea un subiect aproape excluşii", armata română, cu precădere, artileria, al cărei plutonier era; mai avea un subiect, nu s-ar fi putut numi secundar, dar mai îndepărtat, de fundal oarecum, la caic se referea, clin când în când, nescăpându-l, niciodată, din vedere şi care, până la urmă, constituia criteriul de apreciere şi judecată a tot şi a toate; încât, răsturnând, oarecum, lucrurile s-ar fi putut spune că tocmai acesta era subiectul lui principal; şi acesta era România, țara, patria. Numai că plutonierul Baicu aproape că nu-i spunea pe nume şi dintr-un motiv care putea să reiasă destul de limpede şi anume: cum, de fiecare dată, fără excepție, când se referea la țară, şi puține erau cazurile în care nu se referea,

-într-un fel sau altul, la acest subiect, o făcea diminutuvându-i numele, cu un fel de duioşie, foarte complex contradictorie, în care era, desigur, şi afect, adică, propriu-zis, duioşie, pe trepte ascendente, până la un fel de dragoste pătimaşă, care se putea transforma, acolo unde ajungea la culme, chiar în contrariul ci, în ură grea, dar şi ironie, zeflemea, umor amar şi, acestea, pe trepte ascendente, până la acea culme a lor, care nu este altceva decât ura adâncă, ura ultimă, cca iubitoare, care se întorcea în dragoste. Se înțelege că el pomenea *țărişoara, biata țară şi țărişoară, moşioara noastră, mica noastră patrie,* şi se înțelege, deci, că nu putea să diminutiveze numele ei oficial.

Plutonierul nu vorbea numai cu băiatul acela mic, care venise la spital în uniforma lui de elev de liceu militar, dar care, prin spital, umbla într-o cămăsuță de noapte şi-un hălățel din garderoba surorilor, care căutaseră îndelung ca să găsească cele mai mici exemplare. El avea mare plăcere să admonesteze pe ofițerii medici, pălăvrăgea liber, dar pe aceleşi teme, cu surorile, tachinându-le părinteşte, în aceleaşi timp, după cum bruftuluia, în stil cazon, pe sanitari şi pe soldații de ajutor. Aproape totdeauna cu o țigară sub mustață, când era pe coridor, şi cu o capelă cu cozoroc, tuflită, peste părul aspru, el se adresa interlocutorului cu gesturi repezite, perorând şi explicând, tăind aerul, pe verticală sau în diagonală, pe parcursul povestirii sau al argumentației, făcând cercuri largi, cu brațele, când se ridica spre concluzii sau deschidea perspective de ansamblu. Nici când era în salon, întins în patul lui de suferință, cum îi plăcea să spună, nu se oprea din vorbăria lui aparent haotică; atunci, stătea rezemat într-un cot, de cele mai multe ori, cu figura evident schimbată, în lipsa țigării, care-i dădea un aer suferind, cu unele accente, uneori chiar tragice, îşi împingea capul înainte, ca şi cum ar fi vrut să-împungă, cu bărbia împinsă, tăietura gurii, închisă şi deschisă, în ritmul peroratiei, sub mustața zburlită, nasul ca o împunsătură, părul aspru, răzvrătit şi el, iar mâna lui liberă descria invizibile haşuri verticale sau largi ocoale rotunde.

Cum am spus, trecea, uşor, de la un subiect la altul, fără să se depărteze, totuşi, prea mult, de tema lui preferată, la care se întorcea, mereu; încât, din întregul perorației sale aparent dezlânate, procentul care revenea temei centrale era constant şi foarte aproape de cel dintr-o expunere sistematizată. Astfel, le pleznea, cum spunea el, încă de la început, cu câte-o remarcă acidă, sau chiar cu câte-o apostrofă retorică, împinsă până la violență verbală, despre, să zicem, dotarea tehnică a artileriei, apoi sărea, pe acelaşi ton, la calitatea mâncării cazone, pentru ca să-şi aducă aminte să spună o anecdotă despre caii de artilerie şi conducătorii lor, soldați, fără nici o legătură cu tema anterioară, dar încadrându-se cât se poate de firesc în duetul formal al vorbirii, pentru ca, cu acelaşi aer firesc, să treacă la corpul ofițeresc, despre care, e drept, ştia o întreagă colccție de anecdote, după cum putea să descrie una la fel de completă de portrete pitoreşti; îşi aducea aminte, apoi, de un unchi de-al lui din Vrancea, care avusese nu se ştie ce daraveri cu o moştenire şi, înainte de a-i povesti necazurile, făcea aprecieri de genul: *Să te ferească Dumnezeu de justiția română!,* apoi sărea la calitatea vinurilor, în care se dădea expert, dar nu uita niciodată să revină, în aceeaşi zi, chiar dacă numai spre seară, la păţaniile unchiului. Oricât de multe istorioare hazlii, triste ori duioase, ar fi povestit, oricâte imprecații sau laude ar fi pronunțat, suma termenilor de un semn, adică a celor negativi şi a celor pozitivi, era, cum se spune în matematică, totdeauna constantă; ceea ce înseamnă că, în opinia plutonierului, pe care ținea s-o expună tuturor, chiar şi bucătăreselor, care serveau masa, măcar pe fragmente, dacă nu răzbea, cum spunea el, să ajungă la o încheiere, armata română, cu corpul ei ofițeresc, cu soldații şi dotarea ei, era ceva straşnic, cum greu se poate găsi pe lume, acoperită de glorie în bătălii dintre care la destule fusese părtaş, dar, cu toate acestea, sunt anumite probleme, în fiecare din aceste domenii, şi el începea prin a le aprecia drept puține, pe ici, pe colo, ca să le acumuleze, tot mai mult, să aducă exemple şi să incrimineze, iar pe măsură ce materialul probator se acumula, tonul lui devenea tot mai vehement, ca până la urmă, exasperat, să ajungă să aprecieze că ofițerii sunt incompetenți, soldații fricoşi, armamentul învechit, iar în întregul ei, armata este o armată de căcat. Chiar aşa încheia plutonierul Baicu şi, dacă se afla pe coridor, sau în curte, când ajungea să pronunțe această apreciere, scuipa mucul de țigară la pământ sau pe podeaua de ciment, îl freca, apăsat, cu talpa bocancului sau a papucului tip sanitar şi pleca spre salon, scuipând îndesat; dacă era în salon, nu scuipa pe podea, ci în scuipătoarea cazonă de lângă uşă, unde ajungea cu paşi mari şi hotărâți, ieşea pe coridor, trântind uşa cu putere, şi-şi planta o țigară între buzele uscate de mânie.

Când firul, mai lin sau mai încurcat, al poveştilor şi dezbaterilor la care se angaja, pătimaş, Baicu, de cele mai multe ori, de unul singur, ajungea să bată, cum un val bate țărmul îndepărtat, să bată malul, mai ridicat, pe care se situa țara întreagă, proporția constantă dintre termenii cu semnul minus şi cei cu semnul plus cunoştea unele nuanțări, de oarecare finețe. Astfel, nimeni din cei cu care discutase plutonierul sau pe care-i abordase el n-ar fi putut spune că i-ar fi auzit, nici măcar în culmea celor mai violente perorații, adaptând la numele țării formula de maximă condamnare pe care el o

aplica, uneori, armatei. E adevărat că nici nimeni nu-l auzise spunând că, adică, ţara ar fi sfântă; dar încărcată de daruri şi vrednică, nu numai de iubire, dar şi de jertfa, da; după cum putea fi ţara asta prăpădită, vai de ea, ţărişoară nenorocită, ţară de vai şi-amar, România, biata de ea, sărmana noastră ţară, sărmană România, dar niciodată ţară de căcat.

-De căcat suntem noi, prăpădiţii ăştia, care o locuim fără s-o meritäm

Băiatul asculta, toate acestea, fiind, la început, martor fără voie al dezvoltărilor retorice ale plutonierului, în salon, pe coridor sau chiar în curtea spitalului, apoi începu să dorească şi, până la urmă, să caute aceste ocazii; şi plutonierul, simţind, mai întâi, nevoia să protejeze pe băiat, ajunse, până la urmă, să aibă nevoie de prezenţa lui, încât, la scurtă vreme, cei doi ajunseseră să formeze un cuplu, aproape nedespărţit.

Aşa se face că, atunci când comandantul spitalului hotărî să trimită băiatul, cu ochii lui bolnavi, la un cabinet specializat, din oraş, al cărui director îi era prieten şi acceptase să facă acest serviciu, plutonierul Baicu se oferi, imediat, să-l conducă. De altfel, despre el, nimeni n-ar fi putut spune lămurit cât de bolnav era şi de ce anume suferea; vizitele medicale zilnice treceau pe la patul lui fără prea marc atenţie, dar nici cu o totală indiferenţă, ca şi cum s-ar fi presupus că medicii ofiţeri ştiu ei despre ce este vorba, că urmăresc problema, dar că problema de sănătate a plutonierului era ceva mai complicată şi care merită o atenţie specială. Într-adevăr, Baicu era chemat, din când în când, pe la câte unul din cabinetele specializate, iar, în răstimpuri mai rare, chiar la medicul comandant, unde întârzia destul de mult, iar când se întorcea avea un aer destul de secretos, ca şi când ar fi spus:

-Problema mea e ceva mai complicată şi mai este timp până ce doctorii îi vor da de rost. Dar nu spunea nimic, numai figura lui, mai întunecată, şi tăcerea neobişnuită pentru nesecata lui poftă de vorbă, păreau să spună aşa ceva.

În dupăamiaza zilei în care se hotărâse ca, a doua zi, băiatul să fie dus la cabinctul de oftalmologie, din oraş, Baicu îşi aduse, din camera surorilor, unde o avea depozitată, într-un dulap, uniforma lui de plutonier major de artilerie; o perie cu insistenţă, pe coridor, îi controla fiecare nasture, întărindu-le şi dublându-le aţele cu care erau cusuţi, unde le descoperea slăbite. Făcu acelaşi lucru şi cu uniforma băiatului, stând aşezat pe pat, în mână cu un ac, pe care-l purta la reverul vestonului şi o papiotă de aţă neagră, păstrată, într-un buzunar ascuns. Ţinea acul cu mâna stângă, la oarecare distanţă, drept în faţa ochilor, iar cu cealaltă aducea firul de aţă neagră, după ce-l trecuse printre buzele umezite ca să-l îndrepte. Nimerea fanta subţire, din capul de oţel, dintr-un foc, cum spunea el, apoi trecea, din nou, întreg firul, printre buze şi-i făcea un nod, pentru siguranţa cusăturii, la capăt. Apoi începea să lucreze atent şi meticulos. Descoperind câteva pete, pe reverul vestonului mic al băiatului, îl învăţă să le curepte, cu apă şi săpun, la spălător, se rostui de o perie şi chiar de o cutie cu urme de cremă de ghete şi-l puse pe băiat să-şi curepte şi să-şi lustruiască bocănceii. A doua zi, dimineaţă, când îl văzu echipat, cu cravata bleumarin înnodată peste cămaşa albă, cam şifonată, e

drept, sub vestonul bleumarin, îl puse să stea drept, să i se uite în ochi, şi-i controlă, pentru ultima dată, ţinuta. Apoi ieşiră amândoi pe poarta spitalului.

Braşovul vechi îi învălui, cu zidurile, bolţile şi turnurile lui de cărămidă şi piatră, sub acoperişe de olane roşii, pătate de rugina timpului; atârnau bolţi de frunze pălite, galbenuri deschise, brunuri intense, pete de un roşu metalic, ca imense colane de giuvaere vegetale. Nu era circulaţie mare pe străzi şi paşii lor trezeau ecourile adormite pe sub bolţi. Trecând, din Piaţa Sfatului, în sus, pe lângă Biserica Neagră, pe un trotuar ceva mai umblat, băiatul fu oprit de o doamnă de statură mijlocie, îmbrăcată într-un pardesiu bej, cu pălărie asortată. Avea faţa proaspătă şi încă tânără, cu o anume roşeaţă în obrajii luminaţi de ochii verzi-căprui. Îi aducea aminte o figură cunoscută, chiar familiară, dar nu-i găsea, în memorie, numele.

-Băiatule, tu nu eşti copilul părintelui Cutare şi al doamnei Cutare, învăţătoare?

-Ba da, răspunse băiatul, cu vocea lui mică, fără să-şi aducă aminte cine este doamna şi de unde o cunoaşte. Apoi, văzu că buzele ei se mişcă, semn că spune ceva, dar el nu auzea şi nu priccpea nimic; îl învăluise, dintr-odată, ceva ca un parfum fără miros; greu, adânc, îi simţea apăsarea pe toată fiinţa şi ştiu că nu este din aromele acelea pe care să le identifici, ca senzaţie pur olfactivă, că este mai mult şi, cu ceva, altceva; că este aerul acela, al lumii în care erau părinţii lui, şi familia întreagă, că doamna aceea, destul de elegantă, în pardesiul ei bej şi cu pălăria asortată, ţinuta convenabilă pentru o zi de toamnă, poate să fie una din fostele colege de *normală* ale mamei, poate soţia unui preot, ca tatăl său, deci o preoteasă, ca mama sa, o doamnă căreia i se spune Tanti Cutare şi care ţine de o lume pe care el o cunoaşte, pentru că este lumea lui şi a familiei lui şi, uite, s-au întâlnit aici, la Braşov, şi el nu poate spune cine este această doamnă, deşi o ştie, o cunoaşte, o simte după înfăţişare, după cum este, cum se îmbracă şi chiar cum miroase, şi el stă, aici, pe trotuarul veclii al bătrânului oraş, oprit, o durată fără timp, n-o poţi măsura în secunde, este ca într-o capsulă diafană, care este un extract dintr-o lume, el şi Tanti Aceasta, învăluiţi, de mireazma unică a lumii lor.

Băiatul nu avea să ştie niciodată cum a păşit afară, din această capsulă misterioasă, cum s-a despărţit de acea Tanti, dacă i-a mai spus ceva, nici dacă el a răspuns. S-a trezit, numai, în sala de aşteptare a cabinetului de oftalmologie: mirosea amestecat, vag a medicamente, vag a mobile vechi; Într-un mic cămin de teracotă, flacăra albastră a gazului ardea în şuviţe lungi şi subţiri, care se înălţau mereu, fără să ajungă undeva, emanând un fâsâit persistent şi constant.

Între timp, protecţia, uneori, destul de ostentativă, a plutonierului Baicu mai aranjă câte ceva din situaţia băiatului la Spitalul Militar, unde începuse a dormi cu un soldat mătăhălos într-un pat; dar de dormit, propriu-zis, nu dormi, nici în prima noapte, când descoperise asaltul cohortelor de ploşniţe şi se refugiase pe coridor, în compania plutonierului, dar nici într-a doua, când nici nu se mai aşeză în pat, alături de soldatul acela gras şi unsuros, iar Baicu, venit de pe la misterioasele lui incursiuni prin spital şi chiar prin împrejurimi, îl descoperise pe coridor, în picioare, rezemat de un calorifer.

-Tu ce faci aici?, îl întrebase, în grabă, cum îl văzuse. Şi-apoi, luându-şi seama că întrebarea era de prisos: Las'că te aranjează nenea Baicu.

Şi *nenea Baicu* avea să rămână pentru băiat, care se lăsă dus, mai întâi, la ofițerul medie de gardă:

-Domn'căpitan, nu se poate, domnule, să lăsăm copilu'ăsta care, cum ar veni, reprezintă ofițerimea noastră de mâine, să-l lăsăm, zic, pradă ploşnițelor şi scabiei!

-Pradă la ce, Baicule?, sări ofițerul medic ca ars. Ce cuvânt cu mai pronunțat, după *ploşnițe?*

-Scabie am spus, domn'căpitan. Râie, cum se spune, la noi, în popor!

-Cum adică, Baicule? Asta-nseamnă că, la mine-n spital, este scabie? Că de ploşnițe ştiam şi n-avem ce face, oricât am da şi cu ce-am da. ploşnița-i mai tare decât orice otravă.

-Este, domn'căpitan, raportez, răspunse Baicu, ca şi cum şi-ar fi pocnit călcâiele. Este scabie, aş putea să spun chiar râie, cum se zice, la noi, în popor.

Şi, pentru că medieul de gardă era pornit să meargă undeva şi să cercrteze, pe loc, plutonierul îl conduse în salonul lor şi-l arătă, cu gesturi mute, pe soldatul lângă care ar fi trebuit să fie aşezat băiatul.

Becul din plafon lumina puternic, în jur, cu o lumină crudă, tăioasă: câțiva dintre bolnavi adormiseră, unii pe spate, cu globurile ochilor închişi sub bătaia luminii, pufnind, uşor, pe nas; alții, chirciți, cu ochii acoperiți cu palma sau cu un capăt de cearceaf. Ceilalți stăteau treji, privind în gol. Trupul greu şi negricios al vecinului de pat al băiatului era cufundat în somn, cu capul turtit pe perna tare. Şuvoaie ascuțite de aer i se scurgeau prin nări şi printre buzele lăbărțate.

-Uitați-vă şi d-voastră, domn'căpitan, arătă degetul pătat de nicotină la cutele groase de la gâtul celui adormit.

Medicul îşi îndoi trupul, cercetând atent.

-Parcă se vede ccva roşcață.

-Nu, parcă, domn'căpitan. Este scabic, râie-n toată regula. Asta micu...

-Nu-ncape discuție, îi tăie vorba medicul de gardă. Băiatul nu poate dormi aici! Vino cu mine, elev, mai spuse el şi-l împinse, din umeri, înaintea lui.

Băiatul se lăsă dus pe coridor până la camera surorilor de gardă. Căpitanul împinse uşa înaltă şi albă şi rosti cu vocce tare:

-Mariana, dragă! Unde eşti, Mariana?

-Aici sunt, domn'doctor, se auzi, de după o perdea. Sora Mariana era o ființă tânără şi plăcută, cu fața albă şi părul negru şi bogat, dar tuns scurt sub boneta albă, cu crucea roşie, pe frunte.

Medicul îi spuse să facă tot ce trebuie: băiatul e suspect de scabie; şi-apoi să-i rostuiască, undeva, de dormit, în salonul acela nu se mai putea întoarce.

Rămas numai cu sora de gardă, băiatului i se spuse să se dezbrace.

-De tot?, întrebă el, şoptit.

Mariana îl privi, zâmbind:

-De tot, dragă, aici suntem şi la spital, şi la armată. Ştii tu: ordinele se execută. Nu l-cu auzit pe domn'căpitan? Trebuie să-ți dau toate efectele la etuvă, să le dezinfecteze, dacă eşti suspect de scabie.

Rămas în pielea goală, băiatul asistă la împachetarea efectelor lui, cămaşă, izmene, ciorapi, pantaloni şi veston, într-un cearceaf, pe care sora Mariana îl înnodă cu grijă şi-l scoase pe coridor.

-Hai cu mine!

-Aşa?, reuşi să întrebe băiatul.

-Numai până la duş; acum nu-i nimeni pe coridor, şi-i aproape.

Duşurile erau în camera alăturată, trei, la rând, cu grătare de lemn deasupra podelei de ciment. Mariana îi potrivi apa şi-i întinse o coajă de săpun negru, de rufe:

-Săpuneşte-te bine, pe tot corpul.

-Şi pe cap?

-Şi pe cap. Şi, ca să fie mai sigură, sora se apropie de el; era în halat alb şi papuci. Îşi lepădă papucii şi păşi pe grătarul de lemn, cu picioarele goale. Îl săpuni bine, pe tot corpul, insistând la părul tuns scurt, pe care-l acoperi de clăbuci cu miros aspru. Apoi se trase doi paşi, intrând, din nou, în papuci, şi potrivi duşul pe apă aproape fierbinte. Băiatul se simți înconjurat de un nour de aburi calzi, prin care lucrurile din jur abia se mai vedeau. Scurtele îndemnuri, care-i veneau de la Mariana, se auzeau înfundat, ca vătuite.

Apoi sora îl învăli într-un cearceaf cenuşiu-gălbui, de pânză rare, cu miros de săpun aspru, şi-i împinse, cu piciorul, o pereche de galenți: încălțări cu talpă de lemn, cu o curea transversală. Tălpile mici ale băiatului se pierdeau sub cureaua neagră şi tece. Din nou, în camera surorilor de gardă, Mariana scoase cearceaful de pe el şi-l lăsă gol, sub becul aprins. El se uita în jur încurcat; nu ştia ce să facă cu mânile şi încercă să se acopere în față, între coapse.

-Ți-e ruşine?, îl întrebă Mariana, care-l observase, cu coada ochiului.

-Un pic.

-Să nu-ți fie ruşine. Nu vrei să fim prieteni?

-Ba da, răspunse băiatul, cu glasul gâtuit de emoție.

-Între prieteni nu-ncape ruşine. Vino-ncoacc, să te ung cu asta.

Era o alifie galbenă, cu miros greu, de sulf. Sora îl unse, peste tot, atingându-l, cu un fel de uşurime duioasă, pe toate părțile corpului, şi prin cele mai ascunse. După ce-i trecu un prim val de emoție, ca o cădură, care-l invadă până la rădăcina părului, băiatul primi atingerea palmelor moi în linişte, cu o plăcere potolită şi egală. Apoi, sora Mariana îl lăsă câteva minute să se usuce, privindu-l cu luare aminte, cum sta gol şi deloc ruşinat înaintea ei; după care îi trase peste cap o cămaşă de noapte de pânză cam aspră.

-I-o cămaşă de-a noastră, de-a surorilor. Uite,

-culcă-te în patul ăsta; e patul surorii de gardă, în care se odihneşte când nu e chemară prin saloane.

Era într-un loc strâmt, după o perdea, care făcea un fel de umbră, în dreptul becului cu lumină tare. Sora trase cearceaful până peste umerii băiatului, îl mângâie, ca-n treacăt, pe părul scurt, şi se depărtă, pe paşi de pâslă. Ascultând ţârâitul uşor şi subţire al luminii din filament, băiatul adormi fără să ia sama; era primul lui somn după două nopţi de veghe, petrecute mai mult pe coridor, învăluit de fumul de ţigară şi de poveştile fără cap şi fără coadă ale plutonierului Baicu.

Noaptea trecu liniştită, aproape fără vise; numai odată i se păru că, alături de el, se întinde un corp moale şi tare, greu şi uşor, totodată, cu un fel de dulceaţă în atingerea lui, dar când se deşteptă. Mariana era în picioare, îmbrăcată în uniforma ei militară, de soră de ocrotire.

-Mi-a venit schimbul şi trebuie să plec. Ne vedem deseară.

Pe seară, după ce forfota mai liniştită, de pe culoar şi din saloane, se linişti, de tot, de nu se mai auzea decât foşnetul uşor şi subţire al luminii scurse, egal şi continuu, din becul cel puternic, ritualul din seara trecută se turnă aproape la fel. Doar când era să se dezbrace pentru duş, băiatul auzi întrebarea:

-Tot îţi mai este ruşine?

-Nu, răspunse el şi se dezbrăcă liniştit şi firesc. În timp ce, cu degetele ei moi, Mariana îi întindea, pe piele, unsoarea de sulf, îl întrebă, ca şi cum ar fi continuat o vorbă întreruptă; dar nu vorbiseră, până atunci, nimic despre asta:

-Şi cum? N-cu văzut niciodată o femeie dezbrăcată?

-Numai fete şi fetiţe: când nc scăldam, vara, la râu.

-Şi cum erau?

-Cum să fie? Dezbrăcate.

-Sigur că erau dezbrăcate. Dar nu asta te-ntreb: erau frumoase? Îţi plăcea să te uiţi la ele?

-Îmi plăcea, răspunse băiatul, dar nici el nu ştia de ce, înghiţise în sec.

-Atunci e bine, comentă, scurt. Mariana, după care continuă:

-Şi n-cu vrea să vezi o femeie, o femeie adevărată, nu numai fată sau fetiţă, dezbrăcată de tot? Trecu un timp destul de lung, până să răspundă băiatul; sora aproape că terminase să-l ung, cu unsoarca aceea, mai avea doar pe vârful degetelor şi căuta, cu ochii, un loc unde să mai fie nevoie, când el hârâi, aproape răguşit, răspunsul:

-Ba da.

Peste noapte, băiatul simţi, din nou, apropierea trupului cald şi uşor, în greutatea lui moale. I se păru, chiar, că simte, prin somn, şi o răsuflare caldă, în ceafa şi pe umeri.

În seara următoare, Mariana întârzie foarte mult operaţiunea ungerii. Îşi făcea mereu de

lucru, fie în camera de gardă, fie prin saloane. Băiatul nu era foarte lămurit dacă sora chiar avea treabă, sau numai tândălește, cum spuneau ei; îi trecu chiar prin minte că poate scapă de unsoarea cam puturoasă, că atâta fusese tratamentul prescris. Dar, când era sub duș, după ce Mariana potrivise apa și el simțea cum pârâiașele subțiri, de apă călduță, îi alunecă, plăcut, pe piele, cu ceva din cântecul atât de cunoscut al apei, de la ploaie, sau de la râu, simți, mai întâi, un miros străin, altul decât mirosul de săpun cazon; apoi o atingere, și moale și tare, și mai rece, și mai caldă, pe spate. Nu era o atingere străină, dar nici propria lui atingere nu era. Când se întoarse, cu obrajii șiroiți de firele subțiri de apă, de la duș, Mariana era lângă el; mai înaltă, aproape cu un cap, cu părul negru, înfășurat într-un prosop, și cu umerii goi; rotunzi și frumoși modelați, și goi, iar apa șiroia pe ei, cum șiroia și pe creștetul și pe fruntea lui, peste pleoape și pe nas, picurându-i pe gura pe care începu să respire mai apăsat. Apoi, trăgându-se înapoi o jumătate de pas, văzu că sora era goală, până jos, la tălpi, unde unghiile scurte și rotunde sclipeau tainic sub bătaia apei.

Mariana se lăsă în voia șuvoiului, liniștită, săpunindu-se, fără grabă, și întinzând, sub ploaia subțire, când o mînă, când un picior. Apoi, după ce pârâiașele de apă călduță duseră la vale săpunul, învelind cu o spumă ca de cenușă tălpile lor goale, așezate, frățește, unele lângă altele, fata se depărta, pufnind, cu buzele țuguiate, ultimii stropi de pe obraz, și se înfășură într-un cearceaf mare și cazon:
-Hai și tu aici, sub cearceaf, să ne ștergem; este loc pentru amândoi;

Dar cearceaful nu era, totuși, destul de mare, încât se șterseră mai mult unul de altul, decât fiecare în parte. Băiatul îi parcurse, atunci, cu mânile, pe deasupra pânzei groase și umede, aproape fiecare formă a trupului ci împlinit, dar care nu era nici prea gros, nici prea subțire, nici prea înalt, dar nici prea scund. La urmă, când era aproape toată uscată. Mariana îi întinse tălpile, cu un gest firesc. El le luă, pe rând, în palmă, ca pe o ființă aparte, fiecare, un fel de pasăre cu trup tare și aripi scurte, și le șterse, pe rând, cu cearceaful; apoi, rămasă pe picioare, ea îi făcu semn din ochi să-și ridice și el tălpile.

-Știi că ești un băiețel frumos? cu ochi negri, frumoși.

Băiatul înghiți în sec în loc de orice răspuns. Ar fi vrut să spună că și ca are ochi frumoși, tot negri, pe fața albă, ca de porțelan, dat înghiți, numai, în sec.

-Dar de ce ți-s ochii atât de triști? Acum îl privea direct, în față, căutând, în ochii lui, răspunsul la întrebarea pe cate tocmai i-o pusese; băiatul tăcea. timpul însuși părea că se oprise, iar ei, amândoi, erau goi, pe grilajul de lemn ud; Mariana mai avea cearceaful, ud și el, în mână, dar nu și-l punea pe ea, nici pe băiat; stătea, numai, așa, goală, cu toate amănuntele trupului ei: umeri, sâni, abdomen, triunghiul mic și negru al părului pubian, coapsele, genunchii, pulpele, degetele picioarelor, și se uita la el; el era gol și el, cu trupul lui de băiețel, dar ea se uita în ochii lui și repetă întrebarea:

-De ce?

-Nu știu. Atât putu să răspundă băiatul și se mișcă, nipând limitele clipei în care timpul

încremenise.

Peste noapte, după ce adormi şi, prin somn, simţi, din nou, atingerea străină şi, totuşi, atât de apropiată şi familiară, băiatul se trezi, pe jumătate, ori măcar pe-un sfert. Realiză, pe deplin, că sora Mariana se aşezase lângă el, să doarmă cu el, aşa cum dormise şi în noţile de până atunci: partea aceea de trezie, din el, sau poate cea de somn, îl făcu să se răsucească, cu faţa spre ea şi să înceapă gestul, să ridice braţele şi să încheie mişcarea cu braţele înfăşurate de gâtul ei. Dar ceva dinnăuntru, ca un fel de răspuns la apăsarea caldă, dar răcoroasă, a ei, îi opri mişcarea şi i-o înţepeni, dureros, la jumătate. Gemu, adânc, de durerea dorinţei şi-a neputinţei, şi-şi cuibări mânile la căldura propriilor vintre. Sora percepu geamătul şi se apropie, alungindu-şi trupul de trupul lui, care vibra uşor, ca de un frig neştiut. Îl prinse, cu o palmă, pe sub cap, deasupra gâtului, iar cu cealaltă, cu o umezeală caldă şi uscată. În răcoarea ei, îi şterse fruntea, cu mişcări repetate şi uşoare, ca mângâieri de soră:

-Băieţelule, băieţelule mic şi drag, băieţelul meu trist.

Apoi îl ţinu strâns, cuprinzându-l cu mânile şi picioarele, şi ei adormiră, îmbrăţişaţi.

Astfel se mai scurse o săptămână din perioada de internare a băiatului, la Spitalul Militar din Braşov. Dimineaţa şi-o petrecea la cabinetul de oftalmologie şi pe drum, de la spital şi înapoi; mergea, acum, singur, nu mai avea nevoie de însoţirea plutonierului şi învăţase chiar câteva trasee noi; unul era cotind mult la dreapta, după piaţa unde era prefectura, şi urcând, spre hotelul Aro, de-a lungul parcului de sub colină; după hotel, cotea la stânga şi, printr-o stradă îngustă şi uşor cotită, cu clădiri vechi şi prăvălii sărace, acum, în vreme de criză, ajungea în Piaţa Sfatului, de unde nu mai avea mult până la cabinetul oftalmologului. Alt traseu era de la Spitalul Militar, drept înainte, pe sub Tâmpa, pe străduţe înguste, pavate cu piatră de râu, care-l scoteau la clădirea liceului Andrei Şaguna. Toamna era înaintată bine, aproape toate frunzele căzute, iarba pălită de brume, dar pe zidurile clădirilor vechi rămăsese pecetea ei vagă, cu umbre de aur vechi şi aramă pălită.

După-amiczile le petrecea cu plutonierul Baicu prin curtea spitalului, când nu ploua, iar când vremea era închisă şi umedă, cci doi se refugiau prin coridoarele lungi şi triste, sau erau primiţi în camera de gardă a surorilor. Până la ora stingerii, aici se adunau cele două schimburi, şi dintre medici şi dintre asistente, cel de zi mai întârziind vreo jumătate de oră, sau chiar mai mult, prin spital, cel de noapte, ajuns, de regulă, mai devreme. Medicii ofiţeri stăteau la taifas, la câtc-o ţigară, în timp ce surorile le aduceau, în cănile groase, cazone, din dotarea spiralului, ceaiuri cam leşinate, de plante cu zahăr puţin. Elevul de liceu militar era primit la astfel de adunări, pentru accastă calitate a lui, care-l apropia de corpul ofiţeresc şi-l distanţa de soldaţi şi chiar de suhofiţcri, iar plutonierul, cât pentru prietenia lui cu elevul acelui liceu renumit, cât pentru ţinuta lui mândră si îndrăzneala în discuţie, cu mult peste limitele propriului grad. Surorile, care n-aveau de executat tratamente, se alăturau şi ele, mai din umbră, şi gata oricând să facă vreun serviciu, dacă era nevoie.

Discutau mai mult probleme de politică externă şi internă. Armata Roşie mai era încă în ţară

şi nu erau semne că va pleca prea curând. Dar, prin Bucureşti şi chiar, spuneau unii, pe lângă marile garnizoane, mai erau si ofiţeri englezi, americani şi chiar francezi, din Comisia Aliată de Control al Armistiţiului. Ardealul de nord fusese eliberat de ocupaţia maghiară şi germană, e drept, dar se afla sub administrarea trupelor sovictice. Nici situaţia internaţională nu era mai limpede; războiul era incheiat, capitulase şi Japonia, dar mai erau încă, pe harta lumii, puncte sensibile, iar pe agenda politică, teme de controverse. În ţară, guvernul, impus de ocupanţii sovietici, sub acoperirca unor manifestaţii muncitoreşti, pe lângă miniştri comunişti şi social-democraţi, avea şi câţiva reprezentanţi cu aşa-numitelor partide burgheze; potrivit înţelegerilor cu puterile, până la urmă, aliate, urmau să aibă loc, cel târziu în toamna următoare, alegeri parlamentare, primele după 1938, când fusese abolit sistemul parlamentar şi instaurară, mai întâi, dictatura regală, iar apoi cea a lui Antonescu.

Toate acestea, dar şi încă multe altele, legate de viaţa oraşului, a spitalului lor şi chiar a armatei, intrau în moara de vorbe, cum spuneau ei, din fiecare seară, din una din camerele de gardă. Elevul de liceu militar, de astă dată, în hălăţelul pe care i-l rostuiseră surorile, cu nişte papuci de pâslă cam mari, în picioare, asista la discuţii mai din umbră, din câte-un colţ, în care reuşea să-şi tragă un scaun ori să-şi găsească un culcuş. Plutonierul Baicu era şi el prezent, nu chiar în linia întâi a adunării, cum spuneau ei, dar nici chiar de tot la urmă; venea şi el în halat, care era ţinuta reglementară, pentru un bolnav internat la acel spital, dar, totdeauna, cu cascheta lui de plutonier major al armatei române, cu cozorocul ei negru, rotund, calotă, deasemeni rotundă, ridicată deasupra frunţii, acolo unde era locul insignei militare care reproducea stema Regatului României. Băieţelul observase că, de câte ori intervenea în discuţie, şi nu rare erau cazurilc când o făcea, fără să deranjeze însă susceptibilitatea nici unui ofiţer de faţă, Baicu începea prin a şi aranja într-un fel anumit această caschetă. Mai mult, chiar, un fel de iluzie, sau poate realitatea modificării lucrurilor materiale înseşi, prin anumite misterioase mecanisme, uneori, în funcţie de tonalitatea discuţiei şi natura temei, cascheta putea fi una nouă, curată şi ţanţoşă, în avântul calotei sale bine întinse, cu pânza dreaptă, ca o faţă de tobă, sau din contră, un obiect vecin şi ponosit, cu luciul cozorocului îmbătrânit şi crăpat, calota de stofa uzată, lipsiră de cercul de sârmă din interior, care-o întindea, şi cu marginile mototolite. E drept că, în unele din aceste cazuri, când i se facta observaţie, în treacăt, numai, de unul din ofiţerii medici, el explica insistent şi detailat că tocmai asta este ţinuta şepcilor de uniformă a maeştrilor militari americani şi, mai ales, englezi, cu precădere cei din aviaţie, şi un astfel de chipiu, modelat ca o plăcintă, dar elegant, în prezentarea lui cam boemă, cadrează cel mai bine cu ceea ce vrea să reprezinte el însuşi plutonierul major Baicu, în armata română.

De aici, păreri şi discuţii, nu controverse, ci glume şi amintiri plăcute. Cât priveşte întâmplările cu alură anecdotică, plutonier Baicu era ca un sac fără fund; greu să fie temă de discuţie, argument ori întâmpinare, pe care el să nu le poată ilustra cu câte-o povestioară, fie din propria experienţă, fie auziră de la alţii. Venise, odată, vorba despre ţăranul român şi raporturile lui cu pământul, pe care-l

lucrează şi care-l hrăneşte, dar atât de puţin îl stăpâneşte, spunea Baicu. El nu vorbeşte ca ţăran, pentru că nu se mai simte ţăran, odată ce s-a dedicat, cu trup şi suflet, carierei armelor; dar îi cunoaşte pe ţărani pentru că din ţărani se trag şi cei mai apropiaţi cu lui, ca rudenie de sânge, ţărani sunt. De la un astfel de ţăran, un unchi bun de-al lui, frate cu mama sa, auzise întâmplarea, pe care-o povesti, într-o seară, celor câţiva ofiţeri medici de la Spiralul Militar din Braşov, care se adunaseră, după obicei, la camera de gardă.

Era în războiul celălalt, povesti Baicu. Nemţii şi austro-ungarii trecuseră Carpaţii, spre miazăzi, şi stăpâneau Oltenia şi Muntenia; altă coloană germană intrase, de la sud, în Dobrogea, prinseseră, ca într-un cleşte. Capitala, şi-apoi înaintaseră, până pe Milcov, de unde începe Moldova.

-Unchieşul ăsta al meu, originar de pe undeva din Vrancea, ca toţi cu mei, e tânăr încă şi l-au mobilizat din nou, era sergent într-o unitate de artilerie de câmp, comandant de tun, povestea Baicu. Era în vara lui 1917, în preajma bătăliilor de la Mărăşti şi Mărăşeşeti, dar el nu prea ştia mare lucru din desfăşurarea strategică a frontului, ca sergent ce era; el avea tunul lui şi oamenii lui; primea ordine de la comandantul de baterie şi le executa, dând ordine, la rândul lui servanţilor de la tun. În ziua despre care e vorba, a primit anumite coordonate şi a primit ordin să tragă; a introdus datele respective în mecanismul de ochire al tunului şl când i s-a spus: foc!, a strigat şi el, la rândul lui: foc! Apoi iar: foc! Şi: foc! După câteva rafale, la rând, a primit alte coordonate; le-a introdus în mecanismul de ochire şi a aşteptat comanda. Când a venit comanda: foc!, a strigat şi el, la servanţii lui: foc! Şi tot aşa, nu mai ştia nici el cât: pierduse măsura timpului. Apoi, la un moment dat, de la baterie a primit ordin de retragere pe alte poziţii; i s-au dat coordonatele unei noi poziţii, a pus tunul în bătaie, în noua poziţie, şi-a aşteptat coordonatele de tragere; le-a primit, curând, şi-a primit şi comanda: foc! Şi tot aşa, tot un timp pe care nu l-a putut măsura. Apoi, a mai primit un ordin de retragere pe o nouă poziţie; l-a executat şi-a tras, şi de acolo, cât timp nu mai ştie, şi nici atunci n-a ştiut. A schimbat, tot aşa, poziţia de tragere, retrăgându-se, de câteva ori, nici nu mai ştia de câte; dacă primea ordinul, se retrăgea, punea tunul în bătaie şi, când primea comanda, executa foc. Şi iar a venit ordin de retragere.

-Bag'sama că ne-mping nemţii, şi-a zis, într-un timp, unchieşul, şi-a executat ordinul de retragere. Era, tot frontul, numai o bubuitură şi-un fum, de nu se mai vedea mai nimic în jur. Dar el primea coordonate, se orienta cum putea, că locul începuse să-l cunoască, era pe la ei, aproape de satul acela din Vrancea de unde era el. Şi-aşa, tot retrăgându-se, unchieşul, cu tunul lui, ajunge tocmai pe-o delniţă de-a lui. Era bubuială şi era fum, ca o ceaţă grea, dar el îşi cunoscu delniţa, îi ştia fiecare fir de iarbă, fiecare brazdă de pământ, fiecare tufă, de pe margini. Îşi instală tunul, acolo, pe delniţa lui; era comandant de tun, dar era şi proprietarul delniţei, cum ar veni, al poziţiei de tragere. Primi şi acolo, de la brigadă, prin curier, coordonate de tragere; le înregistră în mecanismnul de ochire al tunului, iar când primi comanda: foc!, execută foc! Trăgea de pe delniţa lui. Şi trase mult, se înconjură, cu tun şi cu servanţi cu tot, se înconjură de fum, ca de o ceaţă deasă. Nu vedea unde trage, aproape niciodată, în

ziua aceea, nu văzuse ţintele; înregistra numai coordonatele: azimut, stânga, dreapta, foc! Aşa făcea şi-acum: de pe delniţa lui, trăgea orbeşte, unde i se comanda, pe coordonate.

Numai că, odată, după nici el nu mai ştie câte serii de lovituri, vine iar curierul de la brigadă, cu coordonatele unei noi poziţii: nord-sud, atâta, vest-est, atâta. Adică să-şi cheme oamenii şi să se retragă de pe delniţa lui; să părăsească poziţia, să-şi lase delniţa lui, să vie inamicul să i-o ocupe.

„Asta pentru nimic în lume!, şi-a zis unchieşul acela al meu. Până acum, m-am tot retras, cu tunul şi oamenii mei, că aveam unde mă retrage, mai era delniţa, unde puteam ajunge, cum am şi ajuns, să pun tunul în bătaie şi să trag. Dar de-acum, n-am unde să mă mai retrag. Să vie nemţii să mă potopească, da'io n-am unde să mai plec."

Aşa că sergentul acela, comandantul de tun, n-a mai ascultat de ordinul de la brigadă şi-a rămas, cu tunul, pe delniţa lui; şi-a continuat să tragă. În jurul lui, era numai fum şi bubuituri, de la tunul lui, de nu mai vedea şi nu mai auzea nimica; nu ştia ce-i-cu celelalte tunuri, nici ce-i cu brigada şi nici ce-i cu tot frontul, unde-s cu noştri şi unde-i inamicul. El lăsase, în mecanismul de ochire al tunului, ultimele coordonate de tragere şi trăgea, trăgea cât puteau dovedi servanţii să se mişte, s-aducă proiectile să-ncarce tunul, iar el să comande: foc! Iar trăgătorul să execute foc.

Aici, la acest moment al povestirii lui, plutonierul Baicu se opri; se încălzise, de câteva ori, pe parcursul povestirii, se mai potolise şi iar se-ncălzisc; cascheta îi rămăsese însă pe cap, aproape în acecaşi poziţie: o linie oblică, uşor dansată, arătând, poate, mândrie ţâfnoasă, dar şi mai potolită, semn al unei anume predispoziţii meditative, subînţelese. Acum tăcea şi se părea că se caută după o ţigară; cum, în camera de gardă a surorilor, pentru el, fumatul era interzis, aceasta însemna că urma să iasă pe coridor. Adică povestise ce-avusese de povestit şi se pregătea să plece; să iasă din scenă.

-Şi-apoi?, întrebă un locotenent medic, tânăr, cu o faţă albă, aproape frumoasă, cam pătrată, sub părul castaniu, frumos ondulat.

-Şi-apoi ce?, întrebă, la rândul lui, povestitorul, şi felul în care pusese întrebarea, răspunzând, sau răspunsese, punând întrebarea, putea presupune mai multe variante de interpretare, inclusiv pe cea mai comună, un fel de expresie a nepăsării ironice.

-Şi-apoi ce? Şi, găsindu-şi ţigara în buzunarul halatului, plutonierul Baicu îşi dădu cascheta pe spate şi ieşi; pe când dispărea pe uşă, cascheta lui păru că-şi modificase nu numai poziţia, dar şi forma calotei: marginile ei erau mototolite, acum, neglijent şi cu ceva artistic, în ţinuta lor boemă.

În altă scară, când se cam ştia că, peste nu puţine zile, băiatul, cu conjunctivita vindecată, se aştepta numai confirmarea ultimului control şi mai ales, a timpului, urma să fie externat, conclavul medicilor, asistaţi de surori, la care era admis, cumva, ca o favoare, şi plutonierul Baicu, luă în discuţie, cum se spune, tocmai cazul medical al elevului de liceu militar.

-De ce zic că este un caz?, spuse, la un moment dat, locotenentul cu faţa pătrată şi cu părul frumos, castaniu. Pentru că nu-mi dau scama care să fie sursa infecţiei din ochii băiatului. Am discutat

şi cu medicul specialist: pare a fi fost o simplă conjunctivită şi, totuşi, nu răspunde la întreg tabloul simptomatic al conjunctivitei.

-Înseamnă c-a fost o conjunctivită atipică, se auzi, dintr-un colţ al mesei, unde stătea, de obicei, un medic ofiţer mărunt, cam negricios şi mereu tăcut.

-Exact, confirmă celălalt. Aşa i-a spus şi specialistul, numai că, cu acest termen, n-am lămurit prea mult lucurile. Dacă spui, despre o anume boală, că este atipică, înseamnă că spui despre ea că nu se încadrează într-una din variantele tipologiei studiate şi recunoscute; dar nu înseamnă că defineşti, în vreun fel mai precis, boala. Spui numai ce nu este, nu şi ce este.

-Şi-atunci?

-Atunci, pentru că v-am spus că, la anamneză, bolnavul a susţinut ferm că n-a simţit să-i fi intrat, la timpul potrivit, un obiect străin în ochi, deci excludem agentul fizic al iritaţiei stratului conjunctiv, agent microbian iarăşi nu sunt semne să fi fost, nu rămâne decât...

-Varianta cu boala atipică..., interveni, din nou, medicul mărunt şi negricios.

-Da, dar repet, insistă celălalt: formula respectivă spune numai ce nu este, nu ce este!

-Şi-atunci, ce este?

-Nu pot să spun: ce este? Pot, numai, să presupun: cc ar putea fi?

-Şi? Ce-ar putea fi? Vorbise, din nou, colegul taciturn şi toţi ceilalţi întoarseră ochii spre el cu un interes cel puţin dublu: atât pentru aspectul enigmatic al cazului, ca atare, cât şi pentru neobişnuita ieşire din tăcere a camaradului lor.

Iar, la întrebarea lui, colegul lor cel frumos, dar cu faţa cam pătrată, uşor colţuroasă, sub valul ondulat de păr castaniu, răspunse, dezvoltând o teorie cam nebuloasă despre faptul că unele organisme, mai sensibile, dar nu mai sensibile oricum, ci într-un anumit fel, ar avea particularitatea de a răspunde la şocul unor agenţi exteriori, mai puternici şi mai agresivi, mimând simptomele unei anumite maladii.

-Ceva cam cum se-ntâmplă cu insecta numită cameleon?, se interesă taciturnul vorbăreţ.

-Cam aşa, numai că pe dos! Venit din mediul lui de acasă, din cuibul familial, băiatul a suferit un şoc, compus din mai multe şocuri repetate şi suprapuse: depărtarea, mediul geografic nou, colegi noi. profesori noi, angrenajul militar al liceului...

-Şi toate astea i-au înroşit ochii?

-Da, cred că da.

-Şi ochii lui au mimat, conjunctivita?

-Aşa cred.

-Haida de, asta chiar că-i prea mult!, exclamă taciturnul şi se ridică să plece, ca şi cum, într-adevăr, n-ar mai fi putut suporta, fizic, o asemenea enormitate.

Dar plecarea taciturnului se dovedi binevenită pentru continuarea serii. E drept, cazul medical

nu fusese soluționat, dar fu abandonat, așa cum îl lăsaseră discuțiile, adică deschis și, după câteva schimburi de replici neutre, de genul:

-Mariana, mai este ceai cald acolo?

-Aduc acum, domn' doctor, locotenentul medic, cu părul castaniu, se interesă de externarea băiatului. Sora Mariana știa toate datele și spuse că, luni, bolnavul va merge la cabinetul specialistului, pentru un ultim control, apoi, dacă totul va fi bine, i se vor face formalitățile de externare, bineînțeles, dacă avizul specialistului va fi favorabil.

-Atunci, reluă locotenentul, cum astăzi e vineri...

-Nu mai e mult vineri, domn locotenent, interveni Baicu, controlându-și ceasul brățară.

-E drept, dar oricum, mâine e sâmbătă și poimâine duminică; abia după aceea vine ziua de luni, când băiatul trebuie să meargă la control. Așa că, și aici locotenentul căută cu privirea ochii lui Baicu: ce-ar fi să lăsăm pe băiat să meargă până la Săcele; l-am auzit spunând că are o mătușă la Cernat.

-S-ar nimeri bine, dom'locotenent, interveni plutonierul, cu un fel de promptitudine. Am și eu o mătușă, la Cernat, ș-am merge împreună.

-Zău, Baicule? cu o mătușă la Cernat?, se miră, cam prea tare, ofițerul medic. Și câți anișori să aibă mătușica ta?, se mai interesă el.

Plutonierul își scosese o țigară din buzunar, semn că discuția și chiar seara erau pe sfârșite: o ținea între degete, ca pe un creion, și făcea semne prin aer, pe deasupra mesei, ca și când ar fi scris ceva, sau ar fi desenat.

-Păi să tot aibă, domn'locotenent...

-Câți, Baicule, câți? Câți anișori?

-Să tot aibă...

-Să aibă vreo opșpe?

-Mai puneți, mai puneți, domn'locotenent.

-Vreo nooșpe, douăzeci?

-Mai puneți, nu vă zgârciți!

-Doar n-o avea treizeci, Baicule?

-Are, domn'locotenent. Are și mai mult.

-Baicule!?

-Să vă spun eu ceva, domn'locotenent, ascultați-l pe Baicu, că se știe: găina bătrână face supa bună și femeia la patruzăci...

-Hai, Baicule, că te prea-ntreci!, încheie locotenentul, după care strigă:

-Mariana! Dă-ne-afară! Tu nu vezi cât de târziu este? Nu cunoști reglementul?

Așa că, a doua zi, sâmbătă, cam înainte de amiază, plutonicml Baicu, în uniforma lui cât se

poate de aranjată, cu cascheta dispusă țanțoș, cu calota ei bine întinsă, şi elevul de la liceul militar alături, în uniforma lui, periată cu grijă, şi bocănceii daţi cu cremă, sub îngrijirea sorei Mariana, ieşiră pe poarta Spitalului Militar şi se îndreptară spre gară, de unde urma să ia trenul cu linia îngustă pentru zona care se mai numea Şapte Sate, Săcele, între care era şi localitatea Cemaru, unde unchiul lui, Aurel Dancu, soţul mătuşii Mărioara, era notar.

Trenuleţul avea staţia în zona gării principale, care era încă o simplă baracă. Mergea, un timp, alături cu linia ferată principală, care ducea, prin cele două Timişuri, cel de jos şi cel de sus, la Predeal şi apoi la Bucureşti, şi cu şoseaua naţională, până după localitatea Dârste, unde o cotea la stânga. Cele şapte sate se vedeau, cu casele şi bisericile lor, cu acoperişe roşii, risipire, o parte, pe ultimele întinderi ale Câmpiei Bârsei, cealaltă, pe colinele cu grupuri de arbori cu frunza căzută, şi brazi cu cetina verde, aproape neagră, şi poieni şi pajişti, cu iarbă îngălbenită, de sub munţii înalţi. Trenul avea vagoane strâmte şi scurte, o locomotivă mică, aproape ca de jucărie, cu coş înalt şi fum abundent, alimentată cu bucăţi mari de lemne, blăni, li se spunea. Şuiera ascuţit şi prelung, la toate cotiturile, şi oprea des, la toate răspântiile şi, mai ales, la toate crâşmele, spunea Baicu, care stătea, pe platforma vagonului, cu cascheta bine înfiptă pe cap, în bătaia vântului, şi cu ţigara aprinsă, în colţul buzelor. Opriră la un fel de staţie, lângă o barieră, pe care scria cu litere mari şi negre CERNAT, şi-o luară, după ceilalţi călători coborâţi, pe o străduţă scurtă, care-i scoase în şoseaua principală.

Acolo, plutonierul se interesă de locuinţa domnului notar Dancu, o găsiră uşor, era la câteva case. Nenea Aurel era prin curte, cu silueta lui plină şi rotundă, ieşind de după gardul viu, de liliac desfrunzit, iar Tanti Mărioara, la bucătărie. Plutonierul salută reglementar şi le predă nepotul, spunându-le că, a doua zi, către seară, vine să-l ia, să-l ducă înapoi, la spiral. Teşiră pe treptele verandei, cu un ştergar alb, în mână, stăpâna casei îşi sărută nepotul, venit în vizită neaşteptată şi neanunţată, şi-l pofti pe însoţitorul lui, în verandă, să ia o ţuică. Baicu mulţumi frumos, cu mâna la chipiu, nu primi nicidecum să intre, dar acceptă paharul de ţuică, în picioare, în faţa treptelor, admirând gospodăria bine rânduită a domnului notar. După care, întinse paharul gol, se şterse cu palma, salută, din nou, milităreşte, şi se pierdu în stradă.

Băieţelul rămase stânjenit; îşi dorise mult să vină la neamurile sale, dar odată ajuns la ele, era descumpănit. Casa avea mirosul bun al unei case cu gospodăne, pregătiră pentru evenimentul principal al zilei, masa de prânz, dar amănuntele ei, dispunerea odăilor, amenajarea lor, îi păreau străine. Tanti Mărioara mai puse un tacâm la masa pregătită frumos, cu farfurii curate şi tacâmuri lucitoare, aşezate pe şervete albe. Înghiţi cu noduri şi abia răspunse la întrebările pe care i le puneau unchiul şi mătuşa lui.

După masă, unchiu' Aurel şi Tanti Mărioara se traseră la odihnă, după ce lui îi rânduită un pat, într-o cameră alăturată. Dezbrăcat de uniformă, după ce şi-o aşezase fmmos, pe un scaun, cum fusese învăţat, copilul rămase multă vreme treaz; cercetând, în jur, cu privirea; reamoştea unele lucruri: erau

ca la ei, acasă; altele nu erau aşa, sau erau altfel dispuse. Nu mai era în ambianța strict reglementară a spitalului, nici în aceea a liceului, pe care le cunoştea şi cu care se obişnuise, chiar dacă nu îi erau familiare, dimpotrivă, dar nici acasă nu era; şi poate tocmai aceasta era cea mai mare dezamăgire. Aşa că adormi târziu şi cumva fără veste, furat de un somn greu, din care era să-l trezească, de câteva ori, propriile lui suspine.

După somn, Tanti Mărioara îl îndemnă să iasă la o plimbare prin sat; n-are cum să se rătăcească, dacă ține numai drumul principal, şi-apoi, la un moment dat, se întoarce, pe acelaşi traseu:

-Dacă ştiam că vii, îți găseam, din vreme, vreun prieten, să te plimbi sau să te joci, cu el.

La masa de-seară, cei doi încercară să lege o conversație despre lucruri comune şi cunoscute; băiatul răspundea monosilabic, cu da şi cu nu. Despre cu lui n-avea să spună mare lucru: ştia că sunt la Cluj şi că au probleme cu locuința. Deocamdată, stau înghesuiți, cum vor putea, claie peste grămadă, cum presupunea unchiu' Aurel, la Tanti Margit, la număml 47, pe Bulevardul Regina Maria. Cât despre el, urma să se întoarcă, săptămâna viitoare, sau când îi vor da drumul cei dr la spital, la Predeal.

Peste noapte, adormi greu: patul i se părea prea larg, mirosea într-un fel care nu-i mai era familiar şi parcă-i lipsea ceva. Iarăşi se surprinse, de câteva ori, gemând.

A doua zi, se duse cu unchiu'şi mătuşa la biserică, dar slujba i se păru prea lungă şi străină. Avea sentimentul nelămurit, dar greu, consistent, că dacă ritualul nu era îndeplinit de tatăl lui, cu vocea lui moale şi gesturile la fel, moi şi parcă rotunjite, nu era autentic; şi nu era valabil. Aşa că-i rămase exterior, străin. Masa de prânz trecu destul de greu, deşi mâncarea aven mirosuri şi gusturi îmbietoare, cum erau la ei acasă. Apoi, de pe când gazdele sale ieşiră pe veranda călduță, sub soarele târziu, la cafea şi la țigară, începu să-l aştepte pe Baicu. Nimerise un loc de unde se vedea ceva din lungul străzii: cu farfuria cu prăjitura abia începută, în față, cu linguriţa alături, fura cu ochii pe geamurile pătrate, în rame de lemn, ale verandei: ar fi vrut să i se întrupeze, cât mai repede, figura cunoscută a plutonierului, cu cascheta lui țanțoşă.

-Tu dice nu mănânci prăjitura? Ori nu-ți place?, întrebă Tanti Mărioara.

Ca şi când ar fi fost surprins că face un lucru rău, băiatul apucă linguriţa şi-o înfipse în aluatul moale şi galben.

-Mămica ta nu face prăjitură din asta? De care face Care-ți place ție, să ştiu să-ți fac, când mai vii pe la noi!

Şi Baicu tot nu se mai arăta. Cei mari terminară cafelele şi țigările şi se pregăteau să se retragă pentru somnul de după masă. Unchiu' Autrel avea o vorbă, el o ştia, o mai auzise, când neamurile se mai întâlniseră, pe la vreo masă:

-Fie domnu' cât de mic, după masă doarme-un pic! Atunci când o auzise întâia oară, în timp ce toți ceilalți se veseleau, de altă vorbă bună a unchiului glumeț, râsese şi se bucurase şi el, spunându-şi,

în gând:

„Şi cum unchiu' nu-i, deloc, un domn mic, ci unul mare, cu burta lui rotundă şi statura lui plină, înseamnă că nu doarme numa-un pic!" Şi-şi închipuia un somn, de după masă, mare şi gras, ca unchiu' Aurel,

Şi de astă dată, trăgându-şi în spate scaunul ca să-şi poată extrage formele mari şi rotunde, unchiu' rosti formula; dar numai o dară, ca pe un fel de obligaţie formală. După care, cei doi se retraseră, în timp ce Tanti Mărioara îl întreba:

-Tu nu te laşi un pic? Ti-am pregătit o pernă şi-o pătură pe canapeaua unde-cu dormit az' noapte.

-Eu mai rămân un pic aici, îngăimă băiatul, cu ochii pe geamurile pătrate.

Şi rămase, aşa, multă vreme. Pe stradă, era o perindare, cam leneşă, de trecători. Apărură, în răstimpuri, şi câteva grupe de copii. Observă chiar bărbaţi şi femei care trecuseră, într-o direcţie, şi, după un timp, mai lung sau mai scurt, se întoarseră. Baicu tot nu se arăta.

Nu se arătase nici după ce unchiu" şi mătuşa se întorseseră de la somnul de după amiază, întrcbându-l;

-Tot aici eşti? Nu te-cu odihnit un pic? Apoi Tanti Mărioara nu mai spuse nimic şi aduse ceaiul.

-Ce mâncare-ţi place ţie să-ţi fac pentru cină?, întrebă ea, după un răstimp.

-Mulţumesc frumos, răspunse băiatul, cum fusese învăţat. Dar trăbă să mă-ntorc la spital. În fiecare sară-i inspecţie de gardă.

Spunea adevărul: în fiecare seară, era vizita de gardă a medicului de salon; câte-odată, venea şi medicul comandant. Dar şi minţise întrucâtva: el nu avea un loc al lui, într-un salon anume; se pripăşise pe la surori şi avea un regim special, ca unul care era în tratamentul unui cabinet din oraş. Acum, după ce spusese această jumătate de adevăr, combinată cu o jumătate de minciună, avea un sentiment de vinovăţie şi i se părea că cei doi nu primiseră prea bine declaraţia lui, că, adică, ar fi în stare să meargă şi singur, până la Braşov şi apoi la spital.

„Poate că ştiu. Poate că ştiu că pot să lipsesc şi că pot să mă prezint numai mâne dimineaţă, direct la cabinet", îşi spuse el, în gând. Dar poate că nu era tocmai aşa, iar unchiu'Aurel se ridică şi anunţă că merge la casină; era duminică seara şi el în fiecare duminică seara mergea la casină.

„Dar dacă şi Tanti Mărioara vrea să meargă la vreo vizită şi eu o ţin aici, legată de plecarea mea?" Şi făcu mişcarea să se ridice, de pe scaun, şi se pregătea să anunţe că va pleca singur; ştia drumul la gară şi, în Braşov, iarăşi se putea descurca să ajungă la Spitalul Militar.

Atunci, se auzi bătaia zdrăngănită în geamul verandei, iar când Tanti Mărioara deschise uşa cu sticlă, în cadrul ei apăru figura cam întunecată a plutonierului Baicu; avea cascheta tuflită, de data aceasta, şi parcă era murdar pe faţă.

„O fi ciupit, îşi spuse, tot în gând, băiatul.” Aşa vorbea despre sine plutonierul, când reuşea să se strecoare pe poarta spitalului numai în halat şi cu cascheta lăsată, ascunsă sub pătură, pe patul său din salon, până la crîşma din colţ: nu era nici un colţ acolo, dar aşa-i explicase el:

-Măi băiete, orice crâşmă bună, crâşmă adevărată, este-ntr-un colţ. Pentru mine, crâşma care-mi place mie, e crâşma din colţ! Apoi, unde-o fi, treaba ei, poate să fie oriunde-o pune dracu’, că ăla pune crâşmele: e crâşma din colţ. Şi când venea de-acolo, spunea despre sine că e cam ciupit.

Acum, băiatul nu-şi putu da seama dacă e într-adevăr ciupit, ori numai pare. În orice caz, ciupit sau nu, Baicu nu primi, cu nici un chip, să înainteze, măcar un pas, din locul unde se afla, când bătuse la uşa cu fereastră; nu acceptă nici paharul de ţuică, adus de Tanti Mărioara. Îl luă, numai, pe băiat, de mână şi se îndreptă spre stradă, salutând sumar, în timp ce mătuşa lăsa în urma lor, din prag:

-Dar nici măcar nu ţi-am pus un pachet, cu câteva prăjituri! Ori nu ţi-or fi plăcut?

Abia luni seara, când rămase cu sora Mariana, numai ei doi, singuri, în camera de gardă, băiatul aflase câte ceva, din care ar fi putut să-şi facă o idee despre păţaniile plutonienilui Baicu la Cernatu.

-În primul rând, că n-avea nici o mătuşă, îi destăinui Mariana. A fost numai aşa, o vorbă, între el şi locotenent, ca să accepţi tu mai uşor să te însoţească; el spunea că se dcscurcă cumva, fie îşi găseşte un loc de dormit, pe acolo, fie chiar se-ntoarce, la Braşov, şi-apoi, a doua zi, duminică, vine după tine. Dar n-a fost aşa; nici eu nu ştiu foarte bine cum a fost, că nu prea vrea să spună. O fi găsit o crâşmă, pe undeva...

-Crâşma din colţ, interveni, spontan, băiatul.

-Crâşma din colţ, cum spui tu... Acolo o fi băut, că ce să facă altceva, într-o crâşmă? Apoi, s-o fi luat la harţă cu cineva, că ce-cu văzut tu, pe faţa lui, nu era murdărie, ci vânătăi, şi uniforma îi era toată hărtănită. Iar de dormit, cine ştie pe unde-o fi dormit, că nu vrea să spună, mormăie, numai, şi dă din mâni.

-Poate prin vreun şanţ, se gândi băiatul, cu voce tare.

-Cum zici, poate prin vreun şanţ.

6

Revenit la Predeal, băiatul se lăsă înconjurat de crestele golaşe ale Bucegilor, către Apus, şi de coamele rotunde şi împădurite ale Clăbucetelor, la Răsărit; avea, parcă, acum, mai vie, conştiinţa că se află într-un loc înalt, de la care orice drum nu duce altundeva decât în jos; poate era primul lui câştig, prima acumulare pozitivă de când venise aici. Era, de-acum, noiembrie şi, prins, cum era, cu obligatoria recuperare a lecţiilor pierdute, nu luă seama cum toamna se duce, parcă împrăştiată şi pierdură, ca o ceaţă sură, pe văi în jos. Şi, într-o dimineaţă, la înviorare, găsiră totul, în jur, acoperit

cu un strat alb, de zăpadă subțire, ca o sare presărată peste noapte. Apoi, într-o zi, două, se porniră ninsorile şi se instală iama, iarna lungă a Predealului.

La ora de română, domnul Dumitrescu, după obicei, cum spuneau elevii mai mari, lăsă programul în curs şi le vorbi despre Minulescu, înfățișându-l, mai ales ca om, cum se amestecau, în el, trăind, cu aceeaşi răsuflare, literatul şi omul de lume, poetul şi actorul; îl puse pe colegul Avram, din Pogoanele, de pe lângă Buzău, să citească poezia *M-am întâlnit cu iarna la Predeal,* după care le povesti cum o recita autorul însuşi, învăluit în ceva ca o mantie sau o pelerină, cu pălăria lui romantică, cu boruri largi, şi cum, când venea momentul acelei adresări în franceză,

Donnez-vous la peine d'entrer, madame,

Poetul făcea un pas înainte, se apleca adânc, cu o mână ținându-şi pelerina în dreptul genunchiului îndoit, cu cealaltă scoțându-şi pălăria, pălăria lui romantică, cu boruri largi, purtând-o, apoi, într-un gest rotund, prin aer, ca s-o aducă, s-o depună, la picior, ca pe-o ofrandă, în fața fantomei albe, a iernii.

A fost aşa că, de la momentul cu ora despre poezia lui Minulescu, când clasa, înainte de a fi cuprinsă de fiorul poeziei, fusese luminată de lumina accea subțire, parcă filtrată prin alburi cenuşii, pe care-o emană zăpada şi-o difuzează prin ferestre, în orice-ncăpere, şi până când, în acelaşi aer, atât de plin, de-acum, de prezența tăcută şi consistentă a zăpezii, începură să se scuture, ca nişte zurgălăi colorați, semnalele voioase ale sărbătorilor, părea să nu fi trecut dccât o clipă, una singură.

Aşa înaltă şi masivă, cum era, cu complicatul ei ritm de scări şi coridoare, cu golurile sălilor şi-ale dormitoarelor şi cotloanele dependințelor, clădirea liceului însăşi păru că se înfioară de duhul sărbătorii. Maestrul Jean Bobescu îşi strânsese, de îndată, ca la un semn, de adevărat dirijor, trupele de corişti şi instrumentişti; ecourile repetițiilor insistente se răspândeau pe culuare şi-acolo şi rămâneau, să bântuie ziua şi noaptea, până la noua sesiune; nu numai băieții de la cor, care se simțeau, oricum, mai importanți şi-şi umflau pieptul, dar şi ceilalți, instrumentiştii şi chiar şi afonii, nu circulau, pe coridoare sau prin curte, altfel decât cu frânturi din refrenele colindelor şi ale cântecelor de Crăciun pe buze; după ce mica formație de piculine îşi intră în rol, ca preferată a maestrului, fluierăturile ei ascuțite şi ritmice marcau târşâitul bocancilor, pe ciment şi tropotitul lor, pe trepte. Maestrul îi instruia pe corişti în sonurile, ritmurile şi vocabulele latine ale unei cantate medievale din care memoria mai reține vagi rămăşițe, dar care erau repetate cu insistență prin pauze şi pe la jocuri, chiar şi de cei din clasa întâi, care abia începuseră studiul limbii clasice. Se mai păstrează în amintire fragmente din filmul sonor al unei sccne de spălător, într-o dimineață când ferestrele erau încă întunecate, în albastrul lor de ger, iar doi colegi, veseli, goi până la brâu, se băteau, în glumă, cu prosoapele, un fel de ritual goliardic de dimineață; era un fel de scrimă, cu armele acelea fluide şi şfichiuitoare, care atacau, pleznind, din vârfurile aruncate înainte, mai mult mângâind, apărarea constând din paşi înapoi şi fandări, iar ficcarc combatant acompania fiecare mişcare de luptă cu câte-o silabă din cantata învățată

de la maestrul Jean Bobescu; reieşea ceva ca un fel de strigăt de luptă combinat cu cântec de augur, totul în bucuria şi plăcerea copilăriei, luminate de apropierea sărbători.

Pentru băiatul care trăise Crăciunul numai sub vraja colindelor melodioase de pe Câmpie, învăluite de mirezmele de colaci şi cozonaci, totul patronat de scenele legendei cu Maria cu pruncul, Iosif şi păstorii, staulul cu boul blând şi magii cu steaua şi darurile lor, sărbătoarea se îmbogăţea, de data asta, cu sunete şi culori noi, sărăcindu-se în căldură, intimitate şi aroma sfinţeniei. Sonurile colindelor culte, fluierăturile vesele ale piculinelor, vagi iluminări colorate de beteală, scandările, în latina medievală, misterioasă şi obscură, povara de zăpadă de pe crestele Bucegilor şi de pe vârfurile brazilor, pajiştea albă, pe care şerpuia şoseaua înghețată, de culoarea osului, erau marcate, toate, de un ascuţit şi repetat semn al timpului; era ceva care părea să spună mereu, fără cuvinte şi fără sunet este anul, un anumit an, din timpul istoric, dar nu numai atât: este ziua, ziua lui anumită, a timpului, din calendar, cu ora ei, ora de pe cadranul ceasornicului, ora cu lumina ei unică, chiar dacă trecătoare, şi cu mireazma ei unică, un fel de combinaţie de culori, sunete şi mirosuri, aceasta persistentă: şi în acelaşi timp totul spunea că este locul, un anumit loc din geografia fizică şi concretă, individualizată, unde fiecare bucăţică de loc are un nume al lui, unul singur, care-l individualizează, îl scoate în faţă şi-l arată aşa cum apare, în unicitatea lui, şi are nu numai culoarea şi trăsăturile lui, dar mai ales mireazma lui unică, întinsă pe suprafaţa lucrurilor şi a reliefului ca o vopsea nevăzută, dar statornică şi perceptibilă.

Faptul că se aflau la început de iarnă, în anul 1946, şi pe acea culme a Carpaţilor, în universul restrâns, coerent şi atât de bine reglat, al liceului militar, care, la rândul lui, era cuprins în lumea colorată pitoresc a Predealului, cu căsuţele lui, de pe valea părăului care va fi Prahova şi străzile cocoţate, treptat, pe înălţimi, era nu neapărat evident simţit, cât ascuţit, intim şi adânc simţit: semnalele lui, ale acestui fapt, se părea că vin din exterior, sub formă de culori şi sunete, dar cele mai multe şi mai puternice veneau din interior, sub formă de mirezme; dar nu numai mirezme ale lucrurilor; sigur, miroseau şi lucrurile, zăpada mirosea, cum mirosea iarna întreagă, cu gerul şi cu înserările ei de sticlă sau cu dimineţile ei de cremene, mirosea clădirea, miroseau încăperile, scările şi culoarele ei, mirosea sala de mese şi spălătorul,

WC-urilc şi magazia de păcură, din subsol; dar mirosurile care contau, ca să decidă mireazma timpului şi a locului, erau cele ale celor invizibile, ale stărilor sufleteşti, ale dorinţelor şi aşteptărilor, mirosul tânjirii, al dorului, mirosul amintirilor nedesluşite si al anticipărilor temătoare.

Între timp, zilele treceau de parcă noiembrie şi decembrie ar fi fost chiar nişte mănunchiuri de foi de calendar şi un vânt le-ar fi zburat filele. Apropierea termenului plecării în vacanţă părea că apasă, tot mai puternic, şi ei o simţeau, pe piept şi pe umeri. Unii făcuseră, din vreme, la coada caietelor de matematică, tabele cu zilele şi chiar orele rămase, pe care le ştergeau, pe rând, cum treceau, cu îngrijire şi satisfacţie, în fiecare seară. Alţii, mai norocoşi, cu părinţi mai grijulii sau cu mai multe

posibilităţi, primeau pachete, ca un fel de avanposturi ale Crăciunului, cu prăjituri şi chiar de-ale porcului. Se constituiau aşa-numitele *direcţii* de plecare-n vacanţă; cei mai mulţi erau bucureştenii, încât *direcţia* lor aproape nu conta, mai toţi călătorind pe cont propriu, sau în grupuri mici, pe clase ori prietenii. Moldovenii însă se constituiau într-o *direcţie* puternică, sub comanda cvsioficială a unui elev din ultimele clase; mergeau, împreună, grupaţi, după ce urma să lase câţiva la Mărăşeşti, de unde unii o luau spre Vrancea, alţii către Bârlad, Tecuci, Vaslui, până la Paşcani, de unde se răspândeau spre Iaşi, Botoşani, Suceava şi Neamţ. Nici ramura olteană nu era mai firavă, rămânând împreună, după trecerea prin Bucureşti, până la Piatra Olt, de unde unii urcau spre Râmnicu Vâlcea, ceilalţi continuând la Craiova, unde rămâneau cei mai mulţi; dar mai erau câţiva care trebuiau să ajungă, în sus, la Târgu Jiu, iar alţii, mai departe, la Turnu Severin. Direcţia ardeleană era mult mai subţire; bănăţenii nu contau aproape deloc, nici sibienii; era un mic grup de clujeni, iar mai departe, spre Oradea, continua premiantul clasei a şaptea, Ion Otha, şi colegul lui mai mic, dintr-a doua, Viorel Pantea.

Pe această hartă a direcţiilor, băiatul părea că nu-şi găseşte un loc; nici un elev nu mergea la Sibiu, schimbând trenul la Braşov, ca să treacă prin Porumbac şi Avrig. Dar chiar să fi fost, el nu mai avea ce să caute acolo, unde nu mai erau decât cele două bătrâne. De la Cluj, de la cu lui, multă vreme nu mai primi nici o veste, iar când veni, în fine, o scrisoare, cu mai puţin de două săptămâni înainte de plecarea în vacanţă, tatăl lui îl înştiinţa, cu acelaşi scris, parcă marcat de îngrijorare, că încă nu găsiseră o locuinţă corespunzătoare, că stăteau tot la Tanti Matgit, *claie peste grămadă,* se gândi băiatul, şi că nu ştia cum va fi cu vacanţa; după care întreba, aşa într-o doară, dacă le vor permite comandanţii să plece, elevilor mai mici, cu trenurile înghemţate şi încărcate de oameni şi bagaje, cu ameninţarea tifosului, pe distanţe mai lungi?

Nu spunea nimic altceva, tatăl lui, în acea scrisoare, dar băiatul care, între timp, se interesase, deocamdată cam vag, de direcţia Cluj şi mai departe şi aflase că ar fi, prin clasa a şasea, un elev clujean, pe nume Albu, nu merse mai departe cu tatonările. De altfel, nici nu-şi putea închipui drumul cu trenul până în marele oraş; linia de la Braşov până la Copşa Mică îi era o mare necunoscută, ca şi cum ar fi fost cufundară în întuneric; de la Teiuş, mai departe, până la Apahida, îşi mai amintea câte ceva, dar despre gara Clujului n-avea nici o idee; cum îşi reprezenta oraşul pe hartă, se gândea că gara trebuie să fie în latura lui dinspre sud, despre care n-avea idee că urcă, abrupt, pe culmea înaltă a Feleacului. Poate, din accst fel al lui de a gândi în reprezentări, se născu ideea, la început tulbure şi firavă, să meargă în vacanţa de iarnă la Cernatu, din Săcele, la Tanti Mărioara; era ultimul drum pe care-l făcuse, undeva, unde era ideea de casă a unei familii şi acea familie era destul de apropiată, şi sufleteşte, şi prin rudenie de sânge, de familia lui; care, iată, acum nu avea o casă, un acasă al ei.

Hotărârea de a pleca acolo a fost luată atât de uşor, încât nici nu se poate spune că a fost o hotărâre; şi-a luat geamăntănaşul, a mers la gară şi-a găsit un tren de Braşov. Acolo ştia unde era linia

îngustă pentru Săcele. Tot timpul drumului, de la liceu la gara din Predeal, de la Predeal la Braşov, la geamul înghețat al unui vagon ticsit de călători, în legănările trenulețului care înainta, fluierând vajnic prin platoul întins ca o masă al Țării Bârsei, în urechea interioară îi sunau mici fluierături de piculină, alternând cu silabele latineşti, scandate pe melodia obsedantă; îl învăluia, sensibil, pentru toate simțurile, dar mai ales pentru miros şi vederea interioară, aroma unică a timpului, împletită cu jocurile de lumini ale locurilor, era înşurubat, fizic, aproape de contopire, în unicitatea unei unități de spațiu-timp, care trecea, prin el, fluturându-şi mirosurile şi culorile, ca să vină alta, cu aceleaşi mirosuri şi culori.

Abia la Tanti Mărioara, după ce tropăi, scuturându-şi zăpada de pe ghete, pe treptele verandei, şi trecu din aerul ei rece şi stătut în căldura cu miros de cozonac şi unsoare prăjită, din bucătărie, apoi în cel moale şi cald, cu aromă de lumânări arse şi jar de lemne, împletită cu aceea de mobilă veche, dar curată, băiatul trecu pragul din acea contemporaneitate ascuțită, legănată în lumini şi mirezme, într-o durată veche, lungă şi egală, în care se regăsi pe sine măcar în parte.

Sărbătorile cu Tanti Mărioara şi unchiu' Aurel se desfăşurară, în multe privințe, ca acasă: acelaşi program de rânduire a meselor, cu aproape aceleaşi meniuri: dimineața, cafea cu lapte şi cozonac; la amiază, începeau cu răcituri, cărora le spuneau simplu, *răci,* continuau cu ciorba de porc şi friptura, ca să încheie cu prăjiturile; seara, înainte de-a merge la casină, unchiu' Aurel lua, cu ceilalți doi, câte-un ceai cu cozonac. La biserică, merseră numai în prima zi de Crăciun; în a doua, unchiu', sau mătuşa, sau amândoi, făcură ce făcură şi întârziată:

-Acum, nu mai are rost să mai mergem, spusese, la un moment dat, fără mare părere de rău, doamna casei, uitându-se la pendula din sufragerie, cam ca a lor, dar cu alt sunet, altă melodie. Şi aşa avem musafiri la masă.

Musafirii erau unchiu' Vasile, fratele Mărioarei, care era judecător în Săcele, şi soția lui de atunci, Lucreția. Cei mari statură la masă mult timp, dezgropând amintiri mai mult, vesele, dar şi triste, şi mormăind câte-o cântare. Băiatul îi auzea prin uşa cu geam de la camera unde se retrăsese, la un moment dat; Tanti Mărioara îi pusese, pe canapea, o perină şi-o pătură şi-i întinsese un album cu scoarțe verzi pe copertă, întocmai cum aveau şi ei, albumul de fotografii al familiei.

-Dacă vrei să te uiți înainte de-a adormi, îi spusese ea. Iar băiatul nu adormi deloc, răsfoind, gânditor, foile tari, de carton negru, pe care erau lipite fotografii cu Tanti Mărioara, unchiu' Aurel, dar şi unchiu'Vasile, Tanti Lucreția, unchiu' Gheorghe, preotul din Sebeşul de Sus, şi soția lui. Tanti Dochița. Băiatul descoperi chiar figura cam negricioasă, sub pălăria avrigenească, de modă veche, cu borurile mai largi şi uşor răsucite în sus, a lui nenea Spârlea, ca şi fața cam ştearsă, parcă ferită, cumva, sub broboadă, în care-o descoperi pe Mama Floare. Oricât ar fi căutat, şi băiatul trecu paginile tari, cu fotografii pe ele, de câtera ori, înainte

-şi-napoi, el nu găsi nici o fotografie cu părinții lui şi când, pe suflet, simți gustul amar al

acestei mici întâmplări, el rămase cu ceva ca o tristețe nelămurită.

Mai pe scară, veniră să-l caute un băiat şi-o fată din vecini, cu sania, poare la îndemnul mătuşii sale. Săniuşul, pe-o uliță lungă şi abruptă, năpădită de zăpadă, la lumina bccurilor din felinarele rare, îi încălzi, pe toți, aprinzându-le obrajii şi luminile vesele din ochi; băiatul se înfierbântă şi el, luptându-se cu nămeții şi pantele. Urca, gâfâind, în ritmul ecourilor din rămăşițele de colinde şi din frânturile de cantată latinească, pe fond ascuțit de picoline, care se auzeau, din nou, în urechea lui interioară; era ca şi cum le-ar fi găsit, pe undeva, pe drum, prin zăpadă, şi-acum fluturau în jurul lui, fie că urca panta, trăgând sania după el, fie că o cobora, săltat, pe la hopuri şi peste troiene.

În schimb, ziua următoare, a treia a sărbătorii, se deschise, pentru băiat, cu o mare senzație de gol; revăzuse, pe măsuța de lângă canapea, albumul cu fotografii al soților Dancu şi lipsa părinților lui i se reactualiză, cu dezamăgire, la care se adăuga ceva ca un fel de ruşine:

„Cum de mi-a trecut mic prin cap să vin la oamenii ăştia, care nici nu m-au invitat, să le stric sărbătorile?", părea să se gândească el, deşi nu formula chiar aşa; dar jenat şi nemulțumit de sine însuşi era, cu toate că nici unchiul, nici mătuşa nu lăsau să se vadă că au fost deranjați, în vreun fel, de prezența lui.

Aşa că, încă la momentul cafelei cu lapte şi cozonac, anunță că ar vrea să plece:

-Unde să te duci, măi băiete, singur, în plină iarnă?, îl întrebă, cu îngijorare sinceră, în glas, Tanti Mărioara.

-Mă duc la Avrig, la bunica, nu-i foarte departe. Şi, înainte ca vreunul din cei doi să mai poată întreba sau comenta ceva, adăugă:

-La Braşov, mă descurc. Ştiu unde-i autogara şi mă duc să iau autobuzul. Chiar am văzut că este un autobuz către Sibiu la ora două după amiaza.

Nici unul din cei doi nu spuse nimic; băiatul luă tăcerea lor ca pe-o încuviințare şi trecu în camera unde dormise, să-şi facă bagajul şi să-şi îmbrace uniforma. Când se întoarse, cu geamantănaşul în mână, aşa cum era îmbrăcat, cu mantaua de uniformă, strânsă cu centura albă şi cu basca aranjată pe cap, Tanti Mărioara îi întinse un pachet învelit frumos, în hârtie cerată, şi legat cu sfoară în două culori:

-Ți-am pus nişte prăjituri, să cu pe drum. Şi-l mângâie pe obraz, parcă mai apăsat decât altă dată.

În Braşov, era un frig pătrunzător, dar băiatul parcă nici nu-l simți, până nu se văzu, cu biletul de autobuz, un cartonaş mic, dreptunghiular, perforat la mijloc, în mână; atunci îşi dădu seama că-i ard urechile, iar degetele îi erau înțepenite, de ger. Autogara nu avea o sală de aşteptare, numai o încăpere strâmtă, unde era ghişeul pentru bilete; era pardosită cu ciment şi avea o uşă de fier, cu țâțânile neunse. Uşa scârțâia mereu, ascuțit, un val de frig tăios intra, cu fiecare nou venit, paşii lui înghețați se auzeau, hârşâind pe ciment, iar în urma lor rămâneau grămăjoare de praf de zăpadă

murdară.

Băiatul îşi ascunse biletul mic, de carton, în mănuşa rece, lângă palma aproape înghețată, şi, cu geamantănaşul în cealaltă mână şi cu umerii aduşi peste frigul din piept, porni, ca în neştire, pe o stradă pardosită cu dale de granit îngropate în zăpadă. La un colț de stradă, o uşă batantă se închidea şi se deschidea, lăsând să iasă vălătuci mari şi rotunzi de abur alb. Băiatul străbătu aburul, fără să vadă nimic, şi se pomeni într-o sală lungă, cu mese şi scaune multe, într-un vacarm de voci, clinchet de pahare şi scrâşnit de scaune de fier pe ciment; mirosea, iute, a țuică, şi apăsător şi greu, a tutun. Dar era sau părea mai cald. Se strecură printre mese, de unde clienții, cu fețele roşii sub peri scurți şi murdari de bărbi nerase, îl priveau cu ochi indiferenți. Ajunse până aproape de tejgheaua lungă, acoperită cu o tablă de zinc de culoarea cenuşii murdare. Părea că se mai încălzeşte; vârfurile urechilor începuseră să-l ardă şi obrajii să-i îmbobotească. Dacă simți că-l apucă moleşala, se întoarse pe călcâie, ca şi cum ar fi *căutat* pe cineva şi nu l-ar fi găsit, şi ieşi, prin perdeaua umflată de abur umed, în gerul sănătos, de afară. Autobuzul avea geamurile înghețate şi, după câteva cotituri mai scurte, cu scrâşnete de roți dințate, când se aşternu la un drum mai drept, păru că se opreşte şi stă pe loc; se mai scutura, câteodată, dar îşi revenea şi tremura mărunt şi continuu, înțepenind, în afară de timp şi loc, interiorul lui imobil, cu bărbați şi femei căzuți pe scaune, înconjurați de bagaje, într-o trezie tulbure, ca un somn incert. Din când în când se auzea scrâşnet de roți sau de frâne, uşa de lângă şofer se deschidea sub năvala unor vălătuci de aburi cenuşii, apoi iar se închidea, se auzea un hârâit ca de lanț ruginit şi-apoi iar trepidarea continuă, ca un tropotit mărunt, pe loc.

Când cobori, la Avrig; lângă şipotul de sub hula bisericii, totul era cufundat într-o ceață grea, care părea să aibă lumina ei proprie, mai mult un fel de culoare de cenuşă; drumul spre casa bătrânei era ca printr-un tunel sub nouri reci. Casa însăşi nu numai că era rece, aproape înghețată, dar părea străină; frigul omorîse mirosul ei unic, iar blidele de ceramică, de pe blidar, mişcate de aer, sunau altfel, fără ecou. Peste noapte, băiatul nu se dumiri dacă doarme, într-adevăr, sau continuă să fie în autobuz, în aceeaşi scuturătură uşoară.

A doua zi, înainte de a risipi ceața, care părea să înnăbuşe nu numai durata, dar şi depărtarea dintre lucruri, el îşi anunță bunica, scurt, că va pleca la Porumbac.

-Vai de mine şi de mine!, se sperie bătrâna, dar ce să cauți tu la Porumbac? N-cu pe nimeni acolo!

Dar băiatul nu răspunse nimic şi se îmbrăcă de plecare. Era ajuns în uliță când femeia veni, pe urma lui, strângându-şi broboada, din mers, după ce pusese, în uşa casei, o coadă de mătură, de-ar curmeziş, semn că era plecată.

Prin ceață, drumul era tot ca o stare pe loc; veneau spre ei, din nedesluşitul foarte apropiat, de la numai doi paşi, lostopane de zăpadă-nghețată, câte-o rufă de crengi de promoroacă ivindu-se mare, ca o claie, dar ajunsă, în dreptul lor, măruntă cât un mănunchi de buruiene albe, argintii. Primele case

din satul vecin, albia părăului din marginea lui, apărură dintr-o dată, ca şi cum ar fi fost la doi paşi, dar si foarte târziu, la capătul unui drum care părea că nu se mai termină.

Când împinse, cu umărul, portița înțepenită dela casa familiei Frâncu, fiecare era la locul unde el îşi închipuia că trebuie să fie şi el îi va găsi. Lelea Vetă traversa curtea cu zăpada tocmai măturată de Neluțu; badea Gavrilă era în grajd, la cai, se auzea cum vorbeşte cu ei, iar ei îi răspund, fornăind pe nas. Valeri cioplea ceva sub şură, iar Mitu lipsea, desigur; băiatul ştia că trebuie să fie dus la ceată.

Veta-i primi în bucătărioara mică şi caldă, îmbrobodiră cu aburi de mâncare proaspătă. Îi pofti să se dezbrace şi să şadă pe laviță, fără să-i întrebe nimica. Nici bărbații, când veniră, la scurt timp, unul după altul, în afara de *sara bună,* pentru că, într-adevăr, se apropia scara, nu mai spuseră nimica şi se aşezară, în jurul mesei scunde, la care femeia adăugase, tot fără cuvânt, câte un blid şi pentru cei nou veniți.

Pe băiat îl culcară în ceea ce ei numeau casa dinnainte, unde Vera aţâţase un foc în soba rece; bătrâna rămăsese în tinda bucătăriei.

Băiatul se trezi numai într-un târziu, când soba începuse să dogorească, după ce, mai întâi, bubuise în fundat; nu i se făcuse cald, nu îi mai era nici rece, dar pielea toată îi ardea. Nu se trezise numai în sensul comun al termenului, să se deştepte din somn, adică, ci se trezise la realitate; iar realitatea i se arăta sub formă de întrebări: neformulate, deci nepuse, dar întrebări; cum ar fi: „Ce caut eu aici, la Porumbac? La familia Frâncu? Casa în care-am locuit noi e peste drum, şi-i goală, acum, cu mei sunt departe, la Cluj, dar eu ce caut aici?” Şi: „Ce-i cu arsurile astea pe piele? Să fie, într-adevăr, purici?”

Odată ce realiză aceste întrebări, nu neapărat şi răspunsurile lor, simțea că nu era nevoie de răspunsuri, băiatul se trezi în față cu singura încheiere dreaptă a acestui schimb de întrebări nepuse şi răspunsuri neformulate: „Trebuie să plec, imediat, de aici!”

Da, aşa era, trebuia să plece, dar, simțind această singură încheiere, se mai contura o întrebare, tot nepusă, şi aceasta: „Da, trebuie să plec; dar unde?”

După mâncarea de dimineață, cu mămăligă cu lapte de bivoliță, cei doi, bunica şi nepotul, veniți ca musafiri nepoftiți, se ridicară să plece, mulțumind frumos de găzduire. Cum nu-i întrebaseră nimic, la sosire, cei din familia Frâncu nu-i întrebară nici acum nimic, la plccare. Ceața tocmai se ridica şi ulițele satului, cu casele lor, înşirate de-a lungul gardurilor încărcate de promoroacă, erau aşa cum le cunoşteau, şi, totuşi, altfel; era ca şi cum cineva sau ceva le adăugase o vopsea, un fel de var nevăzut, dar care le schimba cu totul lumina sub care apăreau; formele şi proporțiile erau aceleaşi; aceeaşi şi dispunerea lor în spațiu, dar timpul în care se trezise să le vadă, acum, când ceața se risipise tocmai ca el să le poată vedea, le arăta cât de diferite sunt, cum le mânjise înstrăinarea şi depărtarea, ca un var fără culoare, dar cu semnificație; cu această semnificație: să le arate că sunt depărtate şi străine.

Ajunsă la casa ei, bunica nici nu intră în curte; spuse, numai, băiatului că are o treabă în sat şi-l lăsase să intre singur. În casa goală şi rece, băiatul găsi, pe cenuşa sobei din urmă cu două seri, gătejele pregătite pentru foc. Scăpară şi aşteptă cât să le cuprindă flacăra, mai adăugă două, trei lemne mai groase şi-nchise uşiţa. Pe când plita se încălzise şi aproape dogorea, bătrâna se întoarse, cu broboada ei neagră, înfăşurată în jurul trupului mic şi înnodată, la spate.

-Am vorbit cu mamă-ta la telefon. Te-aşteaptă să pleci imediat la Cluj!

-Unde-cu vorbit? Şi cum?

-La Telefoane, unde să vorbesc? Am cerut să-mi dea urgent, Banca Vatra, de la Cluj. L-am găsit pe Putici şi-a chemat-o pe mamă-ta. Te-aşteaptă acolo. Mâncăm ceva şi plecăm la Sâbiu.

Mai aveau răcituri; bătrâna fripse şi nişte cârnaţ. Îşi puse nişte lucruri într-o traistă, cu culorile satului lor, şi plecară la gară. De la gara Sibiului, luară tramvaiul care ducea în Dumbravă; coborîră mai înainte, pe la mijloc de Calea Dumbrăvii.

Pe-o străduţă laterală, bătrâna avea nişte neamuri, care-şi făcuseră, acolo, casă. A doua zi, încă pe noapte, luară tramvaiul înapoi, spre oraş. Coborîră în Piaţa Mare şi-o luară, pe lângă catedrala catolică, spre Pasajul Scărilor. Era un ger aspru. Se luminase o zi alburie, cu aerul tăios, ca o iarnă subţire. La capătul de jos al scărilor, într-o piaţă îngustă, lângă Târgul Peştelui, era autogara. Un autobuz lung, cu botul rotund, de fabricaţie cehoslovacă, marca Tatra, aştepta, cu motorul pornit, tuşind, repetat şi continuu, în urma lui, un fum vânăt, cu miros înnecăcios.

Înăuntru era un spaţiu lung şi îngust, cu două rânduri de câte două scaune, tapiţate cu o muşama veche. Văzute dinspre locul şoferului, scaunele din spate păreau pierdute, la o mare depărtare, ca şi când ar 5 fost undeva, altundeva. Când autobuzul, lung şi îngust, porni, cotind, de sub turnul înalt al Catedralei Evanghelice, care domina zidurile şi rândurile de case, în trepte, ale Oraşului de Sus, întocmai cum se vede în tabloul lui Neuhauser, geamurile lui înghețate adunară şi strânseră mica lume din interiorul lui, ca într-un acvariu, cu fiinţe umane împrăştiate printre lucruri. Cum nu se vedea aproape nimic înafară, băiatul simţi, din nou, aceeaşi senzaţie de stare pe loc, clătinătoare. Sfârâitul sonor şi continuu al cauciucurilor pe şoseaua tare era ca un fond, un fel de pânză lungă, pe care se aşezau zgomotele dezordonate ale călătorilor, ca nişte lucruri aruncate, la întâmplare. Se formaseră câteva nuclee de conversaţie, care-şi vedeau, mai potolit sau mai ascuţit, de vorbă; mai rar, izbucnea câte-un râs, şi tot rar, era întrebat sau comunica, câte ceva, şoferul.

Autobuzul opri, mai întâi, între Cunţa şi Răhău, pe o pantă uşoară, unde, pe stânga, sub un mal înzăpezit, dominat de câţiva stejari înalţi, cu crengile înghețate, curgea, pe-o ţeavă de oţel, un izvor puternic şi veşnic viu. Apoi, mai opri la Sebeş Alba, lângă zidul cetăţii, dincolo de care era biserica saşilor, la Alba lulia, în piaţa din centru, peste drum de casa cu un cat a hotelului şi restaurantului, la Aiud, peste drum de clădirile solide ale Colegiului Bethlen, strânse împrejunil unui colţ de piaţă pardosită cu piatră de râu. La Turda, în piaţa din centru, staţionă aproape cincisprăzece minute; câţiva

călători ieşiseră în ger la o ţigară; treceau vreo doi, trei hamali, îmbrăcaţi în zdrenţe şi înfofoliţi în cârpe, de abia li se vedeau ochii, mutând lăzi grele şi bagaje informe dintr-un loc într-altul; unul din ei, mai mic, cu capul gol şi-ntr-o hăinuţă subţire, purta, pe umăr, trupul gol şi alb-gălbui al unui manechin feminin, cu faţa imobilă, vopsiră în culori şterse, şi picioarele lungi şi subţiri, ridicare în frigul albăstrui.

Din uşa autobuzului şi din grupurile coborîte în jurul lui, câteva voci bărbăteşti salutară, cu glume în doi peri, purtătorul şi bagajul lui inert şi, totuşi, transmiţând ceva viu. Mai atent la conversaţiile din jur, băiatul realiză că grupul cel mai vesel şi mai zgomotos era al studenţilor, băieţi şi fete, şi că ceilalţi li se adresează, ori se referă la ei ca la persoane deosebite, dintr-un fel de ordin aparte, ceva cam cum erau şi ei, elevii de la liceul militar. Ca şi cum faza cu femeia de mucava purtată într-un fel de triumf prin piaţa centrală din Turda, ar fi fost un semnal, pe când autobuzul urca, tuşind din greu şi schimbând vitezele cu scrâşnet, hula Dăbăgăului, limbile pasagerilor se dezlegară, cum se spune, şi conversaţia dădu peste limitele grupurilor restrânse, cam cum fiertura unei oale, la foc, dă, la un moment dat, peste marginile ei. Se afirmară şi câteva voci distincte; nu erau persoane, nu se putea stabili prea bine de unde anume vine fiecare replică, încât, în interiorul, de lung acvariu strâmt, al autobuzului, vocile se afirmau ca nişte entităţi sonore pure şi independente.

Era studentul hazliu, era cucoana ţâfnoasă şi cu ifose, era baba plângărcaţă, era duduia alintată, era o voce abruptă şi neplăcută, de bărbat care voia să se impună şi care părea să pretindă că are, totdeauna, dreptate, era şi una mai potolită, înccrcând să judece calm; discuţia generală se înfierbântase după ce autobuzul trecu, la pas, varianta improvizată a unui pod distrus în război şi încă nereparat. Dispoziţia unanimă era de a învinui şi chiar de a incrimina pe cineva, pe cel socotit vinovat, mai întâi, de distrugerea podului, iar acum, de întârzierea reparării lui. Încât, pe rând, ba chiar, cele mai adese, deodată, mai mulţi vinovaţi au ajuns să fie numiţi: soldaţii germani, ruşi, unguri şi români, apoi autorităţile, felul de a fi, al unuia, sau al altuia, vremurile, războiul, în general, păcatele oamenilor, judecata lui Dumnezeu, uneltirile diavolului, ca, până la urmă, vorba să eşueze în politică; atunci a fost ca şi când s-ar fi deschis, acolo, între ei, celebra cutie cu şerpi. Unii dădeau vina pe comunişti, alţii pe ţărănişti, alţii pe liberali; vocile de studenţi susţineau că numai regele ne poate scăpa şi chiar începuseră să scandeze:

-Regele Mihai! Regele Mihai! Regele şi Patria!

La care, vocea hârâită, care pretindea că are totdeauna dreptate, se ridică, în picioare, şi începu să protesteze, dar vocile tinere, mai ales cele de fete, îl luară cu un Huuooo! lung şi modulat, punctat de fluierături în degete. Atunci autobuzul se simţi că trage pe dreapta şi se opreşte; şoferul aşteptă câteva momente ca rumoarea să se potolească, se ridică de la volan şi se întoarse cu faţa către pasageri:

-Să faceţi bine să tăceţi din gură! Ce-i aici, la nebuni? Care vă mai aud vorbind, opresc şî vă dau jos! Nu-i de glumit! Acum trăbă să urcăm panta grea, către Feleac, ş-apoi să coborâm

Dealu'Feleacului, cu serpentinele lui, şî cu Curba Morţii, unde

-s-o-ntâmplat atâtea accidente! Nici o vorbă să nu mai aud!

Când maşina lungă şi îngustă, cu botul ei rotund şi cu geamurile înghețate bocnă, opri în autogara Clujului şi băiatul păşi pe zăpada bătuciră şi murdară, din locul viran, din spatele Poştei, îl înconjură şi-l luă în brațe, odată cu geru aspru, uluiala de a descoperi lucruri de mult cunoscute, într-o nouă şi aspră înfățişare. Clădirile mohorâte, din jur, erau aceleaşi, dominate de tumul masiv şi înalt al catedralei Sfântul Mihail, care se ridica deasupra lor ca un uriaş de piatră, ridicat, de la brâu în sus în aerul înghețat; şi totuşi, toate păreau altfel, ca şi cum varul caselor ar fi îmbătrânit, cu sute de ani, iar albastrul subțire al cerului, pe care se profilau acoperişele împovărate de zăpadă veche, înghețată, îmbătrânise şi el şi se învinețise ca o față de mort. Aceeaşi forfotă de oameni şi maşini, pe care-o mai văzuse, în vara lui 1940, dar oamenii păreau ca trecuți prin ceva ca un foc, sau o apă mare şi rea, cu fețele răvăşite şi. mai mult, zdrențe cenuşii, înfăşurate în jurul lor, în loc de haine, iar maşinile răsuflau obosite, tremurând din carapacelc lor de tablă îmbătrânită, ruginită şi sfâşiată, pe alocuri, expirând, sacadat şi continuu, filmul unor otrăvuri verzi-cenuşii.

Ridicând ochii în jur, băiatul văzu deschiderea străduții, pardosite cu piatră de râu, acum prinsă în lacăte rupte, de gheață: poate că simțul lui de orientare, pe urma amintirilor, îi spunea că pe acolo poate ieşi în strada Regele Ferdinand şi, apoi, urmând sensul invers celui pe care-l urmase cu tatăl lui, în acea vară a lui 40, ca să treacă de Palatul Banfy, să ajungă la locul unde-i întâlniseră pe părintele profesor Ioan Lupaş şi pe tânărul istoric David Prodan, care se desprinsese de ei, să plece la Apahida, unde avea să se căsătorească, tocmai în acea zi, iar de la locul acelei întâlniri, cotind, acum, la stânga, ar fi intrat pe Bulevardul Regina Maria, să ajungă la numărul 47, unde locuia familia Putici şi, acum, i-ar fi putut găsi pe cu lui. Aşa trebuie să fi fost, pentru că nu trecuseră decât cinci ani şi câteva luni, iar lucrurile nu se uită prea repede.

Şi, totuşi, luându-şi geamantănaşul în mâna dreaptă, băiatul, în mantaua lui bleumarin, de elev de liceu militar, cu centura albă, cu cataramă galbenă, şi basca trasă pe-o ureche, n-o luă către poştă, după ce se desprinse, din forfoteala autogării, ci, având, în față, turnul cu ceas, al catedralci Sfântul Mihai!, ridicat deasupra a tuturor şi a toate, intră în spațiul gol al dreptunghiului prelung al pieței Carolina, trecu, pe lângă monumentul împărătesei şi al soțului ci, împăratul, şi, prin câteva străduțe strâmte şi cotite, ieşi la capătul străzii Memorandului, de unde, pe strada Şincai, mai lungă şi îngustă, răzbi în piața Bibliotecii Universitare. Avea, de-acum, turnul înalt, cu ceas, în stânga lui: clădirile, mai scunde sau mai înalte, aveau vanii scorojit, mânjit, pe alocuri, cu fum, sau spart de urme de gloanțe. Ciubucele ornamentale atârnau triste ca nişte ghirlande învechite şi zdrențuite; trecătorii, şi ei, erau înveliți în zdrențe, cu culorile încenuşate şi murdare, cu mânile ascunse sub piept, în legături complicate, de fulare vechi. Fețele lor erau asprite de ger, ochii păreau înroşiți şi tulburi, bărbații, cu fețele dure, sub peria de păr scurt a bărbilor nerase, femeile, ca date cu un fel de roşu vânăt, de var. Pe

la colțuri de străzi, figuri informe, în resturi ele uniforme militare, germane sau maghiare, cu şepci fără cozoroc, cu vârful împins înainte, zdrăngăneau grătare de fier peste cărbuni învăluiți de fum, strigând gutural:

-Meleg! Meleg a kastagne! Meleg!

Iar babe, înfofolite în cârpe, răspundeau, din alt colț de stradă, cu glasuri ascuțite şi prelungi:

-Frish! Frish a sos perec!

Din piața Bibliotecii Universitare, băiatul ar fi putut ieşi, la stânga, prin strada Jokav, către Piața centrală, de unde se deschide Bulevardul spre Operă şi Teatrul Național, pe care, la numărul 47, se afla sediul Băncii Vatra şi locuința familiei Putici. Numai că, iar nu se ştie din ce pricină, el urcă înainte, pe strada Regală, până la primul ei colț, unde, abia acolo, coti, la stânga, pe strada Avram Iancu. Trecu de clădirea căminului studențesc, pe stânga, de intrarea la Cimitirul central, pe dreapta. Acum, turnul cu ceas, ridicat deasupra clădirilor din jur, era în stânga lui. El merse înainte, pe strada aceea lungă şi aproape dreaptă, trecu de Bastionul Croitorilor şi de colțul unde fusese sacrificat Baba Novac, de unde iarăşi ar fi putut ajunge pe Bulevard, traversă Calea Turzii, pe unde coborîse autobuzul de la Sibiu, prin dreptul Şcolii Avram lancu, şi, pe sub acoperişurile scunde ale căsuțelor din cartierul mizer, din spatele Casei Învățătorilor, ajunse în Piața Cipariu. Mai erau câteva vânzătoare înghețate, tropotind mărunt pe vagi încălțări înfăşurăte-n cârpe, îmbiind, pe câte-o mână de paie înghețate, câteva nimicuri triste. Trei patru birje cu coviltir negru, de piele, strâns ca o armonică, şi cai țesălați de proaspăt, cu părul lucind, în gerul sticlos, aşteptau încremenite ca nişte viitoare monumente.

--Băiatul facuse atâra ocol fără să ştie de ce.Nu putea fi o simplă dezorientare; drumul îl ştia, îl făcuse, e drept, în sens invers, cu tatăl său, şi i-ar fi fost simplu să-l ia de la capăt, de la Poştă; nu încercase nici alte variante, de apropiere de piața centrală, de unde i-ar fi fost foarte uşor să ajungă la familia Putici. Dar el o luase, cu geamantanul lui, în mână, evitând, la început, accesul direct în strada Regele Ferdinand şi menținându-se, apoi, în tot ocolul lui, la o apropiere oarecum constantă, de piața cu grupul statuar al regelui Matia, având drept reper turnul cu ceas al Catedralei Sfântul Mihail. Nici nu întrebase pe nimeni cum ar putea ajunge pe Bulevardul Regina Maria, semn că ştia totdeauna, cel puțin cu aproximație, pe unde merge şi unde se află. În Piața Cipariu însă, se pare că ajunsese să fie dezorientat; de acolo, nu se mai vedea turnul cu ceas, iar îngrămădeala de crengi înghețate şi ninse a părculețului dintre clădirea teatrului şi-a operei şi Casa Învățătorului îi ascundea privirea spre partea de oraş unde trebuia el să ajungă.

Acum stătea în Piața Cipariu, cu geamantanul lui în mînă şi se uita în jur la mărfurile nedesluşite, oferite, pe paiele acelca vechi, de babele înfăşurate-n cârpe; n-avea ce să vadă. Se uită la cai. Păreau mai rotunzi la trup şi cu perii mai curați şi mai lucioş, decât cei pe care-i cunoştea el; poate doar caii agronomului Panait să fi fost atât de lucioşi, sau cu lor, când era Pista într una din zilele lui bune. Se uita la cai fără să se gândească la ccva anume, numai din plăcerca de a-i vedea. Era trecut

de miezul zilei, gerul nu slăbise dcloc, cl umblase atâta dmm prin aerul rece, care aproape că frigea, dar nu simțise niciodată că i-ar fi fost frig; fusese, cumva, în afară de timp, pentru că încercase să se situeze în afară de spațiu, refuzând, într-o stranie inconştiență, drumul şi locurile cunoscute. Acum, stătea şi se uita la caii aceia frumoşi, cu hamurile lor ca noi şi părul lucios.

-Domnişor! Vrei să te duc undeva? întrebase birjarul, aplecat către el, de pe capră.

-Hai, urcă-n spate, pe canapea, că te duc unde vrei, mai spuse el, punând mâna pe hățuri.

Băiatul urcă şi se aşează pe canapeaua tare, cu arcuri, cu geamantanul alături.

-Unde să te duc?

Când băiatul spuse adresa, se miră că mai are glas să vorlicască; de la mijloc în sus, îşi simțea trupul țeapăn ca un butuc.

Când scările de lemn, atât de cunoscute, dela locuința femiliei Putici, scârțâră sub paşii lui, cu un sunet mai ascuțit decât şi-l amintea cl, parcă asprit de ger. Tanti Margit era afară, în coridorul cu balustradă, cu țigara-n mână.

-Îi cauți pe-cu tăi? Chiar az' s-or mutat. Hai să te-ncălzeşti, ş-apoi îți spun cum îi poți găsi.

-Spune-mi acum, tanti Margit. Nu mai intru că...

N-a mai fost nevoie să spună ce şi cum. Tari Putici, apărut şi el, se oferi să se îmbrace să-l *petreacă* el; aşa spuneau ei, când era vorba de a conduce pe cineva pe un drum:

-Te petrec pân-acolo.

Dar băiatul refuză, mulțumind, şi, după ce ascultă explicațiile sumare ale lui Tati Putici, plecă singur.

7

În cele câteva ore pe care băiatul le petrecuse, în iarna aceea, la Avrig, în casa bunicii sale, nici nu-i trecuse prin gând să-şi caute, acolo, prieteni de vârsta lui. de fapt, nici nu avea astfel de prieteni în localitatea de naştere a mamei sale, iar de cunoscut, abia dacă avusese prilejul să-i cunoască, în vara lui 1944, pe cei doi băieți cu protopopului Radu şi pe fetele mai mari ale domnului Krauss, pe care le văzuse, în treacăt, în curtea casei lor, când tatăl lui cumpărase, de acolo, o vacă de lapte. Copiii familiei Gheorghe şi Dochița Tatu, rudele şi prietenii părinților lui, Doina, Bujorel şi Puiu, nici nu se aflau acolo, ci la casa lor părintească din Sebeşul de Sus. De altfel, nici tineretului şcolar din Avrig, figura lui, chiar dacă pusă în evidență de uniforma de elev la liceul militar, nu le-ar fi spus mai nimic; acest tineret, dintre care băieții erau împărțiți între Liceul Gheorghe Lazăr şi cel comercial, iar fetele între Şcoala Normală şi Liceul Domnița Ileana, la care se mai adăugau surorile Krauss, de la Ursuline, forma o socictate aparte, de băieți şi fete care-şi petreceau vacanțele cam împreună, iar în timpul anului şcolar încă se întâlneau, destul de des, fie la reuniunile de dans, organizate de

şcolile lor, fie, duminica dimineaţa şi peste săptămână, la vremea ieşirii de la ore, în plimbarea rituală pe Corso, care, la Sibiu, avea traseul între hotelurile Bulevard şi Împăratul Romanilor, pe artera cu magazine, străbătută, ritmic, de tramvaiul cu clopoţelul lui melodios.

Actorii principali cu acestui spectacol regulat al plimbării tineretului pe Corso, zi de zi, la amiază şi seara, în cursul săptămânii, iar duminică, la ora ieşirii de la biserică, şi al familiilor de intelectuali şi burghezi din oraş, erau elevii de la Lazăr şi fetele de la Domniţa Ileana; ceilalţi, de pe la alte şcoli, erau un fel de anexe colaterale, iar cei de la şcolilc de ucenici şi profesionale erau, prin tradiţie, încă şi mai marginalizaţi, dacă nu chiar excluşi. Ritualul era aşa că fetele de la Domniţa Ileana plecau de la sediul liceului lor, de pe strada lungă şi umbroasă, pe care era şi clădirea înaltă a Tribunalului, şi care se termina, dincolo de marginea de miazănoapte a Parcului Sub Arini, unde era vcchea Kadetten Schule, veneau, de-a lungul liniei de tramvai şi a albiei îngrijit pietruite a părăiaşului, până ce acesta se pierdea, sub caldarâm, traversau şoseaua naţională şi ieşeau pe porţiunea de trotuar înalt, de sub castani, din faţa hotelului, care era numită Bretter, şi intrau prin faţa unei clădiri nou construite, a societăţii de asigurări Prima Ardealeană, în locul de unde fusese demolată, în secolul trecut, una din multele porţi ale oraşului, cea numită a Cisnădiei, pe strada numită atunci Regina Maria. În acelaşi timp, din partea dimpotrivă a centrului oraşului, de la Liceul Gheorghe Lazăr, aşezat peste o stradelă strâmtă, faţă de sediul Episcopiei Evanghelice, cu intrarea lui boltită, ieşeau băieţii, cu uniformele lor şi chipiul caracteristic, cu cozoroc în unghi drept; ei treceau pe latura de miazăzi a pieţii centrale, căreia i se spunea Piaţa Mare, cu statuia Sfântului Nepomuc, patronul cetăţii, în mijloc, treceau prin faţa intrării principale a Hotelului Împăratul Romanilor, lăsau, la stânga lor, clădirea nou construită a Telefoanelor şi magazinul lui Floaşu, angajându-se pe trotuarul dintre linia de tramvai şi linia înaltă a clădirilor cu magazine la parter, pe unde se plimbau, zilnic, de două ori, elevii celor două licee, iar duminica, familiile bune al oraşului; trotuarul celălalt rămânea numai trecătorilor obişnuiţi, iar duminica, de sărbători şi joia, după prânz, când aveau liber, servitoarelor, militarilor şi tineretului, de pe la şcolile de ucenici.

Băieţii şi fetele înaintau separat, fiecare în sensul lor de mers, în grupuri mai mari, dar mai mult mai mici, după prietenii, iar, la întâlnire, cunoscuţii şi prietenii se salutau între ei; fiecare direcţie mergea până la capătul traseului ei, băieţii, până la Hotelul Bulevard, fetele, până la Împăratul Romanilor. Ritualul prevedea ca, în prima tură, cum spuneau ei, fiecare să recunoască pe cei cunoscuţi, ca să poată constata, la final, pe cine-au văzut şi cine lipseşte, iar în agitatele discuţii din pauzele zilei următoare să poată comenta nu numai prezenţa ori absenţa acelor cunoscuţi, dar felul în care arătau sau erau îmbrăcaţi. Cum se poate înţelege, pe culoarele largi ale liceului de fete circulau şi se întretăiau, în acele pauze, replici care începeau, invariabil, cu întrebarea:

-Ai văzut, dragă? şi continuau cu observaţii, binevoitoare sau acide.

Cum iarăşi se poate înţelege, mai ales din aceste prilejuri, dar şi din altde, se formau şi porneau

să circule vagi sau chiar mai susținute impulsuri de simpatie naivă, tinerească, într-o direcție şi-n alta, încât, mai totdeauna, în aceste plimbări, era cel puțin un suflet de fată, care suferea duios, ori şăgalnic, după vreun elev de la Lazăr sau măcar Comercial, ca şi cel puțin doi ochi de băiat, care căutau, cu tristețe sau speranță, ori cu amândouă, odată, obrazul memorat, ca o fotografie, al unei fete de la Domnița Ileana sau Normală.

Dar ritualul de pe Corso nu se încheia cu prima tură; urma, cel puțin, a doua, dacă nu chiar şi a treia, iar pentru întârziații din diferite motive şi pentru fluşturaticii fără griji, chiar şi a patra şi celelalte. În tura a doua, grupurile, care se recunoscuseră, se puteau opri unul în fața celuilalt; urma o conversație care era mai mult un protocol degajat decât un schimb propriu-zis de informații, sentimente sau păreri. Era prilejul în care, dintr-o astfel de întâlnire sau din alta, putea să se înalțe o exclamație sau un râs, sau şi una şi alta, iar grupurile să se unească, apoi, şi să parcurgă împreună restul traseului, să se combine altfel, în alte două sau trei fonnații, sau chiar să rămână tot cum au fost.

Cu astfel de ocazii, se aranja programul întâlnirilor viitoare, la vreun spectacol, de preferință, vreun film, la vreo serată cu dans, în vreo familie, sau la una din şcoli, sau chiar la vreun match de volei, handball sau football, la o partidă de patinaj, după sezon.

Cu un astfel de prilej, cu cel puțin două săptămâni înainte de data vacanței de Crăciun, grupul elevilor avrigeni, risipit pe la şcolile din oraş, plănui întoarcerea acasă în comun. Ceea ce însemna că se stabilise trenul şi ora plecării lui, locul de întâlnire, la gară sau într-un anumit vagon, cine pentru cine ia bilete, cine mai anunță pe cine, din cei care lipseau, atunci, de pe Corso, cine are acordeon sau măcar muzicuță. Surorile Krauss, cum este de înțeles, erau dintre cei care lipseau de pe Corso din cauza regimului strict, de la Ursuline, dar nimeni nu-şi făcea probleme că vor lipsi de la momentul atât de important al întoarcerii acasă. Cât părinții lor erau cu ele, în casa familiei, înainte de a fi duşi în deportare, erau prea mici ca să conteze în grupul de tineret şcolar, încât nici restricțiile, pe care, mai ales domnul Krauss era înclinat să li le impună, în privința relațiilor cu copiii de români, nu avuseseră timp să funcționeze ca atare. Rămase singure, de capul lor, după ce bunica de la Braşov le mai alină suferința despărțirii de părinți şi le încredința, din nou, surorilor ursuline, ele se încadraseră firesc în comunitatea destul de liberă, de altfel, a tineretului şcolar din comuna lor. Sigur că țineau, în primul rând, de grupul lor, al copiilor de saşi, pe care lipsa părinților îi adunase şi îi unise încă şi mai tare, peste unele deosebiri de avere, care, de fapt, acum nici nu mai contau, pentru că toți rămăseseră la fel de săraci, numai cu casele şi hainele de pe ei; restul, pământ arabil sau fânețe, utilaje agricole, vite de muncă sau chiar de lapte, le fusese luat şi împărțit pe la oamenii din sat şi, cum țiganii erau foarte puțini, ajunsese la românii mai nevoiaşi. Săsoaicele bătrâne, care-şi văzură vitele scoase cu forța de prin grajduri, terenurile agricole lucrate de alții, se înverşunară, mai mult, decât să izbucnească în vaiet şi plâns, şi blestemară, cu năduf, pe cei care se făcuseră stăpâni pe bunurile lor, veniră doi din amărâții ăia şi luară şi vaca de lapte, singura rămasă, din grajdul familiei Krauss. Mariane şi Unde, cu

obrajii înroşiți de mânie şi neputință, cu lacrimile stând să le pornească, şiroaie, strânseră din dinți şi scăpară câteva blesteme, cum le auziseră pe celelalte femei deposedate că blestemaseră, pe româneşte, pentru că blestemul suna mai aprig, cu mai mari speranțe să se împlinească:

-N-ați avea parte de ca, de văcuța noastră!

-Usca-vi-s-ar..., începută ele altă formulă auziră, dar se oprită, amândouă odată, cu mâna la gură şi cu ochii după văcuța care se depărta, păşind agale, trasă de lanț; le venise în minte faptul că aproape toate blestemele, aruncate de vecinele lor, în furiate, asupra celor care le deposedaseră, se împliniseră şi la unul i se îmbolnăviră bivolii, în grajd, la altul îi muri o vacă, iar la toți, care le luară pământurile, de lângă Olt, venise apa mare şi le înnecase recoltele.

Fetele erau, însă, vesele, pentru că, în primul rând, erau sănătoase şi viața, cu toate loviturile ei, nu le frânsese. se descurcau cum puteau, aveau grijă şi de cele mici, şi aşteptau, şi ele, ca toți ceilalți, cu mare nerăbdare, vacanța de Crăciun. Aşa că, în dupăamiaza pe care ceilalți o conveniseră şi de care ele aflaseră mai mult din instinct decât pe alte căi, intrară bucuroase în vagonul de clasa a treia al trenului Sibiu-Rraşov în care primii veniți din grupul lor rezervaseră aproape jumătate din locuri.

Era spre scară şi lumina zilei de iarnă începuse să scadă, ca şi când ar fi nins fulgi uşori şi mărunți, ca o ploaie invizibilă, de cenuşă. Gara, cu liniile şi trenurile ei în aşteptare, era năpădiră de zăpadă. În spatele ei, oraşul, cu zidurile şi turnurile lui, se desena ca o gravură în alb şi negru. În vagon, umbra rece mirosea a fum uscat şi vechi. Fetele îşi aruncară, cu oarecare neglijență, bagajele, în plasa de sârmă, de deasupra băncilor şi-şi agățară, în cârligele de dedesubt, paltonaşele cam subțiri, amândouă odată, cu aceleaşi gesturi. Şi tot amândouă se scuturară uşor de umeri, ca de frig, dar, mai mult, ca şi cum ar **vrea** să lepede ceva neplăcut, şi se aşezară, pe locurile rezervate. De data aceasta, s-ar fi putut observa că Linde, cea mai mică de stat şi ca vârstă, cu fața ei albă, încadrată în părul negru şi ochii mari, albaştri, avea gesturile şi mişcările mai moi, ca şi când le-ar fi adăugat ceva, ca o mângâiere, uneori cu şiretenii şi moliciuni de pisică. Înăltuță, de-acum, şi destul de împlinită, chiar dacă încă subțire, cu fața rumenă, uşor pistruiată, dar părul blond, bogat, căzut pe umerii rotunzi, către mijlocul subțire al unei talii svelte, cu picioare lungi şi frumos strunjite, Marianne părea mai băiețoasă; nu râdea şi nici nu vorbea cu voce prea tare, stridentă, dar avea ceva ferm şi limpede, în exprimare, un fel de siguranță de sine liniştită şi armonioasă.

Începură să vină şi ceilalți, băieți şi fete: recunoaşteri, exclamații, râsete, glume. Se desfăcu sonoritatea largă şi plină a unui acordeon; apoi se strânse, cu o jumătate de octavă mai jos, într-un sunet scurt. Țârâi, de câteva ori, o muzicuță, încercând o gamă, în timp ce trenul luneca uşor pe şinele înghețate. Peronul gării, cu stâlpii lui negri, de fier, trecea uniform, prin fața lor, ca tras de un cablu nevăzut. Țignalul locomotivei speriase câtcva ciori şi croncănitul lor, neauzit, bătu din aripi negre peste albul de plumb al zăpezii; apoi totul fu învăluit de un abur alb, diafan, cât sub podeaua vagonului

răsufla, lung şi cu zgomot, o conductă. Apoi, albul din ferestre pieri într-o secundă şi lumea de afară, cu cer, case şi crengi înghețate, vălurite uşor, se decupă, în tablouri pătrate şi egale, călătorind uşor legănat în dreptul lor.

În vagon, murmurul vocilor, în aerul călduț, cu miros înnecăcios, măcinat de zdrăncănitul măselelor de oțel de dedesubt trecu, treptat, în cântec. Mai întâi, câteva îngânări părăsite, pentru a fi reluate şi iar părăsite, apoi, un alt semnal lung, de acordeon, şi-un răspuns scurt, de muzicuță, apoi un ritm săltăreț, împletit; apoi o voce de fată, apoi alta, apoi un băiat. Apoi, acordeonul semnală, prelung şi cântat, se făcu linişte şi formația se organiză pe voci, schimbând locuri şi limpezind glasuri. Tablourile asemenea, din geamurile pătrate, erau, acum, albastre, ca inundate de-o cerneală fluidă, prin care se străvedeau alburi şi griuri fantomatice, punctate, rar şi oscilant, cu ochi roşii. Cântecele se schimbau unele cu altele, ca filele dintr-o imensă carte sonoră, iar albastrul curat şi lichid, din geamuri, începu să primească umbre violacee. Gările veneau cu alai de lumini, după care ceva ca o zi plină de galben subțire inunda un peron cu oameni negri şi grăbiți, păşind cu scârțâituri subțiri pe zăpada înghețată. Apoi, acelaşi cablu nevăzut trăgea totul înapoi şi tabloul era agățat, din nou, la locul lui, în geam, dar, de-acum, cu tonurile violet mult mai pline, cât alburile păreau că pier, iar luminițele roşii gălbui clipeau tainic.

Localitatea, cu casele lor, în care locuia fiecare, era încă departe, ca şi cum ar fi aşteptat, tăcută, în întunericul care se întărea, odată cu gemi, dar sufletul ci cald era aici, în vagonul acela; erau cu toții împreună şi erau, de pe acum, acasă şi mireazma unică a cuibului cald şi dorit, amestec de odoare de foc de lemne, de pat curat şi mâncare bună, le îmbăta sufletele, uşor, alungând mirosul de cărbune şi stătut, al vagonului, prin colțurile lui întunecoase şi reci, lăsându-l să se scurgă ca un nisip fără ființă, pentru moara zdrăncănitoare şi neoprită a roților cu dinții lor de fier.

8

Revenit la liceul din Predeal, după câteva zile de nesperată vacanță, cu toți cu lui, în noul oraş, băiatul se încadră, din nou, în vechiul program, din care aşteptarea caldă a sărbătorilor, cu mirosul ei special şi tonurile înalte, de picolină, alternare cu ecouri de colinzi şi madrigal, erau numai o vagă amintire. Iarna rece şi atonă adusese, în schimb, peste mirosul acela, indefinit şi persistent, al timpului şi locului, orele cu exerciții pe skiuri. Era şi ccva atrăgător, în ele, plăcerea de a aluneca, mişcarea în aerul curat şi rece, dar era şi o silnicie aspră, de cazarmă. Băieții mai mari, cu ierni multe de antrenament, coborau, ca fluierând, pante abrupte, în înlănțuiri de kristiane, adoptând, degajați, poziția skiorului de performanță, cu skiurile în paralele perfecte, genunchii lipiți, dar elastici, coatele îndoite lejer, cu pumnii lângă centură şi bețele, în vânt. În clasa a şaptea a liceului, era campionul şi idolul lor, Mihai Bâra, care se pregătea pentru Olimpiada din anul următor, şi pe care-l admirau, de

la distanță, cum se înşurubează, în aerul de cristal, lăsând în urma lui o pulbere fină, ca un fel de întrupare a gloriei. Erau şi la ei în clasă băieți destoinici, pentru care poziția şi mişcările caracteristice păreau că fac parte din felul lor natural de a fi, dar erau destui şi cei stângaci, cu trunchiul rapăn, ca de lemn, şi membrele greoaie: pentru ei, poziția corectă de coborîre era aproape ceva de neatins, skiurile o luau, mereu, unul într-o parte şi celălalt în alta, cel care trebuia să alunece se împiedeca, iar cel care trebuia să se oprească, luneca la vale, câte-un băț era scăpat din mână, tocmai când aveau mai mare lipsă de el; ei erau cei cărora le curgea nasul pe pârtie şi le îngheța, până la coboare, şi tot lor li se dezlegau legăturile, pe pistă, sau îşi pierdeau câte-un băț. Cum se întâmplă în orice grup de copii, nevolnicii erau ironizați şi disprețuiți; nimeni n-avea răbdare cu ei, să-i aştepte, în marş, ori să le cxplice mişcarea corectă. Cei sprinteni şi voinici îi călcau, din urmă, pe skiuri, strigau la ei să se dea de-o parte, pe pârtie, şi, dacă erau căzuți, în drumul lor, abia dacă le întindeau, de sus, vârful bățului, să-i salte.

Aspre erau orele de ski pe panta înghețară, cu nasul umed şi urechile roşii, vârfurile degetelor înghețat până la durere, dar grele erau şi orele de meditație, odată întorşi la clasă, cu corpul întreg bântuit, ca de furnici de foc şi mijlocul sugrumat în centura foamei de seară. Încât, când venea ora mâncării de cartofi fără gust, sau a macaroanelor reci, foamea era demult pierită, ca o vietate străină, amorțiră, acolo, înăuntru, în ei.

La Predeal, iarna începe devreme, încă din noiembrie, şi ține până târziu, februarie fiind un fel de prelungire a lui ianuarie, iar martie, de fapt, adevăratul februarie. Încât, calvarul de gheață al orelor de ski dură încă mult, din ambiția băiatului de a se smulge din grupul nevolnicilor, în ultimele săptămâni, ca epuizat, căută câteva pretexte să lipsească de pe pârtie şi se amăgi, cu insistența la studiu, ca un fel de compensație a greşelii de a-şi fi înşelat superiorii, Dar, ca un fel de ironie a soartei, pedeapsă, o socoti el, într-o dimineață, se trezi cu o umflătură rea în spatele gâtului, între cele mai de jos fire de păr, apoi, în dimineața următoare, alte două, în locuri apropiate şi una chiar în vârful creştetului, sub tunsoarea scurtă. Într-o săptămână, era plin de bube zemoase,, care-i pătaseră perna şi-i lăsau ceva, ca nişte lacrimi murdare, pe piele.

La infirmerie îl trimise tot domnul Daniel Popcscu, profesorul de franceză, care se interesa de el, oarecum în mod special. La Spitalul Militar din Braşov fu trimis singur, de-acum ştia drumul, i se spusese, cu foaie de drum, pentru tren, şi bilet de trimitere. Toți bolnavii din toamnă erau plecați, despre plutonierul major Baicu se spunea că era pe la Bucureşti, în schimb, sora Mariana era la locul ei, iar medic de salon era tot ofițerul acela frumos, cu fața cam pătrată. I se dădu un pat, lui singur, într-un salon cu mai puțini bolnavi, aproape de cabinetul surorilor asistente. Medicul îi pusese mâna pe cap, ca şi astă toamnă, întorcându-l, într-o parte şi-n alta; cum băiatului i se păru că-i caută şi ochii, şopti, cu acelaşi glas mic:

-La ochi sunt bine.

-Asta văd şi eu... Dar nu eşti bine la cap, adică la pielea capului, că ce-o fi în capul tău, habar n-am.

-Vai de capul meu, reuşi el să şoptească, în timp ce medicul îl aplecase, să-i vadă ceafa şi gâtul. Mariana era lângă el şi privea şi ea cu acelaşi interes.

-Mariana dragă, dezinfectare totală, după un duş cald. Şi-am să-ți scriu o rețetă de alifie pe bază de sulfamidă.

-Numai să aibă sulfamidă la farmacia spitalului, răspunse, oftând, asistenta.

-Dacă nu, găsim în oraş.

-Şi bani de unde găsim?, mai întrebă sora, în timp ce ofițerul medic închidea uşa cabinetului în urma lui.

La duş nu-l mai însoți nimeni; veni, doar, ceva mai târziu, sora Mariana să-l supravegheze. Îl îndemnă să se săpunească bine. Apoi, în cabinet, îi tampona toată pielea capului, mai întâi cu apă oxigenată, apoi cu hipermanganat de sodiu. Era tot numai pete liliachii.

Alifia i-o aduse tot Mariana, de la o farmacie din oraş, spre seară, deşi era în tura de dimineață, şi nu voi să-i spună nici cât costă, nici de unde făcuse rost de bani.

Cu toate că se cunoşteau bine, încă din toamna trecută, între sora de ocrotire şi băiatul din salon funcționa parcă un alt fel de relație; pe de o parte, păreau mai înstrăinați, unul de altul, ei, care chiar dormiseră în acelaşi pat şi făceau duş în mod frecvent împreună. Acum, se întâlneau mai rar, nu mai aveau momente de intimitate şi vorbeau doar lucruri neutre, legate de tratament. Pe de altă parte, însă, era o înțelegere mai adâncă între ei; era ca şi cum ar fi comunicat fără cuvinte şi s-ar fi înțeles, uneori, numai din ochi. Băiatul citea cât era ziua de lungă: îşi adusese, cu sine, de la biblioteca liceului din Predeal, romanul *Mizerabilii,* de Victor Hugo. Cum trecea vizita de dimineață, în care medicii îi răsuceau capul într-o parte şi-n alta, strâmbând din buze, el scotea cartea din noptiera de fier şi-o lăsa doar când erau chemați la masă. Dupăamiaza, o lua cu sine în curtea spitalului, unde ieşea în vechiul halat, împrumutat, încăodată, de Mariana; găsea o bancă cu spătar de lemn, cu vederea spre Tâmpa, şi citea până-l dureau ochii.

În jurul lui, cum spuneau bolnavii din salon, țărani înrolați în armată, primăvara mişca. Năpădiseră urzicuțe pe lângă gardul spitalului, iar pe pajiştea săracă, dintr-o parte a curții, răsăriseră câțiva bănuți de galben curat de păpădie. Pădurea de pe Tâmpa era încă neagră şi țepoasă, dar se simțea cum o străbătea un vânt subțire şi călduț, care înfiora mugurii ei încă strânşi în carapace maronii, ca nişte elitre de gândaci minusculi. Seara, în salon, citea iar, până venea ofițerul de serviciu să stingă lumina.

De fapt, el nu mai era acolo, la Spitalul Militar, decât numai formal, cât să fie prezent, la numărătoare, seara, la stingere, dimineața, la vizita mare, şi cât trecea pe la pansare şi la masă. În rest, rătăcea printr-o Franță necunoscută şi obscură, cu oamenii ei ca dintr-o altă lume. În viața adevărată

şi prezentă era numai când stătea în faţa Marianei să-l panseze şi când mai schimba o vorbă, două, cu locotenentul medic.

Se întoarse cu picioarele pe pământ numai când, într-o vineri, la vizita de dimineaţă, medicul îi spusese:

-Eşti aproape vindecat. Mâine-ţi dăm drumu'

După plecarea vizitei, băiatul scoase iar cartea.

În seara aceleiaşi zile, ceva, ca un instinct nedesluşit, îl duse spre cabinetul surorilor. Ştia că, în mod normal, Mariana nu putea fi în cabinet, şi, totuşi, împinse uşa; propriu-zis, nu o căuta, trecea, numai, pe-acolo. Împinse uşa, dus de acel ceva nelămurit; Mariana era acolo. Era acolo şi medicul acela frumos, cu faţa cam pătrată. Amândoi se uitară la el ca şi cum l-ar fi aşteptat. Aşa că intră fără grijă şi se aşeză pe pat; pe patul pe care dormise câteva nopţi, alături de soră, şi despre care nu ştia nimeni, numai ei doi.

-Tocmai de tine vorbeam, spuse Mariana. Domnul doctor te lasă să mai stai şi duminică, să pleci cu un tren de dupăamiază şi să intri în program, acolo la liceu, numai de luni dimineaţa.

El nu zise nimic; se aşeză, numai, pe pat, ca şi cum ar fi fost de la sine înţeles ca el să se aşeze acolo şi ar fi fost de la sine înţeles ca ei să fie în cabinet, deşi nici unul nu mai era de serviciu, şi să vorbească despre el.

Aşa că el tăcea; ceilalţi doi îl priveau. După ce Mariana spusese care era înţelesul cu doctorul, tăcură amândoi. Apoi vorbi doctorul:

-Cu tine, măi băiete, problema e mai complicată. Şi, pentru că văzu, în ochii băiatului, ceva ca o lumină de spaimă, reluă:

-Nu gravă, cât complicată. Organismul tău reacţionează la o adversitate externă, ca la o presiune, organismul tău reacţionează. Astă toamnă, la ochi; acum, la cap.

-Da, am făcut bube-n cap; io-s ăla cu bube-n cap, şopti băiatul. Nu era slabă, nici plângăcioasă, vocea lui; era neutră, aproape uscată: Io-s ăla cu bube-n cap.

-Aşa o fi, răspunse medicul. Tu vei fi ăla.

-Şi ce-i de făcut?, întrebă Mariana. Şi vocea ei era neutră, dar nu uscată; părea moale şi uşor umedă, îşi spuse băiatul:

-Nu ştiu ce-i de făcut, răspunse medicul. Habar n-am. Să se ferească de aşa ceva: de presiuni şi adversităţi.

-Şi dacă nu pot? Dacă nu pot să mă feresc?

-I-aşa de mic şi nejutorat, comentă Mariana şi vocea ei era încă mai moale şi mai umedă.

-Ce să-ţi pot recomanda eu?, spuse medicul, ridicând din umeri. Să rabzi.

-Şi când n-oi mai putea răbda?

-Atunci să nu mai rabzi. Pare simplu, aşa, vorbit, dar ştiu eu cum ar putea fi în realitate?...

A doua zi, duminică, înainte de a se servi masa, la spital apăru sora Mariana, în ținută de oraş, un pardesiu uşor, cu părul ei negru, cu unde roşcate, liber, în vântul uşor de primăvară.

-I-ați băgăjelul şi hai cu mine. Ne-aşteaptă mama la masă.

Familia fetei locuia în cartierul de căsuțe muncitoreşti de pe lângă gară; tatăl ei mai lucra încă pe la Biroul de Mişcare, mama era casnică. Era o locuință mică şi modestă, dar curată şi primitoare. Mariana aranjase masa în camera de zi, patru farfurii duble, de supă, şi felul doi, tacâmuri curate, de alpaca; linguriță pentru desert şi şervețele de pânză de in, cu modele brodate în roşu stins. Felurile de mâncare aduceau cu cele de-acasă: supă de carne cu găluşte de gris, rasol, cu sos de hrean şi piure de cartofi, prăjitura cu mere. Gospodina se arătă mulțumită că băiatul nu lăsa nimic în farfurie şi mărturisi că prăjitura cu mere era prăjitura lui preferată. După masă, domnului i se servi o cafeluță şi i se aduse scrumiera. Mariana îl luă pe băiat să-i arate cărțile din camera ei; Octav Dessila, Ionel Teodoreanu, dar şi Panait Istrati. Apoi îl conduse până-n preajma gării şi-l sărută pe obraji:

-Crezi că te descurci, de-aici? Nu-mi plac despărțirile la peron; mă întristează prea mult.

-Poate ne mai vedem, şopti băiatul.

-Poate, dar să nu mai vii la spital! Să fii sănătos! Vino pe la noi, acum ştii strada şi casa.

9

Jurnalul profesorului Ghibu se reluase, cum am spus, în februarie 1946, când autorul lui era internat la Spitalul public din Sibiu, la Secția de boli interne a Dr.-ului Comei Manta:

Sibiu, 13 februarie 1946. Scriu aceste rânduri la Spitalul public, Secția de boli interne (Dr.C. Manta), unde sunt de 20 de zile (din de 25 ianuarie) şi unde mă tratez de o colită destul de serioasă de putrefacție şi de reumatism la brațul drept. Urmările celor 7 luni de lagăr...

În spital am citit multe cărți de literatură, istorie, politică, pedagogie. Şi, în continuare, autorul jurnalului dă întreaga listă a titlurilor şi autorilor, între care este Shakespeare, cu Regele Lear şi Romeo şi Julieta, Corneille, cu Polieuct şi Cidul, Racine, cu Andromaca, Sofocle: Electra şi Oedip Rege, Chateaubriand; Atbala şi Rene, Swift: Călătoriile lui Gulliver, Lamenais: Cuvintele unui credincios, apoi, din Nicolae Iorga, Ce simt şi ce vor saşii din Ardeal, O mică țară latină: Catalonia. Țări scandinave: Suedia şi Norvegia, dar şi I.Simionescu: Țara românească (1919), C.Reinhardt: O pagină din viața noastră sub Moruzi şi Ipsilanti, Abboth: Femeia virtuoasă, C.Timofte: Problema surdo-muțeniei în România, Die probleme der englischen Erziehung, multe părți din Biblie, pentru a încheia: Am schițat apoi, la poalele Munteneşului, lucrarea:

Alsacia-Lorena lumei.

În spital, profesorul stătuse între 24 ianuarie şi 24 februarie, dar, după cum notase în jurnal, fără folos evident. Mă gândesc să mă duc acum la Clinica Balneologică din Cluj, unde am fost şi

anunțat şi unde mi s-a reținut o cameră, dar, între timp mi s-a îmbolnăvit soția şi n-o pot lăsa singură la Sibiu, multă vreme. Mă voi duce, însă, pentru câteva zile, în sfârşit, la Stana, aici fără mine nu se face nimic acolo. Nu s-a dus nici Nana, să vadă ce e pe acolo. Mi-e dor grozav, să mai văd o data Stana, deşi mă tem c-o să am mari dureri, găsind-o într-un hal fără hal şi neputând face mai nimic pentru ea, din lipsă de bani şi de oameni.

Plec poimâine la Cluj, cu Nana jurnalul se reluase, deci, din plin, la 11 martie 1946, pentru ca, peste aproape o săptămână, autorul lui să noteze:

Sibiu, sâmbătă, 16 martie 1946. *În sfârşit, slavă Domnului, iată-mă-s din nou la Stana. Am sosit astă-seară la 7, pe înserate, şi, fiind şi lună plină, am avut posibilitatea să văd cum se prezintă Stana de astăzi în comparație cu cea de Ia 1 septembrie 1940. Deosebire enormă, dar în definitiv, asta nu contează prea mult. Important e faptul că am ajuns din nou aici, în ciuda dictatului de la Viena, a Caracalului, a Daicovicilor şi a ătâtor alte obstacole ca în poveşti.*

Scriu aceste rânduri seara la 11, în dormitorul luminat cu electricitate, alături de odaia în care e instalat telefonul cu care mâine-dimineață voi vorbi cu Sibiul. Câteva scurte însemnări. Am plecat din Cluj fără să pot participa la înmormântarea lui Romul Boilă, cu personalul care face distanta Cluj-Stana în 3 ore, însoțit de dl. A. Csontos. În trenul tixit îmi face loc d-rul Drăguş de la Huedin, un admirabil naționalist, care mă cunoaşte, mă iubeşte şi mă admiră într-un chip impresionant. Vine la mine în tren şi dl Mărcuş din Sibiu, care-mi pune în vedere că-mi va comunica multe secrete în legătură cu dispariția lucrurilor din vila mea.

Mă scobor cu evlavie din tren, la Stana, după ce au defilat într-un chip de basm, pe dinaintea mea. gările premergătoare. Îmi fac cruce, cu cutremur, când mă dau jos în gară şi o iau repede spre vila mea. Dar ce privelişte în față! Parcă acum e facerea lumii aici. Vagoane peste vagoane, care servesc ca locuințe pentru muncitori, materialuri imense de lemn, de piatră şi de fier, într-o anumită dezordine. În depărtare, la tunel, se văd nenumărate lumini electrice. Şi linia ferată e luminată electric. Csontos îmi spune că şi vila mea este astfel luminată. În fine, am ajuns la luminat electric. Vom putea, eventual, şi încălzi, şi găti electric! Ne strecurăm cum putem printre vagoane şi materiale şi ajungem în fața „moşiei" mele. Din minunata poartă n-au mai rămas decât cei trei stâlpi şi coperişul. Ambele porți sunt trântite la pământ şi distruse în partea cea mai mare. Au mai rămas numai urmele ruşilor. Minunatele scânduri de stejar sculptat au dispărut, aproape toate. Mă mir că inginerii români de aici nu le-au ridicat şi aşa şi nu le-au pus în țâțâni aşa cum se putea. S-a furat în întregime şi pălanul de scânduri din ambele părți ale porții. În partea de sus a terenului, unde plantasem în 1940 vreo 80 de pomi, nu se mai găseşte nici un singur altoi! Ceilalți pomi, de sus, au crescut mari de tot, de 6 ani încoace. Ce frumoşi ar fi fost altoii din 1940 dacă nu s-ar fi furat! Despre ei să răspundă preotul din Stana, cel reformat.

Inspectez totul de sus până jos, la bazin. Bineînțeles, totul neglijat, dar cel puțin casa a fost

reparată provizor. S-au pus geamurile, toate, care fuseseră furate şi s-au reparat uşile, duşumelele, sobele. Căminul cel mare e în odaie, dar a fost şi el parţial dărâmat de ruşi. În locul sobei comune din odaia copiilor s-au clădit două sobe de zid. Cămara de lemn şi bucătăria de vară nu mai există deloc. Nici veranda cea mare, adică Polul Sud. În schimb, Polul Nord a rămas neatins. Parcul cel nou a fost arat şi semănat cu porumb, cel vechi neglijat şi complet sălbăticit. Din grădina de pomi s-au furat toţi arborii tineri. În schimb, ce frumoşi sunt cei vreo 20 de pruni plantaţi în 1940! Lipsesc şi nucii din 1940, cu excepţia a vreo doi, sus.

Ce impresie dezolantă mi-a făcut comunicarea inginerului Licher că tunelul care se face acum, se face după gabaritul U.R.S.S., adică după dimensiunile ruseşti. E cel dintâi tunel de acest fel care se face în România şi se pare că în întreaga Europă. Fie blestemată această onoare care se face Stanei. Îmi vine să protestez, ca vecin cu C.F.R., în contra acestei ameninţări a securităţii mele...

Doborât de această noutate îngrijorătoare, închei astăzi primele impresii de la Stana mea dragă, regăsită astfel

Jurnalul se reia, peste trei zile:

Stana, marţi, 19 martie 1946. N-am mai ajuns să scriu nimic în acest caiet din seara sosirii mele. Am fost nevoi să scriu numai inventare, procese-verbale, răspunsuri la oferte, proiecte, devinze şi alte de acestea.

Duminică dimineaţa a fost aici..Kati neni", arendăşiţa dlui A.Csontos, cu care am luat seama în ce priveşte arenda restantă. Am primit în contul acesteia 50 kg porumb, 5o kg cartofi, 15 kg fasole, 6 kg pătrunjel, 1 kg mere şi mi-a mai rămas datoare 80 ouă, 4 kg unt, 25 litri de lapte şi 5 metri de cânepă ţesută. Am rămas cu impresia că între Csontos şi Kati neni există şi înţelegeri rezervate. Dovada mi-a fost servită, întâmplător, chiar în după-amiaza aceleiaşi zile, la Stana: Kati neni îi ducea lui Csontos la gară 30 kg cartofi, după ce acesta refuzase propunerea mea de a-l face părtaş la amendă, prin majorana pretenţiunilor sau, mai bine, prin menţinerea angajamentelor contractuale în favorul lui. Anume, eu îi creşteam arenda cu: 5o kg porumb, precum şi 15 kg de morcovi etc. În ce priveşte recolta de mere etc., ea a fost confiscată de muncitori, pe motivul că eu fiind în lagăr sunt duşmanul poporului. După afirmaţia arendaşei, ar fi fost, dimpreună cu fructele căzute. 6 măji de mere. Din ele, mi-ar fi revenit mie cel puţin

150-200 kg, care, la preţul de atăzi ar fi o jumătate de milion de lei! Merge şi asta în contul lagărului!

După-amiazi l-am trimit pe Csontos la preotul reformat din Stana, Kozma, să-i ia o declaraţie în legătură cu marea deosebire, dintre mobilierul luat de el în seamă, ca administrator, de la I.Ferenczy la 20.XI.1940 şi între, cel predat de el lui Csontos, la 1943. Deşi i-am dat lui Csontos instrucţiuni precise pe hârtie, seara mi-a venit cu un„proces-verbal'' fără cap şi fără coadă, semnat exclusiv de L.Kozma. Nu s-a găsit nimeni în parohia lui să-i gireze ca martor! I-am arătat lui Csontos mirarea

mea, făcându-l atent că acest act n-are nici o valoare fără atestarea martorilor.

După-amiazi am fost şi eu la Stana cu I.Mărcuş. Am fost la primarul Teodor Dan şi la Agoston Janos, fostul primar, pentru a lua informaţiuni despre soarta grinzilor pentru biserică. Agoston Pista, fost paroh, mi-a mărturisit că una din grinzi a fost luată de comună, pentru pod. De celelalte nu ştie, dar i se pare că le-au ars soldaţii unguri de la tunel

În Stana nu există nici un comunist, toţi românii sunt în Frontul Plugarilor, toţi ungurii în Magyar Nepi Egyseg. În sat am văzut pe fiul învăţătorului reformat, în uniformă, Bocskory.

După cum spune primarul, sătenii n-ar fi devastat nimic din vilele noastre. Isprava au făcut-o jeloncanii, crişenii şi mădăşenii. Totuşi, Mărcuş afirmă cu certitudine că bărbatul lui Kati neni ar fi dus la Stana împrejmuirea mea de lângă poartă şi şi-ar fi făcut balustradă la coridor. El ar fi dus şi un dulap de-al meu, care ar fi la fiica sa, care l-ar fi vopsit roşu. Soţul ei e magazioner în gara Huedin. Pe ea o cheamă Agoston Elisabeta. Ar fi vorba chiar de mai multe piese de mobilă. Să cercetez.

Se pare să fie în adevăr ceva în această informaţie căci pe când treceam cu Mărcuş prin faţa casei lui Kati Neni, ea era la poartă şi părea ca derutată când ne-a văzut. Am vorbit cu ea şi i-am zis: „Aici şedeţi?" Dar ea nu ne-a poftit în casă sau măcar în curte, cum e obiceiul la ţară. Se temea, probabil, să nu descoperim ceva indiscret...

La amiazi am fost oaspeţii inginerului Licher... care ne-a ospătat cu friptură de viţel de bivol, foarte bună. În preseară fusese el invitatul meu la peşte prăjit, iar duminică seara la un pahar de vin, cumpărat cu 3.5oo (3 litri) de la cantină. (Un litru i l-am trimis Nanei la Cluj, cu Crişan care a venit şi el duminică seara aici.) Să mai adaug că duminică dimineaţa am vizitat cu funcţionarul Cerchizan toate vilele de aici. Ce barbarie, s-a săvârşit aici în toamna anului 1944! S-a devastat totul şi nu numai de unguri, ca şi la mine. La Ferenczy, Eszaky, Bene şi Gyergyai s-au devastat într-un mod vizibil plantaţiile de copaci. Ţi se sfâşie inima. Din vile s-a furat totul, ca şi la mine, cu deosebirea că vilele erau toate pline: proprietarii lor le-au părăsit în ultimul moment, neputându-şi lua nimic cu sine. Au rămas numai vilele domnişoarei Eszaky, cu cărei fraţi au murit de suferinţe şi de emoţii. Iată o imagine înspăimântătoare. Te miri cum mai trăiesc de la o clipă la alta. Bene este în Austria. A scris nu de mult o scrisoare îngrijitorului său că se va înapoia nu peste mult. În vilele lui este o jale cumplită. În sufrageria vilei noi se ţin adunările Sindicatului muncitorilor de la tunel, unde afirmativ se pot auzi cele mai neînchipuite bazaconii. Sala este împodobită numai cu chipul lui Stalin. În schimb, în vila mea, unde sunt birourile şantierului, tronează numai chipul Regelui Mihai şi al Reginei Mame. În camera inginerului Licher, când am intrat, sâmbătă seara, am găsit pe un scrin volumul de Poezii al „fascistului" O.Goga...

Încă un episod cu Kati neni: Îmi povestea cât de mult i-a plăcut ei aici la Stana şi cât de feriată era în faţa frumuseţii pe care am lăsat-o după mine în toamna lui 1940. În faţa grădinii cu

flori, care era ca un rai, cică a exprimat: ,,Hogy nem repede a szipe annak a Ghibunak, hogy el kellet ezt a paradicsonat?

În traducere românească: *Cum să nu i se rupă inima lui Ghibu că a trebuit să părăsească acest rai?* Din lunga însemnare datată 19 martie 1946, mai reproducem finalul:

Şi, în sfârşit, încă una, ca să n-o uit. Ieri m-a vizitat drul Drăgan, de la Huedin. Mi-a vorbit cu aceeaşi plenitudine de grai şi de suflet, ca şi sâmbătă în tren. Mi-a spus, printre altele, că, pe când era elev la liceul din Debreţin şi nu ştia încă româneşte, dar simţea una cu naţia din care se trage, a citit adeseori în gazete despre mine, ca mare luptător pentru românism în România şi despre împotrivirile pe care le întâmpinam. Şi se mira: cum e posibil ca un asemenea om să întâmpine greutăţi aşa de mari în ţara lui, când el luptă doar pentru idealurile ţării! Aşa ceva el nu putea şi nu poate înţelege. De ce nu-l susţin românii şi-l lasă să lupte şi să sufere atât pentru lucruri care ar trebui să meargă de la sine, în ritmul cel mai rapid!

A.Csontos mi-a adus la Stana nr.72 din 29 martie 1945 al gazetei ,, Vilagosag" din Cluj (de sub conducerea nemărturisită a lui Kos), care pe pag. 1, deasupra titlului, are informaţia, tipărită cu litere groase:,,Le tartastattak Vajda

Voevodat" (L-au arestat pe Vaida Voievod), iar pe pag. 3, cu litere grouse:,,Le tartastattak Onisifor Ghibn profeszort, a hiredt sovinista ussitot" (L-au arestat pe profesorul Onisifor Ghibu, faimosul agitator /asmuţător şovinist). E un articolaş încadrat în linii negre, bătătoare la ochi, cuprinzând o telegramă lungă din Sibiu, în care se afirmă cunoscutele năzbâtii transnistriene ale duşmanilor mei. Se spune că: ,,Poliţia din Sibiu, în frunte cu chestorul Crăciun, ales acum pe cale democratică", m-au arestat. În încheiere: ..Pentru păcatele lui din război Onisifor Ghibu va răspunde de acum în faţa poporului, dimpreună cu ceilalţi vinovţi. "

Mulţumiri prietenului meu K.Kos!

10

Cu ocazia vacanţei de Paşti, băiatul făcu, pentru prima dată, druul cu trenul, de la Predeal la Cluj, cât era el de lung. Plecaseră seara, împreună cu alt clujean, dintr-o clasă superioară, Albu, şi ajunseseră a doua zi, către amiază. Dimineaţa se treziră într-o gară mică, dinnainte de Sighişoara. În faţa lor, pE geam, se vedea un deal înverzit, cu profilul rotund, arcuit frumos, iar, în grădiniţa de lângă fântâna gării, un păr înflorit. Trenul se oprise şi staţiona mai mult, nu se ştia din ce cauză, locomotiva nu mai pufăia, mai ieşiseră şi alţi călători la geamurile deschise, dar, lucru curios, nici unul nu întrebase nervos:

-De ce-a oprit, domnule? Nu mai pleacă odată?

Era linişte, o linişte moale şi călduţă, se auzeau albinele bâzâind în părul numai floare şi ci se

lăsau înconjurați de aerul călduț şi proaspăt, cu miros de pământ, de iarbă şi de floare de păr, cuprinşi într-o clipă întreagă şi plină cât o eternitatc.

În miercurea din Săptămâna Mare, înainte de Paşti, părintele îşi luă preoteasa şi pe cei doi copii mai mici, cei mari aveau programul lor, şi plecă, pentru o zi, la Moci, unde nu mai fuseseră din acea zi de februarie, din 1942, când îşi transportaseră mobila şi tot avutul, cu săniile, la gara din Sărmaş. Aşteptată cu o emoție grea, încă de când fusese anunțată, cu vreo două zile mai înainte, călătoria avea să înceapă, pentru elevul de la liceul militar, care lăsase uniforma acasă, cumva greşit, ca şi cum ar fi luat-o pe alt drum.

Autogara nu mai era în spatele Poştei, unde-o ştia el. E drept că era sfârşit de aprilie, acum, nu august, clar se anulase, astfel, parcă din pornire, orice posibilitate de repetare a călătoriei aceleia, de atunci. Nici autobuzul nu mai era acelaşi; o maşină aproape la fel de hodorogită, dar altfel construită şi altfel vopsită, aştepta, inertă, în fața unei clădiri destul de înalte, parcă înadins construită să fie autogara, de pe strada largă care duce spre răsărit, de la clădirea Operei şi a Teatrului Național, şi despre care a aflat că se numeşte Buday Nagy Antal. Şoferul era cam tot atât de repezit, dar în alt fel, în tonuri ascuțite şi mişcări iuți. Porni motorul, dintr-o singură învârtitură de manivelă, sări la locul lui şi urni autobuzul, cam brusc, făcându-i pe toți călătorii să se uite, mirați, unul la altul. Alta era lumina, altfel arătau căsuțele, care alunecau, în urma lor, şi altele imaginile care se reflectau. Nu se ştie dacă băiatul ar fi aşteptat să descopere, în jocul de păreri de sub sticlă, figura masivă a părintelui Bujor, cu fruntea lui albă şi nasul puternic; aflase, din poveştile părinților, despre cumplita moarte, a lui şi-a celorlalți, din jurul lui, dar, acum, nimic nu se mai potrivea, iar şansele de-a se îndeplini vraja şi a se întoarce trecutul erau cu totul pierdute. Abia, dacă, la Apahida, după trecerea peste calea ferată, când, înghițind, cu tuşituri regulate, în câteva clipe, distanța dreaptă până la prima curbă, acolo unde începea urcuşul, abia atunci scrâşnetul măselelor de fier de sub motor, apoi opintirea lui trudnică şi sforăitoare, frânscră ceva canc stătea inert în sufletul lui şi acel trecut îl inundă, copleşindu-l cu totul, cum copleşesc apele revărsate, dintr-odată, un spațiu gol din calea lor, dar nu era. numai trecutul unui anumit timp şi loc: era totul, toate zilele şi toate locurile luate de-a valma, cu oameni şi case şi gradini şi viețuitoare; şi simțirea aceea, totală, care cuprinde tot şi însumează tot, absoarbe până la amețeală un fel de beție a amintirii, a retrăirii.

În această stare de clătinare a înlăuntrului din el, dar ținându-se şi păşind cât putea mai drept, băiatul sări de pe treapta autobuzului şi se lăsă înconjurat de lumina topită-n mirosurile din jur. Totul era întocmai cum ştia că trebuie să fie în aerul călduț din acel spațiu rotund, ca rotundul unui imens vas care conține ceva. Biserica era la locul ei, casele, pe dreapta, începând cu cea a doamnei Moldovan, pe stânga, cu a agronomului Panait. Undeva, la dreapta şi-nainte, după ceva ca o cortină de crengi abia înfrunzite, un cuib cald de emoție. Familia o luă la pas pe drumul țării, în sus, cum obişnuia: cei doi copii, de mână, înainte, părinții, în urma lor. Trecură, în pasul acela liniştit, de Poştă, apoi de poarta

din gardul viu, de la curtea doamnei Netti, de prăvălioara mică, în umbra cărcia se bănuia forma plină a boltăşiţei Emma, rezemată de tejghea. Apropiindu-se de gardul cunoscut, până să nu apară peretele alb, cu trei geamuri şi cu frontonul triunghiular, aproape fiecare inmuie pasul; părintele şi băiatul ccl mai mic, parcă mai puţin. Înainte de a se vedea casa, preoteasa se opri în mijlocul drumului pietruit. Părintele era, de-acum, cu câţiva paşi buni înaintea ei, acolo unde se opriseră şi copiii.

-Ce faci, dragă, nu vii?, întrebă el, cu un glas aproape gâtuit de emoţie. Soţia lui respiră de câteva ori, adânc, până să poară răspunde:

-Nu cred că am puterea. Du-te numai tu.

-Am să intru numai în biserică, dacă-i deschisă.

-Noi te-aşteptăm aici. Poate intru câteva minute la Emma.

-Nu la doamna Moldovan?, se interesă bărbaml.

-Fără tine, nu. Intrăm la întoarcere.

Preoteasa păşi în prăvălioară, cu copiii de mână. Emma era cum o ştiau, doar parcă un fel de fum, sau o cenuşă subţire i se aşternuse pe obrajii plini. Făcu gestul să iasă de după tejghea, dar preoteasa se apropie şi se îmbrăţişară peste tăblia lustruită. Apoi, boltăşiţa zmiorcăi din nas, scoase o batistă din buzunarul şorţului ei vechi şi povesti, strivindu-şi din când în când câte-o lacrimă între pleoape, ce păţiseră rudele ei apropiate, din Cluj, dar şi mulţi alţi prieteni şi cunoscuţi, după ce înccpuseră deportările. Desfacând hârtiuţa cerată de pe câte-o caramelă, copiii ieşiseră afară.

La scurt timp, apăru şi tatăl lor şi, după ce se salută, şi el, cu multe efuziuni, cu boltăşiţa, o luară, toţi patru, cu un pas ceva mai vioi, în jos, către spital. La ferestrele doamnei Moldovean, draperiile erau trase; pe drum, nu întâlniră mai pe nimeni. Butuceii îi urcară într-un suflet, băiatul cel mic, pentru prima dată, pe picioarele lui, nu în braţe sau în cârca vreunui frate mai mare. Ajunşi, din nou, in drumul ţării, nici unul din ei nu întoarse spatele, să vadă ce lăsaseră în urmă. Păşiră grăbiţi pe drumul pietruit şi intrară sub bolta rată, de frunză proaspătă, a nucului de la Ocoliş.

Lelea Nastasia şi badea Onucu erau cum îi lăsaseră, ca şi când doar ieri i-ar fi întâlnit ultima dată. Femeia aşternu masa, sub nuc, îi ospătă cu mâncare de post, copiilor turnându-le, se-nţelege, câte-o cană de lapte. Apoi, după ce îndrumară pe cei mici către pădure, preotul, preoteasa lui şi cei doi ţărani, badea Onucu şi Lelea Nastasia, se aşternură la poveşti, până târziu.

A doua zi, preoteasa nu mai voi, cu nici un chip, să coboare în sat; aflase, de la badea Onucu, că este o cursă de la Reghin spre Cluj, care opreşte chiar în vârful dealului, în dreptul Ocolişului, şi, după ce recomadară copiilor să fie cuminţi, iar lelii Nastasia să nu le facă toate mofturile, părintele, cu pardesiul pe braţ, şi preoteasa, cu ţinuta ei dreaptă, cu poşeta strânsă lângă talie, se postară în marginea drumului ţării, s-aştepte autobuzul. De la oarecare distanţă, se vedeau ca două repere verticale, în ţinuta lor neagră, înconjuraţi de peisajul vălurit, căruia împrimăvărarea îi dădea ocoluri largi şi încă puţin sigure. Dealurile rotunde, cu arături proaspete şi fâneţe abia trezite, cu petece de

păduri întârziate în tonuri pământii, îi înconjurau, în trăsăturile şi coloritul lor încă nedesluşit, ca un înțeles ascuns. Deasupra lor, din roate părțile se învârtejeau, larg, pânze rupte şi umflate, de nori cenuşii, cu câte-o margine albă, ca lâna curată a micilor, şi alta neagră ca tăciunele. Îi atingeau adieri subțiri de aer cil cârc-o latură rccc, tăioasă, şi alta caldă şi plină. Ei înşişi stăteau, ca două semne de întrebare, e drept, fără rotunjirea aceea caractcristică, din vârf, dar nelămurirea unei întrebări fără răspuns plutea, în jurul lor, amestecată cu norii învălmăşiți, şi, în răstimpuri, părea că li se aşterne, pe creştete şi pe umeri, ca fulgii de cenuşă cu unei treceri fără rost.

Încă de pe la amiază, în aceeaşi zi, peste valea aceea prelungă şi înclinară, în coasta căreia era aşezată, trainic, gospodăria de la Ocoliş, se lăsă, ca lama uriaşă a unui nevăzut obiect tăios, un vânt de gheață care zgribuli firele subțiri de iarbă, abia crescute, şi făcu să tremure, cu vagă sonoritate de oțel, crengile abia înmugurite ale pădurii. Apoi, peste frunzele uscate de sub trunchiuri foşniră, muzical, cei dintâi stropi de zăpadă înghețată. A doua zi, de dimineață, totul era mânjit cu alb, ca şi cum un zugrav neîndemânatic ar fi tras, cu o pensulă tocită, înmuiată în var, peste fața aspră a lucrurilor. Ochiurile vechi de apă şi bălțile noi prinseseră, pe margini, un tiv zimțat, de gheață verzuie. Aerul era aspru şi rece, şfichiuind pe obraji.

Iarna din primăvară ținu două zile, cât să-şi pună-n gând badea Onucu să scoată sania din şopru, pentru copii, ş-apoi să se răzgândească. Vălătucii negri, brodați cu alb, se şterseră, ca duşi, de pe boltă, şi cerul îşi arătă fața lui curată, limpede şi albastră, ca petala viorelei. Firele de iarbă parcă sorbiră stropii reci de zăpadă şi căutau soarele iute, cu vârfurile lor ascuțite. Amuțite, în noaptea potopului de gheață, toate păsările se porniră pe cântec. Din lupta norilor cu ei înşişi, aerul proaspăt ieşi victorios, fluturând, vioi, ca o rufa albă, proaspăt spălată, cu miros de don.

Toate culmile de pe vale se umplură de ceva mare, bun şi nelămurit, în care se împleteau glasuri subțiri de miei şi tălăngi legănate; pete albe de haine lângă luciri roşcate de păr curat, de vită, însemnau, din loc în loc, negrul gras, cu tonuri brune, al pământului proaspăt arat; delnițele mai lungi şi înguste, ori mai largi, de finețe, înverziseră viu şi compact, peste noapte; câte-un tril prelung, de mierlă, străbătea aerul, în zbor, dintr-o parte într-alta, cât călătoreau ecouri de chemări şi voci omeneşti.

Băieții părintelui erau când în pădurea rară, cu frunzele abia mijite, ca nişte pleoape mărunte şi verzi, pe crengile negre, când pe pajiştea Ocolişului, peste care albastrul plin al cerului cădea printre mugurii cmzi de nuc, când în plin câmp, învăluiți de aerul cald şi limpede. Primăvara mişuna şi zumzăia în jurul lor ca un roi bezmetic şi nevăzut. Apoi, din cealaltă zi, păru că, în toată această izbucnire de viață, se pune ceva ca o rânduială. Băieții erau aproape de drumul țării, pe culmea dealului rotund şi prelung. În jurul lor, se deschisese, spre necuprins, vălurirea împietrită de coaste rotunde, strânse una-ntr-alta, în nemişcarea prin care fugeau către depărtările pierdute. Către miazănoapte, din marginea de cenuşă a orizontului, răsărea țancul ascuțit, ca un tăiş de bardă, al muntelui înalt cât

o biserică; acum era alb şi lucea din propria lumină, în amestcul tulbure de tonuri pământii. Pe linia privirii, în rotunjimea largă de sub ei, albul acela era repetat, din loc în loc, în petele grupurilor de oameni, în hainele lor de lucru; în dreapta, la o îndepărtare apropiată, din nedesluşirea fumurie, lucea, părelnic, un strop de lumină, pe oglinda metalică a unui lac. Pe faţa tabloului, clipele mai însemnau câteva pete de brun roşcat, unde erau vitele şi trăsăturile scurte, de cărbune, care însemnau pluguri, care şi grape; dedesubt şi peste tot, petece întinse de pământ proaspăt arat, de un negru mustos, cu vagi luciri ca de lut, alternând cu covoare întinse de iarbă, de un verde viu, şi de frânturi de pădure, cu crengi subţiri, bătând în roşcat.

Apoi se văzu cum petele de alb se adună într-un fel de formaţii, care au o mişcare şi-un sens, şi rândurile de pluguri, cu câte doi şi pateu boi, se mişcă pe spinarea dealului ca nişte şiruri de furnici negre, cu aripi albe. Apoi, jocul iluziei le aduse mai aproape, în primplan, de se vedea încordarea din muşchii întinşi sub piele cu vitelor şi fluturarea, când mai leneşă, când mai aspră, a bicelor de cânepă. În chiar rândul din faţă, statura cunoscută a unuia din bătrânii în haine albe; era cel mai mic de statură şi mai gros la trunchi; capul lui rotund, aşezat pe gâtul puternic, cu ţeasta goală, gălbui roşcată, înconjurată de coronița de fire albe, se plecase, cu fruntea către pământ; umerii puternici şi încordaţi apăsau, cu toată greutatea lor, asupra braţelor ca două crengi tari, de stejar, care ţineau cornele plugului, ca şi cum ar fi vrut să-l cufunde de tot în huma grasă. În urma lui, glia tare, înierbată, desfăcea o brazdă de pământ proaspăt şi viu, într-o mişcare cu un înţeles întreg şi parcă rotund, redusă la sine şi închisă în sine; atât: ţelina, desfăcându-se pe sine, ca şi cum s-ar fi rupt o cămaşă, pe un piept, şi arătându-se pe sine, aşa cum este, în esenţa ei pământoasă, nimic altceva, decât pământ. Pe alte spinări de deal, alte pluguri, cu alte vite roşcate şi alţi oameni, în haine albe, cu biciuri pe după umeri, opintindu-se să scoată la lumină aburoasă şi caldă, fiinţa ascunsă şi adevărată a pământului. Ei erau răspândiţi unde şi unde, pe tot cuprinsul, dar iluzia vederii îi aşeza într-un şir lung, unul după altul, cu bătrânul acela, cu coronița lui de fire albe, din jurul cheliei, în fruntea lor, păşind pasul greu al oamenilor şi pasul înfundat al vitelor, în pământul plin de propria lui substanţă, ca de un înţeles.

Apoi, privirea se mută spre zarea din dreapta, vag împădurită, de unde se auziră picături rotunde de sonuri mctalice şi tropotiră, mărunt şi continuu, paşi de copite mici, pe glia tare. O turmă largă şi mişcătoare de oi, oscilând între propriile ei margini, ca apa de lână a unui lac animal, cu un asin încărcat cu un turn întreg de desagi învârstaţi şi câţiva dulăii flocoşi, cu opritorilr de lemn de la labele din faţă, umede de bale, înainta dintr-o zare de basm. În urma oilor şi între oi, bătrânul cel înalt, cu fruntea luminată de soare şi pletele albe, ca ninse, peste umerii tari, înainta, în pasul rar al cârjei sale de lemn afumat, cu scrijelituri vechi, aproape şterse. Cioporul de blănuri miţoase înainta fără grabă, cât boturile ascuţite mai rupeau câte-un fir de iarbă proaspătă, tropotind din copite, mărunt şi fără vreo regulă sau un ritm anume, cum cad primii stropi din ploaia de primăvară, pe-un acoperiş de tablă, iar câte-un behăit subţire, de miel proaspăt, rupea liniştea sonoră.

Statura înaltă şi dreaptă a bătrânului, cu fruntea luminară şi pletele albe, ca norul curat, intră în tablou, de la dreapta la srânga, înconjurat de spinările mițoase, şi-i dădu sensul lui, al tabloului, care oglindea şi cuprindea tot cuprinsul, cu vălurirea neîncetată a spinărilor de dealuri, opintirea de furnici uriaşe, a plugurilor, învierea, din brazdele proaspete, a ființei pământului, trezirea bobului de viață din muguri, răsuflarea ritmată, din pasul oilor.

11

Întors la Predeal cu un tren care ajungea dimineața, pufăind, zgomotos, pe serpentinele de la Timişul ele Sus, dispărând în tuneluri cu un pufăit înfundat, şi iar apărând, băiatul primi lumina soarelui, proaspăt şi cald, încă de dimineață, în plină față, şi văzu cum aceeaşi lumină colorează, cu un roz auriu, crestele sure ale Bucegilor. Intrat în programul orelor şi zilelor de la liceu, fu cuprins într-un fel de fugă a timpului, care alerga de-a lungul şirului de zile ale lunii mai ca şi când ar fi avut înainte un prag de atins. Încât avea să fIe ultima săptămână de şcoală ca şi cum abia ar fi trecut de prima, iar el nici nu mai avu timp să se gândească dacă se integrase sau nu în viața de elev'. Pădurile cu frunză proaspătă din jurul clădirii şi curții liceului, pajiştile de iarbă deasă şi umedă de pe malurile celor două râuri, zidul crenelat, de piatră sură, al munților, toate încadraseră orele şi zilele, care treceau, una după alta, cam cum treceau vagoanele trenurilor, col rând pe Valea Prahovei. Apoi, când împreună cu colegul mai mare, Albu, cu care mergea până la Cluj, şi cu Viorel Pantea, din clasa lui, şi Ion Orha, dintr-a şaptea, care continuau spre Oradea, se aflau, bucuroşi, în vagonul care parcă se prăbuşea în jos, pe sub tuneluri şi pe serpentinele din Valea Timişului „pădurea şi câmpurile de iarbă erau,în gloria deplină a înverzirii lor. Acelaşi zvon de împlinite păreau să-l cânte, în ritmul roților de tren, colinele legănate şi luncile, rotindu-se uşor, până când seara caldă şi înmiresmată, de iunie, îi învălui, cu aroma ei cunoscută, în lunca Mureşului; fumul locomotivei, cu praful lui mărunt de cărbune, căzuse, parcă, şi se împrăştiase pe traverse şi pe pietrişul dur care le susțineau. Acum, mirosea a ierburi de apă, a flori de câmp, a fum subțire, de găteje; mai venea câte-o undă de miros de vită şi de ceapă prăjită-n unsoare, până când întunericul albastru îi înconjură din toate părțile, iar locomotiva, neostenită, continua să-i tragă, orbeşte.

Vacanța de vară, la Cluj, începu cu o datorie: tatăl lui fusese numit administrator al pădurilor Episcopiei ortodoxe, de pe Dealul Feleacului, la dreapta, către Ciurila. În fiecare dimineață, părintele lua drumul, de la noua lor locuință, de pe strada Iaşilor, pe malul Someşului, lângă Spitalul Evreiesc, trecea prin Piața Mihai Viteazu, apoi, pe strada Alexandru Ion Cuza, ieşea în piața Catedralei, în care era şi Opera şi Teatrul Național, numită, atunci, de curând. Piața Malinovski, şi începea să urce Calea Turzii. În stânga, avea carticrul Andrei Mureşanu, cu străzi liniştite şi case familiare, iar în dreapta, străduțele din jurul străzii aviator Bădescu, şi-apoi Cimitirul central, cu prelungirea în vechiul cimitir

evreiesc. Când încheia primul urcuş, în dreptul Observatorului Astronomic, pe care-l lăsa, la dreapta, şoseaua se unduia, uşor, printre căsuţe cu gospodării ea la sat; în stânga, jos, se vedea povârnişul cu tufe şi arbori rari, căruia i se spunea Bună Ziua, iar nu departe, pe dreapta, după îngrăditura de zid a unor monumente albe, din noul cimitir evreiesc, se deschidea drumul de ţară către Ciurila şi mai departe.

Încă din a doua zi de vacanţă, tatăl său îl luă cu el şi, după ce se vedeau trecuţi de Observatorul Astronomic, pe şoseaua pe care, foarte rar, mai trecea câte-o maşină, vreun camion, un autoturism de teren rămas de pe vremea războiului, iar autobuzul de Turda îi întrecuse, încă prin dreptul Bastionului Croitorilor, băiatul se întorcea cu spatele la înălţimea Feleacului şi privea oraşul întins de-a lungul Someşului până la primele pante ale dealului dinspre miazănoapte, pe care fuseseră vechile VII ale lui, distruse de filoxera din secolul trecut, şi căruia chiar aşa i se si spunea. Dealul Dintre vii.

Văzute de sus, între îngrămădiri de ziduri, se distingeau cele două catedrale, una cu turnul ascuţit, de piatră sură, ceasul nu se vedea, numai crucea aurită, reflectând lumina zilei, cealaltă, cu cupola ei neagră şi rotundă, apoi clădirea Operei şi Teatrului, Palatul Episcopal; celelalte clădiri erau toate îngrămădite una-ntr-alta, sub o ceaţă fumurie. În stânga, mai sus de oraş, părea că clipeşte ceva, ca un ciob de oglindă, pe unde venea Someşul, dintre dealurile care creşteau treptat; mai în stânga, ascunse de umărul Feleacului, înălţimile Apusenilor, pe partea ccalaltă, culmile împădurite şi prelungite, săltate în două piscuri mai înalte, dintre care unul ascuţit, înconjurat de depărtări alburii, care semnalau Munţii Meseşului. Chiar în faţa lui, dealul înalt şi frumos curbat al fostelor vii, cu grupuri răzlеţe de arbori, scrise pe pajişti abrupte, iar dedesubtul lui, ca şi cum l-ar fi purtat la brâu, rotocolul de lut pe care se suia cartierul Dâmbul Rotund. În dreapta, oraşul se prelungea, nedesluşit, printre grădinile din cartierele alăturate. Bulgaria şi Hochstadt, de unde veneau, la piaţă, căruţele cu legume şi zarzavat, însoţite de hoştăţenele cu împestriţate rochii înfoiate şi bonеţicile lor albe. Mai la dreapta, se vedea, nelămurită, îngrămădeala de arbori şi căsuţe, cu trei biserici albe, în mijloc, a satului Someşeni, după care se prelungea, pierzându-se în tonuri fumurii, lunca Someşului. Mai la dreapta şi în sus, cartierele Pata, Gheorgheni şi Andrei Mureşanu păreau strânse, într-o singură formaţiune arboroasă, străpunsă, ici şi colo, de câte-un acoperiş ascuţit, de ţiglă, sau de câte-un fragment de fronton de clădire. Apoi, treptele prelungite, de iarbă şi tufe, pe care se sprijină înălţimea Feleacului şi care ascunde satul Gheorgheni într-un povârniş nevăzut.

Intraţi pe drumul de pământ care cotea, şerpuit, către Ciurila, cei doi ajungeau, destul de în grabă, în pădure. La drum, după garduri de nuiele împletite, sau de scânduri, se mai arăta, la intervale mari, câte-o căsuţă cu faţa de var albastru şi cu muşcate roşii în fereşti. Altfel, îi înconjura, de peste tot, pădurea, cu liniştea ei foşnitoare, străbătută de câte vreun tril de pasăre nevăzută. Părintele avea treburile lui, cu cei doi pădurari, întârziind, la socoteli încurcate, pe nişte caiete vechi, prelungite, apoi, în poveşti despre una sau alta. O lele mai bătrână, dintr-o astfel de căsuţă, curată ca un pahar,

cu miros de flori uscate, le pregătea, la oalele de sub un şopron, mâncarea ţărănească de amiază. Femeia aşternea masa în curte, iar când se făcea de ploaie, pe târnaţul strâmt, cu podele de scânduri scârţâitoare. Apoi, părintele se odihnea, vreo oră, pe patul din acelaşi târnaţ, în timp ce băiatul rătăcea prin grădina casei sau prin împrejurimi. După care, urma o nouă inspecţie prin pădure, în tovărăşia celor doi pădurari, şi întoarcerea acasă, când Clujul îi aştepta învăluit în vălurile viorii ale serii de vară.

Într-una din zile, în rătăcirile lui singuratice, într-un fund râpos de pădure, băiatul descoperi un ochi rotund, de baltă ascunsă, care părea să adune în sine, amplificându-le la maxim, liniştea grea şi umbrele cu mirezme tari. Apa, fără pic de lumină, părea neagră ea o cerneală de cărbune. Apropiindu-se la nici doi paşi, băiatul văzu câteva trunchiuri prăbuşite, jumătate în iarbă, jumătate în balta de antracit. Păreau să aibă coaja pieloasă, îndoită în sine, altfel decât e încreţită coaja copacilor. Băiatul mai făcu un pas. Unul din lemnele acelea, trântite la picioarele lui, părea să aibă ceva ca o capelă militară, în capătul prăbuşit în apa prea puţin adâncă. Băiatul recunoscu forma, cu vârful ascuţit în sus, a capelei de honved, pe care-o mai văzuse, în anii trecuţi, pe străzile Clujului, la câte-un cerşetor sau cotiugar, oamenii aceia care transportau mărfuri în cotiugele lor cu două roţi. Apoi, văzu că şi celelalte forme alungite, pe care el le crezuse buşteni, aveau astfel de capele; de-a curmezişul, peste una din ele, era o puşcă lungă, cu baionetă subţire şi ascuţită. Apoi, descoperi, ascunse în iarbă, picioarele, cu bocancii putrezi.

La popasul de scară, cel de dinainte de despărţire, el povesti ce-a văzut tatălui său şi celor doi pădurari şi rămase mirat, în sinea lui, că nici unul nu se mirase. Numai cei doi începură o poveste lungă, cu fugarii care treceau prin pădurea lor, să scape, peste Feleac, în România, în timpul ocupaţiei maghiare, şi băiatul recunoscu episoade din întâmplările cunoscute din scrisoarea prietenului său, Aizic. Tatăl său, preotul, asculta şi nu s-ar mai fi săturat, cum se ascultă poveştile, seara, la foc. Numai că ei erau în picioare, la un cot de drum, unde se despărţeau, de obicei, şi umbrele albastre ale serii înmirezmate, de vară, începuseră să urce dinspre Clujul nevăzut.

12

Tineretul şcolar avrigean, de pe la şcolile din Sibiu, se înţelesese, pentru plecarea în vacanţa de vară, cu mult înainte, fie în întâlnirile zilnice, de pe Corso, fie, cum spuneau ei, din gură-n gură, de la unul la altul. Pe o astfel de cărare aflaseră şi surorile Krauss ziua şi ora, convenite pentru plecare, încât ajunseră la gară când locurile din vagonul pe care-l rezervaseră din vreme câţiva băieţi mai întreprinzători, erau aproape toate ocupate. Grupul celor *de la Lazăr* era cel mai numeros, dar nu lipseau nici băieţii d*e la comercial,* fetele erau de la *Domniţa Ileana* şi *Şcoala Normală,* ele două, numai, de la *Ursuline.*

După ce-şi aşează, cu o singură mişcare, ca de băiat, bagajul, în plasa de sârmă de deasupra băncii tari, de lemn, a vagonului de clasa a III-a, Marianne se uită în jur ca şi când ar fi căutat pe cineva. Crescuse mult, în numai doi ani, era înăltuță şi subțire, încât, aşa cum era, cu coama de păr auriu, un sas mai hâtru, de pe ulița lor, îi spusese că e tocmai ca un ac cu gămălie, o gămălie de aur, ori, mă rog, fiind criza care era după război, un ac cu gămălie de aramă; ori de pleu vopsit, spunea el, când era mai cu chef şi voia s-o provoace. Dar fata mai mare a domnului Krauss avea o inimă bună şi-un suflet deschis, pe care necazurile, cu care viața o copleşise, pe când era abia o copilă, nu o înăiaseră, nici măcar n-o acriseră, şi chiar se simțea, cumva, măgulită de comparația vecinului lor şi admitea şi un metal mai puțin nobil, pentru asemănarea cu pletele ei blonde, despre care alții îi spuneau că o fac să fie un fel de Loreley de pe **Valea** Oltului.

Acum, după ce-şi aşează bagajul, se uită, în jur, apoi se aşează pe lavița tare, lângă sora ei, Linde. Chiar în fața ei stătea, venită mai degrabă, Mărioara Bădilă, o brunetă subțire, cu tenul brun-rozaliu, curat, de fată sănătoasă, de la țară, care le *ținuse,* cum spuneau ele, locurile.

-Te uiți după cineva?, întrebă Mărioara, după ce Marianne se aşezase.

-M-am uitat numai aşa, să văd cine mai este prin vagon, răspunse cea întrebată.

-Nu te uiți după cineva anume?, insistă Mărioara.

-După cine să mă uit? Voiam să văd cine-o mai venit.

-Se uită după Nelu Ranga, aproape că şopti Linde, sora ei; cu ochii ei albaştri, care păreau să filtreze lumina prin gene dese, aproape totdeauna plecate, cealaltă domnişoară Krauss avea un aer totdeauna ascuns, cumva misterios-şăgalnic. Nelu Ranga era un băiat de la ei, ceva mai în vârstă, înalt şi brunet, elev la o şcoală profesională de căi ferate: se purta în uniformă bleumarin închis, iar şapca roşie îi venea foarte bine pe fața lui frumoasă, de viitor bărbat falnic.

-Marianne, ți-am mai spus, o preveni Mărioara, punându-i mâna pe genunchi, ştii bine că n-ar fi primit, aici, de băieții de la *Lazăr şi Comercial* de altfel, nici el n-ar veni.

Între timp, trenul plecase, atât de lin, încât fetele nici nu-şi dădură scama: văzură, numai, cum alunecau uşor. prin fața lor, clădirilc mai apropiate, din jurul gării, în timp ce turnurile de biserici şi zidurile oraşului, mai depărtate, păreau să stea, încă, pe loc. Roțile pocneau sub picioarelc lor, pe la macazuri, dar, în scurt timp, zvonul glasurilor din vagon acoperi orice alt sunet. Tinerii se recunoscuseră şi se salutaseră între ei şi acum conversația era generală şi oarecum împletită; în scurt timp, apoi, se formară grupuri mai mari şi, dintr-un colț. se auzi o muzicuță. Apoi se aranjară pentru cântec. Toți voiau să înceapă surorile Krauss, cu verişoara lor Helga, o blondă cu ochclari şi coade groase, pe piept, figură tipică de nemțoaică. Tinerii saşi aveau cântecele lor, de excursie sau de petreceri, melodii săltate, cu texte naive şi comune, dar transmițând o voie bună sănătoasă. Deşi numai trei la număr, fetele cântau pe două voci, altista fiind Helga; cântau cu plăcere şi erau bucuroase că ceilalți le ceruseră să cânte cântecele lor şi că le plăccau. Apoi, ceilalți, fetele şi băieții români,

care ştiau că venise rândul lor, se invitară unul pe altul, cum se spunea pe atunci: ca grecii la puşcărie şi, pentru că se încurcau în ezitări şi alegeri, cele trei continuară tot ele, începând alt cântcc, la fel de voios şi săltăreț. Abia pe la sfârşitul lui era format grupul de băieți, care avea să cânte un cântec preferat la excursii, care începea cu versurile:

Sufulcată, până la brâu,

Ducea, ducea rufele la râu.

Şi continua cu:

Şi-o-ntrebai cu ce le spală?

-Cu săpun şi cu scrobeală.

Şi-o-ntrebai unde le duce?

-Rufele să le usuce...

Apoi cântecele alternară; românii, băieți şi fete, aveau destule dificultăți nu numai că nu erau aproape deloc organizați, dar repertoriul lor obişnuit cuprindea aproape numai cântece nostalgice, dacă nu chiar de jale, aşa că trebuiau să caute prin memode după cântece mai vesele, de excursie. Cum nu prea găseau, o trecură pe romanțe: *În fânul de curând cosit. La umbra nucului bătrân. Călugărul din vechiul schit.* Dar, de-acum, trenul trecuse de mult de Tălmaci, după care linia o coteşte, larg, la stânga, şi începe să alerge, pufăind, de-a lungul zidului înalt şi albastru-verzui, ca de cristal pietros, al Munților Făgăraşului. Trecuseră, cu zdrăngănit de roți metalice, şi pe sub arcadele largi de oțel, ale podului de peste Olt, şi se apropiau, tot mai grăbit, de gara din Racoviță. Aşa că lăsară cântecul, îşi văzură de bagaje şi stabiliră viitoarele întâlniri. La scăldat şi la plimbările se scară.

Surorile Krauss şi verişoara lor, Helga, erau disponibile pentru orice fel de program, poate ceva mai puțin Helga, care era o fire mai retrasă, aparent timidă, chiar închisă, uneori, şi despre care se spunea că s-ar ascunde, prin casă ori pe unde putea, să citească. Dar nici despre cele două surori nu s-ar fi putut spune că nu le place lectura; poate Marianne, cu firea ei veselă şi deschisă, să fi fost mai greu asociată cu o astfel de ocupație, deşi cifca şi ea, chiar cu plăcere, nu scăpase nici o carte, din cele mai importante, pentru vârsta ei, dar pe ea nu se vedea, cum se putea vedea pe sora ei, care era mai tăcută; Linde putea să pară, uneori, chiar închisă, cu fruntea ei albă, sub părul închis la culoare, şi ochii albaştri, cu priviri subțiri, greu de dcscifrat. Ea putea fi închipuită mai uşor, citind, meditativă, ziua, pe o pătură, în grădină, la umbră, ori seara, aşezară pe un fotoliu, în raza rotundă, ele lumină galbenă, a unei lămpi.

Dar, dacă era vorba de scaldă, de plimbări, sau chiar de excursii, surorile Krauss erau oricând dispuse; bunica de la Braşov rămăsese cu ele şi avea grijă de mica lor gospodărie, iar ce aveau ele de ajutat o făceau seara, în grabă şi îndemânatece, cum sunt, în general, fetele saşilor, încă de mici. Scalda fusese, mai întâi, la râul care venea de la munte şi trecea pe lângă localitate, la nici doi paşi; erau locuri bune, cu soare dar şi cu umbră, cu pajişti curate, pentru joacă, cum era La *podul lui*

Moise, dinsus sau dinjos de pod. Din acea vară însă, tineretul se simți în stare să se avânte la Olt; când le văzu, pentru prima dată, îndreptându-se spre şosea, s-o traverseze şi s-o ia spre gară, de unde continua cărarea spre Olt, bunica de la Braşov se uită lung după cele două nepoate, dar nu zise nimic.

Marianne, iubitoare de orice sport, era o bună înnotătoare; nici Linde, cu firea ei mai retrasă, n-ar fi fost în pericol, la o apă mai adâncă, pe care plutea calmă, fără să-şi ude un fir de păr, cu fața albă şi privirea ei enigmatică, aproape ca o pisicuță, dar ea prefera să stea pe pătură, la umbră, să citească, ori să urmărească, pierdută, cum trec norii albi pe cerul albastra, curat, printre crengile de arini sau sălcii. În schimb, sora ei găsise un tninchi aplecat, de salcie, care înainta către mijlocul adânc şi adesea învolburat al Oltului, şi pe care ea înainta ca pe o trambulină naturală, să-şi ia avânt şi să sară cu capul înainte şi mânile întinse, corpul, lung şi subțire, arcuit, înfigându-şi palmele drepte în valul cam tulbure. Ieşea, la câțiva metri buni dincolo de locul impactului, îşi aranja, cu palmele ude, părul, de pe frunte, de-a lungul obrajilor, şi-apoi se-ntindea, cu toată lungimea corpului ei subțire, pe valurile clătinate. Plutea aşa, în stilul brass sau crawl, pe sub bolți de crengi, pe Olt în jos, până departe. Din când, în când, se răsucea pe-o parte şi se-ntorcea cu fața-n sus, lăsându-se dusă de valuri, în plută; norii albi, ca o spumă curată şi fragilă, călătoreau, pe cerul albastru, ca de porțelan, iar ramurile frunzoase completau tabloul cu tonuri de verde, galben şi maroniu.

Stăteau, la Olt, în afara noțiunii de timp, ca într-o singură clipă mare, calmă şi încăpătoare. Semnalul reintrării în durată îl dădea şuieratul ascuțit al trenului, din preajma serii, când se-ntorceau, desculțe, prin praful cald şi moale al cărării, printre cucuruze şi lanuri de cartofi. Pentru ca, după câteva aranjamente gospodăreşti, în jurul bunicii, şi cina obligatorie, cu lapte, să înceapă celălalt program important al verii, plimbarea dce scară. Adunarea era la şosea, la benzinărie, peste drum de baia comunală şi de moară, un loc cam îngust, cu două bănci de lemn, un strat de flori şi o singură pompă, de la care nu mai alimenta cu benzină nici o maşină. Pe lângă cele două surori şi verişoara Helga, venea, mai târziu, după ce-şi isprăvea treburile prin curte, vecina Katte, cu sora ei din cartierul săsesc; uneori, trecea, dar numai pentru scurt timp, pentru că era mereu ocupat cu câte ceva, Toni Klingeiss, care avea casa pe altă uliță, peste drum de cimitir. Copiii de saşi, rămaşi, cei mai mulți, de capul lor sau în îngrijirea bătrânilor, erau muncitori şi serioşi, dar iubeau şi petrecerile, aşa că nu se dădeau în lături de la o seară plăcută, cu prieteni de aceeaşi vârstă. Veneau şi băieți şi fete de români, dar, într-un fel, pe ales: cei cu părinți intelectuali, cum se spunea, pe vremea aceea, erau nelipsiți, încă de la prima oră a adunării; cei cu părinți țărani, ocupați, cât era ziua de lungă, cu munca la câmp, veneau mai târziu, dacă veneau, când puteau să scape. Erau unii care nu veneau chiar deloc, poate duminica sau la vreo sărbătoare; în rest, aruncau hainele de elev sau student şi se îmbrăcați aproape ca ficiorii de țărani; aproape, dar nu la fel, pentru că mai rămânea câte CEVA, care să-i deosebească, ceva, ca un amănunt sau o pată de culoare. Altfel, se înhămau la muncă, alături de toți ceilalți, din familie, robotind, cât era ziua de lungă, ba la sapă, ba la coasă, ba pe lângă boi sau bivole, cu carul, ba

cu căruța cu cai, sub biciuirea îndemnurilor şi rugăminților părinteşti care, la rândul lor, începuseră să fie chinuiți de povara cotelor obligatorii, către stat, din orice recoltă: Scăpau de munca de vară numai tinerii de pe la facultăți, care spuneau că mai au examene, în toamnă, iar unii chiar aveau. Dar erau şi cei de care nici într-un fel nu se lipea munca; ochiul deprins îi dibuia destul de uşor, cu ființa lor greoaie, dar nu neapărat groasă, era şi varianta slabă a tipului, cu privirea oarecum pierdută, ca şi cum ar fi văzut altă lume, sau n-ar fi văzut chiar nimic, sub fruntea totdeauna palidă, cu mişcările lor ncînclcmânatice şi întârziate, vorbirea rară şi uneori ezitantă. Dintre ei, se alegeau şi poeții fiecărei vârste, şi cei autentici, în ale căror versuri putea să răsune ceva, în adânc, şi simplii imitatori, zdrăngănind, mai mult sau mai puțin melodios, pe strune vcchi, de versuri învățate la şcoală. Numai că nici unii, nici alții nu se prea amestecau cu tineretul zilelor de scaldă şi al plimbărilor de seară, preferând să se ascundă prin colțuri obscure, unde puteau să-şi schițeze himerele, ori să-şi rumege amărâta de mediocritate.

La benzinărie, pe cele două bănci, numire *tălpițe.* întârziau cât puteau, uneori chiar şi după miezul nopții, la palavre leneşe, amintiri hazlii sau cântece, combinându-şi repertoriile. Câteodată, mai ales când cerul era senin, plin de stele, sau cu luna plutind, ca un gând frumos, o luau, încet, la plimbare, fie pe aleea de sub zidul domeniului Brukenthal, spre gara nouă, fie, mai ales, pe şoseaua națională, să iasă din sat. La vreo jumătate de kilometru, în marginea drumului, era o cruce de piatră, în adăpost de zid, numită Crucea Obrejii; în preajma ei se oprea, de cele mai multe ori, grupul de băieți şi fete, continuându-şi programul de cântece sau dansând pe asfaltul cald încă, în picioarele goale, jucau şi jocuri de societate, dintre care cele pe gajuri nu puteau lipsi, şi se-ntorceau târziu, lălăind şi târşindu-şi încălțările.

Evenimentul principal al fiecărei veri era însă Balul de Sfânta Mărie, cu program artistic, organizat de Societatea elevilor şi studenților, în care se alegea Regina Balului, printr-un concurs de ilustrate; cu veniturile strânse, plecau, a doua zi, cu tot grupul, într-o excursie pe munte, începând de la una din cabanele apropiate.

13

În acest timp, în vara lui 46, Clujul, aşa cum îl lăsau în urmă în fiecare dimineață, preotul şi băiatul lui, şi cum îl vedeau, în fata lor, apoi, în fiecare seară, acoperit de o ceață străveziu-albăstrie, părea, văzut de pe treptele înălțimii Feleacului, un oraş liniştit, cu o viață pulsând tainic, pe cele două maluri ale râului Someş, între cele două rânduri de dealuri. Începuse o vară cu arome vegetale, de frunze şi flori, rătăcind pe străzile rar străbătute de câte-o maşină militară, de teren, a comandamentului sovietic, şi, încă mai rar, de câte-un camion civil, sau un automobil particular. Birjarii dormitau toată ziua în locurile lor obişnuite de aşteptare, în spatele gării, în piețele Mihai

Viteazu şi Cipariu, ori fumau, în grup, povestind de-ale lor, pentru ca, din când în când, să-şi adape caii cu găleți militare, de foaie de cort, de la cişmelele din apropiere, ori să le agațe de gât trăistile de piele, cu obişnuita rație de ovăz. În piața mare a oraşului, peste drum de un colț al hotelului New-York, cu cafenea şi restaurant, un şir de taxiuri negre, ca maşinile din filmele cu gangsteri, din Chicago, în anii treizeci, cu catapacele lor rotunde şi uşile din față, care se dcschideau invers, aştepta clineții tot mai rari.

Universitatea românească se întorsese din refugiul de la Sibiu abia în primăvara trecută şi era în organizare. Într-unul din camioanele care aducea aparatură didactică, ascuns sub prelată, venise şi un băiat sibian, absolvent de liceu, numai în cămaşă şi pantaloni, cu un mic băgăjcl în mână. Era un tînăr aparent subțirel, cu o față frumoasă, mai lungă, şi frunte înaltă şi albă, sub părul negru, scurt, uşor cârlionțat, cu mişcări annonioase şi plăcute, dar cu o anumită siguranță şi forță, în ele. Cu băgăjelul după umăr, după ce ascultă cu atenție îndrumarea amănunțită a şoferului care-l adusese de la Sibiu, o luă pe strada strâmtă, către Hotelul New-York, şi-apoi mai departe, până la colțul opus al pieții, de unde ştia că, luând-o la stânga, pe artera mai largă, care se deschidea acolo, şi trecând de clădirea cu turn a Prefecturii, tot de pe stânga, dacă mergea tot înainte şi trecea de spitalul pentru copii, de pe dreapta, avea să vadă turnurile ascuțite, învelite, în țiglă roşie, ale Bisericii cu cocoş, pe care avea s-o recunoască uşor după emblema ci, din vârful turnului principal, prinsă într-un cerc rotund, de metal. de acolo, cotind la dreapta, spre parcul oraşului, şi apoi la stânga, pe lângă arena de fotbal, putea să ajungă la Parcul Sportiv Regele Mihai I, unde fusese îndrumat, încă de la Sibiu, de nişte cunoştințe apropiate.

Impresia de linişte aromitoare, de vară, dura, în oraş, pe străzi, prin piețe, printre clădiri, toată ziua şi chiar se continua şi peste seară. Atunci, doar, uneori mai devreme, alteori pe la ore târzii, se auzea de undeva, nu foarte de aproape, dar nici de prea departe, câte un strigăt prelung, rareori reperat:

-Khaaliii!, răsuna strigătul acela şi era aşa de parcă niciodată nu se auzea din locul de unde pornea, ci, totdeauna, de undeva de unde părea nu foarte aproape, dar nici prea departe. Cu toate acestea, strigătul era real, era auzit, iar după ce ultimele lui ecouri se risipeau, pe străzile de-acum pustii, răsuna câteodată un răpăit iute de paşi, chiar câteva bufnituri înfundate şi vreun țignal lung, ca de polițai. Apoi, liniştea se aşternea, din nou, peste oraş, ca şi cum ar fi emanat din ființa lui de piatră, pentru ca, uneori, să mai răzbată, parcă mai îndepărtat, strigătul cunoscut; sau poate propriul lui ecou.

Într-una din nopțile de sfârşit de iunie însă, strigătul acela prelung se auzi, ca niciodată, repetat de mai multe ori; începuse, parcă, să se răspândească dintr-un anumit loc, de pe undeva din preajma intrării principale a Cimitirului Central, de pe strada Avram Iancu, fostă Petõfi Sandor, pe unde, cu câteva momente înainte, se auziseră zgomote de motoare de camion şi scrâşnete de roți pe asfalt. Apoi, după ce, dinspre partea aceea, fu repetat de mai multe ori şi tot mai scurt şi mai ascuțit, amestecat şi cu alte zgomote, ca de sticlă spartă, bufnituri şi voci furioase, începu să se audă şi din alte părți ale

orașului. Și, tot așa, răsună, sporadic, ici și colo, ba dinspre Clinici, ba dinspre gară, ba dinspre Piața Cipariu și cartierul Andrei Mureșanu, ba dinspre Mănăștur, la intervale neregulate, toată noaptea, până spre dimineață.

Dar toate acestea se întâmplaseră pe când băiatul și tatăl său abia își începuseră ieșirile, împreună, la pădurea de la Ciurila. Programul lor rămase același, aproape toată vara: trezirea devreme, plecarea, pe când orașul abia începea să se miște și negustorii de zarzavaturi și legume, între care se distingeau hoștățenele, cu bonețicile lor albe, abia își descărcau cotigele sau căruțele, direct pe caldarâm, fiecare la locul lui. Cei doi treceau pe lângă rândurile lor în formare, o luau pe trotuarul din stânga al străzii Cuza Vodă, ieșeau pe lângă catedrală, urcau treptele și intrau pe ușa grea; oamenii de rând cu lăcașului abia începeau să aranjeze câte ceva la absida cu lumânări, iar la cealaltă absidă, unde este tetrapodul cântăreților, își dregeau vocile câțiva teologi, în costumele lor negre. Părintele înainta până la icoana cea mai apropiată, din mijlocul navei, își înclina fruntea și-și apropia buzele, închinându-se. Băiatul rămânea, undeva, în urmă și la dreapta, unde-l împinsese, ușor, de umăr, mâna tatălui său. Îl înconjura semiîntunericul aromat, cu liniștea lui moale; în care târșâitul de pași cu crâsnicului și câte-o tuse uscată, dinspre grupul teologilor, răsunau distinct, dublate de ecouri. Privea icoanele, pereții și tot ce-l înconjura, fără să le vadă, amănunțit, pefiecare, lăsându-se numai să se cufunde în acest tot, cu umbra și mirosul lui de fum și tămâie, ca într-o apă ușoară și aromată, pe care-o simțea, totodată, că-l inundă și-l umple. Ieșiți, mai apoi, pe treptele de piatră ale Catedralei, cei doi vedeau în fața lor, prin ceața străvezie și de-acum colorată, a dimineții, trotuarul pe care urma să depășcască clădirea Operei și a Teatrului, începutul de urcuș, pe Calea Turzii, și, după acoperișurile roșii, încadrate de coroane verzi, de crengi și frunze, treptele de iarbă și pâlcuri de pomi ale Feleacului.

Băiatul află de la tatăl lui, numai cu o zi înainte că, în dimineața următoare, aveau să plece, numai ei, amândoi, spre Vidra, în Munții Apuseni. Așa că nici nu avu timp să se gândească, prea mult, iar în ziua plecării ieșiseră din casă doar cu ceva mai devreme decât de obicei. De data aceasta, nu mai trecură prin Piața Mihai Viteazul, ci, ieșind din curtea de pe strada Iașilor, de la număml 14, o luară la dreapta și, apoi, la primul colț, tot la dreapta, pe strada Paris, până ieșiră în Bulevardul numit mai nou Budai Nagy Antal, iar de-acolo, printr-o străduță strâmtă, în Calea Dorobanților, unde era noul sediu al autogarei. Autobuzul, după cc urcase cu greu serpentinele de pe Dealul Feleacului și se slobozise, în viteză, spre Vâlcele, trecând, apoi, pe lângă bălțile de la Măhăceni și prin Tureni, îi lăsă în centrul Turzii. De aici, părintele tocmi un birjar care-i duse la gara aproape pustie, la care nu ajunge decât o linie scurtă, cu puțină importanță, venită de la Câmpia Turzii, unde trecc magistrala dintre Cluj și Brașov; și tot din aceeași gară, singuratică, pleca și trenul de linie îngustă, mocănița, care intra, în Țara Moților, pe la Buru, și ajungea la Câmpeni și, mai departe, la Abrud.

La peronul aproape pustiu, trenul, cu vagoane mici și înguste, cu locomotiva lui mai măruntă, cu coș înalt, sub presiune, aștepta răbdător, pe prima linie, pe când pe celelalte, dezolant de goale, părea

să bată un vânt de singurătate, care ridica fire de paie uscate şi cocoloaşe vechi, de hârtie. Instalaţi pe două băncuţe cu pluş albastru, faţă-n faţă, cei doi puteau percepe răsuflarea ritmică a locomotivei, ca pe un semn vital, iar intimitatea compartimentului strâmt, ca pe unul de atenţie şi bunăvoinţă faţă de ei; trenuleţul le putea părea o fiinţă vie, care-şi redusese proporţiile, ca într-o glumă ori într-un mic gest viclcan, în lupta lui cu strâmtorile trecătorii din munţi. Şi, într-adevăr, în acest fel se comportă maşinăria aceea, destul de complicată, altfel, construită, la proporţii reduse, dar cu toate detaliile unui model real. Înaintarea ei, pe şinele mai subţiri şi mai înguste, părea prea puţin un act tehnic, ţinând de mecanica lucrurilor neînsufleţite, ci unul de viaţă, un tropotit mărunt, din paşi ţăcăniţi, pe şine. Şi, tot aşa, cei dintâi segment de parcurs, prin câmpia întinsă dintre Turda şi primele formaţiuni muntoase, când saluta, cu fluturări albe, de sunet împletit cu abur, ţăranii, în hainele lor, tot albe, de pe câmpia cu verdele ei trecut în ocru palid, spre brun, şi trecea atât de aproape de firele de iarbă, cu sămânţa lor coaptă, de lângă linii, de parcă le-ar fi mângâiat, în mers. Iar când ajunse în staţia Buru şi se lăsă înconjurată, cu pufăiturile ei regulate, ca dintr-o respiraţie profundă, de umbra răcoroasă, cu miros de brad, a înălţimilor împădurite, această fiinţă de fier şi abur se comportă ca o persoană întoarsă, după un drum în străini, acasă. De-acum. parca că nu se mai grăbeşte; trecea, la pas, fluturând din panaşul alb, numai pe lângă locuri şi lucruri cunoscute: o clină de deal, cu două, trei căsuţe, pe-o pajişte verde; o fântână cu acoperiş de şindrilă şi roată, lângă o barieră inutilă, pentru că locomotiva, prietenoasă, stătea să aştepte carele cu fân; o crâşmă minusculă, cu acoperişul strâmb, ca un beţiv, pe-o ureche, cu două mese mici sub un şopron; un început de uliţă cotită, cu căsuţe de lemn, cu târnaţ şi acoperişul negru, ţuguiat, cu ferestrele în patru ochiuri, desenate cu cărbune, pe varul albastru, ca cerul, cu lujeri înalţi, de nalbă, şi cuiburi rotunde, de petale, de-un roşu aprins, sau de-un alb de rufă curată; ficioraşi cu vitele, pe lunci de zmarald, şi fătuci cu gâştele, pe cărări zvântate şi netede, fără praf. Locomotiva era dintre ei, de-a lor, că trecea la pas, pufăind ca-n glumă, ori odihnea la vreun colţ de drum, la umbra unui nuc bătrân.

Pe măsură ce pătrundeau în lumea dintre munţi, băiatul simţea tot mai mult că intrase într-o ţară; nu era ceea ce se numeşte că trăise dintr-o ţară-ntr-alta, ci intrase într-o ţară care era înăuntrul ţării şi care avea geografia ei. Tatăl lui îi arătă culmi şi piscuri de munţi, îi spuse nume şi-i aproxima cote de altitudine, dar, aici, ierarhia era una proprie, înălţimile rânduindu-se după criterii de autoritate internă; domina cel mai înalt, dar, mai ales, cel mai vestit, cel mai încărcat de poveste sau de mister. De pe la Buru, încă, se arătaseră oglinzile schimbătoare, de apă, ale Arieşului; din ce-i spunea părintele şi din ce vedea el, râul nu era un simplu curs de apă; prezenţa şi arătarea lui, atât de felurite, în fel şi chip, de vâltoare înspumată, ori de legănare molcomă de valuri, de repegueşuri măcinând mii de oglinzi, ori de luciuri line, cu ochi verzi, de adâncime, nu era o simplă prezenţă fizică, a unui element lichid, într-o lume de solide şi sub una de straturi vaporoase. Arieşul era o componentă cu funcţie de bază în structura şi mecanismul accstei lumi, ceva raportabil, dar nu egal, nici măcar asemenea, cu

un minister, doar în sensul arhaic, esențial, al termenului, și, mai mult și mai aproape, de o demnitate sacră, cu autoritatea ei din preajma autorității supreme. Încât, s-ar fi putut spune că țara aceea era condusă de munți și de apa lui, a Arieșului. Dacă n-ar fi fost pădurea. Căci pădurile erau pretutindeni; în formațiuni nesfârșite, pe culmi de înălțimi, înșirate până-n depărtările pierdute; în petece mai mari, pe pajiști întinse, de iarbă curată și vie, ca elemente de decor ale unor vaste tapițerii; în pâlcuri tandre și protectoare, schimbând lumina zilei cu umbra, pe frunzele lor foșnitoare, adunate ori risipite în jurul unor grupuri de case. Pădurea era un alt domn al locului, poate cel mai înalt, misterios și tăcut, uneori, spunându-și povestea și mesajul ei, de simplu foșnet muzical, ori de vuiet simfonic, alteori.

Intrați între munți, la Buru, trenul de jucărie și călătorii lui se strecurată, o vreme, printre coaste cu păduri și pajiști; din când în când, câte-un umăr de deal pietros, cu rupturi de cremene, înainta atât de aproape, că vagoanele păreau că se fac mai mici, ferindu-se, iar roțile vibrau, frecate sonor, pe șine. Apoi strânsoarea de piatră părea că se destinde, masivele cu iarbă și arbori le făceau loc, pentru ca iar să se apropie, periculos, iar trenulețul să pară că geme prelung, ca într-un supliciu, la cotituri. După un parcurs mai lung, în acest fel, locomotiva șuieră ascuțit, luând o altă curbă, ca și când ar fi anunțat ceva, și intră ostenită, dar mândră, într-o vale largă și rotată. Înălțimile rămăseseră în depărtarea albăstrie, iar dealurile, cu pâlcuri de păduri și pășuni, se traseră mai înapoi, lăsând locul unei lunci largi și legănate, pe care erau răspândite case și șuri, între îngrămădiri de pomi, unde erau desenate straturi înguste, cu pari înalți, încărcați de vrejuri dese de fasole, cu frunza grasă; se conturau, albe, în soarele deplin, și două turle de biserici.

Abia trecut cu bine prin proba strâmtorii, băiatul se minună cât de largă și încăpătoare poate fi această deschidere; era atât de întinsă, de jur împrejur, încât avea depărtările ei, în care sticleau lumini scurte, răsfrânte din cioburi de ferești, și casele se arătau numai sub forma unor pete mici, de culoare nesigură.

-Sălciua, îi explică tatăl lui și coborî pe peronul micuț. Aici stă cel puțin o jumătate de oră și au pere foarte bune.

Cu coatele pe geamul coborît, băiatul se uita fascinat la cele de aproape și la cele din depărtări și se minuna cum o țară întreagă, ca valea asta largă și rotundă, poate încăpea în altă țară care, la rândul ei, încape în țara cea mare. Cu capul dcscoperit, în soarele zilei depline, tatăl lui întârzia prin jurul gării minuscule, abia cât un canton obișnuit de cale ferată; parcă ar fi căutat să întâlnească ceva, ori să recunoască ceva. Apoi, băiatul îl văzu povestind, îndelung, cu conductorul, care-și lepădase, și el, șapca și geanta de pe umăr, și-și descheiase vestonul de uniformă. Apoi, cei doi dispărură, în spatele gării

Nu erau mulți călători și puțini din ei coborîseră, pe caldarâmul uscat al peronului; iar figurile obișnuite, care rătăcesc fără vreun rost anume prin preajma gărilor, lipseau cu totul. Oamenii locului se bănuiau prin curțile apropiate și prin depărtări, de unde, în liniștea punctată, rar, de răsuflarea

locomotivei veneau vagi chemări şi mugete de vite. Apoi, tatăl lui se-ntoarse cu-o mână de pere mărunte, într-un cuib de frunze de nuc, cu aromă tare. Fructele erau galben-verzui, cam tari, pe dinafară, roşietice, moi şi dulci-acrişoare, pe dinăuntru.

Mocănița plecă, tot atât de liniştită, precum sosise şi poposise în gară; conductorul mergea pe peron şi, apoi, pe-o cărare strâmtă, pe lângă linie, şi urmă cale lungă, alături de ea, ca şi cum rostul lui ar fi fost s-o însoțească, numai, la plecare. Apoi puse, şi el, tot atât de liniştit, un picior pe treapta joasă, care atingea fire de iarbă şi buruieni mai înăltuțe, se săltă din mâna prinsă de bara metalică şi, cu celălalt picior întins în aer, se lăsă dus, într-o curbă largă, ca un copil la târg, la *ringhişpil*.

După ce valea largă şi rotundă se strâmtă, apropiindu-şi coastele cu iarba ca peria şi pâlcurile de copaci cu frunzele în soare, urmă acelaşi drum cotit strâns, printr-o altă trecătoare îngustă, cu acelaşi fel de umeri de cremene, apropiați periculos, în răstimpuri, de pereții vagoanelor mici, acelaşi scrâşnet prelung al roților şi pasul înapoi al dealurilor, ca să lase loc luncilor cu otavă şi căpițe înalte, rotunde şi înguste, de fân, peste care luceau, stins, în umbră, valurile Arieşului, ca de cremene topită. Apoi, după alt răstimp destul de îndelungat, măcinat mărunt de roțile mici şi harnice, alt țignal ascuțit, altă retragere în urmă a înălțimilor cu iarbă şi petece de pădure, altă vale rotundă şi largă, împinsă până la depărtările de sub munții înalți.

-Lupşa, anunță părintele.

Locurile erau la fel, cu tot ce încăpea în ele: case şi şuri, grădinuțe cu pari încărcați de fasole, copaci, pajişti, turle de biscrici, şi, totuşi, erau altfel, pentru că erau altele, în ființa lor. Aceeaşi, senzația că s-a rotunjit, în jurul lor, ceva ca o țară întreagă, alta, care e cuprinsă într-altă țară. Acelaşi a fost şi ritualul popasului în gara mică, la un cot de drum, cu un peron scurt şi înghesuit, cu părintele coborând fără pălărie, conductorul eliberat de însemnele funcțici; de data asta, băiatul primi, de la tatăl său, mere de Lupşa, cu coaja galbenă şi pieloasă, zemoase, cu gust acrişor.

După alt parcurs, printre dealuri apropiate, poate mai scurt, o altă lărgire de orizont, înconjurată de povârnişuri ierboase, abrupte, tatăl lui anunță:

-Bistra.

Era, de acum, după-amiază, şi soarele bătea altfel, mai plin şi mai dintr-o parte. Şi valea asta era destul de largă, dar părea altfel, ca şi cum ar fi avut înălțimi unduioase, sau trepte mai scunde în ea însăşi. Casele părea că se strâng, mai multe şi parcă mai mari, în jurul unei biserici; se vedea un cot de drum mai lărguț; trecătorii erau mai mulți şi păreau că au, fiecare, ceva de îndeplinit.

Preotul coborîse din nou şi trecuse dincolo de gară, amestecându-se, poate, prin uşoara forfoteală de la drum. Băiatul stătea la fereastră şi privea locurile, casele şi oamenii. Locurile şi casele, pajiştile cu iarbă şi îngrămădirile de pomi le recunoştea; erau ca literele cunoscute ale unui alt text. Acum privea oamenii, fețele lor, felul în care erau îmbrăcați, cum se mişcau; încerca să le prindă lumina, din priviri, expresia feței şi vorba. Nu-i erau necunoscute; adică nu erau enigmatice, ca nişte

litere pe care nu le mai văzuse; dar nici nu se deprinsese cu ele, nu le învățase pe toate, în conturele lor unice şi-n ascunzişurile lor. Recunoştea piese de îmbrăcăminte: ii, înflorate, zadii, în culori stinse, alternând cu altele, vii, năframe cu ciucuri, la femei; la bărbați, aproape nelipsita pălărie verde, cu şnur, haina, ca de vânător, cu bumbi de alamă, pantalonii bufanți, aduşi în cizme, carâmbi falşi, cu bocanci cu şireturi şi ținte, sau simple moletiere, la unii; cioreci suri, cu opinci, laibăre de lână seină ori cojocele, pălărie de pâslă cenuşie, la alții. Fizionomii: fețe proaspete, la copii, băieți, fete şi femei tinere, cu obraji curați, ca dați cu un roşu uşor, numai ochii lucind oarecum stins şi liniştit, ca de un fel de tristețe sau retragere în sine; capete de expresie, de bărbați maturi, spre bătrânețe, cu sprâncene negre, pronunțate, ca date cu cărbune, priviri verzi şi subțiri, nasuri, cu profil îngust, uneori vălurit, peste mustăți, unele ca vrabia, dar cu vârfuri lungi şi subțiri, altele, ca o dungă de negru, peste buză. Femei bătrâne, cu fețe încrețite, sub broboade negre, simple, ceva uscat, vechi şi fin, în fețele lor, ca un miros de mucegai, ca şi cum n-ar fi decât piese antice, de porțelan alb, valoros, încenuşat de timp.

De la Bistra, tatăl lui îi aduse prune; vânătul roşcat juca pe pielea lor întinsă, cu ape verzui.

-Încă nu-s coapte, ia sama că-s acre şi tari.

Ajunşi la Câmpeni, spre sară, o luară, pe-un drum lung, în susul Arieşului, sub o coastă înaltă, învelită-n pădure de brazi; umbra lungă era deasă şi rece, cu miros de cetină şi apă. Târgul era la dreapta lor, cufundat în aromele scrii. După un răstimp destul dt lung, dt mers, când umbrele dealului clin stânga se întunecaseră aproape de tot, iar aroma de brad şi apă limpede se iuțise, spre frig, cotiră scurt, intrând pe-o stradă de pământ, cu case scunde, cu pridvor de bârne, după crengi de meri şi pruni. La una din ele, albă şi mai lungă, părintele împinse portița; de pe târnaț, coborî treptele de scândură un bărbat matur, cu pantaloni negri şi cămaşă albă, fără guler, şi cu nasturii încheiați la gât. Era una din aede cămăşi care se purtau sub vesta preoțească, ori sub reverendă.

Cei doi se îmbrățişară strâns, bătând-se cu palmele pe spate, cum obişnuiesc bărbații; de undeva, din spatele casci, de sub un acoperiş de şopron, apăru şi o doamnă, cu trăsăturile mari, cam bărbătoase, şi părul cânepiu; purta, peste piept, un şorț curat, iar în mână, uitat, un şervet alb, cu câte-o ciungă roşie, subțire, la fiecare capăt.

Băiatul află curând că cei doi sunt unchiul şi mătuşa lui, preotul Aurel Gligor şi preoteasa Aurelia, fiica celei numite, în familie, Mătuşa de la Certeje, sora mamei tatălui său; ccea ce înseamnă că tanti Aurelia era verişoara primară a părintelui, iar unchiu Aurel, sau unchiu Gligor, cum avea să-i spună, ca să-l deosebească de unchiu Aurel Dancu, de la Cernat, văr, prin alianță. Mai află, despre cei doi, în poveştile de la cina luată pe masa din târnațul larg, că aveau doi băieți, pe Lelu şi pe Sivi, amândoi studenți în ultimii ani. Şi mai află ceva, care-i încreți pielea pe spate şi la ceafă, de emoție: că a doua zi, împreună cu tatăl său şi cu unchiu Gligor, aveau să meargă la Certeje, dar nu oricum, adică pe jos, sau cu vreo căruță, ci călare.

-Mama trimite o dată pe săptămână, cu-o zi înainte de târg, tri, patru cai, ori chiar mai mulți,

după cum adună, de pe la vecini, încărcați de doniți cu lapte, dar mai mult cu brânză, urdă şi caş, la un negustor din târg, pe care-l au tocmit: îi trimite cu câte-un om de încredere, care coboară, la Câmpeni, caii, legați unul după altul şî, dacă n-are cine să-i aducă-napoi, în aceeaşi zi, îi trimeț, dacă pot, cu cineva, ori îi duc chiar io, când îmi fac timp.

Băiatul fu culcat într-o cameră cu pereții albi, cu fereastra către târnaț. Îi stinseseră lampa din tavan, dar fereastra rămăsese deschisă şi afară, la masă, cei doi bărbați rămaseră la poveşti până târziu, în noapte; băiatul le auzea, distinct, vocile, percepea şi câteva nume: Maniu, Tătărăscu, Groza, Titel Petrescu, chiar frânturi de fraze, dar nu reuşea să închege înțelesuri. Dreptunghiul gol al geamului de la camera în care dormea el primea lumina, scăzută şi piezişă, de la lampa cu petrol de pe masa din târnaț; pe stâlpul vertical al privdorului şi pe grinda lui orizontală, de sub acoperiş, se răsuciseră fire lungi şi tari, unele groase, de-acum, de caprifoliu; printre frunzele mici, pe câtc-uri vrej fragil, uşor îndoit, înmugurit, pe la începutul verii, apăruseră câțiva muguri proaspeți de flori târzii, ca lumânările subțiri, cât un băț de chibrit; unele plezniseră, la vârf, şi eliberaseră câte un znop mic de petale albe şi galbene, lungi şi încovoiate, răspândind mirosul lor tare ca pe o ploaie galbenă şi fină, nevăzută. Dincolo de pata de lumină din geam, prin care treceau, din când în când, fluturi de noapte, cu zbor pâslos, şi dincolo de cununa subțire, de frunze, cu flori rare, a caprifoliului, întunericul era uşor şi vapotos ca o ceață transparentă; vibra ceva, în el, ca un tremur mărunt şi subțire, în care pluteau mirezme de cetină şi apă rece, şopotit de valuri depărtate, țiuitul infinitezimal al secundelor, în prefirare. Auzind cum, prin toate acestea, se amestecă vorba potoliră a celor doi bărbați, băiatul mai privi, o dată, pata de lumină palidă, dincolo de care persista zumzetul subțire al elementelor şi al duratei, îşi umplu plămânii de mireazmă de floare şi rosti în gând, pentru sine:

-Sunt la Câmpeni, cu tata şi cu unchiu Gligor, în vara lui 1946. Mă uit pe fereastra deschisă şi văd cum zboară fluturii de noapte. Tocmai l-am auzit pe unchiu confirmând ceea ce spusese tata: că, anume, ocuparea Ardealului de Nord, de către Ungaria, după Diktatul de la Viena, nu folosise decât grofilor, ca să-şi rccuperczc proprietățile şi că bărbații şi femeile, de rând, la locul lor, nu erau chiar foarte interesați de regatul lui Ştefan cel Sfânt:

-De-o pildă, Margit...

-Aş, ți-cu găsit, cu Margit!, spuse tata şi-apoi nu se mai auzi ce vorbesc pentru că Arieşul începuse să sune mai tare.

A doua zi, dimineața, când ieşiră din curtea din spate a gospodăriei unchiului Gligor printr-o poartă de bârne, care dădea într-un drum de țară, soarele lumina vîrfurile înalte ale culmilor din jurul Câmpenilor. Partea cu soare strălucea într-o culoare proaspătă, un verde viu, cu sclipiri de aur şi rubin, pe cerul curat, de amestist; dedesubt, într-o zonă despărțită cu o linie dreaptă şi fermă, ca o tăietură de cuțit, amănuntele tabloului, pajişte, pâlcuri de arbori, căpițe de fân, câte-o casă, înconjurară de crengi, ori vreun adăpost pentru vite, cu acoperiş de paie, se conturau stins şi oarccum mai târziu, ca şi cum

ar fi intrat în peisaj cu un pas în urmă. Dar, atunci, se arătau distinct, ca scrise cu un creion subțire şi-apoi lucrate, în estompă, în haşuri uşoare şi egale.

Cci doi bărbați călăreau, fiecare, pe câtc-un cal; lui îi dăduseră o iapă mai blândă, spunea unchiu Gligor, dar cu o şa adevărată, de piele tare, închingată bine peste burta rotundă; tatăl lui îi meşterise ceva la cureaua scăriței, să i se potrivească la lungimea piciorului aşa că sprijinea bine talpa bocăncelului pe traversa scurtă, de oțel. Îi dăduse în mână frâiele de curea, prinse, la capăt, de cuiul zăbalei. Îi recomandă să se sprijine mai mult în picioare decât să stea aşezat pe şa. Observând toate acestea cu oarecare atenție, în tăcere, când vărul său încheie, părintele din Câmpeni adăugă:

-Lasă-te fără grijă, după mersul iepii; ca ştie drumu' la perfecție! Şi lovi uşor, ca în treacăt, cu palma, crupa animalului.

Merseră o vreme, țăcănind din potcoave, pe pietrele de cremene şi calcar ale drumului care iese din Câmpeni, pe la Apus, şi-o ia pe Valea Aricşului în sus; la locul unde se unesc cele două Arieşuri, cel mare, venit mai de la miazănoapte, dinspre Albac, cu cel mic, mai de la miazăzi şi unde se desparte şi drumul spre Vidra şi mai sus, la Gârda şi la Muntele Găina; iapa lui care mergea în frunte, ținu drumul drept, pe lângă Arieşul Marc. Băiatul întoarse capul peste umăr, cu oarecare îngrijorare sau ca şi cum ar fi vrut să întrebe ceva, dar, de la distanța la care rămăseseră cei doi preoți, în urmă, unchiul său îi făcu semn să meargă tot înainte. Ei veneau în pas liniştit, parcă nici nu țineau de hățuri, unul lângă altul, povestind, cu caii alături, iar de şaua de la calul părintelui Gligor atârna un lanț, cu capătul celălalt legat de dârlogii unui cal cu povară de doniți goale şi desagi; de şaua lui, alt lanț, până la dârlogii altui cal şi tot aşa, cu totul, patru cai legați, unul după altul.

Mergeau pe drumul pietruit, cu apa râului în stânga şi de jur împrejur, coame de munți împăduriți, cu vârfurile golaşe, acoperite de păşuni luminate din plin de soarele verii. Jos, la drum, era încă umbră, o umbră moale şi plăcută, cu răcoare proaspătă, de apă. După vreun ceas de drum, se deschise, la stânga, peste un pod de lemn, un drum îngust, printre înălțimi strânse. Iapa băiatului bocăni cu copitele pe grinzile podului şi el întoarse capul în urmă; ceilalți rămăseseră departe, abia dacă se mai vedeau. Acum, valea se strâmtase mult şi drumul abia se strecura printre pereți înalți de păduri de fag; brazii rămăseseră sus, pe culmi. Părăul suna mai plin şi curgea, parcă, mai repezit, printre steiuri de cremene udă, acoperită, din loc în loc, cu ceva moale ca un muşchi mărunt. Apoi valea încă se mai strâmtă, părăul începu să urle şi mai tare, zdtobindu-se dintr-un zid de piatră în altui cotiturile se îndesiră; din când în când, pe la vreun loc ceva mai larg, apăru şi câte-o căsuță, cu câte-un petec de curte, închis, îndărăt, de şură; la unele, povârnişul cu fagi şi chiar cu brazi, pornea din spatele şurii, care era răzimată de stâncă. Apoi casele se înmulțiră, dar rămaseră tot mici, înghesuite-ntre ele, ca şi cum s-ar fi apărat una pe alta, după care drumul se strâmtă de tot, amenințând să se piardă în întunericul brădetului aproape negru. Băiatul fu cuprins de un fel de frig amestecat cu frică, dar iapa păşea voinicește înainte, ca şi când ar fi vrut să-l încurajeze şi pe el. Găsi o cărare după un cot

de povârniș, punând copitele dinainte sus, ca și când s-ar fi urcat pe nişte trepte. Nu era numai cărare, era chiar un drumeag acoperit cu ceva ca un fel de cenuşă neagră şi pornit drept în sus, printre tulpini groase şi rădăcini răsucite, de brazi.

Iapa urca fără teamă pe calea pieptişă; se părea că-i place mai mult urcuşul decât drumul drept, iar când ajunse, după aproape o oră de efort, la un luminiş, avea acelaşi suflu regular; numai părul ei subțire, brun roşcat, în bătaia soarelui, care-i învălui dintr-o dată, lucea în mii de stropi mărunți.

Ieşiți de la umbra rece, cu miros de cetină, bureți şi mucegai, în plin soare cald, ca şi când ar fi trecut printr-o poartă, calul şi micul lui călăreț găsiră o potecă pe iarbă, de-a lungul a două ogăşii tociee, care-i scoase pe-o pajişte înclinată şi-apoi pe-un vârf de coamă. Erau înconjurați de nenumărate valuri rotunde, altele întinse şi legănate, de iarbă, cu verdele încă proaspăt, pierdute, treptat, până-n depărtările albăstrii. Soarele ardea ca jos, la câmpie, numai aerul era uşor, iar cerul transparent şi apropiat, de să-l atingi cu mâna. Iapa porni la trap pe cărarea pe care şi-o alesese, băiatul se ridică în scări mai mult din instinct, cumpănindu-şi greutatea cu pasul grăbit al calului, din genunchi, şi aşa trecură printr-o poartă de bârne de mesteacăn, date în lături, într-un ocol larg, cu clăi de fân înalte, rotunde şi țuguiate.

Casa de lemn, acoperită cu şindrilă, cu pridvor plin de oale cu muşcate roşii, grajdul şi şura, cu câte-un strat gros de paie, ca două imense căciuli, erau mai la o parte. Totul stătea pe o culme de deal înalt, față de care toate celelalte coaste rotunde sau prelungi, învălire-n păşuni, ori în petece de pădure, se rânduiau, pe trepte mai joase, ca şi cum nu i-ar fi ajuns decât la subțiori. Mătuşa din Certeje era chiar în faţa lor, cu mâna întinsă către dârlogii iepei. Avea faţa rotundă, îmbujorată, toată, de căldură, cu stropi mărunți pe sub ochii verzi, sticlind ca o lumină de râs şi pe buza de sus; năframa îi stătea, cumva, la o parte, dezgolind o frunte neverosimil de albă, iar corpul ei mare şi rotund, în plin soare, părea că emană, el însuşi, căldură.

În gospodăria mătuşii, totul părea adunat de-a valma şi toate lucrurile păreau că se-ntâmplă deodată; şi totuşi, fiecare avea locul şi timpul său; o femeie uscată, fără vârstă, scotea pânea din cuptor, răspândind, în tot jurul, mirosul ei cald şi bun; un viţăl zbiera în poiată şi-o slugă, cam împiedecată, se apucă de muls; după ce băiatul trecu de pe şa în braţele moi, cu un fel de miros dulce şi iute, ale mătuşii, iapa păşi la locul ei, într-un ocol, după ce oarecine, nevăzut, îi scosese şaua şi-o agăţase-ntr-un par, apăruse şi-o masă întinsă, cu faţă curată, la umbra unui şopron, după ce băiatul răspunsese mătuşii că tatăl lui vine însoţit de unchiu Gligor. Când apărută şi ceilalți, băiatul se spălase pe mâni şi pe faţă la izvorul de sub deal şi ronţăia o coajă de pâne proaspătă, auriu-roşcată.

Sara, la culcarc, avu de ales între patul curat, din casa dinainte, cel de pe cuptor, ori cel de pe târnaț.

-Poți să te culci şi-n fân, dacă vrei, în podu'şurii, ori îți face sluga un culcuş în claie, îl îmbiase mătuşa.

Băiatul alese tărnațul, carr nu era departe dr masa de sub şopron, unde gazda, cu ginerele şi nepotul ci, întârziată la poveşti; cu capul pe-o perină umplută cu fân proaspăt, băiatul avea, în urechi, liniştea nopții, în care se împleteau vorbele celor mari şi şoapta izvorului; pe sub streşina târnațului, printr-un colț de tăietură, din zimțul modelului tăiat de fierăstrău, pe cerul înalt şi curat se vedea o stea măruntă, ca un bob de jar. Apoi, nu se mai auzi decât şoapta izvorului. Apoi, un cântec de cocoş, dar băiatul era, de-acum adormit.

A doua zi, după o cană de lapte proaspăt muls, cu un colț de pâne caldă, încă, păstrată de mătuşa sub țol, într-o merindare, tatăl şi copilul său plecară pe jos, pe-un drum, peste coastă. O vreme, urmară două ogăşii slab conturare, printre smocuri strivite de iarbă. Apoi, calea se pierdu şi ei trecură pe-o cărare pieptişă. Apoi se pierdu şi cărarea şi ei înaintară prin păşunea întinsă, cu soarele înainte şi cam în stânga lor. Îi înconjura aceeaşi tălăzuire fără sfârşit a culmilor de iarbă verde bătând în ocru, cu petece lungi de pădure, de-un verde compact, aproape negru; din loc în loc, țâşnea spre înălțimi câte-un colț ascuțit de piatra sură. Înaintau prin soare învăluiți de aerul înalt, cu frământarea de culmi şi coaste la picioare, şi parcă stăteau pe loc; valurile de pământ, cu iarbă şi pădure, veneau fără încetare, trecând pe lângă ei şi pierzându-se în necuprins.

Apoi, dintr-odată, fără nici un semnal, părintele alese o cărare lutoasă, pe-un umăr de deal cam sterp, şi-o coborî, ca pe trepte; cotind printre tufe, ocolind râpi, ieşiră într-un loc c-un fel de prund de bolovani de pământ, unde cărarea se pierdu într-o cale dreaptă. Înainte, se vedea o vale cu sălcii şi arini; se auzea clipocit de apă.

Era o vale largă, plină de grădini, cu pajişti curate şi îngrămădiri de coroane de pomi, printre care se strevedeau acoperişe de şindrilă şi pereți albaştri, cu ferestre mici, pătrate; undele albastre ale unui râu şerpuiau în umbră de sălcii şi arini.

-Asta-i Arieşul mic; am ajuns la Vidra, anunță părintele.

Undeva, destul de aproape de locul pe unde coborâseră, la dreapta drumului mai larg, într-o pajişte întinsă, printre alte coroane de pomi, o casă mai răsărită, cu şură şi cotețe.

-Aici locuieşte o verişoară de-a mea, Letiția.

Verişoara avea două fete mărişoare. Rămăseseră sub umbră cât mama lor îşi primise oaspetele şi ruda, cu pieile de oaie tăbăcite, alături, albe-gălbui, ca osul, şi curate, cu broderii începute, de ațică neagra şi roşie. Letiția lămuri că se pregătesc pentru Târgul Găinii: fetele fac cojocele cu model, iar ea țese pânză de cămăşi şi ştergare, dar şi covoare, la războiul pus în casă.

-Dar n-o trecut Târgul Găinii?, întrebă băiatul. înaintat, cu un pas, lângă verişoarele sale.

-O trecut, de bună samă, târgu' de anu' ăsta, răspunse, îndrăzneață, dar şi sfioasă, oarecum, cea mai mică dintre fete, Aurelia; era o fătucă subțire, nu prea înăltuță, cu fața curată, împurpurată cu un fel de roz diafan peste un brun curat, de coajă de alună; avea un nas subțire, dar adus într-un mic unghi, după care pornea drept şi îngust, până deasupra buzelor uşor roşii, frumos desenate.

-Noi ne gătim pentru târgul de la anu' ce vine.

Letiția insistă pe lângă părintele să mai rămână la ele, să pună masa.

-Îți mulțumim frumos, Letiție dragă, dar ne ducem s-ajungem la noi, ori, mă rog, la tata. Lasă că ne mai vedem noi.

-Neapărat să mai veniți, întări femeia, ieşiră cu ei până la poarta de la drum. Şî când cu treabă, dta, prin sat, trimite la noi pe băiat să mai stea cu fetele...

-Aşa da, poate-l învață şî pe el să coasă la cojoace, glumi părintele.

-Da'ce crezi dta că i-ar strica?, lăsă răspuns femeia, după ei, în timp cc se îndepărtau. Ori să-l învăț io să nevedească, să urzască şi să dea cu spata.

-Ia, să schimbe ițele şî să dea cu bârglele, completă părintele, cu frânturi din textul unui cântec cunoscut. Dar, de-acum, se îndepărtaseră, binişor, pe drumul care şerpuia printre garduri; la dreapta, erau grădini şi câte-o casă, până la coasta unui deal rotund, acoperit cu tufe de alun şi fire subțiri de stejar tânăr şi tufani îndesați; la stânga, alte grădini şi alte case, pe un teren mai jos, cu iarbă mai moale, până la râul umbrit de rânduri de sălcii cu trunchiuri noduroase şi de arini cu coroane înalte, printre care se vedeau alte case cu şuri.

Merseră destul de mult pe drumul mereu cotit, până să ajungă într-un loc de unde, prin îngrămădeala de crengi cu frunzele potopite de căldura amiezii, să vadă țâşnind în sus, înalt şi subțire, tumul bisericuții de lemn, învelit în şindrilă, cu crucea lui albă, lucind ca de propria lumină. Părintele îşi luă băiatul de mână şi grăbi pasul în sus, pe panta uşoară.

În fața bisericii, vederea se lărgeşte. Valea se arată încăpătoare şi întinsă, între cele două laturi ale sale: la dreapta, cum veniseră, un rând de dealuri mai mici, cu coaste rotunde, împădurite cu tufe şi arbori cu frunza căzătoare; la stânga şi mai jos, peste lunca întinsă, cu fânețe tăiate de proaspăt, însemnare, din loc în loc, cu clăi înalte şi rotunde de fân, printre care lucesc spărturi din oglinda sinilie a Arieşului, se ridică, pe trepte de iarbă verde şi curată şi păduri negre, de brad, o creastă înaltă şi lungă, cu muchia uşor vălurită, peste care se arcuieşte cerul, ca o cupolă de azur vaporos, răzimată pe depărtări pierdute.

Părintele se opri la portița cu trepte a cimitirului, care înconjoară bisericuța de bârne, cu turnul înalt şi subțire; în câteva cuvinte şi gesturi, îi arătă băiatului geografia sumară a locului: la dreapta drumului, după gardul bisericii, o căsuță lunguiață şi cam veche, de lemn tencuit şi văruit, c-un acoperiş peticit şi cam strâmb.

-Acolo stă moşu-tău.

Mai încolo, pe aceeaşi parte, dar mai retrasă de la drum, o casă înaltă şi largă, de bârne, ridicată pe stâlpi groşi, de stejar, cu un pridvor, la etaj, de jur împrejur. Fațada ei, cu uşa de la pivniță larg deschisă, în față, şi ferestrele cam întunecate, privea mohorîtă, cu ochii ei orbi, sub acoperişul cam pleoştit, de streşină; într-o parte şi la stânga casei, la drum, un şopron negru, cu acoperiş ca de

cărbune, cu o îngrăditură dreptunghiulară şi îngustă, de bârne, pentru potcovit caii; un fir subțire, de fum albăstrui şi mirosind a mangal, ieşea direct prin şindrilă, în vreme ce aerul dimprejur vibra de lovituri ritmice şi înalt sonore, de metal pe metal.

-Asta-i coăcia lui Din, arătă părintele.

-Şî casa?, se interesă băiatul. Tot a lui Din este?

-A lui, a cui să fie?, răspunse tatăl lui şi întoarse capul în altă parte, ca şi cum s-ar fi ferit de ceva, continuând: Iar dincolo, îi casa parohială, unde-am locuit noi, cu mama ta, când am stat aici, şi unde s-or născut frații tăi mai mari. Şi, dincolo de drum, către Arieş, e casa învățătorului Banciu, care şî ea o fost a noastă, şî locu'ăsta gol, care-i a nost'.

-Coboară până-n Arieş?, se interesă băiatul.

-Da, copile, până-n Arieş. Acolo-i un loc tare bun de scaldă.

Pe-aceste vorbe, tocmai se apropia moşul său de ei, un bătrânel oarecum uscat şi uşor îndoit de spate, cu o față cam râzătoare, cu ochii vii, nasul prelung şi mustața lungă şi sură, sub pălăria verde, cu şnur. Mai târziu, când îl privi mai deaproape, băiatul observă că are un ochi verde şi altul căprui şi se gândi că, poate, de-acolo venea părerea de râs care plutea pe fața lui; dar nu era tocmai sigur.

În căsuța strâmtă, unde se înghesuiră, la masa de lângă fereastra mică şi pătrată, o babă cocârjată, cu un clonț ascuțit, ieşit de sub broboada sură, se-nvârtea pe lângă soba joasă.

După ce mâncată ciorba de fasole verde şi tocănița de pui, părintele şi băiatul trecură drumul în casa care era acum a învățătorului Banciu.

-Aici vom dormi noi. Lucrurile-or rămas, aproape toate, aşa cum erau, când am vândut casa. Tu aşază-te-n camera mică, de către râu, io stau în asta mare, din mijloc.

Răstimpul petrecut de cei doi, tată şi fiu, în locul de naştere, copilărie şi tinerețe al tatălui, a fost ca o singură zi, mare şi plină: dimineața, se spălau la râu, trecând prin grădina cu iarba plină de rouă, cu prosoapele pe după umăr, părintele cu savoniera în palmă. Apoi, mâncau în curtea casei lui Banciu, serviți de o fată din vecini, pe care părintele-o angajase de ajutor. După care, băiatul se ducea la râu; când venea Aurelia pe la ei, coborau, amândoi, tăpşanul înierbat şi râpa abruptă, printre agății subțiri. Acolo, numai băiatul intra în apă; mama lui îi pusese în bagaj un costum de baie, prevenindu-l:

-I-un loc minunat de scaldă, acolo.

Aşa că el intra şi se zbenguia, în doba largă şi adâncă, în timp ce verişoara lui, mai mare cu câțiva ani, stătea pe un bolovan, cu picioarele ei albe-n apă. Apoi plecau pe cărări ascunse, printre grădini, în josul râului, de ieşeau la drum, aproape de casa Letiției, unde-i prindea amiaza. Dar băiatul mai mânca o dată, cu tatăl său, şi cu moşu', serviți, la masa de la umbră, de servitoarea cea nouă.

Atunci apărea, de pe drum, din sus, mătuşa Maria. Era o ființă puțină şi sfioasă, îmbrăcară toată-n negru, cu aer de călugăriță; fața subțire părea veştejiră şi uscată, cu creți mărunți, în jurul ochilor şi-al gurii. **Vorbea** subțire şi cântat, ca şi când, cu ficcare cuvânt, ar fi fost în pragul plânsului,

dar plânsul nu se pornea decât rareori şi la sfârşit, când îşi apăsa ochii şi nasul cu o batistă albă, cenuşie de veche şi mirosind, vag, a busuioc şi mucegai:

-Aşa mi-o fost mie dat, strecura ea printre lacrimi şi suspine. Să am un bărbat nesâmţitor şî să văd cum toate ale neamului să-mprăştie, cum s-o pierdut averea. Da', dacă mor io înaintea lui, nimica nu-i las. Că mai ţân, cu dinţii, la pădurea rămasă de la părinţi, şî v-o las vouă, la fraţi, la fiecare.

Şi arăta pădurea de brazi pe coama înaltă, de peste Arieş, ştergându-şi ochii şi nasul şi îmboldind umărul băiatului cu o mână cu degete subţiri şi uscate:

-Uite-acolo, aproape de vârful dealului, lângă poiana aceea, cu iarbă frumoasă, acolo-i pădurea ta.

Apoi, cei doi, tatăl şi fiu, după o scurtă odihnă, plecau pe drum în sus, pe la rude şi prieteni.

Poposeau la învăţătorul Corcheş, pe târnaţul casei sale, care era peste, drum de Dealul Melcilor. Aici, în jurul Arieşului şi peste el, peisajul parcă se schimbase, rămânând tot la fel: spaţiul din jurul apei se lărgise, dealul dimpotrivă era mai unduit şi mai larg, încât părea să încapă mai multe în el: casc, cu şuri şi grădinuţe, grupuri de clăi de fân, pădurici de brazi tineri. Dintr-un ţanc mai înalt, de stâncă sură, se prelingea un fir, lung şi subţire, vineţiu, de apă căzând, cu stropi, pe rupturi de pietre albe.

-Acolo-i zâce la Chişătoare, zâmbi pe sub mustaţă, explicând, tatăl său.

După-amiaza era coaptă şi aromată şi părea că se leagănă, într-un balans uşor, pe moliciunile ca vălurile ale dealului din faţă, sub culmea de brazi cu vârfurile proiectare în cerul de-un albastru plin. Se auzea, pentru ca să piară, fâşâitul subţire al apei de la Chişătoare, apoi un muget prelung, de vită; apoi liniştea zumzăi gros, ca mii de lăcuste mărunte, cosaşi, în urechi, şi-apoi se-auzi cineva, poate-un glas de femeie, strigând, apoi iar fâşâitul apei, apoi un nechezat de cal şi-o căruţă, pe drum, apoi iar liniştea vibratilă a cosaşilor, apoi ceva ca vântul verii prin iarbă, sau prin crengi, apoi un clopoţel subţire şi melodios, de la un gât de viţel: apoi apa căzând cu sonoritate distinctă.

Când după-amiaza nu era încă trecută, părăseau tâmaţul învăţătorului Corcheş şi-o luau pe drum, în sus. Peisajul din stânga se schimb, din nou, ca şi când cineva ar trage, acolo, un imens panou cu alte amănunte, rămânând acelaşi, în componentele lui esenţiale; culmea împădurită cu brazi creşte, vizibil, în înălţime, ascuţindu-se în culmi semeţe; căderea verticalelor de cetină este mai abruptă şi mai dramatică; din pieptul puternic al muntelui răsar câţiva umeri albi şi cenuşii, de stâncă bătrână, căruntă, ca şi când ar vrea să pronunţe, peste lumea aceea, din jurul lor, pe care o privesc de sus, un cuvânt, greu. Dealul cu iarbă este încă mai vălurit şi pare că leagănă, pe braţe curbate moale, casele cu grădini, poienile cu iarbă şi pâlcurile de arbori. Dincoace de Arieş, la marginea unui platou întins şi drept, ca o masă acoperită cu catifea verde, preţioasă, ţâşneşte dintre vârfuri ascuţite, de cetină neagră, acoperişul înalt, în unghi ascuţit, al Casei.

Cei doi păşeau pe sub bolta strâmtă, de grindă cioplită cu barda, pe târnaţ, şi-apoi intrau în

încăperile cu miros străin şi uscat; vedeau masa şi patul, leagănul atârnat în grindă şi sabia, lângă rastelul cu puşti şi vitrina cu pistoale, cuptorul de zid, cu vatră. Apoi, călcând iar scândurile târnațului, care scârțâiau lung sub paşii lor, ieşeau la drum şi, după vreo câțiva paşi, coborau, pe stânga, pe platoul drept. Într-o casă mică şi strâmtă, de lângă moară, îi aştepta mătuşa Maria şi bărbatul ei, Iosif

Ianc, ca un flăcău întârziat, care se ține veşnic tânăr, cu statura plină şi dreaptă, într-un fel de veston militar, picioarele puternice, în cioareci albi şi cizme lucii, cu scârț, şi cu carâmb înalt; fața mare şi lată, ca şi vorba, împodobită de mustăți pline, cu vârfurile subțiri, ridicate-n sus. Sfioasă şi ştearsă, în puținătatea ființei sale, cu miros uşor de mucegai, mătuşa Maria se temea de el, îi umbla, ferit, prin preajmă, nici nu-ndrăznea să-l privească-n față şi-i vorbea numai şoptit; în spate, însă, pe la prietenele mai apropiate şi rude, îi spunea cu un cuvânt pe care îl crease ea, cum înțelesese din apelativul *mizerabil.*

-*Mizărantul.*

Întorşi la casa de lângă bisericuța de lemn, sara nu se putea încheia fără ritualul întoarcerii celui bătrân, a moşului. De cum apunea soarele după munții depărtați, dincolo de care-i Biharia, moşul o lua, cu pasul său cam nesigur, mai lovindu-l, din când în când, de câte-o piatră, de pe drum, cu pălăria lui veche, cu verdele aproape şters, cu şnur împletit, vestonul verzuliu şi moletierele deasupra bocancilor, către crâşma *de la cotitură.* Acolo sta cât vrea el, după cum spunea baba uscată, cu clonț ascuțit, care se-nvârtea la soba mică, pe lângă oale, până-l aduce oarecine, cine să nimereşte, ori vine sângur, împiedecându-se de toți bolovanii, care scot scântei, loviți de potcoavele lui.

-A luneca o dată în vrun şanț şî io n-oi şti de el până nu l-or găsî mort, ca pe-un câne, prevestea baba.

Aşa că, în fiecare seară, din răstimpul cât au stat acolo, băiatul şi tatăl său, ori în seara aceea lungă, a zilei şi mai lungi, una singură, cât toate celelalte împreună, băiatul pleca până *la colț* să-şi aducă bunicul. Crâşma, ca toate crâşmele, era plină de fum de țigară, de miros de rachiu şi de gălăgia vocilor, care nu-şi mai dădeau rând; atâta, doar, avea ceva deosebit, numai al ei, că era foarte mică şi-nghesuită; şi că cei cu paharele de drojdie, țuică bătrână sau rachiu alb, monopol, şi cu țigara Carpați, dar mai mult Măraşeşti şi Plugar, şi cu vorba lungă şi gălăgioasă, aveau un singur lucru de vorbit şi de povestit:

-El. Şi noi. Adică ei.

Ei erau necăjiți de nu puteau spune cât erau de necăjiți; dac-ar fi fost să spună nccazurile, toate, câte le au, şi supărările lor, nu le-ar ajunge două săptămâni de zile, petrecute, una-ntr-una, pe-ntuneric şi lumină, aici, în crâşma asta, la colț. Dar, cât erau ei de năcăjâți, mai mult decât năcăjâți, erau mânioşi. Uite-aşa erau ei de mânioşi, că, amu, pe loc ar sări la beregata cui ştiu ei, că ei ştiu bine, şî i-ar rupe beregata, ori le-ar rupe-o, că-s mai mulți; într-atâta-s de mânioşi.

Şi din năcazu-aiesta al lor, numa'unu'ar putea să-i mântuie; ş-acela-i Iel. Dacă n-ar fi pierit,

cum o pierit Iel, că i-o mâncat, aceia, ficații, de-o ajuns, de nebun, pe drumuri, ş-o murit, lepădat, pe-o prispă, mai ca un câne. Or dac-ar mai vini înc-o dată, să vie şi să..., să...

Aproape nici unul nu ştia, anume, ce-ar trebui să facă El, dac-ar veni iară. Strângeau, numai, din măsele, scrâşnind, şi făceau, cu mâna, un gest, ca de tăiere, sau lovire; sau de împrăştiere.

Aşa că, seară de seară, sau numai în seara aceea, singură şi-ncăpătoare, nu atât de pahar şi de țigară trebuia dezlipit ş-adus acasă moşul, ci de la încrâncenarea aceea, în care el, ca fost notar al acelei văi, cu toate satele ei, cunoştea, foarte bine şi-n amănunt, toate, toate motivele de supărare şi de mânie ale celor din junii lui; şi-ale lui însuşi. Iar băiatul, luându-l de braț şi trăgându-l către casă, asculta, mai cuminte decât tovarăşii lui de crâşmă, care mereu îl întrerupeau, ca să-şi spună, încă o dată şi încă a miia oară, câte-un năcaz de-al lor, ori ce-ar face ei, dacă..., băiatul asculta expunerile rânduite ale fostului notar, expuneri de situații, probleme, mijloace şi soluții, în timp ce potcoavele de oțel de la bocancii vechi cu bătrânului pocneau în bolovanii de pe drum, scoțând, în întunericul nopții parfumate, cu miros de frunze, fân şi apă rece, câte-o scânteie măruntă şi trecătoare, ca o muscă de foc.

La sfârşitul acelui şir de zile, ori a doua zi, după ziua aceia de vară lungă şi întreagă, părintele aranja cu învățătorul Banciu, din Vidra de Sus, să doarmă la el, cu băiatul, iar a doua zi să-i dea doi cai, să urce, călare, pe Muntele Găina.

La sfârşitul cinei cu mămăligă *topănită*, adică amestecată cu brânză şi smântână şi dată la cuptor, învățătorul îi aduse băiatului o cană mare cu *nuusă,* apă-ndulcită cu miere, cât cuprinde şi lăsată-n pivniță, la răcoare numai cât *să se pişte o țâră;* culcat în patul curat, din târnaț, băiatul crezu că nu va putea adormi, de emoția unui nou drum călare. Îl asculta pe cei doi cum vorbesc de-ale lor, la masa de sub şopron, auzea şi cum bate valul Arieşului, în malul cu bolovan, din grădină, şi se gândea la calul pe care-l va încăleca a doua zi. Îşi simțea pulpele cum apăsau şaua tare şi moale, cum ținea frâiele-ntre degete şi cum perii aspri, din coama calului, i se-ncurcau printre degete şi-şi spunea că emoția aşteptării îl va ține treaz până la ziuă. Apoi auzi o zbatere de aripi în cotețul găinilor şi se aşteptă s-audă cântec de cocoş. Apoi urmă un nimic, lung cât o viață-ntreagă şi scurt cât o clipită şi, când auzi cântecul cocoşului şi deschise ochii, lumina era albă în jurul lui.

Calul pe care i-l dădu învățătorul Banciu nu mai era iapă, ci un mânz abia învățat la şa, dar cuminte şi ascultător, îl asigură învățătorul; avea pasul mic, dar harnic şi se ținea, voinicește, după calul mai mare şi mai puternic, pe care se urcase părintele. Drumul merge, mai întâi, pe sub bolți de fagi, apoi trece într-o zonă de brădet, şi-apoi iese într-un gol larg, de păşuni unduioase. Părintele îi arătă coastele încăpătoare, uşor înclinate, unde se ține târgul, şi-şi îndemnă calul spre culme. Băiatul vedea, înaintea lor, limita crestei, înscrisă pe cerul decolorat, ca o pânză cu sineala ieşită la spălat, dincolo de care nu se vede nimic, dar pare că vibrează, din adânc, depărtările ascunse. Iar când mânzul lui se opinti, sprijinit pe copitele dinainte, pentru cel din urmă pas, de-acolo, din acel dincolo

nevăzut, se ridică o întreagă țară de dealuri şi văi, cu păduri şi păşuni, plutind sub o ceață albăstruie, ca sub o apă străvezie.

Erau, din toate părțile, înconjurări de legănarea pierdută a culmilor; spațiul din jur este atât de vast, încât nu i se poate concepe un dincolo. Este el, întreg şi total, şi el este întregul, el este totalul. Tatăl lui îi arăta succesiuni de dealuri şi văi, pe direcțiile principale ale privirii, îi spunea nume de țări, a Crişurilor, a Zărandului, de locuitori şi porecle, cum se ciufuleau unii pe alții, ce aducea fiecare la târg, ce fructe şi mărfuri, calități şi defecte, povestea amintiri şi evoca figuri, făcea să trăiască lumea aceca, lumea de țări, largă cât unduirile de forme, brunuri verzui, cu dungi şi pete negre, forme care pleacă, venind spre depărtări albastre, înceţoşate, şi dinspre depărtări albastre.

A doua zi, părintele plecă la Câmpeni cu o căruță tocmită, să ia mocănița. Moşu se urcase, sprinten, lângă omul cu biciul fâlfâind uşor, cât tatăl îşi mângâia fiul pe frunte:

-Stai liniştit, aici, şi bucură-te de vară. Mai mergi pe la Letiția, pe la fete, ori vine Aurelia, pe la tine...

-Numa'să nu dea-n dragoste,cu Aurelia, se iți, de sub broboadă, clonțul ascuțit al babei. Şi, în timp cc căruța se pierdea, zdruhăind, pe drum, la vale, baba îl îmbie pe băiat:

-Hai să-ți dau o cană de lapte cald; acum l-am luat de pe sobă. Şi să-ți spui ceva, io, țâie.

Băiatul se aşeză la masa din curtea casei de peste drum de biserică; stătea în aşa fel încât avea Arieşul în stânga şi drumul, cu covăcia lui Din, în dreapta; în spate, se duceau apele râului şi se pierduseră ultimele ecouri ale roților închingate în fier, lovite de pietre. Ziua de vară era luminoasă şi proaspătă.

-Mai întâi şi-ntâi, ca să ştii, începu baba, după ce aşeză cana cu lapte aburind pe fața de masă, io nu-s servitoare la moşu-tău, io-s muierea lui, adică nevastă cu cununie, la primărie, chiar dacă nu-i convine asta lui tată-to, popa.

Băiatul ridică ochii, privind-o cu atenție; nu era obişnuit ca cineva, de față cu el, să-i spună, tatălui său, popă; presimțea, aici, ceva neplăcut şi simți un fior rece pe spate.

Baba continuă:

-Apoi trăbă să ştii că cu tăi or avut avere mare: tot ce-i aici, împrejur de biserică, o fost a lor şî casa asta strâmtă şî hodorogită, în care stă moşu-to şi cu mine, o fost crâşmă, pe vremea lui Alexandru, ăl bătrân, care-o fost om vrednic, nu ca... Da' io nu de-aia m-am împreunat cu aiesta, cu moşu-to, pentru avere, adică, că nu mai are mare lucru, tot o pierdut şî ce-o avut de la el, şî ce-o adus Mariți, nevastă-sa, şi păduri, şi tot ce-o avut. Şî casa asta, arătă baba, peste drum.

-Casa lui Din?, întrebă băiatul.

-Da, acum îi a lui Din, dar a voastă o fost. Totu' s-o prăpădit. Io l-am luat sărac şî nu-mi trăbă ce-are iel. Când m-oi duce, io...

Aici, băiatul ridică ochii şi se uită peste gard; auzise glasul subțire şi cântat, ca ceva moale

şi dulce, al Aureliei. Îl auzise şi baba şi, de pe laviţa pe care fusese aşezată, cu şorţul în poală şi de unde-i vorbise, se ridică, icnind, şi se îndreptă din încheieturile ruginite; i se vedea clonţul ascuţit, sub broboada neagră, chiar când se întorsese cu spatele şi trecea drumul, parcă şchiopătând de-un picior.

14

Revenim la jurnalul profesorului Onisifor Ghibu:

Sibiu, 14 august 1946, ora 8 dimineaţa. *Am ascultat adineaori, la radio discursul lui Tătărescu la Conferinţa de pace de la Paris. El m-a umplut de o imensă mâhnire. Unde eram astăzi sunt 30 de ani, când am intrat în primul război mondial, şi unde suntem astăzi când, la sfârşitul celui de al doilea război mondial, ne prostituăm în faţa lumii cu atitudini ca aceea pe care am fost sortit s-o înregistrăm ieri.*

Cum aş fi vorbit eu dacă aş fi fost în locul lui Tătărăscu.

Aş fi plecat de la interesul general-eurâropean, care a ajutat, de la 1859 şi până în 1919, poporul român ca să-şi alcătuiască un stat naţional suveran şi de la motivele care au prezidat la încheierea păcii de la Paris din 1919, pe care nici Rusia nu le-a combătut decât în parte şi cu rezerve. Graniţa de la Răsărit a României s-a aşezat, la 1918 pe baza locurilor fundamentale ale revoluţiei ruse din 1917, consfinţite şi prin actuala Constituţie a Sovietelor: Singura rezervă pe care a făcut-o Rusia Sovietică în cursul celor două decenii din urmă în legătură cu Basarabia a fost în sensul ca să se facă cu privire la aceasta un plebiscit. Nimic mai mult. Noi am respins această propunere pe motiv că în Basarabi au avut loc nu mai puţin de trei consultări ale opiniei populaţiei, care toate au fost favorabile opiniei româneşti.

Al doilea război mondial nu l-am provocat noi. Intrarea noastră în război a fost determinată exclusiv de dorinţa de a reface situaţia naţională şi internaţională pe care ne-a creat-o Conferinţa din 1919 şi pe care, în cursul anului 1940, vecinii noştri ne-au prejudiciat-o într-un mod aproape dezastruos. N-am intrat în război cu gânduri imperialiste, ci cu gânduri reparatorii. Istoria va trebui să ne înţeleagă şi. înţelegându-ne, să ne ierte. Iertarea o meritäm şi prin ispăşirea pe care am făcut-o intrând la 23 august 1944 din nou în rândurile vechilor noştri Aliaţi, alături de care am adus apoi nu numai însemnate jertfe de vieţi şi de averi, ci şi contribuţii importante cauzei comune a Aliaţilor.

Pacea care se va încheia acum nu-i permis să fie sămânţa unui nou război apropiat, nici începutul unei stări de spirit şi de lucruri de permanentă nelinişte. Aşa cum preconizează Tratatul de pace situaţia poporului român, nu poate fi pace în sufletul şi în viaţa acestui popor. În tot cazul poporul român nu poate adera la o asemenea pace, iar dacă ea i se va impune, o va considera ca o silnicie şi va păstra faţă de ea o permanentă atitudine de protest, până când ea va cădea ca o nedreptate condamnată de istorie. Căci, pe ce bază poate consfinţi Conferinţa de pace de la Paris

din 1946 răsluirea României aşezate de Pacea de la Paris din 1919, de la care se iau, fără cea mai elementară justificare, două provincii de la Răsărit, înglobate, fără să fie întrebate, în Republica Ucraineană, respectiv Republica Moldovenească? Se poate afirma fără cea mai mică exagerare că niciodată, în trecutul său bimilenar nu s-a administrat poporului român un tratament atât de radical, care echivalează cu un început de desfiinţare propriu-zisă a sa. În adevăr, Conferinţa de pace consfinţeşte detaşarea unui număr de 2 milioane de români nu numai de la teritoriul naţional ci de la întreg patrimoniul naţional genuin. Românii din Basarabia şi Bucovina de Nord nu mai sunt consideraţi români, ci sunt declaraţi pur şi simplu ca moldoveni, impunându-li-se un alfabet străin şi stâlcindu-li-se limba, prezentată ca o o limbă ,,moldovenească" aparte. Crearea de către Soviete a unei,,Republici Moldoveneşti", fără cel mai elementar simulacru de adeziune a populaţiei interesate, pe contul românismului integral nu este numai o procedare cu totul nedemocratică, dar constituie un motiv de permanentă ameninţare atât la adresa României, cât şi la adresa păcii mondiale. Căci, ce va fi,,Republica Moldovenească" privită ca Basarabia şi ca Bucovina premergătoare anului 1942? Broşura lui I.O.Borîsiuc şi P. V. Mamaev, intitulată Moldova sovietică şi tipărită la 1938, la Tiraspol în Editura de stat a Moldovei, înregistrează la pag. 61 următoarele în legătură cu ..Triumful politicii naţionale lenininste-staliniste, care a dat (în Republica Moldovenească) învoieli pentru renaşterea culturală a norodului moldovenesc", următoarele:,,Naţionaliştii burgheji se străduiau să întoarcă dizvoltarea culturii moldoveneşti, naţionale după formă, socialiste după cuprins, pe calea culturii burgheze române. Naţionaliştii burgheji, troţkiştii, cei de dreapta şi alţi spioni cu siguranţelor fasciste, răzbătând prin amăgire la diferite ramuri ale zidirii culturale şi gospodăreşti din Moldova Sovietică, după sarcinile gospodarilor săi de după graniţă, petreceau un lucru trădător pentru a o rupe peR.A.S.S. Moldovenească de la marea Uniune R.S.S. şi a o preface pe înfloritoarea Moldovă bogată într-o colonie a boierilor romnâni. Trădătorilor mârşavi nu le-a sporit aceasta, cum nu le-a mai spori nimănui şi niciodată!"

Trebuie să spunem cu glasul înalt, în fata istoriei universale, că poporul român nu poate accepta fără protest un asemenea tratament, care echivalează cu însăş desfiinţarea sa. În acest punct ar fi cu dreptate să se asculte şi cuvântul românilor basarabeni, bucovineni şi transnistrieni, care, deşi în număr de aproximativ 3 milioane, sunt consideraţi ca inexistenţi de către Conferinţa de pace. Sute de mii dintre aceştia petrec astăzi în România, dislocaţi din locurile lor natale. Statul român nu poate admite ca în coastele lui să se găsească, creată în mod artificial şi arbitrar, o Republică Moldovenească, în care fii cu neamului românesc să fie obligaţi să trăiască în afara de voinţa lor şi să fie întrebuinţaţi ca masă de manevră împotriva fraţilor lor şi a însăşi Europei. Căci, trebuie s-o spunem sus şi tare că această ,,Republică" nu este decât o punte pentru desfiinţarea totală a statului român şi spre acaparaea întregii Europe de panslavismul atotcotropitor. Dacă în cartea vieţii va fi scris ca neamul românesc să fie înghiţit de slavism, noi nu vom putea înfrânge fatalitatea. Dar până

mai este în noi conştiinţa naţională de români şi de latini, nu vrem să murim fără demnitate. Dacă Europa şi lumea nu mai are nevoie de noi ca români, dacă ea crede că este cazul să ne sacrifice, cel puţin să murim cu glorie.

Dacă URSS vrea bună vecinătate cu noi şi prietenie, să ne respecte hotarele de la 1 ianuarie 1938, aşa cum s-a stabilit drept criteriu în fixarea raporturilor noastre cu Ungaria, şi să se înnoiască la un schimb de populaţie, cedându-ne pe românii de dincolo de Nistru, în locul ucrainenilor şi ruşilor din Basarabia şi Bucovina şi desfiinţând odată pentru totdeauna hibrida „Republică Moldovenească"!

Să se stabilească şi cu Bulgaria un nou aranjament cu privire la Cadrilater, recunoscându-se dreptatea României, pe care a stabilit-o Conferinţa din 1913 de la Bucureşti. Şi să se lichideze în mod just şi situaţia românilor din Valea Timocului, pe baza schimbului de populaţie.

Să se afişele panslavismul ca o lozincă ameninţătoare, căci el constituie o primejdie pentru viitor, mai mare decât cele din trecut.

Cam aşa aş fi pus eu chestiunea, vorbind nu în numele guvernului român efemer, ci în numele, poporului român de totdeauna.

Stana, 29.VIII.1946, seara. *În sfârşit, azi am avut aici câteva ceasuri de Stana, aproape, ca în vremurile cele bune. Minus, bineînţeles, frumuseţea şi ordinea de odinioară şi familia. Dar; oricum, am mai trăit ceva din farmecul acestui loc minunat de odinioară, profilat de pomii încărcaţi cu fructe aurii şi roşii şi de zarzavaturile care acopăr pământul cu atâtea frumuseţi şi bunătăţi. Desigur, lipsesc florile, imensul belşug de culori şi de arome şi de mirezmee. N-a mai rămas nici măcar una din ele. Dar văile Stanei sunt şi astăzi la fel de minunate, în amurgul de seară în soare încă destul de cald. Deşi, nu se mai aud dangătele clopotelor vacilor din ciurdă, nici cântecele strângătorilor de coarne, care în anul acesta nu mai practică un astfel de sport nerentabil, după care un băieţandru sau o fetişcană n-ar putea câştiga în 8 ore de aşa-zisă muncă. 15 mii lei...*

Pot să zic că astazi am trăit, în adevăr, aici câteva ore fericite strângând fructe şi zarzavaturi pentru dus la cu mei cei dragi de la Cluj şi de la Sibiu. Mă simţeam mai tânăr cu 18 ani. Nu zic cu 6, căci astăzi sunt şase ani mă zvârcoleam aici ca un condamnat, amânând de la o zi la alta plecarea la Cluj, pentru ca a doua zi să găsesc Clujul sub blestemul Dictatului de la Viena.

Mă simţeam, azi fericit, pentru că mă vedeam iar în Stana mea, indiferent cât de puţin mai e ea astăzi a mea. După atâtea suferinţe, puteam să nu mai fiu deloc, ca bietul Procopovici, sau să fiu condamnat de Tribunalul Poporului, ca atâţia alţii. Sau, Stana putea să fie o ruină care să nu mai poată fi refăcută sau eu să fiu bolnav incapabil să mă mai ocup oricât de puţin de ea. Dar, din mila Domnului, astăzi am fost aici, liber şi mulţumit. Am scăpat şi de blocarea CASBI-ului / Casa Autonomă de Supraveghere a Bunurilor Inamice/, alaltăieri, spre nu prea marea încântare a actualilor posesori fericiţi cu Stanei şi mă bucur că, plecând dimineaţa la Cluj, las totuşi aici stări ceva mai bune. Astăzi, în sfârşit, s-a început şi reparatul porţii celei mari. Ieri, la Cluj, am făcut o

schiță de contract cu Secția L.S.. pe care l-am şi înaintat spre opinare Direcției. Un pas important spre clarificarea tot mai deplină a situației. Mâine mă voi duce la ing. Rene Ernest, şeful Serviciului L.S.. în vederea perfectării contractului, solicitat chiar de el.

Să nu uit să înregistrez aici şi cele întâmplate duminică 25 august; s-a serbat aici, la mine, nunta funcționarului Dumitru Stănel cu Daria Predeuş, fiica şefului de întreprindere Predeuş din Ungheni. A fost o petrecere straşnică, în grădină: masă pentru 100 persoane. Apoi, dans în hale şi pe terasă. Până şi eu am jucat hora şi am învârtit mireasa în mijlocul horei. În cuvântarea pe care am ținut-o la masă, am vorbit şi despre biserica ce trebuie ridicată în curând şi cu ajutorul CFR-ului şi de necesitatea unirii bisericilor şi de multe altele, care nu mai pot fi înregistrate.

Acum plec la Cluj pentru două zile, apoi la Sibiu şi de acolo poate că la Bucureşti. Căci, nu mă mai ia locul să stau de treburi mărunte, cum am stat în timpul din urmă. La Conferința de pace de la Paris se petrec lucruri care trebuie să urnească din loc pe fiecare care mai are un strop de patriotism în sufletul său. Trebuie să mă mişc, iarăşi ca odinioară. Singurul ghinion este blestemata de colită care mă slăbeşte pe zi ce trece. Dar, o voi neglija şi atâta tot.

Din momentele caracteristice trăite la Cluj, însemnez aici: întâlnirea în Piața Unirii cu Tătaru şi Goia. Goia era surprins de venirea mea la Cluj.

-Cum cu îndrăznit să vii tocmai acum la Cluj, în trenurii de acestea? Nu te temi că te omoară ungurii?

Am rămas ar impresia că nici Tătaru nu era prea încântat de întâlnirea cu mine în Piață, pe vremea prânzului, duminica. După două vorbe, îmi zise:

-Grăbeşte-te că te pierzi de hamal! (Hamalul era înainte,cu Crişan.)

Interesantă a fost întâlnirea întâmplătoare la Clinică, cu Hațeganu. Mă dusesem să-l caut pe Grigore Popa, condamnnat la 10 ani închisoare şi despre care îmi spusese fiică-mea, Nana, că e în clinică la Hațeganu. Acesta apare, la un moment dat pe coridor, la 2-3 paşi de mine. Când dă cu ochii de mine, înmărmureşte. Dă să se apropie, cu mâna întinsă pe jumătate. Eu rămân pe loc, fără un cuvânt. El, palid şi pierdut, mă salută. Eu mă uit lung la el. Apoi: ,,Mi se pare că ne-am cunoscut" zic eu.,,Da, da, ne-am cunoscut", îngână perplex Hațeganu. ,,Ne-am cunoscut foarte bine", zic eu. Da, da, ne-am cunoscut foarte bine", răspunde el, tot perplex şi mic, foarte mic şi slab şi îmbătrânit. ,,Ce să-i faci, continuă el. aşa este lumea. Suntem cu toții oameni... " Nu i-am răspuns nimic, ci i-am zis numai: ,,Caut pe Grigore Popa". Mi-a răspuns că nn mai e la Clinică, ci la închisoare. Între aceea a venit Dr. Macavei. care l-a întrebat ceva pe Hațeganu. Şi aşa fu întâlnirea cu rectorul Universității-miracol de la Sibiu, în Clujul lui. Petrovici-Daicoviciu-Todoran etc.

Să nu uit să înregistrez şi faptul uluitor că astăzi, în ziua Tăierii capului Sf.Ioan, în Aula Universității din Cluj, dl dr. Simion Oieriu, ministru de nu ştiu ce, prezidează o adunare a tuturor intelectualilor, fară deosebire de naționalitate, în vederea planificării acțiunii de redresare culturală

a ţării. Rectoratul a lansat un apel către toată lumea intelectuală să vină la întrunire. Şi Rectoratul Universităţii Bolyai... Am trăit s-o vedem şi pe asta... De-abia aştept să-mi spună mâine Crişan ce-a fost.

Din fila de jurnal datată **Sibiu, 6 septembrie 1946:**

Aseară s-a spus la radio că Conferinţa de pace de la Paris a recunocut -în fine -graniţele Ardealului de la 1 ianuarie 1938... În împrejurări şi condiţii nu tocmai trandafirii.

15

Predealul intră, în începutul de toamnă, ca într-o prelungire a verii; e adevărat că zilele erau mai scurte şi, când elevii intrau la meditaţie, la sfârşitul după-amiezii, greamurile claselor erau albastre şi se încărcau treptat, tot mai mult, de ceva ca o cenuşă a zilei tocmai mistuite, ca o coală de hârtie arsă. Dar ziua fusese destul de caldă şi pajiştile şi buruienile de apă de pe malurile celor două pârâuri, care încadrau clădirea liceului şi anexele ei, erau încă pline de sucul lor verde şi amărui. Soarele era cald încă şi aşeza pături uşoare de fierbinţeală peste pădurile Clăbuceţilor şi peste crestele de cremene ale Buccgilor. Abia după câteva săptămâni, lumea se acoperi de nouri suri şi reci şi începu să ţârâie o ploaie lungă şi subţire, sonorizând scocurile lungi, de sub acoperişe, şi burlanele, ziua-ntreagă, strecurând, în fiinţele elevilor, un fel de moleşeală cu aromă de somn, în timpul zilei, iar noaptea, o trezie lungă, ca o mişuneală de furnici nevăzute, pe culoarele pustii.

Băiatul intrase în noul an şcolar ca şi când ar fi uitat tot ce-a fost suferinţă, amestecată cu ruşine, în anul trecut. Se simţea şi se mişca proaspăt şi, cum se şi înălţase din talie *vreo* câţiva centimetri buni, avansa două, trei, rânduri, în pluton, şi se trezi între băieţii sprinteni şi ageri în mişcări. Altfel păşea, în marş, de-acum, şi altfel îşi purta uniforma; auzea, în urma lui, târşâitul de paşi al celor nevolnici, dar el îşi umfla pieptul şi privea drept înainte; descoperise plăcerea mândriei de a fi elevul unui astfel de liceu şi îi percepea faima pe jumătate cazonă, pe altă jumătate împodobită de un pitoresc special, în toate componentele ei, ca pe un limbaj pe care-l înţelege. Nu ajunsese, nici pe departe, să fie între vedetele acestei faime, pe care le admira, acum, cumva mai de-aproape, dar se simţea cam în preajma lor; Gheorghe Dolgu, Ion Orha, Ştefan Ştefănescu şi ceilalţi nu i se mai părea că formează un club depărtat, şi accesibil, ci o vecinătate binevoitoare şi prietenoasă. Aura voivodală care-i înconjura liceul îi încălzea şi lui inima, îi percepea aroma de ceva vechi şi unic, colorat în griuri preţioase, şi purpură patinată, cu umbre de turle, creneluri şi frontoane, cu tăietură bizantină. Când îmbrăca uniforma de oraş, eghileţii galbeni, de pe pieptul stâng, îi încălzeau inima; mereu era iminentă o vizită a tânărului rege, dar până să bată gongul unei asemenea sărbători, în cu două clase înaintea lui, apăruse un văr al acestuia, băiatul Principesei Ileana, despre care se spunea că se numeşte Ştefan de Austria, dar în catalog fusese înscris ca Ştefan Bran. Era un adolescent zdravăn,

blond şi uşor roşcovan, cu o pronunție mai greoaie, ca şi vărul său, dar cu fire deschisă şi simplă; în pauze, mai mereu, se prindea în hârjoneli prieteneşti, alergându-se, cu unul şi altul, iar în orele libere, de după-amiază, se lăsa, bucuros, încălecat de câte trei, patru băieți, la lapte-gros. Sâmbăta, la amiază, în curtea liceului, apărea un automobil lung şi lucios, cu un domn înalt şi cam uscat, dar şi cu prințesa, cu făptura ei mai măruntă, cu o anumită sfioşenie, dar şi siguranță de sine în ea, şi cele două mici prințese, frumoase ca nişte zâne. Vizitele lor, intrați, cu roții, cu siluetele lor elegante, în sala de mese înțesară de elevi în uniformă, aduceau, acolo, un aer de înălțime şi distincție aristocratică, de care cu toții simțeau că se împărtăşesc.

Iar când se întâmplă ca unul dintre colegii lui de clasă să sufere o criză, chiar în timpul vizitei princiare, iar prințesa mamă să dispuie, cu gesturi energice, în care se descifra obişnuința de a comanda, să fie urcat în automobil şi transportat, de urgență, la Bran, sub supravegherea ei, în timp ce soțul, micile prințese şi elevul Ştefan Bran rămăseseră oaspeți, pentru două ore, cu comandantului, parcă toți elevii ar fi vrut să fie în pielea colegului lor. Care şi fu operat, de urgentă, şi-apoi îngrijit, o săptămână, la castel, încât, la întoarcere, colegii lui mai îndrăzneți şi buni de gură, îl lăudau:

-Mă, ce inspirație pe tine! Să simulezi tu, atât de bine, o criză de apendicită, încât doctorii să te şi taie! Băftosule! cu stat zece zile ca-n rai!

Dar încă nu se declanşase acest episod, nu venise încă nici Sfântul Niculae, cu vizita bătrânei Doamne Filipescu, văduva patronului lor, cu mirosul ei vag de tămâie voivodală, că băiatul se simțea încadrat într-un altfel de statut, în propria clasă. Mai întâi, îl lăudase profcsoml de română, dl Dumitrescu, pentru o compunere în care povestise un episod din călătoria în Munții Apuseni, cu vizita la Casă, unde vorbise, despre custode, altfel nimeni altul decât mizerantul Mătuşii Maria, cu formula: *domnul Iosif Iancu.* Profesorul îl lăudă, în fața clasei, citind pasajul respectiv din compunere, şi-i dădu întâlnire, pentru pauza mare, la biblioteca liceului, unde-i arătă catalogul şi-l recomandă elevului bibliotecar. Apoi, după câteva răspunsuri la orele de istorie, despre care el însuşi nu crezuse că reprezentau marc lucru, Moşu îl chemă, şi el, pentru pauza mare, ca să-i propună să participe la lucrările Cercului de Istorie, format, în general, de elevi din cursul superior. Cercul se întrunea o dată pe lună şi, începând cu acel an şcolar, îşi propusese un plan de cercetare ambițios, din care profesorul îi repartiză să urmărească, în relatările călătorilor străini prin țările noastre, efectele devastatoare ale războaielor duse, pe teritoriul lor, de Marile Imperii.

Altfel, viața comună a liceului se desfăşura după tiparul ei obişnuit, cu programul de dimineață şi apoi ore când mai plăcute, când mai plictisitoare, cu şedințele de instrucție de front, meditațiile de seara, chinuite de obsesia foamei, serile de poveşti, în dormitor, şi nopțile „de planton", pe culoarele goale, cu ecouri stranii. Clasa era destul de bine grupată, pe câteva nuclee de prietenie ori simplă solidaritate; nu era un grup propriu-zis al tocilarilor, dar erau câțiva, mai buni la matematică, aleşi de Domnul Donciu, care aveau un fel de club al lor, colaborau, toți, la *Gazeta de matematică,* şi chiar

începuseră să se înțeleagă, uneori, prin formule; mai era un grup, de seară, al colegilor mai înalți şi mai bărbătoşi, care se strângeau prin vreun colț de spălător sau dormitor şi tăinuiau, între ei, probleme şi episoade legate de femei şi sex.

Amatorii de sport formau şi ei un grup, poate cel mai numeros; nu venise încă vremea skiului, dar pasionații abia o aşteptau, în schimb, cei mai mulți se interesau de fotbal şi se grupaseră după cluburile rivale, pe care le susțineau, cel mai adesea, pătimaş. Erau, atunci, echipele bucureştene Carmen şi Venus, dar şi Unirea tricolor, mai vcchiul Rapid; bănățenii țineau cu Ripensia, iar el îşi împrospătase simpatia pentru „U", la care ținuse, încă din cea mai fragedă copilărie, alături de buna lui protectoare, bătrâna Doamnă Moldovan. Aveau un coleg din Predeal, localnic, care pleca sâmbătă acasă, ca să revină duminică scara, şi care mai aducea câte-un exemplar din ziarul *Sportul,* pe care şi-l disputau şi-l treceau din mână-n mână, până când ajungea ferfeniță. Cum este de presupus, clasa avea, şi ea, o echipă de fotbal, care se antrena şi juca meciuri prieteneşti, cu echipele claselor apropiate, pe terenul de pe dealul bisericuții, înconjurat, din trei părți, de pădure. Băieți se strigau unii pe alții ca să dea *pasa,* ori să se-ncurajeze, cu numele echipelor cu care *țineau,* încât mereu se auzea, pe sub poale de codru:

-Hai Rapid! Hai Venus! Hai Carmen!

Băiatul, care nu auzise, niciodată, strigătul despre care ştia că are o rezonanță deosebită. *Haide ..U"!.* pentru că nu făcea parte din nici o echipă a clasei, nici A, nici B, nici chiar C, care începuse să se contureze, cum spuneau băieții, cu *ciurucurile,* urmărea, de pe margine, lupta cu mingea. Nu o dată i se-ntâmplase să înapoieze băieților, transfigurați de efort şi plăcerea jocului, mingea scăpată, în dreptul lui, printre tufe, şi o făcea destul de stângaci. Dar, o dată, când unei echipe îi lipsea portarul şi ceilalți se săturaseră să aştepte, unul din ei îl trase de mânecă între cele două grămezi de uniforme, care închipuiau stâlpii

-Stai, mă, şi tu, acilea, poate se loveşte mingea de tine şi nu intră-n poartă!

Propriu-zis, mingea n-avea să se lovească de el, dar, când ajunse, într-o fază, pe-aproape, el se repezi şi-o-nțepă, cu vârful bocancului, trimițând-o-napoi, peste capetele cu fețe roşii, înfierbântate.

-Bravo, mă, mămăligă!, strigă unul, cam cu ciudă.

-Haide „U"!, auzi el, dinspre grupul spectatorilor.

Încât, când mingea veni, din nou, de astă dată pe sus, făcu doi paşi, se săltă, şi-o lovi cât putu el de tare, cu amândoi pumnii.

-Uite la ăsta!, auzi el ş-apoi iar. Haide „U"!

A treia oară, mingea veni, rostolgolindu-se, ceva mai uşor, pe jos, şi băiatul se trânti peste ea, întorcându-se, printr-un gest reflex, de apărare, cu spatele la joc, şi strângând-o la piept.

Aşa că fu promovat portar de rezervă, la echipa B. Unii îi prevesteau, chiar, un oarecare viitor. Prietenul lui, pentru că, aici, în scena povestirii, e necesar să intre un prieten; propriu-zis, în acel an

şi-acea toamnă, nu avea nici unul anume, dar cu unul sau cu altul era mai apropiat, în mod constant sau pe perioade, după caz. Pentru ca povestirea să curgă firesc, este nevoie ca, din aceste fragmente de prietenie, să construim figura şi, mai ales, rolul unui prieten, al unicului, al prietenului. Nu contează cum arată, dacă e blond sau brunet, înalt sau scund, slab sau gras; dar are o uniformă, o faţă comună, nici aşa, nici aşa, o statură mijlcie, nici înalt, nici scund, şi un fel de-a fi între ele: nici aşa, nici aşa, nici prea prea, nici foarte foarte. Important este ca el, prietenul, să funcţioneze şi să intre în scenă; să-şi spună replica. Deci, prietenul lui spuse:

-Parcă te văd c-cu s-ajungi la juniorii lui „U”.

-Crezi?, se îndoi băiatul. Deocamdată m-aş mulţumi şi numai la pitici.

Şi-apoi plecară spre clasă, la orele de meditaţie, discutând mulţumiţi de acea după-amiază, ca de ceva important.

16

La sfârşitul acelei toamne a lui ‘46, când munţii din jur se umplusera de zăpadă şi domnul Daniel Popescu, profesorul de franceză, le recitase, din nou, aşa cum îşi recita Minulescu cunoscuta poezie *M-am întâlnit cu iarna la Predeal,* plecându-se, adânc: *Donnez-vous la peine d’entrer. Madame,* băiatul popii scrise o scrisoare prietenului său Mişu, la Bucureşti; după formula introductivă, de rigoare, scrisoarea continua astfel:

Nu ştiu dacă ţi-am mai scris că profesorul de istorie, căruia noi a spunem Moşu, m-a luat şi pe mine în cercul de studii istorice, pe care el îl îndrumă; am ca temă să cercetez scrierile unor călători străini plin ţările române, dar nu numai. Într-o cărticică mai veche, pe care mi-a ales-o el, se vede că intenţionat, de la biblioteca liceului, Sate şi preoţi din Ardeal, deNicolae Iorga, apărută la Bucureşti, în 1902, deci cu un an înainte de a se fi născut tatăl meu, iată ce am descoperit, cu emoţie, despre localitatea Sălişte, de lângă Sibiu, despre care părinţii ne-au vorbit mereu şi unde au mulţi cunoscuţi. Este drept că mama, cu firea ei, pe care o cunoşti destul de bine, pare că simte o anumită sfială, când vine vorba de Sălişte, pentru că acolo, spune, ea, sunt domni foarte importanţi, dintre români chiar, ceea ce este destul de rar, la noi, unde domnii cei mari sunt unguri şi saşi. Nici despre doamnele romînce din Sălişte nu vorbeşte mama fără acea sfială şi câte-odată se scapă şi spune despre ele că se ţin cam mândre, şi atunci tata o tachinează, după felul lui, şi-i spune:

-Lasă, dragă, nu te mai purta tu tot ca o biată orfană, că şi familia voastră, după tatăl tău, e importantă, poate chiar mai importantă decât multe din Sălişte, dar tu prea te porţi ca o biată orfană.

Dar mama zâmbeşte trist şi îi răspunde, pe gânduri:

-Ce ştii t u ? . . .

Dar să revin la scrierea lui Iorga. Iată, îţi copiez, aici, ce spune despre Sălişte:

„E una din cele mai faimoase înfățișări ale vieții poporului nostru de la țară. Case bine ținute, curți îmbelşugate de toată bogăția gospodarului bun de la țară, oameni isteți, sprinteni, cari ştiu să împace lipsa de sfială în fața străinului cu buna cuviință cea mai desăvârşiră, porturi frumoase şi simple, care îmbracă atât de bine această sănătate mândră şi aleasă. Cine vede învârtindu-st, cu toată rânduiala timpurilor înțelepte, hora săliştenilor, îşi întăreşte credința că în poporul nostru, acolo unde e curat de amestecuri şi duce o viață mai bună, se află un fel de iscusință în alegerea podoabei, de măsură subțire în mişcări şi vorbe, o conştiință de aristocrație care-l deosebeşte şi-l ridică cu mult mai presus de rasele greoaie şi grosolane ce-l înconjoară."

Acum să-ți mai transcriu câte ceva din materialul ales pentru cercul nostru de istorie; sunt pasaje culese şi comentate tot de N. Iorga, în altă lucrare a sa:

„la 1565 Giovanni Andrea Gromo dă o descriere a Ardealului, în care românii sunt prezintați ca hoți şi tâlhari." *Un iezuit. d'Avril care trece pe la noi în 1689:* „Ca spirit, scriitorul urăşte nu numai pe domn, dar şi țara, românii părându-i «ambițioşi şi trufaşi», mincinoşi şi, din sărăcie, «nestatornici şi iubitori de schimbări, înşelători ca grecii şi neruşinați ca țiganii». *Carra, nu francez către 1790:* „Țeranii /.../ se înfățişează în sate mizerabile, şi el îşi face râs de dânşii supt toate raporturile. I Hora i se pare cu adevărat sălbatecă, şi nu găseşte, într-un cuvânt, absolut nimic bun de la un neam care a avut marele defect de a nu se fi plecat adânc înaintea lui şi de a nu-l fi plătit după dorință." *Sulzer, la 1770:* „ în țara aceasta nu e nici lege, nici putință care să oprească viciul, apăsarea, furtul şi înşelarea. Aici se numeşte a câştiga ceea ce în alte țări s-ar numi ocupații imorale." *Thomas Thornton, în jur de 1805:* „Locuitorii pe care i-a văzut şi în satele de guşați din munte, îi fac impresia unor făpturi îndărătnice, care se cer bătute, ca să dea ceva. Veşmântul lor îi apare sălbatec, şi totuşi sunt atât de bicisnici. Toți îi maltratează: turci, greci, nemți şi ruşi în vreme de război. Cel din urmă caporal austriac loveşte înainte de a vorbi. de aceea vederea unui dregător, a unui străin face ca toată lumea să fugă. Şi totuşi ce oameni buni!" *Bucşici, misionar slav, 1640, dă o* „descriere a principatului muntean, pustiit şi despoporat, care din, 14.000 de sate? (!), are acum abia 4000, de cam cincizeci de case. Locuitorii s-au dat băuturii. Bogăția e însă evidentă, în grâne, pe care «negustorii greci şi turci le duc pe Dunăre în Marea Neagră, la Constantinopol», sau şi «de negustori albanezi», la Zara şi apoi la Veneția, în miere, «care se poate zice că e pulsul cel mai solid al țerii, pentru că din vămi şi din vânzarea mierii şi a cerii, care e în mare cantitate, îşi află ea răsuflarea de cheltuielile nenumărate ce se face în fiece an la Poartă», exportând mierea la Constantinopol, iar ceara «de negustori greci, pe la Spalato la Veneția», în schimb pentru postavuri, mătăsuri, brocard; socotindu-se apoi şi minele de aur, de aramă, de «păcură neagră ce arde ca ceara»". Atât de întinse sunt livezile /.../ încât în multe locuri formează adevărate păduri, care nu sunt păzite de nimeni." *Filip Dupont, 1673,* „dă anumite descripții, ca aceea a deşertului care se întinde de la hotarele Pocuției până la Iaşi, de pe urma războiului." „Împreună cu însoțitorii lui «au văzut ca şi el prăpădenia şi distrugerea unei țeri aşa

frumoase.»" „Până la Iaşi e numai pustiu. Oraşe arse ori părăsite, case fără locuitori, străzi prin care nu trece nimeni..." „«Nu se cunosc locurile unde au fost târguri şi sate decât prin mine şi prin pomii roditori ce se află în apropiere... »" *Baltimore,*

1760-70: „străbate un ținut de păduri, unde fuseseră lăcuste şi sămănăturile erau complet distruse..." L*ionardo Panzini, 1776:* „«în mai multe rânduri şi mai ales în ultimul război, în care ruşii şi alții după pilda lor au luat (*trafugato)* o cantitate mai mare de cărți şi mai toate manuscrisele.» Aşa au pățit şi bibliotecile mănăstirilor, pline de lucruri istorice, «pierzându-şi mai ales manuscrisele, spre paguba acestei țări, care nu mai ştie unde să dea urma amintirilor şi privilegiilor sale.»" *Laxmann, fost profesor la Petersburg, de origine suedeză sau germană* „( ) țară pe lângă care cele mai bune țări ale noastre par copii vitregi cu naturii, o țară care din cauza locuitorilor ei necultivați tebuie numită strălucit pustiu. /.../ În Moldova de apus sunt cele comparabile câmpii, cele mai strălucite pajişti de flori, «cele mai frumoase păduri, cele mai bogate mine de fier şi de alte metale, cele mai mărețe ape.» De la Cetatea Albă la Bender un rai; treci numai prin vii şi cele mai frumoase grădini." *Pe Raicevich, înainte de 1778,* „Aspectul natural îl încântă: câteva din cele mai frumoase descrieri ale regiunilor noastre se întâlnesc astfel la Raicevich; serile de mai, cu cântecul privighetorilor, sunt înfățişate cu mult sentiment." *Lionardo Patroni, 1776:* „Țara e descrisă cu admirație, însemnându-i-se bogățiile, deasupra şi dedesubtul scoarței pământului. Grânele, brânza, untul, carnea sunt de întâia calitate; vinurile după patru-cinci ani biruie pe ale Italiei; nucii formează păduri..." *Filip Dupont, 1673:* „Dar ce țară bogată! Dacă se pune gunoi, semănăturile se împleticesc. Boii pasc în pajişti: «acest prodigios număr de boi ce se duc în vânzare în toată Germania şi *până ta Strasbourg:* mulți se scot din ținuturile locuire /.../ Cozile oilor sunt foarte grele. Caii din aceste țări sunt dintre cei mai frumoşi, dintre cei mai buni din Europa.»" „Am fost foarte miraţi văzând într-o zidire aşa de veche *multe apartamente de o mare frumusețe, care sunt toate împodobite cu lemn* (boises), *zugrăvite şi aurite ca mozaicul* (dores al la mosaique), *ceea ce dă un efect plăcut* (charmant). *Bisericile,* „de o mare frumusețe." *Cât despre Iaşi.* „tot oraşul îi place, în situația lui încântătoare *(effet charmant).* Vii producând «un foarte bun vin alb» îmbracă dealurile unde sunt opt-zece mănăstiri." *Joppemurt, în jur de 16oo:* „«Câmpiile Moldovei sunt foarte îmbielşugate, udate de izvoare frumoase şi de râuri care le fac foarte roditoare în grâu, orz, ovăz, mei şi fân, aşa încât locuitorii oraşului hrănesc o mare cantitate de vite de tot felul şi chiar bivoli, cari servesc în locul boilor şi cailor la cultura pământului /.../. Se văd în aceasră țară şi o mulțime de povârnişuri foarte plăcute şi aşa de bogate în vin, încât, nu numai că Moldova are îndeajuns, dar se exportă în Podolia şi în alte țări vecine.» Ba încă spune că lângă Vaslui se face un vin aşa bogat în alcool, încât n-cu decât să apropii o flacără şi se aprinde." *Andrei Taranovski, 1570, vorbeşte* „despre marile pescării ale Moldovei". *Ca şi Fourquevant:* „pescăriile acelea straşnice, cu morunul cât omul, care formau un mare venit pentru visteria turcească. /.../ Icrele, care se vindeau în toată lumea turcească, supusă sultanului, erau din părțile noastre; negoțul ruşilor e mai nou, presupunând relații

comerciale care atunci n-au existat." *Şi John Newberie, 1582,* „pomeneşte de ieftinătatea peştelui..." *Ca şi Johann Wilden. 1613:* „Se vindea morunul proaspăt de două categorii, *sturioni e luzzi,* aproape pe nimic." *Pe Giulio Mananelli,* „Ce l-a izbit mai întâi, în cale, este ieftinătatca de la noi. Pentru un aspru /.../ se dădeau cincisprezece ouă: o găină costa doi aspri şi un butioaş de vin patru." *Pe braţul Chiliei,* „a văzut furci de care atârnau moruni spintecaţi, puşi în proţap. /.../ morunul plin de icre, cât omul de mare, costa 60 de aspri." *Lescalopier:* „Ţara e plină de roadă." „Ospeţele sunt îmbielşugate, şi se ridică păharul -aici dă, cel dintâi; cuvinte româneşti -, pentru Dumnezeu, pour la sanitat de Dnazou -, pentru vodă, pentru sultan, pentru «toţi bunii creştini», pentru pace, pentru cu lor, cu urări de «mântuiri, sănătate, drum bun şi bun întors, împlinire a dorinţilor» /.../ În acest timp stau în picioare, ţinând sus păharul, cu gestul larg." R*oger de Damas era pentru prima dată la Iaşi, în ianuarie 1791.* „unde îl văzu pe Potemkin tronând ca «un sultan pe atât de vesel, pe cât de afectuos, întrecându-se în amabilitate, cu curtenii săi.» /.../ Moldovenii, poftiţi la baluri pentru a-l vedea stropit de diamante, erau consideraţi ca,ultima clasă a supuşilor lui.'" *Acelaşi Filip Dupont. 1672:* „Cât priveşte oamenii, moldoveni şi munteni sunt bine făcuţi, faimoşi *(de bonne mine),* buni ostaşi, sunt multe companii de cavalerie uşoară în oştile Poloniei, care au toată vitejia ce se poate şi se deosebesc la toate prilejurile. Au fost totdeauna câteva companii lângă persoana regelui. Ei au isteţime *(ne manque point d'espril)* când se află în afară de ţara lor... Atunci izbutesc foarte bine în toate ştiinţele " „Femeile sunt foarte frumoase şi bine făcute: au aerul, graţia şi un farmec *(agreement)* special al lor, la care ajută mult felul lor de a se îmbrăca, deosebit de al turcoaicelor, dar care n-are mai puţină graţie şi nu e mai puţin în avantagiul lor." *Şi un anonim, la 1742,* „găseşte că româncele sunt peste măsură de faimoase..."

Fireşte, datele pe care le-am strâns, până acum. sunt mult mai bogate şi încă mai am de cercetat. Profesorul nostru, Moşu spune că ar fi posibilă chiar şi o evaluare, globală şi aproximativă, a spolierilor la care au fost supuse ţările noastre, de-a lungii istoriei lor. Oricum, te voi ţine la curent cu progresele lucrărilor.

Scrisoarea se încheia după câteva informaţii curente şi formula finală.

Înainte de a pleca în vacanţa de Crăciun, băiatul primi, de la prietenul său bucureştean, scrisoarea de răspuns.

Episodul cu vizita lui Potemkin la Iaşi, din scrisoarea ta, îi spunea Mişu, se potriveşte, într-un fel, cu ceea ce se întâmplă, acum, la noi, la Bucureşti. E drept că nici unul din ofiţerii superiori ruşi, nici un mareşal, dacă ar fi să treacă pe-aici, nu se poate compara cu ce trebuie să fi fost Potemkin, în strălucire şi, poate, în farmec personal în acel ceva diferit şi sălbatic, dar frumos, în felul lui, oarecum fascinant, dar şi cu ceva respirator, pe care îl are felul de a fi al ruşilor; pentru europeni, în general dar şi pentru noi. Dar, întorcându-mă la ruşii de azi, mândria lor, faţă de veşnica noastră umilinţă, este aceeaşi. E adevărat că spoiala politică, de circumstanţă, cred eu, sub care se prezintă ei, astăzi, lumii şi nouă, aerul lor tovărăşesc, strângrile de mână scuturate şi zâmbetele afabile ar

putea să reprezinte altceva, dar oricât de tovărăşeşti şi chiar frăţeşti ar vrea să pară toate acestea, niciodată lor nu le scapă să menţioneze, într-un fel sau altul, că ei sunt, cum spun ei: fratele mai mare. Şi, dacă s-ar întâmpla vreodată, să le scape, n-ar fi nici o problemă, pentru că s-ar găsi, imediat., unul de-cu noştri să amintească asta. E adevărat că, dacă există formula cu fratele mai mare şi ştim, cu toţii, cine este ăla, formula cu fratele mai mic nu se foloseşte niciodată: dar nu pentru a ne scuti de-o jignire, cred eu, ci pentru că, pur şi simplu, se ştie foarte bine şi cine este ăla, fratele cel mic.

Cât îi priveşte pe cu mei concetăţeni, dragi concetăţeni, cum se spune, faţă de cele ce ţi-am transmis în ultima mea scrisoare, încep să constat semnele unui fenomen cu totul particular şi care îmi stârneşte curiozitate şi nu puţină mirare. Spuneam, parcă, dacă-mi aduc aminte bine, în scrisoarea mea trecută, că se conturează, foarte puternic, feluritele tabere filo: filo-angloamericane, filo-franceze, filo-ruse; ei bine, noutatea este că, la tabăra filo-rusă au început să adere cine nici n-cu fi gândit. Şi anume, tocmai o parte, subliniez: numai o parte din fosta şi actuala, pentru că nu s-a perimat, elită. Să-i vezi pe aceşti aristocraţi cu noştri; atât cât pot fi ei de aristocraţi, şi, mai ales pe pseudo-aristocraţi, care se dau mai aristocraţi decât toţi, să-i vezi, zi^c cum arborează aere de rusofili, de parcă toată viaţa n-ar fi citit decât pe Tolstoi şi Gorki, ar fi mâncat numai zacuscă şi-ar fi băut numai votcă. Numai atât mai lipseşte: să se adreseze, unul altuia, cu numele plus genetivul de la numele tatălui: Petre Ivanovici, Ioan Petrovici. Dar mai ştii? Încă nu-i prea târziu să se-nveţe şi cu asta! Dar ceea ce este încă mai de mirare este că o parte din filo-francezii cunoscuţi, e drept, numai o parte, iar dintre filo-angloamericani chiar nici unul, deci o parte din filo-francezi se uită cu un fel de jind, care poate să fie şi puţină invidie, la ei, la filo-ruşii aceştia cu aere de nobili din romanele lui Turgheniev, cu simpatii pentru anarhişti şi revoluţionari, ca şi cum le-ar părea rău că n-au avut şi ei, la timpul lor, această inspirată alegere. Dar poate niciodată nu-i prea târziu.

În orice caz, rezultatul este că partida celor care s-au dat după vremuri şi-au cârmit-o, cum se spune la Porumbac, către comunism, chiar dacă nu s-au înscris, toţi. în partid, şi, la urma urmei, cine ştie sigur care s-a înscris, sau nu în partid?, deci oamenii vremurilor noi, cum se numesc ei, pe ei înşişi, au ajuns de au stratificările, nuanţele şi ierarhiile lor; deci avem şi noi elita noastră de stângi, oameni subţiri, ca Aragon et co. mai ştii?

17

Cam aşa se-ncheia scrisoarea lui Mişu din Bucureşti, fostul Mişu Nuştiucum, din sătucul acela de la poalele Negoiului, către prietenul său, băiatul popii, care era, atunci, elev la liceul militar din Predeal. Mişu era la Bucureşti, celălalt la Predeal, iar rotiţele nevăzute şi mărunte, ale mecanismului de ceas numit istorie, sau cele imense şi grele, la fel de nevăzute, călcând şi turtind totul în calea lor, ale uriaşului angrenaj numit tot istorie, îşi vedeau de treaba lor, învârtindu-se, înainte şi implacabil, cu

țăcănitul lor de furnici metalice sau huruitul lor surd, de stânci uriaşe, prăvălindu-se şi măcinându-se pe sine, în străfunduri.

Demonul veghea; veghea în acea trezie somnoroasă şi-n acel somn sarbăd, pe jumătate treaz, care sunt ale demonului. Întârzia pe muchea subțire, ca o coastă cu prăvălişuri, şi-ntr-o parte şi-n cealaltă, a posibilității de-a se-ntrupa sau de-a rămâne în starea lui de umbră nevăzută. Se contura câte ceva ca un nor vag, ca un fel de ciot neîmplinit ori rupt, pentru ca să se şteargă, pierind aburos.

La Cluj, în spațiul acela legănat între două rânduri de dealuri, faptele se alegeau greu, dintr-un fel de învălmăşeală haotică, în care se amestecau multe prelungiri ale întâmplărilor trecute, încercări nesigure de noi trasee, ca nişte haşuri dezordonate, azvârlite, la-ntâmplare, pe pânza scorojită a vremii, dar nici o încheiere, nici un sfârşit, nici un drum dus până la capăt. Începuse ceva, se rostogolise ceva ca o stâncă pornită la vale într-o noapte de sfârşit de august 1940, după ce, mai înainte, se auziseră bubuituri prevestitoare, ca şi cum ar tuna, dincolo de nişte dealuri; hurduie!, spun țăranii. Acum, în toamna lui 1946, când huruiala războiului se-ndepărtase de mai bine de-un an, iar formațiile dizlocate în acea noapte de august din urmă cu şase ani, era ca şi cum îşi regăsesc coerența, părea că se arată semne de-nseninare, cu toate că nouri grei şi pâsloşi atârnau, încă, la streaşina vremii.

Dar faptele se urneau şi, mai ales, se-adunau greu; c-adevărat, venea şi câte-o bătaie, ca de vânt, care părea că le smulge de pe loc, pentru moment, dar mai mult le agita şi le răsucea între ele şi-n sinea lor, cum se răsuceşte câte-un vârtej, cu praf şi frunze uscate. Istoria părea confuză încă şi nehotărâtă; povestea ei, a istorici, se adună greoi din astfel de fapte. Ca să le ordonezi şi să le-ndrumi pe făgaşul povestirii, trebuie să cerni şi să scuturi, s-alegi, să pui de-o parte şi să figurezi formațiuni înscrise-ntr-o logică narativă. Poate fi o operațiune din care să se nască povestea, dar şi una care s-o omoare; ca o intervenție chirurgicală.

Poate că este nevoie nu atât de decizie, cât de o demonstrație; sau, mai bine, şi de una şi de alta. Uite, am masca de chirurg pe față, întind mâna frecată, mai înainte, de zor, cu perie şi săpun, sub jetul de apă caldă, ştiu cu dac-am spălat-o perfect, ori măcar suficient? Întind mâna în mănuşa de cauciuc şi cer, cu vocea filtrată de țesătura măştii, cer:

-Bisturiu! Pensă! Şi-ncep să tai, să lucrez, *cum* spun ci, chirurgii, explicând, totodată, ce fac: Uite, acum secționez porțiunea asta, dintre reperul ăsta şi ăsta. Intru în țesutul cutanat aici, tai de-a lungul fibrei, ajung la vasul cutare, îl protejez sau îl secționez, prinzându-i capetele rezultate din tăietură, cu câte-o pensă, după caz. Procedez, arăt şi spun totul. Dar, mai înainte, rememorez antecedentele:

-Va să zică, avem aici...

Va să zică, am avut o comunitate umană în anumite coordonate geografice şi într-un timp istoric dat. Formula spațială era aceea a unui loc închis între nişte limite naturale: zid muntos, fluviu, culme de dealuri; cea temporală era între şi între, sau şi pe, şi pe: în afară de istorie şi în istorie, sau cu

un picior în istorie şi cu altul în afara ei. O vreme, viaţa s-a desfăşurat în afara istoriei; nu că n-ar mai fi trecut niciodată, istoria pe-acolo, cum nu trece niciodată trenul acela rapid şi minunat, cu ferestrele lui minunate, după care se pot bănui şi imagina fel de fel de minunăţii, cum nu trece acel tren rapid printr-o gară mică şi pierdută, de pe-o linie secundară. N-a fost aşa, istoria mai vizitase acele locuri, numai că ele, viaţa din ele avea proprietatea care, mie, personal, mi se parc de-a dreptul miraculoasă, de-a se fi lăsat vizitată de istorie şi chiar de a se înscrie, pentru un scurt timp, cât o oprire a unui tren într-o gară, de-a se înscrie în ceea ce se numeşte trendul istorici şi-apoi a reveni; a reveni la postura ei de viaţă trăită în afara istoriei, sau alături de ea.

Deci istoria trecuse pe-acolo după ce, mai întâi, planase cu aripi albe, ca nişte foi de staniol, lucind în soare, de la înălţimea câtorva mii de metri deasupra ei, deasupra câmpurilor cu ierburi şi flori, cu grâne galbene, păduri aproape negre şi râuri albastre, cu oameni în haine albe, lucrând pământul cu unelte simple, de lemn şi fier, ori jucând hora, în hainele lor albe, la răspântii prăfoase, ori înconjurând biserici, cu ziduri tot albe, fetiţe jucându-se prin prunduri, melancolice turme, întorcându-se de la păşune, femei tinere şi faimoase, cu pielea fragedă şi coaptă de soare, scăldându-se în râuri cu unde de argint. Şi-apoi, după ce planase, în zbor depărtat, deasupra tuturor acestor bucăţi de viaţă, istoria coborâse-ntre ele, se amestecase cu ele, cum se-amestecă un vânt, venit de nicăieri, în rostul molcom al unor frunze sau al unor simple fire de praf. Şi-apoi, întocmai ca pe nişte frunze sau fire de praf, pe unele le lăsase acolo unde erau, ne-având puterea să le disloce, iar pe altele, pe câteva, le-mprăştiase, pe care-ncotro.

Pentru a urma cursul istoriei din acea toamnă a Clujului, din 1946, şi a-l aduna, pe traseul sau pe traseele unei povestiri, am să aleg câteva nuclee de fapte/ locuri/ persoane; întind mâna, fără mănuşa chirurgicală, sau poate cu o astfel de mănuşă, către sora-asistentă, care nu există, în dreapta mea, şi cer, cu o voce care nu se aude, pentru că n-are sonoritate, cer...

Imaginea de fotografie veche, în alb negru, a Parcului Sportiv al Universităţii din Cluj, amenajat, în anii de după 1920, în locul unde fuseseră depozitate, cine ştie de când?, gunoaiele oraşului. Fusese numit, într-o vreme, Parcul Sportiv Marele Voievod Mihai de Alba Iulia, dar acum, după ocupaţie şi război, nu se ştia cum se mai numeşte, în orice caz, imaginile de fotografie trebuie să arate intrarea cu poartă sculptară, de lemn, înaltă şi cu streşină, aleile, printre rânduri de tei tineri, cu coroana rotunjită, cele trei, de la intrare, drepte, una, mai largă, pe margine, câte una, mai strâmtă, de-o parte şi de alta. În stânga, se desluşesc, prin gardurile înalte, de sârmă împletită, terenurile de tenis, în dreapta, locurilc de joacă ale copiilor, cu tobogan, scări, leagăne şi celelalte, iar mai departe şi oarecum mai jos, locuri înierbatc, pentru jocul cu mingea. Cele trei alei nu merg prea departe împreună; doar cel mult 100 de metri, după care se despart, înconjurând, pe-o parte şi pe alta, terenul principal, pentru jocurile de fotbal şi rugbi. După cotitură, în stânga, este bazinul de înot, cu tribună pe dreapta lui, iar mai departe, alte terenuri cu iarbă. Aleea care înconjoară arena principală, prin dreapta, o desparte

de un spațiu larg, deschis, dincolo de care se desluşesc arbuştii şi gardul care limitează parcul, spre vest. În spațiul acesta, mai aproape, este bisericuța de lemn, apoi un dreptunghi de iarbă, delimitat de şiruri de salcâmi tunşi, apoi altă alee, apoi alt teren, cel de antrenament pentru jocurile de fotbal şi rugbi. Dincolo de terenul principal şi dincolo de bazin, fotografia arată un spațiu dreptunghiular, mărginit de alei şi straturi de flori, iar dincolo de el, o casă de lemn, cu etaj şi acoperiş de țiglă, cu pereții drepți, de grinzi date cu negru.

În această casă-cabană locuiau sportivii Clubului Universitatea Cluj. Sigur, în vara şi toamna acelui an, aici locuia, antrenându-se pentru întrecerile Balcaniadei, atletul Ion Moina, campion național la probele de sprint 100, 200 şi 400 de metri. Era o persoană nu prea înaltă, cu ceva peste statura medic, un trup zvelt şi armonios, de discobol grec, parcă făcut numai din frânghii întinse, fața plăcută, deschisă, sub fruntea lată, luminată de o chelie timpurie. Pentru că se purta cu modestie şi sinceritate, toată lumea îl plăcea, iar prieteni avea nu numai în tot Clujul, dar în întreagă țara. Şi, pentru că era născut la Moci, o comună pe şoseaua Apahida-Reghin, pe care-o iubea, cum îşi iubea propria mamă, nimeni nu-i mai spunea pe nume, Nelu, sau domnu'Moina, ci simplu: Moci. El era un fel de custode al cabanei din parcul sportiv, ştiind cince vine şi cine pleacă şi tot el trebuie să fi primit, în vara tocmai trecută, pe tânărul acela brunet, cu părul scurt şi cam creț, fruntea înaltă şi albă, care venise de la Sibiu cu un camion al Universității, printre lăzi cu aparatură. Tânărul era fotbalist şi fusese îndemnat, de un cunoscut mai în vârstă, să plece la Cluj, la echipa de fotbal „U", care activase la Sibiu în timpul refugiului. Numele lui era Nicolae Roman, i se spunea Nicu sau, câteodată, Nae, şi sigur trebuie că luase legătura cu tînărul doctor Mircea Luca, căpitanul echipei de fotbal, care se întorsese şi el de la Sibiu, cu un an în urmă, la 26 iulie 1945. Atunci, avea să povestească fotbalistul cunoscut sub numele de Doctor Luca şi porecla de Trampli, care nu se ştie de unde provenea, primul drum al fotbaliştilor de la „U" fusese la vechea arenă a oraşului, cu tribuna ei de lemn; acolo, sub tribună, erau magaziile de echipamente şi cabinele jucătorilor şi arbitrilor, gospodărite de eternul Şoani Bacsi, un bărbat trecut de patruzeci de ani, de statura mijlocie şi cu pieptul acela bombat al bărbaților puternici, care au un defect de mers. Lui Şoani Bacsi, care fusese şi el fotbalist, i se amputase un picior chiar deasupra genunchiului; avea o proteză de lemn, dar nu părea să se deplaseze prea greu şi era când într-o parte, când în alta, văzându-şi de treburi şi mereu disponibil să ajute pe câte cineva. Când veneau puştii, de la pitici sau juniorii mici, să ceară minge şi echipament, bătrânul vorbea şi glumea, cu fiecare în limba lui, când ungureşte, când româneşte, împărțindu-le tricourile sau treningurile cam îmbâcsite, rccomandându-le să umfle mingea cum se cade şi, uneori, când era în toane foarte bune, făcându-le rost chiar şi de câte-o pereche de ghete de fotbal vechi, cu pielea scorojită şi crampoanele tocite, rămase de la echipele mari.

Acum, când intrară în vechea lui magazie, fotbaliştii de la U, plecați de cinci ani din Cluj, după strângerile de mână şi bătăile cu palma pe umăr, cum fac bărbații când se întâlnesc unii cu

alții, Şoani Baci se întoarse, fără cuvânt, şi se îndreptă, cu pasul lui greoi, de infirm, către un sertar anume din magazia lui. De-acolo, după ce căută foarte puțin, se întoarse din nou, cu brațul încărcat de tricouri albe, scrise cu negru, cu numere mari, pe spate, şi-n față cu emblema U într-un cerc. Erau spălate şi călcate şi bărbatul le-ntinse, spunându-le, cam emoționat:

-Ştiam că veți veni înapoi odată şi vi le-am grijit; nime nu s-o atins de ele.

Tânărul doctor Mircea Luca, un zdrahon de bărbat, înalt şi blond, cu un nas cam mare şi numai muşchi şi oase, la trap, alese tricoul cu numărul 5, îl desfăcu în fața lui cam ca pe un steag, sau o eşarfă, şi-apoi îl duse la buze şi la piept.

Nicu Roman se cază, cum se spune, la cabană şi începu antrenamentele, interesându-se, totodată, de facultatea de drept comercial, se pare. El începu să se antreneze cu echipa pe terenul de antrenament din Parcul Sportiv, sau chiar, când erau programați, pe cei din arena oraşului, iar pe Ion Moina trebuie să ni-l reprezentăm alergând toată ziua pe pista de zgură din jurul terenului principal, făcând zeci de sprinturi, intercalate de mişcări uşoare, de relaxare, ori alergând pe alei, cu pumnii la piept, în poziția alergătorului de fond, în exercițiile pcntra condiția fizică. Avea un pas uşor, abia dacă atingea pământul, aproape ca un fel de zbor, o țâşnire iute, ca din puşcă, şi mişcări unduioase şi continui, repezi, tăioase şi şfichiuitoare, când era nevoie, ori moi şi încete, ca într-un larg şi uşor balans, în pauzele de refacere.

Cu toate că se detaşa, prin ținuta elegantă, precizia mişcărilor, politețea înnăscută, în raporturile cu ceilalți, şi renume de campion, Nelu Moina nu era singur pe pistele şi aleile Parcului Sportiv, peste tot mişunau atleții, băieți şi fete, tineri bine făcuți, cu figuri luminoase. Ar fi fost să fie atleta Alexandra Taifas, mai târziu căsătorită Sicoe, o ființă plăcută, nu prea înaltă, subțire, dar împlinită; ca mai toate alergătoarele, nu avea pieptul bombat în afară, încât părea că stă, mai degrabă, aplecată de umeri în față. Numai când alerga, i se vedea ținuta impecabilă, de kinogramă, exprimând forță reală sub masca fină. Sportivii se concentrau singuri asupra câte unui exercițiu, pe care îl reluau iar şi iar, apoi se opreau, ca împietriți, minute bune, făcând, rar, cârc-o mişcare, ca şi când ar fi căutat undc-au greşit, şi-apoi ar fi corectat ceva. După care, iar exerciții, unul după altul, în scrii întrerupte de scurte pauze de reflexie; apoi iar exerciții. Câte-odată, se strângeau în mici grupuri, trei, patru, nu mai mulți, ca şi când s-ar fi sfătuit. La sfârşit, îmbrăcați de oraş, după duş, vara, lângă bazin, sau chiar câte-o tură de-not, plecau, de obicei singuri, ca şi când ar fi avut nevoie de acea singurătate, pentru concentrare.

Aleg, apoi, alte ilustrate, cu Clujul vechi, de astă dată, aşa cum a ieşit el din ocupația de patru ani, bombardamentele şi cele câteva zile de război efectiv, în jurul lui şi peste el. Clădirile, cu semnele istoriei scrijelate pe varul vechi, învinețit şi parcă dat cu fum şi cenuşă, ciubucele lor ornamentale, îmbătrânite, atârnând, ca nişte bărbi informe, de piatră. Piața Carolina, strâmtă, înghesuită între Mănăstirea Franciscanilor şi Muzeul de Istorie, cu obeliscul ei de piatră, mica piațetă, cu trei intrări/ ieşiri, din fața clădirii gotice, cu acoperiş țuguiat, în pantă, din fața Casei Regelui Matia, deschiderea

îngustă spre Piața Unirii, cu corpul masiv al Catedralei Sfântul Mihail, tumul ei înalt şi subțire, cu ceas şi cruce aurită în vârf, frontul drept de clădiri, până la colțul cu hotelul şi cafeneaua New-York, mai târziu Continental, deschiderea strâmtă, spre Casele Jozsa Bela, Biserica Piariştilor şi Universitate, apoi perspectiva largă, care scade înălțimea clădirilor de pe dreapta şi stânga ei, spre Operă şi Teatrul Național. Palatul Banffy nu se vede, acoperit de nava largă a Catedralei. Ilustrate cu colțurile, ascunse de-o melancolică frumusețe, ale oraşului: Biserica fără turn, fostă a Iezuiților, din fundătura străzii Kogălniceanu, castanii cu crengi hogate, proiectate peste zidul cu cărămizile, de-un roşu stins, la vedere.. Perspectiva îngustă şi lungă, uşor cotită, a străzii Iuliu Maniu, încheiată pe zidul alb al Catedralei Ortodoxe, cu turnul ei rotund şi cupola de metal înnegrit. Scuarul triunghiular, de unde se deschide, în sus, către Calea Turzii, strada Bolintineanu, din lunga şi cotita stradă Andrei Mureşanu, în fața casei părintelui Agârbiceanu. Vederea Clujului, de sus, de pe Cetățuie, de unde totul pare aproape, clădirile importante, ca nişte cuburi, pe care poți să le iei în mână, aplecându-te asupra lor... Dealurile molcome, cartierele cu case familiare, curți şi grădini, frumoasa stradă Albini, într-o după-amiază de primăvară, cu ploaie, şi totul mirosind a vegetație umedă.

În toamna lui 1946, oraşul parcă începuse să trăiască, din nou, viața lui obişnuită. Pentru a-l evoca, trebuie aduse în imagine cohortele de elevi şi studenți, la orele ieşirii pe Corso, pe trotuarul care ajunge în dreptul Operei, pe cel dimpotrivă, numai joia şi duminica, servitoarele, ucenicii şi soldații. Trebuic deschise crâşmele şi restaurantele, cafenelele: Pelişor, chiar pe Corso, la început, înainte de Primăria veche, unde se-adunau *drukerii* lui U, *sub conducerea cunoscuților restauratori români Ion* Bereş, Teodor Miron şi Ilie Dăncilă, Continental, fostă New-York, cafeneaua intelectualilor şi artiştilor; restaurantele: Tunelul Victoria, al lui Pavel Brânză, un mărginean pripăşit prin Cluj, pe strada Victoriei, la nr.33; acelaşi restaurator mai avea un local, pe aceeaşi stradă, peste drum de fostul magazin Sora, apoi Hubertus, mai jos, pe-aceeaşi parte a bulevardului, Opera, lângă instituție, Ursus. in Piața Unirii, Calul Bălan, pe Calea Moşilor cluburile şi locurile de dans: al sindicatelor, în Piața Carolina, undeva, la etajul unei clădiri de pe dreapta, clubul CFR, pe o străduță ascunsă, în spatele Episcopiei ordodoxe. Ziarele vremii sunt pline de reclame, semn de înviorare a vieții economice şi comerciale. Firma THONET MUNDUS oferă produse renumite ale fabricii sale de mobilă. Pe strada Regina Maria, la nr. 41, îşi îmbie clienții Bijuteria şi Ceasornicăria MARMOR; altă Ceasornicărie şi Bijuterie, SOSEL, era deschisă în Piața Liliertății (Unirii), la nr. 22. Pe strada Iorga, la nr. 3. magazinul Dumitru Tâmpănaru oferă alimente, delicatese, mezeluri şi brânzeturi. Doamnele erau invitate de firma DARLING la magazinul ei, tot din Piața Libertății şi tot la nr. 22. pe Calea Turzii, la nr. 31, era deschis restaurantul Nucul Bătrân, iar pe strada Iorga, la nr. 13, Bodega Mitică Banu. De la 15 octombrie, s-a deschis MUSIC-HALL-ul SAVOY, care prezenta *un nou şi variat program artistic,* cu TRIO PAPPERT, cea mai mare atracție a Teatrului Alhambra, din Bucureşti, şi cu M-lle MAGDA, MISS LORY, LYA BUZĂU, Dulcinela del Tobosso, MERI DEMETER şi ROLLINI,

maestru prestidigitator. În Piața Ștefan cel Mare, bodega-restaurant CAPRI oferă *Un aperitiv bun. O gustare apetisantă. O băutură înviorătoare, î*n timp ce, în Piața Libertății, la nr. 39, la etaj, doamnele şi domnişoarele sunt aşteptate la Cosmetica ILLA. Covoare şi porțelanuri se găseau la UNICOM, pe Calea Victoriei, la nr. 10, telefon 508, iar *cel mai ieftin magazin de mezeluri şi brâmzeturi din Cluj* era ținut de firma JOAN ȚIBREA, pe strada Regina Maria, la nr. 48. *Cărți şcolare şi literare, în mare asortiment,* se găseau la *Cartea Romanească. Librărie -papetărie -note muzicale,* în Piața Libertății, la nr.16. Croitoria Modernă Gheorghe Miculiciu, de pe Calea Victoriei, nr. 7, lângă magazinul Sora, îşi invita viitorii clienți, *spre convingere. În* fostul local New-York se deschisese, *complet renovat şi sub conducere nouă, restaurantul şi bufetul HAVAI. (fost Americana),* cu *Bucătărie românească -Bufet bine asortat -plăcintărie. VINURI DIN CELE MAI ALESE.* Orchestrează jazz-ul HAVAI, dirijat de renumitul maestru NACHI PALL. *Salon separat pentru banchete şi nunți. Prețuri modeste -serviciu impecabil. SEARA DE DANS. Proprietarul M. Laurențiu şi Comp.*

Dar *SENZAȚIA CLUJULUI era că,* Pentru prima oară în oraşul nostru! Cu începere de la 17 Octombrie, la **Restaurantul Tic-Tac,** str. Măloasă nr. 5, colț cu str. Elisabeta, în fiecare seară cântă mununata şi tânăra **ȚUKY COJOCARU,** admirabilă interpretă a celor mai faimoase **Cântece naționale şi moderne**

Viața politică părea să renască, şi ca, după atâția ani de dictatură, cu partidele politice în stare de suspendare forțată. Plenara Conferinței de pace de la Paris a adoptat textul tratatului de pace cu România, care urma să fie supus celorlalți miniştri cu afacerilor străine. Cu unanimitate de voturi, Conferința a aprobat retrocedarea Transilvaniei României. După cum anunțau ziarele. **Corpul electoral a fost convocat pentru** *19* **Noiembrie** *1946, iar* **Parlamentul se va deschide la** *1* **Decembrie** *1946. În legătură cu această desfăşurare de evenimente, la 15 octombrie a avut loc* **Audiența Primului Ministru la M. Sa Regele.** *Pe aceeaşi pagină de ziar, este anunțară sinuciderea fostului demnitar nazist Goring. A doua zi, chiar, se titrează, în acelaşi ziar:* **Condamnații de la Nurnberg au fost spânzurați.** *Iar mai jos:* **Marele meeting de la Cluj al Federației Democrate a Femeilor Române.** *După cuvântul de deschidere al d-nelor Paulina Chişu şi Erna Fulop, d-l Gen. Precup. comandantul Corpului 6 Armată, a adus salutul Armatei, iar d. Augustin Alexa, secretarul Comisiei locale a Sindicatelor, a salutat mulțimea în numele Blocului Partidelor Democratice. A vorbit apoi d-na Elena Livezeanu, din Comitetul Central al Federației Democratice a Femeilor din România. D-sa a stăruit asupra faptului că regimurile trecute au fost nedrepte, mai ales cu femeile, pe care le-au ținut în beznă. Numai datorită actualului guvern, femeile au ajuns să se bucure de egalitatea de drepturi, având acces în toate compartimentele vieții sociale şi putând participa efectiv la soluționarea problemelor de interes obştesc. Deasemeni, grație guvernului Groza, femeile au posibilitatea să asigure un viitor fericit, paşnic şi luminos, copiilor lor. Urmând la cuvânt, d-na Mraz Susana a expus aceeaşi înlănțuire de idei în limba maghiară.*

Nu se poate şti dacă formula metaforică din final, cu ascunsul ei conţinut demascator, ca să folosim un termen foarte des uzat în epocă, este o simplă potriveală spontană de cuvinte, sau una intenţionată; mai degrabă varianta a doua pare mai plauzibilă. În orice caz, *înlăntuire de idei este* o potrivită caracterizare. În acest sens şi sub sloganul **Unire în jurul forţelor creatoare,** se lansează *Apelul profesorilor universitari din Cluj către Intelectualitatea Ardealului.* Pe aceeaşi pagină, un nou episod din serialul prin care se pretindea dezvăluirea jocului politic murdar, la care fruntaşul Partidului Naţional Ţărănist, Emil Haţieganu, fratele fostului rector al Universităţii clujene, refugiate la Sibiu, Iuliu Haţieganu, s-ar fi pretat, în timpul ocupaţiei hortiste, când ar fi trădat interesele populaţiei româneşti. O corespondenţă din Bucureşti relatează *Cum decurge procesul organizaţiei clandestine Sumanele negre, Graiul sângelui. Haiducii lui Avram Iancu şi Mişcarea naţională de rezistenţă.*

Erau şi numeroase alte probleme la care febra preelectorală se dovedea sensibilă. Nu numai că femeile erau chemate insistent să-şi ridice cărţile de alegător, dar se punea întrebarea Când se introduce gazul metan la Cluj? Se dezvăluia că începerea lucrărilor a fost sabotată de societatea Sonametan sau mai bine zis de conducerea ei, în frunte cu inginerul Motaş, a cărui politică de tergiversare a fost demascată la timp de ziarul nostru. Partidul Naţional Popular şi Comisia Locală a sindicatelor au protestat prin mari întruniri publice împotriva sabotării lucrărilor de introducere /altă ironie ascunsă?/, astfel că problema aprovizionării Clujului cu gaz metan a fost introdusă în programul de guvernare al Blocului Partidelor Democratice. Alt titlu, tot cu litere groase, afirma că **nu se înfiinţează colhozuri în România.** *Subtitrând: Domnii care vin să vă mintă astăzi, v-au minţit şi-n trecut, ziarul reproduce masiv din cuvântarea electorală ţinută, la Cluj, de Vasile Luca, Ministrul Finanţelor, din guvernul Groza. Noi n-am venit nici cu rachiu, nici cn cârnaţi. Noi nu suntem bogaţi, n-avem bănci, n-avem întreprinderi şi nici moşii. /.../ Şi iată că vin astăzi partidele istorice şi vă şoptesc în ureche minciuni. /.../ Ei spun că noi vă vom băga în colhoz Nicăieri noi însă n-am avut în programul nostru de a face colhoz. Ceea ce e în altă ţară, se potriveşte acolo, ceea ce e la noi, se potriveşte la noi. /.../ Deci, nu avem nici o nevoie ca să vă minţim şi să vă băgăm în colhoz. Dacă noi am fi vrut să facem colhoz, n-am fi împărţit pământul, ci aşa cum l-am luat de la moşieri, foarte frumos am fi putut spune: Iată, fraţilor, pământul e al vostru, dar nu-l împărţim, ci lucraţi-l împreună. Dacă am fi vrut să facem acest lucru, nimeni nu ne-ar fi putut împiedica. Dar noi nu l-am făcut, pentru că am socotit că aşa e just, că aşa cere ţăranul român, ca pământul să fie, în proprietatea lui, şi de aceea am împârţit pământul. Deci cine vine şi vă şopteşte astfel de minciuni la ureche, goniţi-l şi fugiţi de el fugiţi de ochiul dracului /ochiul era sigla electorală a Partidului Naţional Ţărănesc/, pentru că domnii aceia care vin şi vă mint, v-au minţit şi-n trecut.*

La 8 noiembrie, de Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril, s-a sărbătorit ziua regelui; ziarul, din care am mai citat, cu vădită orientare de stânga titrează: **Întreaga ţară şi-a manifestat ataşamentul faţă de suveran** *şi reproduce telegramele expediate de Primul ministru şi dl.Gh.Gheorghiu-Dej,*

M.S.Regelui, arătându-se cum a fost sărbătorită ziua regelui la Cluj: Ca pretutindeni în țară, în localitate onomastica M.S. Regelui Mihai I a fost sărbătorită cu un deosebit fast. S-au oficiat la toate bisericile Tedeumuri, la cate au participat reprezentanții autorităților civile şi militare, după intonarea cărora, în fața catedralei orodoxe române, d. General Precup a trecut în revistă companiile de onoare, ținând şi o scurtă cuvântare ocazională. La ora 11,30 a avut loc la Teatrul Național din Cluj un festival inaugurat cu imnul român şi imnul sovietic, cu discursul d-lui general Precup, urmat de prof. N. Vasiu, care a scos în evidență personalitatea tânărului nostru rege şi realizările guvernului democratic dr. Petru Groza. /.../ Festivalul de la Teatrul Național a fost încheiat de corul muncitorilor C. F. R.. dirijat de d.prof G. Hoca şi cu o suită de dansuri executate de către muncitorii fabricei Dermata.

Cu câteva zile mai înainte, se anunțase că săptămâna aceasta începe distribuirea zahărului şi cum se va distribui pâinea la Cluj. Dar cea mai gravă problemă, mai gravă chiar decât lupta împotriva speculei, era cea a locuințelor. Un articol, semnat V.Dumitrache, începe prin a povesti cum, la un anunț de ziar: Cameră şi bucătărie de închiriat. Informații în str.... Nr...., s-au prezentat nu mai puțin de 387 de solicitanți. Problema e cât se poate de tragică, apreciază autorul articolului; şi continuă: Cu echipe care cutreieră luni de zile oraşul în căutarea unor adăposturi şi care se întorc seara cu mâna goală, cu şedințe de comandament sau ordonanțe afişate pe ziduri, nu se soluționează nimic, nu se pune capăt situației alarmante, de ieri. de azi, de totdeauna. Reconstrucția Clujului, iată unde trebuie să ajungem: refacerea clădirilor bombardate trebuie să fie rezolvarea necunoscutei nr. 1 a problemei şi începerea unei vaste campanii de construcții de noi clădiri. În altă zi, se dezbate problema filodormei, cuvânt cu încărcătura demonic-magică, în acea vreme, în care ecuațiile deschise, ca nişte răni, ale crizei de locuințe şi ale speculei, se uneau, concentrându-se reciproc.

Dar nu erau numai necazuri şi frământări; pe aceeaşi pagină de ziar, care comenta situația gravă a celor fără locuință, se anunța, pentru orele 14,30, meciul de fotbal Ferar-Juventus; în aceeaşi zi, la Bucureşti, U întâlnea echipa Carmen. Meciul dintre Ferar şi Juventus s-a jucat, Ferar a învins cu 2-1, goluri înscrise de Tănăsescu, în propria poartă, şi Căpuşan, pentru clujeni, şi Ilie Oană, din 11 metri, pentru bucureşteni. Între timp, ziarul se întreba cum va fi împărțită Germania, iar la

New-York urma să se deschidă Adunarea Generală a O.N.U. La Bucureşti, se desfăşurau festivități prilejuite de Ziua prieteniei româno-sovietice. Blocul Partidelor Democratice câştigase alegerile din 16 noiembrie, iar în numărul său de marți, 3 decembrie, ziarul *Tribuna nouă* publică **MESAJUL REGELUI cu prilejul primului parlament român democratic.** Stagiunea Teatrului Național din Cluj se deschisese, la 12 octombrie, cu piesa în versuri Bizanț, a lui Mircea Dem. Rădulescu, autor de curând decedat, şi mai avea programate spectacole după *Simfonia sufletelor,* a dnei Sandra Cocorăscu, *Furtună în Olimp,* de Tudor Şoimaru, după care urma *Ana Carenina,* dramatizare de Volcov, în traducerea dnei Lidia Zamfirescu, apoi *Fântâna Blanduziei,* în care urma

să apară maestrul Zaharia Bârsan, şi, cum spune ziarul, două lucrări americane: *Femeile altora,* de Walter Haket, şi *în vecii vecilor,* de Eugene ONeil. Apoi, o premieră pe țară: *Furtuna* lui Shakespeare, după care o dramatizare după Balzac, *Eugenie Grandet,* şi *Nevasta pantofarului,* de Federico Garcia Lorca; din literatura dramatică maghiară, *Aventura, de* Marai Sandor, în traducerea lui Francisc Păcurariu, iar din cea română, *Maica cea tânără,* de Emil Isac. Câțiva artişti de la Teatrul Național şi Opera Română din Cluj, semnaseră un **APEL** către artiştii şi publicul din Cluj şi Ardealul reîntregit, iar preotul Florea Mureşanu conferențiase despre *Biserica ortodoxă din U.R.S.S.*. în cadrul expoziției *Constituția stalinistă în imagini.*

În aceeaşi toamnă se inaugurează noul local al Liceului ortodox de fete Doamna Stanca. Redăm, după un ziar din epocă, povestea acestui liceu: În timpul celor patru de ani de ocupație, de după Dictatul de la Viena, intervențiile reprezentanților populației româneşti din Ardealul de Nord, pe lângă guvernele din Budapesta, pentru autorizarea deschiderii unor şcoli confesionale primare şi secundare, au fost respinse în modul cel mai categoric cu formula complezentă, dar ipocrită, a contelui Teleki: *Guvernul regal maghiar doreşte să înlesnească propăşirea şi dezvoltarea culturii româneşti din Ardeal, de aceea, cu toate că populația a avut şcoli confesionale româneşti înainte de 1918, nu vrea să împovăreze Bisericile şi populația cu sarcinile întreținerii acestor şcoli, ci îşi însuşeşete pe deplin uzanțele guvernelor româneşti de a da populației o educație în şcolile de stat. În acest scop la cererea expresă a părinților când aceştia se vor opune în scris ca copiii lor să fie instruiți în limba maghiară, statul va crea secții româneşti pe lângă şcoli de de stat...* Această formulă a însemnat de fapt desființarea învățământului românesc. În multe localități, părinții au fost împiedicați, de tot aparatul administrativ, să facă astfel de cereri, iar acolo unde au reuşit să creeze secții *româneşti,* situația era şi mai rea, fiindcă personalul didactic se compunea din oameni care nu ştiau româneşte. Este suficient să amintim că singurul liceu *românesc* din Ardealul de Nord, denumit Liceul de stat coeducat, cu limba de predare română, din Cluj, a funcționat, în total, cu 2 profesori români şi o profesoară (Dnii prof. Teofil Vescan, Victor Pop şi d-na Strâmbu), dar şi acest, liceu a funcționat numai până în primăvara lui 1943, când a fost desființat, drept *retorziune.*

Această situație dăunătoare i-a determinat pe arhipăstorii celor două Biserici să înființeze, chiar în primele zile după eliberarea Clujului, câte două licee, pentru băieți şi fete. Liceul ortodox de băieți şi de fete funcționase, până atunci, în clădirea Academiei Teologice, în aşa fel că, în câte o sală, s-au ținut, zilnic, trei serii de cursuri.

P.S.Episcop Nicolae Colan, dorind să ofere elevilor şi elevelor condiții prielnice de studii, a început încă în primăvara acestui an să pună în aplicare planul său de a construi un edificiu propriu pentru Liceul de Fete Doamna Stanca, în curtea internatului de fete din str. Avram Iancu nr. 6. Fondul disponibil nefiind suficient nici pentru terminarea fundamentului, inimosul Arhiereu s-a adresar clerului, credincioşilor şi instituțiilor economice. Rezultatul a fost că din partea clerului şi

credincioşilor s-a adunat în câteva zile suma de 50.000.000 lei, instituţiile financiare, mai zgârcite de obicei, au contribuit şi ele cu suma de 10.000.000, iar d. Ştefan Voitec, ministrul educaţiei naţionale, văzând străduniile depuse, a donat în numele Ministerului suma de 60.000.000. Cum angajarea materialelor s-a făcut, din timp, această sumă a fost suficientă pentru terminarea completă a celor 10 săli de învăţământ şi camerelor accesorii.

Sfinţirea noului local al Liceului ortodox de fete Doamna Stanca s-a celebrat Duminică la ora 12 de către P.S. episcopul Nicolae Colan, în prezenţa unui mare număr de intelectuali din localitate şi din alte regiuni în frunte cu I.P.S. Sa dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, I.P.S. Sa episcopul dr. Iuliu Hossu, general Victor Precup, comandantul corpului VI de armată. Constantin Lazăr, primarul Municipiului etc.

Adresându-se înalţilor demnitari şi întregei asistenţe P.S. Sa episcopul Nicolae Colan a descris istoricul acestei clădiri, adresând cele mai călduroase mulţumiri tuturor acelora care au contribuit la înjghebarea acestui nou aşezământ de cultură. P.S. Sa a stăruit îndeosebi asupra sprijinului moral şi material primit de la Ministerul Educaţiei Naţionale.

Au mai vorbit d-na Cornelia Drob, directoarea liceului de fete, şi pr. prof. dr. Ion Zegreanu, directorul liceului ortodox de băieţi.

18

Slujbele de duminică şi sărbători, dar şi din fiecare dimineaţă şi seară, neîntrerupte, la Catedrala Ortodoxă, nici în timpul ocupaţiei, îşi recăpătaseră întreaga amploare şi strălucire din anii de dinainte de 1940. Catedrala era deschisă în fiecare zi a săptămânii, de dimineaţa devreme şi până seara târziu. Lângă icoanele principale ale iconostasului, luminile erau aprinse şi chipurile triste, de o bunătare infinită, se arătau, desluşit, în aerul umplut de umbră şi miros subţire şi rece de tămâie, al lăcaşului. Mai erau câteva lumini în dreptul fiecărui abside laterale. Tetrapodul din mijlocul spaţiului larg, cu icoana Maicii Domnului şi a sfântului sărbătorit în acea zi, sau în zilele apropiate, dacă exista o astfel de icoană, nu avea nici o sursă apropiată de lumină, dar locul era învăluit, de jur împrejur, de ziua de afară, coborîtă, din înaltul cupolei, ca un trunchi gros, rămuros şi lung, din lumina ei, prin care străbăteau mănunchiuri de raze subţiri şi fine ca o pulbere uşoară.

Câte un preot sau diacon, în reverendă neagră, închisă strâns, sus, la gât, uneori însoţit şi de vreun paraclisier, în costum întunecat, mai aranjau câte ceva în absida din stânga, unul din ei mai intrând şi ieşind din altar pe uşa laterală, ascunsă privirii. La tetrapodul din faţa absidei din dreapta, se strângeau, pentru slujbele de dimineaţa şi seara, câţiva tineri teologi, răsfoind cărţile de cântări şi aşteptând semnalul preotului, ieşit, în odăjdii, în faţa altarului; cu dreapta înălţată, marca semnul unei cruci, în aer, rostind:

-Binecuvântat este Domnul Dumnezeul nostru acum şi pururea şi-n vecii vecilor. Amin.

Pe uşa grea, de obişnuinţă pe cea din stânga, intrau şi ieşeau, în tot timpul zilei, femei şi bărbaţi, bătrâni şi tineri; la orele dimineţii, după slujba care începea la 7, anunţată de bătaia mai largă a clopotului mijlociu al Catedralei, cam între 7,20 şi 8 fără 10, intrau rânduri şi rânduri de elevi şi eleve; veneau câte doi sau singuri, rar în grupuri mai mari, în haine mai mult modeste, uşoare, în anotimpul cald, şi cu paltonaşe, unele improvizate şi subţiri, băieţii chiar numai îmtr-un pulovăr mai gros, de lână de casă, sau într-o hăinuţă, în cel rece. Fetele, mai ales, păreau că au feţele îmbujorate de emoţie, iarna păreau de porţelan curat, aburit, şi, cu geanta sub braţ, înaintau spre mijlocul navei, cu acea sfială emoţionată în mişcări pe care o au ele, câteodată. Ajunse în faţa tetrapodului, îşi aşteptau rândul, la icoană, iar când le venea, făceau, mai întâi, o reverenţă, din genunchi, cu o anume stângăcie şi precipitare, şi-apoi, făcându-şi cruci dese pe piept, îşi apropiau faţa de sticla uşor aburită de propria răsuflare. Erau mai ales băieţi, şi dintre cei care nu se duceau la icoană, ci rămâneau în penumbra din stânga sau dreapta luminii descinse din cupolă; stăteau drepţi, doar cu umerii uşor aplecaţi, cu geanta sub braţ, câteva clipe, apoi îşi făceau o cruce stângace şi se-ntorccau spre ieşire. Dar mai totdeauna era câte-o tânără, sau chiar două, o dată, căreia nu i se putea desluşi prea bine faţa, şi care înainta de-a lungul navei, până la postamentul ridicat al podelii de dinainte de altar. Acolo, chiar pe marginea treptei acelea lungi, care străbate treimea din faţă a navei, pe toată lărgimea ei, se aşezau, în genunchi, cu geanta pusă alături, şi se rugau îndelung, cu mânile împreunate în faţa pieptului, aplecându-şi din când în când fruntea până la covorul ce acoperă podeaua. Dar era, câte-odată, şi câte-o apariţie tragică, de obicei o femeie cu capul strâns învăluit în negru, bătând, îndelung, mătănii repetate; se deplasa, prin faţa altarului, de la o icoană la alta, ca într-un târâş dureros, o pată neagră, cam dezordonată, dar concentrată în sine ca în ceva adânc şi sfâşietor. Umbre negre, vagi, de babe, păreau că dormitează, ziua toată, prin colţurile ascunse.

Cam pe la acel sfârşit de octombie, sau poate la înccputul ci, înainte de iaugurarea noului local al liceului ortodox de fete, şi atunci ar fi fost un preludiu, o deschidere luminată pentru acel eveniment, sau după el, şi-atunci a fost să fie ca o încununare, într-o duminică sau o zi de sărbătoare mai mare, poate Sfânta Paraschiva, la 14 octombrie, sau Sfântul mare Mucenic Dimitrie, la 26 ale lunii, la Catedrala ortodoxă a Arhiepiscopiei din Cluj a avut loc o mare slujbă, o liturghie cu ceva sărbătoresc sau, oricum, mai deosebit, în toată ţinuta şi desfăşurarea ei. Urma să servească, în mijlocul unui sobor de preoţi şi diaconi, însuşi episcopul Nicolac Colan.

Era o persoană nu prea înaltă şi nici prea multă la trup, cu o faţă plăcută, încadrată de o barbă neagra, scurtă şi fără pic de fir alb. În timpul celor patru ani grei de ocupaţie, avusese de suferit, continuu, de pe urma obstrucţiei permanente şi a şicanărilor mărunte ale unei administraţii răuvoitoare, împăunată cu trufie grofească, asprime cazonă şi o veşnică predispoziţie spre revanşă. E adevărat, nu fusese ţinta unor lovituri sau acţiuni majore, nu fusese supus nici măcar unui domiciliu

forțat, la reşedință sau la vreo mănăstire, d-apoi să fie internat în vreun lagăr. Nu i se făcuse nimic din toate acestea, fusese lăsat să se descurce cum putea şi să-şi păstorească eparhia, să oficieze liturghii şi să țină predici, în catedrală şi la alte lăcaşuri. Numai atât i se făcuse că, într-o zi, a fost chemat în fața comisiei de recrutare, ca persoană care nu şi-ar fi satisfăcut serviciul militar obigatoriu față de Regatul Maghiar, înainte de 1918. Atunci, deci într-una din zilele ocupației, fusese obligat să se dezbrace, în fața comisiei, la piele, cum se spune, aşezat în rîndul celorlalți recruți, mult mai tineri, goi şi ei, nu chiar ca nişte vite duse la tăiere, dar ca nişte oameni reduşi la condiția elementară a umanității lor simple, chiar mizere şi egale, din ei, la cea mai de jos.

Acum, stătea în odăjdiile de mare sărbătoare, mult fir de aur pe fond alb, cu mitra arhierească, lucind ca argintul, pe cap, deasupra feței uşor smolite şi a bărbii negre, cu cârja înaltă, arhierească, în mână, şi vârful ei curbat, ca un corn de argint, lucitor, şi el. În dreapta şi la stânga Ivii, rândurile de odăjdii ale celorlalți slujitori, preoți şi diaconi, reflectând luminile dimprejur în broderiile aurite. În spate, aveau iconostasul înalt, sculptat în lemn aurit, cu icoanele împărăteşti, în pâlpâiri de lumini. Zidurile înalte ale interiorului catedralei rămăseseră aşa cum erau la cedare, cu mortarul gol pregătit pentru frescă, doar torsadele-mpletite, de piatră, care delimitează bolțile, apoi parapeții de piatră sură al logiilor de la etaj, absidele, susținute pe câte cinci coloane de piatră şlefuită, jucându-şi petele de alb şi gri, pe fondul albastru, păreau finisate. Nava era plină de credincioşi, iar în balconul lateral, din stânga, era prezent corul catedralei, format din profesori şi profesoare de muzică, studenți de la Conservator şi mai mulți corişti şi coriste din corul operei, care nu aveau, de obicei, spectacol, duminica dimineața.

Înainte de ieşirea soborului, în timp ce cântăreții din strană modulau litanii lungi de psalmi şi pricesne, mulțimea tăcută şi liniştită, care sporea mereu, cu fiecare deschidere de uşă, simțise ceva ca o mişcare, pe după perdelele groase, de catifea galbenă, care astupau uşile altarului; păreau gesturi stinse şi repetate, amestecate cu şoapte de rugăciuni. Apoi, când diaconii şi preoții, avându-l, în mijloc, pe Vlădica lor, ieşiră în fața altarului, iar schimbul de replici solemne între un diacon şi-un preot, unul cu glas profund, de bas, celălalt cu unul de tenor plin, inaugură ceremonia, corul aşternu, peste toți şi peste toate, răspunsul lui de zeci de voci muzicale, la unison, într-un prelung şi melodios:

-*Amin.* Vraja armoniei cobori şi-i înconjură, pe toți, pătrunzându-le în suflete şi unindu-le pe toate într-un singur simțământ de taină şi emoție.

Liturghia avea o desfăşurare fixă a ei, ceva care, astăzi, se numeşte scenariu: replici între câte-un diacon şi vin preot, încheieri prelungi şi liniştitoare, atotcuprinzătoare, cu: Amin, din partea corului, câte-un recitativ, mai lung, al unui diacon, o pronunție răspicată, dar îndelung modulată, a unui preot, o cântare mai susținut ritmată, de două ori: *Doamne, miluieşte. Doamne miluieşte,* apoi un cântec lung şi modulat: *Doaaamne miluieşteee-ne!,* al corului. Cei mai mulți dintre bărbații şi femeile care umpluseră nava, stând în picioare, răspundeau, o dată cu corul ori, cel puțin, intrau pe finalurile

lungi şi modulate. Cuvintele, cu fixitatea lor ritualică şi învelişul lor de melodie, sunau la fel, în fiecare auz, şi se imprimau la fel, în fiece sensibilitate. Era ceva care-i cuprinsese pe toți, îi strânsese într-un mănunchi şi-i purta, ducându-i undeva, ridicându-i într-un singur elan.

Preoții şi diaconii se mişcau în odăjdiile lor largi şi lungi, cu anumită solemnitate firească: fiecare amănunt al costumației lor având o vechime imemorială din care vine, prin veacuri, o anume funcționalitate, pierdută, aproape, acum, topiră şi transfigurară într-o simbolistică pe cât de amănunțită pe atât de precisă: mânecuțele serviseră, inițial, să lase libere mânile diaconului sau preotului, pentru îndeplinirea gesturilor ritualice cuvenite, dar ajunseseră să simbolizeze *puterea dată de Dumnezeu liturghisitorilor de a săvârşi toate cele ale serviciului divin,* amintind *legăturile cu care au fost prinse mânile Mântuitorului când a fost dus la Caiafa şi Pilat;* epitrahilului, purtat pe după grumaz, i se atribuie *semnificația jugului, (sarcinii) cel bun al preoției lui Hristos, întrucât preotul săvârşeşte Sfintele Taine în numele lui Hristos, ca împreună-lucrător al lui Hristos. Care este izvorul Tainelor.* Vlădica era acoperit de simbolurile puterii lui arhiereşti, cu mitra argintată pe cap şi cârja îndoită, cu corn de argint, în mână. Sub haine, era trupul lui alb şi curat, de călugăr, asa cum fusese nevoit să şi-l arate unor militari aroganți, care poate filmau nepăsători, privind, printre gene, umilința acestui popă valah. Puțini erau cei din catedrală, de atunci, din acea zi de sărbătoare, care ştiau ceva despre umilința vlădicii lor, dar trupul acela alb, sub odăjdii, cu mirosul lui uşor, de tămâie şi miere, simțea încă arsura privirilor disprețuitoare şi satisfăcute. Trupul acela, poate, vibra, uşor, în goliciunea lui de sub hainele sfinte, ca şi cum şi-ar fi binecuvântat martiriul; iar poate glasul lui, intervenind în serviciul sfânt, la locul potrivit, tremura uşor deasupra bărbuței din fire negre şi dese.

Apoi, înaintarea ceremoniei pe trepte alternate, între pronunțări melodioase şi lungi învăluiri corale, începu să se simtă că duce undeva. Corul intonase strofele *fericirilor,* câtă vreme soborul, cu Vlădica în frunte, păşi spre altar.

Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția centrilor.

Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângiia.

Fericiți cei blânzi, că aceia vor moşteni pământul.

Fericiți cei ce flămânzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.

Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui.

Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor redea pe Dumnezeu.

Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

Feliciți cei prigoniți pentru dreptate, că a lor este împărăția cerurilor.

Fericiți veți fi când din pricina Mea vă vor prigoni şi minținд, vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră. Bucurați-vă şi vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri, că aşa i-am prigonit pe profeții dinaintea voastră.

Ieşi, pe uşa principală, un preot înalt, frumos şi tânăr, cu o carte cu coperți groase, ținută în

dreptul pieptului. Ajuns în mijlocul peronului larg, din fața iconostasului, ridică Evangheliarul în fața mulțimii din navă, rostind cu glas tare; un diacon îi dădu răspunsurile cuvenite şi-apoi, din stânga lui, ieşi în față un bărbat în putere, într-un costum închis, cu altă carte, mai scurtă şi mai pătrată, deschisă, pe cele două palme. Citi scrisoarea Apostolului cu o voce care modula proza textului, între rostire şi cântare; la final, găsi o înfloritură de cântec, cu care împodobi fraza şi-o făcu să plutească asupra tuturor, ca o eşarfă a unui înțeles înalt, apoi se retrase cu spatele, îndoindu-se către scaunul arhieresc. Vlădica îl binecuvântă, schițând cu trei degete ale dreptei sale, în aerul plin de tămâie, o cruce. Apoi, ierarhul binecuvântă citirea Evangheliei. O parte din mulțimea credincioşilor, mai ales femeile şi fetele, dar şi unii dintre bărbați, chiar şi din cei tineri, îngenunchiară; femeile şi fetele, de ambii genunchi aplecate, adânc, la podeaua navei, bărbații, cei mai mulți, într-unul singur, cu obrazul culcat pe palmă şi cotul sprijinit în genunchiul îndoit. Preotul frumos, cu cartea în mână, recită, cântat, din Evanghelia după Ioan:

Deci zicea Iisus către Iudeii care crezuseră în El: Dacă veți rămâne întru cuvântul Meu, cu adevărat sunteți ucenici cu Mei. Şi veți cunoaşte adevărul iar adevărul vă va face liberi. Ei însă I-au răspuns: Noi suntem urmaşi cu lui Avraam şi nimănui niciodată n-am fost robi. Cum de zici Tu: Veți fi liberi?

Iisus le-a răspuns: Adevăr, adevăr vă spun: Tot cel ce face păcatul, păcatului îi este rob. Iar robul nu rămâne-n casă pe veci; Fiul însă rămâne pe veci. Aşadar, dacă Fiul vă va face liberi, cu adevărat liberi veți fi. Ştiu că sunteți sămânța lui Avraam, dar căutați să Mă ucideți, pentru că-ntru voi cuvântul Meu nu-şi află loc. Eu grăiesc ce-am văzut la Tatăl Meu, iar voi faceți ce-ați auzit de la tatăl nostru. Ei au răspuns, zicându-I: Tatăl nostru este Avraam. Iisus le-a zis: Dacă ați fi fiii lui Avraam, faptele lui Avraam le-ați face. Dar voi căutați acum să Mă ucideți pe Mine. Omul care v-am grăit adevărul pe care de la Dumnezeu l-am auzit. Avraam n-a făcut aceasta. Voi faceți faptele tatălui nostru. Zis-au Lui: Noi nu ne-am născut, din desfrânare. Un tată avem: pe Dumnezeu Zisu-le-a Iisus: Dacă Dumnezeu ar fi tatăl vostru. M-ați iubi pe Mine, fiindcă Eu de la Dumnezeu am ieşit şi am venit. Că nu de la Mine însumi am venit; ci El M-a trimis. De ce nu-Mi pricepeți vorbirea?: Pentru că nu-Mi puteți asculta cuvântul. Voi sunteți din tatăl vostru Diavolul, şi poftele tatălui vostru vreți să le faceți. El de la-nceput a fost ucigător de oameni şi nu a rămas întru adevăr, pentru că adevăr nu este întru el. Când el grăieşte minciuna, dintr-ale lui grăieşte, fiindcă el mincinos este, şi tatăl minciunii. Dar pentru că Eu spun adevărul, pe Mine nu Mă ardeți.

După ce încheie citirea textului modulând, cântat şi cu înfloriturі prelungite, ultimele lui cuvinte şi, după ce Vlădica pronunță pacea asupra cititorului şi-a tuturor celorlați, slujba păru să intre sub altă boltă de lumină. Ceva, ca încă un cer, în şi deasupra cerului coborît din boltă, îi cuprinse în taina lui înaltă pe toți. Diaconii împrăştiară fum de tămâie, legănând cădelnițe cu lănțuguri subțiri şi cupe argintate. În fața tuturor, ieşi, înaintând, însuşi Vlădica, cu Cupa Darurilor acoperită cu-o

pânză brodată în formă de cruce. Ceremonia urca spre cea mai înaltă culme a ei; glasul profund al diaconului Bândilă făcea să vibreze pardoseala, zidurile şi bolta; răspundea câte-un preot, pe-un ton înalt; corul umplu nava de cântec puternic, melodios şi vibrant. Rândurile strânse, de bărbaţi şi femei, din navă, veneau cu vocile lor pe urmele corului. Vraja cântecului purta ritualul spre punctul lui cel mai înalt.

Când îl atinseră toţi o dată şi împreună, se simţiră ridicaţi şi mai uşori, ca şi când ar fi lepădat, din fiinţa lor de materie, ceva ca un balast: şi s-ar fi trezit inundaţi de-o căldură subţire şi aburoasă. Ajunseseră cu toţii în faţa Adevărului înalt şi Adevărul coborîse în ei, cum coboară o apă strălimpede într-un vas; diaconii şi preoţii, cu Vlădica-ntre ei, fuseseră mijlocitorii, corul şi cântăreţii ajutoarele, iar acum erau toţi, împreună, luminaţi şi pătrunşi de Adevăr, Iar Adevărul era Bunătate şi Dreptate. Şi era Lumină, în care erau toţi cuprinşi.

Atunci, Vlădica păşi din scaunul lui arhieresc, care era faţă-n faţă cu tronul regal, şi găsi o cale strâmtă, dar deschisă drept printre credincioşi. În urma lui, diaconii şi preoţii ridicară glasurile în înalt;

Pe Stăpînul şi Arhiereul nostru...

Din absida lui de sus, corul veni ca o apă cu vânt de cântec, luându-i pe toţi cu ea:

Doamne, îl păzeşte! Dooamne, îl păzeşte! Întru mulţi ani! Întru muulţi aaani. Stăpâânе!

Vlădica trecea printre credincioşii lui, cărora el le spunea fiii lui sufleteşti, învăluit de cântec. Acum era, iarăşi, gol şi uşor. Nu mai simţea povara odăjdiilor scumpe, ţesute-n mătasă şi catifea şi încărcate cu fir de aur. Era gol, cu goliciunea lui de călugăr, curată şi subţire, cu membre fine şi fragile, mirosind, vag, a ceară şi-a tămâie. Şi cântecul fiilor lui sufleteşti îl îmbrăca în învăluirile lui modulate şi prelungi.

19

După încheierea slujbei, crediincioşi păşiră pe scările de piatră în lumina caldă şi curată a soarelui de toamnă. Mulţimea lor pestriţă umplu cele două părculeţe, cel dintre catedrală şi clădirea Operei şi a Teatrului Naţional şi cel dintre lăcaş şi reşedinţa Episcopiei reformate, scurgându-se pe alei şi trotuare, ca nişte râuri potolite de pietre mai mari. Preoţii, în reverende lungi şi negre, cu guler strâmt, închis sub bărbie, îşi urmară arhiereul pe sub bolta principală a reşedinţei episcopale Tineretul, mai ales, băieţi şi fete, dar şi câteva perechi dintre persoanele mai vârstnice, toţi, în costumele lor de sărbătoare, umplură Corso, trotuarul care urca, pe stânga bulevardului Regina Maria, până la cafeneaua şi hotelul care se numise New-York. La bufetul-cafenea Pelişor, care era pe aceeaşi parte, cam în drept cu deschiderea pieţei mari, cea cu grupul statuar al lui regelui Matia proiectat pe zidul sur-gălbui al Catedralei Sfântul Mihail, se opreau simpatizanţii echipei de fotbal a Universităţii. După

obiceiul ardelenesc, li se spunea druckeri, iar unii intrau în încăperea plină de fum, miros de spirturi tari şi zumzet de voci, iar alții rămâneau pe trotuar, în câteva grupuri strânse, vorbind rare şi agitându-şi brațele.

Meciurile aveau loc, de regulă, duminică după amiaza; când sezonul era cald şi ziua mai lungă, amatorii de fotbal aveau timp să treacă pe-acasă, după slujba de la cele două catedrale, cea ortodoxă şi cea greco-catolică, dar şi de la alte biserici şi, după plimbarea pe Corso şi eventualul aperitiv la Pelişor sau în altă parte, să se aşeze la masa de duminică, împreună cu toată familia, şi să plece, apoi, liniştiți, spre arena din parcul oraşului; pe măsură ce anul înainta spre iarnă, orele de începere deveneau tot mai mici şi se apropiau de cea a amiezii, încât druckerii trebuiau să îmbuce la repezeală câte ceva, sub privirile nemulțumite şi dezaprobatoare ale femeilor casei, mame ori soții, şi să se grăbească spre parcul oraşului, singuri sau în grupuri familiare, tați şi copii, perechi de frați, ori prieteni din acelaşi cartier. Siluetele lor grăbite începeau să se distingă, de la o anumită oră, trecând pe aleile parcului, ca nişte verticale de umbre printre trunchiurile copacilor bătrâni, într-un flux uman continuu, dus ca de un vânt nevăzut în aceeaşi direcție. În preajma celor două porți ale stadionului, cea de la peluză, mai apropiată de centrul oraşului, şi cea de la tribună, în partea cealaltă, copiii mai mărunți se desprindeau de palmele taților şi, după ce primeau recomandarea *să aibă grijă,* se îndepărtau grăbiți spre peluza lor dinspre Someş, unde aveau intrarea liberă. Acolo, fie că auziseră sau nu recomandarea trimisă în urma lor, formau un grup colorat, cu voci subțiri, care strigau, uneori, câte ceva mai răspicat, în timp ce sutele de perechi de ochi urmăreau, cu câte-un ghem îndesat de emoție adunată în piepturile mici, paşii îndesați, fuga slobozită ca din puşcă, ciocnirile bărbăteşti ale trupurilor de atleți-fotbalişti, care erau idolii lor.

În acest timp, dinspre cele două laturi lungi ale dreptunghiului cu iarbă, pe care se luptau fotbaliştii, dinspre cea din stânga, numită peluză, şi care era numai o simplă ridicătură de pământ, şi dinspre cea din dreapta, unde era tribuna de lemn, cu multe rânduri de bănci şi acoperiş povârnit, veneau, ca valuri continue, unduiri de vuiete izbucnite, din când în când, de câte ceva ca un oftat colectiv, care era ca o răbufnire, spartă, de vânt, sau explozii sonore, de mii de voci, împrăştiate, în jur, ca fâlfâiri de aripi nevăzute.

Aceste erupții sonore, multiplicate în rânduri şi rânduri de ecouri prelungite, se risipeau peste aleile parcului, peste albia Someşului şi cartierul din stânga lui, lovindu-se de coasta cu iarbă, grupuri de pomi si clădiri rare, a dealului care se prelungeşte până la promontoriul numit Cetățuie. În partea cealaltă, unda ecourilor suprapuse trecea peste clădirile adunate ale oraşului, peste străzi şi piețe şi se pierdea, împrăştiindu-se ca o ceață sonora, prin cartierele cu case familiare de la baza Feleacului.

Întrecerile în jocul cu mingea făceau parte, de mult timp, din viața oraşului. Deveniseră o componentă la fel de importantă ca şi altele, din ceremonialul ei public, comunitar, cum erau spectacolele celor două teatre şi ale celor două opere. Numele, cu o anumită sonoritate, şi emblemele

echipelor polarizaseră în jurul lor, întocmai cum bucăţile de fier magnetizat adună în jurul lor, pe trasee obscure, boabele mărunte ale piliturii de fier, mulţimea de indivizi, grupându-i în nuclee mai dese, sau mai rare, de simpatizanţi şi suporteri, unii mai potoliţi şi interiorizaţi, alţii mai gălăgioşi şi pasionaţi; întocmai cum, dintr-o magmă vulcanică, în continuă fierbere, se ridică valuri de materie incandescentă şi izbucnesc, din când în când, mici explozii care împroaşcă fum şi foc, din agitaţia lor, niciodată de tot potolită şi totdeauna în continuă creştere, iar pe măsură ce se apropia meciul şi mai ales *meciul acela*, cel decisiv, ţâşneau, uneori cu putere de şoc şi arsură, izbucniri pătimaşe ca nişte flăcări la vedere. Simpatiile şi rivalităţile se desenau în jurul cluburilor de fotbal, iar cluburile, între ele şi unul faţă de altul, se distingeau fie prin apartenenţa la un cartier, cum fusese, într-o vreme, echipa Victoria, a cartierului Mănăştur, fie pe aşanumitele *căprării,* care erau asocieri libere de amatori, fie, în fine, pe o anumită componentă profesională, cum era echipa C.F.R., în principal, a lucrătorilor de la Atelierele de peste linia ferată şi părăul Nadăş, şi cum era echipa Universităţii, cea mai îndrăgită, nu numai din oraş şi din tot Ardealul, dar chiar şi la Bucurcşti, unde era mai încurajată de public decât echipele locale; echipe care să aparţină, propriu-zis, numai românilor sau numai maghiarilor, nu erau, cu toate că, în componenţa fiecăreia, putea să prevaleze, la un moment dat, unii sau alţii. În general, U era percepută, mai ales în restul ţării, ca echipa Universităţii româneşti, dar rar să fi fost o formulă a ei în care să nu fie unul sau doi maghiari, vreun evreu sau vreun german. Faptul că se refugiase, în 1940, împreună cu Universitatea, la Sibiu, reprezenta, în primul rând şi aproape exclusiv, un gest de refuz şi de protest împotriva unui act dictatorial exercitat de două mari puteri militare sub ameninţarea forţei. De altfel, însăşi ocuparea Ardealului de Nord de către, mai întîi, armata şi apoi administraţia Ungariei, conduse de regentul Horty Miklos, ţară care se mândrea cu prioritatea europeană între regimurile ultranaţionaliste, de tip fascist, nu fusese percepută ca o restituire în beneficiul populaţei maghiare, în toate straturile ci, din zonă, ci numai ca o încercare de restaurare a puterii grofilor, mari proprietari de pământ, şi-a altor instanţe de autoritate din vechea Ungarie milenară. Ceea ce se întâmpla, la Cluj şi-n tot Ardealul de Nord, în acea toamnă a lui 1946, nu era decât acţiunea de stăvilire a ultimelor încercări de restaurare a acelei puteri şi de descurajare a ultimelor ei speranţe.

Încât, când în suita evenimentelor de o anumită semnificaţie, care păreau a fi inaugurate de liturghia solemnă de la Catedrala ortodoxă, un meci de fotbal, cum era cel prevăzut, între echipa *Ferar,* despre care nu se putea spune, cu vreun grad serios de îndreptăţire, că ar fi fost o echipă exclusiv ungurească, întrucât cuprindea şi cel puţin doi jucători români get-beget, ca să folosim o expresie atât de specific, chiar strict românească; dar nici măcar o echipă reprezentativ maghiară nu era *Ferar.* afându-se, în acel moment, în proprietatea unui baron german, Neumann, cu proprietăţi prin zona Aradului. Atâta doar că *Ferar* de atunci fusese *Vasas,* din timpul ocupaţiei hortiste, când participase la campionatul de fotbal al Ungariei şi se pare că ajunsese chiar campioană.

Cât priveşte confruntarea fotbalistică dintre Ferar şi U, în toamna lui 1946, confruntare care

opunea o echipă, nu de mult campioană a unui stat care ocupase, printr-un act de putere militară, Clujul şi jumătatea de Nord a Ardealului, şi una care contestase şi protestase împotriva acestui act, refugiindu-se şi activând în zona liberă a provinciei, greu ar fi să i se amputeze, ori măcar să se nesocotească această sensibilă dimensiune. Lucrurile s-au întâmplat cum s-au întâmplat, iar semnificaţia lor se conturează şi se poate defini cât mai corect numai după felul în care ele s-au întâmplat, ca atare, iar nu după înţelesul pe care am vrea să li-l dăm, sau după care ne-am putea simţi datori, dintr-un motiv sau altul, să li-l dăm, într-un anumit fel, sau în altul. Deci, una din cele două echipe, să începem cu U, era ce era şi ce fusese, iar cealaltă, *Ferar,* nu era şi nu putea să fie, nici ea, altceva decât ce era şi ce fusese. Una era echipa Ardealului, care suferise de pe urma ciuntirii sub ameninţare, cealaltă reprezentase acelaşi Ardeal, într-un sistem de restaurare, prin forţă, a unei opresiuni militare şi administrative, de tip fascist; acum, însă, în toamna lui 1946, era o echipă de jucători profesionişti de fotbal dintre care nu puţini erau cunoscuţi sau chiar prieteni, cu cei de la U. Populaţia Clujului, de atunci, nu avea cum să-şi traducă, sieşi, în alt fel, acest eveniment; poate avea alţi termeni, dar înţelesul nu putea fi altul, pentru că înţelesul, cum spuneam, este dictat de fapte; şi faptele nu se întâmplă decât într-un singur fel. Deci populaţia Clujului nu avea ce să vadă altceva, în meciul dintre Ferar şi *U,* decât confruntarea dintre restaurare şi cursul firesc al istoriei, aşa cum se întrevedea el, în toamna lui 1946, confruntarea dintre fosta dictatura şi dorita libertate. Că această întrecere sportivă, la jocul cu mingea, cu o semnificaţie atât de adâncă, bătând la limitele simbolului şi dându-i anvergura şi ceva din înţelesurile unui turnir cavaleresc, dintre echipele *Ferar şi U,* n-ar fi avut loc în toamna lui 1946 este adevărat şi, totodată, nu este adevărat; sau este unul din acela cazuri care contrazicc afirmaţia pe care tocmai am exprimat-o, aceea că faptele se întâmplă, fiecare, numai o singură dată şi numai într-un fel. De data aceasta, însă, faptele s-au întâmplat de două ori şi în acelaşi fel, chiar dacă cu mici deosebiri, puţin semnificative. Pentru că, de fapt, ca fapt concret, deci, cele două echipe s-au întâlnit şi în toamna lui 1945, şi în cea a lui 1946: ambele confruntări au avut acelaşi fel de semnificaţii, dar, fiecare, cu desfăşurări particulare, după vorba care circulă în lumea jocului cu mingea: nici un meci nu seamănă cu altul. Numai că funcţia şi valoarea de simbol pretind, în sistemul de convenţii pe care îl reprezintă literatura, unicitatea; asta e regula lor, ceea ce însemnă că noi, cronicarul, suntem obligaţi să alegem între una şi cealaltă, din cele două manifestări ale aceluiaşi fapt sau ale aceluiaşi fel de fapte; asta numai ca desfăşurare faptică, de tipul convenţiei narative, pentru că, din unghiul de vedere al semnificaţiilor, le alegem pe amândouă şi facem, din ele, una singură, un singur snop de semnificaţii.

Ne-am decis, prin urmare, ca dată calendaristică, pentru cea din 1946, pentru că se încadrează mai bine în proiectul nostru narativ, în care am conturat o anumită suită; dar multe, din datele concrcte ale desfăşurării ei, le-am luat dela cea din anul anterior, 1945. Sursele noastre sunt amintirile unor contemporani şi mai ales cele ale unuia din principalii combatanţi, căpitanul fotbaliştilor de la U,

proaspătul, pe atunci, doctor Mircea Luca.

Cum se întâmplă, întotdeauna, cu astfel de evenimente, meciul de fotbal a început cu pregătirea lui, iar pregătirea presupunea cel puțin două planuri: cel al jucătorilor şi cel al publicului. Pentru cei dintâi, problema lor principală nu a fost, cum s-ar crede, pregătirea specifică, adică antrenamentele de specialitate, fizice, tehnice şi tactice; pentru jucătorii echipei Universitatea, cel mai important lucru era să se vadă adunați, să se strângă, fiecare, de pe unde îi risipise viața, cu complicațiilc ei, ținând, o vreme, de desfăşurarea războiului, apoi de evoluțiile politice. În fond, ceea ce avea să urmeze era un fapt epic, de anvergura unei aventuri şi de substanța unei bătălii; iar pregătirea, pentru acest fel de evenimente, presupune adunarea armatei, de pe coclauri, cu sunet de corn, formarea echipajului, *ciugulit* sau *pescuit* de prin crâşmelc porturilor. Ca tot ce avea să se întâmple, în acest meci şi în jurul lui, adevărul se amestecă, în proporții greu de determinat, cu legenda; ca orice legendă, legenda este frumoasă; ca orice adevăr, adevărul stă ascuns, nu numai după faldurile legendei, dar şi după întreagă acea țesătură de văluri ale iluziei, în care îi este lui dat să se arate. Iar dacă legenda este frumoasă, apoi trebuie spus că nici adevărul nu este urât, ba chiar emite pretenții să concureze legenda, în frumusețe. Dar, la urma urmei: cine le-ar putea deosebi, cu adevărat, pe unul de altul? Şi, încă, la urma urmei celei mai de pe urmă: cu ce folos?

Oricum, despre acest moment al adunării jucătorilor lui *U,* poveştile care au umblat au fost destule, încât cu de unde alege. Cele mai frumoase par a fi cele în legătură cu Tony Dascălu, puternicul centru înaintaş al echipei, spaima portarilor, despre care se spunea că nu mult mai puțin cunoscutul Marki, portarul, de atunci, al celor de la *Ferar,* avea fiori, pe spinarea lui lată, numai când cineva îi pronunța numele, ori când îşi aducea aminte de el. Ei bine, despre acest Tony Dascălu se spune că dispăruse, cum e vorba, în vâltoarea vremurilor şi a vieții; unii spuneau că se ascunsese cu o femeie, cine ştia pe unde?, alții că se pierduse prin crâşmelc Ardealului; alții, care pretind că ştiu mai multe, susțin că Tony se refugiase, de teama recrutării, la Blaj, la şcoala de preoți greco-catolici, şi se ascunsese în sutană. Important este că fusese găsit, numai că simpla lui descoperire nu rezolvase problema; el trebuia să mai fie şi cooptat, cu alte cuvinte, convins să se alăture echipei şi să participe la aventură. Pentru că nici o despărțire nu este uşoară, nici cea de sutană, nici cea de femeie; şi nici chiar cea de crâşma preferată. Aşa cum descoperirea lui Tony reprezintă o adevărată poveste, şi convingerea lui să revină la echipă este una; cu protagonistul sau protagoniştii ei, şi cu inerentele componente: loc de desfăşurare, dificultăți, episoade şi, în fine, soluția. Se pare că, în ceea ce priveşte protagonistul fazei convingerii, cele mai multe voturi le primeşte, după cum este şi de aşteptat, căpitanul echipei,, doctorul Mircea Luca. În ce priveşte locul, sunt oarece dubii: nu se ştie precis în ce crâşmă anume, a Ardealului, pentru că un singur oraş, fie el chiar Clujul sau Sibiul, este prea puțin, pentru necesara plajă de presupuneri. Dar dacă locul convingerii este destul de greu de determinat, apoi numărul de sticle de vin băute, în timpul tratativelor pentru convingere, este aproape

imposibil; în orice caz, mai greu de determinat, decât distanța de la pământ la steaua Sirius. Asta este: numărul e problema, pentru că, în ce priveşte varietatea vinului, nu este nici un dubiu: a fost vin de Târnave; cu siguranță.

Acum, după această expunere a datelor problemei convocării unui component atât de important al echipei, cum a fost socotit şi a şi fost, în realitate, Tony Dascălu, un singur lucru mai trebuie spus, despre această etapă preliminară, aceea a pregătirii, respectiv, a adunării jucătorilor: dacă Tony a fost convins să se întoarcă la echipă şi s-a întors la echipă, atunci toți ceilalți, care lipseau, au venit de la sine şi echipa s-a constituit, gata de înfruntarea decisivă. Au fost adunați, cum avea să spună un evocator inspirat al acelor întâmplări, cu tulnicul. Iar semnalul decisiv a fostjntoarcerea lui Tony.

Cât priveşte pregătirea publicului, cu toată depărtarea, în timp, şi chiar cu natura mai greu sesizabilă a fenomenelor care se petrec în conştiința unei mulțimi, lucrurile par şi sunt mai simple; e mai uşor să presupunem şi să ne imaginăm înfrigurarea care se instalase în atâtea suflete, în aşteptarea unui astfel de eveniment, cu încărcătura lui de semnificații şi coeficientul atât de important de necunoscut; pentru că, aici, nu mai era pe scena operei, la R*igoletto* unde numai naivii care vin prima oară nu ştiu că Gilda va sfârşi, junghiată, într-n sac, ducele va ieşi din scenă bine şi sănătos, cântând cât îl ține glasul, iar nebunul de Rigoletto va blestema cerul şi, totdeauna, la fel, la fiecare reprezentație. Pe când, la un meci de fotbal, e altceva; acolo, alături de câmpul acela verde, cu iarbă mai mult sau mai puțin deasă şi îngrijită, pe care aleargă şi se ciocnesc între ei nişte băieți tineri şi voinici, pentru o minge buclucaşă, care sare cam unde vrea ea, acolo există ceva ca o tabelă, ca s-o vadă toată lumea, cu numele echipelor şi cu câte-o cifră mare, la vedere, în dreptul fiecăreia. Când începe nebunia meciului, în fiecare din cele două căsuțe, din dreptul celor două echipe, este, foarte distinctă, cifra 0; când nebunia de pe iarbă se termină, jucătorii se retrag, mergând ei ştiu unde, şi spectatorii se risipesc şi ei, către casă sau prin localuri, pe tabela aceea se poate întâmpla să fi rămas cele două cifre, de la început: 0-0, sau cum se spune pe ardeleneşte, nimica la nimica; sunt şi astfel de cazuri; mai rare, dar sunt. De cele mai multe ori însă, în una sau alta din cele două căsuțe, ba chiar şi în amândouă, acele 0, inițiale, sunt înlocuite cu alte cifre; poate să fie 1, sau 2, sau 3, până la 10 sau chiar peste 10. Nebunia este pentru că şi aici, cum fusese înainte, pe iarbă, este o nebunie şi o să vedeți unde şi cum, deci nebunia este că, după felul în care apar aşezate, la urmă, acele cifre, în căsuțele lor, nebunia care a fost pe gazon, pe față şi la vedere, cu îmbrânceli, sărituri şi sprinturi, trece, acum, tăcută, nevăzută, dar cu atât mai răvăşitoare, în sufletele mulțimii, care se risipeşte pe aleile parcului spre casele sau crâşmele lor preferate. Iar după felul cum rezultă să fie aşezate cifrele, în căsuțele acelea din tabela de lângă teren, cei care au văzut jocul sunt veseli sau trişti, nu-şi mai încap în piele de mândrie bărbătească, ori sunt încrâncenați şi-nghiondurați, scrâşnid înjurături straşnice printre măsele şi stupind, în lături, iar bietele neveste sau mame au măcar o săptămână de tras şi umblă în junii lor pe vârfuri, ca-n jurul unui bolnav.

Nefiind simple legende, ci lucruri reale, repetate şi repetabile, controlate şi controlabile, acest

fel de fenomene, ținând de pregătirea publicului pentru emoția din timpul jocului, printr-o aşteptare mai plină de emoție decât aceasta, pot fi greu de evaluat în intensitate şi durată, dar mai mult decât uşor de presupus şi mai sigur de stabilit: aşa a fost şi nu altfel; adică, în toamna acelui an, 1946, toată suflarea drucker-istică a Clujului a fost conectată la emoția aşteptării marelui meci dintre *Ferar* şi U.

Încât, cu câteva puține minute înainte de începerea nebuniei cu mingea, tribuna veche, de lemn, dar şi peluza de peste terenul cu gazon fremătau de tensiunea aşteptării. Strigătele ritmate ale celor două galerii se distingeau destul de bine în vuietul general; se auzeau scandările repetate, aspre şi sacadate, ale susținătorilor *Ferarului,* dar şi vuietul prelung, ca de vânt, al celor care strigau *Haide U!* Un cor de voci proaspete, cu multe limpezimi subțiri, de glasuri de fete, intona imnul echipei, izvodit, la Sibiu, din dor şi speranță:

Haide, U! Haide, U!
Eşti simbolul tinereții studențeşti,
Haide, U! Tempo, U!
Eşti mândria unor inimi româneşti!

În acest timp, pe culoarul strâmt, de sub tribună, care scotea echipele din cabine şi le trimitea pe teren, jucătorii lui U, palizii, ca morții, după cum avea să-şi amintească doctorul Luca, stăteau, ca proştii, avea să spună tot el, sprijiniți de zid, pe când cei de la *Ferar* îşi scuturau mâinile, săltând când pe-un picior, când pe celălalt, ca o echipă mare, spune aceeaşi sursă, care ştie că, peste o oră şi jumătate, se va termina şi obligația asta profesională, după care se va putea bea în linişte o cafea bună, cu un cognac mic, la Continental, sau în altă parte. Clubul sportiv al Universității, încă de la înființare, are culorile alb şi negru; acum, fotbaliştii lui, nişte băieți zdraveni, de se lăsa pământul sub ei, când călcau, stăteau, în culoarul strâmt, palizi la față, în tricourile lor fumurii, cu un cerc alb pe piept, în mijlocul căruia era imprimară puternic, cu negru, vocala emblematică, în timp ce ceilalți, probabil, în tricouri roşii, chiloți albi, aşteptau să iasă, pe câmpul verde.

Se putea imagina, putea să se prevadă vuietul mulțimii, la ieşirea echipelor pe teren. Dar ccea ce s-a petrecut, acolo, nu şi-ar fi putut imagina nimeni. Căpitanul celor de la *U,* în rememorările sale, propune o formulă de echipă, pentru *Ferar,* cu Marki -Szanislo şi Vass, Petchovski, Demeter şi Fulop -Fabian, Covaci IV (adică *Pişti,* viitor U-ist şi apoi antrenor celebru la nu mai puțin celebra *Ajax,* din Amsterdam), Bonyhadi, Reinhardt şi Covaci V, dar cât priveşte formația lui U, emoția îi copleşeşte şi, peste ani, amintirile. Tot el încearcă să dea o idee despre jocul celor de la Ferar, care, prin pase scurte şi precise, încadrate în unduitoare mişcări înşelătoare, încercau să întoarcă dispozitivul defensiv al adversarilor, când pe-o parte, când pe alta, ca să creeze spații libere, spre poarta pe care francezii o numesc *but,* iar englezii *goal,* adică *țintă, scop.* Tot Mircea Luca avea să susțină că el şi cei din jurul lui au rezistat cum au putut, până...; dar dacă e vorba de rezistență, au rezistat până la final. Nu i-a clătinat, deşi au tremurat, de fiecare dată când se înscria câte-un nou gol: *but.* spun francezii,

englezii din care noi am făcut ce-am făcut. De marcat, cum se spune, goluri, a marcat, la început, Tony Dascălu, pentru *U.* Luca susține că nimeni nu credea şi dac-au văzut, mingea în fundul plasei, frica a fost a lor, gândindu-se că, acum, i-or fi întărâtat pe cei de la *Ferar.* Al doilea l-a marcat Straja, tot pentru U, care a pocnit mingea sănătos, țărăneşte, dar nici după cel de al treilea, înscris tot pentru echipa studențeaseă, de Coracu, memorialistul spune că nu s-au găsit prea mulți care să creadă că *Universitatea*, cea adunată cu tulnicele, ar putea să-i bată pe meseriaşii desăvârşiți cu *Ferarului.* Abia după al patrulea, înscris tot de Tony Dascălu şi dedicat căpitanului lor, dr. Luca, drucker-ii *Ferarului,* avea să-şi amintească acesta, începută să părăsească tribuna, iar cu celor de la U cântau.

Aşa s-a sfârşit cea mai frumoasă zi din viața mea de fotbalist, avea să spună cel care a rezistat, eroic, în mijlocul apărării lui U. Şi tot el, adresându-se cititorilor lui din toate timpurile: Veți spune, poate, că entuziasmul meu e prea mare pentru un joc aproape amical, un joc în cadrul Cupei Clujului. Dar ar fi o greşală să ardeți asta. Pentru noi, clujenii, adunați cu tulnicele pe dealul Feleacului, meciul acesta cu Ferar a fost, de fapt, un meci pentru cucerirea sufletului tribunei. Şi noi am cucerit, în seam aceea, tribuna Clujului. O tribună (...) în care şepcile roşii şi chipurile studenților ardeau de bucurie.

20

În prag de iarnă, viața oraşului păru să fi intrat pE un anumit făgaş; nu erau prea bine trasate, nici prea adânci şi nici de tot drepte, urmele acestui traseu, dar erau; erau conturate, cum se spune: cât de cât, şi păreau că duc undeva, înainte. Este drept că încă nu era prea limpede acel înainte, dar, oricum, era în fața lor şi, dacă era ca oamenii să aştepte ceva, numai de la acel înainte puteau aştepta.

Băiatul de la Liceul Militar venise în vacanța de Crăciun şi familia părintelui era, din nou, întreagă, strânsă şi înghesuită în cele două cămăruțe întunecoase de pe strada Iaşilor, unde era şi internatul Şcolii de Cântăreți Bisericeşti. Băieții cei mari erau la facultate, dar în vacanță, şi ei, iar cel mic era în clasa a doua, la şcoala primară.

Într-o zi, chiar la începutul vacanței, sau, poate, cu câteva zile mai înainte, băieții cei mari veniră din oraş cuprinşi de o anumită înfrigurare, ca şi când ar fi aflat o veste deosebită. Până la urmă, când la masa de scară, în bucătărioara strâmtă, în care abia aveau loc toți, în jurul mesei vechi, plimbate cu ei prin refugiu, cei doi îşi deşertară sacul, cum îi îndemnase părintele, din capul mesei, unde stătea cu cel mic pe genunchi, altfel n-ar fi avut loc, se dovedi că vestea nu era ceva cu totul nou, neamaiauzit; dar nici ceva oarecare nu era.

Vestea era că fusese programat, pentru o zi nu foarte îndepărtată, un fel de spectacol aparte, cu opera *Traviata,* de Verdi. Nu era tocmai un lucru ieşit din comun, căci *Traviata* se cânta mereu, la Cluj, la Opera română, fiind, într-un fel, opera favorită, nu numai a publicului, dar chiar şi a ansamblului

instituției artistice. Şi în familia părintelui, mare amatoare de operă, în general, *Traviata* era preferata, mai ales a preotesei, care, timidă, cum îi era firea, nu-şi exprima prea zgomotos preferința, temându-se de tachinarea obişnuită a soțului ei, care o alinta, drăgostos, spunea el, iar ea zâmbea subțire, cam neîncrezătoare, şi întorcea capul în altă parte, ca totdeauna, când era vorba de preferințele ei. Duşi de curent, poate, dar, poate şi dintr-o pornire personală, şi băieții cei mari aveau această operă pe la vârful preferințelor, dar, grăbiți cum erau, mai tot timpul, să ajungă la cursuri ori, pur şi simplu, numai aşa, în oraş, nu prea întârziau mult la discuții.

În orice caz, după aflarea veştii, părintele hotărî, spre bucuria secretă a preotesei, că familia nu poate să lipsească de la acest eveniment. Bucuria preotesei nu era, de fapt, pe deplin secretă; sigur, ea încuviințase cu totul, chiar dacă numai tacit, hotărîrea soțului ci, dar manifestarea bucuriei, pentru că cu adevărată bucurie primise această hotărîre, o păstrase pentru ea; şi nu numai de teama tachinării obişnuite a părintelui, dar mai ales pentru a şi-o putea savura singură, în intimitatea singurătății sale.

-Aici suntem aşa de înghiesuiți unul într-altul, îşi spunea preoteasa, când se gândea la condițiile în care locuiau, că nici un gând mai intim nu poți să... Şi roşea toată, deşi vorbea singură.

Iar preoteasa roşea pentru că, înainte de a formula acea frază, despre înghesuiala în care erau siliți să trăiască, deci când cuvintele i se alegeau, în mod spontan, dintre gândurile vagi şi călătoare, gândea şi spunea ca, tot în gând, despre propriile gânduri, două, trei cuvinte mai speciale îşi ițiseră vârfurile ascuțite, ca nişte urechiuşe mici, dar prezente, ale unei vietăți ascunse, care şi-ar avea cuibul acolo, în gândurile ei, şi despre care n-ar şti nimeni, nimic; poate nici ca însăşi, care numai câteodată: hop! se trezeşte cu vietatea aceea măruntă, cu urechi ascuțite, care-i şopteşte tot felul de cuvinte la ureche. Iar ceea ce încercase, numai, să şoptească acea vietate, parcă ițindu-şi, de astă dată, şi botul ascuțit, ar fi fost să fie cam aşa, dacă preoteasa s-ar fi încumetat să-şi apropie pronunția interioară, aceea a tăcerii, de cuvintele acelea, care i se părea că-i amenință înseşi țesuturile ființei, pe dinăuntru, ca un acid; ar fi fost cam aşa:

-Aici suntem aşa de înghesuiți, unul într-altul, că nici măcar un pârț nu poți să tragi în liniște...

Numai că, Doamne fereşte!, ea nici măcar nu apucă să gândească, d-apoi să formuleze aşa ceva.

Erau, într-adevăr, foarte înghesuiți: într-o cămăruță îngustă, cea din spate, din cele trei încăperi pe care le aveau, primite din fondul locativ al Episcopiei Ortodoxe, aşezaseră cum putuseră mobila de dormitor, cu paturile duble, lipite, pe lung, la peretele din fund, încât aveau acces la ele, numai dintr-o parte, dulapurile gemene, în stânga uşii, pe peretele din față, dar atât de apropiate de marginea patului încât abia puteau întredeschide uşile unuia din ele. În camera din mijloc, înghesuiseră mobila de prânzitor, cu cele două bufete; vitrina şi masa ovală, extensibilă, nu mai avuseseră loc şi părintele le depozitase într-o magazie a internatului, împreună cu multe alte lucruri, care nu mai încăpeau în strâmta locuință. Încercând să aranjeze lucrurile familiei, tot măsurând şi mutând piesele de mobilă,

dintr-un loc în altul, pentru ca iar să le schimbe-ntre ele, părintele şi băieţii cei mari ajunseseră la concluzia că pendula de lemn cu furnir şi uşiţă cu geam, cu tictacul ei familiar şi bătaia de gong a orelor şi jumătăţilor, cu sunetul ei melodios, nu mai încăpea, pe nici un perete; camera era joasă şi mobila ajungea aproape de tavan. Aşa că, mai întâi, o duseră-n dormitor, agăţând-o pe peretele din fund, deasupra patului, dar era foarte incomod să se ajungă la ea, ca i se tragă mecanismul cu arc, care trebuia restrâns cam la două zile; şi nici cu ticăitul ei continuu nu erau obişnuiţi părinţii, aşa încât, ca să poată dormi, o scoaseră de-acolo. O agăţată, pentru o vreme, în prima cămăruţă, cea de la intrare, care era folosită şi ca bucătărioară, dar, când preoteasa văzu, într-o dimineaţă de duminică, în care nu era la şcoală, nici nu fusese convocată la alte activităţi şi se putea ocupa şi de gătit, că aburul oalelor de pe sobă se depune, într-un strat destul de gros şi vizibil, cu ceva parcă unsuros în el, pe geamul gros şi pe rama cu furnir a pendulei, simţi ceva ca o înţepătură la inimă şi puse pe băieţii cei mari s-o scoată. Iar aceştia, sub supravegherea ei atentă, nu găsiră, cu nici un chip, nici un alt loc mai potrivit, aşa că pendula familiei, cu tictacul ei şoptit, când mai pierdut, când mai desluşit, şi cu bătăile ei sonore, fu înfăşurată, în câteva ştergare vechi, dar curate, de pânză groasă, cânepă cu in, pe care le avea de la bunica ei şi, aşezată cu grijă pe capacul de deasupra al unuia din dulapurile din garnitura dormitorului.

Aşa că, într-unui din foarte puţinele momente când rămânea singură, numai cu gândurile ei, în aceste strâmte cămăruţe de pe strada Iaşilor, înconjurată strâns de mobilele adunate împrejurul ei, ca de nişte umbre mute, tictacul şoptit şi bătaia orelor nu mai însoţeau gândurile preotesei; numai câteodată, ca o părere, sau ca o amintire. Cum a fost şi atunci când, prinzând un moment de singurătate, ecoul lor vag îi acompanie gândul firav, dar înfrigurat, de bucurie că se va bucura, încă o dată, de opera sa preferată.

-E adevărat că suntem foarte înghesuiţi, aici, dar bine, măcar, că suntem singuri şi nu ne călcăm unii pe alţii pe picioare, ca alte familii, în jurul sobei de la bucătărie, cu vecinii care locuiesc în acelaşi apartament. Aşa că sunt foarte bucuroasă c-o să mergem la operă! Cu toţii, toată familia. La *Traviata.*

Misiunea de a face rost de bilete la acel spectacol deosebit, revenea, după obicei, celor doi băieţi mai mari; unul din ei, mai ales, era considerat expert, iar fratele lui, care părea să urmeze firea tatălui lor, îl tachina mereu pentru uşurinţa cu care-şi făcea cunoştinţe între doamne şi mai ales domnişoare.

-Mai ales la cele singuratice şi cam urîte are succes; la cele pe care nu le prea bagă-n samă nimeni şi el devine cavalerul lor însoţitor, sau chiar pajul fidel, dacă este nevoie; dar nici de divorţate şi domnişoare bătrâne nu se fereşte, ba dimpotrivă!, îl ciufulea, cum se spune, în Ardeal, fratele lui, în timp ce el roşea de i se împurpurau urechile şi nu spunea nimic; ori, cel mult, ieşea cam trântind uşa în timp ce părintele se uita lung după el.

Aşa că băiatul acela, cam blonziu şi frumuşel, care părea, altfel, ruşinos ca o fată, din cele despre care spunea fratele lui că-l interesează, începu să se intereseze de bilete. Nu era lucru uşor, pentru că administrația operei nu punea biletele în vânzare la date fixe, mai ales pentru un spectacol deosebit, cum se anunța acesta, dar băiatul trecea în fiecare zi pe la casa de bilete. Acolo, avea o cunoştință, una din acele doamne singure, divorțate, sau domnişoară bătrână, despre care vorbea fratele lui, o persoană mică de statură, negricioasă şi cam zbârcită, dar a cărei față cu trăsături cam neplăcutc se lumina deîndată, dinspre ochii mari, altfel trişti, sclipitori, de fiecare dată când îl vedea. Atunci şi vocea cu, cu o sonoritate uscată, atât de perceptibilă într-un mediu în care toate vocile se auzeau aproape cântate, şi vocea aceea cam spartă şi uşor hârâită, se însufleţea subit şi aproape că suna ca un clopoțel.

-Fii fără grijă! Încă nu s-o dat drumul la bilete, nu mi-o trimes diagrama de la direcțiune, cu toate rezervările, dar de-o lojă la rangul doi te asigur!

Băiatul îi zâmbea şi o privea în ochi, cu ochii lui frumoşi, iar doamna sau domnişoara aceea urîțică, negricioasă şi cam uscată, înflorea, toată, de plăcere. El pleca încrezător, dar nu chiar de tot, şi a doua zi, dacă nu chiar în aceeaşi, revenea să-ntrebe.

În oraş, cel puțin în mediile pe care le frecventau băieții părintelui, adică pe culoarele Universității şi pe Corso, rar de tot, pe la câte-un bufet, cum erau numite micile cârciumi, care serveau şi drept cafenele de ocazie pentru studenți şi mediul boem al Clujului, nu se ştia nimic precis; numai presupuneri. Ba că ar veni la spectacol însuşi primul ministru, dr. Petru Groza, care avea vechi relații şi cunoştințe în Cluj încă din tinerețea lui, şi despre care se şopteau tor felul de zvonuri, unele fanteziste, altele cu bază reală. Ba că ar veni la Cluj Comisia Aliată de Control, ca să vadă pe viu efectele preluării, de către statul român, a administrației Ardealului. Ba că nu ştiu ce reprezentant sovietic, mare amator de operă, însoțit de toată ambasada, şi care auzise despre opera din Cluj că are cântăreți şi ansamblu de valoare şi era interesat să vadă un spectacol. Ba că una, ba că alta. În orice caz, privit din perspectiva noastră, care încercăm să recompunem, aranjând-o, pe cât se poate, cronica acelor ani, spectacolul acela deosebit cu *Traviata,* care se anunța pentru una din zilele lui decembrie 1946, se aşează cel mai potrivit în succesiunea de evenimente ale acelei toamne prelungite până la-nceputul iernii; inaugurarea clădirii noi a liceului ortodox de fete, Liturghia aceea deosebită de la Catedrala ortodoxă, chiar meciul de fotbal, dintre U şi *Ferar,* fiecare din ele are specificul, conținutul şi semnificația lui, fiecare, desfăşurarea de evenimente, participarea personajelor-actori, oficianți, fiecare, în felul lui, dar şi asistența, trăirile şi reacțiile spectatorilor. Cronica noastră încearcă să le refacă şi, dacă îi va sta în putință, chiar să reînvie ccva din palpitul lor concret.

Consultând colecțiile ziarelor din acea vreme, un spcctacol cu *Traviata,* la Opera română din Cluj, se găseşte consemnat pentru ziua dr vineri, 13 decembrie, după ce opera lui Verdi mai fusese cântată, într-una din zilele lui iunie, al aceluiaşi an, cu soprana Ana **Rozsa**-Vasiliu, în rolul principal,

însoțită de tenorul Ionel Tudoran şi başii-baritoni Iosif Kallos, Alexandru Iaroțchi, George Busuioc; nu mai sunt consemnate alte nume, lipsind, deci, informații despre celelalte două voci feminine din spectacol, o altistă şi-o soprană. Stagiunea 1946/1947 se deschisese, la 30 octombrie,cu opera *Alexandru* Lăpuşeanu, de Alexandru

Zirra, având în rolurile principale, pe soprana Stela Simonetti şi baritonul Constantin Ursulescu. Pentru ritmul necesar al cursului de evenimente din cronica noastră, data de 13 decembrie ni se pare cam prea avansată. Parcă nu erau încheiate toate conturile, toare socotelile, din registrul de evenimente ale anului, din toate rubricile lui, ca să poată veni acest spectacol, ca o culminație şi o încununare a unui parcurs. Pe lîngă aceasta, creştinii ortodocşi, ca şi cei greco-catolici, erau încă în plin post al Crăciunului, ceea ce înseamnă că nici Episcopul ortodox Nicolae Colan, nici cel greco-catolic, dr. Iuliu Hossu, cu suita lor, şi nici ceilalți preoți, inclusiv cel pe care cronica noastră îl urmăreşte mai atent, nu puteau fi prezenți la un astfel de spectacol; e adevărat, în prerogativele ierarhului ar fi intrat posibilitatea de a da o dezlegare pentru oricr credincios şi chiar şi pentru prelați, numai că, în acest caz, prezența lor i s-ar părea cronicarului cam forțată, lipsită de acel firesc de care ritmul interior al cronicii lui are nevoie. încât, reconstruind evenimentele, deci construindu-le din nou, cea mai potrivită dată, pentru succesiunea lor, din această cronică, ni se pare a fi o zi între 26 decembric, a doua a sărbătorii Naşterii Domnului, când se poate presupune că cei doi episcopi şi preoții lor ar fi putut asista la un astfel de spectacol, şi 29 sau chiar 31, ale aceleiaşi luni, cunoscând faptul că, în acei ani, nu se dădea atâta importanță serii dinaintea Anului Nou, câtă i se dă astăzi. Oricum, ținând cont şi de zilele săptămânii, pe care Opera din Cluj le avea rezervate, pentru spectacolele ei, în alternanță cu cele ale Teatrului Național, adică: luni, miercuri şi vineri, duminica revenind, alternativ, câte uneia din cele două instituții, credem că ziua de vineri, 27 decembrie, ar fi cea mai potrivită, pentru calendarul cronicii noastre. Era numai la două săptămâni după spectacolul real, care se desfăşurase la 13 decembrie, încât ar fi fost cât se poate de firesc ca Opera română din Cluj să ofere un astfel de spectacol special cu T*raviata.*

Şi, dacă tot veni vorba, alegerea acestei opere a lui Verdi, pentru un astfel de spectacol deosebit, poate avea rațiunile şi justificările ei. În primul rând, popularitatea de care se bucura *Traviata* printre toți amatorii de operă, nu numai din Cluj, dar din tot Ardealul, mai ales printre intelectualii care trecuseră prin şcolile şi universitățile marelui oraş. E adevărat că, aici, s-ar putea ivi o problemă: am văzut că stagiunea operei se deschisese cu un spectacol din cele pe care le-am putea numi programate, pentru că erau programatice, pe linia promovării literaturii operetistice autohtone; apoi, ştim sigur că membrii ambasadei sovietice de la Bucureşti se deplasaseră la Cluj pentru a asista la un eveniment artistic, iar acesta fusese premiera cu adaptarea după *Anna Karenina.* Or, *Traviata* făcea parte din repertoriul tradițional al operei clujene, e drept, dar era creația unui compozitor italian, deci socotit occidental, ceea ce nu se prea potrivea cu felul în care începuse să fie orientat, de către oficialități,

fenomenul cultural; dovadă, deschiderea, stagiunii. Pe de altă parte, putem gândi şi cam aşa: dacă ar fi fost ca Opera română din Cluj, nu atât ca instituţie, cât ca ansamblu muzical, cu solişti, cor, orchestra şi dirijor, apoi întreg personalul auxiliar, până la plasatoare şi *rupătorii* de bilete, cum erau numiţi, de studenţi, controlorii de la uşile parterului şi balcoanelor, de la treptele lojilor, deci de toţi cei care contribuie la realizarea şi desfăşurarea unui spectacol, ar fi fost în situaţia să decidă ei ce să ofere oficilităţilor, dar mai ales publicului lor constant, publicului lor credincios, pe care şi-l simţeau că este al lor, să ofere un spectacol, cel pe care l-ar cânta şi executa cu mai mare plăcere şi despre care ar şti că merge, cum se spune, mai direct, cel mai direct, la inima acestui public, ce operă anume, din repertoriul lor, i-ar fi oferit? Nu *Traviata?*

Ba Traviata. Traviata, cu frumuseţile ei, cu, după expresiile unor comentatori, fluxul ei melodic necontenit, surprinzător de simplele ei mijloace, prin care realizează o atmosferă, trezeşte un sentiment, exprimă o trăire, limpezimea caldă şi penetrantă a melodiei, tonul melancolic, maladiv, sfios şi gingaş, în care redă o dramă profund umană, desfăşurată în intimitatea psiholgică a unui conflict uman la ordinea zilei. Renunţând la efectele scontate odinioară din exploatarea plenitudinii instrumentale, remarcă un istoric al muzicii, Verdi utilizează în Traviata un limbaj discret, sensibil diminuat în sonorităţi vibrante, dar cu atât mai intens şi mai pregnant în insistenţa cu care explorează adâncurile psihologice. Şi, mai departe: Tonul declamatoriu, retorismul de altă dată a dispărut complet. Locul lui îl ia accentul liric, melancolic, sentimental, detaliat până la fineţea iluziilor de fericire însăilate pe tenebrele morţii. Verdi nu reduce intensitatea trăirilor, ci le schimbă modalitatea expresivă. Traviata operează în sensul acesta o transmutare calitativă nu de pe un plan superior pe unul inferior, ci pe unul paralel, în care emotivitatea generată de aceleaşi trăiri capătă cu alte semnificaţii şi alte denumiri; frenezia devine astfel tremur înfiorat, patima clocotitoare devine pasiune internă, şocurile devin spasme şi suferinţa înăbuşitoare -tristeţi îndurerate.

Apoi, subiectul ca atare al libretului, prelucrând, cum se ştie, o schemă de dramă din piesa lui Alexandre Dumas-fiul, poate avea importanţa şi semnificaţiile lui, pentru alegerea acestei opere. În februarie 1852, la Paris, se reprezintă *Dama cu camelii;* Verdi asistă la spectacol. *Nu i-au trebuit decât 19 zile pentru a aşterne pe hârtie muzica libretuluii comandat şi primit de la Piave.* La 6 februarie, după alte surse, martie 1853, are loc, la teatrul Fenice, din Veneţia, prima reprezentaţie cu *Traviata,* spectacol în costume moderne şi cu doi interpreţi principali, mai ales soprana Salvina Donatelli, *apariţie planturoasă, excelentă cântăreaţă dar mult prea opulentă pentru a putea r*ăspândi chiar şi numai iluzia atât de vaste succese mondene ca acelea repurtate de graţia felină a picantei Violetta Valéry în societatea pariziană de un gust aşa de rafinat care contribuie decisiv la ratarea premierei, în hohotele de râs ale spectatorilor dintre care, într-un moment critic al dramei, când, în ultimul ei act, doctorul, după o consultă, anunţă grav:

-Mai are puţine ore, un mucalit de la galeriecomentează:

-Ecco, l-ammalata e grassa come una mortadella di Bologna!

După căderea spectaculoasă, din primăvara lui 1852, peste numai un an, în 6 mai 1854, tot la Veneția, a fost reluată pe scena teatrului San Benedetto, în costumele altei epoci şi cu alți cântăreți, reabilitată prin grija prietenului lui Verdi, maestrul Antonio Galto, şi dusă la un succes furtunos, rămas până azi constant pe scena tuturor teatrelor din lume.

Cât priveşte sursa literară a operei, raporturile compozitorului italian cu mediul cultural francez depăşesc, de altfel, limitele şi semnificația unei simple transpuneri de subiect. Este perioada în care creația lui Verdi se apropie de gustul francez, cum se întâmplase şi cu alți mari compozitori europeni, dinaintea lui: Rossini, Donizetti, Meyerbeer, numai că, spre deosebite de aceştia, ale căror opere se cântau în italiană, iar Parisul le era o simplă oportunitate comercială, de a şi le lansa, Verdi, cu *Traviata,* se apropie de spiritul operei franceze, de intimitatea subiectelor ei. *Transpun în muzică,* spusese însuşi Verdi, despre *Traviata, la maximă siguranță un subiect care mi-a intrat în sânge, chiar dacă e condamnat de toți artiştii ca nemuzical.* De altfel, istoria critică a acestei opere nu ezită să apropie nucleul ei dramatic de episodul Giuseppina Streponi, din biografia compozitorului. *Dacă Giuseppina este cu ceva în geneza personajului Violetei, este numai pentru că intrarea ei în viața compozitorului a provocat o reflecție asupra unei probleme noi, pentru el* notează un comentator francez. Care îndepărtează ideea că Verdi ar fi putut căuta, în modelul său literar, *Dama at camelii, un reflex al propriei sale experiențe, artistul având un instinct prea sigur, iar omul din el oroare de confidențe.* Totuşi, continuă comentariul, este de crezut că drama lui Alexandre Dumas-fiul l-a atins pe Verdi *în maxima adâncime a sentimentelor sale, iar dacă Giuseppina Streponi, cu care el trăia din primele luni ale anului 1848, era departe de a fi o demi-mondenă în sensul parizian al termenului, nu este mai puțin incontestabil o* traviata. Este, cum se mai notează în celălalt comentariu, din care am reluat anterior, *tragedia unei femei pierdute, înnobilată de o mare dragoste şi o tot atât de mare jertfă.* Acestei teme, criticul francez o adaugă pe cea a tatălui, *care revine cu o regularitate obstinată în care nu se poate vedea numai efectul hazardului.*

Dar schema subiectului, preluată din drama lui Alexandre Dumas-fiul, poate deschide şi drumul unor interpretări în plan social. Traviata este o operă care merită din plin să fie examinată sub unghiul discursului politic, crede specialistul francez; şi tot el: opera lui Verdi merge mai departe decât modelul său francez în căutarea a ceea ce ar trebui să fie statutul femeii într-o lume dominată de bărbați. În limitele şi cu coloratura pe care sistemul social în care el trăieşte i le impun compozitorului, Traviata constituie un straniu mesaj feminist. Verdi se situiază în centrul problemelor sociale din jurul lui 1850, susține celălalt comentator. El atacă prejudecățile sociale, într-o epocă dominată de ele, înscriindu-se în actualitatea unor teme de larg ecou public. Eroina dramei lui muzicale poate fi socotită o adevărată acuzatie împotriva societății. L-artista -spusese compozitorul -deve scrutar nel futuro, veder nel caos nuovi mondi!

Dar, muzica din Traviata, emoționantă prin ținuta ei sfioasă şi delicată, impresionantă prin sinceritatea naturală cu care se comunică, se înaripează pe măsură ce se dezvoltă din acordurile primare, trece dincolo de textul căruia îi este afectată, plutind deasupra lui şi susținându-l -de astă dată, ea! -cu efluviile de duioşie ce le revarsă în sufletul ascultătorului. Simplitatea cu care se adresează auditoriului, greşit interpretată ca facilitate, este suprema calitate a acestei opere. Muzica lui Verdi, adaptată situațiilor şi tratată instrumental şi vocal la modul optim, atrage simplu şi natural, ca un şuvoi proaspăt. Fulgerătoare, gândurile care îi vin, ideile muzicale prinse din aburii clocotului său interior îi impun ritmul transcripției. Presto, non perdiamo tempo! este deviza operativă a lui Verdi. Nesfârşită şi mereu proaspătă, abundența izvorului său melodic îl trece atât de repede dintr-o temă într-alta, încât nu-i lasă decât rareori, aproape niciodată, timpul şi locul să revie asupra uneia, reluând-o şi tratând-o fie chiar sub formă schimbată. Mereu nouă, mereu alta, melodia lui Verdi îşi păstrează în plus, de la un act la altul vioiciunea reconfortantă care, pe lângă stupoarea pentru belşugul şi varietatea ei inepuizabilă, umple pe ascultător de emoție pentru forma armonioasă în care se realizează stilul verdian.

Oricât ar părea de curios, pentru cititorul de azi, dar o bună parte din publicul care era aşteptat să vină La spectacolul cu *Traviata* era acelaşi care umpluse peluza, mai ales, dar şi câteva rânduri din tribuna de lemn a stadionului din parcul oraşului, la meciul de pomină, dintre *Ferar* şi U. Oricum, publicul studențesc era acelaşi, iar un spectacol de gală, cum se anunța cel pe care încercăm să-l reconstituim, nu putea să fie *vreo* oprelişte pentru amatorii de opera dintre studenții care mai rămăseseră în Cluj pe timpul vacanței de Crăciun; ba, dimpotrivă, nu credem că vreunul din ei ar fi acceptat să lipsească, din locurile care le erau rezervate, prin tradiție, la cele mai de sus rânduri ale balconului, care erau numire *la cucurigu.* Nici procurarea biletelor, respectiv a accesului în sală nu era o problemă, câtă vreme funcționa încă metoda *leuțului*; cum era numită hârtia galben-verzuie de 1 leu, pe care tinerii versați ştiau cum s-o întindă *rupătorului de bilete* de la una din uşile balconului, în aşa fel încât să pară tocmai biletul; iar îndemânarea funcționarului operei era pe măsura acestei ştiințe, dacă nu o depăşea, chiar, pentru că, având o singură mână validă, iar din ccalaltă, pierdută-n război, un ciot scurt, învelit în mâneca vestonului vechi, militar, îndoită şi prinsă, îngrijit, cu un ac de siguranță, lângă umăr, *rupătorul* prindea hârtiuța bancnotei, care semăna, ca format, cu biletul de intrare la balcon, şi-o potrivea între degetele singurei palme, făcându-se că o rupe, şi-apoi o aduna, frumuşel, sub mâneca lungă, tocmai atât cât trebuie ca să ascundă operația rapidă, după care, la timpul potrivit, o strecura în buzunar. Astfel se umplea balconul operei de studenți, care stăteau, cele mai adesea, înghesuiți pe bara locurilor în picioare de *la cucurigu*, pentru ca, în prima pauză, să migreze spre culoarele elegante de la loji sau parter, în căutare de locuri rămase goale.

Pe lângă studenți, opera din Cluj avea publicul ei constant, de amatori pasionați şi mai mult sau mai puțin instruiți, din mai multe pături sociale şi categorii profesionale, cu majoritate dintre

cadrele didactice de la universitate şi licee, dar şi destui comercianţi sau funcţionari; segmentul cel mai rezistent, cum se spune, în limbajul de specialitate, al acestui public, îl formau profesorii şi preoţii de toate gradele, cu familiile lor, cei mai mulţi dintre ei proveneau, direct sau la a doua sau, cel mult, a treia generaţie, din părinţi şi înaintaşi ţărani şi aveau un fond sufletesc sănătos, pentru care muzica, în general, iar de data asta, muzica de operă, Traviata cu minunatele ei melodii, reprezenta hrana spirituală preferată.

Dar, pentru că spectacolul pe care ni-l imaginăm că s-a desfăşurat în seara zilei de vineri, 27 decembrie 1946, la Opera română din Cluj, cu *Traviata* lui Verdi, în presupunerile noastre figurează ca unul cu totul special, pe lângă sau, mai bine zis, chiar înaintea acestui public obişnuit, trebuie să contăm pe prezenţa oficialităţilor, putea să fie vreun înalt demnitar sau chiar o delegaţie din Capitală, dar putea să nu fie, dar personalităţile Clujului de atunci nu puteau lipsi. Cât or fi fost ei de mari, domnii Clujului de atunci veneau la spectacol pe jos, în costumele lor elegante, la braţ cu doamnele în rochii de seară şi cu pălării, cele care aveau locuri în loji, pentru că, la staluri, conform avizului, nelipsit din ultimul rând al fiecărui afiş săptămânal, care anunţa programul Operei, *Doamnele, cu pălării nu sunt admise la parter.* Rar când mai trăgea câte-o birjă, dintre puţinele care mai rămăseseră, cu proprietari mănăştureni de pe Pata sau din Gheorgheni, la peronul arcuit, care urcă până în dreptul uşilor principale, iar automobile de lux să oprească tot acolo, şi mai rar, dacă nu chiar deloc.

Aşa se face că, pentru spectacolul cu *Traviata*, din 27 decembrie, putem presupune că la loja din centrul arcului de loje de rangul întâi putea fi văzut episcopul Dr. Nicolae Colan, cu însoţitorii lui, iar în lojile alăturate puteau să fie prezenţi sau nu, Dr. Iuliu Hossu, episcopul greco-catolic, Dr. Vasarhelyi Laszlo, episcop reformat. Dr. Kiss Elek, episcop unitarian, Dr. Biro Venczei, vicar romano-catolic, Vasile Pogăceanu, prefectul de Cluj, general Virgil Precup, comandantul Corpului VI teritorial, Constantin Lazăr, primarul municipiului, Dumitra Dejeu, secrctatul Comisiei Locale, Kurko Gyarfos, preşedintele Uniunii Populare Maghiare, Dr. Ivan, directorul Băncii Naţionale, Aurel Vonica, preşedintele Camerei de Comerţ, Ioan Bălaşiu, preşedintele Sfatului Negustoresc, Dr. Vasile Bratu, secretarul Regionalei Apărării Patriotice, prof. dr. Emil Petrovici, rectorul Universităţii Regele Ferdinand I, prof. dr. Csogor Lajos, rectorul Universităţii BolYai, prof. Raluca Ripan, preşedinte al Federaţiei Democratice a Femeilor din România, Mariella Osvaldo Săulean, preşedinte al Crucii Roşii, maior Dumitru Donea, secretar general al C.A.R.S., Dr. Alex. Hirsch, preşedintele Comitetului Democrat Evreiesc, Mircea Stoica, secretar al F.N.T.D.R., poate şi prof, dr. Constantin Daicoviciu decanul Facultăţii de Litere şi Filosofie.

Cunoscuta sală a teatrului şi operei din Cluj, cu cele două rânduri semi-rotunde de loji şi balconul vast, sub acoperişul alb, boltit, din care atârnă uriaşul candelabru, cu lustrele ei de bronz, de la fiecare lojă, încadrată, ca şi cortina exterioară, de ţesătură metalică, în rame curbate de lemn sculptat şi vopsit cu bronz, rândurile de scaune de la parter, îmbrăcate-n pluş roşu, era inundată de

lumină şi un zumzet uşor, compus din şoaptele spectatorilor, vibrația infinitezimală a filamentelor din zecile de becuri şi primele tuşe, uşoare, ale instrumentelor de coarde, pregătite pentru acordaj. Se ridica, asemeni unui praf insesizabil, mirosul ei curat de stătut şi de lucruri vechi şi prețioase. Susurul de fond al vocilor de la parter, ca şi şoaptele din loji, se auzeau tot mai distinct, iar peste el începu să se aştearnă, tot mai consistentă, țesătura de greieri metalici din corzile viorilor şi violoncelelor şi, din când în când, oftatul sonor al vreuneia dintre alămuri.

La o lojă laterală, din rangul al doilea, venise, destul de din vreme, familia părintelui; erau toți, mai puțin băiatul cel mic, suplinit, ca să completeze cele şase locuri ale lojei, de fostul vecin şi prietenul lor din Porumbac, Valeri Frâncu, venit cumva pe neaşteptate la Cluj. Totuşi, s-ar fi putut ca părintele şi chiar preoteasa să fi ştiut, din vreme de venirea lui, încât au apucat să precizeze băiatului care se îngrijea de bilete să ocupe întreaga lojă; dar nici altfel, dacă nu s-ar fi ştiut, de venirea porumbăceanului, tot întreaga lojă ar fi fost rezervată.

-Găsim noi pe cineva din vreme, printre cunoscuți, ori dacă nu, chiar la intrare, printre cei veniți la un bilet în plus, avea obiceiul să spună, în asemenea ocazii, tatăl familiei. Acum însă, chiar în ziua a doua a Crăciunului, apăruse Valeri, venit cu autobuzul de la Sibiu şi cu două *trăistii,* cum spuneau ei, în țesătură de lână tare, alb cu gri şi cu negru, burduşite cu bunătăți de-ale porcului.

-Numa bine-cu venit, Valeri, îi spusese preoteasa, după ce-l întrebase de Veta şi de toți cu casei, badea Gavrilă şi Mitu, că despre celălalt băiat, tot Gavrilă, n-avea rost să-ntrebe, de vreme ce era elev la Şcoala Normală din Cluj şi tocmai plecase-n vacanță. Mâne sară avem bilete la operă.

-D-apoi, doamnă preuteasă, io n-am venit îmbrăcat de operă, răspunsese Valeri, arătând spre cioarecii lui albi, de lână, îndesată la piuă-n vâltoare, şi spre cămaşa de pânză albă, cu poale şi cusături mărunte, în negru şi puțin galben, pe margini.

-Dar ce crezi că nu eşti bine aşa?, îl întrebase preoteasa şi-apoi îl luă cam de scurt: da pieptaru tău ăla frumos, de sărbătoare, cu cusături, nu ți l-o pus Veta?

-Ba mi l-o pus, cum să nu mi-l pună, doamnă preuteasă, numa că-n autobuz tare s-o-ncălzit şi l-am pus într-un desag.

-Ia fă bine şi scoate-l, pe loc, să nu se şifoneze, îi porunci preoteasa, dar țăranul era, de-acum, aplecat asupra desagilor grei şi se ridică purtând pieptanil pe palme, ca pe-o ofrandă.

-Uitați-vă, nu s-o şifonat deloc. Pieptarul era aproape nou, de piele albă, curată, cu broderii complicate şi dese, în amici de mai multe culori, şi mirosea iute, dar plăcut, a oaie curată şi mai avea şi ceva din mireazma aceea ascunsă, de sălbăticiune, pe care o adusese, cu sine, din satul de sub Negoiu.

Preoteasa îi luă pieptarul de pe brațe şi i-l puse pe piept, ca şi când ar fi vrut să-l probeze: apoi se trase un pas înapoi, privindu-l, printre genele subțiri, cu luminile mici ale ochilor ei verzi, cu scurte sclipiri de bronz:

-Eşti foarte bine aşa. O să fii mai prezentabil decât mulți domni din sală.

Într-adevăr, cum stătea el, în primul rând al lojei de rangul doi, era prezentabil. În stânga lui, spre centrul rândului arcuit de loji, stătea preoteasa, în ținuta ei dreaptă, într-o rochie de mătasă subțire, cu fața fină şi albă, sub luminile puternice. Dincolo de ea, tot în rândul întâi, stătea părintele, în costumul lui civil, cum spuneau ei, de stofa gri închis, cu cămaşă albă şi cravată. Valeri era în cămaşa lui albă, cu subțiri modele, pe margini, şi pieptarul încărcat de broderii. Fața lui uscățivă, rasă de proaspăt, la frizer, unde fusese cu părintele, cu umbre uşor sure şi albăstrii, pe fondul ca de bronz vechi, sub tunsoarea scurtă a părului vag cenuşiu, lucind în alb, părea chipul unui demnitar necunoscut al unui ordin îndepărtat şi misterios, cu pieptul ornat de vechi şi prețioase decorații. Nu distona cu ambianța sălii, în care jucau lumini pe suprafețe de bronz, lemn alb şi aurit şi catifea roşie, printre rândurile de costume severe ale bărbaților şi rochii colorate discret ale doamnelor. În rândul de loji de dedesubt, costumația sobră a prelaților, cu petele ei mari de culori unice, negru, alb, gri, roşu, peste care atârnau însemne de aur, şi uniforma de paradă a generalului Precup, cu epoleții încărcați de fir şi eghileții de şnur galben, de mătasă, puneau accente vizibile pe tabloul de ansamblu al sălii, în care luminile continuau să fluture eşarfe peste zumzetul tot mai tare de voci, în timp ce acordajul, la unison, al orchestrei, urca învăluitor, ca o apă sonoră.

Cortina metalică se ridicase de mult şi, acum, perdeaua de catifea roşie atârna greu, abia vălurindu-se. În centrul ei, cam la înălțimea unui stat de om, luci, fugitiv, o luminiță albă şi galbenă, cât o albină, apoi zumzeul instrumentelor se opri brusc, cum cade un cearceaf; se stinseră şi cele două, trei şoapte întârziate, de pe la loji sau de la parter, şi ceva scârțâi, scurt şi ascuțit, la dreapta de fosa orchestrei. Apoi se auziră paşi apăsați şi dirijorul era la pupitru, ca şi cum ar fi apărut acolo instantaneu, bătând, o singură dată, din bețişor. Coardele începură, mai întâi, neauzit; sunetul era, îl percepeau toți, dar nu se auzea. Apoi, se auzi, oarecum dedublat, cel care se auzea, crescând uşor, dar şi cel care nu se auzise, dublându-l, ca o şoaptă, din umbră. Apoi începu să crească uşor, numai unul, el singur.

Era ceva tainic şi cunoscut, totodată, familiar, de o tristețe nespusă, învăluită într-o duioşie fără margini, şi creştea în jurul lor, umplându-Ie piepturile şi amenințând să le taie răsuflarea. Apoi, valul de vânt sonor crescând mereu din el însuşi, îi cuprinse ca-ntr-un cerc larg, ocolitor, care se strângea rotund, din ce în ce, apoi, după trei avertismente scurte, sacadate, se împleti într-o mişcare de vals, pe când viorile subțiri mântuiseră tristețea şi-o ridicară într-un cer senin; în care valsul se învârti în jurul lui şi al tuturor, apoi iarăşi trei avertismente sacadate, mai puternice, de data asta, şi valsul se stinse. Despre uvertura la opera Traviata, s-a spus că deschide frumusețile operei cu un preludiu al morții în care se topesc toate iluziile şi decepțiile, zbuciumele şi durerile, marcat de plânsetul convulsiv al vioarei solo.

Din ultimul ei ecou, în seara acea se născu, țâşnind, un tempo scurt al orchestrei, pe când perdeaua de catifea se ridica, aducând în plină lumină o sală de bal, bărbați mândri, în fracuri

romantice, şi femei frumoase, în rochii bogate. Orchestra ritma, în marş vioi, paşi sprinteni şi mişcări sacadate, de evantaie, când, din corul bărbaţilor, tenorii scandară ceva ca o întrebare; răspunseră baritonii şi başii, în accente apăsate, pe urma cărora se deschise, ca un ecou înalt, vocea sopranei. Era o persoană în deplinătatea vârstei tinere, strălucind de sănătate, cu acea carnaţie roză a femeilor pline, cu un păr auriu roşcat. Vocea ei amplă se desfăşură, de la tonurile grave, de la începutul frazei muzicale, spre acutele puternice, cu înfloriturі, din finalul ei, ca şi când ar fi vrut să etaleze în faţa publicului toată splendoarea posibilităţilor ei. Apoi, o repriză scurtă de cor bărbătesc păru să-i aducă omagiu. Apoi, un tenor, din rangul al doilea al distribuţiei, înaintă în mijlocul scenei, ţinând de mână un tănăr nu prea înalt de statură şi aproape împlinit, cu pieptul puternic, ieşit în afară, cum au unii cântăreţi, şi cu faţa strălucind de sănătate. El fu prezentat, cu o formulă scurtă şi modulată, cântăreţei blonde-roşcate, se înclină şi dădu drumul unei voci puternice şi curate, care părea să spună tuturor:

-Auziţi ce voce frumoasă şi puternică am, dar să ştiţi că pot şi mai mult şi mai bine. Soprana îi răspunse, pe tonuri înalte, lungi şi pătnmzătoare. Apoi, dinspre cor, înaintă un personaj cu mască de bătrân, cu barbă sură, şi-l salută pe tânărul nou venit, cu o voce putcrnică şi uşor tremurată, de bas:

-Dragă Alfredo!

Din actul I al operei, comentatorii, pe care i-am urmărit şi până acum, au reţinut atmosfera unui bal strălucit, plină de viaţă şi lipsită de griji, mulţimea gălăgioasă şi veselă a invitaţilor. Din replicile înflăcărate ale lui Alfredo, spune unul dintre ei, se dezvoltă tema autoritară a mărturisirii lui. Acesta este nodul dramei. Sentimentul lui Alfredo deşteaptă în tânăra femeie visul unei adevărate fericiri. Un altul remarcă vibranta închinare a tenorului. Să bem în cinstea iubirii, exuberând de veselie, dialogul sentimental înfiripat pe melodia Ca de-un amor negrăit ce farmecă (Amor, Amor e palpito), şi acompaniat de ritmul valsului dansat în saloanele Violettei, aria acesteia Ce straniu, de mare amploare vocală şi de mare tensiune prin vraja dragostei curate sub care se topesc în suflet ultimele pâlpâiri ale frivolităţilor de odinioară.

În scara aceea, după ce-şi cântă aria cea mare, pe ritm de vals, tenorul schimbă câtrva replici cântate cu soprana, acompaniaţi de ritmica surdinată a orchestrei, apoi el intonă ceva ca o plângere şi elogiu, legănat în crescendo, pentru ca să se închine amorului. Îi răspunse soprana, în fraze sacadate şi terminate cu fiorituri; apoi tenorul reveni, pentru a începe un duet pe care îl încheiară în tonuri prelungi, la unison. Apoi, încă o dată, orchestra ritmă, tot mai grăbit, acţiunea, iar cei doi se despărţiră după ce soprana îi oferi tenorului o floare; acesta exultă de bucurie şi cei doi îşi spun unul altuia:

-*Adio.* După care, corul se strânse în jurul solistei şi-şi cântă, ritmat, mulţumirile pentru seara minunată şi formulele de despărţire.

Rămasă singură, în mijlocul scenei goale, în rochia ei lungă, de bal, soprana intonă un lung monolog cântar, cu pasaje de recitativ, alternate cu înfloriturі şi culminând într-o arie largă, care celebrează amoral ce face să palpite universul şi inimile. După care, o agitată confesiune a propriei

singurătăți într-o lume atât de agitată şi o promisiune, ei însăşi, că va continua să se bucure de viață, mereu liberă. Dar tocmai când exuberanța libertății părea să ajungă la culme, din culise răsună glasul tenorului, care proclamă, din nou, supremația iubirii. Dialogul acesta continuă prin replici tot mai avântate, cu probe de performanță, din partea sopranei, şi sfârşi cu eroii care cad unul în brațele celuilalt.

Cortina se lăsă şi sala întreagă fu, din nou, inundată de lumină. Spectatorii rămaseră câteva clipe-n tăcere şi nemişcare ca şi când vraja muzicii i-ar fi ținut înlănțuiți; apoi se auziră primele vorbe şoptite, foşniră şi primele mişcări şi pauza începu, ca un alt fel de spectacol, de astă dată, în sală.

În loja ocupată de familie, preoteasa şi părintele rămăseseră pe locurile lor, în rândul din față; Valeri Frâncu dispăruse, pe culoar, tras de mânecă de unul din băieții mai mari, care-l duse după sine până la bufetul care începea să se anime în holul din partea din față a etajului. Acolo, băiatul îşi aprinse o țigară, oferindu-i şi lui Valeri pachetul, care se servi cu oarecare greutate, cu degetele lui îngroşate de muncă, în timp cc celălalt băiat aducea, cu mare grijă, în mânile întinse, trei pahare de şampanie. Abia când fiecare avu paharul în mână, iar cei doi, Valeri şi cel mai mare, țigările aprinse între buze, se uitară în jur, în holul inundat de lumină, în care domni eleganți începeau să se adune în jurul bufetului.

În acest timp, în loja familiei, preoteasa îl luase lângă sine, pe scaunul rămas gol, pe băiatul în uniforma lui bleumarin, cu epoleți, petlițe şi eghileți galbeni, şi-l inița în jocul obişnuit din pauzele spectacolului: ia să vedem pe cine mai recunoaştem. Mama îşi rotea ochii împrejur şi, din când în când, spunea câte-un nume; băiatul o urmărea cu atenție, încercând să înregistreze totul. Câte-o față, din cele identificate, de obicei doamne mai tinere şi mai în vârstă erau surprinse în mişcarea de priviri ale aceluiaşi joc; dacă erau cunoştințe, preoteasa înclina din cap, zâmbind şi primea zâmbetul şi înclinarea frunții, peste golul zumzăitor al sălii. Îl recunoscură, într-unul din rândurile fotoliilor de orchestră, cum erau numite primele patru rânduri ale parterului, pe protopopul Nicolae Vasiu, cu doamna, naşii de botez cu celor doi băieți mai mici cu familiei, el, personaj important în viața oraşului, prieten cu ceva mai în vârstă şi protector al părintelui; naşa băiatului îi zâmbi şi-i făcu un semn discret cu mâna. Apoi, preoteasa o recunoscu, într-una din lojele laterale din acelaşi rang, pe domnişoara Gabor, o persoană distinsă şi căruntă, fostă profesoară a ei la Şcoala normală. Mai văzură, într-o lojă alăturată, familia preotului Nicola, părinții, două persoane plăcute, cu fețele oarecum rotunde, un băiat mai mărişor, care părea copia fidelă, la altă vârstă, a tatălui său, şi o fetiță frumoasă ca o icoană, cu ochii migdalați şi codițe groase, castanii, în jurul obrajilor de porțelan curat. Preoteasa îşi salută, zâmbind şi abia ridicând palma, câteva din fostele colege, iar părintele îi arătă băiatului notabilități oraşului.

-Tu nu vrei să ieşi pe hol?, îl întrebă mama.

-Nu, răspunse el, îmi place mai mult aici.

Între timp însă, reîncepuse zumzetul muzical al orchestrei şi scaunele lojelor din jur scârţâiau pe podea, cum erau trase să intre cei ce fuseseră pe coridoare şi pe hol. Veniră şi cei doi băieţi, cu Valeri, care nu mai voia cu nici un chip să stea în primul rând al lojii, dar băiatul îi eliberase locul şi părintele îl apucă de cot cu un gest sigur:

-Stai aici, c-aici îi locu tău.

Valeri abia se aşezase, când luminile se stinseră şi dirijorul, apărut iar, fără să-l fi văzut cineva venind, la pupitru, ridica bagheta, în timp ce cortina se desprinse de podea şi aduse scena în plină lumină. Era un decor care închipuia o parte a unei case, ca de vacanţă, înconjurară de frunzişuri de carton colorat, câţiva pomi cu tulpini de mucava şi un strat de flori, cu plante naturale, prinse-ntr-o reţea neagră, ca o plasă de pescari. Tenorul era în mijlocul scenei, cu figura lui strălucind de sănătate, într-un costum de vânător, cu pălărie verde, cu o pană mică, în şnurul împletit, haină de culoarea nisipului, cu revere, clape la buzunare şi nasturi de piele, de un verde tare. Încă pe prima mişcare a orchestrei, el îşi săltă pieptul, făcu un pas înainte şi începu să cânte cu putere o arie săltată, cu ceva vag de marş vînătoresc, în care spunea tuturor cât este el de fericit, alături de Violetta, în acest loc de vis, unde se simte, cânta el, cu vocea lui tare şi ascuţită, ca-n cer.

După care, în scenă intră o persoană feminină îmbrăcată-n costum de bonă, cu şorţ şi bonetă albă, care părea că se întoarce, grăbită, de undeva. Tenorul o şi întrebă de unde vine, iar ea răspunse, cu glas curat, dar cam ascuţit, de soprană, că vine de la Paris, unde a fost cu însărcinări din partea doamnei. După un scurt dialog cântat cu soprana, tenorul păşi, din nou, în mijlocul scenei şi începu o nouă arie săltată, dar mult mai avântată, în care vorbi despre onoare, anunţând cum va merge el la Paris să rezolve problemele financiare despre care îi vorbise soprana. Pe ultimul ton înalt, al ariei, el se întoarse pe călcâie, făcu un fel de semn cu mâna, ca şi cum ar fi tăiat aerul, şi ieşi din scenă, cam precipitat, când tocmai intra soprana blondă şi frumoasă, adică Violetta, într-o costumaţie albă şi uşoară, de vară, întrebând de Alfredo.

Bona, cu şorţul alb, îi spuse că tocmai a plecat la Paris şi-apoi intră un personaj masculin, în salopetă, grădinar, probabil, care o anunţă pe doamna că este căutată. În scenă îşi face apariţia un bărbat de statură mijlocie, cu piept puternic, îmbrăcat ca un gentilom de ţară. Cu un glas plin şi puternic, de bariton, el o anunţă pe soprană că este tatăl lui Alfredo şi îi spune că vine să-i impună ei, Violettei, să-l părăsească pe fiul său, întrucât legătura lor îi compromite familia, aflată în faţa unui eveniment deosebit de important: fata lor mai mică, pe care o descrie într-o arie scurtă, cu desen precis, ca un fel de madrigal, urmează să se mărite, iar legătura Violettei cu Afredo le primejduieşte reputaţia familiei:

Tânără şi curată.

Domnul mi-a dat o fată.

Tânărul ei logodnic

Sigur o părăseşte.

Urmează un dialog cântar, destul de lung, între cei, doi, cu argumente şi rugăminți din partea bătrânului, explicații şi lamentări din cea a sopranei. Treptat, în accastă desfăşurare muzicală, cam fragmentată, vocea sopranei insinuează părți melodioase, de un dramatism tot mai puternic. Baritonul intervine, cu comentarii tot mai substanțiale, încât, când izbucnesc lacrimile solistei, pe fondul unei puternice şi melodioase lamentări, duetul între cei doi, ca structură muzicală autonomă, este aproape închegat. Dar o pauză de replici mai puțin cântate, aproape rostite, amână" momentul care se aşteaptă să fie cheia scenei. După care urmează, din nou, o altă închegare treptată şi destul de laborioasă, cu accente de izbucniri dramatice şi reveniri pe tonuri lamentoase, ce pare a pregăti despărțirea celor doi. După ce cuvântul *adio* este rostit de fiecare de mai multe ori, orchestra încheie scena cu câteva accente puternice, de unison.

Intră în scenă, unde rămăsese soprana, tenorul, Alfredo. Explicația dintre cei doi este dramatică; în partitura Violettei, printre lamentările melodioase, izbucnesc țipete scurte, cvasi nemuzicale, prozaice, pentru ca o întinsă plângere cântată, tot a sopranei, să ducă scena la apogeu şi să facă posibilă despărțirea temporară a celor doi.

În scenă, revine tenorul, care primeşte un bilet adus de un trecător, căruia i-l dăduse o doamnă şi, în timp ce Alfredo citeşte ultimele cuvinte ale scrisorii de despărțire, pe care i-o trimisese Violetta, reintră baritonul întâmpinat de tânăr cu:

-O. tată!

Iar baritonul, în rolul bătrânului Germont, îi cătă tenorului, fiul său, din piesă, un elogiu-rememorare, în gen de romanță, a locului natal iubit: Provența; în zadar, pentru că tînărul se întoarce pe călcâie şi pleacă, în timp ce cortina se lasă.

La Opera din Cluj, la vremea aceea, dar şi mai tîrziu, ca şi la alte instituții de acelaşi gen, *Traviata* lui Verdi se reprezenta cu numai două pauze: după actul întâi şi înainte de ultimul act care, cum se ştie, este mult mai scurt, dar încărcat de dramatism dus până la tragic şi pretinde o detaşare din corpul unei reprezentații, pentru a-şi realiza pe deplin efectul de catharsis prin înălțarea tragică. Încât, în seara aceea de operă, din 27 decembrie 1946, pe care încercăm să o reconstituim în cronica noastră, după actul încheiat cu despărțirea dintre cei doi, fără nici o pauză, începu actul al treilea.

Ritmuri susținute ale orchestrei anunțară o serbare, un bal. Amfitrioana, o altistă, în scenariu, prietena Violettei, o face într-o scurtă propoziție muzicală. După care, coristele deghizate în țigănci, cu fuste colorate şi banduline, cântă un cor ritmat.

Apoi, după un scurt intermezzo, apar coriştii, ei, deghizați în toreadori, şi intonează un cântec săltăreț, un fel de rondilelă sau bolero mediteranean, în care fac elogiul ceremonialului luptelor cu tauri. Coristele intră în dialog, şi ele, cu o partitură sacadată. Schimbul de replici între cele două partide ale corului, continuă, crescând, pentru a culmina într-un final înalt. Pe pauza de după încetarea

cântecului, apare Alfredo, salutat de toți ceilalți.

Apoi orchestra ritmează în surdină, preparând desfăşurări dramatice. O primă intervenție a sopranei, Violetta, accentuează pregătirea dramatismului. După care, pe acelaşi ritm surdinat al orchestrei, modulat, pe alocuri, începe un joc de cărți, cu schimb de replici, ca lovituri de spadă, la care participă şi Alfredo, iar Violetta intervine rar, dar pasionat, cu lungi modulări prevestitoare. Jocul continuă şi Alfredo câştigă mereu:

-Noroc la fjo-o-curi, ghinion în dra-go-ste.

Când jocul se încheie, potolit de ritmurile tot mai aşezate şi mai stinse ale orchestrei, după o pauză scurtă, pentru acumularea tensiunii, urmează confruntarea dramatică dintre cei doi foşti amanți cu Violettei: Baronul şi Alfredo. se aruncă replici, cu accente tari, de la unul la altul; tânărul lansează mănuşa în obrazul celuilalt, soprana atinge cote înalte; tenorul e sarcastic. Până la urmă, în fața asistentei revenite în scenă, tenorul se depărtează de partenera lui, o arată de la distanță, cu un gest acuzator, iar soprana exprimă emoții lungi şi tremolate. Pe un punct de culminare, Alfredo invocă mărturia tuturor şi-i aruncă în față, Violettei, teancul de bancnote câştigate de el la jocul de cărți tocmai de la noul ei protector, ca să-i întoarcă averea cheltuită cu el.

Pe acest moment, de culme, intră bătrânul Germont, ca o întruchipate a autorității paterne, moralizatoare şi acuzatoare: îşi admonestează fiul, care se încovoaic sub acuză şi se căieşte. Violetta intră, în desfăşurarea cantabilă, cu o partitură lungă şi sfâşietoare; o secondează altista. Baritonul şi tenorul, celălalt bărbat, cu partitură de bas, îşi cântă, fiecare, rolul, pe fundalul armonizator al corului, susținut de orchestră, într-un ansamblu muzical subjugător, coborât până în *piano,* aproape de *pianissimo*, apoi iar urcat, spre *forte,* ca să coboare iar, unduindu-se, şi apoi să urce la un final moderat, care mai lasă încă loc pentru o altă desfăşurare dramatică, spre culmile tragicului. Tocmai ceea ce se va întâmpla, în actul al treilea al reprezentației, dar după pauză.

Cca dintâi pauză a spectacolului cu *Traviata,* la Opera română din Cluj, fusese, cumva, una de acomodare, poate şi pentru artişti, dar, mai mai mult ca sigur, pentru public; spectatorii nu reuşiseră să intre, cum se zice, în spectacol; ei asistaseră la prima lui parte, ajunseseră să-i cunoască datele principale, protagoniştii, schema intrigii, dar rămăseseră, cel puțin pe jumătate, în afara lui: îi putea interesa bufetul sau cunoştințele din sală. Priveau scena, peste fosa orchestrei, ca pe un loc depărtat, deşi apropiat fizic, dar ca o lume care le era străină: un Paris fictiv, cu saloanele şi figurile lui tipice, desprins direct din imaginarul cunoscut prin literatură.

După consumarea celor două secvențe ale spectacolului, consemnare în textul scenariului ca actele al doilea şi al treilea, se poate crede că starea spectatorilor se schimbase total; nucleele dramatice înnodate aici îi cuprinseseră în vârtejul lor mai întâi, se vădise că îndrăgostiții au probleme financiare, ceea ce însemna că sunt vii şi autentici, fiecare capabil să se sacrifice pentru celălalt şi nu nişte simple scheme cu nume de oameni, bărbat şi femeie; apoi, că există un rată, al unuia din ei, tânărul, ceea ce

presupune şi o familie, iar faptul se vădeşte deîndată prin calda evocare muzicală a acelei *tinere şi aurite,* pe care nimeni altul nu putea *să o dea* decât *Domnul.* Fata aceea, care nu apare în scenă, dar e prezentă ca un rol cu funcția lui, pare foarte norocoasă, pe de o parte, întrucât i se deschide perspectiva căsătoriei cu un tânăr pe potriva ei, dar, pe de alta, pândită de o profundă neşansă, pentru că este ceva care ar putea răsturna totul, iar acel ccva se află tocmai pe scenă, sub ochii lor, cu spectatorilor, şi nu este numai legătura scandaloasă dintre eroii piesei, ci aproape singură persoana eroinei, Violetta, pe care muzica îmbătătoare a lui Verdi tocmai le-o prezentase lor, spectatorilor, în cele mai cuceritoare culori de melodie. În continuare, eroul se arată irascibil şi nedrept, iar suferința eroinei se adânceşte cu fiecare scenă. Tatăl încearcă să stabilească echilibrul şi să pronunțe regula, oscilând el însuşi între intransigența față de cei doi amanți şi duioşia, aproape paternă, pentru Violetta.

Toate acestea, comunicare nu prin cuvinte, printr-un text inert, pe hârtie, şi nu minții şi judecății, ci sufletului, afectelor, inimii, cum se spune, prin forța de vrajă a muzicii inspirate, a muzicii învăluitoare, înălțătoare şi cuceritoare prin marea ei frumusețe.

Comentatorii vorbesc despre aceste părți ale dramei muzicale a lui Verdi în termeni superlativi: Aria lui Alfredo, cu care se deschide actul II, conține o patetică dăruire şi o înflăcărată mărturisire de dragoste: drama intimă a Violettei se desfăşoară largi şi emoționantă, în actul III, în dialoguri succesive ținute de text pe aluzii şi replici cu dublu sens, iar muzical pe ritmurile unui vals, din care vocile se eliberează pe rând continuându-şi, independent de angrenajul orchstral linia propriei trăiri. Scena din salonul Florei (finalul actului II) este un ecou al actului I. Aici sunt aceiaşi prieteni cu Violettei care petrecuseră clipe vesele în casa ei, este aceeaşi atmosferă de irosire a vieții. Dar această asemănare a fondului subliniază şi mai mult contrastul dintre lumea sufletească a Violettei care suferă adânc şi mediul care a fost cândva pentru ea un anturaj obişnuit. Este excelentă dramaturgia jocului de cărți din salonul Florei. Pe fondul unei conversații, mondene deşarte se încinge o ceartă între Alfredo şi baron. Violetta îi urmăreşte cu o chinuitoare tulburare. Foarte expresiv este contrastul dintre pulsația neliniştită a ritmului ostinat din frazei muzeală ce se dezvoltă în orchestră şi replicile pline de suferință ale Violettei.

Marea majoritate a publicului din acea seară cu *Traviata,* la Opera română din Cluj, ținea de ceea ce se poate numi intelectualitatea română ardeleană, în care putem încadra şi tinerimea studențească, a acelor ani. Oricât de multe şi de mari ar fi fost diferențele dintre fiecare individ, luat în parte, din această categorie, ceea ce îi unea era mult mai mult şi mai important: aproape fără excepție, ei proveneau din familii cu mai apropiată sau mai îndepărtată origine țărănească: chiar cei care se trăgeau din vechi familii nobiliare erau mai aproape de acest model, decât de cel al aristocrației recunoscute a provinciei, pentru care condiția de religie şi limbă, altele decât cele ale populației româneşti, era absolut obligatorie. La 1946, spectatorii maturi de la fotoliile de orchestră, parter şi cele două rânduri de loji, deci cei trecuți de 40 de ani, avuseseră binişor peste 20, la 1918, când nu numai

că Transilvania se unise cu celelalte provincii româneşti, dar se prăbuşise o lume, aceea a vcchiului imperiu habsburgic şi, odată cu ea, un întreg sistem de ierarhii şi interdicţii condiționate nu atât social, cât mai ales confesional şi național. De drept, în acest imens teritoriu din Europa, existaseră diferite ranguri de cetățeni, dintre care, aproape de cel mai de jos, pleava şi drojdia societății, era cel al celor tolerați vremelnic, până dincoace de jumătatea anilor 1900; de fapt, această discriminare continuase până la prăbuşirea imperiului, încât bărbații şi femeile din sală, de la spectacolul pe care încercăm să-l reconstituim, care erau trecuți de 40, 45 de ani, îl simțiseră, cum se spune, pe propria piele. Ei trăiseră, pentru că a spune experimentaseră este mult prea puțin şi cam altceva, deci trăiseră discriminarea într-un stat în care, dacă erai român, în mod automat şi obligatoriu, aveai, cel mult, şansa a doua. După 1918, această situație de fapt, cu vechi origini, multiseculare, de drept, şi cu acele răni pe care, în mod sigur, le deschisese, lăsându-le nevindecate, în destine, dar şi în sensibilități, afecte şi mentalități, începură să se vindece; dar procesul era încă în curs, abia împlinise două decenii de durată, când a fost brusc şi brutal întrerupt, printr-un act mai mult arbitrar decât de arbitraj, impus sub amenințarea forței, şi când populația românească dintr-o jumătate de Transilvanie a ajuns, din nou, în starea de cetățeni de rangul al doilea.

Acum, în seara de 27 decembrie a lui 1946, ceea ce s-ar putea numi crema intelectualității acestei populații, aflate în fața şansei de a-şi redobândi dreptul la şansă, asista, împreună cu cei tineri din familiile lor, copii şi nepoți, la spectacolul de la Opera română din Cluj, cu *Traviata* lui Vredi. Văzuseră primele trei acte, se lăsaseră învăluiți şi pătrunşi de farmecul, cu ceva de domeniul magiei, al acestei muzici; mai toți erau firi muzicale, cum sunt, în general, românii ardeleni, mulți din categoria diletanților superiori sau a amatorilor instruiți; se poate presupune că erau, şi că nu erau puțini, chiar profesionişti: profesori de muzică, instrumentişti. Oricum, erau dotați nu numai cu acea sensibilitate, care se poate numi primară, la muzica frumoasă, dar şi cu cele dintâi trepte ale înțelegerii ei mai adânci, iar unii dintre ei chiar cu cele mai înalte. Pentru mulți, opera făcea parte din viața lor, domnul Iencica, fost profesor al preotesei la Şcoala normală, avea obiceiul sa spună că văzuse de atâtea ori *Aida,* încât ar putea s-o dirijeze. Muzica, în general, ca şi literatura, dar mai ales spectacolul de operă, care asociază muzica şi literatura, era una din grilele, poate cea mai la îndemână, prin care înțelegeau situațiile de viață şi chiar propria condiție. Condiția lor umană şi intelectuală, dependentă, în bună parte, de lectură, era dependentă şi de muzică şi mai ales de muzica asociată lecturii. Încât posibilitatea lor de a înțelege şi descifra sensurile mai adânci ale unui astfel de spectacol este aproape sigură, dar sunt şanse importante ca un procent important, dintre ei, să fi avut acces la zonele de mare profunzime şi chiar mister, din arta muzicală, şi să-şi poată reprezenta înțelesurile ei cele mai încriptate. Pe lângă aceasta, în toți lucrau, pe dedesubt, forțele obscure şi misterioase ale psihiei inconştientului.

Pnvind spectacolul de dinaintea celei de a doua pauze, se poate presupune că au fost sensibili la

nodul lui dramatic principal, care concentrează drama Violettei, dar şi la rolul care i-a fost desemnat, în curgerea dramei, bătrânului Germont. Îl juca un bariton bine aşezat în maturitate, Constantin Ursulescu; mai degrabă scund de statură, solid clădit, pe picioare puternice, un piept plin şi o faţă ca tăiată în piatră, sub chelia rotundă. În spectacol, personajul său reuşea să depăşească eventualele dificultăţi, care s-ar fi putut ivi din inconsistenţa şi inconsecvenţa rolului din scenariu, care oscilează, nu totdeauna motivat, între ipostazele de tată de familie, provincial şi cu vederi înguste; rezoneur, ştiutor de toate şi bun la toate, şi bătrân sensibil la drama unei femei, un fel de tată târziu al acesteia. Calităţile vocale ale interpretului, voce curată, tehnică bună, fără excese, nici demonstraţii de forţă sau îndemânare, au scos partitura la un liman de înţelegere, acceptare şi chiar, pe alocuri, asumare, din partea publicului; ori în ce situaţie s-ar fi aflat, publicul era de partea lui: ca părinte de familie, putea să-l înţeleagă şi să-i ţină parte; ca tată sever, dar drept, era, de asemeni, pe gustul lui; cât despre postura înţelegător şi duios protectoare faţă de Violetta, un fel de fiică recuperată, s-ar fi putut să primească, din partea publicului, nu numai simple aplauze, dar şi cele mai multe voturi.

Rolul Violettei putea să pună, şi el, probleme de interpretare, atât în ce priveşte distribuirea solistei, cât şi înţelegerea publicului. Cele mai multe şanse de a cânta, în acea seară, rolul Violettei, se poate să le fi avut soprana

Ana Rozsa-Vasiliu care, la acea dată, avea o apreciabilă experienţă de scenă, consolidată cu numeroase prezenţe, pe scenele din ţară şi străinătate, în *Trnvinta*. Era o figură cunoscută, a Clujului, căsătorită cu profesorul Titus Vasiliu, de la facultatea de medicină, şi, cum alte soprane de prim plan încă nu se arătaseră, între artiştii operei române din Cluj, este foarte plauzibil ca ei să-i fi fost distribuit rolul, cu atât mai mult cu cât se ştie sigur că, în spectacolul de vineri, 13 decembrie, ea îl cântase.

În privinţa acestui rol, cea dintâi problemă care se pune este aceea a potrivirii fizice dintre artistă şi personajul său; problema potrivirii de vârstă încă nu era sensibilă, avea să fie numai peste câţiva ani, dar, deocamdată, nu se punea. Rămânea numai potrivirea fizică, despre care, cum am văzut, se ştia că dusese la căderea spectacolului, chiar la premiera lui absolută, la Veneţia, cu aproape o sută de ani înainte. Deci, în rolul Violettei,

Ana Rozsa-Vasiliu, acea persoană plăcută, cam împlinită, blondă spre uşor roşcată, cu o carnaţie rozalie. Aproape sigur că prezenţa ei în rol nu a trezit reacţii serioase, dincolo de câte-o fugitivă remarcă de pauză, prin hol sau pe culuare. Este de presupus că publicul a acceptat-o şi chiar a aclamat-o; îi cunoşea faima şi îi aprecia vocea şi tehnica; nu putea să-l deranjeze cu mai nimic.

Mai mult, stăpânind secretul cântului până aproape de zonele lui de înaltă sensibilitate, nu departe de magie, personajul se recepta construit dinspre muzică spre prezenţa fizică; iar muzica, spunând totul despre fiinţă, cucerea. Şi astfel, Violetta din seara accca s-ar fi putut să fi cucerit publicul.

Oricum, ceea cc ar fi putut să fie scandal, la 1853 şi mai târziu, pe scenele din Italia şi Franţa, în 1946, la Opera română din Cluj, cum se zice: nu ţinea. Violetta, de pe scenă, era faimoasă şi cânta bine, iar muzica, de la prima ei prezenţă în scenă, cu adevărat dumnezeiască. Ce putea să însemne, pe lângă acestea, faptul că nu arăta tocmai ca o tuberculoasă, că se spunea despre eroina operei că este o femeie uşoară?

Distribuirea, în rolul lui Alfredo, a unui tînăr, pe atunci, tenor clujean, Ionel Tudoran, nu putea să fie decât cea mai fericiră alegere. Înzestrat cu voce puternică şi plăcută, aflat pe panta ascendentă a afirmării, era figura ideală pentru idealul de tânăr sensibil şi curajos care este în stare să-şi sacrifice poziţia socială şi chiar averea pe altarul unei iubirii adevărate. Rolul şi interpretul se potriveau cât se poate de bine cu idealismul constitutiv al generaţiei care trecuse pe poarta Unirii de la 1918 şi era încă înzestrată cu o mare capacitate de visare şi speranţă în mai bine.

La pragul dinaintea finalului reprezentaţiei, este de folos să presupunem că cei mai mulţi şi cei mai avizaţi dintre spectatorii ei cunoşteau sfârşitul tragic al scenariului şi îl aşteptau cu înfiorarea potrivită. Ultimul act începe cu o reluare a primei fraze muzicale a uverturii; după ce fusese anticipară prin valsul trist; întreaga acţiune a dramei muzicale se desfăşurase în tehnică de flash-back, arătând cum anume se ajunsese aici. Acum, se poate spune că reprezentaţia intră în timpul ei real, ce fusese pînă acum fiind doar o rememorare. Apoi, vocea curată şi plină a sopranei pronunţă o propoziţie de tristeţe resemnată; cere însoţitoarei sale mai multă lumină şi sprijin, să se ridice. Intervenţia, în octavă joasă, aproape rostită, a doctorului, prilejuieşte un fel de buletin medical optimist al bolnavei. În Paris, afară, e carnavalul; o precizează însoţitoarea, Nanina. Pe fondul rememorării surdinate a vechiului vals al iubirii, Violetta citeşte, în proză vorbită, scrisoarea bătrânului Germont, care schiţează cum se continuase intriga dintre fiul său şi baron şi îi acordă iertarea. Apoi, din acea surdină lamentuoasă, cu discretul acompaniament al coardelor orchestrei, începe să crească, treptat, aria de rămas bun de la viaţă a eroinei:

Adio, clipe fericite.

Melodia creşte spre *forte,* dar nu înaintează mai departe, acutele filtrate ale sopranei accentuând tristeţea. Pe ultimele lor ecouri, răsună, din stradă, corul petrecăreţilor, vesel şi ritmat, încheiat într-un hohot spart, de râs general. După care, orchestra precipită ritmul acompaniamentului, Nanina anunţă vizita lui Alfredo şi revederea celor doi, după o înălţare a tonurilor, spre paroxism, se calmează în ritmuri marcate, pentru a urca iar, spre culmi. Din pauza de respiraţie, se înfiripează ritmul unui cântec sincopat al tenorului, expresie a speranţei şi viziune a viitomlui; soprana porneşte, pe aceleaşi ritmuri şi în acclaşi tipar melodic, reluând cântecul cu vocea ei caldă şi înfiorată. Apoi iar intră tenorul, cu o acoladă scurtă, după care i se alătură ca şi cei doi se instalează în duetul care le exprimă iubirea regăsită şi speranţa ale cărei ultime versuri le pronunţă, amândoi o dată, aproape în proză, ca un legământ.

În contrapartidă, urmează un acces de suferință al bolnavei; îngrijorarea revine, bântuită de spaimă; soprana are tonuri grave, dramatice, încheiate cu un lung vaiet, din care se naşte un alt cântec ritmat de speranță şi reluat, ca mai înainte, de partener, spre un alt duet, de astă dată cu izbucniri marcate de dramatism. În momentul de tăcere, care urmează, intră bătrânul Germont. Vocile bărbaților, bariton şi tenor, se alătură şi alternează, pentru a exprima durerea, preluată de o intervenție scurtă a sopranei, în grabă trecută şi şoaptă scandată, în proză, ca un fel de ritm acompaniator, pe care se aşează şi continuă lamentoul tenorului; apoi, din nou, soprana îşi plânge suferința, iar duetul armonic, tenor bariton, învăluie totul în frazări melodice prelungite; intervine, din nou, soprana şi, apoi, în linişea care se lasă, viorile orchestrei plâng. în surdină, valsul morții, soprana îşi descrie starea de plutire uşoară şi eliberare, în cuvinte rostite, topite în ultimul elan vocal, care aduce sfârşitul.

Despre acest act s-a spus că dezvăluie geniala intuiție a lui Verdi în felul de a trata muzical procesul fiziologic al unei agonii şi că e construit pe acest proces al vieții în descompunere cu atmosfera mortuară redată în tonurile reținute, stăpânite, cu sonoritățile amortizate prin surdine, cu vocile ținute sub malul unui pianissimo continuu, cu pâlpâirile ultimelor spasme vitale tremolate în orchestra în care revine, nostalgic şi îndurerat, la vioară solo, fragmentul liric ca un fior negrăit ce farmecă, sub care s-a născut şi moare acum această dragoste nefericită. Ecouri vagi, venite din depărtarea unei fericiri pierdute, însoțesc lectura scrisorii bătrânului Germont. Violetta citeşte rândurile întrerupt. Ea nu mai cântă, vorbeşte stins. Abia i se aud cuvintele. O clipă scrisoarea îi redă putere, reînvie trecutul. Romanța Adio, trecute visuri de iubire, e o dureroasă şi sfâşietoare resemnare în fața morții, respirată scurt şi suspendată în vid (orchestra abia indică un ritm vag). Izbitor de contrastant sparge de afară din stradă tristețea epuizantă a momentului, un zgomotos cortegiu de carnaval. Intrarea tumultuoasă a lui Alfredo înviorează scena, revitalizează atmnosfera; orchestra îşi recapătă amplitudinea, susținând strălucirea impetuoasă a ritmului în care îşi fac loc jurămintele de dragoste ale celor două inimi. Dar efortul consumă repede agitația din trupul extenuat al Violettei. Sub impulsurile ultimului spasm rital ea îşi recapătă forța, se ridică, se simte inundată de o nouă viață, pentru a se prăbuşi apoi, iluzionată de o nouă fericire, în brațele morții.

Este de presupus că, după ce, cum se spune, ultimele ecouri ale celui din urmă acord al orchestrei, care marcase apăsat, prin câteva tuşe groase, sfârşitul dramei, se stinseră, spectatorii să fi rămas câteva clipe în tăcere şi nemişcare. Cortina căzuse brusc, dar luminile din sală încă nu se aprinseseră, iar, în scurta pauză de întuneric, ei mai erau încă sub apăsarea acestor eouri, ca sub o presiune materială. Apoi, tot atât de brusc, lumina zecilor de becuri inundă sala. Se puteau privi unii pe alții şi s-ar fi putut vedea ca ieşiți dintr-un tunel al închipuirii, care-i făcuse părtaşi la consumarea dramei. Abia după un timp greu de apreciat, răsunară câteva aplauze disparate şi apoi torentul lor repetat şi întreg umplu golul plin de lumină al sălii. Se vedeau, din nou, distinct, în strălucirea lor regăsită, detaliile ei familiare: alb şi bronz, catifeaua roşie a scaunelor şi balustradelor, figurile clasice,

sculptate, în friză verticală, pe marginile scenei. Îi învăluia mirosul curat al lucrurilor vechi, la care se adăugase cel încălzit al zecilor de corpuri. Purtau în suflet ceva ca o greutate uşoară, cum este aceea când sari peste un mare gol. Continuau să aplaude în picioare, încă nedesprinşi de vraja iluziei, câtă vreme interpreţii principali ieşeau în faţa cortinei de pluş sângeriu, ţinându-se de mână şi înclinându-se adânc.

Dându-şi rând să iasă dintre rândurile stalurilor, ori din loji, aşteptând, la garderobă, hainele de iarnă, nu prea vorbeau între ei decât strictul necesar şi prozaic; la fel, când ieşiră pe trotuarul luminat şi alunecos. Noaptea de iarnă a Clujului îi primi, cu aerul ei rece şi zăpada de pe acoperişuri, din părculeţe şi chiar de pe străzile pustii, lucea stins, din propria lumină.

Nu se poate crede că nu-i stăpânea încă vraja armoniei muzicale, care emanase din acel amplu cântec al morţii, care trecuse de pe scenă şi umpluse întreaga sală, chiar dacă puţini dintre ei se aflau la prima întâlnire cu opera lui Verdi. Poate că sensurile ascunse ale dramei care opusese, unui destin totdeauna potrivnic, şansele celor defavorizaţi de soartă, rezonaseră în sufletele lor, ca ecouri, regăsite, din propriile amintiri şi din experienţe personale şi colective. În definitiv, Violetta, cu toată strălucirea frumuseţii şi a celorlalte însuşiri ale ei, nu era decât tot o defavorizată, cum fuseseră, o bună parte din viaţa lor, şi destui dintre ei. Că ea nu fusese decât o demi-mondenă din Parisul romantic, iar ei nişte cetăţeni cu şansa a doua sau poate încă mai mică, dintr-un regat al unui mare imperiu, nu are prea mare importanţă; echivalarea nu se poate face în proprozиţii verbale articulare explicit, ci numai printr-un vag sentiment al echivalenţei sau al unei posibile apropieri, fără nimic clarificat, de felul unei solidarităţi mai mult instictive între cei defavorizaţi. Dacă a fost să fie o astfel de apropiere, ea nu s-a putut consuma drcât în subteranul inconştientului, mai mult colectiv decât individual. Realitatea reală era că le plăcuse opera, se scăldaseră, cu o voluptate, uneori, dureroasă, în deliciile dulci şi amare ale muzicii ei, pe care şi-o însuşiseră, o simţeau a lor, chiar o îngânau, în continuare. în gând, sau cu voci mormăite, prelungindu-i savoarea dulce şi amară a ecourilor.

Că ultima scenă a spectacolului reprezentase, în faţa lor, moartea eroinei, putea să nu însemne, pentru ci, un sfârşit nefast, pur şi simplu. Ei fructificau, cum se spune astăzi, în sens pozitiv, sfârşitul ei tragic. E drept, moartea era o cădere, cea din urmă şi cea mai categorică, dar era, nu mai puţin, o înălţare. Destinul artistic al eroinei lui Verdi se împlinea, ei simţeau aceasta, cu triumful, peste ani, dincolo de moartea ei pe scenă. Violetta rămăsese vie prin puterea miraculoasă a artei şi seara de la operă, la care tocmai asistaseră, era o dovadă de netăgăduit a faptului că învinsese moartea, o depăşise ca fapt strict biologic. La scara largă a ceea ce se poate nuimi psihea colectivă, tinerei-pariziene, ca tuturor celor asemenea ei, defavorizaţii de soartă, li se dăduse şansa pentru că le venise, cum se spune, prilejul să triumfe; să învingă moartea, chiar dacă după moarte, şi să se instaleze, dacă nu în vaga depărtata eternitate, cel puţin în cursul unei istorii prezente, perceptibile, trăite şi de trăit. Pentru aceea iubeau ei opera lui Verdi, *Traviata,* şi se ataşaseră de ea, pentru că nu era ceva simplu

şi explicit, de genul unei telenovele, cu final nefericit, de astăzi, ci un lucru adânc şi misterios, care nu le vorbeşte prin formulări banale şi lesne de înțeles, ci acționează asupra lor cu puterea magică a muzicii, cate scoate, în plină strălucire, înțelesurile încriptate în ccva mai mult şi mai puțin decât simplele alegorii sau simboluri şi care este în comunicate nu cu intelectul obişnuit şi de suprafață, ci cu marile aşezări din profunzimea sufletului colectiv.

Cam aşa se îndreptau, spre casă, stăpâniți de o astfel de putere interioară, pe care o dobândiseră suferind şi murind, odată cu Violetta, pe valurile melodiilor şi pe care cei mai mulți dintre ei nici nu o resimțeau în altfel decât ca pe o povară pe suflet, care îi făcea să se simtă uşori, iar, dacă ar fi fost s-o traducă în semne cu înțeles, mai departe de îngânarea ecourilor de melodii nu puteau să înainteze. Dar, pe străzile cuprinse de întunericul iernii înainta fiecare, după ce murise şi înviase pe valurile melodiilor, care mai băteau uşor, ca vagi ecouri, în memoria auzului interior, în timp ce negrul cerului înghețat îi acoperea, ca o carapace de aer, fără ca ei să-l vadă. Şi tot fără să-l vadă cineva, demonul, cu aripile lui largi, planate, ca nişte imense pânze de corabie fantastică, străbătute de nervuri lungi şi abia distincte, ca ale aripilor unui uriaş liliac, stăpânea, de la înălțimea lui nevăzută, oraşul.

DIN CRONICA UNEI PRĂBUŞIRI

1

La Sebeşul de sus, în fiecare an, slujba de Florii se făcea în cea mai apropiată de sat, dintre cele trei poiene; era, cum treceai râul, pe podul de piatră, sub care se vâltorea apa, la Cheişoară, pe dreapta, într-un loc plin de trunchiuri bătrâne şi mlădițe tinere de sălcii. Toți credincioşii, bărbați, femei, dar mai ales copiii, băieți şi fete, veneau cu crengile subțiri, de-un verde proaspăt, cu frunzulițe crude şi mătişori ca de puf de pe burta porumbelului în brațe. Pe sfârşitul slujbei, părintele şi cântăreții, urmați de toată obştea satului, cu lăstari verzi în mână, se urneau, pe drumul pietros, spre sat, înconjurați de cântece.

Încă nu se ştia bine, chiar de toți, în ce an se aflau, dar chiar dacă se ştia, data din calendarul lumesc părea să întârzie să-şi pună pecetea pe acel ceva vag şi tremurător din lumina zilei şi din mirezmele abia simțite, cu care erau înconjurați; putea fi 1948, putea fi un an sau doi mai târziu. Oricum, încă din sâmbăta Floriilor, toți copiii se ocupaseră de locul slujbei, mai ales copilele, că, dintre băieți, unii fie mai rămăseseră pe-acasă s-ajute la gospodărie, fie întârziau pe lângă râul cu apă sticloasă şi verzuie, rece ca ghiața; nu era de intrat în val şi de căutat peşti pe sub bolovani sau la răgălic, dar de uitat în undă se puteau uita cu ochii holbați şi privirea atentă, ca şi cum jocul valului pe pietre, sau oglinda străvezie de peste patul de nisip ar fi fost o scriere veche şi ascunsă în care ei aveau darul să citească semne numai de ei ştiute şi înțelese. Iar fetițele au pus lăstari tineri de salcie la troița de zid văruit, cu acopcriş de țiglă, şi-au mai lăsat destule crengi înverzite, ca să le puie pe masa pe care avea să o aducă, a doua zi dimineață, unul din băieții care ajutau crâsnicul. O purtă pe cap întoarsă cu picioarele-n sus, iar la una din subțiori ținea strâns împăturită o față de masă albă, cu motivele satului, roşii şi negre, în dungi subțiri. Trecuse, aşa, cu masa în cap, de la biserică până la podul Cheişoarei, aproape o jumătate de sat, păşind, pe ulițele frumos măturate, decusară, pe care se mai cunoşteau, prin nisipul uşor înrourat al drumului, urmele măturilor de nuiele. Apoi, ajuns la pod, ascuns, cât era de scund, de parapetul de piatră, încât, de la oarecare depărtare, părea că masa trece podul plutind singură în aerul proaspăt al dimineții de primăvară.

Munții, apropiați de să-i atingi cu mâna, începeau să-şi desluşească formațiile pietroase, încărcate de zăpadă, dintr-un fel de abur alb şi uşor. Pe tăpşanul poienii, unde urma să aibă loc slujba, iarba proaspătă începuse să bată, subțire, iar în coastele împădurite din jur se deosebea verdele crud al frunzulițelor de fag, de cel negru şi tare, al celor câteva rânduri rare de pini. În dreapta şi mai sus, unde se vedea numai un capăt din coasta plantată cu meri, altoii tineri şi înfloriți păreau un fel de nouă ninsoare, aeriană şi cu miros suav.

Părintele Gheorghe Tatu veni îmbrăcat în odăjdii, cu crucea de lemn zugrăvit şi cartea sfântă în mână, la piept, urmat de cei doi crâsnici şi grupul de cântăreți, iar credincioşii îl urmau într-un şir răsfirat peste podul de piatră şi pe ulița cotită, care ieşea din sat. Până să intoneze primele cântări şi să şoptească primele rugăciuni ale slujbei, un grup destul de strâns, de bărbați şi femei, în haine de sărbătoare albe, cu puține semne de negru, îl înconjura, dintr-o parte, lăsând masa cu cărți, sfeşnice şi icoane, aproape copleşite de crengi înfrunzite, să se proiecteze singură peste dealurile păduroase şi peste munții albi si bătrâni, dincolo de care cerul subțire şi albastru, decolorat, anunța ieşirea soarelui.

Liturghia se desfăşura după tipicul ei, cu preotul intonând formule, cădelnițând şi murmurând rugăciuni, cântăreții răspunzând, susținuți de toți credincioşii, în cor. Vocile lor răsunau altfel decât între zidurile şi sub bolta bisericii; uneori, se pierdeau ca topite în spațiul vast, alteori, parcă întărite de ceva ca un ecou venit dinspre sălciile şi fagii şi pinii din jur; mai rar, printre pauzele cântărilor, răzbătea glasul de apă, când jos, când înalt, al rîului. Când părintele ajunse la momentul citirii Evangheliei, Muntele Suru, văzut dintr-o parte, tocmai îşi scosese la lumină un umăr pietros, povârnit, de gheață albă, în care luci dintr-odată, orbitor, un snop de raze; soarele apăru după creastă ca un pumn de foc deschis, acolo, pe loc, cu degete de aur topit, împrăştiind lumină. O rază lungă şi subțire străbătu ceața albăstrie, de peste valea dintre coaste abrupt, şi ajunse pe umărul preotului îmbrăcat în odăjdii cu fir aurit, pe fond de albastru deschis, şi trecu pe foaia groasă şi galbenă, cu ton de ceară, a Cărții.

A doua zi, citi părintele, cu glas înalt şi cântat, iar vorbele păreau purtate de ceva, care le ducea în spațiul gol, unde răsunau, dublate de propriul ecou, *marea mulțime care venise la sărbătoare, auzind că Iisus vine în Ierusalim, au luat ramuri de finic şi au ieşit în întâmpinarea Lui şi strigau:* Osana!, binecuvântat este Ceel ce vine întru numele Domnului! *şi: Împăratul lui. Izrael!*

Şi Iisus, găsind un asin tânăr, a şezut pe el, precum este scris: Nu te teme, fiica Sionului! Iată, Împăratul tău vine şezând pe mânzul asinei! *pe acestea ucenicii Săi nu le-au înțeles de la-nceput: Dar când S-a preamărit Iisus, atunci şi-au adus ei aminte că acestea pentru El erau scrise şi că acestea le-au făcut ei pentru EL*

La sfârşitul slujbei, fără să curme ritualul, părintele strânse, din nou, crucea şi cartea la piept şi, cu poalele azurii, uşor clătinate, cu fața lui cam măslinie sub părul negru, lucios, se întoarse cu spatele la munți şi se îndreptă spre podul de piatră; cântăreții îl însoțeau, cântând, cu glas înalt:

Sfinte Dumnezăule, Sfinte ta-a-a-re. Sfinte fără de moaarte, miluieştee-ne pre noi!

Tot poporul îi urma cu crengi de salcie în mâni şi cântând odată cu ei. Aşa trcură podul, de sub care vâltoarea gălăgioasă a apei nu se mai auzea, copleşită de glasul înalt al mulțimii, apoi intrată pe ulițele pustii ale satului, pe care abia câte-un câne rătăcit, ori o găină pierdută puneau câte-o pată vie pe pământul pietros şi printre ziduri văruite cu alb albăstriu. Merseră aşa, ca într-o procesiune, până la biserica înconjurată, din toate părțile, de două drumuri cotite, învăluind-o cu mişcarea lor moale si vocile cam aspre. Aici, preotul şi însoțitorii lui mai apropiați intrară sub bolta răcoroasă, în

timp ce credincioşii, de-afară, se răsfirau într-o parte şi-n alta, pe la casele lor.

Casa părintelui nu era dccât la doi paşi de biserică; o construiseră nu de mult, împreună cu preoteasa Eudochia -Dochița, pentru toată lumea -o clădire puternică şi patrată, cu intrare la mijloc, printre două coloane rotunde, susținând un mic fronton triunghiular. Venită de la slujba din poiană, cu un braț de crengi, cu frunze şi mâțişori, preoteasa avea masa de Florii pusă, cu blidele colorate pe fața de masă vârstată, iar cei trei copii, o fată şi doi băieți, aşteptau cuminți, în picioare, ca tatăl lor să facă semnul, iar cel căruia îi venea rândul să spună rugăciunca.

La masă, cineva, poate fetița, Doina, făcu observația că nici anul acesta n-au venit saşii din Cisnădie sau Tălmaci, să-şi lase, la ei, sâmbăta, bicicletele, şi să urce la munte.

-Vai de sufletul lor, îi căină preoteasa, încă nu s-or întors toți din Rusia şi care s-or întors îs prăpădiți rău.

-Da dice-s prăpădiți, or făcut ceva rău?, întrebă cel mai mic. Puiu, ridicând ochii lui mici, negri şi sclipitori.

-Nu-s prăpădiți în sensul că nu-s cumsecade, explică părintele. Îs prăpădiți de slăbiți ce-s, de boală şi de chinurile deportării şi-ale drumului.

După masa de post, în care era dezlegare de peşte şi mama familiei servise păstrăvi aduşi, pentru preot, de pescarii satului, părinții, după obicei, se odihniră o vreme, când copiii erau ținuți de scurt să păstreze linişte. Apoi preotul şi preoteasa se îmbrăcară frumos şi ieşiră, cum se spunea, pe uliță.

Promenada obişnuită nu era prea lungă: ieşeau din casă şi fie că o luau la stânga, fie la dreapta, tot acolo ajungeau: să ocolească, printr-o parte, sau prin alta, biserica de zid, cu turn înalt; apoi o luau la stânga, pe dmmul care ieşea la Cheişoară, unde copiii se grăbiseră să ajungă la roata cu scaune de lemn, pe brațe lungi, învârtită prin puterea apei. Părinții înaintau, pe urma lor, fără grabă, răspunzând la saluturi, sau mai oprindu-se cu unul şi cu altul: mai ales preotul îi cumoştea pe toți, din fir în păr, cum îi plăcea să spună, ca unul ce era de-al satului, încât ştia totdeauna ce întrebări să pună fiecămia. Acum, în acea duminică de Horii, înaintară până la un loc numit Marginea, unde, din drumul care mergea costiş, se lasă, la dreapta, către vale, o calc mai strâmtă, care duce la o moară. Acolo e un loc ceva mai larg, cu parapet de piatră, pe care se mai aşează unul ori altul, dar mai sunt şi tălpițe la porțile de peste drum. Se formase un fel de loc de taifas şi, când părintele mai întârzia şi el la o vorbă lungă, una din gospodinele apropiate se grăbea să scoată un scaun acoperit cu un ştergar. Şi de această dată, când el dădu semn că întârzie la sfat, alături de preotească, o femeie ieşi, grăbită, pe-o poartă, cu scaunul în brațe, de parcă l-ar fi avut pregătit.

Vorbeau de una şi alta, dar orice-ar fi vorbit înainte, acum, cu venirea preotului, se începea o vorbă nouă. Încercară ba una, ba alta; mergea ce mergea, schimbul de cuvinte, mai spunea câte unul, de pe la vreo margine, vreuna mai boacănă, se schița un început de râs şi-apoi se-ncepea altă vorbă.

într-un timp, dinspre Cheişoară, se văzu venind ceva ca o formă groasă, învălită-n cârpe multe, mai mult negre. Mergea cam greu, târându-şi picioarele; părea să aibă ceva, ca un băţ, subţioară.

-O ştiţi pe-asta mai nouă, cu Măria?, întrebă unul. Se vedea că pusese întrebarea pentru preot şi că, despre ccilalţi, ştia, aproape sigur, că le este cunoscută povestea, dar nu i se adresase direct. Aşa că părintele, care prinsese mişcarea, îi răspunse:

-Ba n-o ştim. Spune-o.

-Acum, într-o sară, Mărie, şi făcu semn cu capul către figura care se-apropia, învălită-n cârpele ei negre, ajunsese, în rătăcirile ei, ori ştie Dumnczău Sfântul cum ajunsese la crucea ceea din capu satului, ştiţi dvs., de dinjos de sat...

Toţi încuvinţară, şi părintele, înaintea tuturor, prin diferite semne, că ştiu locul. Aşa că povestitorul putu să continue:

-Şi, cum stătea ea, cum i-i obiceiul, dezbrobodită şi aşezată pe trepte, ţânea băţu cumva în sus,

-iac-aşa. Şi povestitorul încercă să arate cum stătea băţul femeii, cu vârful în sus. Apoi continuă: Şi trece, atunci, pe-acolo, ăla de adună banii de la oameni pentru SETA, de la electrică, de-i din Racoviţă.

Aici câţiva încuviinţară, tuşind. Şi povestea continuă:

-Iar cela, cu geanta lui de piele, în care avea adunaţi banii, de prin sat, pentru electrică, să-i ducă la SETA, numa ce să sparie, lasă geanta jos, în mijlocul drumului, şi rădică amândouă mânile-n sus, deasupra capului, strigând:

-Mă predau! Cu SETA cu tot!

Părintele zâmbi, cu bunăvoinţă; ceilalţi râseră, moderat. Unul se găsi dator să explice:

-O crezut, săracu, că biata Mărie-i de-acela, din munţi, partizan, şî că băţu ei rădicat îi puşca.

Mai zâmbiră, vreo doi, dar numai aşa, din colţul buzelor. Apoi vorba păru că lâncezeşte, tărându-se mai greoi, ca un lanţ, prin ţărână. Părintele se uită în jur. Nu privi undeva anume, numai îşi roti ochii şi văzu coastele uşor înverzite şi munţii albi, strălucind pe cerul albastru, tare.

-Da de ce s-o-ntâmplat la Mârşa ştiţi?, întrebă altul, din altă parte, ceva mai depărtară, a grupului.

Se făcu un fel de mişcare între ceilalţi; ca şi cum unii ar fi vrut să arate că ştiu, iar alţii că nu ştiu, ori ca şi cum s-ar fi îndemnat unul pe altul să răspundă. De vorbit, vorbi numai părintele:

-Parc-am auzit ceva. Tu ce ştii?

-Io aşa ştiu, răspunse cel întrebat, că la depozitul rusesc de muniţie de la Mârşa, şi făcu un semn cu capul spre răsărit, unde se afla, la câţiva kilometri, locul despre care vorbea el, acu vreo săptămână, cel mult două, s-or prezentat nişte ofiţeri ruşi, cu soldaţi şi câteva camioane, să preia muniţie şi s-o transporte, ei ştiau unde. Şi paza depozitului, care ştia că trăbă să vină un convoi de camioane să preia muniţie, le-o predat muniţia cerută. Şi soldaţii aceia ruşi, care-o venit după muniţie,

o-ncărcat muniția-n camioane, ofițerii lor or semnat de primire, s-or suit în camioane şi duşi or fost!

Aici, povestitorul făcu o pauză ca şi când ar fi aşteptat părerea celorlalți despre ce le spusese cl până a tuna. Dar, o clipă, două, nimeni nu spuse nimic; tăceau şi ascultau numai, cam încordați. Numai unul, oarecum mai târziu, întrebă:

-Şi? Iar pentru că celălalt nu răspunse, ca şi cum atât ar fi avut de spus, ce spusese mai înainte, repetă întrebarea:

-Ş-apoi ce? Atunci, toți întoarseră ochii spre el, ca şi când el ar fi făcut ccva ce nu trebuie, iar ei sunt gata să-l sancționeze. Dar nu era aşa; era numai interesul pentru povestire, pentru că toți ochii se întoarseră, din nou, la celălalt, iar acesta răspunse:

-Apoi nimic decât numa că, peste patru zile, iaca, numai, ce vin la Mărşa câțiva ofițeri ruşi, cu camioane şi soldați, să-ncarce muniție.

-Alții?, întrebă cel care nu era prea dumirit.

-Bunînțcles că alții.

-Ş-apoi ce?, insistă celălalt. Nu mai era muniție?

-Ba era, era destulă. Numa că ăştia erau ofițerii ruşi adevărați, cu soldații lor adevărați şi cu camioanele adevărate, care trăbuiau să ducă muniția unde trăbuia.

-Şî ceilalți? Cine-or fost?

-Tu ce crezi?, întrebă povestitorul, în semn de încheiere, iar vreo câțiva râseră spart, dar cei mai mulți rămaseră serioşi; ba chiar se vedea că trăsăturile li se adâncesc, ca săpate de-un cuțit, pe fețele lor aspre.

Părintele tăcea; cum stătea pe scaun, avea o mână pe un genunchi şi, cât ascultase povestirea, privise către pământ, oarecum fără țintă. Acum, se spijini mai tare, cu mâna aceea pe genunchiul apăsat, şi ridică privirea. I se păru că lumina coborîse vizibil, dar crestclc albe ale munților încă luceau, albe, în plin soare, ca şi cum ar fi fost de fildeş curat.

2

Din amintirile doamnei Marianne Drotleff, din Germania, fostă Marianne Krauss, din Avrig:

Tata s-a întors din Rusia după 2 ani 1/2. Dăduse tifosul peste ei, boala asta necruțătoare, zilnic trebuia să ducă femei, bărbați în groapa comună. Tata cunoştea pe mulți de acasă şi ştia că sunt aşteptați de copii, de parteneri, de părinți bătrâni, nu munca l-a speriat, ci această situație nedreaptă şi crudă. Au fost 7 bărbați care au hotărît să dezerteze, să fugi spre țara lor, copii, nevastă, spre casă într-o noapte au pornit 7 bărbați, după 2 zile, au rămas doar 6. Nu ştiau dacă l-au prins pe unul, l-au împuşcat, sau l-a prins boala nemiloasă, n-au aflat niciodată... De multe ori, se târau nopțile prin câmpuri de cucuruz şi dimineața s-au trezit în locul de unde plecaseră. Într-o dimineață

au mai fost doar 3. Peste graniță a trecut doar tata, slăbite mult de tot, din 102-103 kg., greutatea lui, a ajuns la 43 kg. N-a fost bolnav, doar obosit şi nemâncat... A ajuns acasă în 4 labe, n-a mai avut putere să stea drept. Eu l-am văzut prima la portiță şi am strigat: Omi. (bunico), vine un cerşetor, ea l-a recunoscut şi a leşinat, câțiva vecini l-an dus în casă pe pat. 2 săptămâni n-a fost în stare să închidă /n.ed.: probabil, deschidă?/ gura, sau să vorbească.

Bunica a vândut iară una din bijutăriile ei prețioase, a cumpărat alimente şi cu mare grijă i-a dat supe puternice cu linguriță, până a fost iară în stare să stea în picioare şi să întrebe unde e mama?

A fost un şoc destul de mare pentru el /n.ed.: dl Krauss a fost luat pentru deportare înainte de soția lui şi nu ştia că aceasta urma să fie luată, şi ea/, apoi a vrut să treacă la joagăr, da unul din muncitori, Coji, l-a prins de piept zicând: tu nu mai ai ce căuta aicea, de-acuma eu sunt stăpânul..

L-a durut pe tata această afirmare, da nu a pierdut curajul şi speranța că va veni iară o zi cu soare pentru el, pentru noi toți, nu ştiu de unde a luat mereu acest optimism? A început de 2-3 ori viața de la zero sau de la cămaşă, da nu s-a lăsat doborit... 0 parte din această fire am moştenit şi eu, care m-a ajutat mult în viață, de aceea i-am fost recunoscătoare şi îi mulțumesc mult.

Mama a stat 5 ani de zile în Rusia, pentru ea a fost tare greu, ea n-a fost învățată cu muncă grea, dură. Pentru că nu făcea față, au închis-o în pivniță, cu o bucată de pâine şi un păhar cu apă pe **zi.** *Apa a băut-o şi pâinea i-a dat-o la santinelă, care o păzea, avea copii mici şi în partea aceia, nici ruşii n-aveau strictul necesar. Era sărăcie mare...*

Seara trăceau femeile pe la geam, să-i ducă ceva de mâncare, da refuza totul, nu cerea decât mahorca, tabacul acela puternic... În timpul liceului se învățate cu fumatul la o cafea cu colegele ei din Sibiu, care o vizitau destul de des şi ea merga vara la tenis şi iarna la patinaj, cu ele. Acasă am avut o familie de unguri servitori, care cunoşteau mersul zilei, aşa cum îl organiza şi cerea mama. Ea făcea numai munca de birou pentru tata, cânta mult la pian, ne compunea sau scria poezii, pe care le recitam cu ocazia diferitelor evenimente, serbări la şcoală şi biserică... Unde, sora mea, le recita frumos şi tare, dar ale mele erau mai duioase, când începeam să răcit începeau femeile să plângă şi eu bineînțeles după ele... de nu duceam nici o poezie, fără lacrimi, până la capăt... Asta toate până în 1944-45.

Mama s-a întors prin Germania şi aicea / n.ed: acolo/ după război, a fost o viață grea, nimeni nu le-a luat în seamă, au dormit prin nişte dormitoare, n-aveau ce mânca, într-o zi s-au dus la primărie şi au cerut cerut de lucru, doar pentru o masă pe zi, primarul le-a spus: dacă vi-e foame, culcați-vă, că trece... Ele au fost vreo 6 avrigence, cu doamna Roth, a croitrului, Emma Krauss, Kremer, de la vopsitor...

Într-o zi ne-am trezit cu un telefon, că soseşte în gara Sibiu Meta Krauss, eram la şcoală, tata a venit, ne-a luat de la şcoală cu 2 buchete mari de flori şi am mers cu mari emoții în întâmpinarea

mamei. La sosirea trenului m-am speriat de ea, era grasă (de fapt, umflată de apă). Paltonul ei verde închis, cu care plecase, de-acum de abia mai avea culoare şi în loc de nasturi, îl adunase cu o sfoară... Ne-am speriat cu Linde. intrase, o răceală în noi. Nu ştiu de ce, ne aşteptam s-o vedem frumoasă, elegantă, aşa cum o ţineam minte, dar n-am putut să ne apropiem de ea, că au ridicat-o pe loc şi au dus-o la închisoarea din Oradea. Asta pentru că a trecut ilegal graniţa, logica n-am înţeles-o, doar s-au întors în ţara noastră, de unde plecasem... 8 luni le-au ţinut acolo, în condiţii grele, groaznice... Noi copiii tare greu ne-am încălzit cu ea, pentru noi, bunica ne-a fost mamă, bunică, sfântă, tot ce am avut mai scump în lumea noastră. Într-o zi am auzit-o pe mama cum îi spune lui bunica: tu mi-ai luat copiii... A fost tare greu, pentru noi, pentru ea, pentru bunica, ca să nu zic şi cu tata, începeau problemele între ei. Ei, de ale vieţii valuri...

Da acum toate merg înainte şi sunt trecătoare, oareacum... la noi greul vieţii n-a încetat, răul şi-a dat mâna cu celălalt. A luat foc o parte din casă, mama s-a aşezat în mijlocul curţii plângând şi vecinii au venit de-au scos afară din mobilă, partea care a mai rămas... A venit şi anul când ne-au luat, naţionalizat curtea, făcând fermă, gostatul. Mamei i-au găsit gazdă la şosea lângă Popenţ, unde trebuia să ia apa tot din fântâna din faţa casei, de unde băuse 10 de ani de zile, era singula ei plăcere. A fost greu de tot, ea fără venit, eu cu salar de 175 lei chenzină, i-am plătit chiria de 125 pe lună + lemn şi altele...

3

În locul pe care sibienii mai vechi îl numesc Prima Ardeleană şi care este cam pe aproape de unde Parcul Astra, început din pasajul numit odinioară Bretter, a fost, mai demult, una din numeroasele porţi ale oraşului, pe care a mai apucat să le picteze un măcelar, artist amator, numit Bobel, cea numită Poarta Cisnădiei.. Ea a fost demolată, odată cu aproape toate celelalte, cam pe după mijlocul anilor 1800, de nişte edili saşi la fel de porniţi, se-vede, împotriva aşanumitelor vechituri, ca şi succesorii lor români, care, în ultima jumătate a anilor 1900, au pus la pământ nepreţuitele piese de patrimoniu care au fost clădirile numite Dragoner şi Cazarama 90.

De la locul unde a fost Poarta numită a Cisnădiei, trotuarul înaintează, prin faţa hotelului Bulevard, proprietate a Arhiepiscopiei ortodoxe a Sibiului, cumpărată în mare grabă, în vâltoarea anului 1919, de la fostul ei proprietar, un austriac sau un german, care voia să părăsească locurile şi care i-a sculat, în plină noapte, pe Mitropolitul de pe vremea aceea, bubuind repetat în poarta grea a reşedinţei metropolitane şi explicându-i ierarhului trezit din somn că nu vrea cu nici un preţ s-o vândă vreunui sas şi adăugase câteva epitete mai puţin măgulitoare pentru cei care, la urma urmelor, se pretindeau a fi şi chiar erau un fel de conaţionali cu lui.

De la colţul hotelului, dacă treci şoseaua, care duce la Alba lulia, pe dreapta, este un vechi

magazin alimentar, ținut, într-o vreme, de unul Fântână, care i-a şi lăsat numele pentru câteva bune decenii. Acolo se deschide bulevardul lung, odinioară mărginit de două rânduri de castani bătrâni şi un pârâiaş subțire şi curat, caee duce până la cazărmile pe care aceiaşi sibieni, mai vechi, le numesc Kadetten Schule. La începutul bulevardului, prima stradă care se deschide, la dreapta, este numită strada

Banatului, apoi mai vin două clădiri, mai vechi, fiecare cu câte un etaj şi mai multe apartamente, apoi clădirea, cu arhitectură de Jugend stil, a fostului Cerc al Ofițerilor armatei austro-ungare, unde a funcționat Consiliul dirigent, acel guvern provizoriu al Transilvaniei, de după 1 decembrie 1918, apoi o altă stradă, la dreapta, odinioară mărginită de două rânduri de tei, numiră Dr. Ioan Rațiu, după numele bătrânului luptător pentru drepturile românilor, care-şi avusese casa tocmai pe colț, lângă fostul sediu al Consiliuli dirigent, unde avea să fie instalată, după 1945, poliția, devenită ulterior miliție, şi securitatea.

Casa de pe strada Dr. Ioan Rațiu, nr. 3 este pe partea dimpotrivă, la colțul cu strada Crişanei, o clădire cu parter şi etaj, cu intrarea de la stradă la mijloc, de obicei văruită în una din nuanțele posibile de galben. Pe uşa cu ornamente de fier forjat, de la intrare, se ajunge într-un prim hol, cu tavanul zugrăvit în albastru, închipuind un cer cu dccorațiuni de păsărele; apoi, la stânga, este un gang boltit, din care se intră în camera de pe colțul clădirii, care are, deci, ferestre atât spre strada Crişanei cât şi spre Dr. Rațiu. În anii de după război, la care a ajuns cronica noastră, încăperea aceea largă avea toți pereții căptuşiți cu rafturi încărcate de cărți, un pian marc, cu coadă, în colțul ci dinspre stradă, şi o masă de scris, un fel de birou încărcat de hârtii şi cu o lampă cu abajur. La scaunul cu spătar înalt şi tare stătea, mare parte din zi şi serile până târziu, lucrând la lumina lâmpii, un bărbat trecut de 60 de ani, de statură mijlocie, cu trup îndesat şi cu acea figură fără vârstă a bătrânilor sănătoşi, cu ten blond; părul cânepiu, acum sur, era pieptănat la o parte, iar o mustață destul de plină îi împodobea obrazul, sub nasul puternic, uşor încovoiat. Când nu citea sau scria, la masa lui, şi când nu povestea, cum se spune în Ardeal, cu soția, o doamnă corpolentă, încă frumoasă, cu fața ovală, sub părul cânepiu şi un glas muzical, cum numai marile cântărețe au, el putea fi văzut, mai totdeauna, singur, prin oraş, la cumpărături sau mici treburi, ori plimbându-se prin parcul Sub Arini, care nu este foarte departe: pe bulevard, înainte, spre Kadetten Schule, la stânga. Puținii cunoscuți, cu care se saluta şi cei, mult mai puțini, cu care se oprea la câte un foarte scurt schimb de vorbe. Îi spuneau *Domnule Profesor şi,* foarte rar *Domnnk Ghibu.*

În acea locuință, pe care o închiriase încă din toamna lui 1940, când se refugiase de la Cluj, împreună cu Universitatea, al cărei profesor era, şi pe care, după

1945, trebui să o împartă cu alți locatari, restrângându-se, mereu, profesorul Ghibu îşi continuă jurnalul din care am mai citat în cronica noastră, ajungând până la toamna lui 1946, când salutase decizia marilor, puteri de a recunoaşte granița de vest a României, aşa cum fusese ea la

*1946,*1 ianuarie 1938. Pe aceeaşi filă, din *6 septembrie*

1947, jurnalul mai notează ştirea despre moartea protopopului de Sălişte, Dumitru Borcia, *prieten vechi,* iar, în privinţa succesiunii, notează:

Eu sunt pentru formula I.Lupaş. I-am spus-o astăzi, fară nici o rezervă. Şi pentru Sălişte, şi pentru el, ar fi cea mai frumoasă soluţie. Dacă nu vine în momentele acestea critice un conducător de mare autoritate în fruntea Săliştei, dezastrul definitiv al acesteia nu se va putea evita, l-am amintit lui Lupaş ce-a însemnat Săliştea, în trecut, pentru românism şi i-am amintit cuvintele lui

Iorga din Sămănătorul din 1905: Dacă într-un cataclism Rumânimea întreagă ar pieri, ea s-ar renaşte de la sine în chip spontan din acest colţ de ţărani. Aşa, prin această prismă trebuie privită Săliştea. Privită astfel, ea merită să i se jertfească cineva cu totul.

După această însemnare, jurnalul se reia abia la *8.XII.1946,* cand, tocmai sosit dintr-o vizită la Braşov, profesorul consemnează, între altele: *Câteva scurte însemnări în legătură cu vizita la Braşov.*

1.Am vizitat, în treacăt, şi liceul meu de odinioară. Fostul director Moşoiu a fost îndepărtat de guvern şi trimis profesor la gimnaziul din Satulung. Director acum este profesorul Mărculescu, membru al partidului comunist, la un liceu confesional orthodox! Nu ştiu dacă la vreun liceu Greco-catolic se întâlneşte un caz analog!

2. Pe străzile Braşovului se mai putea citi afişele, cu Programul primirii dlui prim-ministru dr: P. Groza şi a I.P.S. mitropolit dr. Nicolae Bălan la sfinţirea bisericii Sf. Nicolae. Program care prevedea întâi primirea lui dr. P. Groza, flancat de un grup de juni, apoi participarea primului-ministru şi a mitropolitului la o conferinţă a intelectualilor. Despre sfinţirea bisericii -nimic în program. Desigur, ar fi fost mai firesc ca, în astfel de ocazie, să fi participat primul-ministru la o şedinţă festivă a Forului ortodox, decât să participe mitropolitul la o conferinţă politică a partidelor de stânga.

Braşovul ortodox de astăzi nu mai seamănă cu cel de odinioară. /... /

7. De la Codlea încoace am călătorit cu părintele D.Stăniloaie, debarcat nu demult de la Rectoratul Academiei Teologice din Sibiu, şi care pleacă în curând la Facultatea de Teologie din Bucureşti, unde a fost chemat în unanimitate. Zice că fetiţa lui va termina peste câţiva ani liceul şi va intra la universitate. Din acest motiv s-a hotărît să treacă şi el la Bucureşti. Vorbind despre cazul episcopului Suciu de la Braşov şi spunându-i că un fost ministru (Caius Brediceanu), revoltat de purtarea preoţilor şi ierarhilor ortodocşi, mi-a ţis că după ce se vor mai normaliza lucrurile, toţi ortodocşii trebuie să treacă la uniţi, păr. Stăniloaie a răspuns imediat că şi el este de convingerea aceasta... I-am combătut toată viaţa pe uniţi, dar acum trebuie să declar că-i admir pentru felul în care s-au purtat în toate frământările din aceşti din urmă ani. Ei nu s-au pretat la nici o umilire şi abdicare, ca ai noştri!

Stăm bine, deci cu ortodoxia!

După această însemnare, Jurnalul se reia abia peste aproape o lună: Sibiu. Ziua de Anul Nou 1947. A trecut în neant anul 1946, care a fost un an nenorocit. Încerc aici să-i fixez, în mod cu totul întâmplător şi fugitiv fizionomia, în ce mă priveşte mai ales pe mine.

Era să fie,,anul păcii", dar n-a putut fi. Se crede că această onoare îi este rezervată anului 1947, dată nu cumva în acest an va izbucni al treilea război mondial. Problema păcii României s-a pus totuşi la Paris şi la New-York şi s-a şi ajuns la fixarea condiţiilor ei, care vor fi definitivate la 10 februarie a.c., când pacea va fi exigibilă şi când se va putea şti: cum şi când pleacă ruşii din ţară. Prin noua pace am pierdut întreaga Basarabie, apoi Bucovina de Nord, o mică parte din vechea Moldovă (inclusiv Herţa) şi Cadrilaterul dobrogean. Am mai pierdut, pe deasupra, şi stima lumei şi încrederea în puterea regeneratoare de neam a democraţiei. Pe calea aceasta măreţul edificiu înjghebat la 1859, întărit la 1913, mărit şi consolidat la 1916-1918, minunata Românie Mare s-a năruit poate că pentru totdeauna. Căci, nu cred că marele nostru prieten de la Răsărit să ne ajute de aici înainte să mai ajungem vreodată ceea ce am fost.

Să spunem, deci hotărît: la 1946. prin pacea stabilită de Naţiunile Unite, pace despre care unii mai credeau că, în conformitate cu Charta Atlanticului, ne na reda hotarele de la 1919, România Mare a fost înmormântată. Ce blestem pe generaţia mea că a apucat un asemenea moment! Mai bine ar fi fost dacă ne-ar fi înghiţit pământul. Sau, poate că, încă nu este totul pierdut? După dreptatea imanentă, aşa ar trebui să fie. Să sperăm încă, că aceasta n-a fost înmormântată şi ea./.../

Un alt moment simptomatic scos în relief de anul 1946 este compromiterea democraţiei româneşti, moment care şi-a atins punctul culminant în alegerile pentru Parlament de la 19 noiembrie. Poporul de jos s-a dovedit potrivnic democraţiei, ca şi o bună parte a muncitorilor (peste 50%). Intelectualii s-au dovedit păcătoşi, în partea cea mai mare. Pentru meschine intense, ei au abdicat de la independenţa lor morală, adaplându-se la noua situaţie. Nu există cuvinte destul de tari pentru a înfiera această ticăloşie, la care s-au pretat oamenii bisericii, cu şcoalei, ai justiţiei şi ai armatei. Blestemul neamului va trebui să-i ajungă odată pe toţi ticăloşii, mari şi mici.

Nu se poate o mai patentă caricatură politică, decât aceea a aşa-zisului ,,comunism românesc", care, mai în realitate nu este altceva decât o platformă pentru evrei şi unguri de a distruge statul şi poporul românesc. Anul 1947 va trebui să aducă cu sine o lichidare radicală a acestei monstruozităţi.

Sibiu, 17 aprilie 1947. Azi a fost pe la noi dna dr. Papilian soţia colegului Victor Papilian, care a venit zilele acestea de la Bucureşti, unde a izbutit să obţină punerea în libertate a soţului ei, care fusese arestat la Cluj, în ziua de 10 martie şi târât apoi prin închisori, la Văcăreşti şi la Piteşti, pentru ca apoi să fie trimis la Sf. Gheorghe, în secuime, cu domiciliu forţat. Ne-a spus multe lucruri interesante şi caracteristice pentru situaţia de astăzi şi pentru perspecţia de mâine. Papilian nu se va mai întoarce la Cluj, unde nu mai este bun. Se va duce în curând la Craiova, unde va organiza noua Universitate din însărcinarea guvernului. Fiica sa, măritată cu tânărul Stoichiţa, cu care dimpreună

studiază la Paris, cu bursă de nu ştiu unde, va pleca cu soţul ei, peste un an în America, iar băiatul lor, dr. Victor Papilian, se pregăteşte pentru a pleca în Australia, dimpreună cu părinţii, care nu mai pot răsufla în această ţară nenorocită.

Aşa se destramă, fir de fir. mâreaţa clădire a României de ieri...

Sibiu, 30 decembrie 1947. f...] Ca mâine se încheie anul 1947, vreau să schiţez aici un scurt bilanţ al lui, bilanţ profund deficitar în foarte multe privinţe, dar şi excedentar în altele.

Voi înregistra mai întâi marea lovitură care a fost moartea lui Florel şi ale cărei urme nu vor putea fi uitate niciodată. Numai o lovitură a fost mai cumplită decât aceasta, şi anume cea de care este lovit, de o serie de ani încoace, bietul nostru neam, biata noastră ţară, bietul nostru stat român, ajunse simplă ficţiune.

În anul ce expiră s-a continuat cu epurarea cărţilor mele. [...]

Speranţa reabilitării mele la Universitatea din Cluj a eşuat, cu toate promisiunile lui P. Groza... Este încă un noroc că am putut obţine pensionarea, deşi în condiţiuni inferioare celor la care aveam dreptul. Dar, mă gândesc că ar fi putut fi mult mai rău, dacă duşmanii mei români ar fi reuşit până la urmă să-şi vadă realizate toate intenţiile. De altfel, trebuie să mărturisesc, aici, că, dacă nu ***mi-ar*** *fi fost milă de nevastă şi copii din parte-mi aş fi preferat cealaltă soluţie, mai forte şi mai demnă. Căci prea ne-a copleşit laşitatea pe toţi. M-aş simţi pofund nenorocit, dacă n-aş avea la activul meu cel puţin 7 1/2 luni de lagăr: M-aş dispreţui din rărunchii sufletului meu, dacă n-aş fi avut parte măcar de această mică suferinţă, dacă aş fi fost tot timpul „liber" şi ghiftuit, şi cu slujbă, şi cu lefuri, şi cu linişte şi belşug. Lagărul şi epurarea constituie pentru mine o oarecare justificare, că mi-am plătit o mică parte din tributul cu care eram dator vieţii. [...]*

În altă ordine de idei, anul 1947 a adus şi comprimarea copiilor mei Nana şi Crişan, ceea ce ne-a cauzat şi continuă să ne cauzeze multe griji.

Tot în bilanţul anului 1947 intră şi hotărîrea de a lichida Stana şi terenul de la Cluj. În situaţia dată, nu mai are nici un sens să le mai ţin, deşi încă nu este cu totul exclus ca să fim nevoiţi să ne mutăm definitiv la Stana [...].

Tot la 30 deccmbrie, ora 6 d.a. N-a trecut decât

1/2 de ceas de când am terminat de scris bilanţul anului 1947 şi la Radio s-a anunţat că Regele Mihai a abdicat şi, ca urmare, s-a proclamat Republica Populară Română, în frunte cu un presidium constatator din Parhon, Sadoveanu, Voitec, Niculi... [...]

De-acum perspectivele viitorului se schimbă fundamental, cel puţin pentru moment. Lucrările mele înşirate pe paginile anterioare vor cădea de la ordinea zilei şi actualitatea mă va copleşi cu totul până în ziua, care poate să fie foarte apropiată, când voi fi luat şi cu totul de la ordinea zilei, zi care n-aş regreta deloc dacă va fi cât mai apropiată. Doamne, fie voia Ta!

4

La Cluj, în piața centrală a oraşului, chiar în fața grupului statuar al lui Matia Corvinul, ca şi cum marele rege ar avea ochii lui de bronz, de sub coroana de bronz, din frunze de laur, tot din bronz, ațintiți drept asupra ei, este o clădire înaltă, cu patru nivele peste parter şi un fronton triunghiular, neoclasic, înscris în acoperiş. Intrarea ei nu este pe fațada dinspre piață, ci după colț, pe latura ci mai scurtă, de pe strada Universității. O poartă grea, în două canaturi, de fier forjat, un hol deschis asupra unor scări de marmură, care se arcuiesc larg spre cel dintâi cat, care este mai mult un fel de mezzanin şi nu un etaj adevărat. La acest prim nivel, o intrare se face pe acelaşi fel de uşă, drept în față, care se deschide într-un coridor destul de strâmt, continuat, la dreapta, cu trei, patru încăperi pătrate, pe stânga, şi două mai mici şi mai înghesuite, pe cealaltă parte. Imediat pe stânga, de la intrare, se află o altă uşă, care dă într-o încăpere mai largă, nu prea înaltă, pe măsura acestui întreg nivel intermediar şi de unde se ajunge în alta, mai scurtă. Aceste două camere, care pot conta, în economia nivelului, ca un fel de unitate aparte, erau mobilate, în anii de după război, cu largi fotolii şi canapele de piele, probabil rămăşițe ale utilității lor din timpul ocupației. Erau şi nişte mese, mai joase decât cele obişnuite, un fel de mese de lectură, rotunde, între grupuri de trei, patru astfel de fotolii.

Nu se ştia prea bine cum fusese folosit, nici în timpul celor patru ani, nici înainte de război când, este de presupus, o utilitate ad-hoc, potrivit stilului cubist al finisării interioare şi mobilierului, acest cat intermediar al clădirii, care aparținea, în întregimea ei, epocii de Jugend stil, într-o variantă mai sobră, cu o mai accentuată ținută neoclasică, dar, după ce se mai liniştiră apele zilelor de război şi-ale celor imediat următoare, când se pare că adăpostise comandamentul militar sovietic, acolo a fost instalat sediul Asociației de prietenie româno-sovietică, prescurtat ARLUS. În camera mare, funcționa un fel de club de lectură şi pentru jocul de şah, iar în cea mică, din fund, era biblioteca şi un birou sau două, pentru funcționarii instituției. Localul era frecventat, periodic, de grupuri organizate de elevi sau tineri muncitori, iar, între timp, veneau aici să citească primele traduceri româneşti, de după război, din literatura rusă şi sovietică, să joace şah, care fusese descoperit şi promovat ca un fel de joc al prieteniei, să răsfoiască reviste sovietice ilustrate, de propagandă, ori, pur şi simplu, în anotimpul rece, să se încălzească, picotind, cufundați în fotoliile moi, tineri dar mai ales bătrâni, alungați de gerul de-afară şi de frigul din locuințele fără lemne.

Erau şi câțiva, nu mulți, cel mult trei funcționari, dintre care unul parcă scria, ori numai se făcea că scrie la o masă, altul era mai mult plecat şi cel de al treilea, o persoană feminină, fără vârstă şi, parcă, fără identitate, servea cărțile cerute de cititori şi cutiile de lemn cu tablele şi piesele de şah. De la o vreme, li se alătură un domn de vârstă mijlocie, nu prea înalt de statură, mai degrabă scund, îmbrăcat destul de îngrijit, într-un costum civil, cu haină şi pantaloon, de preferință maro, sau chiar un bej mai închis. După felul stângaci în care se purta, în acest costum, care părea că nici nu-i stă

bine pe corp, se vedea că bărbatul fusese, până de curând, militar şi că uniforma, pe care o purtase, i se lipise, cum se zice, de corp, şi făcuse parte din natura fiinţei sale, iar acum nu părea lipsit numai de un simplu obiect vestimentar, ci de un component organic al acestei fiinţe. Pe lângă aceasta, cum, în purtări, militarii de caricră şi vocaţie au un fel de rigiditate, care îi See să pară distanţi şi cam reci, protocolari, în relaţii, această persoană se pare că simţea datoria să supraliciteze, în sens invers, şi afişa, mereu, o bunăvoinţă îndatoritoare şi aproape excesivă; chiar şi mişcările lui cele mai simple, cum îşi înclina corpul, cum întindea mâna să salute sau să dea, ori să primească o revistă, cum se aşeza pe fotoliu, în faţa tablei de şah, sau a unui partener de un simplu schimb de vorbe, erau, cumva, exagerat unduioase, moi şi, evident, predispuse la bunăvoinţă; iar, pentru că acest fel de a se purta nu făcea parte din firescul obişnuinţei lui, în tot ce făcea se vădea stângăcie şi neîndemânare.

Nu se ştia bine care era numele acestui fost militar, poate chiar ofiţer de un anumit rang, putem presupune că, în evidenţele clubului, în care trebuiau să se înscrie toţi cei care îl frecventau regulat şi îi foloseau puţinele facilităţi, precum mica bibliotecă şi jocurile de şah, figura ceea ce trebuie să fi fost numele lui adevărat şi, în acest caz, cel puţin unul dintre funcţionari îl cunoştea, după cum este posibil să-l fi cunoscut şi alţii, foşti militari, care veneau aici să joace şah, sau să se încălzească. Cu toate acestea, nimeni nu-i spunea pe nume şi toţi se purtau astfel, ca şi cum nu ar fi avut cunoştinţă de acest nume. În schimb, i se spunea, vorbindu-se despre el sau chiar ardesându-i-se, direct, domnul Icsulescu şi chiar domnul general Icsulescu, ceea ce era, evident, nu numai o simplă poreclă, dar şi un mod, foarte straniu, de altfel, de a asocia o poreclă, atât de evident şi deloc comună, unui grad militar, şi încă tocmai de general. Circula chiar şi o explicaţie, care putea să fie un fel de istoric a acestei porecle; circula între ceilalţi, între cei care vorbeau între ei despre domnul general Icsulescu, dar nici unul dintre ei şi dintre cei care cunoşteau şi foloseau acest supranume n-ar fi putut spune şi nici nu fusese auzit să spună vreodată că ştia istoria acestei porecle din gura lui, ori că aflase de la altcineva că, aceluia, îi spusese accastă istorie chiar persoana în cauza; adică cel numit, în lipsa altui nume, pe care nimeni nu pretindea că l-ar fi ştiut, generalul Icsulescu.

Pe scurt, povestea era cam aşa că, fiind pe frontul din Moldova, cu câteva zile înainte de prăbuşirea lui, care urmase la 23 august 1944, şi circulând foarte multe zvonuri despre această iminentă prăbuşire şi despre consccinţele ei dezastruoase, între care prizonieratul la ruşi li se părea, militarilor români, cea mai puţin catastrofală, ofiţerii superiori din unitatea la care servise cel care avea să se numească generalul Icsulescu, se înţeleseră între ei să adopte diferite nume conspirative ca să-şi ascundă, credeau ei, adevărata identitate, faţă de autorităţile militare sovietice, care urma să-i ia prizonieri. Aşa se ajunsese ca persoana despre care vorbim să adopte tocmai numele de Icsulcscu, evident, încă o naivitate, în plus, faţă de naivitatea de a-şi ascunde adevăratul nume. Nu se ştie precis cum s-au desfăşurat lucrurile în momentul critic al căderii frontului. Se vorbeşte că unitatea generalului nostru ar fi fost dezarmată şi capturată, în întregime, de sovietici, apoi că ar fi scăpat, ca

prin minune, întreagă, sau numai câțiva din militarii ei; că generalul, împreună cu alți camarazi, ar fi fost duşi chiar până-n fundul Ucrainei, de unde ar fi scăpat, iarăşi, în mod miraculos, şi ar fi ajuns, în țară ca să participe la Campania din Apus; dar toate acestea au fost numai zvonuri; se spunea chiar că generalul nici n-ar fi ajuns pe frontul de Vest şi că ar fi fost repatriat numai pe la sfârşitul lui 1945. Dar, la urma urmei, toate rămân numai detalii şi nu au prea mare importanță; important pare însă numai un singur lucru şi anume că, se spune, iarăşi, numai se spune, nu se ştie sigur că faptele s-ar fi petrecut astfel, deci se mai spune că, la un moment dat, în cursul procesului destul de laborios de luare în evidență a prizonierilor români de către autoritățile militare sovietice, unul dintre ofițerii aceia, cu brațul plin de tabele şi cu un soldat cu o mapă burduşită, şi ea, cu alte tabele, în urma lui, şi care ştia foarte bine româneşte, fiind, cum ziceau ei, moldovean dintr-o parte sau alta a Pmtului, s-ar fi oprit în fața generalului, i-ar fi zâmbit cu gura până la urechi şi, fără să-i dea răgaz pentru vreo reacție, ar fi exclamat:

-Hei, salut, domnule general Cutare! Îmi pare bine că vă întâlnesc, îi spusese numele lui adevărat, numele acela care, în Clujul anilor 48,49, prea puțini îl ştiau şi nimeni nu-l folosea. De fapt, tot nimeni n-ar fi putut spune de ce atâta mister în junrul acestui nume; nu numai că n-aveau vreo explicație, dar nici măcar nu căutau una. Iar generalul Icsulescu, dacă era întrebat sau chiar, cum se spune, descusut asupra misterioasei probleme, se trăgea cam o jumătate de pas înapoi, lăsa capul, uşor, pe spate, cu acele mişcări stângace, de militar convertit, forțat, la civilie, şi spunea, pe un ton nostalgic-admirativ:

-Hei, domnule, îți dai seama ce informați sunt! Şi continua rar, aproape silabisind: Cel mai pu-ter-nic sis-tem de in-for-ma-ții din lu-me! Ce mai, din toa-te lim-pu-ri-le! Apoi, în regim normal, ca şi când ar fi povestit despre un caz real, dar scuturând din piciorul drept şi bătând tactul cu călcâiul în podea:

-Domnule, ăştia ştiu tot: ştiu chiar şi butucul înghețat, îl au însemnat, cel pe care, la o adică, vom fi puşi, fiecare, să-l cioplim, la ger de minus 50 de grade, în Siberia. Şi concluzia, iarăşi scandată: Nu te poți pu-ne!

„ De-fapt, din acest *Nu te poți pune!* a fost să decurgă toată popularitatea de care avea să se bucure Clubul ARLUS, câțiva ani buni, la Cluj. Căci ce se întâmpla acolo, în marele oraş, atunci? Clujul era într-o fierbere continuă. Manifestații şi scandaluri, chiar bătăi, pe stradă sau în localuri. În ziua în care nu era manifestație, era vreun scandal, sau vreo bătaie şi atunci, înainte de a se auzi țignalele ascuțitc ale serviciilor de ordine, răsuna prelung, cu ecouri pierdute pe străzi mărginaşe, strigătul *Kaaalii!* Când era manifestație, se porneau, din vreme, de prin cartierele cu fabrici, dar şi de prin alte zone, coloane lungi de demonstranți, în hainele lor cenuşii, cu pancarte şi portrete pe umeri, duse, la înccput, ca o greblă sau ca o furcă. În jurul rândurilor strânse, dintre care cele dintîă, din fiecare coloană, erau formate din bărbații cei mai zdraveni şi femeile cele mai gălăgioase, cu portrete

mari pe umeri, roiau, preocupați şi veşnic neliniştiți, aşa numiții agitatori. Ei aveau în grijă să se țină rândul şi, din când în când, îndemnau să se scandeze câte-o lozincă; atunci ei strigau la câte unul, din vreun capăt de rând, agitatorii de coloană:

-Hai, băieți, să nu uitați textele! Sau: să nu înghețați de tot, să vă mai dregeți vocile!, şi alte astfel de îndemnuri, cum se spunea, pe atunci, muncitoreşti.

La acest îndemn, agitatorul de rând se întorcea, către oamenii săi şi le spunea aproape milităreştc:

-Băieți! atenție la mine! Şi indica lozinca cc trebuia scandată, pentru repetiție: *Stalin şi poporul rus...* Sau: *Gheorghiu-Dej, luptător, pentru pace şi popor! SAU: Ana, Luca şi cu Dej au băgat spaima-n burgheji.* După care, la un semn al aceluiaşi agitator, rândunle, mai strânse, acum, începeau să scandeze lozinca.

Dar asta era, cum spunea agitatorul de coloană, numai pentru încălzire; altfel, coloana înainta, cam lălăind, cu bețele portretelor şi-ale lozincilor de-a umăr. Numai când începeau să se apropie de centru, deci începând chiar din zona Teatrului Național şi a Catedralei ortodoxe, dintr-o parte, la podul de peste Someş, pe strada mai largă, care venea de la gara. din alta, începeau manevrele de înaintare dirijată a coloanelor spre piața centrală, unde se țineau, de obicei, astfel de mitinguri; dinspre Mănăştur, pe Calea Moților, nu era nici o problemă, pentru că de acolo nu venea nici un manifestant, nici măcar studenții de la Agronomie, care solidarizau, sufleteşte, cu locuitorii cartierului despre care se povestea că puseseră, la intrare, o inscripție de oprire a comunismului înspre ei.

Manevrele de înaintare dirijară a coloanelor constau din mai scurte, dar, mai ales, mai lungi opriri; nimeni nu ştia de ce şi cât; rândurile coloanei încremeneau, strânse de presiunea celor care veneau şi încă nu ştiau că trebuie să se oprească, şi începea aşteptarea. De fapt, nu era, propriu-zis, o aşteptare, pentru că nu aşteptau nimic; dacă venea semnalul, porneau; dacă nu, rămâneau pe loc. Timpul de stat pe loc era mai mult lung decât scurt; câteodată, dispărea chiar noțiunea de timp, nu mai ştiau pe ce vreme se află, înghesuiți, fiecare, între rândul din față şi cel din spate; vedeau ferestrele de sus şi acoperişelc clădirilor în dreptul cărora se opriseră, vedeau şi o bucată de cer senin sau noros, putea să-i bată ploaia, sau vântul, să-i potopească ninsoarea, puteau dârdâi de frig sau să transpire de căldură, aşteptarea dura. Câteodată venea un semnal de plecare; făceau câțiva paşi, apoi trebuiau să se oprească; nimeni nu le spunea pentru ce şi cât. Apoi, brusc, venea plecarea; se întâmpla să vină şi plecarea aceea, mai lungă, ultima, care să-i ducă între pătratul larg, de clădiri, al pieții centrale, ori, cel puțin, mai aproape de el, după cum se nimerea. Coloanele, care avuseseră acces în piață, erau rânduite pe sectoare şi trebuiau să țină lozincile şi portretele la vedere şi aproape că nu se opreau din scandat. Întreg spațiul pieții era umplut de strigăte sacadate, suprapuse unele peste altele, şi ecoul unora peste ecoul altora. Era o pulsație zgomotoasă, ca venită de undeva, din adâncuri, dinspre forțe obscure şi misterioase, iar nu de la nişte bieți oameni. Cei care nu ajunseseră în piață, auzeau ecourile

înfundate şi prelungite, care răzbăteau până la ei, şi simțeau presiunea corpurilor din jur crescând mereu, prin alte şi alte adausuri de coloane, care nu încetau să aflueze dinspre cartierele mărginaşe.

Apoi, se aşeza liniştea; era o linişte grea şi foşnitoare, stratificată, parcă, din zeci de mii de respirații. Apoi, megafonul de la tribuna improvizară într-o parte sau alta a pieții începea să trimită sunete, lungi şi repetate, care se suprapuneau unele peste altele. Apoi, într-un fel de pauză, dinspre coloanele din jurul tribunei se auzeau scandări; răsunau altfel, sparte şi împrăştiate; apoi iar vocea de la megafon, aruncând semnale lungi, ca nişte panglici sonore, sfâşiate în aer, şi-apoi iar scandările. Pentru ca, de la un timp, totul să se amestece într-un vacarm general, vng sacadat şi împrăştiat în ecouri, durând minute şi minute, ca şi când mereu ar fi început şi mereu ar fi fost reluat.

Ceva apropiat, dar aparte, erau serbările; de obicei, se organizau în săli, la Colegiul Academic, lângă clădirea centrală a Universității, sau la vreunul din cinematografe, mai ales la Roval, care era în clădirea Cercului Militar, devenit Casă a Armatei, pe colț, peste şosea de Teatrul Național, sau la Select, pe strada Universității. Serbările aveau o temă mai precisă şi mai restrânsă, un anumit eveniment, de rangul doi, în general, un organizator, de acelaşi nivel, cum ar fi fost Federația femeilor, sau uniunile de tineret şi elevi, şi un program cu cuvântări, mai puține şi mai scurte, completate cu un program artistic: corun şi dansuri populare. Publicul era format mai ales din tineri, elevi şi muncitori, unii veniți chiar de bunăvoie pentru programul artistic, ceilalți aduşi pe bază de convocator. Aici, la serbări, protagoniştii, conducătorii mulțimii, erau mai aproape, la vedere, nu ca în uriaşele manifestații, în care puteau fi văzuți cum stau şi vorbesc, la tribună, numai de rândurile din față, privilegiate şi alese cu grijă, ale coloanelor de manifestanți; la serbări, la masa lungă, de pe scenă, stăteau figuri cunoscute, unele chiar de pe stradă, băieți cu fețe cam din topor, fete, căutând să para cât mai bărbătoase, în mişcări şi ținută, cu părul tuns mai scurt, dar nu scurt de tot, cât să le atingă, aproape, umerii şi să se poată alege acea meşă rebelă, căzură pe jumătate pe frunte, după modelul unor luptătoare celebre şi, mai ales, al tovarăşei Ana, care era un fel de imagine-simbol, pentru o anumită categorie de tineri şi tinere.

Programul cuprindea, aproape obligatoriu, un raport, cam lung, pe o temă politică actuală, apoi câteva cuvântări, mai scurte, în care fiecare orator se străduia să fie cât mai radical în opinii şi mai exploziv, în expunere, decât cel dinainte; băieții şi bărbații tineri nu reuşiseră să creeze un anumit tip, ori cel pe care-l țintеau era cam inform şi nediferențiat, dar, dintre tinerele fete, se aleseseră câteva cu verbul aprins, cu rostirea patetică; meşa, obligatory, le flutura, în aerul sătut al încăperii, ochii le scăpărau şi mânile tăiau, înaintea lor, cioplind imaginea hidoasă a duşmanului, apoi executând-o, la o ghilotină închipuită, pentru ca, după aceea, fruntea să li se lumineze, zbuciumul meşei să se potolească, ochii să țintească, cu lumini încrezătoare, spre viitorul luminos, pentru ca iar să se întoarcă, toată ființa lor, la zbuciumul revoltei, urei şi pedepsei, şi-apoi iar să revină spre limanul speranței. Erau şi câteva recitări din Maiakovski şi alți poeți sovietici, din care nu lipsea ieşirea la rampă a unui

pionier mărunt, cu cămaşă albă, cravată roşie şi-un păr zburlit, ca de flacără, peste feţişoara rozalie, cu ochelari.

Programul serbării se încheia, aproape obligatoriu, cu cântece muncitoreşti şi dansuri populare; ieşeau pe scenă, alternativ, trupe maghiare şi româneşti, câteodată şi germane, obligatoriu, câte un grup care dansa dansuri ruseşti. Din sală, românii îşi aplaudau, cu zgomot mate şi strigăte, dansurile lor, iar ungurii pe ale lor, pe cele sovietice le aplaudau şi unii şi alţii, uitându-se, cu coada ochilor, la vecinii din dreapta şi stânga.

De fapt, sub toată această agitaţie de suprafaţă, se dădea, în termenii folosiţi în acest fel de ocazii, o luptă surdă pentru supravieţuire; şi, totodată, pentru întâietate şi pentru putere. Iar agitaţia respectivă, mitingurile, manifestaţiile uriaşe, serbările zgomotoase, tot ce era, cum se spune, la vedere, dar nu era numai la vedere, ci şi sub incidenţa multor altor simţuri, precum auzul şi chiar mirosul, ţinea de altceva, de alt fel de acţiune. Erau aspecte, forme sub care se desfăşura un proces de ocupaţie treptată, prin interior, a ţării, de către o copleşitoare forţă străină.

Este adevărat, tăvălugul de foc al armatei roşii trecuse, demult, cum mai trecuseră, pe acolo, atâtea alte valuri de foc venite dinspre răsărit. Dar dacă, altădată, veniseră, prădaseră cât prădaseră, luaseră robi sau avuţii, cât luaseră, dar, într-un timp destul de scurt, la scara istoriei, se întorseseră către zările intunccate de unde veniseră, de data asta erau toate semnele nu atât ale rămânerii acelor forţe pe o perioadă nedeterminată, nu aceasta era problema, ci ale faptului că, prin ocupaţia cu puterea militară se urmărea altceva decât simpla pradă de oameni şi bunuri. de data asta, vechiul plan al înaintării puterilor Rusiei spre miazăzi, spre ţinta lor obstinată, Bizanţul, cu Dardanelele, şi visul lor etern, mările sudului, se întâlnise şi se contopise cu lozinca Revoluţiei din octombrie 1917, care viza revoluţia mondială. Ocuparea unei jumătăţi din Europa era prilejul fericit al primului pas al acestui fel de revoluţie. E adevărat, caii armatelor conduse de generalii ţarilor mai băuseră apă şi-şi mai înmuiaseră copitele în râurile acestei părţi de lume, dar, într-un răstimp mai lung sau mai scurt, ci se întorseseră în stepele fără sfârşit de dincolo de Nistru şi Bug şi Nipru. De data asta însă, în dispreţul oricăror proteste ale aliaţilor occidenntali, care, de altfel, nici nu s-au exprimat, decât cel mult strict formal şi cu preţul înăbuşirii în sânge a oricăror încercări de rezistenţă sau împotrivire, din teritoriile ocupate, vechea putere de la răsărit, sub masca unui stat comunist, al muncitorilor şi ţăranilor, urmărea să-şi consolideze dominaţia, în vest, până la râul Elba şi în sud, dincolo de lanţul Balcanilor, cât mai aproape de ţinta lor primă, Bizanţul şi Dardanelele. Iar această consolidare intenţiona să o realizeze prin structurala schimbare a vechilor stări şi aşezări, incluzând chiar masive permutări de populaţie şi epurări etnice din teritoriile ocupate, cu alte forme de organizare politică şi socială şi altă structură populaţională. Şi, iarăşi în dispreţul eventualelor proteste ale puterilor aliate; care au continuat să fie încă mai puţin decât formale, arătând limpede oricărui ochi, care ar fi vrut să vadă şi oricărei minţi, care ar fi fost dispuse să înţeleagă, că prevederile privind independenţa şi dezvoltarea democratică a

țărilor ocupate, din convențiile de armistițiu şi alte tratate, semnate cu destul fast exterior şi în atenția presei mondiale, contau mult mai puțin, poate chiar deloc pentru partenerii occidentali ai sovieticilor, decât codicilurile înțelegerilor secrete dintre ei.

La Cluj şi în Ardeal, ca şi în întreaga România şi în țările din jur, puterea supremă, de fapt singura, în acea vreme, era cea a Uniunii Sovietice, prin armata ei, acel ceva cu care, vorba generalului Icsulesacu, *nu te poți pune.* Ce şansă reală ar fi avut bieții trăitori pe, vorba ceea, *aceste meleaguri,* să-şi pretindă dreptul lor la o viață liberă, în cursul unitar al propriei istorii? Înțelegând care le sunt aceste şanse reale, cei mai mulți dintre ei căutau acca minimă acomodare, care le-ar fi putut, duce traiul de pe o zi pe alta, până când... Până când? Până când istoria viitoare va demonstra ce are ea de demonstrat. Încât, cuvântul de ordine era acomodarea pentru această supraviețuire.

Aşa se face că, sub motto-ul, care atunci se numea lozincă, a lui *nu te poți pune,* la Clubul ARLUS din Cluj, pe urmele şi chiar la inițiativa generalului Icsulescu, tolerat de organizatorii clubului pentru motive care scapă ochiului şi înțelegerii, de astăzi, apărură, mai întâi, câteva figuri de un cu totul alt fel decât cele care, în mod obişnuit", frecventau acest aşezământ; erau domni cu o anumită ținută şi eleganță, cam cum ar fi arătat profesorii universitari sau înalții funcționari, comercianții de frunte cu oraşului, prelații mai impunători, între care se deosebea statura înaltă, fața cu plete şi barbă, de o stranie frumusețe, a părintelui Florea Mureşan, doamne frumoase, ori măcar distinse, între care strălucea, într-un fel aparte, preoteasa Eugenia Mureşan, Jeni, pentru prietenele ei, persoană interesată de toate artele şi care practica poezia şi proza. Apăruse pe la club şi un bătrân foarte înalt şi tot atât de slab, îmbrăcat într-un lung palton negru, care părea jerpelit, şi cu o căciulă cam roasă. **Văzut, l**$_{a}$ început, cu fața marcată de frig, ca de o suferință acută, funcționara fără zâmbet, care servea cărțile şi jocurile de şah, crezuse că este unul din oamenii fără căpătâi, sau bătrânii mizeri, care rătăceau, pe străzile Clujlui, şi intrase în clădire, numai ca să se încălzească, şi pufni de câteva ori prin nări către el, gata să-l ia la rost. Dar domnul acela înalt, al cărui palton era de cea mai bună dintre stofele care se găseau înainte de război, numai că învechită, acum, iar căciula, dintr-o blană rară, poate de focă sau alt animal exotic, adevărat, roasă de vechime, simțind, cu instinctul lui social ascuțit, ceea ce ar fi putut să urmeze, i-o luă înainte şi se prezentă, într-un fel aproape exagerat de ceremonios:

-Numele meu, stimată doamnă, şi tuşi oarecum încurcat, sau, dacă preferați, tovarăşă, este Kiss Geza. sunt profesor universitar şi fost înalt magistrat, pensionat, acum, şi sunt foarte interesat să consult versiunea pe care o aveți d-voastră, din romanul lui Dostoievski, *Frații Karamazov.* cu cea germană, apărută, la Leipzig, înainte de primul război mondial, şi pe care o am la mine, Şi arătă spre buzunarul umflat al paltonului său negru, care arăta jerpelit.

Atunci, ființa aceea, parcă şi fără sex, nu numai fără zâmbet, îi spuse, cu vocea ei uscată, că în biblioteca clubului nu se găseşte cartea pe care o caută, dar că îi poate servi orice alt titlu, pe care îl găseşte, în catalog. Şi, pentru că profesorul văzuse prin ochelarii lui înguşti că doi bărbați mai în

vârstă jucau şah la o masă alăturată, ceru un manual de şah al unui mare maestru sovietic, iar femeia îi aduse o revistă de şah în limba rusă. Bătrânul o luă fără nici un cuvânt şi se îndreptă, cu ea, spre ccl mai îndepărtat fotoliu, din cel mai întunecos colţ al sălii, în care se aşează, cu paltonul pe el, scoţându-şi numai căciula lui roasă, şi cu publicaţia cu litere chirilice alături, nedeschisă.

Veniseră, la început, să vadă, să stea câteva clipe, ca şi cum şi-ar fi propus să miroasă mirosurile şi să respire aerul încăperilor. Apoi veniră să asiste, aproape grupaţi şi într-un număr semnificativ, la unele manifestări, organizate de club, cum ar fi fost expoziţii, conferinţe, lecturi publice. Apoi, într-o altă etapă, prin intermedierea mai mult decât binevoitoare, oarecum săritoare, a generalului, despre care nimeni nu se mai intrelia cum de este acceptat, fiind un fel de obişnuit al casei, începură să-şi ofere şi să-şi manifeste prezenţa, *activă*, se spunea, în acele timpuri, la diferite manifestări şi chiar să schiţeze iniţiative. Incontestabilele valori ale culturii ruse, îndeajuns de bine cunoscute, de unii, admirate, de la o oarecare distanţă, de ceilalţi, constituiau paravanul sub protecţia căruia acest fel de cetăţeni al Clujului, în acei ani tulburi, căutau să-şi ducă, mai departe, acel segment din existenţa lor care lc era încă permis; adică *tolerat,* cum s-ar fi spus, pe vremuri: *vremelnic.* Cât avea să fie tolerat.

Era, de fapt, o veche obişnuinţă.

5

Cum au ajuns înapoi, la Liceul Militar din Predeal, după vacanţa de Crăciun din 1947, elevii au fost obligaţi să predea, pe clase şi pe baza unor tabele nominale, eghileţii galbeni pe care îi purtaseră pe umărul stâng, ca însemn al înaltului Patronaj al Regelui Mihai I, şi celelalte însemne ale regalităţii, de pe epoleţii şi caschetele de gală. Unii din ei încercaseră să le ascundă, pentru a le reţine, ca amintire, încât s-a recurs la acest procedeu de birocraţie militară al unuia din foarte numeroasele tabele şi tabelaşe care se întocmeau pentru orice operaţiune importantă, dar şi pentru te miri ce. Completarea tabelelor a mers însă destul de greu, tot mai erau sustrageri de la predare, iar, până la urmă, problema rămase, cum se spune, în coadă de peşte şi tabelele fură date uitării; iar eghileţii şi insignele, care apucaseră să fie predate, erau bune predate, care nu, rămâneau la purtătorii lor, ascunse în fundul dulapului.

Pentru băiatul de preot din Cluj, căruia aproape nimeni nu-i mai spunea, acum, *băiat de popă,* lucrurile cădeau, încă o dată, pe invers: în trimestrul care tocmai trecuse, poziţia lui printre fruntaşii clasei se consolidase, în front, înaintase câteva rânduri şi era în al doilea sau al treilea; parcă se mai şi înălţase, în statură, şi aproape că nu mai era stângaci şi chiar deloc împiedicat; e drept că nu-şi continuase scurta carieră de portar al echipei a doua de fotbal a clasei, cum râdea el însuşi de sine, dar, la orele de ski se descurca binişor şi începuse să-i reuşească primele christiane.

În prima zi de duminică a lui decembrie, cam cu două săptămâni înainte de vacanţa de

Crăciun, slujba obişnuită din holul de onoare al liceului fusese completată cu un Te Deum, de fapt, câteva rugăciuni şi pomeniri ale eroilor martiri pentru unitatea neamului dar şi ale marilor bărbaţi cu ţării, care o realizaseră, cu aproape treizeci de ani înainte. El stătuse la locul lui din frontul clasei, care era, acum, a patra şi care era poziţionată chiar sub arcul scărilor care duccau la etaj. Ascultase cântările preotului şi răspunsurile micului cor de elevi, se simţise încadrat de camarazii de clasă, văzuse, din locul unde se afla, o parte din frontul restrâns şi grupat al ofiţerilor comandanţi, dar şi primele rânduri ale elevilor din clasele superioare; erau figuri bărbăteşti şi tinereşti plăcute, cele mai multe chiar frumoase, care păreau că transmit, prin privirile limpezi şi coloritul deschis al feţelor, ceva ca o expresie a unei demnităţi, colorate de un fel de mândrie şi încredere. Păreau să exprime conştiinţa unei valori individuale şi de grup, dedicate unei alte valori, mai înaltă şi mai cuprinzătoare; nu se amestecau, în acest sentiment, formulări banale şi ocazionale, era ceva, mai întâi, simţit şi trăit, nu neapărat exprimat în cuvinte; dar i se părea că era ceva real, adevărat.

El însuşi se simţea foarte departe de ziua aceea, din urmă cu aproape doi ani, când stătuse la fereastra de la etajul doi a clasei sale şi se întrebase ce rost are faptul că el există, simţindu-se că nu contează, în nici un fel, că nu este nimănui trebuitor, ba, mai mult, că stânjeneşte pe cci din jur şi că, dacă ar fi să-şi ducă viaţa mai departe, aproape că s-ar simţi obligat să-şi ceară scuze tuturor cclorlalţi că există. Acum, erau foarte departe aceste gânduri, aproape că se pierduseră în neant. Acum simţea că are un loc undeva, în ccva, care îl depăşeşte, ca amploare şi semnificaţie, dar îl şi înalţă. Şi se întreba, spunându-şi: “”Bine, acum sunt aici, în holul de onoare al liceului, şi ascult liturghia; sunt în ceva şi aparţin acelui ceva şi nu mi-aş dori nimic altceva, sunt mulţumit şi mă simt împlinit? Dar unde şi cum voi fi peste 10 ani? Dar peste 20? Să ţin minte, să nu uit acest moment, ca de la el să pot măsura unde voi ajunge, în viitor.”

Abia se întorsese din vacanţa de Crăciun şi nu predase epoleţii şi insignele; e drept că o făcuse pe tăcute, nu ca alţii, care anunţau în gura mare că ei le vor păstra ca pe nişte simboluri nepieritoare şi, cum tabelele dispămseră, de nu mai ştia nimeni de ele, se întreba chiar dacă cineva observase că nici el nu le predase, când primi o nouă scrisoare de la prietenul lui Mişu, din Bucureşti.

Stau şi mă gândesc, îi scria Mişu, după formula introductivă, ce se va aleg de noi, de ţara noastră. Cum sunt mai retras din fire, nu mă amestec în toate şi nici nu dau din gură, mereu, la orice ocazie, nu mă reped să mă declar, în grabă, ba filo-rus, ba filo-occidental şi nici nu pretind, în fiecare că deţin cheile adevărului absolut, încep să ard că am luat-o în jos, pe o pantă coborîtoare, pe care cine ştie când ne vom opri şi dacă ne vom opri. Mi se pare limpede că Occidentul ne-a lăsat fără sprijin, dar tot atât de limpede mi se pare că, în faţa colosului rusesc, care stă, încă, pe picior de război, nu cred că se poate risca o nouă confruntare. În situaţia de azi, diviziilor de tancuri ruseşti nu le-ar lua mai mult de două săptămâni să ajungi la Paris, unde au mai fost, urmărind resturile brigăzilor lui Napoleon. Lumea întreagă s-ar putea prăbuşi, pentru nişte biete ţări din estul Europei.

Dar, dacă pot să-i înțeleg pe occidentali şi să le acord suprema circumstanță favorizantă, nu pot să nu ne plâng, pe noi şi cu noştri. Mi-e limpede că lumea este astfel aşezată, şi cine ştie de când, poate de la romani, dar poate şi dinainte, de la vechii geți şi de la egipteni, încât are în centru şi o periferie. Cei de la centru cu aproape toată puterea şi toate mijloacele, dar unicul scop pentru cam şi le folosesc rămâne consolidarea poziției lor centrale; periferia nici nu serveşte la altceva, încât mersul firesc al lucrurilor este ca centrul să rămână centru şi periferia periferie. Că această partitură a jucat-o, într-o vreme, Franța, cu puterea şi cultura ei, nu spune mare lucru față de situația actuală, când s-a ridicat America, de asemeni cu puterea ei şi cu o cultură la care suntem tot mai presați să aderăm; dacă am avea libertatea să o facem. Căci intrarea în joc a Rusiei, sub masca Uniunii Sovietice, n-a însemnat nimic altceva decât că ea ne propune, mai bine-zis, se autopropune pe ea însăşi, ca un nou centru, cel unic şi universal valabil, prin amenințarea cu iminenta doborîre a celui vechi. Iar noi tot la periferie am rămas, chiar dacă ni s-a pus, pe amărîta noastră de fațadă, o altă inscripție, aceea de satelit. Ca să argumentez ce susțin, am să-ți spun că am cunoscut câțiva ofițeri ruşi, care, de fapt, erau români, ca noi, din Basarabia. Toți contează, formal, ca cetățeni sovietici, de naționalitate moldovenească, cum o fi aia, ei ştiu, adică cei care au potrivit totul, pentru că mai toți au rude de sânge, fie peste Nistru, unde contează ca ucraineni, fie peste Prut, unde sunt români; adică ar fi aşa ca un frate să fie de o anumită naționalitate şi altul sau o soră, de alta. Ceeea ce este mai dureros este că unii dintre ei, puțini, să fi fost doi, cel mult trei, din cei pe care i-am cunoscut eu, sunt conştienți de această mistificare, îi spun eu, dar ei o văd ca pe un lucru absolut normal; nu numai că ar subscrie la logica istorică strâmbă, care a făcut din ei o națiune care nu recunoaşte Unirea de la 1859, dar declară deschis că e preferabil să adere chiar la naționalitatea rusească, ceea ce se şi gândesc s-o facă, atunci când va veni timpul, pentru că, în acest fel, se vor simți apărați.

-Ce? E puțin lucru să aparții de o națiune puternică, cea mai puternică din lumea viitorului? Dar ardelenii, can au rămas în America, nu au devenit cetățeni americani şi nu se simt apărați?

-Parcă ziceai c-o să detronați America, de pe poliția de lider mondial!, ripostam en, îndepărtându-mă de teamă.

-Asta urmează, în viitor, răspunse la întrebare.

-Aşa pare, îmi reveneam eu, dar nu e aceeaşi situație: America e peste Ocean şi cum ar fi să rămâi, acolo, cetățean român? Pe când Rusia e numai la doi paşi: treci Nistrul..

-Prutul, mă corecta el cu promptitudine. Sunteți o țară amărîtă, cu o istorie amărîtă. Ce rost are să țineți cu dinții la ele? Totdeauna, dar mai ales în prezent şi în viitor, istoria a fost şi va fi făcută numai, de cei mari şi puternici. Vreți să stați în primele ei rânduri, la fotoliile de orchestră, cum se zice? Dați-vă cu cei mari!

În fond, asa este şi logica acelor cunoscuți din jurul meu, pe care nu-i pot numi prieteni, pentru că nici nu am prieteni adevărați, în afară, poate, de tine, şi care se afişează filo-american sau

filo-ruşi sau filo mai ştiu eu ce. Ei cred că, dacă se manifestă ca simpatizanţi, problema este rezolvată şi sunt sau vor fi admişi la masa cu bucate, a celor mari. Aşa să fie?, se întreba, în finalul scrisorii, cel numit, odinioară, Mişu Nuştiucum.

6

De când ţara intrase sub umbra grea a războiului, care se tot apropiase de hotarele ei, ca un nor greu de plumb, încărcat de tunete şi fulgere, nimeni nu-i mai văzuse pe cei doi bătrâni în haine albe şi nici nu mai ştia ceva mai sigur despre ei; de fapt, că nimeni nu-i mai văzuse, poate nu era tocmai bine spus, pentru că mereu umblau zvonuri şi vorbe că fuseseră văzuţi, ba colo, ba dincolo, cum i se păruse băiatului, odată, că îi văzuse la o fereastră de tren. Mai ales, se vorbea despre apariţia lor în trenurile lungi şi încărcate de oameni năcăjiţi, cu bagaje strânse în junii lor, care păreau năcăjite şi ele, cu acoperişele vagoanelor năpădite de trupurile celor care erau atât de năcăjiţi încât nu mai aveau aproape nici un bagaj, despre faptul că fuseseră văzuţi, într-o gară pierdută, trecând prin faţa ferestrelor întunecate, bătute cu scânduri, peste geamurile făcute bucăţi, coborînd, ori dimpotrivă, urcând dintr-un loc care părea pierdut şi uitat, la un capăt de lume depărtat şi obscur. Se spunea despre ei că nimeni nu apucase să-i vadă mai de aproape şi că, la urma urmei, nimeni nu era sigur că îi văzuse chiar pe ei, cu feţele lor cunoscute, de culoarea cerii, şi pletele lungi, în jurul frunţii înalte a celui mai înalt şi care părea mai bătrân, statura vânjoasă a celuilalt, capul lui rotund, pe gâtul puternic, coroniţa de fire albe în jurul cheliei lucioase. Nimeni nu putea spune că le văzuse, într-adevăr, veşmintele lor lungi si albe, fluturând uşor în junii lor, toiagele lor de lemn vechi şi tare, ca un os de vietate necunoscută, cu incrustaţiile lor obscurc şi misterioase, nu simţise nimeni, cu adevărat, mirosul acela de ceară de albine, peste care adia, vag, o mireazmă de busuioc uscat, împletită cu un fir subţire de iz de mentă.

Oriunde ar fi fost, cum ar fi arătat şi ce-ar fi făcut, în acei patru, cinci ani, într-o primăvară devreme, dintr-un cap de alt an, aşezat între istorie şi durată ca pe un fel de muchie nesigură, din acelea despre care nu se ştie dacă sunt deal sau vale, cei doi bătrâni porniră la drum, dinspre apus spre răsărit. Erau aşa cum fuseseră văzuţi când li se arătaseră oamenilor, de aproape, şi chiar schimbaseră vorbe cu ei: aceeaşi înfaşişare, aceeaşi îmbrăcăminte, cu albul hainelor unduind, vag, in jurul lor, acelaşi mers, ca o plutire uşoară, cu sandalele lor de curele împletite deasupra pietrelor şi a prafului de pe drum. De data aceasta, veneau pe coasta Feleacului, dar nu urcaseră dinspre Cluj, nici pe lângă daimul de asfalt, plin de cotituri, nici prin pădurile din jurul izvorului Sfântul Ion, nici pritre tufele, mai rare, ale locului numit Bunăziua. Mai degrabă, veniseră prin păduri, pe la Tăuţi şi Ciurila, dinspre Săvădisla şi Vlaha, şi, după cc se opriră sub zidurile albe ale bisericii vechi din Feleac, o luară către Aiton, trecând pe deasupra de Vâlcele şi Rediu, apoi o cotiră la Boju şi păşiseră calea ferată,

către Cojocna, dat nu intrară în sat şi găsiră un drum cam nesigur, care îi scoase în Valea Cătunului; coborîră, o vreme, de-a lungul părăului, dar nu se apropiară prea mult de drumul ţării şi trecură dealul unduit, de ieşiră la Căian. Acolo, găsiră o tălpiţă de-o singură scândură, lângă un gard de nuiele. Dincolo de gard, sub un prun cu crengile negre, o căsuţă de vaioage, cu pereţii daţi cu var albăstrui, stătea aplecată, pe-o rână. Se auzea măcăit spart, de raţă, de la părăul de după grădinuţă. O babă cam îndoită de şale, învăluită-n broboade negre, ieşi la portiţa strâmbă, parcă i-ar fi aşteptat, şi se lăsă la pământ, în genunchi şi pe. brânci, la picioarele lor. Cel mai înalt o binecuvântă şi se aplecă să-i atingă năframa cu miros şi culoare de cenuşă. Abia apoi cei doi se aşezară pe tălpiţa strâmtă, în timp ce baba se mistuia în curte, ca un ghem mai mare, de cârpe negre. Femeia reveni, aducând, în mânile ei bătrâne două blide de lemn, cu o zamă de culoare incertă. Faţa lichidului se clătina şi dădea peste margini, udându-i degetele uscate şi picurând pe pământul rare; mirosea, vag, a prună sănătoasă, a fum şi-a scorţişoară.

De la Căian, peste alte dealuri, pe urme vechi, de cară, bătrânii trecură, în mersul lot uşor, parcă plutit, la Suatu, dar nu intrară în sat, ci ocoliră pe la tău, apoi prin pădure şi ieşiră la Boteni. Drumul ţării le rămânea mereu mai aproape sau mai departe, în stânga lor, iar ei nu dădeau vreun semn că vor să se apropie de el; ba, parcă, atunci când simţeau, în vreun fel, că ar putea fi după un deal, sau dincolo de-o vale, o coteau şi-o luau în partea dimpotrivă. Alegeau locurile pustii şi se lăsau împresuraţi de singurătăţi; câtc-o cumpănă de fântână, câte-o cmcc de lemn, o coamă de pădure depărtată şi neagră, o unduire de deal pe buza orizontului depărtat, le ieşeau în cale ca alte figurări ale plânsului lumii.

De la Boteni, trecură drumul, care venea de către Frata şi, tot pe urme de care, ori numai pe poteci de capre şi oi, cotiră mult, la stânga, către miazănoapte şi, după o coastă abruptă, pe care o şuiră plutind, ieşiră în drumul ţării, mai sus de Moci, de se vedea, la picioarele lor, valea prăvălită a Butuceilor, clădirile albe ale Spitalului, Judecătoriei, casei parohiale şi bisericii, cu tumul ei ascuţit, văzute de sus ca nişte cuburi de jucărie; ccva subţire şi neauzit vibra stins în junii lor şi mai jos, ca un semnal tăcut de existenţă continuă a cclor ce sunt.

Făcuseră tot dmmul acesta într-o durată fără timp; putea să fie oricât, putea să fie de la o clipă la alta. Veniseră singuri, numai ei doi, unul mai înalt, cu pletele lui albe, cclălalt mai scund, în fiinţa lui cam groasă, ca de piatră, cu toiegele şi cu îmbrăcămintea lor albă, unduind uşor, câteodată, parcă li se alăturaseră umbre: profiluri de feţe, contururi de staturi, bărbaţi, femei, copii, tineret; se conturau şi se ştergeau, pierind ca un abur. Când erau mai aproape, păreau departe, abia se vedeau; când erau departe, li se desenau mai limpede trăsăturile. Nu vorbeau; nici nu şopteau; nu bătea vântul, dar ceva se auzea în jur, ca un murmur de izvor, ca şoapte de crengi.

Acum, cei doi bătrâni stăteau înalţi şi drepţi, pe culmea cea mai de sus a Coastei, şi valurile de pământ, fară număr, din jurul lor, călătoreau neoprit, plecând spre necuprins şi revenind, în acelaşi

timp şi în aceeaşi mişcare uşor legănată. Nu mai era iarnă, dar nu era nici primăvară; pe blana de iarbă, murdară şi jerpeliră, a spinărilor nenumărate de dealuri din jur mai stăruiau petece mari de zăpadă; îşi pierduseră albul curat şi parcă fumegau într-un cenuşiu vag; îşi pierduseră şi consistența şi bălteau nehotărit între starea solidă şi cea lichidă, aburind rece şi neguros. Nu era nici zi şi nici noapte, nici seară, nici dimineață; nu era nici un fel de oră şi nici o oră, ca atare; nu era trccere şi nu era durată. Timpul băltea.

Hainele albe ale celor doi bătrâni puneau o pară distinctă in cenuşiul nedeterminat, în care nu era nici întuneric, nici lumină. Ei stăteau drepți, cu fața la lumea rotundă din junii lor, privind, în acelaşi timp, în toate părțile, fără să-şi rotească fețele şi să-şi schimbe privirea; ceea ce era in jur nu mai avea nici parte dreaptă, nici pe cea stângă, nici înainte, nici înapoi. Ei stăteau drepți şi puternici, ca întruchipare a lui 1 cel neîmpărțit, iar lumea era întreagă şi consistentă, în unicitatea ei.

Bătrînul cel mai înalt ridică mâna fără toiag, ca şi cum ar fi făcut un semn; fruntea i se lumină de lumină, iar când se-ntoarse, se văzu că avea părți şi direcții în jurul lui, iar el se-ntoarse cu fața la soare. Acolo se deschisese o depărtare şi, dintre pături de nori sfâşiați, se ridică un glob de roşu viu. Lumina începu să se aşeze, dând contur dealurilor; umbra se împărți, rupând bucăți din sine, şi căzu în văi. Bătrânii păşiră, în actul de deasupra cărării de pământ. Înaintară, în ăst fel, pe cărarea ce însoțeşte drumul țării, până ce valea din stânga drumului se dcschise larg şi unduind; atunci, începură să coboare trepte de aer. De-acum, se vedea bine că sunt înconjurați; nu erau de tot aproape, dar nici departe nu erau. se vedeau mai lămurit; bărbați, cu căciuli, dar şi cu clopuri, femei cu broboade şi fete cu cosițe aduse pe umeri, băieți, cu căduli voinicești. Nu s-ar putea spune că mergeau, dar erau mereu in jurul cclor doi bătrâni; de aproape şi de departe. Când ei începură coborâşui, pe drumul care duce la Legii, parcă se lăsau şi ccilalți, pe coasta domoală, împânzind depărtările.

Nucul de la Ocoliş încă n-avea frunze; se auzea numai, stins, foşnetul lor tainic, în seva treziră; vitele fornăiau în ocol şi, din când în când, câte una mugea plăcut. Mirosea a lapte proaspăt şi-a bălegar cald. Găinile vii scurmau în gunoi. Lelea Nastasia şi badea Onucu înaintară sub nuc; sluga cea bătrână şi slugușele erau la doi paşi în urmă. Toți se lăsară-n genunchi; femeia căzu pe coate şi-n pumni. Dinspre pădure şi dinspre dmm, dinspre coastă, se apropiau, tăcuți, grupuri-grupuri; se strângeau între ei, fără să se-nghesuie. Li se vedeau bine, acum, fețele şi ochii lucind; era ceva ca o aşteptare.

Cci doi bătrâni, în hainele lor albe şi cu toirgele lor înalte, se lăsară înconjurați. Unuia i se vedea fruntea înaltă şi albă, luminată, pletele bogate căzând pe umeri; celuilalt, chelia lucie şi coronița de fire albe. Erau apropiați şi vii.

7

Reluăm, din jurnalul profesorului Onisifor Ghibu:

Vineri, 2 aprilie 1948. S-au împlinit astăzi şase luni de la moartea venită ca un trăznet din senin a bietului nostru Florel. Şi nici după atăta vreme n-am ajuns să înţeleg misterul întreg al acestei întâmplări absurde şi revoltătoare. Şi astăzi totul mi se pare un vis, o poveste cu neputinţă de a fi luată drept adevăr şi realitate. Am mereu impresia că Florel trebuie să pice, pe neaşteptate, de undeva aşa, măcar pentru câteva minute fugare, în goana dintre Braşov şi Cluj sau Braşov şi Olăneşti... Şi totuşi el nu vine, şi absenţa ce se prelungeşte mă cutremură cu tot mai mare lipsă de milă şi înţelegere.

Marţi, Săptămâna Patimilor, 27 aprilie 1948. *Cât de insondabilă e viaţa!*

Iată, a trecut mai bine de o jumătate de an de când s-au scris în aceasta cronică paginile cele mai dureroase,fără ca cineva să fi fost în stare să adauge ceva la ele. Au fost, de atunci încoace, copiii acasă, de Crăciun -cu excepţia lui Mihai şi a Lucichii -, dar nimeni nu s-a mai atins de cronica Stanei, devenită o cronică a familiei.

De-atunci, câte s-au petrecut! Am devenit, între timp, pensionar fără voie. Am dat Stana în administrarea nelimitată a Nanei şi a lui Crişan. Am înregistrat sporirea familiei cu mica

Mihaela-Florina, odorul lui Mihai şi al Lucichii. Am încrestat la răbojul suferinţelor familiale arestarea lui Tavi şi deţinerea lui la Siguranţa generată din Bucureşti timp de 33 de zile. Am făcut mormântul lui Florel, pe care Dumnezeu ne-a ajutat să-l putem şi plăti, din pensia mea cea dintâi şi din sume obţinute prin vânzarea unei stofe de haine, ce mi-a fost dăruită de Florel la Crăciunul din 1945 şi a unui rând de haine rămase de la el.

S-au mai adăugat la contribuţiile acestea, şi sumele date de Mihai şi Tavi. Monumentul este solid, sobru, decent.

Vineri, 30 aprilie, în aceeaşi Săptămîna a Patimilor şi tocmai în ziua ei cea mai încărcată de durere, profesorul Onisifor Ghibu redactează următorul

MEMORIU CĂTRE PATRIARHUL JUSTINIAN. DR.CPARHON. M. SADOVEANU, DR.P.GROZA ŞI STANCIU STOIAN. ÎN LEGĂTURĂ CU PROIECTATA REUNIFICAR E A BISEIRCII ROMÂNEŞTI. PRO MEMORIA

Fiind informat că atât la Patriarhie, cât şi la Ministerul Cultelor se lucrează intens în vederea refacerii unităţii religioase a poporului român, sfâşiate în anul 1698, respectiv 1700, şi că lucrarea în chestiune se întemeiază, în parte, pe studiile şi cercetările publicate de mine în ultimele trei decenii, mă simt dator a atrag prin aceasta binevoitoarea atenţiune a factorilor decisivi, bisericeşti şi politici, asupra importanţei hotărîtoare pe care o are în această chesiune, mai mult decât orice altceva, tehnica punerii în scenă şi a rezolvării marelui act urmărit. De ea atârnă ca acesta să însemne o

binefacere pentru neam sau ca el să devină un şi mai mare blestem, de cum a fost pasul fatal de acum 250 de ani.

Ca unul care, de la 1918 încoace, m-am ocupat fără întrerupere de această mare, şi imperioasă problemă, cu privire la care m-am documentat cu toate mijloacele posibile -şi anume prin studii amănunţite, verificate mereu pe teren în centrele ortodoxe şi greco-catolice mai apropiate: Sibiu, Blaj, Oradea, Bncnnşti, Iaşi, Chişinău şi Cernăuţi, precum şi în centrele religioase mari europene: Constantinopol, Atena, Roma, Florenţa, Paris şi Eisenach, şi prin publicaţiuni şi conferinţe supuse, criticii opiniei publice române şi străine.

Mă simt dator să declar în acest moment, în care se agită chesiunea punerii în practică a ideilor ventilate de mai bine de un sfert de veac de mine, că în publicaţiunile mele de până acum eu m-am ocupat de problema celor două biserici româneşti numai în mod principial, fără a indica şi modalităţile practice, respectiv tehnice, prin care ar urma să se înfăptuiască reunirea lor, dar că, paralel cu aceasta, am sesizat tot atât de temeinic şi tehnica realizării ei, cu privire la care însă mi-am rezervat dreptul de a mă pronunţa numai în momentul pe care-l va alege Providenţa pentru punerea în lucrare a marelui act istoric.

Făcând această mărturisire, socotesc că ar fi o greşală, dacă rezolvarea vitalei şi gingaşei probleme amintite, care ating sufletul neamului în ce are el mai de preţ şi mai sfânt, s-ar încerca, fără o pregătire cât mai solidă şi fără punerea la punct prealabilă a tuturor imponderabiliilor, de care atârnă soluţionarea fără zguduire a unei proces istoric atât de îndelungii, care macină fără milă, de atâta vreme, energiile cele mai preţioase ale neamului nostru de pretutindeni.

În ce mă priveşte pe mine personal, trebuie să declar că n-aş putea accepta ca în rezolvirea acestei probleme să se facă referire la studiile mele, apărute în mod sporadic până acum, şi să se tragă din ele concluziuni, dat find că toate aceste studii eu le consider simple preliminarii la concluziile definitive, pe care le am puse la punct de multă vreme, dar pe care, din motivele arătate mai sus, încă nu le-am publicat şi nici nu le-am comunicat cuiva.

Mă măgulesc cu speranţa că cei care vor fi chemaţi de Providenţă să repate actul fatal de la 1700 vor lua act de cele cuprinse în aceste rânduri, pe care m-am simţit obligat să le supun, în mod simultan, atenţiunii I.P.S.S. locţiitorul Scaunului Patriarhal, Excelenţelor lor Domnilor Preşedinte şi Primvicepreşedinte al Prezidiului Republicii Populare Române, Domnului Preşedinte al Consiliului de Miniştri şi Domnului Ministru al Cultelor.

Sibiu, în Vinerea Patimilor

Prof. Onisifor Ghibu

(30 aprilie) 1948profesor universitar î.p.. membru coresp. al Academiei Române

8

Dacă, în alte locuri şi pentru alţii, timpul avea alte ritmuri sau nu-l avea decât pe acela al ceasornicului cosmic, la Predeal, în jurul Liceului Militar, şi pentru mica acea omenire cuprinsă între zidurile şi gardurile lui, el se desfăşura, nezmintit, după cel al istoriei, căreia aproape că i se auzea ţăcănitul sacadat, aşa cum, din uruitul prelung, de prăbuşire de bolovani, care însoţea trecerea fiecărui tren pe Valea Prahovei, se auzea bătaia ritmică, de ciocan pe nicovală, a saboţilor grei, de fier, pe şinele lungi, oţelite şi lucioase. E adevărat, Bucegii stăteau la locul lor, ca un mohorât contur de cetate ireală, întrupată în piatră sură, fie zi, fie noapte, fie soare sau ploaie; nimic nu le schimba şi nici măcar nu le altera, la suprafaţă, dăinuirea împietrită, după cum, peste vale, Clăbuceţii, cocoşaţi sub păduri fără veac, păreau un alt fel de întruchipare a veşniciei, dar, pe firul acela subţire şi cotit, de-a lungul cursului şopotit sau înverşunat al Prahovei, istoria prinsese rădăcini de buruiană amară.

La liceu, plecarea regelui din ţară fusese cel din urmă impuls al unui proces de dezagregare, care nu putea să aibă alt sfârşit decât desfiinţarea; într-adevăr, odată cu tabelele acelea nefericite, pentru consemnarea predării eghileţilor şi insignelor, se răspândi zvonul desfinţării. Termenul era cunoscut, nici nu trebuia să-l mai amintească cincva, cu atât mai puţin să-l precizeze. Ştiau cu toţii că anul şcolar în curs, 1947/1948, avea să fie cel din urmă, iar când va fi epuizată şi ultima zi de şcoală, atunci, toţi cei de acolo, elevi, ofiţeri, profesori, soldaţi, până la ultimul bucătar sau la ultimul răcan, de pe la magazii, vor lua-o care încotro.

Cum era de aşteptat, această conştiinţă a siguranţei sfârşitului desfăcu, de la sine, toate legăturile de obligaţii ierarhice din instituţie; ce mai conta, acum, că erai elev dintr-a-ntâia sau din a opta, că eşti simplu gradat, sau ofiţer? Cu toate acestea, împotriva unor eventuale presupuneri, nu se instală nici domnia bunului plac şi nici haosul; se făcu numai o înlocuire, în mecanismul desfăşurării zilnice a vieţii şcolare şi militare: disciplina formală, dispărută ca prin farmec, odată cu instalarea certitudinii sfârşitului, fu înlocuită cu o disciplină liberă, care mai păstra pe ea un pospai de militărie, aşa cum atât elevii cât şi ofiţerii mai păstrau încă uniformele lor militare, dar altfel era degajată şi chiar voioasă şi cât se poate de eficientă. Iar roadele ei practice fură de-a dreptul uimitoare. Este adevărat, nici până atunci, ca în toată istoria de aproape jumătate de veac a liceului, mecanismul ei nu înregistrase niciodată, nici chiar în timpul cutremurului din 1940, care năruise zidurile clădirii din incinta Mănăstirii Dealu, nu înregistrase ceva de natura unei sincope cât de minore: dar, acum, începând de prin ianuarie 1948, se instală, în clădirea de pe Valea Râşnoavei, ceva ca un spirit uşor şi liber, care lăsa în urma lui, ca pe nişte reziduuri, tot ce avusese aerul oricărei constrângeri şi care făcea să meargă treburile înainte, în ritmul lor zilnic, numai că altcum. Orele de clasă se desfăşurau după orarul stabilit la începutul anului şcolar şi, fără nici un dubiu, în mare, după programa analitică pe care profesorii o ştiau şi o respectau în liniile ei principale. Ceea ce era nou era că, deşi se păstrase,

nenalterat, ritualul cazon de începere şi încheiere a lor, cu salutul clasei, în poziție de drepți, comandat de elevul de serviciu sau de şeful de clasă, acel *dreepți!* răsuna altfel, acum, şi chiar altfel era executat; altfel punea profesorul catalogul pe catedră, altfel se întorcea cu fața la clasă şi altfel îi privea pe elevi; iar aceştia altfel îl priveau pe profesor şi altfel răspundeau, când erau întrebați, ori când se ofereau ei să răspundă. Ora de clasă, ca atare, avea alt fel de desfăşurare: nu se mai respecta împărțirea strictă între *predare* şi *ascultare*, totul fiind un fel de expunere bazată pe o permanentă comunicare cu elevii. Digresiunea devenise regina neîncoronată a orei, iar cultul ei mobiliza toate spiritele, într-un fel de comuniune a cunoaşterii; se instalase, de fapt, în viața liceului, câtă mai era, un alt paradox; el descoperise, cu propriile puteri, în ritmul propriului său destin, o nouă pedagogie şi o nouă didactică, poate cele ale viitorului, poate unele iluzorii, dar noi, îmbietoare, atractive, până la urmă, şi productive.

Cât priveşte raporturile dintre elevii diferitelor clase şi elevii celor superioare şi ofițerii mai tineri, se pctrecu, iarăşi, un lucru interesant şi, oarecum, surprinzător. După regulament, cei dintr-o clasă inferioară erau obligați să se adreseze, cclor din clasele superioare, cu *domn elev* şi să le vorbească cu *dumneavoastră.* Deschingându-se regulamentul, să ne înțelegem: nu desființându-se, ci degajându-se, cumva, din chingile lui strict formale, nu se instală, în accastă privință, bunul plac sau obrăznicia. Dintr-o veche obişnuință, ajunsă, poate, şi automatism, dar poate că şi ca expresie a unui respect real, regula continuă să funcționeze şi după ce desființarea fusese dată şi înțeleasă ca sigură; dar funcționă nuanțat, pentru că liber. Adică, unii elevi, trecură peste vechiul consemn şi spuneau unor superiori ai lor pe nume, în vreme ce alții continuau să-l respecte. Astfel, ieşiră, la iveală, cam cum ies pietrele, în albia unui râu secat brusc, ieşiră la iveală vechi raporturi de prietenie sau chiar rudenie, între elevii din diferitele clase; încât unii începuseră să-şi spună pe nume şi să se tutuiască, în timp ce alții rămăseseră, de bună voie, la fostul *domn elev* şi la *dumneavoastră.*

Dar, poate că cel mai important şi, desigur, cel mai interesant fenomen, pe care-l aduse cu sine vestea, ca o schimbare de aer, a desființării, a fost să fie libertatea, pe care elevii şi-o luară ei singuri, fără să ceară învoire de la nimeni, să plece de la liceu şi chiar din localitate: dar, iarăşi, nu oricând şi oricum, ci sub un anumit control. Iar controlul respectiv nu-l mai exercita disciplina militară formală, ci cadrul larg al programului activităților de la liceu. Cu alte cuvinte, în oraş, adică în Predeal, îşi luaseră libertatea de a pleca numai în intervalul dintre orele de curs şi meditație, sau cel mult stingere, în timpul săptămânii, iar duminica se simțeau şi erau liberi toată ziua. La Bucureşti însă, ori în localitățile mai îndepărtate, nu plecă nimeni fără vechiul bilet, de voie militar, nici chiar cei care aveau părinți sau rude apropiate pe-acolo.

În schimb, se aventurau, cum spuneau ei, până la Braşov, vorba aceea: erau numai doi paşi, nu mai mult de patruzeci, cincizeci de minute, cu orice tren, fie el chiar mărfar. E adevărat, în trenurile de marfă nu se mai agățau, ca să călătorească în cabinele de frână, pe vagoanele platforme sau în cele de marfă, dacă erau goale şi deschise, cum făcuseră în aniide război; dar se cocoțară, cu mult curaj

şi tot atât interes, în lococomotive. Erau puternicile şi masivele locomotive Pacific, care trăgeau un şir de vagoane după ele, atingând viteze de până la 120 de km/ oră, pe porțiunile mai lungi, de cale ferată dreaptă, care aveau un compartiment pentru cărbune, ataşat de locomotivă şi o cabină, aproape închisă şi destul de spațioasă şi chiar, în măsura posibilului, curată. Cât stătea acceleratul sau rapidul în gara Predeal, şi cât frânarii de serviciu îi verificau şi probau frânele fiecărui vagon, eliberând, în jeturi scurte şi iuți, aburul din conducte şi restabilind presiunea de câteva ori la rând, era timp destul să se trateze, cum spuneau ei, cu mecanicii. Aceştia erau bărbați puternici şi cu o anumită seriozitate, dar nu morocănoşi sau închişi, ci, din contră, dispuşi la comunicare şi chiar interesați de conversație. Le plăceau băieții aceia tineri şi frumoşi, în uniformele lor curate, cu însemnele mici şi galbene, pe fondul bleumarin, şi erau măguliți că domnişorii aceia alegeau locomotiva lor, când puteau foarte bine să trateze cu conductorii pentru un loc la vagoanele de clasă, măcar pe culoar, şi, mai ales, le plăcea că se arătau sincer interesați să cunoască diferitele comenzi din cabină, şi funcționarea *maşinii*, cum îi spuneau ei. Aşa că le făceau loc, în cabina destul de strâmtă, totuşi, arătându-le câte un colț unde puteau sta, fără să deranjeze manevrele fochistului, care, din timp în timp şi destul de des, deschidea uşa grea, de fontă, a cazanului, unde duduia un foc viu, de flăcări sângerii, cu nuanțe fugare de galben şi alb, apoi se întorcea spre *tenderul* încărcat cu cărbune, cu o lopată grea în mână; încărca lopata din grămada neagră, sfărâmicioasă, făcea o rotire, din trunchi, de o jumătate de cerc, şi-i arunca povara întunecată peste jocul neoprit al flăcărilor. Era ceva ca o scurtă potolire, în acel dans sălbatic, de roşu aprins, ca să izbucnească, din nou, cu mai multă putere, în timp ce cazanul duduia din adâncurile lui, sub presiune, şi un vânt subțire şi iute vâjâia pe Ia fereştile şi uşile de fier. Celălalt mecanic, şi el cu un şorț mare, de piele, pe piept şi pe şale, stătea aproape lipit de geamul mic şi oval, din dreapta sau din stânga cabinei; cu o mână sprijinită pe o manetă grea, de oțel luciu, executând, din când în când, scurte manevre, la câte-o comandă sau aparat, cu gesturi reflexe, fără să se uite. În tot acest timp, vorbea cu băieții; îi făcea plăcere să-i întrebe şi să-i asculte povestind despre viața lor de la liceu, dar parcă mai mare plăcere îi făcea să le spună el, despre maşina lui. Trenul cobora, nebunește, unduindu-se şi aplecându-se la curbe, intrând în vreun tunel, cu un fluierat lung, şi duduind, apoi, înfundat, sub bolțile de stâncă, ieşind la lumină cu un alt fluierat, acum, parcă mai scurt şi vesel, trecea țăcănind din saboții grei prin gările celor două Timişe, cei de sus şi cel de jos, apoi, ieşind dintre coame păduroase, la Dârste, şi avântându-se pe şesul drept, ca o masă, al Țării Bârsei. Înălțimea țuguiată a Tâmpei era în stânga, în prelungirea coamelor împădurite dinspre Râşnov, iar pe liniile paralele şi drepte, trasate, parcă, cu rigla, trenul, cu vagoanele lui lunguiețe şi locomotiva, depănând, harnic, din roțile de fier, lăsa, în urma şi deasupra lui, o coamă prelungă de fum alb, fluturând-o, vesel, ca pe un steag.

La Braşov, băieții rătăceau pe străzi şi prin piețe, fără nici un plan; oraşul îşi arăta colțurile lui faimoase, ca pe nişte surprize: câte o piață strâmtă şi picrniiră, cu piatra de râu, între clădiri vechi, cu acopcrişe țuguiate şi fereşti cu grilaje de fier forjat şi obloane de scânduri groase, vopsite în verde sau

castaniu, colțuri pietroase de zidun de cetate, Biscrca Neagră, cu turnul ei țuguiat şi pereții mohoriți. Tumul Sfatului, deasupra clădirii scunde şi rotate, în mijlocuil pieții centrale. Intrau în peisaj ca în câte-o ilustrată şi-apoi se vedeau înconjurați, ca de o altă lume, cu clădiri sure, cu acoperişe de țiglă de culoarca ruginii şi priviți de ferestrele cu gratii artistic lucrate, ca de nişte ochi bătrâni şi împietriți, din lumea aceea depărtată. Puțini aveau bani să intre în vreo cofetărie sau în alt local, iar cei care aveau ccva mărunțiş preferau, după plimbare, câte un film.

La început, băiatul din Cluj pleca spre Braşov cu câte-un grup de colegi de clasă, din care nelipsit era prietenul lui ipotetic, cu care, odată ajunşi în oraş, rătăceau împreună, până-şi simțeau picioarele fierbinți, de parcă le-ar fi luat foc, şi-apoi găseau câte-un colț ieşit, de zid, să-şi tragă suflul. Dădeau târcoale cinematografului din centru, dar nu îndrăzneau să intre şi se îndreptau, din vreme, spre gară, să caute *un* tren spre Predeal; acolo, dacă n-aveau noroc, de-un tren potrivit, rătăccau, o vreme, pe peronul pustiu, întrebând pe câtc-un frânar, şi-apoi, dacă nu se ivea nimic, o luau în lungul liniilor, către triaj, să găsească vreun mărfar şi să trateze cu mecanicii de la locomotivele puternice, care erau aranjate, câte două, în capăt, şi una, la urma convoaielor grele de vagoane încărcate, pregătite să urce pantele abrupte.

Pe vremea accea aveau la clasă un locotenent tânăr şi frumos, cu alură de sportiv; ieşise ofițer după războiu şi fusese atras de faima liceului. Pronumele, numele mic, cum se mai spunea, îi era Mihai, ca al regelui, şi îi făcea plăccre când altcineva remarca acest lucru şi nu rareori îl semnala chiar el, mai ales elevilor lui, cum le spunea el celor din clasa a patra. Purta uniforma militată cu plăcere şi mândrie şi avea calota caschetei aranjară astfel încât să aducă cu cele ale aviatorilor britanici: era filo-englez declarat şi avea mereu cu sine, sub braț, manualul lui I.A.Candrea, cu coperta lui roşie, cu steagul britanic aproape umplând-o, pentru învățat engleza fără profesor. Visul lui era să ajungă la o şcoală militară celebră din insulă.

Văzându-i, într-o sâmbătă, când era ofițer de serviciu, pe elevii dintr-a patra plecând la Braşov, sau, poate, întorcându-se, îi luă la descusut, la prima ocazie, sau tocmai în scara aceea: cum se duc ei la oraş şi ce fac acolo? Băieții îi spuseră câte ceva şi-l imitară să-i însoțească. Aşa ajunse tânărul locotenent Mihai, cu alura lui elegantă, cascheta aceea, care părea de aviator englez, o mănuşă de piele subțire, trasă pe mâna stângă, cealaltă, ținută, frumos pliată, în lung, în palma dreaptă, să urce-ntr-o cabină de locomotivă Pacific, să simtă vântul vitezei vâjâindu-i pe la urechi şi dogoarea focului încins, de cărbune, în obraji. Coborît, cu pas sportiv, pe peron, el îl luă cu sine pe băiatul de la Cluj şi porniră, amândoi, unul înalt şi voinic, celălalt, mai scund, cu pas uşor şi tineresc, să vadă oraşul.

În acest moment al ei, povestirea nu mai are nevoie de prietenul presupus şi-l scoate din rol, pentru ca cei doi să rămână singuri, să se bucure singuri de oraşul-cetate şi să vadă împreună filmul la modă, în acel an. *Omul în gri,* cu Stuart Granger şi James Mason. Cum era duminică şi aveau tot timpul, locotenentul îl duse pe elevul său într-o cofetărie şi-i oferi o savarină. El însuşi ceru o cafea şi-

şi aprinse o ţigară; fuma *regale* chiar dacă dispăruseră de pe piaţă, odată cu monarhia, dar era bucuros că mai are provizii şi chiar, spunea el, o sursă. Povestind de una şi de alta, băiatul ajunse la episodul braşovean al păţaniilor sale şi-i spuse de Spitalul Militar. Aşa îşi aduse şi el aminte de sora medicală cu numele Mariana şi, când rememoră, în gând, duminica petrecută în familia ei, pe cerul gurii i se activă gustul de marmeladă fină, dulce-acrişoară, al umpluturii, şi ccl al pastei de făină amestecată cu ou şi presărată cu coajă de lămâie, dată pe râzătoare.

-Cam pe unde locuiau?, îl întrebă locotenentul şi când băiatul îi spuse, aprecie:

-Nu poate să fie departe.

-Dacă vreţi, putem să mergem să le facem o vizită, propuse băiatul.

Casa era tot la fel; la fel şi camera modestă, dar curată, cu masa acoperită cu o dantelă mare, lucrată de doamna, mama Marianei. Băiatul se încălzi tot şi roşi când văzu că Mariana avea exact aceiaşi ochi, cu aceiaşi fel de privire. Mama ei le servi, pe aceleaşi farfurioare, de porţelan alb, cu floricelc, acciaşi fel de prăjitură; marmelada ei, între foile de aluat, avea acelaşi gust, dulce acrişor.

Aşa a fost să fie ca locotenentul Mihai s-o cunoască pe sora de ocrotire, cum se spunea atunci. Mariana, din Braşov.

9

Cam tot pe atunci, la Ocoliş, locul acela dintre Cluj şi Reghin, şi în împrejurimi, era aşa că nu numai timpul întreg se aşezase între nişte cadre largi, în care eticheta de patru cifre a anilor nu mai conta chiar deloc, dar anotimpurile înseşi aveau, parcă, alt fel de curgere; unul sau altul începea, mai greu sau mai uşor, cum îi era lui dat să înceapă, dar odată început, părea să se instaleze într-o durată fără limită, aproape cât o veşnicie; perioadele de tranziţie, însele, păreau să dureze nelimitat, de parcă oamenii nici nu mai aveau cum să ştie dacă e iarnă sau primăvară, ori vară sau toamnă. Dar, totodată, ele se perindau în aşa fel încât parcă se suprapuneau unul peste altul şi părea când că undeva e toamnă, iar dincolo iarnă, dar şi că, tot acolo, sau peste tot, era şi una şi alta, şi toate împreună.

Cci doi bătrâni, cu toiegele înalte şi hainele lor albe, erau mereu văzuţi; păreau chiar între ei, între oamenii locului, dar şi, cumva, mai la o parte, profilaţi pe câte-o spărtură de cer, sau pe câte-un joc de nouri, de pe-o coasră de deal, sau dintr-un luminiş de pădure, locurile erau cum se ştiau, de totdeauna, cu adâncimca aceea domoală şi largă, prin mijlocul căreia şerpuieşte, nehotărît, drumul către Legii, coborît din drumul ţării, care ţinea, ca din totdeauna, culmea dealului întins. Aceeaşi era şi repartizarea, ca din întâmplare, a petecilor de pădure şi-a celor de iarbă, a măruntelor izvoare, înconjurate de zmârcuri, a covoarelor, destul de ezitant trasate, de sămănături; în ansamblul lor vălurit şi divers colorat, se imprima, însă, acelaşi misterios şi inexprimabil sens decorativ, ca de pe un covor, parcă plutind în lumina schimbătoare, ca un abur uşor, sau o ceaţă fină. Acelaşi era şi cercul vag

de verdeață mai tare şi clădiri de lemn şi perete, acoperite cu paie, şindrilă şi stuf, aceeaşi roata de bârne-a ocolului şi-aceleaşi reperele stogurilor de fân şi-al cumpenei de la fântînă, cu lemnul ei pieziş, noduros; aceeaşi căsuța lelii Nastasia şi a lui badea Onucu, sub coperişul de şindrilă, cu tâmaţul ei de lemn şi petele vii, de muşcate roşii, peste varul albastru. Acccaşi, păduricea, cu mladă tânără, de lăstari, şi poiana rotată, pe care-o măsurau, în fugă, iepurii cenuşii, cu urechile ciulite, şi unde, în nopţile tainicc, cu zumzet neauzit, de raze de lună, ieşeau căprioare cu botul umed şi ochii mari, de cărbune apos.

Şi, totuşi, parcă se schimbase ccva şi lumea aceca, câtă să o cuprinzi într-o privire, de la coama prelungiră a dealului, unde drumul ţării stătea ca o dungă de tivitură pierdută-n depărtări, şi până la orizontul înceţoşat, căzut în valea dinspre tăuri; parcă dincolo de marginile privirii se profilau alte margini, după care altele şi-apoi altele şi tot aşa, tot mai depărtare, dar prezente, acum, şi aduse, ca printr-un fel de frângere a distanţelor, ca şi când ar fi fost rupte nişte beţe. Aşa încât, dinspre miazănoapte şi răsărit, se apropiase şi se ridica aproape, ca un fel de căpiţă înaltă, după un fel de coperiş de şură, muntele acela ca o biserică de piatră albastră şi străvezie. Mai la stânga, cum te uitai la el, părea că se văluresc culmile Munţilor Maramureşului; şi mai la stânga, unde trebuia să fie, în depărtările coborîte, Clujul, se apropiaseră coamele păduroase ale Munţilor Apuseni, iar în spate, spre miazăzi, peste culmea lungă [a] coastei, se năzăreau pietrele albe din Retezat şi Munţii Făgăraşului.

Dar şi oamenii păreau aceiaşi, şi totuşi, li se adăugaseră şi alţii; sigur, din anul cedării, unii mai muriseră, ca să fie îngropaţi, în grădinițele de după casă, în morminte scunde, cu iarbă şi flori triste, alţii veniseră, de nou, pe lume, şi-ajunseseră să fie copilandri numai buni de trimişi cu vitele, ori fătuțe, cu fuste rotate, ca ale mamelor şi bunicilor, legănând, cu piciorul, covata de lemn a unui frăţior, în timp ce, cu mânile lor subţiri, torceau caicnil şi învârteau fusul, ori suceau toata sucalei să umple ţeghile de tort. Fraţii, surorile, părinţii şi bunicii lor erau prinşi, fiecare, în treburile zilei, cum este prins câtc un fir de lână colorată în bătătura ţesăturii. Pe drumul de pământ care cotea, pierzându-se către Legii, şi pe căile prăfoase, de două toţi, dintre sămănături, de după bălţi şi de către pădure, scârţâiau care şi se opinteau vite bălane. Câte un plug cu doi boi sau cu doi cai trecea, de-a curmezişul, un pământ de arat, ca o tipsie pe-o rotunjime de coastă, cum trece o albină pe-un obraz păros de câne adormit la soare. Aerul limpede limpezea şi mai mult sunetele de clopoţei de la gâtul mioarelor şi le făcea ca pe nişte picuri de cristal, iar acrul greu, de ceaţă, înnăbuşea talăngile berbecilor cu coame răsucite, ca şi când le-ar fi umplut cu paie, ori le-ar fi convertit arama în lemn dogit. Cineva, poate o femeie, chema, cu glas înalt, pe altcineva, poate-un copil, ori uri bărbat, de pe-o coastă, pe alta. Ziua se aromea în propria căldură şi se cocea ca o pâne sub dogoarea soarelui; sara se înneca în ape de umbre şi mirezme de ierburi şi flori uscate, pişcate de fum; nopţile susurau de mii de greieri şi nenumărate fiinţe de gâze, înalte, până-n sclipirea stelelor, ca nişte ţăndări de diamant, ori sub vălurile, ca o ceaţă subţire de argint, ale lunii; iar dimineţile se desluşeau din neguri umede şi

umbre lungi, scoțând lucrurile din tainițe ascunse, ca de cenuşă, aşezându-le, pe fiecare, între limitele lor, şi mânjindu-le cu propria vopsea.

Cei doi bătrâni îşi găsiră, până la urmă, lăcaş mai statornic în poienița rotundă de lângă Ocoliş: badea Onucu şi slugile sale tăiară câțiva tufani şi le încropiră o colibă, cum le arătară ci. Sluga cea bătrână dobori un mesteacăn, cu trunchiul ca brațul lui gros, îl lăsă în coaja lui, albă ca bârtia de ceară, şi alcătui o cruce, pe care-o înfipse în iarba din dreptul colibei. De cum se statorniciră acolo, să vie în fiecare sară să stea drepți în fața cerului înstelat, privind în sus, ca şi când ar fi avut pe cineva printre luminile mărunte, să-i vorbească pentru ca să se-ntindă, până la urmă, fiecare, pe câte-un pat de frunzare, părea că în junii lor se schimbaseră toate şi toate păreau altfel. Lumina cădea altcumva şi altcumva se alegea ploaia de soare, păsările işi sporiseră şi-şi mlădiaseră vechile cântece şi se rânduiau, cumva, între ele, ca la un fel de slujbă. Florile îşi deschideau în altfel corolele şi nu-şi mai dădeau rând, fiecare, după anotimpul ei, şi-nfloreau, toate odată, şi nici nu mai dădeau semne de ofilire. Dar cea mai mare schimbare se petrecu între albine; de unde, până atunci, fiecare îşi căuta mierea, pe unde ştia ea, şi-apoi se-ntorcea, de-a dreptul, sau în zbor ocolit, la stupul ei, acum începură să se aleagă între ele şi cele mai tinete şi mai harnice se ațineau măi mult prin poiană şi-n împrejurimi; apoi veni, peste vârfurile tufenilor, un roi învârtejit, ca şi când ar fi aruncat cineva, de departe, un mănunchi gros de fire negre, zumzăitoare; îşi găsiră, singure, o buturugă uscată, cu câteva fire de mătăcină, crescutc de la sine-ntr-o scorbură, care nu părea să mai fi fost pe-acolo şi parcă venise şi ea, în zbor nevăzut, şi-şi întemeiată coşnița lor. Şi-apoi, în altă zi, altul şi tot aşa, vreo câteva zile, de se alcătui o adevărată prisacă. Atunci, ca prin minune, se văzu că erau răsăriți şi crescuți, printre tufani, câțiva tei tineri, cu frunza sănătoasă şi mugurii florilor gata să pleznească, iar în partea ccea de pădurice se arătară răspândiți, şi câțiva agăți în floare. Prin iarba din poiană, bătuseră fire dese, de izmă, cu verdele tare, şi se alcătui un covor de flori amestecate, fiecare arărându-şi la soare petele felurite de culori şi mirezme.

Bătrânul mai scund la stat, cu coronița lui de fire albe sub chelia rotundă, îşi luă, de la sine, sarcina treburilor grele ale albinăritului, pe când cclălalt. cu ochii lui albaştri ca cerul, urmărea zborul gâzelor de aur, în timp ce vreo câtcva i se încurcau, printre firele albe şi lungi, ca de mătasă, ale bărbii, ca nişte bumbi mărunți, de pietre scumpe.

Pentru lumea aceea, strâmtă şi largă, de pe coasta înclinată, către Legii, înconjurată de hora de creste văzute şi nevăzute, miezul era gospodăria lui badea Onucu şi poiana cu soare, flori şi muşte de aur din apropiere. Plecând, de cu zori. cu carul lui greu şi puternic înciocălat, tras de doi boi zdraveni, cu muşchii ca piatra, eu plugul şi grapa pe deasupra peste loitre, şi întorcându-se sara, cu scârțâit greu, zdrobind praful din cale, vârfuit de fân copt, ori de snopi de grâu, ori de mănuşi de tuleie clădite cu grijă, badea Onucu se alegea, dintre ceilalți, prin putere şi statură; boii lui, cu coame groase, împodobite de lelea Nastasia cu ciucuri roşii şi galbeni, erau cfi mai pogani şi mai blânzi, totodată,

caml de lemn, ccl mai frumos împistrit, dar şi cel mai greu încărcat; brazda pe care-o trăgea el, cu lama lucie, de oțel, era cea mai lungă şi mai adâncă, pologul de iarbă, pe care-l culca tăişul coasei lui, era ccl mai bogat. Până şi vorba şi călcătura lui erau mai aşezate, mai grele şi lăsau cele mai adânci urme.

Când era în bătătura lui, la soare, lângă fântână, în picioare, drept, ori sub umbra nucului, pe-o buturugă, ori în capul mesei, aşternute de muierea lui, fruntea lui tare, cu păr puțin, părea din acelea care poartă coroană simplă, de fier negru, adus din ciocan, iar umărul lui drept, rotund şi tare ca un bolovan de râu, din acelea de agățat hlamidă sumară, de piele de berbece. Lelea Nastasia se ținea pe lângă el cu fustele ei rotate şi năframa înnodată sub bărbia cam uscată, fața uşor veştedă, dar ochii vii şi blânzi, cu fire subțiri, de aur, în privirea moale ca o frunză căzută. El era un fel de voievod-țăran şi ea doamna lui țărancă, peste o țara cât un hotar cu deal şi vale, şi pădure şi rău, şi bărbați, şi muieri, şi copii, şi căsuțe risipite, cu morminte-n gradinuțe, şi boi, şi vaci, şi oi şi porci şi galițe şi sămănături, şi zile cu soare şi nopți cu lună, şi nouri şi ploi şi ninsori, şi vijelii şi furtuni şi sărbători, şi posturi şi nunți şi-ngropăciuni şi botezuri. Iar cei doi bătrâni, în haine albe, înaintau, în dreptul lor, dinspre poiana sfântă şi le stăteau alături, ținându-i în lumina lor. Plugarii din jur, singuri, ori cu muierile lor, câteodată şi cu copiii, urcau cărarea scurtă, până la Ocoliş, să-ntrebe câte ceva, să ceară vreo unealtă ori vreun alt ajutor, la sărbători şi praznice, se adunau mai mulți, cu viță şi porodiță, pe bătătura de sub nuc. Slugile încheiau masa şi lelea Nastasia întindea măsărița cu modele şi ciucuri mărunți. Bătrânul cel înalt o binecuvânta şi toți se împărtăşeau din pita şi vinarsul comuniunii, cu badea Onucu şi lelea Nastasia în mijlocul lor.

10

Reluăm, din jurnalul profesorului C Inisifor Ghibu, de la data de 11 mai 1948:

Apropo de centenar.

Cred că prezentarea lui Şaguna, aşa cum s-a făcut, este absolut falsă. Punctul culminant la care a ajuns N. Mladin a fost acela că Şaguna a lucrat în spiritul Evangheliei şi al poporului şi în spiritul timpului. Mă ridic împotriva acestei teze. Şagua n-a lucrat în spiritul timpului, ci în contra sfântului timpului. Dacă ar fi lucrat aşa cum afirmă piticii vremurilor de azi, ar fi trebuit să meargă pe căile lui V. Moga, implorând grafia împărătească şi trăind din aceasta. Ar fi trebuit să se plângă mereu de sărăcie şi de nedreptăți şi să stea la coadă cu pălăria în mână. Nu! Şaguaa n-a mers în spiritul timpului, ci a creat el însuşi peutru poporul său spiritul timpului de care acesta avea nevoie, smulgând vremii, naturii şi istoriei, ca un al doilea Pmmeteu. foml din cer şi dinamizându-şi cu el poporul renăscut prin propria sa putere. Şaguna a lucrat mână în mână cu împăratul Austriei, dar nu ca slugă acestuia, ci ca inspirator al lui. Să se citească „reprezentațiile " lui Şaguna către împărat şi

se va găsi acolo o atitudine de o forță morală uimitoare, care aproape în toate cazurile l-au biruit pe împărat, silindu-lsă procedeze aşa cum pretindea el, Şaguna. El nu s-a plecat în fața guvernelor de la Viena, nici nu le-a implorat mila; el a vorbit nu în spiritul evangheliei care spune pe pe capul plecat nu-l taie sabia, ci în spirit evanghelic autentic al lui Christos însuşi: ..Îndrăzniți, eu am biruit lumea." Nu s-a luat Şaguna la luptă aprigă cu ministrul Thun pe care l-a pus la punct în mod magistral? De ce cei de astăzi nu amintesc, nimic despre legăturile lui Şaguna cu împăratul? Este ceva dezonorant în aceasta? După părerea mea, nu! Dimpotrivă, aceste legături ne arată şi mai limpede pe Şaguna ca pe un om mare, providențial. Căci nu împăratul a făcut cu Şaguna ce a vrut, ci Şaguna a făcut cu împăratul ce a vrut el.

Apoi, n-a fost analizat câtuşi de puțin un alt moment mare din cuvântarea sa de la Karlovitz: „Tu, Doamne, ştii că către scopul meu a alerga doresc; pe românii transilvăneni din adâncul lor somn să-i deştept şi cu voce către tot ce e adevărat, plăcut şi bun să-i trag!" Ar fi trebuit făcută chiar o analiză verbală a acestor cuvinte. Şaguna dorea să alerge către scopul său, repede, eroic, dinamic, nu „la timpul oportun", căci omul mare îşi creează însuşi momentul oportun, sau cel puțin şi-l pregăteşte. El caută să-i tragă -de fapt, voia să zică: să-i atragă -pe români, cu voie, spre ce e adevărat, plăcut şi bun -adică nu cu puterea, cu sila, cu şmecheria, cu diplomația lui, cu cu voia lor, adică pe baza libertății lor înşişi. Poporul însuşi să înțeleagă ce este adevărat, căci numai atunci va fi şi stăpân pe adevăr, şi pe soarta sa. El nu caută în prima linie uşurarea vieții mizerabile a poporului, nu caută un „trai mai bun", ci caută adevărul, care va deveni, apoi, temelia a ceea ce e plăcut şi bun. Ce minunate cuvinte, ce minunate concepții despre libertate dumnezeiască şi omenească. „Cu voie ", asta putea să însemneze şi pace, şi revoluție, şi război, după cum afla de bine poporul pus în grijaDomnului de Sus şi încrezător în trimisul său. Un popor nu-i permis să fie exploatat peste voia sa; nici binele nu-i permis să i-l faci peste voia sa; trebuie să-l convingi, mai întâi, prin adevăr, ce este „plăcut şi bun" şi apoi să-l atragi, tot cu voia lui, spre acesta.

Ceea ce ni-l prezintă pe Şaguna ca om mare nu este nici inteligenta lui, nici cultura lui, nici ştiința lui, nici tactul lui diplomatic, ci uriaşul capital de forță morală pe care l-a avut de la început şi care a crescut mereu în mersul luptelor, până la anul 1868, când forțele lui fizice au început să-l părăsească pe leul nebiruit până aci. Nu forța materială, pe care n-a avut-o, dar pe care a ştint-o crea din nimic, îndestulând toate nevoile poporului, acea forță pe care s-au răzimat urmaşii lui, pigmei nenorociți, care se plângeau mereu că poporul e sărac, uitând că sărăcia este în prima liniie de ordin moral şi nu material. Omul adevărat nu este sărac niciodată, căci el găseşte totdeauna în sine însuşi bogăția care trebuie să creeze materia. Forță morală a căutat să trezească Şaguna mai întâi în poporul său, prin ştiință, cultură şi muncă.

Eu un singut lucru nu i-aş putea ierta lui Şaguna: acela de a nu fi luptat până la sfârşitul vieții sale pentru realizarea tuturor postulatelor fixate la 1848 la Blaj, printre care şi unirea religioasă,

care ar fi fost cea mai mare fericire pentru neam. Singura justificare e aceea că Şaguna n-a fost atotputernic, ci numai„Mare".

(Astea sunt numai simple note fugare, căci trebuie să mă duc să aduc pâine, să-mi scot nepotul de la închisoare etc.)

11

Una din iernile de pe la începutul anilor 50 a fost să vină, la Cluj, foarte devreme: oraşul era sub zăpadă, încătuşat de gerul timpuriu. Pături albe atârnau pe acoperişe, iar ciubucele ornamentale ale clădirilor mari, din piaţa centrală, aveau lucirea aceea stinsă a vechimii mohorîte; oamenii umblau, înfofoliţi în fulare şi paltoane uzate, ca nişte păpuşi de cârpe, cu nasurile roşii, picurând de ger. La Clubul ARLUS, din marea clădire de pe colţ, caloriferele încinse duduiau uşor, răspândind o căldură uscată, cu uşor miros de fum vechi, amestecat cu ceva ca un mucegai subţire. La una din mesele acelea rotunde, cam joase şi cu luciul întunecat, dl profesor Kiss Geza îi explica generalului, căruia nimeni nu-i mai spunea generalul Icsulescu, ca şi cum i-ar fi fost uitat şi acest nume, pe un vechi volum, cu scoarţe tari, de format mic, din poeziile lui Ovidiu, ceva din ascunsele si complicatele detalii juridice ale exilului la Tomis al marelui poet de la curtea împăratului Augustus. Generalul avea o ţinută degajată, în costumul lui maroniu deschis, cu dungulițe, cu acel aer specific de civil care trădează ceva milităresc, în el, şi de militar cam şifonat, întru civilie. Profesorul, cât era el de înalt şi de slab, chiar aşezat pe fotoliu, era la înălţimea staturii întregi a generalului, care abia puţin trebuia să se aplece asupra paginilor îngălbenite. Cu ochelarii lui înguşti, cu rame subţiri, ca de sârmă, între degetele lungi şi uscate, uşor învineţite încă de frig, bătrânul îi arăta ceva, explicându-i; nu-şi scosese încă de pe urechi, capacele negre, de pâslă, care le protejau de frig, iar obrazul, cu barba rasă, de proaspăt, purta urmele gerului, vinetc-alburii, ca nişte pete de pecingine.

Bătrânul profesor vorbea foarte corect limba română, chiar prea corect, ca pe o limbă străină, învăţată nu numai din convorbiri curente, cu concetăţenii din jur, dar, mai ales, din tratate de gramatică, şi perfecţionată prin cunoaşterea profundă a limbii latine; numai accentul îi era vădit străin: pe de o parte, uşor graseiat, pe de alta, cu aceeaşi alterare a consoanelor palatale, specifică vorbitorilor de limbă germană, şi cu acea nesiguranţă în rostirea lui î şi ă, a vorbitorilor de maghiară. Explicaţia lui, savantă şi insistentă, cu trimiteri la paragrafe din legislaţia antică şi modernă, completate cu exemplificări din versurile poetului, avea un dublu scop: în primul rând, să-şi convingă interlocutonil, de data asta, generalul, pe care-l credea membru influent al administraţiei clubului, de importanţa, noutatea şi justeţea decoperirii sale, care completa toate contribuţiile de prestigiu, în domeniu, cu o nouă perspectivă, iar în al doilea, să-i obţină sprijinul în propunerea sa de a ţine la Clubul Prieteniei Româno-Soviefice, din oraş, o conferinţă despre adevăratul conţinut juridic al măsurii

pe care împăratul roman a luat-o împotriva cunoscutului său om de curte. Generalul asculta toate acestea, rostite în accentul acela atât de greu de definit, mai aruncând, câte un ochi pe o carte, din care scandase demult, în anii îndepărtați cu liceului, dar din care nu-şi mai amintea chiar nimic, mai scuturând dintr-un picior, cu un gest reflex, pe care-l deprinsese încă de pe când se trezise în fața unei mari mulțimi de soldați şi ofițeri, cât număra unitatea pe care ajunsese să o comande, şi când îşi dăduse seama că nu prea avea ce să le spună; ce să le spună sincer şi adevărat, ca de la om la om, că de răcnit comenzi, ca orice plutonier, nu i-ar fi fost greu. Acum, de exemplu, generalul Icsulescu credea despre sine că este plin de bunăvoință şi înțelegere, chiar de o oarecare simpatie şi, în orice caz, foarte, foarte multă apreciere față de bătrânul profesor; dar, totodată, căuta cum s-o scoată la capăt în aşa fel, tot calcula el, în timp ce bătea, uşor, abia perceptibil, din picior, încât să lase impresia nu numai că înțelege totul, până la cele mai tehnice detalii, din expunerea bătrânului care, pentru el, avea marele şi unicul merit, pe care îl realiza pe deplin, că fusese unul din puținii unguri care se refugise, la 1940, împreună cu românii din Ardealul de Nord, deci să lase impresia că înțelege totul din acea expunere juridică din care nu înțelegea, în realitate, chiar nimic. Cât priveşte propunerea domnului Kiss Geza, pe care, cele mai adeseori, îl numea *maestre* şi *dragă maestre*, ca să arate cât îi este de cunoscută şi cât de mult îi apreciază şi prestația practic juridică de a conferența despre condițiile de drept ale exilării lui Ovidiu, generalul căutase, mai întâi, în gând, o posibilă justificare politică, chiar dacă prea puțin precisă şi mult îndepărtată; astfel, se gândise el dacă nu cumva ar putea ca poziția lui Augustus, în această problemă, sa fie prezentată celor din conducerea clubului ca pe o specifică manifestare de autoritate dictatorială, din partea unui împărat care, cât apare el de îndepărtat, în timp şi spațiu, nu era, mai puțin, decât un agent, în sensul etimologic al termenului, şi, aici, ar fi urmat să-şi pună la bătaie resturile lui de latină, deci un agent din tabăra asupritorilor, ce mai?, chiar cel mai de sus, împăratul, țintea şi spre o anume conexiune cu situația din Rusia, din trecut, devenită Uniunea Sovietică din prezent, unde ştia destul de bine ce reprezentase împăratul lor, adică țarul: era oarecum încrezător că va putea să traseze, peste secole, chiar milenii, echivalența cu împăratul Romei şi, într-un prag mai ascuns, dintre conştiință şi vagi amintiri, activate de unele presentimente, pâlpâiau fantasme, cam tulburi, de felul *noii Rome a Răsăritului* şi derivația numelui slav al împăratului, *țar* din latinescul *Caesar*. Dar toate acestea rămâneau, cumva, ca un fel de rezervă a mult încurcatei strategii pe care încerca, măcar s-o urnească, dacă nu s-o descurce, pentru că, dacă se gândea, mai realist, nu prea avea cum să susțină o asemenea propunere, cum era cea a bătrânului profesor. Dar nici să-l refuze, direct şi pe față, nu putea. Aşa că tot combina una cu alta, mai scotea una, mai adăuga alta, şi tot, acolo ajungea: va spune profesorului că e foarte încântat de propunerea lui, că este foarte potrivită, aproape minunată, dar va vedea cum se va descurca el cu ccilalți; vorba aia, pe care o repeta de câte ori avea nevoie de ea:

-Om trai ş-om vedea!

Dar nici nu se încheiase traiectoria rotundă a socotelii mintale a generalului, care-l adusese tot acolo de unde plecase, că, pe uşa de la intrarea clubului, îşi făcu apariţia, odată cu aerul rece de pe coridoare şi scări, o persoană feminină destul de plină, cu un palton îmblănit, cu gulerul de blană ridicat, în aşa fel încât se unea cu blana de pe marginea glugii, înconjurând un obraz plin şi roşu, cu ochelarii aburiţi instantaneu. Doamna în blănuri îşi luă ochelarii de pe nas, pufnind repetat, cum fac persoanele copleşite de frig, şi, înainte chiar de a putea saluta, începu să-şi caute batista prin numeroasele buzunare şi ascunzişuri ale poşetei sale imense, aproape ca un sac.

-Am înghețat, reuşi ea să pronunțe prin batista regăsită, între timp. Apoi salută, cu multă amabilitate, pe domnul profesor, încercând chiar şi o reverență, cam înghețată şi înfofolită, e drept, şi se adresă generalului:

-Servus, dragă. Mai ai treabă aici, sau vii cu mine. Deşi erau regățeni, cei doi soți, pentru că doamna înfofolită era nimeni alta decât soția generalului, îşi însuşiseră multe din obiceiurile ardeleneşti, inclusiv salutul tradițional, între prieteni şi rudenii apropiate, şi le făcea plăcere să le practice.

-Du-te tu înainte. îi răspunse soțul. Eu mai am treabă, aici, cu domnul profesor. Dar vin şi eu.

-Nu uiți că după-masă avem cerc de bucătărie?, mai întrebă doamna, în timp ce, după ce-şi înfundase batista în hăul din poşetă, ieşea, pe uşă. Răspunsul generalului veni pe scările de marmură, în urma ei:

-Se poate, dragă? Cum să uit eu aşa ceva?

Cercul de bucătărie era un fel de glumă a unor doamne din Cluj, din vremea aceea; glumă şi nu prea, cum unora din ele le făcea plăcere să spună, el le aduna, o dată la două săptămâni, în casa şi, mai ales, în bucătăria largă şi primitoare a generălesei, din una din frumoasele şi, mai ales, confortabilele case familiare din cartierul Andrei Mureşanu. Cum urci pe Calea Turzii, se deschide, prima la stânga, o stradă, Vorosmarty se numea atunci, prin care se intră în acest cartier atât de liniştit, multe decenii, prin care se mai poate ajunge şi pe artera de după Operă şi Teatrul Național şi după Casa Învățătorilor, apoi prin Piața Cipariu, care, pe vremea aceea, era un loc liniştit, chiar dacă nu prea îngrijit, cu case modeste, numai cu parter, şi cu prăvălioare intime şi încă îmbietoare. Întins pe o clină lungă de deal, care se prelungeşte, urcând către înălțimea Feleacului, cartierul cuprinde nu numai axa principală, a străzii care îi dă numele, ci şi alte grupuri de străzi paralele şi perpendiculare, unele pe altele, cum ar fi Iorga, Bolintineanu, Vulcan, apoi, în capătul celei numite Andrei Mureşanu, parcul botezat după numele a trei episcopi, iar apoi rebotezat Marx şi Engels în jurul căruia a fost desenată altă rețea de străzi: Delavrancea, Budai-Deleanu, Szecseny, Amos Frâncu şi altele. Aici, în perioada înfloritoare a celor două decenii dintre războaie, se spune că funcționarii publicii, dar mai ales profesorii secundari şi universitari şi chiar unii învățători şi preoți din oraş, obținând credite avantajoase din parte Casei Corpului didactic sau din alte surse, şi-au construit case modeste, dar plăcute, cu trei şi maximum

patru camere, dar, ceea ce era mai important, *singuri în curte,* o sintagmă care, repetată atât de des, ajunsese să aibă o rezonanță de parolă fermecată. Astfel că, pe strada Nicolae Iorga, locuia profesorul Ion Breazu, de la Litere, apropiat al poetului şi filosofului Lucian Blaga care, el însuşi, după revenirea de la Sibiu, se instalase, cu chirie, undeva mai sus, pe panta dealului. Părintele Agârbiceanu locuia chiar pe strada Andrei Mureşanu, cam la capătul primei treimi, într-o casă cu etaj, din apropierea unui mic părculeț triunghiular. Pe strada Bolintineanu, Episcopia Ortodoxă avea în proprietate o clădire mai mare, cu două nivele şi două apartamente, în care se instalaseră, după război, doi preoți: Nicola şi Lazăr, cu familiile lor, iar chiar vizavi stătea, tot în chirie, inginerul Piersic, refugiat din Basarabia, cu băiatul Florin, pe atunci elev în primele clase de liceu. La capătul urcuşului, pe o stradă deschisă din parcul celor trei episcopi, locuia dirijorul de la operă, Leontin Anca, cu familia, iar undeva, mai sus, pe o străduță, actrița de la Teatrul Național, Virginia Drăgoi; între străzile Delavrancea şi Budai Deleanu, unde locuia un inginer de la C.F.R., Breban, cu fetița Sanda, îşi avea casa poetul şi publicistul Octavian Şireagu, iar pe una din acele străzi, printr-un mare noroc, reuşise să se instaleze generalul, pe care toată lumea îl numea, când îl numea cumva, Icsulcscu.

Era un cartier plăcut, invidiat de toți cei care erau nevoiți să se înghiesuie în clădirile cu multe apartamente, din alte zone. S-ar fi putut părea că aduce cu lumea satului, din care veneau, fie direct, fie prin intermediul unei generații, cel mult două, aproape toți intelectualii români din Ardeal, dar nu era aşa; e adevărat, locul era numai grădini încărcare de arbuşti ornamentali şi straturi de flori, mai ales la stradă, dar şi mulți pomi fructiferi şi chiar parcele cultivate cu legume şi zarzavaturi, în spatele caselor, şi tot adevărat este că locuitorii cartierului, bărbați şi femei, puteau fi văzuți, în fiecare sezon, trebăluind prin grădini; primăvara, devreme, împreună cu ceața albăstrie care împânzea coroanele încă negre, abia trezite din iamă, se aprindeau focuri, sub mormanele de frunze uscate, şi fumul lor se ridica greoi, învăluind case şi garduri cu aroma lui pipărată şi înnăbuşită, totodată, care era ca un mesaj de speranță nelămurită, dulce-amară, de viață curată şi simplă; şi, tot atunci, pe trotuarele pardosite cu piatră sau cu asfalt crăpat, puteau fi văzuți bărbați şi femei, cu câte un altoi sau chiar mai mulți, în brațe sau pe umeri; era, în felul lor de a-şi purta umila, dar prețioasa, povară, un fel de duioşie maternă/ paternă, pentru un vlăstar crud şi încă neajutorat, pe care îl țineau, în aşa fel încât se vedea, limpede că sunt conştienți că-l arată viitorului. Mai ales fetele tinere, tinere şi nu prea, care duceau un astfel de concentrat de existență vegetală viitoare, aveau acrul acela special, pe care-l au tinerele mame, tinere şi nu prea, dar mai ales mamele fără bărbat, mamele fecioare, numai că sfiala lor era, dar nu era întreagă, poate să fi fost şi puțină ruşine, dar poate nu era chiar deloc, dar o mândrie secretă era o mândrie sfioasă, uşor ruşinată, că uite, ele, domnişoare, domnişoare încă, se ocupă cu aşa ccva, şi atunci sfiala mândriei lor aproape că se convertea, vizibil şi pe loc, acolo unde se aflau ele, cu altoiul acela în brațe, în ceva ca o sete aproape nebună, din adânail ființei, o sete de a simți mirosul acela al pământului de primăvară, proaspăt săpat.

În ziua aceea, în care generăleasa avea cercul ei de bucătărie, iarna timpurie năpădise grădinile şi trotuarele mărginite de garduri vii şi locurile înguste, dintre străzile întretăiate, şi piaţa rotundă, a celor trei episcopi, cu o zăpadă pufoasă şi grea, aproape pe loc înghețată, dar nu foarte tare, de un neaşteptat vânt rece. Albul ei era atât de curat şi de proaspăt, încât, pe de o parte, îşi scotea, în lumina uşor învinețită, tonurile lui verzui şi umbroase, cu verdele acela de sevă crudă şi amară, iar pe de alta, tot restul tuşelor de culoare era umbra care-l punea în valoare, pe albul acela, cu faţa lui curată, fără strălucire.

În bucătăria largă, cu un geam mare spre grădina copleşită de nămeți, cu podeaua ei pardosită cu pătrate de faianță, albe şi negre, dispuse, ca o tablă de şah, şi cu o sobă mare, de tablă groasă, cu plita de tuci, cu două focuri, veniseră, pe rând, care singure, care câte două, dar la fel de îmbujorate de gerul care începuse să pişte, doamna Podeleanu, soţia unui ofiţer, care avea două fete, Rodica şi Rada, doamna Pogăceanu, soţia unui profesor, doamna Silvia Benga, profesoară de latină, reprofilată pe alte materii, soţie de fost ofiţer, deblocat, cum se spunea, de curând, şi mama unui băiețel foarte isteţ şi bun la matematici, şi ainoştinţa noastră mai veche, preoteasa cea sfioasă, cu prietenele ei, Valerica Plăianu şi doamna Chelu, după noua ei căsătorie, Mica, pentru celelalte, mama unui băiat din prima ei căsătorie, un tânăr frumos şi timpuriu renumit, în lumea studenţească şi nu numai, a Clujului de atunci, Biţu Mărgărint, vedeta unei formaţii de muzică uşoară şi interpret la mai multe instrumente.

Generăleasa era gazda reuniunii şi mai mult se afla în treabă pentru că adevărata iniţiere în tainele bucătăriei o făcea doamna Podeleanu, care se şi instalase în faţa mesei largi de bucătărie, pe care era aşezară piesa aceea pătrată, din mai multe scânduri alipite, dintre care cea din marginea de sus. era aşezată perpendicular şi ieşiră în afară, ca restul unui fel de rame, nelipsită din orice gospodărie cu oarecare pretenţii şi numită scândură de tăieţei; pe faţa ei, uşor albită şi vag tocită de atâta frecat, se punea grămăjoara, mai mică sau mai mare, de făină, la care se adăugau ouăle şi, după caz, untul, unsoarea sau laptele şi se frământau şi se modelau diferitele aluate. Acum, doamna Podeleanu tocmai pregătise ingredientele prevăzute de reţeta aluatului de işlăr, una din temele reuniunii de astăzi. Celelalte doamne, fiecare încinsă cu câte un şorţ curat şi cu părul strâns în câte-o basma, stăteau în picioare, în jurul mesei, ca nişte eleve conştiincioase, aşreptând să înceapă lecţia, cu demostraţia ei; numai doamna Chelu, Mica, se instalase direct pe patul din bucătărie, patul servitoarei, pe care, de fapt, gcnerăleasa n-o avea, cu spatele rezemat de perete şi picioarele întinse, de-a latul patului; din poşeta ca un sac, împletit din fir gros, de lână, scosese ghemele, andrelele şi bucata de pulovăr, la care lucra şi număra ochiurile, pe unul din ace, atentă şi concentrată pe lucrul său. Doamna Plăianu se întoarse, răsucindu-se din tninchi, cu spatele la masă, şi se aplecă asupra lucrului de mână:

-Iar cu început un pulovăr pentru Biţu?

-Iar, dragă, răspunse, cu accentul ei moldovenesc destul de accentuat, cea întrebată. Mi-o adus o revistă, cu modele scandinave, suedeze sau norvegiene, cum e la modă, acum, şi vreau să i-l găt, că,

pi 1 martie, di mărțâșor, ari concert, la Colegiul Academic.

-Dar de Ziua Femeii, de 8 martie, nu se face serbare?, o întrebă doamna Pogăceanu, din cealaltă parte a mesei.

-N'-ari triabă, Biţu-meu, cu zâlile lor, aruncă răspunsul, cam peste umăr, doamna Chelu, în timp ce degetele i se mişcau cu o viteză greu de urmărit, manevrând acele lungi şi groase primite din pachet, adică din străinătate, pe tot soiul de căi ascunse, împreună cu lânuri de diferite culori şi grosimi.

Celelalte doamne din jurul mesei, mai puțin doamna Podeleanu, concentrată asupra cantităților de ingrediente, şi doamna Benga, care era cam serioasă, din fire, zâmbiră larg şi cu plăcere când auziră formula *Biţu-meu,* rostită înmuiat, unul din ticurile verbale, alături de

Biţu-mami, pentru care o tachinau cu plăcere şi, uneori, chiar cu mare haz, pe prietena lor. Hazul era mai mare atunci când, la astfel de ocazii, participa şi părintele, soțul prietenei lor, preoteasa, care mereu o necăjea, în glumă, pe mama cunoscutei vedete, dar acum părintele lipsea şi era aşteptat numai pe seară, pe la sfârşitul şedinței când, isprăvind, şi el, slujba de sară la Catedrală, urca dealul cu plăcere, cum susținea el, să le salute pe doamne, să şi-o culeagă), cum mai spunea el, pe-a lui, şi, mai ales, s-o tachineze pe moldoveancă, pe madam Chelu, spre hazul tuturor. Dar doamna Podeleanu terminase de măsurat şi de socotit în şoaptă, deasupra mesei, ea şi când ar fi oficiat, un ritual vrăjitoresc, urmăriră, cu atenție concentrată, numai de fața cam negricioasă a doamnei Benga, şi ridicând ochii la elevele sale, cum îi plăcea să le numească, uneori, cem linişte şi atenție:

-Nu sunteți atente? Parc-ați fi la clasă şi fiecare din voi ar fi câte-un Urechilă!

Urechilă era un alt prilej de veselie şi glume, elev al doamnei Chelu, renumit prin năzdrăvăniile lui tâmpe, dacă se poate închipui aşa ccva, pe care prietena lor le povestea la fiecare reuniune şi la cererea şi spre hazul tuturor, dar asta se petrceea abia spre sfârşit, la punctul final al ordinii de zi, *diverse,* cum îl numeau ei, după un tipic nou, abia învățat.

În termeni didactici, reuniunile accstea se aflau, în acel moment, într-o fază de precristalizare a structurii unei unități pedagogice de timp, când oscilau încă, nu pe deplin conştient, între formula de lecție şi cea de şedință, lăsându-se încă stăpânite de plăcerea pură şi instinctivă a comuniunii originare. Maestra lor, doamna Podeleanu, mai încerca să contureze şi să respecte un anumit plat) de expunere, cu etapele lui succesive, dar celelalte, acum în postura de eleve, se complăceau în aceea de elemente mai puțin disciplinate şi nu se supărau, dimpotrivă, păreau să caute, cu un fel de obscura ispită a răului, prilejurile când puteau fi admonestate.

Nici acum doamna Podeleanu nu avu mai mult succes; procesul de preparare a prăjiturii numite işlăr continua, cu etapele lui succesive explicate şi comentate, cam dezlânat, de maestră, şi urmărite, cu cam trei sferturi de atenție, numai de doamna Benga. Celelalte, care, de altfel, ştiau destul de bine să facă astfel de prăjituri şi se înscriseseră, vorba vine, la cercul de gospodărie, numai pentru plăcerea

de a fi împreună, privind mânile pline de făină ale doamnei Podeleanu, cum modelau aluatul, vorbeau de una şi alta.

Generăleasa povesti despre inteția clubului ARLUS de a organiza o conferință despre poetul Ovidiu; doamna Benga se miră foarte tare şi chiar îşi exprimă scepticismul:

-Ce să ştie, *ăştia,* despre Ovidiu? Şi-o întrebă pe preoteasă dac-au mai avut şedință de partid şi dacă mai venise *tovarăşul de la sector,* cu una din perlele lui. Preoteasa şi doamna Chelu erau colege de partid în aceeaşi organizație, iar *tovarăşul de la sector era* un fel de Urechilă al şedințelor, dar despre el nu povestea moldoveanca, cu umorul ei fățiş şi zăftos, spuneau ardelencele, ci cealaltă, care-şi câştigase o anume faimă, deocamdată nerecunoscută public, între ele, din motive întemeiate, povestind, cu aerull ei sfios şi de perfectă bună credință, cum se trezise, într-o bună, susțineau unele, rea, celelalte, zi membră a partidului comunist.

Ea le povestise, cu aerul ei serios, de fată de țărani gospodari din jurul Sibiului, şi soție de preot, cum, întorcându-se din ceea ce, pentru familia ei, fusese un fel de refugiu, nu-şi mai găsise actele din dosarul profesional, rătăcite, de bună samă, în zăpăceala războiului, şi cum, la sfatul binevoitor şi înțelept al părintelui protopop Vasiu şi cu binevoitorul lui sprijin, se angajase funcționară la Inspectoratul şcolar județean. Aici, într-o zi de salar, se trezi că, pe statele de plată, în dreptul numelui ei, dar şi al tuturor celorlalți angajați, apăruse o nouă rubrică, la capitolul rețineri, intitulată simplu dar cât se poate de neclar: *cotizație de partid.* Şi, cum alți colegi, bineînțeles că nu ea, care era cam *mutulică*, după cum completase pe loc doamna Chelu, care cunoştea foarte bine situația, pentru că fusese de față, cum ceilalți, deci, cerură lămuriri, iar unii chiar făcură scandal, în loc de orice lămurire, se petrecută următoarele: cei care făcuseră scandal fură dați afară din serviciu, scurt, chiar de a doua zi, şi nu mai apărură pe nici un stat de plată al inspectoratului şcolar; celor care cerură lămuriri li se arătă faptul că deveniseră membri cu Partidului Social Democrat al lui Titel Petrescu şi că, dacă aveau ceva obiecții, ar fi bine să-şi caute alt serviciu; iar cei care tăcuseră, ca peştele, completă doamna Chelu, cu accentul ei moldovenesc, rămaseră pe statele de plată, iar la chenzina următoare, din nou li se reținu cotizația.

-Şi altceva, nimic? La şedință nu v-au chemat?, întrebă una mai curioasă.

-Cum?, se interesase preoteasa, cu aerul cel mai natural de pe lume, cum îi stătea în fire: Şi social democrații aveau şedințe de partid? Ceea ce stârni un hohot general de râs şi procură povestitoarei faima, cam ascunsă, c drept, dar adevărată, de spirit ironic şi cam acid, cam cum îl avea părintele, soțul ei, numai că nu pe față, ci pe ascuns. În orice caz, nimeni nu pronunță formula *humor fără voie;* dar nici nu se ştie dacă cineva o gândise sau nu, iar povestitoarea încheiase cât se poate de scurt şi sec:

-Aşa că, la unificarea din 1948, m-am trezit membră a partidului comunist. Şi completase: Numai că aici or înccput şedințele şi o apărut *tovarăşul de la sector.*

Tovarăşul de la sector era activistul care răspundea de organizaţia şcolii unde, acum, preoteasa era învăţătoare; era un tovarăş cam negricios, încât unii susţineau că ar fi ţigan, dar el se declara lingur, dintr-o veche familie de căruţaşi de pe Pata, ajuns, între cele două războaie, la şcoala de meserii, pe care-o înfiinţase statul român şi unde şi intrase, cum spunea ei, *în mişcare:* mai întâi, *la tineret,* şi apoi, *în partid.* Domeniul lui preferat era politica internaţională şi orice problemă se ivea, ori era la ordinea zilei, în organizaţia de care răspundea, el făcea ce făcea şi o raporta la situaţia internaţională. Astfel, dacă elevii mai mari fuseseră văzuţi, într-o zi, că ies din şcoală, cu gălăgie cam mare şi că bubuiseră cu mingea de fotbal în gardul care despărţea curtea şcolii de o grădină din vecini, el făcu comparaţia cu statele mici din America centrală, care se străduiesc să scape de dominaţia imperialistă a Statelor Unite ale Americii. şi se pierdu în explicaţii confuze despre cât era de complicată situaţia lor internă, cu vechea rivalitate dintre marii proprietari de terenuri, cultivatori de coca, şi mafia drogurilor, dacă i se părea, după tabelele consultate la secretariat, unde avea accccs nelimitat, că rezultatele la învăţătură, pe ultimul trimestru, începuseră *să schirţie,* cum reuşea el să pronunţe, atunci vorbea despre unitatea de *nezdruncinat,* ar fi vrut el să spună, dar nu reuşea decât o încurcătură de consoane, cu câteva biete vocale scrâşnite, dintre noile state de democraţie populară şi măreaţa Uniune Sovietică, despre care nu se putea spune, în nici un caz, că *schirţie.* Pe lângă aceste apropieri, atât de fanteziste, dar pline de un haz, pe care membrii corpului didactic îl savurau, deocamdată, în tăcere, tovarăşul de la sector îi înveselea pe toţi prin accentul lui inimitabil, pe care-l dădea limbii române vorbite de el; fiecare din ascultătorii lui cunoştea felul de a vorbi, în această limbă, al celor care aveau limba maternă maghiara, idişul, germana sau chiar idiomul ţigănesc, şi care avea, în ficcare variantă, anumite particularităţi de pronunţie şi de construcţie gramaticală, dar ceea ce reuşea să scoată, cum spunea doamna Chelu, din gură, tovarăşul de la sector depăşea toate stereotipiilc şi combinaţiile lor imaginabile. Mai ales în pronuţarea numelor proprii străine, de ţări sau persoane, se dovedea tovarăşul un maestru adevărat al formulelor provocatoare de haz; cum se ştie, atât limba română cât şi cea maghiară au, fiecare, felul lor propriu de a reda aceste numiri, mai ales pe cele de ţări, deşi, în cea din urmă mai exista încă tendinţa, de mult dispărută, în cealaltă, de a maghiariza chiar şi numele proprii, încât, în presă ori în vitrinele librăriilor, se mai putea citi un nume precum *Gyula Verne* pentru cunoscutul autor francez de romane îndrăgite de generaţia tânără. Dar aşa ceva era, pentru vorbirea tovarăşului, un accent minor, vorba doamnei Chelu, un mizilic; marile lui performanţe ţinteau mai sus, mai ales la felul hazos-fantezist cum pronunţa nume precum Argentina, sau Brazilia, sau Australia, cărora le dădea combinaţii neaşteptate de sunete şi sonorităţi, greu de receptat, darmi-te de reprodus. Şi o la fel de veselă confuzie stăpânea şi asupra felului în care tovarăşul înţelegea şi, mai ales, se străduia să cxplice complicatele raporturi între diferitele forţe şi actori de pe scena lumii contemporane; mai întâi de toate, tovarăşul avea ceea ce s-ar putea numi o viziune animistă, în sensul că fiecare entitate colectivă era imaginată, de el, nu numai ca o persoană,

dar ca un personaj, un ins cu un fel propriu de a fi şi de a se comporta, iar partitura acestuia, pe acea scenă politică, era ceva de genul unei prestaţii de marionetă ale cărei sfori sunt manipulare de un singur şi atotputernic maestru păpuşar, iar acesta, maestrul păpuşar, era nimeni altul decât lupta de clasă, întruchipată, şi ea, potrivit aceluiaşi principiu animist, într-un fel de stihie-vrăjitoare, când bună, când rea, dar, totdeauna, implacabilă şi prezentă să acţioneze. Ceea ce înseamnă că această luptă nu *lupta,* cum s-ar fi putut crede, ci, pur şi simplu, *acţiona.*

În acea seară de încEput de iarnă, în bucătăria largă şi, de acum, încălzită, a generălesei, doamna Podeleanu terminase, de una singură şi de o bună bucată de vreme, procesul de preparare a prăjiturii numite işlăr. În aceeaşi poziţie în care se aşezase încă de la început, culcară, de-a latul patului, cu picioarele întinse şi drepte, doamna Chelu, acţionând, cu uimitoarea ei dexteritate, andrelele lungi şi groase, sporise, binişor, bucata de lână împletiră pentru pulovărul lui Biţii Mărgărint, care avea, de 1 martie, concert la Colegiul Academic; acum ajunsese la rândul de unde trebuia *să scadă*, cum se spune în limbajul de specialitate, pentru uşoara adâncitură a feţei, de la piept, unde avea să fie montată mâneca; încât se oprise din croşetat şi, aplecată asupra lucrului, număra *ochiurile* de pe acul lung şi gros. Celelalte doamne îşi găsiseră, fiecare, câte un scaun sau un loc pe pat şi se grupaseră, câte două, trei, pentru o conversaţie liniştită şi cam dezlânată. Încinsă cu şorţul pudrat de făină, doamna Podeleanu se aşezase pe colţul patului şi privea în gol; nu se poate şti dacă era mulţumită ori nemulţumiră de felul în care îi reuşise lecţia de gospodărie, pentru prietenele ei. Ceea ce este sigur este că focul în sobă fâşâia constant, cu acea sonoritate de foşnet persistent, de frunze uscate, pe care o are focul de gaz metan, care fusese introdus, de curând, la Cluj. Pe fereastra largă a bucătăriei generoase, unde se strânsese acel grup de prietene, se vedeau petel albe ale zăpezii din grădină; aveau, ceva, din albul făinii de pe scândura de tăieţei şi păreau mânjite, de lumina proiectată prin geam, cu un fel de galben, cam leşinat, de gălbenuş de ou. Soba se încinsese şi începea să degaje, odată cu căldura ei plăcută, mirosul de aluat copt, pudrat cu vanilie şi scorţişoară, dar şi o vagă aromă înnecăcioasă, de miez prăjit, de nucă.

12

Cred că înţeleg destul de bine ce-ai vrut să-mi spui în ultima ta scrisoare, i se adresa prietenului său de la Liceul Militar din Predeal, tânărul Mişu, din Bucureşti. Clujul a fost, pentru voi, ardelenii, nu numai o ţintă, aş zice, strategică, de cucerit, în bătălia voastră pentru afirmare, dar şi un loc asupra căruia v-aţi proiectat visele şi idealurile. Era Cetatea voastră ideală, pe care, mai întâi, v-aţi imaginat-o sau, mai mult, aţi visat la ea, şi apoi aţi ajuns şi în situaţia fericită să vi-o puteţi amenaja şi chiar, pe alocuri, construi: aţi făcut Colegiul Academic, Parcul Sportiv al Universităţii, o parte din Cartierul Andrei Mureşanu, Catedrala, chiar o vestită echipă de fotbal; aţi dat programele voastre

Operei şi Teatrului Naţional. Apoi toate astea vi s-au luat şi cei mai mulţi dintre voi s-au refugiat. Acum aţi revenit şi totul trebuie reluat şi construcţia Cetăţii Ideale continuată Dar va fi, ceea ce ne aşteaptă, o epocă pentru astfel de construcţii? Tare mă îndoiesc.

Uite, la noi, de-o pildă; peste tot se vorbeşte că se face şi se drege, dar nu se face nimic; nimic trainic şi de perspectivă. Ba, la dreptul vorbind, se demolează şi chiar se distrug acele baze şi perspective pe care se aşezase Capitala unei ţări. Tot ce se face este pentru a se transforma ceva în altceva: un oraş, cu farmecul lui de necontestat, într-un fel de aglomerate urbană fără sare şi piper, uniformizată după modelul sovietic al oraşelor cu stahanovişti, lideri de partid şi oameni de rând, unii cumsecade, alţii nu prea, dar cu şanse de îndreptare, cum vedem în filmele sovietice care ni se dau pe la cinematografe.

Dar, de fapt, dacă stau bine şi mă gândesc, nu de aşa ceva mă tem eu, deşi bănuiesc potenţialul de mediocritate clişeizantă al creatorilor noştri de pelicule, că filme nu le pot zice; deci nu de înfăţişarea de model stereotip pe care Bucureştiul ar putea să o ia, la cinematograf sau în literatură, ci de ceea ce se întâmplă în realitate. Iată, spre exemplu, acea categorie care s-ar putea numi, în lipsa altui termen mai potrivit, intelectualitate. Sunt oameni pe care îi formează cartea, în accepţiunea cea mai largă a termenului, şi care trăiesc şi se manifestă, se exprimă, cu materia de idei, dacă se poate spune aşa ceva, culeasă din carte. Eu credeam că, din acest substrat, odată însuşit, asociat unui anume coeficient de experienţă personală de viaţă, se formează atât fondul de convingeri al unui astfel de intelectual, cât şi ceea ce s-ar putea numi orientarea lui în viaţă, opţiunea lui pentru una sau alta din marile perspective de a înţeleg şi, mai ales, de a trăi viaţa; că această opţiune ar fi o rezultantă, cu alte cuvinte, a unor acumulări şi verificări proprii. Or, ce se întâmplă, la noi, acum, este tocmai pe dos: mai întâi de toate, se pronunţă opţiunea şi abia după aceea aceasta, opţiunea, de un fel sau altul, este consolidată, dacă şi cât este consolidată, printr-un adaos de lecturi sau alte mijloace de informare, acumulări, cu un cuvânt, care se fac intenţionat, controlat şi dirijat, ca să argumenteze şi să consolideze, aş putea zice, post factum, opţiunea. Spiritul nu-şi oferă, lui însuşi, la vârsta unei maturităţi depline şi responsabile, posibilitatea şi şansa de a alege dintr-o paletă mai largă de variante, şi de a alege pe baza criteriilor de valabilitate şi valoare pe caee o informaţie largă, care poate ajung şi în stadioul de cultură solidă, i le oferă. La noi, nu: la noi, orice puişor, când încă este cu caşul la gură, este mândru şi bucuros să poată bate din aripi şi să-şi ciripească, pe cât poate mai zgmotos, opţiunea. Pentru că, la noi, un astfel de act, nu este nici declanşat, nici motivat intelectual, ci cu precădere, dacă nu în exclusivitate, emoţional şi afectiv.

Toate astea pot să le constat şi verific, cum se spune, pe viu, la noii noştri comunişti, care aderă, grăbiţi, la mişcare, din considerente care aproape că nu contează, în această ordine de idei şi care, îşi construiesc tot eşafodajul intelectual, dacă poate fi numit astfel, pe o direcţie strictă şi aprioric delimitată, marcată de numai acele repere care o pot servi explicit, ori despre care se va

crede că îl vor servi în acest fel. Cum ceea ce ar trebui să fie direcţia anticomunistă se spune că încă nu există, teamă îmi este că, în viitor, când, în mod necesar, aceasta va apărea, după sloganul vostru, al ardelenilor, potrivit căruia orice acţie provoacă o reacţie, anticomunismul nostru de viitor tot aşa va fi realizat, în mod unilateral dirijat; or, cum comunismul, cu toate ale lui, mi se pare o contrazicere frontală şi totală, a normalităţii, adevăratul anticomunist nu poate fi cel unilateral dirijat. Anticomunismul autentic nu este şi nu poate fi altceva decât normalitatea cea mai adevărată. Ceea ce înseamnă că acele resturi de normalitate care mai dăinuie, supravieţuiesc, în anormalitatea gnerală care este comunismul, acelea sunt adevărata opoziţie, cea autentică şi cea mai profund întemeiată, la comunism: nu e nevoie, de vreo paradă specială, pentru că, în firea lucrurilor este ca firescul să fie opus acelui nefiresc care este comunismul.

Ba mai mult; acea adeziune la una sau alta din tabelele înfruntării de idei ale epocii, are drept principal criteriu şi motor argumente de natura noutăţii, notorietăţii, modei chiar, încât se ajung ca una sau alta dintre poziţiile angrenate în confruntare să se simtă puternică şi să-şi proclame dreptul la întâietate numai pe astfel de criterii. La aceste considerente, trebuie adăugite, neapărat, felul în care românul, în speţă, bucureşteanul, aderă la gruparea pe care o alege, am văzut pe ce criterii, şi felul în care înţelege el să se comporte în calitate de conponent al ei; astfel, spre lauda lui, cât îi aparţine, îi este dedicat trup şi suflet şi nimeni nu este şi nu poate fi un fervent mai fidel şi mai harnic în a-şi proclama această fidelitate; iar când o părăseşte, iarăşi, nimeni nu-l întrece, nu în decizia despărţirii, aşa ceva parcă nici nu există, ci în promptitudinea şi damnarea cu care-şi proclamă noua adeziune. Nouă? Pentru el, în nici un caz; poate pentru alţii, pentru că el se comportă ca şi când, de când lumea, a fost ceea ce tocmai numai acum a devenit.

Şi mai este ceva: poate tot spre landa lui, pentru că nu văd nici un motiv de a-l blama, pentru ceea ce vreau să spun, bucureşteanul are oroare să fie un singuratic; închideţi-l, pe unul din ei, între gratiile, reale sau numai iluzorii, ale unei celule şi condamnaţi-l să stea singur, şi nu-i veţi putea găsi o pedeapsă mai aspră. Mândru şi, adesea ţâfnos, încrezător în propria valoare, până la orgoliu, el nu-şi poate consuma, singur, nici bucuriile şi nici necazurile. Cultivă şi îl încălzeşte plăcerea comuniunii, chiar dacă fidelitatea şi chiar constanţa sunt cuvinte cam goale, pentru el, dar nici la petreceri şi nici în companiile de idei, nu suportă locul gol de lângă el; îi place să simtă umărul companionului, să fie în grup, să reacţioneze în grup, iar forţa grupului este, pentru el, nu numai un simplu stimulent fizic sau psihic, dar, până la urmă, chiar argument şi armă de luptă: avem dreptate ca grup poate însemna şi că avem dreptate pentru că suntem împreună: vom răzbi şi vom învinge, ca grup, ceea ce înseamnă că vom răzbi pentru că suntem un grup.

Şi încă ceva, înainte de a încheia: tare mă tem că, pentru noi, românii, anii pe care tocmai i-am trăit, cei doi, trei, patru ani din urmă, reprezintă un prag cum poate încă unul la fel n-am mai trecut: şi nu numai pentru că am depăşit un război devastator, din care, de bine de rău, am reuşit

să ieşim, şifonaţi, e drept, dar supravieţuind; nici numai pentru că, după cum ni se strigă, peste tot, în jurul nostru am trecut de la o orânduire socială, la alta. Ci, gândesc şi mă tem eu, pentru că am depăşit acea vârstă a noastră, cum o fi fost ea: necoaptă, încărcată de naivităţi şi iluzii, dar în care tot ce era în jurul nostru, viaţa noastră, cu toate ale ei, era aşa cum ni se spunea şi ne spuneam noi înşine, că este: iluziile erau iluzii, realităţile erau realităţi, fiecare cu numele ei, cu o etichetă, dar şi cu ceea ce era sub nume, sub etichetă, corespunzător acestui nume sau etichetă. Pe când, de acum câţiva ani, am păşit în altă lume, în alt univers: acum ni se arată o mulţime de etichete, toată existenţa noastră începe să devină un astfel de univers exclusiv din etichete; lumea, lucrurile din ea, nu mai este lume şi nu mai sunt, lucruri, ci sunt numai etichete. Şi, ceea ce este încă mai grav: nn mai contează dacă lucrul corespunde cu eticheta care este lipită pe el şi nu mai contează, pentru că, în cele mai multe cazuri, eticheta este una, iar lucrul de sub etichetă, cu totul altceva.

Dar, despre toate astea, poate, mai târziu; acum cred că ţi-am împuiat, cum se spune la voi, în Ardeal destul, capul

P.S. Totuşi, încă două vorbe: în Sadoveanu şi în Ionel Teodoreanu găseşti acea, cum să zic?, nu exaltare, ci cumpănită admiraţie pentru unele din valorile Orientului, care ar putea echilibra judecata noastră strâmbă, de români predispuşi la o admiraţie exaltată şi fără rezerve faţă de Occident. Caută pasajele respective şi hrăneşte-ţi mintea cu ele: ar putea să-ţi servească să te ţii drept: pe interior, vreau să zic, că, altfel, tot cam aplecat stai, când nu te supraveghezi.

Elevul, din clasa a IV-a a Liceului Militar, împături foaia de hârtie, după ce-i parcurse rândurile dese, scrise cu cerneală albastră; nu era prea sigur că înţelesese chiar tot ce-i scria prietenul lui, Mişu, dar puse plicul, cu scrisoarea înăuntru, sub hainele curate, de corp, din dulapul lui personal, de pe coridor, şi-l încuie cu lăcăţelul. Îşi promise să reia scrisoarea într-o seară de meditaţie ulterioară, dar acum se grăbea, să nu întîrzie: avea întâlnire, pe peronul gării, cu prietenul lui mai nou, locotenentul Mihai, cu care plănuiseră să facă ultimul drum împreună la Braşov, înainte de a se despărţi, nu numai pentru vacanţa de vară, care era aproape, dar cine ştie pentru cât; poate chiar pentru totdeauna.

Ajunşi în oraş, pe culoarul unui accelerat, după o scurtă conversaţie cu conductorul, cei doi se îndreptară destul de hotărâţi, în orice caz, ca nişte persoane care îşi cunosc drumul şi ţinta, spre casa modestă în care locuia sora de ocrotire de la Spitalul Militar, Mariana, cu familia ei. Dar, în cartierul cu căsuţe mici şi curate, cu grădini şi curţi pentru galiţe, pasul lor intră într-un alt ritm, mai rar şi mai moale, un ritm de plimbare. Mergeau povestind: locotenentul era cel care vorbea cel mai mult şi parcă explica ceva. Era îmbrăcat în ţinuta lui cea mai bună, ţinuta de oraş, cu cascheta, pe care o puteai recunoaşte dintr-o mie, cu borurile modificate vizibil, mai îngroşate şi cam şifonate, în genul caschetelor de piloţi britanici; dar, parcă, întreaga lui ţinută avea ceva în plus, nu neapărat neîngrijit, cât mai mult degajat şi chiar nepăsător. Alături de el, băiatul, mult mai mic de statură, în uniforma lui bleumarin, cu vipuşcă şi petliţe galbene, asculta atent, întorcând, din când în când, capul

şi ridicând ochii spre prietenul lui mai mare, care continua să-i explice. Trecuseră de câteva ori prin dreptul portiţei cunoscute, căreia îi ştiau foarte bine scârţâitul, dar nu intrară. Conliuară să se plimbe; locotenentul să vorbească, iar elevul să asculte. Numai din când în când ridica ochii şi întreba, şi el, câte ceva.

Atunci i-a spus locotenentul Mihai, din armata română, prietenului său mult mai tânăr, elev de liceu militar, că, în scurt timp, îşi va rupe epoleţii şi celelalte însemne militare de la toate vestoanele şi mantăile de uniformă, va păstra pistolul din dotare, căruia reuşise să-i pilească seria cu îngrijire şi va lua calea munţilor.

-N-are rost să-ţi spun pe unde şi cum; nu vreau să te încarc cu informaţii care ţi-ar putea fi dăunătoare.

-Sunteţi mulţi?, întrebă celălalt, cu ochii întorşi în sus.

-Nici asta nu-ţi spun.

-Şi dacă pieriţi? Ei au o armată întreagă. Voi câţi puteţi fi?

-Anglo-americanii ne-au promis că ne trimit avioane, să ne recupereze, dacă va fi cazul. Deocamdată, noi va trebui să facem o demonstraţie de rezistenţă.

Ccl mic întoarse şi ridică, din nou, ochii; nu mai zise nimic, dar albul din jurul irisului castaniu închis lucea umed.

-Dacă vei mai creşte, vei putea să vii şi tu. Eu ştiu cum pot să-ţi trimit un semnal, dar tu să nu mă cauţi; nici măcar la Mariana. Nici ea, nici părinţii ei nu ştiu nimic. Nici sora mea de la Bucureşti, singura pe care-o mai am din familie. Tu singur ştii cel mai mult, dar nici tu nu ştii mare lucru; în orice caz, nimic din ce n-ar putea afla ei.

Zicând acestea, locotenentul împinse portiţa cunoscută; băiatul auzi scârţâitul familiar şi-apoi o văzu pe Mariana, în picioare, pe micile trepte de ciment ale casei. Avea un zâmbet grăbit şi cam forţat, peste faţa umbrită de ccva ca un fel de îngrijorare:

-Unde-aţi întârziat atâta? Acceleratul a trecut de mult.

13

Din acea piaţă a Clujului, în care se află clădirile masive ale Catedralei ortodoxe şi Operei şi Teatrului Naţional şi căreia administraţia sovietică îi pusese numele Mareşal Malinovski, înzestrând-o şi cu două monumente, un obelisc de marmură şi macheta, redusă ca proporţii şi turnată în fier negru, a unui tanc, se poate ajunge, în cealaltă piaţă importantă a oraşului, cea cu grupul statuar al regelui Matia, alături de Catedrala Sfântul Mihail, pe două artere principale şi, între ele, o stradă lungă şi îngustă, care porneşte cam din dreptul treptelor de piatră ale catedralei ortodoxe şi iese, printre două clădiri înalte, masive, ambele în câte-o variantă greoaie, locală, a unui ncobaroc târziu, un fel de

jugend stil timpuriu, în dreptul navei largi a celeilalte catedrale. Sub administrația regală maghiară, strada aceea îngustă avea, se pare, numele de Kiraly utca, adică Strada regală sau strada numită după un personaj cu numele Kiraly, prin anii treizeci, a fost botezată cu numele lui Iuliu Maniu, personaj politic de mari merite, dar încă în viață, iar administrația guvernului Groza, instalat la 6 martie 1945, îi dădu tocmai numele acestei date: strada 6 martie.

La numerele 31 şi 38, care vin cam în prima treime a ei, cum mergi, de la piața teatrului, spre cea a lui Matia Corvinul, se află două clădiri destul de asemănătoare, cu câte un etaj şi cel puțin patru apartamente, care au fost cumpărate de Episcopia ortodoxă şi în care au locuit, pe rând, familii ale celor mai importanți slujitori cu ei. Numărul 31 se află pe dreapta, cum mergi către Catedrala Sfântul Mihail, iar peste caldarâmul îngust, pe care abia dacă-şi pot face loc două maşini o dată, se află una din cele mai vechi clădiri ale străzii, dacă n-o socotim pe cea alăturată, de la numărul 28, scundă, cu doar două ferestre la stradă şi acoperişul pleoştit, care poate dăinui chiar din perioada medievală a cetății, dinainte, chiar, de vârsta Renaşterii. După aspectul general masiv, zidurile groase, ferestrele relativ mici şi intrarea cu boltă, cealaltă clădire poartă toate semnele uneia din primele clădiri ale epocii habsburgice, poate chiar de pe vremea împărătesei Maria Thereza, care a înzestrat multe oraşe transilvănene cu dotări edilitare cu scop militar, cum ar fi cazărmile de la Timişoara şi cea dărâmată, mai recent, de la Sibiu.

Cam de prin anul 1948 sau, cel mai târziu, 1949, aici, pe strada devenită 6 martie, în dreptul acelei clădiri vechi, cu intrarea boltită, în care mai locuia familia de sportivi, cu două fete, eleve şi bune înnotătoare, a doctorului Alexandru Hirsch, el însuşi fost fotbalist, o vreme chiar la „U”, dar în care se instalaseră şi câteva instituții sau întreprinderi obscure, dintre care una de instalații montaj, nu se ştia bine ce anume, în fiecare zi, la ore puțin previzibile, apărea, nu se prea ştia bine de unde şi cum, ceva imens şi inform, ca un fel de autocamion, cu uriaşe roți grele, poate chiar cu şenile, şi un motor puternic, mult mai mare decât unul de tractor, prevăzut cu o țeavă de eşapament groasă, aşezată pe verticală, ca un fel de com al unui rinocer fantastic, ori al altei dihănii monstruoase.

Cum spuneam, puțini ar fi putut spune că ar fi văzut dihania de tablă groasă ca o platoşă, cu cornul ei înalt, de fier alămit, venind dintr-o parte sau alta a străzii şi aşezându-se în dreptul clădirii vechi, cu intrarea ei cu boltă, sau la trotuarul dimpotrivă, peşte strada îngustă. În schimb, mai ales noaptea, în ore destul de târzii, încât puteau fi socotite şi primele ore ale dimineții, dar şi în timpul zilei, când nimeni nu părea să fi luat sama, se pornea, dintr-odată, ca un semnal de coşmar, duduitul înfundat al puternicului motor, care făcea să trepideze, ca un cutremur mărunt şi repetat, la infinit, nu numai toate clădirile din jur, dar însuşi trotuarul şi caldarâmul de asfalt, ca şi cum s-ar fi pornit la măcinat nici mai mult nici mai puțin decât tot nisipul mărunt de dedesubt. Şi dacă pornirea trepidației duduitoare era anunțată de câteva scurtc reprize de tuşă înfundată, puf!, puf!, după care urma panglica fără capăt a zgomotului mărunt şi sacadat, transmițând o vibrație persistentă tuturor

clădirilor din jur, finalul lui nu putea fi anticipat cu nimic; câteodată, el intervenea brusc, lăsând în urma lui, să plutească, stăpân pe simțuri, un fel de ecou prelungit, care părea zgomotul însuşi, dar la o turație mai scăzută, până se epuiza ca flacăra unei lumânări înnecată în propriul fum murdar; alteori, dispărea pur şi simplu, era şters, pentru unii mai devreme, pentru alții, mai târziu, din auzul tuturor, nu mai era, nici măcar, țiuitul ecoului.

Şi tot pe atunci, oraşul avea câteva garaje afumate, care erau şi ateliere de reparații, în hale vechi şi dărăpănate, în care zăceau rămăşițe informe de utilaje şi maşini, pe bălți de ulei vechi, în care jucau rupturi de curcubeie mici şi murdare. Meşteri, cu salopete ca de pânză țesută din fum, cu şepci turtite, ca nişte plăcintc de cenuşă, pe lațe soioase, cu câte-un capăt de țigară stinsă între buzele năpădite de bărbi țepoase, umblau de colo până dincolo, fără nici un rost aparent, în timp ce, din când în când, câte un glas de claxon țiuitor să sfâşie acrul murdar, ca un cuțit sonor, cu lama ştirbă. Unul dintre aceste garaje era situat pe strada Iaşilor, în capătul ei dinspre Piața Mihai Viteazu, aşezat în lungime, pe o direcție perpendiculară pe malul Someşului; despre altul se zicea că ar fi, dar nu l-a văzut nimeni, între grădinile de peste drum de intrarea de la Grădina Botanică, dar ceva mai jos, cam prin dreptul vcchiului Spital C.F.R. Altul, la fel de iluzoriu, părea să fie prin zona dintre străzile Traian şi cea numită, de curând, Karl Marx, în cartierul de peste Someş, dinspre gară, cam pe unde se ridicase clădirea în stil românesc, neterminată până la război, destinată, pe atunci, liceului de băieți George Bariț. Mai circulau zvonuri nesigure că ar mai fi astfel de ateliere spre Someşeni, cam prin capătul străzii Aurel Vlaicu, sau în cartierul Dâmbu Rotund, cam pe unde urma să fie construită noua fabrică de porțelan, Iris, şi cea de medicamente, Terapia.

În orice caz, în unul din aceste locuri şi într-o dimineață tulbure, atât de tulbure, începțoşată, cu ceață murdară şi rece, încât putea să fie, foarte bine, una înfrigurată de iarnă, dar şi una de toamnă mucedă sau primăvară, încă nedesluşită şi chiar vară buimacă, în întunericul, mânjit cu o lumină neagră, al unui astfel de atelier, în bălțile de uleiuri putrede de sub unul din bancurile de lucru vechi şi şchioape, aproape năruite, demonul zăcea inert şi năclăit, în ipostaza derizorie a unui capăt de tub de cauciuc negru, tare ca piatra. Era ca şi cum ar fi stat acolo şi sub această formă de-o întreagă veşnicie, fără timp în ea, cu nisipul, ca de negru de fum, al moleculelor sale constitutive, înțepenit, într-o prefirare fără rost. Apoi, într-o oră strâmbă a acelei dimineți, ceva se mişcă şi capătul acela de cauciuc negru şi tare se racorda de la sine la o conductă lungă şi subțire de oțel, fără luciu. Deîndată, venit din întunericul de cenuşă, un colier de alamă veştedă încolăci zona de întrcpătmndcre a celor două piese şi dispozitivul lui de strângere se răsuci, automat, încât banda subțire, de metal galben murdar, sugrumă suprafața dură a cauciucului. Apoi, țeava de metal intră în angrenajul complicat al unei piese nelămurite, un fel de cutie de fontă, îmbibată de ccva soios, cu protuberanțe şi scobituri, unde se racordau alte asemenea țevi subțiri, dar şi altele mai groase, şi de care era ataşat un mecanism cu clapetă. Odată aceste prime legături realizate, şi dintr-o parte, şi dintr-alta, demonul începu să se

alcătuiască pe sine din țevi şi şuruburi, crescând, pe un fel de toracc de fontă, adăugându-şi o elice cu patru palete de oțel, acționară de o curea groasă şi când întinsă, când lăbărțată, cu profil triunghiular; apoi mecanismele cu elapetă se înmulțiră de la sine, cum apar ciupercile, după ploaie, pe un câmp cu iarbă grasă, gunoită din belşug, şi o conductă de țeavă groasă ca încheietura mânii se ataşă, într-un capăt. În celălalt, se montară mecanisme ascunse în carcasă de fontă, unde se mişca ceva, în interior, îmbucându-se şi răsucindu-se în suc de ulei murdar, parcă extras din piatră. Când alcătuirea de piese, țevi şi şuruburi se adună într-un întreg, demonul arăta ca un fel de jumătate de entitate, ceva ca un trup format numai din tors şi câteva cioturi de membre; dar părea că se simte într-un fel de lărgime îngustă, în care putea să trepideze, măcar, ca şi cum ar fi dispus de sine însuşi. Astfel că se săltă pe un postament, unde se prinse cu alte şuruburi, mai lungi, cu piulițe complicate şi multe şaibe, în capete. Arcuri grosolane, de lame groase, de oțel, îl susțineau, acum, şi, cu o mână nevăzută, îşi trase peste sine, ceva ca un acoperiş de tablă, cu câte-o uşiță, pe fiecare parte, ca două aripi cu pene de metal. De arcuri erau prinse câte o osie lungă şi rotundă, de oțel strunjit, de care se ataşară, în capete, roți grele, îmbrăcate în cauciucuri dure, ca de piatră. Ca şi cum s-ar fi învăluit, cu propriile mâni, într-un veşmânt amplu, printr-un fel de mişcare de rotire şi adăugire, demonul îşi ataşă o cutie de tablă, cu uşi grele şi geamuri tulburi. Întregit, cum era, se uita la lume prin doi ochi rotunzi şi bulbucați, înfipți într-o parte şi-n alta a botului bont, îmbrâcat în tablă ondulată. Ceva ca o frunte lucie şi dreaptă, de sticlă groasă, întregea fața lui nouă şi-l aşeza în lume, să fie.

14

Chiar dacă reforma învățământului, din vara lui 1948, întorsese totul pe dos, în şcoala românească, schimbând denumiri şi structuri, făcând să dispară instituții de tradiție şi înființând altele noi, din nimic, la Avrig, verile plăcute ale tineretului studios mai continuată încă vreo doi, trei ani, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic; ori, mă rog, aproape nimic, devreme ce grupul vechi de elevi şi studenți continua să se strângă, în vacanță, iar în fiecare an se adăugau contigentele noi de *minore*, cum erau numiți cei mai cruzi, noii veniți. E drept, dispăruseră câteva denumiri tradiționale de instituții şcolare, apăruseră altele noi, nu mai funcționa obligativitatea uniformei şi, mai ales, a chipiclor şi numerelor, personalizate pe licee, dar, cum venea vara, elevii mai vechi îşi scoteau, de pe unde le țineau păstrate sau aruncate, şepcile vechi, cu cozoroace cam ponosite, să le poarte cu mândrie, mai ales în excursii la pădure sau la munte. Ce e drept, serbarea de Sfântă Mărie nu se mai făcea, nu mai funcționa comitetul de studenți şi elevi care avusese, ca preşedinte de onoare, pe protopopul locului, dar un bal tot se încropea, iar temerarii, sau simplii amatori, fără să se mai culce, în zori, când se încheia dansul, îşi luau rucsacul pregătit decusară şi plecau spre munte, pe unul din traseele cunoscute, fie la Suru, fie la Bărcaciu, la Negoiu sau la Bâlea. Rămăseseră aceleaşi şi locurile

de scaldă, cu preferința pentru Olt, râul rămânând pe sama celor mici şi cel de întâlnirea de sară, la benzinăria care nu mai avea benzină, dar îşi păstrase cele două bănci şi chiar şi straturile de flori, e drept, neîngrijite, acum. Aceleaşi erau şi traseele plimbărilor, în grup, cu jocuri şi cântece, pe aleea de sub zidul parcului Brukenthal, până la gara nouă, ori pe şosea, până la Crucea Obrejii, sau chiar mai departe, până la podeţul numit Podul Minciunii, unde se spunea că unul din băieţii saşi jurase iubire veşnică prietenei sale.

Într-una din verile acelea, mai degrabă în 1950, decât în 1949, băiatul care fusese la liceul militar şi acum era la un liceu din Cluj, abia venit în vacanța de vară, constată, cu plăcere şi un pic de mândrie, când se întâlni, în prima sară, cu prietena lui, Marianne Krauss, că nu mai era mai scund decât ea; se săltase binişor în înălțime şi cât era Marutz de înaltă, el tot o întrecea, măcar cu fruntea. Măsurându-se cu grijă, băiatul primi o palmă prietenească peste spate, în loc de orice altă apreciere, iar palma aceea pecetlui o prietenie de-o vară.

Nu se mai despărțeau decât aproape de zori, când mai că erau toropiți de somn, pe băncile de la benzinărie, ca să se întâlnească, imediat după masa de amiază şi uneori chiar mai devreme, pentru scalda de la Olt. Treceau liniile ferate de la gara cea nouă şi apoi, prin cucuruzele foşnitoare, pe o cărare îngustă şi prăfoasă, ajungeau la sălciile bătrâne, unde era luntrea, care trecea călători peste Olt, şi unde începca locul de scaldă. Marianne era o foarte bună înotătoare; sărea, de pe malul ceva mai înalt sau chiar de pe un trunchi gros, de salcie, aplecat deasupra valurilor, cu fruntea aplecată, între mânile întinse, şi se înfigea, în undele tulburi, ca o săgeată prelungă, cu coamă de aur. Apoi înota voinicește, tăind valul, alternativ, cu palmele, până intra în şuvoiul curentului principal, unde se răsucea, pe spate, şi se lăsa să plutească, dusă de ape, pe sub bolți verzi de crengi, profilate pe formațiuni albe şi diafane, de nouri, alunecate pe sticla de albastru curat a cerului de vară.

Băiatul se străduia să ajungă lângă ea, cu mişcări stângace, şi se răsucea, cu suflul aproape epuizat, şi el pe spate, ca s-o însoțească, atât cât îl țineau puterile şi curajul.

Marianne şi sora ei, Linde, erau frumoase, fiecare în felul ei şi fiecare într-un altfel de raport cu frumusețea standard a epocii, frumusețea fiecăreia depăşind, cu ceva, ca un fel de surplus, canoanele acelei frumuseți, un surplus despre care nu ştiai bine dacă este altceva decât frumusețe ori, pur şi simplu, frumusețe de alt fel. Din toată ființa lui Linde, dacă o fotografiai pe detalii, fața, sau corpul, puteai scoate imagini, mai ales portrete, nu numai ale frumuseții la modă, atunci, cum erau "starurile de cincma ale vremii, gen poupee sau vampă, dar şi cadre, mai ales întregi, in care acel surplus nelămurit, poate coapsele puțin prea largi, poate linia gambelor, nu tocmai perfectă, ieşea în evidență; câtă vreme, oricum ai fi sucit-o şi răsucit-o, fața Mariannci nu putea să realizeze acelaşi efect; portretele ei, cu pometii cam proeminenți, ochii şi nasul poate prea mici, pentru efectul de ansamblu, puteau fi imagini ale unei fete frumoase, în sănătatea ei robustă, dar nu ale frumuseții clasice; în schimb, o poză reuşită a corpului ei întreg; poate un instantaneu, în care detaliile feței să

se piardă în conturul de ansamblu al siluetei elansate, aproape perfecte, cu picioarele lungi, frumos desenate, mijlocul subțire şi pletele sau cozile blonde, unduind uşor, putea să fie o imagine a unei frumuseți fireşti, alta decât frumusețea pozelor de artiste.

În vara aceea, Marianne, cu felul ei de a fi băiețos şi sportiv, camaraderesc, în cel mai curat sens al cuvântului, şi băiatul cam lungan şi uşor adus de spate, cu doi, trei ani mai tânăr decât ca, formară o pereche aproape nedespărțită; nici unul dintre ei nu se întreba cum pot apărea ei doi în ochii celorlalți şi cum este interpretată însoțirea lor, cât îl priveşte pe băiat, el nu-şi punea nici problema interpretării, pentru sine, a acestei relații: ea exista, această relație, se consuma zi de zi şi aproape oră de oră, dar lui nu i-ar fi trecut prin cap să se întrebe ce înseamnă o astfel de prietenie şi să încerce să o definească. Îi era destul că prietenia era; nu s-ar fi putut spune că nu mai puteau unul fără celălalt, dar ceea ce era, pe cât de evident, pe atât de sigur, era că erau aproape tot timpul împreună, sară de sară, la benzinărie, sau pe şosea, cu grupul, dacă şi cât se mai aduna grupul, sau, dacă nu, numai ci doi; şi tot aşa, zi de zi, la Olt, după care se adunau, cum spuneau ei, către casă, fiecare, dar nu pentru mult timp, cel mult o oră, pentru că urma ritualul plimbării după lapte. Marianne lua o oală de tablă roşie, cu mâner şi capac, după ce băiatul o aşteptase la portiță, sau pe o bancă, la benzinărie, şi luau satul în lung, până la femeia unde doamna Krauss tocmise, cum se spunea, laptele de bivoliță, de fiecare sară. Acolo, la poarta femeii, el o aştepta pe Marianne să vină cu oala plină, peste care aşezase, cu grijă, capacul, şi-apoi se-ntorceau pe acelaşi dmm, dacă nu le plăcea să caute altul, mai puțin cunoscut. La întoarcere, intrau, amândoi, în curtea largă, uşor înclinată, în care se auzeau, învăluindu-se, ridicându-se şi iar coborând, ca şi cum ar fi căutat să ajungă undeva anume, unde mereu amânau să ajungă, sunetele limpezi, făcute, parcă, din cristal, ale pianului doamnei Meta. Băiatul se pătrundea de această căutare insistentă, dar mereu ocolind finalul, a melodiei, cât Marianne punea laptele la rece şi-apoi se-ntorcea să i se alăture. Ieşeau pentru plimbarea de sară.

De Sfânta Mărie, n-au putut să lipsească de la bal: muzica nu era prea grozavă şi nici dansatorii prea mulți. Cum intră în sala de bal, Marianne fu înconjurară de câțiva băieți, care îi cerută, fiecare, câte-un dans; ea le zâmbi, fiecăruia, la fel de frumos, după cum îi era felul, şi le promise, tuturora, dansul cerut. Băiatul se retrăsese în colțul în care erau cei care, de obicei, nu dansau, deşi se aştepta ca prietena lui să-i reproşeze că nu şi-a făcut măcar dansurile de complezență. Acolo, câțiva băieți mai timizi, dar care, tocmai de aceea, se dădeau grozavi, cu câte-o sticlă de bere sau un țoi de tărie, în mână, îl înconjurau pe Andress, un sas, care părea mult mai bătrân decât era în realitate, şi care povestea ceva care ar fi vrut să fie amintiri de pe front, dar nu erau decât frânturi de fraze, fără prea mult înțeles. La un moment dat, Marianne se opri în dreptul lor şi-l somă pe băiat, să-şi danseze obligațiile; băiatul se conformă, în următoarele trei patru tangouri, apoi, la un semn la fetei, se îndreptă spre ieşire.

Noaptea de vară mirosea a grâu copt şi a flori de fân. Cei doi o luară spre benzinărie, dar nu

se ştie din ce motiv nu-şi găsiră locul, cum se spune, pe băncile tari. Fata îl luă de mână şi-l trase după ea în curte; trecură, prin şură, unde Marianne căută ceva, şi ieşiră, pe uşa din spate, în grădină. Fata aşternu, pe iarba necosită, o pătură veche; înfloriseră florile galbene, cu tijă lungă şi subțire, un fel de gherghine, pe jumătate sălbatice; clipocea iazul şi apa aducea miros răcoros, de mentă. Peste grădini, munții se vedeau ca o pânză uşoară, de întuneric luminos, peste întunericul luminos al cerului. Fata îşi rezemă părul ei blond, mirosind a apă curată, de umărul băiatului, şi îi spuse şoptit, ca şi cum n-ar fi vrut s-o audă nimeni:

-Hai să mergem la munte; putem să plecăm chiar mâne.

Băiatul nu răspunse nimic, dar a doua zi, după-amiază, era la stația de autobuz, cu rucsacul pregătit. Merseră, cu autobuzul de Făgăraş, până la Olteț, de-acolo, pe jos, câțiva kilometri, la Drăguş. Dormiră în fân, în podul grajdului, la părinții unei colege a lui Marianne. A doua zi, aproape pe noapte, ieşiră din Drăguş, pe un drum de pământ, spre Mănăstirea Sâmbăta. Cețurile dimineții conturau profilurile grupurilor de arbori şi-apoi case, ca şi cum le-ar fi decupat din carton fumuriu. Apoi, când le ajunseră primele raze ale soarelui, lucnirile începură să iasă din nedesluşit, ca şi când ar fi pornit într-o călătorie pe urma luminii. După grădina cu meri şi pruni încărcați de roadă şi după lacul, ca un mic ochi verde şi limpede, de dincolo de mănăstire, intrară sub bolți umede de crengi cu frunze. Dintr-o tufă deasă, sări, în fața lor, pe cărarea de piatră, un soldat tinetel, cu arma sub braț, şi le ceru actele. Aproape că nu simțiră urcuşul sub fagii înalți, cu umbră rară şi miros de ciuperci. La limita golului alpin, Valea Sâmbetei urla înfundat, pe sub pământ: părea un loc gol şi sinistru, din care până şi râul, zeul tutelar, de apă, dispăruse. Cabana părea pustie, cu obloanele trase şi fără nici o mişcare. Sala de mese, în semiîntunericul după-amiezii înaintate, era plină de umbre. Una din ele sări în fața lor şi băiatul ar fi putut jura că era nimeni altul decât plutonierul Baicu, în civil, dar mai scăzut în statură şi cu chelia mai avansată. Vorbea la fel de repezit şi era la fel de agitat, în neastâmpărul lui vesel amar. Nu era Baicu, dar, ca şi cl. le ştia pe toate şi-şi dădea cu părerea despre toate. Le spuse că erau un grup de turişti sechestrați în cabană de-o săptămână, de când începuseră puşcăturile pe creastă.

-Cine trage?, se interesă băiatul

-Ai noştri!, răspunse, prompt, cel care semăna cu Baicu.

-Şi pe cine puşcă?, întrebă Marianne.

-Pe-ai noştri!, răspunse, imperturbabil, cel care le sărise în față. Dar nimeni nu râse şi falsul Baicu le spuse că, numai cu două ore înainte, locotenentul îi anunțase că sunt liberi să plece unde vor şi că nu are de ce să le mai fie frică.

-Care locotenent?

-Al nostru.

-Şi de cine să nu vă mai fie frică?

-De ai noştri! -

Marianne, care descoperise, între figurile deformate încă de spaimă, din jurul meselor, o cunoştinţă, o întrebă de ce nu plecascră, totuşi, de vreme ce se ridicase consemnul:

-Vă mai este frică?

-Nu ne mai este frică, dar nici noi nu ştim de ce nu plecăm. Şi, la drept vorbind, nici nu ştim bine dacă ne este frică sau nu.

Turiştii, împreună cu cel care semăna cu plutonierul Baicu şi cu cunoştinţa Mariannei rămaseră în continuare, toată seara, în jurul meselor, abia îndrăznind să se mişte, cel mult, până la bucătărie, sau prin camere. Abia când Marianne comunică acelei cunoştinţe, cu voce tare, ca să audă toţi, că ea şi prietenul ei aveau de gând să urce, dis-de-dimineaţă, spre fereastra Sâmbetei, ceilalţi începură să schiţeze vagi intenţii de plecare; se interesau cât este până la cca mai apropiată gară şi care sunt trenurile de Bucureşti.

În acest timp, de masa noilor veniţi se apropie un bărbat de statură mijlocie, cu trup puternic şi picioare solide, ca doi stâlpi scurţi; avea o faţă plăcută, proaspăt rasă, cu părul castaniu, pieptănat cu îngrijire; nu părea mai bătrân de 42-45 de ani.

-Bravo, copii; aveţi curaj. Marianne îl privi, cu un aer curios, pe sub sprâncenele ei de culoarea paiului. Şi celălalt continuă:

-Îmi permiteţi să viu cu voi? Mă primiţi în echipa voastră?

A doua zi, bărbatul îşi dovedi calităţi de alpinist încercat; ştia o mulţime de lucruri despre munţi, nu numai despre cei de la noi, dar şi despre Pirinei şi Caucaz. Era diplomat, acum în concediu, şi pasiunea lui era alpinismul montan. Se declară îndrăgostit de lanţul Făgăraşilor si avea o hartă foarte amănunţită, după care recunoscură toate văile şi păraiele, toate crestele şi piscurile întâlnite în cale.

Din Fereastra Sâmbetei, unde se ajunge pe-un urcuş sairt, dar abrupt, cei trei o luară, după un mic popas, mai mult de orientare decât de odihnă, la dreaptă, către Apus. Avură de urcat creste înalte până la cer şi de coborît în văi prăpăstioase, de unde trebuia să urce iar. Erau cuprinşi într-o lume de piatră şi iarbă aspră, cu flori mărunte şi rare, în care depărtările tălăzuiau valuri de cremcne şi fire albastre, de apă, rece ca gheaţa, şerpuiau, printre stânci înierbate, ori se prăvăleau de pe trepte sure. În depărtări vagi şi uşor înceţoşate, picurau tălăngi iluzorii. Cerul era albastru spălăcit, cutreierat de pânze de abur, mpte sau umflate, albe şi cenuşii.

După aproape zece astfel de urcuşuri şi coborîşuri, peste un crenel de stâncă, la dreapta, li se năzări culoarea roşie, aprinsă, a obloanelor de la ferestrele cabanei Podragu. Când îi trecură pragul, întunericul tocmai coborisc în căldarea de stâncărie, ca o apă albastră. La cabană, aveau plan să rămână cel puţin două, trei zile, pentru odihnă. Nici nu erau mulţi turişti, dar unul din ei, un băiat cu părul ca blana de şoarce şi cu figură de viezure, se aşeză, încă de la începutul serii, nepoftit, la masa

lor. Domnul mai în vârstă, diplomatul, îl privi lung, privi şi la celelalte scaune, rămase goale, la cele două mese neocupate de nimeni, şi nu spuse nimic. Marianne, în schimb, cu felul ei direct de a fi, îl luă la întrebări: de unde este şi de unde vine? Mutra de viezure se făcu că n-aude şi se aranjă în aşa fel, în fluxul conversației, ca să întrebe el:

-Veniți de la Sâmbăta? Ce-i pe-acolo?

-Ce să fie? Turişti, răspunse, scurt şi cam morocănos, diplomatul.

Dar celălalt nu se lăsă: voia să ştie câți şi cine; şi mai voia să ştie: ce şi cum. Diplomatul îl ignoră şi începu să le povestească însoțitorilor lui despre Pirinei.

-De unde ştii dta ce sunt Pirineii? Ai luptat în rezistență?, se repezi mutra de viezure. Diplomatul îl ignoră şi povesti mai departe.

-Parcă numai Pirineii sunt pe lume. Alți munți nu cunoşti? Diplomatul trecu peste întrebare şi începu să povestească despre luptele cu tauri.

-De unde ştii dta despre luptele cu taurii? cu participat la războiul civil? Tare ca una din stâncile pe care se cățăraseră, diplomatul rezistă, fără să întrcnipă. nici măcar să dilueze conversația, până la terminarea mesei. Când termină de sorbit şi ultima picătură de ceai de bujori de munte, făcu urarea cuvenită, îşi trase scaunul şi ieşi pe platoul de piatră dintre cabană şi lac. Marianne, cu prietenul ei de mână, îl urmă, dar se îndepărtă până la locul în care unda bătea malul cu nisip şi pietriş. Mutra de viezure nu li se mai alătură, dar, a doua zi dimineața, când îi văzu pregătiți de plecare, izbucni:

-Parc-ați spus, aseară, că mai rămâneți trei zile! Şi fugi în cabană să-şi strângă lucrurile, iar când cei trei ieşiseră în fereastra Podragului să ia drumul către Vânătoarea lui Buteanu, Capra şi Bâlea, mutra de viezure îi ajunse din urmă, gâfâind.

Aşa că, abia ajunşi la catena Bâlea Lac, Marianne şi prietenul ei hotărîră să coboare, după o scurtă odihnă, la Cârțişoara şi să prindă trenul de sară, clin gara Cârța.

Diplomatul rămânea să continue traseul, până la Suru şi chiar mai departe, la Turnu Roşu, după obicei.

Mutra de viezure părea total descumpănit; se uita când la unul, când la ceilalți doi şi nu ştia ce să spună. Încercă să-i convingă pe Marianne şi pe prietenul ei să continu ruta; apoi insistă pe lângă diplomat să coboare şi el. Când cei doi o luară, păşind în jos, pe trepte de piatră, cu genunchii îndoiți, către valea largă şi frumoasă, cu pajiştea ei ca de mătasă verde, încă se mai aşteptau să audă paşi grăbiți, frământând pietrele în urma lor.

Grăbindu-se, pe cât puteau, prinseră trenul de 4, în halta Cârța; erau roşii la față şi cu hainele ude, dar când coborîră la Avrig şi-o luară, pe cărare, pe sub zid, către casă, aveau răsuflarea liniştită şi parcă se mai răcoriseră. Când ajunseră în poarta familiei Krauss, fata îşi aduse aminte de ceva şi-ntrebă:

-Astă sară-i bal la Bradu, cântă fanfara saşilor, ce zici, mergem?

Băiatul abia avu timp să-şi schimbe hainele, să-şi arunce o găleată de apă, pe cap şi pe piept, să-mbrace cămaşă şi pantaloni curaţi; bunica-l aştepta în picioare, în mână cu-o cană de lapte acru şi-o felie de pâne cu cartofi, cu coaja bătută.

Fanfara cânta lâng-o şură goală, pregătită să primească pe muzicanţi şi dansatori, dac-ar fi venit vreo ploaie. Instrumentele erau vechi şi unele cu tabla cam îndoită, dar se vedea că erau lustruite de proaspăt şi luceau ca oglinda. Cei mai mulţi dansatori erau cu hainele de lucru pe ei, fetele doar şi nevestele tinere avuseseră grijă să-şi pună bluzele albe, cu dantele subţiri, la mânecile scurte, înfoiate, peste care aveau bretelele late, albastre sau roşii, de la fustele uşor înfoiate.

Cu ecoul din şura goală, dar şi din grădinile care se întindeau până la o coamă lungă, de deal, muzica fanfarei suna melancolic, o melancolie uşor ondulată şi săltată, iar perechile se-nvârteau unduios, şi ele, ca şi cum ar fi tânjit după ceva pierdut. Băiatul găsise o floare-a soarelui mică şi-ntârziată, iar Marianne şi-o prinse-n păr, iar galbenul cutat al petalelor subţiri îi lumina faţa, ca un soare mai mic şi mai apropiat; i se vedeau pistruii mărunţi pe obrajii bronzaţi şi sprâncenele erau decolorate-ntr-un galben aproape de cel din petalele florii.

Se-ntoarseră târziu, cu pantofii legaţi peste umăr, de şireturi, abia târându-şi picioarele desculţe pe asfaltul şoselei, când cald, când răcoros.

15

În primăvara lui 1949, profesorul Onisifor Ghibu adresase un Memoriu către primul-minstru dr. P. Grroţa, cuprinzând analiza critică a gândirii acestuia şi a realităţilor politice şi sociale din România anilor 1945-1949. Spicuim, din textul memoriului, început cu un Cuvânt introductiv către primul-ministru al României muribunde, dr. Petru Groza:

Frate Petre,

Îţi adresez aceste rânduri, scrise cu sângele sufletului meu, de pe patul de suferinţă al unui spital din Sibiu, unde, pentru a treia oară în cei din urmă trei ani, încerc să-mi repar cât de cât organismul ruinat de pe urma celor şapte luni şi jumătate, petrecute la 1945, în lagărul de deţinuţi politici de la Caracal şi de pe urma vieţii extrem de grele şi agitate, la care am fost osândit în anii din urmă, nu numai eu şi copiii mei, ci şi întreg neamul al cărui fiu sunt.

În cele 12 săptămâni de suferinţă, de când am intrat în spital am avut din belşug putinţa să reflectez deopotrivă şi asupra sensului vieţii şi

al morţii, şi asupra propriei, mele vieţi, şi asupra vremii de astăzi, pe care o trăiesc alături de contemporanii mei chinuiţi, şi asupra destinului istoric al neamului meu, astăzi mai încercat decât în tot trecutul său bimilenar.

Desigur, dacă aş asculta sfaturile doctorilor, ar trebui să mă abţin de la orice efort spiritual

mai accentuat, de la orice emoție şi de la orice grijă în legătură cu neajunsurile vieții cotidiene.

Dar, ajuns la vârsta de 66 de ani, cu o sănătate, hârbuită şi cu mii de griji apăsătoare, pe cap în fiecare clipă, nu pot să nu mă întreb: adică, în vederea cărui scop sau ideal să-mi mai cruț viața şi să-mi mai restabilesc sănătatea? Pentru ce să-mi mai prelungesc cu un an, cu doi sau cu zece, existenta mizerabilă la care am fost condamnat de soartă în ultima vreme? Pentru ce să mai doresc a mai continua o viață fără nici o perspectivă, fără nici o utilitate şi fără nici o bucurie, într-o atmosferă ucigătoare ca aceea de astăzi?

Să mai trăiesc, doar, pentru ca să adorm, istovit, în fiecare seară sub povara tulburătoare a groazei că peste noapte voi fi din nou atestat?

Să mă scol în fiecare dimineață cu teama că peste zi voi primi vestea că unul sau altul din copiii sau din nepoții mei a fost reținut şi trimis cine ştie unde, fără urmă, fără judecată şi fără speranță de revenire? Că voi fi evacuat din locuință sau că voi fi lipsit şi de ridicolul avans de pensie, din care nu pot nici trăi, nici muri?

Să nu pot vorbi o vorbă deschisă cu nimeni, să mă păzesc de fiecare om pe care-l intâlnesc, să fiu pândit pas cu pas de cei ce-mi urmăresc fiecare mişcare?

Să nu-mi pot exprima o opinie în chestiunile, publice, nici cu graiul viu, nici în scris, să nu pot scrie şi publica nici un articol sau o carte, în care

să-mi dau pe față gîndurile şi proiectele ce mă frământă, să nu pot ține o conferință sau o cuvântare?

Să nu cutez să mă duc în satul meu natal, pentru a-mi vedea pe unicul meu frate ce mi-a mai rămas în viață şi pentru a mă închina la mormântul părinților mei?

Să nu pot citi o carte sau un document, în bibliotecile publice, de teama de a nu fi mereu spionat?

Să nu pot face un pas, când ies din casă, fără să mă întâlnesc cu mulțimea de fețe omeneşti, care exprimă disperarea supremă de pe urma durerii de a şti pe cele mai scumpe, ființe ale lor aruncate în temniță, fără să dau de grupuri întregi de oameni capabili de muncă, scoşi în mod arbitrar din locurile lor şi condamnați aproape să moară de foame?

Fără să nu aud plângerile deznădăjduite ale țăranilor şi muncitorilor, cari nu mai pot trăi de pe munca lor, din cauza scumpetei excesive a vieții, în raport cu câştigul sau cu salariul lor, din cauza neputinței de aprovizionare cu cele necesare, din cauza impozitelor îngrozitoare a cotelor, a cartelelor şi a contribuțiilor „benevole" cu cari sunt molestați zilnic, precum şi a persecuțiilor de tot felul la care sunt supuşi?

Fără să nu trebuiască să înregistrez amărăciunea funcționarilor, extenuați de munca excesivă, peste puterile lor, de robia sufletească la care au fost condamnați prin îndoctrinări împotriva conştiinței lor de oameni, de cetățeni şi de români, prin sindicate, prin şedințe şi prin tot

felul de manifestații?

Fără să nu mă cutremur, văzând campania de otrăvire sistematică a copiilor de şcoală cu o hrană sufletească mai mult decât revoltătoare, cu îndrumarea lor spre cea mai sălbatică ură şi spre trădarea neamului şi a patriei lor?

Să nu trebuiască să constat, în toate domeniile vieții, completa lipsă de orice sentiment de libertate şi dreptate, de sinceritate, de omenie, de frăție şi de iubire, cărora le-au luat locul constrângerea, forța, ura, puşcăria, deportarea şi teroarea cea mai violentă din câte a înregistrat vreodată istoria neamului nostru?

Să văd, pretutindenea, cum cea mai aleasă făptură a lui Dumnezeu -omul -se abrutizează, se mecanizează, se animalizează, se îndobitoceşte, se prostituează, grație sistemului terorist, care creşte în mod înspăimântător, de la o zi la alta?

Să trebuiască să înregistrez zilnic, în presă, din comunicatele de la radio şi din intuiția proprie, succesiva şi sistematica destrămare a tot ceea ce a fost în stare să înjghebeze, în curs de sute de ani, poporul meu, şi tot ce constituie mândria noastră şi justificarea noastră în fața tribunalului istoriei?

Să văd pe român ajuns slugă nemernică în țara lui, despoiat, pe zi ce merge, de vlaga lui şi de fizionomia lui etnică şi morală

Să simt cum limba noastră îşi pierde frumusețea, importanța şi drepturile sale, luându-i o altă limbă, străină?

Să asist, neputincios, la procesul de distrugere a însăşi istoriei neamului, la anihilarea conştiinței lui naționale şi a misiunii lui istorice?

Să constat cum amorțeşte cu desăvârşire glasul profeților lui cari l-au trezit odinioară la viață şi l-au ridicat pe culmi de istorie universală?

Să privesc, impasibil moartea şi îngroparea națiunii mele, săvârşite de mâinile înşişi conducătorilor ei?

*

Aceasta este viața în vederea căreia ar trebui să mă cruț, să nu mă obosesc, să-mi refac puterile fizice şi spirituale şi să continui a o trăi?

Merită, oare, o asemenea viață, să mai fie trăită? Şi mai poate fi numită o asemenea existență, viață?

Nu, desigur, o asemenea viață nu-şi merită nici numele nici onoarea de a fi trăită.

Decât aşa ceva, este de o mie de ori preferabilă moartea, oricât de crudă ar fi ea.

*

În ce mă priveşte, mărturisesc că nu mai am nici o dorinţă de a-mi prelingi zilele şi că m-am împăcat definitiv cu gândul evadării cât mai apropiate din această existenţă, pentru care denumirea de „vale a plângerii" ar fi, doar, un eufemism şi care nu poate fi numită altfel decât veritabil „infern", mai fioros decât cel biblic sau decât cel al lui Dante, din Divina sa Comedie.

*

Totuşi, nu vreau să dispar din acest infern, din această Diabolică Comedie, ca un inconştient, ca un laş, ca un nemernic.

Am trăit o viaţă întreagă animat de idealuri nobile şi de idei mari, în serviciul cătora m-am înrolat cu hotărîre şi cu entuziasm, am crezut, cu fanatism, în dreptate, în adevăr, în libertate în cultură, în iubire, în omenie, în frăţie, am luptat decenii de-a rândul pe diferite fronturi grele şi măreţe ale neamului meu şi ale umanităţii, am urcat culmi spirituale din cele mai înalte, am fost aşezat în posturi de mari răspunderi, am dus uneori, după mine, poporul spre ţinte sublime, spre realizări însemnate, am văzut implinindu-se sub ochii mei minuni, de care nu s-a învrednicit nici o generaţie dinaintea noastră. Am crezut în puterea şi în destinul neamului meu şi am crezut în Dumnezeu şi în dreptatea imanentă. Am simţit adeseori în mine puterea Lui nemărginită şi porunca lui de a mă devota ca un instrument şi ca un trimis al Său, unor scopuri superioare ale vieţii.

Cum aş putea, după toate acestea, să mă resemnez în faţa realităţii tragice de astăzi, uitând tot ce am visat, tot ce am dorit, tot ce am încercat, tot ce am realizat? Cum aş putea să mă acomodez situaţia vrednică de plâns, în care a fost împins neamul meu, de către înşişi fiii săi? Cum aş putea să plec din această viaţă, fără a da expresiune, din străfundul fiinţei mele de om şi de român, durerii nemărginite şi revoltei nestăpânite ce mă stăpâneşte?

*

Nu, înainte de a părăsi această lume, vreau să mai vorbesc o dată, fără zgardă şi fără teamă. Vreau să vorbesc în deplină libertarte, în acea libertate cu care am fost obişnuit tot timpul vieţii mele şi pe care am socotit-o întotdeauna şi o socotesc şi astăzi ca pe cel mai preţios dar ce mi-a fost încredinţat de către Creator.

Privesc acest, impuls chiar ca o datorie, ca o poruncă venită de Sus asupra mea, mă simt ca un trimis al Cerului, ca un prooroc însărcinat să vorbesc în numele lui Dumnezeu, în numele neamului şi în numele întregi omeniri.

Trebuie să dau glas, în cuvinte de foc, adevărului, fără nici o menajare, nici a altora, nici a mea, indiferent dacă cel căruia mă adresez va înțelege sau nu cuvântul sau dacă nu va trebui să-mi plătesc îndrăzneala cu temniță, cu chinuri, cu schingiuri sau chiar cu moartea.

Din această clipă, eu nu mai sunt al meu, sunt al lui Dumnezeu, al poporului meu osândit la moarte şi al umanității profund ultragiate, şi voi vorbi ca atare.

*

Apropiindu-mă cu paşi grabnici de pragul eternității şi hotărît să nu-mi mai„cruţ" existența ticăloasă, într-o lume ca aceea creată de actualii conducători ai țării mele, țin să fac mărturisirea că în aceste clipe nu sunt câtuşi de puțin preocupat de soarta persoanei mele şi a mântuirii sufletului meu. Las aprecierea neînsemnatei mele persoane, a greşelilor şi a păcatelor ei omeneşti în grija Dreptului şi Marelui vindecător. Mă gândesc exclusiv la neamul meu, ajuns în cea mai mare criză din câte a cunoscut în întreaga sa istorie, de la Decebal şi Traian încoace.

Într-adevăr, niciodată de atunci până astăzi nu s-a pus pentru el, în forme atât de tragice ca acum, întrebarea de a fi sau de a nu mai fi.

Niciodată neamul românesc n-a fost pus, în mod mai implacabil ca acum, în fața amenințării de a fi şters de pe fața pământului, prin asfixiere, asasinare sau sinucidere.

În fața acestei catastrofe, nici unui patriot român, în care a mai rămas o urmă oricât de mică de dragoste, de respect şi de durere pentru destinul neamului său, nu-i este îngăduit să se retragă în carapaceaa egoismului său strâmt, fără a-şi pune întrebarea întrebărilor

Neam românesc al strămoşilor mei şi al meu, încotro mergi? Vrei să mai trăieşti şi să mai reprezinți ceva în această lume sau te-ai împăcat cu perspectiva sinistră de a te lăsa scos din viață, plin viclenie, prin violență ori prin sinucidere?

Cel dinții care trebuie să-şi pună această teribilă întrebare eşti tu, primule-ministru al țării, care ai luat asupra ta cea mai înfricoşătoare răspundere istorică, din câte şi-a luat vreodată vreun român. Ție nu ți-e îngăduit să te ascunzi nici în fața conştiinței tale proprii, nici în fața contemporanilor tăi, îndreptățiți să-ți ceară cea mai amănunțită socoteală despre felul în care ai dispus şi dispui de viața lor şi a urmaşilor lor, nici în fața tribunalului necruțător al istoriei. Rezerva cu care ai declarat în cartea ta Reconstrucția României din anul 1946 că: „Noi suntem oameni mici şi trecători, noi nu facem istorie, noi nu suntem dictatori, cari cred că sunt deasupra vremurilor" (. 101 şi 132), această rezervă a fost complet depăşită de vremea ce s-a scurs de la rostirea ei şi până azi.

Dimpotrivă! Tu ai făcut şi faci istorie, cum nu a mai făcut altul înaintea ta şi patronezi şi exercitezi, cu sau fără ştirea şi voia ta, cea mai straşnică şi cea mai lungă dictatură din câte cunoaşte istoria noastră națională.

De aceea, până ce vei judeca tu însuți şi te vei spovedi în fața lumii, până ce se va mai găsi vreun contemporan obiectiv care să te judece şi până ce te va judeca istoria, mă socotesc în drept să te chem eu înaintea judecății, în numele contemporanilor mei, în numele neamului întreg şi chiar în numele umanității.

*

Sunt în drept să te judec chiar şi în simpla mea calitate de cetățean al țării. Dar mă simt şi mai în drept ca un om care, timp de patru decenii, a luat parte activă la viața publică a neamului şi a țării, în diferite sectoare importante ale ei, în diferite calități oficiale şi neoficiale, ce ies din comun, şi în momente hotărîtoare pentru destinul neamului.

Oricât m-ar acuza cunoscătorii superficiali ai vieții mele, ca „reacționar", ca „şovinist" etc., eu am convingerea profundă că am fost totdeauna un democrat adevărat. Atitudinea mea demoacratică a fost în permananență atât de pronunțată încât unii nu s-au dat îndărăt de a mă califica, încă înainte de aceasta cu 30 de ani, drept „adevărat bolşevic" (a se vedea: N.Iorga, Memorii, vol.I, p.326) şi de a mă denunța ca adept periculos al lui V.I.Lenin (ziarul

„ Viitorul'' din Bucureşti, 23. IX. 1923), calificare pe care nu prea mulți democrați de astăzi o au la activul sau la pasivul lor.

*Național*ist, ca ideologie fundamentală, întrucât am plecat întotdeauna de la convingerea că cea mai firească şi cea mai hotărîtoare formă de colectivitate omenească pentru un individ este, după familia sa, neamul său, națiunea sa, care-şi formează după chipul şi asemănarea sa şi organizația sa statală națională, am înțeles şi am practicat naționalismul prin prisma socială şi umanitară, nu şovinistă şi exclusivistă.

Ca concepție despre lume şi viață am fost şi am rămas spiritualist de nuanță religioasă creştină, fără colorit confesional pronunțat şi de atitudine mai mult etică, critică şi militantă, decât metafizică, dogmatică, mistică sau statică.

*

Pentru ilustrarea ideologiei şi atitudinii mele față de viața reală a epocii în care am trăit şi am activat, redau următorul fragment din articolul intitulat Ceas de spovedanie, publicat în numărul festiv al gazetei „Tribuna" din Braşov, la 1 decembrie 1943, cu prilejul celei de a 25-a aniversări a unirii Ardealului cu România:

„Astăzi, după 25 de ani, în loc să putem privi în urma noastră înregistrând sporirea patrimoniului dobândit atunci, ne găsim în spasmul durerilor şi al îndoielilor celor mai grozave. De la Răsărit şi de

la Apus, de la duşmanii de totdeauna şi de la prietenii din zile grele, ne vin numai îngrijorări din ce în ce mai mari.

Numai şarlatanii naţionali pot face astăzi pe optimiştii siguri de ziua de mâine. Oamenii oneşti sunt datori să fie îngrijoraţi şi serioşi în faţa viitorului pe care nu l-am ştiut pregăti cum ar fi trebuit şi-n aşteptarea căruia ne-am comportat cu uşurinţă mai mult dccât condamnabilă.

Aniversarea zilei de 1 decembrie 1918 nu ne poate aduce astfel bucuria, ci mustrarea. Mustrare pentru păcatele din trecut şi pentru păcatele de astăzi.

Fără recuoaşterea greşelilor şi fără pocăinţă nu există îndreptare.

Ceasul de astăzi, prin urmare, trebuie să fie un ceas de spovedanie şi de pocăinţă, ca să putem fi iertaţi pentru păcatele din trecut şi pentru ca să ne putem îndrepta în viitorul ce ne aşteaptă.

Căci, am greşit, am greşit cu toţii, amar. Faţă de vecini, faţă de prieteni, faţă de Dumnezeu. Am lăcomit la situaţii, la onoruri, la bogăţii. Cu orice preţ. Am călcat, în picioare omenia, dreptatea, adevărul. Am împilat pe cel sărac şi l-am exploatat. Ne-am îmbuibat în lux şi în mâncăruri şi băuturi scumpe, în petreceri şi în fărădelegi, lăsând pe cei mulţi mai departe în suferinţă. Ne-am bătut joc de lucrurile sfinte. Am făcut din biserică lăcaş prihanei, am făcut din şcoală pepiniera de semidocţie şi ipocrizie, am făcut din justiţie o jucărie în mâna potentaţilor, am făcut din patrie o minge în mâna politicienilor fără suflet. Cine a ştiut vorbi mai gălăgios a ajuns mai sus pe scara valorilor, cine s-a ştiut învârti mai abil a reuşit să urce în vârful piramidei, cine a ştiut exploata mai bine situaţiile oficiale pentru el a ajuns mai puternic şi mai temut. Palavragiii care ştiu peria cu iscusinţă au fost şi mai sunt şi astăzi în fruntea bucatelor.

Ne-am îndepărtat de popor, ne-am împrietenit cu străinii şi chiar cu duşmanii ţării, am lăcomit la laudele lor şi la răsplata lor.

De aceea, n-am putut ţine ce ne-a dae Dumnezeu.

Dacă am fi fost rari in credinţă şi în fapte nimic nu ne-ar fi putut clinti din loc.

Ziua de mâine nu ne-o vor asigura cei care vor dicta pacea de la sfârşitul acestui război cumplit, ci ne-o vor asigura virtuţile sau viciile noastre.

Dacă vom fi un popor sănătos în toată puterea cuvântului, n-avem să ne temem de nimic, nici chiar de robia străină. Căci, chiar supuşi, dacă am fi altora, am fi mai tari decât ei prin suflet şi i-am birui curând.

Dar, fără suflet, oricât de largi hotare am avea, nu le vom putea ţine, după cum nu le-am putut ţine în trecutul apropiat.

De aceea, porunca ceasului de faţă trebuie să fie: înnoieşte-te, înnoieşte-te, Ierusalime!”

Am reprodus acest fragment mai ales pentru a ilustra concepţia mea naţionalistă de o respiraţie etică atât de cuprinzătoare, încât consideră mai concludente pentru destinul neamului virtuţile şi păcatele acestuia, decât înseşi primejdiile ce i-ar putea veni de la străini, fie chiar în formă

de robie.

*

În schimb, tu n-ai dreptul şi nu poţi să mă împiedici în niciun nn fel de a-ţi critica activitatea publică. Poţi cel mult să te răzbuni prin arestarea sau prin uciderea mea, ceea ce însă nu mă impresionează câtuşi de puţin şi ceea ce ar dovedi că dreptatea este de partea mea, nu de partea ta.

De altfel, tu te-ai declarat aderent al criticii cinstite:

„Am făcut apel -zici tu, la p.354 a cărţii tale *Reconstrucţia României* -la toţi, să fim cuminţi, să ne combatem politiceşte, să ne opunem, să facem opoziţie, dar în mod cuminte, criticând actele guvernului, fiindcă toate lucrurile omeneşti sunt neisprăvite, nu sunt perfecte. Primim bucuros orişice critică; mai mult decât atât, primim bucuros indicaţii şi sfaturi cum să facem mai bine, fiindcă o opoziţie este în folosul tuturor. Dar să nu apelăm la toate patimile medievale, să nu scormonim instinctele barbare clin om, aţâţând la ură şi discordie, fiindcă cel ce face aşa se joacă cu focul."

Te pot asigura că şi critica ce va urma e făcută în perfectă cunoştinţă de cauză, cu o desăvârşită obiectivitate, cu cea mai deplină bună-credinţă şi în tonul cel mai civilizat cu putinţă.

Aş fi nespus de fericit, dacă în răspunsul pe care te vei simţi dator să-l dai cândva şi cumva te vei menţine şi tu la un asemenea nivel.

Urmează un text lung, de 75 de pagini, în 125 de puncte şi un *Cuvânt de încheiere,* sub titlul: *Chemarea în faţa poporului şi a istoriei a primului-ministru dr. Petru Groza.*

Îngrijitorii ediţiei din care am luat textul acestui memoriu precizează că nu este nici un semn ca cel căruia îi fusese adresat, primul-ministru de atunci al ţării, să fi răspuns, în vreun fel, profesorului Onisifor Ghibu.

16

În vara lui 1950, reuniunile de la cercul de bucătărie al generălesei păreau că intră într-un fel de impas: în orice caz, ceea ce se putea spune despre ele mai sigur este că tânjeau. Nu că nu s-ar fi ţinut, dimpotrivă; doamnele respectau programul şi veneau, tot a doua săptămână, aducând acele ingrediente pe care le stabilea doamna Podeleanu, care era maestra lor, şi le repartiza, pe cap de locuitor, cum le plăcea lor să glumească generăleasa. Aşa că făina, ouăle, chiar untul sau zahărul, alimente mai greu de procurat, dar şi altele, împreună cu mirodeniile recomandate, scorţişoară, cuişoart, vanilie, coajă de lămâie conservată la borcan, erau aşezate, frumos, pe scândura de tăieţei, de pe masa din bucătăria largă şi primitoare, cu geamul ei generos, deschis spre grădina înmirezmată de efluviile verii. Numai că rămâneau multă vreme aşa, până să înceapă adevărata demonstraţie, şi

se şi întâmpla ca, în locul acesteia, doamna Podeleanu sau altă gospodină cu dispoziţie momentană, uitându-se la ceasul din perete şi constatând că se apropie, vertiginos, ora despărţirii, să încropească, la repezeală, câtc-o plăcintă sau o prăjiturică cum le plăcea lor să spună, ca s-o bage la cuptor, la un foc cam pripit, ca să fie gata pe când venea câte un soţ, dar mai ales părintele, să-şi ducă soţia acasă; lipsea, poate, acel entuziasm de început; poate se luau cu vorba, cu una, cu alta, şi numai se trezeau că nu mai este timp pentru vreo demonstraţie mai savantă, şi una din ele, de regulă tot doamna Podeleanu, inventa, pe loc, reţeta prăjituricii salvatoare.

Ceea ce le preocupa cel mai mult era situaţia, cu totul nouă şi neaşteptată, a unora dintre ele, şi anume aceea de a fi membre ale partidului comunist. Nu mai erau la prima tinereţe; fiecare din ele avuseseră parte de o educaţie şi, cum se spunea atunci, o formaţie de factură burgheză. Auziseră, desigur, câte ceva, despre partidul comunist şi doctrina lui; cunoşteau, în mare, ceea ce se petrecuse în Rusia, care, vorba ceea, era la doi paşi. Dar, pentru fiecare din ele, în anii dinainte de război, partidul comunist fusese ceva obscur, ca un fel de organizaţie clandestină, ceea cc şi era, în realitate, de complotişti, cei mai mulţi străini, care nu avea alt scop decât să submineze România de atunci şi s-o dea pradă comunismului mondial; adică Rusiei. Numai că această perspectivă catastrofală li se părea atât de, nu îndepărtată. Doamne fereşte!, ci atât de iluzorie şi puţin probabilă, încât nu o luau în calcul nici măcar ca pretext de coşmar sado-masochist. Iar, acum, dintr-odată, se treziseră nu numai în plin vârtej al acestui coşmar, dar implicat în el; ele, care crescuseră o dată cu o Românie pe care o vedeau construindu-se, frumoasă şi într-un fel care le plăcea, deveniseră membre ale acelui partid care îşi propusese tocmai demolarea acestei construcţii.

Pe de altă parte, atât soţii lor, cât şi ceilalţi apropiaţi, prieteni şi cunoştinţe de încredere, le atrăgeau atenţia asupra unor lucmri pe care le puteau vedea şi ele, cu ochii lor, în jur, şi chiar le vedeau: prin vecini, la serviciu, auzeau, de la unii şi de la alţii, vedeau pe stradă, pe la manifestaţii, cum, în Clujul acelor ani, se ducea o aproape teribilă luptă de supravieţuire. Şi asta nu numai în planul strict al aprovizionării cu alimente şi celelalte mijloace necesare traiului, prcaim îmbrăcăminte, lemne de foc, locuinţe şi celelalte. Astea se mai puteau rostui, cum ziceau ele. Dar era problema serviciilor şi problema şcolarizării copiilor, aici, şi pentru una, şi pentru cealaltă, criteriul politic era fundamental şi necruţător: angajările în muncă, înscrierile la examenele de admitere, la toate facultăţile, se făceau pe bază de dosar. Or, calitatea de membru de partid, ori măcar de sindicat sau de o organizaţie de tineret, era cea mai bună recomandare şi, până la urmă, pavăză. Aşa că, în Clujul acelor ani, se putea vedea cu ochiul liber cum, în această privinţă, atât ungurii, cât şi evreii se mişcaseră mai repede şi erau, cum se spune, cu cel puţin un pas, înaintea românilor. Că evreii erau în primele rânduri ale organizaţiei comuniste nu era de nici o mirare, dată fiind tradiţia acestei mişcări, pe plan mondial, şi, mai ales, în zonele apropiate, în Rusia, Ucraina şi Basarabia, care fusese, din nou, dezlipiră de celelalte regiuni româneşti. Dar ca maghiarii să adere, în număr atât de mare, la partidul comunist

era într-adevăr de mirare, cunoscând nu numai istoria, dar mai ales condiția şi firea acestui neam domnos, cum se spune în Ardeal, care s-a definit pe sine, între celelalte neamuri cu care a conviețuit, prin criterii ierarhice stricte, a fi ungur însemnând, nu numai în Ardeal, dar în toate zonele locuite de ei, a fi ceva mai sus decât ceilalți, a fi domn. Iar acum, dintr-odată, ungurii păreau să-şi fi descoperit o vocație de combatanți, în numele comunismului, pe baricadele luptei de clasă!

Era limpede, pentru toți românii ardeleni şi mai ales pentru cei din Cluj, că, dacă vor să supraviețuiască, trebuie să refacă terenul pierdut; acesta era jocul, dictat de Uniunea Sovietică, puterea învingătoare în război, a cărei forță armată parcursese jumătate din Europa, ca un tăvălug, şi se instalase, bine mersi, în punctele ei strategice, printre care şi Clujul, iar carnetul roşu, de membru al partidului comunist, era singurul atu universal valabil în acest joc. Sigur că toți se gândeau la puterile occidentale ca la unica speranță de salvare, dar, deocamdată, în afară de încurajări gratuite, de la distanță, din partea lor, nu venise nici un semnal credibil.

Aşa că, într-una din reuniunile de vară ale cercului de bucătărie al generălesei, preoteasa, căreia apropiatele ei îi spuneau pe numele ei mic, din adolescență şi tinerețe, Nuți, le povesti din ceea ce s-ar putea numi, astăzi, serialul cu tovarăşul de la sector. Cum acesta, după ce asistase la câteva şedințe ale organizației de partid a şcolii, o chcmase pe tovarăşa învățătoare, pentru o discuție.

O luase de departe, povesti ea, să-i spună de copilăria ei:

-Deci părinții de la d-voastră, tovarăşa, au fost țărani?

-Da.

-Seraci?, întrebase el.

-N-au fost bogați, răspunse preoteasa. Tata a murit într-un lagăr de prizonieri, în primul război mondial.

-Deci sunteți orfană de război.

-Da, aşa am fost.

-Şi v-a fost greu.

-Numi-a fost uşor.

-Înseamnă c-ați fost din cei care-au suferit.

-Se poate spune şi-aşa, admise preoteasa. . .

-Acum aveți copii?

-Am. Patru băieți. Dar d-voastră ştiți asta, tovarăşu.

-Da, aveți dreptare: partidu ştie tot.

-Ştiți şi că soțul meu este preot.

-Ştim şi asta, tovarăşa. Uite, dacă vreți să ştiți, în doşaru ăsta, şi tovarăşul de la sector apăsă cu palma pe un dosar de pe masă, în dosarul ăsta sunt toate situațiile de la şcoală, de la copii de la d-voastre. Aveți copii silitori. Şi buni; nu fac probleme.

-Aşa i-am crescut, cu bărbatu meu...

-La d-voastră, tovarăşa, nu familia e problema.

-Nu familia?, a întrebat preoteasa. Eu credeam că de-asta m-aţi chemat. Bărbatu meu E preot.

-Ştim asta, tovarăşa. Ştim că merge la beserică şi face slujbă, acolo. Nouă nu ne convine ce spune el la slujbă, ştiţi d-voastră, religia este opium pentru popor, dar câtă vreme spune numai la beserică, n-avem ce-i face şi nici nu vrem să-i facem ceva. Oamenii, când sunt la beserică, cel puţin, nu fac alte prostii. Şi soţul de la d-voastră le spune să stea liniştiţi, să dea la cezar ce este de la cezar. Eu la d-voastră vreau se fac observaţie. Copiii este buni: soţul, deocamdată, nu face problemă; se spuneţi la dumnealui se nu facă problemă. Dar d-voastră, tovarăşa, de ce nu luaţi cuvântul, la şedinţă de partid?

-Eu îmi fac datoria, încercă să se justifice, timid, cum îi era felul, preoteasa.

-Asta ştim, tovarăşa, partidul ştie asta şi apreciază. Spuneţi la copii să fie bun, în continuare, iar d-voastră se luaţi cuvântul, la şedinţă, şi-atunci totul va fi bine.

Cam aşa se desfăşurase întâlnirea dintre învăţătoarea, soţie de preot, dar membră de partid, şi tovarăşul de la sector, iar problema ei, a învăţătoarei, era că avea o fire timidă şi tăcută şi abia lua cuvântul într-un cerc de prietene, d-apoi într-o şedinţă de partid.

-Te pomeneşti că, după ce-o să iau cuvântul, o să-mi mai ceară şi să fiu combativă! Mai bine le spun că nu pot şi gata: să mă excludă, încheie preoteasa, cu un fel de disperare sfioasă, în glas, dacă se poate aşa ccva.

Dar, la o astfel de încheiere, aproape toate celelalte prietene săriră în ajutor nu se putea pune problema excluderii, era exclus orice gând de acest fel!

-Nu-ţi dai seama. Nuţi dragă, o luă doamna Pogăceanu, pe coarda pe care i-o ştia cea mai sensibilă. Ce s-ar face copiii tăi? Doi sunt la facultate, altul va vrea şi el, peste un an, doi, vrei să le tai creanga de sub picioare?

De pe locul ei obişnuit, de pe pat, unde ştrencănea de zor la pulovărul pe care, în iarna ce avea să vină, peste câteva luni, îl va purta, la ski. Biţu Mărgărint, doamna Chelu lansă, cu accentul ei moldovenesc:

-Fii serioasă, dragă, nici să nu ti gândeşti! Ci crezi? Cât o să mai stea aeştia? Câţiva ani, trii, patru, ş-apoi totul se schimbă. Nu ti poţi juca cu viitorul copiilor...

Dar preoteasa, timidă, cum era ea, îndrăzni să întrebe:

-Ce să se schimbc? Cine să schimbe?

-Cum cine? Americanii, că doar nu vor mai răbda mult...

-Da, dar ce spune lumea, că o soţie de preot e membră de partid!

-Draga me, răspunse doamna Chelu, peste ochelari, ştii cum cu vorbit mata acum? Ca o ţărancă de la voi, din Avrig. Ci spuni lumea?

-Păi ce sunt eu? Nu-s o țărancă din Avrig?

-Ba aiasta eşti, dar nu numai, că eşti şi mamă de patru copii. Şî, daca-i vorba di gura lumii, ştii cum îi lumea? Lumea-i aşe, că orici-ai faci, nu-i bini: dac-o iei la stânga, nu-i bini, dac-o iei la dreapta, iar nu-i bini. Pintru lume-i bini numa cum faci ia, lumea.

Dar Nuți rămase să privească în gol, în tăcerea care se lăsase.

Atunci, altcineva, poate doamna Benga, cu aerul ei serios, aproape sever, interveni:

-Nu aşa se pune problema...

-Dar cum?, se interesă doamna Chelu, cu ochii la andrele, unde ceva nu i se părea că este tocmai în regulă.

*

-Problema este că trebuie s-o învățăm pe Nuți cum să vorbească la şedințe...

-Nu şi ce să vorbească?, se interesă doamna Podeleanu, care se ridicase, era în dreptul mesei, socotind, cu ochii, cele aduse de celelalte şi gândindu-se ce anume prăjiturică ar putea ieşi.

-Asta e simplu: ce să vorbească! N-are decât să citească articolul de fond din *Scânteia,* din ziua respectivă.

-Silvia are dreptate, îngăimă preoteasa, la mine e greu să-mi iasă vorba din gură...

Aşa a fost să se nască ideea, a cărei paternitate nici una din ele n-ar fi putut să şi-o revendice, nici dac-ar fi vrut; adevărul este însă că nici nu-i trecca prin cap cuiva să revendice o astfel de idee, iar ideea era ca, la cercul de bucărărie al generălesei, ele, cu toatele, să se exerseze în practica dificilă a vorbirii la şedința de partid. Şi, cum una propunea una şi alta alta, iar lucmrile iar păreau că trenează, doamna Chelu lăsă de-o parte lucrul de mână, îşi redresă poziția, fără şi-o schimbe însă radical, şi propuse, răspicat şi cu accentul ei moldovenesc, parcă mai îngroşat, ca şi cum ar fi vorbit la o adevărată şedință de partid; numai atât că nu le spusese celorlalt: *tovarăşelor,* cum era regula comunistă, ci:

-Ia ascultați, fetelor! Pintru trebuşoara aiăsta, trăbuic să facim adivarate repetiții. Ca la teatru. Ia să înscenăm noi o adivărată şedință di partid.

Ceea ce a fost să urmeze poate fi previzibil, în mare, dat savoarea, vorba aceea: indicibilă, a acestor repetiții, ce mai!, adevărate puneri în scenă, cine s-o mai poată recrea? Să evoci o lecție de gospodărie nu este foarte greu: stabileşti protagoniştii, maestrul şi elevii, numeşti ingredientele şi aproape nu mai este nevoie să le evoci savoarea sau aroma; spui simplu: *scorțişoară,* sau *cuişoare* şi, deîndată, eşti învăluit de efluvii de mirosuri. Nici nu mai este loc de comparații sau metafore: cu ce -să asemuieşti aroma de scorțişoară, mai evocator, decât cu ea însăşi? Dar pe cea, încă mai, cum să zic, mai ermetică, de cuişoare? Aşa că spui numai: scorțişoară şi cuişoare.

Dar cu şedința de partid? Poți să spui numai: *atitudine tovărăşească?* Ori *combativitate*? Sigur, dacă zici *lupta de clasă,* ori *poftele neînfrănate ale capitalismului imperialist dezlănțuit,* ori *măreața Uniune Sovietică,* parcă mai obții câte ceva, de felul uleiului curs, la presă, din nişte sâmburi epuizați de atâta stoarcere, dar puțin, mult prea puțin. Nemaivorbind de faptul că ceea ce făcuseră doamnele din bucătăria generălesei nu putea fi altceva decât caricatura caricaturii, şedințele de partid reale nefiind, ele însele, nimic altceva decât o caricatură; adică, în termeni ardeleneşti: *papara păpării.*

Oricum a fost să fie, ceea ce este sigur este că de distrat s-au distrat; şi încă foarte bine. Şi, iarăşi, oricum, lucrurile trebuie să se fi petrecut cam aşa: câte una, pe rând, juca rolul *organizatorului de partid,* alta pe cel al *tovarăşului de la sector. O*rganizatorul începea prin a deschide şedința şi a propune un prezidiu, începând cu tovarăşul de la sector. Apoi, se propunea şi se aproba ordinea de zi, câteodată prin aceeaşi mişcare, ceea ce trezea destul de animate controverse, nu atât pe tema procedeului, ca atare, cât pe aceea a condiției exercițiului lor: ce este el, o şedință adevărată? Sau numai o repetiție, un exercițiu? Dacă este un exercițiu, cât de departe să meargă cu simularea? S-a întâmplat, chiar, ca astfel de dispute, să le zicem procedurale, să consume atâta timp, din cel rezervat exercițiului, ca atare, şi chiar lecției de bucătărie, cât să nu le mai rămână decât pentru formulele de despărțire: *pa pusi!*

Un alt mare neajuns era că ceea ce trebuia să fi fost rostul principal, poate singurul, al acestor, la urma urmei, antrenamente, adică exersarea preotesei, devenită, prin jocul întâmplării, membră de partid, în spiritul de inițiativă caracteristic acestei condiții, să nu fie nici pe departe atins; nici măcar apropiat. Căci chiar şi în situația, fericită, să-i zicem, dar nici pentru ea şi nici pentru celelalte, nu era nici o fericire, dimpotrivă, deci, în situația în care ajungeau la momentul crucial, în care biata soție de preot să se ridice şi să exerseze cum să ia cuvântul, se întâmpla ca fie ca să se intimideze atât de tare, ca şi cum s-ar fi aflat chiar în şedința adevărată, fie să primească, de la prietenele ei, atâtea sfaniri şi indicații, încât nu mai ştia pe care să le aleagă şi nu mai avea nici o posibilitate să le turneze.

Dar duşmanul principal, duşmanul mare şi adevărat, al acestei faimoase intenții, a unor prietene, de a-şi ajuta prietena, în dificultate, într-o problemă de care putea să depindă, cu adevărat, şi astea nu sunt doar simple vorbe mari, deci să depindă viitorul copiilor ei şi chiar supraviețuirea lor şi a familiei, în acele vremuri, atât de tulburi şi atât de grele, acel duşman era altul; el sta ascuns, pitit, ar fi spus doamna Chelu, în tot ce făceau şi spuneau, gata, oricând, în orice moment, să le sară înainte sau chiar în brațe, cum numai un motan obraznic şi jucăuş poate s-o facă şi chiar are obiceiul s-o facă. Iar ele, oricare din ele, sau toate împreună, să se trezească, pe neaşteptate, cu el în brațe, şi-apoi să se întrebe: dar eu, cu ăsta, ce să fac?

La dreptul vorbind, dacă s-ar fi trezit cu un astfel de motan jucăuş în brațe, şi nu puține au fost momentele când chiar li s-a întâmplat aşa ceva, nu se mai putea pune problema nici unui fel de întrebare, pentru că acel ceva ascuns, de care se temeau că va izbucni, oricând şi pe neaşteptate, în

jocul lor, după cum a şi făcut-o, de atâtea ori, era râsul, râsul pur şi simplu; un râs puternic, în valuri repetate, trecute de la una la alta şi cuprinzându-le pe toate; nu era din acela care ar fi putut fi numit un râs sănătos, dar nici maladiv sau strâmb nu era; ciudat mai era şi faptul că nu era nici un râs pe de-a-ntregul voios, uşor şi fără griji. Era, însă, pe de o parte, un râs căruia nu puteau să-i reziste, nici măcar sub iluzia rigorii unei şedinţe de partid, iar pe de alta, unul în care, ca într-o moară, căci orice râs, ca şi orice plâns, de altfel, poate fi asemuit cu o moară, pentru că macină ccva, iar acel ceva pe care-l măcina râsul lor, al acelor doamne, burgheze, la urma urmelor, în adevăratul sens al cuvântului, ajunse într-o astfel de situaţie, în care ceva mare şi puternic, mai puternic decât orice, se abătuse peste viaţa lor, iar ele trebuiau să şi-o maimuţărească, ar fi spus doamna Chelu, şi să şi-o trăiască aşa, maimuţărită, cu conştiinţa şi vinovată şi amar amuzată, a acestci maimuţăreli, acel ceva de măcinat la moara râsului lor nu era nimic altceva decât tocmai ceca ce ar fi putut şi, poate, chiar ar fi şi trebuit să macine la moara plânsului lor. A plânsului lor adevărat şi zguduitor, care să le traducă situaţia existenţială atât de fără ieşire, ecuaţia cu adevărat tragică în care se treziseră fără voia lor, încât înţelesul, adevărat, al acelor reuniuni de doamne pornite, iniţial, ca un cerc de gospodărie şi ajunse, într-un sfârşit, un fel de repetiţii, dar şi parodii, grave, ale unor şedinţe de partid comunist, nu poate fi altul, decât al unui râs care maschează, cu formele şi manifestările exterioare ale veseliei, un plâns neexprimat, cu atât mai sincer şi mai profund, cu cât era mai bine ascuns.

La următoarea reuniune a lunii august, în bucătăria generălesei, pe când, după ce se strânseseră aproape cu toatele şi încă nu apucaseră să-şi scoată din plase şi sacoşe, fiecare, ingredientele aduse, iar doamna Chelu încă nu se aşezase, în poziţia ei preferată, pentru ştrincărit şi comentat, cea care veni mai pe urmă, completând prezenţa cercului de bucătărie, poate doamna Pogăceanu, ori, mai degrabă, doamna Silvia Benga, cu faţa ci cam negricioasă, părând, totdeauna, cam serioasă iar, uneori, de-a dreptul gravă, anunţă cu ceea ce oamenii de tcatm numesc o *mce albă.*

-În noaptea de Sfântă Măria, toată noaptea or umblat maşinile securităţii şi-or făcut arestări. Şi, în liniştea şi mai mare, care se aşternu, peste liniştea cam uscată, cum este a oricăriei bucătării, în care nu se găteşte şi chiar nu este nimeni, liniştea dinainte, continuă:

-L-or arestat pe părintele Bunea şi pe doctorul veterinar Piersic, care locuieşte pe strada Bolintineanu, peste drum de familiile Lazăr şi Nicola. L-or arestat şi pe avocatul Leontin Mureşan, cel care şi-o făcut casă pe străduţa ceea din spatele Episcopiei şi are două fetiţe, Rodica şi Lucica.

17

Stătea nemişcat, în fiinţa lui de metal şi curele şi tuburi de cauciuc şi bucăţi de scai, care era un fel de plastic cam rigid, care ar fi vrut să imite pielea, dar nu reuşea, decât să dea imaginea a ceva scorţos şi neplăcut, la pipăit; miliardelele de molecule mărunte, din care era alcătuit, păreau că susură

stins şi depărtat, în ciocnirea lor infinitezimală, una de alta, iar cele două faruri rotunde, montate, pe aripile din față, deasupra barei de protecție, din fier grosolan, păreau doi ochi tulburi şi fără sprâncene, nici gene. Apoi ceva licări, în ceea ce ar fi trebuit să fie irisul acestor ochi ca de strigoi, şi nu erau decât două luminițe spălăcite şi reci. Apoi tuşi, scurt şi uscat, de câteva ori, dintr-un fel de plămâni de sârme şi conducte, şi-apoi roțile, eu cauciucurile lor tari şi înguste, se deplasară greoi pe pardoseala năclăită de praf, amestecat cu ulei murdar; pufniră, în urma lui, şi câteva rotocoale de fum de culoarea cenuşii, depăşind cele două porți de tablă groasă, care alunecau pe şine de fier, şi ieşi pe caldarâmul, de piatră cubică, al străzii Republicii, coborând hurducat. Ochii lui leşietici păreau că îşi aştern cârpe de lumină murdară înainte, când cotiră, strâns, la dreapta, pe carosabilul asfaltat, al străzii Avram Iancu. Nu era încă ziuă, dar nici noapte deplină nu era; erau un fel de zori murdari şi nedesluşiți, care păreau că țin de când lumea şi cât lumea păreau că vor şi ține. Trecu de poarta de fier negm a cimitirului şi se hurduca pe piatra cubică, mânjită cu noroi de ulei, care înlocuise asfaltul crăpar. Traversă Calea Turzii prin spatele Casei învățătorilor, pe lângă căsuțele strâmbe, cu burlane turtite şi nipte, din cartierul mizer, din dreapta Pieții Cipariu, şi-o luă pe calea Dorobanților. Ieşi, din oraş, pe ceea ce fusese, nu tocmai de mult, bariera lui de răsărit, pe drumul ce duce la Apahida şi mai departe.

18

În acest timp, în poiana din pădurea tănără de la Ocoliş, unde cei doi bătrâni aveau coliba lor de frunzare, se începuse lucrul la bisericuță. Era aşa că se auzeau lovituri de teslă sau bardă în trunchiuri groase, de stejar, se şi vedeau meşteri în haine albe, legate, la mijloc, cu brâuri subțiri; aveau plete cărunte, prinse, la ceafa, cu tot acest fel de legături, frunți curate şi ochi blânzi, deasupra unor fețe de copii, cu fulgi mărunți de bărbi colilii. Era aşa că, de fapt, nu loviturile propriu-zisc se auzeau; răsuna numai, sacadat şi pierzându-se în depărtări, ecoul lor prelungit şi repetat. Iar meşterii, cu uneltele lor de oțel iute şi lemn moale, când se vedeau, când nu mai erau. Şi ceea ce ei ciopleau şi chiar reuşeau să înciocăleze, când se vedea distinct, când era străveziu, ca o umbră, când dispărea cu totul. Atunci, poiana îşi arăta covorul ei des, de iarbă, călcat numai de iepuri şi, rar, de căprioare, umbrele, ca decupate din hârtie verde şi cenuşie, ale tufelor, iar liniştea ei deplină susura mărunt, ca sute de greieri şi insecte mărunte.

Apoi, după un timp, iar se arăta coliba de frunze şi crengi; bătrânul cel înalt îşi purta fruntea albă şi ochii de culoarea cerului prin dreptul vârfurilor de tufani, iar cel scund, cu trunchiul lui gros şi coronița de fire albe din jurul cheliei rotunde, cărând pe umăr buşteni groşi, cum era cl pe la mijloc, ori lovind lemnul curat cu ascuțişul luciu, ca de argint, al uneltei. Printre bârnele albe, ca laptele, proptite pe capre de lemn, se mişcau, încolo şi-ncoace, meşterii ageri, iar conturul vag al bisericii

viitoare pâlpâia în aerul limpede ca un miraj apropiat.

Apoi iar liniştea şi nemişcarea se aşterneau în poiană ca o zăpadă fără fiinţă.

19

În luna lui mai a lui 1953, la, Sebeşul de Sus, sub muntele Suru, lucrările de primăvară începuseră destul de devreme, iar acum erau tocmai în toiul lor, încât mult răgaz nu mai lăsau bărbaţilor şi femeilor şi nici măcar copiilor care, pe lângă şcoala lor, aveau şi ei destule treburi. Iarba bătuse bine şi era destul de înaltă şi deasă pe locurile unduite unde era păşunea satului, ciurda de bivolițe, negre ca tăciunele şi cu ochii tot negri, ca de cărbune lichid, ca şi cele câteva, puține, vaci, ieşise, după ce, în fiecare dimineață devreme, cei trei ciurdari, doi bărbaţi şi o muiere tânără, toţi ţigani, *bătuseră biciul* cum spuneau ei, ficcare în câte-o parte de sat. Cea de capre ieşise, de cum se dusese zăpada, sunând din tălăngi dogite printre tufele de mărăcini şi porumbrele, unde căutau colțul frunzei, iar cârdul de porci scurma, grohăind înfundat, pe la rădăcini.

Unii săteni îşi închdiaseră de semănat locurile de dinjos de sat, cu sămănăturile de primăvară, în timp ce alții, cci mai mulți, după ce ascultaseră de îndemnul părintelui şi umpluseră, în fiecare zi, la început de primăvară, livada pe rod, de sub pădure, cu clănțănit uscat de foarfece de crengi, prin fumul alb-albăstrui al gunoaielor, încolăcit, printre tulpini, se lăsau, acum, îmbătaţi de mirosul florilor de măr. Dincolo de livadă, se vălureau, urcând, ca pe nişte trepte, coastele împădurite cu fagi înfrunziți, de un verde proaspăt, apoi urcuşurile drepte ale pădurilor de brad, cu verdele lor întunecat şi, încă mai sus, sub cerul albastrei ca vioreaua, printre vălătuciți de nouri albi şi rotunzi, apărea şi se ascundea prăvălişul de piatră, încă sub zăpada albă, strălucitoare, a muntelui Suru. Cei mai de încredere dintre copiii de şcoală, după ce-şi terminau ziua de lecţii şi îmbucau câte ceva, la repezeală, coborau în beciurile uscate şi pline de aromă, unde, pe pătule de scânduri curate, iernaseră merele culese în toamna trecută şi le alegeau pe cele putrede, cu uşor miros iute de spirt, de cele sănătoase şi întregi, pe care le aşezau, cu grijă, în lăzi de lăţişori, pentru ultimul transport, la vânzare.

Părintele Gheorghe Tatu, care supraveghease toate lucrările la livadă, mai povestind una şi alta cu priccpuții tăietori de crengi, care nu se opriseră din clănțănitul foarfecelor, acum se năcăjea pe lângă tulumba cam veche, cu două mânere, care se ridicau şi coborau, alternativ, împroşcând cu zamă bordeleză, piatră vănătă amestecată, în părți egale, cu var alb, stins, în jeturi lungi, ca o ploaie fină şi albastră, care învăluia crengile pline de floare. De data asta, părintele era, iarăşi, destul de năcăjit: peste iarnă sau cineştie când, cineva, vreun *năcădău,* spunea părintele cu ciudă, folosise tulumba la văruit şi-acum diuza, piesa aceea mică, de cupru, străbătută de un canal subțire, aproape cât un fir de păr, care dădea jetul puternic al stropiturii, era iar înfundată. Aşa că, îmbrăcat într-un halat vechi şi cu o pălărie cam ponosită, pe cap, se străduia să demonteze piesele înțepenite în varul uscat, în timp

ce un băieţaş îi ţinea pregătit un hârb de lighean, cu apă caldă, adusă de la cea mai apropiată casă. Părintele demontă, cu destulă greutate, diuza de la capul furtunului, încercă să-i deşurubeze ghiventul înţepenit, cu degetele pline de var, dar, până la urmă, o aruncă în apa care nu mai era decât călduţă, lăsând-o să se înmoaie.

După ce dădu tulumba reparată, în stare de funcţionare, pe mâna celor doi bărbaţi zdraveni, care îi umpluscră cazanul rotund, ca de locomotivă miniaturală, cu apă, iar acum aşteptau, cu mânecile suflecate, să se apuce de lucru, părintele mai schimbă câteva vorbe cu cel mai bătrân dintre lucrători, un moşneag sănătos, cu o mustaţă albă şi plină, cu vârfurile subţiri, uşor răsucite în sus, şi-apoi o luă pe drumul cotit către sat. Călca pe urme vechi şi privea în jur, dar numai aşa, fără să ia aminte le ce vede. În gând, făcea socoteli şi chibzuia una şi alta. Era mulţumit de cum mergeau pregătirile pentru noul sezon, în livadă. Ochise, cum îşi spunea singur, de mai multă vreme, o coastă cu tufe rare, în dreapta şi mai în sus de plantaţia de meri, prin care rătăcea turma de capre, cu glasul dogit al tălăngilor, şi se socotea cum s-o aducă, din condei, îşi spunea el, cu toate că nu era nimic de scris, ci numai de vorbit, de discutat cu unii mai îndărătnici şi cu gură cam mare, pe care-i ştia că se vor opune sfatului său de a lăzui locul şi de-a înfiinţa o nouă plantaţie. Le ştia dinainte şi intonaţia vocii şi cuvintele cu care-l vor înfrunta şi zâmbi, cam amar, în sinea lui, când îi răsunară în auzul interior

-D-apoi caprele noastre, părinte? La noi nu te gândeşti?

Lăsă această problemă, cum îi spunea el, la o parte, cum ar fi pus un obiect material, ceva ca un dosar, şi se gândi, cu oarecare satisfacţie, uşor îngrijorată, că avusese noroc cu negustorul care le lua merele, că mai ceruse, iar ei avuseseră prevederea să nu i le dea pe toate, ori măcar pe cele mai multe, încă din toamnă, când preţurile erau mai scăzute, oferta fiind mai mare.

-Am obţinut un preţ bun pe ele, îşi spuse părintele, dar acum cred că va trebui să le dăm pe toate. Îi pericol să-nceapă a putrezi şi, vorba ceea, ce-i în mână nu-i minciună.

Trecuse de podul de piatră de la Cheişoară şi, intrând între cele două rânduri de case, simţi cum se schimbase consistenţa şi chiar mirosul şi temperatura aerului: era mai uscat, stătut şi ceva mai puţin rece, nu mai avea ascuţişul acela din cele trei poieni şi din livadă, şi aromeau vagi plutiri de mirezme mai grele, de paie şi fân, mai iuţi, de foc de lemne. Se apropia sara şi, bocănind cu încălţările cam grele, pe drumul pietros, părintele Tatu începu să se lase învăluit, pe dinăuntru, de un gând cald şi hun, gândul lui cel mai frumos, pe care-l ţinea, întreg, numai pentru el, iar preotesei i-l dădea, cum spunea Dochiţa, numai cu ţârăita.

-Parcă-mi dai cuminecătura cu linguriţa, îi spunea ca, cu oarecare teamă, să nu-l supere, pe preot, comparaţia cu cclc sfinte.

Dar părintele Gheorghe nu se supăra, pentru că nu găsea apropierea nepotrivită; dimpotrivă, era un glas al lui, cam ascuns, care îi spunea că gândul acela poate să merite o astfel de apropiere, pentru că era ceva de bine, cum îşi spunea el. Era de bine, sau, mai binezis, ar fi fost de bine, dacă...

Dacă nu s-ar fi întâmplat ceea cc se întâmplase cu câteva săptămâni în urmă şi n-ar fi adăugat acestui gând al lui, pe care i-l dădea preotesei sale numai cu țârâita, cum se plângea ea, dacă nu s-ar fi adăugat acestui gând ceva neplăcut, aproape ca o presimțire rea.

Totul începuse cu mult timp în urmă, nici el nu mai ştia bine când, şi se alcătuise, din cioburi de imagini, vorbe, păreri, iar acum, când era aproape întreg şi rotunjit, îşi dădea sama că această comparație, cu un vas care se adună din cioburi, nu este, poate, cea mai potrivită, pentru că gândul lui era frumos şi rotund, şi pe cât se închega şi se rotunjea mai armonios, pe atât şi strălucea mai tare; iar după aceea venea presimțirea aceea rea şi amenința să spargă vasul.

-Poate că tot despre un vas adunat din cioburi e vorba, îşi spunea el, în ultimă vreme. Şi atunci este un vas frumos şi rotund, ca nou, iar meşterul, care l-a înciocălat din cioburi, trebuie să fie un mare meşter! Şi părintele aproape că nu îndrăznea să se bucure pe de-antregul, că tocmai el este pe cale să se dovedească marele meşter, pentru că iar venea acea undă neplăcută, de presimțire rea.

Ceva ca un ciob de gând venise tocmai de peste deal, către asfințit de satul lor, de acolo de unde, între două coaste mai domoale şi lungi, era aşezat satul geamăn, Sebeşul de Jos. Părintele avea şi unele cunoştințe de specialitate, citise lucrări de istorie şi sociologic, dar, mai de preț decât toate erau cunoştințele sale despre viață şi realitate; văzuse lucrurile, le avusese sub ochi, pe unele le mai ştia din bătrâni; cunoştea faptul că, la scară istorică largă, problema cea mai importantă şi, oarecum spinoasă, a satului românesc tradițional, a satului devălmaş, indiferent pe ce coordonată geografică ar fi fost el aşezat, era problema sporului natural de creştere a populației. Ştia şi faptul că, secole de-a rândul, poate chiar milenii, această problemă fusese rezolvată pe cale naturală, prin aşa numitul proces de roire. Aceasta se putuse întâmpla, atâta vreme cât fusese teren disponibil, să se lăzuiască tufe, chiar să se despădurească locuri, ori să se desțelenească, şi să se întemeieze, mai aproape, mai sus, ori mai jos, sau mai departe, satul geamăn, ceea ce a dus la apariția numeroaselor dublete de localități: cea de sus sau de jos, chiar de mijloc, din vale sau câmpie, sau din deal, cea mare şi cea mică şi care au mai putut fi. Nu altfel se întâmplase la ei când, într-o vreme nu tocmai depărtată, dar mai greu de precizat când anume, o parte din locuitorii Sebeşului vechi au trecut dealul şi-au întemeiat Sebeşul de Jos. Acolo, ei şi urmaşii lor au continuat vechile lor ocupații sau pe unele le-au dezvoltat mai mult, cum a fost, în cazul lor, boştinăritul, care a devenit meseria cea mai răspândită la cei din noul sat, cel de jos. Numai că, de la o vreme, chiar şi în noua localitate, terenul a devenit, din nou, neîndestulător pentru sporul natural de populație şi câțiva boştinari hotărîți şi plini de curaj, de-acolo, şi-au luat gospodăria în spate, cum s-ar zice, şi s-au oprit să se aşeze tocmai în şesul întins al Banatului, undeva pe lângă Jimbolia, unde era loc destul. Acolo, au înființat filiala lor, cum i-au spus, o vreme, pe care au botezat-o nu altfel decât Albina, nume emblematic, pentru viața lor.

La ei, la Sebeşul de Sus, după cum avea să socotească părintele, după roirea principală şi masivă, prin care s-a înființat ceea ce s-ar putea numi filiala de jos, roirile au fost mai mult individuale

şi-atunci n-au mai fost adevărate roiri, ci doar plecări; care pe unde, prin ţară şi, până la urmă, în America. Şi aceasta avea să fie atracţia principală, încât, atunci când, în mintea părintelui Tatu, începuseră să se aleagă şi să se adune cioburi de gânduri, un număr destul de important de consăteni, unii chiar rude apropiate, erau stabiliţi peste Ocean. Cunoscând toate acestea, cunoscând, până la cele mai pierdute amănunte, şi necazurile şi nevoile poporenilor lui, cioburile din gândurile lui începură să se strângă într-un anumit fel, după ceva ca un plan, şi începuseră să ia o formă.

-Dacă-mi iese, după voia mea, gândul de a pleca în America, îşi spuse el în sinea lui, ca preot misionar, dar nu de tot, numai vreo zece, douăzeci de ani, că nici eu, nici Dochiţa n-am putea îmbătrâni în altă parte decât aici, acasă, sub munte, deci dac-am putea pleca, mi-aş da toată silinţa să strâng pe toţi sebeşenii împrăştiaţi, care pe unde, şi să facem, acolo, o filială americană a satului nostru; încât, cei care ar fi să mai plece acolo, de-atunci înainte, de la noi din sat, să nu se mai piardă în imensitatea aceea, să fie toţi împreună şi, poate, chiar să-şi continue, unii din ei, ocupaţiile tradiţionale, de la noi, muncind în construcţii sau ocupându-se cu creşterea albinelor, ori cu ţesutul artistic al pânzei de casă. Atunci, comunicarea cu satul-matcă mult mai uşor s-ar face şi cel puţin o parte din banii câştigaţi acolo de-ai noştri, care sunt muncitori robaci şi rabdă la greu, s-ar putea întoarce în ţară, aici, sub muntele Suru, să fie investiţi în locuinţe mai bune, în unelte şi maşini agricole şi chiar în mici unirăţi industriale.

Şi părintele văzu, în închipuire, pe americanii sebeşeni din America, îmbrăcaţi pe jumătate, încă, româneşte, cum spuneau ei, cu cămaşă albă, cu împistriţături, pe jumătate americăneşte, în pantaloni de salopetă, cu bretele late şi şepci colorate, cu cozorocul lung, iar prin minte i se conturară construcţii viitoare, îmbinând stilul modem cu ceel tradiţional.

-O captare de apă ne-ar trebui, în primul rând, îşi spuse el, să răspândim apa, pe conducte, la toate curţile... Dar, ajuns aici, iar intervenea, ca umbra unui nor într-o zi plină de soare, gândul acela rău, presimţirea. Şi părintele îşi aminti cum fusese chemat la Ambasada americană de la Bucureşti şi cum i se spusese, acolo, că cererea lui, pentru a li se acorda vize de intrare în Statele Unite ale

Americii, lui şi familiei sale, fusese respinsă: iar, când întrebase motivul, funcţionarul acela, cu o fată uscată, ca şi vocea lui, care hârâia cuvintele româneşti cu un puternic accent, îi spusese că statul lui nu-i poate acorda viza pentru că el, Gheorghe Tatu, este preşedintele filialei locale a asociaţiei de prietenie româno-sovietică, ARLUS.

Pe moment, cum zic ardelenii, părintele nici nu ştiu ce să răspundă funcţionarului acela şi numai ce se trezi în plină stradă, înconjurat de vacarmul de claxoane şi permanentul du-te-vino al trecătorilor, atât de caracteristice Bucureştiului. Între timp însă, chiar în trenul cu care se întorsese, părintele îşi găsi cuvintele cu care ar fi trebuit să răspundă funcţionarului aceluia, cam antipatic, e drept, şi, cum nu se depăitase prea mult de Capitală, abia ajunsese trenul la Comarnic, când răspunsul acela era întreg, închegat, în mintea lui, şi parcă se şi auzea, pe sine vorbind, încât, un moment, chiar

se uită după baga şi se gândi să coboare şi să aştepte un tren, care să-l întoarcă, din nou, la Bucureşti. „Bine că n-am coborît”, îşi spuse părintele, şi i se păru că se aude vorbind, iar restul continuă, în gând: „Treburi de acestea nu se fac, aşa, la repezeală şi pe negândite. Trebe să mă mai socotesc, să mai mă sfătuiesc cu unul şi altul, iar când voi fi bine pregătit, să mai încerc o dată.”

-Ai spus ceva?, îl întrebă preoteasa Dochița. Stătea, în fața lui, în picioare, lângă masă, şi, pe fața de masă curată aburea mămăliga caldă, galbenă, ca auml curat. Cei trei copii stăteau, fiecare, la locul lui, în junii mesei, şi se uitau la părinții lor, cu priviri ciudate.

„Vai de mine!, se sperie, tot în gând, părintele.

M-am cufundat în lumea gândurilor şi nici n-am băgat de samă pe unde merg şi cum am ajuns acasă!”

-Ai spus ceva?, îl mai întrebă, încă o dată, preoteasa.

-Io am spus, sări, de la locul lui, băiatul cel mai mic, Puiu, iar ochii lui, de culoarea afinelor coapte, scăpărau de-o lumină neobişnuită. Io tot spun că se-aude-o maşină şi voi parcă nici n-auziți.

-Nici n-auzim, interveni, cu fața ei serioasă, de fetiță cuminte, sora lui, Doina. Unde-auzi tu maşină?

-Am auzit-o, să ştii tu, am auzit-o de cum o trecut podul Oltului. Acum i-aproape, dă să intre-n sat.

-Ce maşină auzi tu? Nu se-aude nimic, interveni. grav, cum îi era firea, celălalt băiat, Bujorel.

-Dar cel mic nu se lăsa, o ținea, cum se spune, pe-a lui:

-Să ştiți voi că s-aude! Acum o intrat în sar.

Preoteasa Dochița se uită cam nedumerită la copiii ei şi-apoi se întoarse spre părintele:

-Io pe tine te-am întrebat dac-ai spus ceva.

-Nimic. Mă gândeam numai.

-Îi la poartă! Maşina o ajuns la poarta noastră!, strigă, cam agitat, băiatul cel mic, Puiu. Dar preoteasa nu-l luă-n samă şi se mai întoarse o dată, spre soțul ei:

-Ce să-ți dau, mai întâi, să mănânci cu mămăligă: laptele sau brânza?

Părintele rămase câteva clipe pe gânduri; tocmai ridicase fruntea şi se pregătise să răspundă când uşa cu geam, de la intrare, zdrăngăni violent. Dochița se-ntoarse speriată şi mai apucă să spună doar atât:

-Ăştia ne sparg geamul..., când, în bucătăria cu masa întinsă, mămăliga aburind în mijlocul ei, părintele în capul mesei şi cei trei copii, încremeniți şi cu ochii larg deschişi, năvăliră câțiva bărbați în uniforme verzi, cu pistoalele automate pe piept.

-Nimeni nu mişcă!, răcni un ofițer cu caschetă, centură cu diagonală şi revolverul în palma dreaptă, întinsă spre masă

-Gheorghe Tatu, eşti arestat! Treci cu fața la perete! Nimeni nu mişcă!

20

Nu era de crezut, într-adevăr, ca primul-ministru, dr. Petru Groza, să răspundă, în scris, memoriului pe care profesorul Onisifor Ghibu făcuse să-i parvină, personal, printr-un intermediar de încredere. Şi totuşi, el fusese primit la preşedinţia consiliului de miniştri, după cum notează în jurnal:

Bucureşti, miercuri, 9.XI.1949. Azi am avut a treia întrevedere cu primul-ministru P.G., între orele 11,30-13,30. M-am dus, ca şi întâia oară, la Informaţiuni, de acolo, cu ocol, prin curtea Preşedinţiei, la postul de triere, sau cum să-l numesc, prin intrarea a doua, din dos, unde am prezentat, biletul de la Informaţiuni Acolo era, pe lângă funcţionarul respectiv, şi un miliţian, care mi-a comunicat că are instrucţiuni să mă conducă la intrarea principală! Am intrat deci pe acolo, în uimirea maiorului, care, de altfel, avea şi el o asemenea instrucţie. Ajuns în anticamera premierului, directorul de cabinet Bubescu mi-a comunicat că nu trebuia să mai merg la Informaţiuni, ci să vin direct, căci în acest sens s-an dat instrucţiuni şi la poartă şi la intrare...

Am fost primit imediat în audienţă.

Primul-ministru era la birou, citea din cărţile ce i-am lăsat sâmbătă şi pe care atunci le luase acasă, unde era vorba să-i scriu câte o dedicaţie, când voi fi la masă cu premierul.

Dar iată că le-a adus îndărăt, ceea ce însemnează că invitaţia la masă -împreună cu lectura din memoriile lui -a căzut! Căci cine ştie ce consideraţii vor fi intervenit din 5 şi până în 9 noiembrie! Poate că teama de a nu fi bănuit de complicitate cu un ,,reacţionar''şi ,,şovinist'' ca mine. Sau, poate, şi alte motive, pe care nu le pot nici şti, nici bănui.

În finalul notelor despre audienţa la primul-ministru, în jurnal se notează:

În concluzie: Îmi pare bine că i-am putut prezenta cele două memorii, care îi vor da de gândit lui Petru Groza, indiferent ce urmări practice vor avea ele. M-am răcorit cu ele. Să vedem acum, când mă cheamă şi ce-mi va spune. Dar, nu-i va fi uşor să răspundă la ele.

21

La Ocoliş şi pe toată valea aceea largă şi înclinată, care coboară către Legii, zilele şi lunile anului se treceau aşa cum se tree clipcle şi orele unei zile întregi, largi şi încăpătoare. Pe cât era încă întunericul deplin, stăpâneau înghețul şi zăpada, sub o negură grea şi uşoară ca un fum cu miros de pământ umed. Apoi, de peste coastă, de către răsărit, se lumină o fâşie îngustă de cer şi, după ce păsărelele se porniră să umple aerul cu ciripituri, toate o dată, ca o ploaie de sunete, la alcătuirea de bârne din poiană, cei doi bătrâni slujeau slujba învierii. Erau înconjurați de bărbați în cojoace de piele ori în haine sure, de lână bătucită, pe firele cărora se agățase ceva ca o rouă fină şi rece, iar muierile; în rochii largi şi pieptare cu flori, capul învelit în broboade negre. Li se vedeau încă răsuflările albe,

în amestecul de lumină şi întuneric. Poiana întreagă era plină de umbre,,sau poate de bărbaţi, femei şi copii aievea; şi conture vagi se pierdeau printre tufe şi prin lăstărişul tânăr.

Cei doi bătrâni îndeplineau ritualul cu un fel de încetineală, de parcă ar fi plutit, pronunţând replicile preotului şi ale diaconului cam mormăit şi nu tocmai limpede; răspundea un grup de bărbaţi mai apropiat, cu feţele parcă tăiate în lut pietros şi voci cumva scoase din pământ, ori încă amestecate cu pământul. În momentele de linişte, se auzea corul sonor al păsărilor mici, care păreau să fi năpădit pădurea de tufani.

Apoi, bătrânul cel înalt îi chemă să ia lumină; avea mâna întinsă şi-n palma lui, curată şi albă, pâlpâia o flacără vie. Nu se vedea bine dacă este de la vreun opaiţ sau lumânare, ori ard numai degetele lui şi palma, făr-a se mistui.

Lumea toată se umpluse de lumină şi de aromele proaspete, de iarbă şi pământ, ale primăverii. Hotarul se umplu de care, scârţâind pe căi de pământ, de mugete de vite, de glasuri subţiri, de clopoţei, şi groase, de tălăngi, de hăuluri de oameni. Sub fierul plugului, brazda neagră şi lungă se răsturna, aburind, tn jugul cu lemnul lustruit ca osul, boii puternici se opinteau, icnind din rărunchi, în timp ce badea Onucu apăsa coarnele umeltei, de parcă ar fi vrut s-o scufunde în fundul pământului, iar una din sluguţe învârtea biciul peste spinările calde, modulând îndemnuri cântate.

Când soarele se ridică deplin deasupra lumii, holdele şi cucuruzcle erau sămănate şi se săltaseră de-o şchioapă. Cum ar veni după prânzişor, când femeile şi fetele se văzură pe cărările lung, apropiindu-se cu trăistile cu oale şi merinde, începură cele trei rânduri de sapă, printre foile verzi şi săltate de cucuruz. Pe la amiază, grâul mai timpuriu se îngălbenise bine şi începu să miroasă a pâne caldă. După ce mai veniră o dată, pe aceleaşi cărări, fete şi muieri cu blidele, începu secerişul; bărbaţi în putere şi feciori voinici, cu dopuri de paie, cu panglid împodobite cu flori, de la neveste şi drăguţe, intrară cu coase cu câte-o până albă, prinsă cu arc de nuia, la tăiş, în holdă plină şi deasă, care le ajungea până la brâu. În urma lor, femeile şi fetele adunau snopi şi îi legau, peste mijloc, cu brâu de spice, cântând cu glasuri subţiri. Secerişul nu ţinu mai mult de-un ceas şi, pe miriştea galbenă, vălurită larg, peste hotar, răsărită rândurile de clăi, din snopi clădiţi în cruciş şi-n curmeziş, ca un altfel de plantaţie, pe ogor. Într-un corn de luncă, înconjurat ele sălcii, se porni batoza, cu bătaia ei sacadară, împrăştiind un fum acru şi vânăt. Şiruri lungi de cară încărcate cu snopi îşi dădeau rând pe calea cotită şi se-ntorceau scârţâind sub povara sacilor umflaţi ca nişte porci îngrăşaţi. Între timp, băieţii, abia învăţaţi la coasă, şi bătrânii, ajutaţi de copile şi babele mai în putere, tăiară iarba coaptă, întoarseră şi uscată fânul şi-l clădiră-n căpiţe şi căpiţele, pe covorul verde, cu fir scurt şi des, al fâncţelor tunse. Cam când soarele se înclină către dealurile pierdute-n depărtările unde era Clujul, iar lumina se făcu mai moale şi mai galbenă, cucumzele începută să se coacă, sunând uscat şi sonor, din frunze zdrenţuite. Printre rândurile lor lungi, năpădite de buruieni aspre, până pe la înălţimea genunchiului, intră un întreg popor de culegători de toate vârstele. Se vedea cum tremură florile uscate din vârfurile tulpinilor

lungi şi se auzea foşnetul sonor al pănuşilor şi pocniturile seci ale ciucalăilor rupți. Treptat, odată cu sara, valea se umplea de ceva ca un fum, cu vag miros de cenuşă. Când începură să pâlpâie primele umbre ale nopților, se auzi, distinct, scârțâitul osiilor sub povară, de la carălc încărcate, răsuflet greu, de boi osteniți, câte-un hăulit de slugă şi-o pocnimră de bici, un zornăit limpede de clopoței, oftatul, ca o tusă sacă, al prafului de pe drum, zdrobit sub obada de roată încinsă cu fier.

Încă de pe când soarele mai era sus, badea Onucu şi sluga cea bătrână începuseră să aducă, la Ocoliş, carul încărcat cu saci de grâu; boii se opinteau pe panta scurtă, care venea din drumul către Legii, şi trăgeau la răcoare, sub umbra nucului. Sluga sărise din car încă din mers şi scoase, de sub şop. o scară lungă şi îngustă, cu fustei deşi. Ajuns cu ea pe umăr lângă fântână, o înălță, cu vârful mai îngust către cer, şi-i potrivi parii groşi, de la bază, între ghizdurile fânrînii. Când o văzu bine proptiră în fundul adânc, de abia i se mai vedeau capetele, se slobozi, pe scară în jos. Aplecat peste bârna de stejar, badea Onucu îl urmărea de sus, cam încordat. Când desluşi, prin umbra umedă şi rece, care răsufla în sus, ca o ființă tainica, îngropată acolo, că sluga era aproape de oglinda lucie, în care se vedea o margine de cer albastru, badea Oncu strigă şoptit;

-Acolo trăbă să fie! Coată-ntre bârnele de stejar.

Se văzu, nu prea lămurit, că sluga căuta ceva, în peretele fântânii, şi-apoi i se auzi şoapta, cu ecoul înfundat, în adâncuri:

-Am găsât. I-aici.

Apoi, se-ntoarse pe scară, în sus, schimbând, iute, mânilc şi picioarele, pe fuştei. Badea Onucu îl aştepta, cu un sac, din acelea burduşite de grâu, rezemat pe bârna de stejar. Sluga şi-l săltă pe umăr, după ce-şi aruncase clopul în iarba din bătătură, şi începu să col mare scara cu grijă. Se auzea cum fuşteii trosneau, scurt, sub povară.

-Ai grijă, şopti, de sus, badea Onucu.

Deasupra luciului de apă, în păreții de stejar bătrân, sluga găsise o ascunzătoare veche, pe care Onucu Baciu o moştenise, odată cu fântâna şi cu locul de casă, pe care erau vechile construcții de lemn, cu acoperişe de stuf şi paie. Era înaltă, cât să stea un om voinic în picioare şi adâncă, pierzându-se într-un întuneric rece.

După ce goliră un car de saci, pe cei din al doilea îi clădiră în şură; pe-al treilea, la fel. Din al patrulea şi cel de pe urmă, sluga luă un sac de-a spinare, după ce rezemă scara cea scurtă de trunchiul nucului bătrân; îi ajungea până la locul unde crcngilc lui groase, mai groase decât piciorul omului, se despărțeau ca să formeze coroana. Ajuns acolo, cu sacul în spate, sluga îl propti, într-un loc potrivit, şi căută ceva, la îmbinătura cengilor, unde era un loc mai larg, în care se strânsese pământ adus de vânt şi dădeau câtcva fire palide de buruieni. Bărbatul căută acolo, scobind ccva cu brişcă. Onucu, de jos, cu capul răsucit pe spate, îi şopti cumva, răguşit:

-Ai grijă, dacă poți să scoți coperişul, cu buruieni cu tot; şi să tămâie buruienile.

-Aşa mă năcăjesc să poci. Apoi, după o vreme, puse, cu grijă ceva, ca un talger de pământ, alături, pe-un loc mai drept, de pe creangă. Buruienile palide, cu tije subțiri, crescute la un loc fără lumină, se clătinau tare la fiecare mişcare. Apoi sluga luă sacul de-a umăr şi, după cc şi-l propti bine, îi dezlegă băierile. Se auzea cum curge grâul, fâşâind uşor şi uscat, în tnmchiul nucului bătrân, ca-ntr-o bute veche şi scorojită.

Nu se mântuise de tot lumina zilei, care durase cât un an, lucrurile mai erau încă mânjite cu fața lor de la vedere, cca prin care erau cunoscute drept ccea ce era ficcare, când, de pe drumul țării, care ținea vârful coastei, de jur împrejurul văii înclinatc, începu să se audă ceva ca un mormăit înfundat; parcă temeliile dealului ar fi tremurat din adânc. Apoi, ccva ca o formă neagră, care apăruse, acolo, sus, începu să se coboare, târându-se, şerpuit, pe calea de pământ, care duce la Legii. Era ceva, ca un vierme mare şi negru, făcut din mai multe bucăți, care se târşâiau una după alta, tuşind înfundat. Apoi, când ajunseră în dreptul căii scurte, care cotea, urcând, la Ocoliş, una din bucățile acelui vierme, sau şarpe monstruos, coti, scurt, la dreapta, şi începu să gâfâie pe pantă. Celelalte țineră calra, mai departe, dar, de câte ori ajungeau în dreptul vreunei gospodării sau al unui grup de case, tot câte altă bucată de vierme cotea, desprinzându-se, din şir.

Cea care ajunse sub nucul de la Ocoliş era un fel de camion mai mic, căruia i s-ar fi putut spune şi camionetă, cu ladă şi prelată de foaie de cort, murdară de noroi şi ulei. Din cabină, se năpustiră doi inşi cu şăpci de piele, în timp ce, de sub prelată, săriră pe troscot câțiva soldați în uniforme verzi şi cu puştile sub umăr. Unul din cei cu şapcă de piele scoase din buzunar un carnet soios şi începu să se răstească la badea Onucu:

Şi tu eşti din ăia care au treierat ilegal!

-Io nu mi-am treierat decât grâul meu, răspunse acesta cam întunecat.

-Da, da batoza o fost sigilată! Cint-o dessigilat batoza?

-Io asta nu cunosc. Asta nu-i treaba mea. Io am dus snopii la treierat şi cel de la batoză mi i-o treierat.

-Vedem noi asta, mai spuse celălalt şi căută cu ochii prin carnețelul cu foi murdare. Onucu stătea, nici drept, dar nici încovoiat, cu o marc înnegurate în toată ființa lui pietroasă. În pragul uşii de la târnaț, lelea Nastasia se auzea cum oftează, pierită.

Cel cu şapca de piele începu să socotească ccva, apoi răsti o poruncă, la soldați; aceştia rezemară armele de trunchiul nucului şi începură să care sacii din şură şi să-i salte, peste parapet, în camionetă. Rămas sus, unu! dintre ei îi stivuia. Celălalt, cu şapca de piele, număra sacii duşi. Când mai rămaseră, sub şură, numai doi saci, cl făcu un semn şi soldații se îndreptară spre fântână; unul din ei coborîse prăjina lungă şi lovea, cu găleata, în ghizdurile de stejar.

-Tu, muiere, strigă unul cu şapcă, n-cu ceva de îmbucat pentru băieții ăştia? Sunt tineri şi li-i foame. Femeia făcu o mişcare repezită, dar glasul bărbatului ei o opri pe loc:

-Să le dați mâncare din grâul lucrat de mine şî pe care mi l-aț luat! Noi ce mai mâncăm? Ce mai dăm la vite? Ce mai sămănăm?

-Las-c-aveți destul!, rânji cel cu şapca de piele. Ați strâns osânză, o viață-ntreagă ați strâns! Mâncați din osânză, sămănați din osânză! întunecat, cum era. răsucit în sine, badea Onucu nu-şi dădu sama cc făcea femeia lui în acest timp. Acum o văzu că era lângă el, cu o pită mare şi rotundă, sub braț, şi-i întindea cuțitul acela lung, cu tăiş ager, cu care tăiau ei pânea.

-Taie-le tu pita la soldați că şî ei sunt copii de mane şî de tați. Iară io le-aduc câte-o cană de lapte.

Bărbatul luă pânea şi cuțitul din mânile nevestei; le avea, acum, în manile lui, groase şi tari; păreau făcute dintr-un lemn ca de piatră, cu degete groase ca nişte crengi, şi unghii de piatră. Pânea era rotundă şi moale, cu coaja roşcată ca părul de pe spinarea boilor lui de jug, şi aromea cald şi familiar, aromă de grâu copt, piele ele vită sănătoasă şi miros de om bun. Cuțitul lucea, cu tăişul lui ager, când stins, când fulgerând lumini ascuțite.

22

În tot acest timp, demonul, care pornise, în plină noapte, de pe strada Republicii, din Cluj, şi se coborîse spre strada Avram Iancu şi mai departe, ca să iasă, tot pe noapte, prin ceea ce fusese bariera de Răsărit a oraşului, ajunsese la cantonul de cale ferată de la Apahida. Era tot noapte deplină şi luminile galbene din farurile rotunde ca nişte ochi fără pleoape, murdăreau, cu ceva galben, şinele de cale ferată şi stâlpul vopsit în dungi albe şi roşii, pus de-a curmezişul. Aşteptă, în fața barierei, tremurând din toate legăturile lui de sîrmă, metal, curele şi cauciucuri, grohăind sacadat. Apoi, ceva scârțâi ascuțit, o roată se-nvârti pe dinții negri, de fier, şi stâlpul se ridică încet, cu opinteli. Ajunse să stea cu vârful în sus, pierdut în întunericul de catran, nu chiar drept, ci aplecat pe-o rână, ca şi cum ar fi fost gata, gata, să cadă. Roțile, cu cauciucuri tari, metalice, se învârtiră, greoi, şi toată alcătuirea aceea haotică şi monstruoasă, de piese şi şuruburi, trecu, scuturându-se, peste linile de cale ferată, înaintea ei stăpânea întunericul şi mersul îi semăna mai mult cu un fel de scurmat, în negrul acela spongios, aproape fără consistență. Din care, în răstimpuri, apărea câte-un gard strâmb, un schelet de pom desfrunzit, câte-o căpiță de fân, dobit în propria vechime, cu iz de mucegai. începând urcuşul, părea că se târăşte, pe brânci, răsuflând, cu botul murdar, praful stătut al drumului.

23

Reluăm, din jurnalul profesorului Onisifor Ghibu:

Sibiu, 22 iunie 1950.

Nu pot lăsa neînregistrate două momente mai noi, petrecute ambele în minunata lună mai a anului curent anularea pensiei mele. La 4 mai, şi arestarea mea de către securitatea locală, în ziua de 17 mai şi ţinerea mea în beciurile acesteia până în noaptea zilei de 19 mai, când, printr-o adevărată minune, mi-am redobândit libertatea.

După cum notează îngrijitorii ediţiei după care citãm, profesorul a fost eliberat, din arestul securităţii, prin intervenţia primului-ministru P.Groza, care a fost înştiinţat de familie despre arestare."

24

Vestea valurilor succesive de arestări tăie doamnelor, prietenele şi cunoscutele generălesei, orice poftă de a se mai instrui în tainele plăcute ale bucătăriei; nici vorbă nu mai putea fi nici de repetiţi, pentru şedinţele de partid. Mai mult: la câteva zile după ce începu să se răspândească vestea valului de arestări între intelectualii români din Cluj, dispăru şi generalul Icsulescu; generăleasa avea un aer de perfectă bună-credinţă, când spunea că nu fusese arestat şi mai ales când se jura pe toţi sfinţii că habar n-are pe unde umblă soţul ei; dar tocmai acel aer de totală nevinovăţie era tot ce poate fi mai suspect, pentru prietenele ei care, toate, erau încredinţate că madam general ştie ceva, aşa că încetară, cu desăvârşire, şi s-o mai descoase, şi să mai aştepte ceva de la ea. Aşa că preoteasa nu avu de ales şi trebui să se prezinte, la aceste adunări, la fel de copleşită de povara originii sale sociale nesănătoase şi cu aceeaşi neputinţă, organică, de a vorbi în public. O vreme, tovarăşul de la sector o privi cam întrebător şi parcă îi făcea un fel de încurajări din priviri; dar apoi, luat, pesemne, de alte probleme, părea să fi uitat de ea şi de discuţia dintre ei, aşa că ea se trase, nu chiar în ultimul rând al adunării, dar nici în cele din faţă, căutând şi găsind spatele unui coleg mai tânăr şi voinic, după care să se ascundă. Iar când era de votat, ridica o mână cam ezitantă, abia îndreptată din cot şi-o scotea de după spatele acela masiv şi era ca şi cum mâna aceea, singură, ar fi fost prezentă la şedinţă şi ar fi votat, iar persoana care o avea nu se ştia cinc este; sau nici nu contează.

În vara care urmă, băiatul ei, care era elev înaintea ultimei clase de liceu, fu angajat, la cererea părintelui, de către inginerul Onişca, vecinul, de la etaj, de pe strada 6 martie, unde locuiau, acum, ca funcţionar mămnt la un atelier al C.F.R. de peste liniile gării. După nici o lună întreagă de muncă, inginerul îl trimise, pe neaşteptate, într-o delegaţie la Bucureşti. Pe atunci, băiatul nu ştia că tatăl său intervenise, şi de această dată, pe lângă inginerul Onişca, după ce preoteasa, începând să facă ordine prin geanta lui cu cărţi şi caiete de şcoală, dăduse peste scrisorile primite de la prietenul Mişu. Când, într-o zi, băiatul era plecat la serviciul lui, cei doi părinţi citiră scrisorile din plicurile cam învechite, se uitară unul la altul, galbeni de spaimă. Securitatea tocmai îl ridicase, cu nici o săptămână înainte, pe prietenul lor apropiat, părintele Ioan Bunea, şi-i răscoliseră prin cărţi şi hârtii o noapte întreagă, luându-i tot ceea cc li se păruse compromiţător. Părintele însuşi avea pregătit bagajul, bocancii de

iamă, izmene groase, flanele şi un cojocel de blană de oaie, pentru tot ce putea să fie mai rău.

Aşa că băiatul se urcă într-un compartiment de clasa a III-a al trenului de seară; până pe la Aiud, unde se înnoptă de-a binelea, călătorii din compartiment, câțiva bărbați maturi şi o femeie tânără, soția unuia din ei, povestiră, de una şi alta, parcă toți ar fi făcut parte din aceeaşi mare familie. Dar, când se făcu întuneric deplin, unul din ei trase perdelele de la toate trei geamurile, şi cele dinspre afară, şi cele dinspre coridor, femeia tânăra îşi lepădă sandalele şi-şi trase picioarele goale sub ea, pe canapea şi se lipi, toată, de soțul ei, altul stinse lumina şi, la lumina chioară a becului de veghe, toți intrară în somn, fiecare în altfel de poziție; băiatul îşi găsise culcuş sub capătul perdelei murdare, cu miros de fum, de la geamul exterior, iar pe coapsa piciorului, dinspre interior, simți atingerea genunchiului femeii, ca o presiune constantă. Apoi, pe măsura ce se scufunda, mai adânc, în somn, presiunea se extinse şi crescu, iar când simți coapsa întreagă, întinsă, caldă şi moale, pe coapsa lui, adormi pe deplin, ca şi cum ar fi fost apărat, de ceva bun.

Se trezi dincolo de Ploieşti; soarele răsărise, mare şi roşu, la baza orizontului întins, pe care alerga trenul, ca năuc, cu un fir lung, de fum, vălurit după el. Ceilalți călători se deşteptau, pe rând, întinzându-se şi căscând. Femeia tocmai venea de afară, aducând ceva proaspăt, pe fața cam palidă şi uşor şifonată de somnul scurt şi chinuit, în vreme ce coapsa băiatului era caldă încă şi părea cutreierară, pe sub piele, de mii de furnici fierbinți.

Din Bucureşti, pe când trenul intra în Gara de Nord, nu se vedeau decât case mai înalte şi mai scunde, cu acopcrişe strâmbe. Din gară, băiatul ieşi spre bulevardul Dinicu Golescu şi înainta pe trotuarul umbrit de castani, printre maşini zgomotoase, cu claxoane ascuțite şi tramvaie cu clopote stridente. Soarele era undeva, la stânga lui şi mult înainte, dar se simțea, printre clădiri şi copaci, cum arde ca o plită încinsă. Ținând-o tot pe jos, de pe un trotuar pe altul, orientat numai de întâmplate, după cam o jumătate de ceas, băiatul ajunse la deschiderea unui bulevard larg, coborând, lung, spre dreapta. Se vedeau turle bizantine, desprinse, parcă, din ilustrate vechi, printre clădirile împrăştiate. După fotografii reproduse în cărți de istorie, recunoscu Turnul Bărăției şi biserica Sfântul Gheorghe. Se aşeză pe o bancă în părculețul în care întorcea tramvaiul şi mâncă pânea cu parizer pe care i-o pusese preoteasa. Pommbeii îi veneau până la sandale, ciugulind firimituri. Câțiva elevi de liceu povesteau şi râdeau pe-o bancă apropiată.

Cu Mişu se întâlni numai după masă, după ce se întorsese, din nou, pe bulevardul Dinicu Golescu şi trecuse pe la Palatul CF.R., unde inginerul îl trimisese să ia un dosar. Îşi dăduseră întâlnire în Parcul Feroviarilor, pentru cinci după-amiază, la telefon, într-o convorbire prin înțelegere, stabilită printr-o telegramă. De-acolo, prietenul lui îl duse, prin mai multe străduțe înguste şi prăfoase, în Cişmigiu, unde intrară ca într-o altă lume, cu alei curate, arbuşti bogați în frunze, pajişti verzi şi partere de flori; la Bufet. Mişu îl cinsti cu o bere şi-apoi îl conduse la gară. Vorbiseră de una şi alta, nimic important; prietenul lui îl întrebase dacă citise *Craii de Curtea Veche* a primului băiat al lui

Caragiale, Matei Ion.

-De ce mă-ntrebi?, se interesase băiatul de la Cluj.

-Aşa, ca să-ți atrag atenția asupra serii mistice, care va veni...

-Aici?, mai întrebă celălalt.

-Aici, pe podul ăsta arcuit, când se va arăta lucea farul de seară peste crengile bătrânilor copaci. Sunt aceiaşi.

Dar cerul avea încă tenta de culoare spălăcită a zilei. De undeva, de aproape, se auzea perdeaua de apă, căzând din înalt, a unei arteziene; pe lacul de oțel lustuit, în care se oglindea lumea de deasupa, o lebădă cu penetul alb ca spuma evolua linişitit şi în tăcere; un păun țipă scurt şi frcmolat în spațiul nevăzut şi țipătul acela puse ca o semnătură tainică pe tabloul văzut şi nevăzut, care era şi în realitate şi în închipuire, şi în prezent, şi în trecut, şi în eternitate, şi în clipa care tocmai pierea.

În drum spre gară, intrară într-un cartier mai vechi şi liniştit, cu căsuțe modeste, umbrite de pomi fructiferi şi cu cişmele de fontă, la câte-un colț de stradă. Pe scaune scunde, fără spătar, şi pe mici lavițe improvizate, bătrânei liniştiți, în pantaloni de vară, susținuți de bretele, peste cămăşi cu guler, dar şi bărbați maturi, cu pieptul gol şi în sandale, sporovăiau molcom, strigându-se, din când în când, mai tare, de la un grup la altul. Copii, cu pieile arse de soare, se zbenguiau la cişmele, în timp ce gospodine, cu şorțuri înflorate, îşi aşteptau rândul, sporovăind gălăgios. Era cald şi plăcut, o căldură moale, cu ceva dulce în ea, toți păreau o mare familie răspândită pe la porți, într-un ceas plăcut al zilei, când ora se inclina către seară şi când lumina, în scădere, avea ceva tulburător şi mistic, familiar şi foarte vcchi. totodată, ieşit din timp şi dominând timpul; nici aici nu părea să mai fie o dată precisă, numai ora, povârniră, uşor, pe panta zilei; nu mai era istorie, dar era ccva plăcut şi fragil, care părea că va trece, odată cu schimbarea luminii, şi se va pierde în neant, ori se va păstra aşa, agățată în eternitatea fragilă, ca un fluture prins într-o perdea iluzorie.

Când trenul se desprinsese de peron, pocănind sacadat, iar silueta lui Mişu scădea vizibil în spațiul gol, până la a ajunge un simplu punct şi-apoi se pierdu în neant, băiatul îşi aduse aminte că nu vorbiseră nimic despre scrisorile lor şi nici nu transmisese mesajul de prudență cu care-l investiseră părinții. Dar se simțea uşor şi împăcat. La Braşov, trenul ajunse înainte de miezul nopții. Coborând pe peron şi luând-o pe străduțele cunoscute, din spatele gării, îşi făcu socoteala că, dacă vedea lumină la casa părinților Marianei, va intra; dacă nu, se va întoarce la gară, să găsească un tren spre Cluj.

La fereastra bucătărioarei cunoscute, perdeaua de dantelă era luminată. Băiatul găsi cleampa cunoscută a portiței şi bătu, uşor, în geamul uşii de la verandă. Un timp, nu se simți nici o mişcare şi tocmai voia să se-ntoarcă spre portiță, când uşa scârțâi scurt.

-Cine-i?, întrebă mama Marianei, la uşa întredeschisă.

Băiatul se trase mai către lumină.

-Mă mai cunoaşteți?

Femeia, pe fața căreia se adunaseră umbre venite dinăuntni, îl privi lung, în tăcere.

-Sunt prietenul Marianei, ştiți, de la Spitalul Militar. Ăla mic... Ar fi vrut să spună: cu bube-n cap, dar se opri.

-Acum te cunosc. Vrei să intri?

-Ştiu că-i târziu... Dacă nu deranjez... Numai câtcva minute.

Cu ochelarii pe nas, la masa de bucătărie, acoperită de hârțoage, tatăl Marianei părea mult mai îmbătrânit. Părea că scăzuse şi se uscase, cu toată ființa, iar chelia i se lărgise de jur împrejur.

Puse caietele cam soioase, cu coperți de vinilin, unul peste altul şi, fără să aştepte vreo întrebare, comunică scurt şi, oarecum, oficial:

-Mariana s-a căsătorit şi e la casa ei. Acum aşteaptă un copil. Despre Mihai, dacă vrei să mă întrebi, nu mai ştim nimic...

-Va să zică nu cu Mihai...

-Mihai a dispărut, dragă, reluă bătrânelul, parcă iritat. Nu l-am mai văzut de-atunci.

-Îmi pare rău că v-am deranjat, şi băiatul se retrase, cu spatele, şi atinse, cu cotul, uşa cu geam. înainte de-a închide în urma lui, mama Marianei îl întrebă:

-Şi tu, ce faci? Unde eşti?

-Sunt elev la Cluj şi am fost până la Bucureşti. Acum mă duc la gară, să caut un tren...

Femeia nu apropiase încă uşa, iar bărbatul apăru lângă ea.

-Te-a văzut cinera intrând aici?, se interesă el peste ochelari.

-Nu era nimeni pe stradă. De la gară pân-aici,

-n-am întâlnit pe nimeni.

-Vină-năutru. şopti bătrânelul, retrăgându-se.

Până i se încălzi un ceai, mama Marianei îi aranjă părutul din bucătărie, apoi aduse o farfurioară cu câțiva biscuiți, puse ceaşca alături, cu ceaiul aburind, şi se retrase. Soțul ei se aşează la masă, lângă băiat, şi-i povesti cu voce scăzută cum, la câtăva vreme, după ce locotenentul plecase de la ei spre munți, le spusese el, au fost căutați de câteva ori de câte doi ofițeri de securitate; o dată l-au dus chiar la sediu şi l-au interogat.

-De fapt, mi-aupus întrebări despre Mihai: unde şi cât a stat la noi, despre ce a vorbit, cu cine s-a întâlnit? Despre tine nu le-am spus nimic. Pe tine te-au căutat?

-Nu, nu m-a căutat nimeni.

-Vezi, ți-am spus eu: nu le-am pomenit de tine. Apoi m-au lăsat în pace. Poate că supravegheau locuința, dar pe mine m-au lăsat în pace. Apoi, ca la vreun an, s-a răspândit zvonul, ştii, la noi, la calea ferată, circulă tot felul de ştiri, s-a răspândit zvonul că grupurile din munți au fost lichidate; unii au fost prinşi şi închişi, alții au fost omoriți.

-N-o scăpat nici unul?

-Nici unu. Despre Mihai, am auzit c-a fost omorît. M-am interesat, am eu canalele mele, nu voiam s-o las pe Mariana în nesiguranță. Am aflat sigur c-a fost împuşcat.

-Va să zică, nu i-au luat americanii, cum au promis?

-Nici vorbă! Cine-a fost prost să creadă astfel de promisiuni?

-Mihai a crezut.

-A crezut şi uite unde-a ajuns: sub pământ. Şi nici măcar mormânt n-are. După care, tatăl Marianei se-ntoarse şi se ridică de pe scaun grăbit, parcă ar fi avut o treabă urgentă de făcut.

-Ți-am pus ceasul să sune la patru. La patru şi jumătate ai un personal spre Cluj. Ajungi pe la amiază. Vezi să nu te vadă cineva când ieşi.

25

După ce-a fost arestat, preotul Gheorghe Tatu din Sebeşul de Jos a fost dus la Braşov, care se numea, pe atunci, Oraşul Stalin şi era capitala unei regiuni administrative cu acelaşi nume şi sediul Tribunalului Militar Regional. La început, preoteasa Dochița umblă, cum se spune, de ceasul morții, să-i angajeze avocat, să-i ducă pachet la închisoare, ori să-l vadă la vorbitor, dar când se lovi de refuzuri brutale, pe toată linia, renunță. Procesul decurse rapid, probabil judecat în procedură de urgență, şi, în luna mai a aceluiaşi an, 1953, preotul fu condamnat, pentru *atentat împotriva ordinii de stat,* la 15 ani închisoare.

Nu se mai ştie dacă a avut posibilitatea să facă recurs şi dacă şi cum s-a judecat,-dacă i-a fost permis, şi de atunci, multă vreme, ştirile despre cl au fost sporadice şi din cc în ce mai puține, iar după vreo patru ani de detenție, când trccusc mult timp, în care nu mai aveau veşti de la el, familia a început să-l creadă mort.

Părintele Gheorghe şi-a început anii de detenție în închisoarea din Codlea; după aceea, la termene care nu se cunosc cu precizie, a fost plimbat, dacă se poate spune aşa, pe la toate închisorile cunoscute, din țară: Jilava, Piteşti, Sighet, Oradea, Aiud. Prin efectul rotației, pe criterii pe care numai conducerea direcțiilor de penitenciare le cunoştea, dacă erau astfel de criterii şi nu funcționa doar bunul plac, al lor sau al gardienilor, sau prin pura întâmplare, a ajuns să fie coleg de celulă, pe perioade mai lungi sau mai scurte, cu fiecare din numele importante ale detenției româneşti. Greu, dacă nu chiar imposibil să se facă presupuneri cu un anumit grad de siguranță, pentru această perioadă din viața lui, astfel încât oricc ipoteză sau orice astfel de presupunere poate fi la fel de îndreptățită ca oricare alta. Ca să luminăm, totuşi, cât de cât, cu lumina unei oarecari verosimilități, aceşti ani de suferințe greu de închipuit, pentru cine nu a trcait prin ele, şi de trăiri cu totul deosebite, care nu pot fi nici asemănate, nici comparate, cu nimic altceva, putem presupune că, odată ajuns în închisoarea de la Aiud, un fel de esență şi simbol al universului concentraționar de atunci, abia intrat în celula în

care a fost repartizat şi tocmai pe priciul care i-a fost arătat de gardian, cu un gest destul de vag, de altfel, care putea să însemne şi: *aici e locul tău!,* dar şi *descurtă-te cum poți, să-ți faci loc!* părintele s-a trezit cu un vecin care nu putea să fie, dacă a fost să fie, decât întruchiparea deținutului tipic, figura lui emblematică. Deci, un bărbat aparent fără vârstă, clar şi cu destule semne ale apropierii de bătrânețe, învelit, mai mult decât îmbrăcat, în ceva care puteau să fie haine ajunse la stadiul de cârpe, dar şi, tot atât de bine, cârpe, folosite ca îmbrăcăminte, picioarele, ca bandajate în tot aşa ccva, o față ca de cenuşă, cu acel fel de barbă despre care nu se ştie când a fost rasă ultima dată, dar se poate bănui, mai ca sigur că, din motive cu totul obsaire, nu va mai creşte mai mult, nasul marc, împins înainte, gura cu buze subțiri şi fără expresie, ochii, când vii, ca două luminițe, în stare de veghe, când placizi şi sterşi, ca ochii de peşte mort, fruntea brăzdată adânc cu brazde parcă pline de funingine şi părul tuns scurt, ca o perie țepoasă.

În primul moment, această arătare, mai mult decât om, nu scoase nici un sunet, ca şi cum ar fi fost mut, făcându-i, numai, noului venit, un fel de semn confuz, care putea să spună şi *vino aici* şi *hai că-ți fac loc,* dar când, într-un târziu, ieşi, totuşi, din muțenie, vocea îi era hârâită, de parcă gâtlejul i-ar fi fost din şmirghel, sau încărcat de depozite vechi şi necurățate de flegmă.

Dar adevărata lui vorbire avea să se pornească, mai târziu, după un interval de aşteptare, sau pregătire, sau, pur şi simplu de informare şi chibzuite, greu de apreciat. Poate chiar în prima scară, după ce se dăduse stingerea şi începeau convorbirile şoptite între vecinii de prici, poate numai după o zi sau două, când, după ce îl tot urmărise din ochi pe noul venit, cumpănindu-i Secare mişcare şi fiecare cuvânt, vecinul de pat se hotărî că merită să-i acorde încrederea ori, cel puțin, să încerce.

Dacă a fost ca deținutul Tatu Ghcorghe să câştige încrederea acestui presupus, dar mai mult decât plauzibil deținut model, în sensul de reprezentativ, a fost, în mod aproape sigur, prin manifestările vizibile, dar deloc ostentative, ale credinței şi încrederii lui în Dumnezeul său. Căci, odată ajuns şi în această nouă bolgie de infern, poate cea mai adâncă şi mai înspăimântătoare dintre toate bolgiile infernului românesc, se poate crede, cu un procentaj maxim de siguranță, că părintele Gheorghe s-a rugat. Şi s-a rugat nu numai ca preot, cu acea turnură profesională, dacă se poate spune aşa ceva, a gestului, dar s-a rugat, în primul rând, ca simplu credincios țăran dintr-un sat de la capătul de Apus al Munților Făgăraşului, care mai ştia încă să se roage cum l-a învățat mama lui, țărancă, pe când el era copil, şi cum a rămas să se roage, în intimitatea lui, şi când era bărbat în puterea vârstei, dacă mai avea acea putere.

Despre orice univers concentraționar, dcci şi despre cel românesc, se ştie, sigur, deci aceasta nu este o simplă presupunere, se ştie sigur nu că a pulverizat ideea de intimitate, ci, din contră, i-a conservat integralitatea înțelesului şi manifestărilor ei, intimitatea fiecărui deținut devenind mai profundă, adică mai intimă, mai curată, în esența ei, cu cât nu mai dispunea de nimic din acel posibil lanț de oprelişti care să o asemuie şi chiar să o facă să fie un mic univers închis, bine delimitat.

Dimpotrivă, anulându-se orice posibilitate ca intimitatea să fie efectivă şi, să-i zicem, materială, a devenit ceea ce se poate denumi o intimitate la vedere, care nu este o simplă figură retorică din familia paradoxului, ci o realitate reală. Ei bine, în exerciţiul acestui fel de intimitate este de presupus că vecinul de pat, adică de prici, l-a văzut şi l-a observat pe acest nou venit. Şi, chiar dacă ar fi avut de înregistrat şi reţinut numai felul de a se ruga, simplu, curat, fără emfază, ţărănesc, se poate presupune că ar fi avut destule argumente pentru ca să-i acorde încrederea şi să poarte cu cl o conversaţie; de fapt, să vorbească aproape numai el, iar celălalt să asculte cam în felul următor.

-Măi băiete, sau frate dragă, sau chiar părinte Gheorghe, i-ar fi putut spune el, după ce, cum trebuie, de asemeni, să presupunem, s-a informat, cel puţin sumar, asupra identităţii şi antecedentelor lui. Deci:

-Măi, frate părinte, orice om, omul în general, deci, ca să trăiască, să-şi poată duce viaţa de la o zi la alta, are nepărată nevoie să cunoască locul unde-şi desfăşoară el traiul; nu poţi trăi lângă o baltă, dacă nu ştii că balta-i baltă şi că-i acolo, rişti să calci în ea şi. Doamne fereşte!, să te-neci, dacă-i apa adâncă. Şi tot aşa, nu poţi trăi lângă o stâncă, sau un bolovan, care stă să se prăvale, fără a avea cunoştinţă de acel bolovan şi de posibilitatea ca el să te facă terci. Încât, părinte frate, dacă tot am ajuns vecini de prici şi ne vom petrece, unul alături de altul, cine ştie câte zile şi, mai ales nopţi, rogute lasă-mă să-ţi fac o mică orientare, în lumea asta, în care am înţeles că nu ai intrat de foarte de mult, dar cu toate şansele să rămâi cine tie cât, poate chiar până când moartea ne va despărţi.

Vecinul avea, se vede, nu numai plăcerea vorbirii, dar, mai ales, pe aceea a răsfăţului, cu diferite formule sau citate ascunse, ceea cc înseamnă că. pentru el, vorbirea nu era numai, pur şi simplu, comunicarc seacă, ci comuniune sau comunicare, pe sub înţelesul, de suprafaţă, al cuvintelor, în acel sulicuvânt, prin care circulă alte înţelesuri, mai adânci şi mai adevărate.

-Şi voi începe, părinte frate, cu mine însumi, pentru că, prin decizia hazardului îndărătul căruia numai Cel de Sus ştie ce se ascunde şi dacă nu se ascunde tocmai El, deci dacă, prin decizia hazardului, am ajuns să împărţim scândura tare şi aşternutul, cam zdrenţuit şi puturos, al acestui pat comun, socotesc nimerit să încep tocmai cu mine; cu mine însumi, ăsta ce mă vezi şi pe care mă vei simţi câte zile şi nopţi îţi vor fi date să mai rămâi în această celulă. Deci, eu însumi par a fi cel care mă vezi, dar, în realitate, sunt cel care sunt sub această înfăţişare sub care poate să fie oricine altcineva; în cazul de faţă, însă, sunt eu, cel care sunt, dar mai potrivit ar fi să spun că sunt cel care a mai rămas din mine. Precum, după cum cu putut să-ţi dai seama, odată intraţi aici, cei care am intrat ne-am pierdut numele; mai bine zis, el nc-a fost luat şi

-ne-a fost dat, în schimb, un număr. Nici nu contăm altfel, faţă de toate eşaloanele administraţiei peniteniciarului, şi dacă tu, frate părinte, cu mai rămas încă cu ceva din numele rău de persoană, asta este numai pentru că eşti mai nou venit şi asperităţile vieţii de aici nu ţi-au răzuit încă, de pe coaja fiinţei tale, acele scrijelituri cu care cu fost însemnat, odată, demult, adică numele tău de persoană:

Gheorghe Tatu. Pe când cu, cel care-ți vorbeşte acum, am ajuns lipsit de acest nume, al meu, el a fost şters de tot şi degeaba ți l-aş mai spune că cl tot nu mai semnifică nimic, pentru că identitatea mea nu se mai defineşte şi nici nu se mai poate defini prin acel nume; identitatea mea nu se mai poate defini şi nici nu se mai defineşte decât prin formula: un deținut ca oricare altul, la care tu poți să adaugi, pentru uzul tău personal, dar numai tu poți să faci asta, pentru că numai ție îți sunt eu vecin, astfel încât, pe lângă un deținut ca oricare altul, eu sunt şi vccinul tău de prici.

-Este adevărat, continuă el, tuşind, ca să-şi dreagă vocea cam răguşită că, între deținuții din închisorile româneşti şi chiar în această celulă căreia, uită-te bine, aproape nici nu-i vezi capătul, e adevărat, zic, că, aici, pot să fie şi chiar sunt adevărate şi mari personalități ale vieții româneşti, din cele mai felurite domenii, şi că ei se identifică, atât prin condiția de deținut, cât şi prin numele care se confundă, după ce s-a contopit, cu această personalitate. Dar acesta este cazul particular al acestor persoane, care joacă un rol particular, şi despre care vom mai vorbi.

-Dar, să ne întoarcem la mine, la persoana care îți vorbeşte, continuă vecinul de prici, al părintelui Tatu; nici eu nu sunt, cum spuneți voi, ardelenii, chiar nime-n dmm; am şi eu, cum se zice, în spate, nu numai pregătirea, dar şi cariera profesională, care m-au recomandat şi încă m-ar putea recomanda ca pe unul din specialiştii de fjruntc cu domeniului specializat, în care eu am fost un specialist, unul care ar putea fi oricare dintre cele ca armata, finanțele sau dreptul. Am făcut şi eu o specializare în străinătate, dar una reală şi temeinică, prin care am trecut ca printr-un adevărat purgatoriu al pregătirii mele profesionale, iar nu numai aşa, ca gâsca prin apă. Mi-am construit, pe accastă bază, o carieră solidă, de specialist de înaltă calificare, în domeniul meu, în care nu am avut numai un rol decorativ, ca îngeraşii de glazură de pe tort; eu eram făina şi mierea, oul şi untul tortului, materiile lui prețioase, fiind mai temeinic pregătit decât multe din persoanele agățate, ca bomboanele, în creanga de, măr, la Moşi, ca să decoreze arborele ierarhic, cu sclipiciul lor de țiplă. Dar pe mine asta nu mă deranja, nu mă uitam la astfel de farafastâcuri; pe mine mă interesa munca serioasă şi datoria; eu voiam să fiu onest față de mine şi față de țara mea, în serviciul căreia eram. Nu eram nici dintre personalitățile care ilustrează domeniul cu numele lor, pentru că, dacă aş fi fost, n-aş mai fi un deținut ca oricare altuL, aşa cum am început a mă recomanda.

Aici, vecinul de prici făcu o pauză; nu neapărat de respirație, pentru că nu se arăta a fi obosit de discurs, cât una de dispunere, pe acte, a dramaturgiei discursului său. Rămăsese, o vreme, Scut şi fie că stătea întins pe pat, în acea poziție caracteristică a bărbaților care stau întinşi, cu coatelc îndoite şi cu[1] palmele sub ceafă, unul din picioare îndoit, şi el, din genunchi, şi trecut peste celălalt, fie, pur şi simplu, întins cât era de lung şi cât mai părea încă de masiv, pentru că, încă, după atâția am de detenție, mai părea masiv. Stătea cum stătea şi se uita în jur: sau se uita în tavan; ori se uita, cu pleopele pe jumătate închise, în sine însuşi.

Apoi, după această pauză cu rol dramatic, de aşezare a unor tensiuni şi de pregătire a altora,

deținutul, cel ca toți deținuții, continuă:

-Acum vine rândul să-ți spun câte ceva despre locul în care te afli; închisoarea. Sigur că tu, frate Gheorghe, îți spui ție însuți că te afli în închisoarea de la Aiud şi eşti mulțumit, nu mulțumit că te afli în această închisoare, ci mulțumit că cu definit locul în care te afli. Numai că greşeşti, fratele meu; greşeşti nu pentru că spui că te afli în închisoarea de la Aiud, căci, doar, unde. Doamne iartă-mă!, să fii, dacă nu acolo, ci dacă localizezi prea tare şi numeşti Aiudul ca loc exclusiv unde te-ai afla. Pentru că, afându-te în închisoarea de la Aiud, tu, împreună cu mine şi cu toți ceilalți, te afli şi ne aflăm în închisoare, în acest sistem penitenciar din România anilor 50, care se defineşte pe sine, în unicitatea sa, într-un anumit fel, foarte precis, şi anume, nu prin altceva, cum ar fi, de exemplu, situarea geografică, sau asprimea regimului, sau mizeria de neînchipuit a condițiilor de hrană şi trai, ci prin scopul, cu totul particular care îi este rezervat acestui sistem.

-Iubitul meu frate, continuă vorbitorul, schimbându-şi foarte puțin poziția, închisori au fost de când lumea oamenilor, începând cu grota sau groapa inițială. în care a fost închis, cu parapet de buşteni şi bolovani, cel dintâi prizonier al omenirii, si vor fi, poate, atât timp cât va fi neamul omenesc. Să-ți enumăr câteva din cele mai cunoscute, unele de-a dreptul celebre, consemnate în mitologie sau istorie, în tradiția scrisă sau orală? Să-ti spun despre ocnele de sare, despre tainițele mănăstirilor din Valahia sau Moldova, despre închisorile-cerăți din Ardeal? Să-ți dau nume de deținuți celebri, de la noi, începând cu Vlad Țepeş, continuând cu Banul Mihai, toată familia Brâncovenilor, Şincai, Vladimirescu, paşoptiştii, mai lângă noi, Slavici, Arghezi? În fața atâtor secole şi nume din istoria detenției româneşti, cu putea spune, poate, pe drept cuvânt: şi ce mare lucru, dacă ne-au închis şi pe noi?

Ai putea zice, ca unul care ai gustat, din plin, din cupa cu fiere a vieții de închisoare, că ceea ce pătimim noi întrece, prin cnizime, intensitate şi amploare, tot ce s-a *experiment*at, în materie de cruzime, pe pământ românesc, şi, poate, chiar şi aiurea. Ai avea, poate, dreptate, dar ar fi prea puțin, fratele meu şi părinte. Nu că aş vrea să minimalizez ceea ce am simțit, nu numai, cum se spune, pe propria piele, ci în propria mea came, in oasele şi dinții şi limba şi unghiile şi alte organe ale melc. N-a fost simț în care să nu-mi fie implântat cuțitul durerii până la praselc şi mult dincolo de pragul acela care este numit al insuportabilului. Dar nici prin astfel de, cu adevărat înfiorătoare, măsurători, pe scara infinită a durerii, nu poate fi găsit punctul acela, ntvelul care defineşte, cu adevărat, unicitatea sistemului penitenciar din Români;! actuală; căci măsura lui, adevărată şi definitorie, nu este cantitatea, oricât de mult ar fi depăşit ca limitele, până acum cunosaitc şi necunosaite, ale cantității de suferință şi oprimare provocate şi exercitate aici. Nu. Ceea ce caracterizează acest sistem penitenciar, îi dă unicitatea, este, în primul rând şi numai şi numai scopul său; care nu este altul decât distrugerea fizică şi psihică, atât efectiv şi total, dacă se poate, cât şi efectiv şi în ceea ce are el mai important, a factorului uman care constituic ceea ce s-ar putea numi România de până mai ieri. România adcvărată. Țara

aceasta, pe care înaintaşii noştri au grijit-o, cum au putut, prin secole şi urgii, pentru ca, de mai bine de un secol, să ajungă să o încropească treptat, iar, până la urmă, chiar să o împlinească, aşa cum am ştiut-o noi, pe viu, ca pe o realitate statală din Europa secolului XX.

Prin distrugerea, fizică şi psihică a acestui factor uman, ori măcar prin anihilarea lui, se urmăreşte crearea acelor premize prin care această realitate statală să fie transformată în altceva decât a fost şi, poate, până la urmă, să fie chiar topită într-o realitate statală mai mare, cuprinzătoare şi cu totul altfel construită decât a fost România noastră.

Ca să-ți poți reprezenta, cât mai corect, procesul acesta de distrugere a unor ființe umane constituite, ca persoane şi chiar personalități, într-un anumit fel, adică de distrugere, în primul rând, a acelui fel anumit al lor de a fi, va trebui, frate părinte, *continuă* vecinul de prici, să-ți înfățişez şi protagoniştii acestui proces, actorii acestei piese, care se joacă, zi şi noapre, între zidurile reale, dar şi virtuale, ale sistemului penintenciar românesc, materialul uman al măcinişului de suflete şi caractere, care nu are alt scop, decât accla de a facc, din boabele metalului lor prețios, făina şi tărâța aluatului a ceea ce vor ei să fie. Oricât de mulți inşi, indivizi, oameni fizici, cum li se mai spune, ar popula sistemul penitenciar românesc, printr-o operațiune de gândire simplă, de nivelul aritmeticii elementare, ei pot fi reduşi la două unități abstracte: cei care asupresc şi asupriții; gardienii şi sistemul ierarhic, care stă deasupra lor, până la conduccrea actuală a țării sau chiar şi mai sus, până la Moscova, de unde se conduce, astăzi, jumătate din Europa şi o parte însemnată din Asia, pe de o parte, şi toți cei cuprinşi în celule, lagăre, aresturi şi alte locuri de detenție, pe de alta.

Cei dintâi au sistemul lor iererahic, pe trepte, de sus în jos şi de jos în sus, şi mecanismul, fără greş, al funcționării lui, prin subordonare oarbă. Evident că factorul cel mai important este, în acest sistem, securitatea; formațiune administrativ-militară, construită de nou, după model sovietic şi chiar cu ajutor uman sovietic. În fruntea ei stă un militar sovietic, îmbrăcat, acum, probabil, în unifonna securității române, iar colaboratorii lui cci mai apropiați sunt, în momentul de față, evrei, maghiari şi români. Aici, frate Gheorghe, este unul din punctele sensibile din alcătuirea acestui sistem, componenta lui aşa-zis națională. Faptul că şeful suprem este sovietic nu poate fi nici tăgăduit şi nici de neînțeles, dat fiind scopul pe care-l are instituția pe care o conduce: iar faptul că se foloseşte de elemente de altă naționalitate, pe lângă cei câțiva români, de asemeni este unul real şi pe deplin explicabil, fără ca, prin aceasta, să se producă o incriminare a acestor două naționalități, căci nu ca întreagă naționalitate îi foloseşte Pantiuşa, pe evrei şi unguri, iar, la nivelul gardienilor, chiar şi pe cei câțiva sârbi, ci ca pe simpli indivizi de alt neam, care, ei, individual, îi sunt unelte potrivite şi, probabil, ascultătoare, în acest proces de măcinare de ființe umane, în care şi acei români, care sunt folosiți, sunt tot indivizi potriviți pentru acest scop.

În ce-l priveşte pe celălalt factor uman, al măcinişului de care îți vorbesc, deținuții, între care eşti şi tu şi sunt şi eu, deținutul tipic, deținutul ca factor comun, ei sunt tot ceea ce este mai

reprezentativ, ca persoană şi personalitate umană, pentru această România, care trebuie transformată în altceva. Suntem, fratele meu, aici, în toate închisorile şi locurile de detenție, din România, la ora actuală, eşantioanele reprezentative din toate straturile sociale, mai ales din cele suprapuse, cum se zice, cu toate că nici din celelalte nu lipsesc, din toate naționalitățile conlocuitoare, care reprezentau, altădată, adevărate perle pe coroana țării: germani, maghiari, evrei, țigani, turci şi tătari, chiar şi italieni, din toate domeniile profesionale, din toate orientările politice şi cultele religioase; şi mai este, aici, toată elita sufletului românesc: preoți şi călugări, profesori şi învățători, medici şi savanți, din toate domeniile, politicieni şi diplomați, toată crema ofițerimii române, artişti şi scriitori, bărbați şi femei, tineri şi bătrâni. Să fim realişti şi să nu ne facem nici o iluzie, nici noi, cei dinăuntrul zidurilor şi gardurilor de sârmă ghimpată, dar nici cei din afara lor:

România de mai ieri, țara accea, frumoasă, i-am zis eu, dar cum va fi fost să fie, după placul şi aprecierea ficcăruia, aici este încarcerată, şi aşteaptă, la rând, să intre în moara care va face din ea fie ceva mai puțin decât amintirea, fie altceva, bun de pus sub temelia altei construcții, ori de mânjit zidurile ei.

N-aş putea să-ți închei tabloul de orientare pe care ți l-am promis, continuă deținutul, dacă nu ți-aş schița, măcar în câteva cuvinte, şi principiul după care funcționează sau acționează cei doi factori opuşi, dar într-un contact atât de strâns ai binomului concentrațional: păzitori şi păziți, gardieni şi deținuți. Pentru cei dintâi, nu este cine ştie ce filosofie să le defineşti rolul: ei păzesc, desigur, şi încă cu străşnicie, dar şi oprimă, pedepsesc şi, mai ales torturează; ei, ca program, au să înfrângă ceva: rezistența unui fel de a fi, şi să distrugă ceva: acel fel de a fi, ca atare. Cât îi priveşte pe ccilalți, adică pe noi, noi suferim şi rezistăm; suferim cât putem şi încă mult mai mult decât sunt puterile noastre de a suferi: suferim cât ne este dat. Iar de rezistat, rezistăm, iarăşi cât putem...

-Şi când nu mai putem? La această întrebare, a părintelui Tatu, cititorul nostru poate observa că este cea dintâi intervenție a lui, pe care am consemnat-o, în relatarea expunerii, cam lungi, e drept, a acelui individ, pe care l-am numit şi, poate, l-am şi construit, ca pe o medic matematică a totalității deținuților.

-Şi, când nu mai putem rezista, ce facem?, întrebase, deci, părintele Gheorghe Tatu, în postura lui de mai proaspăt deținut, căruia i se face ceea ce s-ar putea numi un ghidaj în labirintul concentrațional românesc, sau un instructaj de folosire a închisorii ca unealtă unică şi obligatorie de funcționare a acelui mecanism care a fost să fie universul concentrațional.

-Când nu mai putem rezista?, întrebase, la rândul lui, ca pentru control, vecinul de pat.

-Da, când nu mai putem rezista?, confirm ase părintele.

-Când nu mai putem rezista, începuse deținutul, şi-apoi încheie: când nu mai putem rezista, rezistăm.

Cel care ascultă avu nevoie de o anumită pauză, ca şi cum un asemenea răspuns s-ar fi cerut

digerat. Apoi, veni cu altă întrebare:

-Şi, în afară de a rezista, ce mai facem, noi, deținuții, în închisoare?

-În afară de a rezista, răspunse celălalt, în afară de a rezista, nu facem altceva nimic decât că rezistăm.

-Bine, asta înțeleg. Dar cum, în ce fel? Să nu-mi spui că rezistând!

-Nu-ți spun, deşi asta aş fi vrut să-ți spun, dar acum îmi dau seama că pot să-ți spun şi altceva: în primul rând, rezistăm trăind, deşi, tot despre noi putem spune că rezistăm şi după ce am murit; dar cât trăim, rezistăm trăind, iar după ce-am murit, rezistăm ca morți. Stai, stai! Nu te pregăti să mă mitraliezi cu alte întrebari, îl preveni deținutul pe vecinul lui de prici, ridicând palma desfăcută şi punându-i-o în față, ca un semn de oprire.

-Trăind, executăm, desigur, actele elementare ale viețuirii, care, pentru noi, are înțelesul de supraviețuire: dormim, ne hrănim şi celalalte. Pe lângă aceste acte elementare, discutăm între noi, cultivând prietenia sau întreținând focul duşmăniei şi chiar al urii față de cei care ne asupresc, de aici, dinăuntru şi de afară; şi chiar dintre noi, căci unii se urăsc şi se duşmănesc cu alții pe ascuns, sau dircct, dar simplu, firesc, omeneşte. Deci trăim.

Dar mai este ceva!, continuă cl, după o pauză, nu atât de gândire, cât de un fel de respirație, de adunare a puterilor. Ne instruim. Este forma noastră superioară de a supraviețui.

-Avem, între noi, cei mai buni specialişti cu țării, din aproape toate domeniile; ştiințe umaniste şi tehnice, finanțe şi bănci, drept şi jurisdicție, politică, diplomație, armată şi strategie, artă şi cultură; limbi străine. Se fac conferințe şi lecții, este o şcoală deschisă într-un spațiu închis, adevărată universitate; unii învață limbi străine, alții îşi scriu, în gând, conferințe şi versuri, le memorează şi le pot repeta, la orice oră şi oricui, fără greş.

Şi ceea ce am putea numi instructajul, inițierea în morfologia şi fiziologia bolgiei aceleia unice, de infern, care a fost să fie universul concentraționar românesc, continuă încă multă vreme şi oriunde s-ar fi aflat cei doi protagonişti: deținutul cel vechi şi cel nou. Unul vorbea şi celălalt asculta; din când în când, mai punea câte-o întrebare, iar celălalt îl lămurea.

26

În anul 1953, profesorul Onisifor Ghibu redactează un Proiect de apel adresat întregii lumi în legătură cu situația României şi a poporului român, sub titlul Memorand adresat Guvernului R.P.R. Guvernului U.R.S.S. şi tuturor iubitorilor de pace şi de umanitate din lumea întreagă.

La 26 ianuarie 1954, aşterne Gânduri în aşteptarea reinstaurării libertății religioase în țara noastră Unitatea de credință.

La 26 iunie 1955, redactează un Memoriu adresat conferinței de la Geneva, din 19-22 iulie

1955, a reprezentanţilor celor patru mari puteri, sub forma de Scrisoare adresată reprezentanţilor celor patru Mari Puteri -Statele Unite ale Americii, Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, Imperiul Britanic şi Franţa -care se unesc în Conferinţă la Geneva, în zilele de 19-22 iulie 1955.

27

În acest timp, în noaptea care începuse şi nu se mai termina, începuse nu se mai ştia bine când şi nu dădea nici un semn că ar fi să se termine în curând, ceea ce părea a fi şi era tocmai un fel de maşină de teren, cu câteva persoane în uniformă şi înarmate, înăuntru, îşi continua drumul cotit şi când urcând, când coborând. Era întuneric şi farurile nu luminau, propriu-zis, ci părea, mai degrabă, că ţin aşternut, în faţa lor, un fel de ţol zdrenţuit şi murdar, dintr-o culoare spălăcită, greu de definit, poate gălbuie. Şi era aşa că, mai degrabă, se putea crede că vehicolul acela stătea pe loc, şi atunci nu era nici un fel de vehicol, ci doar o îngrăditură de tablă, cu bănci murdare, pe care erau aşezaţi câţiva oameni în uniformă şi cu puştile pe genunchi, sau lângă picior, şi împrejur se balansa, cam hurducat, întunericul greu, în pături suprapuse, de un negru murdar.

Şi, tot în acest timp, după ce trecuse ziua aceea, aproape cât un an, pe valea aceea domoală, prelungă şi uşor vălurire, pe unde coboară drumul care şerpuieşte către Legii, se aşeză o noapre lungă, care dură iarăşi mult. Mai întâi, toamna trccu în întuneric, într-un fel de sezon mort, care nu mai era toamnă, dar nu era încă iarnă, care păm să dureze aproape o veşnicie; apoi, câteva bălţi începură să prindă margini zdrenţuite, de gheaţă, şi, prin întunericul străveziu, începură să joace fulgi subţiri, ca nişte ace de zăpadă. Apoi, vântul se înteţi, se înteţi şi ninsoarea, şi se aşternu iama deplină, cu ger şi zăpadă grea. Apoi, ccml se limpezi şi luciră stelele îngheţate. Apoi, totul rămase aşa, încremenit în ceva care părea o veşnicie şi prin care bântuiau, din când în când, vânturi tăioase. Apoi, ceva pârâi, acolo, în înalt, ca şi cum ar fi crăpat bolta de sticlă, şi pe-acolo începu să se strecoare un vânt cu o faţă moale şi caldă şi una încă rece şi ascuţită. Şi iarăşi păm că totul turna să rămână o vcşnicie şi-apoi, cumva pe neaşteptate, se dezlegă ceva, ca nişte baierc, şi se pomi primăvara, odată cu zorile.

Şi, încăodată, ziua ţinu cât un an şi anul cât o zi; pe câmp, se făcură toate lucrările, fiecare la ceasul ei anumit, iar către sară, când oamenii răsuflau osteniţi, după ce clădiseră saci cu boabe prin şuri sau hambare, apăniră iar maşinile cu soldaţi şi ridicară ce-aveau de ridicat, după carnetele acelea soioase, din mânile oamenilor cu şăpci de piele.

28

La 31 octombrie 1056, profesorul Onisifor Ghibu adresează un Memoriu către N.Bulganin şi N. Hruşciov, privind dreptul la autodeterminare al românilor din Basarabia şi nordul

Bucovinei şi retragerea trupelor sorietice din ţară.

La 1 noiembrie 1956, acelaşi semnatar adresează o Scrisoare către dr. P.Groza, prin care cere trecerea puterii de stat în mâinile unor patrioţi neangajaţi faţa de vreo putere străină, în vederea eliberării ţării.

În aceeaşi zi, mai trimite o Scrisoare către dr. P.Groza, privind comunicatul Agenţiei TASS referitor la relaţiile U.R.S.S. cu ţările est-europene, care începe astfel:

Frate Petre,

Aflând din ziare că, după lunga boală de aproape a jumătate de an, ţi-ai redobândit sănătatea într-o oarecare măsură,şi ţi-ai reluat activitatea publică, mă simt îndatorat a-ţi adresa prezentele rânduri confidenţiale, nu din vreo obligaţie convenţională, ci dintr-un înalt sentiment de omenie şi de patriotism.

Mă întreb, înainte de toate, de ce te-a certat atât de crunt Soarta, prin suferinţe atât de îndelungate şi printr-o imobilizare atât de grea tocmai în aceste vremuri de criză politică naţională şi internaţională şi, mai ales: de ce te-o fi redat din nou vieţii? Oare pentru păcatele pe care, ca orice om, le vei fi avut şi tu şi, poate că, prin poziţia ce ai deţinut în viaţa publică, mai multe şi mai mari decât alţii, sau pentru o nouă misiune te-a destinat, graţie virtuţilor cu care tot Ea te-a binecuvântat, dar pe care, până acum, nu le-ai prefăcut in realitate pentru binele neamului tău şi al umanităţii?

29

În accst timp, spre deosebire de soţul ei, preotul Gheorghe Tatu, care începuse să-şi trăiască detenţia într-o lume zăvorîtă-ntre ziduri şi garduri înalte, de sârmă, dar pe care-ncepuse s-o priceapă, descifrându-i cărările, traseele şi mecanismele ascunse, preoteasa Dochiţa, rămasă în ceea ce ei numeau libertate, nu mai pricepea mai nimic din lumea ei, care i se părea deschisă şi în care nu vedea să se ridice nici ziduri, nici garduri de sârmă.

Era aşa că, deşi locurile şi lucrurile din jur i se păreau că rămăseseră tot la fel, cum le ştia ea, de când era copilă, păreau totuşi altele şi aproape că nu le mai recunoştea şi nu mai ştia cum funcţionează. De când absolvise Şcoala Normală de fete. de la Cluj, de pe strada Bălcescu, fusese învăţătoare şi nu se ştia altfel decât învăţătoare, aşa că, în fiecare zi de şcoală, ca se ştia pe sine la clasă, printre bănci, sau la catedră, cu şcolarii ei. Acum, însă, după ce soţul ei fusese condamnat, i se spusese că nu mai avea ce căuta la şcoală şi ştia că, dacă ar fi încercat, totuşi, să se prezinte la clasă, ar fi fost dată afară. Cu toate acestea, lumea din sat, şi oamenii mari, tineri şi bătrâni, bărbaţi şi femei, dar şi copiii de toate vârstele, continuau să o salute cu acelaşi respect familiar sau cu aceeaşi familiaritate respectuoasă, iar, când i se adresau, îi spuneau: doamna-nvăţătoare.

Lumea rămăsese, cum spuneam, la fel cum o ştia, numai că, dacă ar fi încercat să meargă pe

dnimul cunoscut, către şcoala din sat, preoteasa Dochița ar fi ştiut că, în calea ei, s-ar fi ridicat ccva ca un deal mare şi inform, un fel de munte de oprelişti reale şi concrete, ca nişte stânci. Dar un astfel de deal se ridica, pe jumătate în închipuire şi pe jumătate într-un fel de stranie realitate, de care îşi dădea sama, mai mult cu spaima din suflet, decât cu alte organe de simț, că se aşază în calea ei.

Gândindu-se, cu mintea, şi se gândea tremurând, toată, de frică, ca-şi dădea sama că un astfel de munte de oprelişti i se ridicase în fiecare direcție, din ceca ce constituia ansamblul vieții sale: în tot ce privea situația soțului ei, părintele Gheorghe, pe care nu mai parvenea nici măcar să ştie de ea, d-apoi s-o înțeleagă, ori s-o influențeze, într-un fel. cât ar fi fost de puțin, vedea, în închipuirea ei, mai limpede decât orice viziune reală, un munte mai înalt decât Suru, constituit dintr-o piatră mult mai dură şi grea, pe lângă care stâncăria din care se ridica muntele tutelar al satului lor părea crva ca un caier de lână din acelea care aduc femeile de la dărăcit. Dacă se gândea la copii, la fel: ridicături de pământ, amestecat cu pietre, grohotiş huruit la vale, pe care n-cu unde pune piciorul, că te prăvale, odată cu cl. Nici cu propria situație nu era altfel; nu numai că fusese scoasă din şcoală, dar i se pusese un munte de cremene în față şi se ruga lui Dumnezeu s-o scape, măcar să nu i se prăbuşească în cap şi s-o strivească de tot.

30

Lăsat de capul lui, după ce programul de inițiere se încheiase, cum este lăsat un pui de pasăre să zboare singur, Părintele Gheorghe avu de constatat, pe de o parte, cât de departe de realitatea închisorii era tabloul schematic, geometrizat, pe care i-l propusese vecinul lui de prici.

„Hm, se gândea el, în sinea lui. Unde vede el formațiuni mari şi omogene, direcții distincte, acțiuni limpezi, când aici este mizeria ceasurilor şi minutelor, dacă nu chiar a secundelor detenției? Şi unde elita, când aici e prăbuşirea omului la cca de pe urmă a lui stare? Unde rezistența, când e numai vaier şi plâns, şi pizmă ascunsă, şi suspiciune şi intrigă şi delațiune? Şi unde program, când c bătaie pură şi simplă şi tortură oarbă şi răzbunare. Unde, în fine, frumusețea severă şi tragică a tabloului zugrăvit de vecinul, când aici e murdărie şi putoare şi jeg şi scârnă şi sânge şi puroi?

Dar tot el, părintele, când avea timp să-şi tragă sufletul, să se liniştească şi să-şi spună, în gând, sau pe şoptite, rugăciunile, se pomenea inundat, din interior, de ceva ca o apă luminoasă şi vedea, în închipuire, cum formațiunile se încheagă, liniile se aşează şi tabloul se alcătuieşte întocmai ca harta pe care i-o conturase vecinul. Iar când era să se ridice, preotul Gheorghe Tatu se arăta stăpân pe sine, liniştit şi socotit, ca şi când ar fi deținut un adevăr de mare preț. Şi întocmai aşa şi era.

Încât el ținu, mai întâi de toate, să se arate pe sine, celorlalți, companioni de detenție sau gardieni, superiori cu închisorii, chiar, sub înfățişarea modestă, dar sigură şi elocventă, pentru cine avea ochi de citit, a ceea ce vroia să fie şi tocmai ajunsese să fie. Drept urmare, îşi purtă hainele, cu

care venise în închisoare, cât mai mult timp posibil, într-o stare convenabilă, curățind şi cârpind, la nevoie, călcând, chiar, pantalonii puşi la presat sub salteaua tare. Când începură să se rupă, pe ici, pe colo, le cârpi, cât putu să le cârpească. Apoi, le adăugă cu bucăți de stofă, de pânză sau de alte materiale, de pe unde putea să le rostuiască. Iar când a fost să se despartă, pe rând, mai întâi de pantaloni, iar apoi şi de haină, avea gata pregătit, un alt rând, cusut, cu mâna lui, pe ascuns şi pe întuneric, pipăind cu vârfurile degetelor locul viitor al acului, un alt rând de haine, adunat din cine ştie ce material, dar care, între cârpele rufoase ale celorlalți deținuți, părea un adevărat rând de haine noi.

Altă grijă constantă a lui a fost să se arate, atât în înfățişare, cât şi în îmbrăcăminte, că este altceva decât sunt ceilalți din jurul lui; nu neapărat că este un preot, ar fi fost prea mult, dar nu neapărat foarte greu, dar în orice caz, periculos, pentru că supus la primejdii de care nu era deloc nevoie, penteu ceea ce îşi propusese el să fie. încât, era destul să se arate, întotdeauna, învelit mai strâns, în costumația sa, oricât de diferită ar fi fost ea, şi, neapărat, de o culoare mai sobră decât toate celelalte, nu neapărat neagră, dar, în orice caz, gri închis. Şi, neapărat, cu gulerul strâns la gât, iar dacă se putea, o mică bentiță albă, îngustă, ieşind, discret, de sub guler.

Era mereu tuns scurt şi prefera să-şi radă barba de câte ori putea, socotindu-se, poate, că, între atâtea bărbi, câte îl înconjurau, un obraz smead, cu o expresie de cuviință, uşor de citit, pe față, e mai limpede să arate ceva special, în direcția dorită, decât o față înconjurată de păr abundent, care putea să transmită multe şi felurite alte conotații.

Căci părintele avusese, de la început, un gând secret, pe care şi începuse să şi-l pună în practică încă din prima zi de detenție. Astfel că, din fiecare porție de pâne primită, frământa câtva, ca un cocoloş, îl modela şi-l alătura unui model început, de cruce, pe care-l lăsă la uscat şi întărit. Se făcuse ca piatra şi, mai ungându-l cu una şi alta şi te miri cu ce, îl transformă într-un fel de material, care semăna destul de mult cu osul vechi şi era aproape tot atât de tare. Abia atunci, cu un vârf ascuțit, de metal, din cele pe care deținuții ştiu atât de bine să le ascundă în locurile cclc mei greu de găsit, ciopli, uşurel şi minuțios, conturul precis al Celui Răstignit şi cifrurile lui sfinte.

Acum, părintele avea unealta de bază a prestației sale, pentru că rugăciunile, cântările şi tot tipicul, ale oricărui fel de slujbă, le avea, pe toate, în minte şi le putea reproduce exact, la orice oră, din zi şi din noapte, chiar abia trezit din somn. Aşa că îşi începu slujba.

Liniştit şi discret, tăcut, când trebuia să tacă, şoptind texte sfinte sau scurte încurajări şi mângâieri, când trebuia să le rostească, el era prezent unde trebuia să fie: la un simplu impas, sau la o durere mare, la boală, sau la necaz, veghind la căpătâie de muribunzi, spovedindu-i şi aranjându-le un fel de cuminecare pe cei de acelaşi rit cu el şi închizându-le pleoapele cu o şoaptă de iertare, însoțindu-i, cu crucea lui de pâne-mpietrită, la piept, în ultimul drum, la început, până în curtea închisorii, unde morții erau aruncați, goi, pe o platformă murdară, de camion sau căruță, iar mai apoi, câştigând încrederea tăcută a unor gardieni mai omenoşi, chiar până la groapa fără nume, unde erau

azvârliți ca nişte gunoaie.

Nu-şi alegea asistații după nici un crieriu: fie ei ortodocşi sau catolici, de orice rit, protestanți de toate variantele, pocăiți, musulmani şi mozaici, chiar şi atei; dacă vedea că bolnavul, muribundul sau mortul n-are alt însoțitor, se alătura el, tăcut, cu mâna strânsă la piept, peste cămaşa închisă la gât, sub care crucea de pâne se încălzea uşor.

31

Între timp, înconjurată, din toate părțile, numai de oprelişti înalte, de pământ şi de piatră, preoteasa Dochița ajunsese în fața celui mai mare impas al suferinței sale. Rămăsese fără servici şi fără mijloc de trai; pământul, cât îl avea soțul ei, la Sebeşul de Sus, lucrat în parte, abia dacă-i aducea cât să-şi țină zilele. Băieții fuseseră dați afară din şcoli şi facultăți; fata, Doina, studentă, la facultatea de matematică, din Cluj, scăpă ca prin minune şi numai pentru că rcctorul de atunci al Universității, profesoara Raluca Ripan, fusese impresionată de carnetul ei de note, cu *foarte bine,* pe toată linia.

-E-adevărat, fetițo, o întrebase profesoara; era o ființă mare şi plină, care numai bunătate nu exprima, dar nici răutate, ci un fel de amestec, din amândouă, şi încă ceva, greu de desluşit, ca un fel de secret al ei.

-Mâine vii cu indexul, să-l văd şi eu; dacă-nveți tot aşa, vei termina facultatea!

Băiatul cel mare, Bujor, a fost exmatriculat după ce terminase primul an la Facultatea de Medicină din Bucureşti; cel mai mic, care se numea Gheorghe, ca şi tatăl său, dar în familie şi prietenii îi spuneau Puiu, făcu doi ani de filosofie, la Universitatea din Cluj, înainte de a apuca să-şi dea examenele pentru anul al doilea, i se puse în vedere să părăsească facultatea. Merse în audiență la prorectorul Câmpeanu, un filolog, o persoană înaltă şi cam grasă; apoi se înscrise pe lista de primiri la noul rector, profesorul Constantin Daicoviciu.

Stătea în anticamera cabinetului, de la etajul întâi al clădirii centrale a Universității, de pe strada Mihail Kogălniceanu, chiar pe colțul dinspre clădirea căminului studențesc Jozsa Bela, şi aştepta să-i vină rândul. Pe uşa deschisă a secretariatului, vedea masa secretarului principal şi măsuța dactilografei. Telefonul suna din când în când, secretarul ridica receptorul, vorbea câteva cuvinte, uneon dădea legătura în cabinetul rectorului, alteori spunea de câteva ori:

-Nu, nu-i aici, tovarăşul rector lipseşte! şi punea receptorul în furcă. Apoi altă sonerie îl chemă în cabinetul recrtorului. Secretarul se-ntoarsc curând, luă receptorul telefonului de pe biroul său şi formă, pe disc, un număr de interior din trei cifre:

-Tovarăşul secretar Vințeler este?, întrebă el în pâlnia neagră a telefonului. Apoi, după ce ascultă câteva secunde:

-Să vină imediat la tovarăşul rector.

Abia trecură trei, patru minute, şi Puiu văzu intrând în anticameră şi apoi trecând, pe lângă el, în biroul secretariatului, un tânăr blond, cu trupul plin şi cu părul înfoiat, cam cum erau arătaţi, în filmele de pe atunci, tinerii comunişti revoluţionari din Uniunea Sovietică. Secretarul îi făcu semn, din ochi, să intre şi tînărul blond se pierdu pe uşa rectorului.

Puiu aştepta, încordat, frământându-se pe scaun, mai ridicându-se şi apropiindu-se de fereastră, mai aşczându-se iar.

Afară era o zi frumoasă de sfârşit de primăvară. Spaţiul ceva mai larg al începutului străzii Kogălniceanu era tăiat, în diagonală, de umbra clădirii vechi, cu intrare boltită, de peste dmm. De pe zona de umbră treceau, în plin soare, studenţi şi studente, aproape fiecare cu câteva cărţi sub braţ. Alţii treceau în sens invers, de la lumină ja umbră. Vedea cum câte;o studentă mai firavă, cu fruntea acoperită pe jumătate de câte-o şuviţă de păr negru sau castaniu, trecea cu un aer preocupat, strângând la piept unul sau mai multe caiete din acelea studenţeşti, de format mare, cât un registru.

-Dacă trece o blondă, îşi spuse el, printre atâtea brunete, înseamnă că am noroc şi scap.

Apoi, în spatele lui, în cabinetul secretarului, se mişcă ceva şi el se-ntoarse repede şi atent, să nu fie el cel chemat. Dar nu era încă nimic, secretarul se ridicase de la biroul lui şi dusese ceva dactilografei.

-Ii dă ceva de bătut la maşină, îşi spuse băiatul şi iar se-ntoarse cu faţa la fereastră. I se păruse că trece o blondă, cu caietul acela cât un registru, strâns la piept, dar intrase repede în zona de umbră şi silueta ei nesigură se pierduse, ca o părere.

-N-a fost decât o părere, îşi spuse el şi rămase cu ochii lipiţi de imaginea de dincolo de geam.

Trecură mai mulţi băieţi şi fete, unii cu cărţi, alţii cu caiete; trecură şi câteva blonde, dar Puiu le privi cu atenţie şi aproape la fiecare spunea:

-Nu-i blondă autentică: îi prea spălăcită. Ori, din contră: Nu-i chiar blondă. Nu se socoteşte!, încheia el.

Destul de târziu, din cabinetul rectorului ieşi tânărul acela blond, care semăna cu un erou de film sovietic, trecu pe lângă secretarul recrtomlui şi pe lângă dactilografă, privind undeva drept înaintea lui, si trecu şi pe lângă băiatul care aştepta, fără să-l privească nici pe el.

-Trece pe lângă mine ca pe lngă-o mobilă, îşi spuse Puiu şi apoi fu chemat la rector.

-N-am ce-ţi face, băiete!, îi spuse profesorul Daicoviciu. Aşa spune partidul şi eu trebuie s-ascult de partid. □i lăsă privirile în jos, pe hârtiile de pe biroul lui.

-Ciudat om rectorul, îşi spuse băiatul, ieşind pe culuarul lung, pe care fuseseră înşirate portretele vechilor rectori cu universităţii, iar acum rămăseseră doar urmele lor, ca un şir de dreptunghiuri goale, pe peretele încă nevăruit. Uneori are curajul să te privească drept în faţă, când îţi spune că eşti exmatriculat, alteori coboară privirea-n pământ. Nici nu ştii ce să mai zici...

Pe retina interioară îi rămăsese imaginea feţei rcctorului, cum îl privea, pe el, de jos in sus,

de la masa de pe care, uneori, ridica privirea, alteori o lăsa, ca şi cum ar fi ascuns-o printre hârtii; era o faţă mare, puternică şi cam închisă la culoare, *bămace,* cum spun ardelenii, cu jumătatea ei de jos, de sub ochi, împinsă înainte, cu nasul mare, gura cam largă şi bărbia proeminentă, exprimând ceva, băiatul nu-şi dădea seama bine ce.

În acest timp, preotesei Dochiţa începură să-i şoptească sfaturi amare, unul şi altul:

-N-ai ce facc. Cât timp eşti legată de părintele, suferi odată cu el, sunteţi scoşi din circuit, şi tu, şi copiii, ca şi el. Caută să divorţezi.

Îi spuneau: caută, în sensul de trebuie, prescurtat, cum vorbesc mai ales femeile de pe la ei:

-Cau să fac asta, ori aia. Cau să mă duc pân-acolo, ori dincolo.

-Dochiţo, n-ai ce face: cau să divorţezi.

Fratele ei, Vasile, judecător la Sighişoara, nu-i spusese chiar aşa, adică nu-i spusese *cau să divorţezi,* dar îi spusese, şi el:

-Nu văd ce-cu putea să faci, altceva; aşa cum eşti, adică soţia unui deţinut politic, voia el să spună, n-aveţi nici o şansă. Va trebui să te gândeşti să divorţezi.

Dacă a divorţat, preoteasa Dochiţa, şi într-adevăr a divorţat, a divorţat fără să se gândească, cum o îndemnase fratele ei. A închis ochii, a strâns din dinţi şi-a divorţat. Numai că, mai înainte, la îndemnul unei vecine, care, în primul moment, ei i s-a părut ccva trecător, de neluat în samă, dar l-a ascultat, s-a dus la călugăml din bisericuţa de pe piciorul de munte, de la Porceşti.

Era locul căruia locuitorii din satele din jur, Porceşti, Sebeşul de Sus şi cei de Jos, Racoviţa, dar chiar şi altele, mai depărtate, cum ar fi Boiţa, Tălmăcel, dintr-o parte, Bradu şi Cornăţel şi Nucet, dintr-alta, şi până la Săcădate şi Avrig, îi spuneau *la Mănăstire,* şi unde tradiţia spune că a fost, într-adevăr, o mănăstire, dărâmată de tunurile generalului Bukow; un călugăr tânăr, mititel şi cam sfios, se zbătuse, ca un leu, angajând căruţaşi şi meşteri, cu ce bani el ştia, şi făcuse o bisericuţă mică şi joasă, ca o jucărie, dar cu turnuleţ, naos, altar şi catapeteasmă. Toate, reduse la proporţii, Un altul, cu har de pictor, o împodobise cu icoane şi motive în culori vii, cu acele roşuri calde, bătând în oranjuri, până la galben, şi albastruri tari, dar delicate, ale icoanelor de Arpaş. Greu sta, în picioare, drept, un bărbat voinic, sub bolta ei curată, iar preoteasa era stânjenită că icoanele împărăteşti abia îi treceau de brâu, înainte de a îngenunchea lângă patrafirul curat cu lucire vie, al călugăraşului tânăr şi mărunt. Dar când fu mai aproape de podea, rânduiala din jur se aranjă de la sine şi călugăraşul o întrebă cu vocca lui de tenor:

-Spuneţi-mi, doamnă preotească, cu ce vă pot ajuta?

În adresarea aceasta, cam civilă, preoteasa văzu un semn bun, nici ea nu ştia desluşit pentru ce, şi îi vorbi de necazul ei în termeni laici, cum sunt condamnare, închisoarc, deţinut, serviciu, şcoli şi, până la urmă, divorţ. Chiar se simţi datoare, cu un fel de scuză, pentru că, în lumea cam mică, în care ea trăia, cuvântul însemna ceva murdar:

-Iartă-mă, părinte, că spun cuvântul ăsta, aici. Poate ar trebui să spun despărțire.

-N-am ce să vă iert, doamnă preoteasă; ați spus bine: divorț. Asta e un lucru lumrsc şi biserica noastră nu-l recunoaşte, ca şi când nici n-ar exista.

-Şi-atunci, dacă divorțez de bărbatul meu, în situația în care ne aflăm, nu săvârşesc nici un păcat?

-Ce păcat să săvârşeşti, doamnă preoteasă? Dumneavoastră desfaceți un act pe care l-ați încheiat la primărie, la notar, iar nu la Sfânta Biserică, la preot. Cu părintele v-ați legat în fața lui Dumnezău şi legați rămâneți, până la moarte.

Dacă cineva i-ăr fi spus, cu un ceas înainte, preotesei Dochița, că nişte vorbe, spuse de un călugăraş firav, într-o bisericuță în care ei doi abia începeau, dar înflorită, în frumusețe, ca o icoană pe sticlă sau ca un ştergar înflorat, îi aduc atâta lumină, nu numai în suflet, dar şi în jurul în care avea să iasă, de se vedeau munții Suru şi Tătaru, înalți şi albăstrui-verzui, curați şi luminați, cu toate pajiştile lor, verzi şi curate, şi stâncile spălate de lumină, proiectate pe cerul străveziu, greu i-ar fi venit să creadă. Dar aşa, cu lumina aceea în suflet şi în jurul ei, preoteasa parcă plutea pe deasupra tuturor lucrurilor şi-a tuturor năcazurilor.

32

Stând pe loc şi numai scuturându-se din alcătuirea ei complicată, de şuruburi, piulițe, conducte, roți mămnte şi alte multe piese de metal şi cauciucuri tari, numai lăsând, să treacă pe lângă ca trâmbele compacte de întuneric, ceea ce părea maşină, cu soldații cu puşti, în cabina strâmtă, şi lada aceea ca de camion, în spate, cum-necum, ajunse în locul unde drumul face o cotitură strâmtă şi apoi începe a urca dealul Ghirişului. Crengile nucilor, negre şi fără frunze, atârnau, nevăzute, deasupra ei, ca nişte oase din aripile unui monstru, cu chip de pasăre, mort de mult. Piesele mărunte şi murdare, din care era alcătuită părerea aceea de maşină, începură să aibă tremurături şchioape, ca înecate, şi părea că ea, toată, se va poticni, în curând, încurcată în propria neputință. Noaptea continua să rămână-noapte, Sră ore, numai cu întunericul acela greu, ca de smoală. Fierul negru al armelor era rece şi greu. Ceea ce putea să fie un motor, dar era un fel de răsuflare şuierată, ca de hoit, tuşea înfundat şi roțile se învârteau, trudnic, pe loc, pe pielea scorojită a ceea ce fusese, odată, drumul țării.

33

Într-o zi, din vara anului 1962, gara nouă a oraşului, revenit la numele lui vechi, de Braşov, părea aproape pustie. Călătorii, puțini, aproape că se pierdeau, în sălile largi şi înalte, sub acoperişurile boltite. Trenurile de dimineață, care duceau navetişti în localitățile apropiate, fie pe direcția Rupea,

Sighişoara, fie spre Hărman, Prejmer şi Sfântul Gheorghe, fie spre Râşnov şi Zărncşfi, fie, în fine, spre Codlea, Perşani şi Făgăraş, plecaseră, la orele lor de dimineață, devreme; acum, se aştepta numai un personal de la Bucureşti, coborînd dinspre Predeal, care urma să plece mai departe, către Sibiu. Pe peronul larg, dintre liniile a treia şi a patra, dintre care, pe una, era aşteptat personalul, nu erau prea mulți călători, pe o bancă din dreptul intrării la scările care duc la pasajul subteran, stătea o femeie de vârstă incertă, cu părul negru, scurt, legat într-o basma. Avea o față cam uscățivă şi măslinie, cu ochii de un negru pronunțat şi lucios, şi era îmbrăcată cu un pardesiu de stofă țesută în casă, maronie, cu motive mărunte, deşi ziua de vară se anunța destul de călduroasă. Alături, pe bancă, avea o sacoşă din acelea de gospodină, cu mânere împletite, nici de tot plină dar nici prea goală. Stătea cu privirea în gol, aşa cum sunt persoanele care par să nu se gândească la nimic, nici măcar la trenul care trebuia să vină.

Pe acelaşi peron, dar mai la o parte, spre capătul lui dinspre direcția de mers a trenului aşteptat, cam pe unde trebuia să oprească locomotiva, un bărljat, cu o legătură incertă, alături, ceva între sac şi traistă, într-un costum, haină şi pantalon, de culoarea tăieturii proaspete, de fier, numai că fără pic de lucire, în ea, părea că aşteaptă, răbdător şi fără gânduri, şi el.

După ce vocea, cam hârâită, de la megafonul stației, anunță sosirea personalului, indicând, amănunțit, stațiile importante din traseul parcurs şi din ccl pe care-l mai avea până la destinație, trenul intră cam grăbit şi opri, patinând lung, cu scârțâit de frâne. Coborîra câțiva, nu mulți, pasageri, iar de urcat urcară încă şi mai puțini. Bărbatul, cu sacul lui cu baiere şi costumul dintr-o stofa care părea decolorată, se urcă, în vagonul de după locomotivă, care oprise în dreptul lui. Femeia cu sacoşă înainta şi ea să se urce pe scara cea mai apropiată a vagonului din dreptul ieşirii spre pasaj, apoi, nu se ştie din ce motiv, se răzgândi şi se îndreptă, cu destulă nesiguranță, spre coada trenului. Dar nu trecuse decât numai de două sau trei vagoane, în acea direcție, când se întoarse brusc şi se îndreptă spre partea de unde tocmai se scosese locomotiva electrică şi se aştepta cealaltă, diesel. Se vedea cum nu se grăbeşte şi cum încearcă să vadă, de pe peron, pe geam, dacă găseşte un vagon mai gol. Pesemne, primele două vagoane cercetate cu ochii, n-o mulțumiseră şi ea înaintă spre vagonul de lângă locomotivă, care stătea, deocamdată, cam stingher, ca şi cum trenul ar fi fost retezat, la el, şi scos din funcțiune. Dar nu se urcă nici pe scările lui, şi se întoarse iar, păşind, la fel de ezitant, din nou, spre coada trenului. Ajunsă la banca de pe care se ridicase, stătu, ca şi cum s-ar fi gândit profund, ori nu s-ar fi gândit deloc unde să se urce, şi iar se-ntoarse spre direcția de mers. Acolo, locomotiva tocmai se apropia, lunecând abia simțit, în marşarier, de primul vagon. Când joncțiunea se făcu, cu un oarecare clămpănit metalic, transmis vagoanelor, care se scuturară uşor, ca se îndreptă, hotărită, cum nu se arătase deloc, până atunci, puse piciorul pe prima treaptă a scării şi, cu un gest care arăta şi putere, dar şi un fel de vioiciune, în fine, trezită, se săltă în sus, cu sacoşa în mână.

Vagonul pe care-l alesese, încă de la început, călătorul cu sacul lui, iar, până la urmă, şi femeia

cu sacoşa, nu era din acelea împărțite pe compartimente. Avea un interior larg şi, mai ales, lung, cu două rânduri de bănci, pe-o parte mai largi, de patru locuri, pe cealaltă mai strâmte, cu un singur loc. Era aproape gol, numai în primul sfert, dinspre locomotivă, era un bărbat, cu un sac cu baiere, alături, pe una din băncile cu patru locuri.

Nu se ştie din ce motiv, femeia cu sacoşa înaintă, prin vagonul gol, în care paşii ei răsunau, acoperind chiar trepidația uşoară a locomotivei, şi se aşează pe banca liberă din fața celei ocupate de bărbatul cu sac. Nu se ştie nici dacă a salutat, cumva, deşi se poate crede că, măcar, un semn din cap şi din buze trebuie să fi făcut, arătând, cu ochii, spre banca goală, şi că a primit, din partea bărbatului instalat la locul lui, şi un fel de gest de încuviințare sau o formulă oarecare de salut.

Trenul se pusese în mişcare, de-acum, lin şi aproape neobservat, iar cei doi stăteau, tăcuți, față în față, în timp ce, prin dreptul lor alunecau uşor, în urmă, case şi străzi şi răspîntii. Se văzu, rotindu-se cu oarecare încetineală, turnul baroc al bisericii din cartierul Bartolomeu, dealul ierbos, din spatele ei, cu căscătura sură a carierei de piatră, ca muşcătura gurii unui monstru uriaş, într-o imensă pâne de stâncă albă, apoi şesul întins, care fugea spre înălțimile pierdute ale munților din fundal. Trenul prinsese viteză când tocmai trebui să oprească în gara Ghimbav, apoi iar îşi iuți mersul şi apoi iar îl încetini şi intră, cotind larg, în gara Codlea. Aici, bărbatul se uită, atent, pe peron, ba chiar se ridică şi coborî geamul, scoțând capul, ca şi când ar fi căutat pe cineva, apoi iar îl ridică şi se aşează cu ochii întorşi spre clădirile care se urneau, greoi, rămânând în urmă.

Cei doi stăteau unul în fața celuilalt şi încă nu începuseră obişnuita conversație a călătorilor, chiar necunoscuți între ei, care se întâlnesc în tren. Trecură de Vlădeni şi de biserica masivă, cu turnul ei cu câte-un turnuleț în fiecare colț, şi încă nu schimbaseră nici o vorbă. Abia înainte de a intra în tunelul de după stația Homorod, bărbatul întrebă dacă are voie să închidă geamul, pe care-l lăsase puțin jos, între timp. La Perşani însă, când localitatea, cu casele ei țărăneşti, li se văluri, ca într-o groapă, pe geamul din dreapta, ca şi cum ar fi primit un semnal de undeva, bărbatul puse întrebarea pe care ar fi trebuit s-o pună, de mult, poate chiar de la plecare:

-Mergeți până la Sibiu?

-Ba, răspunse femeia, care părea că aşteptase prea mult întrebarea şi acum, oarecum morocănoasă, dădea numai jumătăți de răspunsuri. Cobor mai devreme.

-Unde, dacă nu-i cu supărare? .

Femeia îl privi mai atent. Văzu o față cam uscată, fața aceea numită smeadă, cu barba aceea despre care nu se poate spune că este chiar rasă, dar nici ncrasă; ochii păreau mici, dar erau de un negru intens şi parcă îi aminteau ceva. Atunci, ea realiză că ceea ce i se păruse cam neobişnuit, încă de la cea dintâi privire, era materialul din care era făcut costumul lui şi chiar felul în care era cusut. Era ceva ca un fel de in tare, poate chiar o pânză veche de sac, din fibră groasă, de urzică, spuneau unii, de culoare incertă, iar cusăturile se vedea că erau făcute cu ață groasă, aproape cu sfoară, şi se

mai vedea că fuseseră făcute cu împunsături rare, poate cu un instrument gros ca o sârmă, înfipt cu mâna. Iar mânile lui arătau foarte muncite, cu degetele deformate şi câteva unghii rupte, încă nevindecate. Şi, totuşi, şi mânile păreau să-i amintească ceva.

Privind toate aceste detalii, femeia se gândea dacă e bine sau nu să răspundă la întrebare. Îi trecu, prin minte, chiar, că n-ar face rău să se ridice şi să plece, aşa ar fi prudent, îşi spuse ea şi se uită spre sacoşă şi aproape că întinse mâna spre mânerele ei împletite.

Atunci, îi văzu ochii, cu sclipirile lor mici şi negre, care îi aduceau aminte de culoarea afinelor coapte şi-i mai aduceau aminte de ceva, nu-şi putea da sama cc; văzu ochii aceia privind-o şi înţelese că-i surprinseseră nu numai ezitarea, dar şi începutul sau intenţia de mişcare, să-şi ia sacoşa şi să plece. Şi-atunci ea se ruşină, spontan, de intenţia aceea şi răspunse pe loc:

-Merg până la Avrig. Şi, ca să mai repare ceva din ceea ce mai putea fi reparat, adăugă imediat, nelăsându-i niciun răgaz de reacţie, nici de cea mai mică sau iute:

-Dar dumneavoastră?

Celălalt respiră cumva uşurat, se gândi femeia, oricum, liniştit, semn că se mai reparase ceva, şi răspunse:

-Şi eu merg tot la Avrig.

Ceea ce a rămas cât se poate de ciudat, pentru desfăşurarea şi semnificaţiile scenei petrecute, cu atâţia ani în urmă, în acel tren, care venea de la Bucureşti, prin Braşov, şi mergea până la Sibiu, şi în care se întâlniră cei doi, femeia cu sacoşa şi cu pardesiul ei, pe timp de vară, şi bărbatul cu costumul lui dintr-un material atât de deosebit, nemaivăzut chiar, în împrejurări atât de ciudate, este că, odată stabiliră destinaţia fiecăruia şi faptul că era una şi aceeaşi, conversaţia lor, în loc să se anime, ori să se îmbogăţească, sporind, de la tema acestei coincidenţe, căzu, cum se spune, căzu, cum cade un obiect, o frunză veştedă, dintr-un copac, de exemplu. Rămaseră să stea unul în faţa celuilalt, să privească pe geam şi mai mult să tacă; iar dacă a fost să fi vorbit, au vorbit puţin şi au schimbat numai replici absolut fară importanţă şi semnificaţie, cum ar fi:

-Nu vă trage curentul?

-Parcă s-arată a ploaie.

În gara nouă, pe atunci, din Avrig, nu se putea să nu coboare împreună şi chiar pe aceeaşi scară, doar călătoriseră în acciaşi vagon. Ba, chiar, bărbatul sări mai din vreme, cu oarecare, neaşteptată, sprinteneală, pe pietrişul dintre linii, o aşteptă şi-i prinse mâna de cot, cu cealaltă preluându-i sacoşa, ca s-o ajute să coboare şi să facă primii paşi pe pietrişul nesigur. de la gară la şosea merseră tot alături, nu aveau cum altfel, pentru că nu era decât o singură cărare pe sub zidul roşu, de cărămidă, al domeniului Bmkenthal. Ajunşi în şoseaua naţională, la locul numit *la benzinărie,* făcură la dreapta, ţinând tot şoseaua, unul lângă altul, dar la oarecare distanţă. Păreau doi călători care au, cel puţin o anumită postată, cum se spune în Ardeal, acelaşi drum; doi călători care sunt politicoşi unul cu altul,

dar care, nicidecum, nu formează o pereche.

Merseră, tot pe şosea, trecând şi de biserica saşilor, şi de centru, unde este bustul lui Gheorghe Lazăr, şi se construise noua clădire a poştei, care a stricat perspectiva către lanţul munţilor Făgăraş. Trecură şi de şcoala veche, pe stânga, şi de biserica ortodoxă, pe dreapta, dar nu coborîră, odată cu şoseaua care duce la Sibiu, ci o ţinură, tot drept, pe drumul cămia localnicii îi spuneau Grui şi care duce la Mârşa

Acolo, la o casă mai lungă şi cam joasă, cu patru ferestre, la uliță, pe stânga, femeia se opri, în fața portiței; bărbatul se opri şi el, ca şi cum ar fi urmat să-şi ia rămas bun. În loc de orice altă formulă de despărțire, ea spuse:

-Eu rămân aici, aici locuiesc părinții mei.

Iar bărbatul, tot ca o formulă de salut şi aproape în acelaşi timp, lăsă să-i scape, fară să se gândească:

-Şi eu rămân aici; aici locuiesc părinții soției mele.

34

Noaptea parcă tot nu înaintase deloc, cu toate că maşina, sau ce era pe fostul drum al țării, reuşise să ajungă acolo unde se isprăveşte urcuşul, pe sub coroanele şirului de nuci, iar calea porneşte, cumva mai liberă, săltându-se şi lăsându-se, unduit, în coborîşuri şi urcuşuri uşoare. Acum, părea că se reinstalase mişcarea, pentru că apăruseră şi se simțeau, perindându-se în întuneric, repere mai grele, care apăsau spațiul cu materialitatea lor case mai apropiate de drum, conturul fantomatic al bisericii, casa parohială, albă, între crengi de întuneric, pe stânga, ceea ce fusese jandarmeria, pe dreapta, apoi Judecătoria, înaltă şi mohorîtă, golul plin de întuneric, al pieții, Spitalul, retras după falduri de noapte. Când botul acela, teşit şi sforăitor, coti scurt, la stânga, pe porțiunea de drum drept, care mărgineşte lunca plată şi joasă, de la Fântânele, îngropată în întuneric, viteza lui păru că sporeşte, încât, când coti, din nou, scurt, la dreapta şi începu să urce, pieptiş, panta de pe Coastă, toate bucățile mărunte, din care era alcătuit lucrul acela, vibrau, clănțănind, ca într-un fel de tremur nervos, în timp ce plămânii lui grei, de fontă turnată, tuşeau o tusă sacă şi înfundară. Iar când ajunse sus, în deal, sforăi o dată, lung şi sonor, apoi se târşâi grăbit, pe drumul de pe coastă; acum se auzea, distinct, zgomotul sacadat, de lanțuri vechi şi ruginite, al motorului, şi grohăiturile lui repetate. Drept in față, bolra grea, de întuneric compact, fusese sfâşiată, pe lungime, ca şi cum ar fi pleznit, lung, o stofă neagră, veche şi cârpoşită, iar în crăpătura aceea zdrențuită se vărsă ccva ca o leşie tulbure, în timp ce, în golurile văilor din jur se rostogoleau, unul după altul, zbieretele de animal furios, ale demonului întrupat în maşină.

35

În ziua de 10 decembric 1956, profesonil Onisifor Gliibu este arestat şi dus, mai întâi, în beciurile localului securității din Sibiu, la nici 100 de metri de casa în care locuia, judecat şi condamnat de Tribunalul Militar, pentru memoriul adresat celor doi conducători sovietici, N.Bulganin şi N. Hruşciov, este încarcerat în camera 23 a închisorii din Făgăraş, de unde este eliberat, la data de 18 ianuarie 1958, *pe baza unui decret de grațiere, împreună cu alți trei intelectuali, pentru care P. Groza a intervenit la Gh. Gheorghiu-Dej cu puține ore înainte de a muri.*

La data de 10 mai 1962, profesoiul Ghibu datează un Eseu privitor la mutarea unor noi căi în vederea instaurării unei păci adevărate în lume.

Rolul bisericii.

36

Detenția devenise, pentru preotul Ghcorghe Tatu, nu atât pustiul pustniciei sale, cât, dacă se poate admite această viziune, grădina înflorită, cu fapte de cult şi mângâiere, a unei noi fețe a misiunii sale duhovniceşti. Propriu-zis, nimic nu mai era greu, acum; hrana era câtă trebuia, pentru o astfel de viață, somnul, plin şi odihnitor, relația cu ceilalți deținuți, o prietenie bărbătească, iar cu cci asistați, un prilej de bucurie înfiorată; cu gardienii şi administrația, o acomodare reciprocă. Atunci când fu trecut să muncească în atelierul mecanic al închisorii, depuse atâta sârg în a se instrui încât, în scurt timp, câştigă competența unui meşter calificat, şi atâta plăcere în a munci încât îşi răni, până la sânge, palmele şi degetele. Crucea de pâne întăriră ca piatra, aceeaşi, de la început, sau, poate, mereu alta, era tot timpul purtată cu sine, nimeni n-ar fi putut spune, cu precizie, unde anume, şi apărea, luminată, de câte ori era trebuință.

La atelier, i se dădu să şlefuiască piese brute, de metal; lucra cu platuri de glaspapir, şmirghel, cum se spunea în Ardeal, puse pe bucăți de lemn, şi freca metalul, cenuşiu şi murdar, până căpăta luciu de oglindă, iar materialul abraziv se rodea şi se epuiza, lăsând gol suportul textil, grosolan, ca un fel de pânză de sac. Dus de un gând mai obscur, ori mai lămurit, ori numai din întâmplare, deținutul Tatu Gheorghe începu să strângă şi să ascundă, sub saltea şi în alte locuri tainice, bucățile din acest fel de țesătură. Unora le dădea întrebuințări imediate şi precise, altele rămâneau să se adune. Iar, la un moment dat, când hainele cu care venise ajunseseră de nu mai puteau suporta nici o cusătură, destrămându-se, pur şi simplu, el îşi croi, în gând, la început, planul unui costum confecționat dintr-un astfel de material. După atâta experiență a închisorii, nu i-a fost greu nici să-şi rostuiască un ac, nici să strâng ață, ce-i drept, mai groasă, dar tare, pentru cusut, nici să alipească bucățile una de alta, ca să facă două-mâneci, doi craci de pantalon, un spate de haină, cele două părți, din față, ale ei, în fine,

tot ceea ce înseamnă şi este un costum bărbătesc.

Încât, când a fost să fie elilierat, odată cu ceilalți deținuți politici, a putut îmbrăca un costum aproape nou, deşi dintr-un material nemaivăzut şi cu o croială cam grosolană, dar altfel întreg şi curat, destul de bun ca să fie îmbrăcat pentru a aştepta personalul Bucureşti-Sibiu, pe unul din peroanele gării Braşov.

Cât o priveşte pe preoteasa Dochița, ea, care vedea cum, în jurul ei, se ridică, unul după altul, câte un munte de oprelişti, încărcat de bolovani de năcazuri şi stâncării de suferințe, când îşi adună puterile, să pornească să-şi rânduiască viața, răvăşită de furtuna arestării şi condamnării bărbatului ei, pornea, ca la câte un urcuş, pe un astfel de munte. Nu era vorba că şi-ar fi închipuit că face un astfel de drum, pe cărări ocolite şi serpentine, prin locuri periculoase şi pante abrupte; era mai mult decât o simplă închipuire. Dânsa chiar trăia, adică urca, propriu-zis, drumul pieptiş şi bolovănos, cum făcuse, nu de mult, pe munții din jurul satelor lor.

Nu altfel a fost când cu divorțul şi când, umblând prin birouri de avocați, pe culoare şi săli de judecată, pe la notariate şi primării murdare şi pline de miros greu, de tutun rece şi învechit, ea, în realitate, îşi punea în spate o raniță plină cu greutăți şi necazuri de depăşit şi-o lua, voinicește, la drum, mergând calc lungă, cățărând stâncă, ocolind prăpastie. Câteodată, ca într-o fulgerare, cum vedea, când era pe munte, vreun lac, sau o cabană, sau un colț de stâncă, apărând de după o perdea de nor, i se năzărea un birou cu un funcționar cu ochelari groşi în ramă, întrebând-o, cu glas răstit, cine ştie ce, ori vreo dactilografă înțepată, pe tocuri înalte, țăcănid din clapele metalice, sau pe capacele de metal, pe cimenturile reci.

După ce a urcat muntele divorțului, cu traseele lui lungi şi întortocheate, de-a ajuns undeva, la un fel de poiană, mai dreaptă şi mai adăpostită, care îi oferi ceva, ca un lăcaş de odihnă şi un fel de siguranță şubredă, o aşteptată culmile problemelor şcolare ale copiilor. Se uita la ele din depărtare, mijind ochii, ca la piscurile îndepărtare ale celui mai lung şi mai periculos traseu. Preoteasa Dochița îşi puse ranița în spinarea de-acum obişnuită cu greutățile, coborî bărbia în piept, într-un gest, care voia să exprime hotărîre până la încăpățânare şi începu urcuşul. Dovedi, la început, înălțimi uşoare, dar, până la urmă, se pomeni şi pe piscurile pe care lc văzuse din depărtare şi simți vântul rece şi curat al înălțimii cum îi răcoreşte fruntea şi obrajii. La fel a fost şi cu serviciul ei: a pornit şi-a urcat, cum ar fi urcat la cabana Suru, de lângă ei, şi, când a ajuns la cabană, era angajată, ca muncitoare, la fabrica de sticlă. Apoi, a privit mai departe, nu chiar la culmea muntelui Suru, care era, poate, reîncadrarea ei în învățământ, dar la piscul mai scund şi uşor legănat al muntelui Tătaru, pe care, când ajunse pe spinarea lui de iarbă, înconjurată de văi pierdute-n depărtări, era angajată la Uzinele Mârşa, cu un salar destul de bunicel.

Ca funcționară a acestei întreprinderi, cea care fusese doamna preoteasă şi învățătoare Dochița Tatu şi devenise tovarăşa Eudochia Spârlea fusese trimisă în delegație la Braşov şi se afla pe

peronul gării, în aşteptarea personalului Bucureşti-Sibiu.

Ceea ce avea să se întâmple şi s-a şi întâmplat în acca dimineață de vară a anului 1962, mai întâi, pe peronul gării Braşov, iar, apoi, într-unul din vagoanele personalului Bucureşti-Sibiu, pe porțiunea de traseu dintre Braşov şi Avrig, este un fapt greu de crezut, dar real, adevărat: doi soți, care trăiseră împreună aproape douăzeci de ani, şi care au fost, apoi, despărțiți în mod violent şi total, încă alți aproape zece, când s-au întâlnit, întâmplător, nu s-au cunoscut unul pe altul, nici după mai bine de două ore de stat în acelaşi vagon, unul în fața altuia.

Ca element dintr-o construcție imaginară, o astfel de întâmplare este şi a fost posibilă, iar textele literare sau dramatice o consemnează în mai multe variante. În seria mijloacelor practice ale prozei şi dramaturgiei, ea poate fi asimilată procedeului recunoaşterii, identificat încă de Aristotel: două persoane foarte apropiate, fie soț şi soție, fie frate şi soră, fie părinte şi copil, după o lungă despărțire, cele mai adesea, prin violență, sunt aduşi, să se reîntâlnească, prin acel joc al hazardului, în spatele căruia se pot bănui forțele puternice ale predestinării sau voinței divine, după caz. În formula ei clasică, o astfel de întâmplare poartă încifrată în sine semnificația adâncă şi bogată a jocului dintre aparență şi esență; în cea modernă, contemporană, miza ei ține de domeniul absurdului, nu mai puțin productiv în semnificații.

Ceca ce s-a întâmplat, în acea zi, pe peronul gării Braşov şi în personalul Bucureşti-Sibiu, nu este însă un fapt de domeniul imaginarului, oricât de neverosimil şi de puțin probabil ar putea să pară, şi, poate, şi este, în toate componentele şi articulațiile lui: mai întâi, coincidența de timp şi spațiu, cu şansa ei infimă, aproape de zero, între celelalte, posibile; apoi, nerecunoaşterea, ca atare, a celor doi soți, din nou, aproape de limitele incredibilului.

Şi, totuşi, lucrurilc aşa s-au întâmplat, într-adevăr, poate, să zicem, dimineața de vară să fi fost altfel; poate peronul acela nu tot atât de pustiu; poate lumina să fi căzut altfel pe fețele celor doi, cum stăteau ei la geam. Dar faptul că s-au întâlnit, atunci şi acolo, este real; iar dacă are semnificații, nu le are şi nici nu le poate avea decât pe cele ale lui, de fapt real.

Evoluând grăbit, troznind din încheieturi şi tuşind din rărunchi, pe ceea ce fusese drumul țării, monstrul de metal, foc şi cauciucuri rari se prăvăli, la un moment dat, pe drumul care colxrară şerpuit, la dreapta, către Legii. Era tocmai momentul în care spărtura aceea lungă şi zdrențuită, din hurta de bivol a întunericului, crăpă, încă mai tare, cu un pârâit neauzit, şi mai primi ceva, ca un fel de ral sângeriu şi leşinat. Ochii lui galbeni şi rotunzi murdăreau pământul şi firele umile, de iarbă, cu lumina lor tulbure. În față, în noaptea încă adâncă, frunzele, de mult căzute şi putrezite, ale nucului de la Ocoliş, susurau tainic. Crengile dese ale pădurii le răspundeau ca un ecou. Şura, cu grajdul, cumpăna de la fântână şi vitele din ocol nu dormeau, nici măcar nu ațipiseră; stăteau treze, înlemnite în tăcere şi nemişcare. Nu dormea nici badea Onucu, nici lelea Nastasia, nici slugile; dar nici nu mişcau, nici nu tresăreau. Parcă nici măcar nu respirau. Numai o dată, scurt şi uşor, ca o părere,

cocoşul păru că tresare, în acest somn de trezie, ori îşi scăpase o labă de pe laţul pe care era cocoţat. Dar atât.

Poiana era goală şi mută, plină doar de întuneric. Nu se mai vedeau bârnele, de la construcţia nouă, nici coliba de crengi şi frunze a celor doi bătrâni, nici bătrânii, ei înşişi. Nu se mai adunau, ca umbre părelnice, conture de bădiaţi, femei şi copii, pe cărările de iarbă, din jur, sau printre tufănii pădurii. Nu era nici liniştea înfiorată; era un fel de tăcere moartă, lipsă totală de sunet, ţârâind uscat.

Petele galbene, de lumină murdară, traseră după ele trupul greoi, de fiare, şuruburi şi ţevi, până sub bolta căscată, sub nuc; crengile lui trozniră stins şi sec. Soldaţii săriră în troscotul veşted, cu armele sub braţ, şi pământul răsună cu ecou adânc sub bocanci. Unul lovi, cu patul armei, portiţa de la târnaţ, altul mătură pământul cu lumina chioară a unei lanterne; al treilea făcu să zdrăngănească fereastra mică de la căsuţă şi cioburile să se-mprăştie pe scândurile râmaţului.

Badea Onucu şi lelea Nastasia apărută în prag. El era în hainele lui albe, cu dopul pe cap, care suplinea coroana de fier brut... Ea, în rochia ei cenuşie, cu broboadă strânsă sub bărbie, dar părea învălită, şi ea, într-un alb ca de giulgiu şi de sovon. Păreau zugrăviţi pe un zid nevăzut de cetate iluzorie, rotită, în jurul ei, cu munţi şi păduri..

Unul dintre soldaţi se răsti la ei şi-i trase de mâneci; altul îi împunse, cu baioneta din vârful armd, în coaste, altul îi rostogoli, bărbatului, clopul în praf, iar fruntea lui, goală, păstra urma fierului din coroana ca o potcoavă; clopul zăcea la pământ, în praf şi-n troscot, dar, acum, avea fodorii de-sărbătoare, cu florile roşii ca sângele. Îi împinseră, între vârfuri de puşti, către lada camionului. Lelea Nastasia făcu un gest, ca şi când ar fi căutat ceva ce-ar fi trebuit să-şi ia.

-Numa cu hainele de pe voi!, urlă, răguşit, cel cu lanterna. Şi-acelea-s prea mult pentru nişte bandiţi!

Şi vocea lui hăuli, legănată ca un ţol negm peste valea care coboară către Legii.

Camionul, plin de soldaţi şi cu cei doi ţărani în lada din spate, urcă înapoi, pe calea cotită, până la dmm, şi-apoi o luă la stânga, către Reghin. Merse numai până la Cămăraş, într-un întuneric subţiat şi rece, şi-apoi o coti, la stânga, către Geaca, Sucutard şi Ţaga. Lumea era în umbra de cenuşă şi parcă nici nu mai era. Numai camionul, soldaţii cu puştile lor, şi cei doi ţărani, trecură de Ţaga, cotind către Sântioana şi, după un drum fără o lungime anumită, trecând calea ferată, intrară în Gherla. În prima sau a doua străduţă, maşina se opri. Acum, arăta ca oricare alta, placidă şi urîtă, pe marginea unui drum fără trotuar. Acolo, îi coborîră pe cei doi, pe badea Oncu şi pe lelea Nastasia, şi-i lăsară pe loc, fără nimic altceva, decât cu hainele de pe ei, într-o dimineaţă tulbure şi rea, într-un loc unde n-aveau pe nime şi nu cunoşteau pe nime, monarhi ţărani peste un regat iluzoriu, furat şi împrăştiat, în praf.

Nu se ştie ce-au făcut, anume, în acel momemnt, cci doi. Se poate presupune că au privit în jur. Nu mai erau decât case mărunte, cam hâite, cum spun ardelenii, cu pălane vechi; peste linia ferată,

unde o locomotivă, pierdută, fluiera degeaba, se cocoşau, în propria lor nimicnicie şi neînsemnătate, dealuri sterpe, sub un cer fără culoare. Poate că cei doi, rămaşi cu nimănui şi nemaiavând nimic, în drum, au şi suspinat, mai degrabă femeia. Sigur, nu s-au întors unul cu spatele la celălalt şi este de presupus că bărbatul a-ntins o mână către muierea lui; mai mult ca sigur, nu ca s-o mângâie, poate nici măcar s-o atingă; numai aşa, ca să-ntindă o mână spre ea.

EPILOG

Acesta este un vis; cum se întâmplă, în unele vise, realizez că este un vis şi, totuşi, continui să-l visez. Dar dacă, în cele mai multe din celelalte cazuri, visul mă stăpâneşte şi eu n-am de ales, trebuie să mă las dus de vis până el se întrerupe şi atunci mă trezesc, ori se poate întâmpla să mă trezesc eu şi atunci visul să se întrerupă, de data aceasta, instalat în vis, realizând că este un vis, nu vreau, cu nici un preţ, ca el să mi se întrerupă; ţin cu dinţii de sonmul meu, ca să-mi asigur continuarea visului.

Visez că sunt copil şi că mă aflu, cu tata, la Ocoliş. Este o oră incertă: e seară, spre noapte, sau e dimineaţă, spre ziuă. Suntem nu chiar în bătătura gospodăriei celor două gazde, badea Onucu şi lelea Nastasia, dar nici în pădure nu suntem. Ne-am aşezat, pe un clin de relief înierbat, tăpşan i se spune; este o iarbă proaspătă, de primăvară abia începută, sau una târzie, de toamnă înaintată. În spaţele nostru, pădurea. E în spate, dar noi o vedem; e un fel de a zice că o vedem, ni se năzare, doar, fantomatică, cu crengile ei abia înfrunzite, ori cu frunza tocmai căzută. În faţă şi oarecum într-o parte, e gospodăria, cu amănuntele cunoscute. Imaginea lor ni se filtrează, ştearsă, prin indistincţia orei: casa cu pridvor şi coperiş de şindrilă, vopsită în albastru, stins, acum, în indistincţia orei, ferestrele, mici, ca două cadre de întuneric deplin, coroana, înaltă, a nucului, ca o formaţie consistentă, de umbră deasă, fântâna, cu cumpănă şi, în planul din spate, grajdul, cu şura, ca o pată mare de întuneric adânc. Ocolul vitelor e chiar lângă noi, la nici doi paşi; auzim cum berbecii îşi scutură lâna bogată, cum oile crănţăne din măsele; ne ajunge, cu căldura ei, şi ne mângâie, răsuflarea caldă a vitelor mari.

Cum se întâmplă, în vis, lângă noi apare, venit nu ştim când şi nici de unde, dar noi nici nu întrebăm, ori ne mirăm, părintele profesor Ioan Lupaş; e aşa cum îl ştiu din fotografii, cum mi -am închipuit, în centrul Clujului, lângă fosta librărie Cartea Românească, şi cum l-am văzut, poate, ultima dată, trecând, pe trotuarul care mărgineşte peluza din jurul grupului statuar al lui Matia Corvib; eu mă aflam tocmai în faţa fostei librării, unde,atunci, era o farmacie.

Părintele profesor nu este prea înalt şi, totuşi, se uită la mine de sus, cum mi-am închipuit că se uita, atunci când mi-am imaginat că ne-am întâlnit lângă librărie. Ceea ce înseamnă că, în vis, eu sunt copil şi asta mă încălzeşte de bucurie. Părintele, profesor mă întreabă, am mi-am închipuit că mă întrebase, atunci, dar întrebarea e alta:

-Tu ce mei să te faci, când vei fi mare?

Eu nu răspund, pe loc; stau şi mă gândesc, amintindu-mi că, uneori, mi-ar fi plăcut să mă fac pompier îmi plăcea uniforma pompierilor şi casca lor de aramă, care mi se părea impunătoare, ca un coif de aur, alteori, voiam să mă fac mecanic de locomotivă, să am în stăpânire fluierul ei, care-mi se părea grozav.

Tata, care aprecia, probabil, întârzierea răspunsului meu, ca pe un semn de inpoliteţe faţă de

părintele profesor, pe care-l stima foarte mult şi-l iubea, se uită şi el, de sus, la mine, şi mă îndemnă:

-Hai, răspunde la ce te-a întrebat părintele profesor.

Şi, atunci, dintr-o dată, răspunsul, care stătea, în mine, ascuns, de atâta vreme încât nici nu-l mai realizam explicit, năvăli, ca încă un val mai puternic, de căldură:

-Eu aş vrea să mă fac doctor; sau agronom. Mai bine, şi agronom, şi doctor. Să am o caretă cu două roate, cum are agronomul Panait, şi un cal, pe care să-l numesc Puiu, şi să umblu toată ziua, cu careta, pe la oamenii de pe la hotar. Să văd de boinavi şi bătrâni şi să-i învăţ să-şi îngrijească livada de pomi, grădina de legume şi grădinuţa de flori. Să mă opresc pe la ei cu drag, iar ei să mă primească cu drag.

Şi spuneam, mai departe, cum am să-mi văd eu de aceste două meserii, care, în mintea mea, erau, de fapt, una singură şi cum am să îngrijesc eu pacienţii mei, pentru că omul este frate cu pomul. Dar toate astea, cum se întâmplă în vis, le spuneam cu glasul gândurilor mele; nu mai ştiam dacă cei doi, care erau lângi mine, părintele profesor şi tata, mă mai auzeau; vorbele gândurilor mele se desfăşurau, în continuare, construind un alt vis în interiorul visului me; şi în visul acela, ajuns acasă, seara, mă aşezam sub lumina galbenă a lămpii şi scriam file din cronica oamenilor de pe hotar, din Câmpie, cate-mi erau dragi. Iar, cândva, cam pe când visul, cel dinăuntrul visului, se rotunjise şi părea că se alcătuise deplin, părintele profesor. poate mulţumit de răspunsul meu, sau poate nemulţumit, ştiu eu?, ori poate numai ca să mă încerce, mi se adnsă din nou:

-Dar preot, ca tatăl, tău, n-ai vrea să te faci?

-Preot nu pot, că n-am voce, sunt afon, am răspuns eu, sigur, cu contribuţia unei vârste ulterioare, când aveam să înţeleg noţiunea de afon şi să reţiu şi cuvântul. Dar atunci, în visul în care eram copil în acest fel am răspuns eu la întrebarea părintelui profesor, iar motivul adevărat, cel pentru care nu m-am făcut preot, ca tata, nu i l-am spus, deşi vorbeam cu el în vis; l-am păstrat numai pentru mine, ca într-un fel de rezervă tăinuită.

-Se poate şi afon, dacă ai dăruire, răspunse părintele profesor, şi apoi se uită, în jur, la acareturile care se străvedeau, fantomatice, ca printr-un fel de ceaţă, şi la pădure, a cărei răsuflare tainică o simţeam în spate; chiar şi în vis.

-Tot spune badea Onucu c-ar vrea să ridice o bisericuţă de lemn, aici, în poiana din mijlocul pădurii.

Aşa este: badea Onucu spusese aceasta, ca pe o dorinţă a lui, un fel de vis, dar de unde ştia părintele profesor, care nici nu-l cnoscuse pe badea Onuat, de visul acesta al lui, care era mai mult o mângăier, pentru sufletele noastre, spusese, odată, lelea Nastasia, decât un proiect real?

-Ai putea fi preot la bisericuţa aceea, pentru oamenii de-aici, de la hotar, să fii aproape de ei, în fiecan zi, să slujeşti vecernii, la poale de codru şi la lumina stelelor, cum făceau strămoşii noştri, iar, la praznicile mari, să coborâţi, în haine frumoase, de sărbătoare, la biserica mare, din sat.

Aici, în momentul acesta al visului, meu, interveni o schimbare în desfăşurarea filmului său, care era ca o perindare de imagini vag, ca de ceaţă subţire, un dans lent al formelor de umbră, în griuri curate şi alburi şterse. Părintele profesor şi tata rămăseseră lângă mine, poate, doar cu siluetele ceva mai vag, dar erau acolo, după cum, nu departe, erau şi toate celelalte, ocolul şi fântâna, şi nucul, şi grajdul cu şura, şi căsuţa. Dar la stânga noastră, în partea spre care nu mă uitasem, în vis, bineînţeles, deloc, până atunci, dar ştiam că există şi că acolo este ceva ca o râpă, cu nişte tufe sălbăticite, un fel de spinărie; mai era şi un ciot, poate pe jumătate an, un trunchi vechi, al unui gorun, probabil, trăznit, se vede, la o vreme rea, şi rămas, acolo, ca un semn de pustiu şi deşertăciune.

Atunci, în momentul acela al visului meu, m-am întors spre stânga şi am văzut; am văzut ruptura în glie şi râpa, ca o rană a pământului, am văzut tufa de mărăcini, am văzut ciotul acela stingher, care putea să fie şi rămăşiţa unei cumpene de fântână blestemată şi l-am văzut pe el. Am luat demonul. Stătea rezemat, parcă, de acel ciot, ori numai de valul de ceaţă care părea că se umflă, acolo. Era înalt şi rezemat cu spatele; cum părea că stă, picioarele lui lungi, înfăşurate în ceva ca nişte cizme înalte, de piele neagă, lucitoare, erau suprapuse, oarecum negjijent, ca şi când n-ar fi avut nevoie de sprijinul lor. Iar statura lui creştea de la aceste picioare de cavaler întunecat, creştea în sus, prin talia lui elegantă, iar el se alcătuia, întreg, înalt şi măreţ, într-o mohoreală mândră şi distantă. Nu erau prea lămurite amănuntele chipului său, dar semnele unui dispreţ înalt erau puternice şi viabile: sprânceana, în unghi ascuţit, cu un smoc de fire rebele, sub fruntea teşită şi brăzdată, adânc, şi peste ochiul ager şi viu, săgetând raze întunecate. Nasul şi bărbia, puternice, ca nişte fiare de plug vechi, ori ca nişte cioturi de arme ruginite, dezgropate, din morminte. Gura, închisă, ca un capac de ladă antică, cu legături de piele şi ferecături, avea buzele abia conturate. Tristeţea mohorâtă a răutăţii sale îl învăluia ca o haină de pe care negul putred se prelingea greoi, fără să scadă.

Alunci, m-am întors către el şi l-am întrebat:

-Ştiu că ţi se mai spune şi Prinţul Întunericului. Dar, de fapt, cine eşti tu?

-Numele mele sunt greu de numărat... Dicţionarele de specialitate, întregstrează mai multe zeci...

-Asta pot să aflu şi eu... Eu te întreb pe tine: cine eşti tu? Nu-mi spune nume; spune-mi cine eşti!

Când răspundea, avea vocea aceea, despre care toti, sau aproape toţi care vorbesc, despre ea, o numesc cavernoasă; numai că, acum, se amesteca, schimbând registrul, pe neaşteptate, cu o voce ştearsă, oareatm tuşită, cumva expectorată, din capul pieptului. Acum, când răspunse la ultima mea întrebare, vodri numa din fund de cavernă, cu ecouri bulbucate, sub hrube adâci, care nu se vedeau

-Eu sunt puterea..., dar a-ul acela, final, călători pe văile şi dealurile din jur, împreună cu

ecoul întregului răspuns, încât nu se auzi cu totul distinct dacă spusese puterea, sau numai putere. Neluând seama, deocamdată, la acest detaliu, am continuat:

-Înțeleg; am cam bănuit. Dar care putere: cea mai mare?

-Eu sunt puterea, răspunse el, imperturbabil, ca un personaj de dramă romantică, într-o scenă decisivă, şi iar nu se distinsese, bine, dacă spusese puterea, sau numai putere.

-Nu mi-e destul, am insistat eu, neluând sama, nici acum, la imprecizia pronunțării. Repet: care putere? Cea mai mare?

-Eu sunt puterea, răspunse el, la fel de imperturbabil şi la fel de neclar, a-ul final, sau numai ecoul, călătorea, oarecum hurducat, pe sub bolți de hrube de aer, răspândite prin jur, dar e-ul nesigur părea şoptit, abia, cu vocea aceea uscată, hârâită, din tusa netuşită.

Dar eu nu m-am lăsat:

-Am înțeles, am răspuns, deşi nu înțelesesem, nimica. Şi am completat: Dar n-aş putea să spun că sunt mulțumit de răspuns:

Iar el:

-Nu mulțumirea ta ar putea fi cea care să mă intereseze pe mine. Eu sunt puterea. Şi a-ul acela, final sau numai părerea lui, sau ecoul cuvintelor dinainte, rostite în registrul cavernos şi lugubru, continuă să călătorească, peste văile şi colinele din jur, până spre orizontul rotund şi începețoşat, în timp ce eu tot nu realizam nici dacă el pronunțase putereaaa, mai lung, ori, numai, pur şi simplu, putere, expirând tusa lui ştearsă.

Avrig, 18 noiembrie 2008

NOTA AUTORULUI

La încheierea celui de al doilea volum al proiectului nostru, lista celor cărora autorul lui le rămâne îndatorat şi mulţumitor, alăturată celui dintâi volum, s-ar cere completată, în primul rând, cu numele cclor care au avut răbdarea să citească acest prim tom şi au binevoit să-şi exprime, în scris, impresiile şi opiniile; după care ar urma cele ale persoanelor care m-au ajutat în procurarea unor noi surse şi mijloace de informare-documentare, dintre care amintesc pe directorul Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca, Doru Radosav, care mi-a înlesnit documentarea în periodice şi mi-a pus la dispoziţie cercetarea d-sale privind deportările populaţiei germane din România, în cartea Donbas -o istorie deportată, apoi dna Stela Constantinescu, din serviciul de documentare al aceleiaşi prestigioase instituţii, prin grija căreia am putut beneficia de bibliografia ajutătoare pentru comentarea operei Traviata, de Verdi, şi anume: Jaquces Bourgeois, *Giuseppe Verdi*, Bucureşti, Editura Eminescu, Grigore Constantinescu, *Splendorile operei. Dicţionar de teatru liric*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică. 1995, Antoine Golea. *Muzica din noaptea timpurilor până în zorile noi*, vol.I... Bucureşti, Editura Muzicală, 1987, Jean-François Labie, *Le cas Verdi,* Paris, Edition Robert Tafont, 1987, Oristina-Maria Sârbii, Ana Buga. *Patru secole de teatru muzical,* Bucureşti, DU style, 1999, Luibov Solovtova, Giuseppe Verdi. *Viaţa şi opera,* Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., 1960, Dan Vulcan, *Giuseppe Verdi,* Bucureşti, Editura Tineretului, 1959; mulţumiri şi d-nei Monica Vlaicu, prin amabilitatea căreia am obţinut versiunea română a fragmentelor din Cronica parohiei evanghelice din Avrig, aflată în Arhiva centrală a bisericii evanghelice C.A. din România, Sibiu, fondul Parohia evanghelică din Avrig, nr. 257. Fragmentele din jurnalul lui Onisifor Ghibu au fost luate clin *Pagini de jurnal,* Bucureşti, Editura Albatros, 1996, iar cele din memoriile sale adresate diferitelor autorităţi, din *Chemare la judecata istoriei.* Bucureşti, Editura Albatros, vol.I, 1992, vol.II, 1993, prin bunăvoinţa lui Mihai Ghibu, fiul, şi a dlui prof.univ.dr. Crişan Mircioiu, ginerele autorului. Caseta vechiului film *Die Goldene Stadt,* cu Kristina Soderbaum, Rudolf Track, Eugen Klopfer, Kurt Meisel, kamera Bruno Mondi, muzica Hans Otto Borgmann, după motive din Smetana, scenariul Alfred Braun. Veit Marian, după piesa Der gigant, regia Veit Marian, realizat la casa de filme MELODRAM, Germania, 1942, mi-a fost procurată prin bunăvoinţa prietenului Dr.Christian Koch, din Dusseldorf. Un cald gând de mulţumire pentru vechea prietenă, Marianne Krauss, căsătorită Drotleff, dar şi pentru dna Lucia Mureşan şi bunele mele rudenii, Bujor, Puiu (Gheorghe) şi Doina Tatu, căsătorită Necula, tuturor, pretru preţioasele lor rememorări. După cum nu pot să închei fără a aminti recunoştinţa pe care o datorez familiei mele.